

میخایل شولوخوپ

تنچ دون

(1)

ميخائيل شولوخوپ

تىنچ دون

(1 - كىتاپ)

تەرجىمە قىلغۇچى: رەخمىتۇللا جارى
مەسئۇل موھەررىرى: ئوجەك خۇداۋەردى

شىنجاڭ ياشلار نەشرىياتى

بۇ كىتاپ خەلق ئەدەبىياتى نەشرىياتى تەرىپىدىن 1982 - يىلى 7 - ئايدا
نەشر قىلىنغان خۇبېي 5 - باسمىسىغا ئاساسەن تەرجىمە قىلىندى
本书根据人民文学出版社一九八二年七月湖北第五次印刷本翻译

تەنچ دون (1)

*

شىنجاڭ ياشلار نەشرىياتى نەشر قىلدى
(ئۈرۈمچى شەھىرى قۇرۇلۇش كوچىسى 9 - قورا)
شىنجاڭ شىنخۇا كىتابخانىسىدىن تارقىتىلدى
شىنجاڭ «1 - ئاۋغۇست» باسما زاۋۇدىدا تىزىلدى
شىنجاڭ گېزىتى باسما زاۋۇدىدا بېسىلدى
ئۆلچىمى: 850×1168مم، 32كەسلەم، باسما تاۋىغى: 23.875
1984 - يىل 10 - ئاي 1 - نەشرى
1984 - يىل 10 - ئاي 1 - بېسىلمىشى
كىتاپ نومۇرى: M10124·80
سانى: 1 —— 10,300
باھاسى: 1 يۈەن 60 پۇلغا

ئاساسىي مەزمۇنى

«تىنچ دون» — سوۋېت ئىتتىپاقى ھازىرقى زامان يازغۇچىسى شولوخوپ يازغان رومان بولۇپ، 4 قىسىمغا بۆلۈنىدۇ. 1 - قىسىمدا دون دەرياسى ۋادىسىدىكى كازاكلارنىڭ 1 - دۇنيا ئۇرۇشىدىن ئىلگىرىكى تۇرمۇشى بايان قىلىنىدۇ. ئاپتور رومانىنىڭ باش قەھرىمانى گىرىگورىي مېلېخوپنىڭ سەرگۈزەشتىلىرى ئارقىلىق، كازاكلارنىڭ ئەمگەك تۇرمۇشىنى، ئائىلە تۇرمۇشىنى، كازاك ياشلىرىنىڭ مۇھەببەتلىشىشىنى ھەم ھەر قايسى تەبىقىلەرنىڭ بۆلۈنۈش ۋە زىددىيەتلىرىنى تەسۋىرلەيدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا كازاكلارنىڭ گازارما تۇرمۇشىنى ۋە كازاك ئوفىتسېرلىرى بىلەن سولداتلىرى ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتلەرنىمۇ بايان قىلىدۇ. 1 - دۇنيا ئۇرۇشىنىڭ پارتلىشى، كازاكلارنىڭ 1 - دۇنيا ئۇرۇشىغا قاتنىشىش ئەھۋالى ۋە ئۇنىڭ كازاك يېزىلىرىغا كۆرسەتكەن تەسىرى قاتارلىقلار كىتابتا تەپسىلى بايان قىلىنىدۇ. شۇنداقلا كومۇنىستىك پارتىيىنىڭ كازاك رايونلىرى ۋە ئارمىيىسىدىكى پائالىيىتى بىلەن تەسىرى ھەم پارتىيىنىڭ قانداق قىلىپ خەلققە رەھبەرلىك قىلىپ، ئۆكتەبىر سوتسىيالىستىك ئىنقىلاۋىنى غەلىبىگە باشلىغانلىقىمۇ بايان قىلىنىدۇ.

«تىنچ دون» 1941 - يىلى 1 - دەرىجىلىك ستالىن مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن.

ئۇ ئاتنىڭ تىزگىنىنى قويۇۋېتىپ، نېمىشكە قويۇۋەتكەنلىگىنى ئۆزىمۇ بىلمەيتتى، ئۆزى چېپىپ تاشلىغان ئاۋستىرىيىلىك سولداتنىڭ قېشىغا كەلدى.

(521 - بەتكە)

«. . . ئۇ نەمەڭگە خۇشتار بولمدۇ؟ سېنى ساق ۋاقتىڭدا تاشلىۋەتكەن، ئەمدى تارتۇغىڭغا ئەچچى كۆيەمدۇ؟ گەرىشكەدىن ئۇممىدىڭنى ئۈز. مېنىڭ گېپىم شۇ! قېنى كەشىڭنى توغرىلا! (697 - بەتكە)

«گورکا، گورکا!» ...

(200 - بەتکە)

ئۇلار ئۈچ ئاخشام قاتتىق ئولتۇرۇپ ئوقۇشتى. پىۋاگاچپۇ توغرىسىدا، ئەركىن هايات توغرىسىدا، ستېپىان رازىن هەم كوندراتىي بۇلاۋدن توغرىسىدا پىكىرلەشتى.

(306 - بەتكە)

هەي قۇربىلان شەيتان! ئاتقا دەسسەتمۇبتمشكە تاس قالدىڭ!
توختاپ تۇر، ئاتنى قانداق چاپتۇرغانلىقىڭنى داداڭغا ئېيتىمەن.
(42 - بەتكە)

«سەن مېنىڭ نېمەم بولىسەن؟ قېيناتامۇ ھەم؟ قېيناتامۇ؟...
ماڭا نېمىنى ئۇقتۇرماقچى بولىسەن؟»

پەلەمپەينمك تاختايلمرى ئاۋالقمدەكلا غمچمرلاپ كەتتى.

(759 - بەتكە)

بىزنىڭ شانلىق يېرىمىز ھەيدەلمىگەن سوقمىدا ...
چەيلەنگەندۇر بۇ زېمىن ئاتىنىڭ تۇياقلىرىدا.
ئەزىز يەرگە چېچىلغان كازاكلارنىڭ باشلىرى،
تىنىچ دونىنىڭ زىننىتى ــ ئەرسىز ئايال ياشلىرى.
تىنىچ دونىنىڭ بويىنى گۈللەتكەندۇر يىتىملار،
ئەجداتلارنىڭ يېشىدۇر دولقۇنلانغان ئېقىملار.

ئەي تىنىچ دون، سەن بىزگە ئەڭ قەدىردان ئاتىمسەن!
قەدىردانىم تىنىچ دون، نىمانچە لايي ئاقمسەن؟
ئاھ، تېگىمدە سانا قسىز مۇزدەك بۇلاق قاينىسا،
ئېقىمىمنى لايلىتىپ ئاپپاق بېلىق ئويناسا،
نىمە قىلاي، چارەم يوق لايلانماستىن ئېقىشقا!

(قەدىمقى كازاك قوشاقلىرى)

بیرنچی قسم

1

مىلىخوپلارنىڭ هويلىسى يېزىنىڭ ئەڭ چېتىدە ئىدى. مال قوراسىنىڭ دەرۋازىسى شىمالغا — دون دەريا سىغا قارىغان. ئۇستىنى يېشىل موخ قاپلىغان ئاپپاق خاداتاشلارنىڭ ئارىلىغىدا ئىگىزلىگى سەككىز سارجىن① كېلىدىغان تىك قىيا بولۇپ، شۇ يەردىن چۈشكەندە دەريا قىرغىغى: قىرغاقتا بولسا سەدەپتەك قۇلۇللار چېچىلىپ ياتاتتى. دولقۇن يالاۋىرىپ كوكىرىپ كەتكەن ئۇششاق شېغىللار گويا غىجىلانغان جىيەكتەك ئەگرى - بۈگرى سوزۇلغان ئىدى. سەل نېرىدا شامالدا جۇش ئۇرۇپ، قاپ - قارا دۇغلىنىپ ئېقىۋاتقان دوننىڭ تېزئېقىمى، شەرقتە، ئەتراپى قىزىل تالدىن توقۇلغان قاشا تاملار بەلەن ئورالغان ئوت - چوپ خارمىنىنىڭ ئارقىسىدا «گېتمان كوچىسى»②، ئۇنىڭ نېرىسىدا شالاڭ ئوسكەن ئەمەلنىڭ ۋە ئات تۇياقلىرىدا چەيلىنىپ كەتكەن جېنى مەھكەم يوغان قۇلاق ياۋا گۈللەر يېيىلىپ ياتاتتى؛ يولنىڭ ئاچمىغىدا

① سارجىن — 2 مېتىر 13 سانتىمېتىرغا باراۋەر.

② گېتمان — بۇرۇنقى زامانداكازاكلارنىڭ قوشۇن باشلىغۇچى ياكى ئالى ھاكىم.

كىچىككىنە چېركاۋ جايلاشقان. ئۇنىڭ ئارقىسىدا سەداپىنىڭ جىمىرلاپ تۇرغان دالا: جەنۇبتا ــ ئاق گەج تاغ تىزمىلىرى: غەربتە ــ مەيدانىنى كېسىپ ئوتكەن كوچا سايلىققا قاراپ كىرىپ كەتكەن.

تۇركىيە بىلەن بولغان ئاخىرقى ئۇرۇشلارنىڭ ئالدىنقى بىرسىدە كازاك پروكوفىي مېلىخوپ يېزىغا قايتىپ كەلدى. ئۇ تۇركىلەر يۇرتىدىن يۇزىگە رومال ئورىۋالغان ۋىجىككىنە بىر ئايالنى خوتۇنلۇققا ئېلىپ كەلگەن ئىدى. بۇ ئايال ھەمىشەم يۇزىنى يېپىپ يۇرەتتى. ناگان ـ ناگاندىلا غەمكىن يانسىرىغان كوزلىرىنى كورسىتىپ قويماتتى. شايى رومىلىدىن ياتلا بىر پۇراق كېلەتتى، ئۇنىڭ كېپىنەك گۈللىرى قىز ـ چوكانلارنىڭ ھەۋىسىنى قوزغايتتى. ئەسىرگە چۈشكەن بۇ تۇرك قىزى پروكوفىينىڭ ئۇرۇق ـ تۇققانلىرىدىن ئۇزىنى چەتكە تۇتقاچقا، پروكوفىينىڭ ئاتىسى قېرى مېلىخوپ كوپ ئوتمەي ئوغلىنى بولەك قىلىپ قويدى، تاكى ھايات ئىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر ئەلمىنى ئىچىدىن چىقارماي، ئوغلى پروكوفىينىڭ ئويىگە دەسسىمىدى.

پروكوفىي تېز ئاردا ئوزىگە ئوي سېلىۋالدى: تاختاي ئويلەرنى ياغاچچىلار ياساپ بەردى، مال قوراسىنىڭ قاشا تاملىرىنى ئوزى چوردىۋالدى، كۈز پەسلىگە يېقىن ئوزىنىڭ چەت يۇرتلۇق دوستىنى خوتۇنىنى يېگى ئويگە ئېلىپ كەلدى. مال ـ مۈلكى بېسىلغان ھارۋىنىڭ ئارقىسىدىن پروكوفىي ئايلى بىلەن بىللە يېزىدىن ئوتكەندە، ئۇلارنى كورۈش ئۈچۈن چوڭ ـ كىچىك ھەممە ئادەم كوچىغا چىقىشتى. كازاكلار مۇلايىملىق بىلەن مىينىدا كۈلۈپ قويۇشاتتى، ئا-

يا للارچا ڭىلدا پ بىر - بىرى بىلەن چۇرۇقلىشىپ كەتتى، بىر توپ يۇزىنى يۇمايدىغان مەينەت باللار پروكوفېينىڭ ئارقىسىغا كىرىۋېلىپ، «كۇ - كۇ - كۇ...، كۇ - كۇ - كۇ...» دەپ مازاق قىلىشتى، ئەمما پروكوفېي چەكمىنىڭ ئالدىنى ئېچىۋېتىپ، شۇدىگەرلىكتە ماڭغاندەك ئاستا قەدەم تاشلاپ كېتىۋەردى، قارا قوللىرى بىلەن ئايلىنىڭ نازۇك بىلىگىنى مەھكەم تۇتۇپ، مەللە چاچ بېشىنى ئىگىز كوتىرىپ باراتتى، — پەقەت قۇۋزىنىڭ ئۇستىدە تومپىيىپ تۇرغان بەزدەك بىر نىمە غىل-دىرلاپ تۇراتتى، تاشتەك قېتىپ زادىلا مىدىرلىمايدىغان قاشلىرى ئارىسىدا تەر تامچىلىرى پەيدا بولدى.

شۇ چاغدىن تارتىپ ئۇنى يېزىدا كىشىلەر ناھايىتى ئاز كورۇشەتتى، مەيدان يىغىنلىرىغىمۇ بارمىدى، ئۇ، دون يا قىسىدىكى ئويىدە ياۋايى ئادەمدەك يەككىلىنىپ ياشىدى. ئۇنىڭ ھەقىقىدە يېزىدا ئاجايىپ - غارايىپ ئوسەكلەر پەيدا بولغىلى تۇردى. ئوتلاقتا موزاي بېقىپ يۈرگەن پادىچى بالىلارنىڭ سوزلەپ بېرىشىچە، پروكوفېي ھەر كۈنى كەچقۇرۇن قاش قارا يىغان پەيتتە خوتۇنىنى ئىككى قولىدا كوتىرىۋېلىپ، تاتار قورغىنىغا ئېلىپ بارارمىش، بالىلار بۇنى ئوز كوزى بىلەن كورۇپتۇ. ئۇ يەردە ئايلىنى قورغاننىڭ ئەڭ ئۇستىدىكى چوققىغا ئېلىپ چىقىپ، ئەسىرلەردىن بۇيان نېپىزلەپ ھوتمە تۇشۇك بولۇپ كەتكەن تاشقا يولەندۇرۇپ ئولتۇرغۇزۇپ، ئوزىمۇ يېنىدا بىللە ئولتۇرۇپ، دالىغا ئۇزاق ۋاقىت كوز تىكەرمىش. ئۇلار تاكى شەپەق نۇرى يوقالغىچە قاراپ تۇرارمىش، ئۇنىڭدىن كېيىن پروكوفېي ئايلىنى چەكمىنىگە يوگەپ، ئىككى قولىدا كوتەرگەن پېتى ئويگە ئېلىپ كېلەرمىش. پوتۇن يېزا

زىددىكىلەر بۇنداق غەلىتە قىلىقنىڭ سەۋەبىنى بىلەلمەي بېشى قاتاتتى. ئايالار بىر ۋاقىتقىچە مۇشۇ گەپ - سوز بىلەن بولۇپ كەتتى. پروكوفېينىڭ ئايلى توغرىسىدا ھەر خىل گەپلەر تارالدى: بەزىلەر ئۇنى ھوسنى - جامالدا تەڭدىشى يوق گۈزەل ئىكەن دىسە، يەنە بەزىلەر ئۇنىڭ تەتۇرسىنى ئېيتىشاتتى. ئايالارنىڭ ئەڭ نوچىسى سولدات خوتۇنى مارۇا پروكوفېينىڭكىگە يېڭى ئېچىتقۇ سوراش بانىسى بىلەن كىرىپ چىققاندىن كېيىن پۈتۈن ئىش چۈشىنىشلىك بولدى. پروكوفېي ئېچىتقۇ ئۇچۇن گەمگە چۈشۈپ چىققىچە مارۇا بۇ ئايالنى باشتىن - ئاياق سەپسېلىپ كورۇپ ئۇلگۈرگەن — پروكوفېي تۇرك خوتۇنلىرى ئىچىدە ئەڭ سەت بىر ئايالغا ئۇچقاشقان ئىكەن...

بىر ئاز ۋاقىت ئوتكەندىن كېيىن، بېشىدىكى رومىلى يان تەرەپكە قىيشىيىپ چۈشكەن، يۈزلىرى قىزىرىپ كەتكەن مارۇا بىر توپ ئايالنى تار كوچىغا يىغىۋېلىپ بىلجىرلاشقا باشلىدى:

— ماڭا قارامىلار، سۈيۈملۈكلىرىم، پروكوفېيغا ئۇنىڭ قەيىرى يېقىپ قالغاندۇ؟ كاشكى ئۇنىڭ ئايال دېگۈچىلىگى بولسا مەيلى ئىدىغۇ... نە دۇمبىسى بولسۇن، نە قوسىغى، بار - يوقى بىر مەخلۇق! بىزنىڭ قىزلىرىمىز ئۇنىڭدىن مىڭ چەندان تۈزۈك. ئۇنىڭ ھەرىدەك ئىنچىكە بىلى سەللا تارتىلسا ئۈزۈلۈپ كېتىشى مۇمكىن؛ كوزلىرى قاپ - قارا، يوغان يوغان، خۇدا يا تووا، بۇكوزلەر بىرچە كچە يسە بارمۇ بەرگە يىتى ئالۋاستىغا ئوخشاپ قالىدۇ. ئېغىر ايا ق بولسا كېرەك، راست ئېيتىمەن!

— ئېغىرايا‌ق؟ — ھەيران قېلىشتى ئايالار.

— مەن كىچىك بالا ئەمەسقۇ، 3 بالا بېقىپ چوڭ قىلغان تۇرسام، بۇنى بىلمەمدىمەن؟

— ئەپتى — بەشرىسى قانداقراقكەن؟

— ئەپتى — بەشرىسىنى دەمسىلەر؟ يۈزى ساپ — سېرىق، كۆزلىرى غەمكىن، ئېھتىمال، يات يۇرتتا، كۈنى كۆللۈك ئوتمەيۋاتسا كېرەك، قارىمامسىلەر، ئۇنىڭ يۈرۈش — تۇرۇشىنى؟ تېخى پروكوفېينىڭ شالۋۇرنى كىيۋېلىپتۇ.

— شۇنداقمۇ؟... — ئايالارچوچۇپبىرەدەك ئۇھ — ئۇھلاشتى.

— شالۋۇر كىيۋالغىنىنى ئۆزكۆزۈمبىلەنكوردۇم، ئەمما جىيەك تۇتۇلمىغان شالۋۇر، بەلكىم ئېرىنىڭ ئوي ئىچىدەكىيىدىغان شالۋۇرى بولسا كېرەك. ئۇستىگە ئۇزۇن كوينەككىيگەن بولسىمۇ، شالۋۇرى ئاستىدىن كورۈنۈپ قاپتۇ، ئىككى پاچىغىنى پايپىغىنىڭ ئىچىگە تىقىۋاپتۇ. بىر قاراپ، شۇنداق كۆڭلۈم ئاينىدىكى...

يېزىدا، پروكوفېينىڭخوتۇنى جادىگەرلىك قىلىۋېتىپتۇ، دىگەن مىش — مىش گەپلەر تارالدى. ئاستاخوپلارنىڭ كېلىنى (ئاستاخوپنىڭ ئوپى يېزىنىڭ چېتىدە بولۇپ، پروكوفېيغا خوشنا ئىدى)، «ترويېتسا① بايرىمنىڭ ئىككىنچى كۈنى تاڭ ئاتار چاغدا پروكوفېينىڭ خوتۇنىنىڭ يالاڭئاش، يالاڭ ياق ھالدا كالا قوتىنىغا كىرىپ، ئۇنەكلىرىمزنى سېغىۋاتقانلىغىنى كوردۇم» دەپخۇدانىشەپىكەلتۈرۈپ، قەسەم ئىچكەن. شۇ چاغدىن تارتىپ كالىسىنىڭ يېلىنى تارتىلىپ، كىچىكبالىلىرىنىڭ مۇشتىدەكلا بولۇپ قاپتۇمىش. سۈتىقۇرۇپ، كوپ ئوتە

① ترويېتسا — خرىستىيان دىنىدىكىلەرنىڭ بىر بايرىمى.

مەي ئوزىمۇ ھارام بولۇپ قاپتۇ.

شۇ يىلى ماللار ئارىسىدا يۇقۇملۇق كېسەل تارىلىپ، مىسلى كورۇلمىگەن قىرغىنچىلىق يۈز بەرگەن ئىدى. دون يا-قىسىدىكى قوتانلاردا ھەر كۈنى مال ئولۇۋېرىپ، قۇملۇقلار ئىنەك بىلەن موزا يىنىك ئولۇگىگە تولۇپ كەتتى. يۇقۇملۇق كېسەل ئاتلارغىمۇ ئوتتى. يېزا يىلقىلىرىدا قويۇۋېتىلگەن ئاتلارمۇ ئازىيىشقا باشلىدى. مانا شۇ مەزگىلدە كوچا - كويلاردا ھىلىقى شۇم خەۋەر تارقالغان ئىدى...

يېزا يىغىنىدىن كېيىن نۇرغۇنلىغان كازاكلار پروكوفېيىنىك ئويىگە كەلدى.

ئوي ئىگىسى پىشايۋانغا چىقىپ تازىم قىلدى.

— ھورمەتلىك ئاتلار، نىمە ئىش بىلەن بۇ يەرگە قەدەم تەشرىپ قىلىشتىكەن؟

كىشىلەر توپى ئۇنچىقماستىن پەلەمپەينىك قېشىغا يېقىن كېلىشتى.

ئاخىرى، ئازراق قىزىۋالغان بىر بوۋاي بىرىنچى بولۇپ جىملىقنى بۇزدى:

— جاھىگەرىگىنى قېشىمىزغا ئېلىپ چىق، سوراق قىلىمىز!...

پروكوفېي ئويىگە ئېتىلىپ كىرىپ كەتتى، ئەمما ئۇنى قوغلاپ دەھلىزدە يېتىشۋېلىشتى، كوچا - كويلاردا «بىكارچى» دەپ نام چىقارغان ئىگىز بويلۇق زەمبىرەكچى يىگىت پروكوفېينىك بېشىنى تامغا نىقتاپ، تەھدىت سالدى:

— ئۇنىڭنى چىقارما، چوقان سالما، چوقان كوتەرگىدەك ھېچ ئىش يوق!... ساڭا تەگمەيمىز، ئەمما خوتۇنىڭنى

بەر بىلەن يەكسان قىلىمىز. پۈتۈن يېڭا مالىسىز قېلىپ ھالاك بولغاندىن كۆرە ئاشۇ جاڭگەلنى يوقاتقىنىمىز تۈزۈك. ئۇنىڭنى چىقارساك بېشىڭنى تاماغا يەيمەپ، بىر يولى تامنى ئۇرۇۋېتىمەن!

ــ ئۇ قانجىقنى سۆرەپ بۇيانغا ئېلىپ چىق، قوتانغا! ... ــ دەپ ۋاقىراشتى پەلەمپەينىڭ ئالدىدا تۇرغانلار.

پروكوفېي بىلەن بىر پولكتا خىزمەت قىلغان بىر كازاك تۇرك ئايالنىڭ چېچىنى قولىغا ئوراپ، يەنە بىر قولى بىلەن ئۇنىڭ دات ــ پەريات كوتەرگەن ئاغزىنى ئېتىپ، يۇگۇرگەن پېتى ئۇنى دەھلىزدىن سۆرەپ چىقىپ، ئالمانىنىڭ ئايىغى ئاستىغا تاشلىدى. ۋاڭ ــ چۇڭ ئىچىدە قولاقنى يارغىدەك چىقىراق ئاۋاز ئاڭلاندى.

پروكوفېي 6 كازاكنى ئىككى تەرەپكە ئولاقتۇرۇپ تاشلىدى ــ دە، ئويىگە يۇگۇرۇپ كىرىپ، تامدىكى قىلىچىنى ئېلىپ چىقتى. كازاكلار بىر ــ بىرىنى ئىتتىرىشىپ، دەھلىزدىن ئوپۇر ــ توپۇر بولۇپ قېچىشتى. پروكوفېي ۋاللىداپ تۇرغان قىلىچىنى باش ئۇستىدە ئويىنىتىپ، پەلەمپەيدىن يۇگۇرۇپ چۈشتى، ئالمانچىلار توپىئالاقزادە بولۇپ بۇلۇڭ ــ پۇشقاقلارغا تارىلىپ كەتتى.

پروكوفېي ئامبارنىڭ ئالدىدا يۇگۇرۇشكە ھالى قالمىغان زەمبىرەكچى «بىكارچى»نى قوغلاپ يەتتى ــ دە، ئارقا تەرەپتىن سول مۇرىسىگە قىلىچ ئۇرۇپ، ئۇنى بىلىنگىچە ئىككى نىمتە قىلىپ تاشلىدى. قاشا تاملاردىن قوزۇق سۇغۇرۇۋاتقان كازاكلار ئوت ــ چوپ بېسىلغان خامان ئارقىلىق دا-

لىغا تومتاراقاي قېچىشتى.

يېرىم سائەتتىن كېيىن، خەلق توپى قايتىدىن جۇرئەت پەيدا قىلىپ هويلىغا يېقىنلىشىپ كەلدى. ئەھۋال ئۇقۇش ئۇچۇن ئالدىدا ماڭغان ئىككى كازاك ئاستا سقىلىپ دەھەلىزگە كىردى. ئاشخانىنىڭ بوسۇغىسىدا پروكوفېيىنىڭ خوتۇنى قانغا بۇلۇنۇپ، بېشى ئارقىسىغا قىيشايغان هالدا ياتاتتى؛ جان ئازاۋىدا كاسىلداپ تۇرغان چىشلىرى ئارىسىدا تىلى قىسىلىپ، مىدىرلاپ تۇراتتى. پروكوفېيىنىڭ بېشىنى تىترەپ، كوزلىرى بىر جايغا تىكىلىپ تۇرۇپ قالغان ئىدى، ئۇ توختىماي ئىڭىەلەپ يىغلاۋاتقان بىر پارچە گوشنى ــ چالا تۇغۇلغان بوۋاقنى جۇۋىسىغا يوگىدى.

× ×

پروكوفېيىنىڭ ئايلى شۇكۇنى كەچقۇرۇن جان ئۇزدى. ئاي، كۇنى توشماستىن تۇغۇلغان بالىنى پروكوفېيىنىڭ ئانىسى ئىچ ئاغرىتىپ ئويىگە ئېلىپ كەتتى.

ئۇنى قىزىتىلغان كېپەككە ياتقۇزۇپ، بىيە سۇتى بىلەن بېقىشتى، بىر ئاي ئوتكەندىن كېيىن بۇ قاراقۇمچاق تۇرك چىراي ئوغۇلچاقنىڭ هايات قالىدىغانلىغىغا كوزلىرى يەتكەندىن كېيىن، چېركاۋغا ئېلىپ كېلىپ چوقۇندۇرۇشتى. ئۇنىڭغا پانتېلېي دەپ بوۋىسىنىڭ ئىسمىنى قويۇشتى، پروكوفېي سۇرگۇندىن 12 يىلدىن كېيىن قايتىپ كەلدى. ئۇنىڭ كالتە قىلىپ قىرقىلغان مەللىرەڭ، ئالا ـ بۇلا ئاق كىرگەن چاساقىلى ۋە ئۇستىدىكى ئاددى رۇسچە كىيىمى ئۇنى يات،

كازاكقا ئوخشىمايدىغان بىر قىياپەتكە كىرگۈزگەن ئىدى. ئۇ ئوغلىنى ئېلىپ، ئوز ئىگىلىگىنى تىكلەشكە كىرىشتى.

پانتېلېي قاراقۇمچاق، جەسۇرىيگىت بولۇپ ئوستى. يۇزى ۋە كېلىشكەن قەددى ـ قامىتى ئانىسىغا ئوخشاپ كېتەتتى.

پروكوفېي ئۇنى كازاك قىزغا ـــ خوشنىسىنىڭ قىزىغا ئويلەندۇرۇپ قويدى.

شۇچاغدىن تارتىپ، تۇرك قېنى بىلەن كازاك قېنى ئارىلىشىپ كەتتى. يېزىدا قىر بۇرۇن، ئاجايىپ چىرايلىق كازاك مېلېخوپلار دەپ، كوچا ـ كويدا بولسا، «تۇركلەر» دەپ نام چىقىرىش ئەنە شۇنىڭدىن باشلانغان.

پانتېلېي دادىسىنى دەپنە قىلغاندىن كېيىن ئىگىلىك ئىشلىرىغا كىرىشىپ كەتتى: ئويلىرىنى يېڭىۋاشتىن ياپتى، يېرىم گىكتارچە ئاق تاشلانغان بوز يەرنى ئوز ئىگىلىگىگە قوشۇۋالدى، يېڭى ئامبار ـ سارايلارنى سېلىپ، ئۇستىنى تۇنىكە بىلەن ياپتى. تۇنىكىچى ئۇستا ئوي ئىگىسىنىڭ بۇيرۇتمىسى بويىچە بىر جۇپ تۇنىكە خورازنى ياساپ، ئامبارنىڭ ئوگزىسى ئۇستىگە بېكىتىپ بەردى. بۇ خورازلار مېلېخوپ هويلىسىغا تولىمۇ يارىشىپ، ئۇنىڭغا بايا شات، دولەتلىك ئائىلە تۇسىنى بەردى.

پانتېلېي پروكوفېيېۋىچنىڭ يېشى ئۇلغىيىپ، قېرىلىققا ئاققانسېرى ئۇ توغرىسىغا يوغىناپ، بىر ئاز مۇكچەيگەن بولسىمۇ، ئەمما يەنىلا تېتىك بىر بوۋاي بولۇپ كورۇنەتتى. ئۇنىڭ ئۇستىخانلىرى قاتمال، ئوزى ئاقساق (ياشلىغىدا ئىمپېراتور كۇرىكىدە بەيگىدە ئات چاپتۇرغاندا سول پۇتى سۇنۇپ

غان ئىدى)، سول قولىغا يېرىم ئاي شەكلىدە كۆمۈش سىر-
غا سېلىپ يۈرەتتى، ئۇنىڭ چاچ ـ ساقلىنىڭ قارىلىغى تاكى
قېرىغانغا قەدەر بىر تۈستە تۇرۇۋەردى؛ ئۇ ئۇزىنى يوقىتىپ
قويىدىغان دەرىجىدە پاچچىغى يامان ئىدى، شۇ سەۋەپتىن
بولسا كېرەك، بىر زامانلاردا ناھايىتى چىرايلىق بولغان ئا-
يالىنى بىمەزەل قېرىتىۋەتتى، ئەمدىلىكتە بۇ قاۋۇل ئايال-
نى قورۇق بېسىپ كەتكەن ئىدى.

ئويلۇق ـ ئوچاقلىق بولغان چوڭ ئوغلى پېترو ئانىسىغا
ئوخشايتتى: گەۋدىسى كىچىكرەك، پۇچۇق بۇرۇن، قوي كوز،
بۇغداي ئوڭلۇق، چاچلىرى جىنگىلەك ئىدى؛ كىچىك ئوغلى
گىرىگورىي دادىسىغا تارتقان: گەرچە پېترودىن 6 ياش كىچىك
بولسىمۇ، بويى بىر غېرىچ ئىگىز بولۇپ، دادىسىغا ئوخشاش
قۇشبۇرۇن، بىر ئاز قىيپاچراق كوكۇمتۇل بادام قاپاق چا-
ناقلىرىدا كوزلىرى ئوتتەك چاقناپ تۇراتتى، يا ئاق سوڭىگى
بۇرتۇپ چىققان، يۈزى قارامتۇل قىزىل ئىدى. گىرىگورىيمۇ
دادىسىغا ئوخشاش مۇرىسىنى سەل ئېگىپ ماڭاتتى، ھەتتا
ھەر ئىككىسىنىڭ كۇلۇشلىرى ئوخشاش بولۇپ، سەل ياۋاپە-
راق ئىدى.

دادىسىنىڭ ئەكە قىزى دۇناشكا قوللىرى ئۇزۇن، كوز-
لىرى چوڭ ـ چوڭ، تېخى بويىغا يەتمىگەن قىز ئىدى، بۇنىڭ-
دىن باشقا پېترونىڭ ئايىلى دارىيە ۋە ئۇنىڭ ئەمچەكتىكى
بالىسىمۇ بار ـ مېلېخوپنىڭ پۈتۈن ئائىلە تاۋابىئاتى
مانا شۇلاردىن ئىبارەت ئىدى.

2

تاغ چىغىنىڭ كۆلىمىڭ ئاسمىنىدا يۇلتۇزلار ناھايىتى شالاڭ چىمىرلىشىپ تۇراتتى. بۇلۇتلارنىڭ ئاستىدىن شامال سىپىلاپ يۈرەتتى. دون دەريا سىدىن كوتىرىلگەن تۈمان گەج تاغنىڭ يانباغرىنى ياقىلاپ، باشسىز يىلاندەك يېشىل - كوك تۈستە تولغىنىپ، يارلىقىنىڭ ئارىسىغا ئوملىپ كىرىپ كەتمەكتە. دوننىڭ سول قىرغىغىدىكى قۇملۇقلار، چاتقاللار، قومۇش قاپلىغان ساسلىقلار، شەبنەم باسقان ئورمانلار ــ سوغاق شەپەق نۇرىدا تاۋلىناتتى. كۈن ئۇپۇقتىن باش كوتىرەلمەي، ھالىدىن كەتكەندەك ئىدى.

مىلىخوپلار ئاتلىسىدە ھەمىدىن بۇرۇن پانتىلېي پروكوفىيېۋىچ ئۇيقۇدىن باش كوتەردى. ئۇ كىرىست گۇللۈك چاقماق كويىنگىنىڭ تۈگمىسىنى ئېتىۋېتىپ، پىشايۋانغا چىقتى. ئوت باسقان ھويلىغا كۆمۈش شەبنەم چۈشكەن ئىدى. مالارىنى تار كوچىغا قويۇپ بەردى. دارىيە كوينەكچان ئىنەك سېغىشقا ئوتۇپ كەتتى. ئۇنىڭ يالىڭاچ ئاپپاق پاچاقلىرىغا سۈتتەك شەبنەم چاچرايتتى، ئاياق ئاستىدا يەنچىلگەن ئوتلار قوتانغىچە سۇس ئىز قالدۇردى.

پانتىلېي پروكوفىيېۋىچ دارىيىنىڭ ئايغىر ئاستىدا يەنچىلگەن ئوتلارنىڭ قايتا بېشىغا كوتىرىلۋاتقانلىغىنى بىردەم كۆزىتىپ تۇرغاندىن كېيىن ئويگە كىرىپ

كەتتى.

يوغان ئېچىپ قويۇلغان دەرىزە تۆۋىدە باغچىدىكى گىلاس دەرىخىدىن توكۇلگەن چىچەكنىڭ بەرگىلىرى يەردە قىزىرىپ تۇراتتى. گىرىگورىي قوللىرىنى ئىككى ياققا تاشلاپ، يۇزىنى توۋەن قىلىپ ئۇخلاۋاتاتتى.

ــ گىرىشكا، بېلىق تۇتۇشقا بارامسەن؟

ــ نېمە دېدىڭ؟ ــ ئۇ پىچىرلاپ سورىدى ــ دە، پۈتۈن كارۋاتنى چۇشۇردى.

ــ يۇر، تاڭ ۋاقتىدا بىرەيلەن ئولتۇرىمىز.

گىرىگورىي پىشىلداپ ئىمكەش شالۋۇرىنى قوزۇقتىن تېپىپ كىيىپ، ئۇنىڭ ئىككى پاقالچىگىنى ئاپپاق يۇڭ پايپاقىنىڭ ئىچىگە تىقتى، ئاندىن قونجى تۇرۇلۇپ كەتكەن چورۇغىنى ئوڭلاپ بىر ھازادا كىيىپ بولدى.

ــ ئانام قارماققا ئىلىدىغان دانىنى پىشۇرۇپ قويۇپتىمۇ؟ ــ دەپ سورىدى ئۇ بوغۇق ئاۋازدا، دادىسىنىڭ كەيىنىدىن چىقىۋېتىپ.

ــ پىشۇرۇپ قويدى. سەن قېيىقنىڭ قېشىغا بېرىپ تۇرغىن، مەن ھازىرلا بارىمەن.

بوۋاي دۆملەپ پىشۇرۇلغان پۇراقلىق دانىنى كويىنىگىنىڭ ئېتىگىگە توكتى. توكۇلۇپ قالغانلىرىنى سېپىلاپ ئالىقىنىغا ئالدى ــ دە، سول پۇتىغا ئېغىرلىغىنى سېلىپ ئاقسىغان پېتى پەسكە قاراپ ماڭدى. گىرىگورىي قېيىقتا شۇمشىيىپ ئولتۇراتتى.

ــ قاياققا ھەيدەيمەن؟

ـــ قارا يارلىققا، قايسى كۆنى بىلىق تۇتقان ئاشۇ دەۋەخ چوككەن يەرگە قارماق تاشلاپ باقمىز.

قېيىق قۇيرۇغى بىلەن يەرنى جىجىپ سۇغا چۈشتى-دە، قىرغاقتىن يىراقلىشىپ كەتتى. شۇددەتلىك ئېقىم ئۇنى تەۋرەتمەپ، يان تەرەپكە قىيشايتۇرۇپ ئاققۇزۇپ كەتتى. گىرىگورىي پالاقنى سۇدىن ئالماستىن، ھەيدەپ كېتىۋەردى.

ـــ ھەيدىسە كۆچۈ.

ـــ توختاپ تۇر، ئوتتۇرىسىغىراق بېرىۋالايلى.

قېيىق دەريانىڭ تېز ئاقىدىغان يېرىنى كېسىپ ئوتۇپ، سول قىرغاقتا قاراپ يول ئالدى. يېزا تەرەپتىن خورازلار-نىڭ قىچقىرغان ئاۋازى سۇدا غۇۋا ئاڭلىناتتى. قېيىق سۇ-نىڭ ئۈستىگە چوقچىيىپ چىقىپ تۇرغان كىمىرچەك قارا تاش-قا يېنى بىلەن ئۇرۇلۇپ ئوتۇپ، بىر چوڭقۇرچاققا كېلىپ توختىدى. قىرغاقتىن بەش سارجىن نېرىدا سۇغا چوكۈپ تۇر-غان قارىياغاچنىڭ ئەگرى - بۈگرى شاخلىرى چوقچىيىپ كورۇنۇپ تۇراتتى، ئۇنىڭ ئەتراپىدا لاي كوپۈكلەر قاينامدا ئايلىناتتى.

ـــ يېپنى يەش، مەن قارماققا دان ئىلىمەن،ـــ دادـ سى گىرىگورىيغا پىچىرلىدى - دە، قولىنى ھور چىقىپ تۇرغان كوزىچاقنىڭ ئىچىگە تىقتى.

سۇغا چېچىلىپ كەتكەن دان، گويا بىرسى «شىرت!» دىگەندەك ئېنىقلا شىرىلدىدى. گىرىگورىي پىشۇرۇلغان دا-نى قارماققا ئىلىۋېتىپ كۆلۈمسىرەپ قويدى.

ـــ چۈشۈڭلار، بېلىقلار، چۈشۈۋېرىڭلار، چوڭ - كىچىك ھەممىڭلار ئىلىنىڭلار.

سۇغا داڭرە شەكلىدە چۇشكەن قارماق يېپى تارىدەك تارتىلىپ يەنە بوشاشتى. قوغۇشۇدى دەريانىڭ تىگىگە تەگەي - تەگمەي دەپ قالغان ئىدى، گىرىگورىي قارماق دەستىسىنى پۈتى بىلەن بېسىپ تۇرۇپ، ئاستا تاماكا خالتىسىنى ئالدى.

— ئىش ئەپلەشمەيۋاتىدۇ، دادا... ئاي كېچىكلەپ قاپتۇ.

— سەرەڭگە ئېلىۋالغانمىدىڭ؟

— ھەئە.

— ياندۇر.

بوۋاي تاماكىسىنى تۇتاشتۇرۇۋېلىپ، سۇغا چوكۇپ تۇرغان دەرەخ تەرەپتە بىر جايدا قېتىپ تۇرۇپ قالغان قۇياشقا قاراپ قويدى.

— سازاڭ بېلىق ھەرقانداق چاغدا قارماققا چۇشۇۋېرىدۇ. بەزىدە ئاي كېچىكلەپ قالسىمۇ چۇشىدۇ.

— ئاجايىپ ئىش، كېچىك بېلىقلار دائىمى يەپ قېچىۋاتىدۇ، — دىدى گىرىگورىي خۇرسىنىپ.

قېيىقنىڭ يېنىدا بىرنىمە چوكۇلداپ، سۇ تەۋرىنىپ كەتتى - دە، ئۇزۇنلۇغى ئىككى گەز كېلىدىغان، مىستەك قىپ - قىزىل بىر بېلىق ئاچا قۇيرۇغىنى سۇدا تولغاپ شالاپلاپ ئۇستىگە چىقتى. قېيىقنىڭ ئىچىگە سۇ چاچرىدى.

— ئەمدى كۆتۈپ تۇر! — پانتېلېي پروكوفېيېۋىچ هول ساقلىنى يېڭى بىلەن ئەرتتى.

سۇغا چوكۈپ تۇرغان قارىياغاچنىڭ يېنىدا ئادەمنىڭ

بىلىكىگە ئوخشاش يالىڭاچلىنىپ قالغان ياپراقسىز شاخلار ئارىسىدا ئىككى سازاك بىلىق بىر يولى سەكرەپ چىقتى؛ ئۇچىنچى كىچىكىرەك بىرسى يارغا ئوزىنى ئۇرۇپ، پىلتىڭ لاشقا باشلىدى.

× ×

گىرىگورىي تاماكا ئورىغان قەغەزنىڭ نەملەنگەن ئۇچىنى سەۋرىسىزلىك بىلەن چاينايتتى، نۇرسىز قۇياش نەيزە بويى كوتىرىلدى. پانتېلېي پروكوفېيېۋىچ قارماقتا ئىلىنغان داننى ئىشلىتىپ بولغاندىن كېيىن لەۋلىرىنى كۆڭۈلسىز پۈرۈشتۇرۇپ، مىدىرلىماي تۇرغان قارماق دەستىسىنىڭ ئۇچىغا قاتتىق كوز تىكىپ تۇراتتى.

گىرىگورىي تاماكىسىنىڭ قالدۇغىنى پۈپ قىلىپ ئاغزىدىن چۈشۈرۈۋەتتى ـ دە، ئۇنىڭ شىددەت بىلەن ئۇچۇپ چۈشۈۋاتقانلىغىغا غەزەپ بىلەن قاراپ قويدى. ئۇ ئوزىنى ئۇخلىغىلى قويماي بالدۇرلا ئويغىتىۋەتكەن دادىسىنى ئىچىدە تىللايتتى، ناشتا قىلماي چەككەن تاماكىدىن ئاغزى قۇيقا پۇرىغىدەك لاۋزىلاشتى. چاڭگىلىدا سۇ ئىچمەكچى بولۇپ ئىڭىشكەن ئىدى، شۇ چاغدا سۇدىن يېرىم گەز كوتىرىلىپ ئۇرغان قارماق دەستىسىنىڭ ئۇچى سەل مىدىرلىدى ـ دە، ئاستا توۋەنگە ئېگىلدى.

ــ تارت! ــ دىدى بوۋاي بىر ئۇھ تارتىپ.

گىرىگورىي ئالدىراپ قارماقنى تارتتى، ئەمما قارماق دەستىسىنىڭ ئۇچى شۇئاندىلا سۇغا كىرىپ كېتىپ، كامانداك

ئېگىلىپ كەتتى. گويا چاقپىلەكتەك بىر نەرسە زور كۈچ بىلەن قىزىل دەستىلىك قارماقنى بوي بەرمەستىن پەسكە تارتاتتى.

— چىڭ‌تۇت!— دەپ ئىگىردى بوۋاي‌قېيىقنى قىرغاقتىن چەتلەندۇرۇپ.

گىرىگورىي قانچىلىك كۈچىگەن بولسىمۇ، قارماقنى تارتىۋالالمىدى، يوغان كانايپ شوينا شارتلاتۇزۇلۇپ كەتتى، گىرىگورىي مۇۋاززىنەتنى يوقىتىپ ئىككى تەرەپكە تەۋرىنىپ كەتتى.

— ئۇزىمۇ بالادەك زور بىر نەمە ئوخشايدۇ! — دىدى پانتېلېي پروكوفېيېۋىچ قارماققا دانئىلالماي قولىتەمتىرەپ.

گىرىگورىي هايا جان ئىچىدە ھەجىيىپ قويۇپ، باشقا بىر قارماققا يىپ بېكىتىپ سۇغا تاشلىدى.

قارماقنىڭ چوكتۇرگۈچىسى سۇنىڭ تېگىگە يېتەرـ يەتمەستىن دەستىنىڭ ئۇچى يەنە ئېگىلدى.

— ھەي،شەيتان! ... — دەپ غىڭشىپ قويدى گىرىگورىي ۋەشۇئاندىلا دەريانىڭ تېز ئاقىدىغان يېرىگەسورەپكېتىۋاتقان بېلىقنى سۇنىڭ ئاستىدىن مىڭ تەسلىكتە يۇقۇرىغا بۇرىۋالدى.

قارماقنىڭ شوينىسى ۋىشىلداپسۇنى كەسكەندە، ئۇنىڭ ئارقىسىدا سۇ قىيپاچ يېشىل پەردە ھاسىل قىلاتتى، پانتېلېي پروكوفېيېۋىچ كالتە بارماقلىرى بىلەن پالاقنىڭ سېپىنى ساز چالغاندەك تىرىكشىتاتتى.

— سۇ تەرەپكە تارت! مەھكەم تۇت، ئۇنداق بولمىغاندا يەنە ئۇزۇۋېتىدۇ!

ـــ ئەلۋەتتە!

يوغان بىر توق سېرىق سازاڭ سۇنىڭ ئۇستىگە بىر چىقىپلا كوپۈك پەيدا قىلىپ، ياپىلاق بېشى بىلەن يەنە سۇغا شۇڭغۇپ كىرىپ كەتتى.

ـــ نىمە دېگەن ئېغىر نەرسە ئۇ، قولۇمنىڭ جېنى قالمىدى... ياق، توختاپ تۇر، سەۋىر قىل.

ـــ چىڭ تۇت، گىرىشكا!

ـــ ھە ـ ھە، چىڭ تۇتۇۋاتىمەن!

ـــ قارا، قېيىقنىڭ ئاستىغا كىرىپ كەتمىسۇن!...ھىزى بول!

گىرىگورىي دېمىنى ئېلىۋېلىپ، يانپاشلاپ قالغان بېلىقنى قېيىقنىڭ يېنىغا سوزۇپ ئەپكەلدى. بوۋاي ئۇنى پالاق بىلەن بىر سالاي دېۋىدى، ئاڭغىچە بېلىق بار كۈچىنى يىغىپ سۇنىڭ چوڭقۇر يېرىگە بېرىۋالدى.

ـــ بېشىنى سۇدىن چىقار! ئاغزىغا شامالى كىرسۇن، ھازىرلا يۇۋاشلىشىپ قالىدۇ.

گىرىگورىي ھالىدىن كەتكەن بېلىقنى تارتىپ چىقىرىپ، يەنە قېيىقنىڭ يېنىغا سوزۇپ كەلدى. بېلىق ئاغزىنى ماڭ ـ ماڭ يوغان ئېچىپ، سەنتىرەكلەپ كەتكەن قېيىقنىڭ باغرىغا تۇمشۇغىنى بىرئۇردى ـ دە، تىنجىپ قالدى، ئۇنىڭ توق سېرىق ئالتۇندەك قانات تىلىرى ۋالىلداپ كەتتى.

ـــ ئەمدى ئېلىشىشقا ھالى قالمىدى!ـــ دەپ قويدى پانتېلېي پروكوفېيېۋىچ، ئۇنى پالاق بىلەن ئىتتىرىپ.

ئۇلار يەنە يېرىم ساەەت ئولتۇرۇشتى، بېلىق جېڭى

تۇگىگەن ئىدى.

ــ قارماقنى يىغىشتۇر گىرىشكا، بىزنىڭ تۇتقىنىمىز ئاخىرقىسى بولسا كېرەك، ئەمدى باشقىسىنى كۇتمەيمىز.

ھەممىنى يىغىشتۇرۇپ بولۇشتى. گىرىگورىي قىيىقنى قىرغاقتىن ئىتتەردى. يولنىڭ يېرىمىنى بېسىپ ئوتكەندە گىرىگورىي دادىسىنىڭ چىرايىغا قاراپ. ئۇنىڭ بىر نىمە دېمەكچى بولۇۋاتقانلىغىنى بايقىدى، ئەمما بوۋاي ئۇنچىقماس تىن، تاغ ئېتىگىدە قاتار سالپىيىپ ياتقان يېزا ھويلىلىرىغا قاراپ ــ قاراپ قويياتتى.

ــ سەن، گىرىگورىي، مانا شۇ ئاكسىنىيە ئاستاخوۋا بىلەن... ــ بوۋاي ئايىغى ئاستىدىكى قاپنىڭ بۇقۇچىنى ئۇيناپ ئاخىر سوز باشلىدى.

گىرىگورىي چوغدەك قىزىرىپ، تەتۇر قارىۋالدى، كويىنىگىنىڭ ياقىسى ئاپتاپتا كويگەن گوشلۇك بويىغا پېتىپ، ئاپپاق ئىز قالدۇرغان ئىدى.

ــ ماڭا قارا، يىگىت، ــ دىدى بوۋاي قەھرى بىلەن سوزىنى داۋاملاشتۇرۇپ، ــ مەن سەن بىلەن چاقچاقلىشىۋاتقىنىم يوق. ستېپان بىزنىڭ خوشنىمىز بولىدۇ! ئۇنىڭ ئايلى بىلەن شوخلۇق قىلىشقا يول قويمايمەن. بۇ ئىش سېنى بىر بالاغا يولۇقتۇرۇشى تۇرغان گەپ. ئالدىدىن ئېيتىپ قويماي: مۇندىن كېيىن كورۇپ قالسام ــ كالتەك بىلەن دۇمبالايمەن!

پانتېلېي پروكوفىيېۋىچ مۇشتىنى قاتتىق تۇگۇپ، ئىشىشق كوزلىرىنى متىلدىستىپ ئوغلىغا قارىدى، گىرىگورىينىڭ يۇزىدىن قان تامغاندەك تۇيۇلدى.

— ئوسەك سوزلەر، — دەپ غۇدۇڭشىدى گىرىگورىي دادىسىنىڭ كوكۇش رەڭ قاڭشىرىغا تىكىلىپ.

— ئۇنىڭنى ئوچەر!

— كىشىلەر نىمىلەرنى توقۇپ چىقارمايدۇ...

— ئاغزىڭنى يۇم دەيمەن، ئىتنىڭ بالىسى.

گىرىگورىي پالاقنىڭ ئۈستىدە دۇم يېتىۋالدى. قىيىق ساپچىپ ـ ساپچىپ يۇرۇشكە باشلىدى، قۇيرۇغىنىڭ ئارقىسىدا سۇ غىجىملىنىپ ۋىشىلدايتتى.

پىرىستانغا يەتكۈچە ھەر ئىككىسى ئۇنچۇقمىدى. قىرغاققا يېقىن قالغاندا دادىسى يەنە ئاگاھلاندۇردى:

— ماڭا قارا، ئېسىڭدىن چىقمىسۇن! ئۇنداق بولمايدىكەن بۇگۈندىن باشلاپ ئويۇن ـ تاماشىنى يىغىشتۇرىسەن، قورادىن بىر قەدەم نېرى سىلجىمايسەن، گەپ مانا شۇ.

گىرىگورىي لام ـ جىم دېمىدى. ئۇ قېيىقنى جايىغا باغلاۋېتىپ سورىدى:

— بېلىقنى ئويدىكىلەرگە ئەپكىرىپ بېرەمدىمەن؟

— سودىگەرلەرگە ئاپىرىپ سات، — دىدى بوۋاي بىر ئاز يۇمشاپ، — تاماكا پۇلى قىلارسەن.

گىرىگورىي لۈڭنى چىشلەپ، دادىسىنىڭ ئارقىسىدىن ئاستا ماڭدى. «نىمە دېسەڭ ـ دەۋەر، دادا، — دەيتتى ئۇ ئىچىدە، — پۈتۈمنى چۈشەپ قويسا ئىمۇ ئويۇن ـ تاماشىغا بېرىۋېرىمەن». ئۇ دادىسىنىڭ قاتتىق گەجگىسىگە غەزەپلىك نەزەر بىلەن تىكىلەتتى.

گىرىگورىي ئويدە بېلىقنىڭ تەڭگىلىرىگە يېپىشىپ قالغان قۇمنى ئاۋايلاپ يۇيۇپ، ئاندىن قۇلىغىدىن تال چۈنۈق

ئوتكۇزۇپ چەگدى.

دەرۋازىنىڭ ئالدىدا ئوزى بىلەن تەڭقۇر قەدىناس دوستى مىتكا كورشۇنوپ بىلەن ئۇچرىشىپ قالدى. مىتكا كۇموش توقىلىق كەمرىنىڭ ئۇچىنى ئويناپ كېلىۋاتاتتى. ماي باسقان ساغۇچ يۇمۇلاق كوزلىرى تار چاناقلىرىنىڭ ئىچىدە بېزىرىپ، ئىككى قارچۇغى مۇشۇكنىڭكىدەك پاقىراپ تۇراتتى، شۇڭا كىشىلەرگە تىك قارىيالماي، تىنىمسىز پىرىلداپ تۇراتتى.

— بېلىق كوتىرىپ قايسەنغۇ، نەگە ماڭدىڭ؟

— بۇگۇنكى ئولجا، سودىگەرلەرگە ئېلىپ كېتىۋاتىمەن.

— موخوپلارغىمۇ؟

— ھەئە، شۇلارغا.

مىتكا كوز چىنى بىلەن چاملاپ:

— ئون بەش پۇت كېلەرمىكىن؟ — دىدى.

ئون بەش يېرىم پۇت. تارازىدا تارتىپ كوردۇم.

— بىللە بارايمۇ؟ سېتىشىپ بېرەرمەن.

— بارساڭ - بار.

— شىرىنكا نىسىنى چىقىرارسەن؟

— بىر نىمە قىلارمىز. تولا گەپنىڭ مەزىسى يوق.

چۇشلۇك ئىبادەتتىن قايتقان خەلق كوچىلاردا تارقىلىشىۋاتاتتى.

شامىل دەپ لەقەمى بار ئۇچ ئاكا - ئۇكىلار يولدا تەڭ قەدەم تاشلاپ يانمۇ - يان كېلىۋاتاتتى.

چوڭى، قولى چولاق ئالىكسەي ئوتتۇرىدا ماڭغان ئىدى. مۇندىرىنىڭ ① تار، قاتتىق ياقىسى تومۇرى كوپۈپ

① مۇندىر — ھەربىچە كىيىم.

تۇرغان بوينىنى سىقىپ تۇراتتى، سول كوزى دائىم پىر - پىر ئۇچاتتى. بىر زاماندا مەشق مەيدانىدا ئالبكسەينىڭ قولىدىكى مىلتىغى يېرىلىپ كېتىپ، تەپكىنىڭ سۇنىغى يۇزىگە تىگىپ، مەڭزىنى مېيىپ قىلىپ قويغان ئىدى. شۇ چاغدىن تارتىپ كوزى بىكاردىن - بىكار پىرىلداپ يىغلاپ بولۇپقالغان، يۇزىدىكى تارتۇقنىڭ بىر ئۇچى چېچىنىڭ قويۇق يېرىگىچە كىرىپ كەتكەن؛ سول قولى جەينىگىدىن ئۇزۇلۇپ كەتكەن. لېكىن ئالبكسەي بىر قولى بىلەنمۇ كېلىشتۇرۇپ تاماكا ئۇراۋېرەتتى: تاماكا خالتىسىنى كوكرىگىگە بېسىپ تۇرۇپ، بىر ئۇرامغا لايىق قەغەزنى چىشى بىلەن يىرتىۋالاتتى - دە، ئىچىگە تاماكا سېلىپ، ئۇنى بارمىغى بىلەن نوكەشتەك يوگەۋېرەتتى. كىشىلەر قاراپ ئۇلگۈرگىچە، ئالبكسەي ئالدىلىقاچان يوگىگەن تاماكىسىنى چىشلەپ، كوزىنى پىرىلدىتىپ، ئوت سورايتتى.

قولى چولاق بولسىمۇ، يېزىدا بىرىنچى مۇشتلاشچى هىساپلىناتتى. ئۇنچىلىك دىگۈدەك چوڭ مۇشتىمۇيوق، چوڭلىغى غوڭقا پاقچىلىك كېلەتتى؛ بىر كۈنى قوش هەيدەۋاتقاندا كالا ئۇنىڭ ئاچچىغىنى كەلتۈرۈپ قويغان، ئۇ قامچىسىنى تاپالماي، مۇشتى بىلەن هوكۇزنى بىرنى سالغان، هوكۇز شۇدىگەرگە يىقىلىپ، چاپاقدەك ياتقان، قۇلىغىدىن قان كەتكەن، بىر هازادا ئاران ئۇزىگە كەلگەن. قالغان ئىككى ئۇكىسى ئالبكسەيگە قۇيۇپ قويغاندەك ئوخشايتتى. بۇلارمۇ پاكار بويلۇق، ئەمما هەر ئىككىسىنىڭ قوللىرى ساق ئىدى.

گىرىگورىي شامىللار بىلەنسالاملاشتى، مىتكا شارتلابېشى

نى تولغاپ ئوتۇپ كەتتى. ئۇنداقسەۋۈى ماسلىنتسا ① بايرەمدا مۇشتلاش بولغاندا ئالىۋشا شامىل مىتكىنىڭ ئىككى چىشىنى توكۇۋەتكەن ئىدى، مۇشتىسى ئايلاندۇرۇپ شۇنداق ئۇرغان ئىدىكى، بىچارە مىتكا ئىككى ئېزىغىنى ئايىاق پاشنىسىنىڭ ئىزى چۈشۈپ قالغان كوك مۇز ئۈستىگە تۈكۈرۈپ تاشلىغان ئىدى.

ئالىكسەي بۇلارغا يېقىن كەلگەندە، ئارقا - ئارقىدىن بەش قېتىم كوزىنى قىستى.

— بىلىغىڭنى ماڭا ساتامسەن؟

— بولۇپتۇ، ئال.

— قانچە پۇل؟

— بىر جۇپ هوكۇز، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئايىلىڭنى قوشۇپ بېرىسەن.

ئالىكسەي كوزىنى قىسىپ، چولاق قولىنى شىلتىدى:

— تەنتەك، هەي تەنتىكەي!... خا - خا - خا، تېخى خوتۇنىنى... بالىلىرىنىمۇ قوشۇپ ئالارسەن؟

— بالىلىرى ئۇزەڭگە قالسۇن، ئۇنداق بولمىغاندا، شامىللارنىڭ نەسلى تۈگەپ كېتىدۇ، — دىدى گىرىگورىي چاقچاقلىشىپ.

چېركاۋ ئالدىدىكى مەيداندا خالايىق توپلىشىۋالغان ئىدى. توپنىڭ ئىچىدە چېركاۋ ئاقساقىلى بىر غازنى بېشىدىن ئىگىز كوتىرىۋېلىپ ۋاقىرايتتى: «يېرىم سوم! كىم ئوشۇقراقا ئالىدۇ؟ سېتىپلا كېتىمەن».

① ماسلىنتسا بايرىمى — ئىسلاۋىيان خەلقىدە دىخانچىلىق باھار بايرىمى.

غاز بوينىنى هەر تەرەپكە سوزۇپ. زۇمرەت كوزلىرىنى يىرگەنگەن هالدا چىملدىتاتتى.

ياندىكى يەنە بىر توپنىڭ ئىچىدە چاچلىرى ئاقارغان، مەيدىسىگە كىرىست ئوردىنى ۋە مېدالار تاقىغان بىر قېرى هەدەپ گەپ ساتاتتى.

ــ بوۋىمىز گىرىشاكا تۇركىيە ئۇرۇشى تۇغرىسىدىكى هىكايىسىنى باشلىغان ئوخشايدۇ، ــ دىدى مىتكا كوزى بىلەن ئىشارەت قىلىپ، ــ بېرىپ ئاڭلامدۇق؟

ــ ئاڭلايمىز دىسەك، بىلىق پۇراپ، كوپۇپ كېتىدۇ.

ــ كوپۇپ كەتسە ئېغىرلىغى ئاشىدۇ، بىزگە پايدا.

مەيداندا، ئوت ئوچۇرۇش كامانداسىنىڭ قاغجىراپ كەتكەن بوچكىلىرى ۋە سۇنغان هارۋا شوتىلىرى دوۋىلىشىپ تۇرغان ئامبارنىڭ ئارقىسىدا موخوپلار ئۇيۇنىڭ يېشىل سىرلانغان ئوگزىلىرى كورۇنۇپ تۇراتتى. گىرىگورىي لاپاسنىڭ يېنىدىن ئوتۇۋاتقاندا «تۇفى!» دەۋەتتى ــ دە، بۇرنىنى ئېتىۋالدى. بوچكىنىڭ ئارقىسىدىن كەمىرنى چىشلەپ، شالۋۇرنىڭ تۇگمىسىنى ئېتىپ بىر قېرى دوڭقاقلاپ چىقىۋاتاتتى.

ــ تازا قىستىغان ئىكەن ــ دە؟ ــ دىدى مىتكا سوزنى ئېچىتىپ.

قېرى تۇگمىسىنى ئېتىپ بولغاندىن كېيىن، كەمەرنى ئاغزىدىن ئالدى.

ــ ساڭا نېمە بولدى؟

ــ بۇرنىڭنى شۇ يەرگە تىقىش كېرەك ئىدى! ساقلىڭ بىلەن قوشۇپ! ساقلىڭ بىلەن! ئۇ چاغدا مومىيىڭ بىر هەپتىگىچە تازىلاپ تۇگىتەلمەس ئىدى.

— ئەدىۋىگنى بېرىمەن، بەچچىغەر! — دىدى بوۋاي رەنجىپ.

مىتكا مۇشۇكتەك كوزلىرىنى پىرىلدىتىپ قاراپ تۇراتتى.

— سەن قايسىبىر ئېسىلزادە ئىدىك، يوقال، ئىتنىك بالىسى! نىمەئانچە ئالىيسەن؟ بولمىسا تاسما بىلەن سالىمەن!

— گىرىگورىي كۇلگەن پېتى موخوپلارنىك پىشايۇنىنى ئالدىغا بېرىپ قالدى. ۋادەكلەرنى ياۋا ئۇزۇمنىك تەكلىرى چىرمىغان ئىدى، ئۇنىك ئالا ـ بۇلا سايىسى پىشايۇانغا چۈشۈپ تۇراتتى.

— كوردۇگمۇ، مىستىرى؟ ئادەم دېگەن مانا شۇنداق ياشىسا...

— ئىشىگىنىك تۇتقۇچىغىمۇ ئالتۇن سۇيى يالتىلىغان، — مىتكا ئىشىكنى قىيا ئېچىپ ئايۇانغا قاردى: — ھىلىقى بوۋاينى مۇشۇ يەرگە يوللايدىغان گەپ ئىكەن...

— كىم بۇ؟ — دېگەن ئاۋاز ئاكلاندى ئايۇاندىن.

گىرىگورىي ئەيمىنىپرەك ئىچكىرىگە بىرىنچى بولۇپ كىردى. سىرلانغان پولنىك ئۇستىدە بېلىقنىك قۇيرۇغى سوـرۇلۇپ قالدى.

— سىلەر كىم بىلەن كورۇشمەكچى؟

بىر قىز توقۇلما ئورۇندۇقتا تەۋرىنىپ ئولتۇراتتى. قولىدا بىر تەخسە قۇلۇپنىك مۇىسى بار ئىدى. گىرىگورىي ئۇنىك بىر دانە قۇلۇپنىكنى قىسىپ تۇرغان قىپ ـ قىزىل گىلاسـتەك لەۋلىرىگە قاراپ بىردەم ئۇنچۇقماي تۇردى. قىز بېشىنى ئېگىپ، كەلگەن يىگىتلەرگە باشتىن ـ ئاياق سەپسېلىپ چىقتى.

مىتكا گىرىگورىيغا يارده‌ملىشىپ يوتىلىپ قويدى:

ــ بىلىق ئالامسىزلەر؟

ــ بىلىق؟ مەن ھازىرلا سوراپ كېلەي.

قىز ئورنىدىن تۇرۇۋېتىپ، ئورۇندۇقنى تەڭرىتىۋەتتى. پاپياقسىز كىيىۋالغان كەشتىلىك توفلىسىنى سورەپ شىپىلداپ مېڭىپ كەتتى. ئۇنىڭ يۈقىغا كويىنگىدىن قۇياشنۇرى ئوتۇپ، ھەممە يېرىنى يورۇتىۋەتتى، كويىنەك ئاستىدىن كورۇنگەن سىمىز ئاياقلىرىغا ۋە ئىچ كويىنىگىنىڭ ئېتىگىگە تۇتۇلغان جىمجىمدار چىلتىگىگە مىتكىنىڭ كوزى چۈشتى، ئۇ، قىزنىڭ پاچاقلىرىنىڭ‌شايبەك ئاقلىغىغا ۋە سىلىقلىغىغا ھەيران قالدى، پەقەت يۈمۈلاق تاپانلىرىنىڭ تېرىسى سۈت رەڭگىدەك ساغۇش ئىدى.

مىتكا گىرىگورىنىي نوقۇپ:

ــ گىرىشكا، قارىغىنا، يوپكىسى... ئەينەگتەك، ھەممە يېرى كورۇنۇپ تۇرىدۇ.

قىز دەھلىزىنىڭ ئىشىگىدىن چىقتى ــ دە، ئاستىلا ئورۇندۇققا ئولتۇردى.

ــ ئاشخانىغا ئاپىرىڭلار.

گىرىگورىي پۇتىنىڭ ئۈچىدا مېڭىپ ئويگە كىرىپ كەتتى. مىتكا ئايىغىنى بىرياققا سۇرۇپ، كوزلىرىنى چىملدىتىپ قىزنىڭ ئالتۇندەك چاچلىرىنى ئىككى يېرىم دائىرىگە ئاجرىتىپ تۇرغان بېشىدىكى ئاپپاق ئىزلارغا قارايتتى. قىزمۇ ئۇنىڭ شوخ، ئەنسىز كوزلىرىگە نەزىرىنى تىكەتتى.

ــ سىز مۇشۇ يەرلىكمۇ؟

ـــ هه ـ ئه، مۇشۇ يەرلىك.
ـــ كىمنىڭ ئوغلى بولىسىز؟
ـــ كورشۇنوپنىڭ.
ـــ ئىسمىڭىز نىمە؟
ـــ مىترى.
قىز، هالرەڭ تىرناقلىرىغا سىنچىلاپ قاراپ، پۇتلىرىنى تېزلا يىغىۋالدى.
ـــ ئىككىلاردىن قايسىڭلار بېلىق تۇتىسىلەر؟
ـــ گىرىگورىي تۇتىدۇ، ئۇ مېنىڭ دوستۇم.
ـــ سىز تۇتىمامسىز؟
ـــ كوگلۇم تارتقان چاغدا مەنمۇ تۇتىمەن.
ـــ قارماق بىلەنمۇ؟
ـــ قارماق بىلەنمۇ تۇتىمىز، بىزنىڭچە ئېيتقاندا ئىلگەك بىلەن.
ـــ مېنىڭمۇ بېلىق تۇتۇشقا بارغىم بار ئىدى، ـــ دىدى قىز بىرئازدىن كېيىن.
ـــ مەيلى، قىزىقسىڭىز، بارايلى.
ـــ قانداق قىلسام بولار؟ ئەمما بۇ سوزۇڭىز راستمۇ؟
ـــ ئەتىگەنرەك تۇرۇش كېرەك.
ـــ تۇرالايمەن، ئەمما بىرسى ئويغىتىپ قويسا.
ـــ ئويغىتىپ قويۇشقا بولىدۇ... ئەمما دادىڭىز نىمە دەركىن؟
ـــ دادام نىمە دەيتتى؟
مىتكا ھىجىيىپ قويدى.
ـــ ئوغرى دەپ ئويلاپ قالماسمۇ... تېخى ئىتلىرىغا تالاتسىچۇ؟

ــ بۇ كېپىنگىز ئەخمىقانىلىق! مەن بۇلۇڭدىكى ئويدە يالغۇز ئۇخلايمەن. دەرىزىسى مانا مۇشۇ، ــ قىز بارمىغى بىلەن كورسەتتى. ــ ئەگەر كەلسىڭىز، دەرىزە منى چېكىڭ، دەرھال تۇرىمەن.

ئاشخانىدىن چاڭلىدىغان ئاۋاز ئاڭلىناتتى: بۇ، قورۇقۇنچاق گىرىگورىي بىلەن مايلىشىپ كەتكەن يوغان ئاشپەز خوتۇننىڭ ئاۋازى ئىدى.

مىتكا كازاكچە كەمەرنىڭ قارىيىپ كەتكەن كۆمۈش توقىسىنى ئويناپ جىم تۇراتتى.

ــ سىز ئويلەنگەنمۇ؟ ــ دەپ سورىدى قىز سىرلىق تەبەسسۇم بىلەن.

ــ قانداق دەيسىز؟

ــ ئۇزەمچە شۇنداقلا سوراپ قويدۇم.

ــ ياق، بويتاقمەن.

مىتكا قىزىرىپ كەتتى، قىز بولسا مۇنىسى يەرگە تۇكۈلگەن قۇلۇپنىكنىڭ شېخىنى ئىللىق تەبەسسۇم بىلەن ئويناپ تۇرۇپ سورىدى:

ــ خوش، مىتە، قىزلار سىزنى ياخشى كورەمدۇ؟

ــ بەزىلىرى ياخشى كورىدۇ، بەزىلىرى ياخشى كورمەيدۇ.

ــ ئېيتىڭا، نىمىشقا كوزلىرىڭىز مۇشۇكنىڭكىگە ئوخشايدۇ؟

ــ مۇشۇكنىڭكىگە...؟ ــ دەپ گاڭگىراپ قالدى مىتكا.

ــ خۇددى مۇشۇكنىڭ كوزىگە ئوخشايدىكەن.

ـ ئانامغا تارتقان بولسام كېرەك... مەندە نىمەگۈنا؟

ـ نىمىشقا سىزنى ئويلەپ قويمىدى؟

مىتكا دەرھال ئوزىنى ئوڭشۇالدى ـ دە، قىزنىڭ سوزىدىن ئوزىنى گەپكە سېلىپ، مازاق قىلىۋاتقانلىغىنى سېزىپ، ساغۇش كوزلىرىنى مىتىلدىتىپ قويدى.

ـ كېلىن تېخى چوڭ بولماپتۇ.

قىز ھەيران بولۇپ قاشلىرىنى چىمىردى ـ دە، يۈزى ئوتتەك يېنىپ ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى.

كوچا تەرەپتىن پەلەمپەي ئەرەپكە كېلىۋاتقان قەدەم ئاۋازى ئاڭلاندى.

قىزنىڭ قوڭغۇراقتەك جىرىڭلىغان يېقىملىق كۈلكىسى مىتكىنى مەپتۇن قىلىپقويدى. شۇپەيتتە خوجايىننىڭ ئوزى ـ سېرگەي پلاتونېۋىچ موخوپ كىرىپ كەلدى: سېمىزگەۋدىلىك موخوپ ئازادە چىگرىن بەتىنكەسىنى يېنىك ـ يېنىك دەسەسەپ، ئوزىنى چەتكە ئېلىپ تۇرغان مىتكىنىڭ يېنىدىن مەغرۇرلۇق بىلەن ئوتۇپ كەتتى.

ـ مېنىڭ قېشىمغا كەپتىكەنمۇ؟ ـ دەپ سورىدى ئۇ بېشىنى بۇرىماستىنلا.

ـ بېلىق ئېلىپ كەلگەن ئىكەن، دادا.

گىرىگورىيەۋ قۇرۇق قول ئاشخانىدىن چىقتى.

3

گىرىگورىي كەچكى تاماشىدىن باش توخۇ چىللىغان مەھەلدە قايتىپ كەلدى. دەھلىزگە كىرىشى بىلەنلا ئېچىتقۇ پۇرىغى بىلەن قۇرۇتۇلغان دورا ئوسۇملۇكلىرىنىڭ خۇشبۇيى ھىدى گۇپۇلدەپ بۇرنىغا ئۇرۇلدى.

ئۇ پۈتىنىڭ ئۇچىدا دەسسەپ، ياتاق ئويىگە ئوتۇۋالدى ـ دە، كىيىم ـ كېچەكلىرىنى يەشتى، ئىككى يېنىغا ئۇزۇن جىيەك تارتىلغان بايرامليقشالۋۇرنى ئاۋايلاپ قوزۇققا ئاستى، چوقۇنۇپ بولۇپ، ئورنىغا ياتتى. ئاينىڭ ئالتۇن شولىسى چۈشۈپ تۇرغان پولغا دەرىزىدىن كىرىپ شەكلىدە سايە چۈشۈپ تۇراتتى، ئويىنىڭ بۇلۇڭىدا كەشتە توتۇلغان لوڭكىلەرنىڭ ئاستىدا غۇۋا پارقىراپ تۇرغان كۆمۈش بوتىلاركورۇنۇپتۇراتتى. كارۋات ئۈستىدىكى پەردىگە قونغانچىۋىنىلەر غۇژۇلدىشىپ قوزغىلىپ كەتتى.

گىرىگورىنىڭ كىچىك ئەمدىلا ئۇيقۇغا بارغان ئىدى، ئاشخانىدىن ئاكىسىنىڭ بوۋاق بالىسىنىڭ يىغلىغان ئاۋازى ئاڭلاندى.

بوشۇگى ياغسىراپ كەتكەن ھارۋىدەك غىچىلداشقا باشلىدى. دارىيە ئۇيقۇلۇق ئاۋاز بىلەن:

ــ بولدى قىل، ھارىمى! يا ئۇيقۇ بەرمەيدۇ، يا ئايرىلىق، ــ دەپ كوتۇڭلىدى. ئاندىن ئاستا ئەللەي ئېيتىشقا باشلىدى:

— ئەي ئەخمىغىم، نەي چېلىپ،
سەن قەيەرگە بارغانتىڭ؟
— ئات بېقىشقا بارغانتىم.
— قانداق ئاتنى باققانتىڭ؟
— ئىگەرلەنگەن دۆلدۈل ئات،
جابدۇقلىرى ئالتۇن ئات.

گىرىگورىي بوشۇكنىڭ غىچىرلىشىغا ماس ئېيتىلىۋاتقان ئەللەي قوشاقلىرىنىڭ بەزلىشى ئاستىدا كوزى ئۇيقۇغا كېتىۋېتىپ ئويلىدى: ئەتە پېترو لاگىرغا كېتىدۇ. داشكا بالىسى بىلەن قالىدۇ ... ئوت - چوپنى ئورۇش ئوزىمىزگە قېلىپتۇ - دە.

ئۇ بېشىنى باستۇققا مەھكەم بېسىۋالدى، شۇنداق بولسىمۇ، ئەللەي ئاۋازى قۇلىغىغا كىرىپ تۇردى:

— نەگە قويدۇڭ ئېتىكىنى؟
— دەرۋازىنىڭ تېشىدا.
— كورۇنمەيدۇ دەرۋازاڭ؟
— ئېقىپ كەتكەن تاشقىنىدا.

شۇ پەيتتە بىر ئاتنىڭ قاتتىق كىشنىشى گىرىگورىينى ئويغىتىۋەتتى. ئۇ پېترونىڭ ھەربى سەپتە مىنىدىغان ئېتى ئىكەنلىگىنى ئاۋازىدىن تونۇدى.

ئويقۇلۇقتا بوشىشىپ كەتكەن بارماقلىرى بىلەن كوينىگىنىڭ تۆگمىلىرىنى ئۇزاقتا ئېتىپ بولدى، ئەمما لەرزان ئېيتىلىۋاتقان ئەللەي ئاۋازى بىلەن يەنە ئۇيقۇغا كېتىپقالدى:

— قېنى باققان غازلارىڭ؟
— قومۇشلاققا كېتىشتى.

— قومۇشلىغىڭ قەيەردە؟
— قىزلار ئورۇپ كېتىشتى.
— قىزلار قەنى، قەيەردە؟
— ئەرگە تېگىپ كېتىشتى.
— ئەر كازاكلار قەيەردە؟
— جەڭگە يۈرۈپ كېتىشتى.

ئۇيقۇ بىلەن ئېزىلىپ قالغان گىرىگورىي ئات ئېغىلىغا تارانلا يېتىپ بېرىپ، ئاتنى يېشىپ تار كوچىغا ئېلىپ چىقتى. يۈزىگە يېپىشىۋالغان بىر ئومۇچۇك غىدىغىنى كەلتۇرۇپ بىردىنلا ئۇيقۇسىنى قاچۇردى.

دون دەرياسى بويلاپ قىيا چۈشكەن ئاي نۇرى، ھەچكىم مېگىپ باقمىغان ئايدىڭ يول ھاسىل قىلغان ئىدى. دون ئۇستىنى تۇمان باسقان، ئاسمانىنى يۇلتۇز قاپلىغان. ئات ئارقا پۇتلىرىنى ئاۋايلاپ باسماقتا، سۇغا چۈشىدىغان پەسلىك ناھايىتى يامان ئىدى. نېرىقى تەرەپتىن ئودەكلەرنىڭ غاقىلدىغان ئاۋازى ئاڭلىناتتى، قىرغاق يېنىدىكى توختام سۇدا ئۇششاق بېلىقنى ئوۋلاپ يۈرگەن لاقا بېلىقلار پىلتىگىلاپ، سۇنى شاپىلدىتىپ ئۇزەتتى.

گىرىگورىي خېلى ۋاقىتقىچە سۇنىڭ ئالدىدا تۇرۇپ قالدى. قىرغاقتىن نەم ۋە سېسىق پۇراق كېلەتتى. ئاتنىڭ ئاغزىدىن سۇتامچىلايتتى. گىرىگورىيىڭ يۈرىكىدە بىر خوشلۇق ئورۇن ئالغان، ئۇزى ناھايىتى خۇشچاغ بولۇپ، ھەچنىمىنى ئويلىغىسى كەلمەيدۇ. ئۇ قايتىپ كېلىۋېتىپ كۈن چىقىش تەرەپكە قاردى. ئاسمان سۇزۇلۇپ، قارا كۆكۇلۇق تارقىلىۋېتىپتۇ.

ئېغىلنىڭ يېنىدا ئانىسى بىلەن ئۇچرىشىپ قالدى.

— گىرىشكىمۇ سەن؟
— مەن بولماي، كىم بولاتتى.
— ئاتىنى سۇغۇردىڭمۇ؟
— سۇغۇردۇم، — خالار - خالماس جاۋاپ بەردى گىرىگورىي.

مومای ئوزىنى ئارقىغىراق ئېلىپ، ئاندىن ئېتىگىدىكى ئوتۇن - تېزەكلەرنى ئاران - ئاران كوتىرىپ، قېرىلارغا خاس يادا ئىغۇ پۇتلىرىنى شىپىرلىتىپ ماڭاتتى.

— ئاستاخوپىلارنىڭكىگە كىرىپ، ستېپانىنى ئويغىتىپ قويساڭ بولاتتى، ئۇ بىزنىڭ پېترو بىلەن بىللە ماڭماقچى ئىدى.

سەھەر سالقىنى گىرىگورىينى توڭدۇرۇپ، تېتىكلەشتۇرۇپ قويدى. بەدىنى چومۇلە چاققاندەك چىمىلداپ كەتتى. ئۇچ سەكرەپلا ئاستاخوپلارنىڭ جارىڭلاپ تۇرىدىغان پىشايۋىنى ئالدىغا بېرىپ قالدى. ئىشىك ئوچۇق ئىدى، ئاشخانىدا، يەرگە سېلىنغان توشەكتە ستېپان ئۇخلاۋېتىپتۇ، قولىتۇغىدا ئايىلىنىڭ بېشى كورۇنەتتى.

غۇۋا قارا ئىغۇلۇقتا گىرىگورىي، ئاكسىنىيىنىڭ كويىنىڭگى تىزىنىڭ ئۈستىگىچە قايرىلىپ قېلىپ يوتىسى ئېچىلىپ قالغانلىغىنى كوردى، ئاپپاق پۇتلىرى ھاياسىزلارچە سوزۇلغان ئىدى. ئۇ بىرەەم قاراپ، تامغى قۇرۇپ كەتكەندەك بولدى، قۇلىغى زىڭىلداپ، بېشى ئېغىرلىشىپ كەتتى.

ئۇياق - بۇياقنى ئوغرىلىقچە كوز تاشلىدى. ئاندىن ئاۋازىنى ئوزگەرتىپ خىرىلدىدى:

— ھەي، بۇ يەردە كىم بار؟ تۇرۇڭلار!

ئاكسىنىيە چوچۇپ ئويغىنىپ كەتتى.

— ۋاي، كىم بۇ؟ كىم كىرگەندۇ؟ — ئاكسىنىيە پايپاسلاپ يالىڭاچ قولى بىلەن ئېتىگىنى تارتىپ پۈتلىرىنى ياپتى، ئۈيقۇچىلىقتا ئاغزىدىن تامغان شولگە بلىرى ياستۇقتا داغ قالدۇرغان ئىدى. چۈنكى ئايال كىشىنىڭ تالاڭ ئالدىدا ئۈيقۇسى قاتتىق بولىدۇ.

— بۇمەن، ئانامسىلەرنى ئويغىتىشقا ئەۋەتكەن ئىدى...

— بىز ھازىر تۇرىمىز ... بۇ يەرگە ئاياق باسقىلى بولمايدۇ ... بۇرگە ئارام بەرمەي، ھەممىمىز پولدا ياتقان ئىدۇق. ستېپان تۇرمامسەن، قۇلىغىڭ ئاڭلىمىدىمۇ؟

گىرىگورىي ئاكسىنىيىنىڭ ئاۋازىدىن ئۇنىڭ يىغلىنىۋاتقانلىقىنى سېزىپ، دەرھال كېتىشكە ئالدىرىدى.

× ×

بۇ قېتىم يېزىدىن ماي ئېيىدىكى يازلىق لاگېرغا 30 كاززاك ماڭىدىغان بولدى. يىغىلىدىغان جاي — مەيدان ئىدى. سائەت يەتتە بولاي دېگەندە مەيدانغا ئۇستى بېرزېنت بىلەن يېپىلغان ھارۋىلار، يازلىق كاناپ گىمناستيوركا كىيگەن، ياراق ئاسقان پىيادە ۋە ئاتلىق كازاكلار ئارقا - ئارقىدىن كېلىشكە باشلىدى.

پېترو پىشايۋاندا ئالدىراشلىق بىلەن چۇلۇۋۇرنىڭ سوكۇلگەن يېرىنى تىكىۋاتاتتى. پانتېلېي پروكوفېيېۋىچ پېتروغا يېنىدا ئاتقا تەڭنە تۇتۇپ سۇلۇ يىگۈزۈۋاتاتتى. ئاندا-ساندا ۋاقىراپ قويۇاتتى:

ــ دۇناشكا، سۇخارى قاچىلىغان خالتىنى تىكتىڭمۇ؟ مايغا تۇز سەپتىڭمۇ؟

قىزىل گۈلدەك ئېچىلىپ كەتكەن دۇناشكا ھويلىدا قالىغاچتەك ئۇچۇپ، ئامبار بىلەن ئوينىك ئارىلىغىدا چېپىپ يۈرەتتى. ئۇ دادىسىنىڭ جوروشلىرىغا كۈلۈمسىرەپ قول شىلتىيتتى:

ــ دادا، سىز ئۇز ئىشىڭىزنى قىلىۋېرىڭ، مەن ئاكامنىڭ نەرسە ــ كېرەكلىرىنى شۇنداق جايلاپ بېرىمەنكى، چېركاسسككە بارغىچە مىدىرلىماي بارىدۇ.

پېترو تاسمىنى تۇكۇرىگى بىلەن يوللەپ، ئېتىنى ئىما بىلەن كورسىتىپ سورىدى:

ــ يەپ بولدىمۇ؟

ــ چاينا ۋاتىدۇ، ــ دەپ جاۋاپ بەردى دادىسى سېپايلىق بىلەن، ئۇ قاداق قوللىرى بىلەن ئاتنىڭ تەرلىگىنى سىپىلاپ كوردى. كىچىككىنە بىر ئىش بىلەن ــ ئۇششاق غەلدى ــ غاچ نەرسە تەرلىككە يېپىشىپ قېلىش بىلەن بىر مەنزىلگە بارماي تۇرۇپ، ئاتنىڭ دۇمبىسى يېغىر بولۇشى مۇمكىن.

ــ بوغۇزىنى يەپ بولغاندىن كېيىن تورۇقنى سۇغۇرۇپ قويۇڭ، دادا.

ــ گىرىشكا دونغا ئېلىپ چۈشىدۇ. ھەي، گىرىگورىي ئاتنى سۇغۇرۇپ كەل!

ماگلىيىدا يۇلتۇز قاشقىسى بار، بوينى ئۇزۇن نەسىلدىك قارا تورۇق ئوينا قىلاپ تۇراتتى. گىرىگورىي ئاتنى دەرۋازىنىڭ تېشىغا ئېلىپ چىقتى، سول قولى بىلەن يايلىدىن

تۆتۈپ، شارتلا ئۇستىگە مىندى ـ دە، سىلىققىنا يۇرغىلىتىپ كەتتى. ئۇ پەسكە چۈشىدىغان يەرگە كەلگەندە تىزگىنىدىن قاتتىق تارتقان بولسىمۇ، ئات بويۇن بەرمەستىن سۈرەپ، پەسلىككە چىپىپ چۈشۈپ كەتتى. گىرىگورىي ئارقىسىغا قاتىپ، ھەتتا ئاتنىڭ ئۇستىدە ئوڭدىسىغا يېتىۋېلىپ، ھە دەپ تىزگىنىنى تارتاتتى، شۇ ئەسنادا دوڭدىن چىلەك كوتىرىپ چۈشۈۋاتقان بىر ئايالنى كورۈپ قالدى. ئاتنى چەتكە بۇراپ، چاڭ ـ توزاڭ كوتىرىپ، سۇ تەرەپكە ئات قويۇپ دەريا غا چۈشتى.

ئاكسىنىيە ئىككى تەرەپكە تەۋرىنىپ دوڭلۇكتىن چۈشۈۋاتقان ئىدى، ئۇ يىراقتىنلا ۋاقىراپ كايىشقا باشلىدى:

ــ ھەي قۇتۇرغان شەيتان! ئاتقا دەسسىتۈپتىشكە تاس قالدىڭ! توختاپ تۇر، ئاتنى قانداق چاپتۇرغانلىغىڭنى دادا ڭغا ئېيتىمەن.

ــ ھېچ گەپ يوق، خوشنام، تىللىمىغىن. ئېرىڭنى لاگىرغا ئۇزاتساڭ، مەنمۇ ئىش ـ پىشلىرىڭغا ياراپ قالارمەن.

ــ سەندەك شەيتاننىڭ ماڭا نىمە كېرىگى بار؟

ــ ئوت ئورۇش باشلانغاندا ئوزەڭ يالۇۋىسەنمىكىن تېخى، ــ دىدى گىرىگورىي كۈلۈپ.

ئاكسىنىيە تاختاي بېكىتىلگەن يەردىن ئەپكەش بىلەن چاققانلىق بىلەن چىلىگىنى سۇغا كومۇرۈپ ئالدى ـ دە، شالدا ئۇچۇپ تۇرغان يوپكىسىنىڭ ئېتىگىنى ئىككى تىزى ئارىسىغا قىسىپ، گىرىگورىيغا قاراپ قويدى.

ــ قانداق، سېنىڭ ستېپانىڭ تەييارلىنىپ بولدىمۇ؟ ــ دەپ سورىدى گىرىگورىي.

ـــ سېنىڭ نىمە ئىشىڭ بار؟
ـــ ئاجايىپ ئىكەنسەن ... سوراشقا بولمامدىكەن؟
ـــ تەييارلىنىپ بولدى. خوش كۆپىڭ بارمۇ؟
ـــ ئۇنداق بولسا، يالغۇز قالمىكەنسەن ـ دە؟
ـــ شۇنداق بولسا كېرەك.

ئات بېشىنى سۇدىن كوتەردى، ئاغزىدىن ئېقىپ چۈشۈۋاتقان سۇنى چايناپ، دوننىڭ نېرىقى ياقىسىغا تىكىلىپ، ئالدىنقى پۇتى بىلەن سۇنى چاپچىدى. ئاكسىنىيە ئىككىنچى چىلىگىنىمۇسۇغا كومۇرۈۋالدى ـ دە، ئەپكەشنى مۇرىسىگە ئېلىپ، يېنىك ـ يېنىك تەۋرىنىپ، دوڭنىڭ ئۈستىگە مېڭىپ كەتتى. گىرىگورىيمۇ ئېتىغا دەم بېرىپ ئارقىدىن ماڭدى. شامال ئاكسىنىيىنىڭ يوپكىسىنى يەلپۈلدىتەتتى، قاراقۇمچاق بويىنىغا چۈشۈپ تۇرغان يېپەكتەك سىلىق ئورۇم چاچلىرىنى ئويناتتى. مەشۇت بىلەن گۈل تىكىلگەن تەقى دوپپىسى چەمبىرەك چاچلىرى ئۈستىدە چوغدەك قىزىرىپ تۇراتتى. ھالرەڭ كوينىگى يوپكىسىنىڭ ئىچىگە قىستۇرۇلغان، بۇ كوينەك ئۇنىڭ لىغىرلاپ تۇرغان دۇمبىسى ۋە تولۇق كەلگەن يەلكىسىگە لىق كەلگەن بولۇپ، سىپ ـ سىلىق تارتىلىپ تۇراتتى. ئاكسىنىيە دوڭدىن چىقىۋېتىپ، ئالدىغا ئېگىشكەندە، دۇمبىسىدىكى نوەڭ ئۇزۇنچاق چوڭقۇرچىغى كوينىگىنىڭ ئاستىدىن ئوچۇق بىلىنىپتۇراتتى. كوينىگىنىڭ قولتۇق ئاستىلىرى تەر بىلەن سارغىيىپ، داغ بولۇپقالغانلىغىنى گىرىگورىي ئوچۇق كوردى، ئۇ ئاكسىنىيىنىڭ ھەر بىر ھەرىكىتىنى كوزلىرى بىلەن كۈزىتىپ باراتتى. ئۇنىڭ ئاكسىنىيە بىلەن يەنە سوزلەشكۈسى كەلدى.

— بەلكى، ئىرىڭنى سېغىنىپ قالارسە نېمىكىن؟ ھە؟

ئاكسىنىيە كېتىۋېتىپ قايرىلدى ـ دە، كۈلۈپ قويدى.

— سېغىنمايچۇ ... سەن ئويلىنىپ باققىنا، — ئاكسىنىيە ھاسىراپ سوزلەيتتى، — ئاۋال ئويلەن، يارىڭنى سېغىنامسەن ـ يوق، ئاندىن بىلىسەن.

گىرىگورىي ئېتىنى تىختاپ، ئۇنىڭ بىلەن تەڭلەشتى ـ دە، كوزلىرىگە تىكىلدى.

— ئەمما بەزى ئايالار ئېرىنى ئۆزىتىپ قويغىنىغا تولىمۇ خوشال بولۇشىدۇ... مەسىلەن، بىزنىڭ دارىيە پېترو بولمىسا سەمىرىشكە باشلايدۇ.

ئاكسىنىيە بۇرنىنى ئۇچۇرۇپ، تېز ـ تېز نەپەس ئالاتتى. ئۇ چاچلىرىنى تۈزىتىپ تۇرۇپ:

— ئەر دېگەن ئەر ئەمەس، قان شورايدىغان نەرسە، خوش سېنى قاچان ئويلەپ قويىمىز؟ — دېدى.

— بىلمەيمەن، دادام نېمىنى ئويلاۋاتىدىكىن، بەلكىم ئەسكەرلىككە بېرىپ كەلگەندىن كېيىن ئويلەپ قويارمىكىن.

— تېخى ياشسەن، ئويلەنمەي تۇر.

— نېمىشقا؟

— بېشىڭغا بالا بولىدۇ، — ئاكسىنىيە يەر ئاستىدىن قاراپ قويۇپ، لەۋلىرىنى يۇمماستىن، خالار ـ خالىماس كۈلۈمسىرىدى، ئەنە شۇ پەيتتە ئۇنىڭ لەۋلىرى بەھايا ـ چاقچاقاپ كەتكەن، قېلىن ئىكەنلىگىنى گىرىگورىي بىرىنچى قېتىم بايقاپ قالدى.

ئۇ ئاتنىڭ يايلىنى تۈزەۋېتىپ:

ـــ ئويله‌نگىم يوق، قانداق بولمىسۇن بىرەرسى مېنى ياخشى كورۈپ قالار، ـــ دېدى.

ـــ نىشانلاپ قويغىنىڭ بارمۇ؟

ـــ نىشانلاپ نىمە قىلىمەن؟...سەن مانا ستېپانىنى ئۇزىتىپ قويۇۋاتىسەن...

ـــ سەن مەن بىلەن ئويناشما!

ـــ ئۇرۇپ بىرنىمە قىلىۋېتەتتىڭمۇ؟

ـــ ستېپانغا ئېيتىمەن...

ـــ ستېپانىڭنى مەن...

ـــ ھەزى بول، جەسۇر يىگىت، كوزۇڭدىن ياش تامچىلىمىسۇن يەنە.

ـــ مېنى قورقۇتما، ئاكسىنىيە!

ـــ قورقۇتۇۋاتقىنىم يوق، سەن قىزلار بىلەن بول. ئۇلار ساڭا قولياغلىق تىكىپ بەرسۇن. ماڭا قاراۋەرمە.

ـــ ئەتەي قارايمەن.

ـــ قارىساڭ، قاراۋەر.

ئاكسىنىيە ئۇنىڭ بىلەن ئەپلىشىپ قالغاندەك كۈلۈمسىرەپ قويدى ـ دە، سوقماق يولدىن چىقىپ، ئاتتىن چەتلەپ، ئوتۇپ كەتمەكچى بولدى. ئەمما گىرىگورىي ئېتىنى يانغا بۇراپ، يولىنى توستى.

ـــ يولۇمغا ماڭغىلى قوي، گىرىشكا!

ـــ ماڭغىلى قويمايمەن.

ـــ تەنتەكلىك قىلما، مەن ئېرىمنىڭ نەرسە ـ كېرەكلىرىنى جايلاپ بېرىشىم كېرەك.

گىرىگورىي كۆلۈمسىرەپ، ئېتىنى ئويناتاتتى: ئاتتىن پىرلاپ ئاكسىنىينى يارغا قىستاپ قويدى.

— قويۇۋەت شەيتان، ئەنە ئادەملەر تۇرۇپتۇ! كورۇپ قالسا، نىمە دەپ ئويلىشىدۇ؟

ئاكسىنىيە كوزلىرىنى ئالا چەكمەن قىلىپ ئۇياق - بۇياققا قاراپ، ھومىيىپ ئوتۇپ كەتتى، ئارقىسىغا ئىككىنچى قارىمىدى.

پىشايۋاندا پېترو ئاتا - ئانا، ئۇرۇق - تۇققانلىرى بىلەن خوشلىشۋاتاتتى. گىرىگورىي ئاتىنى ئىگەرلىدى. پېترو قىلىچىنى قولىغا ئېلىپ، پەلەمپەيدىن ئالدىراپ چۈشتى-دە، گىرىگورىيىنىڭ قولىدىن تىزگىنىنى ئالدى.

ئات سەپەرگە چىقىشىنى سېزىپ، جايىدا جىم تۇرالماي تىپىرلايتتى ۋە يۈگەنىنىڭ سۇلىغىنى چاينap، ئاغزىنى كوپۈك لەندۈرەتتى، پېترو پۈتىنى ئۈزەڭگىگە قويۇپ، ئىگەر قېشىنى تۇتتى - دە، ئاتنىسىغا گەپ تاپلىدى:

— دادا، سەمەن ئاتىنى ئىشلىتىپ، ھالىدىن كەتكۈزمىگىن! كۈزگىچە سەمىرىسۇن — سېتىۋېتىمىز. گىرىگورىيغىمۇ ئات ئالارمىز. ماڭا قارىغىنا، دالىدىكى ئوت - چۆپلەرنى سېتىۋەتمىگىن، ئاشۇ ئوتلاقتىن قانچىلىك ئوت چىقىشىنى ئۈزەكمۇ بىلىسەن.

— خەير - خوش، خۇداغا ئامانەت. ئاق يول بولسۇن، — دىدى بوۋاي چوقۇنۇپ.

پېترو ئادەتتىكى چاققانلىغى بىلەن ئېغىر گەۋدىسىنى لىپىدە ئىگەرنىڭ ئۈستىگە ئالدى. كوينىگىنىڭ كەمەر بىلەن تارتىشىپ، پۇرلىشىپ كەتكەن ئارقا تەرىپىنى تۈزەپ قويدى.

ئات دەرۋازا تەرەپكە قەدەم تاشلىدى. قىلىچىنىڭ سېپى ئاپ-تاپتا خىرە پاقىراپ، ئاتنىڭ يورغىلىشى بىلەن ماس هالدا تەۋرىنەتتى.

بالىسىنى كوتىرىۋالغان دارىيە ئىرىگە ئەگەشتى. ئانىسى يېڭى بىلەن كوزلىرىنى سۈرتۈپ، قىزىرىپ كەتكەن بۇرنىنى ئېتىگى بىلەن ئىرتىپ، هويلىنىڭ ئوتتۇرىسىدا تۇراتتى.

— ئاكا، سامسىنى ئۇنتۇپ قاپتۇق! سامسا! كارتوشكا سامسا!...

دۇناشكا ئوچكىگە ئوخشاش دەرۋازا تەرەپكە يۇگۈردى.

— نىمەئانچە ۋاقىرايسەن، ئەخمەق! — دەپ توۋلىدى گىرىگورىي ئۇنىڭغا ئەلەم بىلەن.

— سامسا قېچىلىپتۇ! — دۇناشكا ئىشىككە يۇلىنىپ ئېسىلىپ، كوزىيشى‌قارا تەككۈزۈۋالغان مەگزىگە، مەگزىدىن كوپتىسىغا ئاققىلى تۇردى.

دارىيە قولىنى كوزىگە تۇتۇپ، چاك ئارىسىدا ئاران كورۇنۇپ تۇرغان ئاق‌كوينەكلىك ئىرىنىڭ ئارقىسىدىن قاراپ قالدى. پانتىلىرى بىروكوفىيىۋىچ دەرۋازا ئالدىدىكى لىگىشپ قالغان تۇۋرۇكنى مىدىرلىتىپ تۇرۇپ گىرىگورىيغا قارىدى.

— دەرۋازىنى ئوڭلاپ قوي، بۇرجىگىگە تىيەك ئۇرنات، — بوۋاي بىر ئاز ئويلانغاندىن كېيىن، بىرەر يېڭى خەۋەرنى يەتكۈزگەندەك قوشۇپ قويدى: — پېترومۇ كەتتى.

گىرىگورىي قاشا تامىنىڭ ئارىلىغىدىن ستېپانىنىڭمۇ تەييارلىنىۋاتقانلىغىنى كوردى. يېشىل يۇك يوپكا كىيىپ ياسىنىۋالغان ئاكسىنىيە ئۇنىڭغا ئېتىنى ئەپكېلىپ بەردى. ستېپان كۇلۇمسىرەپ ئۇنىڭغا بىرنىمىلەرنى دېدى. ئۇ ئالدىرى-

ماستىن، ئايلىنى قانغىدەك سويدى ۋە ئۇزاققىچە قولىنى ئۇنىڭ يەلكىسىدىن ئالمىدى. ئاپتاپتا كويگەن ۋە ئىشتا قاريىپ كەتكەن قولى ئاكسىنىيىنىڭ ئاپپاق كوپتىسى ئۈستىدە قاراكوسەيدەك كورۈنەتتى. ستېپان گىرىگورىي تەرەپكە ئارقىسىنى قىلىپ تۇراتتى؛ ئۇنىڭ چېچى چۈشۈرۈلگەن چىرايلىق بويىنى، كەڭ، بىر ئاز ئىگىزرەك يەلكىلىرى قاشا تام ئارىلىغىدىن ئوچۇق كورۈنۈپ تۇراتتى، ئايلىغا ئىگىشكەندە تولغىنىپ تۇرغان ساپ ـ سېرىق بۇرۇتىنىڭ ئۇچىنىمۇ كورۈش مۇمكىن ئىدى.

ئاكسىنىيە بىر ئىشقا كۈلگەندەك بولۇپ، ئۇنى ماقۇل تاپمىغاندەك بېشىنى لىڭشىتىپ قويدى. ستېپان ئۇزەكىگە پۈت قويغاندا ئىگىز قارا ئارغىماق تەۋرىنىپ كەتتى. ستېپان دەرۋازىدىن تېز چىقىپ كەتتى، ئۇ ئىگەرنىڭ ئۈستىدە مەھكەم چاپلىشىپ ئولتۇرغان ئىدى. ئاكسىنىيە ئۇزەكىگىسىنى تۇتۇپ يېنىدا بىللە ماڭدى، ئۇ بېشىنى ئىگىز كوتىرىپ، ئېرىنىڭ كوزلىرىگە زوقلىنىپ، تەشنالىق بىلەن باقاتتى.

ئۇلار ئاشۇ هالەتتە خوشنىسىنىڭ ئويىدىن ئوتۇپ، دوقمۇشقا كەلگەندە بىر ـ بىرىدىن ئايرىلىشتى.

گىرىگورىي كوزلىرىنى يوغان ئېچىپ، ئۇزاققىچە ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن قاراپ تۇردى.

4

كەچكە يېقىن ھاۋا تۇتۇلۇپ، گۈلدۈرماما باشلاندى. يېڭىنىڭ ئۈستىنى قارا بۇلۇت قاپلىدى. شامال بىلەن قۇتۇرغان دون دەريا سى ئات يالىدەك دولقۇنلىرى بىلەن قىرغاققا ئۇرۇلاتتى. بوستانلىقنىڭ ئارقىسىدا چاقماق چېقىپ، ئاسمانىنى يورۇتۇپ تۇراتتى، گۈلدۈرلىگەن ئاۋاز يەرنى لەرزىگە كەلتۈرەتتى. بۇلۇتلارنىڭ ئاستىدا چوڭ بىر سا قانا تلىرىنى كېرىپ ئايلىنىپ يۇرەتتى، بىر توپ قاغىلار قاقىلدىشىپ، ئۇنى قوغلايتتى. غەرپ تەرەپتىن سوغاق قارا بۇلۇت دون دەريا سىنى بويلاپ كېلىۋاتاتتى. سايلىقنىڭ نېرىقى تەرىپىدە ئاسمان قارىيىپ دەھشەتلىك تۈس ئالدى. كەڭ دالا بىر نەرسىنى كۈتۈۋاتقاندەك سۈكۈتكە چۆمگەن ئىدى. يېزىدا كىشىلەر ئىشىك ـ دەرىزىلىرىنى تاراقشىتىپ يېپىشقا باشلىدى، كەچكى ئىبادەتتىن قايتقان مومايلار چوقۇنۇپ، ئۈيلىرىگە ئالدىرىشاتتى، مەيدانىنىڭ ئۇستىدە كۈلرەڭ چاڭ ـ توزاڭ قۇيۇنى كوتىرىلدى. باھارنىڭ تەپىتىدىن قۇرۇپ كەتكەن يەر ئۇستىگە يامغۇر بىرىنچى قېتىم تامچىلىرىنى سېپىشكە باشلىدى.

دۇناشكا ئورۇم چاچلىرىنى پۇلاڭلىتىپ ھويلىدا يۈگۈرۈپ يۇرۇپ، توخۇ كاتەكنىڭ ئىشىگىنى ئېتتى ـ دە، توساق ئالدىدا توختاپ قالغان ئاتتەك بۇرنىنىڭ توشۇكلىرىنى

كېرىپ هويلىنىڭ ئوتتۇرىسىدا تۇرۇپ قالدى. كوچىلاردا بالىلار سەكرىشىپ ئويناۋاتاتتى. خوشنا هويلىدىكى 8 ياشلىق مىشكا بىر پۇتىنىڭ ئۇستىدە زوكۇنىپ، پىر - پىر ئايلىناتتى، دادىسىنىڭ يوغان شەپكىسىنى كوزلىرىگىچە كىيىۋالغان بولۇپ، بېشىدا پرقىراپ تۇراتتى، ئۇ چرقىراپ ناخشا ئېيتاتتى:

يامغۇر ياققىن هەر يانغا،
بىز بارىمىز بوستانغا.
يېلىنمىمىز خۇداغا،
چوقۇنمىمىز ئەيسا غا.

دۇناشكا گۈسۈلدىتىپ يەر تېپىپ ئويناۋاتقان مىشكىنىڭ لاي چاچرىغان يالاڭ ئاياقلىرىغا هەۋەسى كېلەتتى. ئۇنىڭمۇ يامغۇردا سەكرەپ ئويىنغۇسى. بېشىنى هول قىلغۇسى كېلەتتى، چاچلىرىنىڭ قوپۇق، جىنگىلەك بولۇپ ئوسۇشىنى خالايتتى؛ خۇددى مىشكىنىڭ دوستىغا ئوخشاش تىكەنىنىڭ ئۇستىگە يىقىلىپ چۈشۈشتىن قورقماي. يولىنىڭ چېتىدىكى توپىدا پۇتىنى ئاسمانغا قىلىپ موللاق ئاتقىسى كېلەتتى، بىراق ئانىسى دەرىزىدىن قاراپ، ئاچچىغى بىلەن لەۋلىرىنى هىملەيتتى. دۇناشكا خۇرسىنىپ ئويگەچا پتى، يامغۇر چوڭ - چوڭ تارسىلداپ چۈشكىلى تۇردى. نەق ئوگزىنىڭ ئۇستىدە گۈلدۇرماما قارا سلاپ، سادا سى دوننىڭ نېرىقى تەرىپىگىچە تارالدى.

دادىسى ۋە تەرگە چومگەن گىرىشكا يوگەپ قويۇلغان بېلىق تورىنى يان ئويدىن تارتىپ چىقىرىۋاتاتتى.

— كاناپ بىلەن جۇۋالدۇرۇزنى ئەپكەل، تېز بول! — دەپ بۇيرۇدى گىرىگورىي دۇناشكىغا.

ئاشخانىغا چىراق يېقىشتى، دارىيە يورۇقتا ئولتۇرۇپ تورنى تېكىشكە باشلىدى. مومای بالا ئەۋرىتىۋېتىپ غودۇكشيتتى:

— سەن قېرىنىڭ تېچ ئولتۇرغان ۋاقتىڭنى كورگىلى بولارمۇ؟ چىراقنى ئوچۇرۇپ يېتىڭلار، يەر يېغىنىڭ نەرقى كۈندىن كۈنگە ئورلەۋاتىدۇ، سەن ھەدەپ يېقىۋېرىسەن. شۇ تاپتا بېلىق تۇتۇشنىڭ نېمە كېرىكى بار؟ سىلەرگە نېمە بالا تەگدى؟ سۇغا غەرق بولۇپ كەتمەكلار يەنە، ھويلىغا چۈشۈۋاتقان ئاللانىڭ دەھشىتىنى كورمەيۋاتامسەن؟ خۇدايا توۋا، يا ئەيسا، ئۇزەڭ ساقلىغىن، ئەي ئاسمانىنىڭ مەلىكىسى بۇۋى مەريەم...

ۋال - ۋۇل چاقماق چېقىپ، كوكۈش نۇر ئاشخانىنىڭ ئىچىنى بىر سېكۇنت يورۇتىۋەتتى. جىمجىتچىلىق باشلاندى: ئىشىك - دەرىزىلەرنى يامغۇر تىكىرلىتىۋاتقانلىغى ئېنىق ئاڭلىنىپ تۇراتتى. ئارقىدىنلا يەنە ھاۋا تاراقلىدى. دۇناشكا ۋايجان دەپ تورنىڭ ئۈستىگە دۇملا يېتىۋالدى. دارىيە ئىشىك - دەرىزىلەرگە قاراپ، تېز - تېز چوقۇنۇپ قويدى.

مومای ئايغىدىكى ئەركىلەۋاتقان مۇشۇككە ئالاچە كەمەن بولۇپ قارايتتى.

— دۇناشكا! ھەيدىسە ئىچۇ، مۇنۇ لەنىتنى... ئەي بۇۋى مەريەم ئانا، گۇناھىمنى كەچۈر، دۇنكا، مۇشۇكنى ھويلىغا ئەپچىقىۋەت. پەش، نېرى كەت، ئىپلاس! سېنى...

گىرىگورىي قولىدىكى تورنى پەسكە چۈشۈرۈۋېتىپ پىخىلداپ كۈلەتتى.

ـــ نېمە ۋاتىلداۋېرىسىلەن؟ بولدى قىلىڭلا! ـــ دەپ ۋاقىراپ قويدى پانتىلىپي پروكوفىيېۋنچ. ـــ قىزلار، تېزرەك تىكىڭلار! قايسى كۈنى تورغا قاراپ قويۇڭلار، دەپ تاپىلاپ قويغان ئىدىمغۇ!

ـــ شۇ تاپتا قانداق بېلىق تۇتىدىغاندۇ؟ ـــ موماي يەنە غودۇڭشىشقا باشلىغان ئىدى. بىراق چال ئۇنىڭ سوزىنى سىلكىپ تاشلىدى:

ـــ سەن ئۇقمىغاندىن كېيىن جىم ئولتۇر! ھازىر نەق ستېپىلەت بېلىغى تۇتىمىز. بېلىق بوراندىن قورقۇپ، ئۇزىنى قىرغاققا ئۇرىدۇ. سۇ ئاللىقاچان لېيىغان بولۇشى مۇمكىن. قېنى بول، دۇناشكا، چىقىپ قۇلاق سالغىنا، ئېرىق شاقراپ ئېقىۋاتامدىكىن؟

دۇناشكا خوشياقمىغانەك يېنىچە مېڭىپ ئىشىككە چىقتى.

ـــ تورنى كىم سورەيدۇ؟ دارىيە بارمىسۇن، كوكرىگىگە شامال تېگىپ قالىدۇ، ـــ موماي ھامان سوزىنى توختاتمايتتى.

ـــ مەن گېرىشكا بىلەن سورەيمەن، يەنە بىر تورنى سورەشكە ئاكسىنىيىنى چاقىرايلى، يەنە بىرەر ئايال بولسا يېتىدۇ.

دۇناشكا ھاسراپ كېرىپ كەلدى. كېرىپكىلىرىدە يامغۇر تامچىلىرى تىترەپ تۇراتتى. ئۇستى ـ بېشىدىن نەم قارا تۇپراق پۇرىغى كېلەتتى.

ـــ ئېرىق شاقراپ ئېقىۋاتىدۇ، بەك دەھشەت!

ـــ بىز بىلەن بىللە بارامسەن؟

ـــ يەنە كىم بارىدۇ؟

— خوشنا ئاياللارنى چاقىرىمىز.

— بارىمەن!

— ئۇنداق بولسا چەكمەننى يېپىنىپ ئاكسىنىيىنىڭ قېشىغا بۇگۈر. ناۋادا باردىغان بولسا، مالاشكا فرولوۋانى چاقىرىۋالسۇن!

— مالاشكىغا سوغاق ئوتۇپ قالماسمۇ؟ — دەپ كۈلدى گىرىگورىي، — ئۇزىمۇ چوشقىدەك سەمرىپ كېتىپتۇ.

— گىرىشۇنكا، سەن قۇرۇغان ئوتتىن ئېلىۋالغىن، — دىدى ئانىسى. — كوكرىگىڭگە قويۇۋالمەن، ئۇنداق بولمىسا، بەدىنىڭگە سوغاق ئوتىدۇ.

— گىرىگورىي، سەن قۇرۇق ئوت ئېلىپكەل، مومايىنىڭ ئېيتقىنىنى ناھايىتى توغرا.

كوپ ئوتمەي دۇنياشكا ئاياللارنى باشلاپ كەلدى. ئاكسىنىيە يىرتىق كوپتا بىلەن كوك يوپكا كىيىپ بىلىنى تاناسىنى بىلەن باغلىۋالغان ئىدى. تۇرقىدىن پاكار، ئورۇقراق كورۇنەتتى. ئۇ داريە بىلەن سىرىگە كۈلۈشۈپ، بېشىدىن رومىلىنى ئالدى، چېچىنى چەمبىرەك قىلىپ تۇگىدى ـ دە، رومىلىنى قايتىدىن ئوراۋېتىپ گىرىگورىيغا سوغاققىنا قاراپ قويدى. سېمىز مالاشكا دوسۇغىنىڭ ئالدىدا پايپاقلىرىنى چىگىۋاتاتتى، سوغاق تەككەن ئاۋازى خىرىلداپ چىقاتتى:

— قاپ ئالدىڭلىمۇ؟ ھەي خۇدايىمەي، بىز بېلىق‌تۇتقىلى بارىمىزغۇ!

ھەممەيلەن ھويلىغا چىقىشتى، لومشۇپ كەتكەن يەرگە شارقىراپ يامغۇر قۇيۇۋاتاتتى، يىغىلغان سۇلار كوپۈكلىشىپ، ئېقىن ھاسىل قىلىپ دوڭغا ئېقىپ چۈشەتتى.

گىرىگورىي ئالدىدا ماڭدى، نىمىشقىدۇر ئۇنى خوشال-لىق چۈلغۇالغان ئىدى.

— كوزۇڭگە قارا، دادا، ئالدىڭدا ئېرىق بار.

— راست دېگەندەك قارايمۇنى قارىمامدىغان!

— مېنى تۇتۇۋال، ئاكىسۇشا، تۇرمىدە بىللە بولمىز، — دەپ خىرىلداپ كۈلدى مالاشكا.

— ھەي گىرىگورىي، مۇنۇ مەيدانلىكوپلارنىڭ پىرىستا-نى ئەمەسمۇ؟

— ھە، شۇ پىرىستان.

— شۇ يەردىن باشلايمىز... — دەپ ۋاقىرىدى پانتە-لەي پروكوفىيېۋىچ شامالدا ئاۋازىنى چىقىرىشقا كۈچىنىپ.

— تاغا، گېپىڭزنى ئاڭلىيالمىدۇق! — دەپ خىرىل-دىدى مالاشكا.

— سورەۋە، ئەجرىنى تاپسەن... چوڭقۇر يەرگە مەن چۈشمەن. ھەي، ئوزەم چۈشمەن دەۋاتىمەن... مالاشكا، پاك قۇلاق ئالۋاستى، تورنى نەگە تارتىۋاتسەن؟ چوڭقۇرغا مەن چۈشمەن!... گىرىگورىي، گىرىشكا! ئاكسىنىيە تورنى قىر-ىغاقتا تۇرۇپ تاشلىسۇن!

دوننىڭ ئۈستىدە گۈكىرىگەن ئاۋاز توختىمايتتى. شا-مال قىيپاش يوپۇرمىلىرىنى چۈشۈۋاتقان يامغۇرنى پارچىلە-ۋېتەتتى.

گىرىگورىي ئايىغى بىلەن پايپاسلاپ، بىلدىگىچە سۇغا كىردى. سۇ كوكرىگىگىچە چىقىپ، سوغاق جېنىدىن ئوتتى. دولقۇن يۈزىگە ھەمدە مەھكەم يۇمۇۋالغان كوزلىرىگە قا-چىدەك تېگەتتى. تور شارەدەك قوساق سىلىپ چوڭقۇرلۇققا

سورەيتتى. گىرىگورىيىنىڭ يۈكى پاپياق كىيىۋالغان پۇتلىرى سۇنىڭ ئاستىدىكى قۇمدا تېيىلىپ كېتەتتى. قولىدىن تور چەمپ كېتىشكە تاس ـ تاس قالاتتى... سۇ بارغانسېرى چوڭقۇرلاشتى. ئۇنىڭ نېرىسى پەلەمپەيدەك تىك چوڭقۇرلۇق، ئايالىرى تېيىلىپ تۇراتتى. ئېقىم ئۇنى ئوتتۇرىغا سورەيتتى، سۇبولسا تېگىگە تارتىپ تۇراتتى. گىرىگورىي ئوكى قولى بىلەن كۆچىنىڭ بىر بۇچەقىرغانىڭ قېشىغا ئۇزەتتى. تېگى يوقىدا ئىدەك قارا قارا ئاغۇ بىر چوڭقۇرلۇق ئونىڭغا ۋەھىمە سالاتتى، بۇنى ھېچقاچان كورمىگەن ئىدى، ئاخىر پۇتى يۇمشاق يەرگە تەگىپ كوگلى جايىغا چۈشتى، بىر بېلىق تىزىغا ئۇرۇلدى.

ـــ چوڭقۇر يەرنى چەتلەپ ئوت! ـــ قەيەردىندۇر، قارا ئاغۇلۇق ئىچىدىن دادىسىنىڭ ئاۋازى ئاگلىناتتى.

تورقىيشىپ يەنە چوڭقۇرلۇققا سورەشكە باشلىدى، كۈچلۈك ئېقىم ئايىغى ئاستىدىكى قۇمنى يەنە ئاققۇزغىلى تۇردى؛ گىرىگورىي بېشىنى ئېگىز كوتىرىپ، سۇ ئۇزەتتى ۋە ھەدەپ تۇكۈرەتتى.

ـــ ئاكسىنىيە، سەن تىرىكمۇ؟

ـــ ھازىرچە تىرىكمەن.

ـــ يامغۇر توختاي دەمدۇ؟

ـــ كىچىگى توختىسا، دەرھال چوگى باشلىنىدۇ.

ـــ ئاستىراق گەپ قىل، دادام ئاگلىسا تىللايدۇ.

ـــ دادا ئىدىن قورقۇپ يۈرەمسەن، تېخى...

بىر مىنۇت ئارىغا جىملىق چۈشتى. سۇ خېمىرغا ئوخشاش يېپىشۇپلىپ مىدىرلاشقا ئىمكان بەرمەيتتى.

ـــ گىرىشا، قىرغاقنىڭ تۈۋىدىكى كوتە كالەرنىڭ ئاسـ

تىدا چوڭقۇر كامار بار بولسا كېرەك، تور تاشلاپ باقايلى.

قورقۇنۇچلۇق بىر تۇرتكە گىرىگورىنىڭ يىراقتا ئۇلاق-تۇرۇپ تاشلىدى. گويا يارنىڭ ئۇستىدىن يوغان خادا تاش ئورۇلۇپ چۈشكەندەك سۇ شالاقشىپ، چايقىلىپ كەتتى. قەيەردىندۇر، قىرغاقتىكى بىر يېرىدىن ئاكسىنىيىنىڭ:

ــ هو ــ هو ــ هو ــ هو! ــ دەپ چىقىرىغان ئاۋازى ئاڭلاندى.

قاتتىق چوچۈگەن گىرىگورىي، سۇدىن شۇڭغۇپ، ئاۋاز كەلگەن تەرەپكە ئۈزۈپ كەتتى.

ــ ئاكسىنىيە!

شامالنىڭ گۈكىرىگەن ئاۋازى بىلەن سۇنىڭ شاۋقۇنىلا ئاڭلىناتتى.

ــ ئاكسىنىيە! ــ گىرىگورىي قورقىنىدىن تىترەك ئاۋاز بىلەن ۋاقىرايتتى.

ــ ئە ــ ھەي! گىرىگو ــ رىي! ــ يىراقتىن دادىسىنىڭ غۇۋا ئاۋازى ئاڭلىناتتى.

گىرىگورىي غۇلىچىنى كەڭ يېيىپ ئۈزۈشكە باشلىدى. پۈتىغا نىمدۇر، بىر نەرسە يېپىشقاندەك بولدى. قولى بىلەن تۆتۈپ باققان ئىدى، تور ئىكەن.

ــ گىرىشا، نەدىسەن؟... ــ ئاكسىنىيىنىڭ يىغلامسىرىغان ئاۋازى ئاڭلاندى.

ــ نىمىشقا ئۇن بەرمەيدۇ؟... ــ گىرىگورىي ئاچچىغى بىلەن توۋلىدى قىرغاقتا يامىشىپ چىقىۋېتىپ.

ئىككىسى زوكۇنىپ ئولتۇرۇپ، چىگىشلىنىپ قالغان

تورنی تەرەپ تۇرۇپ يېشىكە باشلىدى. شۇ پەيتتە پارچە-لاغان بۇلۇتلارنىڭ ئارىسىدىن ئايۇ پاقىراپ كورۇندى. ساينىڭ نېرىقى تەرىپىدە گۇلدۇرماما سالماقلىق گۇلدۇرلە-ۋاتاتتى. يەردىكى سىگنەي قالغان سۇ يالت - يۇلت كورۇ-نۇپ قالاتتى. يامغۇر بىلەن تازىلىنىپ قالغان ئاسمان تە-نىق ھەم ئوچۇق ئىدى.

گىرىگورىي تورنى يېشۇۋېتىپ ئاكسىنىيگە نەزەر سالـ دى. ئۇنىڭ يۈزى ئاپپاق ئاقىرىپ كەتكەن ئىدى، لېكىن سەل - پەل كوپۇپ قالغان قىپ - قىزىل لەۋلىرى كۆلۈپ تۇراتتى.

— دولقۇن مېنى قىرغاققا شۇنداق ئېتىپ ئۇردىكى،— ئاكسىنىيە دېمىنى راسلىۋالغاندىن كېيىن ھېكايە قىلىشقا باشلىدى،— ئەقلىمدىن ئېزىشقا تاس قالدىم. ئولگىدەك قورق-تۇم! مەن سېنى تېخى غەرق بولۇپ كەتتىمكىن دەپ ئويلاپتىمەن.

ئۇلارنىڭ قوللىرى بىر - بىرىگە تېگىپ كەتتى. ئاكسى-نىيە قولىنى گىرىگورىينىڭ كوينىگىنىڭ يېڭىگە تەقىشتۇردى.

— يېڭىڭنىڭ ئىچى ئەجەپ ئىسسىق ئىكەن،— دېدى ئۇ، — مەن بولسام توڭۇپ كېتىپتىمەن، بېقىنمىغا سانچىق تۇرۇپ كەتتى.

— ئەنە ئاشۇ لەنىتى لەھەڭ، تورنى تېشىپ قېچىپتۇ!

گىرىگورىي تورنى يېيىپ كوردى، لەھەڭ تورنىڭ قاپ ئوتتۇرىسىدىن توغرىسىغا بىر يېرىم گەز كېلىدىغان يەرنى تېشىۋەتكەن ئىكەن.

يان تەرەپتىكى ئىگىزلىكتىن بىرسى يۇگۇرۇپ كېلىۋا-

تاتتی. گرىگورىي ئۇنىڭ دۇناشكا ئىكەنلىگىنى بايقاپ، يىراقتىنلا ئۇنىڭدىن سورىدى:

— سەندە يىپ بارمۇ؟

— بار، مانا.

دۇناشكا ھاسراپ ئۇلارنىڭ قېشىغا يېتىپ كەلدى.

— بۇ يەردە نىمە قىلىپ ئولتۇرىسىلەر؟ دادام سىلەرنى قىيالىقا دەرھال يېتىپ كەلسۇن، دەپ مېنى ئەۋەتتى. بىز ئۇ يەردە بىر قاپ ستېرلەت بېلىغى تۇتتۇق! — دۇناشكىنىڭ ئاۋازىدىن بەك خوشال بولغانلىغى چىقىپ تۇراتتى.

ئاكسىنىيە يىپنى چىشلەپ تۇرۇپ، تورنىڭ توشۇگىنى ياماشقا باشلىدى. ئۇندىن كېيىن ئۇلار ئىسسىنۇبلىش ئۈچۈن قىيالىقا يۈگۈرۈشۈپ كەتتى.

پانتېلېي پروكوفېيېۋىچ سۇدا ئاپپاق كوپۇپ كەتكەن بارماقلىرى بىلەن تاماكا ئوراۋاتاتتى؛ ئۇ ناينا قشىپ ماختىنىشقا باشلىدى:

— بىر قېتىم سالغىنىمىزدا سەككىزنى تۇتتۇق، يەنە بىر قېتىمدا... — ئۇ دېمىنى ئېلىۋېلىپ تاماكىسىنى تۇتاشتۇردى - دە، ئۇنچىقماستىن پۇتى بىلەن قاپنى كورسەتتى.

ئاكسىنىيە قىزىقىپ قاپقا كوز سالدى. جېنى مەھكەم ستېرلەتلەر قاپنىڭ ئىچىدە پىلتىگىلىشاتتى.

— سىلەر نىمىشقا ئۇ يەردە يۈردۈڭلار؟

— لاقا بېلىق تورنى يىرتىپ تاشلىدى.

— يامدىڭلارمۇ؟

— ئۇ يەر، بۇ يېرىنى ئۇلاپ قويدۇق...

— ئۇنداق بولسا، تىزغىچە بىر چۈشەيلى - دە، ئويـ

گەقايتايلى. گىرىشكا تورنى سورە، نىمىنى ئويلاپ تۇرىسەن؟

گىرىگورىي ياغاچتەك قېتىپ كەتكەن پۇتىنى ئاران سورەپ، ئاستا مېڭىپ كەتتى. ئاكسىنىيە شۇنداق تىترىدىكى، ئۇنىڭ تىترىگىنىنى گىرىگورىي تور ئارقىلىق سېزىپ تۇردى.

— نىمانچە تىترەيسەن؟

— شۇنچە قىلسامۇ ئۇزەمنى باسالمايۋاتىمەن.

— مانا شۇنداق گەپ، قوي ئەمدى، چىقىپ كېتىمىز، ئاشۇ بېلىق دېگەن نەرسىگە مېڭە لەنەت!

يوغان بىر سازاڭ ئوزىنى تورغا ئۇردى. گىرىگورىي قەدىمىنى تېزلىتىپ، تورنى ئۇرىدى، ئاندىن ھالقىسىدىن تارتىشقا باشلىدى، ئاكسىنىيە ئالدىغا ئېگىشىپ، قىرغاقتا يۇگۇرۇپ چىقتى. قۇمنىڭ ئۈستىدە ئارقىغا قايتقان سۇ شىرىلداياتتى. تورنىڭ ئىچىدە بىر بېلىق تىپىرلايتتى.

— سايلىق بىلەن ماڭامدۇق؟

— ئورمان بىلەن ماڭساق يېقىنراق. ھەي، ئۇ يەردىكىلەر تېزرەك بولساڭلارچۇ؟

— كېتىۋېرىڭلار، ئارقاڭلاردىن يېتىۋالىمىز. مانا، تورنى چايقاۋاتىمىز.

ئاكسىنىيە چىرايىنى پۈرۈشتۈرۈپ يوپكىسىنى سىقتى، ئاندىن بېلىق سېلىنغان قاپنى مۇرىسىگە يۈدۈۋالدى ـ دە، تېز ـ تېز مېڭىپ كەتتى. گىرىگورىي تورنى كوتىرىپ ماڭدى. يۈزسارجىن يول ماڭغاندىن كېيىن ئاكسىنىيە ئاھ ـ ئۇھ قىلىپ:

— ئەمدى ماڭغۇچىلىكىم قالمىدى! پۇتۇم ئاغرىپ كەتتى، — دېدى.

ـــ مۇنۇبۇلتۇرقى ئوتتىك ئىچىگە كىرىپ ئىسسىنىۋالامسەن؟

ـــ شۇنداق قىلسام بولامدىكىن، ئويگە يېتىۋالغىچە مۇزلاپ ئولىدىغان ئوخشايمەن.

گىرىگورىي ئوت دوۋىسىنىڭ ئۇستىنى يانتەرەپكە قايرىپ تاشلاپ، ئارىسىنى يېرىپ چوڭقۇرچاق ياساپ بەردى. بېسىلىپ كەتكەن ئوتتىن ئىسسىقىنا بىر پۇراق بۇرنىغا ئۇرۇلدى.

ـــ ئارىسىغا كىرىۋال، مەشنىڭ ئۇستىدە ياتقاندەك بولىسەن.

ئاكسىنىيە قاپنى تاشلىۋېتىپ، بويىنىغىچە ئوتنىڭ ئىچىگە كىرىۋالدى.

ـــ ۋاي ـ ۋۇي، نىمە دېگەن راھەت!

سوغاقتىن لاغىلداپ تىترىگەن گىرىگورىي ئۇنىڭ يېنىدا ياتتى. ئاكسىنىيىنىڭ هوللىشىپ كەتكەن چاچلىرىدىن يېقىملىق پۇراق كېلەتتى. بېشىنى ئارقىسىغا ئىگىشتۇرۇپ ياتقان ئاكسىنىيە چالا ئىچىلغان ئاغزىدىن تەكشى نەپەس ئالاتتى.

ـــ چاچلىرىدىن ئاجايىپ كىشىنى مەس قىلغۇدەك پۇراق كېلىۋاتىدۇ، بىلەمسەن، قاندا قتۇر ئاق گۈلنىڭ پۇرىغى... ـــ گىرىگورىي ئىگىشىپ تۇرۇپ پىچىرلىدى.

ئاكسىنىيە ئۇنچىقمىدى. ئۇنىڭ كوزلىرى خۇمارلىشىپ يىراق يىراقلا، دۇگلەك ئاينىڭ گەردىشىگە تىكىلگەن ئىدى.

گىرىگورىي قولىنى يانچۇغىدىن چىقىرىپ، بىردىن ئۇنىڭ بېشىنى ئوزى تەرەپكە تارتتى. ئاكسىنىيە چوچۇپ ئوزىنى ئارقىغا تارتتى ـ دە، بېشىنى كوتىرىپ ئولتۇردى.

ـــ قويۇۋەت!

— ئۇنىڭنى چىقارما.
— قويۇۋەت دەيمەن، بولمىسا ۋاقىرايمەن!
— توختاپ تۇر، ئاكسىنىيە...
— پانتىلىي تاغا!...
— هاي، ئىرىپ قالدىڭلارمۇ؟ — يېقىنلا سىر يەردىن، چاتقاللىق ئارىسىدىن پانتىلىي پروكوفىيېۋنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى.

گىرىگورىي چىشلىرىنى مەھكەم چىشلەپ، ئوتنىڭ ئۇستىدىن سەكرەپ چۈشتى.

— نېمىشقا ۋاقىرايسەن؟ ئېزىپ قالدىڭمۇ؟ — دەپ سورىدى بوۋاي يېقىنراق كېلىپ.

ئاكسىنىيە چوپنىڭ يېنىدا تۇرۇپ، گەجگىسىگە چۈشۈپ قالغان رومىلىنى تۈزەپ، قايتىدىن چەكتى، ئۇستىۋېشىدىن هور چىقاتتى.

— ئېزىقىپقۇ قالمىدىم، ئەمما قاتتىق مۇزلاپ كەتتىم.

— ۋاي ئەخمەق ئايال، ئالدىڭدا چوپ تۇرمامدۇ؟ ئۇچىگە كىرىپ ئىسسىنىۋالمامسەن؟

ئاكسىنىيە كۈلۈمسىرەپ يەردىن قاپنى ئالدى.

5

لاگىر جايلاشقان سېتراكوپ يېزىسى 60 چاقىرىم يىراقلىقتا ئىدى. پېتىرو مېلىخوپ بىلەن ستېپان ئاستاخوف بىر

هارۋىدا ماڭغان ئىدى. يەنە بىر يېزىلىق 3 كازاك ئۇلار بىلەن بىللە ماڭغان ئىدى: بىرى ــ قالماق چىراي چوقۇر يىگىت فېدوت بوداۋسكوپ، ئىككىنچىسى ــ ئىمتىيازلىق قىسىم ئاتامان پولكنىك ئىككىنچى قارار ئەسكىرى خىرىسانىن توكىن ــ لەقمى خىرىستونە؛ ئۈچىنچىسى ــ توپچى قىسىم جەڭچىسى ئىۋان تومىلىن بولۇپ، كېيىنكىسى پىرىسيانوپكا يېزىسىغا كېتىۋاتقان ئىدى. ئاتالارغا دەسلەپكى بىكەتتە يەم ــ خەشەك بېرىلگەندىن كېيىنلا خىرىستونەنىك ئىككى ۋېرشوكلىك ① ئېتى بىلەن ستېپانىنىك تورۇق ئېتى هارۋىغا قوشۇلغان ئىدى. قالغان 3 ئات ئىگەرلەنگەن پېتى هارۋىنىك ئارقىسىدىن ماڭاتتى. هارۋىنى خىرىستونە هەيدەيدى، ئۇ، ئاتامان پولكنىك هەممە ئەسكەرلىرىگە ئوخشاش گەۋدىلىك، ئوچۇق كوكۇل كازاك ئىدى. خىرىستونە هارۋىنىك ئالدىدا مۇكچىيىپ ئولتۇرۇۋالغانلىقتىن ئىچ تەرەپكە يورۇقنى توسۇالغان ئىدى. هەدىسە. يوغان باس ئاۋازى بىلەن ئاتالارنى قورقىتاتتى. ئۇستى يىپ ــ يېڭى بېرزېنت بىلەن يېپىلغان سايىۋانلىق هارۋىدا پېترومىلىخوپ، ستېپان ۋە توپچى ئەسكەر تومىلىن تاماكا چېكىشىپ ياتاتتى. فېدوت بوداۋسكوپ ئارقىدىن پىيادە ماڭدى؛ مۇنچىلىك بىر چاڭ ــ توزاڭ كوتىرىلگەن يولدا ئوزىنىڭ قالماقچە قىڭغىر پۇتلىرى بىلەن مېڭىش ئۇنىڭغا ئانچىلىك ئېغىر كەلمىگەندەك كورۇنەتتى.

① ئىككى ۋېرشوكلىك ئات ــ ئىگىزلىگى ئىككى گەز، ئىككى ۋېرشوك كېلىدىغان ئات، چارروسىيە دەۋرىدە ئارمىيىگە هەر بىر كازاك ئىككى گەز، يېرىم ۋېرشوكتىن پەس بولمىغان ئېتىنى مىنىپ كېلىشى شەرت ئىدى.

خىرىستونەنىڭ ھارۋىسى ئەڭ ئالدىدا ماڭغان ئىدى. ئۇنىڭ ئارقىسىدىن بەنە يەتتە ياكى سەككىزچە ھارۋا ۋە ئىگەرلەنگەن ھەم ئىگەرسىز ئاتلار قاتار سوزۇلۇپ ماڭغان ئىدى.

يول ئۇستىدە قاقاقلىغان كۈلكىلەر، ۋاقىراشلار، سوزۇپ ئېيتىلىۋاتقان ناخشىلار، ئاتلارنىڭ دۈپۈرلىگەن ئاۋازلىرى، ئۇزەڭگىلەرنىڭ جىرىڭلاشلىرى چولنى بىر ئالغان ئىدى.

پېترو سۇخارى سېلىنغان خالتىنى بېشىغا قويۇپ ياتقان ئىدى، ئۇ ساپ ـ سېرىق شاپ بۇرۇتلىرىنىڭ ئۇچىنى تولغاپ خىيال سۈرەتتى.

ـــ ستېپان!

ـــ ھە!

ـــ قېنى، سولداتچىسىغا بىر غەزەل توۋلايلى.

ـــ كۈن ئىسسىق، تامىغىم قۇرۇپ كەتتى.

ـــ يېقىن ئەتراپىتىكى يېزىلاردا قاۋاق يوق، ئۇمىت كۈتمىسەڭمۇ بولىدۇ!

ـــ ئەمىسە، باشلا، سەنغۇ تازا ئۇستا ئەمەسسەن، لېكىن گىرىشكا ئىنىڭ ئاۋازى جاراڭلىق، تازا كوتىرىلگەندە كۈمۈشتەك جاراڭلايدۇ، بىز ئۇنىڭ بىلەن ئويۇن ـ تاماشىنى قىزىتاتتۇق.

ستېپان بېشىنى ئارقىغا تاشلاپ، بىر يوتىلىۋالدى ـ دە، پەس جاراڭلىق ئاۋاز بىلەن ناخشىنى باشلىدى:

تاڭ چولپىنى، ئەي چولپان،
بالدۇر چىقتىڭ ئاسمانغا.

تومىلىن ئالقىنىنى ئايالچىسىغا مەڭزىگە يېقىپ، ئىنى

چىكە، مۇڭلۇق ئاۋاز بىلەن جور بولدى. پېترو كۇلۇمسىرەپ بۇرۇتىنىڭ ئۇچىنى سىلاپ قويدى ـ دە، كۇچىنىپ ناخشا ئېيتىۋاتقان كەڭ يەلكىلىك توپچى ئەسكەرنىڭ چىكە تومۇرلىرى كۆكىرىپ، كۆپۈپ كېتىۋاتقانلىغىغا كۆز سالاتتى.

سۇغا ماڭدى ياش جۇۋان،
كېچىكىپ دەريا تامانغا.

بېشىنى خىرىستونە تەرەپكە قويۇپ ياتقان ستېپان بىر قولىغا تايىنىپ تۇرۇپ، بۇ يېنىغا ئورۇلدى؛ ئۇنىڭ سىپ ـ سىلىق، چىرايلىق بويىنى قىزىرىپ تۇراتتى.

ـــ خىرىستونە، قوشۇلغىنا!

يىگىت سەزگەچ كۆڭلىدە،
ئېتىنى ئىگەرلەيدۇ ...

ستېپان پال كۆزلىرىنى پېتروغا تىكىپ ھىجىيىپ قويدى، پېترو بۇرۇتىنىڭ ئۇچىنى ئاغزىدىن چىقىرىۋېتىپ ناخشىغا قوشۇلدى.

خىرىستونە ساقال ـ بۇرۇت باسقان ئاغزىنى يوغان ئېچىپ، شۇنداق چىقىراشقا باشلىدىكى، ھارۋىنىڭ بېرزېنت سايۇنى تىترەپ كەتتى:

تورۇق ئاتنى چاپتۇرۇپ،
دەرھال قىزنى قوغلايدۇ...

خىرىستونە بىر گەز ئۇزۇنلۇقتىكى يالىڭاچ پۇتىنى توغرىسىغا قويۇۋېلىپ، ستېپاننىڭ قايتا ناخشا باشلىشىنى

كۆتەتتى. ستېپان كوزلىرىنى يۇمۇۋېلىپ، تەر تامچىلىرى قاپلىغان يۈزىنى سايە تەرەپكە ئېلىپ، زوق - شوق بىلەن ناخشىنى باشلىدى - دە، ئاۋازىنى بىر پەسەيتىپ، بىر جا- را كىلىتىپ، ئەۋجىگە چىقىراتتى:

رۇخسەت قىلغىن جانان قىز،
ئات سۇغىرىمەن دەريادىن...

خىرىستونە يەنە ناخشىغا قوشۇلدى. ئۇ گۇدۇك - گۇدۇك ئۇرۇلغان چېركاۋ قوڭغۇرىغىدەك بوم ئاۋاز بىلەن ھەممىنىڭ ئاۋازىنى بېسىپ چۈشەتتى. ناخشىغا ئارقىدا كېلىۋاتقانلار- ۋىدىكىلەرمۇ قوشۇلدى. تومۇر قاپلانغان چاقلار غاچىر - غا- چىر ئايلىناتتى، ئاتلار چاك - توزاڭدىن پۈشقۇراتتى، سو- زۇپ ئېيتىلغان ناخشا سادالىرى يول ئۇستىدە دەريا تاش- قىنىدەك ئاقماقتا. قاغجىراپ تۇرغان چول يانتاقزارلىغىدا ئاپتاپتا كويگەن بېغىرەك قىياقلار ئارىسىدىن بىر ئاق قا- ناتلىق قوتان قۇش ئۇچۇپ چىقتى - دە، ھاۋادا قانىرلاپ، ئويمانلىقتا يول ئالدى. ئۇ بېشىنى بۇراپ، قاتار تىزىلىپ كېتىۋاتقان ئاق سايۋانلىق ھارۋىلارغا، تۇياقلىرى پاغا - پاغا چاك - توزاك كوتىرىپ كېتىۋاتقان ئاتلارغا، يولنىڭ ئىككى چېتىدە ئاپپاق كوينەكلىرىگە چاك قوندۇرۇپ قەدەم تاشلاپ ماڭغان ئادەملەرگە زۇمرەت كوزلىرى بىلەن قاراپ - قاراپ قوياتتى. قوتان ئويمانلىققا چۈشتى - دە، يىرتقۇچ ھايۋانلار چەيلەپ سۇلاشتۇرۇپ قويغان ئوتلارغا قاپ - قارا باغرىنى يېقىپجىم يېتىۋالدى. يولدا نېمە ئىش بولۇۋاتقانلىغىنى كورگىسى كەلمىدى. يولدا بولسا ھارۋىلار

هامان گۈلدۈر ـ گۈلدۈر ئاۋاز بىلەن ماڭماقتا، تەرگە چۈمگەن ئىگەرلىك ئاتلار هامان خوشيا قىغاندەك قەدەم تاشلاپ كېتىۋاتاتتى. پەقەت سۈركوينەكلىك كازاكلار ئۇزلىرىنىڭ هارۋىسىدىن ئالدىنقى هارۋىغا چېپىپ بېرىپ، بۇ هارۋىنى ئورىۋالدى ـ دە، قاقاقلاپ كۈلۈشكە باشلىدى.

ستېپان بىر قولى بىلەن بېرزېنت سايۋانىڭ ئۇستىنى تۇتۇۋېلىپ، هارۋىنىڭ ئۇستىدە ئورە تۈرۈۋالدى، يەنە بىر قولىنى ناخشىغا ماسلاشتۇرۇپ، قىسقا ـ قىسقا شىلتاپ قوياتتى، ئۇنىڭ ئاغزىدىن قوشاق ئۇششاق يامغۇردەك توكۈلۈشكە باشلىدى:

ئولتۇرمىغىن يېنىمغا،
ئولتۇرمىغىن يېنىمغا،
خەلق ئىچىدە بولۇر گەپ،
سېنى ماڭا كويگەن دەپ،
كېلىۋالساڭ يېنىمغا،
ئويلار سېنى كويگەن دەپ،
كېلىۋالساڭ يېنىمغا،
ئاددى ئەۋلات ئەمەسمەن ...

ئۇنىڭغا ئونلىغان كىشىلەرنىڭ يىرىك ئاۋازلىرى جور بولدى، بۇ ئاۋازلار يولنى چاڭ كەلتۈردى:

ئاددى ئەۋلات ئەمەسمەن،
ئاددى ئەۋلات ئەمەسمەن،
ۋۇروۋىسكى زاتىمەن،
ۋۇروۋىسكى زاتىمەن،

ئاددى ئەۋلات ئەمەسمەن،
بەگزادىنى سۆيمەن.

فېدوت بودوۋسكوپ ئىسقىرتىشقا باشلىدى: ئاتلار ھۆرـ
كۈپ ھارۋىنىڭ شوتىسىدىن يۇلقىنىپ زوڭ ئولتۇرۇپ قالدى.
پېترو سايۋاندىن بېشىنى چىقىرىپ، شەپكىسىنى سىلكىتىپ
كۈلۈشكە باشلىدى. ستېپان شوخلۇق بىلەن يەلكىسىنى ئـۇـ
چۇرۇپ، كۈلۈپ، گۈل ـ قەقەلىرى ئېچىلىپ كەتتى. يول بو-
يى چاڭ ـ توزاڭ كوتىرىلىپ باراتتى؛ خىرىستونە بولسا
ئۇزۇن كوينىگىدىن كەمرىنى يېشىپ تاشلاپ، پەشلىرىنى
يەلپۈلدىتىپ، تەرگە چومۇپ، زوڭزىيىپ ئۇسۇلغا چۈشۈپكەتـ
تى. ئۇ بىر قاش ئېتىپ چاقپىلەكتەك پرقىرىسا، بىر ئۇھ ـ
ئۇھلاپ كازاچوك پەدىسىگە يەر تېپىپ ئوينايتتى، يىپەكتەك
يۇمشاق چاڭ قونغان يول ئۇستىدە ئۇنىڭ يالاڭاياق پۇتلـ
رىنىڭ ئالقانلىرى ئاجايىپ ئىز قالدۇراتتى.

6

كازاكلار، سېرپۇخۇف قۇمۇ باسقان تاقىر بىر قورغانىنىڭ يېـ
نىدا توڭەش ئۈچۈن توختاشتى.

غەرپتىن بۇلۇت بېسىپ كەلمەكتە ئىدى. ئـۇنىڭ قارا
قانا تلىرىدىن يامغۇر تامچىلاشقا باشلىدى. ئاتلارنى كولدە
سۇغۇرۇشتى. تۇغان ئۇستىدىكى غەمكىن تاللار شامالدا ئېگـ
لىپ تازىم قىلىشاتتى. ئۇستىنى يېشىل لەش باسقان ۋە

ئۇششاق دولقۇن تەڭچىلىرى پاقىراپ تۇرغان سۇنىڭ يۈزىدە چاقناق ئۇچقۇنلار ئەكس ئېتەتتى. شامال بېخىللىق بىلەن ئانچە - مۇنچە يامغۇرتامچىلىرىنى چېچىپ، گويا قاغجىراپ كەتكەن قارا يەرنىڭ ئالقىنىغا نەزىر - سەدىقىسىنى بەرگەندەك قىلاتتى.

چۈشەپ قويۇلغان ئاتلار ئوتلاققا قويۇۋېتىلدى، ئۇچ ئادەم قاراۋۇللۇققا بەلگىلەندى. قالغانلار ئوت قالاپ، هارۋا شوتىلىرىغا قازان ئېسىشقا كىرىشتى.

خىرىستونە تاماق ئەتتى. ئۇ چۈمۈچ بىلەن قازانىنى قوچۇپ تۇرۇپ، ئەترapتا ئولتۇرغان كازاكلارغا ھېكايەسوزلەپ بېرەتتى:

— ... خۇددى مۇشۇنداق ئۇگىز بىر قورغان ئىدى. مەن مەرھۇم دادامغا: «بىز ھېچقانداق رۇخسەت ئالماستىن بۇ قورغاننى قېزىشقا باشلىساق، ئاتامان ① بىزنى جازالىماسمۇ؟» — دېدىم.

— ئۇ يەنە نېمە توغرىلىق گەپ سېتىۋاتىدۇ؟ — دەپ سورىدى ئاتنىڭ يېنىدىن كەلگەن ستېپان.

— ئاتام رەھمەتلىك بىلەن (جايى جەننەتتە بولسۇن) غايىپ غەزنە ئىزلىگەنلىگىمىزنى سوزلەپ بېرىۋاتىمەن.

— ئۇنى نەدىن ئىزلىگەن ئىدىڭلار؟

— ھەي، بۇرادەر، ئۇنى ئاۋۇ فېتىسوپ سايلىغىنىڭ نېرىقى تەرىپىدىن ئىزلىگەن ئىدۇق. سەنىۋېلىسەن — مېركۇلوپ قورغىنىنى ...

---

① ئاتامان — چارروسىيە دەۋرىدە كازاكلارنىڭ باشلىغى، دەردەجىسى ھەر خىل بولىدۇ: قوشۇن ئاتامانى — قوشۇن باشلىغى، يېزا ئاتامانى — يېزا باشلىغى ۋەزىپىسىدە بولىدۇ.

— هه - ده ... — ستېپان زوڭزىيېپ ئولتۇردى-ده، ئالقىنىغا بىر تال چوغ ئالدى. ئاندىن ئوتنى ئالقىنىدا ئايلاندۇرۇپ پۈۈلەپ، تاماكىسىنى ئاران تۇتاشتۇرۇۋالدى.

— شۇنداق، بىر كۈنى دادام: «يۇر، خىرىستان، مېر-كۈلوپ قورغىنىنى قازىمىز» دىگەن ئىدى. ئۇ چوڭ دادامدىن شۇ يەردە غايىپ غەزنە بارلىغىنى ئاڭلىغان ئىكەن، ئەمما غەزنە ھەر كىمگە ئۇچراۋەرمەيدۇ. دادام خۇداغا يالۋرىپ: «ئەگەر شۇ غەزنىنى ماڭا بەرسەڭ، چىرايلىق بىر چېركاۋ سالدۇراتتىم» دەپ ۋەدە قىلغان. خوش، ئاتام بىلەن ئىككى-مىز شۇ قارارغا كېلىپ، ئاشۇ قورغانغا يول ئالدۇق. بۇ جاي چوڭ بىر يېزىغا قاراشلىق بولغانلىقتىن، پەقەت ئاتامادىن ئەندىشە قىلاتتۇق. كەچقۇرۇن يېتىپ باردۇق، قاراڭغۇ چۈ-شۈشنى كۈتۈپ تۇردۇق؛ بايتالنىڭ پۈتىنى چۈشەپ قويۇپ، ئۇزىمىز گۈرجەكلەرنى ئېلىپ، قورغاننىڭ توپىسىگە چىقتۇق - ده، قاپ ئۈستىدىن بۇزۇشقا باشلىدۇق. بىر - ئىككى گەزچە ئورا كولىغان ئىدۇق — نەق تەشتەكلا چىقتى، ئەلۋەتتە بېرى قېتىپ تاشقا ئايلىنىپ كېتىپتۇ. مەن تەرلەپ، سۇ بو-لۇپ كەتتىم. دادام ھە دەپ پىچىرلاپ دۇئا ئوقۇيتتى، ئەمما بۇرادەرلەر، ئىشەنسەكلار، شۇ چاغنىڭ ئۆزىدە ئىچىمدە تول-غاق پەيدا بولدىكى ... يېز ۋاقتىدا يەيدىغىنىمىز ئۇزەڭ-لەرگە مەلۇم: قېتىق بىلەن كۈۋاس ... قوسىغىم شۇنداق تولغاپ ئاغرىشقا باشلىدىكى، كوزۇمگە ئەجەل كورۇنۇپ كەتتى — ئۇندىن كېيىن نېمە بولغىنىنى سورىمايلا قويۇڭلار! دادام مەرھۇم، جايى جەننەتتە بولسۇن، مۇنداق دىدى: «تۇڤى، ئىپلاس، مەن دۇئا ئوقۇۋاتسام، سەن بىرەم ئىچىڭ-

نى چىك تۇتساڭ بولماسمىدى، ھۇ ھارام ئولگۇر. ئوقۇغانلىرىم بىكارغا كەتتى ... يوقال ... قورغاندىن چۇشۇپ كەت، بولمىسا گۈرجەك بىلەن بېشىڭنى يېرىۋېتىمەن، سېنىڭ كاساپىتىڭ بىلەن غەزنە يەرنىڭ تىگىگە كىرىپ كېتىشى مۇمكىن». مەن قورغاندىن چۇشۇپ پەستە ياتتىم. قوسىغىمنى تولغاق تۇتۇپ، ئازاپلىناتتىم، كېيىن سانچىق تۇتتى: دادام رەھمەتلىك، ساغلام، كۈچلۈك ئادەم ئىدى! يالغۇز ئوزى قېزىشقا باشلىدى. بىرمۇنچە قازغاندىن كېيىن تاش تاختا كورۇنۈپتۇ ... دادام مېنى چاقىردى. مەن لوم تومۇرنى پەشاڭ قىلىپ ئاستىدىن كوتەردىم ... ئىشەنسەڭلار، بۇرادەرلەر، ئاپپاق ئايدەك ئىدى، تاش تاختىنىڭ ئاستىدىن بىر نەرسە يالت قىلىپ پارقىراپ كەتتى...

— يالغاننى توقۇۋېرىسەن - دە، خېرىستونە! — پېترو چىداپ تۇرالماي، بۇرۇتىنى تولغاپ ھەجىپىپ قويدى.

— «يالغاننى توقۇش» دېگەن نىمە؟ بار، ئىشىڭنى قىلغىنا، سەن! — خېرىستونە كەڭ شالۋارىنى يۇقۇرى كوتىرىپ قويدى - دە، ئاكلىغۇچىلارغا بىر قۇر كوز سېلىپ چىقتى، — ياق، يالغان ئېيتىۋاتقىنىم يوق! خۇدا ھەققى راست گەپ!

— ماقۇل، ئاخىرىنى ئېيتىۋەر!

— شۇنداق، بۇرادەرلەر، يالت - يۇلت قىلىپ قالدى. مەن سىنچىلاپ قارىسام، قاپ - قارا كومۇر ئىكەن. چامامدا ئۇ يەردىكى كومۇر قىرىق چىلەك كېلەر. دادام: «مېنى، چۇش، خېرىستان، گۈرجەك بىلەن تۇپىگە تاشلاۋەر» دېدى. ئورىغا چۇشتۇم. مەن كولاپ تاشلاۋەردىم، تاكى تاڭ ئاتقىچە كولا-

دىم. ئەتىسى ئەتىگەن شۇنداق قارىسام، ئۇستىمىزدە ئاشۇ ئادەم تۇرۇپتۇ.

ــ كىم؟ــ دەپ سورىدى يوپۇقنىڭ ئۇستىدە ياتقان تومىلىن.

ــ كىم بولاتتى، ئاتامان. ئۇ پوچتىغا چۈشۈپ كېتىۋاتقان ئىكەن. بىزنى كورۇپ: «كىم رۇخسەت قىلدى، هەي پالانچى ـ پۈستانچى؟» دەپ ۋاقىرىدى. بىز ئۇنچۇقمەدۇق. ئۇ بىزنىمۇ هارۋىسىغا بېسىپ يېزا بازىرىغا ئېلىپ باردى. ئوزاقى يىلى بىزنى كامىنىسكى يېزىسىغا سوتقا چاقىردى. لېكىن دادام بۇنى بىلگەندەك، ئولۇپ تۇگىگەن ئىدى. بىز، ئۇ كىشى دۇنيادىن ئوتكەنلىگى ئۈچۈن باراللا مايدۇ، دەپ قەغەز ئارقىلىق مەلۇمات يېزىپ قۇتۇلدۇق.

خىرىستونە قازاندىكى هور چىقىپ تۇرغانشويلىنى يەرگە چۈشۈردى ـ دە، قوشۇق ئېلىپ كېلىش ئۈچۈن هارۋاتەرەپكە كەتتى.

ــ كېيىن ئاتاڭ قانداق قىلدى؟ چېركاۋ سالىمەن دەپ ۋەدە قىلغان ئىكەن، قېنى سالماپتىغۇ؟ ــ دەپ سورىدى ستېپان، خىرىستونە قوشۇق ئېلىپ كەلگەندىن كېيىن.

ــ تازا ئەخمەق ئىكەنسەن، ستيوپا، قاپ ـ قارا كومۇر ئۈچۈن چېركاۋ سالاتتۇقمۇ؟

ــ ۋەدە قىلغاندىن كېيىن، ــ سېلىش كېرەك ـ تە.

ــ بىز غەزنە چىقسا، دەپ ۋەدە قىلغان، هىچبىر كومۇر توغرىلىق گەپ بولغان ئەمەس.

قاقاقلىغان كۈلكىدىن ئوت لاۋۇلداپ كەتتى. خىرىستونە قازاننىڭ ئۈستىدىن ساددا بېشىنى كوتىرىپ، ئىشىنىڭ سىلىگىنى ئۈزىمۇ چۈشەنمەي، كازاكلارغا قوشۇلۇپ كۈلدى ـ دە، هەممىنىڭ ئاۋازىنى بېسىپ چۈشتى.

7

ئاكسىنىينى 17 ياشقا كىرگەندە ستېپانغا ياتلىق قىلىشقان ئىدى. ئۇ دوننىڭ نېرىقى تەرىپىدىكى قۇملۇق دۆبىروۋكا يېزىسىدىن كېلىن بولۇپ چۈشكەن ئىدى.

تۇرمۇشقا چىقىشتىن بىر يىل بۇرۇن كۈز پەسلىدە ئۇ يېزىدىن 8 چاقىرىم نېرىدىكى دالىدا يەر ھەيدەۋاتقان ئىدى. بىر كېچىسى ئۇنىڭ دادىسى ــ 50 ياشتا كىرگەن قېرى ئۇنىڭ قوللىرىنى چۈلۈۋۇر بىلەن باغلاپ، نومۇسىغا تەگدى.

ــ بىرسىگە ئېيتساڭ، ئولتۇرۇۋۈپتىمەن، ئەگەر ئۇنىڭ چىقماي كېتىۋەرسەڭ، دۇخاۋا كوپتا، قونچىلىق بەتىنكە، كالاچ ئېلىپ بېرىمەن. ئېسىڭدە بولسۇن: ئەگەر غىرىڭ ــ پىرىڭ دېسەڭ ئولتۇرۇۋۈپتىمەن ... ــ دەپ تەھدىت سالدى قېرى.

كېچىسى ئاكسىنىيە يىرتىلىپ ئەبجىغى چىققان ئىچ كوينىكى بىلەنلا يېزىغا قېچىپ كەلدى. ئانىسىنىڭ ئايىغىغا يىقىلىپ ھوڭرەپ يىغلاپ، ئەھۋالنى سوزلەپ بەردى ... ئانىسى ۋە ئاتامان پولكىدا خىزمەت قىلىپ، يېقىندا ھەربىي لىكتىن قايتقان ئاكىسى دەرھال ھارۋىنى قوشتى، ئاكىسىنىمۇ ھارۋىغا ئولتۇرغۇزۇشتى ــ دە، ئاشۇ يەرگە، دادىسىنىڭ قېشىغا يۈرۈپ كەتتى. ئاكىسى 8 چاقىرىم يەرگە يېتىپ

بارغىچە ئاتلارنى قامچىلاپ ئولتۇرۇشكە تاسلا قالدى. دادە-سىنى كەپىنىك يېنىدىن تېپىشتى. ئۇ چەكمىنىنى ئاستىغا سېلىپ مەس پېتى ئۇخلاۋاتقان ئىكەن، ئالدىدا بوشىغان ھاراق شىشىسى يېتىپتۇ. ئاكسىنىيىنىك كوز ئالدىدا ئاكىسى ھارۋىدىن بىر تال كالتەكنى سۇغۇرۇۋالدى، ئۇخلاۋاتقان دا-ەسىنى ئورنىدىن تۇرغۇزدى، ئۇنىڭدىن قىسقىلا گەپ سورە-دى - دە، ھىلىقى ياغاچ بىلەن قامچىنى ئۇردى. ئانىسى بىلەن ئاكىسى ئۇنى بىر يېرىم سائەت راسا دۇمبالىدى. ئۇمۇربويى يۇۋاش ئوتكەن بۇ ياشانغان ئانا خۇددىنى يوقاتقان ھالدا جان - جەھلى بىلەن ئېرىنىڭ چاچلىرىنى يۇلاتتى، ئاكىسى ھەدەپ پۇتى بىلەن تېپەتتى، ئاكىسىيە ھارۇىنىڭ ئاستىدا بېشىنى پۇركۇۋېلىپ، ئۇنچۇقماي، لاغىلداپ تىترەيتتى ... تاڭ يورۇش ئالدىدا قېرىنى ئويغە ئەپكەلىشتى. ئۇ سەكراتتا قىينىلىپ ئىڭرايتتى، كوزلىرى چانغىنىڭ ئىچىدە غىلدىراپ، يوشۇرۇنۇۋالغان ئاكسىنىينى ئىزلەيتتى. يولۇپ تاشلانغان قولىغىدىن ياسا-تۇقنىڭ ئۇستىگە قان، زەردەپ تامچىلايتتى. قېرى كەچكە يېقىن ئولدى. كىشىلەرگە «قاتتىق مەس ئىكەن، ھارۇىدىن يىقىلىپ ئولۇپتۇ» دەپ ئۇقتۇرۇشتى.

بىر يىلدىن كېيىن بىر ياسداق ھارۇىدا ئاكسىنىينى كورۇش ئۇچۇن ساۋچىلار كېلىشتى. ئىگىز بويلۇق، قەددى - قامىتى كېلىشكەن ستېپان كېلىنگە ياقتى. تويىنى كەچ كۇز-دە ئوتكۇزمەكچى بولۇشتى. ھەش - پەش دىگۇچە كۇزمۇ كېلىپ قالدى. قىش كىرىش ئالدىدا، سوغاق ئۇرۇپ تۇرغان، دەريادا مۇزلار جىرىكلاپ ئېقىشقا باشلىغان ئاجايىپ كوكۇل-

ملۇك بىر كۈنى ئىككى ياشنىڭ باشلىرىنى قوشۇپ قويۇشتى؛ مانا شۇ چاغدىن تارتىپ ئاكىسىنىيە ئاستاخوپلار ئائىلىسىگە كوچۇرۇلۇپ،بۇ ئوينىڭ ياش خوجايىنى بولۇپ قالدى. قېيىنانىسى، قانداقتۇر بىرئاياللار كېسىلى بىلەن قاتتىق ئاغرىپ، مۈكچىيىپ قالغان ئىگىز بويلۇق بىر ئايال ئىدى. ئۇ توينىڭ ئەتىسلا سەھەردە ئاكىسىنىينى ئويغىتىپ، ئاشخانىغا ئېلىپ كىردى ـ دە، لاقشىگىرنى بىكارلا نېرى ـ بېرى سۈرۈپ قويۇپ گەپ باشلىدى:

ـــ خوش، سۈيۈملۈك كېلىنىم، بىز سېنى چۈشكىچە نازلىنىپ ياتسۇن دەپ كېلىن قىلىپ ئەپكەلگىنىمىز يوق، ماڭا يۈگۈر، ئىنەكنى ساغ؛ ئۇندىن كېيىن مەشىنىڭ يېنىدا تاماق ئېتىسەن، مەن قېرىپ، كۈچۈمدىن قالدىم، ئوي ئىشلىرىنى ئوز قولۇڭغا ئال، پۈتۈن ئىش ئەمدى سېنىڭ زىممەڭگە چۈشتى.

شۇ كۈنلا ستېپان ياش ئايلىنى ئامبارنىڭ ئىچىگە قاماپ غەرەزلىك هالدا قاتتىق ئۇردى. ئاكىسىنىينىڭ قوسىغىغا، كوكرىگىگە ۋە دۈمبىسىگە مۈشتلىدى. ئەتەي كىشى كورمەيدىغان ئاشۇنداق جايلىرىغا ئۇردى. شۇ چاغدىن تارتىپ ستېپان ئويۇن ـ تاماشىغا بېرىلمىدىغان، سالپا ـ سايياق تۈل خوتۇنلار بىلەن يۇرىدىغان بولۇپ قالدى. ھەرئاخشىمى دىگۈدەك ئاكىسىنىينى ئامبارنىڭ ئىچىگە يېكى ھۈجرىغا قاماپ قويۇپ، ئوزى چىقىپ كېتەتتى.

ئارىدىن بىر يېرىم يىل ئوتۈپ، ئاكىسىنىيە بالا تۇققاندىن كېيىن، ئۇ ئاران ئەلىمنى ئىچىگە يۇتۇپ، بىر ئاز تىنجىپ قالدى، لېكىن ئايلىنىڭ كۆڭلىنى ئېلىشقا يەنىلا

بىخىللىق قىلاتتى، ئاۋالقىدەكلا ئويدە ئاز قوناتتى.

ئائىلە ئىگىلىگى چوڭ بولۇپ، مال ـ قارىلىرى كوپ بولغانلىقتىن، ئاكسىنىيە ھەمىشەم ئىش بىلەن بەنت ئىدى، ستېپان خوشياقسا ئىشلەپ، بولمىسا چېچىنى تاراپ، ئىلپەتلىرى بىلەن تاماكا چېكىشكە، قارتا ئويناش ۋە يېزا يېگىلىقلىرى توغرىلىق گەپ ئالغاشقا ئويدىن چىقىپ كېتەتتى. مال غا قاراش، ئېغىل تازىلاش، ئائىلە ئىشلىرىنى يولغا سېلىش ئاكسىنىيگە قالغان ئىدى. قېينانا تۇزۇك يارەملىشەلمەيتتى. بۇ ئايال ئازراق پالاقلاپقويۇپلا، ئوزىنىكارۋاتقا تاشلايتتى ـ دە، سۇلغۇن لەۋلىرىنى ئۇمچەيتىپ، ئاغرىغىنغا چىدىيالماي، كوزلىرىنى تورۇسقا تىكىپ، تۆگۈلۈپ ئىڭرايتتى، مۇندىق پەيتلەردە قاپ ـ قارا سوگەل باسقان يۇزى تەرگەچۈمەتتى، كوزلىرىگە ياش تولۇپ، تامچىلاپ چۈشۈشكە باشلايتتى. ئاكسىنىيىنىڭ قولى ئىشقا بارماي، بىر بۇرجەكە كە تىقىلىۋېلىپ، قورقۇش ۋە ئېچىنىش بىلەن قېينانىسىنىڭ يۇزىگە قاراپ تۇراتتى.

بىر يېرىم يىلدىن كېيىن موماي ۋاپات بولدى. شۇ كۈنى ئەتىگەندە ئاكسىنىيىنىڭ تولغىغى باشلانغان ئىدى، ئەمما چۈشكە يېقىن، بالا چۈشۈشتىن بىر سائەت بۇرۇن قېينانىسى مېڭىپ كېتىۋېتىپ، كونا ئات ئېغىلىنىڭ ئىشىگى ئالدىدا يىقىلىپلا جان ئۈزدى، تۆغۇت ئانىسى مەس ستېپانىنى كوزى يورۇۋاتقان ئايلىنىڭ قېشىغا كىرمىگەن دەپ ئاگاھلاندۇرۇش ئۈچۈن ئويىنىڭ ئىچىدىن يۈگۈرۈپ چىقىۋاتقاندا ئاياقلىرى پۈكۈلۈپ ياتقان قېينانىسىغا كوزى چۈشتى.

بالا تۇغۇلغاندىن كېيىن ئاكسىنىيە ئېرىگە ئۇگىنىپ قالدى، ئەمما كۆڭلىدە ئۇنىڭغا نىسبەتەن مۇھەببىتى يوق ئىدى، پەقەت ئۇنىڭ خوتۇنى بولغانلىغى ئۈچۈنلا ئادەتتە كىچە ئېرىگە ئىچ ئاغرىتاتتى، بالا سىر ياشقا تولماستىنلا ئولۇپ قالدى. شۇندىن كېيىن تۇرمۇش يەنە كونا ئىزىغا چۈشتى. ئاشۇ كۈنى گىرىشكا مېلىخوپ ئاكسىنىيىنى گەپكە سېلىپ، ئۇنىڭ يولىنى توسۇالغاندا ئاكسىنىيە بۇ قارا قۇمۇچاق ئوماق يىگىتكە كۆڭلى تارتىۋاتقانلىغىنى سېزىپ قورقۇپ كەتتى. گىرىگورىي بولسا ئاغامچىنى ئۈزگەن بۇقىدەك ئاكسىنىيىگە يېپىشۋېلىپ، ئۇنىڭ كۆڭلىنى تېپىشقا تىرىشاتتى. ئاكسىنىيە ئۈچۈن ئەڭ قورقۇنۇچلۇق بولغىنى ئۇنىڭ مانا شۇ يېپىشقاقلىغى ئىدى. ئاكسىنىيە ئەمدى گىرىگورىيىنىڭ ستېپاندىن تەپ تارتماسلىغىغا، گىرىگورىيىدىن ئاسانلىقچە قۇتۇلۇپ كېتەلمەسلىگىگە كۆزى يەتكەن ئىدى، ئەمما كۆڭلىدە بۇ ئىشنى خالىماسلىققا تىرىشىپ. يۇتۇن كۈچى بىلەن قارشىلىق كۆرسەتمەكچى بولسىمۇ، ئەمما ئۇزىنى ئوزى ئالداپ، بايرام كۈنلىرى ۋە باشقا كۈنلەردە ئەپچىل ياسىنىپ، تولاراق گىرىگورىيىنىڭ كوزى چۈشىدىغان يوللاردا ماڭىدىغانلىغىنى سېزىپ قالدى. گىرىگورىيىنىڭ قارا كوزلىرى ئاكسىنىيىگە قاتتىق تىكىلگەندە، بىر تۇراۋېرىپ يېقىملىقلىق ۋە راھەت ھىس قىلاتتى. ئاكسىنىيە تاكى ۋاقتىدا كالا سېغىشقا ئويغىناتتى ـ دە، ئوزىچە تەبەسسۇم قىلاتتى، لېكىن سىمىشقا تەبەسسۇم قىلغانلىغىنى ئاڭقىرالماي، ئويلىنىشقا باشلايتتى: «يۇگۈن قانداقتۇر بىر خوشاللىق بار، بۇ نىمە خوشاللىقتۇر؟ گىرىگورىي... گىرىشا...» ئەمما ئاكسىنىيىنىڭ كۆڭلىنى قاپلىغ

ۋالغان بۇ يېڭى تۈيغۇ ئۇنى ۋەھىمگە سالاتتى، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ پىكىر - خىياللار ئىچىدە شۇڭغۇپ، خۇددى مارت ئېيىدا مۇزى ئېرىشكە باشلىغان دون ئۇستىدىن ئوتۇۋاتقانىدەك ناھايىتى ئېھتىيات بىلەن پىكىر يۈرگۈزەتتى.

ئاكسىنىيە، ستېپانىنى لاگىرغا ئۇزاتقاندىن كېيىن، گېرىشكا بىلەن مۇمكىن قەدەر كەمرەك ئۇچرىشىشقا تىرىشەتقىلدى. قايسى كۈنكى بېلىق تۇتۇشتىن كېيىن ئۇنىڭ بىلەن قارارى تېخىمۇ مۇستەھكەملەندى.

8

تروينىتسا بايرىمىدىن 2 كۈن بۇرۇن يېزىدىكىلەر ئوتلاقىنى بولۇشۇۋېلىشتى. يەر بولۇشكە پائېلىپ پروكوفىيېۋىچمۇ قاتناشتى. ئۇ چۈش ۋاقتىدا ئويىگە قايتىپ كەلدى. پۇتىدىكى چورۇقنى ئىنچىكلاپ بىر ھازادا يەشتى - دە، تولا مېڭىپ چارچاپ كەتكەن ئاياقلىرىنى ھوزۇر بىلەن قاشلاۋېتىپ گەپ باشلىدى:

— بىزگە قىزىل بار قېشىدىكى يەر تەگدى، ئوت - چوپى ئۇنچىلىك بولۇق ئەمەس. يۇقۇرقى بېشى ئورمانغىچە بارىدۇ، بەزى جايلىرى تاقىر، ئاندا - ساندا ئاپىخانىمۇ ئۇچرايدۇ.

— قاچان ئورۇشقا كىرىشىمىز؟ — دەپ سورىدى گىرىگورىي.

ـ نارام ئوتسۇن.

ـ دارىيمۇ بارامدۇ؟ ـ دىدى موماي قاپىغىنى سىلىپ. پانتىلىي پروكوفىيېۋنچ «بولدى قىلسا كېچۇ» دىگەندەك قولىنى شىلتىدى.

ـ لازىم تېپىلسا ئۇنىمۇ ئىلىۋالارمىز. چۈشلۈك تاماقنى ئەپكەلمەمسەن، نىمگە كېرىلىپ تۇرىسەن؟

موماي مەشىنىڭ قاپقىغىنى تارتىۋېتىپ، ئۇ يەردىن ئىسسىتىلغان كاپوستا شورپىسىنى ئىلىپ شىرەنىڭ ئۈستىگە قويدى. پانتىلىي پروكوفىيېۋنچ داستىخان ئۈستىدە يەر بولۇش ئىشلىرىنىڭ قانداق ئوتكەنلىگىنى، ئاتامانىڭ مۇغدەمبەرلىگىنى، پۇتۇن يىغىندىكى جامائەنىڭ ئالداپ قولغا چۈشۈرۈشكە تاس قالغانلىغىنى بىرمۇ-بىر سوزلەپ بەردى.

ـ ئوتكەن يىلمۇ ئۇ مۇتەھەملىك قىلغان ئىدى، ـ دەپگەپكە ئارىلاشتى دارىيە. ـ بىزئوز ئۇلۇشمىزنى ئورۇۋاتقىنىمىزدا ئۇ قېشىمىزغا كېلىپ مالاشكا مرولوۋانى گەپكە تۇتۇپ ئازدۇرۇشقا باشلىغان ئىدى.

ـ ئەزەلدىن مۇتەھەم، ـ دىدى پانتىلىي پروكوفىيېۋنچ تاماقنى چاينا‌پ تۇرۇپ.

ـ دادا، ئوتنى كىم يىغىپ دوۋە قىلىدۇ؟ ـ دەپ سوردى دۇناشكا بىر ئاز قورقۇمسىراپ.

ـ سەنچۇ، باشقا نىمە ئىش قىلاتتىڭ؟

ـ دادا، مەن يالغۇز يېتىشەلمەيمەن.

ـ ئاكسىيوتكا ئاستاخوۋانى ئىلىپ بارىمىز. ستېپان قايسى كۈنى بىزنىڭكىلەرنىمۇ قوشۇۋېلىڭلار دەپ ئىلتىماس قىلغان ئىدى. ئۇنىڭ سوزىنى ئېتىۋارغا ئىلىش كېرەك.

ئەتىسى ئەتىگەن مىتكا كورشۇنوپ ئىگەرلەنگەن ئاق تۇياق ئايغىرىنى مىنىپ، مىلىخوپلارنىڭ ھويلىسىغا يېتىپ كەلدى. يامغۇر تامچىلاپ تۇراتتى، يېزا ئۇستىنى بۇلۇت قاپلىغان. مىتكا ئىگەر ئۈستىدىن ئىگىشىپ كوچا ئىشىگىنى ئاچتى ـدە، ھويلىغا ئاتلىق كىرىپ كەلدى. پەلەمپەي تەرەپتىن مومای توۋلىدى:

ـ ھەي، بەكۈاش نېمە دەپ كەلدىڭ؟ـ مومای نارازى بولغان ئەلپازدا سورىدى. بۇ قارام، تەنتەك مىتكىنى ئۇ ئانچە ياخشى كورمەيتتى.

ـ ساڭا نېمە بولدى، ئىلئىنچىنا، نېمانچە كايىسەن؟ـ مىتكا ئايغىرنى پەنجىرىگە باغلاۋېتىپ ئەجەپلەندى. ـ مەن گىرىشكىنىڭ قېشىغا كەلگەن ئىدىم، قېنى ئۇ؟

ـ لاپاسنىڭئاستىدا ئۇخلاۋاتىدۇ. نېمە بولدۇڭ، شامال تېگىپ پالەچ بولۇپ قالدىڭمۇ؟ پىيادە ماڭالمامسەن؟

ـ ھامماچا، ئوزەڭمۇ ھەممە ئىشقا ئارىلىشۋالىدىغان بوپ قاپسەن! ـ دەپ ئاچچىقلاندى مىتكا. ئۇ يېپەك چۇچا بېكىتكەن قامچىسى بىلەن پاقىراپ تۇرغان خۇرۇم ئوتۇڭىنىڭ قونچىغا ئۇرۇپ لاپاسنىڭ ئاستىغا كىرىپ كەتتى.

گىرىگورىي ئالدى ياغىچى ئېلىپ تاشلانغان ھارۋىنىڭ ئۈستىدە ئۇخلاۋاتاتتى. مىتكا بىر نەرسىنى مولچەلگەن ئالغاندەك سول كوزىنى قىسىپ، تۇرۇپ، گىرىگورىينى قامچىنىڭ ئۇچى بىلەن نوقىدى.

ـ تۇر ئورنىڭدىن سەرالىق!

«سەرالىق» سوزى مىتكىنىڭ قاتتىق تىللىغان سوزى ئىدى. گىرىگورىي چاچراپ تۇرۇپ كەتتى.

— نىمە قىلغىنىڭ بۇ؟

— كۇن چىقتى. يېتىۋېرەمسەن؟

— تەنتەكلىك قىلما، مىترى، ئەگەر ئاچچىغىمنى كەلتۈرىدىغان بولساڭ...

— تۇردە يەمەن، ئىش بار.

— خوش، نىمە ئىش؟

مىتكا ھارۋىنىڭ چېتىگە ئولتۇرۇپ ئوتۇگىدىكى قۇرۇپ قالغان لاينى قامچىسى بىلەن تازىلاپ تۇرۇپ:

— گىرىشكا، ماڭا تازا ئەلەم قىلدى ... — دىدى.

— نىمە ئىش؟

— قانداقمۇ ئەلەم قىلمىسۇن، ئاۋۇ... — مىتكا ئاغزىغا كەلگەننى ئايماي قويۇۋەتتى، — ئاۋۇ يۇز بېشى① ئوزىگە شۇنداق تەمەننا قويىدۇكى...

مىتكىنىڭ غەزىۋى ئورلەپ، چىش ـ چىشىغا تەگمەي سوزلەپ كەتتى، پۈتلىرى تىترەيتتى. گىرىگورىي ئورنىدىن تۇردى.

— قايسى يۇز بېگى؟

مىتكا گىرىگورىينىڭ يېگىدىن تۇتۇپ، بىر ئاز پەسلەپ قالدى ـ دە، مۇنداق دىدى:

— ئېتىگىنى ھازىرلا ئىگەرلە، سايلىققا قارىپ چاپمىز. مەن ئۇنىڭغا كورستېپ قويىمەن! مەن ئۇنىڭغا: «بوپتۇ، جانابى ئالىلىرى، بەيگىدە سىنىشپ كورەيلى!» — دىدىم. ئۇ

① يۇز بېشى (رۇسچە COTHNK — يۇز ئەسكەر باشلىغى دىگەن مەنىدە) — چارپادىشاسى دەۋرىدە كازاك ئارمىيىسىدە لىيەنجاڭ (روتا باشلىغى) دەرىجىدىكى ئوفىتسېرلىك ئۇنۋانى.

ماڭا: «يۇگۇر، هەممە ئاغىنىلىرىڭنى چاقىرىپ كەل، مەن هەممەڭنى ئارقىدا قالدۇرىمەن، ئۇندىن كېيىن بىلىپ قويىكى، بۇ بايتىلمىنىڭ ئانىسى پېتىر بورگدا ئوقۇتىشىلار بەيگىسىدە هەمىشەم بىرىنچىلىكنى ئېلىپ كەلگەن» دەيدۇ. مېنىڭچە، ئۇنىڭ بايتىلى ۋە بايتىلمىنىڭ ئانىسى نېمە بولسا، بولىمامدۇ، لەنىتىلەر! مەنلا بولسام، ئايغىرىمدىن ئۇزۇپ كېتەلمەيدۇ!

گىرىگورىي ئالدىراپ ـ سالدىراپ كېيىندى. مىتكا ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ماڭدى؛ ئۇ غەزەپتىن دۇدۇقلاپ:

ـ سودىگەر موخوپنىڭ ئويىگە مېھمان بولۇپ كەلگەن ئىكەن ئاشۇ يۇز بېشى، توختاپ تۇرغىنا، ئۇنىڭ لەقمىسى نېمىدى؟ لىستىنىتسكى بولسا كېرەك. ئۇزى شۇنداق جىددى، سىپايى. كوزەينەك تاقىۋالغان. تاقسا، تاقاۋەرسۇن! نەچچىنى تاقىغىنى بىلەن بىكار. مېنىڭ ئايغىرىمدىن ئۇزۇپ ئوتۇپ كېتەلمەيدۇ!

گىرىگورىي ئۇنىڭ سۆزلىرىگە كۈلە ـ كۈلە، يىلقىغا قالدۇرۇلغان قېرى بايتالنى ئىگەرلىدى ـ دە، ئاتقىغا كورۇنمەسلىك ئۈچۈن ئوت بېسىلغان هويلا دەرۋازىسىدىن دالىغا چىقتى. ئۇلار تاغ ئېتىگى بىلەن سايلىققا قاراپ چېپىپ كېتىشتى. ئات تۇياقلىرى لايدا شالاقلايتتى. سايلىقتا قۇرۇپ قالغان تېرەكنىڭ قېشىدا بۇلارنى بىر توپ ئاتلىقلار كۈتۈپ تۇرۇشاتتى: ئۇلارنىڭ بىرى ئەپچىلگىنە بىر بايتالنى مىنگەن يۇز بېشى لىستىنىتسكى، قالغان 7 ئاتلىق بولسا، يېزىنىڭ يىگىتلىرى ئىدى.

يۇز بېشى كوزەينىگىنى تۇزەپ، مىتكا مىنگەن ئايغىرىنىڭ گوشلۇك توشىگە زوق بىلەن قاراپ:

— چېپىشنى نەدىن باشلايمىز؟ — دەپ سورىدى.

— تېرەكتىن پادىشا كولىگىچە.

— پادىشا كولى قەيەردە؟ — دەپ سورىدى ناماز شام قارىغۇسى يۇز بېشى كوزىنى مىتىلدىتىپ.

— جانابى ئالى، ئاۋۇ ئورماننىڭ قېشىدا.

ئاتلار سەپكە تىزىلدى. يۇز بېشى قامچىسىنى بېشىنىڭ ئۈستىگە كوتەرگەن ئىدى، مۇرىسىدىكى پاگونى بىردىنلا تومپىيىپ قالدى.

— «ئۇچ» دېيىشىم بىلەن تەڭلا ئاتنى قويۇۋېتىسىلەر! قېنى؟ بىر، ئىككى ... ئۇچ!

ئىگەرنىڭ ئۈستىگە ئېگىشۋېلىپ، شەپكىسىنى مەھكەم تۇتۇۋالغان يۇز بېشى ھەممىدىن بۇرۇن ئېتىلىپ چىقتى ـ دە، باشقىلاردىن بىر سېكۇنت ئالدىدا ئۇزۇپ كەتتى. مىتكا رەڭگى ئوچكەن، پەرىشان ھالدا ئۇزەڭگىنىڭ ئۈستىدە بىر ئاز تۇرۇپ قالدى ـ گىرىگورىيغا ئۇنىڭ پۇلاڭلاتقان قامچىسى باش ئۈستىدىن ئايغىرنىڭ ساغرىسىغا كېلىپ تەككۈچە خېلى پۇرسەت قولدىن بېرىپ قويۇلغاندەك تۇيۇلۇپ كەتتى.

تېرەك تۇۋىدىن پادىشا كولىگىچە 3 چاقىرىملىق يول ئىدى. يېرىم يولغا كەلگەندە مىتكىنىڭ ئايغىرى ئۇچۇپ كېتىۋاتقان ئوقيادەكسوزۇلۇپ، يۇز بېشىنىڭ بايتىلغا يېتىشىۋالدى. گىرىگورىي خوشياقمىغاندەكچېپىپ كېلەتتى. ئۇ باشتىلا ئارقىدا قالغان بايتىلنى ئوششاق يورغا بىلەن چاپتۇرۇپ، ئىلگىرى ـ ئاخىر بولۇپ، ئۇزاقلىشىپ كېتىۋاتقان بەيگىچىلەرنىڭ ئارقىسىدىن زوق بىلەن كۆزىتىپ باراتتى.

پادىشا كولىنىڭ يېنىدا يامغۇر سۈلىرى قۇمنى ئاققۇ-

زۇپ بىر دۇمبە ھاسىل قىلغان ئىدى. توگە لوككىسىغا ئوخ-
شايدىغان ساپ - سېرىق بۇ دوڭنى ئىنچىكە يوپۇرماقلىق يە-
لان ئوت باسقان ئىدى. گىرىگورىي يۇز بېشى بىلەن مىتكە-
ئىلىك دوڭنىڭ ئۈستىگە تەڭمۇ - تەڭ چېپىپ چىقىپ، تەڭمۇ-
تەڭ چېپىپ چۈشكەنلىگىنى كوردى؛ قالغان ئاتلىقلار بۇلاردىن
كېيىن بىر - بىرلەپ دوڭدىن چۈشۈشكە باشلىدى. گىرىگورىي
كولىنىڭ بويىغا يېتىپ كەلگەندە، تەرگە چومگەن ئاتلار ئالە-
لىقاچان بىر يەرگە توپلىشىپ تۇرۇشاتتى، يىگىتلەر ئوپۇر -
توپۇر بولۇشۇپ يۇز بېشىنى ئورىۋاپتۇ، مىتكىنىڭ گۈلقەلە-
رى ئېچىلىپ كېتىپتۇ، لېكىن ئۇ خوشاللىغىنى سەزدۈرمەي ئو-
زىنى باساتتى، ئۇنىڭ ھەربىر ھەركىتىدىن زەپەر تەنتەنىسى
بىلىنىپ تۇراتتى. يۇز بېشى گىرىگورىيىنىڭ كۈتكىنىنىڭ ئەكە-
سىچە، قىلچە خىجالەت بولماستىن، دەرەخكە يولىنىپ پاپ-
روس چېكەتتى ۋە تەرگە چومۇپ سۇ بولۇپ كەتكەن بايىتلە-
رىنى چىمچىلىغى بىلەن كورسىتىپ گەپ قىلىۋاتاتتى:

— مەن بۇ بايىتال بىلەن بىر يۇز ئەللىك چاقىرىم يول
يۇرگەنمەن. تېخى تۇنۇگۈنلا يېزا بازىرىدىن كەلدىم. ئەگەر
بايىتلىم چارچىمىغاندا سەن كورشۇنوپ مەندىن ھەرگىز ئۇزۇپ
كېتەلمىگەن بولاتتىڭ.

— ئېھتىمال، شۇنداقتۇر، — دىدى مىتكا كەڭ قوساق-
لىق قىلىپ.

لېكىن بەيگىنىڭ ئەڭ ئاخىرقىسىدا كەلگەن يۇزە-
رىنى سەپكىل باسقان يىگىت مىتكىنىڭ ئېتىغا ھەۋىسى كېلىپ:

— بۇنداق ئۇچقۇر ئايغىر پۇتۇن ۋىلايەتتە كەم تېپىلە-
دۇ، — دەپ ماختىدى.

ـ ئات يامان ئەمەس، ـ دەپ قويدى مىتكا، ئۇبەيـ گـنـنـك تـەسىرىدىـن هـامـان تـىرەۋاتـقان قـولى بىـ لـەن ئـايغـىرىنى ئـەكـلىتـىپ، بويـنـىنى سـلاپ قويدى ۋە سوغاققىنا كۈلۈمسىرەپ گىرىگورىيغا قارىدى.

بۇ ئىككىسى باشقىلاردىن ئايرىلىپ كـوچا بىلەن ماڭـ ماي، تاغ ئېتىگى بىلەن كېتىشتى. يـۇز بېشى بـۇلار بىلەن سوغاققىنا خوشلىشىپ، ئىككى بارمىغىنى شەپكىسىنىڭ كوزىرـ كىسىغا تەككۈزدى ـ دە، ئارقىغا بۇرۇلدى.

گىرىگـورىي تار كـوچا بـىلـەن هويلىسىغا يېقىنلىشىپ كەلگەندە، ئۇدۇلىدىن ئاكسىنىيىنىڭ كېلىۋاتقانلىغىنى كورۇپ قالدى. ئاكسىنىيە قولىدا بىر تال چۆپنى ئويناپ كېلىۋاتاتـ تى؛ گىرىشكىنى كورۇش بىلەنلا بېشىنى توۋەن سېلىۋالدى.

ـ نىمە ئىزا تارتىسەن؟ بىز يالىڭاچ كېـلىۋاتقىنىمىز يوقمۇ؟ ـ دەپ توۋلىدى مىتكا ۋە كوزىنى قىسىپ قويدى: ـ هەي، كالىنۇشكام، تىكىنىڭ نىمە ئانچە ئاچچىق!

گىرىگورىي ئاكسىنىيىنىڭ يېنىدىن ئـوتۈپ كېتىۋېتىپ، ئاستا ماڭغان ئېتىغا تۈيۈقسىز بىر قـامچا سـالغان ئـىدى، بايتال زوڭ ئولتۇرۇپ قېلىپ ئاكسىنىيىگە لاي چاچرىتىۋەتتى.

ـ هەي قۇترىغان شەيتان!

گىرىگورىي ئېتىنى بۇراپ، ئاكسىنىيىنىڭ ئۇستىگە بىـ سىپ كېلىۋەردى ـ دە:

ـ نىمىشقا سالاملاشمايسەن؟ ـ دەپ سورىدى.

ـ سالامغا ئەرزىمەيسەن!

ـ شۇنىڭ ئۈچۈن لايغا بۇلغاندىڭ، تولا گىرەدەيمە!

ـ ماڭغىلى قوي! ـ دەپ ۋاقىرىدى ئاكسىنىيە ئىككى

قولى بىلەن ئاتنىڭ تۇمشۇغىنى توساپ، ــ بۇ نېمە قىلغىنىڭ، مېنى ئات بىلەن باستۇرۇۋەتمەكچىمۇ؟

ــ بۇ ئات ئەمەس، بايتال.

ــ ئوخشاش بىر گەپ، يولۇمنى توسما!

ــ نېمىشقا ئاچچىقلىنىسەن ئاكسىنىيە؟ ئۇكۇنكى سايـ لىقتا بولغان ئىشقا شۇنچىلىك قىلامسەن ـ يا؟...

گىرىگورىي ئۇنىڭ كوزلىرىگە تىكىلىپ قارىدى. ئاكسـ ىنيە بىر نېمە دېمەكچى بولۇۋىدى، بىراق، قارا كوزلىرىنىڭ قۇيزۇغىدا توساتتىن ياش پەيدا بولدى، لەۋلىرى تىترەپ كەتتى. ئۇ ئوپكىسى ئاغرىغا تىقىلىپ، پىچىرلايتتى:

ــ مەندىن ئۇزەكنى تارت، گىرىگورىي... سەندىن خاپا بولۇۋاتقىنىم يوق... مەن... ــ ئۇ گېپىنىڭ ئاخىرىنى دېمەي كېتىپ قالدى.

ھەيران قالغان گىرىگورىي مىتكىغا دەرۋازا ئالدىدا يېتىۋالدى.

ــ بۇگۈن تاماشىغا كېلەمسەن؟ ــ دەپ سورىدى مىتكا.

ــ ياق.

ــ نېمىشقا؟ ياكى جانانىڭ بۇ كېچە ئويىگە تەكلىپ قىلدىمۇ؟

گىرىگورىي پىشانىسىدىكى تەرنى ئالقىنى بىلەن ئەرـ تىپ، جاۋاپ بەرمىدى.

9

يېزا هويللىرىدا تروپىتسا بايرىمىدىن پەقەت تۇۋەندىكى بەلگىلەر قالغان ئىدى: ئوينىڭ پوللىرى ئۇستىدە چېچىلىپ كەتكەن قۇرۇق ئادراسمان ۋە ئۇنىڭ بەرگىلىرى دەسسىگىلىۋېرىپ چاڭ ـ توزاڭغا ئايلانغان، دەرۋازا يانلىرىغا ۋە پىشايۋانغا قىستۇرۇپ قويۇلغان دۇپ ۋە سەندەل دەرەخلىرىنىڭ چۈپىلىرى سۇلاشقان ئىدى.

بايرام ئوتۇش بىلەنلا ئوت ئۇرۇش باشلاندى، قاق سەھەردىن تارتىپ پۈتۈن سايىلىقىنى رەڭمۇ ـ رەڭ يوپكا كىيگەن، زەر ئۇقىلىق گۈلدار رومال چەككەن قىز ـ جۈۋانلار بايرام تۈسىگە كىرگۈزگەن ئىدى. ئوت ئۇرۇشقا پۈتۈن يېزىدىكىلەرنىڭ ھەممىسى ياپپىسىغا چىقىشتى. چاغىچىلار ۋە باغلاق كوتىرىۋالغان ئايالار يىلدا بىر كېلىدىغان ھېيتقا يا ـ سانغاندەك ئېسىل كىيىملىرىنى كىيىشكەن ئىدى. بۇ قەدىمدىن كېلىۋاتقان بىر ئادەت ئىدى. دوندىن تارتىپ تاكى يىراقتىكى چاتقاللىقچە سوزۇلغان ۋەيران بولۇش ئالدىدا تۇرغان كەڭ ئوتلاق چاغلارنىڭ تەسىرىدىن ئىندىكىپ نەپەس ئالاتتى.

مېلىخوپلار ئومىغا كېچىكىپ قېلىشتى. ئۇلار يولغا چىقىقاندا يېزىدىكىلەرنىڭ دېيەرلىك يېرىمى ئاللىقاچان ئوتلاقتا ئىش باشلىۋەتكەن ئىدى.

— تاكدىكى ئۇيقۇڭ بەك ئۇزۇن ئوخشايدۇ، پانتىلىپي پروكوفىيېۋ!ىچ! — دېيىشتى تەرگە پىشىپ كەتكەن چالغىچىلار.

— مەندە گۇنا يوق، موماينىڭ ئىشى! — دىدى بىر ۋاي كۇلۇپ، ئاندىن چالا ئېشىلگەن قامچىسى بىلەن ئوكۇزلەرنى ساۋاپ چاپتۇرۇپ كەتتى.

— سالام، هارمىغايسەن، دوستۇم! كەچ قاپسەنغۇ، بۇرادەر، كەچ قاپسەن ... — يول ياقىسىدا چالغىسىنى بىلەۋاتقان پاخال شىلەپىلىك ئۇزۇنتۇرا كازاكمۇ بېشىنى چايقاپ سوز قىستۇردى.

— كەچ قالساق ئوت قۇرۇپ قالاتتىمۇ؟

— تېزرەك ماڭساڭ ئۇلگۇرىسەن، ئۇنداق بولمىغاندا ئوت قۇرۇپ قالىدۇ، ئۇلۇشىڭ قەيەردە؟

— قىزىل يارنىڭ ئاستىدا.

ئۇنداق بولسا تېزرەك هەيدە، بۇ يۇرۇشتە بۇگۇن يېتىپ بارالمايسەن.

ئاكسىنىيە هارۇننىڭ ئارقىسىدا ئولتۇرغان بولۇپ، ئاپتاپتىن ساقلىنىش ئۈچۈن يۇزىنى رومال بىلەن پۈتۈنلەي ئورىۋالغان ئىدى، كوزى ئۈچۈن قالدۇرۇلغان كىچىككىنە تۆشۈكتىن ئالدىدا ئولتۇرغان گىرىگورىيغا بىپەرۋالىق بىلەن سوغاققىنا قاراپ قويياتتى. ياسىنۋالغان دارىيەمۇ يۇز - كۆزىنى رومال بىلەن ئورىغان بولۇپ، هارۇندىن پۈتىنى ساقلىتىپ ئۇزۇن ۋە تومۇرلىرى پۇرتۇپ چىققان ئەمچىگى بىلەن قولىدىكى ئۇخلاي دەپ قالغان بالىسىنى ئېمىتىپ ئولتۇراتتى. دۇناشكا بولسا خوشاللىغىنى ئىچىگەسىغدۇرالماي، هارۇننىڭ ئۇستىدە ئىرغىپ - ئىرغىپ، چاقنىغان كوزلىرى

بىلەن بىپايان ئوتلاققا ۋە يولدا ئۇچرىغان كىشىلەرگە نەزەر تاشلايتتى. ئۇنىڭ ئاپتاپتا قارايغان ۋە بۇرنىنىڭ ئۇستىنى ئازراق سەپكىل باسقان چىرايى: «بۇگۈن كۇپ - كۇك بۇلۇتسىز ئاسمان ئاستىدا جىمى ئالەم خوشاللىقتا تولغان ئىكەن، مەنمۇ خۇددى شۇنداق شادىمان ۋە بەختىيارمەن؛ شۇنىڭ ئۈچۈن كۆگلۈم كوك ئاسماندەك بىغۇبار، ھېچقانداق تەشۋىشسىم يوق. مەن شاتلىقتىن باشقا ھېچنەرسىنى خالىمايمەن» دىگەندەك ئېچىلىپ كەتكەن ئىدى. پانتېلېي پروكوفېيېۋېچ ماتا كوينىگىنىڭ يەڭ ئۇچى بىلەن ھەدەپ پىشانىسىدىن ئاققان تەرنى ئەرتەتتى. مۇكچەيگەن دۇمبىسىگە كوينىگى چىپچىدە يېپىشقان بولۇپ، بەزى جايلىرى ھول داغ بولۇپ قاريىپ تۇراتتى. قۇياش ئالا - بۇلا بۇلۇتلارنى يېرىپ ئوتۇپ، ئۇزۇنىڭ ئاپپاق نۇرىنى يىراقتىن كورۇنۇپ تۇرغان كۇمۇش تاغلارغا، چول - دالا، ئېدىرلارغا، سايلىق ۋە يېزا ئۇستىگە چاچاتتى.

كۇن قىزىپ، ھەممە ياق تونۇردەك يانىتتى. شامال توزىتىۋەتكەن بۇلۇت پارچىلىرى ئاستا ئومىلىشە تتىكى، ھەتتا يولدا سورۇلۇپ كېلىۋاتقان پانتېلېي پروكوفېيېۋېچنىڭ ئوكۇزلىرىدىنمۇ كەينىدە قالاتتى. بوۋاي قامچىسىنى ئاران كوتىرەتتى - دە، ئوكۇزنىڭ ياغاق ساغرىسىغا ئۇرايمۇ - ئۇرمايمۇ دىگەندەك، قۇرۇق شىلتىپلا قويا تتى. ئوكۇزلەرمۇ بۇنى بىلگەندەك، قەدىمىنى قىلچە تېزلەتمەستىن، بۇرۇنقى مېڭىشىدا ئاستا سورۇلۇپ كېلەتتى، ئاندا - ساندا قۇيرۇغىنى شىپا ڭلىتىپ قويا تتى. ئالدىدىكى پارقىراق توق سېرىق كوكۇيۇن ئوكۇزلەر ئۇستىدە ئايلىنا تتى.

يېزىدىكى ئوت - چوپ خامانلىرىنىڭ يېنىدىكى ئوتى ئورۇلغان ئوتلاقلار ئاچ يېشىل بولۇپ كۆرۈنەتتى؛ ئەمما ئوتى ئورۇلغان جايلىرى كوپ - كۆك يېپەكتەك شامالدا يەلپۈنەتتى.

— بىزگە بولۇنگەن يەر ئەنە شۇ، — دەپ كورسەتتى پانتېلېي پروكوفېيېۋىچ قامچىسى بىلەن.

— ئورمان تەرەپتىن باشلامدۇق؟ — دەپ سورىدى گىرىگورىي.

— بۇ چەتتىن باشلىساقمۇ بولۇۋېرىدۇ. چېگرىسىنى گۈرجەك بىلەن ئويۇپ بەلگە سالغانمەن.

گىرىگورىي ھېرىپ كەتكەن ئوكۇزلەرنى ھارۋىدىن چىقاردى. بوۋاي قۇلىغىدىكى پاقىراپ تۇرغان سىرغىسىنى لىكىلدىتىپ، گۈرجەك بىلەن ئويۇلغان جاينى تاپقىلى كەتتى.

كوپ ئوتمەي پانتېلېي پروكوفېيېۋىچ قولىنى پۇلاڭلىتىپ:

— چالغىلارنى ئەپكەل! — دەپ ۋاقىرىدى.

گىرىگورىي ئوتلارنى دەسسەپ، دادىسى تەرەپكە ماڭدى؛ ھارۋىنىڭ يېنىدىن تاكى بارغان يېرىگىچە ئوتلار بېسىلىپ يىلان ئىزىدەك يول چۈشۈپ قالدى. پانتېلېي پروكوفېيېۋىچ يېراقلاردىكى قوڭغۇراقخانا ئۈستىدە ئاقىرىپ كۆرۈنگەن بۇتقا قاراپ چوقۇنۇپ قويدى - دە، چالغىنى قولىغا ئالدى. ئۇنىڭ قۇش بۇرنى لاك بىلەن سىرلانغاندەك پاقىرايتتى، قارىيىپ كەتكەن يانىقلىرىنىڭ چوڭقۇرچاقلىرىدا تەر تامچىلىرى چىمىرلاپ تۇراتتى. ئۇ كۆلۈمسىرىگەن ئىدى، قاپ - قارا ساقال - بۇرۇتلىرى ئارىسىدىن ئاپپاق، پاكىزە

چىشلىرى بىردىنلا كۆرۈندى، قورۇق باسقان بويىنىنى ئوڭغا بۇراپ، ئوتقا چالغا سالدى. بىر سارجىن كېلىدىغان يېرىم دائىرە يەردىكى كوكات ئۇنىڭ ئايغى ئاستىغا توپلاندى.

گىرىگورىي ئاتىسىنىڭ ئىزىدىن ماڭدى، ئۇ كوزلىرىنى قىسىپ چالغا سېلىپ، ئوت ئورۇشقا كىرىشتى. ئالدىدا ھەسەن - ھۈسەندەك رەڭمۇ - رەڭ پەرتۇق تارتقان ئايالار كورۇنەتتى، ئەمما ئۇ كوزلىرى بىلەن بىر ئايالنى — كەشتە جىيەكلىك ئاق پەرتۇق تارتقان ئاكسىنىيىنى ئىزلەيتتى: ئۇنىڭغا قاراپ - قاراپ قويۇپ، يەنە ئاتىسىغا ئەگىشىپ چالغا سالاتتى.

ئاكسىنىيە ئۇنىڭ پىكىر - خىيالىدىن زادىلا كەتمەيتتى؛ كوزلىرىنى قىسىپ، ئوز كوڭلىدە ئۇنى سۆيەتتى، قەيەردىندۇر تىل ئۆچىغا كەلگەن قىزغىن ۋەشىرىن سوزلەرنى ئۇنىڭغا ئېيتاتتى، ئارقىدىنلا بۇ پىكىر-خىيالنى كوڭلىدىن چىقىرىپ تاشلاپ، بىر، ئىككى، ئۈچ دەپ قەدەم تاشلايتتى؛ ئوتكەن ۋەقەلەر يەنە ئۇنىڭ ئېسىگە كەلدى: «ئىككىسى دوۋلەنگەن ھول ئوتنىڭ ئارىسىغا كىرىۋالدى... كولچەكتە سازاڭ چىرىلدايتتى... سايلىق ئۇستىدە ئاي ئۇزمەكتە... يامغۇر سۈيى دەرەخلەردىن توختام سۈ ئۇستىگە خۇددى شۇنداق — بىر، ئىككى، ئۈچ دەۋاتقاندەك تامچىلايتتى... ياخشى، نىمە دېگەن ياخشى!...»

ھارۋا تۇرغان تەرەپتىن كۆلكە ئاۋازى ئاڭلاندى. گىرىگورىي بۇرۇلۇپ قارىسا، ئاكسىنىيە ئىگىشىپ، ھارۋا تېگىدە ياتقان دارىيىگە بىر نىمىلەرنى دەۋېتىپتۇ، دارىيە ئېتىراز

قىلغاندەك قول شىلتىدى ـ دە، يەنە ھەر ئىككىسى كۈلۈشۈپ كەتتى، دۇناشكا ھارۋىنىڭ شوتىسى ئۇستىدە زىل ئاۋاز بىلەن ناخشا ئېيتىپ ئولتۇراتتى.

گىرىگورىي: «ئاۋۇ چاتقاللىقنىڭ قېشىغا بېرىپ چالغىنى بىلەيمەن» دەپ تۇراتتى، تۇيۇقسىز چالغىسى يۇمشاق قىنىغا بىر نەرسىنى كېسىپ تاشلىغاندەك تۇيۇلدى، ئىگىشىپ قارىسا، ئايغىنىڭ ئاستىدىن كىچىككىنە ياۋا ئۆردەك چوجىسى چىرىلدىغان پېتى ئوتلاقنىڭ ئىچىگە قېچىپ كىرىپ كەتتى. ئۆردەك ئۇۋۇا سالغان ئورەكنىڭ يېنىدا ئىككى نىمىتە بولۇپ كەتكەن يەنە بىر ئۆردەك بالىسى ياتاتتى، قالغانلىرى چۆكۈلدىشىپ، ئوتلارنىڭ ئارىسىغا قاراپ كەتتى. چالغا كەسىكەن ئۆردەك چوجىسىنى گىرىگورىي ئالقىنىغا ئالدى. يېقىندىلا تۇخۇمدىن چىققان بۇ ساپ ـ سېرىق چوجىنىڭ تۆكلىرى ئاستىدىكى ئىسسىقلىق تېخى كەتمىگەن ئىدى، يايپا ئېچىلىپ قالغان تۇمشۇغىدا ئاچ قىزىل بىر تامچە قان كورۇنەتتى، مونچاقتەك كوزلىرى قىسىلىپ قالغان، تېخىچە ئىسسىق تۇرغان ئىيا قلىرى دىر ـ دىر تىترەيتتى.

گىرىگورىي ئالقىنىدىكى يۇمرانجانىۋارغا تىكىلىپ قاراپ، بىردىنلا ئىچى ئاغرىپ كەتتى.

ــ نىمە تېپىۋالدىڭ، گىرىشۇنكا؟...

ئوت ئورۇلغان تەرەپتىن دۇناشكا تايتاقلاپ يۈگۈرۈپ كېلىۋاتاتتى. ئۇششاق ئورۇلگەن چاچلىرى كوكىرىگىدە سىلىكىنىپ ئويناياتتى، گىرىگورىي قاپىغىنى تۇرۇپ، چوجىنى قولىدىن چۈشۈرۈۋەتتى، ئاچچىغى بىلەن چالغىنى شىلتاپ قويدى.

ئۇلار تېزلىك بىلەن چۈشلۈك تاماقنى يېيىشتى. ئېرىتـ
كەن يـاغ، كازاكلارنىڭ غەلىتە تامغى ــ ئويـدىن ئالغاچ
كەلگەن خالتىدىكى سۇزمە ــ بار ـ يوق تامغى مانـا شۇلا
ئىدى.

ــ ئويگەقايتىشنىڭ ھاجىتى يوق، ــ دېدى داستىخان
ئۈستىدە پانتىلىپ پروكوفىيېۋىچ، ــ ئوكۇزلەر ئورماندا ئوتـ
لاۋېرىدۇ، ئەتە ئاپـتاپ چىقىپ، شەبنەم قۇرىغىچە ھەمـمىنى
ئورۇپ بولىمىز.

چۈشلۈك تاماقتىن كېيىن ئايالار ئوتنى يېغىشقاكىرىشـ
تى. ئورۇلغان ئوت سۇلىشىپ قۇرۇشقا باشلىدى، ئۇنىڭـدىن
قانداقتۇر بىر خىل پـۇراق كېلىپ، كوكۇلـنى ئـاينىتاتتى.

قاش قارايغان پەيتتە ئوت ئۆمىسـى توختىتىلدى. ئاكـ
سىنىيـە يېغىپ ئۇلگۈرەلمىگەن قاتاردىكى ئوتـلارنى توپلاپ
بولدى ـ دە، تاماق پىشۇرۇش ئۈچۈن ھارۋا يـېنىغا كەلتتى.
كۇنبويى ئـۇ، گىرىگورىينى قاتـتىق مازاق قىلىپ كۇلەتتى،
ئۇنىڭدا قاتتىق ئوچى باردەك نەپرەت بىلەن قارايتتى. گىرى ـ
گورىينىڭ تەرى تۇرۇلگەن، رەڭگى ئوڭـگەن، كوكلى غـەش
ھالـدا ئوكۇزلەرنى سۇغۇرۇش ئۈچۈن دونغا ھەيدەپ كەتتى.
دادىسى ئـوغلى بىلەن ئاكسىنىيىنى دائىم دىگـۇدەك نەزەر
ئاستىغا ئېلىپ تۇردى. ئۇ گىرىگورىيغا ھۇمىيىپ تىكىلدى ـ دە،
دېدى:

ــ كەچكى تامغىنى يەپ بولۇپ، ئوكۇزلەرنى ئوتلـ
تىسەن، ئۇبدانراق قارا، ئوتلاققا كىرىپ كەتمىسۇن، چەكمـ
نىمنى ئېلىۋال.

دارىيە بالىسىنى ھارۋىنىڭ ئاستىغا ياتقۇزۇپ ئويۇپ،

دۇناشكا بىلەن بىللە ئورمانغا شاخ ـ شۇمبا، ئوتۇن تېرىپ كېلىش ئۇچۇن كەتتى.

سايلىقتىكى ئۇستىدە قارا ئىشچىلىق قاپلىۋالغان ئاسمانىنىڭ قەرىدە يېڭى ئاي قىيپاچ ئۇزۇپ كەلمەكتە ئىدى. گۇلخان ئەتراپىدا كېپىنەكلەر پەرۋانىدەك ئايلىناتتى. ئوتنىڭ يېنىغا داستىخان سېلىنىپ، كەچكى تاماققا ئولتۇرۇشتى. هور قاپلىغان دالا قازىنىدا شويلا ئاش پىلتىقلاپ قاينىۋاتاتتى. دارىيە يوپكىسىنىڭ ئېتىگى بىلەن قوشۇقلارنى سۇرتتى ـ دە:

ـ كەل، تامىغىڭنى يە! ـ دەپ گىرىگورىينى قىچقاردى.

يەلكىسىگە چەكمەن تاشلىۋالغان گىرىگورى قارا ئىشچىلىق ئىچىدىن چىقىپ، گۇلخانىنىڭ يېنىغا كەلدى.

ـ نېمەئانچە قاپىغىدىن قار ياغدۇ؟ ـ دەپ كۇلۇمسىرىدى دارىيە.

ـ يامغۇر ياغىدىغان ئوخشايدۇ، بېلىم سىقىراپ ئاغرىۋاتىدۇ، ـ دەپ چاقچاقلاشتى گىرىگورى.

ـ ئۇنىڭ ئوكۇزنى باققۇسى يوق، خۇدا هەققى!ـ دەپ كۇلدى دۇناشكا ۋە ئاكسىنىڭ يېنىغا بېرىپ ئولتۇرۇپ، ئۇنى گەپكە سالماقچى بولدى، لېكىن گەپ يۇرۇشمەي قالدى.

پانتېلېي پروكوفېيېۋىچ شويلىنى خولۇپلىتىپ تازا ئىچىشكە باشلىدى، چالا پىشقان سوكنى غۇچۇرلىتىپ چاينايتتى. ئاكسىنىيە بېشىنى كوتەرمەستىن تامىغىنى يەيتتى، دارىيىنىڭ چاقچاقلىرىغا زورمۇ زور كۇلۇپ قويىاتتى. ئىككى مەكزى

لاۋۇلداپ ئوت ئېلىپ قىزىرىپ كەتكەن ئىدى.

ئالدى بىلەن گىرىگورىي ئورنىدىن تۇرۇپ، ئوكۇزلەر-نىڭ قېشىغا كەتتى.

— ھېزى بول، ھوكۇزلەر بىراۋنىڭ ئوتمىنى نابۇت قىلىۋەتمىسۇن!— دەپ تاپىلىدى ئارقىسىدىن دادىسى ۋە قېقىلىپ كېتىپ، ئۇزۇنغىچە يوتەلدى.

دۇناشكا كۆلكىسىنى باسالماي، ئىككى قوۋۇزىنى دومباپتىپ پۇپ - پۇپلەپ كەتتى. ئوت ئوچۇشكە باشلىدى. بۇرۇقسىپ تۇتەپ تۇرغان شاخ ئوتۇننىڭ كويىگەن يوپۇرماقلىرى يېقىلىق پۇراق تارقىتىپ، ئولتۇرغانلارنىڭ دىمىغىغا ئۇرۇلاتتى.

× ×

يېرىم كېچىدە گىرىگورىي ھېچكىمگە ئۇيىدۇرماستىن، بىر بېسىپ، ئىككى بېسىپ ھارۋىنىڭ قېشىغا كەلدى - دە، ئون قەدەم نېرىدا توختاپ قالدى. ھارۋىنىڭ ئۇستىدە ئۇخلاۋاتقان پانتېلېي پروكوفىيېۋىچنىڭ قاتتىق خورەك تارتىۋاتقانلىغى ئاڭلىنىپ تۇراتتى. ئاخشامدىن بۇيان ئوچمەي قالغان ئوتنىڭ كۆلى ئاستىدىن تاۋۇسنىڭ كوزىگە ئوخشاش ئالتۇندەك ساپ - سېرىق چوغ مارىلاپ تۇراتتى.

ھارۋا تەرەپتىن مەھكەم پۇركىنىۋالغان كۆلەڭگە بىر ئادەم پىگورىسى يۇلقۇنۇپ چىقتى - دە، ئەگرى - بۈگرى مېڭىپ، ئاستا گىرىگورىي تەرەپكە ئىلگىرىلەپ كەلدى. ئىككى - ئۈچ قەدەم قالغاندا توختىدى. بۇ ئاكسىنىيىنىڭ

نەق ئۇزى ئىدى. گىرىگورىينىڭ يۇرىگى قېپىدىن چىقىپ كەتكىدەك دەرىجىدە دۇپۇلدەپ كېتتى؛ زوكزىيىپ ئالدىغا بىر قەدەم تاشلىدى ـ دە، چەكمىنىڭ ئالدىنى ئېچىۋېتىپ ئوتتەك ئىسسىپ كەتكەن ئىتائەتمەن ئاكسىنىينى باغرىغا باستى. ئاكسىنىينىڭ پۇتلىرى بوشىشىپ، ئىككى تىزى پۈكۈلۈپ قالدى، ھەممە ئەزايى تىترەپ، چىشلىرى كاسىلداپ كەتتى. بۇغۇزلانغان قوينى بوره يەردىن يۇلۇۋېلىپ، دۈمبىسىگە ئارتىۋالغاندەك، گىرىگورىيەۋنىڭ دەس كوتەردى ـ دە، چەكمىنىگە يوگەپ، ھاسىراپ مېڭىپ كەتتى.

ــ ھەي، گىر ـ بشا ... گىرىشىنكا! ... داداڭ ...

ــ ئۇنىڭنى چىقارما!...

يۈڭ چەكمەننىڭ ئاچچىق پۇرىغىدا نەپەس ئالالمايى قالغان ئاكسىنىيە كەلگىنىگە مىڭ پۇشايمان قىلىپ، تىپىرلاپ گىرىگورىينىڭ قولىدىن چىقىشقا ئۇرۇنۇپ باقتى ۋە پەس ئاۋاز بىلەن زارلىنىپ:

ــ قويۇۋەت، بولغىلىق ئىش بولدى ... ئەمدى ئۇزەم ماڭمەن!...

10

ئايال كىشىنىڭ بەك كېيىن ئويغانغان مۇھەببىتى ــ لالىدەك قىپ ـ قىزىل بولۇپ گۈللىيەلمەيدۇ، بەلكى يول ياقىسىدا ئوسىدىغان ياۋايى گۈلگە ئوخشاش ئېچىلىدۇ، كىشىنى

ئەسگى مەس قىلىدۇ.

ئاشۇ ئوت ئورىغان كۈندىن تارتىپ ئاكسىنىيە ئاندىن يېڭى تۈغۇلغاندەك پۈتۈنلەي ئۆزگىرىپ كەتتى. خۇددى بىرسى يۈزىگە قىزىتىلغان تامغا بېسىپ، بەلگە سېلىپ قويغاندەك ئىدى. ئايالار ئۇنىڭ بىلەن ئۇچرىشىپ قالغاندا چىرايىنى سەت پۈرۈشتۈرۈپ، بېشىنى لىڭشىتاتتى، قىزلار ھەسەت قىلىشاتتى، ئاكسىنىيە بولسا بەخت قۇشى قونغان شەرمەندە بەشىنى ئىگىز كوتىرىپ، مەغرۇرلۇق بىلەن يۈرۈۋېرەتتى.

گىرىشكا بىلەن بولغان ئالاقىنى ئۇزۇن ئوتمەي ھەممە كىشى بىلىپ كەتتى. باشقا كىشىلەر بۇ توغرىلىق پىچىرلاپ سۆزلىشەتتى، بەزىلەر ئىشەنسە، بەزىلەر ئىشەنمەيتتى، ئەمما يېزىنىڭ پادىچىسى بۇرنى پاناق كۈزكا تاك ۋاقتىدا شامال تۇغمىنىنىڭ يېنىدىكى پاكار ئوسكەن بۇغدايلىقىنىڭ ئىچىدە بۇ ئىككى كىشى پېتىپ كېتىۋاتقان ئاينىڭ غۇۋا يورۇغىدا ياتقانلىقىنى كورۈپ قالغاندىن كېيىن، بۇ مىش - مىش گەپ لايلىنىپ ئاقماقان كەلكۈندەك تېشىپ ھەممىگە پۇر بولۇپ كەتتى.

بۇ خەۋەر پانتېلېي پىروكوفىيېۋىچنىڭمۇ قۇلىغىغا يېتىپ باردى. ئۇ بىر يەكشەنبە كۈنى موخوپنىڭ دۈكىنىغا بارغان ئىدى. ئادەمنىڭ كوپلىگىدىن پۈت قويغىدەكجاي يوق ئىدى. ئىچكىرىگە كىردى — گويا ئۇنىڭغا كىشىلەر يول بېرىپ، كۆلۈمسىرەپ تۇرغاندەك تۇيۇلدى. قېرى بىر ئامال بىلەن گەزمال سېتىلىدىغان يەرگەبېرىۋالدى. ئۇنىڭغا مال كورسىتىشكە خوجايىننىڭ ئوزى — سېرگەي پلاتونېۋىچ كىرىشىپ كەتتى.

— ئۇزاقتىن بۇيان كورۈنمەيدىغان بولۇپ كەتتىڭغۇ، پروكوفىيېۋىچ؟

ـــ ھەممىڭىز ئىش بىلەن بەنت، ئائىلە ئىشىنى يولغا سالالمايسىز.

ـــ نېمىشقا؟ شۇنداق ئوغۇللىرىڭ بارغۇ، نېمىشقا يولغا سالالمايسەن؟

ـــ ئوغۇللىرىم نېمە قىلىپ بېرەلەيتتى: پېترونى لاگىرغا يولغا سالدىم، ھەممە ئىش گىرىشكا بىلەن ئىككىمىزگە قالدى.

سېرگەي پىلاتونېۋىچ قوڭۇر چاچلىرىنى سىلاپ ئىككى يېقا ئايرىدى ۋە توپلىشىپ تۇرغان كازاكلارغا مەنىلىك قىلىپ كوزىنى قىسىپ قويدى.

ـــ خوش، ئەزىزىم، نېمىشقا بۇ ئىشنى ئۇندىمەيسىز؟

ـــ نېمىنى دەيسەن؟

ـــ نېمىنى دېگىنىڭ قانداق گەپ؟ ئوغلۇڭنى ئويلەندۈرمەكچى بولۇپسەن، ئۇزاققا بىر ئېغىز گەپ قىلمايسەنغۇ؟

ـــ قايسى ئوغۇلنى؟

ـــ سېنىڭ گىرىگورىيىڭ ئويلەنمىگەنغۇ؟

ـــ ھازىرچە ئۇنى ئويلەندۈرۈش نىيىتىمدە يوق.

ـــ ستېپان ئاستاخوپنىڭ خوتۇنى... ئاكسىنىيىنى كېلىن قىلارمىش دەپ ئاڭلىدىم.

ـــ مەنمۇ؟ ئېرى تىرىك تۇرسا... بۇ نەمە دېگىنىڭ پىلاتونېۋىچ، مېنى مەسخىرە قىلىۋاتامسەن؟

ـــ نېمىشقا مەسخىرە قىلاتتىم؟ كىشىلەردىن ئاڭلىدىم.

پانتېلېي پروكوفېيېۋىچ پوكەي ئۈستىدە يېيىقلىق تۇرغان بىر توپ گەزمالنى سىلاپ، سىلىقلاپ شارتلا ئارقىسىغا بۇرۇلدى ـ دە، ئاقساقلاپ ئىشىكنىڭ ئالدىغا چىقتى. ئۇ توپ ـ

توغرا ئويگه قاراپ يول ئالدى. بوۋاي بېشىنى ئوكۇزده‌كتوـ ۋەن سېلىپ، تومۇرلىرى كوپۈپ تۇرغان مۇشتىنى مەھكەم تۇـ گۈپ، ئاقساق ئايغىغا ئېغىرلىغىنى سېلىپ ماڭاتتى. ئاستاـ خوپىنىك هويلىسى يېنىدىن ئوتكەنده قاشا تامدىن ئېچكىرىگه قاريدى: ياسىنئۇالىغان، ياشىرىپ قالغان ئاكسىنىيه قۇرۇق چىلەكنى كوتىرىپ، پىلتىڭلاپ ئويگه كىرىپ كېتىۋاـ تاتتى.

ــ هەي توختىغىنا!

پانتېلېي پروكوفېيېۋېچ كوچا ئىشىگىدىن پايپاسلاپ كىردى. ئاكسىنىيه توختاپ، ئۇنى كۆتۈپ تۇردى. ئىككىيلەن ئويگه كىرىشتى. ئوي پاكىز سۈپۈرۈلگەن، يەرگه قىزغۇچ قۇم ياتقۇزۇلغان، ئېغىز ئوينىك بۇلۇڭىدا ئورۇندۇق ئۈستىده پېچىتىن يېگىلا ئېلىنغان ساماسلار قويۇلغان ئىدى. مېهمانغا تەرەپتىن ساندۇقتا سېلىنغان كىيىم ـ كېچەكـ نىك پۇرىغى كېلەتتى ۋە نېمىشقىدۇر تاغ ئالمىسىنىك هىدىمۇ پۇرايتتى.

پانتېلېي پروكوفېيېۋېچنىك ئايغى ئاستىغا بېشى يوـ غان بىر تاغىل مۇشۇك يېقىن كېلىپ ئەكىلىمەكچى بولدى ـ ده، دۇمبىسىنى دۇمچەكلەشتۇرۇپ، ئوتۇگىگه سۇركەلگەن ئىدى، لېكىن پانتېلېي پروكوفېيېۋېچ ئۇنى ئورۇندۇققا ئىرـ غىتىپ تاشلاپ، ئاكسىنىيىنىك قاشلىرىغا تىكىلىپ تۇرۇپ ۋاقىرىدى:

ــ بۇ نىمه دېگەن گەپ؟ ... هه؟ ئېرىكىنىك ماڭغىلى ئۈزى قاتماي تۇرۇپ، قۇيرۇغىنى شىپا ئىلىتىدىغان بولۇپ قالدىكمۇ؟ بۇ ئىش ئۇچۇن گىرىشكىنىك بۇرنىدىن بۇلاق قىلىمەن،

بۇ توغرىلىق سېنىڭ ستېپانىڭغا خەت يازمەن!... ئۇمۇ بىر لىپ قويسۇن!... ھەي بىنۇمۇس، شۇنچە كالتەك ساقا ئازلىق قىلغان ئوخشايدۇ... بۇگۈندىن باشلاپ هويلامغا قەدەم باسقۇچى بولما! ئوغلۇم بىلەن ئاشىق - مەشۇق بولۇپ يۈرۈپسىلەر، ستېپان كەلسە ماقا...

ئاكسىنىيە كوزىنى قىسىپ سوزگە قۇلاق سالاتتى، بىردىنلا ئۇياتسىزلىق بىلەن ئېتىگىنى پۇلاڭلىتىپ، يوپكىسىنىڭ پۇرىغىنى تارتىپ، پانتىلىپى پروكوفىيېۋنىڭ ئوستىگە كوكسى بىلەن بېسىپ كەلدى.

— سەن مېنىڭ نېمەم بولىسەن؟ قېينانا تامۇ؟ ھە؟ قېينانا تامۇ؟ ماقا نېمىنى ئۆگەتمەكچى بولىسەن؟ بېرىپ ئويۇقدىكى يوغان قوساق خوتۇنىڭغا ئۆگەت! ئوزەڭنىڭ هويلاڭغا بېرىپ خوجايىنلىق قىل!... مەن سەن ئىبلىسنى، ئاقسانىي، چولاق قېرىنى كورەرگە كوزۇم يوق!... هازىرلا چىقىپ كەت، مېنى قورقۇتالمايسەن!

— توختىغىنا، ئەخمەق، كالۋا!

— كالۋا بولسام، كېلىن قىلماسسەن!... قېنى يوقۇغا ماڭ، نەدىن كەلگەن بولساڭ، شۇ يەرگە كەت! ئەمما خالىسام گىرىشكاڭنى پىشۇرۇپ يەيمەن، مېنى هېچنىمە قىلالمايسەن!... مە!... مانا بۇنى چىشلە! مەن گىرىشكىنى ياخشى كورىمەن، قېنى قانداق قىلىسەن؟ مېنى ئۇرامسەن؟... ئېرىمگە خەت يازامسەن؟... مېنى دېسەڭ، ئاتامانىڭ ئوزىگە ياز، لېكىن گىرىشكا مېنىڭكى! مېنىڭكى! مەن ئۇنى ئىلگىمگە ئېلىپ بولغانمەن. هېچكىمگە بەرمەيمەن ئۇنى...

ئاكسىنىيە ھاڭ - تاڭ بولۇپ قالغان پانتېلېي پروكوفېيېۋىچنى كوكسى بىلەن تۇرتۇپ باراتتى (كوكسىنۇ تار كوينىگىنىڭ ئىچىدە تۇزاقتا چۇشكەن كەپتەردەك چوقچىيىپ تۇراتتى). قاپ - قارا كوزلىرىدىن چالغا ئوت ياغدۇراتتى، بىر - بىرىدىن دەھشەت، بەھايا سوزلەر ئاغزىدىن ئېتىلىپ چىقاتتى. پانتېلېي پروكوفېيېۋىچ قاشلىرىنى چىمرلىتىپ ئىشك تەرەپكە چېكىنىشكە باشلىدى، بىر بۇلۇڭغا يولەپ قويغان ھاسىسىنى پايپاسلاپ قولىغا ئالدى - دە، قولىنى شىلتىغان پېتى، ئارقىسى بىلەن ئىشكنى ئاچتى، ئاكسىنىيە ئۇنى دەھلىزدىنۇ سۆرۈپ چىقاردى ۋە ھاسىراپ-ھومىدەپ، غەزەپ بىلەن ۋاقىراپ قالدى:

— نابۇت بولغان ئومرۇمنىڭ ئەلىمى ئۇچۇن خۇمار-دىن چىققىچە سۇيگىنىم - سۇيگەن!... نىمە بولسا پىشانەمدىن كوردۇم، يامىنىغا كەلسە — ئولتۇرۇۋېتەرسىلەر! ئەمما گىرىشكا مېنىڭ! مېنىڭ!

پانتېلېي پروكوفېيېۋىچ بىرنىمىلەرنى دەپ غۇڭشىغان پېتى دىكاڭلاپ، ئويىغا تەرەپكە كەتتى.

ئۇ گىرىشكىنى مېھمانخانىدا ئۇچراتتى - دە، بىرەر ئېغىزمۇ گەپ قىلماستىن ھاسىسى بىلەن ئۇنىڭ دۇمبىسىگە ئۇرغىلى تۇردى. گىرىگورىي ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ، دادىسىنىڭقولىدىكى ھاسىسىغا ئېسىلدى.

— نىمىشقا ئۇرىسەن، دادا؟

— قىلغان ئىشىڭ ئۇچۇن، ئىتنىڭ بالىسى!...

— نىمە قىلىپتىمەن؟

— خوشنا ئىنى رەسۋا قىلما! دادا ئىنى شەرمەندە قىلما!

كەلسە - كەلمەس قاتراۋەرمە. ئىتنىڭ كۆچۈگى! — پانتېلېي پروكوفېيېۋېچ خىرىلداپ، گىرىگورىينى ئويىنىڭ ئىچىدە سۆرۈپ - توقاي قىلىپ، ھاسىنى تارتىۋېلىشقا ئۇرۇناتتى.

— ئۇرغۇزمايمەن! — دەپ ئاستا غۇدۇڭشىدى گىرىگورىي ۋە چىشىنى چىشلەپ، ھاسىنى دادىسىنىڭ قولىدىن تارتىۋالدى - دە، ئۇنى تىزى بىلەن پۈكلەپ سۇندۇرۇۋەتتى.

پانتېلېي پروكوفېيېۋېچ ئەمدى ئۇنىڭ گەجگىسىگە ئارقا - ئارقىدىن مۇشتلىغىلى تۇردى.

— قاراپ تۇر، تېخى، يېقىندا ئەبجىغىنى چىقىرىمەن! ... ھەي لەنەتى شەيتان! — ئۇ ئايىغىنى كوتىرىپ، يەنە تەپمەكچى بولاتتى. — سېنى مەرپۇشكا سارا ئىغا ئويلەندۇرۇپ قويىمەن! ... شۇنداق ئەددۈنىنى بېرەيكى، قاراپ تۇر!...

بۇ ۋاراڭ - چۇرۇكنى ئاڭلاپ، ئانىسى يۈگۈرۈپ كەلدى.

— پروكوفېيېۋېچ! ھەي پروكوفېيېۋېچ! ... ئۇزەكنى بېسىۋال!... توختا!...

ئەمما چال راستىنلا غەزىۋىنى باسالماي قالغان ئىدى، خوتۇنىنىمۇ بىر مۇشت ئۇرۇۋەتتى، كېيىم تىكىش ماشىنىسى تۇرغان شىرەنىمۇ ئورۇۋەتتى، ئاخىرى، ھالى قالمىغاندا ھويلىغا ئۇچقاندەك چىقىپ كەتتى. گىرىگورىي يېڭى يىرتىلغان كويىنىگىنى سېلىپ تاشلاي دېگۈچە، ئىشىك تاراقلاپ ئېچىلىدى - دە، ئەرەپلەنگەن پانتېلېي پروكوفېيېۋېچ بوسۇغىدا يەنە پەيدا بولدى.

— بۇ ئىشىك بالىسىنى ئويلەندۇرۇش كېرەك! ... دەپ

يەرنى تېپىپ، ۋاقىرىدى ۋە گىرىگورىينىڭ مۇسكۇللۇق دۈمبىسگە تىكىلىپ قارىدى، ــ ئويلەندۇرىمەن! ... ئەتىلا ساۋچىلىققا بارىمەن! سېنىڭ دەستىڭدىن خەقلەر مېنى كۆرسە كۈلۈشىدىغان بولۇپ قالدى!

ــ كوينىگىمنى كىيگىلى قوي، ئۇندىن كېيىن ئويلەندۇرەرسەن.

ــ ئويلەندۇرىمەن!...ئەنتەكقىزغا ئويلەندۇرىمەن!... ــ دەپ ۋاقىرىدى ئۇ، ئاندىن ئىشىكنى تاراقلىتىپ يا پتى، پەشايۋاندا دۈكۈلدەپ ماڭغىنى ئاڭلاندى، ئاخىرىدا قەدەم ئاۋازىمۇ جىمىپ قالدى.

11

سېترا كوپ يېزىسىنىڭ نېرىقى تەرىپىدە دالىدا بېرەزىنت سايۋەنلىك ھارۋىلار قاتارلىشىپ، ئۇزۇندىن ئۇزۇنغا سوزۇلغان ئىدى. ناھايىتى تېز ۋاقىت ئىچىدە بۇ يەردە ئىككى تەرىپىگە ئاپپاق چېدىرلار تىكىلگەن، كوچىلىرى توپ ـ توز، چاقىرانغىنا بىر كىچىك شەھەر پەيدا بولدى. قاق ئوتتۇرىسىدىكى كىچىكرەك مەيداندا قاراۋۇل ئايلىنىپ يۈرەتتى.

لاگېردا ئادەتتە مای ئېيىدا بولىدىغان، ھەر يىلى بىر خىلدا ئوتىدىغان قاينام ـ تاشقىنلىق ھايات باشلىنىپ كەتتى. كېچىسى يايلاقتا نوتلاپ يۈرگەن ئاتلارغا قارايدىغان

بىر توپ گازاك ھەر ئەتىگىنى ئۇلارنى لاگىرغا ھەيدەپ كېلەتتى. ئۇندىن كېيىن ئاتلارنى قاشلاش، ئىگەرلەش ئىشى باشلىناتتى. ئارقىدىنلا يوقلىما قىلىش، سەپكە تىزىلىش ئېلىپ بېرىلاتتى. شاۋقۇن ـ سورەننى ياخشى كۆرىدىغان لاگىر مۇدىرى ئىشتاپ ـ ئوفىتسېر دەرىجىسىدىكى قوشۇن باشلىغى پوپوپ كانىيى يىرتىلغىدەك ۋاقىراپ ـ جاقىراپ يۇرەتتى، يېڭى كەلگەن ياش گازاكلارنى مەشق قىلدۇرۇۋاتقان تۇۋەن دەرىجىلىك ئوفىتسېرلارمۇ ئۇنىڭدىن قېلىشماي ۋاراڭ ـ چۇرۇك كېتىرەتتى. دوكلاۋكنىڭ ئارقىسىدا گازاكلار تۇپلىنىپ ھۇجۇمغا تەييارلىنىۋاتاتتى، «دۇشمەنلەر»گە ھىلە ئىشلىتىپ مۇھاسىرىگە ئالاتتى ۋە ئايلانما يول بىلەن ئارقا تەرەپكە ئوتۇۋالاتتى. چاچما ئوقلۇق مىلتىقلاردىن نىشانغا ئوق ئېتىشاتتى، ياش گازاكلار قىلىچۋازلىق قىلىشنى ياخشىكۆرەتتى. يېشى چوڭراقلىرى بىر بانا تېپىپ مەشغۇلاتتىن قېچىشاتتى.

كىشىلەر كۈننىڭ ئىسسىغى ۋە ھاراقنىڭ تەسىرىدىن خىرىلدىشىپ قالغان بولسىمۇ، ئەمما ئۇزۇندىن ـ ئۇزۇنغا سوزۇلۇپ، قاتار تىزىلىشىپ تۇرغان ھارۋىلارنىڭ ئۈستىدىن يۇمشاققىنا خۇشبۇي شامال سىپىلاپ ئوتەتتى، يىراقلاردا چېكەتكىلەر چىرىلدايتتى، كەك دالىنىڭ نېرىقى بېشىدىن ئاقىرىپ كورۇنۇپ تۇرغان ئوي ـ ئىمارەتلەردىن چىقىۋاتقان تۈتۈن يىراقتىن خىرە ـ شىرە كورۇنەتتى.

لاگىردىن كېتىشكە بىر ھەپتە قالغاندا توپچى قىسىم ئەسكىرى ئىۋان تومىلىنىڭ بىر تۇققان ئىنىسى ئاندىرېينىڭ خوتۇنى ئېرىنى كورگىلى كەلدى. بۇ ئايال بۇغۇرساق،ھەرخىل يىمەكلىكلەر ۋە يېزىدىكى يېڭىلىقلارنى ئالغاچ كەلگەن ئىدى.

ئەتىسى سەھەردىلا قايتىپ كەتتى. كازاكلارئوزلىرىنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتلىرىغا، يارۇ بىۋرادەرلىرىگە سالام ئېيتىپ قويۇشنى ۋە باشقا ئىشلارنى شۇ ئايالغا جېكىلەپ تاپشۇردى. پەقەت ستېپان ئاستاخوپ بۇ ئايالغا ھېچنەرسە تاپشۇرمىدى. ئۇ بىر كۈن بۇرۇن ئاغرىپ قالغان بولۇپ، ھاراق بىلەن داۋالىنىۋاتقان ئىدى، شۇڭا تومىلىنىڭ خوتۇنى تۈگۈل، يورۇق ئالەمنىمۇ كورمىگەن ئىدى. مەشق قىلىشقىيۇچىقىدى؛ ئۇنىڭ ئىلتىماسى بويىچە فېلدشېر ئۇنىڭ مەيدىسىگە سەكىز - ئون زۇلۇك قويۇپ، قېنىنى شوراتقۇزدى. ستېپان يالاڭ كويەك بىلەن ئوزھارۋىسىنىڭ چاقىغا يولىنىپ ئولتۇراتتى، ئاپپاق شەپكىسى چاق قازىنىڭ قارامېيىغا سۈركىلىپ قاپقارا داغ بولۇپ كەتتى، لېكىن ئۇ ئۇنى تومپايتىپ، كوكسىنىڭ ئىككى تەرىپىگە يېپىشىۋالغان زۇلۇكلەرنىڭ شورىشىنى، ھارام قانغا تويۇپ، ئىششىغانلىغىنى كوزدىن كەچۈرەتتى.

ئۇنىڭ ئالدىدا پولك فېلدشېرى تاماكا چېكىپ تۇراتتى، ئۇ تۇتۇنىنى شالاڭ چىشلىرى ئارىسىدىن چىقىرىپ:

— يېنىكلىشىپ قالدىڭمۇ؟ — دەپ سورىدى.

— كوكسۇمنىڭ تېگى تېگىدىن تارتىپ شورىشىۋاتىدۇ، يۈرىكىم بىر ئاز ئارام ئالغاندەك قىلىۋاتىدۇ...

— زۇلۇك ئەڭ ياخشى داۋا.

بۇلارنىڭ يېنىغا ئاندىرېي تومىلىن كەلدى ۋە كوزىنى قىسىپ ئىملەپ:

— ستېپان، ساڭا بىر ئېغىزگېپىم بار ئىدى، — دېدى.

— ئېيتىۋەر.

— بىردەملىك چەتكە چىقساڭ.

ستېپان ئىنجىقلاپ ئورنىدىن تۇردى ـ ده، تومسلىن بىلەن بىر چەتكە ئوتتى.

ـ قېنى، سوزلە.

ـ ئايىلىم كەلگەن ئىدى ... بۇگۈن يولغا سالدىم.

ـ ھە...

ـ سېنىڭ ئايلىڭ توغرىلىق يېزىدا ھەر خىل گەپ ـ سوز بار ئىكەن...

ـ قانداق گەپ؟

ـ ئەمما ياخشى گەپ ئەمەس.

ـ خوش؟

ـ گىرىشكا مىلىخوپ بىلەن يۇرەرمىش ... ئوچۇقتىن ـ ئوچۇق...

ستېپاننىڭ چىرايى ئوڭۇپ، مەيدىسىدىن زۇلۇكلەرنى ئىلىپ تاشلىدى ـ ده، ئايغى بىلەن دەسسەپ ئولتۇردى. كېيىنكى بىر زۇلۇكنى ھىجىلىۋەتتى، كويىنگىنىڭ ياقىسىنىڭ ئوگمىسىنى ئەتتى، لېكىن بىر نېمىدىن قورققاندەك، ئوگمىلىرىنى يەنە يېشىۋەتتى... ئاقىرىپ كەتكەن لەۋلىرى تىترەپ، غەلىتە ھىجىيا تتى ۋە كوكىرىپ، ھۇررەك ـ ھۇررەك بولۇپ كېتەتتى ... تومىلىنگە، ستېپان قاتتىق، چىشى ئوتمەيدىغان بىر نەرسىنى چاينىۋاتقاندەك تۇيۇلدى. بارا ـ بارا يۇزىگە قان يۇگۇردى، تولا چىشلىرىپ زىدە بولۇپ كەتكەن لەۋلىرى مىدىرلىماي تاشتەك قېتىپ قالدى. ستېپان بېشىدىن شەپكىسىنى ئىلىپ، چاقنىڭ مېيى بىلەن بۇلغانغان قارا داغنى يېڭى بىلەن سۇرتۇۋېرىپ، ئاپپاق قېپىنى بىر يولى ئىپلاس قىلىۋەتتى، ناھايەت ئۇنىڭى چىقىرىپ:

— ئېلىپ كەلگەن خەۋىرىڭ ئۇچۇن رەھمەت! — دېدى.
— شۇنى دېمەكچىدىم، ... كەچۈرسەن ... ئويۇڭدە شۇنداق گەپلەر بارئىمىش...

توسىلىن ئېچىنغان كىشىدەك ئىشتىننى قېقىپ قويدى-دە، ئۆگەرلىك ئېتىنىڭ قېشىغا كەتتى. لاگىرنىڭ ئىچى ۋاراڭ - چۇرۇڭ ئاۋاز بىلەن تولغان ئىدى. كازاكلار قىلىچ ۋازلىق مەشىقىدىن قايتىشقان ئىدى. ستېپان شەپكىسىدىكى قارا داغقا قاتتىق تەكىلىپ بىر پەس تۇرۇپ قالدى. چالا ئولۇك بىر زۇلۇك ئوتۇڭگە يامىشىپ چىقماقتا ئىدى.

12

كازاكلارنىڭ لاگىردىن قايتىشىغا بىر يېرىم ھەپتە قالغان ئىدى.

ئاكسىنىيە كېچىكىپ ئويغانغان مۇھەببەت ئوتىدا ئورتەنمەكتە. گىرىگورىي ئاتىسىنىڭ تەھدىدىگە قارىماستىن، ھەر كېچىسى تۇيدۇرمايلا ئۇنىڭكىگە باراتتى ۋەتاڭ ئېتىشتىن بۇرۇنلا قايتىپ كېلەتتى.

ئىككى ھەپتە داۋامىدا گىرىگورىي يىراق يول ماڭغان ئاتتەك، ھېرىپ تېنىدە مادارى قالمىدى.

كېچىلەرنى ئۇيقۇسىز ئوتكۈزگەنلىكتىن ياڭاق سوڭەكلىرى چىقىپ، يۈزىنىڭ قىزىل تېرىسى كوكىرىپ كەتتى، قاپ-

قارا كوزلىرى ئىچىگە ئولتۇرۇشۇپ، ھارغىنلىق بىلەن قا-
رايدىغان بولۇپ قالدى.

ئاكسىنىيە يۈزىنى رومال بىلەن ئورىماي يۈرۈۋېرە-
تتى، كۆزىنىڭ ئاستىلىرىدا قارا چوڭقۇرچاقلار پەيدا بولدى؛
گىلاستەك پولۇڭشۇپ تۇرغان چاچقىغان لەۋلىرى سەل - پەل
پەسكە ساڭگىلاپ، خاتىرجەم ھىجىيىپ تۇراتتى.

ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى مەجنۇنلارچە ئىشىق - مۇھەب-
بەت ئادەتتىن تاشقىرى كۆچىيىپ، بارا - بارا ئاشكارا تۆس-
كە كىردى. ئۇلار ھاياسىز ئىشىق ئوتىدا بىرلىكتە ئورتىنەتە-
تتى، ئار - نومۇسنى بىر يەرگە قايرىپ قويۇپ، خوشنىلىرىنىڭ
كۆز ئالدىدا ئوچۇق - ئايدىڭ ۋەبىمالال يۈرۈۋېرەتتى. ئۇلار
كۈندىن - كۈنگە باداپ، يۈزلىرى قارىيىپ كەتتى: كىشىلەر
نىمىشقىدۇر بۇلارنى ئۇچراتقاندا يۈزلىرىگە تىكىلىپ قاراش-
تىن ئۆيۈلاتتى.

گىرىگورىيىنىڭ دوستلىرى بۇرۇن ئاكسىنىيە بىلەن
بولغان ئالاقە تۈپەيلى ئۇنىڭغا ئانچە - مۇنچە تىگىشىپ
قويغان بولسا، ئەمدىلىكتە لام - جىم دىمەيدىغان بولۇشتى،
گىرىگورىي بىلەن بىر يەردە بولغاندا ئۇڭايسىزلىق ھىس
قىلىشاتتى، گەپ - سوزدىنمۇ چەكلىنەتتى، ئايالار ئاكسە-
نىيىنى ھەر نىمە دېگەن بىلەنمۇ، ئىچىدە رەشىق قىلاتتى،
ستېپاننىڭ كېلىشىنى توت كۆز بىلەن كۈتۈشۈپ، نىمە ئەھ-
ۋال بولۇشىنى بىر كۆرۈپ باققۇسى كېلەتتى. بۇ ئىشنىڭ
ئاقىۋىتى ئۈستىدە تەخمىنى مولچەرنى ئوتتۇرىغا قويۇشاتتى.

ئەگەر گىرىگورىي ئېرى يېنىدا يوق ئاكسىنىيىنىڭ قېـ
شىغا كىشىلەرنىڭ كۆزىدىن يوشۇرۇنغانىدەك بىر تۈس بىلەن

بارغان بولسا، ئاكسىنىيىمۇ گىرىگورىي بىلەن بولغان بارىدى - كەلدىسىنى بىر قەدەر مەخپى تۇتقان بولسا ۋە ئەينى زا- ماندا باشقىلارنىمۇ رەت قىلمىغان بولسا، ئۇ چاغدا مونچە- لىك گەپ - سوز بولۇپ كەتمەس ئىدى، ئۇلارنىڭ ئالاقىلە- رى مۇنچىلىك كوزگە چۇشمەس ئىدى. يېزىدىكىلەرمۇ سوز- لەپ - سوزلەپ توختاپ قالغان بولاتتى. لېكىن بۇلار دىيەر- لىك ئاشكارا ئالاقەقىلىشاتتى، ئۇلارنى ھېچبىر قىسقا مۇددەت- لىك ئالاقىغا ئوخشىمايدىغان قانداقتۇر كۇچلۇك بىر ئالاقە ئوز ئىلكىگە ئالغان ئىدى؛ شۇنىڭ ئۈچۈن يېزىدىكىلەر بۇنى زور جىنايەت، ئەخلاقسىزلىق دەپ ھىسابلىشاتتى ۋە ستېپان كەلسە ئوزى بىر ياقلىق قىلار، دىگەن قارارغا كې- لىپ جىمغىنا كۇتۇپ تۇرۇشاتتى.

ياتاق ئويدە كارۋات ئۇستىگە تانا تارتىلغان. تانا- غا يىپسىز ئاق ۋە قارا قۇرۇق عالىتەكلەر ئوتكۇزۇلگەن. بۇ عالىتەكلەر ئوينى بېزەش ئۇچۇن ئېسىلغان ئىدى. پاشا - چې- ۋىنلەر شۇلارنىڭ ئۇستىدە تۇنەيدۇ، ئومۇچۇكمۇ چىقارغان يىپنىڭ بىر ئۇچىنى شۇ عالىتەكلەرگە، يەنە بىر ئۇچىنى تورۇس- قىچە تارتىپ تور توقۇيدۇ. گىرىگورىي بېشىنى ئاكسىنىيىنىڭ مۇزدەك يالىڭاچ قولىنىڭ ئۇستىگە قويغان ھالدا تورۇسقا قاراپ، عالىتەكلەرنى كوزدىن كەچۇرەتتى. ئاكسىنىيە يەنە بىر قولى بىلەن ـــ تولا ئىشلەپ قوپاللىشىپ كەتكەن بارماق- لىرى بىلەن ئوڭدا ياتقان گىرىگورىينىڭ ئات يالىدەك قاتتىق جىنگىلەك چاچلىرىنى سىلايتتى. ئاكسىنىيىنىڭ بار- ماقلىرىدىن يېڭى سېغىلغان كالا سۇتىنىڭ پۇرىقى كېلەتتى؛ گىرىگورىي بېشىنى قايرىغاندا بۇرنى ئاكسىنىيىنىڭ قولتۇغى-

غا تاقىلىپ قالاتتى ـ ده، ئايالالارغا خاس يېقىملىق ئوتكۇر تەرىنىڭ پۇرىغى گۇپۇلدەپ دىماغىغا ئۇرۇلاتتى.

ئوينىڭ ئىچىدە توت بۇرجىكىگە يا ئاقتەك يۇمۇلاق شار نەقش قىلىپ بېكىتىلگەن سىرلانغان ياغاچ كارۋاتتىن باشقا، ئىشىكنىڭ ئۈڭىدە يەنە بىر دانە ئۇستى تۇنىكە بىلەن قاپلانغان يوغان ساندۇق تۇراتتى. ئاكسىنىيىنىڭ تويلۇغىغا ئېلىنغان نەرسىلەر ۋە باشقا كىيىم ـ كېچەكلەر شۇ سانداقتا ئىدى. تور تەرەپتىكى بۇلۇڭغا شىرە قويۇلغان، ئۇستىگە كېلىونكا سېلىنغان، كېلىونكىدا گېنېرال سكوبېلېۋنىڭ قات ـ قات ئېگىلگەن بايراقلار تەرەپكە ئات چاپتۇرۇپ كېتىۋاتقان سۈرىتى بار؛ ئىككى دانە ئورۇندۇق قويۇلغان بۇلۇڭنىڭ ئۇستى تەرىپىگە يالتىراق قەغەز بىلەن ياسالغان مېھراب ئىچىدە بۇتنىڭ سۈرىتى ئېسىقلىق تۇراتتى. يان تەرەپتە، تامدا چۈن ئىپلاس قىلىۋەتكەن فوتو سۈرەتلەر ئېسىلغان. بۇ سۈرەتتە چاچلىرى ھورپىيىپ تۇرغان، كەڭ كوكرەكلىرىگە سائەت زەنجىرلىرىنى تاقىۋالغان، يالىڭاچلانغان قىلىچلىرىنى تۇتۇپ تۇرغان بىر گۇرۇپپا كازاكلار قاراپ تۇراتتى، بۇ ستېپاننىڭ ھەقىقى ھەربى خىزمەت ئوتەپ تۇرغان دەۋرىدە يولداشلىرى بىلەن بىللە چۈشكەن سۈرىتى ئىدى. كىيىم ئىلغۇچتا ستېپاننىڭ يىغىشتۇرۇلماي قالغان ھەربى كىيىمى ئېسىقلىق تۇرۇپتۇ. دەرىزىنىڭ كوزىنىگىدىن ئاي مارىلايتتى، گويا ئاشۇ كىيىمنىڭ پاگونىدىكى ئىككى ئاق بالداق ئوفىتسېرلىك بەلگىسىنى ئىشەنمەسلىك بىلەن سىپىلاۋاتقاندەك ئىدى.

ئاكسىنىيە بىر ئۇھ تارتىپ‌نەپەس ئالدى ـ دە، گىرىـ گورىينىڭ ئىككى قېشى ئارىلىغىدىن سۈيدى.

ـ گىرىشكا، باغرىم...

ـ ھە، نىمە دەيسەن؟

ـ پەقەت و كۈن قالدى...

ـ تېخى ئۇزاق ئىكەن.

ـ گىرىشا، ئەمدى مەن قانداق قىلىمەن؟

ـ مەن نەدىن بىلەي.

ئاكسىنىيە ئاھ ـ ئۇھتىن ئۆزىنى ئاران تۇتۇۋېلىپ، گىرىشانىڭ چۈۋۈلغان چېچىنى قايتىدىن سىلاپ، چىگىشلىرىـ نى ئايرىشقا باشلىدى.

ـ ستېپان مېنى تىرىك قويمايدۇ... ـ بۇ سوزنى ئۇ سوئال تەرىقىسىدە دىدىمۇ ياكى قەتئى قىلىپ ئېيتتىمۇ بىلـ گىلى بولمايتتى.

گىرىگورىي ئۇنچىقمىدى. ئۇنىڭ ئۇخلىغىسى كېلەتتى، يۇمۇلۇپ‌كېتىۋاتقان كوزلىرىنى‌ئاران‌ئاچاتتى، ئۇستىدە ئاكسىنـ يىنىڭ قارا كوزلىرى مولدۇرلەپ تۇراتتى.

ـ ئېرىم كەلسە مېنى تاشلۇۋېتەرسەنمۇ؟ قورقامسەن؟

ـ مەن نىمىسىدىن قورقىمەن، سەن ئايال كىشى،سەن قورقاق بولىدۇ.

ـ سەن بىلەن بىللە بولسام، ھەرگىز قورقمايىمەن. ئەمما كۈندۈزلىرى خىيال قىلسام يۈرىگىم ئارقامغا تارتىپ كېتىدۇ...

گىرىگورىي ئەسنەپ، بېشىنى ئارقا تەرەپكە تاشلـ دى ـ دە، دىدى:

— ستېپانىنىڭ كىلىشى تۇرغان گەپ. ئەمما دادام مېنى ئويلەندۇرمەن دەۋاتىدۇ، بۇنىسى چاتاق!

گىرىگورىي كۈلۈپ قويىدى، يەنە بىر نەمە دېمەكچى ئىدى، لېكىن بېشى ئاستىدىكى ئاكسىنىيىنىڭ قولى بىردىنلا بوشىشىپ، ياستۇقىغا پاتتى ـ دە، تىترەپ كەتتى. يەنە بىر ئازدىن كېيىن جان كىرگەندەك بولۇپ، ئاۋالقىلىرىغا لىغاكەلدى.

— كىمنىڭكىگە ساۋچىلىققا بېرىپتۇ؟ — دەپ سورىدى ئاكسىنىيە پىچىرلاپ.

— بېرىشقا ئەمدى تەييارلىنىۋاتىدۇ. ئانامنىڭ گېپىنىڭ ئۇزۇنىغا قارىغاندا، كورشۇنوپنىڭ قىزى — ناتالىيە تۇغۇن ساۋچى بولۇپ بارسا كېرەك.

— ناتالىيە... ناتالىيە — چىرايلىق قىز ... ناھايىتى چىرايلىق. بوپتۇ ئويلىنىۋېرىڭ. قايسى كۈنى ئۇنى چېركاۋدا كورگەن ئىدىم... ياسىنىۋالغان ئىكەن...

ئاكسىنىيە تېز ـ تېز سوزلەيتتى، ئەمما ئۇنىڭ پايمۇپاي سوزلىرى ئاران ئاڭلىناتتى.

— مەن ئۇنىڭ جاماللىغا نان چىلاپ يەمتىم؟... مەنچە بولغاندا ساڭا ئويلەنسەم بولاتتى.

ئاكسىنىيە قولىنىگىرىگورىنىڭ بېشى ئاستىدىن شارتلا تارتىۋالدى ـ دە، قۇرۇق كوزلىرى بىلەن دەرىزىگە قارىدى. ھويلىغا كېچىسىنىڭ ساۋۇچ چېدىرى يېپىلغان ئىدى. لاپاستىن ۋەھىمىلىك سايە چۈشۈپ تۇرۇپتۇ. چېكەتكىلەر چىرىلدايتتى. دون ياقىسىدا سۇ ئوكۇزلىرى مورەيتتى، ئۇلارنىڭ يوغان باش ئاۋارى يالاڭ فات دەرىزىدىن بىمالال ئاڭلىناتتى.

— گىرىشا!

— نىمە چارىنى ئويلاپ تاپتىڭ؟

ئاكسىنىيە گىرىشكىنىڭ ئەكىلىتىشكە ئۇگەنمىگەن قوپال قوللىرىنى تۇتۇپ، كوكسىگە باستى، ئاندىن قېنى قاچقان مۇزدەك يۇزىگە سۇرتۇپ تۇرۇپ زارلانغان ئاۋاز بىلەن:

— سەن، لەنىتى قانداق قىلىپ ماڭا باغلىنىپ قالدىڭ — ھە؟ ئەمدى مەن قانداق قىلىمەن؟... گىرىشكا!... يۈرىگىمنى تەلكە — پارە قىلدىڭغۇ!... مەن گۇم بولدۇم... ستېپان كەلسە نىمە دەپ جاۋاپ بېرىمەن؟... كىم مېنىڭ ئارامغا كىرىدۇ؟... — دىدى.

گىرىگورىي ئۇندىمىدى. ئاكسىنىيە ئۇنىڭ چىرايلىق ئىلمەك بۇرنىغا، سايە توسقان كوزلىرىگە، مىدىرلىماي تۇرغان لەۋلىرىگە غەمگە چۆمگەن ھالدا قارايتتى. بىردىنلا تۇيغۇ ئېقىمى كەلكۈندەك تېشىپ، سەۋرى تۇغيانىنى بۇزۇپ تاشلىدى: ئاكسىنىيە ئۇزىنى باسالماي، گىرىگورىينىڭ يۇزكوزلىرىنى، بوينى ۋە قوللىرىنى، قاپ — قارا جىنگىلەك يۇڭ باسقان مەيدىسىنى سۆيۈشكە باشلىدى. سۆيۈش ئارىلىقلىرىدا نەپەسلىرى تىقىلىپ، ھاسراپ پىچىرلايتتى، ئۇنىڭ تىترەۋاتقانلىغىنى گىرىگورىي سېزىپ تۇراتتى.

— گىرىشا، سۆيۈملۈك يارىم،... جان — جىگىرىم... بۇ يەردىن كېتەيلى. ئەزىزىم! ھەممىدىن كېچەيلى، بىز كېتەيلى. ئېرىمدىنمۇ كېچىمەن، ھەممىنى تاشلايمەن. ماڭا سەن بولساڭ — بولدى... كانغا كېتىمىز، بۇ يەردىن بەك ئۇزاقتا، سېنى كوز قارچۇغۇمدەك ئاسرايمەن... دەردىڭگە دەرمان بولىمەن... پارامونوپ كېنىدا تاغام بار، قاراۋۇل بو-

لۇپ ئىشلەيدۇ، ئۇ بىزگە يارىدەم قىلىدۇ... گېرىشا! بىر نەرسە دېسەڭچۇ!

گېرىگورىي سول قېشىنى تۇرۇپ ئويلىنىپ قالدى ۋە ئاكۇتۇلىمگە ندە ئوتتەك چاقنىغان كوزلىرىنى ئاچتى. بۇ كوزلەر مازاق ئارىلاش كۇلەتتى.

— سەن ئەخمەق ئىكەنسەن، ئاكسىنىيە، ئەخمەق! بايا تىن بېرى ئۇنداق دەيسەن، بۇنداق دەيسەن، ھېچ گەپ پىكىنىڭ تايىنى يوق. خوش، مەن ئىگىلىكنى تاشلاپ نەگە بارىدىكەنمەن؟ ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇيىل ھەربىي خىزمەتكە بارىدىغان تۇرسام، ئىشسەن دېگەندەك بولىيدۇ... يېرىمىزنى تاشلاپ ھېچيەرگە كېتەلمەيمەن. بۇ يەرلەرنىڭ ئېتىگى كەڭ، يايراپ نەپەس ئالسەن، ئۇياقتا نېمە بار؟ بۇلتۇر قىشتا دادام بىلەن يېزا مەركىزىگە بارغان ئىدىم، نەپسىم بوغۇلۇپ ئۇلۇشكە تاس قالدىم. پاراۋۇزلار ھوكىرەيدۇ، بەتبۇيى كومۇر ئىسى ھەممە يانى قاپلىغان، ئادەملەر قانداق تىرىكچىلىك قىلىدىكەن ـ تاڭ، ھېچ بىلمىدىم، ئۇلارنىڭ قاپ ـ قارا ئىسقا ئۆگىنىپ قېلىشقا نىمىكەن... — گېرىگورىي بىرنى توكۇردى ـ دە، يەنە ئاۋالقى سوزىنى دېدى: — مەن يېزىدىن ھېچيەرگە كەتمەيمەن.

ھويلاقارا ئىغۇلىشىۋاتاتتى، ئاي بۇلۇتنىڭ ئىچىگە يوشۇرۇنىدى. ھويلىنى يورۇتۇپ تۇرغان ساغۇچ شويلا بىر پەستە پۈتۈچتى ـ دە، سايىلار يوقىلىشقا باشلىدى ۋە قاشانىڭ تېشىدا قارىيېپ كۆرۈنگەن نەرسە — بۇلتۇر كېسىپ كېلىنگەن شاخ ـ شۇمبۇمۇ يالىكى قاشانىڭ تۆۋىدە ئوسكەن شۋاقمۇ، بۇنى پەرق ئېتىپ بولمايتتى.

ئويندك ئىچىمۇ قارا ئىغۇلاشتى. دەرىزە يېنىدا ئېسىق لىق تۇرغان ستېپاننىڭ مۇندىرىدىكى ئوقتىپرلىك ئاق نە شانلىرىمۇ غۇۋالىشىپ قالدى. لېكىن جىمجىت قارا ئىغۇلۇق ئىچىدە ئاكسىنىيىنىڭ يەلكىلىرى دىرىلدەپ تىترەۋاتقانلى غىنى، ئىككى ئالقىنى بىلەن سىقىۋالغان بېشى ياستۇق ئۈسـ تىدە سىلكىنىۋاتقانلىغىنى گىرىگورىي كورمەيتتى.

13

تومىلىنىڭ ئايلى كېلىپ كەتكەندىن بۇيان ستېپاننىڭ چىرايى ياماناشىپ كەتتى. قاش ـ قاپىغى ساڭگىلاپ، پـ شانىسىنى چوڭقۇرھەم سەت قورۇق باستى، ستېپان يولداشلـ رى بىلەن كەم سوزلىشەتتى، ئانچىكىملا بىر ئىشقا تېرىكىپ، جىدەل چىقىراتتى؛ ۋاخمىستر① پىلىشكوپ بىلەن بىكاردىنـ بىكار تىللىشىپ قالدى، پېترو مېلېخوپقا قارا پىمۇ قويمايتتى. بۇ ئىككىيلەننىڭ ئوتتۇرىسىدا ساقلىنىپ كەلگەن دوسـتلۇق رىشتىسى ئۈزۈلدى. ستېپان خۇددى ئىگىسىنى ئىلىپ قاچقان ئاتتەك ئۆزىنىڭ قاياناپ تېشىۋاتقان غەزەپ ـ ئەلىمىنىڭ تىك يارلىغىغا قاراپ كېتىۋاتاتتى. ئىككى دوست ئۇز ئويلـ رىدىگە بىر ـ بىرىگە ئەشەددى دۇشمەن بولۇپ قايتىشتى.

كېيىنكى چاغلاردا بۇ ئىككىيلەننىڭ ئوتتۇرىسىدىكى بىلـ

① ۋاخمىستر ــ چار پادىشاسى ئارمىيىسىدە ئاتلىق ئەسكەرلەر قىسمىدا تۇرغان دەرىجىلىك كوماندىرلىق ئۇنۋانى.

گىلى بولمايدىغان دۇشمەنلىك مۇناسىۋەتلىرىنى تېزدىن ھەل قىلىشقا سەۋەپ بولغان بىر ھادىسىمۇ بولۇپ ئوتتى. بىللە كەلگەن بەشەيلەن لاگىردىن يەنە بىللە قايتىشقان ئىدى. ھارۋىغا پېترو بىلەن ستېپاننىڭ ئاتلىرى قوشۇلدى. خىرىس تونە ئوز ئېتىنى مىندى، ئاندرېي تومىلىنىڭ بەزگىگى تۆۋ تۇپ قالغانلىقتىن، شىنېلىگە يوگىنىپ سايۇەن ھارۋا ئىچىدە ياتاتتى.

فېدوت بودوۋىسكى ھارۋا ھەيدەشكە ئېرىنگەنلىكتىن، ھارۋىنى پېترو ھەيدىدى. ستېپان ھارۋىنىڭ يېنىدا پىيادە ماڭغان بولۇپ، يول ياقىسىدىكى ياۋا ئوتلارنىڭ قىزىل ئىچىلغان باشلىرىنى قامچىسى بىلەن ئۇرۇپ قېرىپ باراتتى، يامغۇر يېغىۋاتاتتى. قاپ ـ قارا لاي يىلىمەك يېپىشىپ چاق بىلەن بىللە ئايلىناتتى. ئاسمانىنى كۇز پەسلىدىكىدەك بۇلۇت قاپلىغان بولۇپ، كۇلرەك تۇس ئالغان ئىدى. كەچ كىردى. ھەر قانچە تىكلىپ قارىغان بىلەنمۇ يېزا تەرەپتىن چىراق يورۇغى كۆرۈنمەيتتى. پېترو ئاتلارنى ئايماي قامچىلايتتى. مانا شۇ چاغدا قارا كۆلۈق ئىچىدە ستېپان:

ـــ نېمە قىلغىنىڭ بۇ؟... ئوز ئېتىڭنى ئايايسەنۇ، ھەدەپ مېنىڭ ئېتىمنى قامچىلايسەنغۇ؟!... ـــ دەپ ۋاقىرىدى.

ـــ كوزۇڭنى ئېچىپ قارا، قايسى ئات تارتمىسا، شۇنى قامچىلىدىم.

ـــ ئوزەڭنى ھارۋىغا قوشۇپ قويايمۇ؟ تۇركلەر ھارۋا تارتىشقا ئۇستا...

پېترو تىزگىننى تاشلىۋەتتى.

ـــ سەن نېمە قىلماقچىسەن؟

— جايىگىدىن قوزغالما، تۇلتۇر!

— سەنمۇ تىلىگىنى تارتساڭ بولارمىكىن.

— نېمىشقا تۇنىگىغا ئاچچىقلىنىسەن؟ — دەپ غودۇڭ شىدى ئاتلىق ماڭغان خىرىستونە ستېپانغا يېقىن كېلىپ.

— ستېپان لام - جىم دېمىدى، قاراڭغۇدا تۇنىڭ يۈزى كورۇنمەيتتى. يېرىم سائەتچە تۇنچىقماي مېڭىشتى. چاقلار-نىڭ ئاستىدا لاي شالاقلايتتى. سايىۋەن تۇستىگە چۈشۈۋاتقان تۇشاق يامغۇرنىڭ شىتىرلىشى كىشىنىڭ ئۇيقۇسىنى كەلتۈ-رەتتى. پېترو تىزگىننى تاشلىۋېتىپ تاماكا چېكىشكە باشلا-دى. تۇ ستېپان بىلەن يەنە تۇتۇشۇپ قالىدىغان بولسا، تۇنىڭغا ئېيتىش تۇچۇن ئۇزۇكوڭلىدە ياماڭسۇزلەرنى تېپىشقا تەييارلىنىپ تۇراتتى. بارغانسېرى تۇنىڭ غەزىۋى ئورلەيتتى. ئەنەشۇرەزىل ستېپانىنى راسا بىر تىللىۋالغۇسى، مازاق قىلىپ كۇلگىسى كېلەتتى.

— نېرىراق تۇر، هارۇغا چىقىۋالاي، — دەپ ستېپان پېترونى ئىتتىرىۋەتتى - دە، ئىرغىپ هارۇا ئۇستىگە چىقتى.

شۇ چاغدا هارۇا بىر سىلكىندى - دە، توختاپ قالدى. ئاتلار لايدا تېپىلىپ، تېپىرلاشقا باشلىدى، تاقىلىرىدىن ئوت چاقناپ كەتتى، شوتىنىڭ يانچى تاراقشىدى.

— تىررر! — دەپ ۋاقىرىدى پېترو ۋە هارۇىدىن سەكـ رەپ چۈشتى.

— نىمە بولدى؟ — دەپ هولۇقتى ستېپان.

خىرىستونە ئات چاپتۇرۇپ يېتىپ كەلدى.

— بىر يېرىنى سۇندۇرۇۋەتتىڭلىمۇ؟ ئاپلا!...

— گۇگۇت ياق.

— كىمدە سەرەڭگە بار؟

— ستېپان سەرەڭگەڭنى بەرگىنە!

هارۋا ئالدىدا ئات خىرىلداپ، تېپىرلاۋاتاتتى، بىرسى سەرەڭگە ياقتى، كېچىككىنە يەرىورۇپ، گۈگۈت يەنە ئوچۇپ قالدى. پېترو تىترەپ تۇرغان قوللىرى بىلەن يېقىلغان ئاتنىڭ ساغرىسىنى سىلاپ كوردى. يۈگەننىڭ ئاستىدىن تارتتى.

— چۇ!...

ئات خارقىراپ يېنىچە يېقىلدى. ستېپان يۈگۈرۈپ كېلىپ ئارقا ئارقىدىن سەرەڭگە چاقتى. يېقىلغان ئات ئۇنىڭكى ئىدى. ئات بېشىنى كوتىرىپ ـ كوتىرىپ قويماتتى. ئالدىنقى پۇتى تىزىغىچە دالا چاشقىنىنىڭ كامىرىغا تىقىلىپ قالغان ئىكەن.

خىرىستونە يۈگۈرۈپ يۇرۇپ ئاران بالالىقتا تاسىلىرىنى يېشىپ تاشلىدى.

— پۇتىنى تارتۋال!

— پېترونىڭ ئېتىنى هارۋىدىن چىقار! قېنى، چاققان بول!

— تەڭ ـ تەڭ، لەنىتى! تىررر!...

تېپچەكلەۋاتىدۇ، شەيتان، نېرىراق!

ئۇلار ستېپاننىڭ ئېتىنى مىڭ تەسلىكتە تۇرغۇزۇشتى. هەممە يېرى بۇلغىنىپ كەتكەن پېترو ئاتنى تىزگىنىدىن تۇتۇپ تۇردى، خىرىستونە تىزىغىچە لايغا كىرىپ ئاتنىڭ مېيىپ بولغان پۇتىنى سىلاپ كوردى.

— سۇنغانغا ئوخشايدۇ، — دەپ غودۇكشىدى ئۇ.

فېدوت بودوۋسكوپ دېرىلدەپ تىترەۋاتقان ئاتنىڭ دۇمبىسىنى شاپىلاقلاپ قويدى.

قېنى، يېتىلەپ باققىنا، بەلكى مېڭىپ قالار.

پېترو تىزگىنىدىن تارتتى، ئات ئالدىنقى سول ئاينى غىنى باسالماي، دىڭگاكلىدى ۋە كىشنەپ قويدى. تومىلىن قولىنى شىنىلىنىڭ يېڭىگە سېپىۋېتىپ، ئېچىنغان هالدا ئاتنىڭ قېشىدىن نېرى كەتمەيتتى.

ــ ئاتنى موخوقىلدىڭلار، نابۇت قىلدىڭلار، ۋاي ئۇسسىت!...

شۇ چاقىچە ئۇندىمەي تۇرغان ستېپان خۇددى شۇ گەپنى كۈتكەندەك، خىرىستونەنى ئىتتىرىۋەتتى ــ دە، پېترو روغا ئېتىلدى. بېشىنى مولچەللەپ بىر مۇشت ئاتقان ئىدى، ئەمما يەلكىسىگە تەگدى. ئىككىيلەن ئېلىشىپ كەتتى، لايغا مىلەندى. بىرسىنىڭ كوينىگى «ۋەرت» قىلىپ يىرتىلدى، ستېپان پېترونى تېگىگە بېسىۋالدى ۋە تىزى بىلەن بېشىنى بېسىپ تۇرۇۋېپ، راسا مۇشتلىدى. خىرىستونە تىللاپ تۇرۇۋېپ ئىككىسىنى ئاجرىتىۋەتتى، پېترو قان تۈكۈرۈۋېپ:

ــ نېمىشقا ئۇرىسەن؟... ــ دەپ ۋاقىرىدى.

ــ دۇرۇس هەيدىمەمسەن، ئەبلەخ! يول يوق يەردىن ماڭما!...

پېترو خىرىستونەنىڭ قولىدىن بوشىنىپ چىقماقچى بولۇۋىدى، ئەمما خىرىستونە بىر قولى بىلەن ئۇنى هارۋىغا تىرەپ:

ــ بولدى ــ بولدى ــ بولدى! مەن بىلەن ئېلىشقىنا! ــ دەپ ۋاقىرىدى.

پېترونىڭ ئېتى يېنىغا فېدوت بودوۋسكوپنىڭ پاكار، ئەمما قالتىس تارتىدىغان ئېتىنى قوشۇشتى.

ـــ مېنىڭ ئېتىبغا سەن مىنۋال! ـــ دېدى خىرىستونە ستېپانغا، ئوزى هارۋىغا چىقىپ، پېترونىڭ يېنىدا ئولتۇردى.

گىنىلـوۋنىسكى يېزىسىغا يېتىپ كەلگەندە، يېرىم كېچە بولۇپ قالغان ئىدى. ئۇلار ئەڭ چەتتىكى بىر ئويىنىڭ ئالدىدا توختاشتى. خىرىستونە شۇ ئويدە قونۇشقا ئىلتىماس قىلغىلى كەتتى. ئۇ شىنېلنىڭ ① پېشىگە ئېت ئېسىلغىنىغا قارىماستىن، دەرىزىنىڭ قېشىغا بېرىپ، دەرىپەردىنى ئاچتى ـ دە، تىرنىغى بىلەن ئەينەكنى چەكتى.

ـــ خوجايىن!

يامغۇر شارىلداپ يېغىۋاتاتتى. ئېت هەدەپ قاۋايتتى.

ـــ خوجايىن! هەي، ياخشى كىشىلەر! ئەيسا پەيغەمبەر هەققى، بىركېچە قونۇپ كېتىشكە رۇخسەت قىلىڭلار، هە؟ بىز هەربى خىزمەتتىن قايتقانلار، لاگىردىن كېلىۋاتىمىز. قانچە كىشى دەمسىز؟ بەشەيلەن.هە، ماقۇل، يا ئەيسا، ئوز پانا ـ يىڭدا ساقلا.

ئۇ دەرۋازا تېشىدىكىلەرگە بۇرۇلۇپ:

ـــ هەي، كىرىڭلار! ـــ دېدى.

فېدوت ئاتلارنى هويلىغا ئېلىپ كىردى، هويلىنىڭ ئوتتۇرىسىغا تاشلاپقويۇلغان ياغاچ ئوقۇرغا پۇتلىشىپ كېتىپ تىلاپ قويدى. ئاتلارنى لاپاسىنىڭ ئاستىغا باغلاشتى. تومىلىنىڭ بەزگىنى تۇتۇپ، چىشلىرى كاسىلدىغان هالدا ئويگە كىردى. پېترو بىلەن خىرىستونە هارۋىدا قېلىشتى.

تاڭ ئاتقاندا مېڭىشقا هازىرلىنىشتى. ستېپان ئويدىن چىقتى، ئۇنىڭ ئارقىسىدىن دۇمچەك بىر يېزا مومىيى دىكىلـ

① شىنېل ـــ هەربىچە ئۇزۇن پەلتو.

داپ كېلەتتى. ئاتلارنى ھارۋىغا قوشۇۋاتقان خىزمەتچىلەر، ئۇنىڭغا ئېچىنغاندەك گەپ قوشتى:

— ۋاي، ئانكا، نېمانچە مۇكچىيىپ كەتكەنسەن! ساقال چىركاۋدا سەجدە قىلىش ئاسان بولسا كېرەك، يەنە بىر ئېگىلسەك — بېشىك يەرگە تېگىدۇ.

— لەچىنىم، ئاتامانچى يېگىت، مەن سەجدە ئۈچۈن يارىتىلغان ئىكەنمەن، ساقال بىر ئىتنىڭ ئېسىپ قويسىمۇ بولۇۋېرىدىكەن... ھەركىمنىڭ ئوزۇگە خاس خۇسۇسىيىتى بار،— موماي سوغاققىنا كۈلۈپ قويدى، خىزمەتچىنىڭ ئۇنىڭ ھەممە چىشلىرىنىڭ ساق تۇرغىنىنى كورۈپ ھەيران قالدى.

— ھەي، سەندىكى نىمە دېگەن چىشلار، خۇددى چورتان بېلىغىدەك. مەن بىچارىگە ئون چىشىڭنى بېرىۋەتسەڭمۇ بولۇپتىكەن، ياش بولسا ممۇ كەمشۇكمەن، تامىقى چاينا شىقا چىشىم يوق.

— ساقال بېرىۋەتسەم، ئوزەم قانداق قىلىمەن، ياخشى يېگىت؟

— ساقال، ئانكا، ئاتنىڭ چىشىنى سالدۇرىمىز. بەربىر، سەن ئولىسەن، ئۇ دۇنيادا سېنىڭ چىشلىرىڭ كورۈنمەي قالىدۇ. سوراقچى پەرىشتىلەر سىگانلاردىن ئەمەسقۇ.

— سوزلىگىن، سوزلەۋەر، — دەپ كۈلدى ھارۋىغا چىقىۋاتقان تومىلىن.

موماي ستېپان بىلەن لاپاسنىڭ ئاستىغا كەتتى.

— قايسى ئات؟

— قارا ئات، — دەپ بىر ئۇھ تارتتى ستېپان.

موماي ھاسسىنى يەرگە قويدى ۋە ئاتنىڭ مېيىپ

بولغاى پۇتىدىن تۇتۇپ، ئەر كىشىدەك دەپ كۆتەردى. ئېگىلىپ كەتكەن ئىنچىكە بارماقلىرى بىلەن ئاتنىڭ تىزىنى خېلى ئۇزاق سىپىلاپ كوردى. ئات قۇلاقلىرىنى يوپۇرۇپ، چىشلىرىنى ھجايىتىپ، ئاغرىقىغا چىدىماي زوڭ ئولتۇرۇپ قالدى.

— سۇنما پتۇ، كازاك، پۇتى ساق. قالدۇرۇپ قوي، داۋالايمەن.

— پايدىسى بولارمۇ ئانىكا؟

— پايدىسى؟ بۇنى كىم بىلىدۇ، قوزام... پايدىسى بولار دەيمەن.

ستېپان قول شىلتىدى ـ دە، ھارۋا تەرەپكە كەتتى.

— ھەي، قالدۇرامسەن ـ يوقمۇ؟ — مومای ئۇنىڭ ئارقىسىدىن كوزىنى چىمىلدىتىپ سورىدى.

— مەيلى قالسۇن.

— ئاشۇ قېرى ساقايتىدۇ، ساق قالغان ئۇچ پۇتى بىلەن تاپشۇرسا‌ڭ، بىراقلا ھەممە پۇتىنى ئىشتىن چىقىرىپ قولۇڭغا بېرەرمىكىن، دوڭ مال دوختۇرىنى تېپىپسەن، بۇرادەر، — دەپ قاقاقلاپ كۇلدى خىرىستونە.

14

— ... مەن ئۇنىڭ ئىشقىدا كۇيىمەن،جېنىم ئانا، كۇندىن ـ كۇنگە سارغىيىپ، قۇرۇپ كېتىۋاتىمەن، يوپكامنى تىكىپ

ئۇلگۈرتەلمەيۋاتىمەن، ــ بۇگۈنى سوكۇپ تارا بتسام، ئەتىسى كەلمىدۇ... ئىشىگىمىزنىڭ ئالدىدىن ئوتكەنلىگىنى كۆرسەم، يۈرىگىم پىژىلدايدۇ... يەرگە ئۇزەمنى تاشلاپ، ماڭغان ئىزلىرىنى سۆيگۈم كېلىدۇ... ياكى مېنى ئىستقۇ قىلدىمىكىن؟... بىر ئىلاجىنى قىل، ئاندىكا! ئۇنى ئويلەندۈرمەكچى بولۇشۇۋاتىدۇ... بىرچارە تاپقىن، جان ئانا! نېمە دىسەڭ بېرىمەن، ھەتتا ئۆچ كوينىگىمدىن تارتىپ بېرىشكە رازىمەن، پەقەت مېنى قۇتقۇزۇۋالغىن.

دروزىدىخا مومـاي قورۇق باسـقان ئوتـكۈر كوزلىرىنى ئاكسىنىيەگە تىكىپ، ئۇنىڭ ھەسرەتـلىك سوزلىرىنى ئاڭلاپ بېشىنى لىڭشىتىپ قويا تتى.

ــ كىمنىڭ ئوغلى؟

ــ يانتېلىي مېلىخوپنىڭ.

ــ ھىلىقى تۇركىنىمۇ؟

ــ ھە، شۇنىڭ.

مـومـاي لـەۋلـىرىنى چىشـلـەپ جـاۋاپ بېـرىشىنى كېچىكتۈرەتتى.

ــ ئەتە بالدۇرراق قېشىمغا كەلگىن، چوكان. تاڭ بوـراي دىگەندىلا كەل. دون ياقىسىغا بارىمىز، پىراق ـ ھەجـرانىـى سۇغا ئاققۇزۇۋېتىمىز. ئويىڭدىن بىر چىمدىم تۇز ئالـغاچ كەل... شۇنداق بولسۇن.

ئاكسىنىيە سېرىق گۈللۈك رومىلى بىلەن يۈزىنى ئۇرۇـدى ـ دە، مۇكچىيىپ دەرۋازىدىن چىقتى.

ئۇنىڭ قارىيىپ كورۇنگەن گەۋدىسى كېچىنىڭ قـارا ئـۆلىغىدا غايىپ بولدى. پەقەت كەشىنىڭ شىپلدىشى ئاڭلـ

ناتتى. بارا ـ بارا قەدەم ئاۋازىمۇ بېسىلدى. يېزىنىڭ بىر چېتىدىن چىقىراپ ئېيتىلغان ناخشا ئاۋازى ئاڭلىناتتى.

كېچىچە ئۇخلىماي چىققان ئاكسىنىيە تاڭ ئېتىش بىلەنلا دروزدىخا مومايىنىڭ دەرىزىسى ئالدىغا كەلدى.

ـــ چوڭ ئانا!

ـــ كىم سەن؟

ـــ مەن، ئائىكا، قوپ.

ـــ ھازىرلا كىيىنىپ بولىمەن.

ئىككىيلەن تار كوچا بىلەن دوئىنىڭ بويىغا چۈشتى. پىرىستانىنىڭ ئالدىدىكى ياغاچ كۆۋرۈك يېنىدا سۇغا تاشلىۋېتىلگەن ھارۋىنىڭ ئالدى ياغچى سۇغا چىلىشىپ تۇراتتى. سۇ بويىدىكى مۇزدەك قۇم ئاياقنا تىكەنـدەك سانچىلاتتى، دوندىن كۆل‌رەڭ سوغاق تۇمان كوتىرىلەتتى.

دروزدىخا يادا ئىغۇ قولى بىلەن ئاكسىنىيىنىڭ قولىدىن ئۇتۇپ، ئۇنى سۇ تەرەپكە تارتتى.

ـــ تۇز ئېلىپ كەلدىڭمۇ؟ ماڭا بەر، كۇن چىقىشقا قاراپ چوقۇن.

ئاكسىنىيە چوقۇندى. كۇن چىقىۋاتقان چاغدىكى قۇتلۇق شەپەقە غەزەپ بىلەن كوز تىكتى.

ـــ بىرچا ئىگال سۇئېلىپ ئىچ. ـــ دەپ بۇيرۇدى دروزدىخا.

ئاكسىنىيە يەڭلىرىنى ھول قىلىپ سۇ ئىچتى. مومايى ئېرىنچەكلىك بىلەن دولقۇنلاپ تۇرغان سۇ يـاقىسىدا قارا ئومۇچۇكتەك چوقچىيىپ ئولتۇرۇپ، پىچىرلاپ دۇئا ئوقۇشقا باشلىدى:

ـــ ئەزىم دەريا ئاستىدىن چىققان سـوغاق بۇلاقلار...

كويگەن جىسمىنى... يانغان يۇرىگىنى... پىراق ـ ھىجرانىدىن، بالا ـ قازادىن... مۇقەددەس كىرىپست بىلەن... ئەڭ پاك، ئەڭ مۇقەددەس... يا بى ـ بى مەريەم، يا ئەرۋاھلار ... خۇدانىڭ بەندىسى گىرىگورىينى... ـ دىگەن سوزلەر ئاكسىنىيىنىڭ قۇلىغىغا ئاڭلىناتتى.

دروزدىخا تۇزنىڭ بىر قىسمىنى پۈتىنىڭ ئاستىدىكى نەم قۇمغا سەپتى، بىر چىمدىمنى سۇغا ۋە قالغان بىر قىسمىنى ئاكسىنىيىنىڭ قوينىغا چاچتى.

ـ يەلكەڭدىن سۇ ئورۇپ چاچ، تېزرەك بول!

ئاكسىنىيە ئۇنىڭ دىگىنىنى قىلدى. غەم ـ قايغۇغا چومۇپ، دروزدىخانىڭ جىگەر رەڭ يۈزىگە غەزەپ بىلەن قارىدى.

ـ تۇڭدىمۇ؟

ـ يۇڭۇر ئەمدى، چىرايلىغىم، ناشتا قىل، تۇڭدى.

ئاكسىنىيە ھاسراپ ـ ھومىدەپ ئويىگە يۇگۇرۇپ كەلدى، ئىنەكلىرى ھويلىدا مورىشەتتى. ئۇيقۇدىن يېڭىلا ئويغانغان قىزىل يۈزلۈك داريە مېلىخوۋا كامانەك چىرايلىق قاشلىرىنى ئويىنىتىپ، ئوز كالىلىرىنى پادىغا ھەيدەپ بارا تتى. ئۇ يېنىدىن يۇگۇرۇپ ئوتۇپ كەتكەن ئاكسىنىيىگە ھەجايدى:

ـ خوشنام، كېچىنى ئوبدان ئوتكۈزدىڭمۇ؟

ـ خۇداغا شۇكۇر.

ـ ئەتىگەندە نەنى چوگىلەپ كەلدىڭ؟

ـ بىر ئىش بىلەن بىر جايغا بېرىۋىدىم.

چېركاۋدا ئەتىگەنكى ئىبادەتنىڭ قوڭغۇرىغى چېلىنىدى. مىس قوڭغۇراقنىڭ جارانلىغان سادالىرى دولقۇنلىنىپ ئەترا پـ

قا يېيىلاتتى. تارکوچا تەرەپتىن پادىچى بالا قامچىسىنى قاسىلدىتىپ كېلىۋاتاتتى.

ئاكسىنىيە چاپسانلىق بىلەن ئىنەكلىرىنى پادىغا ھەيدەپ چىقىرىپ، ساقمان سۆتىنى سۈزۈش ئۈچۈن دەھلىزگە كىردى. جەينىگىچە تۇرۇلگەن قوللىرىنى پەرتۇغىغا ئېرتتى: خىيالىدا باشقا ئىشلارنى ئويلاپ، كۆپۈكلىشىپ كەتكەن سۈزگۈچكە سۆتنى قانداق قۇيۇۋاتقانلىغىنىمۇ بىلمەيتتى.

كوچىدا گۈلدۈرلىگەن ھارۋا چاقىنىڭ ئاۋازى ئاڭلانىدى، ئاتلار كىشىندى. ئاكسىنىيە چىلەكنى يەرگە قويۇپ، تالاغا قاراش ئۈچۈن دەرىزىگە ماڭدى.

ستېپان قىلىچىنى تۇتقان ھالدا كوچا ئىشىگى تەرەپكە كېلىۋاتاتتى. كازاكلار مەيدان تەرەپكە ئات چاپتۇرۇپ ئارقىمۇ ئارقا ئوتۇشەتتى. ئاكسىنىيە پەرتۇغىنى چاڭگالىلىغان پېتى ئورۇندۇققا ئولتۇرۇپ قالدى... پەلەمپەيدىن قەدەم ئاۋازى ئاڭلاندى... بۇ ئاۋاز دەھلىزگە يېقىنلىشىپ كەلدى... نەق ئىشىك ئالدىغا يەتتى...

يادا پ، چىرايى ئۇزگىرىپ كەتكەن ستېپان بوسۇغىدا پەيدا بولدى.

— خوش...

بەدىنى راسا تولۇشقان ئاكسىنىيە تەمتىرەپ ئۇنىڭ ئالدىغا كەلدى.

— مانا مەن، ئۇر! — دىدى - دە، يېنىچە تۇرۇپ بەردى.

... خوش، ئاكسىنىيە...

— نېمىسىنى يوشۇرىمەن، گۇناھەندە. ئۇر، ستېپان!

ئاكسىنىيە بويىنىنى قىسىپ، تۆگۈلۈۋېلىپ، ئۇنىڭغا يۈزمۇ يۈز تىك قادىلىپ تۇراتتى، پەقەت ئىككى قولى بىلەن قوسىغىنى ھمايە قىلىپ تۇراتتى. قورقۇنچىدىن گاڭگىراپ، چىرايىدا قان قالمىغان ئىدى، قارىيىپ چانىغى ئىچىدە كوزلىرى قېتىپ قالغاندەك، كىرپىك قاقماستىن قاراپ تۇراتتى. ستېپان بىر دەلدە ئىشپ، ئوزىنى ئوڭشۇۋالدى - دە، ئۇنىڭ يېنىدىن ئوتوپ كەتتى. ستېپاننىڭ ئەركىشىگە خاس بەدىنىدىن، يولدا چاڭ باسقان كىركوينىكىدىن ئاچچىق تەرنىڭ پۇرىغى كېلەتتى. ئۇ شەپكىسىنىمۇ ئالماستىن كارۋاتقا بېرىپ ياتتى. بىر ئاز ياتقاندىن كېيىن گەۋدىسىنى كوتىرىپ، يەلكىسىدىكى تاسما باغلارنى ۋە كەمىرىنى يېشىپ تاشلىدى. ھەمىشەم بۇرۇلۇپ تۇرىدىغان كېلىشكەن بۇرۇتى ھازىر سالپىيىپ قالغان ئىدى. ئاكسىنىيە بېشىنى بۇرىماستىن كوز قىرىنى ئۇنىڭغا تىكەتتى، ئاندا - ساندا چوچۇپ كېتەتتى. ستېپان پۇتلىرىنى كارۋاتنىڭ ئارقا يولەنچۇگىنىڭ ئۇستىگە قويدى، ئوتۇگىگە چاپلاشقان لاي ساڭگىلاپ تۇراتتى. ئۇ تورۇسقا قاراپ، قىلچىنىڭ تاسما بېغىنى بارمىغى بىلەن تىكىلدىتەتتى.

— تېخى تاماق يېمىگەنسەن؟

— ياق...

— ئەمىسە، بىر نەرسە يەۋال.

ستېپان بۇرۇتىنى تەككۈزۈپ كاسىدىن سۇت ئىچتى. نانىنى ئۇزاق چاينىدى، ئىككى مەگزىدە قېتىم - قېتىل دومباق پەيدا بولۇپ، ئۇياق - بۇياقتا غىلدىرلاپ تۇراتتى، ئاكسىنىيە پېچىنىڭ ئالدىدا ئورە تۇراتتى. ئېرىنىڭ تاماق

يەۋاتقاندا مىدىرلاپ تۇرغان كىچىككىنە قۇلاقلىرىغا قاتتىق ۋەھىمە بىلەن كوز سالاتتى.

ستېپان شىرەنىڭ قېشىدىن تۇرۇپ چوقۇندى.

ــ سوزلە، جانان قىز، ــ دىدى ئۇ.

ئاكسىنىيە ئۆگۈشۈپ شىرە ئۈستىنى يېغىشتۇراتتى، دېمى ئىچىگە چۈشۈپ كەتكەن ئىدى.

ــ قېنى ئېيتقىنا، ئىبرەڭنى قانداق كۆتتۈڭ، ئىبرىڭ ئۇچۇن ئار ــ نومۇسنى ساقلىدىڭمۇ؟ خوش؟

تۇيۇقسىز بېشىغا تەككەن دەھشەتلىك زەربە ئاكسىنىيىنى بوسۇغا تەرەپكە ئۇلاقتۇرۇپ تاشلىدى. ئۇ ئارقىسى بىلەن ئىشىكنىڭ ماڭلىيىغا جاق قىلىپ ئۇرۇلدى ــ دە، «ئاھ» دەۋەتتى.

ستېپان، يالغۇز نىمجان ۋە ھىمايىچىسى يوق ئايالار تۈگۈل، مەنمەن دېگەن نوچىلارنىمۇ بېشىغا بىر ئۇرۇپ، غۇلتۇبتەلەيتتى. ئاكسىنىيە قورقانلىغىدىنمۇ ياكى جېنى مەھەكەملىكىدىنمۇ، بىر ئازدىن كېيىن دېمىنى راسلىۋېلىپ بېشىنى كوتەردى ۋە ئومىلەپ ئورنىدىن تۇردى.

ستېپان ئوينىڭ ئوتتۇرىسىدا تاماكىسىنى چېكىپ تۇرۇپ، ئاكسىنىيە ئورنىدىن تىك تۇرۇۋالغىچە قاراپ تۇردى. ئاندىن تاماكا خالتىسىنى شىرە ئۈستىگە تاشلاپ قويدى، ئاغىچە خوتۇنى پەيتىنى تېپىپ تۇرۇپ، ئىشىكنى غاچ قىلىپ ياپتى ــ دە، بەدەر قاچتى. ئېرى ئارقىسىدىن قوغلىدى.

ئاكسىنىيە قانغا مىلەنگەن ھالدا شامالدەك ئۇچۇپ، ئۇز قوراسى بىلەن مېلىخوپلار قوراسى ئوتتۇرىسىدىكى قاشا-

تام تەرەپكە يۈگۈردى. بىراق ستېپان قاشا ئالدىدا ئۇنىڭغا يېتىشۋالدى. ئۇنىڭ قاپ ـ قارا چاچلىرى خۇددى لېچىنەدەك ئاكسىنىيىنىڭ چېچىدىن تۇتۇۋېلىپ، بىر سىلكىدى ـ دە، ئۇنى يەرگە، كۆلىنىڭ ئوستىگە يۇمۇلىتىۋەتتى (بۇ كۆللەرنى ئاكسىنىيە ھەر كۈنى مەشتىن ئېلىپ چىقىپ مۇشۇ قاشانىڭ تۈۋىگە توكەتتى).

ئېرى قولىنى ئارقىسىغا قىلىۋېلىپ، خوتۇنىنى ئوتتۇگى بىلەن تېپىۋەردى، ئەمما بۇنىڭ بىلەن كىمنىڭ كارى بولسۇن!... بىر قولى چولاق ئالىيوشا شامىل كوچىدىن ئوتتۇپ كېتىۋېتىپ، بۇلارغا قاراپ، كوزلىرىنى چىملىدىتىپ قويدى، ھېجايغاندا بومبا ساقلى تەۋرەندى. ستېپاننىڭ نىمىشقا بۇنداق قىلىۋاتقانلىغىنى ناھايىتى ئوبدان چۈشەنگەچكە، ئىچىدە: «ئۇرسا ئۇرمامدۇ، ئوزىنىڭ قانۇنىي خوتۇنىغۇ...» دەيتتى.

لېكىن شامىل توختاپ، ستېپان خوتۇنىنى ئولگىچە ئۇرامدۇ ـ يوق، تاماشىسىنى بىر كورەيچۇ، دىدى (بۇنداق تاماشىنى كىمنىڭ كورگىسى كەلمەيدۇ، دەيسىز)، ئەمما ۋېجدانى بۇنىڭغا يول قويمىدى، چۈنكى نېمە دېگەن بىلەن بۇ ـــ ئەر كىشىگە لايىق ئىش ئەمەس ـ تە.

يىراقتىن قارىغان كىشى ستېپانىنى كازاكچە ئۇسۇل ئويناۋاتسا كېرەك، دەپ پەرەز قىلىشى مۇمكىن ئىدى. گېرىشكىمۇ ستېپاننىڭ سەكرەشلىرىنى ئويىنىڭ دەرىزىسىدىن كورۈپ، شۇنداق ئويلىغان ئىدى. لېكىن دىققەت بىلەن قاراپ، ۋەقەنىڭ نىمىلىگىنى چۈشەنگەندىن كېيىن، ئويدىن چاچراپ چىقتى. مەھكەم تۇگۇلگەن مۇشتلىرىنى مەيدىسىگە

قاتتىق بېسىپ، پۇتىنىڭ ئۇچىدا قاشا تەرەپكە يۈگۈردى؛ ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ئوتۇگى بىلەن يەرنى قاتتىق دەسسەپ پېترومۇ يېتىپ كەلدى.

گىرىگورىي ئىگىز قاشا تام ئۇستىدىن قۇشتەك ئۇچۇپ ئوتتى ـ دە، يۈگۈرگەن پېتى ستېپاننىڭ ئارقىسىدىن راسا بىرنى مۇشتلىۋىدى، ستېپان سەنتىرەكلەپ كەتتى، ئەمما ئارقىسىغا قايرىلىپ گىرىگورىيغا ئېيىقتەك چاڭ سالدى.

ئاكا ـ ئۇكا مېلىخوپلار ئۇنىڭ بىلەن جان ـ جەھلى بىلەن ئېلىشىشقا باشلىدى. ستېپاننى گويا قۇزغۇن تاپنى چوقۇغاندەك چوقۇشتى. ستېپاننىڭ قوغۇشۇندەك ئېغىر مۇشتىنىڭ زەربىدىن گىرىگورىي بىرنەچچە قېتىم يەرگە دومىلاپ چۈشتى. ئۇستىخانلىرى قاتقان ستېپاننىڭ ئالدىدا ئۇ چوجىدەك ئاجىزلىق قىلاتتى. ئەمما چاقماق، پاكىنەك پېترو مۇشت يىسىمۇ، قومۇشتەك ئېگىلىپ، پەقەت يىقىلمايتتى.

ستېپاننىڭ بىر كوزى ئالا بولغان ئالۇچىدەك كوكىرىپ ئىششىپ كەتكەن ئىدى، ساقكوزىنى پالدىرلىتىپ پىشايۋانغا سۈرۈلۈشكە باشلىدى.

پېتروىدىن يۈگەن سوراپ كەلگەن خىرىستونە ئۇلارنى ئاجرىتىپ قويدى.

ــ ئويۇڭلەرگە كىرىپ كېتىڭلار! ــ دەپ ۋاقىرىدى ئۇ قولىنى شىلتىپ، ــ كىرىپ كېتىڭلار! بولمىسا، ئاتامانغا بېرىپ ئېيتىمەن!

پېترو قان ئارىلاش بىر چىشىنىڭ سۇنۇغىنى ئالقىنىغا ئاۋايلاپ تۈكۈردى ـ دە، خىرىلداپ دېدى:

ــ كېتەيلى گىرىشكا، كىشى يوق يەردە قولىمىزغا چۈشەر...

— سەن قۇلۇمغا چۈشمەيسەن - ھە؟ — ھەممە يېرى كوكىرىپ كەتكەن ستېپان پىشايۋاندا تۇرۇپ دوق قىلدى.

— مەيلى - مەيلى، كورەرمىز!

— مەيلى دېمىسەڭمۇ كورىسەن، ئۇچەي - باغرىڭنى چۈۋۈپ تاشلايمەن!

— راست ئېيتىۋاتامسەن ياكى چاقچاق قىلىۋاتامسەن؟

ستېپان پەلەمپەيدىن سەكرەپ چۈشتى، گىرىشكا ئۇنىڭ ئالدىغا ئوقتەك ئېتىلىپ باردى، ئەمما خرىستونە ئۇنى كوچا ئىشىگى تەرەپكە ئىتتىرىپ:

ئەمدى بولدى قىلمىساڭ،ئىتنىڭ كۆچۈگىنى ئۇرغاندەك ئەبجىغىڭنى چىقىرىۋېتىمەن، — دېدى.

شۇ كۈندىن باشلاپ مېلىخوپلار بىلەن ستېپان ئاستاخوپ ئوتتۇرىسىدىكى ئاداۋەت يېشىلمەس تۈگۈنگە ئايلاندى.

ئارىدىن 2 يىل ئوتكەندىن كېيىن گىرىگورىي مېلىخوپ شەرقىي پروسىيىدە، ستولىپىن شەھىرى يېنىدا بۇ تۈگۈننى يېشىشكە مۇيەسسەر بولدى.

15

— پېتروغا ئېيتقىن، بايتال بىلەن ئوزىنىڭ ئايغىرىنى ھارۋىغا قوشسۇن.

گىرىگورىي ھويلىغا چىقتى.پېترو لاپاس ئاستىدىن ھارۋىنى تارتىپ كېلىۋاتقان ئىدى.

ـــ دادام بايتال بىلەن سېنىڭ ئېتىگىنى هارۋىغا قوشـ
سۇن دەيدۇ.

ـــ دېمىسمۇ ئۇنى بىلىمىز، تولا سوزلـەۋەرمـەي، ئـ
شىنى قىلسۇنا! ـــ دېدى پېتروهارۋا شوتىسىنى توغرىلاۋېتىپ.

پانتېلېي پروكوفېيېۋىچ، چۈشلۈك ئىبادەتكە تەييارلـ
نىۋاتقان چېركاۋ موللىسىدەك، تەرگـە چومگەنلىگـگە قاـ
رىماستىن، كاپوستا شورپىسىنى سالاپەتلىك هالدا
ئىچىۋاتاتتى.

دۇناشكا كوز قىرى بىلەن گىرىگورىيغا قاراپ قويياتـ
تى، ئەمما ئۇزىنىڭ قىزلارغا خاس نازۇك تەبەسسۇمىنى
ئېگىلىپ تۇرغان كىرپىكلىرى ئاستىغا يوشۇردى. بويى پاكارـ
راق بولسىمۇ، سالاپەتلىك ئىلئىنىچنا بېشىغا بايراملىق ئاچـ
قىزىل رومىلىنى ئورىـۋالغان ئىدى؛ ئانىلىـق تەشۋىشىنـى
لۇنىڭ بۇرجەكلىرىگە يوشـۇرۇپ، گىرىگورىيـغا قارىدى ـ
دە، چالغا:

ـــ بولدى قىل، ئەمدى، پروكوفېيېۋىچ، يەۋېرەمسەن،
نەچچە يىل ئاچ قالغان ئادەمدەك؟ ـــ دېدى.

ـــ تاماق يېگىلىمۇ قويمايدۇ، بۇ شاپشىكەش!

ئىشىك قېيا ئېچىلىپ، پېترونىڭ ساپ ـ سېرىق شـاپ
بۇرۇتى كورۇندى.

ـــ مەرھەمەت قىلىڭلار، پەيتون تەييار!

دۇناشكا پىخىلداپ كۈلۈۋەتتى ـ دە، شۇ ئاندىلا يېڭى
بىلەن ئاغزىنى توسۋالدى.

دارىيە ئىنچىكە قاشلىرىنى ئويناتىپ، كۆيو يېگىتكە باشـ
تىن ـ ئاياق سەپ سېلىپ ئاشخانا ئارقىلىق ئوتـۇپ كەتتى.

ئىلمىنىچىنانىڭ بىر نەۋرە ھەمشىرىسى ــ گەپدان تۇل ئايال ۋاسلىسا ھامما ساۋچى بولۇپ بارماقچى ئىدى. ئۇ ھەممىدىن بۇرۇن ھارۋىغا چىقتى؛ ۋاسلىسا ئولتۇرۇپ بولغاندىن كېيىن، يۇپ ـ يۇمۇلاق ساي تېشىغا ئوخشاش بېشىنى ھەر تەرەپكە تولغاپ، ھەجىيىپ كۈلەتتى، كالپۇكلىرى ئارىسىدىن قارىيىپ كەتكەن كامالك چىشلىرى كۆرۈنۈپ تۇراتتى.

ــ سەن ۋاسىنكا①، ئۇ يەرگە بارغاندىمۇ ھەجىيىپ كۈلۈۋەرمىسە، ــ دەپ ئاگاھلاندۇردى پانتېلېي پروكوفىيېۋىچ، ــ ئاغزىڭنى ئېچىۋەرسەڭ ھەممىسى ئىشنى بۇزۇپ قويۇشۇڭ مۇمكىن ... چىشلىرىڭ مەس ئادەم تىزىپ قويغانىدەك، بىرسى ئۇياققا، بىرسى بۇياققا ئېگىلگەن.

ــ ھەي، غوجىكا، مەن ئۇچۇن ساۋچىلىققا كېتىۋاتقىنىڭلار يوققۇ، مەن كۆيوغۇل ئەمەسقۇ.

ــ ئۇغۇ شۇنداق، ھەر ھالدا كۈلمىگىن، چىشلىرىڭ ئۇنداق تۇرسا... قاپ ـ قارا، كىشى كورسە كوكلى ئاينيدۇ.

ۋاسلىسا خاپا بولدى؛ ئەمما شۇ چاغدا پېترو دەرۋازىنى يوغان ئېچىۋەتتى. گىرىگورىي تېرىنىڭ پۇرىغى كېلىپ تۇرغان قىيىش تىزگىننى قولىغا ئېلىپ، ھارۋىنىڭ ئالدى تاختىسىغا لىككىدە ئىرغىپ ئولتۇردى. پانتېلېي پروكوفىيېۋىچ بىلەن ئىلمىنىچنا ھارۋىنىڭ ئارقىسىدا خۇددى يېڭى تۇرمۇش قۇرغان ئەر ـ خوتۇنلەرنىڭ يانمۇ يان ئولتۇرۇشتى.

ــ سال قامچاكىنى! ــ دەپ ۋاقىرىدى پېترو تىزگىنىنى قويۇۋېتىپ.

ــ چۇ، ھارامزادە! ــ گىرىشكا لىۋىنى چىشلىدى ـ

① ۋاسىنكا ــ ۋاسلىسانىڭ ئەركىلەتمە ئاتىلىشى.

ده، قۇلىغىنى مىدىرلىتىپ تۇرغان ئاتقا قامچا ئۇردى.

ئىككى ئات تەڭلاكۆچىسىپ چاققان جايىدىن قوزغالدى.

ــ كوزۇڭگەقارا! دەرۋازىغا ئوزەكنى ئۇرۇۋالسەن!ــ دەپ چىرقىرايتتى دارىيە، ئەمما ھارۋا شارتلا قايرىلىپ يول چېتىدىكى دوڭلۇك ئۇستىدىن ئىغاڭلاپ، چوڭ كوچىغا چىقىۋالدى ــ دە، كوچا بويلاپ تاراقلاپ كېتىۋەردى.

گىرىگورىي يان تەرەپكەقىيشىپ ئولتۇرۇپ، پېترونىڭ ئېتىغا قامچا تەڭلەپ ئوينىتىپ باراتتى، پانتېلېي پروكوفېيېۋىچ، گويا ساقلىنى شامال ئۇچۇرۇپ كېتىدىغاندەك قولى بىلەن مەھكەم تۇتاملىۋالغان ئىدى.

بۇۋاي ئەترا پىغا كوز يۇگۈرتۈپ، گىرىگورىينىڭ يەلكىسىگە ئىگىشىپ:

ــ بايتالنى ئۇر! ــ دەپ خىرىلدىدى.

ئىلگىنىچىنا شامالدا ياشلانغان كوزلىرىنى كوپتىسىنىڭ تورئۇقا تۇتقان يېڭى بىلەن ئېرتىپ، كوزلىرىنى پات ــ پات پىرىلدىتىپ، گىرىگورىينىڭ ئۇچىسىدىكى كوك لەمبۇق كوينىكىنىڭ شامالدا ناغرىدەك تومپىيىپ كەتكەنلىگىنەزەر تاشلايتتى، يولدا ئۇچرىغان كازاكلار ئوزلىرىنى چەتكە ئېلىپ، ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن ئۇزۇنغىچە قاراپ قېلىشاتتى. ھويلىلاردىن ئىتلار چىقىپ، ئاتلارنىڭ ئايىغى ئاستىدا يۇمۇلىشىپ يۇرەتتى. يېڭى تومۇر قېقىلغان چاقلارنىڭ گۇلدۇرلىشىدىن ئىتلارنىڭ قاۋۇشىئاڭلانماي قالاتتى.

گىرىگورىي قامچىنىمۇ، ئاتلارنىمۇ ئايىماس ئىدى. ئون مىنۇت ئوتكەندىن كېيىن يېزا ئارقىدا قالدى، ئەڭ كېيىنكى هويلىلارنىڭ يول چېتىدىكى ياپ ــ يېشىل باغلىرى بىر بىرلەپ

ئوتۇپ كەتتى، كورشۇنوپنىڭ هويلىسى كەڭ، ئازادە بولۇپ، كوچا تاملىرى تاختايدىن ئىدى. گىرىگورىي تىزگىنىنى قاتتىق تارتتى، بايا تىن بېرى گۈلدۇر ـ گۈلدۇر ئاۋاز چىقىرىپ كەلگەن هارۋا ئۇنىنى چىپچىدە ئوچۇرۇپ، سىرلانغان، ئويما نەقىشلىك دەرۋازا ئالدىدا توختىدى.

گىرىگورىي ئاتلارنىڭ قېشىدا قالدى، پانتىلىي پروكوفىيېۋىچ ئاقساقلاپ پەلەمپەي تەرەپكە ماڭدى. ئۇنىڭ ئارقىسىدىن، يوپكىسىنى يەلپۇلدىتىپ، لالىدەك قىزىرىپ كەتكەن ئىلىنىچا ۋە لەۋلىرىنى مەھكەم يەمەلەشتۇرۇۋالغان ۋاسىلىسا ئەگىشىپ ماڭدى، يول بويى تەييارلىنىپ كەلگەن بوۋاي دادىللىغىنى يوقىتىپ قويارمەنمىكىن دەپ ئەندىشە قىلىپ، ئالدىراپ قالغان ئىدى. ئۇ ئىگىز بوسۇغىغا پۇتلىشىپ كېتىپ، ئاقساق پۇتىنى ئاغرىتىۋەتتى ـ دە، چىرايىنى پۇرۇشتۇرۇپ، يېڭىلا يۇيۇلغان پەلەمپەيدىن چىڭ ـ چىڭ دەسسەپ چىقاتتى.

ئۇ ئويگە ئىلىنىچا بىلەن دىگۇدەك بىللىلا كىردى. ئايلى ئۇنىڭدىن بىر غېرىچ ئىگىز بولغانلىقتىن، يانمۇ ـ يان تۇرغاندا سەت كورۇنۇپ قېلىنىشىنى بىلەتتى، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ بوسۇغىدىن بىر قەدەم بالدۇرراق ئاتلاپ كىرىپ، خورازدەك پاچاقلىرىنى جۇپلەشتۇردى ـ دە، شەپكىسىنى قولىغا ئېلىپ، قارىيىپ كەتكەن خىرە بۇتقا قاراپ چوقۇندى.

ـ سالامەت تۇردۇڭلىمۇ؟

ـ خۇداغا شۈكۈر، ـ دەپ جاۋاپ بەردى ئوي ئىگىسى ئورنىدىن تۇرۇپ؛ بۇ كىشى ئوتتۇرا بويلۇق، يۈزىنى سەپكىل باسقان، ياشانغان كازاك ئىدى.

ـ مېهمان بولۇپ كەلدۇق، كۈتۈۋالىل، مىرون گىرىگورىيېۋىچ.

— بىز مېھمان كەلسە داۋىم خۇرسەن بولىمىز، ماريە مېھمانلارغا ئورۇندۇق قوي.

— ياشىنىپ قالغان، مەيدىسى تۇز بىر ئايال ئورۇن دۇقلارنى نېرى - بېرى سۈرتكەن بولدى، ئۇلارنى مېھمانلارنىڭ ئالدىغا سۈرۈپ قويدى. پانتىلىي پروكوفىيېۋېچ ياغلىغى بىلەن تەرلەپ كەتكەن قارا قۇمچاق پىشانىسىنى ئېرتىپ ئورۇندۇقنىڭ بىر چېتىگە ئولتۇردى.

— بىز سىزلەرگە بىر ئىش بىلەن كەلگەن ئىدۇق، — دەپ سوز باشلىدى چال گەپنىڭ ئوچۇغىنىلا ئېيتىپ.

ئاڭغىچە ئىلىنىچنا بىلەن ۋاسىلىساموۋ يوپكىلرىنى قايرىپ ئورۇندۇققا ئولتۇرۇشتى.

— قولىمىز كوكسىمىزدە، قانداق ئىش بىلەن كەن؟ — دەپ كۈلۈمسىرىدى ساھىپخان.

گېرىگورىيېمۇ كېرىپ كەلدى. ئەتراپىغا بىر قۇركوز تاشلىدى.

— كېچە كۈلەر خەيرىلىك ئوتتۇڭا تامدۇ؟

— خۇداغا شۈكۈر، — دەپ سوزۈپ جاۋاپ بەردى ساھىپخان ئايال.

— خۇداغا شۈكۈر، — دەپ تەكرارلىدى ساھىپخان. ئۇنىڭ يۈزىدىكى سەپكىللىرى كوپىيىپ كەتكەندەك بولدى؛ شۇندىن كېيىنلا ئۇ مېھمانلارنىڭ نىمە ئۈچۈن كەلگەنلىگىنى چۈشەندى. — ماريە ئېيتىپ قويغىن، مېھمانلارنىڭ ئاتلىرىنى قوراغا ئېلىپكىرىپ، ئوت - چوپ بەرسۇن، — دەپ ئايلىغا بۇيرىدى.

ئايلى چىقىپ كەتتى.

— بىز سىزلەرگە ئازراق ئىش بىلەن كەلگەن ئىدۇق... — دەپ سوزىنى داۋام قىلدۇردى پانتىلېي پروكوفېيېۋىچ. ئۇ قارا چاچلىق ساقلىنىچىمدىپ - چىمدىپ قويياتتى، قۇلىغىدىكى سىرغىسى ھايجاندىن سىلكىنەتتى. — سىزلەردە بويىغا يەتكەن كىشىن بالا بار، بىزدە — كۇيوغۇل ... بىر-بىرىمىز بىلەن قۇدا بولۇش پۇرسىتى بولۇرمىكىن؟ قىزىڭىزنى ھازىر ياتلىق قىلىش نىيىتىڭىز بارمۇ - يوقمۇ، شۇنى بىلەمەكچى ئىدۇق. ئۇرۇق - تۇققان بولۇشۇپ قالساق، قانداق بولۇركىن؟

— ئۇنى كىم بىلىدۇ... — ساھىپخان شالاڭلىشىپ قالغان چېچىنى قاشلىدى، — راستىنى ئېيتسام، بۇيىلقى كۇز كۇنلىرىدە ئۇنى ياتلىق قىلىش ئويي - خىيالىمىزدا يوق ئىدى، ھازىر ئىشلىرىمىز ناھايىتى ئالدىراش، يەنە كىشىپ ئۇنىڭ يېشى كىچىك. شۇنداقمۇ مارىيە؟

— شۇنداق.

— ھازىر راسا گۇلدەك ئېچىلىپ ياشنىغان ۋاقتى ئىكەن، ساقلاپ نىمە قىلىسىز؟ ئەرگە چىقماي ئويدە ئولتۇرۇپ قالغان قىزلار ئازمۇ؟ — دىدى ئورۇندۇقتا قىمىتلاپ ئولتۇرالماي قالغان ۋاسىلىسا گەپكە ئارىلىشىپ (ئۇ بۇيەرگە كىرىشتە دەھلىزدە تۇرغان سۇپۇرگىنى كۇپتىسىنىڭ ئىچىگە يوشۇرۇپ ئىلىپ كىرگەن ئىدى، سۇپۇرگە ئۇنىڭ بەدىنىگە سانچىلاتتى، كىشىن بالىنىڭ ئويىدىكى سۇپۇرگىنى ئوغرىلىسا ساۋچىلار قۇرۇق قايتىمايدۇ دىگەن ئېتىقات بار ئىدى).

— قىزىمىزغا باش باھاردىن تارتىپلا ساۋچىلار كىشىپ تۇرۇپتۇ، بىزنىڭ قىزىمىز ئويدە ئولتۇرۇپ قالمايدۇ. قىزى-

مىزنىڭ خۇدانىڭ مەرھىمىتىدىن ئاغرىنىدىغان يېرى يوق، ھەممە ئىش قولىدىن كېلىۋېرىدۇ: ئېتىزدا بولسۇن، ئويدە بولسۇن ئىش قېچىپ قۇتۇلمايدۇ...

— ياخشى كىشى ئۇچرىسا، ۋاقتىدا تۇرمۇشقا چىقىرىش كېرەك، — دەپ ئايالارنىڭ گېپىگە ئارىلاشتى پانتېلېي پروكوفېيېۋىچ.

— ئەرگە بېرىش قىيىن ئىش ئەمەس، — دەپ يەنە بېشىنى تاتلىدى ساھىپخان، — خالىغان چاغدا ياتلىق قىلسا بولىۋېرىدۇ.

پانتېلېي پروكوفېيېۋىچ، مىزنىڭ ساۋۇچىلىغىمىزنى رەت قىلىۋاتىدۇ، دەپ ئويلاپ، بىر ئاز قاينام قالدى.

— ئەلۋەتتە شۇنداق، ئىختىيار ئۆزىگىزلەردە ... كۆيۈغۇل دېگەن چوڭ ئادەمدەكلا بىر نەرسە، نەگە ئىلتىماس قىلىپ بارسا بولىۋېرىدۇ، گېپىگىزگە قارىغاندا، سىزلەر بىرەر سودىگەرنىڭ ئوغلىنى ياكى ئۇنىڭدىنمۇ كاتتىراق كىشىلەرنى ئىزلەۋاتقان بولسا كېرەك، توغراكەلمىگەن بولسا، كەچۈرۈڭ...

ئىش بۇزۇلۇشقا تاس قالغان ئىدى. پانتېلېي پروكوفېيېۋىچ پەخىلداپ، قىزىلچىنىڭ شىرنىسىدەك تەرگە چۆمگەن ئىدى. قىزنىڭ ئانىسى بولسا ئاسماندىكى سانىڭ سايىسىنى كورگەن توخۇدەك قاقىلدايتتى. ئەمما مۇھىم چاغدا ۋاسلىسا گەپكە ئارىلاشتى، ئۇ پەس ئاۋاز بىلەن ۋېچىرلاپ سايراپ كەتتى، ئۇنىڭ سوزىخۇددى يارىغا مەلھەم قويغاندەك بولدى، بۇزۇلاي دېگەن ئىشنى ياراشتۇردى.

— نېمە دېگەن گەپ بۇ، جان - جىگىرلىرىم! بۇنداق ئۇمۇرلۇك ئىشنى جان كويدۇرۇپ بىر تەرەپ قىلىش كېرەك،

بالىلىرىمىز بەختىنى تاپسۇن، ئويلۇك - ئوچاقلىق بولسۇن... ناتالىيەدەك قىز يورۇق ئالەمدە تېپىلمايدۇ! ئۇنىڭ قولى گۈل: يىگىنە ئىشلىرىنى دېمەمدىغان! ئوينى تۇتۇشلىرىنى دېمەمدىغان! ھوسۇن - جامالىنى ماختاپ ئولتۇرمىسامۇ، ياخشى كىشىلەر ئوزەكلار كورۇپ تۇرۇپسىلەر، — ۋاسلىسا يۇمۇلاققىنا قوللىرىنى يېقىملىقلىق بىلەن كېرىپ قويۇپ، پانتىلىپي پروكوفىيېۋ بىلەن قاپىغى چۇشۇپ كەتكەن ئىلگىنىچىناغا قاراپ سوزىنى داۋام قىلدۇردى، — يىگىتمۇ جايىدا، ئۇنىكورسەم يۇرىگىم جىغىلداپ كېتىدۇ، خۇددى مەرھۇم دونۇشكامغا ئوخشايدۇ ... يەنە كېلىپ بۇلارنىڭ ئائىلىسىدىكىلەرنىڭ ھەممىسى ئىشچان ئادەملەر، پروكوفىيېۋنىڭ دېمەمسىز — پۇتۇن ئولكە بويىچە نامى چىققان ئالىي ھىممەت ئادەم... ياخشى نىيەت بىلەن پۇتۇشكىنىمىز تۇزۇك، ياكى ئوز بالىلىرىمىزغا يامانلىقنى راۋا كورىدىغان ياۋۇز ئادەملەرمۇ بىز؟

ساۋچى ئايالىنىڭ ئاۋازى پانتىلىپي پروكوفىيېۋنىڭ قۇلىغىغا يېقىمدەك ياقاتتى، بوۋاي ئۇنىڭ سوزلىرىدىن زوقلىنىپ: «ھەي، بۇ كاسكاسىنىڭ تىلى نىمە دېگەن ئوتكۇر - ھە، — دەپ ئويلىدى، — خۇددى پايپاق توقۇۋاتقاندەك يىپى - يىپىگە ئۇلىنىپ كېتىۋېرىدىكەن، مەنىسىنى ھەزىم قىلىپ ئۇلگۈرەلمەيسەن، بەزى ئايالار مەن - مەن دېگەن كازاكنى گەپ بىلەن مات قىلىپ قويىدۇ ... يوپكا كىيىۋالغان بىلەن، ئوزى بالا نەرسىكەن!» چال بۇ ساۋچى ئايالنىڭ قىزنىۋەقىزلىرىنىڭ ئۇرۇق - تۇققان، ئاتا - بوۋىلىرىنى، يەتتە پۇشتىدىن تارتىپ ماختاۋاتقانلىغىغا زوقلىنىپ قارا پلا قالغان ئىدى.

— ھەر نىمە دېگەن بىلەن، بىز ئوز بالىمىزغا يامان-

لمقنى راۋا كورمه يمز.

ــ مۇنداقچه ئېيتقاندا، ياتلىق قىلىش بەك بالدۇردەك تۇرىدۇ، ــ ساھىپجان بىر ئاز يۇمشىغاندەك كۈلۈمسىرەپ قويدى.

ــ بالدۇر ئەمەس! خۇدا ھەققى، بالدۇر ئەمەس! ــ دەپ ئۇنى كوندۇرمەكچى بولدى پانتىلىپى پروكوفىيېۋىچ.

ــ مەيلى بالدۇر بولسۇن، مەيلى كېيىن، ئاخىر بىر كۈنى ئايرىلىشقا توغرا كېلىدۇ... ــ دەپ پىخىلداپ يېرىمى يالغان، يېرىمى راست يىغلاپ قويغان بولدى قىزنىڭ ئانىسى.

ــ قىزىڭنى چاقىر، مىرون گىرىگورىيېۋىچ، بىر كورە يلۇق.

ــ ناتالىيە!

قىز تارتىنچاقلىق بىلەن ئىشكنىڭ ئاغزىدا توختىدى ۋە نېمە قىلىشىنى بىلمەي، قارا قۇمچاق بارماقلىرى بىلەن پەرتۇغىنىڭ پۇرمىلىرىنى ھولۇقۇپ تىتىلايتتى.

ــ كېلىۋەر، كېلىۋەر! شۇنچىلىكمۇ ئۇيۇلامسەن! ــ دەپ ئانىسى ئۇنى تېتىكلەشتۇردى ۋە كوز يېشى ئارىلاش كۈلۈمسىرەپ قويدى.

كونىراپ رەڭگى ئوڭگەن يوغان ھاۋارەڭ ساندۇقنىڭ يېنىدا ئولتۇرغان گىرىگورىي قىزغا كوز تىكتى.

قارا تور روماك ئاستىدىن قىزنىڭ ئوتكۇر ئوماق كوزلىرى كورۇنۇپ تۇراتتى، سىپ ـ سىلىق يۇزىدە ئىزا تارتقانلىقتىن ۋە بىلىنەر ـ بىلىنمەس تەبەسسۇمدىن كىچىككىنە ئەتىرگۈلنىڭ رەڭگىدە زىناق پەيدا بولغان ئىدى. گىرىگورىي

قىزنىڭ قوللىرىغا نەزەر تاشلىدى: قوللىرى چوڭ - چوڭ، ئىش بىلەن پىشقان، بەدىنىگە زىچ يېپىشىپ تۇرغان يېشىل كوپتىسى ئاستىدا يەككە - يەككە ئۇستىگە كوتىرىلىپ تۇرغان ئالمىدەك قاتتىق كوكرەكلىرى لىغىلداپ تۇراتتى، ئۇچلىرى دىڭگىيىپ كورۇنەتتى.

گىرىگورىي بىردەمدىك ئىچىدە قىزنىڭ بېشىدىن تارتىپ چىرايلىق ئىگىز ئايالقىرىغىچە كوز يۇگۇرتۇپ چىقتى. بازاردا بىدىك سودا ئالدىدا بايىتالىنى ئەترا پلىق تەكشۈرگەندەك، ئۇمۇ قىزغا سىنچىلاپ قاراپ، ئىچىدە «ياخشى ئىكەن» دەپ قويدى ۋە ئوزىگە قاراپ تۇرغان قىز بىلەن كوز ئۇرۇشتۇرۇۋالدى. قىزنىڭ قارىشىدىن ساددا دىللىغى، راستچىللىغى ۋە بىر ئاز ئۇياتچانلىغى چىقىپ تۇراتتى، بۇ قاراش گويا: «مانا مەن تۇرۇپتىمەن، بار - يوقىم مانا شۇ، نىمە دىسەڭ، دەۋەر، ئىختىيار ئوزەڭدە» دىگەندەك تىكىلىپ تۇراتتى. گىرىگورىيمۇ «ياخشى ئىكەنسەن» — دەپ كوزلىرى بىلەن جاۋاپ قىلىپ، كۈلۈمسىرەپ قويدى.

— خوپ، ئىشىڭغا چىقىپ، قىزىم، — دىدى ساھىپخان قولى بىلەن ئىشارەت قىلىپ.

ناتالىيە ئىشكنى يېپىۋېتىپ، تەبەسسۇمىنى يوشۇرماستىن، گىرىگورىيغا قىزىقسىنىپ قاراپ قويدى.

— گەپ مۇنداق بولسۇن، پانتىلېي پروكوفىيېۋىچ، — دىدى ساھىپخان، ئايلى بىلەن كوز ئۇرۇشتۇرۇۋېلىپ، — سىزلەرمۇ مەسلىھەتلىشىپ كورۈڭلار، بىزمۇ ئويدە بىر قۇر مەسلىھەتلىشىپ باقايلى. شۇندىن كېيىن قۇدا بولۇشامدۇق - يوقمۇ — ئىشنى بىر ياقلىق قىلارمىز.

پانتىلىي پروكوفىيېۋدىچ پەلەمپەيدىن چۈشۈۋېتىپ:
— كېلەر يەكشەنبە كۈنى بىر كېلىپ كېتەرمىز، — دەپ قويدى.

ئۇلارنى دەرۋازىغىچە ئۇزىتىپ چىققان ساھىپخان بۇ سوزنى ئاڭلىغان بولسىمۇ، ئاڭلىماسلىققا سېلىپ، گەپ قىلماپلا قويدى.

16

ستېپان لاگېردا ئاكسىنىيە توغرىسىدىكى گەپلەرنى تولىدىن ئاڭلىغاندىن كېيىنلا خوتۇنىغا كۆڭلىدىكى بارلىغىنى ۋە يۈرىگى نەپرەتكە تولغانلىغىنى ھىس قىلدى، تۇرمۇشى ئۇنىڭ بىلەن يامان ئوتكەنلىگىگە، كونا ئەلەملىرى ئېسىدىن چىقىپغانلىغىغا قارىماستىن، ئايلىنى نەپرەت ئازابلاش زور مۇھەببەت بىلەن سۆيگەنلىگىنى شۇ چاغدىلا چۈشەندى.

كېچىلىرى ھارۋىدا شىنىلىغا يوگىنىۋېلىپ، ئىككى قولىنى بېشىنىڭ ئۈستىدىن گىرەلەشتۇرۇپ ياتقان چاغلىرىدا، ئۆيگە قانداق بارارمەن، خوتۇنۇم قايسى يۈزى بىلەن كورۇشەر، دەپ ئويلايتتى، گويا كوكسىگە چايان كىرىۋېلىپ تاتلاۋاتقاندەك ھىس قىلاتتى ... كاللىسىدا ئايلىنى مىڭ خىل ئازاپ بىلەن قىينىشنى ئويلايتتى ۋە شۇ ھامان چىشلىرى ئاڭرىغىنىغا يېرىڭ قۇم كىرىۋالغاندەك ئىچى تىت - تىت بولاتتى. يولدا پېترو بىلەن مۇشتلىشىپ پۇخادىن چىققان بولدى.

ئويگه كه لگنچه بىرئاز بوشاشتى، شۇنداق ئۇچۇن ئاكسىنىيه ئاسانلا قوتۇلغان ئىدى.

شۇكۇنىدىن تارتىپ ئاستاخوپنداق ئويى كوزگه كورۇنه مه يدىغان مۇردا بار بىر جايده‌ك بولوپ قالغان ئىدى. ئاكسىنىيه پۇتىنداق ئۇچىدا مېڭىپ يۇره‌تتى، پىچىرلاپ گه‌پ قىلاتتى، ئه‌مما كوزلىرىده قورقۇنۇچنداق كۆلى ئارىسىدا گىرىشا ياققان ئوتنداق چوغى بىلىنه‌ر - بىلىنمه‌س يالقۇنجاپ تۇراتتى.

ستېپان ئۇنىڭغا تىكىلىپ قاراپ، ئۇنداق ئالامه‌تلىرىنى ئېنىق كورمىسىمۇ، يۇرىگى سېزه‌تتى. شۇ ئويغۇ بىلەن ئازاپلىناتتى. كېچىلىرى ئاشخانىدا ئوچاق ئۇستىده چۈشىنله‌ر توپ - توپ بولوپ ئۇيقۇغا كه‌تكه‌نده، ئاكسىنىيه له‌ۋلىرى‌تىترىگه‌ن هالدا يېتىشقا ئورۇن سالاتتى. ستېپان قاپ - قارا قاداق قولى بىلەن ئۇنداق ئاغزىنى ئېتىۋېلىپ، ئايماي ئۇراتتى. گىرىشكا بىلەن بولغان مۇناسىۋه‌تنى **ئويالماسىتىن** ئۇجۇر - بۇجۇرىگىچه سوراۋېره‌تتى. ئاكسىنىيه قوي تېرىسىنداق پۇرىغى كېلىپ تۇرغان قاتتىق كارۋاتنداق ئۇستىده تولغىنىپ ياتالمايتتى، ئېغىر نه‌په‌س ئالاتتى. ستېپان ئايلىنداق چه‌يله‌نگه‌ن خېمىرده‌ك يۇمشاق به‌دىنىنى ئازاپلاشتىن چارچىغانىدا، يۇزىنى سىلاپ، كوزلىرىدىن ياش ئىزله‌يتتى. ئه‌مما ئاكسىنىيىنىڭ ئوتته‌ك لاۋۇلداپ تۇرغان ئىككى مه‌گزى قۇرۇق بولوپ، ستېپاننىڭ بارماقلىرى ئاستىدا پەقه‌ت ئۇنداق ئاغزى بىر ئېچىلىپ، بىر يېپىلىپ تۇرغانلىغى سېزىلىپ تۇراتتى.

— ئېيتامسه‌ن - يوق؟

— ياق!

— ئولتۇرۇڭ!

— ئولتۇرسەڭ - ئولتۇر! خۇداھەققى ئولتۇر ... ئازاپ-تىن قۇتۇلمەن ... بۇنىڭدىن ئولگىنىم ياخشى ...

ستېپان چىشلىرىنى مەھكەم چىشلەپ، ئايلىنىڭ تەرىدىن مۇزلاپ كەتكەن كوكسىنى چىمدىۋالاتتى، يۇپقا تېرىسىنى ئويا تتى.

ئاكسىنىيە ھەربىر چىمدىغاندا ئورنىدىن ساپچىپ، ئىڭرايتتى.

— قېنى، ئاغرىدىمۇ؟ دەپ سورايتتى ستېپان.

— ئاغرىدى.

— مېنىڭ يۈرىگىمنى ئاغرىمايدۇ دەپ ئويلامسەن؟

ستېپان ئۇزۇنغىچە ئۇخلىيالمايتتى. ياتقان يېرىدە تولغىنىپ، ئىششىپ كەتكەن قارا بارماقلىرىنىڭ ئۇگۇلىرىنى قارىسىلدىتاتتى. ئاكسىنىيە جەينىگىگە يولىنىپ بېشىنى كوتىرىپ، ئېرىنىڭ ئۇيقۇدا ئۇزگەرگەن چىرايلىق يۈزىگە خېلى ۋاقىتقىچە قاراپ قالاتتى. ئۇندىن كېيىن بېشىنى ياستۇققا تاشلاپ، بىرنېمىلەرنى پىچىرلايتتى.

گىرىشكىنى ئانچە كوپ كورمەيتتى. بىر كۈنى دون بويىدا ئۇنىڭ بىلەن ئۇچرىشىپ قالدى. گىرىگورىي ئوكۇزلىرىنى سۇغۇرۇپ بولۇپ، قىزىل تال چىۋىقنى شىلتاپ، بېشىنى كوتەرمەستىن دوڭدىن چىقىپ كېلىۋاتاتتى. ئاكسىنىيە ئۇدۇل-دىن كېلىپ دوقۇرۇشۇپ قالدى. ئۇنى كورۈش بىلەنلا مۇرىسىدىكى ئەپكىشى قولىغا مۇزدەك تۇيۇلۇپ كەتتى، يۈزى لاۋۇلداپ ئوت ئالدى.

كېيىن بۇ ئۇچرىشىشنى ئەسلىگەندە، ئوڭىدا بولـ

غان ئىش ئىكەنلىگىگە ئوزىنى ئىشەندۇرۇشكە جىق كۈچىنىپ باققان بولسىمۇ، ئىشەنگۈسى كەلمەيتتى. ئاكسىنىيە نەق ئالدىغا كەلگەندىلا، گىرىگورىي ئاندىن ئۈنى كورگەنىدى. چىلەكلەرنىڭ غىچىرلىشىنى ئاڭلاپ بېشىنى كوتەردى، قاشلىرىنى چىمىلدىتىپ، مەنىسىز ھىجىيىپ قويدى. ئاكسىنىيە ئۈنىڭ بېشى ئۈستىدىن يىراققا كوز تىكىپ، دولقۇنلاپ ئېقىۋاتقان كوپ - كوك دون دەرياسىغا ۋە تېخىمۇ يىراقتىكى قۇملۇق دوڭلەرگە قارىغان پېتى مېڭىپ كېتىۋەردى.

يۈزلىرى قىزىرىپ، كوزلىرىدىن ياش ئاقاتتى.

— ئاكسىيوشا!

ئاكسىنىيە بىر نەچچە قەدەم ماڭغاندىن كېيىن تاياق ئاستىدا قالغان ئادەمدەك بېشىنى ئېگىپ توختاپ قالدى. گىرىگورىي ئارقىدا قالغان بىر كالىنى تاياق بىلەن تازا بىرىنى سالدى - دە، ئارقىسىغا قايرىلماستىنلا:

— ستېپان ئوما ئورۇشقا قاچان ماڭىدۇ؟ — دەپ سورىدى.

— ھازىر ماڭىدۇ ... ھارۋىسىنى قوشۇۋاتىدۇ.

— يولغا سالغاندىن كېيىن بىزنىڭ سايلىقتىكى ئاپىتاپپەرەسلىككە بارغىن، مەنمۇ بارىمەن.

ئاكسىنىيە چىلەكلىرىنى غىچىلدىتىپ دوننىڭ بويىغا چۈشتى. قىرغاققا يېغىلغان ساغۇچ كوپۈكلەر دولقۇننىڭ كوك كوينىكى ئېتىگىگە تۈتۈلغان تور جىيەكتەك غىجىملىنىپ تۇراتتى، ئاپپاق بېلىق ئالغۇچىلار دوننىڭ ئۈستىدە قىقىراپ ئۇچۇشۇپ يۈرەتتى.

سۇنىڭ ئۈستىدە ئۇششاق بېلىقلار كۈمۈش يامغۇر تامـ

چىلىغاندەك چىمىرلىشىپ ئويىنىشاتتى. نېرىقى قىرغاقتا ئاقسۇ رەپ كوررۇنۇپ تۇرغان قۇم دۆۋىلىرىنىڭ ئارقىسىدا ئاسمانغا قەد كوتەرگەن ئىگىز ئاق تېرەكلەر شامالدا سالاپەت بىلەن تەۋرىنەتتى. ئاكسىنىيە دەريادىن سۇ ئېلىۋاتقان چاغدا چىلىنى چۈشۈرۈۋەتتى. سول قولى بىلەن يوپكىسىنى كوتىرىپ تىزىغچە سۇغا كىردى. پاچىغىنىڭ رېزىنكە بوققانىيەرلىرىنى سۇ مۇزدەك غىدىقلايتتى. ئاكسىنىيە ستېپان قايتىپ كەلگەندىن بۇيان بىرىنچى قېتىم، ئاستا، ئىشەنچسىزلىك بىلەن كۈلۈپ قويدى.

ئاكسىنىيە گىرىشا كەتكەن تەرەپكە بۇرۇلۇپ قارىغان ئىدى، ئۇ هامان كوكۈيۈنلەرنى قورۇۋاتقان ئادەمدەك چۈشۈغىنى پۈلاكلىتىپ، ئاستا توپىلىككە قاراپ چىقىپ كېتىۋېتىپتۇ.

ئاكسىنىيە ياش يۇقى كوزلىرى بىلەن ئۇنىڭ مەردانە قەدەم تاشلاپ كېتىۋاتقان ئايالىرىغا تىكىلىپ قاراپ تۇراتتى. گىرىشا كەڭ شالۋۇرىنىڭ پاقالچىغى ئۇستىگە ئاق يۇڭ پايپاق كىيىۋالغان بولۇپ، شالۋۇردىكى يول - يول قىزىل جىيەكلەر ئېنىق كۆرۈنۇپ تۇراتتى، دۇمبىسىدە، تاغىنىڭ ئاستىدا كىر كويىنگىنىڭ يىرتىلغان بىر پارچە لاتىسى ساڭگىلاپ قالغان ئىدى، ئۇچ بۇرجەك يىرتىق ئاستىدىن قازا قۇمچاق بەدىنى كورۈنۇپ تۇراتتى. ئاكسىنىيە بىر چاغلاردا ئۇزىگە تېگىشلىك بولغان سويۇملۇق بەدەننىڭ ئەنە شۇ بىر پارچىسىنى هازىر يىراقتىن ئۇرۇپ كوزلىرى بىلەن سويەتتى، كۈلۈپ تۇرغان ئاپپاق لەۋلىرىگە كوز ياشلىرى تامچىلايتتى.

ئاكسىنىيە چىلەكلىرىنى قۇمنىڭ ئۇستىگە قويۇپ، ئەپ

كىشىگە ئىلماقچى بولۇپ ئىگىشكەندە گىرىگورىيىنىڭ قۇمغا چۈشۈپ قالغان ئاياق ئىزلىرىغا كوزى چۈشتى. ئەتراپىغا بىر قاراۋالدى ــ ھىچكىم يوق ئىدى، پەقەت يىراقتىكى پىرىسىتاندا ئۇششاق بالىلار سۇغا چومۇلۇشۇۋاتاتتى. زوگىزىيىنىڭ ئولتۇرۇپ ئالقىنىنى ئىز ئۇستىگە قويدى، ئاندىن كېيىن ئەپكىشىنى مۇرىسىگە ئېلىپ، قىلغان ئىشىغا كۇلۇپ قويدى ــ دە، ئالدىراپ ئويىگە ماڭدى.

داكىدەك غۇۋا نۇرغا پۇركەنگەن يېزىنىڭ ئۇستىدە قۇياش كېزەتتى. قەيەردىدۇر، توپ ــ توپ بولۇپ يۇرۇشكەن ئاپپاق بۇلۇتلارنىڭ ئاستىدا كوپ ــ كوك سالقىن ئوتلاقلار كەڭ ئېتەك يايغان ئىدى، ئەمما يېزىنىڭ ئۇستىدە، ئوتتەك قىزىپ كەتكەن تۇنىكە ئوگزىلەرنىڭ ئۇستىدە، چاڭ باسقان ئادەمسىز كوچىلار ئۇستىدە، كوكتاتلىرى سۇلىشىپ سارغىيىپ كەتكەن ھويلىلارنىڭ ئۇستىدە تومۇزنىڭ ئىسسىغى تىمتاس ئېسىلىپ تۇراتتى.

ئاكسىنىيە قاغجىراپ كەتكەن يەر ئۇستىگە چىلىگىدىن سۇ چاچقىنىچە ئىككى تەرىپىگە تەۋرىنىپ پەلەمپەينىڭ ئالدىغا يېتىپ كەلدى. ستېپان قاسىمنى يوغان چىنى قالپاق كىيىۋالغان بولۇپ، ئوما ماشىنىسىغا ئاتلارنى قوشۇۋاتاتتى. ئۇ ئاكسىنىيىگە قاراپ:

ــ سۇدانغا سۇ توشقۇزۇپ قوي، ــ دىدى.

ــ ئاكسىنىيە چىلەكتىن سۇ قۇيۇپ بولغىچە، سۇدانىڭ تومۇر چەمبەرلىرى قولىنى خېلى كويدۇردى.

ــ ئىچىگە مۇز سېلىش كېرەك ئىكەن، سۇ ئىسسىپ كېتىدىغان ئوخشايدۇ، ــ دىدى ئېرىنىڭ تەرىدىن چىپىلداپ كەتكەن يەلكىسىگە قاراپ.

— جۇگۇ، مىلىخوپلارنىڭكىدىن ئىلىپ كەل ... توختا، بارما! ... — دەپ ۋاقىرىدى بىردىن ئىسسىغە كىلىپ.

ئاكسىنىيە ئوچۇق قالغان كوچا ئىشىكىنى ئەتمەكچى بولۇپ ماڭغان ئىدى، ستېپان كوزلىرىنى چەكچەيتىپ، قامچىسىنى ئالدى:

— نەگە؟ ...

— ئىشكىنى يېپىپ كىلەي ...

— قايتىپ كەل، ھوي پەسكەش...بارما، دىدىم — غۇ؟

ئاكسىنىيە دەرھال پەلەمپەينىڭ ئالدىغا كەلدى، ئەپكەشنى ئىسسىپ قويماقچى ئىدى، تىترىگەن قوللىرى ئىشلىمەي، ئۇنى يەرگە چۈشۈرۈۋەتتى.

ستېپان ئۇما ماشىنىسىنىڭ ئولتۇرىدىغان يېرىگە بىرزېنت چاپىنىنى سالدى، ئولتۇرۇپ بولۇپ، تىزگىننى تۇزەشتۇردى.

— دەرۋازىنى ئاچ!

ئاكسىنىيە دەرۋازىنى ئىچىۋېتىپ:

— قاچان كىلىسەن؟ — دەپ سوراشقا جۇرئەت قىلدى.

— كەچكە يېقىن قايتىپ كىلىمەن. ئانكۇشكا بىلەن بىللە ئورۇيدىغان بولدۇق. تاماقنى شۇنىڭغا بېرىپ قوي، توۋۇرچىدىن قايتقاندا، ئىتىزغا بارىدۇ.

ئۇما ماشىنىسىنىڭ ئۇششاق چاقلىرى غىلدىرلاپ، يۇمشاق چاڭ - توپا ئۇستىدە ئىز قالدۇرۇپ، دەرۋازىدىن چىقتى. ئاكسىنىيە ئويگە كىرگەندىن كېيىن، قوللىرىنى مەيدىسىگە قويۇپ، بىر دەم تۇرۇپ قالدى - دە، كېيىن روملىنى بېشىغا تاشلاپ، دوڭغا قاراپ يۈگۈردى.

"خوش، قايتىپ كىلىپ قالسىچۇ؟ ئۇ چاغدا نېمە بو-

لار؟» ــ دىگەن پىكىر كاللىسىدىن يالت قىلىپ ئوتتى. خۇدى تېگى يوق ھاڭسىنىڭ لەۋىگە كېلىپ قالغاندەك شارتلا توختىدى، ئارقىسىغا بىر قارىۋېلىپ، چاپا ــ چاپا دوننىڭ ياقىسىنى بويلاپ توپ ــ توغرا سايلىققا چۈشتى.

قاشا تاملار ... باغچىلار ... ساپ ــ سېرىق ئېچىلىپ، كۈنگە سالام قىلىپ تۇرغان ئاپتاپپەرەسلەر، ئاق چېچەك ئاچقان ياڭيۇنىڭ ياپ ــ يېشىل غوللىرى ... ئەنە، ئاكا ــ ئۇكا شامىللارنىڭ خوتۇن، بالا ــ چاقىلىرى ۋاقىتنى ئوتكۈزۈۋەتكەن ياڭيۇ چېپىنغىچا چۈشۈپتۇ، ئۇلار ئېڭىشىۋالغانلىقتىن، ھالرەڭ كوينەكلىرىنىڭ دۇمبىسىلا كورۇنۈپ تۇراتتى. نەم چونە كلەرگە بىر چۈشۈپ، بىر كوتىرىلىپ تۇرغان كىچىك كەتمەنلەر ۋال ــ ۋال ئۇچۇپ تۇراتتى. ئاكسىنىيە دېمىنى ئالماستىن مېلىخوپلارنىڭ كوكتاتلىغىغا يېتىپ باردى. ئوپ ــ چورىسىگە بىر قاراپ چىقتى؛ ئاندىن قاشادىن بىر تال چۆمۈلىنى سۈغىرىۋېلىپ ئىشكىنى ئاچتى. چىگدىلىپ كەتكەن سوقماق يول بىلەن مېڭىپ، ئاپتاپپەرەسلەرنىڭ يېشىل باراقسانلىغىغا يېتىپ باردى. ئېڭىشىپ يۇرۇپ ئەڭ قويۇق يېرىگە كىردى، يۇزىگە ئالتۇنسىمان چېچەكنىڭ پوتلىسى سۈۋالدى؛ يوپكىسىنى قايرىپ، سېرىق ئوت باسقان يەرگە ئولتۇردى.

ئاكسىنىيە تىڭشىلاپ باقتى: ھەممە ياق جىمجىت، پەقەت قۇلىغىنىڭ ئىچى جىرىڭلىغاندەك قىلاتتى. قەيەردىدۇر، يۇقۇرىدا بىر قاپاق ھەرە غوڭۇلدايتتى. ئاپتاپپەرەسلەرنىڭ پوغان ــ پوغان تۆكلۈك شادىلىرى يىلتىزلىرى ئارقىلىق يەرنى شورىماقتا ئىدى.

كېلەرمۇ - كەلمەسمۇ دېگەن گۇمان بىلەن يېرىم ساـ ئەتچە قىينىلىپ ئولتۇردى، ئەمدى كېتەي دېگەن ئوي بىلەن ئورنىدىن تۇرۇپ، رومىلىنىڭ ئاستىدىن چىقىپ قالغان چاچـ لىرىنى تۇزەشتۇرۇپ تۇرغاندا ــ ئىشىك «غىچ» قىلىپ ئېـ چىلغاندەك بولدى. ئارقىدىن قەدەم ئاۋازى ئاڭلاندى.

ــ ئاكسىيوشا!

ــ بۇياققا كەل ...

ــ ھە، كېلىپسەن - دە.

گىرىگورىي يالپراقلارنى شىلدىرلىتىپ، يېقىنلىشىپ كەلدى - دە، يېنىغا ئولتۇردى. ھەر ئىككىلەن بىرەدەم ئۇنچۇقمىدى.

ــ يۇزۇڭگە نېمە يۇقاندۇ؟

ئاكسىنىيە يۇزىدىكى سېرىق پوتلىنى يېڭى بىلەن ئىرتتى.

ــ ئاپتاپپەرەستىن يۇقان ئوخشايدۇ.

ــ يەنە بار، مانا مەيەردە، كوزۇڭنىڭ قېشىدا.

ئاكسىنىيە ئېرتتى. ئۇلارنىڭ كوزلىرى بىر - بىرلىرى بىلەن ئۇچراشتى. گىرىگورىينىڭ سوزسىز سوئالىغا جاۋابەن ئاكسىنىيە يىغلاپ تاشلىدى.

ــ ئەمدى تاقىتىم يوق ... مەن ... مەن تۇگەشتىم، گىرىشا.

ــ ئۇ نېمە قىلىمەن دەيدۇ؟

ئاكسىنىيە غەزەپ بىلەن كوپتىسىنىڭ ياقىسىنى ئاچـ تى. قىز بالىغا خاس تاشتەك چىڭ، ئەتىرگۈلرەڭگىدىكى كوكـ رەكلىرى ئالۇچىدەك ھۇررەك - ھۇررەك بولۇپ كوكرىپ كەتـ كەن ئىدى.

ـــ نىمە قىلىشنى بىلمەمسەن تېخى؟ ... ھەر كۈنى ئۇرىدۇ ... قېنىمنى شورايدۇ! ... سەنمۇتازا بىر نىمەئۈكەنسەن... ئىتتەك يېپىشىپ قىلغۇلىغىنى قىلدىڭ، ئەمدىلىكتە قۇيرۇغىنى تۇتقۇزمايسەن ... سەنلەر ھەممىڭ شۇنداق ... ـــ ئۇ تىترىگەن بارماقلىرى بىلەن تۇگمىلىرىنى ئەتتى ـ دە، ـــ ئاچچىغى كېلىپ قالدىمۇ ـ يوق ـــ دەپ تەتۈر قارىۋالغان گىرىگورىيغا قورقۇمسىراپ قاراپ قويدى.

ـــ ئەيىپكارنى ئىزلەۋاتامسەن؟ ـــ دىدى گىرىگورىي بىر تال چوپنى چىشى بىلەن چىشلەپ.

ئۇنىڭ خاتىرجەم ئاۋازى ئاكسىنىيىگە تازا ئەلەم قىلدى.

ـــ سەن ئەيىپكار ئەمەسمۇ؟ ـــ دەپ ۋاقىرىدى ئاكسىنىيە غەزەپلىنىپ.

ـــ شامال چىقمىسا، دەرەخ لىڭشىمايدۇ.

ئاكسىنىيە ئىككى قولى بىلەن يۈزىنى ئېتىۋالدى. بۇ ئېغىر گەپ ئۇنىڭغا ناھايىتى قاتتىق تەككەن ئىدى.

گىرىگورىي پىشانىسىنى پۈرۈشتۈرۈپ، كوز قىرى بىلەن ئۇنىڭغا قارىدى. ئاكسىنىيىنىڭ بارماقلىرى ئارىسىدىن ياشلىرى تارامىلاپ ئېقىۋاتاتتى.

قېلىن ئوسكەن، چاڭ باسقان ئاپتاپپەرەسلەر ئارىسىدىن قىيا چۈشكەن كۈن نۇرى سۇپ ـ سۈزۈك ياش تامچىلىرىنى پارقىرىتاتتى، يۈزىدىكى ياش ئىزلىرىنى قۇرىتاتتى.

گىرىگورىي بۇنداق كوز يېشىغا چىداپ تۇرالمايتتى. ئۇ تست ـ تست بولۇپ، جايىدا ئولتۇرالماي قالدى، شالۋۇرىدا ئومىلەپ يۇرگەن بىر سېرىق چۈمۈلىنى ئاچچىغى بىلەن

قېقىپ تاشلىدى ـ دە، يەنە ئاكسىنىيىگە قاراپ قويدى. ئاكسىنىيە بايىقى پىتىچە ئولتۇراتتى، لېكىن قوللىرىنىڭ ئارقا تەرىپىدىن بىر ئەمەس، ئۈچ يەردىن تاراملاپ ياش ئېقىۋاتاتتى.

ـ نېمىشقا يىغلايسەن؟ رەنجىتىپ قويدۇممۇ؟ ئاكسىيوشا! بولدى قىل ئەمدى ... ماڭا قارا، ساڭا گېپىم بار ئىدى ...

ئاكسىنىيە ھول بولۇپ كەتكەن يۈزىدىن قولىنى ئالدى.

ـ مەن بۇ يەرگە سەن بىلەن مەسلىھەتلەشكىلى كەلگەن ئىدىم، سەن نىمانداق گەپلەرنى قىلىسەن؟ ... مەن شۇنداق ئەلەم تارتقان تۇرسام، سەن ـ زە ...

«ئولمەكنىڭ ئۇستىگە تەپمەك قىلغان ئوخشايمەن ...» دەپ ئويلىدى گىرىگورىي قىزىرىپ.

ـ ئاكسيوشا ... بۇ گەپ، بىلمەستىن ئاغزىمدىن چىققىنى، خاپا بولما...

ـ مەن ساڭا چاپلىشىۋالغىلى كەلگىنىم يوق... قورقما! شۇ ئاندىلا ئۇ گىرىگورىيغا يېپىشىۋېلىش ئۈچۈن كەلمەگەنلىگىگە ئۆزىمۇ ئىشەنگەن ئىدى؛ ئەمما بايا دوننىڭ يالىقسىنى بويلاپ سايلىققا يۈگۈرۈپ كېلىۋاتقاندا ئىختىيارسىز: «ئۇنى يالتايتمەن! ئىش قىلىپ ئويلەنمىسۇن! ئويلەنسە، مەن ھايات ئىمنى كىمگە باغلايمەن؟» دەپ ئويلىغان ئىدى. شۇ ئاندىلا ستېپان ئېسىگە كېلىپ، ئورۇنسىز كاللىسىغا كەلگەن بۇ پىكىرنى قوغلىماق ئۈچۈن بېشىنى لىڭشىتىپ قويغان ئىدى.

ـ دېمەك، ئارىمىزدىكى ئىشنى ـ مۇھەببەت تامام بولدىمۇ؟ ـ دەپ سورىدى گىرىگورىي، ئاندىن باغزىنى يەرگە

يېقىپ، ئىككى جەينىگىگە يولىنىپ ياتتى، بايا تىن بېرى سوۋ ئارىلىغىدا چاياپ تۇرغان قىزىل ھەشقىپىچە كىنىك بەرگىلىرىنى تۆكۈرۈشكە باشلىدى.

— قاندا قمۇتا مام بولسۇن؟! ئاكسىنىيە قورقۇپ كەتتى، — بۇ نىمە دىگىنىڭ؟ — ئۇ سوئالغا سوئال بىلەن جاۋاپ بەردى. گىرىگورىينىڭ كوزلىرىگە قارىغۇسى، كوڭلىدە نىمە بارلىغىنى بىلگۈسى كېلەتتى.

گىرىگورىي كوكۈش پاقا كوزلىرىنى پىقىرىتىپ چەتكە قارىۋالدى.

شامالدا قۇرۇپ، كۆننىڭ ئىسسىغىدا قاغجىراپ كەتكەن يەردىن چاڭنىڭ پۇرىغى كېلەتتى، شامال گۈرۈلدەپ ئاپتاپ پەرەسلەرنىڭ يېشىل ياپراقلىرىنى ئوڭتەي ـ توڭتەي قىلاتتى. لەيلەپ تۇرغان توپ ـ توپ بۇلۇتلار بىر پەسنىڭ ئىچىدە قۇياشنى توسۋالدى ـ دە، دالىغا، يېزىنىڭ ئۈستىگە، ئاكسىنىيىنىڭ غەمگە پېتىپ، ئېگىلىپ تۇرغان بېشىغا، قىزغۇچ ھەشقىپىچە كىنىڭ ئۈستىگە بۇلۇت سايىلىرى چۈشۈپ ئوتۇشكە باشلىدى.

گىرىگورىي بىر ئۇھ تارتتى — ئۇنىڭ نەپسى خىرىلداپ چىقتى، شۇ زامات قىزىپ كەتكەن يەرگە دۇمبىسىنى يېقىپ ئوڭدا ياتتى.

— گەپ مۇنداق بولسۇن، ئاكسىنىيە، — ئۇ ئالدىرىمايلا، ھەر بىر سوزىنى دانە ـ دانە قىلىپ سوزلىدى، — كوڭلۈم جايىدا ئەمەس، كوكسۇمنى بىر نەرسە قامىلاۋاتقاندەك بولۇۋاتىدۇ، مەن مۇنداق نىيەتكە كەلدىم...

شۇ تاپتا كوكتاتلىقنىڭ توپى تەرىپىدە ھارۇننىڭ غىچىلدىغان ئاۋازى ئاڭلاندى.

— هو - هو، هی - هی، ئوش هارامزه دىلەر!...

ئاكسىنىيەگە «ئوش!» دىگەن ئاۋاز شۇنداق قاتتىق ئاڭلاندىكى، شۇ زامات يەرگە دومىلاپ يېتىۋالدى. گىرىگورىي بېشىنى كوتىرىپ پىچىرلىدى:

— بېشىڭدىن رومىلىڭنى ئېلىپ تاشلا، ئاقىرىپ كورۇنمىدۇ. ھەر ھالدا كورۇپ قالمىسۇن.

ئاكسىنىيە رومىلىنى ئېلىۋەتتى. ئاپتاپپەرەسلەرنىڭ ئاياللىرىدىن ئوتۇۋاتقان ئىسسىق شامال، ئۇنىڭ ئالتۇندەك تاۋلىنىپ تۇرغان مەيىن چاچلىرىنى توزىتاتتى. يىراقلىشىپ كېتىۋاتقان ھارۋىنىڭ غىچىرلىغان ئاۋازى بارا - بارا پەسلەپ، تىندى.

— مەن مۇنداق ئىيەتكە كەلدىم، — گىرىگورىي گېپىنى باشلىدى خېلىلا جانلىنىپ، — ئوتكەن ئىش ئوتتى، ئەمدى قايتىپ كەلمەيدۇ، ئەيىپكارنى ئىزلەشنىڭ نېمە پايدىسى بار؟ بۇنىڭدىن كېيىن نېمە بولىدىغانلىغىنى ئويلاش كېرەك...

ئاكسىنىيە سەگەكلىك بىلەن ئۇنىڭغا قۇلاق سالاتتى، گەپنىڭ ئاخىرىنى كۈتەتتى، چۈمۈلىدىن تارتىۋالغان بىر تال چوپنى سۇندۇردى.

گىرىگورىينىڭ يۈزىگە قاراپ، ئۇنىڭ كوزلىرى تەشۋىشلىك پارقىراپ تۇرغانلىغىنى كوردى.

— ... مەن مۇنداق پىكىرگە كەلدىم، ئەمدى بىزنىڭ ئوچۇق قىلىۋېتەيلى...

ئاكسىنىيە سەسكىنىپ كەتتى. ئېگىلگەن بارماقلىرى بىلەن يوگۈمەچ ئوتنى چاڭگاللىغان پېتى قېتىپلا قالدى. بۇرنىنىڭ توشۇگىنى كېرىپ گەپنىڭ ئاخىرىنى كۈتەتتى، ئۇنىڭ يۈزىدە

قورقۇش ئارىلاش بىتاقەتلىك ئوتى يالقۇنجايتتى. ئاغزى قۇ-
رۇپ كەتتى. ئۇ گىرىگورىنى «... ستېپان بىلەن ئارىنى ئو-
چۇق قىلايلى» دەرمىكىن دەپ ئويلىغان ئىدى، ئەمما گىرى-
گورىي قۇرۇپ كەتكەن لەۋلىرىنى ئاچچىق ئەلەم بىلەن يا-
لىدى (لەۋلىرى يېپىشماي قالغان ئىدى).

— ... ئارىمىزدىكى ماجرانى بىر ياقلىق قىلايلى قانداق؟

ئاكسىنىيە ئورنىدىن تۇرۇۋېتىپ، ئاپتاپپەرەسسىك ئې-
گىلىپ قالغان ساپ - سېرىق بېشىغا كوكرىكىنى ئۇرۇۋالدى-
دە، توپ - توغرا ئىشىك تەرەپكە قاراپ ماڭدى.

— ئاكسىنىيە! — دەپ چاقىردى پەس ئاۋاز بىلەن
گىرىگورىي.

جاۋاپ ئورنىغا ئىشىكنىڭ غىچىلدىغان ئاۋازى ئاڭلاندى.

17

قارا بۇغداي ئومىسى تۇگەپ، خامانغا توشۇپ ئۇلگۈر-
مەستىنلا بۇغداي ئومىسىمۇ باشلاندى. قۇرغاق جايلاردا ۋە
دوڭلۇكلەردە بۇغداي سارغىيىپ، بەرگى نەيچە بولۇپ قېرىپ
قالغان غولى پۈتۈنلەي قۇرىغان ئىدى.

كىشىلەرنىڭ ماختىشىغا قارىغاندا، مول هوسۇل ئېلى-
نىشى كېرەك ئىدى، چۈنكى باشاقلار تازا يېتىلگەن بولۇپ،
دانلىرى تولۇق ۋە ئېغىر ئىدى.

پانتېلېي پروكوفىيېۋىچ، ئىلئىنىچنا بىلەن مەسلىھەتلەشـ

كه نده، ئه گه ر كورشۇنوپنىڭ قىزىغا چاي ئىچىرىدىغان بولساق توينى كېيىنكى سېپاسقىچە ① كېچىكتۇرۇپ تۇرىمىز، دېگەن قارارغا كېلىشتى.

بىر تەرەپتىن ئوما، يەنە بىر تەرەپتىن بايرام كېلىپ قالغانلىغى ئۈچۈن كورشۇنوپلارنىڭكىگە توينىڭ جاۋاۋنى ئۆقۇشقا بېرىشا لمىدى.

جۈمە كۈنى بۈغداي ئورۇشقا ئاتلانىدى. كوسىلكىغا② ئۇچ ئات قوشۇلغان ئىدى. پانتېلېيېروكوفىيېۋىچ هارۋىنىڭ ئۈستىگە بېكىتىدىغان يان ياغاچلارنى يونۇپ بۈغداي ئۈنچىسى توشۇشقا تەييارلىق قىلىۋاتاتتى. بۈغداي ئورۇشقا پېترو بىلەن گىرىگورىي كەتتى.

گىرىگورىي ئاكىسى ئولتۇرۇۋالغان كوسىلكىنىڭ ئالدىنقى تەرىپىدىكى ئادەم ئولتۇرىدىغان تاختاينى تۈتۈپ، يان تەرەپكە پىيادە ماڭغان ئىدى. قاپىغى تۇرۇلگەن، ئىگىگى بىلەن ياڭاق سوقىگىنىڭ ئوتتۇرىسىدا بەزدەك بىرنىمە تىترەگەندەك بولۇپ غىلدىرلاپ يۇرەتتى. بۇنى پېترو بىلەتتى: بۇ گىرىگورىينىڭ تېرىكىپ ئارانلا تۇرغىنىنى، هەر قانداق ئەقىلسىز بىر ئىشنى قىلىپ قويۇشىنى بىلدۇرىدىغان ئوچۇق ئالامەت ئىدى؛ شۇنداق بولسىمۇ پېترو مىيىغىدا كۈلۈپ، ئۇكىسىنىڭ چىشىغا تېگىۋەردى:

ــ خۇدا تۇرۇپتۇ، هەممىسنى سوزلەپ بەردى!

① خەرىستيان دىنىدا ئۇچ سەپاس بايرىمى بولۇپ، بىرىنچى سەپاس بايرىمى 1 - ئاۋغۇستتا، ئىككىنچىسى ــ 6 - ئاۋغۇستتا؛ ئۈچىنچىسى 16 - ئاۋغۇستتا ئوتكۈزۈلەتتى.

② كوسىلكا ــ بۈغداي، ئوت - چوپ ئورۇيدىغان ماشىنا.

— سوزلىسە سوزلەۋەرسۇن، — دەپ غۇدۇڭشىدى گىرىگورىي بۇرۇتىنىڭ بىر تال قىلىنى چىشلەپ.

— «كوكتاتلىقتىن كېلىۋاتسام مېلىخوپلارنىڭ ئاپتاپپەرەسلىرى ئارىسىدىن كىشىلەرنىڭ گۇدۇڭلىغان ئاۋازى ئاڭلىنىپ قالدى»، دەيدۇ.

— پېترو، بولدى قىل!

— ھە ... «كىم ئىكەن دەپ قاشانىڭ ئارىسىدىن ئاستا مارىسام ...»

گىرىگورىي كوزلىرىنى چىمىلدىتىپ:

— سوزۇڭنى توختىتامسەن - يوقمۇ؟ — دەپ ۋاقىرىدى.

— ۋاي تەنتەك، گېپىمنى تۈگىتىۋالاي!

— ماڭا قارا، پېترو، بىكار مۇشتلىشىپ قالىمىز، — دەپ دوق قىلدى گىرىگورىي ئارقىدا قېلىپ.

پېترو قاشلىرىنى ئويناتىپ، ئات تەرەپكە ئارقىسىنى قىلىۋېلىپ، كەينىدە كېلىۋاتقان گىرىگورىيغا بۇرۇلۇپ ئولتۇردى.

— «قاشادىن شۇنداق قارىسام، ئىككى ئاشىق - مەشۇق ئىكەن، ئۇلار قۇچاقلىشىپ يېتىپتۇ» دەيدۇ. — «كىم» دەپ سورىسام، ئۇ: «كىم بولاتتى! ئاكسىيوشكا ئاستاخوۋا بىلەن سېنىڭ ئۇكاڭ» دەيدۇ، مەن مۇنداق دېدىم...

گىرىگورىي كوسلكىنىڭ ئارقىسىغا قىستۇرۇپ قويۇلغان قىسقا ساپلىق ئارىنى قولىغا ئېلىپ پېتروغا ئېتىلدى، پېترو بولسا تىزگىنىنى تاشلىۋېتىپ كوسلكىدىن سەكرەپ چۈشتى - دە، ئاتلارنىڭ ئالدىغا ئوتۇۋالدى.

— ۋاي لەنتى!... ئالجىپ قاپسەنغۇ!... ئالە كۆشـ
كۆش! ئالە كۆشكۆش! ئۇنىڭ ئەپتى - بەشرىسىگە قارىغىلار...
— گىرىگورىي چىشلىرىنى چىلبۇرىدەك كاسىلدىتىپ ئارىنى ئاتتى. پېترو قولىنىڭ ئۇستىگە موككىدە يېتىۋالدى، ئارا ئۇنىڭ ئۇستىدىن ئۇچۇپ ئوتۇپ، قاغجىراپ كەتكەن يەرگە توتلىك سانچىلدى، جىرىڭشىغان ئاۋازى ئاڭلاندى.

رەڭگى ئوڭۇپ كەتكەن پېترو چوقاندىن ھۇركىگەن ئاتـ
لارنىڭ تىزگىنىنى مەھكەم تۇتۇۋېلىپ، تىللاپ قويدى:

— تاس قالدىڭ ئولتۇرۇۋېتىشكە ئەبلەخ!

— ئولتۇرۇۋەتسەم ئوبدان بولاتتى!

— ھۇ، ئەخمەق! قۇتۇلغان ئىلىس! دادامنىڭ نەسـ
لىگە تارتىپسەن، چەركەس بالىسى!

گىرىگورىي يەردىن ئارىنى ئېلىپ كوسىلكىنىڭ ئارقـ
سىدىن ماڭدى.

پېترو قولى بىلەن ئىملاپ ئۇنى ئوزىگە چاقىردى:

— قېشىمغا كەل، ئارىنى ماڭا بەر.

تىزگىنىنى سول قولىغا ئېلىپ، ئارىنىڭ پاقىراپ تۇرـ
غان چىشلىرىدىن تۇتتى. بىپەرۋا كېلىۋاتقان گىرىگورىيىنىڭ ساغرىسىغا ئارىنىڭ سېپى بىلەن بىرنى سالدى.

— تاسما بىلەن ئۇرۇش كېرەك ئىدى! — دىدى پېترو ئوزىنى چەتكە ئالغان گىرىگورىيغا قاراپ.

بىر مىنۇتتىن كېيىن ئىككىسى تاماكا چېكىشىپ، بىرـ
بىرلىرىنىڭ كوزىگە قارىشىپ، قاقاقلاپ كۈلۈشتى.

نېرىقى يولدا ھارۋىدا كېتىۋاتقان خىرىستونەنىڭ ئايـ
لى، گىرىشكىنىڭ ئاكىسىغا ئارىنى ئاتقانلىغىنى كورگەن ئىـ

دى. ئۇ ھارۋىنىڭ ئۈستىدە ئورە تۇرۇپ، شۇنچە قىلسىمۇ ئاكا ـ ئۇكا مېلىخوپلارنىڭ ئوتتۇرىسىدا نېمە ۋەقە بولغانلىقىنى كۆرەلمىگەن ئىدى، چۈنكى ئۇلارنى كوسىلكا بىلەن ئاتلار توسۇۋالغان ئىدى. ئۇ تار كوچىغا كىرە كىرمەستىنلا خوشنىسىنى چاقىرىدى:

كىلىموۋنا! يۈگۈر، پانتېلېي تۇرۇككە ئېيىت، بالىلىرى تاتار قورغىنىنىڭ يېنىدا بىر ـ بىرىگە ئاراڭ سانچىشۋاتىدۇ! ئۇلار راسا ئېلىشتى. گىرىشكا دېگەن سارىڭ نېمە ئۇخشايدۇ! ـ پېترونىڭ بېقىنىغا ئارا بىلەن شۇنداق سانچىدىكى، ئۇمۇ قاراپ تۇرماي گىرىشكىنى... ھەممە يەرگە قان ئاقتى، دەھشەت!

بۇ چاغدا پېترو ھېرىپ كەتكەن ئاتلارغا ۋاقىراۋېرىپ ئاۋازى خىرىلداپ قالغان ئىدى، ئەمدىلىكتە ئىسقىرتىپ باراتتى. گىرىگورىي توپا ـ چاڭلاردىن قارىيىپ كەتكەن پۇتلىرىنى كوسىلكىنىڭ بەل تومۇرىگە تىرەپ، قانىتىغا يېپىشۋالغان خەس چاۋالارنى ئېرىغداپ ئولتۇراتتى. چۈنچىپ، ھەممە يېرى قان بولۇپ كەتكەن ئاتلار قۇيرۇغىنى تولغاپ، ھەدەپ سىلكىپ، ھەرقايسىسى تاسمىلارنى قالايمىقان تارتىپ كېتىۋاتاتتى.

كوپ ـ كوك ئۇپۇققىچە سوزۇلغان كەڭ دالىدا ئادەملەر قىمىلدىشىپ كەتكەن ئىدى. كوسىلكىلار تاراقلايتتى، چىشلىرى چىرقىلايتتى، ئورۇلۇپ بېلغان بۇغداي ئۇنچىلىرى دالىدا پىراقتىن سان ـ سانا قىسىز دومبەلچەك بولۇپ كورۇنەتتى. ئاغىنىلار ئات ھەيدەۋاتقان ئادەملەرنى مازاق قىلغاندەك ئوز كامارلىرىنىڭ ئاغزىدا ئۇشقۇرتىشاتتى.

پېترو ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ قاردى ـ دە، كوسىلكا چالـ غىسىنىڭ تاك ـ تىكلىرى، قانا تلىرىنىڭ ۋىزىلدىغان ئاۋازى ئاڭلىنىدىن:

ـــ يەنە ئىككى قېتىم ئايلىنىپ، ئورۇغاندىن كېيىن تاماكا چېكىمىز! ـــ دەپ ۋاقىرىدى.

گىرىگورىي بېشىنى لىكشىتىپلا قويدى. شامالدا قۇرۇپ بىر ـ بىرىگە يېپىشىپ قالغان لەۋلىرىنى ئاچقۇچىلىگى قالـ مىغان ئىدى. قۇچاق ـ قۇچاق ئورۇلغان بۇغداينى ئىرغىتىپ تاشلاش ئاسان بولسۇن ئۈچۈن ئارىنىڭ سېپىنى قىسقا قىلىپ تۇتۇۋالغان ئىدى، ھاسىراپ ئاران نەپەس ئالاتتى، تەرىدىن چىلىق ـ چىلىق بولۇپ كەتكەن كىوكرىگى قىچىشاتتى، قالپـ غىنىڭ ئاستىدىن ئاچچىق تەر قۇيۇلاتتى؛ كوزلىرىگە چۈشكەن تەر سوپۇندەك ئېچىشتۇراتتى. ئۇلار ئاتلارنى توختىتىپ، سـۇ ئىچىشتى ۋە تاماكا چېكىشتى.

پېترو قولىنى كوزىگە تۇتۇپ:

ـــ چوڭ يولدىن بىرسى ئات چاپتۇرۇپ كېلىۋاتىدۇ، ـــ دىدى.

گىرىگورىي شـۇ تەرەپكە كوز تىكىپ، قاشلىرىنى ھەيـ رانلىق بىلەن كوتـەردى ـ دە:

ـــ دادام بولىسۇن يەنە، ـــ دىدى.

ـــ ئېسىڭنى يوقاتتىڭمۇ؟ ئاتلارنىڭ ھەممىسى بۇ يەرـ دە كوسىلكىنى تارتىپ مېڭىۋاتسا، نېمىنى مىنىدۇ؟

دادا مىنىڭ ئوزىغۇ.

ـــ تونۇيالمىغانسەن، گىرىشكا!

ـــ خۇدا تۇرۇپتۇ، ئوزى شۇ!

بىر مىنۇتتىن كېيىن چېپىپ كەلگەن ئاتمۇ، ئۇستەدىكى ئادەمۇ ئېنىق كورۇندى.

ــ دادام ... ــ دەپ قورقۇپ كەتتى پېترو ۋە تۇرغان جايىدا ھاڭ ـ تاڭ بولۇپ تىپىرچىلاپ قالدى.

گىرىگورىي خۇددى ئاكىسىنىڭ كۆڭلىگە كەلگەنگە ئوخشاش بىر پىكىرنى ئېيتتى:

ئويدە بىر ئىش بولغان ئوخشايدۇ ...

پانتېلېي پروكوفېيېۋىچ يۇز سارجىنچە مۇساپە قالغاندا ئاتنىڭ تىزگىنىنى تارتىپ، ئاستا سوكۇلدىتىپ كەلدى.

ــ ئەبجىغىلارنى چىقىرىمەن، ئىتنىڭ باللىرى!... دەپ ۋاقىرىدى ئۇ يىراقتىن قامچىسىنى بېشىنىڭ ئۈستىدىن ئايلاندۇرۇپ.

ــ ئۇنىڭغا نېمە بولغاندۇ؟ ــ پېترو ھاڭ ـ تاڭ بولۇپ قالدى، مەللىرەڭ بۇرۇتى يېرىمغىچە ئاغزىغا كىرىپ كەتتى.

گىرىگورىي مىيغىدا كۈلۈپ، ھەر ئېھتىمالغا قارشى ئۆزىنى كوسىلكىنىڭ ئارقىسىغا ئېلىپ:

كوسىلكىنىڭ ئارقىسىغا ئۆتۈۋال! خۇدا ھەققى، قامچىسى بىلەن سالىدۇ. نېمە ئىش ئىكەنلىگىنى بىلىپ بولغىچە تاياق يەپ كېتىسىز... ــ دىدى.

تەرگە چومگەن ئات بۇغدايلىقنىڭ ئىچى بىلەن سوكۇلداپ كېلەتتى. پانتېلېي پروكوفېيېۋىچ پۇتلىرى بىلەن ئىختىيارسىز (ئۇ ئاتنى يايداق مىنىپ كەلگەن ئىدى)، قامچىسىنى ھەدەپ بېشى ئۇستىدە ئايلاندۇراتتى.

ــ بۇ يەردە سەنلەر نېمە قىلىشتىڭ، شەيتانلار؟!

ــ بۇغداي ئورۇۋاتىمىز... ــ دىدى پېترو قوللىرىنى

كېرىپ ۋە قورقۇمسىراپ كوز قىرى بىلەن قامچىغا قاراپ قويدى.

— كىم - كىمگە ئارا سانچىدى؟ نېمىشقا ئۇرۇشتىڭلار؟...

گىرىگورىي ئاتىسىغا ئارقىسىنى قىلىپ ئاسماندىكى شامالدا چېچىلغان بۇلۇتلارنى پىچىرلاپ سانايتتى.

— نىمە دەۋاتىسەن؟قايسى ئارا بىلەن؟ كىم ئۇرۇشۇپتۇ؟... — دىدى پېترو كوزلىرىنى چىملىدىتىپ، ئۇ ئاتىسىغا باشتىن - ئاياق قاراپ بىر ئورۇندا تىپىرچىلاپ تۇراتتى.

— ئۇنداقتا، ھىلىقى ۋالاقتەككۇر خوتۇن، پۇتى كويگەن توخۇدەك: «بالىلىرىڭ بىر - بىرىگە ئارا سانچىشتى» دەپ نېمىشقا چوقان كوتىرىدۇ؟ خوش، بۇ قانداق گەپ؟... — پانتېلىي پروكوفىيېۋىچنىڭ بېشى تىترەپ تۇراتتى، ئۇ تىزگىنىنى قويۇۋېتىپ، ھاسىراپ تۇرغان ئاتتىن سەكرەپ چۈشتى، — مەن فېدكا سيومىشكىننىڭ ئېتىغا مىنىپ تۇختىماي چېپىپ كەلدىم!... بۇ نىمە گەپ - ھە؟

— بۇ گەپنى ساڭا كىم ئېيتتى؟

— بىر خوتۇن!...

— يالغان ئېيتىپتۇ، دادا! ئۇ لەنتى ھارۋىدا ئۇخلاپ قالغان بولسا، شۇنداق ئىشنى چۈشىدە كورگەندۇ.

— بۇ خوتۇننى قاراڭلار! — پانتېلىي پروكوفىيېۋىچ ساقلىنى سلكىپ ۋاقىراپ قويدى، — كىلىموۋنا دېگەن جالاپ! خۇدايا تەۋا!... بۇ قانداق ئىش - ھە؟ مەن ئۇ قانجىقنى شۇنداق ساۋايكى!... — ئۇ ئاقساق سول پۇتىغا ئېغىرلىغىنى سېلىپ دەپسىنىپ قويدى.

گىرىگورىي يەرگە قاراپ ئۇنىنى چىقارماستىن كۈلەتتى، يەلكىلىرى كۈلكىدىن مىدىرايتتى، پېترو ئاتىسىدىن كوزىنى ئالماي، تەرلەپ كەتكەن بېشىنى ھەدەپ سىلايتتى.

پانتېلېي پروكوفىيېۋېچ بىر قۇر جىددىلىشىپ، كېيىن پەس كويىغا چۈشۈپ قالدى. كوسىلكىغا ئولتۇرۇپ، ئۇنى ئىككى قېتىم ئايلاندۇرۇپ كەلدى، ئاندىن چورت دەپ تىللاپقويۇپ ئېتىغا مىندى. يېزا يولىغا چىققاندا، بۇغداي بېسىلغان ئىككى ھارۇدىن ئوزۇپ ئوتتى ـ دە، كوچىنى چىڭىتىپ يېزىنىڭ ئىچىگە كىرىپ كەتتى. ئۇششاق ئورۇلگەن پوپۇكلۇك قامچىسىنى ئېسىدىن چىقىرىپ، قىرنىڭ بېشىدا قالدۇرۇپ كەتتى. پېترو ئۇنى قولىدا دەڭسەپ كورۇپ، بېشىنى لىڭشىتتى ـ دە، گىرىشكىغا قاراپ:

ـــ ئىككىمىزنى راسا سالماقچى ئىكەن ـ دە، يىگىت چاق، ـــ دىدى. ـــ ھەي، قامچىمۇ شۇنداق بولامدۇ؟ ئۇكام، بۇ قامچا بىرلا تەگسە، ئادەمنىڭ بېشىنى ئوزۇپ تاشلىشى مۇمكىن!

18

كورشۇنوپلار ئائىلىسى تاتار يېزىسىدا ئالدىنقى قاتار-دىكى بايى ئائىلە ھىسابلىنىاتتى. ئۇلارنىڭ 14 جۇپ ئوكۇزى، بىر پادا يىلقىسى، پروۋالسىك ئات فېرمىسىدىن سېتىۋېلىنغان بايتاللىرى، 15 تىن ئوشۇق ئىنگى، يايلاقتا نۇرغۇن

قارا ماللىرى، قوتاندا نەچچە يۈزلىگەن قويى بار ئىدى. ئوي ـ ئىمارەتلىرىگە بىر قاراپ بايلىقىنى بىلىش مۇمكىن ئىدى؛ ئويى موخوپنىك ئويىدىن قېلىشمايتتى؛ 6 خانىلىق، ئوگزىسى تۇنىكە بىلەن قاپلانغان، ھەممە يېرى پۇختا، چەسۈەك قېقىلغان. ھويلىسىنىك پىشايۋان ـ لاپاسلىرىنىك ئوگزىسى كاھىش بىلەن يېپىلغان؛ ھەممىسى يېپ ـ يېڭى، پاقىراپ تۇرۇپتۇ؛ بېغىنىك چوڭلۇغى بىر يېرىم گىكتار كېلىدۇ، ئادەمگە بۇنىڭدىن ئارتۇق يەنە نېمە كېرەك؟

شۇنىك ئۈچۈن، پانتېلېي پروكوفېيېۋېچ دەسلەپ ساۋچىلىققا كېتىۋاتقاندا يۈرەكسىزلىنىپ، كوڭلى تازا قىزىمغان ئىدى. كورشۇنوپلارمۇ ئوز قىزى ئۈچۈن گىرىگورىيدىن ئارتۇقراق كۈيوغۇلنى تاپسا تاپالايتتى. پانتېلېي پروكوفېيېۋېچ بۇنى چۈشەنگەچكە، ئىلتىماسىنىك يەردە قېلىشىدىن قورقۇپ، ئوزەمچىل كورشۇنوپنىك ئالدىغا بويۇن ئېگىپ بارغىسى كەلمەيتتى؛ ئەمما ئىلئىنچنا بارمىغىنىغا قويماستىن، تومۇرگە ئىكەك سالغاندەك ئىتتىتىشكە كىرىشىپ، ئاخىرى چالنىك تەرسالىغىنى يەڭدى. پانتېلېي پروكوفېيېۋېچ ماقۇل بولۇپ، نائىلاج يولغا چىققان ئىدى، بىراق ئىچىدە گىرىشانمۇ، ئىلئىنچنانىمۇ ۋە بۇ يورۇق دۇنيانىمۇ لەنەتلىگەن ئىدى.

ئەمدى جاۋاۋنى ئىلىش ئۈچۈن ئىككىنچى قېتىم يەنە بېرىش كېرەك ئىدى. ئۇلار يەكشەنبە كۈننى كۈتۈشەتتى، لېكىن شۇ ۋاقىتنىك ئوزىدە كورشۇنوپنىك ئوگزىسى قىزىل مىستەك سىرلانغان ئويىدە، ئەر ـ خوتۇن ئوتتۇرىسىدا كىشى بىلەمەيدىغان جىدەل چىقتى. ساۋچىلار كەتكەندىن كېيىن ئانىنىك سوئالىغا قىزى:

— مەن گىرىشكىنى ياخشى كۆرىمەن، ئۇنىڭدىن باشقا ھېچكىمگە تەگمەيمەن، — دەپ جاۋاپ بەردى.

— تاپقان يىگىتىڭنى قارىغىنا، ئەخمەق قىز، — دەپ ئۇنىڭ كۆڭلىنى سوۋۇتماقچى بولدى ئاتىسى، — ماختايدىغان نىمىسى بار، سىگانده كلا قارا بىر نەرسە ئىكەن، ئارتۇقچىلىغى شۇلا پەقەت. مەن ساڭا ئۇنىڭدىن ياخشىراق، كېلىشكەن بىر يىگىتنى تېپىپ بېرەلمەسمەنمۇ قوزام؟

— ماڭا باشقىسى كېرەك ئەمەس، دادا ... — ناتالىيە قىزىرىپ كوزىگە لىققىدە ياش ئالدى. — باشقىسىغا تەگمەيمەن، باشقىلاردىن ساۋچى كېلىپ ئاۋارە بولۇشمىسۇن، ئۇنداق بولمىغاندا، مېنى ئۇست - مېدۋېدىسكىدىكى چوڭ چېركاۋغا ئاپىرىپ قويۇڭلار ...

— ئۇ كوچا - كويلاردا قاڭقىپ يۈرىدىغان خوتۇنبازغۇ، ئېرى ئەسكەرلىككە كەتكەن خوتۇنلارنىڭ ئارقىسىدىن يۈرگىنى - يۈرگەن، — دېدى ئاتىسى ئەڭ ئاخىرقى بىر دەلىلىنى پەش قىلىپ، — پۈتۈن يېزىغا نامى پۇر كەتتى.

— نىمە بولسا مەيلى!

— ساڭا مەيلى بولسا، مېنىڭمۇ كارىم يوق! بۇنداق ئىشتىن ماڭا قانچىلىك چوڭ زىيان؟

ناتالىيە — تۇنجى قىز بولۇپ، ئاتىسىنىڭ ئەركىسى ئىدى، شۇنىڭ ئۈچۈن كۆيۈ تالاشتا قىزىنى بەك قىستىۋەتمىدى. تېخى ئوتكەن يىل كۈزدىلا يىراق بىر يەردىن — سوسكان دەريا سى بويىدىن ناھايىتى باي ۋە بەكمۇ تەقۋادار كازاكلار ساۋچى بولۇپ كېلىشكەن ئىدى؛

خوپپر ۋە چىر① تەرەپتىنمۇ كازاكلار كېلىپ ئۇرۇنۇپ بېقىشقان ئىدى، بىراق ناتالىيە ئۇلارنىڭ ئوغۇللىرىنى يارىتماغا نلىقتىن، ساۋۇچىلارغا بېرىلگەن زىيادەت بىكار كەتكەن ئىدى.

مىرون گىرىگورىيېۋىچ، گىرىشكىنىڭ كازاكلارغا خاس جەسۇرلىغىنى، ئىگىلىك ئىشلىرىغا مۇھەببەت قويىدىغانلىغىنى، ئەمگەك سۆيەرلىگىنى بىلگەچكە، ئۇنى ئوز كوڭلىدە ياقتۇراتتى. ئوتكەن ھېتىمقى يېزا مەركىزىدە بولغان بىر بەيگىدە گىرىشكىنىڭ بىر توپ يىگىتلەردىن ئۇزۇپ، چەۋانداز لقتا بىرىنچى مۇكاپات ئالغانلىغىنى چال كورگەن بولۇپ، كوڭلىگە پۇكۇپ قويغان ئىدى: لېكىن مال - دۇنياسى يوق، نامى بۇلغانغان ئادەمنى كۆيوغۇل قىلىش كوڭلىگە ئېغىر تۇيۇلاتتى.

— قولىدىن ئىش كېلىدىغان يىگىت، رەڭگى - روھىمۇ جايىدا ... — دەپ پىچىرلايتتى ئايلى ھەر ئاخشىمى. ئېرىنىڭ سەپكىل، ساپ - سېرىق تۇك باسقان قولىنى سىلاپ، — گىرىگورىيېۋىچ بىچارە ناتالىيە ئۇ يىگىتنىڭ ئىشقىدا يادا قۇرۇپ كەتتى ... بەك ياخشى كورۇپ قېلىپتۇ.

مىرون گىرىگورىيېۋىچ خوتۇنىنىڭ سوغاق ۋە قۇرۇق سوڭەك كوكسىگە ئارقىسىنى قىلىۋېلىپ ئاچچىغى بىلەن غۇدۇڭشىيەتتى:

— بولدى قىلسا ڭچۇ، چاققان! خالىساڭ ئەخمەق پا-

① خوپپر ۋە چىر — دون دەريا سىنىڭ سول ۋە ئوڭ ياقىسىدىكى تارما قلىرى.

شاغا① بەر، ماڭا نىمەزىيىنى؟ خۇدا ئەقلىڭنى كالتە قىلغان! "رەڭگى - روھى جايىدا ئىمىش" ... — دەپ زەردە قىلدى بوۋاي. — ھوسنى - جامالنغا نان تۆگۈرۈپ يەمتىڭ؟

— جامالنغا نان تۆگۈرۈپ...

— چۈشىنىۋاتىمەن، ئۇنىڭ تەققى - تۇرقى ساڭا نىمە كەلتۈرەتتى؟ ئۇنىڭ تۇرقىلا ئادەم. راستىنى ئېيتسام، مەن ئۇز قىزىمنى تۇركلەرگە بېرىشكە نومۇس قىلىمەن. كاشكى، ئۇلار ئادەم سىياقىدىكى كىشىلەر بولسىچۇ... — مىرون گىرە-گورىيېۋىچ ئۇزىگەتەمەتنا قويۇپ، ياتقان يېرىدىن ساپچىپ - ساپچىپ قويا تتى.

— ھەممىسى ئىشچان ئادەملەر، توق نۇرمۇش كەچۈ-رىدۇ... — دەپ پىچىرلايتتى خوتۇنى ئۇ ئېرىنىڭ دۇمبىسى-گە يېقىنراق يېپىشىپ، ئۇنىڭ يۇمشىتىش ئۇچۇن قولىنى سىلايتتى.

— ھەي، قۇرۇپ كەتكۇر، نېرىراق ياتساڭچۇ! ساڭا باشقا جاي تارلىق قىلدىمۇ؟.. مەن سوغاز كالا ئەمەسقۇ، سىلاۋەرگىلى؟ ناتالىيىنى نىمە قىلساڭ - قىل. حالىساڭ يۇندىخور لىققا بەرگىن!...

— ئۇز قىزىڭغا ئېچىڭ ئاغرىسۇن. خۇدا ئۇ يىگىتنىڭ بېشىنى ئامان قىلسا بولدى، ئۇنىڭ ياللىغىنى نىمە قىلاتتى

① پاشا (پارىسچە «پادىشا» سوزىدىن كېلىپ چىققان) ئۇ-رۇنقى تۇركىيە سۇلتانلىغىداۋە مەسىردا يۇقۇرىدەرىجىلىك ھەر-بى ۋە مەمۇرى ئەمەلدارلارنىڭ ئۇنۋانى بولۇپ نىسبەتىن كېيىن قوشۇپ ئېيتىلىدۇ. مەسىلەن: ئەھمەد پاشا ئەيۋەر پاشا دېگەن-لەرگە ئوخشاش. ئاپتور بۇ سوزنى نۇر ئەيمى نىسبەتكەن — ت.

تىڭ؟ ... ــ دەيتتى لۇكنىچنا، مىرون گىرىگورىيېۋىچنىڭ يۈڭ باسقان قۇلىغىغا پىچىرلاپ. ئېرى پۈتى بىلەن تېپىشلەپ قويۇپ تامغا يېقىنراق ياتاتتى ـ دە، ئۇزىنى ئۇخلىغانغا سېلىپ، خورەك تارتاتتى.

ساۋچىلارنىڭ كېلىشى بۇلارنى ئالدىرىتىپ قويدى. پىشىن ۋاقتىدىكى ئىبادەتتىن كېيىن ساۋچىلارنىڭ توت چاقلىق ھارۋىسى دەرۋازا ئالدىغا كېلىپ توختىدى. ئىلئىنىچنا ھارۋىنىڭ پەلەمپىيىگە دەسسەپ چۈشۈۋاتقاندا، ھارۋا قېشىپ ئورۇلۇپ كېتىشكە تاس قالدى، پانتېلېيپروكوفېيېۋىچ بولسا چوجە خورازدەك دىككىدە سەكرەپ چۈشتى: پۈتى ئاغرىغان بولسىمۇ، بىلىندۇرمەستىن، چەبدەس قەدەم بىلەن ئاقسىغان پېتى قورانىڭ ئىچىگە كىرىپ كېتىۋەردى.

ــ ئەنە ئۇلار! شەيتان ئۇچرىتىپ كەلگەندەكلا يېتىپ كېلىشتى! ــ مىرون گىرىگورىيېۋىچ دەرىزىدىن قاراپ، بىر ئۇھ تارتتى.

ــ ۋاي ئانىمەي، بايا تاماق ئەتكەن چاغدىكى كىر يوپكام بىلەن يۇرۇپتىمەنا! ــ دەپ كوتۇكلاپ قويدى ئايال ساھىپخان.

ــ مۇشۇ كىيىمىڭ بىلەنمۇ دۇپ ـ دۇرۇس سەن! ئۇلار سېنى كېلىن قىلىشقا ساۋچى بولۇپ كېلىشكىنى يوقمۇ؟ سەن قوتۇر ئاتنى كىم لازىم قىلار! ...

ــ ئاغزىڭ ئەزەلدىن بەزەپ ئىدى، قېرىغاندا تېخىمۇ بەتتەرلىشىپ كېتىپسەن!

ــ بولدى، بولدى ئاغزىڭنى يۇمساڭچۇ!

ــ تازا كوينىگىڭنى كېيىۋالساڭ بولاتتى، يىرتىق يېـ

رىگدىن ئومۇرتقاڭ كورۇنۇپ قاپتۇ، ئۇيات ئەمەسمۇ؟ ۋاي ـ ۋاي ناپاك ئەرۋاھ! ـــ دەپ كايسپ قويدى لۇكنىچنا، ساۋ-چىلار ھويلىدىن كىرىۋاتقاندا مىرون گىرىگورىيېۋىچنىڭ ئۇستى-بېشىنى كوزدىن كەچۈرۈپ.

ـــ مەيلى، كېرەك يوق، مۇشۇ كىيىم بىلەنمۇ مېنى تو-نۇۋېرىدۇ، چېپتا قاپتىن كىيىم كىيسەممۇ بۇلاردىن قۇتۇلال-مايدىغان ئوخشايمەن.

ـــ ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم! ـــ دەپ چىقىراپ قالدى پانـ تېلېي پروكوفىيېۋىچ بوسۇغىغا پۇتلىشىپ كېتىپ ۋە ئاۋازى غەلىتە چىققانلىغىغا خىجىل بولۇپ، ئىشكنىڭ قېشىدىكى بى-بى مەريەمنىڭ سۈرىتىگە بىرنى ئارتۇق چوقۇنۇۋەتتى.

ـــ ۋەئـەلەيكۇم ئەسسالام، ـــ دەپ تېچلىـق سوراشتى ساھىپخان ساۋچىلارغا كوزىنىڭ قىرى بىلەن قاراپ.

ـــ بۇگۈنكى ھاۋانى قاراڭ، خۇدانىڭ مەرھىمىتى ـ دە.

ـــ خۇداغا شۈكۈر، خېلى ياخشى.

ـــ كىشىلەر ئىشىنى تۈگىتىۋالىدۇ.

ـــ ئەلۋەتتە.

ـــ شۇنداق.

ـــ ھىم.

ـــ شۇنداق قىلىپ، بىز يەنە كېـلىپ قـالدۇق، مىرون گىرىگورىيېۋىچ سىزلەرنى ئۆز ئارا بىر قارارغا كەلدىمكىن، قۇدا بولالامدۇق ـ يوقمۇ، شۇنى بىلىپ باقايلۇق دېۋىدۇق...

ـــ قېنى تورگە مەرھەمەت قىلىڭلار، ئولتۇرۇڭلار، ئىلـ تىپات قىلىڭلار، ـــ دەپ ساھىپخان ئايالتازىم بىلەن تاۋازو-

لـۇق كـورسه تتى. بۇرما يوپكـسـنىڭ ئېتىگى خىش يا تقۇ-
ۋلغان پولنىڭ ئۈستىده سورۇلۇپ يۈره تتى.

ــ بىزاۋىته بولماڭ، مه رهه مه ت قىلىپ.

ئىلئىنچنا يىپه ك كوينىگىنىڭ ئېته كلىرىنى شلدىرلىتىپ ئوزىنى تۆزه پ ئولتۇردى. مىرون گىرىگورىيېۋىچ يېپ - يېڭى كىليونكا سېلىنغان شىره گه جه ينىگىنى تىره پ لام - جم دىمه ي ئولتۇراتتى. كىليونكـدىن نه م رېزىنكىنىڭ پۇرىغى ۋه باشقا قانداقتۇر بىر پۇراق گوپۇلده پ دىماققا ئۇرۇلاتتى: جىيه كلىك كىليونكىنىڭ 4 بۇرجىگىگه ئولگه ن پادىشالار ۋه مه لىكله رنىڭ سۇره تلىرى سىزىلغان: ئوتتۇرىسىدا ئاق شىله په كىيگه ن ئىسىل زاده قىزلار ۋه ئىمپېراتور نىكولاي ئالېكساندىرۋىچ ئۆ چه ۋىن داغ قىلىۋه تكه ن سۇره تلىرى كورۇنۇپ تۇراتتى.

مىرون گىرىگورىيېۋىچ جىمجىتلىقنى بۇزدى:

ــ خوش... قىزىمىزنى بېرىشكه قارار قىلىشتۇق، كىلىشه-لىسه ك، قۇدا بولىمىز...

گه پ شۇ يه رگه يه تكه نده ئىلئىنچنا بۇرما يه ڭىلىك يۇڭ كوپتىسىنىڭ ئىچىدىن يوغان بىر قارا بـولكا نانىنى، خۇددى دۇمبىسىنىڭ بىر يېرىدىن ئالغانده ك شارتلا چىقىرىپ، ئۇنى دوققىدا شىره نىڭ ئۇستىگه قويدى.

پانتېلېي پروكوفېيېۋىچ نىمىشقىدۇر چوقۇنماقچى بولۇپ، قولىنى كوته رگه ن ئىدى، ئه مما قاپىرىپ قاداق بولۇپ كه تـكه ن بارماقلىرى ئېختىيارسىز ئېگىلىپ، پىشانىسىغا يه تمه ستىن يېرىم يولدا توختاپ قالدى - ده، تىرنىغى قـارا يغان باشـمالتىغى ئوزىچه ئوتتۇرا بارماق بىله ن كورسه تكۇچ بـارمىغى ئارىلىغىغا كىرىپ قالدى، شۇ ئۇياتسىزلىغى بىله ن كوك چه كـ

مەنىڭ پىشىنى ئاستا قايرىپ، ئاغزى قىزىل پىچەتلەنگەن بىر شىشىنى ئالدى.

ــ قېنى ئەمىسە، ئەمدى بىز، ئەزىز قۇدىلىرىمىز، خۇدا غا دۇئا قىلىپ، پەرزەنتلىرىمىزنىڭ سالامەتلىگى ئۈچۈن ئىچەيلى، بەزى ئىشلار توغرىلىق مەسلىھەتلىشۈالايلى...

پانتېلېي پروكوفىيېۋىچنىڭ كۆڭلى ئېرىپ، كۆزلىرىنى چىملىدىتىپ قۇدىسىنىڭ سەپكىل باسقان يۈزىگە تىكىلدى ۋە ئاتنىڭ تۇۋۇغدەك يوغان ئالقىنى بىلەن شىشىنىڭ ئاستىنى شاپىلاقلاپ، ئاغزىنى ئاچماقچى بولدى.

بىر سائەتتىن كېيىن ئىككى قۇدا شۇنداق يېقىن ئولتۇردىكى، مېلىخوپنىڭ قاپ ـ قارا چاڭگا ساقىلى بىلەن كۆرشۇنوپنىڭ بىر تۇتام ساپ ـ سېرىق ئوچكە ساقىلى بىر ـ بىرىگە تۇتىشىپ كەتتى. پانتېلېي پروكوفىيېۋىچ تۇزلانغان تەرخەمەكنىڭ ئوبدان تەمىنى تېتىپ، قۇدىسىنى مەسلىھەتكە كوندۇرەتتى.

ــ ئەزىز قۇدام،ــ دەپسوز باشلىدى ئۇ پىچىرلاپ، ــ جېنىم قۇدا! ــ ئۇ بىردىنلا ئاۋازىنى يوقۇرى كوتەردى،ــ قۇدا! ــ دەپ قاپ ـ قارا كامالك چىشلىرىنى كورسىتىپ ۋاقىرىدى. ــ سېنىڭ سالغان بۇ تويلىغىڭ مەن ئۈچۈن بەك ئېغىر! سەن ئويلاپ باق، جېنىم قۇدا، شۇنچە نەرسىلەرنى تەلەپ قىلىدىغان بولساڭ، مېنى قېينىاپ قويمامسەن؟ ئۇزەڭ ئويلاپ باق: قونجىلىق بەتىنكە كالىچى بىلەن ــ بۇ بىر، تۇلكە جۇۋا ــ بۇ ئىككى دىنگىن، ئىككى دانە يۇڭ پىلاتىيە بۇ ئۇچ، شايى رومال ــ تۇت. مېنى خانىۋەيران قىلمىسە نغۇ!...

پانتىلىي پروكوفىيېۋىچ قوللىرىنى كېرىۋىدى، كازاكچە ھەربى مۇندىرىنىڭ چاكلىرى ئارىسىدىن توپا چىكىدى. مىرون گىرىگورىيېۋىچ بولسا، بېشىنى توۋەن سېلىپ، چىلانغان تەرـ خەمەك سۈيى بىلەن ھاراق توكۇلگەن كىلىيونكىغا قاراپ ئولـ تۇراتتى. ئۇ كىلىيونكىنىڭ ئۇستى تەرىپىدىكى جىمجىمدار ھالقا چىقىرىپ يېزىلغان خەتنى ئوقۇدى: «پۇتۇن رۇسىيە ھوـ كۇمدارلىرى»، ئاندىن توۋەنرەكىيەرگە كوز يۇگۇرتتى: «ئىمـ پېراتور ھەزرەت ئالىلىرى نىكولاي پادىشا...» ئۇنىڭ ئايغىنى ياكىيۇ شوپىگى توسۇالغان ئىدى. سۇرەتكە تازا تىكىلىپ قارىغان ئىدى، پادىشانىڭ يۈزىنى كورەلمىدى، چۈنكى بوشىغان ھاراق شىشىسى نەق يۈزى ئۇستىدە تۇراتـ تى، مىرون گىرىگورىيېۋىچ ئېھتىرام ھىسسى بىلەن كوزلىرىنى چىمىلدىتىپ، ئاپپاق كەمەر باغلانغان شاھانە ھەربى كىيىمـ نى ئوبدان بىر قاراپ چىقاي دېدى، بىراق مۇندىرىنىڭ ئۇستىگە ۋاچىدە تەرخەمەك ئۇرۇقلىرى تۇكۇرۇلگەن ئىدى. بىر توپ ئوخشاشلا خۇنۇك قىزلارنىڭ ئىچىدە قاسقىنى كەڭ شىلەپە كىيگەن چوڭ مەلىكە ئوزىگە تەمەننا قىلىۋېپ، مەغـ رۇرانە قاراپ تۇراتتى. مىرون گىرىگورىيېۋىچنىڭ ئازارى تۇتۇپ، يىغلىغۇدەك بولۇپ كەتتى ـ دە، ئىچىدە: «سۇەت ئىچىدىكى چىشى غازدەك بوينىكىنى سوزۇپ، مۇنچىلىك غاـ دىيىپ قارايسەن، سەنمۇ بۇ قىزلىرىڭنى ئەرگە بېرىرسەن، شۇ چاغدا مەن بىر كورەيچۇ، يەنە غادىيامسەن؟» دەيتتى.

ئۇنىڭ قۇلىغى تۇۇندە ھىلىمۇ پانتىلىي پروكوفىيېۋىچ قاپاق ھەرىدەك غوگۇلدايتتى.

كورشۇنوپ ياش يۇقا كوزلىرىنى ئۇنىڭغا تىكىپ، سوزدىگە قۇلاق سالاتتى.

— ئەگەر سېنىڭ قىزىڭ ئۇچۇن، — ھازىر ئۇ بەربىر مېنىڭمۇ قىزىم بولۇپ قالدى... ئىككىمىزنىڭ قىزى ئۇچۇن مۇنچىلىك تىرىلۇۋاتىسەن... ھىلىقى قونچىلىق بەتىنكە كالىچى بىلەن، تۇلكە جۇۋا... پالانلارنى سېتىۋالىدىغان بولساق، ئۇ چاغدا قوتىنىمىزدىكى مالىلارنى بازارغا ئاپىرىپ سېتىشقا توغرا كېلىدۇ.

— مېلىڭنى ئايامسەن؟ — دەپ شىرەنى مۇشتلىدى مىرون گىرىگورىيېۋىچ.

— گەپ ئايىغانلىقتا ئەمەس...

— ئاياۋاتامسەن؟

— توختاپ تۇر قۇدا...

— ئايايدىغان بولساڭ، مانا!...

مىرون گىرىگورىيېۋىچ تەرلەپ كەتكەن، ئاردەك قولىدىكى بىلەن شىرە ئۇستىدىكى رومكىلارنى بىرلا سىپرىپ يەرگە چۇشۇرۇۋەتتى.

— ھەممىسى سېنىڭ قىزىڭغا قالىدۇ، كېيىن ياخشىراق كۇن ئوتكۇزسۇن دەيمەن!

— مەيلى شۇنداق بولسۇن! ئەمما مەھىرىگە تېگىشلىك بولغان تويلۇقنى بەلگىلەپ قوي، ئۇنداق بولمىغاندا قۇدا بولمايمىز!...

— قوتاندىن مالىلارنى ئېلىپچىقىپ ساتىدىغان ئوخشايمەن.. — پانتېلېي پروكوفىيېۋىچ بېشىنى لىڭشىتىپ قويدى. قۇلىغىدىكى سىرغىسى سىلكىنىپ، بىلىنەر بىلىنمەس پارقىراپ تۇراتتى.

— تويلۇقنى ئەلۋەتتە بەرىشىڭ كېرەك!... قىزىمنىڭ گىيىم - كېچەكلىرى ساندۇق - ساندۇقتا تولۇپ يېتىپتۇ، لېكىن قىزىمنىڭ كۆڭلۈڭلارغا ياققان بولسا، ئىززىتىمىزنى جايىغا يەتكۈزۈ!... بىز كازاكلارنىڭ قائىدە - يوسۇنى ئەنە شۇ. قەدىمدىن قالغان ئادەت، بىزمۇ كونىلارنىڭ رەسمى - يوسۇنى بويىچە ئىش قىلىشىمىز كېرەك...

— ئىززىتىڭنى قىلىمىز!...

— قىل!

ئىززىتىڭنى قىلىمىز!...

— مال - دۇنيا تاپىدىغان بولسا، — ياشلار ئۆزى تاپسۇن. بىزمۇ تاپقانمىز، تۇرمۇشىمىز كىشىلەرنىڭكىدىن ناچار ئەمەس، ئۇلارمۇ ئەمدى ئۆزى تېپىپ كورسۇن!...

ئىككى قۇدا رەڭگى ئوخشاشمايدىغان ساقاللىرىنى بىر - بىرىگە چىرماشتۇرۇپ سۆيۈشتى. پانتىلىپى پروكوفىيېۋېچ سۆيى قېچىپ سۇلاشقان تەرخەمەكنى چاينايپ يىدى، تۇرلۇك ئىشلار ئېسىگە چۈشۈپ، ھايجاندىن يىغلاپ تاشلىدى.

ئايال قۇدىلار ساندۇقنىڭ ئۈستىدە ئولتۇرۇپ، بىر بىرى بىلەن قۇچاقلىشىپ، بىر - بىرىدىن قېلىشماي، ۋاراڭ - چۇرۇڭ كوتىرىشەتتى. ئىلئىنىچنا گىلاس ۋىنوسىنى ئىچۈۋېرىپ، راسا قىزارغان، قىزنىڭ ئانىسى بولسا ۋوتكىنىڭ تەسىرى بىلەن خۇددى سوغاقتا ئۇششۇپ كەتكەن ياۋا ئامۇتتەك كوكىرىپ كەتكەن ئىدى.

— ... بۇنداق قىز ئالەمدە يوق! كېلىن دېگەن قېيىنانىنىڭ گېپىگە كىرىدىغان، ئىززىتىنى قىلىدىغان بولسۇن، قىزىم ھوكمىگىدىن چىقمايدۇ. گېپىگە ھەرگىز گەپ قايتۇر-

مايدۇ، سويۇملۇك قۇدام.

ــ هه ـ هه ـ هه، جان قۇدام، ــ دەپ ئىلئىنچىنا ئۇنىڭ گېپىنى بولدى ۋە سول قولىنى ئىگىگىگە تىرەپ، ئوڭ قولى بىلەن سول قولىنىڭ جەينىگىنى تۇتۇۋالدى. ــ مەن بىر نەچچە قېتىم ئۇ ئىتنىڭ بالىسىغا كايىغان ئىدىم! ئوتـ كەن يەكشەنبە كۈنى كەچقۇرۇن كوچىغا چىقماقچى بولۇپ، خالتىسىغا تاماكا سېلىۋاتقان ئىكەن، ئاچچىغىم كېلىپ ئۇنىڭغا: «هوي لەنىتى، بۇ ئىشىڭنى قاچان تاشلايسەن؟ ــ دېدىم، ــ قېرىغان چېغىمدا سېنىڭ دەردىڭنى قاچانغىچە تارتامەن؟ يالغۇز جايدا ستېپانىنىڭ قولىغا چۈشسەڭ بويـ نىڭنى ئۈزۈپ تاشلايدۇ!...»

مىتكا ئاشخانىنىڭ ئىچىدە ئىشىكنىڭ يۇقۇرقىسى يوچۇـ غىدىن مېھمانخانىغا يوشۇرۇنچە قارايتتى، پەس تەرەپتىكى يوچۇقنى ناتالىيىنىڭ ئىككى سىڭلىسى ئىگەللىۋېلىپ پىچىرـ لىشاتتى.

ناتالىيە نېرىقى بۇلۇڭدىكى ئويدە كارۋاتنىڭ ئۈستىدە ئولتۇرۇپ، كوز يېشىنى كوپتىسىنىڭ تارغىنا يېڭى بىلەن سۈرـ تەتتى، بوسۇغىنىڭ سىرتىدىكى يېڭى تۈرمۇشقا قەدەم قوـ يۇشتىن قورقاتتى. نامەلۇم هايات ئۇنى قىينايتتى.

مېھمانخانىدا ئۇچىنچى ئىشىدىكى هاراق تۆگەي دەپ قالغان ئىدى: قۇدىلار قىز بىلەن يىگىتنى بىرىنچى سېپاس كۈنى بىر ـ بىرى بىلەن ئۇچراشتۇرۇپ قويۇشقا كېلىشىپ قويدى.

19

كورشۇنوپنىڭ قوراسىدا تويغا تەييارلىق قىزىپ كەتتى. قىزنىڭ پۇتمەي قالغان بەزىبىر كىيىملىرى ئالدىراش تىكىلمەكتە ئىدى. ناتالىيە ئاخشاملىرى مەھكەم ئولتۇرۇپ، ئەنئەنىۋى ئادەت بويىچە كۆيوگە تارتۇق قىلىنىدىغان كۆلرەڭ تۈت شارپا بىلەن، يۇڭ پەلەيني توقۇپ پۈتتۈرمەكتە ئىدى.

ئانىسى لۇكىنىچنا پۈتۈن كۈن قاراڭغۇ چۈشكىچە كىيىم تىكىدىغان ماشىنا يېنىدا مۈكچىيىپ ئولتۇرۇپ، يېزا مەركىزىدىن كەلگەن ماشىنىچى ئايالغا يارەملىشەتتى.

مىتكا ئېتىزدىن دادىسى ۋە باشقا خىزمەتكارلار بىلەن بىللە قايتىپ كېلىپ، يۇيۇنماستىنلا ۋە قاداق بولغان ئايغىدىكى قوپال ئېتىز چورۇغىنى سېلىۋەتمەستىنلا، توپ ـ توغرا مېھمانخانىغا ناتالىيىنىڭ يېنىغا بېرىپ ئولتۇردى. ئۇ ھەمىشەم سىڭلىسىنىڭ چىشىغا تېگىپ، ئۇنىڭدىن ھوزۇرلىنىشنى ياخشى كۆرەتتى.

ــ توقۇۋاتامسەن؟ ــ دەپ قىسقىلا سورىدى ئۇ يۇڭ شارپىنىڭ چۇچىلىرىنى كوزى بىلەن ئىملاپ.

ــ توقۇۋاتىمەن، سېنىڭ نېمە كارىڭ؟

ــ توقۇ، توقۇۋەر، ئەخمەق، ئۇ رەھمەت دېيىشنىڭ ئورنىغا تۇمشۇغىڭغا ئۇرىدۇ.

— نىمشقا؟

— ياخشى كۈن كېچۈرىشىڭ ئۈچۈن، گىرىشكىنى مەن بىلمەن، ئىككىمىز دوست. ئۇ شۇنداق بىر ئىتكى، چىشلىۋېلىپ، نىمشقا چىشلىگەنلىگىنى ئېيتمايدۇ.

— يالغان سۆزلىمە! مەن ئۇنى بىلمەيمەن.

— مەن ئۇنى سەندىن ياخشىراق بىلىمەن. مەكتەپكە بىللە بېرىپ، بىللە كەلگەن تۇرساق.

مىتكا ئارا تاتلىشىپ تەكەن ئالقانلىرىغا قارايدۇ، مۇغەمبەرلىك بىلەن ئۇلۇغ كىچىك تىنىپ قويدى — دە، ئىگىز قەدىنى ئېگىپ يەرگە ئىگىشتى.

— سەن ئۇنىڭ قولىغا چۈشسەڭ تۈگىشسەن، ناتاشكا! تۇرمۇشقا چىقماي ئولتۇرغىنىڭ ياخشى، سەن ئۇنىڭ نېمە ئارتۇقچىلىغىنى كۆردىڭ؟ خوش، قېنى؟ قورقۇنۇچلۇق ئادەم — ئات قىلىپ مىنەلمەيسەن، ئۆزى بىر ئاز تەنتەكرەك... سەن قايتىدىن ئۇبدانراق بىر قارا: يارىماس يىگىت!...

ناتالىينىڭ ئاچچىغى كەلدى، — كۆز يېشىنى توكمەسلىك ئۈچۈن شارپىنىڭ ئۈستىگە يۈزىنى قويۇۋالدى.

— ھەممىدىن يامىنى، — ئۇنىڭ سوغاقلىغى... — دەپ ئايىماستىن چىشىغا تىگەتتى مىتكا. — نېمە يىغلايسەن؟ سەن ئەخمەق — دە، ناتاشكا. ئۇنىڭدىن ۋاز كەچ! مەن ھازىر ئاتنى ئېگەرلەپ، ئولارنىڭ قېشىغا بېرىپ، بۇندىن كېيىن بىزنىڭكىگە كەلمەڭلار دەيمەن...

گىرىشاكا بوۋا ناتالىيىگە بولۇشاتتى: ئۇ پۈتاقلىق ھاسا تايىغى بىلەن پايپاسلاپ مېڭىپ، گويا تاختاينىڭ بوش يا كى مەھكەملىگىنى بىلمەكچى بولغاندەك پولنى دوك — دوك

ئۇرۇپ، مېھمانخانىغا كىرەتتى ـ دە، بىر باغ بىددەك ساغۇچ ئاق ساقلىنى سىلاپ قويياتتى، ئارقىدىن مىتكىنى ھاسىسى بىلەن تۇرتۇپ:

ـ بۇ يەرگە نىمشقا كىردىڭ، يارىماس؟ گەپ قىل! ـ دەپ سورايتتى.

ـ ئەھۋال سوراپ چىقاي دەپ كىرىۋىدىم، چوڭ دادا، ـ مىتكا ئۇزىنى ئاقلايتتى.

ـ ئەھۋال سوراي دەپ؟ نىمە دىدىڭ؟ مەن سېنى بۇ يەردىن كېتىشكە بۇيرۇيمەن، يارىماس، قەدەملەپ مارش!

بوۋاي يادا ئۇرۇپ كەتكەن ئايالىرىنى ئاران بېسىپ، ھاسا تايىغىنى تەڭلەپ، مىتكىنىڭ ئۇستىگە بېسىپ كېلەتتى.

گىرىشاكا بوۋا يەر يۈزىنى دەسسەپ يۈرگىنىگە 69 يىل بولدى. 1877 ـ يىلدىكى تۈركىيە ئۇرۇشىغا قاتناشقان، گېنېرال گۇركونىڭ يېنىدا نەۋكەر بولۇپ تۇرغان، كېيىن ئۇنىڭ غەزىۋىگە ئۇچراپ، پولكقا قايتۇرۇلغان ئىدى. پلېۋنا ۋە روشچۇ بوسۇغىسىدىكى جەڭلەردە قەھرىمانلىق كورسەتكىنى ئۈچۈن ئىككى گىئورگى ئوردېنىسى ۋە بىر دانە گىئورگى مېدالى بىلەن مۇكاپاتلانغان. ھازىر ئوغلىنىڭ ئويىدە تۇراتتى، قېرىغان بولسىمۇ ئەقلى جايىدا، راستچىل، ھالال، مېھماندوست ئادەم بولغىنى ئۈچۈن. پۈتۈن يېزىدا ئۇمۇمنىڭ ھورمىتىگە ئىگە بولغان: بوۋاي قالغان ئومرىنى ئەسلىمە يېزىشقا بېغىشلىغان ئىدى.

يازدا كۈن چىققاندىن تارتىپ تاكى كۈن پاتقانغا قەدەر تامنىڭ تۈۋىدىكى كىچىككىنە سۇپىدا ھاسىسى بىلەن

يەرنى سىزىپ، بېشىنى تۆۋەن سېلىپ ئولتۇراتتى، ئۇنىڭ قېلىۋاتقان ئوتمۇش خاتىرىلىرى مىڭىسىدە ھۆۋا جانلىناتتى، ئايرىم مەنزىرىلەر، ئۇ ئۇزۇك - ئۇزۇك پىكىرلەر ئېسىگە كېلەتتى...

ئوكۇپ كەتكەن كازاكچە شەپكىسىنىڭ كۇزىرىكىدىن يۇمۇق كوزلىرىنىڭ قاش - قاپاقلىرىغا سايە چۈشۈپ تۇراتتى: بۇسايە يۇزىدىكى قورۇقلارنى تېخىمۇچوڭقۇرراق قىلىپ كورسىتەتتى، ئاقارغانساقىلىغاكوكۇش تۈس بېرەتتى. ھاسا ئۈستىدە بىر - بىرىگە كېرىشىپ كەتكەن بارماقلىرىدا، قولىنىڭ پەنجىلىرىدە، قاپ - قارا پولتىيىپ چىققان تومۇرلىرىدا ساسلىقتىكى قارا لايەك قاپ - قارا قان ئاستا ئايلىنىپ تۇراتتى.

قېنى - يىلدىن يىلغا سوۋۇپ، توڭىدىغان بولۇپ قالدى. گېرىشاكا بوۋا ئوزىنىڭ ياخشى كورىدىغان نەۋرىسى ناتالىيىگە:

— يۇك پاييىاق كېيىمىمۇ پۈتۈم ئىسسىمايدىغان بولۇپ قالدى. سەن ماڭا، جېنىم نەۋرەم، قات - قات قېلىن قىلىپ توقۇپ بەرسەك بولاتتى، — دەپ زارلىناتتى.

— نېمە دەۋاتسەن، چوك دادا، ھازىر يازغۇ! — دەپ كۈلەتتى ناتالىيە ئۇنىڭ يېنىغا ئولتۇرۇپ، ئاندىن چوك دادىسىنىڭ قورۇلۇپ كەتكەن ساپ - سېرىق يوغان قۇلاقلىرىنى كوزدىن كەچۈرەتتى.

— ھەي، جىگەر پارەم، يازلىغى ياز، ئەممما قېنىم يەرتىگىدىكى لايدىنمۇ سوغاق.

ناتالىيە بوۋىسىنىڭ تورغا ئوخشاش قول تومۇرلىرىغا قاراپ، مۇنۇ بىر خاتىرىنى ئەسلىدى: بىركۈنى ھويلىدا قۇدۇق

كولاشقان ئىدى، ــ بۇ ناتالىيىنىڭ بالىلىق چېغى ئىدى، ــ شۇ چاغدا ئۇ چىلەك بىلەن تارتىپ چىقىرىلغانلايدىن بىرقىوچاق ياسىدى، يەنە بىر مۇڭگۈزلۈك كالا ياسىغان ئىدى، بىراق كالىنىڭ مۇڭگۈزى ئوشتىلىپ كەتتى. ناتالىيە ھازىر يەنە ئىاشۇ بەش سارجىن چوڭقۇرلىقتىن تارتىۋىلىنغان لاينىڭ قولىغا قانچىلىك مۇزدەك تەككەنلىگىنى ئەسلەپ، بەدىنى سەسكىنىپ كەتتى ــ دە، بوۋىسىنىڭ قېرىلىقتىن سەپكىل باسقان گىل رەڭگىدىكى قوللىرىغا قورقۇش ئىچىدە قاراپ قويدى.

قىزنىڭ نەزىرىدە بوۋىسىنىڭ قول تومۇرلىرىدا قىزىل قان ئەمەس، بەلكى كوكۇش سۇيۇق لاي ئېقىۋاتقاندەك ئىدى.

ــ ئولۇپ كېتىشتىن قورقامسەن، چوڭ دادا؟ ــ دەپ سورىدى ئۇ.

گىرىشاكا بوۋا كونىراپ كەتكەن ھەربى كىيىمىنىڭ قاـ تۇرما ياقىسىدىن قورۇق باسقان، يادا ڭغۇ ۋە ئىنچىكە بوينىنى ئاران بوشاتقاندەك بولۇپ بېشىنى لىڭشىتتى،ۋەكوكۇش بولۇپ ئاقارغان بۇرۇتلىرىنى مىدىرلىتىپ قويدى.

ــ ئەجەلنى مەن ئەزىز مېھمانىدەك كۈتىمەن. ۋاقىتـ مۇ كېلىپ قالدى... ياشايدىغىنىمنى ياشاپ بولدۇم، پادىـ شالارغا خىزمەت قىلدىم، ھاراقنىمۇ ئارمانسىز ئىچتىم، ــ دەپ قوشۇپ قويدى كۈلۈمسىرەپ، ئاپپاق چىشلىرى كورۇنۇپكوزلىـ رى ئەتراپىدىكى قورۇقلار تىتىرىگەندەك بولدى.

ناتالىيە چوڭ دادىسىنىڭ قوللىرىنى بىر قۇر سىلاپ كېتىپ قالاتتى، بوۋاي بولسا ھامان مۇكچىيىپ سۇيىدا ئۇلـ تۇرۇپ، تۇتقۇچى ئۇپراپ كەتكەن ھاسىسى بىلەن يەر سىزاتـ

تىي، رەڭگى ئوڭۇپ كەتكەن، ئۇرغۇن ياماق چۈشكەن مۇنـ دىرىنىڭ قاتۇرما ياقىسىدىكى قىزىل بەلگىلەر ياشرىپ، كۆـ لۈپ تۇرغاندەكلا ئىدى.

ئۇ ناتالىيىگە چاي ئىچىرىشىپتۇ، دىگەن خەۋەرنى ئاڭـ لىغاچ، كورۇنۈشتە خاتىرجەمدەك كورۇنسىمۇ، ئىچىدە قاتتىق ھايغۇردى ۋە غەزەپلەندى، چونكى ناتالىيە داستىخان ئۈستـ دە ئۇنى ياخشى تاماق بىلەن كۈتەتتى، كىرـ قاتلىرىنى يۇـ ياتتىي، يامغىنى يامايتتى، پايپاق توقۇپ بېرەتتى ۋە كوپـ نەك ـ ئىشتانلىرىنى تىكەتتى. شۇ خەۋەرنى بىلگەندىن كېيىن گىرىشاكا بوۋا ئىككى كۈندىن بۇيان نەۋرىسىگە ھۇمىيىپ قارايدىغان بولۇپ قالدى.

ـــ مېلىخوپلار ـــ نامدار كازاكلار، مەرھۇم پروكوفىيـ ئەزىمەت كازاك ئىدى، نەۋرىلىرى قانداقكەن، تاڭ؟

ـــ نەۋرىلىرىمۇ يامان ئەمەس، ـــ دەپ مۇجمەلـرەك جاۋاپ بەردى مىرون گىرىگورىيېۋىچ.

ـــ گىرىشكىسى بىئەدەپ چوڭ بولۇپتۇ، يارىماس. قايسى كۈنى چېركاۋدىن كېلىۋاتسام، مەن بىلەن ئۈچرىشىپ قېلىپ، سالام بەرمىدى. ئەمدى قېرىلارنى ھېچقايسىسى ھورمەت قىلىشـ مايدىغان بولۇپتۇ...

ـــ ئۇ مۇئامىلىسى ياخشى يىگىت، ـــ دىدى لۇكىنىچـنا كەلگۈسىدىكى كۈيوغلىغا يان بېسىپ.

ـــ نېمە؟ مۇئامىلىسى ياخشى دىدىڭمۇ؟ ئىلاھىم دىگـ نىڭ راست بولسۇن، ئىش قىلىپ، ناتاشكىغا ياقسۇن...

تويلۇق سالىدىغان كۈنى مەسلىھەت بولۇۋاتقاندا، گىرىشاكا بوۋا دىيەرلىك ھېچنىمگە ئارىلاشمىدى: ھوجرىسىدىن

چىقىپ، مېھمانخانىدا ئازراقلا ئولتۇردى ـ دە، ئاغزى تار رومكىدىن ۋودكىنى تەسلىكتە ئىچىپ سەل ـ پەل قىزىغاندىن كېيىن مەس بولۇپ قېلىۋاتقانلىغىنى سېزىپ، دەرھال چىقىپ كەتتى.

ئىككى كۈندىن بۇيان ئۇ، تەشۋىشلىنىپ قالغان بەخـ تىيار ناتالىيىگە لام ـ جىم دېمەي قاراپ ـ قاراپ قويياتتى، ئاقىرىپ كوكۈش تۈس ئالغان بۇرۇتىنى مىدىرلىتىپ، ئۇچىنى چىشلەيتتى، كېيىن خېلىلا يۇمشاپ قالدى.

ـــ ناتاشكا! ـــ دەپ قىچقىرىپ قالدى بىر كۈنى.

ناتالىيە يېنىغا كەلدى.

ـــ خوش، بالام، سەن ئۇزەك خوشالمۇسەن؟ قانداق؟

ـــ مەن ئۇزەمۇ بىلمەيمەن، چوك دادا، ـــ دەپ راستىنى ئېيتتى ناتالىيە.

ـــ خا ـ خا ـ خا... شۇنداق دېگىن... مەيلى، ئەيسا مەدەتكار بولسۇن، خۇداغا تاپشۇردۇم، ـــ دېدى، لېكىن ئەـ لىمگە چىدىمايى تەنە قىلدى: ـــ بوۋام ئولۇپ كەتكىچە تۇـ رۇپ تۇراي دېمىدىك، يارىماس، كوزۇم يۇمۇلغاندىن كېيىن چىقسا ئۆمۇ بولاتتى... سەنسىز تۇرمۇشۇم ئېغىر بولىدۇ.

بۇلارنىڭ گېپىگە مىتكا ئاشخانىدىن قۇلاق سېلىپ تۇـ راتتى، ئۇ:

ـــ چوك دادا، سەن يەنە يـۇز يىل ئومـۇر كۆرىسەن، ئۇ كۆتۈپ ئولتۇرۇۋېرەمدۇ؟ سەن تـازا مېھرىۋانسەن ـ دە... گېرىشاكا بوۋا قۇلىغىچە قىزىرىپ كەتتى، ھاسىراپ توكۇلدىتىپ ۋاقىرىدى:

ـــ ئاغزىڭنى يـۇم، بەچچىغەر، ئىتنىڭ بالىسى! يو-

قال!... ۋاي كاساپەت شەيتان! قۇلاق سېلىپ تۇرغان ئىكەن، بۇ دۇشمەن!...

مىتكا كۇلگەن پېتى هويلىغا قاچتى، گىرىشاكا بوۋا ئۇزاققىچە ئاچچىقىنى باسالماي، مىتكىنى تىللىدى، ئۇنىڭ كالتە يۇڭ پايپاق كىيگەن ئايالىرى تىزغىچە تىتىرەيتتى.

ناتالىينىڭ ئىككى سىڭلىسى — 12 ياشلىق ماريىكا بىلەن 8 ياشلىق ئەركە ئوسكەن شوق قىز گىرىپكا — توي كۇنىنى سەۋرىسىزلىك بىلەن كۇتەتتى.

كورشۇنوپلارنىڭكىدە دائىمى تۇرىدىغان خىزمەتكارلارنىڭمۇ خوشال بولغانلىغى چىرايىدىن چىقىپ تۇراتتى. ئۇلار خوجايىنىنىڭ مول زىيادىتىدىن بەھرىمەن بولۇشنى، ئىككى كۇن ئىشتىن بوشاپ، پۇخادىن چىققىچە ئويناپ‌ياشنى ئۇمىت قىلىشاتتى. بۇلارنىڭ ئىچىدە ئۇزۇنتۇرا — خۇددى قۇدۇق تۇرنىسىدەك ئىگىز① — گىت - بابا دېگەن غەلىتە پەملىك بىرسى بوگۇچاردىن كەلگەن ئوكرايىنلىق بولۇپ، يېرىم يىلدا بىر قېتىم ئىنتايىن قاتتىق ئىچەتتى. شۇ بىر ئىچىشتە ئۇستىدىكى پۇتۇن كىيىم - كېچەكلىرىنى ۋە تاپقان ئىش‌هەقىنى هاراققا سېلىپ بېرەتتى. گىت - بابا ئۇزىنىڭ ئىچىدىغان ۋاقتى يېقىنلىشىپ قالغاچ، خېلىدىن بېرى گېلى قىچىشىپ يۇرگەن بولسىمۇ، توي بولغىچە بىر ئىلاج قىلىپ سەۋىر قىلىپ تۇرۇشقا نىيەت بېكىتكەن ئىدى.

يەنە بىر مەخپىي ئىسىملىك قاتمال ۋە قارامتۇق كازاك خىزمەتكار مىگۇلىنىسكى يېزىسىدىن كورشۇنوپلارنىڭكىگە تېخى

① قۇدۇق تۇرنىسى — قۇدۇق بېشىغا سۇتارتىش ئۈچۈن بېكىتىلگەن ئۈزۈن ياغاچ.

يېقىندىلا كەلگەن بولۇپ، ئۇ ئويىگە ئوت كېتىپ خانىۋەيران بولغانلىقتىن، بۇ يەردە ياللىنىپ ئىشلەۋاتاتتى، ئۇ گېتكو (كىشىلەر گېت ـ بابانى شۇنداق دەپ ئاتىشاتتى) بىلەن ئۇلپەتلەشكەندىن كېيىن ئانچە ـ مۇنچە ئىچىشىپتۇراتتى، ئۇ ئاتقا بەك ئىشقىۋاز ئىدى. بىرئاز ئىچىۋالسىلا يىغلايتتى، كوز يېشىنى قاتمال، قاشسىز يۈزىگە سۈركەپ، مىرون گىرىگورىيېۋىچقا يېپىشىۋالاتتى:

ـــ خوجايىن! جېنىم خوجايىن! قىزىكىنى ياتلىق قىلغانداﺍ ئىزۋاش ھەيدەشنى پېقىر مىخىيكىغا تاپشۇر. مېنىڭ قانداق ھەيدەيدىغانلىغىمنى شۇ چاغدا كورىسەن! گۈلخانىڭ ئۇستىدىن ئات چاپتۇرۇپ ئوتۇپ كېتىمەن، ئەمما ئاتىڭ بىلەر تال مويىغا ئوت تەككۈزمەيمەن. مېنىڭمۇ ئاتلىرىم بار ئىدى... ئېھ!...

ھەمىشە قاپىغى سېلىق، كىشىنى ياقتۇرمايدىغان گېتكو نىمىشقىدۇر، مىخىيگە ئۇگىنىپ قالغان بولۇپ، ئۇنىڭ بىلەن چاقچاقلىشىپ چىشىغا تېگەتتى:

ـــ مىخىي ئاكلاۋاتامسەن؟ سەن قايسى يېزا بازىرىدىن؟ ـــ دەپ سورايتتى، تىزغىچە چۈشىدىغان ئۇزۇن قولىنى بىر ـ بىرىگە سۈركەپ، ئەمما شۇ ئانلا ئاۋازىنى ئۇزۇگەرتىپ: «مىگولېۋسكىلىقمەن» دەپ ئۇزى جاۋاپ بېرەتتى. ـــ «ئەمما نىمىشقا قولۇڭدىن ئىش كەلمەيدۇ؟» ـــ «نەسلىمىز شۇنداق بولسا كېرەك».

گېتكو داﺍئىم تەكرارلىنىدىغان بۇ چاقچاقتىن ئۇزى ھوزۇرلىنىپ، خىرىلداپ كۈلەتتى. ئۇزۇن، يادا ئىغۇ يوتىسىغا ئىككى قولى بىلەن شاپىلاقلاپ قاقاقلاپ كېتەتتى، ئەمما

مخپينىڭ ئاچچىغى كېلىپ، گېپتكونىڭ ئۇستۇرا بىلەن قىرىلغان يۇزىگە ۋە تىترەپ تۇرغان كىكىر تىگىگە قاراپ: «ھۇقۇش»، «قوتۇر» دەپ تىللايتتى.

تويىنى كۆز ئۈچىدا قىلىشقا توختاشتى. يەنە ئۇچ ھەپتە بار ئىدى. ئۇسپېنىيى① كۆنى گىرىگورىي كېلىننى كورگىلى كەلدى. خاس ھۇجرىدا يۇمۇلاق شىرە يېنىدا قىزنىڭ دوستلىرى بىلەن بىللە سېمىچكا ــ گازىر، پىستە ــ يانىاق چېقىشىپ ئولتۇرۇپ، كېيىن كېتىپ قالدى. ناتالىيە ئۇنى ئۇزىتىپ چىقتى. گىرىگورىينىڭ يېڭى ئىگەر توقۇلغان ئېتى لاپاسنىڭ ئاستىغا باغلانغان ئىدى، ناتالىيە ئوقۇرنىڭ يېنىدا قولىنى قوينىغا سېلىپ بىر نېمىنى ئالدى ــ دە، ئوزىنىڭ قىزىلىق كوكسىنىڭ ھارارىتى بىلەن ئىسسىغان كىچىككىنە بىر تۇگۇنچە كىنى گىرىگورىيغا ئاشقانە نەزەر بىلەن تىكىلىپ تۇرۇپ قولىغا تۇتقۇزدى. گىرىگورىي بۇ سوغاتنى قوبۇل قىلىۋاتقاندا، ئاپپاق چىشلىرىنى كورسىتىپ قىزنى ھەيرەتتە قالدۇردى.

ــ بۇ نېمە؟ ــ دەپ سورىدى گىرىگورىي.

ــ ئويۇڭگە بارغاندا كورىسەن ... مەن ساڭا تاماكا خالتىسى تىككەن ئىدىم.

گىرىگورىي تارتىنىۋاراق ناتالىيىنى ئوز باغرىغا تارتىپ سۆيمەكچى بولدى، بىراق قىز ئىككى قولىنى ئۇنىڭ كوكسىگە تىرەپ، چاققانلىق بىلەن ئارقىغا ئېگىلدى ــ دە، قورقۇش ئارىلاش دەرىزە تەرەپكە قاردى.

① ئۇسپېنىيى ــ خىرىستىيانلاردا بىر يىرام كۆنى ــ 15 ــ ئاۋغۇستقا توغرا كېلىدۇ.

— ئۇلار كۆرۈپ قالىدۇ!
— كورسە - كورمەمدۇ!
— ئىزا تارتىمەن ...
— بىرىنچى قېتىم شۇنداق بولىدۇ، — دەپ چۈشەندۈردى گىرىگورىي.

ناتالىيە يۈگەننى تۈتۈپ تۇردى. گىرىگورىي كۆزىنى قىسىپ، مىڭىسىگە ياد بولۇپ كەتكەن ئۇزۇكنى پۈتى بىلەن ئىزلەيتتى. ئۇ ئىگەرنىك كورپىچىگىگە ئورۇنلىشىپ ئولتۇرغاندىن كېيىن هويلىدىن چىقىپ كەتتى. دەرۋازىنى ئېچىپ تۇرغان ناتالىيە قولىنى كوزىگە تۇتۇپ، ئۇنىڭ ئارقىسىدىن قاراپ قالدى: گىرىگورىي ئىگەرنىك ئۈستىدە قالماقچىسىغا ئولتۇرۇپ، سول بېقىنىغا سەل قىيشىيىپ، قامچىسىنى يىگىتلەرچە ئوينىتىپ كېتىۋاتاتتى.

«11 كۈن قالدى» — دەپ هېسابلىدى ناتالىيە ئېچىدە ۋە چوڭقۇر بىر نەپەس ئېلىپ، كۈلۈپ قويدى.

20

بۇغداي يۇمرانمايسا بولۇپ ئۇنۇپچىقىپ، ئاندىن ئوسۇشكە باشلايدۇ؛ بىر يېرىم ئايدىن كېيىن ئارىسىغا قاغا كىرسە كورۇنمەيدۇ؛ بۇغداي يەرنىڭ شەرۋىتىنى ئېمىپ، باشاق چىقىرىدۇ؛ ئۇندىن كېيىن چىچەك ئاچىدۇ، باشاقلارنى ئالتۇندەك چاقناتىپا باسىدۇ؛ كېيىن خۇشبۇي ۋە شىرىن سۈتكەتو-

لۇپ، بوغاز بولۇشقا باشلايدۇ. تېرىغان ئىگىسى دالىغا چىقىپ بۇغدايلىققا كوز تىككەندە، خوشاللىغىنى ئىچىگە سىغمىدۇرالمايدۇ. قەيەردىندۇر، بۇغدايلىققا بىر توپ مال بېسىپ كىرىدۇ: ھەممە يەرنى چەيلەپ، بولۇق باشاقلارنى يەنچىپ، يەر بىلەن يەكسان قىلىپ تاشلايدۇ. مال ئېغىنىغان يەرلەردە بۇغداي دائىرە شەكلىدە دەسسىلىپ يېتىپ قالىدۇ ... بۇ ئېچىنىشلىق مەنزىرىنى كورگەندە كىشىنىڭ يىغلىغۇسى كېلىدۇ.

ئاكسىنىيىنىڭ بېشىغا خۇددى شۇنداق كۇن كەلدى: ئۇنىڭ ئالتۇندەك قىزىرىپ، پوره كەلەپ گۇل ئاچقان مۇھەببەتنى گىرىشكا ئۇزىنىڭ قوپال تېرەچورىغى بىلەن دەسسەپ ئايىاق ئاستى قىلىۋەتتى، ھەممىسى كۇلگە ئايلاندى.

مېلىخوپلارنىڭ كوكتاتلىغىدىكى ئاشۇ ئاپتاپپەرەسلەر ئارىسىدىن قايتقاندا، ئاكسىنىيىنىڭ كوڭلى خۇددى شۇاق بىلەن شور باسقان تاشلاندۇق خاماندەك قۇپ - قۇرۇق تاقىر چولگە ئايلاندى.

ئويگە قايتىپ كېلىۋاتقاندا ھەدەپ رومىلىنىڭ ئۇچىنى چىشلەيتتى، كېلىگە بىر نەرسە تۇرۇپ قالغاندەك ۋاقىرىغۇسى كېلەتتى، دەھلىزگە كىرىش بىلەنلا ئۇزىنى يەرگە ئاتتى - دە، زار - زار يىغلاپ بوغۇنۇقۇپكەتتى، ئازاپ ئىچىدە مىڭىسىگە قارا ئىغۇچىلىق تىقىلدى...كېيىن ئۇزىگەكەلدى، ئەمما يۇرىگىنىڭ چوڭقۇر بىر يېرى پىچاق سانچىلغاندەك ھامان ئازاپلىناتتى.

مال چەيلەپ تاشلىغان زىرائەت يەنە ئورنىدىن تۇردى.يەر بىلەن يەكسان قىلىنغان غوللىرى شەبنەم ۋە قۇياش نۇرىدىن بەھرى ئېلىپ، قەددىنى رۇسلىدى: دەسلەپتە، يۇ-

كىنى كوتىرەلمەي قالغان ئادەمدەك مۇكچىيىپ، كېيىن گەۋدىسىنى تۇزلەپ، بېشىنى كوتەردى، يەنە بۇرۇنقىدەك كۆن نۇرىنى ئېمىپ، يەنە شامالدا تەۋرىنىپ يايراشقا باشلىدى...

كېچىلىرى ئاكسىنىيە ئېرىگە ھەددىدىن تاشقىرى ئەكىلىسىمۇ، خىيالى باشقا يەردە بولۇپ، قەلبىدە نەپرەت بىلەن ئۆلۈغ مۇھەببەت تۇيغۇسى بىر - بىرىگە چىرمىشىپ كەتكەن ئىدى. بۇ ئايالنىڭ ئۇي - خىيالىدا ھامان ئاۋالقىدەك شەرمەندىچىلىك كۆچىسىغا كىرىش ئازۇسىسالغانىدى: ئۇ، مۇھەببەتنىڭ قايغۇ ۋە شاتلىغىنى باشتىن كەچۈرمىگەن بەختىيار ئاتالىيەكورشۇنوۋا دىن گىرىشكىنى تارتىۋېلىشقا نىيەت بېكىتىتى. ھەر كېچىسى مىڭ تۈرلۈك پىكىرلەرنى ئويلاپ، قۇرغاق كوزلىرىنى قارا ئىغۇچىلىققا تىكىپ تاڭ ئاتقۇزاتتى، ئوڭ قولىنىڭ ئۇستىدە ئېغىر ئۇيقۇغا پاتقان ستېپانىنىڭ چىرايلىق بېشىنى ياتاتتى، ئۇنىڭ جىنگىلەك ئۇزۇن كوكۇلىسى بىر تەرەپكە ساڭگىلاپ قالغانىدى. ستېپان سەل ئېچىلىپ قالغان ئاغزى بىلەن نەپەس ئالاتتى، ئۇ قاريىپ كەتكەن قولىنى ئايلىنىڭ كوكسىگە قانداق قويغان بولسا، شۇپېتى قالغان، ئىشتا پىشقان تومۇر بارماقلىرى مىدىرلاپ تۇراتتى. ئاكسىنىيە ھامان ئويلىناتتى، چامىلاپ كورەتتى، قايتا - قايتا ئويلاپ، ئاخىرى مۇنداق بىر قەتئىي قارارغا كەلدى: گىرىشكىنى ھەممەيلەندىن تارتىۋالىدۇ، ئۇنى ئوزىگە شەيدا قىلىپ، ئاۋالقىدەك ئۇنىڭغا يەككە - يىگانە ئىگە بولىدۇ.

ئەمما يۇرىكىنىڭ چوڭقۇر بىر يېرىدە ھەرىنىڭ نەشتىرىگە ئوخشاش بىر نەرسە قاتتىق ئازاپ سالاتتى.

كېچىسى ئەھۋال شۇنداق ئىدى، كۈندۈزى بولسا ئاكا

سىنىيە كۆندىلىك تۇرمۇشنىڭ ئوي - پىكرى بىلەن غەرق بو-
لۇپ، ئوي ئىشلىرى بىلەن بولۇپ‌كېتەتتى، گىرىشكىنى بىرەر
جايدا ئۇچرىتىپ‌قالسا، تاتىرىپ كېتەتتى - دە، ئۇنىڭغا تەشـ
نا بولغان ئاكسىنىيە چىرايلىق قەددى - قامىتىنى يورغىلـ
تىپ، ئۇنىڭ قاپ - قارا كوزلىرىگە ئۇيالماستىن كوز تىكىپ
يېنىدىن ئوتۇپ كېتەتتى.

ھەرئۇچرىشىشتىن كېيىن گىرىشكا ھىجرانىدا قالغانلىغىنى
ھېس قىلاتتى. گىرىشكا بىكاردىن - بىكار غەـ
زەپلىنىپ، دۇناشكا بىلەن ئانىسىغا زەھىرىنى چاچاتتى،
ئەمما كوپ چاغلاردا قىلچىنى ئېلىپ، قورانىڭ ئارقىسىغا
چىقىپ كېتەتتى - دە، ئۇيەردە تەرگە چومۇپ، چىشلىرىنى
غۇچۇرلىتىپ، يەرگە قادالغان شاخ - شۇمبىلارنى چېپىپ تاشـ
لايتتى. بىر ھەپتە ئىچىدە بىرتالاي شاخلارنى چېپىپ تۇگەتـ
تى. پانتېلېي پروكوفىيېۋىچ قۇلىغىدىكى سىرغىسىنى پاقىرىـ
تىپ، كوزلىرىنى ئالايتۇرۇپ تىللاپ كېتەتتى:

ـــ بىكارلا چېپىپ، نابۇت قىلىۋەتتى، لەنىتى شەيتان،
ئىككى قاشا تامغا يېتەتتى! ئۇقىتۇق، راسا قىلىچۋاز يىگىت
ئىكەنسەن. ئاناڭ سېنى تۇغماي ئولسۇن! قولۇڭ قىچىشقان
بولسا توقايلىققا بېرىپ چاپماسەن...ئالدىرىماي تۇر، يىگىت،
ئەسكەرلىككە بارىسەن، شۇ چاغدا قىلىچۋازلىقنى قىلىپ كورـ
سەن!... ئۇيەردە سەندەكلەرنىڭ تاناۋىنى بىر پەستە تارـ
تىپ قويىدۇ...

21

كېلىن كوچۇرۇش ئۈچۈن قوش ئات قوشۇلغان توت هارۋا جابدۇتىلغان ئىدى. بايرام كۈندىكىدەك ياسىنىۋالغان كىشىلەر مېلىخوپلارنىڭ قوراسىدا، هارۋىلارنىڭ چوربىسىدە توپ - توپ بولۇپ تۇرۇشاتتى.

يىگىت قولدىشى — پېترو، قارا كەمزۇل، يول - يول جىبەك تۈتۈلغان هاۋارەك شالۋۇركىيگەن، سول يېڭىگە 2 دانە ياغلىق چەككەن بولۇپ، ساپ - سېرىق بۇرۇتى ئاستىدىن توختىماي كۈلۈمسىرەپ، يىگىتنىڭ يېنىدا تۇراتتى.

— سەن، گىرىشكا، يۇرەكسىلىك بول! بېشىڭنى خورازدەك ئېگىز تۇت، نىمەئانچە سۇلىشىپ تۇرىسەن؟

هارۋىلارنىڭ يېنىدا كالدۇر - كۇلدۇر گەپ - سوزلەر، ۋاراقلار - چۇرۇقلار توختىمايتتى.

— توي بېشى نەگە يوقالغاندۇر؟ ماڭىدىغان چاغ بولۇپ قالدىغۇ؟!

— كېچىك دادا!

— هە؟

— كېچىك دادا، سەن ئىككىنچى هارۋىغا ئولتۇر، ئاڭلىدىڭمۇ، ئاتا؟

— هارۋىغا توشەك سالدىڭلىمۇ؟

— توشەك سالمىسىمۇ، قوۋۇرغاق سۇنمايدۇ، هارۋىنىڭ

ئوزى يۇمشاق!

توق قىزىل يۇڭ يوپكا كىيگەن، تال چۈشتەك ئېگىلىپ يۇرگەن دارىيە پەداز قىلىنغان كامان قاشلىرىنى ئويناتىپ پېترونى ئىنتىزار قىلاتتى.

ــ ماڭىدىغان ۋاقىت بولۇپ قالدى، دادامنى چاقىر، ئۇ يەردىكىلەر ساقلاپ تۇرۇپ قالىدۇ.

پېترو قەيەردىندۇر دىككاڭلاپ كېلىۋاتقان دادىسى بىلەن پىچىرلىشىپ سوزلەشكەندىن كېيىن بۇيرۇدى:

ــ ھارۋىغا چىق! مېنىڭ ھارۋامغا يىگىت بىلەن 5 كىشى چۈشسۇن. ئانىكەي، ھارۋىنى سەن ھەيدەيسەن.

ھەممەيلەن ھارۋىغا چىقىپ ئورۇنلاشتى. يۇزى قىزارغان ۋە كاتتا ياسانغان ئىلمىنىچنا دەرۋازىنى ئاچتى. توت ھارۋا كوچىدا بىر بىرىدىن ئۆزۈپ، ئالدىغا ئوتۇپ كېتىش ئۈچۈن تىرىشاتتى.

پېترو گىرىگورىينىڭ يېنىدا ئولتۇردى. ئۇلارنىڭ ئۈستىدىكى ئولتۇرغان دارىيە چوڕىسىگە تور تۇتۇلغان قول ياغلىقىنى پۇلاڭلىتىپ باراتتى. ئوڭغۇل ــ دوڭغۇل يەرلەردەناخشا ساداسى بىردىنلا ئۇزۇلۇپ قالاتتى. كازاكچەشپكىلەرنىڭ قىزىل گەردىشى، كوك ۋە قارا مۇندىرلار، كالتە كەمزۇللار، ئاق لېنتا چىگىلگەن يەڭلەر، ئايالارنىڭ ھەسەن ــ ھۈسەندەك رەڭدار يىپەك روماللىرى، تۇرلۇكرەڭدىكى يوپكىلار... ھەربىر ھارۋىنىڭ ئارقىسىدىن كوتىرىلىگەن ئاپپاق چاڭ ــ توزاڭ بۇلۇتى ... قىز كوچۇرىدىغانلار مانا شۇ يوسۇندا باراتتى.

مېلىخوپلارنىڭ خوشنىسى، گىرىگورىينىڭ ئىككىتۇققان

قىرىندىشى ئانىكەي ھارۋىنى ھەيدىدى. ئۇ شۇنچىلىك ئىگىز شىپ ئولتۇرغان ئىدىكى، ھارۋىنىڭ ئالدى تاختىسىدىن پەس كە يىقىلىپ كېتىشكە تاس قالغانىدەك كورۇنەتتى، قامچىسىنى قاسىلدىتىپ، «تىر - تىر!» دەپ چىرقىراپ قويياتتى، تەرگە چومگەن ئاتلار ئۇزۇن تاسمىلارنى ئۇزۇپ تاشلىغىدەك بولۇپ، ئالغا ئۇچۇپ باراتتى.

— قامچىلا! ئۇر! — دەپ ۋاقىرايتتى پېترو.

ئايال مىجەز، كوسا ئانىكەي گىرىگورىيغا كوزقىسىپ، سىپ - سىلىق يۇزىنى پۇرۇشتۇرۇپ ھەجىيياتتى - دە، قامچىسىنى ئوينىتىپ ئاتلارنى ساۋلايتتى.

— پوش-پوش!...— دەپ توۋلاپ قويدى ئۇلارنى قوغلاپ يەتكەن ئىلىيە ئۇرۇكسۇن، بۇگىرىگورىينىڭ ئانا تەرەپ تاغىسى ئىدى. گىرىگورىي تاغىسىنىڭ ئارقىسىدا ئولتۇرغان بەختىيار دۇنا شكىنى كورۇپ قالدى؛ ئۇنىڭ قارامتۇق مەڭزى خوشاللىقتىن لىكىلداپ تۇراتتى.

— ياق، تۇرۇپ تۇر! — دەپ ۋاقىرايتتى ئانىكەي ۋە ئورنىدىن ئىرغىپ تۇرۇپ قاتتىق ئىسقىرتتى.

ئاتلار پۇشقىرىپ، ئوقتەك ئۇچۇپ باراتتى.

— يىقىلىپ چۈشسەن! ... — دەپ چىقىرىدى دارىيە جايىدىن قوزغىلىپ ۋە دەرھال ئانىكەينىڭ لاكلانغان پاقىراق ئوتۇگىنى قۇچاقلىۋالدى.

— كوزۇگگە قارا! ... — دەپ توۋلىدى بىر تەرەپتە ئىلىيە تاغا، ئۇنىڭ ئاۋازى چاقلارنىڭ گۈلدۇرلىگەن سادالىرى ئاستىدا ئاڭلانماي قالدى.

يەنە ئىككى ھارۋا يولدا يانمۇ يان چېپىپ كېلىشەتـ

تى، بۇ ھارۋىلارنىڭ ئۇستىگە رەڭمۇ - رەڭ كىيىم كىيگەن ئادەملەر لىق تولغان ئىدى. دۇمبىسىگە قىزىل، ھاۋارەڭ ۋە شاپتۇل چىچىگى رەڭ يوپۇقلار يۇپلغان ۋە يايلى بىلەن پىشانىسىغا قەغەز گۈل، لېنتە چىگىلگەن ئاتلار قوڭغۇراقلىرىنى جارانگلىتىپ، ئاغزىدىن ئاپپاق ماغزاپتەك كوپۈك ئاققۇزۇپ، ئوڭغۇل - دوڭغۇل يولدا ئۇچۇپبېرىشاتتى، شامال ئاتلارنىڭ تەرلىگەن ساغرىلىرى ئۇستىدىكى يوپۇقلىرىنى يەلپۈلدىتەتتى.

كورشۇنوپنىڭ دەرۋازىسى ئالدىدا بىر توپ بالا قىز كوچۇرگۈچىلەرنى ساقلاپ تۇرۇشاتتى، ئۇلار يولدا چاڭ - توزاڭ پەيدا بولغانلىغىنى كورۈش بىلەنلا ھويلىغا چېپىپ كىرىشتى.

— كېلىشۋاتىدۇ!

— راسا چاپتۇرۇپ كېلىشۋاتىدۇ!

— ئەنە كورۈندى!

ئۇلار گېپتكونى ئورۇۋېلىشتى.

— نىمە قىلىسىلەر بۇ يەردە، ئادەمنى قىستاپ! يولنى ئېچىۋېتىڭلار شۇمتەكلەر! چۇقىرىشىپ قۇلاقنى پاڭ قىلىۋەتمىگىلىغۇ!

— خوخۇل، ياغلىق‌قاپاق‌خوخۇل، كەل، سەن‌بىلەن‌تىركەشمەز، خوخۇل، خوخۇل!... قارامايچى!... — دەپ چۇقىراشتى باللار. ئۇلار گېپتكونىڭ تاغاردەك كەڭ شالۋۇرى ئەترابىدا سەكرىشەتتى.

لېكىن ئۇ، قۇدۇققا ئېگىشىپ قارىغان ئادەمدەك بېشىنى ئېگىپ، شوخلۇق قىلىۋاتقان باللارغا مەسلىگى كېلىپ، يوغان قوسىغىنى قاشلاپ، مۇلايىملىق بىلەن كۇلەتتى.

هارۋىلار گۈلدۈرلەپ ھويلىغا كىرىپ كەلدى، پېترو كىرىگورىنى پەلەمپەي تەرەپكە باشلاپ ماڭدى. قىز كوچۇرۇشكە كەلگەنلەر ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن ئەگىشىپ ماڭدى.

دەھلىز بىلەن ئاشخانا ئارىلىغىدىكى ئىشىك تاقاپ قويۇلغان ئىدى.

پېترو ئىشىكنى قاقتى.

— يا ھەزرىتى ئەيسا، بىزگە رەھمەت قىلغىن.

— ئامىن، — دېگەن ئاۋاز ئاڭلاندى ئىشىكنىڭ ئىچىدىن.

پېترو يەنە تاقىلداتتى، ھىلىقى سوزلەر ئۈچ قېتىم تەكرارلاندى. ئىچكىرىدىكىلەرنىڭ يانداۋۇق ئاۋازى غۇۋا ئاڭلىناتتى.

— كىرىشكە رۇخسەت قىلامسىلەر؟

— مەرھەمەت.

ئىشىك ئېچىلدى. ناتالىيەنىڭ چوقۇندۇرغان ئانىسى — ھازىر يەڭگە بولغان چىرايلىققىنا تۇل ئايال پېتروغا نازاكەت بىلەن تەبەسسۇم قىلىپ تازىم بەجا كەلتۈردى.

— قولداش يېگىت، سالامەتلىك ئۈچۈن كوتىرىۋەت!

يەڭگە ئايال بىر ئىستاكان سۈزۈلمىگەن كۈۋاسنى سۇندى، پېترو بۇرۇتىنى سىلاپ قويۇپ، بىرلا ئىچىۋەتتى ـ دە، كوپچىلىكنىڭ كۈلكىسىنى كەلتۈرۈپ، تامىغنى قىرىپ قويدى.

— يەڭگە، مېنى بۇ نىمەڭ بىلەن مېھمان قىلىپ، راسا باپلىدىڭ! توختاپ تۇر، جانان، مەنمۇ سېنى شۇنداق مېھمان قىلايكى، كوزۇگدىن ياش چىقىپ كەتسۇن!...

— ئەپۇ قىلىڭ، مەرھەمەت قىلىپ، — دەپ تازىم

قىلدى يەكگە ۋە پېتروغا قاراپ مۇغەمبەرلىك بىلەن كۆلۈپ قويدى.

قولداش بىلەن يەكگە سوزمەنلىك قىلىپ بولغىچە، يىگىتنىڭ ئۇرۇق - تۇققانلىرىغا، تويىنىڭ شەرتىگە مۇۋاپىق، ئۇچ رومكىدىن هاراق تۇتۇلدى.

نىكا كوينىگىنى كېيىپ، بېشىغا ئاپپاق تور رومال ئارتقان ناتالىيىنى شەرە يېنىدا بىرقانچىسى قوغدىشاتتى. ماريىشكا قولىنى سوزغان پېتى نوغۇچ تۇتۇپتۇراتتى، گىرىپ كا بار كۆچى بىلەن غەلۋىرنى سىلكىتەتتى.

ۋوتكىدىن بېشى ئايلانغان، تەرگە چومگەن پېترو رومكا ئىچىگە يېرىم سوملۇق تەڭگە سېلىپ، تازىم بىلەن قىزچاقلارغا ئۇزاتتى. يەكگە ئايال ماريىشكىغا كوز ئىشارىسى قىلىپ قويدى، قىز نوغۇچنى شەرەگە ئۇرۇپ:

— بەك ئاز! بۇنىڭغا كېلىننى ساتمايمىز!... — ددى.

پېترو بىر قىسىم جىرىڭلاپ تۇرغان ئۇششاق تەڭگىلەرنى رومكىغا سېلىپ يەنە ئۇزاتتى.

— ساتمايمىز! — دەپ چۇقراشتى سىڭىللەر يەرگە قاراپ تۇرغان ناتالىيىنى جەينىگى بىلەن ئىتتىرىپ.

— يەنە قانداق قىلىمىز! بەرگەن پۇلىمىز بەك كوپ بولۇپ كەتتى.

— بولۇپتۇ قىلىپبىر تەرەپكە تۇرۇڭلار، قىزلار، — دەپ بۇيرۇق قىلدى مىرون گىرىگورىيېۋىچ ۋە كۆلۈمسىرەپ شەرەگە يېقىنراق سۇرۇلدى. ئۇنىڭ سېرىق ياغ سۇرتۇپ تاراللىغان مەللىرەڭ چېچىدىن تەر بىلەن چىرىگەن ئوغۇتنىڭ پۇرىغى كېلەتتى.

شره ئەترا پىدا ئولتۇرغان قىزنىڭ ئۇرۇق - تۇققان، قوۋم - قېرىندىاشلىرى ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشۇپ، جاي بوشاتتى.

پېترو ياغلىقنىڭ بىر ئۇچىنى گىرىگورىيغا تۇتقۇزۇپ، ئۇزۇن بەندىكنىڭ ئۇستىگە چىقتى - دە، ئۇنى شەرەنىڭ يېنى بىلەن يېتىلەپ، بۇتنىڭ رەسمى ئاستىدا ئولتۇرغان كېلىننىڭ قېشىغا ئېلىپ باردى، ئىزا تارتىپ قوللىرىنىچە تەرلەپ كەتكەن ناتالىيە ياغلىقنىڭ بىر ئۇچىنى تۇتتى.

شەرەنىڭ ئەترا پىدا ئولتۇرغانلار پىشۇرۇلغان توخۇ گوشىنى شالاپلىتىپ چاينىشاتتى، قوللىرىنى چاچلىرىغا سۈرەتتى، ئانىكەي توخۇنىڭ توشىنى غاجلايتتى، ساپ - سېرىق يېغى ئىگىدىن ئېقىپ ياقىسىغا چۈشەتتى.

گىرىگورىي ياغلىق بىلەن چىگىپ قويۇلغان ئوزۇنىڭ ۋە كېلىننىڭ قوشۇقلىرىغا، سىرلانغان جاۋۇردىكى هورى چىقىپ تۇرغان ئۇگرە ئاشقا زوقلىنىپ قارايتتى، قوسىغى ئاچ بولغانلىقتىن نەپسى تاقىلداپ، ئىچى كولدۇرلاپ كەتتى.

دارىيە ئىلىيە تاغىنىڭ يېنىدا ئولتۇرغان بولۇپ، تىنىمسىز ئوزۇنى مېهمان قىلاتتى، ئىلىيە تاغا بورە چىشلىرى بىلەن قوي قوۋۇرغىسىنى غاجلاشقا كىرىشىپ كەتكەن ئىدى، ئېهتىمال، دارىيە بىئەدەپ گەپلەرنى قىلغان بولسا كېرەك، شۇڭا كوزلىرىنى قىسىپ، قاشلىرىنى چىمىلدىتىپ، ئوزۇچە قىزىرىپ، كۈلۈپ قويا تتى.

مېمانلار بېشىنى كوتەرمەستىن، تويغىچە تاماق يىيىشتى. ئەرلەرنىڭ بەدبۇي تەرپۇرىغا ئايالارنىڭ ئوتكۇر، خۇشبۇي هىدلىرى ئارىلىشىپ كەتتى. ساندۇقلاردا بېسىلىپ قالغان يوپكا، ئەرلەرچاپىنى ۋە تۇنىتروما للاردىن ناپتالىن ۋە قاندا قتۇر

ئاچچىق - چۇچۇك پۇراق گۈپۈلدەپ پۇراپ تۇراتتى.

گىرىگورىي كوزقىرى بىلەن ناتالىيىگە قاراپ قويدى، ناتالىيىنىڭ توپە كالپۇگى بىر ئاز قىلىنراق بولۇپ، توۋەنكى كالپۇگى ئۇستىدىن ئېسىلىپ چۈشكەنلىگىنى ئەمدىلا بايقىدى، يەنە ئوك مەڭزىدە ياڭاق سوڭگى ئۇستىدە جىگەررەڭ مېڭى بولۇپ، مەڭنىڭ ئۇستىدە ئالتۇنسىمان ئىككى تال تۈك بارلىغىنى كوردى - دە، نىمىشقىدۇر بۇنىڭدىن كوڭلى غەش بولدى. شۇڭا غدا ئاكسىنىيىنىڭ نازۇك بوينى ۋە گەجگىسىگە چۈشۈپ تۇرغان جىنگىلەك چاچلىرى ئېسىگە چۈشۈپ، شۇنداق بىر ھىس پەيدا بولدىكى، گويا بىرسى گىرىگورىينىڭ كوينىگىنىڭ ياقىسىدىن تەرلەپ كەتكەن دۇمبىسىگە يىرتىق سامان تىقىپ قويغاندەك بولدى، ئۇ داستىخان ئۇستىدە ماچىلدىتىپ تاماق يەۋاتقان، شالاپلىتىپ بىرنەرسە ئىچىۋاتقان ئاچقوساق كىشىلەرگە پەرىشانلىق بىلەن قاراپ، بەدىنى شۇركىنىپ كەتتى.

كوپچىلىك داستىخاندىن تۇرۇپ كەتكەندە، ئاغزىدىن ئېچىنغان بۇغداي نېنى بىلەن ئاچچىق بوزا پۇرىغى كېلىپ تۇرغان بىر كىشى گىرىگورىيغا ئىگىشىپ، ئونىڭ ئوتتۇگىنىڭ قونچىغا بىر سىقىم سوك قۇيۇپ قويدى: بۇ ئىش كۈيوغۇلغا كوزتەگمىسۇن دىگەن نىيەت بىلەن قىلىنغان ئىدى، بۇ سوك قايتقان چاغدا يول بويى گىرىگورىينىڭ ئايغىغا پاتاتتى، كوينىگىنىڭ تاريا قىسى گېلىنى بوغاتتى، توي رەسىمىيەتلىرىدىن بىزار بولغان گىرىگورىي ئاچچىق غەزەپ بىلەن ئوزىنى ئوزى مەڭنى تىللاپ كەتتى.

22

كورشۇنوپلارنىڭكىده دەم ئالغان ئاتلار مېلىخوپنىڭ هويلىسىغىچە بار كۈچى بىلەن تىنماي چېپىپ باردى. قۇشقۇن تاسمىلىرى ئاتنىڭ ساغرىسىدىن ئاقىقان تەردىن كوپۈپ كەتتى.

شىركەيىپ بولغان هارۋىكەشىلەر ئاتلارنى ئايماستىن قامچىلايتتى.

قىز كوچۇرگۈچىلەرنى قېرىلار كۈتۈۋېلىشتى. پانتېلېي پروكوفېيېۋىچ كۈمۈشتەك ئاق ئارىلىغان قاراساقىلىنى پارقىرىتىپ بۇتنى تۇتۇپ تۇراتتى. ئۇلۇنىچىنا مۇئۇنىڭ بىلەن بىللە ئىدى؛ يۈپقالەۋلىرى تاشتەك قاتقان گىرىگورىي ناتالىيە بىلەن بىللە ئۇستىۋېشىغا چېچىلغان بۇغداي، شاراپ ئىچىتقۇسىنىڭ پۇرىغىنى تارقىتىپ، ئاتا - ئانىسىنىڭ ئالدىغا پاتىهە ئېلىش ئۈچۈن باردى، پانتېلېي پروكوفېيېۋىچ پاتىهە بېرىۋاتقاندا كوزىدىن ياش تامچىلاشقا باشلىغاچ، كىشىلەر ئالدىدا كۆڭلى يۇمشاقلىغىنى بىلدۈرۈپ قويغانلىغىغا ئوڭايسىزلىنىپ، خجىلىلىقتىن قاپىغىنى تۇرۇۋالدى.

يېڭى ئەر - ئايال ئويگە كىرىشتى. ۋودكىنىڭ تەپتىدىن قىزىرىپ كەتكەن ۋە يول ئازاۋى بىلەن ئاپتاپتا كوپۈپ - پىشقان داريىە پىشايۋاتقا چىقىش بىلەنلا ئوچاق بېشىدىن يۈگۈرۈپ كېلىۋاتقان دۇناشكىغا ۋاقىرىدى:

— پېترو قېنى؟...

— كورمىدىم.

— پوپقا تېزرەك خەۋەر بېرىش كېرەك ئىدى، ئەمما ئۇ لەنىتى قەيەرگە يوقاپ كەتكەندۇر؟

ئادەتتىكىدىن كۆپرەك ئىچىپ قويغان پېترو ئالدى ياغىچى ئېلىپ تاشلانغان هارۋىنىڭ ئۇستىدە ئىگراپ ياتاتتى، دارىيە ئۇنىڭغا لىچىنەك ئېتىلدى.

— ئولگىدەك ئىچىپسەن - هە، ئەبلەخ! پوپنىڭ قېشىغا بېرىش كېرەك!... تۇر!...

— يوقال كۆزۈمدىن! سېنى تونۇمايمەن! سېنى كىم خوجايىن قىلىپ قويدى؟ — دەپ ئۆزىچە چوڭچىلىق قىلاتتى پېترو ۋە قولى بىلەن يەرنى كولاپ، توخۇنىڭ گەندىسىنى ۋە چېچىلىپ ياتقان سامانلارنى بىر يەرگە يىغاتتى.

دارىيە يىغلاپ تۇرۇپ، ئىككى بارمىغىنى ئۇنىڭ ئاغزىغا تىقتى - دە، ۋاتىلداپ تۇرغان تىلىنى بېسىپ تۇرۇپ، ئۇنىڭ قۇسۇشىغا يارەملەشتى، ئاندىن توساتتىن بېشىغا بىر چىلەك قۇدۇق سۇيىنى قۇيغان ئىدى، پېترو ئەندىكىپ كەتتى، شۇنىڭ بىلەن قولىغا چىقىقان ئات يوپۇغى بىلەن پېترونىڭ باش - كوزىنى پاكىز ئېرتىپ، ئۇنى پوپنىڭ قېشىغا باشلاپ كەتتى.

بىر سائەتتىن كېيىن گىرىگورىي چېركاۋدا يوپ - يوروق شاملارنىڭ نۇرىدا يەنمۇ چىرايلىقلىشىپ كەتكەن ناتالىيىنىڭ يېنىدا تۇراتتى، قولىدىكى موم شامنى سىقىملاپ ئېزىپ، پىچىرلىشىپ تۇرغان ئادەملەرنىڭ قېلىن سېپىگە كوز يۇگۈرەتتى - دە، ئىچىدە: ئويۇن - تاماشا تۈگىدى، ئەمدى شوخلۇق قىلالمايمەن... دەپ تەكرارلايتتى. ئارقىسىدا يۇزى ئىشىپ كەتكەن پېترو يوتىلەتتى، قەيەردىدۇر، توپنىڭ ئىچىدە

دۇنا شكىنىڭ پارقىراپ تۇرغان كوزلىرى كوزگە چېلىقاتتى؛ قايسى بىر كىشىلەرنىڭ تونۇش ۋە ناتونۇش يۈزلىرى كورۈنەتتى: ئىنچىكە ۋە يوغان ئاۋازلارنىڭ قوشۇلۇشىدىن ھاسىل بولغان خور ساداسى، پويىزنىڭ سوزۇپ ئوقۇغان دۇئالىرى قۇلاقنى كەرىپ تۇراتتى. گىرىگورىينىڭ ۋۇجۇدىنى بىپەرۋا لىق تۇيغۇسى قاپلىۋالدى. ئۇ مۇنبەر ئەترا پىدىن ئايلانغاندا، بۇرنى پاناق پوپ ۋىسسارىئونىنىڭ ماكچىيىپ كەتكەن ئوتۇگىنىڭ ئارقا تەرىپىنى دەسسەۋالاتتى، پېترو ئۇنىڭ كالتا كەمزۇلىنىڭ پېشىنى سەزدۈرمەستىن تارتىپ قويغاندىلا، توختاپ قالاتتى؛ گىرىگورىي ۋىلىلداپ يېنىپ تۇرغان شامالرنىڭ يورۇغىغا قاراپ، ئۇنى ئوز ئىلكىگە ئالماقچى بولغان ئۇيقۇغا قارشى كۈرەش قىلاتتى.

— قېنى، ئۇزۇكلىرىڭلارنى ئالماشتۇرۇڭلار، — دىدى پوپ ۋىسسارىئون گىرىگورىينىڭ كوزىگە مۇلايىملىق بىلەن قاراپ.

ئالماشتۇرۇشتى. «تېز تۇگەمدۇ» — دەپ سوريدى گىرىگورىي كوزى بىلەن ئىماقلىپ يېنىدىكى پېترودىن، پېترومۇھىجىمپ، لېۋىنىڭ بۇرچىگىدە پىچىرلاپ: «ئازقالدى» دىگەندەك بولدى. ئۇندىن كېيىن گىرىگورىي ئايلىنىڭ چۇچۇمەل ھول لۇندىن ئۇچ قېتىم سويدى، چېركاۋدا ئوچۇرۇلگەن شامالرنىڭ بەدبۇي ئىسى ھاۋانى قاپلاپ كەتتى، كىشىلەر بىر بىرىنى ئىتتىرىشىپ، ئىشىككە تىقىلىشىپ كوچىغا چىقىشقا ئالدىراشتى.

گىرىگورىي ناتانىيىنىڭ يېرىك، قوپال قولىدىن تۇتۇپ چېركاۋنىڭ ئالدىغا چىقتى. كىمدۇ بىرسى ئۇنىڭ شەپكىسىنى بېشىغا بېسىپ كىيگۈزۈپ قويدى، جەنۇپ تەرەپتىن ئىللىق شامال شۇاق پۇرىقىنى ئېلىپ كېلەتتى، دالىدىن سالقىن شامال چىقاتتى، دونىنىڭ

ئېرىقنى تەرىپىدە چاقماق چېقىپ، يامغۇرنىڭ شەپىسى كېلەتتى. ئاپپاق شالاسۇن تاملارنىڭ ئارقىسىدا تۇرغان ئاتلار تىپىرلايتتى، قوڭغۇراقلارنىڭ نازۇك جارانگلىغان سادالىسى ۋاراڭ-چۇرۇڭغا ئارىلىشىپ كېتەتتى.

23

يىگىت بىلەن قىزنى چېركاۋغا ئېلىپ كېتىشكە ندىن كېيىنلا كورشۇنوپلار كېلىشتى، پانتېلېي پروكوفىيېۋىچ ئاڭچە بىر نەچچە قېتىم دەرۋازىنىڭ ئالدىغا چىقىپ كوچىغا قارىدى، ئەمما يانتاق باسقان كۈلرەڭ يولدا ئىنسى جىن كورۈنمەيتتى. ئاندىن دوننىڭ نېرىقى تەرىپىگە قارىدى، ئۇ تەرەپتە ئورمانلار سارغىيىپ، پىشقان قۇمۇشلار بېشىنى كوتىرەلمەي، قىرغاقتىكى كول ۋە قىياق ئوتلار ئۇستىدە ئېگىلىشىپ تۇراتتى.

باش كۈزنىڭ ئارامبەخش سالقىنى ئاخشامنىڭ كوكۈش قاراڭغۇلىغى بىلەن قوشۇلۇپ، پۈتۈن يېزىنى، دون دەريا سىنى، گەج تاغ ئېتەكلىرىنى، دوننىڭ نېرىقى ياقىسىدىكى بىنە پشەرەڭ قىزىللىقتا چومگەن ئورمانلارنى، كەڭ دالىنى قاپلاشقا باشلىغان ئىدى، توت كوچىسىنىڭ چوڭ يولغا بۇرۇلىدىغان دوقمۇشىدا قەدكوتەرگەن چېركاۋنىڭ ئۈچلۈق مۇنارىسى نەيزىدەك كوككە تىكىلگەن ئىدى.

پانتېلېي پروكوفىيېۋىچنىڭ قۇلىغىغا هارۋا چاقلىرىنىڭ غۇۋا تاراقشىغان ئاۋازى ۋە ئېتلارنىڭ قاۋىشى ئاڭلاندى، ئارقىدىنلا مەيدان تەرەپتىن كوچىغا ئىككى هارۋا تېزئېتىلىپ

چىقتى، ئالدىدىكى ھارۋىدا يولەنچۇكلۈك ئورۇندۇقتا مىرون گىرىگورىيېۋىچ بىلەن لۇكىنىچنا ئىككى ياققا تەۋرىنىپ ئولتۇراتتى، بۇلارنىڭ ئالدىدا يېڭى مۇندىر كىيگەن، گىئورگىي ئوردېنلىرى بىلەن باشقا بىرقانچىلىغان مېدالىلارنى تاقىغان گىرىشاكا بوۋا ئولتۇرغان ئىدى. ھارۋىنى مىتكا ھەيدىگەن بولۇپ، ئۇ پەرۋاسىزلىق بىلەن ئولتۇرۇپ، يولبويى چېپىۋېرىپ قېنىدىن چىققان سېمىز، قارا ئاتلارنى يەنىمۇ قىزىتىۋەتمەسلىك ئۈچۈن قامچىسىنى ئولتۇرغان جايىنىڭ تېگىگە قىستۇرۇپ قويغان ئىدى. ئىككىنچى ھارۋىنى ھەيدىگەن مىخېي ئارقىسىغا تاشلىنىپ، تىزگىننى كۆچىنىڭ بېرىچە تارتىپ، چېپىپ كېتىۋاتقان ئاتلارنى توختىتىۋېلىپ، ئاستا ماڭغۇزۇشقا تىرىشاتتى. مىخېينىڭ سوزۇق، قاشسىز يۈزى پوكاندەك قىزىرىپ كەتكەن، شەپكىسىنىڭ پۈكۈلۈپ قالغان كوزىركىسى ئاستىدىن چېپىلداپ تەر ئاقاتتى.

پانتېلېي پروكوفېيېۋىچ دەرۋازىنى چوڭ ئاچتى، ھارۋىلار بىر بىرلەپ قوراغا كىردى.

ئىلئىنىچنا بوينىنى غازدەكسوزۇپ، پىشايۋاننىڭ پەلەمپېيىدىن پەسكە چۈشتى ـ دە، كويۇنگىنىڭ ئېتىگىنى ئەخلەتلەرگە سوراپ لدۇرۇپ قۇدىلارنىڭ قېشىغا كەلدى.

ـ مەرھەمەت، ئەزىز قۇددۇسلىرىم! بىزنىڭ پېقىرانە ئويىمىزگە قەدەم تەشرىپ قىلىڭلار! ـ دېدى ـ دە، ئىگىز كېلىشكەن قامىتىنى ئېگىپ تازىم قىلدى.

پانتېلېي پروكوفېيېۋىچ، بېشىنى يان تەرەپكە قىشايتۇرۇپ، غۇلچىنى كەڭ يايدى ـ دە:

ـ قەدەملىرىڭىزگە قۇللۇق، قۇددۇسلىرىم! قېنى مەرھەمـ

مەت! ــ دېدى. ئاندىن ئاتلارنى ھارۋىدىن چىقىرىشقا بۇيرۇپ، قۇدىلىرىنىڭ قېشىغا كەلدى.

مىرون گىرىگورىيېۋىچ شالۋۇرغا قونغان چاغ ــ توپىنى قېقىپ تازىلىدى. قۇدىلار ھال ــ ئەھۋال سوراشقاندىن كېيىن پەلەمپەيدىن چىقىشقا باشلىدى. ھارۋا بەك تېز ھەيدەلگەنلىكتىن، گىرىشاكا بۇۋا بىئارام بولغان ئىدى، ئۇ ئارقىدىراق قالدى.

ــ مەرھەمەت قىلىڭلار، قۇدىلىرىم، كىرىڭلار! ــ دەپ تاۋازۇلۇق بىلدۇردى ئىلئىنىچنا.

ــ خوش، خوش، رەھمەت سىزلەرگە... كىرىمىز...

ــ سىزلەرنى راسا كۈتتۈق، مەرھەمەت قىلىڭلار. مانا، قۇدامنىڭ مۇندىرىنى تازىلاشقا سۇپۇرگە بېرىمەن. ياللا، چاغ ــ توزاڭدىن نەپەس ئالغىلى بولمايدۇ.

ــ توغرا ــ توغرا، ھەممەيەر قۇرغاق، شۇڭا چاڭكوپ! بىزاۋىتە بولماڭ، قۇدام، مەن مانا ھازىرلا... ــ گىرىشاكا بۇۋا كالتاپەم ئىلئىنىچناغا تازىم قىلىپ، ئارقىسى بىلەن ئاستا ــ ئاستا لاپاس تەرەپكە سۈرۈلۈپ، سىرلانغان شامالدۇرغۇچ ماشىنىنىڭيان تەرىپىگە ئوتۇۋالدى.

ــ سەن ياشانغان ئادەمگە ئەمەنانچە يېپىشىۋالىسەن، ئەخمەق؟ ــ دەپ كايىپ كەتتى پانتېلېي پروكوفىيېۋىچ پەلەمپەيىنىڭ ئالدىدا ئىلئىنىچنا بىلەن دوقۇرۇشۇپ، ــ ئۇبۇچارە ئادەم ئوزىنىڭ قېرىلىغى سەۋىۋى بىلەن ھاجىتى قىستاپ، ئارانلا كەلگەن تۇرسا، بۇ ئەخمەقنىڭ ئىشىنى قاراڭلار... تۇۋى، خۇدايا توۋا، پەم بولمىسا تەسىر گەپ ــ دە!

— مەن بۇنى نەدىن بىلەي؟ — ئىلىنچىنا خىجىل بولدى.

— ئويلاش كېرەك - دە. بولۇپتۇ، ھېچگەپ يوق، ئار، قۇدا قۇشنا نچىمنى ئويگە باشلاپ كىر!

داستىخان راسلانغان شىرە ئەترا پىدا شىركەيىپ مېھمانلارنىڭ گۈرۈكلىغان ئاۋازى بېسىلمايتتى. قۇدىلارنى مېھمانخانىغا ئېلىپ كىرىپ شىرە يېنىغا ئولتۇرغۇزۇشتى. كوپ ئوتەي ياشلار چېركاۋدىن قايتىپ كېلىشتى. پانتىلېي پىروكوفېيېۋ ششىدىن ھاراق قۇيۇۋاتقاندا كوزى ياشلىنىپ كەتتى.

— قېنى، قۇدىلار، بالىلىرىمىز ئۈچۈن ئىچەيلى، ئۇلارمۇ بىزگە ئوخشاش ئىناق ئوتۇپ، تەڭ قېرىسۇن...ھەرئىككىسى بەختىيار بولۇپ، ئوزۇ ئومرىنى ئاسايىشتا ئوتكۈزسۇن...

گىرىشاكا بۇۋىنغا چوگراق رومكىدا ھاراق تۇتقان ئىدى، ئۇ يېرىمىنى كوكۇش ساقال - بۇرۇت باسقان ئاغزىغا، يېرىمىنى مۇندىرىنىڭ قاتۇرما يا قىسىغا قۇيۇپ تۇگەتتى. رومكىنى سوقۇشتۇرۇپمۇ ئىچمىشتى، سوقۇشتۇرمايمۇ ئىچمىشتى. ۋاراك - چۇرۇكلار خۇددى يەرمەنكىدەك ئىدى. شىرەنىڭ ئەڭ چېتىدە ئولتۇرغان كىورشۇنوپلارنىڭ يىراق تۇققىنى، بۇرۇن ئاتامان پولكىدا خىزمەت قىلغان نىكىفور كولوۋېيدىن ھىللىدەك قورۇلۇپ كەتكەن قولىنى كوتىرىپ:

— گوركا! ① — دەپ ۋاقىرىدى.

— گور — كا! — دەپ باشقىلارمۇ ئۇنىڭغا ئەگەشتى.

---

① رۇسلارنىڭ ئادىتى بويىچە، تويدا «گوركا!» دەپ تۇۋلىغاندا يىگىت بىلەن كېلىن قىز سويۇشىدۇ.

ـــ ئاھ، گوركا!... ـــ دەپ ۋاقىراشتى ئاشخانىغا لىق تولغان ئادەملەرمۇ بىر يولى.

گىرىگورىي قاپىغىنى تۇرۇپ ئايلىنىپ چۈچىمەل لەـ ۋىدىن سۆيدى ـ دە، ئەترابىغا ئاچچىق نەزەر بىلەن كوز يۈگۈرتتى.

شاراپتىن يۈزلەر قىزارغان، مەسلىكتە كوزلەر خىرەـ لىشىپ، ھايا سىزلارچە ھىجىيىپ قاريشاتتى، ماچىلدىتىپ نەرسە چاياۋاتقان ئېغىزلار كەشتە تىكىلگەن داستىخانلارغا شولىگەيلەرنى ئېقىتىشاتتى، قىسقىسى، توي ـ تاماشا ئىدى.

نىكىفور كولوۋېيدىن كامالك چىش ئاغزىنى ئېچىپ قوـ لىنى كوتەردى.

ـــ گوركا!... ـــ ئۇنىڭ ھاۋارەڭ ئاتامانچە مۇندىرـ ىنىڭ يېڭىگە ئۇچ ئالتۇن جىيەك تۆتۈلغان ئىدى، ـــ بـۇ ـــ ھەربىلىكتە بەلگىلەنگەن مۇددەتتىن ئۇزۇن خىزمەت قىلغانـ لىغىنىڭ ئالامىتى ئىدى.

ـــ گو ـ ر ـ كا!...

گىرىگورىي كولوۋېيدىنىڭ كامارەدەك ئېچىلىپ تۇرغان كەمشۇك ئاغزىغا نەپرەت بىلەن قاراپ قويدى. بۇ قېرى «گورـ كا» دەپ توۋلىغانداء كامالك چىشلىرى ئارىسىدىن قىپ ـ قىزىل تىلى نوغا ئوخشاش چىقىپ تۇراتتى.

ـــ سويۇشكىلار، ئاشىق ـ مەشۇقلار ... ـــ پېترو ھاراق بىلەن نەملىشىپ كەتكەن بۇرۇتىنىڭ ئۇچلىرىنى مىدىرلىتىپ پىچىرلىدى.

شىر كەيىپ بولۇپ لالىدەك قىزىرىپ كەتكەن دارىيە ناخشا باشلىدى، باشقىلار جور بولدى. ناخشا مېھمانخانىغا يوتكەلدى:

ئەنە دەريا ۋە كوۋرۇك،
بىز شۇ يەردىن ئوتەيلۇق...

ناخشا ئاۋازلىرى بىر - بىرىگە ئارىلىشىپ كەتتى، خىرىستونەنىڭ ئاۋازى ھەممىنىڭ ئاۋازىنى بېسىپ، دەرىزە ئەينەكلىرىنى جارانگلىتىۋەتتى:

بىزگە قەدەھ تۇتسۇنچۇ،
ئىچىشىمىزنى كورسۇنچۇ.

ياتاق ئويدە بىرتوپ ئايالار تەڭلا چىرقىراشتى:

ناخشا توۋلاپ قىش - يازدىم،
پۇتۇپ قالدى ئاۋازىم.

كىمدۇ، بىر قېرى كىشىنىڭ بوچكا چەمبىرىدەك تىترەگەن ئاۋازى ئايالارنىڭ ئاۋازىنى كۇچلەندۇردى.

توۋلاپ ھەي - ھەي ناخشىنى،
پۇتۇپ قالدى ئاۋازىم.
باققا كىرىپ شوردىدىن،
ئوغرىلايسەن غوردىدىن.

— ئوينايلى، ياخشى كىشىلەر!...
— قوي گوشىدىن يەپ باق.
— قولۇڭنى تارت، ئېرىم ئەنە قاراپ تۇرىدۇ.
— گور - كا!...
— يىگىت قولدىشى تازا بىئەدەپ ئىكەن، يەڭگە ئايال بىلەن قىلغان مۇئامىلىسىنى قارامىغ.

— ياقەي، يا - ق، سەن بىزنى قوي گوشى بىلەن مېھمان قىلماي قوي... مەن ستېرلەت بىلىغى يېيىشىم مۇمكىن... ۋە شۇنى يەيمەن، ئۇ ياغلىق ئىكەن.

— پىروشكا، دوستۇم، كەل قاتتىقراق بىر ئۇرۇشتۇرۇپ ئىچەيلى.

— يا ئاللا نېمە دېگەن كۆچلۈك، گېلىنى كويدۇرۇۋەتتىغۇ...

— سېمون گوردېيېۋىچ!

— ھە! نېمە دەيسەن؟

— سېمون گوردېيېۋىچ!

— ماڭ، يوقال!

ئاشخانىنىڭ پولى تەۋرىنىپ، ئوپۇر - توپۇر بولۇپ كەتتى، ئايال پاشىنىلىرى دۈپۈرلەشكە باشلىدى، بىرىستاكان يەرگە چۈشۈپ، ئۇنىڭ جارانگلىغان ئاۋازى ۋاراڭ - چۇرۇڭ ئىچىدە ئاڭلانماي قالدى. گىرىگورىي شىرە يېنىدا ئولتۇرغانلارنىڭ بېشى ئۇستىدىن ناشخانا تەرەپكە نەزەر تاشلىدى: ئايالار قىقاس - چۇقان كوتىرىپ، دائىرە شەكلىدە ئۇسۇلغا چۈشكەن ئىدى. ئۇلارنىڭ يوغان قۇيرۇقلىرى پىلىتىكلاپ تۇراتتى (ئورۇق ئايالار يوق ئىدى، چۈنكى بۇلارنىڭ ھەر بىرى بەش - ئالتىدىن يوپكا كىيىۋالغان ئىدى)، ئۇلار چېتىگە تور تۈتقان قول ياغلىقلىرىنى بېشى ئۇستىدە پىقىرىتىپ جەينەكلىرىنى لىكىلدىتىپ ئويناياتتى.

ئۇچ قاتار تۈگمىلىك گارمۇن ئاۋازىقۇلاقنى يارغىدەك جارانگلىدى، گارمۇنچى باس ئاۋازلىق تۈگمىلەرنى مۇۋاپىق بېسىپ كازاچكا ئۇسۇلىغا چالدى.

— ئورتىنى ئېچىپ دەۋرە قۇرايلى! قېنى داىرە بولايلى!

— بىر ئاز سۇرۇلەيلى مېھمانلار! — پېترو، ئۇسۇلغا چۈشۈپ تەرلەپ كەتكەن ئايالارنىڭ قوسىغىدىن ئىتتىرىپ جاي بوشاتتى.

گىرىگورىي بىردىن جانلىنىپ ناتالىيىگە كوز قىستى:

— پېترو ھازىر كازاچكىنى سويۇۋېتىدۇ، قاراپ تۇر.

— كىم بىلەن ئويناىدۇ؟

— كورمەيۋاتامسەن؟ سېنىڭ ئاناڭ بىلەن.

لۇكىنىچناقوللىرىنى ئىككى يېقىنىغا تىرىدى. سول قولىدا ياغلىغى بار ئىدى.

— قېنى، چۈشمەمسەن، بولمىسا، ئوزەم باشلۇۋېتىمەن!...

پېترو ئۇششاق‌قەدەم‌بىلەن ئۇنىڭ‌ئالدىغا باردى ـ دە، تىزلىرىنى ئەپچىللىك بىلەن ئېگىپ زوكزىيىپ ئويناپ، يەنە ئوز جايىغا قايتتى، لۇكىنىچنا خۇددى توختاق سۇنىڭ ئۇستىدىن ئاتلاپ ئوتمەكچى بولغاندەك ئىتتىگىنى يىغىپ، ئايىغىنىڭ ئۇچى بىلەن ئۇششاق، تېز ـ تېز چامداپ، «ھوي بەللى!» دىگەن سادا ئاستىدا ئەركىشى پەدىسىگە ئايىغىنى تاقىرلىتىپ ئويناپ كەتتى.

گارمۇنچى توۋەنكى تۇگمىلەرنى ئۇششاق بېسىپ‌چېلىشقا باشلىغاندا، پېترو جايىدىن بىرلا ئىرغىدى ـ دە، ئۇھ ـ ئۇھلاپ، تىزىنى پۇكۇپ زوكزايغان پېتى ئويناپ كەتتى. ئۇ بۇرۇتىنىڭ ئۇچىنى چىشلەپ، ئوتىگىنىڭ قونچىغا شاپلاقلاپ ئۇراتتى، ئايالىرى ھەيران قالغىنىدەك تېز ئايلىناتتى، ماگىلىيىدىكى تەردىن نەملىشىپ كەتكەن چوققا چېچى ئايىـ

غىنىڭ ھەركىتىگە يېتىشەلمەي، ئۇياقتىن بۇياقتا تاشلىنىپ تۇراتتى.

ئىشىك ئالدىغا توپلاشقان كىشىلەر گىرىگورىينىڭ ئالدىنى توسۇالغانلىقتىن، پېترونى كۆرەلمەي قالدى. ئۇ پەقەت ناھال قېقىلغان پاشنىلارنىڭ تاقىرلىغان ئاۋازىنى ۋە مەس بولۇپ قالغان مېھمانلارنىڭ «ھوي بەللى!» دەپ ۋاقىرىشلىرىنىلا ئاڭلىيالىدى.

ئاخىرىدا مىرون گىرىگورىيېۋېچ ئىلگىنىچىلا بىلەن ئۇسۇلغا چۈشتى، ئۇ قولىدىن كېلىشىچە بار ھۇنىرىنى ئىشلىتىپ چاقىقان ھەم جىددى ئويناندى.

پانتېلېي پروكوفىيېۋېچ چاسا ئورۇندۇقىنىڭ ئۈستىدە تۇرۇپ، توكۇر ئايغىنى لىكىلدىتىپ، تىلىنى چوكۇلدىتىپ كەتتى، ئايغى ئۇسۇل ئوينىيالمىسمۇ، ئۇنىڭ ئورنىغا لەۋلىرى بىلەن قۇلىغىدىكى سىرغىسى توختاۋسىز ئويناپ كەتتى.

ئەڭ ئۈستا ئۇسۇلچىلار، شۇنىڭدەك ئايغىنى ئۇزۇن قالىدىسى بويىچە ئېگىلەلمەيدىغان نائۇستىلارمۇ كازاچكا ئۇسۇلىغا چۈشۈپ، خۇمارىدىن چىققىچە ئويناشتى.

ھەممەيلەن تەڭ ۋاقىرىشاتتى:

— بوش كەلمە!

— ئۇششاقراق دەسسە، ھەي، قارىغىنا سېنى!...

ئايغىي يېنىك ئىكەن، ئەمما قۇيرۇغى كاشىلا قىلىۋاتىدۇ.

— تېز، تېز!

— بىزنىڭ يېڭا يېگىدىغان بولدى.

— شورپىدىن قۇي، ئۇنداق بولمىغاندا، مەن...

— ئولگىدەك ئىچىپسەن، ھايۋان، تۇر، ئوينا، بولمىسا شىشە بىلەن سالىمەن.

مەس بولۇپ قالغان گىرىشا كا بوۋا يېنىدىكى ئۇستىخانـ لىق ئادەمنىڭ ئارقىسىدىن قۇچاقلاپ، قۇلىغىغا پاشىدەك غىڭشىلدايتتى:

— سىز قايسى يىلى قەسەم ئىچكەن؟①

ئۇنىڭ يېنىدىكى ئادەم قېرىپ كەتكەن دوپدەرىخىدەك قامەتلىك بىر قېرى ئىدى؛ ئۇ قولىنى شىلتاپ گۇدۇڭلىدى:

— 39 ـ يىلى، ئوغلۇم.

— قايسى يىلى دىدىگىز؟ ھە؟ — گىرىشا كا بوۋا قورۇق باسقان قۇلىغىنى يېقىن تۇتۇپ ئاڭلاشقا تىرىشاتتى.

— 39 ـ يىلى دىدىمغۇ ساڭا.

— سىزكىم بولىسىز؟ قايسى يۇرتتىن؟

— باكلانوپ پولكىنىڭ ۋاخمىستىرى ② ماكسىم باگا ـ تىرېپ بولىمەن، ئوزەم يېزىلىق...قىزىل يار يېزىسىدىن.

— مىلىخوپلارنىڭ تۇققىنىمۇ؟

— نىمە؟

— ئۇلارنىڭ تۇققىنىمۇ دەۋاتىمەن؟

— ھەئە، يىگىتنىڭ چوڭ دادىسى.

— باكلانوپ پولكىدىن دەڭ؟

چال خىرە كوزلىرى بىلەن گىرىشا كا بوۋىغا قاراپ، چاينىيالمىغان گوش پارچىسىنى ئاغزىنىڭ ئىچىدە ئۇيـاققا

---

① قايسى يىلى ئەسكەر بولغان؟ — دىگەن مەنىدە ئىيتىلغان — ت.

② ۋاخمىستىر — چارروسىيە دەۋرىدە ئاتلىق ئەسكەرلەر قىسمىدا توۋەن دەرىجىلىك كوماندىرلىق ئۇنۋانى.

ئىتتىرىپ، بۇياقتا ئىتتىرىپ، بېشىنى لىكشىتىپ قويا تتى.

— دېمەك، كافكا ز ئۇرۇشنى قاتناشقان ئىكەنسىز — دە؟

— مەرھۇم باكلانوپ بىلەن بىللە خىزمەت قىلغان ئىدىم، جايى جەننەتتە بولسۇن. كافكا زنى بوي سۇندۇرغانمىز... بىزنىڭ پولكىمىزغا ئۇچرىغانلا كازاكنى ئېلىۋەرمەيتتى،... گۇۋاردىيە- چىلەردەك قامەتلىك، ئەمما بىرتاز مۇكچەيگەن، قوللىرى ئۇ- زۇن، يەلكىسى كەڭ بولغانلىرىنى ئالاتتى، — ھازىرقى كا- زاكنى توغرىسىغا قويسا ئۇلارنىڭ يەلكىسىگە سىغاتتى... ئىل- گىرىكى ئادەملەر ئاشۇنداق بولاتتى، ئوغلۇم... مەرھۇم گې- نېرال جانابى ئالىلىرى بىر كۈنى مېنى چېلىنجى ئاۋۇلدا قامچا بىلەن ئۇرۇپ ئىلتىپات كورسەتكەن ئىدى...

— مەن تۇركىيە ئۇرۇشىغا قاتناشقانمەن، نېمە؟ ھەئە، قاتناشقانمەن... — گىرىشاكا بۇۋا قۇرۇپ قاخشال بولۇپ قالغان مەيدىسىنى كېرىپ، گىتورگىي مېدالىلىرىنى جىرىڭلا- تىپ قويدى.

— بىز ئاشۇ ئاۋۇلنى تاڭ سەھەردە ئالدۇق، چۈش بولغاندا كانايچى تۇيۇقسىز ئاگاھلاندۇرۇشقا كاناي چالدى...

— بىزمۇ ئاق پادىشانىڭ خىزمىتىنى قىلىشقا مۇيەسسەر بولغان ئىدۇق. روشچ شەھىرىنىڭ يېنىدا بىر جەڭ بولغان ئىدى،...بىزنىڭ 12 — دون كازاكلار پولكى تۇركلەرنىڭ يا- چىرلىرى ① بىلەن سوقۇشقان ئىدى.

① يانچىر — تۇركچە «يېڭى چېرى — يېڭى ئەسكەر» دېگەن مەنىدە بولۇپ، تۇرك سۇلتانلىرى ھوكۇمرانلىق قىلغان دەۋرلەردە خەلىلانغان مۇنتەزەم پىيادە قوشۇنلارنى كورسەتتى.

باكلانوپ پولكىدا خىزمەت قىلغان چاغ گىرىشاكا بوۋىنىڭ سوزىگە قۇلاق سالماستىن ئوز گەپىنى داۋام قىلدۇراتتى:

— كانايچى ئاگاھلاندۇرۇشقا كاناي چېلىۋېدى...

— ئۇلارنىڭ يانچىرلىرى خۇددى بىزنىڭ ئاتامان پولكىنىڭ ئەسكەرلىرىگە ئوخشاش ئىدى. ھە، شۇنداق... — گىرىشاكا بوۋىنىڭ قېنى قىزىشقا باشلىدى، ئاچچىقلىنىپ قولىنىڭ شىلتاپ كەتتى، — ئۇلار ئوز پادىشالىرى ئۈچۈن جەڭ قىلغاندا، ھەممىسىنىڭ بېشىدا ئاق قاپ بار ئىدى. خوش؟ بېشىغا ئاق قاپ ئورىۋالغان ئىدى.

— مەن ئوزەمنىڭ پولكدېشىمغا: «ھەي تىموشا: چېكىنىدىغان ئوخشايمىز، ئاۋۇ تامدىكى گىلەمنى ئال، ئاتنىڭ بوكتەمىسىگە باغلاپ ئېلىپ كېتىمىز» دىدىم.

— ئىككى گىئورگىي مېدالىم بار. جەڭدىكى قەھرىمانلىغىم ئۈچۈن مۇكاپاتلانغانمەن! بىر تۈرك ئوفىتسېرىنى تىرىك تۇتۇپ كەلگەن ئىدىم...

گىرىشاكا بوۋاينىڭ باكلانوپچى بوۋاينىڭ ئېيتقىنىگە كىدەك دۇمبىسىگە مۇشتلىۋەتتى: لېكىن بىرتوغرام توخۇ گوشىنى خىرىن مۇرا بىباسقا تۇگۇرىمەن دەپ، گىلاس مۇرا بىباسقا تۇگۇردى، ئۇگرە توكۇلگەن داستىخانغا ئاجىز كوزلىرى بىلەن قاراپ چىشى توكۇلوپ كەتكەن ئاغزىدا گەپنى چاينىلىپ قالدى:

— مانا، بالام، كىشىنى شەيتان ئاشۇنداق ئازدۇرىدۇ... — بوۋاينىڭ نۇرسىز كوزلىرى ئاپپاق داستىخاننىڭ پۇرلەشكەن يېرىگە شۇنداق تىكىلدىكى، ئۇ، ھاراق بىلەن ئۇگرە توكۇلگەن داستىخاننى ئەمەس، بەلكى كافكاز تاغلىرى-

ئدك قارلىق چوققىلىرىنى كورۈۋاتقاندەك ئىدى. ــ شۇكەمـ گىچە مەن بىراۋنىڭ نەرسىسىنى ئالغىنىم يوق... چىركاس ئاۋۇلىنى ئىشغال قىلغان چېغىمىزدىمۇ، تاغ ئارىلىرىدا يەكـ كە ـ يالغۇز ئويلەرنى كورگەندىمۇ، مەن بىرەرسىگە كوز قـ ىرىمنى سالغان ئەمەسمەن... بىراۋنىڭنەرسىسگە قول سوزۇش هارام... شۇ چاغدا نىمە بولدىكىن تاك، كوزۇمگە ئاشۇگىلەم ياخشى كورۇنۇپ كېتىپتۇ..... ئېتىمغا يوپۇق تېپىلىپ قالدى دەپ سۇيۇنۇپ كەتتىم...

ــ دۇنيادا بىز كورمىگەن ئاجايىپ ـ غارايىپلار قالـ مىدى. دېگىزنىڭ نېرىقى قىرغىغىدىكى يۇرتلاردىمۇ بولغانـ تۇق. ــ گىرىشاكا بوۋا سوھبەتچىسىنىڭ كوزلىرىگە تىكىلىپ قارىماقچى بولۇۋىدى، بىراق ئۇنىڭ ئورا كوزلىرىنى خۇددى چاتقالدەك بىر بىرىگە چىرمىشىپ كەتكەن ئاپپاق قاش ـ ساقاللىرى توسۇۋالغان ئىدى، شۇڭا گىرىشاكا بوۋا ئەترايـ نى چاڭگىدەك قويۇق يۇڭ قاپلىغان بۇ كوزلەرنى كورەلمىدى.

گىرىشاكا بوۋا ھىلىگەرلىك ئىشلەتمەكچى بولدى؟ ئۇ سوھبەتچىسىنىڭ دىققىتىنى ئوزىگە جەلەپ قىلىش ئۈچۈن گەپنى سوزۇپ ئولتۇرماي، ئوز ھېكايىسىنى نەق ئوتتۇرىسـ دىن ــ ئەڭ قىزىق يېرىدىن باشلىدى.

ــ ياساۋۇل تېرىسىنىپ توساتتىن: «ۋىزۋوتلار كولونـ نا سەپ بولۇپ ئات قويۇڭلار، ئالغا ـ مارش!» دەپ كاماندا بەردى.

باكلانوپچى بوۋاي كاناي ئاۋازىنى ئاڭلىغان جەڭ ئاتلىرىدەك بېشىنى تىك تۇتتى ـ دە، تومۇرلىرى پولتىيىپ تۇرغان مۇشتىنى شىرەگە ئۇرۇپ پىچىرلىدى:

ــ باكلانوپچىلار، نەيزىلەر جەڭگە ھازىرلانسۇن، قىلىچـ

لار غىلاپتىن سۇغۇرۇلسۇن!... — كېيىن ئۇنىڭ ئاۋازى بىردىنلا كۈچىيىپ كەتتى، خىرە كوز قارچۇقلىرى چاقناپ، قېرىلىق بىلەن ئوچۇپ قالغان ئوتى قايتىدىن يالقۇنلىدى. — باكلانوپچى ئەزىمەتلەر!... — ئۇ ساپ - سېرىق چىشسىز ئاغزىنى يوغان ئېچىپ هوركىرىدى. — هۇجۇمغا... مارش - مارش!...

شۇنىڭ بىلەن ئۇ گىرىشاكا بوۋىغا مەنىلىكۈە ياشلار- دەك دادىل نەزەر تاشلىدى، ئاندىن ئىڭىگىگە ئېقىپ چۈشۈپ، غېشىنى كەلتۈرگەن كوز ياشلىرىنى چەكمەننىڭ يېڭى بىلەن ئېرتتى. گىرىشاكا بوۋىمۇ جانلىنىپ كەتتى.

— ياساۋۇل بىزگە شۇنداق كاماندا بېرىپ، قىلىچىنى پۇلاڭلاتتى، ئاتلارنى چاپتۇردۇق، يانچىرلار خۇددى مانا شۇنداق سەپ تارتىپ تۇرۇشقان ئىكەن، — ئۇ بارمىغى بىلەن داستىخاننىڭ ئۇستىگە ئەگرى - بۇگرى توت بۇرجەك سىزىق سىزدى، — بىزنى ئوققا تۇتۇشتى. بىز ئۇلارغا ئىككى قېتىم هۇجۇم قىلدۇق. ئەمما سەپنى بۇزۇپ ئوتەلمىدۇق. كۈتۈلمىگەندە يان تەرەپتىكى ئورمان ئارىسىدىن ئۇلارنىڭ ئاتلىقلىرى پەيدا بولدى. بىزنىڭ يۇز بېشى كوماندىرىمىز كاماندا بەردى. بىز دەرهال ئوڭ قاناتقا بۇرۇلۇپ، سەپنى يېڭىۋاشتىن تۈزدۇق - دە، ئۇلارغا ئېتىلىپ، بىر هەملىدە ئۇلارنى يەنچىپ تاشلىدۇق. كازاكلارغا تاقابىل تۇرالايدىغان ئاتلىقلار نەدە بولسۇن؟ بۇلارمۇ شۇنداق بولدى. ئۇلار ئور- مانغا قاراپ قۇيرۇغىنى تىكىۋەتتى. ۋاي - ۋاي دەپ داتـ لاشتى... قارىسام ئالدىمدا ئۇلارنىڭ تورۇق ئات مىنگەن ئوفىتسېرى قېچىپ كېتىۋاتىدۇ. ئوزىمۇ تازا كېلىشكەن ئوفىتسېر ئىكەن، قاپ - قارا بۇرۇتلىرى تولغىنىپ تۇراتتى.

ئۇ ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ ھەدەپ ماڭا قارايدۇ، تاپانچىسىنى قېپىدىن ئالماقچى بولىدۇ. تاپانچىسىنىڭ قېپى ئىگەرگە قوشۇپ تىكىلگەن ئىكەن...ئوق چىقاردى-بۇ، ئەمما تەككۈزەلمىدى. ئاڭسىچە مەن ئېتىمنى شامالدەك چاپتۇرۇپ، ئۇنىڭغا يېتىۋالدىم. قىلىچ بىلەن چېپىپ تاشلاي دېدىمۇ، ئەمما ئويلىنىپ قالدىم. چۈنكى ئۇمۇ بىر ئىنسانغۇ... ئۇنىڭ قولۇم بىلەن بىلىدىن تۇتۇپ، ئىگەردىن دەس كوتەردىم، قولۇمنى چىشلەشكە باشلىدى، ئەمما بەربىر ئۇنى تىرىكلا تۇتۇۋالدىم.

گىرىشاكا بوۋا يېنىدىكى بوۋايغا مەغرۇرلىنىپ قارىدى: ئەمما بۇ بوۋاي يوغان بېشىنى ئالدىغانساڭگىلىتىپ،ۋاراڭ-چۇرۇڭنىڭ تەسىرىدە ئۇيقۇغا كەتكەن بولۇپ، ھوزۇرلىنىپ خورەك تارتىۋاتاتتى.

ئىككىنچى قىسىم

1

سبرگەي پلاتونبۇيچ موخوپنىك نەسىل - نەسۇي خېلى ئۇزاق تاريخقا ئىگە.

پيوتىر I هوكۇمدارلىق قىلغان يىللاردا بىر كۇنى سۇخارى (قۇرۇتۇلغان نان) ۋە ئوق - دورا يۇكلەنگەن بىر پادىشالىق كېمە دون دەريا سىنى بويلاپ ئازوپ دېڭىزىغا كېتىۋاتقان ئىكەن. دون دەريا سىنىڭ يۇقۇرىسىدا، خوپىر دەريا سىنىڭ ئېغىزىغا يېقىن يەرگە جايلاشقان «قاراقچىلار» شەھرى دەپ ئاتالغان چىگونا كى شەھرىنىڭ كازاكلىرى كېچىسى ئاشۇ كېمىگە هۇجۇم قىلىدۇ. ئۇخلاپ قالغان قاراۋۇللارنى بوغۇزلاپ، سۇخارى بىلەن ئوق - دورىلارنى بۇلايدۇ، كېمىنى سۇغا پاتۇرۇۋېتىدۇ.

پادىشانىڭ بۇيرۇغى بىلەن ۋورونېژدىن قوشۇن كېلىپ، ئاشۇ «قاراقچىلار» شەھرى — چىگونا كىنى ئوت قويۇپ كۇيدۇرۇۋېتىدۇ. كېمىگە بۇلاڭچىلىق قىلىشقا قاتناشقان كازاكلارنى جەڭدە بېتچىت قىلىپ تاشلايدۇ، ئەسىرگە ئېلىنغان ياساۋۇل ① ياركىرى كانى ۋە قىرىق كازاكنى سالىنىڭ ئۇسۇ

① ياساۋۇل — كونا ئۇيغۇر تىلىدا (چىڭاتاي تىلىدا) هوكۇمەتنىڭ بۇيرۇغىنى ئىجرا قىلغۇچى ئەمەلدار مەنىسىدە بولىدۇ.

تىگە دارقۇرۇپ ئېسىپ ئولتۇرىدۇ ـ دە، بۇ ئىش بىلەن دەرـ
يانىڭ توۋەن ئېقىمىدىكى توپىلاڭ كوتەرگەن يېزا بازارلـ
رىغا ئىبرەت بولسۇن ئۈچۈن، ئولۇككە تولغان ساللارنى دونـ
غا ئاققۇزۇۋېتىدۇ.

ئاربىدىن 10 يىل ئوتكەندىن كېيىن چىگونا كى بازـ
رىنىڭ ئىلگىرى ئوت قويۇلغان يېرىگە يېڭىدىن كەلگەن
كازاكلار ۋە بۇرۇنقى سوقۇشتىن ئامان قالغان كونا كازاكـ
لار ئورۇنلىشىدۇ. يېڭى بازىرى يېڭىۋاشتىن ئاۋات بولۇپ،
ئەترابى سېپىل ـ ئىستېھكاملار بىلەن ئېھاتەقىلىنىدۇ. مانا
شۇچاغلاردا موخوپ نىكىشكا دىگەن مۇڭدىك ـ دىخانمۇ پاـ
دىشانىڭ پەرمانى بىلەن ۋورونېژدىن بۇيەرگە كوچۇپ كېلـ
دۇ؛ ئۇ پادىشانىڭ كوز ـ قۇلىغى، يوشۇرۇن نازارەتچىسى
ئىدى. موخوپ كازاكلارغا باپ كېلىدىغان ھەر خىل بۇيۇمـ
لارنى: پىچاق دەستىسى، تاماكا، چاقماق تېشى ۋە شۇنىڭغا
ئوخشاش ئەسكى ـ تۇسكى نەرسىلەرنى سېتىپ يۇرەتتى؛
ئوغرىلانغان مالالارنى سېتىۋېلىپ، پايدىسىغا ساتاتتى ۋەمال
ئېلىپ كېلىش بانىسى بىلەن يىلىغا ئىككى قېتىم ۋورونېژغا
بېرىپ كېلەتتى؛ ئەمىلىيەتتە بولسا، يېزىدا ھازىرچە ئەھۋال
تىنچ، كازاكلارنىڭ قايتىدىن توپىلاڭ كوتىرىش نىيىتى يوق
دىگەن مەزمۇندا مەلۇمات بېرىپ كېلىش ئۇچۇن باراتتى.

ھازىرقى سودىگەر موخوپلار ئەۋلادى ئەنە شۇموخوپ نىكىشكا
ئۇرۇغىدىن داۋاملىشىپ كەلگەن ئىدى. ئۇلار كازاكلارنىڭ
تۇپرىغىغا مۇستەھكەم ئورۇنلىشىۋالغان ئىدى. ئاشۇ ئۇرۇق ـ
ئەۋلات كوپىيىپ، يېزىدا شۇاقتا ئوخشاش يىلتىز تارتىپ،

ھۇ، چارروسىيە دەۋرىدە كازاك قوشۇنلىرىدا كاپىتان (لېيە ـ
جاڭ) دەرىجىسىگە تەڭ ئوفىتسېرلىك ئۇنۋانى ـ ت.

يۇلسىمۇ تۇگىمەيدىغان ھالەتكە كەلگەن ئىدى. ۋورونېژ ۋا-
لىسى موخوپلارنىڭ چوڭ بوۋىسىنى قوزغىلاڭچى يېزىغا ئەۋەتـ
كەندە قولىغا بەرگەن پەخرى يارلىق كونىراپتىلىپ كەتكەن
بولسىمۇ، ئۇنى كوز قارچۇغىدەك ئاۋايلاپ ساقلىشاتتى. ئە-
گەر سېرگەي پىلاتونېۋىچنىڭ بوۋىسى ھايات ۋاقتىدا بۇتـ
نىڭ مەھرابىدا ساقلىنىدىغان بۇ يارلىق چوڭ ئوت ئاپىتى
بولغاندا ياغاچ قۇتا بىلەن بىللە كويۇپ كېتىمگەن بولسا،
بەلكىي بۇگۈنگىچە ساقلىنىپ قالغان بولاتتى. بوۋىسى خانـ
ۋەيران بولدى، پۇتۇن مال دۇنياسىنى قارتا ئويناپ ئۇتـ
تۇرۇپ قويغان ئىدى: يېڭىۋاشتىن ئايا قىقا تۇرۇۋاتقاندا،
مۇلكىگە ئوت كېتىپ، ھەممە نەرسىسى كويۇپ كەتتى. شۇنىڭ
بىلەن سېرگەي پىلاتونېۋىچقا ئېگىلىكىنى
قايتىدىن تىكلەشكە توغرا كەلدى. ئۇ پالەچ كېسىلى
بىلەن ئولگەن ئاتىسىنى يەرلىككە قويغاندىن كېيىن، بىرسومـ
لۇق پىرتىق پۇلنى دەسمايە قىلىپ ئىشقا كىرىشىپ كەتتى.
يېزىمۇ - يېزا يۇرۇپ يۇڭ، قىل ۋە ماموقلارنى سېتىۋالدى.
بەش يىل جاپا تارتتى. ئەترابتىكى يېزىلارنىڭ كازاكلىرىنى
ئالداپ، بىر تىيىن ئۇچۇن تىك تۇرۇپ، سېروژكا قەلەندەر-
دىن بىردىنلا سېرگەي پلاتونېۋىچقا كوتىرىلدى، يېزىدا چەر-
چىن مالچىلىق دوكىنى ئاچتى، ئىلىشىپ قالغان بىر پوپنىڭ
قىزىغا ئويلىنىپ، قېينا تىسىدىن نۇرغۇن ئىز ھەققى پۇلى ئالـ
دى ۋە گەزمالچىلىق ماگىزىنى ئاچتى. ئەينى ۋاقىتتا سېرگەي
پلاتونېۋىچ گەزمالچىلىق ئىشىنى باشلىۋەتتى. دوننىڭ سول
قىرغىغىدىكى يەرلىرى تاشلىق، قۇملۇق ۋە ئۇنۇم بەرمەيدىـ
غان يېزىلاردىكى كازاكلار ھەربىي ھوكۇمەتنىڭ بۇيرۇغىغا
بىنائەن دوننىڭ ئوڭ قىرغىغا پۇتۇن - پۇتۇن يېزا بويىچە

كوچۇپ كېلىشكە باشلىدى. ئۇزۇن ئوتمەي ياش كىراسنوكۇتـ سىكايا يېزىسى پەيدا بولۇپ، تېزلا ئاۋاتلاشتى. بۇرۇنقى پوـ مىشىكلارنىڭ يەرلىرى چېگـرىسىدا، چىر، چيورنايا ۋە فروـ لوپكا دەريالىرى بويىدا، دالا، ساي ۋە ئوتـلاقلار ئۇستىدە، ئوكرايىنلار يېزىلىرى بىلـەن تۇتىشىدىغان يەرلەردە يېڭى ـ يېڭى يېزىلار بارلىققا كەلدى. ئىلگىرى كازاكلار مال سېتـ ۋېـلىش ئۈچۈن 60 ـ 50 چاقىرىم يول يۈرەتـتى، ئەمدىلىكتە ماگىزىن ئالدىلىرىدا تۇرۇپتۇـ يېڭى قارىغاي تاختىيىدىن ياـ سالغان جاۋۇنلەرگە رەئـمۇ رەڭ گەزمالار تىقىلىپ كەتكەن. سېرگەي پلاتـونېۋىچ ئىشنى ئـۈچ رەتلىك گارمۇنـدەڭ كەڭ قانات يايدۇرۇۋەتتى، گەزمالدىن تاشقىرى، دېخانلارنىڭ كۇنـ دىلىك تۇرمۇشىغا كېرەكلىك نەرسىلەرنى: چەم ـ قېيىشلارنى، تۇز، كىرسىن، چەرچىن مالالارنى ئېلىپ كېلىپ سېتىشقا باشلـ دى. كېيىنكى چاغلاردا ھەتتا يـېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنىمۇ يەتكۈزۈپ بېرىدىغان بولدى. يـاز كۈنلىرى سالقىن، يېشىل پەنجىرىلىك دۇكان ئالدىدا ئاقسايى زاۋۇدىدا ئىشلەپچىقىرىلـ غان ئوما ماشىنىلىرى، ئـۇرۇق چاچىدىغان ماشىنىلار، تـومۇر ساپانلار، شامالدۇرغۇچ ماشىنىلار، ئوت ئورۇيدىغان ماشىنىلار قاتار تىزىلىپ تۇراتتى. يات كىشىنىڭ يانچۇغىدا قانچىلىك پۇل بارلىقىنى بىلىش تـەس گەپ، لېكىن كالـلىسى ئوتكۇر سېرگەي پلاتونېۋىچقا بـۇ سودا ـ سېتىقلىرىدىن چوڭ پايـدا كېلىۋاتقانلىقى مانا مەن دەپلا بىلىنىپ تۇراتتى، ئـۇچ يىلـ دىن كېيىن ئـۇ ئاشلىق سېتىۋالىدىغان پونكىت ئاچـتى ۋە دەسلەپكى خوتۇنى ئولگەندىن بىر يىل كېيىن ھـور تۇگمىسى قۇرۇشقا كىرىشتى.

ئۇ تاتار يېزىسىنى ۋە ئۇنىڭ ئوپچورىسىدىكى بارلىق

يېزىلارنى قارا قۇمچاق، شالاڭ قارا تۈك ئوسكەن قولىدا مەھـ
كەم تۇتۇپ تۇراتتى. ئوما ماشىنىسى يـاكى قىزىغا كىيىم ـ
كېچەك قاتارلىق نەرسىلەرنى سېتىۋالغانلىغى ئۈچۈن موخوپقا
چوڕىسى توق‌سېرىق كوك قەغەز ـــ تىلخەت بەرمىگەن بىرەر ـ
مۇ ئائىلە قالمىغان ئىدى (قىز چىقىرىدىغان ۋاقىت يېقىنـ
لاشقاندا، پارامونوۋىسك ئاشلىق پونكىتى بۇغداي باھاسىنى
دەرھال توۋەن چۈشۈرىدۇ، مانـا ـــ شۇ چاغـدا «قەرز بېرىپ
تـۇرۇڭ، پلاتونېۋېچ!» دەپ كېلىدىغانـلارنى ئـاز دەمسىز...)
موخوپنىك تۈگمىنىدە 9 ئىشچى، ماگىزىنىدا 7 مال ساقلىچى،
ئويىدە 4 خىزمەتكار بولۇپ ـــ جەمى 20 جان ئىشلەيدۇ، بۇـ
لارنىڭ ھەممىسى بايىنىڭ شەپقىتىگە مۇھتاج، بـەرسە يەيدۇ،
ئۇرسا ئولىدۇ. دەسلەپكى خوتۇنىدىن ئىككى بالا: قىزى لىزا
بىلەن ئوغلى ۋىلادىمىر قالغان؛ ئوغلى لىزادىن ئىككى ياش
كىچىك بولۇپ، سېرىق كېپسەلگە مۇپتىلا بولغانلىقتىن جانسىز
چوڭ بولغان. ئىككىنچى خوتۇنى ـــ بۇرنى ئىنـچىكە، ئورۇق ـ
راق كەلگەن ئانىنا ئىۋانوۋنا ـــ تۇغماس بـولۇپ چىقتى. بۇ
ئايال سېرگەي پلاتونېۋېچقا يېشى 34 تىن ئاشقاندا تەككەن
بولۇپ، ئانا مۇھەببىتىنىڭ نىمە ئىكەنلىگىنى بىلمىگەنلىكتىن، پۈـ
تۈن زەھرىنى ئىككى ئوگەي بالىغا چاچاتتى. ئوگەي ئانىنىڭ مە ـ
جەزىنىڭ يامانلىغى بالىلارنىڭ تەربىيىسىگە يامان تەسىر قىلاتتى،
ئاتىسى بولسا ئوز بالىلىرىغا ئانچە ئېتىۋار بەرمەيتتى ـــ ئاشپەز
ئايال بىلەن ئات باقىدىغان نىكىتا غاقاندىقارىسا، ئوز بالىلىرىغا
بۇنىڭدىن ئارتۇقراق قارىمايتتى. پۈتۈن ۋاقتى ئىش بىلەن،
سەپەر بىلەن ئوتەتتى، بىردەم موسكۋاغا بارسا، بىردەم نىژنـ
ىغا كېتەتتى، بىردەم ئۇرىيوپىنسكا يا غا بارسا، بىردەم يېزا
بازارلىرى يەرمەنكىسىگە كېتىپ قالاتتى. ئىككى بالا قارايـ

دىغان ئادەمسىزلا چوڭ بولۇشتى. مېھرىسىز ئانىنا ئىۋانوۋنا بالىلارنىڭ يۈرەك سىرلىرىنى بىلىشكىمۇ قىزىقمايتتى، چوڭ ئىگىلىك ئىشلىرى تۇرغان يەردە بۇنىڭغا چولىسىمۇ تەگمەيتتى، شۇ سەۋەپتىن ئاچا بىلەن ئىنى بىر - بىرىگە يات تۇيغۇ بىلەن ئوستى، بۇلارنىڭ مىجەزى ھەر خىل بولۇپ، ئاتا - ئانىسىنىڭكىگە مۇتلەق ئوخشىمايتتى. ۋىلادىمىر كىشىلەرگە ئارىلاشمايدىغان، بوشاڭ، يەر ئاستىدىن قارايدىغان ۋە بالىلارغا خاس بولمىغان جىددىيلىك بىلەن چوڭ بولدى. لىزا بولسا ھەمىشە ئۆي خىزمەتچىسى بىلەن ۋە كوپنى كورگەن بۇزۇق ئاشپەز ئايال بىلەن ئارىلىشىپ يۈرگەچكە يېشىغا توشماستىلا تۇرمۇشنىڭ ئوجۇر - بوجۇرلىرىگە ئەقلى يېتىدىغان بولۇپ قالدى. بۇ خوتۇنلار لىزىدا ساغلام بولمىغان ھىس - تۇيغۇلارنى ئويغىتىپ قويدى، شۇ سەۋەپتىن تېخى كوزى ئېچىلمىغان، تەربىيىچىسى بولمىغان بۇ ئۇياتچان ئوسمۇر قىز - خوددى ئورماندىكى ياۋا ئوسۇملۇكتەك ئوز ئالدىغا چوڭ بولۇۋەردى.

يىللار ئاستا - ئاستا ئوتۇپ باراتتى.

كونىلار، ئادەت بويىچە، قېرىپ تۇگەيدۇ؛ ياشلار ياشناپ ئوسىدۇ.

مانا بىر كۈنى كەچقۇرۇن چاي ئۇستىدە سېرگەي پلاتونېۋىچ قىزىغا قاراپ، ھەيران بولۇپ قېتىپلا قالدى (قىزى يىلىزاۋىتا شۇ چاغدا گىمنازىيىنى پۈتتۈرگەن بولۇپ، كوزگە كورۈنۈپ، خېلى كېلىشكەن قىز بولۇپ يېتىلگەن ئىدى)؛ بىر قاراش بىلەنلا قولىدىكى كەھرىۋادەك قېنىق چاينى قۇيۇلغان پىيالە ئاستىدىكى تەخسە تەۋرىنىپ كەتتى: «رەھمەتلىك ئانىسىغا ئوخشايدۇ، خۇدا ياتۇۋا، قۇيۇپ قويغاندەكلا ئوزى!» —

لىزا، قېنى مەن تەرەپكە قارىغىنا! ــ ئاتىسى قىزىنىڭ بالىلىق چېغىدىنلا ئانىسىغا ئوخشايدىغانلىغىنى سەزمەي، غەپلەتتە قالغان ئىدى.

... گىمنازىيىنىڭ بەشىنچى سىنىپ ئوقۇغۇچىسى، كېسەللىك سەۋەبىي بىلەن سارغىيىپ كەتكەن ئىنچىكە ئوسمۇر بالا ۋېلادىمىر موخوپ تۇغمەننىڭ هويلىسىدا ئايلىنىپ يۈرەتتى. ئاچىسى بىلەن ئىككىسى يېقىندا يازلىق تەتىلگە كېلىشكەن ئىدى؛ ۋېلادىمىر، بۇرۇنقى ئادىتى بويىچە، سەپەردىن كېلىش بىلەنلا تۇغمەننى كورگىسى، ئاپپاق ئۇن توزىگى باسقان ئادەملەر ئارىسىدا ئىتتىرىلىپ يۈرگىسى، ماشىنا ئوقلىرىنىڭ بىر ئولچەمدە گۈلدۈرلىشىنى، قېيىش ـ تاسمىلارنىڭ ۋىشىلدىشىنى ئاڭلىغۇسى كېلىپ، دەرھال بۇ يەرگە كەلگەن ئىدى. ئۇ، ئۇن توشۇيدىغان كازاكلارنىڭ هورمەت بىلەن:

ــ خوجايىننىڭ ۋارىسى... دەپ پىچىرلىغىنىنى ئاڭلىماندا، كوڭلى يېرىم كېتەتتى.

ۋېلادىمىر هويلىدا دوۋىلىشىپ تۇرغان كالا تېزەكلىرى ۋە هارۋىلار ئارىسىدىن ئاۋايلاپ ئوتۇپ، دەرۋازا تەرەپكە ماڭدى، ئەمما ماشىنا بولۇمىگە كىرمىگىنى ئۈچىگە كېلىپ، دەرهال ئارقىسىغا قايتتى.

ماشىنا بولۇمىنىڭ ئىشىگى ئالدىدىكى قىزىل سىرلانغان نېفىت تۇڭىنىڭ قېشىدا ماشىنا باشقۇرىدىغان ئىشچى تىمۇفېي. ۋولىت لەقەملىك تارازىچى ۋە يارەمچى مېخانىنىڭ ئاييال چىش يىگىت داۋىدكا ــ ئىشتىنىنىڭ پاچىغىنى تىزغىچە تۇرۇپ يوغان بىر دوۋە لايىنى پىشۇرۇۋاتاتتى.

ــ هە، خوجايىن!... دەپ ئىستىهزا بىلەن سالاملاشتى ۋەلىت.

— سالامەتمۇسىلەر!

— ياخشىمۇسەن، ۋىلادىمىر سېرگېيېۋىچ!

— نىمە قىلىۋاتىسىلەر؟...

— لاي پىشۇرۇۋاتىمىز، — داۋىدكا قىغنىك پۇرىغى كېلىپ تۇرغان يىلىمدەك قويۇق لايدىن پۇتىنى ئاران تارتىپ زەھەرخەندە بىلەن كۈلۈپ قويدى. — داداڭ بىر سومـلۇق تىزىنىك ئۇستىدە تىك تۇرىدۇ، ئايال ئىشچى يالاشقا پۇلنى ئايايۋاتىدۇ، بىزنى ئىشلەتكىنى ئىشلەتكەن. داداڭ ئوتۇپ كەتكەن يېخسىق! — ئۇ، شۇ سوزنى قىلىۋېتىپ، بىر پۇتىنى لايدىن چىقارىۋاتىپ، يەنە بىر پۇتىنى لايغا پاتۇراتتى.

ۋىلادىمىر قىزىرىپ كەتتى. ئۇ، دائىم كۈلۈپ تۇرىدىغان داۋىدكادىن، ئۇنىڭ مەنستىمەي قىلغان سوزلىرىدىن، ھەتتا ئاپپاق چىشلىرىدىن قاتتىق ئاداۋەت ھىس قىلاتتى.

— نىمىشقا يېخسىق دەيسەن؟

— نەق شۇنداق، ئولگىدەك بېخىل. ئۇ ئوزىنىڭ قۇسقان نەرسىلىرىنى يىيىشتىن قايتمايدۇ، — داۋىدكا كۈلۈپ تۇرۇپ گەپنى ئوچۇقلا قىلىۋەردى.

ۋەلىت بىلەن تىمۇفېي ئۇنىڭ سوزىنى ماقۇللاپ كۈلۈشتى. ۋىلادىمىرگە بۇ سوز خەنجەردەك سانچىلدى، ئۇ داۋىدكىغا ھوممىيىپ قاراپ قويدى.

— بۇ گېپىڭدىن چىقتىكى، سەن... نارازى ئىكەنسەن - دە؟

— سەنمۇ لايغا چۈشۈپ، پېتىقلاپ باققىنا، شۇ چاغدا بىلىسەن، قايسى ئەخمەق رازى بولىدىكەن؟ داداڭ ئوزى قوسىغىنى تەۋرىتىپ لايىنى پېتىقلاپ كورسە بولاتتى!

داۋىدكا ئىككىسى تەرەپكە تەۋرىنىپ،

ئېغىر چامدام بىلەن ئايلىنىپ، پۈتىنى ئىگىز كۆتۈرۈپ لاينى پېتىقلايتتى ۋە ئەمدىلا كەتە ئوزۇ-ئوزىدىن خوشاللىنىپ كۈلەتتى. ۋىلادىمىر ئۇنىڭ ئەدىۋىنى بېرىشنى ئويلاپ، ئالدىن لەززەتلىنەتتى. كېرەكلىك جاۋاپ-ھۇ تېپىلدى.

— ياخشى، — دىدى ئۇ سوزىنى دانىمۇ - دانە قىلىپ، — سېنى خىزمەتتىن نارازى ئىكەن، دەپ دادامغا ئېيتمەن.

ئۇ داۋىدكىغا كوز قىرى بىلەن قارىدى - دە، ئېيتقان سوزىنىڭ ئۇنىڭغا قانچىلىك تەسىر قىلغانلىغىنى كورۈپ ھەيران قالدى: داۋىدكىنىڭ لەۋلىرى ئېچىنىشلىق ئۇمچيىپ، زومۇ - زو ھىجيىاتتى، باشقىلرىنىڭ قاپىغى چۈشۈپ كەتتى. ھەر ئۇچىلىسى بىر مىنۇت ئۇنچىقماستىن قويۇق لاينى پۈتى بىلەن چەيلەشتى. ئاخىرى، داۋىدكا لاي پۈتلىرىغا تىكىلگەن كوزلىرىنى كوتىرىپ، غەزەپ ئارىلاش خوشامەتكۈيلۈق بىلەن دىدى:

— ھەي، مەن چاقچاق قىلىپ قويدۇم، ۋولودە ... بۇ گەپنى ئانچىكىم ئېيتقان ئىدىم...

— نىمە دىگەنلىگىنى دادامغا يەتكۈزىمەن.

ۋىلادىمىر ھەم ئوزى ئۈچۈن، ھەم دادىسى ئۈچۈن، شۇ-نىڭدەك داۋىدكىنىڭ ئېچىنىشلىق كۈلۈمسىرىگەنلىگىنى كورۈپ، خاپىچىلىقتا كوزىگە ياش كەلگەنلىكىنى ھىس قىلغىنى ھالدا كىرسىن قاچسىنىڭ يېنىدىن ئوتۈپ كەتتى.

— ۋولودە!... ۋىلادىمىر سېرگېيېۋىچ! ... — دەپ قورقۇش ئارىلاش قىچقاردى داۋىدكا ۋە لايدىن چىقىپ، تىزىغىر

چه لاي بولوپ كەتكەن پۇتلىرىغا شىمشك پاچىغىنى چۇشۇرۇۋەتتى.

ۋىلادىمىر توختىدى. داۋىدكا قاتتىق ھاسىراپ، ئۇنىڭ ئالدىغا يېتىپ باردى.

— دادىگىزغا ئېيتماڭ، چاقچاق بىلەن ئېيتىلغان ئىدى ... مەن ئەخمەقنى ئەپۇ قىلىڭ ... خۇدا تۇرۇپتۇ، غەرەز بىلەن ئېيتىلغان سوز ئەمەس! ... چاقچاق...

— ماقۇل، ئېيتمايمەن! ... — دىدى ۋىلادىمىر قاپىغىنى تۇرۇپ ۋە ئىشىك تەرەپكە قاراپ يول ئالدى.

داۋىدكىغا بولغان رەھىمدىللىگى ئۇستۇن چىقتى. ئۇ يېنىكلىشىپ قالغاندەك بولۇپ، ئاپپاق تاختاي تام يېنى بىلەن مېڭىپ كەتتى. تۇگمەن قوراسىنىڭ بىر بۇرجىگىگەجايلاشقان تومۇرچىلىك كارخانىسىدىن بولقىلارنىڭ تاراق - تۇرۇق ئاۋازى ئاڭلىنىپ تۇراتتى: بولقا بىر قېتىم «گۇپ» قىلىپ تومۇر ئۇستىگە چۇشسە، سەندەل ئۇستىدە سەكرەپ، ئىككى قېتىم جارانىلايتتى.

— نېمىشقا ئېيتمىسەن؟ — يىراقلاپ كېتىۋاتقان ۋىلادىمىرنىڭ قۇلىغىغا ۋەلىتنىڭ بوغۇق ئاۋازى ئاڭلاندى. — سەن تەگمىسەڭ ئۇمۇ سېسىمايتتى.

«ۋاي ئەبلەخ، — دەپ غەزەپلەندى ۋىلادىمىر، — قىلغان گېپىنى قارامۇ، ... دادامغا ئېيتايمۇ - ئېيتمايمۇ؟»

ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ قارىغان ئىدى، يەنە داۋىدكىنىڭ يېقىندەك ئاپپاق چىشلىرىنى چىقىرىپ كۇلۇپ تۇرغانلىغىنى كوردى - دە، «ئېيتمەن!» دەپ قەتئى قارارغا كەلدى.

مەيدانداڭ، ماگىزىننىڭ قېشىدىكى سېم ياغاچقا بىر ھارۋىنىڭ ئېتى باغلاپ قويۇلغان ئىدى. ئوت ئوچۇرۇش جابـ

دۇقلىرى تۇرغان لاپاسىنىڭ ئوگزىسىدە بالىلار چۇرۇقلىشىۋاتقان توپ - توپ قۇچقاچلارنى قوغلاپ ئويناۋاتاتتى. پىشايۋان تەرەپتىن سىتودېنت بايارىشكىنىنىڭ يوغان ئاۋازى ۋە يەنە كىمدۇر بىرسىنىڭ خىرىلداپ قالغان ئاۋازى ئاڭلىناتتى.

ۋىلادىمىر پەلەمپەيدىن پىشايۋانغا چىقتى، پەلەمپەيدىن پىشايۋانغا چىرمىشىپ كەتكەن ياۋا ئۈزۈم تەكلىرىنىڭ ياپراقلىرى بېشىنىڭ ئۈستىدە تەۋرىنىپ تۇراتتى؛ پىشايۋان ئوگزىسىنىڭ نەقشدار پارامانىدىن كوپ-كوك تەك نوتىلىرى ساڭگىلىغان ئىدى.

بايارىشكىن يېڭى چۈشۈرۈلگەن كوكۇش بېشىنى لىڭشىتىپ، يېنىدا ئولتۇرغان ياش، ئەمما ساقال قويۇۋالغان مۇئەللىم بالانداغا گەپ قىلىۋاتاتتى:

— مەن بىر كازاك دىخانىنىڭ ئوغلى بولغانلىغىم ئۈچۈن ئىمتىيازلىق بايلار سىنىپىغا نىسبەتەن ئادا ۋىتىم بولۇشى پۈتۈنلەي تەبىئىي، شۇنىڭغا قارىماستىن مەن بۇ كىتاپنى ئوقۇۋاتقىنىمدا، بۇنى ئوقۇغىنىمدا كۆڭلۈم يۇمشاپ، ئولۇپ بېرىۋاتقان تەبىئەتكە ھەيران قالغىنىمدا كۆزۈمنى ياشلار قاپلىدى. مەن ئوزەمۇ ئاقسوڭەك ۋە پومىششىكلار قاتارىغا كىرىپ قالغانىدەك بولدۇم، ئۇلارنىڭ ئايالىلار توغرىسىدىكى غايىلىرىغا زوق بىلەن قارايمەن، مەن ئۇلارنىڭ مەنپەئەتلىرى ئۈچۈن قايغۇرىمەن، — قىسقىسى، نېمە ئىش ئىكەنلىگىنى ئۆزەمۇ بىلمەيمەن! ئەزىزدىم، ئىستىدات دېگەن مانا شۇ! كىشىنىڭ دىندىن قايتىشى ئاسانلا بىر ئىش.

بالانداغا يېپەك بەلۋېغىنىڭ پوپۇگىنى يېمىرىپ ئويناياتقان ۋە ئىستىھزا بىلەن ھىجىيىپ، كويىنگىنىڭ ئېتىگىدىكى قىزىل يېپەك كەشتىلەرنىڭ گۈللىرىنى كوزدىن كەچۈرەتتى. لىزا يولەنچۇكلۇك ئورۇندۇققا ئوزىنى تاشلاپ كېرىلىپ ئول-

تۇراتتى. بۇ يەردە بولۇۋاتقان گەپ - سوزلەر ئۇنى ئانچە قىزىقتۇرمىغاندەك كورۇنەتتى، ئۇ ھەر قاچانقىدەك. بىر نەمسىنى يوقتىپ قويغان ئادەمدەك، بىر نەمىنى ئىزلەۋاتقاندەك. كوزلىرىنى ئۇيان - بۇيانغا يۇگۈرتۈپ، بايارىشكىسىك تاتلىنىپ كەتكەن كوكۇش بېشىغا قاراپ قويا تتى.

ۋىلاديمىر ئۇلارغا تازىم قىلىپ، يېنىدىن ئوتۇپ كەتتى ۋە ئاتىسىنىڭ ئىشخانا ئويىگە بېرىپ، ئىشىگىنى تاقىلداتتى. سېرگەي پلاتونېۋىچ مۇزدەك سوغاق كون ئورۇندۇقتا «رۇس بايلىغى» دىگەن ژورنالنىڭ ئىيۇن ئېيىدا چىققان سانىنى ۋاراقلاپ ئولتۇراتتى. پولنىڭ ئۇستىدە سارغىيىپ كەتكەن سوگەك ساپلىق پىچاق تۇراتتى.

— ئىشىڭ بارمۇ؟

ۋىلاديمىر بوينىنى قىسىپ، نېمە قىلىشىنى بىلمەي كويىنگىنى تۇزىتىپ قويدى.

— مەن تۇگمەنىدىن كەلدىم ... — ئۇ گېپىنى يۇرەكسىزلىك بىلەن باشلىغان بولسىمۇ، داۋدكىنىڭ مەسخىرىلىك كۇلكىسى ئېسىگە چۈشتى - دە، ئاتىسىنىڭ چۈچۈنجە جىلمىتكىسىگە پاتماي قالغان يوغان قوسىغىغا تىكىلىپقاراپ، دادىل سوزلەشكە باشلىدى، — داۋدكىنىڭ مۇشۇ گەپ - سوزلىرىنى ئاڭلىدىم...

سېرگەي پلاتونېۋىچ ئۇنىڭ سوزىگە دىققەت بىلەن قۇلاق سالغانىدىن كېيىن:

— ئىشتىن قوغلايمىز. بولىدۇ، چىققىن، — دىدى ۋە پەسكە ئىگىشىپ، پىچاقنى ئىنچىكلاپ ئالدى.

كەچقۇرۇنلىرى سېرگەي پلاتونېۋىچنىڭ ئويىگە يېزىدىكى ژىيالىلار يىغىلىشاتتى. ئۇلارنىڭ بىرى — موسكۋا تېخنىكا

مەكتەۋىنىڭ ئوقۇغۇچىسى بايارىشكىن؛ يەنە بىرى ــ ئوزۇگە بەكمۇ تەمەننا قويىدىغان ۋە ئوپكە كېسىلى بىلەن نەمجان بولۇپ قالغان مۇئەللىمە بالاندا؛ ئۇچىنچىسى ــ ئۇنىڭ ئوينىشى مۇئەللىم مارفاگىراسموۋا ــ بۇ ئايال ئۇيالماستىن دائىم يوپكىسىنىڭ ئېتىگىنى كوتىرىپ ئىچ كوينىگىنى كورسىتىپ يۈرىدىغان ۋە قېرىمايدىغان دوپ ـ دوملاق قېرى قىز ئىدى؛ ئاخىرقى بىرسى ــ پوچتىخانا مۇدىرى بولۇپ، ئوزى ئەخمەقراق، كىيىملىرىگە ئەرزان ئەتىرلەرنى چېچىپ يۈرىدىغان بويتاق يىگىت ئىدى. بۇ ئويگە ناگان ـ ناگاندا پومىششىك ۋە ئاقسوڭەك لىستىنىسكىنىڭ ئوغلى ــ ياش يۇزبېشى① يېڭىنمۇ كېلىپ تۇراتتى. يېڭىنى شۇ كۇنلەردە ئاتىسىنىڭ ئويىگە مېھمان بولۇپ كەلگەن ئىدى. ئاخشاملىرى بۇلار پىشايۇاندا چاي ئىچىشىپ، تاينى يوق پاراڭلارنى سوقۇشاتتى، ئەگەر گەپ قولاشماي قالسا، مېھمانلاردىن بىرسى ئوي ئىگىسىنىڭ قىممەت باھا سەدەپ بىلەن نەقىش قىلىنغان گىرامافونىنى قويۇپ ئاڭلىشاتتى.

سېرگەي پلاتونېۋىچ ناگان ـ ناگاندا چوڭ بايرامكۇنلىرى بىرەر قېتىم مېھمان چاقىرىپ، نام چىقىرىشىنى ياخشى كورەتتى؛ شۇ زىيادەت ئۇچۇن باتايىسكىدىن ئالايىتەن قىمەت ۋىتولارنى ئەكەلدۇرۇپ، ئۇستىر بېلىغىنىڭ ئىكراسى بىلەن ياخشى زاكوسكىلارنى تەييارلاتقۇزاتتى. باشقا چاغلاردا پۇلنى قىسىپ، ئاز خىراجەت قىلسىمۇ، ئەمما كىتاپسېۋ

① يۇز بېشى (رۇسچە CoTHNK ــ يۇز ئەسكەرنىڭ باشلىغى) چار پادىشاسى دەۋرىدە كازاك قوشۇنلىرىدا يۇز ئاتلىق ئەسكەر بىر بولۇنمە ھىسابلىنىپ، كوماندىرى يۇز بېشى دەپ ئاتىلاتتى. يۇز بېشى پوروچىك (لىيەنجاڭ) غا تەڭ ھەربى ئۇنۋان ــ ت.

تىۋىلىش ئۇچۇن پۇلنى ئايماپتتى. سېرگەي پلاتونېۋىچ كىتاپ ئوقۇشنى ۋە ئوتكۇر ئەقلىنى ئىشلىتىپ، ھەممە نەرسىنى ئوزىنىڭ تىرىشچانلىقى بىلەن چۈشىنىۋىلىشىنى ياخشى كۆرەتتى.

ئۇنىڭ شېرىگى ــ ئوچكە ساقال، ئوغرى كوز، سېرىق چاچ يېمىلىيان كونستانتىنېۋىچ ئاتىپىن بۇ يەرگەناھايىتى ئاز كېلەتتى. ئۇ بۇرۇنقى چاغدا مۇناخ بولغان ئۇست ــ مېدۋېدىسكىلىق بىر قىزغا ئويلەنگەن بولۇپ، ئۇنىۋەش يىللىق ئاىلە ھايات‌ىدا ئۇنىڭدىن سەككىز بالا كورگەن ئىدى، بۇ ئادەم كوپ ۋاقتىنى ئويدە ئوتكۇزەتتى. يېمىلىيان كونستانتىنېنىۋىچ بۇرۇن بىر پولكنىڭ كاتۇى بولۇپ، خەلق ئارىسىغا ئاران كىرگەن ئىدى، ئەمما پولكتىكى چاغدا ئوزلەشتۇرگەن يالاقچىلىق، خوشامەتكۇيلۇقلا ئوخشاش يامان ئادەتلەرنى بىللە ئەكەلگەن ئىدى. ئۇ بار چاغدا بالىلىرى پۇتىنىڭ ئۇچىدا دەسسەپ، پىچىرلاپ گەپ قىلىشاتتى. ئۇلار ھەر كۇنى ئەتىگەن يۇيۇنۇپ بولغاندىن كېيىن تاماقخانىغا كىرىپ، ئاسما سائەتنىڭ ئاستىدا بۇتقا ئوخشاش قاتارتىزىلىشاتتى، ئانىسى ئارقىدىراق تۇراتتى، ياتاق ئويىدىن ئاتىسىنىڭ «ئۇھ» دىگەن قۇرۇق يوتىلى ئاڭلىنىش بىلەنلا ئۇلار ھەرخىل ئاۋاز بىلەن: «خۇدايا بەندىلىرىڭنى ئوز پاناھىڭدا ساقلا» دىگەن دۇئانى باشلىشاتتى، ئۇندىن كېيىن «ئىلاھە» دۇئاسىنى قالايمىقان ئوقۇشاتتى.

ئىبادەت ئاخىرلىشىشقا يېقىن يېمىلىيان كونستانتىنېنىۋىچ كىيىم ــ كېچەكلىرىنى كىيىپ بولۇپ، كوك كوزلىرىنى قىسىپ، يەڭسىز قولىنى چوڭ پوپقا ئوخشاش سوزۇپ چىقىپ كېلەتتى. يېمىلىيان كونستانتىنېۋىچ ئايلىنىڭ مەڭزىدىن

چوكىدە بىر سۆيەتتى، ئاندىن «چ» ھەرپىنى توغرا ئېيتالماي:

— پولىسكا، تىساي دەملىدىگمۇ؟ — دەپ سورايتتى.

— دەملىدىم، يېمىلىيان كونىستانتىنۇپۇچ.

— ئاچچىقراق قىلىپ قۇيۇپ بەرگىن.

ماگىزىننىڭ ھىساۋات ئىشلىرىنى مۇشۇ ئادەم ئېلىپ باراتتى. دەپتەرنىڭ بەتلىرىگە يوغان ھەرپلەر بىلەن چىرايلىق قىلىپ «كىردىم»، «چىقتىم» دەپ سەرلەۋھە يازاتتى. ئۇ پەقەت «سودا ـ مۇئامىلە مەلۇماتى» دىگەن گېزىتنى ئوقۇيتتى؛ ھېچ زورۇرىيىتى بولمىسىمۇ، سوگەللىك بىۋرىنغا ئالتۇن كوزەينەك تاقۋالاتتى. خىزمەتكارلار بىلەن ئوبدان مۇئامىلە قىلاتتى.

— ئۇۋان پېتروۋىتىس، مۇنۇ كىسىگەتاۋرىتسان تىستىتىن ئولتسەپ بېرىڭ①.

ئايلىق ئۇنى يېمىلىيان كونىستانتىنۇپۇچ دەپ ئاتايتتى، باللىرى ئۇنى پاپاتسا دەيتتى، ماگىزىنىدىكى خىزمەتچىلەر تىسا ـ تىسا دىيىشەتتى.

ئىككى پوپ — ۋىسارىئون ھەزرەت بىلەن تەقۋادار پانكراتىي ھەزرەت سېرگەيپلاتونىۇچ بىلەن باردى ـ كەلدى قىلىشمايتتى، ئۇزۇندىن بۇيان ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ئادەت ساقلىناتتى. پوپلارنىڭ ئوز ئارىلىرىدىمۇ ئىناقلىق يوق ئىدى. تەرسا، چېقىمچى پانكراتىي ھەزرەت ئۇستىلىق بىلەن يېقىن كىشىلىرىنىڭ پېيىنى قىرقىيتتى. ئۇزىنىڭ ئوكرايىنلىق دىدىگى بىلەن ئالاقىلىشىپ قويۇپ، سىفلىس كېسىلى بىلەن

① ئۇۋان پېتروۋىچ، مۇنۇكىشىگە تاۋرىچان چىققىن ئولچەپ بېرىڭ، دىمەكچى.

پاك بولوپ قالغان ۋىسسارىئون ھەزرەت بولسا، تەبىستى نا-
ھايىتى مۇلايىم ئادەم ئىدى، ئۇ ئوتۇپ كەتكەن تەكەببۇر ۋە
چېقىمچى پانكراتىينى ياخشى كورمەيتتى، ئۇنىڭغا يېقىن
يولىمايتتى.

مۇئەللىم بالانادىن باشقا ھەممە كىشىلەرنىڭ يېزىدا
ئوز قورا - جايلىرى بار ئىدى. مەيداندا موخوپنىڭ كاھىش
بىلەن نەقش قىلىنغان، ئوگزىسى كوك سىر بىلەن سىرلانغان
ئىمارىتى قەد كوتىرىپ تۇراتتى. بۇ ئىمارەتنىڭ ئالدىدا،
مەيداننىڭ قاق ئوتتۇرىسىدا ئەينەكلىك ئىشكلىرى جاراڭ-
شىپ تۇرىدىغان ماگىزىن جايلاشقان؛ رەڭگى ئوڭۇپ كەتكەن
ۋىۋىسكىسىدا مۇنۇ سوزلەر يېزىلغان:

«س. پ. موخوپ ۋە ي. ك. ئاتېپىن سودا سارىيى»

ماگىزىنغا پاكار، ئۇزۇن، ئاستى گەمىلىك چوڭ ئامە-
بار تۇتاشقان ئىدى، ئۇنىڭدىن يىگىرمە سارجىن نەرىراقتا
چېركاۋنىڭ خىش تاملىرى ۋە يېشىل گۇمبىزى كورۇنۇپ تۇ-
راتتى. چېركاۋنىڭ نېرىقى تەرىپىدە ھوكۇمەت غەزنىسى ئۇس-
لۇبىدا ياسالغان مەكتەپ بىناسىنىڭ ئاپپاق تاملىرى ۋە
چىرايلىق ياسالغان ئىككى ئوي كوزگە چېلىقاتتى. ئالدىدا
باغچىسى بار ھاۋارەڭ ئوي — پانكراتىي ھەزرەتنىڭ، جە-
گەرەڭ (ئۇنىڭ ئويىگە ئوخشىمىسۇن دەپ ئەتەي جىگەرەڭ
سىردا سىرلانغان ئىدى) تاملىرى نەقىشدار، كەڭ پىشايۋانلىق
ئوي — ۋىسسارىئون ھەزرەتنىڭ ئويى ئىدى. ئۇ دوقمۇشتىن-
بۇ دوقمۇشقا سوزۇلغان ئىككى قەۋەتلىك تار بىنا ئاتېپىننىڭ
ئويى ئىدى. ئۇنىڭ ئارقىسى پوچتىخانا، ئۇنىڭ نېرىسىدا
كازاكلارنىڭ ئۇستى پاخال بىلەن يېپىلغان ۋە تۇنكە قا-پ
لانغان ئويلىرى كورۇنىدۇ؛ ئۇنىڭ نېرىسىدا ئوگزىسى

گه تۇنىكه خوراز بېكىتىلگەن تۇگمەن قەد كوتۇرۇپ تۇرىدۇ.

بۇ يەرنىڭ ئادەملىرى يورۇق دۇنيادىن يوشۇرۇنۇپ، ئىشىك ـ دەرىزىلىرىنى ئىچكىرى ۋە تاشقىرىدىن بېكىتىپ، كۇن ئوتكۇزەتتى. ئەگەر بىرەر جايغا مېھمانغا بارمىسا، كەچ كىرىش بىلەنلا ئىشىككە قۇلۇپ سېلىپ، ئىتلىرىنى يېشىپ قويۇۋېتەتتى، شۇنىڭ بىلەن جەمجىتلىققا چومگەن بۇ يېزىدا جەمئىيەتكچىنىڭ سوققان تاك ـ تاك ئاۋازىلا ئاڭلىنىاتتى، خالاس.

2

ئاۋغۇستنىڭ ئاخىرىدا مىتكا كورشۇنوپ دون دەرياسى بويىدا سېرگەيې پلاتونېۋىچنىڭ قىزى يېلىزاۋېتا بىلەن تەسادىپى ئۇچرىشىپ قالدى. مىتكا دوننىڭ نېرىقى تەرىپىدىن يېڭىلا كەلگەن بولۇپ، قېيىغىنى سۇ بويىدىكى دېڭگەك ياغاچقا باغلاۋېتىپ، دەريادا يېنىك ئۇزۇپ كېلىۋاتقان، سىرتى سىرلانغان چاقماقنغىنا بىر قېيىقنى كورۇپ قالدى. قېيىق تاغ ئاستىدىكى قىرغاق بىلەن پىرىستان تەرەپكە ئۇزۇپ كېلىۋاتاتتى، ئۇنى بايارىشكىن ھەيدىگەن ئىدى. بايارىشكىن يالاڭ ۋاشتاق بولۇپ، تەردىن پاقىراپ تۇراتتى، پىشانىسى بىلەن چېكىسىدىكى تومۇرلىرى بۇرتۇپ چىققان ئىدى.

مىتكا دەسلىۋىدە لىزانى تونۇماي قالدى. چۇنكى بۇ قىزنىڭ چىغ شىلەپىسىدىن چۇشكەن سايە كوزلىرىنى توساپ

تۇراتتى. ئۇ ئاپتاپتا كويگەن قوللىرى بىلەن بىر قۇچاق تىلۇپەرنى كوكسىگە بېسىپ تۇراتتى.

— كورشۇنوپ! — دەپ بېشىنى ئېرغىتتى قىز مىتكىنى كورۇپ، — مېنى ئالدىدىڭ - ھە؟

— قانداقسىگە ئالداپتىمەن؟

— مەن بىلەن بېلىق تۇتۇشقا ۋەدە قىلغىنىڭ ئېسىڭدىمۇ؟

بايارىشكىن پالاقنى تاشلاپ قەددىنى رۇسلىدى. قېيىق زەربە بىلەن كېلىپ بۇرنى بىلەن قىرغاققا ئۇرۇلدى ۋە قىرغاقتىكى ئاپپاق گەج تاشلارنى ئىچىرلىتىۋەتتى.

— ئېسىڭدىمۇ؟ — لىزا كۈلۈپ قېيىقتىن سەكرەپ چۈشتى.

— ۋاقتىم بولمىدى، ئىش كوپ، — مىتكا ئۇزىنى ئاقلىدى ۋە تىنىغىنى ئىچىگە يۇتۇپ، قېشىغا يېقىنلىشىپ كېلىۋاتقان قىزغا كوز تىكتى.

— ياق! بۇ مۇمكىن ئەمەس! ... يىلزاۋىتاسىرگېيېۋنا، ئەمدى ئۇنىمايمەن. مېنى بۇ خىزمەتتىن ئازات قىلىڭ، ئۇ زىڭزگە باشقا خىزمەتكار تېپىۋېلىڭ! بۇ لەنتى سۇدا سەيىل قىلىمەن دەپ قانچىلىك ئەدىۋىمنى يىددىم - ھە، بۇنى ئۇزۇن ئىز ئويلاپ كورۈڭ. پالاقتا سۇركىلىپ قوللىرىم قاپىرىپ كەتتى. كاشكى قۇرۇقلۇق بولسىچۇ.

بايارىشكىن ئۇزۇن يالاڭ ئايىقلىرى بىلەن ئۇۋا قىلىپ كەتكەن ئاق تاش پارچىلىرىغا مەھكەم دەسسەپ، مىجىقلانغان ئوقۇغۇچىلىق شەپكىسى بىلەن ماڭلېينى ئېرتتى. لىزا ئۇنىڭ سوزىگە قۇلاق سالماي، مىتكىنىڭ قېشىغا كەلدى. مىتكا ئوڭايسىزلىنىپ، قىزنىڭ

قولىنى سىقىپ كورۇشتى.

ــ بېلىق تۇتۇشقا قاچان بارىمىز؟ ــ دەپ سورىدى قىز بېشىنى ئارقىغا تاشلاپ كوزلىرىنى قىسىپ.

ــ ئەتە بېرىشقىمۇ تەييارمەن. خاماننى تېپىپ بولدۇق، ھازىر ۋاقتىم بار.

ــ ئالدىمايدىغانسەن؟

ــ ياقەي!

ــ بالدۇرراق كېلەمسەن؟

ــ تاڭ يورۇماستىنلا.

ــ ئەمىسە، كۇتىمەن.

ــ بولدى، كېلىمەن، خۇدا تۇرۇپتۇ، كېلىمەن!

ــ قايسى دەرىزىنى چېكىشنى ئۇنتۇپ قالمىغانسەن؟

ــ تاپىمەن، ــ دەپ كۇلدى مىتكا.

ــ مەن، ئېھتىمال، پات ئاردا كېتىپ قېلىشىم مۇمكىن، ئاڭغىچە بېلىق تۇتۇشقا باراي دېۋىدىم.

مىتكا ئۇنچۇقماستىن قېيىقنىڭ داتلىشىپ كەتكەن ئاچقۇچىنى قولىدا ئايلاندۇرۇپ ئويناپ، قىزنىڭ لەۋلىرىگە قاراپ تۇردى.

ــ سوزىڭىز تۇگىدىمۇ؟ ــ دەپ سورىدى بايارىشكىن ئالا ــ چىپار قۇلۇلىنى ئالقىنىدا ئويناپ تۇرۇپ.

ــ مانا ھازىر ماڭىمىز.

قىز بىردەم ئۇنچۇقىدى، ئاندىن نېمىشقىدۇر كۇلۇمسىرەپ:

ــ سىزلەرنىڭكىدە توي بولغان ئوخشايدۇ ــ ھە؟ ــ دەپ سوراپ قالدى.

ــ ھە. ئاچامنى ياتلىق قىلدۇق.

— كىمگە بەردىڭلار؟ — لىزا جاۋاپ كۈتمەستىنلا غەلىتە كۈلۈپ قويدى. — ئەلۋەتتە كەلگىن! — مىتكا لىزانى موخوپنىڭ هويلىسىدىكى پىشايۋاندا بىرىنچى قېتىم كورگەندە، بۇ قىزنىڭ تەبەسسۇمى ئۇنىڭ يۈرىگىنى قاندىق ئورتىگەن بولسا، بۇ قېتىممۇ شۇنداق كويدۇردى.

مىتكا قىزتاكى قېيىققا يېتىپ بارغىچە ئارقىسىدىن كوز ئۈزمەي قاراپ تۇردى. بايارىشكىن غۇلىچىنى كەڭ يېيىپ، قېيىقنى ئىتتىردى؛ لىزا ئۇنىڭ بېشى ئۇستىدىن ئاچقۇچ ئويناپ تۇرغان مىتكىغا قاراپ، ئۇنىڭغا بېشىنى لىڭشىتىپ قويدى.

بەش سارجىن يول ماڭغاندىن كېيىن بايارىشكىن ئاستا سورىدى:

— بۇ قايسى يىگىت بولىدۇ؟

— تونۇشۇم.

— سىرداشىڭىزمۇ؟

بۇلارنىڭ سوزىنى ئاڭلاپ تۇرغان مىتكا پالاقنىڭ هالقىسى غىچىرلىغانلىقتىن قىزنىڭ نىمە دەپ جاۋاپ بەرگەنلىگىنى ئاڭلىيالماي قالدى، مىتكا ئارقىسىغا قايرىلىپ قاراپ، پالاقنى بېسىپ تۇرۇپ كۈلۈۋاتقان بايارىشكىنىنى كوردى، ئەمما قىزنىڭ يۈزىنى كورمىدى، چۈنكى لىزا مىتكا تەرەپكە ئارقىسىنى قىلىپ ئولتۇرغان ئىدى. شىلەپىسىنىڭ ئاچ بىنەپشىرەڭ لېنتىسى يالىڭاچ يەلكىسىگە چۈشۈپ. شامالدا ئاستا يەلپۈنەتتى، بۇنىڭدىن مىتكىنىڭ خىرەلەشكەن كوزلىرى قامىشىپ كەتتى.

قارماق بىلەن ئانچە كوپ بىلىق تۇتقىلى بارمايدىغان مىتكا بۇ قېتىم كەچ كىرىش بىلەنلا ئەتىنىڭ تەييارلىغىنى

قىلىشقا جىددى كىرىشىپ كەتتى. باغچىدا قۇرۇتۇلغان كالا تېزىكنى پارچىلاپ ئوت ياقتى - دە، سوك پىشۇردى، كۆ- نىراپ كەتكەن قارماق يىپنى ئېلىپ تاشلاپ، يېڭىدىن يىپ بېكىتتى.

مىخەي ئۇنىڭ تەييارلىق كورۇڭا تقىنىنى كورۇپ:

— مېنى ئالغاچ بارغىنا، مىستەرى. بىر كىشى يالغۇز- لۇق قىلىپ قالىدۇ، — دەپ يېلىندى.

— ئۇزەم يالغۇزمۇ هوددىسىدىن چىقالايمەن.

مىخەي خۇرسىنىپ قويدى.

— ئۇزۇندىن بۇيان سەن بىلەن بىللە بارمىغان ئىدىم. بۇگۈن يېرىم پوتكېلىدىغان سازاڭ بېلىقىنى تۇنۇپ كورەي دىگەن ئىدىم.

مىتكا سوك پىشۇرۇڭا تقان قازاندىن چىققان هوردا يۇ- زىنى پۇرۇشتۇرۇپ گەپ - سوز قىلمىدى، تەييارلىغى پۇتكە- دىن كېيىن ئويگە كىرىپ كەتتى.

گىرىشا كا بوڭا كوزىگە مىس كوزەينەك تاقاپ، دە- رىزىنىڭ ئالدىدا ئىنجىل ئوقۇڭا تاتتى.

— چوڭ دادا! — دەپ قىچقاردى مىتكا دەرىزە تەكچىسىگە يولنىپ.

گىرىشا كا بوڭا كوزەينىگىنىڭ ئۇستىدىن قاراپ:

— نىمە دەيسەن؟ — دىدى.

— خوراز دەسلەپ قىچقارغاندىن كېيىنلا مېنى ئويغىتىپ قويغىن.

— سەھەر تۇرۇپ، نەگە بارماقچىسەن؟

بېلىق تۇتۇشقا.

بوڭاي بېلىقنى ياخشى كورسەمۇ، بۇ قېتىم ئەتەي

قارشىلىق قىلدى.

ــ ئاتاڭ ئەتە زىغىر تېپىمىز دىگەن ئىدى، بىكار يۈرۈشنى قوي. تېخى بېلىق تۇتارمىش!

مىتكا ئوزىنى ئارقىغا تارتىپ ھىلىگەرلىك بىلەن:

ــ بارسام ــ بارمىسام ماڭا بەرىبىر. بۇۋامغا بېلىق تۇتۇپ كېلەي دىگەن ئىدىم. ئەگەر زىغىر تېپىدىغان بولساق، بارمىسامۇ بولۇۋېرىدۇ ــ دىدى.

ــ توختاپ تۇر. نىمە ئالدىرايسەن؟ ــ گىرىشاكا بۇۋا قورقۇپ كوزىدىن ئەينەكنى ئالدى، ــ مەن مىرونغا ئېيتىپ قويىمەن، بارساڭ، بېرىۋەر. بېلىقنى تۇزلاپ يىسە ناھايىتى ياخشى، ئەتە ئۇلۇغ چارشەنبە كۈنى ئىكەن، ئويغىتىپ قويىمەن، بار ئۇخلا. تەنتەك! نىمە ھەجىيىسەن؟

يېرىم كېچە بولغاندا گىرىشاكا بۇۋا بىر قولى بىلەن چېرتا ئىشتىنىنى، يەنە بىر قولى بىلەن ھاسىسىنى تۇتۇپ، پايپاسلاپ پەلەمپەيدىن چۈشتى. ھويلىدا ئۇششاق دەسسەپ، سايىدەك يۇرۇپ، ئامبارنىڭ ئالدىغا يېتىپ بارىدى ــ دە، پالاسنىڭ ئۈستىدە ئۇخلاۋاتقان مىتكىنى ھاسىنىڭ ئۇچى بىلەن نوقىدى. ئامبارنىڭ ئىچىدە خاماندىن يېڭى‌ئەپكىلىنگەن ئاشلىقنىڭ پۇرىغى، چاشقان تېزىگى ۋە ئادەم ئولتۇرماي‌دىغان جايدىكى ئۇمۇچۇك تورىنىڭ پۇرىغى ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش غەلىتە پۇراقلار پۇراپ تۇراتتى.

مىتكا ئاشلىق توكۇلگەن خامپىنىڭ ئالدىدىكى پالاسنىڭ ئۈستىدە ئۇخلاۋاتاتتى، ئۇ ھە دىگەندىلا ئويغانمىدى. گىرىشاكا بۇۋا دەسلەپتە ئۇنى ھاسىنىڭ ئۇچى بىلەن ئاستا ئىتتىرىپ باقتى ۋە:

ـــ مىتيوشكا! مىتكا!... تۇر، ھارمى، مىتكا!... ـــ دەپ پىچىرلىدى.

مىتكا قاتتىق پۇشۇلداپ ئۇخلاۋەردى، ئايغىنى يىغا ۋالدى. بوۋاينىڭ ئاچچىغى كېلىپ، ھاسىنىڭ تومپاي ئۇچىنى ئۇنىڭ قوسىغىغا سانچىپ، ئۇشكىدەك ئايلاندۇرۇشقا باشلىدى. مىتكا «ۋاي» دەپ چوچۇپ ئويغانىدى ـ دە، ھاسىنى تۇتۇۋالدى.

ـــ ئۇيقۇڭ بەك قاتتىق ئىكەن! بۇ ئۇيقۇ ئەمەس، بىر بالاغۇ، بۇ قانداق ئۇخلىغىنىڭ؟ ـــ دەپ كايىپ كەتتى بوۋاي.

ـــ جىم، جىم، ئۇنىڭنى چىقارما! ـــ دەپ پىچىرلىدى مىتكا، ئاندىن پۇتىغا كىيىدىغان چۇرۇغىنى ئىزلىدى.

مىتكا مەيدانغا يېتىپ بارغاندا، يېزىدا ئىككىنچى قېتىم توخۇ قىچقاردى. ئۇ كوچا بويلاپ، پوپ ۋىسسارىئونىنىڭ ئويىنىڭ يېنىدىن ئوتكەندە كاتەكتىكى خوراز قانات قېقىپ، باش روھانىنىڭ ئاۋازىدەك يوغان ئاۋاز بىلەن قىچقاردى، مىكيانلار چوچۇپ، كوكۇلدىشىپ كەتتى.

ماگىزىنىنىڭ تۇۋەنكى پەلەمپىيىدە تۇمشۇغىنى جۇۋۇسىنىڭ ياقىسى بىلەن يوگىۋالغان قاراۋۇل ئۇيقىدەپ ئولتۇراتتى. مىتكا موخۇپنىڭ تېمىنىڭ قېشىغا كەلگەندە تارماق ۋە نەرسە ـ كېرەكلەر سېلىنغان خالتىنى ئۇستىدىن ئالدى ـ دە، ئېتىلار ئاكلاپ قالمىسۇن دەپ، پۇتىنىڭ ئۇچى بىلەن ئاستا مېڭىپ، ئىشكىنىڭ پەلەمپىيىدىن چىقتى، ئىشكىنىڭ مۇزدەك تۇتقۇچىنى تارتقان ئىدى، بېكىك ئىكەن. پەنجىرىنىڭ ئۇستىدىن ئارتىلىپ چۈشۈپ، دەرىزىنىڭ يېنىغا كەلدى. دەرىزە قېيا ئوچۇق تۇرۇپتۇ. قاپ ـ قاراڭغۇ يوچۇقتىن

قىز بالىغا خاس خۇشپۇراق، ئۇيقۇدىكى ئىلاھىق بەدەنلەرنى پۇرىغى ۋە ئاجايىپ يېقىملىق ئەتىرە پۇرىغى گۇپۇلدەپ تۇراتتى.

— لىزاۋېتا سېرگېيېۋنا!

مىتكا ئوز كوكلىدە قاتتىق چاقىرغاندەك بولدى. بىر-دەم كۇتۇپ تۇردى، جىمجىتلىق. «باشقا دەرىزىنىڭ قېشىغا كېلىپ قالدىممۇ نېمە؟ دادىسى شۇ ئويدە بولۇپ قالسا، قانداق بولار؟ رەسۋا بولمەن!... «مىلىتسىقتىن ئېتىپ تاشلايدۇ»، — دەپ ئويلىدى مىتكا دەرىزىنىڭ تۇتقۇچىنى تۇتۇپ تۇرۇپ.

— لىزاۋېتا سېرگېيېۋنا، تۇر، بېلىق تۇتقىلى بارىمىز!

«ئەگەر باشقا دەرىزە بولۇپ قالسا، بېلىق تۇتۇشنى شۇ چاغدا كورىسەن!...»

— تۇرساڭچۇ! — دەپ زەردە بىلەن توۋلىدى ئۇ ئويىنىڭ ئىچىگە بېشىنى تىقىپ.

— ھەـ؟ كىم؟ — قاراڭغۇلۇقنىڭ ئىچىدىن چوچۇگەن بىر ئاۋاز ئاستا ئاڭلاندى.

— بېلىق تۇتۇشقا بارامسەن؟ بۇ مەن، كورشۇنوپ.

— ھە ـ ھە، مانا ھازىر.

ئويىنىڭ ئىچىدىن شىتىرلىغان ئاۋاز ئاڭلاندى. قىزنىڭ بۇيقۇلۇق ئىللىق تىنىغىدىن يالپۇزنىڭ پۇرىغى كەلگەندەك بولدى. مىتكا قاراڭغۇدا ئاپپاق بىر گەۋدىنىڭ ئويىنىڭ ئىچىدە شىتىر ـ شىتىر ھەركەتلەنگەنلىگىنى كوردى.

«ئاھ، تاڭ ئاتقىچە ئۇنىڭ بىلەن بىللە بولسا، نېمە دېگەن راھەت... بېلىق تۇتۇشمۇ گەپمۇ... سوغاقتا شۇمشىيىپ ئولتۇرىسەن شۇ...» دېگەن خىيال غىل ـ پال كوڭ

لىدىن كەچتى، ئۇ قىز ھۇجرىسىنىڭ ھىدى بىلەن مەس بولغان ئىدى.

ئاق كاسىنىكا ياغلىق چەككەن، كۇلۇپ تۇرغان قىز دەرىزە ئالدىدا پەيدا بولدى.

— مەن دەرىزىدىن چۈشمەن، قولۇڭنى بەر.

— چۈشۈۋەر — مىتكا قىزغا يارەملەشتى.

قىز ئۇنىڭ قولىغا يولىنىپ ئۆرۈپ، كوزىگە تىكىلدى.

— مەن كېچىكتىممۇ؟

— ھىچگەپ يوق، ئۇلگۈرىمىز.

ئۇلار دونغا قاراپ يۈرۈپ كەتتى. قىزھالرەك ئالقىنى بىلەن سەل - پەل ئىششىغان كوزلىرىنى ئاستا ئېرتتى - دە:

— تازا تاتلىق ئۇخلاۋاتقان ئىدىم. يەنە ئازراق ئۇخلىۋالسام بولاتتى، بەك بالدۇر يولغا چىقتۇققۇ دەيمەن.

— مۇشۇ دەل ۋاقتى.

مەيدانىنىڭ يېنىدىكى بىرىنچى تار كوچا بىلەن دون بويىغا چۈشۈشتى. كېچىسى سۇ كوپەيگەن بولۇپ، تۇنۇگۈن كوتەككە باغلاپ قويغان قېيىق سۇنىڭ ئۈستىدە تەۋرىنەتتى.

— توفلىينى سېلىۋېتىش كېرەك، — دەپ بىر ئۇھ تارتتى لىزا، ئاندىن قىرغاق بىلەن قېيىق ئوتتۇرىسىدىكى مۇساپىنى كوز چېنى بىلەن ئولچەپ كوردى.

— سېنى كوتىرىۋالايمۇ؟ — دەپ تەكلىپ قىلدى مىتكا.

— بولماسمىكىن، ئايغىنى يەشكىنىم ياخشى.

— بولۇۋېرىدۇ.

— لازىمى يوق، — دەپ كۈلدى لىزا خىجىل بولۇپ. مىتكا سول قولى بىلەن تىزىدىن يۇقۇرىراق جايدىن

قۇچاقلاپ دەس كوتىرىپ، قېيىققىچە سۇ كەچتى. قىز ئۇختىن ياڭرىسىز ئۇنۇڭ قارا قۇمچاق كۆچلۈك بويىنىغا چىرمىشىۋالىدى، خىرىلداپ ئاستا كۈلەتتى.

ئەگەر مىتكا، يېڭا ئايالىرى كىر يۇيىدىغان تاشقا پۈتۈلىشىپ كەتمىگەن بولسا، تەسادىپى قىسقىلاسۇ يۇشۇش يۇزبەرمىگەن بولاتتى. لېكىن «ئاھ!» دەپ يۇزىنى مىتكىنىڭ يېڭىلىپ كەتكەن لەۋلىرىگە يېپىشتۇردى، مىتكىمۇ قېيىققا ئىككى قەدەم قالغاندا توختاپ قالدى. چوڕۇغىنىڭ ئىچىگە سۇ كىرىپ، ئايىغىنىڭ مۇزلاپ كەتكىنى بىلەن كارى بولمىدى.

مىتكا قېيىقنى يېشىپ، ئۇنى بار كۈچى بىلەن دېڭىزغا ياغاچتىن ئىتتىردى ـ دە، سەكرەپ ئۇستىگە چىقىۋالدى. ئۇ ئۇزاق تۇرۇپ پالاقنى قىسقا ـ قىسقا سالدى. قېيىقنىڭ ئەترابىدا سۇ ۋىشىلداپ يىغلىغاندەك بولاتتى. قېيىق تۇمشۇغىنى ئىگىز كوتىرىپ، سۇنىڭ شىددەتلىك ئېقىمىنى ئاسانلا كېسىپ ئوتتى ـ دە، نېرىقى تەرەپتىكى قىرغاققا قاراپ ئۇزۇشكە باشلىدى. قارماق ياغاچلىرى ۋىڕىلداپ سەكرەپ تۇراتتى.

ـ نەگە ھەيدەۋاتىسەن؟ ـ دەپ سوردى لېكىن ئارقىسىغا ئورۇلۇپ قارىماپ.

ـ ئاۋۇ تەرەپكە.

قېيىق تېگى قۇملۇق قىرغاققا كېلىپ توختىدى. مىتكا سوراپ تۇرماستىنلا لېكىن دەس كوتەردى ـ دە، قىرغاقتىكى چىغانلىقنىڭ ئىچىگە ئەكىرىپ كەتتى، قىز ئۇنىڭ يۇزىنى چىشلەيتتى، تاماشلايتتى، بىر ـ ئىككى قېتىم بوغۇق ئاۋاز بىلەن ۋاقىراپ باقتى، ئەمما ئۇزىنىڭ دەرمانسىزلىنىۋاتقانلىغىنى ھىس قىلىپ، ئاچچىغىدىن يىغلىۋەتتى، ئەمما كوزىدىن ياش چىقمايتتى...

سائەت توققۇز بولغاندا قايتىشتى. ئاسمانىنى ساغۇچ پەردە قاپلىۋالغان ئىدى. دوننىڭ ئۇستىدە شامال ئۇسۇلغا چۈشكەن بولۇپ، سۇدا ئات يالىدەك دولقۇن پەيدا قىلاتتى، قېيىق دولقۇنلارنى توغرىسىغا كېسىپ ئوتكەنلىكتىن، دەريانىڭ ئاستىدىن كوپۈكلىنىپ چىققان مۇزدەك سۇ تامچىلىرى رەڭگى ئاپپاق ئاقىرىپ كەتكەن يىلزاۋىتانىڭ يۈزىگە چاچىرايتتى، قاش - كىرپىكلىرىدىن ۋە كاسىنكا يانغىنىڭ ئاستىدىن چىقىپ قالغان بىر تۇتام چاچلىرىدىن سۇ مۇنچاقتەك تامچىلايتتى.

يىلزاۋىتا ۋەيرانە كوزلىرىنى هارغىنلىق بىلەن مىتىلىدىتىپ، قەيەردىندۇر، قېيىقنىڭ ئىچىگە كىرىپ قالغان گۈل شېخىنى بارماقلىرى بىلەن ئېزەتتى. مىتكا ئۇنىڭغا قارىيالماي، قېيىقنى هەيدەپ كېتىۋەردى، ئايىغى ئاستىدا كىچىككىنە بىر سازاڭ بېلىق ۋە بىر ئالتۇن بېلىق سەكراتقا چۈشكەندەك ئاغزىنى ماك - ماك ئېچىپ، قىزغۇچ جىيەكلىك كوزلىرىنى چەكچەيتىپ ياتاتتى. مىتكىنىڭ چىرايىدىن ئەيىپكارلىق ئالامىتى سېزىلىپ تۇراتتى، مەمنۇنلۇق بىلەن ئەندىشە ئارىلىشىپ كەتكەن ئىدى...

— مەن سېنى سېمېنتوۋو پىرىستانىغا ئاپىرىپ قويايى. ئۇ يەر ئويۇڭگە يېقىن، — دىدى مىتكا قېيىقنى سۇنىڭ ئېقىمىغا بۇراپ.

— ياخشى، — دەپ پىچىرلىدى لىزا ئۇنىڭ سوزگە ماقۇل بولۇپ.

دەريا بويىدا كىشىلەر كورۇنمەيتتى، دوننىڭ ئۇستىدىكى گەجنىڭ چاڭ - توزىڭى بىلەن ئاقىرىپ كەتكەن باغچىلارنىڭ قاشالىرى ئىسسىق شامالنىڭ تەسىرى بىلەن قاغجىراپ

تۇراتتى، ھاۋا ئىسسىقتىن كويگەن خەس - چوپلەرنىڭ پۈرىسى بىلەن تولغان ئىدى. قۇچقاچلار چوقۇپ كەتكەن چىغ شىلەپىدەك يوغان - يوغان ئاپتاپپەرەس باشلىرى پىشىپ ئوتۇپ كەتكەنلىكتىن، يەرگە ئېگىلىپ قالغان ئىدى، ئۇرۇقلىرى توكۇلۇپ تۇراتتى.سايلىقنى كوپ - كوك ياش مايسا قاپلىغان، يىراقلاردا تايچاقلار ئوينا قلىشاتتى ۋە بويۇنلىرىغا ئېسىلغان قوڭغۇراقلار جىرىڭلاپ ئاڭلىناتتى، دون تەرەپكە جەنۇپنىڭ ئىسسىق شامىلى سىپىلاتتى.

مىتكا بېلىقنى ئېلىپ، قېيىقتىن چۈشۈۋاتقان يىلزاۋىتاغا ئۇزاتتى.

— مۇنۇ بېلىقلارنى سەن ئالغاچ كەت، مە!

قىز چوچۇپ كىرپىكلىرىنى پىرىلدىتىپ كەتتى، بېلىقنى ئالدى.

— خوش، مەن كەتتىم.

— مەيلى...

قىز چۈنقا ئوتكۈزۈلگەن بېلىقنى كوتىرىپ، ئويىن تەرەپكە يول ئالدى؛ ئۇنىڭ تۇرقى ئېچىنىشلىق بولۇپ، ئىلگىرىكى شوقلۇغىنى ۋە كۈلگۈنچەكلىگىنى چىغانلىقىنىڭ ئىچىدە يوقاتقان ئىدى.

— لىزاۋىتا!

قىز بۇرۇلۇپ قارىدى،چىمىرلىگەن قاشلىرىدا خاپىلىق، پۇشايمان ۋە ھەيرانلىق ئالامەتلىرى يوشۇرۇنغان ئىدى.

— بېرى كەلگىنە.

قىز يېقىنلىشىپ كەلگەندە، مىتكا خجىللىقتا ئاران گەپ قىلدى:

— هەر ئىككىيلەن كورمەي قېلىپتۇق... ئاپلا، يوپكاڭ-
نىڭ ئارقىسى... داغ... ئانچە چوڭ ئەمەس...
قىز سارا سىمە بولۇپ، قۇلاقلىرىغىچە قىزىرىپ كەتتى.
مىتكا بىر ئاز ئۇنچۇقماي تۇرغاندىن كېيىن:
— ئارقا كوچا بىلەن ماڭ. — دەپ مەسلىھەت بەردى.
— بەرىبىر مەيداندىن ئوتىمەنغۇ، قارا يوپكامنى كىيىپ چىقاي دېگەن ئىدىم، دەپ پىچىرلىدى قىز پۇشايمان قىلىپ؛ ئۇ توساتتىن مىتكىنىڭ يۇزىگە نەپرەت بىلەن قاراپ قويدى.
— ياپراق بىلەن سۈرتۈپ كوكەرتىپ قويايمۇ؟ — دېدى مىتكا، ئەمما لىزانىڭ كوزلىرىدە ياش پەيدا بولغانلىغىنى كورۈپ ھاڭ - تاڭ بولۇپ قالدى.
... يەنىدا پىچىر - پىچىر مىش - مىش گەپلەر ئۇچۇقۇر شامالدەك تېز تارقالدى: «مىتكا كورشۇنوپ سېرگەي پلاتونىۋىچنىڭ قىزى بىلەن ئويناپ قويۇپتۇ!»، ئايالار تاڭ بىلەن ئىنەكلىرىنى پادىغا ھەيدەپ چىققاندا، قۇدۇق بېشىدىكى بادرا ياغاچنىڭ ئىنچىكە سايىسى جىمىرلاپ تۇرغان كولچەك بويىدا چۆلەكلىرىگە سۇ ئېلىۋاتقاندا، يۇيۇلغان كىرلىرىنى دوننىڭ بويىدىكى قورام تاشلار ئۈستىدە چايقاۋاتقاندا پەقەت شۇ توغرىلىق گۇدۇڭلىشاتتى.
— ئۇز ئانىسى بولمىغاندىن كېيىن، ئەھۋال شۇ - دە!
— دادىسىنىڭ بېشىنى قاشلاشقىمۇ ۋاقتى يوق، ئوگەي ئانىسى بولسا، ئۇزىنى كورمىگەنگە سېلىپ، تاماشىسىنى كورىدۇ...
— تۇنۇگۈن قاراۋۇل داۋدكا بېسپالىي مۇنۇلارنىڭ سوزلەپ بەردى: «يېرىم كېچىدە شۇنداق قارىسام ئەڭ چەتتىكى دەرىزىگە بىرسى يامىشۋاتىدۇ، بۇ پلاتونىۋىچنىڭ ئويىگە كەل-

گەن ئوغرى بولسا كىرەك دەپ ئويلىدىم. ــ بۇ يەردە كىم بار؟ ساقچى، بۇ يەرگە كېلىڭلار! ــ دەپ يۇگۈرۈپ بارسام، ئاشۇ مىتكا ئىكەن».

ــ ھازىرقى قىزلارنىڭ بويىنىنى ئۇزۇپ تاشلىسا بولىدۇ، ئۇلار يۇر دىسە كېتىۋېرىدۇ...

ــ مېنىڭ مىكىشكامغا مىتكا ئوز ئاغزى بىلەن: «ئەمدى ئۇلارنىڭ ئويىگە ساۋچى ئەۋەتمەن» دەپتۇ.

ــ ئاۋال ئۇ بۇرنىدىكى ماگنىسىنى ئادا لىسۇنچۇ!

ــ ئاڭلىشىمچە، قىزنى مەجبۇرلىغانمىش، زورلۇق قىلغان...

ۋاي ــ ۋاي، ئەمدى گەپ قىلماڭ!...

كوچا ــ كويلاردا مىش ــ مىش گەپلەر كوپىيىپ كەتتى. يېڭى ئوينىڭ دەرۋازىسىغا قارامماي سۇۋالغاندەك. قىزنىڭ بۇرۇنقى پاك نامىنى بۇلغىشاتتى...

سېرگەي پلاتونېۋىچنىڭ سىدا ملىشىپ قالغان بېشى بۇ تاغدەك شەرمەندىچىلىكتىن كوتىرەلمەي يەرگە ئېگىلىپ قالدى. ئۇ ئىككى كېچە ــ كۈندۈز ماگازىنغىمۇ، تۇگمەنگىمۇ چىقمىدى، توۋەندىكى ئويدە تۇرىدىغان خىزمەتكار ئايال پەقەت تاماق ۋاقتىدىلا پەيدا بولاتتى.

3 ــ كۈنى سېرگەي پلاتونېۋىچقا كوك چىپار ئارغىماقنى ئىككى چاقلىق يېنىك پوچتىغا قوشۇپ بېرىشتى. ئۇ، يولدا ئۇچرىغان كازاكلارغا تەكەببۇرلۇق بىلەن سەل ــ پەل بېشىنى مىدىرلىتىپ سالاملىشىپ يېزا بازىرىغا يۇرۇپ كەتتى. ئۇنىڭ ئارقىسىدىنلا قارا لاك بىلەن سىرلانغان پارقىراق ۋېنا كالياسكىسى① ھويلىدىن شامالدەك تېز چىقىپ كەتتى،

① كالياسكا ــ قوش ئېسىلوق، توت چاقلىق، ئۈستى يېپىق پوچتا.

هارۋىكەش يېمەكلىيان ئاق سانچىغان ساقىلىغا تەگمەي تۇرغان ئەگرى تاماكا تىرۇپكىسىغا شولغىيىنى ئېقىتىپ، كوك يېپەك چۇلۇۋۇرنى قولىغا ئالدى. قاپ-قارا قاغىدەك پارقىراپ تۇرغان بىر جۈپ ئات ئۇيۇنا قىلاپ، كوچىدا تارسىلداپ چېپىپ كەتتى. هارۋىكەش يېمەكلىيانىڭ ئارقىسىدىن رەڭگى ئاقىرىپ كەتكەن يىلزا ۋىتا كورۇنۇپ تۇراتتى. ئۇ كىچىككىنە چامدانىنى قولىدا تۇتۇپ ئولتۇرغان بولۇپ، مەيۈس كۆلۈمسىرەيتتى: دەرۋازا ئالدىدا تۇرغان ۋىلادىمىر بىلەن ئوگەي ئانىسىغا پەلەيىنى سىلكىتىپ خەيرلەشتى، دوكاندىن ئاقسا قلاپ چىقىۋاتقان پانتۇلۇپي پروكوفېيېۋىچ قىزىقىپ، موخوپنىك هويلا خىزمەتچىسى نىكىتادىن سورىدى:

— مىراسخور قىز نەگە كېتىۋاتىدۇ؟

نىكىتامۇ هەممە نىمىنى بىلگىنىسى كەلگەن قېرىنىسىك رايىنى قايتۇرماي جاۋاپ بەردى:

— موسكۋاغا ئوقۇشقا، كۇرسنى پۈتتۈرۈشكە كېتىۋاتىدۇ.

ئەتىسى شۇنداق بىر ۋەقە يۈز بەردىكى، بۇ ۋەقە توغرىسىدىكى گەپ - سوز دون بويىدىمۇ، قۇدۇق يېنىدىمۇ، پادىغا كاللارنى هەيدەپ چىققاندىمۇ ئۇزاققىچە ئېغىزدىن - ئېغىزغا كوچۇپ يۈردى... گۇگۇم چۈشۈش ئالدىدا (دالىدىن پادا قايتقان چاغدا) مىتكا كىشىلەرنىڭ كوزىگە كورۇنمەس لىك ئۇچۇن ئەتەي كەچقۇرۇن سىرگەي پلاتونېۋىچنىڭ ئالدىغا كەلدى. ئۇ ئۇنداق - مۇنداق ئىش ئۇچۇن ئەمەس، بەلكى قىزى يىلزاۋىتاغا ئويلىنىش ئۇچۇن رازىلىغىنى ئېلىش ئۇچۇن كەلگەن ئىدى.

شۇڭغىچىلىك مىتكا قىز بىلەن 4 قېتىم كورۇشكەن ئىدى. كېيىنكى قېتىم ئۇچراشقان چاغدا ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدا مۇ-

نۇ گەپلەر بولۇنغان ئىدى:

— ماڭا تۇرمۇشقا چىققىن، لىزا ۋېتا، ماقۇلمۇ؟

— بولمىغۇر گەپ!

— سېنى ئايايمەن، ئەركىلىتىمەن... بىزنىڭكىدە ئىشلەيدىغانلار كوپ، سەن دەرىزىنىڭ ئالدىدا ئولتۇرۇپ كىتاپ ئوقۇيسەن.

— سەن ئەخمەق.

مىتكا رەنجىگەن بولسىمۇ لام - جىم دىمىدى. شۇ كۈنى ئاخشىمى ئويىگە بالدۇر قايتتى، ئەتىسى ئەتىگەن مىرون گىرىگورىيېۋىچنى ھەيران قالدۇرۇپ:

— دادا، مېنى ئويلەندۇرۇپ قوي! — دىدى.

— كاپشىما.

— راست ئېيتىۋاتىمەن، چاقچاق قىلغىنىم يوق.

— بەك ئويلەنگىڭ كېلىپ كەتتىمۇ؟

— ئىمە دىسەم بولار...

— قايسى قىزغا كويۇپ قالدىڭ، مارفۇشكا سارا ئىكەنمۇ؟

— سېرگەي پلاتونېۋىچقا ساۋچى ئەۋەت!

مىرون گىرىگورىيېۋىچ ئاتىنىڭ ئىگەر - جابدۇغىنى ياماۋاتاتتى، ئۇ بەندىنىڭ ئۇستىگە كاسىپچىلىق جابدۇقلىرىنى چاقىنالىق بىلەن جاي جايىغا قويۇپ، قاقاقلاپ كۈلۈۋەتتى:

— بالام، بۇگۈن كەيپىڭ بەك خوش كورۇنىدۇ.

ئەمما مىتكا تامغا كانا چاپلاشقاندەك ئۇز گەپىدە مەھكەم تۇردى: دادىسىنىڭ جان - پېنى چىقىپ كەتتى.

— ئەخمەق! سېرگەي پلاتونېۋىچنىڭ يۈزىگىدىن ئوشۇق سەرمايىسى بار، نۇ چوڭ سودىگەر، سەنچۇ؟... ماڭ، يۈگۈر

سارا ئلىق قىلما، بولمىسا، مانا بۇ تاسما بىلەن سەندەك كۆيوغۇلنى تازا سالىمەن!

— بىزدىمۇ 14 جۇپ ئوكۇز ۋە يەنە قانچىلىك مال — مۈلكىمىز بار، مىڭ قىلغان بىلەن ئۇ سەھرالىق بىر دېخان، بىز بولساق كازاك.

— يوقال! — دەپ ۋاقىرىدى ئۇزۇن گەپ قىلىشنى ياخشى كورمەيدىغان مىرون گىرىگورىيېۋىچ.

مىتكا پەقەت گىرىشاكا بوۋىنىڭلا ھىسداشلىغىغا ئېرىشتى. بوۋاي ھاسسىنى يەرگە توك — توك سانچىپ، ئوغلىنىڭ قىشىغا يېتىپ كەلدى — دە:

— مىرون!

— خوش؟

— نىمىشقا ئۇنىمايسەن؟ بالىنىڭ كوڭلىگە ياققاندىن كېيىن...

— دادا، سىزمۇ، خۇدا ھەققى، ياش بالا بوپقاپسىز! مىتكىغۇ ئەخمەقلىق قىلىۋاتىدۇ، لېكىن سىزگە ھەيران قالمەن...

— بولدى! — گىرىشاكا بوۋا ھاسسىنى يەرگە ئۇردى — بىز ئۇنىڭ بىلەن تەڭ ئەمەسمىكەنمىز؟ ئۇنىڭ قىزىغا بىر كازاك ساۋچى بولۇپ بېرىپ، ئوغلىغا ئېلىپ بېرىش تەكلىۋىنى قويسا، جان دەپ قوبۇل قىلىشى كېرەك، بىزگە قىزنى ئىككى قوللاپ بەرسۇن. بىز پۈتۈن يۇرت بويىچە نامى چىققان مەشھۇر كىشىلەرمىز، يالاڭتوش ئەمەس، خوجايىنىمىز!...ھە — ھە! ساۋچىلىققا بېرىۋەر، مىروشكا، تارتىنىشقا ئورۇن يوق! قىزنىڭ مېھرىگە تۇگمىنىنى قوشۇپ بەرسۇن، تەلەپ قىلىپ سوراۋەر!

مىرون گىرىگورىيېۋىچ پىخىلداپ ھويلىغا چىقىپ كەتتى،

ئەمما مىتكا كەچ كىرگەندە ئۇزى بېرىش قارارىغا كەلدى، چۈنكى ئۇ دادىسىنىڭ تەرسالىغىنى، قەيسەر، بىر سوزلۇك ئادەم ئىكەنلىگىنى بىلەتتى.

مىتكا يول بويى ئىسقىرت چېلىپ، بىسمالال ماڭغان بولسىمۇ، سېرگەي پلاتونېۋىچنىڭ كوچا ئىشىگىگە يېتىپ كەلگەندە يۈرىكى پوكۇلداپ كەتتى. بىر ئاز ئۇيالىق بۇيا ماڭغاندىن كېيىن هويلىنىڭ ئىچى بىلەن مېڭىپ، پەلەمپەيىنىڭ ئالدىغا باردى ـ دە، كىراخمالالنىڭ پەرتۇق بىلەن شاراقلاپ ماڭغان خىزمەتكار ئايالدىن:

ـ ئۇ كىشى ئويدە بارمۇ؟ ـ دەپ سورىدى.

ـ چاي ئىچىۋاتىدۇ، بىرەەم كۈت.

ئولتۇرۇپ كۈتتى، تاماكا چەكتى، كېيىن تۈكۈرۈگى بىلەن چېكىۋاتقان تاماكىسىنى ئوچۇرۇپ، قالدۇغىنى ئايىغى بىلەن دەسسىدى. سېرگەي پلاتونېۋىچ چاپىنىدىكى نانئۇۋاقلىرىنى قېقىپ ئويدىن چىقتى؛ مىتكىنى كورۇش بىلەن قاشلىرىنى چىمىلدىتىپ كەتتى.

ـ ئىچكىرىگە كىرىڭ.

مىتكا كىتاپ بىلەن تاماكا پۇرىغى كېلىپ تۇرغان ئىش بولۇمىسىگە بىرىنچى بولۇپ كىردى، ئۇنىڭ ئوز ئويىدىن چىققان چاغدىكى باتۇرلىغى ئىش بولۇمىسىنىڭ بوسۇغىسىغا كەلگەندە تۇگەپ كەتتى.

سېرگەي پلاتونېۋىچ ئىش ئۇستىلىنىڭ يېنىغا كەلگەندە ئوتۇگىنىڭ پاشنىسىنى غىچىرلىتىپ ئارقىسىغا قايرىلدى.

ـ خوش؟ ـ ئارقىسىغا قىلىپ تۇرغان قولىنىڭ بارماقلىرى يېزىش ئۇستىلىنىڭ تاختىسىنى تاملايتتى.

ـ مەن بىلىپ بېقىشقا كەلگەن ئىدىم ... ـ مىتكا ئۇنىڭ

تىكەندەك قاددىلىپ تۇرغان سوغاق كوزلىرىگە بىرلا قاراپ، يەلكىسى دىرىلدەپ كەتتى، ــ بەلكىم لىزا ۋىتانى ماڭا بېرەرسىز؟

ئۇمىتسىزلىك، غەزەپ، قورقا قلىق قاتتىق سارا سىمگە چۈشكەن مىتكىنىڭ يۈزىدە خۇددى قۇرغاقچىلىق ۋاقتىدىكى شەبنەمدەك تەرتا مچىلىرىنى پەيدا قىلدى.

سېرگەي پلاتونېۋىچنىڭ سول قېشى تىترەيتتى، توپە كالپۇگى كوتىرىلىپ، چىشىنىڭ قىپقىزىل گوشلىرى كورۇنۇپ كەتتى. ئۇ بوينىنى سوزۇپ، پۈتۈن گەۋدىسى بىلەن ئالدىغا ئىگىشتى.

ــ نېمە؟ نە ــ مە؟... ئەبلەخ!... يوقال!... مەن سېنى ئاتا مانغا تاپشۇرۇپ بېرىمەن! قارىغىنا، سەن ئىتنىڭ بالىسىنى! ھارامزادە!...

مىتكا ئۇنىڭ ۋاقىرىغىنىغا باتۇرلۇق كورسەتتى. ئۇ سېرگەي پلاتونېۋىچنىڭ ئىككى مەڭزىنى قان بېسىپ، قىزىرىپ كېتىۋاتقانلىغىغا قاراپ تۇرۇۋەردى.

ــ خاپا بولماڭ... مەن ئوز گۇناھىمنى يۇيالماي دەپ كېلىۋېدىم...

سېرگەي پلاتونېۋىچ قانغا تولغان ۋە ياشلىنىپ قالغان كوزلىرىنى ھۇمايتىپ ئېغىر چويۇن كۆلدانىنى مىتكىغا ئاتتى، كۆلدان ئۇنىڭ ئايىغى ئاستىغا تاراقلاپ چۈشتى ــ دە، ئۇ يەردىن سەكرەپ كېتىپ مىتكىنىڭ سول پۈتىنىڭ لىپىگىگە تەگدى، شۇنداق بولسىمۇ مىتكا ئاغرىقتا بەرداشلىق كورسىتىپ، بىرلا ساپچىپ ئىشىكنى ئاچتى، ئاندىن ئاغرىق بىلەن ئەلەمگە چىدىماي قوپالللىق بىلەن ۋاقىرىدى:

ــ ئىختىيار ئوزىگىزده. سېرگەي پلاتونېۋىچ، مەن پەقەت كوگلۇمدىكىنىلا ئېيتتىم... مۇشۇ ئەھۋالدا قىزىگىزنى

كىم ئالىدۇ؟ بۇ گەپ ـ سوزلەرنى مەن ئۇزەم باسۇرۇۋېتەي دېۋىدىم... بىراۋدىن ئاشقان ـ تاشقان نەرسە كىمگە كېرەك؟ ئىمۇ يىمەيدۇ.

سېرگەي پلاتونېۋىچ مىجىقلانغان ياغلىقنى لۈڭگە بېسىپ، مىتكىنىڭ ئارقىسىدىن ماڭدى ۋە دەرۋازىنىڭ يولىنى توسۇۋالدى. مىتكا ھويلىغا قېچىپ چىقتى. شۇچاغدا سېرگەي پلاتونېۋىچ ھويلىدا تۇرغان ھارۋىكەش يېمىلىيانغا كوزقىسىپ قويدى. مىتكا دەرۋازىنىڭ تاقىغىنى ئاچقىچە، يېمىلىيان قويۇپ بەرگەن توت ئىت ئامبارنىڭ ئارقىسىدىن ئېتىلىپ چىقىپ، يات ئادەمنى كورۇش بىلەنلا سۇيۇرۇلگەن ھويلىدا چېپىشىپ كەتتى.

1910 ـ يىلى سېرگەي پلاتونېۋىچ نىژنىي شەھرىدىكى يەرمەنكىدىن بىر جۇپ كۇچۇك ـ بىر ئەركەك، بىر چىشى كۇچۇكنى ئېلىپ كەلگەن ئىدى. ھەر ئىككىسىقارا، يۇڭى جىنى گىلەك، ئاغزى يوغان كۇچۇك ئىدى. بىر يىلدىن كېيىن بۇ كۇچۇكلەر بىر ياشلىق موزايدەك يوغىنىدى؛ دەسلەپكى چاغلاردا موخوپنىڭ ھويلىسىنىڭ يېمىدىن ئوتكەن خوتۇنلارنىڭ يوپكىسىنى چىشلەپ يىرتىشقا باشلىغان ئىدى، كېيىن بارا ـ بارا ئايالىرنى يەرگە يىقىتىپ، يوتىسىدىن چىشلەشنى ئۇگەندى، پوپ پانكراتتى ھەزرەتنىڭ موزىيىنى ۋە ئاتىپىنىنىڭ ئىككى چوشقىسىنى تالاپ ئولتۇرگەندىن كېيىن، سېرگەي پلاتونېۋىچ ئۇلارنى زەنجىر بىلەن باغلاشقا بۇيرۇق قىلدى. ئىتلارنى پەقەت كېچىسى يېشىۋېتەتتى ۋە يىلدا بىر قېتىم باھار مەزگىلىدە نەسىلەندۇرۇشكە قويۇۋېتەتتى.

مىتكا قايرىلىپ ئۇلگۇرمەستىنلا بايان ئىسىملىك ئىت ئالدى پۇتلىرىنى ئۇنىڭ يەلكىسىگە قويۇپ، پاختىلىق چاپىنى

ئىدىن چىشلىدى. قاپ - قارا ئىتلار تەرەپ تەرەپتىن ھۇجۇم قىلىپ تاتقىشلىشاتتى. مىتكا قوللىرى بىلەن ئوزىنى ھىمايە قىلىپ، يىقىلىپ چۈشمەسلىككە تىرىشاتتى، مىتكا يېمىلىيانە نىڭ تاماكا تىرۇپكىسىنى چىكىپ، ئاشخانىغا كىرىپ كېتىپ، سىرلانغان ئىشىگىنى تارتا قىلىتىپ يېپىۋالغانلىغىنى كوردى.

پەلەمپەينىڭ بىر بۇرجىكىدە سۇ تۇرۇبىسىغا يولانغان سېرگەي پلاتونېۋىچ پاقىراق يۈڭ باسقان ئاپپاق مۇشتىنى تەڭلەپ تۇراتتى. مىتكا ئۇياق بۇياقتا تەۋرىنىپ بىر ئىلاج قىلىپ تاقاقنى سۇغۇرۇۋالدى - دە، قانغا بۇيالغان پۈتلىرىغا ئېسىلىپ خىخىلداپ تۇرغان بەدبۇي، سېسىق ئىتلارنى كوچىغا سورەپ چىقتى. باياننى گېلىدىن بوغۇپ ئولتۇردى، قالغان ئىتلاردىن ئۇنى يولدا ئوتۇپ كېتىۋاتقان كازاكلار تەسلىكتە ئاجرىتىۋالدى.

3

ناتالىيە مېلېخوپلارنىڭ ئائىلىسىگە تازا لايىق كەلگەن ئىدى. مىرون گىرىگورىيېۋىچ بالىلىرىنى ئىشقا ئوبدان ئۆگەتكەن ئىكەن؛ شۇنچە بايلىغى ۋە كوپلىگەن خىزمەتكارلىرىنىڭ بولۇشىغا قارىماي، بالىلىرىنى ئىشقا سېلىپ، ئەمگەككە كوندۇرگەن. شۇنىڭ ئۈچۈن ئەمگەك سۇيەر ناتالىيە قېيناتا بىلەن قېينانىسىنىڭ كوڭلىگە تازا ياقتى. چوڭ كېلىنى ــ ياسانچۇق دارىيىنى ئوز ئىچىدە ياقتۇرمايلا يۇرگەن ئىدىئىنچىنا، دەسلەپكى كۈنلەردىن تارتىپلا ناتالىيەگە مېھرىبانلىق قويغان ئىدى.

ـــ ئۇخلا، بىردەم ئۇخلىۋال، قوزىچىغىم! نىمىشقا بالـ
دۇر تۇرۇپ كەتتىڭ؟ ـــ دەيتتى ئاشخانىدا كىتىرلاپ يۇرگەن
ئىلئىنىچنا مېھرىۋانلىق بىلەن. ـــ ماڭ، يۇگۇر، سەھەردە
بىردەم ئۇخلىۋال، ئىش بولسا ئۆزىمىز قىلىۋېتىمىز.

چاي قاينىتىش ئۈچۈن سەھەر تۇرۇۋالغان ناتالىيە
ئۇيقۇسىنىڭ چالىسىنى ئۇخلىۋېلىش ئۈچۈن يەنە كىرىپ
كېتەتتى.

ھەتتا ئوي ئىچىدىمۇ قاتتىققولالۇق قىلىدىغان پانتېلېي
پروكوفېيېۋىچمۇ بىر كۈنى ئايلىغا مۇنۇنى تاپلىدى:

قارىغىنا، خوتۇن، ناتاشكىنى ئويغاتما. بىچارە كۈنـ
بويى تىنىم تاپمايدۇ، گىرىشكا بىلەن يەر ھەيدەشكە بارماق
چى بولۇۋاتىدۇ. دارىيىنى ئىشقا سال. دارىيە ھورۇن، ناچار
كېلىن چىقتى ... يۇزىنى بويا‌پ، قېشىنى قارا قىلىشنىلا بـ
لىدۇ، قانچۇق.

ـــ ھەي، بىر يىل بولسىمۇ يا‌يرۇالسۇن‌بىچارە قىز،ـــ
دەيتتى ئىلئىنىچنا ئىش بىلەن ئوتۇپ كەتكەن ياشلىق ھايا‌ـ
تىنى ئەسلەپ.

گىرىگورىي يېڭىدىن ئويلۇق ـ ئوچاقلىق بولغانلىغىغا
بىر ئازلا كونۇپ، ئوز بېسىغا چۈشۈپ قالغان بولسىمۇ،
لېكىن ئۇچ ھەپتە ئوتكەندىن كېيىن كوڭلىدە ئاكسىنىيە بـ
لەن بولغان ئالاقسىنىڭ تامامەن ئۈزۈلمىگەنلىگىنى، قەلبـ
دە يەنە قانداقتۇر بىر تال تىكەندەك بىر نىمە قالغانلىغىنى
ھىس قىلىپ قورقۇپ كەتتى ۋە ئوز ئوزىدىن ئاچچىقلاندى.
ئۇنىڭ يۇرىگىدىكى بۇ دەردى تېزلا يوقىلىدىغان دەرىجىدىمەس
ئىدى. ئۇ مەھكەم يىلتىز تارتقان ئىدى، ئەمما گىرىگورىي
كۈيوغۇللۇق دەۋرىنىڭ غۇرۇرى بىلەن بولۇپ كېتىپ، ئۇنى

كونارسا ئۇنتۇلۇپ كېتىدۇ، دەپ ئويلىغان ئىدى ... بىراق ئۇنى ئۇنتالمىدى، ئەسكە چۈشكەنسېرى بـۇ دەرت زورىيىپ، يۈرەكنى جاراھەتلەندۈرەتتى. توي بولۇشتىن بۇرۇن بىر كۈنى خامان تېپىۋاتقان چاغدا پېترو ئۇنىڭدىن سوراپ قالدى:

ــ گىرىشكا، ئاكسىنا بىلەن بولغان مۇئامىلەڭنى قانداق قىلاي دەيسەن؟

ــ قانداق دەيسەن؟

ــ سەن ئۇنى تاشلىۋېتەلمەسسەنمىكىن؟

ــ مەن ئۇنى تاشلىۋەتسەم، باشقا بىرسى تېپىۋالىدۇ، ــ دەپ كۈلگەن ئىدى شۇ چاغدا گىرىشا.

ــ ھەر ھالدا كوزۇكگە قارا، ــ دېدى پېترو بۇرۇتىنىڭ ئۇچىنى يالاپ، ــ سەن ئويلەنگەن كىشى بـولغاندىن كېيىن، يەنە بىر بالاغا يولۇقمىغىن...

ــ ئىزلار كومۇلىدۇ، ئىشلار ئۇنتۇلىدۇ، ــ دېدى گىرىشكا گەپنى چاقچاققا ئايلاندۇرۇپ.

ئەمما ئىش ئۇنىڭ دېگىنىدەك بولۇپ چىقمىدى. كېچىلىرى گىرىشكا ئوزىنىڭ ئەرلىك بۇرچىنى ئادا قىلىش يۈزىسىدىن ئايلىنىپ ئەكىلەتكەن چاغدا ئايلىق ئوزىنىڭ ياشلىق مۇھەببەت جۇشقۇنلۇغى بىلەن كۈلۈنى ئالماستىن، سوغاق قانلىق ۋەئۇيا تچانلىق بىلەن بويسۇنۇشنىلا بىلەتتى. ناتالىيە ئېرىنىڭ ئەكىلىتىشىنى ئوچ كوزىدىغان دەرىجىدە ئەمەس ئىدى؛ ئانىسىغا تارتىپ سوغاق قان بولۇپ تۇغۇلغان ئىدى، شۇڭلاشقا گىرىگورىي ئاكسىنىيىنىڭ مۇھەببەتتىكى قىزغىنلىغى ئېسىگە چۈشكەنده ئۇھ تارتىپ قويا تتى.

ــ ناتالىيە، ئاناڭ سېنى مۇز ئۇستىدە تۇققانىمىكىن دەيمەن... سەن نېمەدېگەن سوغاق ــ ھە!

ئەمما ئاكسىنىيە ھەر قېتىم ئۇچراشقان چاغدا قاپ ـ قارا خۇمار كوزلىرىنى ئويناتىپ تەبەسسۇم قىلاتتى ۋە بىر ـ ئىككى ئاچچىق ـ چۇچۇك گەپ قىلىشنى بىلەتتى:

ـــ سالام، گىرىشىنكا! ياش كېلىنچەك بىلەن قانداق ئوتۇۋاتسەن؟ ئاپاق ـ چاپاق بولۇپ كەتكەنسەن؟

ـــ ئىش قىلىپ ئوتۇۋاتىمىز ... ـــ گىرىگورىي مۇجمەل جاۋاپ بېرىپ، ئاكسىنىيىنىڭ كۆلۈپ تۇرغان كوزلىرىدىن ئوزىنى تېزرەك ئېلىپ قېچىشقا تىرىشاتتى.

ستېپان ئايلى بىلەن ئەپلىشىپ قالغاندەك ئىدى. قاۋاقتا ئانچە كوپ بارمايدىغان بولدى: بىر كۈنى كەچقۇرۇن بۇغداي سورۇۋېتىپ، ئارىسى بۇزۇلغاندىن بۇيان بىرىنچى قېتىم ئايلىغا مۇلايىم سوز قىلدى:

ـــ كىسيوشا، كەل ناخشا ئېيتايلى!

ئۇلار چالا سورۇلغان بۇغداي دوۋىسىگە يولىنىپ ئولتۇرۇشتى. ستېپان سولداتچە قوشاق باشلىدى. ئاكسىنىيە كوكرىگىدىن تولۇپ چىققان ئىنچىكە ئاۋاز بىلەن ئۇنىڭغا جور بولدى. يېڭى تۇرمۇش قۇرغان دەسلەپكى يىللاردىكىدەك كېلىشتۇرۇپ ئېيتىشتى. شۇ چاغدا كەچكى شەپەققە بويالغان قۇياشنىڭ نۇرىغا چومگەن دالىدىن ئىككىسى قايتىپ كېلىۋاتقاندا، ستېپان ھارۋىنىڭ ئۈستىدە ئاستا تەۋرىنىپ قەدىمقى بىر مۇڭلۇق ناخشىنى باشلىغان ئىدى. ئاكسىنىيە بېشىنى ئېرىنىڭ مۇسكۇللۇق كوكسىگە قويۇپ، قايتۇرۇپ ئېيتاتتى. ئاتلار ھارۋىنى غىچىرلىتىپ بىر ۋەزىندە تارتىپ ماڭاتتى. يېزىدىكى قېرىلار يىراقتىن ناخشىغا قۇلاق سېلىپ:

ـــ ستېپانغا ئاجايىپ ئاۋازى ساز ئايال ئۇچراپتۇ ـ دە، ـــ دېيىشەتتى.

— ئۇلار راسا كېلىشتۇرۇپ ئېيتىشۋاتىدۇ!...
— ستېپاننىڭ ئاۋازىنى دىمەمدىغان، نەق قوڭغۇراق!
چاڭ ئارىلاش غۇۋا كورۇنگەن قىزىل شەپەق نۇرىدا قۇياشنىڭ قانداق پېتىپ كېتىۋاتقانلىغىنى كۆزىتىش ئۈچۈن كوچىنىڭ ئىككى چېتىدىكى سۇپىغا چىقىپ ئولتۇرغان بوۋاي-لارمۇ ئۇ قاتتىن بۇ قاتقا گەپ ئېتىشاتتى:
— نىزوپ قوشىغىنى ئېيتىشۋاتىدۇ.
— بۇ قوشاقنى گىروزىيىدە بىزنىڭ پولكىمىز توقىغان.
— ھە - ھە، بۇ قوشاقنى مەرھۇم كىريوشكا ياخشى كورەتتى!
گىرىگورىي بەزى كەچقۇرۇنلىرى ئاستاخوپلارنىڭ ناخشا ئېيتقانلىغىنى ئاڭلاپ قالاتتى. بۇغداي تەپكەندە (ئۇلار-نىڭ خامىنى يانمۇ - يان ئىدى) ئاكسىنىيىنىڭ بۇرۇنقىدەكلا بىمالال، ئېچىلىپ - يېيىلىپ يۇرگەنلىگىنى كورۈپ، ئۇزىچە: «بەختىيار» ئىكەن دەپ ئويلايتتى. ھەر ھالدا گىرىگورىيغا شۇنداق تۇيۇلاتتى.
ستېپان مېلىخوپلار بىلەن سالاملاشمايتتى، ئۇ ئارا بىلەن خاماندا ئايلىنىپ، كەڭ غۇلىچىنى يېيىپ، ئىش بىلەن بەنت ئىدى: ناگان - ناگاندا ئايلى بىلەن چاقچاقلىشىپ قويا تتى، مانا شۇ چاغدا ئاكسىنىيە رومال ئاستىدىن قارا كوزلىرىنى ئويناتىپ، قاقاقلاپ كۈلەتتى. گىرىگورىي كوزىنى يۇمۇۋالسىمۇ، ئۇنىڭ يېشىل يوپكىسى كوز ئوڭىدا يەلپۇنگەندەك بولاتتى. قانداقتۇر نامەلۇم بىر كۈچ گىرىگورىينىڭ بوينىنى ستېپاننىڭ خامىنى تەرەپكە بۇراپ، قاراشقا مەجبۇر قىلاتتى. ئەمما بۇغداي باغلىرىنى خامانغا يېيىتىپ، پانتېلېي پروكوفېيېۋىچقا يارەملىشىۋاتقان ناتالى-

يمنك هەر قېتىم، ئېرى ئىختىيارسىز ئاشۇ تەرەپكە قاراۋاتـ قانلىغىنى كورۈپ سەيۇسلەنگەنلىگىنى، رەشىك قىلغانلىغىنى گىرىگورىي سەزسەيتتى: شۇنىڭدەك ئاتلارنى ئايلاندۇرۇپ،خا- مان تېپىۋاتقان پېترونىڭمۇ ئۇنىڭغا پات - پات قاراپ، يۈـ زىنى پۈرۈشتۈرۈپ مىيغىدا كۈلگەنلىگىنىمۇ بايقىمايتتى.

گۈلدۈر - گۈلدۈر ئايلىنىۋاتقان تۆلۈق تاشنىك تەسـ رىدە گىرىشكا گۈڭگا ئوي - خىيالغا چـومەتتى، چـۈۋالچاق پىكىرلىرى تۇتۇق بەرمىگەچكە، خۇددى كالـۋا يىپنىك ئـۇـ چىنى تاپالمىغاندەك ئاۋارە بولاتتى.

يىراق - يېقىندىكى خامانلاردىن تولۇق تاشلارنىڭبۇغـ داي ئۇنچىسى ئۇستىدە گۈلدۈرلىشى. ئات هەيدىگەن كىشـ لەرنىڭ هايقىرىقلىرى، قامچىلارنىڭ تارسىلدىغىنى،شامالدۇرـ غۇچ ماشىنا بارابانلىرىنىڭ تـاراقلىشى ئـاڭلىنىپ، بارا - بارا سايلىقتا يوق بولۇپ كېتەتتى. بۇيىلقى مول هوسۇلدىن قازىنىمۇ ماي، چومۇچىمۇ ماي بولۇپ كـەتكەن يېزا — دون ئۇستىدە چىقىۋاتقان سېنتەبىر ئېيىنىڭ سالقىن شامىلىدا ئاق يىلاندەك سوزۇلۇپ ياتاتتى. قاشا بىلەن تـوسالغان هەر بىر هويلىدا، هەر بىر ئويدە ئوزىگە چۈشلۈق، بىر - بىرىگە ئوخـ شىمايدىغان خىلمۇ - خىل هايات قـاينايتتى، هـەركىم ئـوز ئالدىغا ياشايتتى. گىرىشاكا بوۋا شـامالداپ قېلىپ، چىش ئاغرىغا يولۇققان ئىدى: سېرگەي پلاتـونېۋىچ ئىككى ئاچا بولۇپ قالغان ساقىلىنى سىلاپ، يـالغۇز قالغان چـاغلىرىدا خورلـۇققا چىدىيالماي، چىشلىرىنى غـۇچۇرلىتىپ يىغلايتتى: ستېپان يۈرىگىدە گىرىشكىغا ئاداۋەت ساقلايتتى ۋە كېچىسى چۈشىدە تومۇر بارماقلىرى بىلەن قۇراق يـوتقىنىنى تامىلاپ چىقـاتتى، ناتالىيە ئامبارنىڭ ئىچىگە يۈگۈرۈپ كىرىپ ئو-

زىنى قۇرۇتۇلغان تېزەك ئۇستىگە تاشلايتتى ـ دە، تۆگۈلۈپ ئولتۇرۇپ، تىترەپ، قاخشاپ، ئوزىنىڭ بىتەلەيلىگىگە يىغلايتتى؛ يەرمەنكىدە غوڭىجىنىنى سېتىپ، پۇلىنى ھاراق ئىچىپ تۆگەتكەن خرىستونە ۋىجدان ئازاۋىدا قىينىلاتتى؛ بۇرۇنقى ھىس ـ تۇيغۇسى قوزغىلىپ، يېگىشۋاشتىن دەرتكە مۇپتىلا بولغان گىرىشكا ھەدەپ ئۇھ تارتاتتى؛ ئاكسىنىيە ئىلاجسىزلىقتىن ئېرىنى ئەكىلەتسىمۇ، ئۇنىڭغا نىسبەتەن، كۆڭلىدە ساقلىنىپ قالغان ئوچمەس نەپرەتنى كوز ياشلىرى بىلەن كومۇپ تاشلايتتى.

تۆگمەندىن بوشتىلغان داۋىدكا تۇن بويى ۋالىتىنىڭ كېسەك ئويىدە ئولتۇرۇپ چىقاتتى؛ ۋالىت كوزلىرىنى غەزەپ بىلەن چاقنىتىپ مۇنداق دەيتتى:

ــ يا ـ ق، ئالدد ـ رد ـ ماي تۇر! پات يېقىندا ئۇلارنىڭ پېيى قىرقىلىدۇ! ئۇلارغا بىر ئىنقىلاپ كەملىك قىلىپ تۇرۇپتۇ. 1905 ـ يىل يەنە كېلىپ قالار، شۇ چاغدا ئۇلار بىلەن ھىسا پلىشارمىز! ھە ـ سا پ ـ لە ـ شار ـ مىز! ... ــ ئۇ تاتۇق بولۇپ ساقايغان بارماقلىرى بىلەن تەھدىت قىلىپ يەلكىسىگە چۈشۈپ قالغان چاپىنىنى تۇزەپ قويياتتى.

ئەمما يېزىدا كېچە بىلەن كۈندۈز ئالمىشىپ، ھەپتە كېلەتتى، ھەپتىنىڭ ئارقىسىدىن ئايلار ئارقا ـ ئارقىدىن قوغلىشىپ ئوتمەكتە ئىدى، شامال چىققاندا تاغدىن غۇيۇلدىغان ئاۋاز كېلەتتى، بۇ ــ كۈزكى ھاۋا رايىنىڭ ياخشى كېلىشىنىڭ ئالامىتى ئىدى. دون دەريا سىنىڭ كۈزگى ئېقىمى شىددەك سۇپ ـ سۇزۇك، زۇمرەتتەك يېشىل بولۇپ، سالماقلىق بىلەن دېگىزغا قۇيۇلاتتى.

4

ئوكتەبىرنىڭ ئاخىرىدا، بىر يەكشەنبە كۈنى فېدوت بودوۋىسكوپ ھارۋىسىنى ھەيدەپ يېزا بازىرىغا يۈرۈپ كەتتى.

ئۇ ئائىلىسىدە بېقىپ سەمرىتكەن 4 جۈپ ئوداكنى قاپقا سېلىپ بازارغا ئېلىپبېرىپ ساتتى؛ دۇكاندىن ئايلىغا گۆلۈك چىت سېتىۋېلىپ، ئەمدى كېتەي دەپ تۇرۇشىغا (بويۇنچاقا پۈتىنى تىرەپ، تاسمىسىنى تارتىۋاتقان چاغدا) قېشىغا مۇشۇ بازارلىق ئەمەس، تونۇشمايدىغان بىر ئادەم كەلدى.

— سالا مۇ ئەلەيكۇم! — دەپ تېچلىق سوراشتى ئۇ قارىيىپ كەتكەن بارماقلىرىنى قارا شىلەپىسىگە تەككۈزۈپ.

— سالامۇ! — دىدى فېدوت قىسقىلا قالماق كوزلىرىنى چىمىلدىتىپ.

— سىز قەيەرلىك؟

— مەن يېزىدىن، بۇ يەرلىك ئەمەسمەن.

— قايسى يېزىدىن؟

— تاتار يېزىسىدىن.

ناتونۇش ئادەم يانچۇغىدىن ئۈستىگە ئېيىق سۈرىتى سېلىنغان كۈمۈش تاماكا قۇتىسىنى ئالدى - دە، فېدوتقا تاماكا تۇتۇپ، گەپ سوراشقا باشلىدى.

— يېزا ئىلار چوڭمۇ؟

— رەھبەت، ھازىر چەككەن ئىدىم. بىزنىڭ يېزىمۇ؟ ناھايىتى چوڭ، كەم دېگەندە ئۈچيۈز ئويلۇك ئادەم بار.

— چېركاۋ بارمۇ؟

— بولمايچۇ.

— تومۇرچىلەر بارمۇ؟

— تاقىچىلارنى دەمسىز؟ تاقىچىلارمۇ بار.

— تۈگمەندە تومۇرچىلىك دۈكىنى بارمۇ؟

فېدوت تىپىرچىلاپ تۇرغان ئېتىنىڭ تىزگىنىنى بوشىتىپ، بۇ ئادەمنىڭ قارا شىلەپىسىگە ۋە قورۇق باسقان ئاپپاق يۈزىدىكى تۈكچىدەك يىرىك ساقىلىغا كۆڭۈلسىزلىك بىلەن قارىدى.

— خوش، سىزگە نىمە كېرەك؟

— مەن سىزنىڭ يېزىڭىزغا كوچۇپ بارماقچى، ھازىر يېزا ئاقساقىلىنىڭ قېشىدىن چىقتىم. ھارۋىڭىز بوشمۇ؟

— بوش.

— مېنى ئالغاچ كېتەمسىز؟ ئەمما يالغۇز ئەمەسمەن، ئايالىم بار، 8 پۇت كېلىدىغان ئىككى ساندۇقمۇ بار.

— ئالغاچ كەتسەم مەيلى.

فېدوت ئىككى سوم پۇلغا توختىشىپ ھارۋىنى ئانۇاي ئايال پىروسكىنىڭ ئۆيىگە ھەيدەپ باردى، بۇ ئادەم شۇ ئۆيگە چۈشكەن ئىكەن. نازۇككىنە سېرىق چاچ ئايالنى ھارۋىغا ئولتۇرغۇزدى. ساندۇقنى ئارقا تەرەپكە جايلاشتۇردى.

ھارۋا يېزا بازىرىدىن چىقتى. فېدوت لەۋلىرىنى چوكۇلدىتىپ، قىلدا ئورنىدىن قامچىسىنى پاكارغىنا كۆچلۈك ئېتىنىڭ بېشىدا ئوينىتىپ، ياپىلاق گەردەن بېشىنى ئۇيان - بۇيانغا تولغاپ قوياتتى: يېنىدىكى ئادەمدىن گەپ سورىغىسى

كېلەتتى. ئەر ـ ئاياڭ يولۇچىلار ئۇنىڭ ئارقىسىدا كەمە تەرلىك بىلەن ئۇنچىقماي ئولتۇرۇشاتتى. ھېدوت ئالدى بىلەن تاماكا سورىدى، كېيىن:

ـــ بىزنىڭ يېزىغا نەدىن كۆچۈپ كېلىۋاتىسىز؟ ـــ دىدى.

ـــ روستوپتىن.

ـــ شۇ يەردە تۇغۇلغانمۇ؟

ـــ نىمە دىدىڭىز؟

ـــ ئەسلى يۇرتىڭىز قەيەر؟ دەپ سوراۋاتىمەن.

ـــ ھە ـ ھە، شۇ يەرلىك، روستوپلىق بولىمەن.

ھېدوت بېشىنى كوتىرىپ، يىراقتىكى شۇاقلىققا كۆز تىكتى: گېتمان يولىنىڭ بىر ئۇچى ئېدىرغا تۇتىشىپ كەتكەن، يولدىن يېرىم چاقىرىم نېرىدا ئېدىرنىڭ ئەڭ ئىگىز يېرىدىكى قاغجىراپ كەتكەن شۇاقلىق ئىچىدە مىدىرلاپ يۈرگەن كەكلىكلەرنىڭ باشلىرىنى ھېدوتنىڭ ئوتكۇر، قىيپاچ كۆزى بايقاپ قالدى.

ـــ مىلتىق يوق ـ تە، ئۇنداق بولمىغاندا، ھارۋىنى شۇ تەرەپكە ھەيدىگەن بولاتتىم. ئەنە، ئەنە، مېگىپ يۈرۈشىدۇ، ـــ دىدى بارمىغى بىلەن كورسىتىپ، بىر ئۇھ تارتىپ قويدى.

ـــ كورمەيۋاتىمەنغۇ، ـــ دىدى يولۇچى كۆزلىرىنى چىمىلدىتىپ.

ـــ كەكلىكلەر سايغا چۈشۈپ كەتكىچە ھېدوت كۆزىنى ئۇزمەستىن قاراپ تۇردى. كېيىن ئارقىسىدا ئولتۇرغان ئادەملەرگە بۇرۇلۇپ قارىدى. يولۇچى ئوتتۇرا بويلۇق، يادا ئىغۇ ئادەم بولۇپ، بۇرنىنىڭ گوشلۇك قاناشرىغا يېقىن كوز-

لىرى قۇۋلۇق بىلەن چاقناپ تۇراتتى. گەپ قىلغاندا پات ـ پات كۈلۈپ قويياتتى. يۈك رومال چەككەن ئايلىق ئۇگدەپ ئولتۇراتتى، فېدوت ئۇنىڭ يۈزىنى كورەلمىدى.

ـ سىز بىزنىڭ يېزىغا نىمە زورۇرىيەت بىلەن كوچۇپ بارماقچى بولدىڭىز؟

ـ مەن تومۇرچى، تومۇرچىلىك دۇكىنى ئاچسام دەيمەن. ياغاچچىلىقمۇ قولۇمدىن كېلىدۇ.

فېدوت ئانچە ئىشەنمەي، ئۇنىڭ يوغان قوللىرىغا قاراپ، يولۇچىمۇ بۇنى بايقاپ:

ـ ئۇنىڭ ئۈستىگە مەن «زىنگېر» شىركىتىنىڭ گۇماشتىسى بولىمەن، كېيىم تىكىش ماشىنىلىرىنى تارقىتىمەن، ـ دەپ قوشۇپ قويدى.

ـ ئىسمى ـ زاتىڭىز كىم بولىدۇ؟ ـ دەپ سورىدى فېدوت قىزىقىپ.

ـ مېنىڭ پەملەم شتوكمان.

ـ ئۇنداق بولسا، رۇس ئەمەس ئىكەنسىز ـ دە؟

ـ ياق، رۇسمەن. بوۋىلىرىم لاتىش ئىكەن.

يەنە شۇ ئاز ۋاقىتنىڭ ئىچىدە، فېدوت، تومۇرچى شتوكمان يوسىف داۋىدوۋىچنىڭ بۇرۇن «ئاقسايى» زاۋۇددا ئىشلىگەنلىگىنى، كېيىن كۇبانىنىڭ بىر يېرىدە، ئۇندىن كېيىن شەرقىي جەنۇبى تومۇرىيول رېمونت ئىشخانىسىدا ئىشلىگەنلىگىنى بىلىۋالدى. بۇنىڭدىن تاشقىرى، ھەممىنى بىلىشكە قىزىقىدىغان فېدوت، ئۇنىڭ بېشىدىن ئوتكەن بىر تالاي ئىشلاردىمۇ خەۋەردار بولدى.

دولەتكە قاراشلىق ئورمانغا يەتكەندە، گەپلىرى تۈـ

گەپ قالدی، یول یاقىسىدىكى بۇلاق قۇدۇقتىن فېدوت ئېتىـ
نى سۇغۇردى، ئۇندىن كېيىن ھارۋىنىڭ تاقۇر - توقۇرىدىن،
یول ئازاۋىدىن چارچىغانلىقتىن ئۇگدەشكە باشلىدى، يېزىغا
بەش چاقىرىم قالغان ئىدى.

فېدوت تىزگىننى ھارۋىغا باغلاپ قويدى - دە، پۇتىنى
ساڭگىلىتىپ، ئوزىنى ئوڭلاپ ياتتى، ئەمما ئۇخلىيالمىدى.

— تۇرمۇشىڭلار قانداقراق كېتىۋاتىدۇ؟ — دەپ سو-
راپ قالدى شتوكمان ئولتۇرغان ئورنىدا پات - پات سىلكى-
نىپ كېتىپ.

— ياماں ئەمەس، كۇنىمىز ئوتۇۋاتىدۇ.

— ئومۇمەن، كازاكلار تۇرمۇشىدىن رازىمۇ؟

— بەزىسى رازى، بەزىسى رازى ئەمەس، بەش قول
تەڭ بولالمايدۇ.

— شۇنداق، شۇنداق ... — دەپ ماقۇللىدى تومۇرچى،
بىرئاز جىملىقتىن كېيىن ئۇيەنە گەپ ئېچىپ، مەنىلىكقىلىپ،
ئەگىر - تىوقاي سوئاللارنى بېرىشكە باشلىدى:

— دىمەك، ئۇلار توق تۇرمۇشتا ياشايدۇ، دىگىن؟

— ھە. ھال - ئەھۋالى ئوبدان.

— ھەربى خىزمەت، ئېھتىمال، ئانچە ئېغىر لىق قىلمىسا
كېرەك - ھە؟

— ھەربى خىزمەتنى دەمسىز؟ ... بىز ئۇنىڭغا كونۇپ
قالغانمىز، تىرىكلا بولىدىكەنمىز ھەربى خىزمەتكە تەييار
بولۇش كېرەك.

— ھەممە نىمىنى كازاكلار ئوز يېنىدىن قىلىشىدۇ، مانا
شۇنىسى ياماں.

— نىمىسىنى دەيسىز، بۇلەنىتى ئىش شۇنداق!... — فېدوت

جانلىنىشقا باشلىدى‌ۋە خۇدۇكلىنىپ ئارقىسىنى قىلىپ ئولتۇرغان ئايال تەرەپكە كوز سېلىپ قويدى، ــ بۇ باشلىق دېگەن‌بىر نىملەر بېشىمىزغا چۈشكەن بىر بالا بولدى... ھەربىي خىزمەتكە چىقىمەن دەپ كالامنى سېتىپ، ئوبدان بىر ئات ئالغان ئىدىم، ئۇنى يارىمايدۇ، دېيىشۋاتىدۇ.

ــ يارامسىزغا چىقىرىشتىمۇ؟ ــ دەپ مۇغەمبەرلىك بىلەن ئەجەپلەنگەن بولدى تومۇرچى.

ــ پۇتۇنلەي يارىماسمىش! پۇتى ناكا ئىمىش، ئۇنى دەپ باقتىم، بۇنى دەپ باقتىم: «ئىلاج قىلىپ تاللانغان ئاتلار قاتارىغا كىرگۈزۈۋېتىك، ئايىغى بەيگىچى ئاتلارنىڭ ئايىغىدەك، ئەمما خورازدەك يورغىلاشقا ئۈگەنگەن، خورازدەك يۈگۈرىدۇ» ــ دېدىم. ياق، بۇ گېپىمنى تەن ئېلىشمىدى. بۇ ئەھۋالدا خانۇەيران بولۇپ كېتىمىز...

پاراك جانلىنىپ كەتتى. فېدوت قىزىقچىلىقتا ھارۋىدىن سەكرەپ چۈشتى ـ دە، يېزا ئاھالىسىنىڭ ئەھۋالىنى ئەستايىدىل سوزلەپ بېرىشكە باشلىدى. يېزا باشلىغىنى ئوتلاقلارنى نائادىل تەقسىم قىلغانلىغى ئۈچۈن تىللىدى. ئوزى ھەربى خىزمەت ئوتىگەن چاغدا ئۇلارنىڭ پولكى پولشىدا مەلۇم‌ۋاقىت تۇرغانلىغىنى ئېيتىپ، پولشىدىكى تەرتىپنىڭ ياخشىلىغىنى ماختاپ كەتتى. تومۇرچى بىر-بىرىگە يېقىن كوزلىرىنى چىمىلدىتىپ، ھارۋا يېنىدا مېڭىپ كېتىۋاتقان فېدوتقا باشتىن ـ ئاياق سەپسېلىپ قارايتتى، ئۇششاق ھالقا بېكىتىۋالغان مۇشتىگىدىن تاماكا چېكىپ تۇرۇپ، پات ـ پات كۇلۇپ قويا تتى؛ ئەمما تارتۇق بولۇپ ساقايغان ئاپپاق پىشانىسىدىكى قىيپاچ قورۇقلار ئوينا پ تۇراتتى، گويا بۇ قورۇقلار ئۇنىڭ قوسىغىدىكى قانداقتۇر يوشۇرۇن

پىكىرلەرنى تېشىغا ئىتتىرىپ چىقىرىۋاتقاندەك ئاستا ۋە ۋەزىمىن مىدىرلاپ تۇراتتى.

كەچكە يېقىن يېزىغا يېتىپ بېرىشتى.

شتوكمان فېدوتنىڭ مەسلىھىتى بويىچە تۇل ئايال لۇكېشكا پوپوۋا بىلەن كورۇشۇپ، ئۇنىڭدىن ئىككى ئېغىز ئوي ئىجارىگە ئالدى.

دەرۋازا ئالدىدا فېدوتنىڭ چىقىشىنى ساقلاپ تۇرغان خوشنا ئايالار:

— يېزا بازىرىدىن كىمنى ئېلىپ كەلدىڭ؟ — دەپ سوراشتى.

— گۇماشتىنى.

— گۇماشتا دېگىنىڭ قانداق گەپ؟

— تازا ئەخمەقلەر — دە! سىلەرگە گۇماشتا دېدىمغۇ، ماشىنا سېتىپ بېرىدۇ، چىرايلىقلارغا بىكارغا بېرىدىكەن، ماۋىيە هاماچا،سائا ئوخشاش سەتلەرگە بەق پۇلغا ساتىدىكەن.

— ئۇزەكچۇ، جىن ئۇرغان دېۋانە، ئۇزەك چىرايلىقمۇ؟ سېنىڭ ئەپتى — بەشىرەڭ قالماقتەك تۇرۇپتىغۇ! ... سېنى كورسە ئات هۇركۈپ، قېشىڭغا يېقىن بارالمايدۇ.

— قالماق بىلەن تاتار — دالىسىنىڭ گۈلى، هاماچا، سەن تولا تىل تەككۈزۈۋەرمە! — دېدى فېدوت ئۇلارنىڭ قېشىدىن كېتىۋېتىپ.

تومۇرچى شتوكمان تىلى ئۇزۇن، ئالغاي كوز لۇكېشكىنىڭ ئويىغا جايلاشتى. ئۇ تېخى بىرەر كېچىنى ئوتكۈزە — ئوتكۈزمەستىنلا يېزىدىكى ئايالار گەپ تارقىتىشقا باشلىدى.

— ئاڭلىدىڭمۇ، چوڭ ئانا؟

— نېمىنى؟

— قېدوت قالماق بىر نېمىستى ئېلىپ كېلىپتۇ.

— شۇندا قىمۇ؟

— بۇۋى مەرىيەم ئانا ئۇرسۇن، راست دەۋاتىمەن! شە-
لەپە كىيگەن ئادەم. پەملىسى شتوپول ياكى شتوكال ...

— ساقچى ئادىمى بولۇپ قالمىسۇن، يەنە؟

— شىركەتنىڭ كىشىسى ئىكەن، چىرايلىق ئاشىق.

— ياقەي، ئانىلار، خەق ھەرنىمىلەرنى دەۋېرىدۇ، بو-
غالتىر ئىمىش، پانكىراتىي ھەزرەتنىڭ ئوغلىغا ئوخشاش.

— پاشكا، كەپتەرچىغىم، يۇگۇر لۇكېشكىنىڭ قېشىغا
كىرىپ، ئاستا ئۇنىڭدىن: «ھامما، ئويۇڭگە ئېلىپ كەلگەن ئادەم
كىم؟» دەپ سوراپ چىققىنا.

— تېزرەك بول، قوزىچىغىم!

ئەتىسى يېڭى كەلگەن ئادەم يېزا باشلىغىنىڭ قېشىغا
بېرىپ كورۇنۇش مىلدى.

3 يىلدىن بۇيان يېزا باشلىغىلىق توقمىغىنى ئويىنە-
تىپ كېلىۋاتقان فېدورمانتىسكوپ، تومۇرچىنىڭ قارا كىلىونكا
تاشلىق پاسپورتىنى ئۇراق ئايلاندۇرۇپ قارىدى، ئاندىن كا-
تىۋى يېگور ژاركوۋەۋ قولىغا ئېلىپ كوز يۇگۇرتۇپ چىقتى.
بۇ ئىككىيلەن سىر - سىرىگە قارىۋالغاندىن كېيىن، يېزا باش-
لىغى بۇرۇنقى ۋاخمىستىرلىق ئادىتى بويىچە چوڭچىلىق بە-
لەن قولىنى شىلتاپ:

— بونۇپىنۇ، تۇرۇپ قالساڭ مەيلى، — دىدى.

كەلگەن ئادەم تازىم قىلىپ چىقىپ كەتتى. بىر ھەپتە-
گىچە كىشىگە قارىسىنى كورسەتمىدى. خۇددى ئۇگىسىغا بېكە-
تىۋالغان سۇغۇردەك. ئويدىن تالاغا چىقمىدى. پالتا سىلەن
ياغاچ چېپىپ، يازلىق باستۇرما ئاستىغا دۇكان قۇردى. ئا-

يا للارمۇ ئوز بىسىغىغا چۇشۇپ،ئۇنىڭغا ئانچە قىزىقمايدىغان بولۇشتى، پەقەت بالىلار ئەتىگەندىن - كەچكىچە قاشانىڭ ئۇستىگە يامىشىپ چىقىپ، تارتىنماستىن يات ئادەمگە قاراپ تۇرۇشاتتى.

5

پوكروۋ بايرەمىدىن① 3 كۈن بۇرۇن گىرىگورىي ئالىلى بىلەن يەر ھەيدەشكە يۇرۇپ كەتتى. پانتېلېي پروكوفىيېۋىچ بىتاپ بولۇپ قالغان ئىدى؛ بەل ئاغرىغى ئارام بەرمەي، ئاھ - ئۇھ دەپ، ھاسا تاينىپ قوشلارنى كوزىدىن كەچۇرۇش ئۈچۈن ھويلىغا چىقتى.

— گىرىشكا، قىزىل يارنىڭ نېرىسىدىكى ئاشۇ ئىككى تاختا شۇدىگەرنى ھەيدىگىن، بالام.

— بولىدۇ. تالزارلىق يارنىڭ ئاستىدىكى ئاۋۇ بىر بولەك يەرنى قانداق قىلىمىز؟ — دەپ پىچىرلاپ سورىدى بويىنىنى ياغلىق بىلەن تېڭىۋالغان گىرىگورىي: بېلىق تۇتۇشقا بارغانىدا تامىغا شامال تېگىپ حىرىلداپ قالغان ئىدى.

— ئۇ يەرنى بايرامدىن كېيىن ھەيدەيمىز، ھازىرچە شۇ يەرنى ھەيدەپ تۇرساق يېتىدۇ، قىزىل يارنىڭ ئاستى بىر يېرىم دائىرە② كېلىدۇ، ئۇنى ئاز چاغلىماسلىق كېرەك.

① پوكروۋ بايرىمى — 1 -ئوكتەبىردە ئوتكۈزۈلىدىغان بۈۋى مەريەمنى خاتىرىلەش بايرىمى.

② بىر دائىرە — تىوت گېكتارغا باراۋەر.

— پېترو يارده‌ملىشىشكه بارمامدۇ؟

— پېترو داشكا بىلەن تۇگىمەنگە باردىۋ. ھازىردىنلا ئۇن تارتىۋالمساق، ئۇگۈت كوپىيىپ، نوۋەت تەگمەيدۇ.

ئىلگىنچىنا ناتالىينىڭ قوينىغا يۇمشاق بوغۇرساقلارنى سېلىپ پىچىرلىدى:

— دۇناشكا بىللە بارسۇنمۇ؟ ئوكۇزنى ھەيدىشىپ بېرەتتى.

— ئىككىمىزمۇ يېتىشىمىز.

— ئۇزەكگە ھىزى بول، بالام، خۇداغا تاپشۇردۇم.

دۇناشكا نازۇك قامىتىنى ئېگىپ، بىر تالاي ھول كىرىنى كوتىرىپ، دون بويىدا چايقاش ئۇچۇن ھويلىدىن چىقىقان ئىدى.

— ناتاشا، سويۇملۇكۇم، ماڭا قىزىل يارىدىن قۇشقاچ تىلى تېرىپ ئالغاچ كەل! — دىدى.

— ماقۇل — ماقۇل، ئەپكېلىمەن.

— بولدى‌قىل، ۋالاق تەككۇر! — دەپ‌پانتىلېي پروكوفىيېۋچ ھاسسىنى دۇناشكىغا تەڭلىدى.

ئۇچ جۇپ ئوكۇز تەتۇر ئېسىلغان بۇقۇسلارنى سورەپ، كۇزگى قۇرغاقچىلىق ۋە يامغۇرسىزلىقتىن قاغجىراپ قېتىپ كەتكەن يەرنى جىجىپ باراتتى. گىرىگورىي بويىنىنى سىقىپ قويغان ياغلىقنى پات — پات تۇزەپ قوياتتى. يولنىڭ چېتى بىلەن مېڭىپ يوتىلەتتى. ناتالىيە ئۇنىڭ يېنىدا تەڭلا چامداپ ماڭاتتى، ئوزۇق سېلىنغان خالتا دۇمبىسىدە ئېغىناپ تۇراتتى.

يېزىنىڭ نېرىسىدىكى دالا تىمتاس ئىدى. تۇزلەڭلىكنىڭ نېرىسىدا، دوڭنىڭ ئارقىسىدا كىشىلەر ئىسقىرتىپ، پىلۇگ

بىلەن يەر ھەيدىشەتتى. يول تويلىرىدا پاكار ئوسكەن كۆلـ رەك شۇا قلار، قويلار ئـۆچىنى يەپ كەتـكەن ياۋايى بەدە، خۇداغا ئىبادەت قىلىۋاتقاندەك ئېگىلىپ نۇرغـان ياۋا كوكـ تاتلار گىددىيىشىپ تۇراتتى، شىددەك سۇپ ـ سۇزۇك سالقىن ئاسمان قوينىدا رەڭمۇ ـ رەڭ ئومۇچۇك توردەك يېپلار ئۇچۇپ يۈرەتتى.

قوش ھەيدەيدىغانلارنى ئـۆزاتقاندىن كېيىن، پېـترو بىلەن دارىيە تۇگمەنگە بېرىشقا جـابدۇنۇشتى. پېـترو ئامـ بارنىڭ ئىچىگە غەلـۋىر ئېسىپ، بۇغداي تاسقـاشقا چۈشتى. دارىيە تازىلانغان ئۇگۇتنى قـاپقا قـاچىلاپ. ھـارۋىغا نو- شۇپ تۇردى.

پانتېلېي پروكوفېيېۋىچ ھارۋىنى قوشتى، ئاندىن ئاتـ نىڭ جابدۇقلىرىنى بىر قۇرتۇزەشتۇرۇپ قويدى.

ـ بولاي دىدىگلىمۇ؟

ـ مانا ھازىر. ـ دىـدى پېترو ئامـبارنىڭ ئىچىدىن جاۋاپ بېرىپ.

× ×

تۇگمەنگە ئۇگۇت توشۇپ كـەتكەن ئىدى، ھويلا ھارۋـ غا لىق تولغان. تارازىنىڭ قېشى بەك تىقىن. پېترو تىزگىنـ نى دارىيىگە بېرىپ، ھارۋىدىن سەكرەپ چۈشتى.

ـ مېنىڭ نوۋىتىم يېقىنلاشتىمۇ؟ ـ دەپ سـورىدى ئۇ تارازا يېنىدىكى ۋەلىتتىن.

ـ ئالدىرىما، ساڭمۇ كېلىپ قالار.

ـ ھازىر نەچچىنچى نومۇر تارتىۋاتىدۇ؟

ـ ئوتتۇز سەككىزىنچى.

پېترو قاپلارنى ئېلىپ كىرىش ئۈچۈن تاشقىرىغا چىقىپ كەتتى، بۇ چاغدا تارازا بولۇمىدە جىدەل چىقتى. ئاۋازى خىرىلداپ قالغان بىر ئادەم زەھىرىنى چېچىپ:

— سەن ئۇخلاپ ـ ئۇخلاپ ئەمدى كەلدىڭمۇ؟ نېرى تۇر، خوخۇل، ئۇنداق بولمىغاندا ئېدىۋىتىمەن، — دەپ ۋاقىرايتتى.

پېترو ياكوپ تاقىچىنى ئاۋازىدىن تونۇپ، قۇلىغىنى دىككە تۇتتى. تارازا بولۇمىدە بارغانسېرى چۇقان ـ سورەن كۈچىيىپ، مۇشتكىتىن ئوچۇق ئاڭلىناتتى.

«قاش» قىلىپ بىر مۇشتنىكئاۋازى ئاڭلاندى. ئارقىدىن قارا شىلەپىسى قىيشىيىپ قالغان ئوتتۇرا ياشلىق، ساقالسىق بىر تاۋرىچان① ئىشكىتىن ئېتىلىپ چىقتى.

— نېمىشقا ئۇرىسەن؟ — دەپ ۋاقىرىدى ئۇ، چېكىنىشنى تۇتۇپ.

— چىشىڭنى توكۇۋېتىمەن.

— خەپ، توختا، سېنى!

— مىكىخۇور، مەيەرگە كەل!...

ياكوپ تاقا (ئۇ ھەربى خىزمەت ئوتەۋاتقان مەزگىلدە ئات تاقىلايتتى، بىر كۈنى ئات شوخلۇق قىلىپ، ئۇنىڭ يۈزىگە بىرنى تەپكەنلىكتىن بۇرنى ئېزىلىپ، لەۋلىرى يېرىلغان، يۈزىگە تاقىنىڭ ئىزى چۈشۈپ قالغان ئىدى؛ يارىسى ساقايغاندا، ئورنى كوكىرىپ، مىخ ئىزلىرى چىكىم ـ چىكىم قارا

① تاۋرىچان — دون كازاكلىرى ئوكرايىنلارنى تاۋرىچان دەپ ئاتىشاتتى. ئۇلارنىڭ ئاتا ـ بوۋىلىرى يىكاتېرىنا II نىڭ بۇيرۇغىغا بىنائەن قىرىمغا، (تاۋرىيىگە) خوشنا بولغان جايلاردىن كوچۇرۇپ كەلتۈرۈلگەن ئىدى.

خال بولوپ قالغان، شۇسەۋەپتىن ئۇنىڭغا ياكوپ تاقادىگەن لەقەم سىڭىپ قالغان)، كەڭ يەلكىلىك باتۇر توپچى، يەڭ لىرىنى شۇمۇرۇپ، ھويلىدىن يۇگۇرۇپ چىقتى. ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ئۇزۇنتۇرا، ھالرەڭ كويىنەك كىيىگەن تاۋرىچان چىقتى ـ دە، بىر مۇشت سالدى، تاقا سەنتىرەكلەپ كەتتى، ئەمما يىقىلماي تۇرۇپ قالدى.

ـ بۇرادەرلەر، كازاكلارنى ئۇرۇپ كېتىۋاتىدۇ!...

تۇگمەننىڭ ئىشىگىدىن كازاكلار، شۇنىڭدەك پۇتۇن بىر يېزا بويىچە كەلگەن تاۋرىچانلار بىر ـ بىرىنى ئىتتىرىشىپ، ھارۋا بىلەن لىق تولغان ھويلىغا يۇگۇرۇپ چىقىشتى.

چوڭ ئىشىكنىڭ ئالدىدا مۇشتلاش باشلاندى. تىقىلىشىپ چىقىۋاتقان ئادەمنىڭ بېسىمىدىن ئىشىك قاراسلاپ كەتتى. پېترو قاپنى تاشلىدى ـ دە، بىر يوتىلىپ قويۇپ، ئۇششاق قەدەم بىلەن تۇگمەن تەرەپكە يۇگۇرۇپ كەتتى، دارىيە ھارۋىنىڭ ئۇستىگە چىقىپ توپىلاڭغا كوز يۇگۇرتتى ـ دە، پېترونىڭ ئالدىغا ئۇچرىغانىنى يىقىتىپ، جىدەلنىڭ نەق ئوتتۇرىسىغا كىرىپ كەتكەنلىگىنى كورۇپ تۇردى؛ ئادەملەر ئۇنى تەرەپ ـ تەرەپتىن مۇشتلاپ، تامغا تىرىگەنلىگىنى، ئاندىن يەرگە يىقىتىپ، تېپىشكە باشلىغانلىغىنى كورگەندە، «ئاھ ـ ئۇھ!» دەپ تۇرالماي كەتتى. مىتكا كورشۇنوپ ماشىنا بولۇمىنىڭ بۇرجىگىدىن بىلەكتەك يوغان تومۇرنى پۇلاڭلىتىپ يۇگۇرۇپ چىقىپ كەلدى.

ياكوپ تاقىنى ئارقىدىن كېلىپ ئۇرغان ھىلىقى تاۋرىچان ئالىمانىنىڭ ئارىسىدىن ئېتىلىپ چىقتى، يىرتىلغان ھالرەڭ كويىنىگىنىڭ يېڭى، سۇنۇپ كەتكەن قۇش قانىتىدەك يەلـ

كىسىدىن پەسكە ساڭگىلاپ قالغان ئىدى. تاۋرىچان يېڭىنى سورەپ پەس ئىڭشىپ مېڭىپ، ئالدىنقى ھارۋىنىڭ يېنىغا يېتىپ باردى ـ دە، ھارۋا شوتىسىنىڭ ياغچىنى ئاسانلا تولغاپ چىقاردى. تۇڭمەننىڭ قوراسى ئۇستىدە قىيا ـ چىياء قىقاس ـ چۇقانلار بۇلۇتتەك ئۇزۇپ يۇرەتتى:

ـــ ھە ـ ھە، ھە ـ ھە!...

ـــ ھۇ ـ ھۇ ـ ھۇ...

ـــ ۋا ـ ۋا ـ ي، ۋا ـ يجا ـ ن!...

قاس ـ قۇس، تاراق ـ تۇرۇق. ۋايجان ـ ۋايەي، گۇلدۇر ـ تاراق...

ئۇچ ئاكا ـ ئۇكا شۇملىنلار ئويلىرىدىن يۇگۇرۇپ كېلىشتى. قولى چۇلاق ئالىكسەي، ئەگىن ئىشىك ئالدىدا بىرسى تاشلاپ كەتكەن تىزگىنگە پۇتى چىرمىشىپ قېلىپ يىقىلىپ چۈشتى؛ شۇ ئاندىلا ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى، كارغاكەلەيدىغان سول قۇلىنى قوسىغىغا مەھكەم بېسىپ، بىر تۇتاش ھارۋا شوتىلىرى ئۇستىدىن بىر ـ بىرلەپ سەكرەپ ئوتۇۋالىدى. ئىنىسى مارتىنىڭ ئاق پايپىغى ئىچىدىن شىمىنىڭ پاچىغى چۈۋۈلۈپ چىقىپ قالغان ئىدى؛ ئۇ ئىڭشىپ پاچىغىنى تۇزەي دەپ تۇراتتى، ئەمما شۇ پەيتتە تۇڭمەن تەرەپتىن «ۋاي» دەپ چىقىرغان ئاۋاز ئاڭلىنىپ قالدى. بىرسىنىڭ دات ـ پەريادى تۇڭمەننىڭ قىيپاچ ئوگزىسىدىن ھالقىپ، تۇتۇندەك كوككە كوتىرىلدى. مارتىن بىلىنى رۇسلاپ، ئالىكسەينىڭ ئارقىسىدىن يۇگۇرۇپ كەتتى.

دارىيە ھارۋىنىڭ ئۇستىدە ھەدەپ ھاسىراپ، تىت ـ تىت بولۇپ قاراپ تۇراتتى؛ ھەممە ياقنى ئايالارنىڭ قىيا ـ چىيا ئاۋازى قاپلاپ كەتكەن، ئاتلار ئەنسىزلىك بىلەن قۇ-

لاقلىرىنى دىك تۇتقان، ئوكۇزلەر ھارۇغا سقىلىشىپ ھورکىرە شەتتى... چىرايى ئوگۈپ - تاتىرىپ كەتكەن سېرگەي پلاتو- تېۋىچ لۇنى چىشلەپ يانتەرەپتىن ئاقساقلاپ ئوتۇپ كەتتى، دۇپ - دۇملاق قوسۇغى جىلىتكىسى ئىچىدە لوقىلداپ تۇراتتى. ھالرەك كوينىگى جۇل - جۇل بولۇپ كەتكەن تاۋرىچان ھارۇا ياغىچى بىلەن مىتكا كورشۇنوپنى ئۇرۇپ يىقىتقانلىغىنى دارىيە كورۇپ تۇردى. تاۋرىچانىنىك ئوزىمۇ دەرھالا ئوگدىسىغا چۈشتى، قولىدىن ھارۇا ياغىچى چوشۇپ كەتتى، ئۇنىڭغا چولاق ئالبكسەي بېسىپ كېلىپ، چويۇندەك مۇشتى بىلەن گەجگىسىگە سالغان ئىدى. مۇشتلاشچىلارنىك يىرتىلغان رەڭمۇ رەڭ كىيىملىرى دارىيىنىك كوز ئوگدا لەپلەپ ئۇچۇپ تۇراتتى؛ مىتكا كورشۇنوپ زوگزىيىپ تۇرۇپ، يېنىدىن قېچىپ ئوتكەن سېرگەي پلاتونېۋىچنى يۇمۇلاق ئۇزۇن تومۇر بىلەن بىرنى سېلىۋىدى، دارىيە بۇنى كورسەمۇ ئەجەپلەنمىدى؛ بۇ ئادەم قوللىرىنى ئىككى تەرەپكە كەرگەن پېتى ئارقىسىغا سەنتىرەكلەپ، تارازى بولۇمگە غۇلاپ كەتتى؛ كىشىلەر ئۇنى ئوگدىسىغا يىقىتىپ تەپكىلى تۇردى... دارىيە سارائدەك قاقاقلاپ كۇلەتتى؛ قاپ - قارا بۇيالغان كامانداك قاشلىرى كۇلكىدىن ئويناپ تۇراتتى. ئەمما پېتروغا كوزى چۈشكەچ كۇلۇشنى چىپىدە توختاتتى؛ پېتىرو قاينامدەك مەۋج ئۇرۇپ، ۋاقىراپ - جاقىرىشىپ تۇرغان ئالمانىنىك ئىچىدىن دەلدەكلەپ ئاران بالالىقتا چىقىۋالدى - دە، ھارۇنىنىك ئاستىغا ئوزىنى تاشلىدى، ئۇ ھە دەپ قان تۇكۈرەتتى. دارىيە دات - پەريات كوتىرىپ ئۇنىڭ قېشىغا يۇگۇردى. يېزا تەرەپتىن تاياق - توقماق كوتەرگەن كازاكلار يۇگۇرۇپ كېلىشەتتى. بىرسى ئۇزۇن لوم تومۇرنى كوتە-

رۇالغان ئىدى. ئۇرۇش ـ مۇشتلاش بارغانسېرى دەھشەتلىك تۈس ئالدى. ئۇلارنىڭ مۇشتلىشى ھاراقكەش مەسلەرنىڭ قاـ ۋاقخانا ئالدىدىكى سوقۇشلىرىغا ياكى ماسلىنتسا① بايرـ مىدىكى مۇشتلاشلارغا زادى ئوخشمايتتى. تارازا بولۇمىنىڭ ئىشىگى ئالدىدا بەشى يېرىلغان ياش بىـر تاۋرىچان پۇتلـ رىنى ئىككى تەرەپكە سوزۇپ، بەشى قىپ ـ قىزىـل قـانغا مىلەنگەن ھالدا ياتاتتى؛ قان بىلەن قېتىپ قـالغان چاشـ لىرى يۇزىگە چاپلىشىپ قالغان؛ ئۇزايمدىن قـارىغاندا، بۇ شات ـ خورام دۇنيادىن خوشلىشۋاتقاندەك ئىدى...

قوي پادىسىدەك غۇژمەك بـولۇۋالغان تاۋرىچانلارنـى كازاكلار ئاشلىق ئامبىرىغىچە سـۈرۈپ بـاردى. ئەگـەر بـىر قېرى تاۋرىچان ئەقىل ئىشلەتمىگـەن بـولسا، ئـىش يامـان ئاقىۋەت بـىلەن تـۈگـىگـەن بـولاتـتـى؛ ئـۇ ئـامبارغـا يـۆگـۈرۈپ كـىرىدى ـ دە، بـىـر ئـۇچـى كـويـۇۋاتـقـان ئوتۇننى مەشتىن تارتىۋېلىپ ئىشكىتىن چىقتى. ئاندىن دەرـ ھاللا ئامبار تەرەپكە يۆگۈرۈپ كـەتتى؛ ئۇيەردە مىڭ پۇتتىن ئارتۇق تارتىلغان ئاق ئۇن تۇراتتى، ئۇنىڭ قولىدىكى ئـو ـ تۇنىدىن تۇتۇن پۇقـراپ ئاسمانغا ئورلەپ، يورۇق كـۈندۈز ـ دىمۇ دۇت ئارىسىدىن ئۇچقۇن چاراسلاپ ئېتىلىپ تۇراتتى.

ـ ئوت قويۇۋېتىمەن! ـ دەپ ۋاقىرىدى چال ياۋايى ئاۋاز بىلەن، قولىدىكى چاراسلاپ كويۇۋاتقان ئوتۇننـى قو ـ مۇش بىلەن يېپىلغان ئوگزىگە سوزۇپ.

كازاكلار ھاڭ ـ تاڭ بولۇپ، تۇرۇپلا قېلىشتى. شەرق ـ

① ماسلىنتسا بايرىمى ـ خىرىستىيان دىنىگە ئېتىقات قىلمىدىغان خەلقىلەردە قىشنى ئۇزىتىش بايرىمى. بۇ بايرامدا چەلپەك پىشۇرۇلىدۇ.

تىن چىقىۋاتقان قۇرۇق شامال تۇتۇننى ئامبارنىڭ ئوگزىسىدىن ئارقىغا، توپلىشىپ تۇرغان تاۋرىچانلار تەرەپكە ئۇچۇراتتى.

قۇرۇپ كەتكەن قومۇش چەلىگە بىر تاللا ئۇچقۇن چۈشىدىغان بولسا ــ پۈتۈن يېزىنى ئىس ـ تۈتەك قاپلىغان بولاتتى....

كازاكلار ئارىسىدا گۇرۇكلىغان بوغۇق ئاۋازلار ئاڭلانىدى، بەزىسى ئارقىسى بىلەن مېڭىپ، تۇگمەن تەرەپكە چېكىندى، ئەمما ھىلىقى قېرى تاۋرىچان كويۇۋاتقان ئوتۇننى پۈلاكلىتىپ كوپ ـ كوك تۈتۈن ئىچىدىن ئوت چاچرىتىپ ۋاقىرايتتى:

ــ ئوت ياقمەن!... ئوت قويۇۋېتىمەن! ھويلىدىن چىقىش!...

ئەڭ ئاۋال، جىدەلنىڭ باش سەۋەبچىسى، يۈز ـ كۆزى تاياقتىن ئىششىپ، كوكىرىپ كەتكەن ياكوپتاقا تۇگمەننىڭ ھويلىسىدىن چىقىپ كەتتى، ئۇنىڭ ئارقىسىدىن باشقا كازاكلارمۇ بىر ـ بىرلەپ ئالدىراپ چىقىپ كېتىشتى.

تاۋرىچانلار قاپلىرىنى تاشلاپ، ئاتلىرىنى ھارۋىغا قوشۇشتى ـ دە، ھارۋىنىڭ ئۈستىدە ئورە ئورۇپ، تىرگىلىرىنى سىلكىپ، ئاتلىرىنى قامچىلاشقا باشلىدى، تۇگمەننىڭ ھويلىسىدىن چىقىپ،ھارۋىلىرىنى تارتقىشىپ،كوچا بويلاپ يېزىنىڭ چېتىگە قاراپ چېپىپ كېتىشتى.

قولى چولاق ئالىكسەي ــ ھويلىنىڭ ئوتتۇرىسىدا تۇراتتى؛ ئۇچى بوغۇلغان يېڭىنىڭ ئىچىدىكى ناكا قولى ياغاق قوسىغىنىڭ ئۈستىدە تىپچەكلەپ تۇراتتى، كوزلىرى بىلەن ئىككى مەڭزى پىرىلداپ ئۇچۇپ تۇراتتى.

— كازاكلار، ئاتلىنىڭلار!
— قوغلاش كېرەك!
— دوڭدىن ئېشىپ ئوتۇپ كېتەلمەيدۇ!
مىتكا كورشۇنوپ يېنىچە مېڭىپ، هويلىدىن چىقتى، تۇگمەننىڭ ئالدىدا توپلىشىۋالغان كازاكلارنىڭ ئارىسىدا يەنە ئوپۇر ـ توپۇر باشلاندى، ئەمما شۇ پەيتتە، ئىلگىرى هېچكىم كورمىگەن، قارا شىلەپە كىيگەن ناتونۇش بىر ئادەم ماشىنىچىلىق دوكىنى تەرەپتىن تېز ـ تېز مېڭىپ يېقىن كەلدى: ئۇ ئوتكۇر، قىسىنچاق كوزلىرىنى ئالىمانغا تىكىپ، قولىنى كوتەردى.
— توختاپ تۇرۇڭلار!
— سەن ئۇزەڭكىم؟ — دەپ سوردى ياكوپ تاقا قاشلىرىنى پىرىلدىتىپ.
— نەدىن كەلگەن نېمىسەن؟
— باغلاڭلار ئۇنى!
— هە!...
— هو ـ هو ـ هو!...
— توختاڭلار، ئاغىنىلەر!...
— سېنىڭ ئاغىنەڭ ئىت!
— مۇڑىڭ!
— چېخ كەش!
— ياشا①، ئۇر ئۇنى!
— كوزىنى قويۇۋەت!... ئۇر كوزىگە!...
ناتونۇش ئادەم پوپوزىدىن قورقماي، ئۇيالغان كىشى دەك هېجىيىپ تۇرۇۋەردى، شىلەپىسىنى ئېلىپ ئەتەي ساددى

① ياشا — ياكوپنىڭ ئەكىلەتمە ئاتىلىشى.

لىق ئىشلىتىپ، پىشانىسىنى ئېرتىپ قويدى، شۇنىڭ بىلەن ھەممىنى كۆلكىسى بىلەن يەڭدى...

— بۇ نېمە ئىش؟ — دەپ سورىدى ئۇ ئىككى پۇكلەپ تۇتۇۋالغان شىلەپىسى بىلەن تارازا بولۇمى ئىشىگى ئالدىدىكى قېپ - قېزىل قانغا بويالغان يەرنى كورسىتىپ.

— خوخۇللارنىڭ ئەدىۋىنى بەردۇق، — دەپ مۇلايىم جاۋاپ بەردى قولسىز ئالېكسەي: ئۇنىڭ يۈز - كوزى يەنە پىرىلداپ كەتتى.

— نىمىشقا ئۇردۇڭلار؟

— نوۋەت تالىشىپ، ئالدىغا ئوتۇۋالماسلىغى كېرەك - دە، — دىدى ياكوپ تاقا ئالدىغىراق چىقىپ، بۇرنىدىن ئاققان قان ئارىلاش ماڭقىسىنى يېڭى بىلەن سۈرتۈپ قويدى.

— ئۇلارغا مەڭگۈ ئېسىدىن چىقمايدىغان ساۋاق بەردۇق!

— ئېھە، ئارقىسىدىن قوغلاش كېرەك ئىدى... دالىدا ئوت قويۇۋەتكىدەك نەرسە يوق.

— قېرىندىن بىز بىكارلا قورقۇپ كەتتۇق، بەلكىم، ئۇ ئوت يېقىشقا جۇرئەت قىلالماس ئىدى.

— ئادەم دېگەننىڭ جاھىللىغى تۇتقاندا، ئوت ياقسا يېقىۋېرىدۇ جۇمۇ، بۇنىڭدا گۇمان يوق.

— خوخۇللار — تولىمۇ جاھىل خەق، — دەپ مىيىغىدا كۈلۈپ قويدى ئافونكا ئوزىروپ.

ناتونۇش ئادەم شىلەپىسىنى ئۇنىڭغا شىلتىدى:

— سەن كىم؟

ئافونكا يىرگەنگەندەك بولۇپ، ھوگگۇل چېشىلىرى ئارى-

سىدىن «چىرت» قىلىپ بىرنى تۇكەردى ۋە تۇكرىگى چۇشـ
كەن يەرگە قاراپ تۇرۇپ، پۇتىنى كەردى.

ــ مەنغۇ كازاك، سەن سىگان ئەمەسمۇ؟

ــ ياق، سەن بىلەن بىز ئىككىلىمىز رۇس.

ــ يالغان ئېيتىۋاتسەن! ــ دىدى ئافونكا ئېنىق قىلىپ.

ــ كازاكلار رۇسلاردىن كېلىپ چىققان، بىلەمسەن بۇنى؟

ــ مەن ساڭا ئېيتىپ قويايكى، كازاكلار ــ كازاكلار-دىن كېلىپ چىققان.

ــ قەدىمقى زامانىدا قۇل دىخانلار پومىشىكلاردىن قېچىپ، دون بويىغا كېلىپ جايلاشقان، ئەنە شۇلارنى كازاك دەپ ئاتاشقان.

ــ كەشىنى تۇغرىلا، بۇرادەر ئەزىز، يولۇڭ بول-سۇن، ــ دىدى ئالىكسەي چولاق غەزىۋىنى ئارانلا بېسىپ؛ ئۇ ئىششىق قولىنىڭ مۇشتىنى تۇگۈپ، كوزلىرىنى پات ـ پات پىرىلدىتاتتى.

ــ ۋاي ئەبلەخ، كوچۇپ كەلگەن دەيدۇ، تېخى!... ۋاي هارامزادە ـ يەي، كازاكلارنى مۇڭىكلارنىڭ قاتارىغا كىرگۈزمەكچى!

ــ ماۋۇ قانداق نىمە؟ ئافاناسەي، سەن بىلەمسەن بۇنى؟

ــ يېڭىدىن كوچۇپ كەلگەن بىر نىمە. لوكىشكا ئالـ-غاينىڭ ئويىنى ئىجارىگە ئېلىپ ئولتۇرۇپتۇ.

تاۋرىچانلارنىڭ كەينىدىن قوغلاپ بېرىش پەيتى قول-

ددن بىردىپ قويۇلغان ئىدى. كازاكلار بولۇپ ئوتكەن ۋەقەلەرنى تالاش - تارتىش قىلىشىپ ئويلىرىگە تارقىلىشتى.

× ×

كېچىسى يېزىدىن 8 چاقىرىم نېرىدىكى دالىدا قېلىن يۇك چەكمەنگە ئورۇنۇۋالغان گىرىگورىي غەمكىن هالدا ناتانيىگە مۇنداق دەيىتتى:

— سەن قانداقتۇر يات بىر كىشىدەكسەن... سەن ئاۋۇ ئايغا ئوخشاش كىشىنى يا توكىدۇرالمايسەن، يا ئىسسىتالمايسەن. ساڭا مۇهەببىتىم يوق، ناتاشكا، خاپا بولمىغىن! مەن بۇ توغرىلىق ئىغىز ئاچماقچى ئەمەس ئىدىم، راستىنى ئېيتسام، بىللە تۇرۇشىمىز قىيىن ئوخشايدۇ... ساڭا ئېچىم ئاغرىيدۇ، بۇ كۈنلەردە بىر - بىرىمىزگە ئۆگىنىپ قالغاندەك تۇرىمىز، ئەمما كۆڭلۈمدە هېچنىمە يوق، بوپ - بوش، خۇددى مانا شۇ دالىدەك بوپ - بوش...

ناتالىيە ئاسماندىكى ئەقىل يەتمەيدىغان يۇلتۇزلار دۇنياسىغا، خىيالى كولەڭگىدەك ئۇزۇپ كېتىۋاتقان بۇلۇتقا كوز تىكىپ، ئۇنچىقمايتتى. قارا ئۆگۈلۈق قاپلىغان هاۋادا ئىگىز ئۇچقان تۇرنىلار قوڭغۇراقتەك ئاۋازلىرى بىلەن كەينىدە قالغان شىركىلىرىنى قىچقىرىشاتتى.

قۇرۇپ كەتكەن ئوتلاردىن كۆڭۈلنى غەش قىلىدىغان بەدبوي پۇراق كېلەتتى، قەيەردىدۇر ئېدىرنىڭ ئۇستىدە قوش هەيدىگۈچىلەر قالغان گۈلخانىنىڭ يالقۇنى مىتىلداپ كورۇنۇپ تۇراتتى...

گىرىگورىي تاڭ قارا ئۆگۈسىدا ئويغىنىپ كەتتى، چەكـ

مىنىڭ ئۇستىگە توت ئىلىك قار چۈشكەن ئىدى. پۈتۈن دالا يېڭى ياققان ئاپپاق قارنىڭ كۆرپىسىگە پۈركەنگەن، ھارۋا ئەترا پىدىكى قارنىڭ ئۇستىگە توشقان ئىزلىرى چۈشكەن ئىدى.

6

ئىلگىرىكى چاغلاردىن تارتىپ مۇنداق بىر ئادەت دا-ۋام قىلىپ كەلگەن ئىدى: ئەگەر مىللىيونۇوغا بارىدىغان يولدا بىرەر كازاك يەككە - يالغۇز، ھەمراسىز ماڭغان بول-سا، ئالدىغا ئوكرائىنلار ئۈچرىشىپ قېلىپ، يول بوشىتىپ بەرمىسە، ئوكرائىنلار ئۇنى دۇمبالايتتى (ئوكرائىنلارنىڭ يېزىلىرى نىژنىي - يابلونوۋىسكىدىن تارتىپ تاكى مىللىيونۇوغىچە سوزۇلغان بولۇپ، يەتمىش بەش چاقىرىم كېلىدىغان يەرنى ئىگەللەيتتى). شۇنىڭ ئۈچۈن كازاكلار ئىستانىسىغىچە بارماقچى بولۇشسا، بىرقانچىلىغان ھارۋىلار بىرلىكتە يولغا چىقاتتى ۋە دالىدا ئوكرائىنلار ئۈچرىشىپ قالسا، تەپ تارتىماستىن تىللاۋېرەتتى.

— ھەي خوخۇل، يولنى بوشاتا! كازاكلار يۇرتىدا تۇرۇقلۇق، تېخى يول بەرگىنى كەلمەيدىغۇ، ئەبلەخ!

دون بويىدىكى پارامونوپ ئاشلىق پونكىتىغا بۇغداي توشۇپ كەلگەن ئوكرائىنلارنىڭ ئەھۋالىمۇ ئانچە ياخشى بول-مايتتى. بۇ يەردە ھېچبىر سەۋەپسىز مۇشتلىشىش باشلىناتتى،

چۈنكى ئۇلار «خوخۇل» ـ دە، «خوخۇل» ئىكەن ئۇلارنى ئۇرۇش كېرەك.

بۇنىڭدىن بىرنەچچە ئەسىر بۇرۇن بىر مەككار قول كازاكلار يۇرتىغا ئايرىمچىلىق ئۇرۇغىنى چېچىپ، پەرۋىش قىلىپ ئوستۇرگەن، نەتىجىدە بۇ ئۇرۇق مول ئۇنۇم بەرگەن: ئۇرۇش ـ مۇشتلاشلاردا كازاكلارنىڭ قېنى شۇنىڭدەك كوچۇپ كەلگۈچىلەرنىڭ ـ رۇسلار بىلەن ئوكرائىنلارنىڭ قېنى توكۈلەتتى.

تۈگمەندىكى مۇشتلىشىشتىن ئىككى ھەپتە كېيىن يېزىغا رايونلۇق ساقچى باشلىغى بىلەن تېرگاۋچى كېلىشتى.

دەسلەپ شنوكمانىنى سوراققا چاقىردى. كېلىپ چىقىشى كازاك ئاقسۆڭەكلىرىدىن بولغان ياشقىنا تېرگاۋچى سومكىسىنى ئاختۇرۇۋېتىپ، سوراقنى باشلىدى:

ـ سىز بۇ يەرگە كېلىشتىن بۇرۇن نەدە تۇرغان ئىدىڭىز؟

ـ روستوفتا.

ـ 1907 ـ يىلى نىمىشقا تۇرمىدە يېتىپ چىققان ئىدىڭىز؟

شتوكمان ئاۋال تەرگاۋچىنىڭ سومكىسىغا، ئاندىن كېيىن پەكلەشكەن چېچىنىڭ قېيا ئېچىلىپ قالغان يېرىگە كوز يۈگۈرتتى.

ـ تەرتىپسىزلىك تۈغدۇرغان ئۇچۇن.

ـ ھۇ ـ م،... شۇ چاغدا نەدە ئىشلەيتتىڭىز؟

ـ تومۇر يول رېمونت ئىشخانىسىدا.

ـ كەسپىڭىز نېمە؟

ـ تومۇرچى ئۇستا.

— سىز جوھۇت ئەمەسمۇ؟ ياكى خىرىستىيانلىققا يېڭى ئوتكەنمۇ؟

— ياق، مەن ئويلايمەنكى...

— نېمىنى ئويلىسىڭىز، ئويلاڭ، مېنىڭ ئۇنىڭ بىلەن ئىشىم يوق. سۈرگۈندە بولغانمۇسىز؟

— ھە، بولغان.

تېرگاۋچى بېشىنى سومكىسىدىن كوتىرىپ، بۇرۇتى ئېلىنغان، قوقاق باسقان لەۋلىرىنى چىشلەپ:

— سىزنىڭ بۇ يەردىن كېتىشىڭىزگە مەسلىھەت بېرەمەن... — دېدى، ئارقىسىدىن ئوزۇچە غۇدۇڭشىدى: — ئەمما بۇ ئىشنى ئوزۇم بىر ياقلىق قىلىمەن.

— نېمىشقا، جانابى تېرگاۋچى؟

تېرگاۋچى بۇ سوئالغا سوئال بىلەن جاۋاپ بېرىپ:

— تۇغمەندە جىدەل بولغان كۇنى سىز يەرلىك كازاكلار بىلەن نېمە توغرىلىق پاراڭلاشتىڭىز؟ — دېدى.

— ئەسلىنى ئېيتقاندا...

— خوپ، بۇ يەردە ئىشىڭىز تۇگىدى، سىزگە جاۋاپ.

شتوكمان موخوپنىڭ ئويىنىڭ ئايۇنىغا چىقتى(بۇ يەرگە كەلگەن ئەمەلدارلار قونالغۇ ئورنىغا چۇشمەي، دائىم سېرگەي پلاتونېۋىچنىڭ ئويىگە چۇشەتتى)، ئۇ مۇرىسىنى قىسىپ، ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ سىرلانغان، نەقشدار ئىشىككە قاراپ قويدى.

7

قىش كېچىكىپ كىردى. ياقىقان قار پوكروۋ بايرىمىدىن كېيىن ئېرىپ كەتتى، پادىلار يېڭىۋاشتىن دالىغا قويۇپ بېرىلدى. بىر ھەپتىدىن بۇيان جەنۇپ شامىلى چىقىپ، ھاۋا ئىللىپ قالدى، يەردىكى توك ئېرىدى، دالىنى يەنە كەچكۈز مەنزىرىسى قاپلىدى.

ھاۋا شۇ ئىللىغىنىچە، مىخائىل بايرىمىغىچە بىر خىل تۇردى. ئۇنىڭدىن كېيىن بىردىنلا قار چۈشۈپ، قاتتىق سوغاق بولدى؛ سوغاق كۈندىن كۈنگە كۈچەيدى، كېيىن يەنە بىر غېرىچ قار يېغدى؛ دون بويىدىكى قۇرۇقدىلىپ قالغان باغچىلارنىڭ قاشا تاملىرى قارغا كومۇلۇپ، قار ئۈستىدە قىزلار تىككەن كەشتە گۈللىرىگە ئوخشاش چىكىم - چىكىم توشقان ئىزلىرىچۈشۈپقالدى. كوچىلاردا ئىنس - جىن كورۇنمەيتتى.

يېزىنىڭ ئۈستىدىن تېزەك تۈتۈنى لەيلەپ يۇرەتتى، يول بويىدا چېچىلىپ ياتقان كۈل دوۋىلىرىنىڭ ئەترapىدا قاراقاغلار توپ - توپ بولۇشۇپ يۇرەتتى. يېزا بويلاپ يول ئۈستىدە رەڭگى ئۇڭگەن كوكۇش لېنتىدەك بىر خىلدا چانا ئىزلىرى چۈشكەن ئىدى.

بىر كۈنى مەيدانىدا يىغىن بولدى: ئۇتۇن كېسىش ۋە ئۇنى تەقسىم قىلىش ۋاقتى كېلىپ قالغان ئىدى. جۇۋىغا ئۇرالغان ئادەملەر قارىنىڭ ئۈستىدە پىيىملىرىنى غاچىلدىتىپ، مەھكىمە ئىشىگىنىڭ پەلەمپىيى ئالدىدا توپلىشىپ تۇراتتى.

سوغاق كىشىلەرنى مەھكىمىنىڭ ئىچىگە ھەيدەيتتى، يېزا باشـ لىغى بىلەن كاتىپنىڭ ئىككى يېنىغا، شىرەنىڭ ئەترا پىغا ئاپپاق كۆ مۈش ساقال يۈرت موتسۇەرلىرى ــ قېرى كىشىلەر مۇلتۇرۇشتى، ياشـراقلىرى ــ چـاساقال ۋە ساقالسىز كازاكلار پەگادا تـ قىلىشـپ تـۇراتتى، قـوي تېرىسىدىن تىكىلگەن جۇۋىلارنىڭ ئىسسىق ياقىلىرىدىن گۈدۈكشىغان ئاۋاز ئـاڭلىنىپ تۇراتتى. كاتىپ قەغەزگە يوغان ـ يوغان قۇرلارنى يازاتتى، يېزا باشـ لىغى ئۇنىڭ يەلكىسىدىن قەغەزگە قاراپ تۇراتتى. مەھكىمـ نىڭ سوغاق ئۇچۇپ تـۇرغـان ئويىنى گورۇك ـ گورۇك ئاۋاز بىر ئالغان ئىدى:

ــ بۇ يىلقى ئوت ـ چوپ...

ــ ھە ـ ھە،... ئـوتـلاقنىڭ يەم ـ خەشىگى يامان ئەـ مەس، ئەمما ياۋا بىدىدىن نەپ يوق.

ــ بۇرۇنقى چاغلاردا مـاللار روۋدىستۇو بايرىمغىچە ئوتلاپ يۇرۇشەتتى.

ــ قالماقلارنىڭ ئىشى ياخشى!

ــ ئاھ ـ ھاي...

ــ يېزا باشلىغىنىڭ تۇمشۇغىغا قـارىغىنا، سېمىزلىگـ دىن بويىنىنى بۇرالماي قېلىپتۇ!

ــ تۆگىگۈز دىگەن تاش يۇتسىمۇ ئاش بولۇۋېرىدۇ.

ــ ھەي قـۇدام، قـىشنى قـورقىتاي دەـمسەن؟ جۇۋاڭ قالتىسقۇ...

ــ بۇ جۇۋىنى سىگان ساتقان.

ــ روۋدىستۇو كـۇنـلـىرىـدە سىگانلار دالىدا تۇنەپ قالىۋېرىـدۇ، يېپىنىدىغان نەرسىسى يـوق، بـېلىق تۇتىدىغان تورغا ئورۇلۇپ ئۇخلاۋېرىدۇ. كېچىسى توڭلىغان چاغدا ئويغـ

نىدۇ ـ دە. تورنىڭ تۆشۈگىدىن ئاستا قولىنى چىقىرىپ، ئاـ نىسىغا: «ھوي، ئانا، ھويلا سوغاققۇ!...» دەيدۇ ـ بىچارە سىگان.

ـ خۇدا ساقلىسۇن ـ يول تېيىلغاق بولۇپ كېتىدىـ غان ئوخشايدۇ.

ـ ئوكۇزلەرنى تاقىلاشقا تىوغرا كېلىدۇ، باشقا ئىلاج يوق.

ـ قايسى كۈنى ئالۋاستى جاڭگالىغىدا ئاق تال كەسكەن ئىدىم، ناھايىتى ياخشى.

ـ زاخار، ئىشتان بېغىڭنى باغلىۋال... سوغاق ئۇرسا خوتۇنۇڭ ئويدىن ھەيدەپ چىقىرىدۇ.

ـ ماڭا قارىغىنا، ئاۋدېيىچ، جاماڭەتنىڭ بۇقىسىنى ھازىرمۇ سەن باقامسەن؟

ـ ھازىر باقمايدىغان بولىدۇم، پارانكا مىرىخىناغا ئوتكۈزۈپ بەردىم... «مەن تۇل ئايالمەن، شۇنىڭ بىلەن كۆڭـ لۈمنى خوش قىلاي» دىدى، بوپتۇ، ئال، دىدىم. ئەگەر ئىككى قات بولۇپ قالساڭ...

ـ ھا ـ ھا ـ ھا ـ ھا!

ـ ھى ـ ھى ـ ھى ـ ھى!...

ـ جانابى ئاتىلار! ئوتۇن كېسىش توغرىسىدا نېمە پىكرىڭلار بار؟... جىم بولايلى!

ـ مۇبادا ئىككى قات بولۇپ قالساڭ، سۈت ئانىسى بولۇشقا مېنى چاقىرارسەن، دىدىم.

ـ جىم بولۇڭلار! توۋۇقچىلىك بىلەن ئىلتىماس قىلىـ مىز، جىم بولۇڭلار!

يىغىن باشلاندى، يېزا باشلىغى تەر باسقان چوقمىغىنى

سلاپ تۇرۇپ، روبىخەتتىكىلەرنىڭ يەملىسىنى ۋاقىراپ ئوقۇشقا باشلىدى، سافىلدا قېتىپ قالغان مۇزنى چىمچىلىغى بىلەن كوچىلاپ چۇشۇرەتتى. پۇتۇن ئەزايىدىن ھور كوتىرىلەتتى. ئارقا تەرەپتىكى ئېچىلىپ - يېپىلىپ تۇرغان ئىشىكنى ھور قاپلىغان، ئادەملەر تىقىن - تىقىن، بەزىلەر بۇرنىنى قېقىشاتتى.

— پەيشەنبە كۈنى ئوتۇن كېسىشكە چۈشەلمەيمىز! — دەپ ۋاقىرىدى ئىۋان توسلىن، يېڭا باشلىغىنىڭ ئاۋازىنى بېسىپ كېتىشكە ئۇرۇنۇپ. ئۇ توپچى قىسمىلارنىڭ كوك موراڭ-كىسىنى كىيگەن بېشىنى بىر تەرەپكە قىشايتۇرۇپ، قىزىرىپ كەتكەن قۇلىغىنى ھە دەپ سۇرتۇپ تۇراتتى.

— نېمىشقا؟

— ھەي زەمبىرەكچى، قۇلىغىڭدىن ئايرىلىپ قالسەي!

— بىز ئۇنىڭغا ئوكۇزنىڭ قۇلىغىنى ئۇلاپ قويىمىز.

— پەيشەنبە كۈنى يېزىدىكىلەرنىڭ يېرىمى دالىغا ئوت - چوپ تەقسىم قىلىشقا بارماقچى. تازا ئويلاپسىلەر - ده!...

— ئوت - چوپكە يەكشەنبە كۈنى بارىسەن.

— جانابى ئاقساقاللار!...

— نېمە گەپ!

— تازا پەيتى كەلدى!

— ھو - ھو - ھو - و - و!

— ھا - ھا - ھا - ھا!...

— ھى - ھى - ھى!...

ماتۇيى كاشۇلىن دېگەن بوۋاي لىكشىپ تۇرغان شىرە ئۇستىدىن ئىكشىپ، سىپ - سىلىق ياغاچ ھاسىسىنى تومىلىنگە تەڭلەپ، تېرىككەن ھالدا غودۇكشىشقا باشلىدى:

— ئوت - چوپمۇ قىچچىپ قۇتۇلمايدۇ! ... قارىغىنا، سېنى! ... كوپچىلىك بىر ئىشنى باشلىماقچى بولسا، سەن ھەممىڭ قارشى چىقمىسەن ... سەن تېخى ياش، بۇرادەر ئەزىز، سەن تەنتەكسەن! ... ھە! ... بىلىپ قوي! ... سېنى قارا...

— ئۇزەكچۇ؟ سەن قېرىپ مۇشۇنچە ياشقا كىرگەن تۇرۇقلۇق خوشنىلارنىڭ ئەقىل كورسىتىشى بىلەن ئىش قىلىسەن ... — دىدى قولى چولاق ئالىكسەي ئارقىدىكى قاتارىدىن بېشىنى چىقىرىپ. ئۇ كوزلىرىنى پىرىلدىتىپ، چوقۇر يۇزىنى ئەسەبىلەرچە تىترىتىپ كەتتى.

ئالىكسەي بىر پارچە يەر ئۈچۈن 6 يىلدىن بېرى كاشۇلىن بوۋا يىغا ئاداۋەت ساقلاپ كېلەتتى. ھەر يىلى باھار كەلگەندە ئالىكسەي ئۇنى ئۇراتتى، ھالبۇكى ماتۋي كاشۇلىنىڭ ئۇنىڭدىن تارتىۋالغان يېرى بىر غېرىچ كەلمەيتتى.

— ئاغزىڭنى يۇم، تەلۋە!

— ھەي ئېسىت! سەن يىراقتا - دە — بۇ يەردىن قولۇم يەتمەيدۇ، ئۇنداق بولمىغاندا، بىر ئۇرۇپ، ئاغزى - بۇرنۇڭنى قان قىلىۋېتەتتىم!

— ۋاي چولاقەي! سېنى قارىغىنا!...

— بولدى قىلىڭلار، بىر - بىرىڭلار بىلەن غىجىلىشىپ نىمە قىلىسىلەر؟...

— تالاغا چىقىپ ئۇرۇشۇڭلار. نىمە قىلىشىسا ئىلار مەيلى.

— بولدى قىل، ئالىكسەي، قارىغىنا، قېرىنىڭ چاچلىرى تىك تۇرۇپ كەتتى، بېشىدىكى پاپاخنىڭ كوتىرىلگىنىنى كوردىڭمۇ؟

— جىدەل چىقارغانلارنى تۇرمىگە يوللايمەن!...

يېزا باشلىغى مۇشتى بىلەن شىرەنى ئۇردى.

— ھازىر ساقچى چاقىرىمەن! ئۇنىڭنى ئوچىرا!...

گورۇھلىغان ئاۋازلار ئەڭ ئارقىدىكى قاتارغىچە بىر تىپ بېرىپ، كېيىن جىمىپ قالدى.

— پەيشەنبە كۈنى تاڭ ئېتىش بىلەنلا ھەممەيلەن ئۇ-تۇن كېسىشكە چىقىدۇ.

— سىلەر نېمە دەيسىلەر، ئاقساقاللىرىمىز؟

— بولىدۇ، دەل پەيتى!

— خۇدا يار بولسۇن!

— ھازىرقى ياشلار قېرىلارنىڭسوزلىرىگە ئانچە قۇلاق سالمايدۇ...

— قۇلاقسىلىپمۇ قالار. ئۇلارنىڭ ئەدىۋىنى بېرەلمەدى-كەنمىز؟ مېنىڭ ئالىكساشكام، ئويۇڭنى بولەك قىلىپ قويىمەن دىسەم، مۇشت تەڭلەپ، دىۋەيلەپ كەلدى، ياقامغا ئېسىلدى، مەن تۇيۇقسىز بىرنى سېلىپ: «مەن ھازىرلا يېزا باشلىغا ئەرز قىلىمەن، قېرىلارغا ئېيتىمەن، ئۇلارغا ئۇرغۇزىمەن...» — دىۋىدىم، ئۇ بىر پەستە موللا مۇشۇك بولۇپ، سالپىيىپ قالدى.

— موھتىرەم ئاغىلار، يەنە بىر مەسىلە بار: بازار ئا-تامانىدىن بۇيرۇق كەلدى، — يېزا ئاتامانى گېلىنى قىرىپ، ئاۋازىنى تۈزىدى، ئاندىن بوينىنى سوزۇپ، بېشىنى تولغىدى، چۈنكى مۇندىرىنىڭ قاتۇرما ياقىسى ئىڭىگىگە تاقىشىپ، گېلىنى بوغۇپ قويغان ئىدى، — مۇشۇ شەنبە كۈنى ياشلار قەسەم قىلىش ئۈچۈن يېزا بازىرىغا بېرىشى كېرەك ئىكەن. كەچقۇرۇن ھەممىسى بازار مەھكىمىسىگە يېتىپ بارسۇن.

ئىشكىنىڭ قېشىدىكى ئەڭ چەتتىكى دەرىزىنىڭ ئالدىدا پانتېلىي پروكوفېيېۋىچ ئاقساق پۈتىنى لەگلەك قۇشتەك ئېگىپ،

قۇدىسىنىڭ يېنىدا تۇراتتى. مىرون گىرىگورىيېۋىچ جۇۋىسىنىڭ ئالدىنى ئېچىۋەتكەن بولۇپ، دەرىزە تەكچىسىنىڭ ئۈستىدە ئولتۇرۇپ، ھەدەپ مىيغىدا كۈلەتتى. قىسقا ئېقىش كىرپىكلىرىنى قىرو قاپلىغان. يۈزىدىكى چوڭ - چوڭ جىگەرەڭ سوگەللىرى سوغاقتىن قېيىپ، تاتىرىپ كەتكەن ئىدى. ئۇلارنىڭ يېنىدا بىر توپ ياشراق كازاكلار بىر - بىرلىرىگە كور قىسىشىپ، كۈلۈشۈپ تۇراتتى، ئۇلارنىڭ ئارىسىدا بېشىغا زەر ئۇقا تۇتقان كوك موۋۈت تاشلىق پاپاخ كىيگەن ئاۋدېيىچ پۇتىنىڭ ئۈچىدا مېڭىپ يۈرەتتى، لاپچى دېگەن لەقەم سېڭىپ قالغان بۇ ئادەم پانتېلېيې پروكوفېيېۋىچ بىلەن تەڭقۇر بولسىمۇ، قېرىمايدىغان جاغدا ئادەم بولۇپ، قىزىل ئالما دەك يۈزىدىن قان تېمىپ تۇراتتى.

ئاۋدېيىچ بىر چاغلاردا ئىمتىيازلىق ھەربى قىسىمدا ئاتامان پولكىدا خىزمەت ئوتىگەن ئىدى. ئۇ خىزمەتكە بارغان چاغدا سىنىلىن دېگەن پەمىلە بىلەن كېتىپ، قايتاشىدا «لاپچى» دېگەن لەقەم بىلەن قايتىپ كەلدى.

ئۇ يېزىدىن ئاتامان پولكىغا قوبۇل قىلىنغان دەسلەپكى بىر كازاك بولۇپ، باشقىلاردەك ناھايىتى ئوڭلۇق بىر يىگىت ئىدى، پەقەت بالىلىق چېغىدىن قالغان ئازراقلا تەنتەكلىگى بار ئىدى، خالاس: ئەمما ھەربى خىزمەتتىن قايتىقاندىن كېيىن، بىردىنلا ئارقىغا چېكىنىپ ئەقلىنى يەپ قويدى، ئۇ قايتىپ كەلگەنىنىڭ دەسلەپكى كۈنىدىن تارتىپلا ئۇزىنىڭ پادىشا سارىيىدا كورسەتكەن ئاجايىپ - غارايىپ خىزمەتلىرىنى، پېتىر بورگدا بېشىدىن ئوتكۈزگەن ھەلىتە سەرگۈزەشتىلىرىنى سوزلەپ بېرىشكە باشلىدى. باشتا كىشىلەر ھاڭ - تاڭ بولۇپ، ئۇنىڭ گېپىگە ئىشىنىپ، ئاغزىلىرىنى ئاچقان پېتى قۇلاق

سىلىشتى، ئەمما كېيىن يېزا بىنا بولغاندىن بۇيان ئاۋدىيىچە تەك لاپچىنى ھېچكىم كورمىگەنلىگى مەلۇم بولۇپ قالدى؛ ھەممەيلەن ئوچۇقتىن ئوچۇق ئۇنىمەسخىرە قىلىپ كۇلۇشەتتى، لېكىن ئۇ، ئۇزىنىڭ يالغان ـ ياۋىداق ئويدۇرمىلىرىنىڭ مېڭى چىقىپ شەرمەندە بولۇش ھالىتىگە چۈشۈپ قالسىمۇ ھەرگىز قىزارمايتتى (قىزارسىمۇ، يۈزى ھەمىشەم قىپ ـ قىزىل بولغانلىغى ئۈچۈن، بىلىنمەيتتى)، لېكىن شۇنىڭغا قارىماستىن، يالغان سوزلەشنى زادىلا تاشلىمايتتى. ئۇ قېرىغان چېغىدا ئەس ـ ھۇشىدىن ئايرىلىپ قالدى، بىراۋ كەمچىلىگىنى ئېيتسا ئاچچىغى كېلىپ، مۇشت كوتىرەتتى، گەپ قىلماي كۈلۈپ تۇرسا ـــ ھەدەپ لاپ ئۇراتتى، زاكىلىق قىلغانىنى سەزمەيتتى.

ئۇ ئىگىلىك ئىشلىرىغا پۇختا، ئىشچان كازاك ئىدى، ھەرقانداق ئىشنى ئەقىل ـ پاراسەت بىلەن قىلاتتى، نوۋىتى كەلگەندە قوۋلىقنىمۇ ئىشلىتەتتى، ئەمما ئاتامان پولكىدىكى خىزمەتلىرى توغرىلىق سوز ئېچىلسا، بەختى كەلگىنى شۇ ... ئاكىلىغان ئادەم قاقاقلاپ كۈلۈپ جايىدا ئولتۇرۇپ قالاتتى، ئۇچەي ـ باغرى ئۈزۈلۈپ كېتەتتى.

ئاۋدىيىچ مىجىغى چىققان پىيما بىلەن بىر ئورنىدا تەۋرەنمەي قاپ ئوتتۇرىدا تۇراتتى؛ ئەترابىدىكى كازاكلارغا بىر ـ بىرکوز يۈگۈرتۈپ، ۋەزمىن ۋە يوغان ئاۋاز بىلەن مۇنداق دىدى:

ـــ ھازىرقى كازاكلارنىڭ ھەممىسى ئىشتىن چىققان. ئۇششاق ـ چۈششەك، يارامسز نەرسىلەر، ئۇنىڭ ھەرقانداغىنى بىر پۈدەپلا ئۇچۇرۇۋېتىش مۇمكىن، پەقەت نامىلا كازاك...ـــ ئۇ نەپرەت ئارىلاش ھېجىيىپ تۇكرىگى چۈشكەن يەرنى پىيما

سى بىلەن بېسىپ قويدى، ــ مەن ۋېشىنىسكا يا يېزا بازىرى دا ئولۇكلەرنىڭ سوغۇكلىرىنى كورگەن ئىدىم، ئوتكەن زامانە دىكى كازاكلارغا قايىل قالمىدۇ كىشى ــ كازاك دىگەن ئەنە شۇ!...

ــ ئۇلارنى سەن نەدىن قېزىپ تاپتىڭ، ئاۋدېيىچ؟ــ دەپ سورىدى كوساگانىكوشكا يېنىدىكى ئادەمنى جەينىگى بىلەن نوقۇپ.

ــ هاي، بۇرادەر ئۇلۇغ ئايەم يېقىنلىشىۋاتىدۇ، يالغان گەپلەرنى قىلما، گۇناكار بولىسەن. ــ پانېتلىي پروكوفىيېۋىچ ئەگمەچ بۇرنىنى پۇرۇشتۇرۇپ، قۇلىغىدىكى سىرغىسىنى سىلاپ قويدى، ئۇ بۇ پوچىنى ياقتۇرمايتتى.

ــ بۇرادەر، مەن ئەزەلدىن يالغان سۆزلىگەن ئەمەس مەن، ــ دىدى ئاۋدېيىچ چوڭ سۆزلەپ، ئاندىن ئۇ تېلىقىپ كۇلۇۋاتقان ئانكوشكىغا ئەجەپلىنىش بىلەن قاراپ قويدى.ــ قېينى ئىنىمغا ئوي سېلىۋاتقان چاغدا ئولۇكلەرنىڭ سوغۇگىنى كورگەن ئىدىم. هۆل قېزىۋاتقاندا گور چىقىپ قالدى، ئېھتىمال، قەدىمقى زامانداردون بويىدىكى يەرلەر، چېركاۋىنىڭ ئەتراپى قەۋرىستان بولسا كېرەك.

ــ خوش، قانداق سوغۇك ئىكەن؟ ــ دەپ نارازى ئاھاڭدا سورىدى پانتېلىي پروكوفىيېۋىچ كېتىشكە هازىرلىنىپ.

ــ قولى مانا مۇنداق، ــ دەپ ئاردەك ئۇزۇن قوللىرىنى كەردى ئاۋدېيىچ، ــ بېشى، خۇدا تۇرۇپتۇ، قازاندەك يوغان.

ــ سەن، ئاۋدېيىچ، باشقىنى قويۇپ تۇرۇپ، ئەگ ياخشىسانكىت ــ پېتېربورگدا قاراقچىنى قانداق تۇتقانلى

غىڭنى ياشلارغا سوزلەپ بەرگىنە، ــ دىدى مىرون گىرىگورىيېۋىچ دەرىزە تەكچىسىدىن پەسكە چۈشۈپ، جۈۋىسىغا يۆگىنىپ.

ــ سوزلەپ بېرگىدەك نىمىسى بار ئۇنىڭ؟ ــ دەپ نازلاندى ئاۋدىيىچ.

ــ سوزلەپ بەر!

ــ ئىلتىماس قىلىمىز!

ــ مەرھەمەت قىل، ئاۋدىيىچ!

ــ بولۇپتۇ، بۇ ۋەقەنى سوزلىسەم سوزلەي، ــ ئاۋدىيىچ يوتىلىپ قويدى ــ دە، شالۋۇرىدىن تاماكا خالتىسىنى ئالدى، قورۇلۇپ كەتكەن ئالقىنىغا بىر چېكىم تاماكا سالدى، ئالقىنىغا چۈشكەن ئىككى دانە مىس تەڭگىنى يېڭىۋاشتىن خالتىغا سالدى ۋە چىرايى ئېچىلىپ، قۇلاق سالغۇچىلارغا بىر بىرلەپ قاراپ قويدى، ــ بىر مەھبۇس قارا قچى قەلئەدىن قېچىپتۇ، ئۇيەر بۇيەرنى ئاختۇرۇپ تاپالماپتۇ. تولا ئىزلەپ ھوكۇمەت ئادەملىرىنىڭ پۇتىدا جان قالماپتۇ. يەرگە كىرىپ كەتتىمۇ، ئاسمانغا چىقىپ كەتتىمۇ، ھېچكىم بىلەلمەپتۇ! كېچىسى مېنى قاراۋۇل بېشى ئوفىتسىر چاقىرتقان ئىكەن، باردىم ... ھە ــ ھە ... «سەن دەرھال ئىمپېراتور ھەزرەتلىرىنىڭ ھوزورى ئالىلىرىغا بارغىن، سېنى... پادىشا ئالىلىرى ــ ئىمپېراتور ئۇزى چاقىرتۇاتىدۇ» ــ دىدى. يۈرىگىم جىغ قىلىپ كەتتى، ھوزۇرىغا كىردىم. ھەربىچە سالام بېرىپ، قېتىپ تۇردۇم، ئالى ھەزرەت، ئىلتىپات كورسىتىپ، ئوز قولى بىلەن مۇرەمنى قېقىپ: «گەپ مانا مۇنداق، ئىۋان ئاۋدىيىچ، ئىمپېرىيىمىزنىڭ ئەڭ بىرىنچى دۇشمىنى قەلئەدىن قېچىپتۇ. يەر ئاستىدىن بولسىمۇ تۇتۇپ كەل، تاپالمىساڭ، كوزۇمگە كورۇنمە!» ــ دىدى. «خوپ بولىدۇ، ئىمپېراتور ئالى ھەزرەتلە

رى» ــ دېدىم. «ھە ــ ھە... بۇرادەرلەر، تازا مۇشكۇل ئىش بېشىمغا چۈشتى ... پادىشانىڭ ئات ئېغىلىغا كىرىپ، نەسىلىك ئارغىماقتىن ئۇچنى تاللىۋالدىم ــ دە، مارش! دەپ چاپتۇرۇپ كەتتىم. ــ ئاۋدېيىچ تاماكىسىنى بىر شوراپ، قۇلاق سالغۇچىلارنىڭ ئېگىشكەن باشلىرىغا كوز يۈگۈرتۈپ چىققانىدىن كېيىن بىردىن روھلىنىپ، يۇزىنى قاپلىۋالغان تۇتۇن ئارىسىدىن چاكىلداپ سوزلەپ كەتتى:

ــ كۈندۈزى چاپتىم، كېچىسى چاپتىم، 3 ــ كۈنى موسكۇاغا ئاز قالغاندا قوغلاپ يەتتىم. ئۇنى، ئىسىل كىشىنى ئۇچ ئات قوشقان پايتۇنغا باستىم ــ دە، دەرھال كەلگەن ئىزىم بىلەن قايتتىم. يېرىم كېچىدە پادىشا ئوردىسىغا يېتىپ كەلدىم، ھەممە يېرىم لاي. مەن توپ ــ توغرا پادىشا ھەزرەتلىرىنىڭ ئالدىغا كىرىۋەردىم. مېنى كېنەزلەر، گرافلار كىرگىلى قويماي، يولۇمنى توساشتى. مەن ئۇلارغا قۇلاق سالماي يولۇمغا مېڭىۋەردىم، خوش... ئىشىكنى تاقىلداتتىم. «كىرىشكە ئىجازەت بېرىڭ، ئىمپېراتور ئالى ھەزرەتلىرى» ــ دېدىم. «ئوزەڭ كىمسەن؟» ــ دەپ سوردى. «مەن ــ مەن، ــ دېدىم، ــ ئىۋان ئاۋدېيىچ سىنىلىن». ئىچكىرىدىكىلەر ئوپۇر ــ توپۇر بولۇپ كېتىشتى، ــ قۇلاق سالسام، نەق پادىشانىڭ ئوزى: «ماريە فېدوروۋنا، ماريە فېدوروۋنا! تېزرەك قوپ، ساماۋەر قوي، ئىۋان ئاۋدېيىچ كەلدى!» ــ دەپ چاقىرىۋاتىدۇ.

ئارقىدىكىلەرنىڭ قاقاقلىغان كۈلكىسى ئوينى بىر ئالدى. يوقالغان ۋە ئېزىقىپ قالغان مالارنىڭ رويخېتىنى ئوقۇۋاتقان كاتىپ: «سول پۇتىنىڭ تۆۋىغدا. ئېقى بار» دېگەن جۈملىدە توختاپ قالدى. يېزا باشلىقى بوينىنى غازدەك سوزۇ

زۇپ، قاقاقلاپ كۈلۈۋاتقان خالايىقنىڭ كۆز يۇگۈرتەتتى.

ئاۋدىيىچ بېشىدىن پاپاخىنى ئېلىپ، ئالاقزادە بولۇپ بىر ئۇنىڭغا، بىر يۇنىڭغا هومىيىپ قاراشقا باشلىدى.

— توختاپ تۇرۇڭلار!

— خا - خا - خا - خا!...

— ۋاي - ۋاي، ئولۇم قۇچىدىغانلار!...

— هى - هى - هى - هى!...

— ئاۋدىيىچ، قوتۇر ئىت، ها - ها - ها!...

— «ساماۋەر قوي، ئاۋدىيىچ كەلدى!» ياشاپ كەت ئەزىمەت!

يەنىن تارقىلىشقا باشلىدى. ئىشىك ئالدىدىكى مۇزلىغان تاختا پەلەمپەي ئادەملەرنىڭ ئايىغى ئاستىدا غىچىلداپ ناله قىلىۋاتقاندەك بولاتتى. مەھكىمە ئالدىدىكى دەسسىلىپ كەتكەن قار ئۈستىدە ستېپان ئاستاخوپ بىلەن ئۇزۇن تۇرا شادىياچاق بىر كازاك ئىسسىنىش ئۈچۈن بىر - بىرى بىلەن چېلىشىۋاتاتتى، بۇ — شامال تۈگمىنىنىڭ ئىگىسى ئىدى.

— بېشىڭنىڭ ئۈستىدىن ئايلاندۇرۇپ ئات تۈگمەنچىنى! — دەپ تووڭلىشاتتى ئۇلارنى ئورىۋالغان كازاكلار.— ستېپكا، كوتىرىپ ئۇر، بۇرنىدىن بۇلاق قىل!

— هەي مۇغەمبەر، بېقىنىڭغا كىرىۋالما! قاراڭلار، ئۇنىڭ هارامزەدىلىگىنى! — دەپ ۋاقىرايتتى كاشۇلىن بوۋاي كويۇپ - پىشىپ: بۇ ئادەم چېلىشچىلارنىڭ ئەترايىدا قۇچقاچتەك سەكىلدەپ، چېلىشىشقا ئەكمۇ بىر يلىپ كەتكەنلىكتىن، كوكىرىپ كەتكەن بۇرنىنىڭ ئۇچىدا ساقىلاپ قالغان پوتلىسىنى سەزمەيتتى.

8

پانتېلېي پروكوفېيېۋېچ يېغىندىن قايتىپ كېلىپ، توپ-توغرا ياندىكى ئويگە كىرىپ كەتتى، بۇ ئويدە ئۇ ئوزىنىڭ مومىيى بىلەن تۇراتتى. بۇ كۈنلەردە ئىلئىنىچنا بىتاپبولۇپ قالغان ئىدى. ئىشىشىپ كەتكەن يۈزلىرىدىن هارغىنلىق ۋە ئاغرىق ئازاۋى بىلىنىپ تۇراتتى، موماي قېلىن ماموق تۇشكەتە، ئىگىز ياستۇققا يولىنىپ ياتاتتى. ئورنىگە تونۇشقەدەم ئاۋازىنى ئاڭلىغان هامان بېشىنى بۇياققا ئورۇپ، بۇرۇنقى ئادىتى بويىچە قاپىغىنى تۇرۇپ ئېرىگە قارىدى: پروكوفېيېۋنىڭ ئاغزىنى قاپلىۋالغان ۋە تىنىغىدىن چىقىقان هور بىلەن نەملەنگەن چاڭگا ساقىلىغا ۋە ساقىلىغا قوشۇلۇپ كەتكەن هول بۇرۇتلىرىغا نەزەر تاشلىدى، بۇرنىنى ئىچىگە تارتىپ، ئالدىنى پۇراپ كوردى، ئەما ئېرىدىن ئاچچىق تېرە هىدى بىلەن قارىنىڭ پۇرىغىدىن باشقا هىچنىمە پۇرىمايتتى. «بۇگۈن ئىچىمەپتۇ» دەپ ئويلىدى ئىچىدە ۋە كوڭلى خاتىرجەم بولۇپ، يۈڭ يىپ بىلەن بىگىزنى قولىغا ئالدى - دە، پايپاقنىڭ چالا قالغان تاپىنىنى توقۇشقا باشلىدى.

— ئوتتۇن كېسىش قانداق بولدى؟

— پەيشەنبە كۈنىگە توختىتىشتى. — پروكوفېيېۋنىڭ بۇرۇتىنى سىلاپ قويدى، — يەيشەنبە كۈنى سەھەردە بولغا چىقىمىز، — دەپ تەكرارلىدى كارۋات يېنىدىكى ساندۇققا ئولـ

تۇرۇپ، ــ ئەھۋالىڭ قانداق؟ بىر ئاز ئوڭلاندىڭمۇ؟
ئىلئىنچىنىڭ چىرايى تۇتۇلۇپ:
ــ يەنە ئوخشاشلا ... ئۇستىخان ـ بوغۇملىرىم سەمرەپ ئاغرىيدۇ... ــ دېدى.
ــ كۆزدە سۇغا كىرمە، دېگەن ئىدىم، سەن ئەخمەققە، ئاغرىغىڭ بارلىغىنى بىلگەندىن كېيىن، مېدىرلىمايلا ئولتۇرماملا سەن! ــ دېدى پروكوفىيېۋىچ قاينەپ، ئاندىن ھاسىسى بىلەن پولغا چوڭ دائىرە سىزدى سىزدى ــ يا كى سەندىن باشقا خوتۇنلار دۇنيادا قۇرۇپ كەتكەنمىدى؟ ئاشۇ زىغىر پاخىلىڭغا مىڭ لەنەت! ئۇنى ھول قىلمەن دېدىڭ، مانا ئەمدى نېمە بولدى؟... خۇدايا توۋا، بۇ بىر كورگۇلۇك ـ تە ... ئېھ!
ــ زىغىر پاخىلىنى تاشلىۋېتىشكىمۇ بولمايدۇ ـ دە، ئۇ كۇنلەردە قىزلارنىڭ بىرسىمۇ يوق ئىدى. گىرىشكا خوتۇنى بىلەن يەر ھەيدەۋاتاتتى، پېترو دارىيە بىلەن نەگىدۇر، بىر يەرگە كەتكەن ئىدى.
چال ئالقىنىنى ھورداپ، كارۋاتقا ئېگىشتى.
ناتاشكا قانداق؟
ئىلئىنىچنا تەشۋىش ئىچىدە سوزلەپ كەتتى:
ــ نېمە قىلىشىمنى بىلمەي قالدىم، بايا يەنە يىغلىدىم. ھويلىغا چىققان ئىدىم، قارىسام، ئامبارنىڭ ئىشىگىنى بىرسى ئاچقاندەك قىلدى، ئىشىكنى يېپىپ كەلمەكچى بولۇپ باردىم ـ دە، ئىچكىرىگە كىردىم، ئۇ تېرىق توكىدىغان خامپىنىڭ ئالدىدا تۇرۇپتۇ. مەن ئۇنىڭدىن: «نېمە بولدۇڭ، بالام، نېمە گەپ؟» دەپ سورىغان ئىدىم، «بېشىم ئاغرىۋاتىدۇ، ئانا» ــ دېدى، خالاس. راستىنى ئېيتمايدۇ ـ دە.
ــ بەلكىي تاۋى يوقتۇر.

— ياق، سۈرۈشتۈرۈپ باقتىم ... ياكى بىرسى ئۇنىڭغا يامان سۆز قىلدىمىكىن، يا بولمىسا گىرىشا بىلەن ئوتتۇرىدا گەپ ئوتۇلگەنمىكىن...

— ئۇغلۇڭ ئاۋۇ كاساپەتكە... يەنە باغلىنىپ قالدىمۇ - يە؟

— ياقەي، دادىسى! نېمە دېگىنىڭ بۇ؟ — ئىلىنىچنا چوچۇپ قول شىلتىدى. — ستېپاننى ئەخمەق دەپ ئويلامسەن؟ ھېچنىمىنى بايقىغىنىم يوق.

چال بىر پەس ئولتۇرۇپ چىقىپ كەتتى.

گىرىگورىي ئۇ زىنادىدا ئىككىلىنىپ قارىماقنىڭ ئۈچىنى ئىككىلەۋاتاتتى. ناتالىيە بۇ قارىماقلارنى ئېرىتكەن چوشقا يېغى بىلەن مايلاپ، ھەر بىرىنى ئەپچىللىك بىلەن ئايرىم لاتىغا ئورايتتى. پانتېلېي پروكوفېيېۋىچ ئاقساقلاپ ئۇلارنىڭ يېنىدىن ئوتۇپ كېتىۋاتقاندا ناتالىيىنىڭ يۈزىگە سىنچىلاپ نەزەر تاشلىدى، ناتالىيىنىڭ چىرايى سۇلۇپ، يۈزى كۈزدىكىغازاڭدەكسارغىيىپ كەتكەن ئىدى. مۇشۇ بىر ئاي ئىچىدە ئۇ خوپ يادىغان، كۆزلىرىدە نېمىشقىدۇر يېڭى مەيۇسلۇق ئالامىتى پەيدا بولغان ئىدى، چال ئىشىكنىڭ ئالدىدا توختىدى. «ھەي، خوتۇنىڭغا ئۇۋال قىلىپسەن!» — دەپ ئويلىدى ئىچىدە؛ ئۇ بەلدىگىنىڭ ئۈستىگە ئىگىشكەن ناتالىيىنىڭ بېشىغا، سىلىق تارالغان چېچىغا يەنە بىر قېتىم قاراپ قويدى.

گىرىگورىي دەرىزىنىڭ ئالدىدا ئولتۇرۇپ ئىككىنى سۈركەۋاتاتتى، چۈۋۈلۈپ كەتكەن قاپ - قارا چاچلىرى ماگىلىغا چۈشۈپ سىلكىنەتتى.

— بۇ نەرسىلەرنىمۇ يىغىشتۇر، ئەبلەخ!... — دەپ ۋا-

قىرىدى چال جان ـ جەھلى بىلەن قىزىرىپ، قولى ئۇششۇپ تۇرغان بولسىمۇ، ھاسا تايىغىنى مەھكەم سىقىملاپ، ئۇزىنى بېسىۋالدى.

گىرىگورىيېۋچ كەتتى ـ دە، ھاك ـ تاك بولۇپدادىـ سىغا قارىدى.

ـ ماۋۇ ئىككى ئۇچى بار قارماقنى ئۇششۇپ قويايي دېگەن ئىدىم دادا.

ـ يىغىشتۇر دەيمەن ساڭا! ئوتۇن كېسىشكە تەييارلان.

ـ ماناھازىر.

ـ چانا شالاقلاپ قاپتۇ، بىر تال مىقى يوق، ئۇبولسا ـ قارماق بىلەن ئاۋارە، ـ دەپ غودۇڭشىدى چال بىر ئازپەس كويغا چۈشۈپ؛ ئۇ ئىشىكنىڭ ئالدىدا بىردەم تىپىرلاپ تۇرـ دى (يەنە بىرەر گەپ قىلىماقچى بولغاندەك كـورۇنەتتى)، لېـ كىن ئۇنچىقماي چىقىپ كەتتى، قالغان قەھرى ـ غەزىۋىنى پېتـ رونىڭ ئۈستىگە ياغدۇردى.

گىرىگورىي كالتا جۇۋىسىنى كىيىۋېتىپ ئاتىسىنىڭھويـ لىدا ۋاقىراۋاتقانلىقىنى ئاڭلىدى:

ـ مال ـ ئۇلاقلار شۇڭا تقىچە سـۇغىرىلىماپتۇ، سەن نـە مىگە قاراپ يۇرىسەن، ھوي نائەھلى؟... قاشانىڭ توغرايا ـ غىچىنى كىم سۇغىرىپ ئېلىپ كەتتى؟ چەتتىكى ياغاچقا تەگـ مەڭلار، دەپ ساڭا ئېيتمىغانمىدىم؟... شۇنداق ياخشى ئوت ـ چوپلەرنى لەنىتى مال ـ ئۇلاق نابۇت قىلىۋەتسە، ئەتـىياز كەلگەندە ئوكۇزلەرگە نىمىنى يىگۈزۈپ قوش ھەيدەيسىلەر؟

پەيشەنبە كۈنى تـاك ئېتىشتىن 2 سـائەت بۇرۇن ئىلـ مىنىچنا دارىينى ئويغاتتى.

ـ تۇر، مەشكە ئوت ياق.

داريه ئىچ كوينەك بىلەن مەشىنىڭ يېنىغا يۈگۈردى. تەكچىدىن سىپىلاشتۇرۇپ، سەرەڭگىنى تاپتى ـ دە، مەشىكە ئوت ياقتى.

ـ تاماقنى تېزرەك پىشۇرساڭچۇ، ـ دەپ ئايلىنىپ ئالدىراتتى تاماكىدىن يوتىلىشكە باشلىغان چاچلىرى پاخپايغان پېترو.

ـ ناتاشكىنى ئويغىتىشقا كوزلىرى قىيمايۋاتىدۇ، ئۇ ئۇياتسىز داڭ قېتىپ ئۇخلاۋاتىدۇ. مەن ئۇزەمنى ئىككىگە پارچىلاپ، قولۇمنى توت قىلامدىمەن؟ ـ دەپ غۇدۇڭشىيتتى ئۇيقۇسى چالا قېلىپ زەردىسى قاينىغان داريە.

ـ ماڭ، ئۇنى ئويغىتىپ قوي، ـ ددى پېترو.

ناتالىيە ئوزى ئويغاندى. كوپتىسىنى ئۇچىسىغا ئارتىپ، ئېغىلغا تېزەك ئالغىلى چىقىپ كەتتى.

ـ تۇترۇقمۇ ئالغاچ كەل! ـ دەپ بۇيرۇدى چوڭ كېلىن.

ـ دوناشكىنى سۇغا ئەۋەت، ئاڭلىدىڭمۇ داشكا؟ ـ ددى ئىلىنچنا؛ ئۇ ئاشخانىنىڭ ئىچىدە ئايغىنى سورەپ تەسلىكتە ماڭاتتى ۋە خىرىلداپ سوزلەيتتى.

ئاشخانىدىن يېڭى ئېچىتقۇنىڭ پۇرىغى، ئىگەر ـ جابدۇق، تاسما ـ قېيىشلار ۋەئىللىق ئادەم بەدىنىنىڭ ھىدىگۈلۈپ پۇلدەپ پۇرايتتى. داريە پىيمىسىنى شىپىلدىتىپ، ئۇياق ـ بۇياقتا يۈگۈرەتتى، قازان ـ قومۇچلارنى تاراقشتاتتى؛ يەڭلىرى جەينىگىچە تۇرۇلگەن ھالرەڭ ئىچ كوينىگى ئاستىدىن دومبىيىپ چىققان ئالمىدەك كوكرەكلىرى سىلكىنەتتى. تۇرمۇشقا چىققاندىن كېيىنمۇ ئۇنىڭ رەڭگى ـ رويى قىلچە ئوزگەرمىگەن، پەقەت سۇلمىغان؛ قامەتلىك، بىلى ئىنچىكە،

تال چۈققەك ئەۋرىشىم بولۇپ، خۇددى قىز بالىدەكلا ئىدى. مۇرىسىنى ئۆچۈرۈپ، پىلتىكلاپ يۇرەتتى، ئېرىنىڭ ۋاقىراشلىرىغا كۈلۈپلا قويا تتى؛ يۈپقا ۋە زەھەرخەندە لەۋلىرىدىن ئۇششاق ۋە زىچ چىشلىرى كورۇنۈپ تۇراتتى.

— تېزەكنى مەشكە كەچقۇرۇنلا تىزىپ قويسا، بۇ چاقىققىچە قۇرۇپ قالمامدۇ، — دەپ غودۇكشىدى ئىلمىنىچنا ئاچچىقىنى بىلەن.

— ئۇنتۇپ قېلىپتىمەن، ئانا، ئەينى بىزدە، — دا ريە ھەممە ئۇچۇن جاۋاپ قىلدى.

تاماق پىشقىچە تاكمۇ ئاتتى. پانتىلىي پروكوفىيېۋنچ ئاغزى كويگىنىگە قارىماستىن سۈيۈق شويلىنى خولۇپلىتىپ ئىچىپ، ئەتىگەنلىك تاماقنى ئىچىپ بولۇشقا ئالدىرايتتى. قاپىغى تۇرۇلگەن گىرىگورىي ئىككى قوۋزىنى لوپۇلدىتىپ، تاماقنى ئالدىرىماي چاينايتتى، پېترو، چىش ئاغرىغى بىلەن ئىكىگىنى تېكىۋالغان دۇناشكىنى ئاتىسىغا سەزدۈرمەستىن مەسخىرە قىلاتتى.

چانىلار قارنى غاچىلدىتىپ، يېزا كوچىلىرىدىن ئوتۇشكە باشلىدى. تاك ئېتىش ئالدىدىكى گۈگۈمدا كالا ھارۋىلىرى دون دەريا سى تەرەپكە قاراپ يولغا چۈشتى، گىرىگورىي بىلەن پېترو چانا قوشۇش ئۇچۇن سىرتقا چىقىشتى. گىرىگورىي يېڭى كېلىن سوغا قىلغان يۇمشاق شارپىنى ئالدىراپ ـ سالدىراپ بوينىغا ئوراپ، سوغاق ۋە قۇرۇق ھاۋا نى سۈمۈرۈپ باراتتى. ھويلا ئۇستىدىن ئۇچۇپ كېتىۋاتقان بىر قاغا ئاۋازىنىڭ بىرىچە قاقىلداپ ئوتۇپ كەتتى. ئۇنىڭ قانا تلىرىنىڭ ئاستا شۇىلدا شلىرى قەھرىتان قىشتا روشەن ئاڭلىناتتى. پېترو قاغىنىڭ ئۇچۇشىغا قاراپ:

ـــ ئىسسىق تەرەپكە، جەنۇپقا قاراپ ئۇچتى، ـــ دىدى.

قىزلارنىڭ تەبەسسۇمدەك شوخ، قوۋناق بۇلۇت پارچىلىرى ئارىسىدىن ئايىنىڭ ئىنچىكە بىر ئۇچى يالتىراپ كۆرۈندى. ئۇيىنىڭ موربىلىرىدىن چىققان تۆتۈن تىك كوتىرىلىپ، كوز يەتمەس يىراقتا، چاقلىنىپ ئىتتىتىلگەن ئالتۇن ئوغاقتا ئوخشاش ئايغا قاراپ سوزۇلاتتى.

مېلىخوپلار قوراسىنىڭ ئۈدۈلىدا دون دەرياسى مۇزلىغان ئىدى. ئىككى قىرغاقتىكى جايلارنى قار ئارىلاش كېتىپ قاپلىغان، مۇز ئاستى بىلەن چەتتىن ئاققان سۇ كوپۈكلىنىپ، مۇزئۇستىگە ئۇرۇلاتتى، دەريانىڭ سەل ئوتتۇرىدىراق سۇ ئاستىدىن قاينىاپ چىققان بۇلاقلارسول قىرغاقتا ئۇزۇلۇپ، ۋەھىمىلىك قاينام ھاسىل قىلاتتى، سۇ مۇزلىمىغان جايلاردا قىشلاپ قالغان ياۋا ئوردەكلەر ئاپپاق قار پارچىلىرى ئىچىدە ئۇزۇپ يۈرگەن بولۇپ، ئۇلار قاپ ـ قارا چىكىتتەك كورۈنەتتى.

دەريادىن ئوتىدىغان يەر مەيداندىن پەسكە چۈشكەن بىر جايدىن باشلىناتتى.

پانتېلېي پروكوفېيېۋىچ ئوغۇللىرىنى كۈتمەستىنلا قېرى ئوكۈز قوشۇلغان ھارۋا بىلەن بىرىنچى بولۇپ يولغا چىقتى. پېترو بىلەن گىرىگورىي بىر ئاز كېيىنرەك ئاتلىنىپ كەينىدىن يولغا چىقتى، ئۇلار دوكدىنچۈشىدىغان يەردە ئانكوشكىغا يېتىشۋالدى. يېشىل بەلۋاغ باغلىۋالغان ئانكوشكا يېڭى ساپلانغان پالتىسىنى چاڭغا قىستۇرۇپ قويغان، ئۇ ئوكۈزلەرنىڭ يېنىدا پىيادە كېتىۋاتاتتى. ئۇنىڭ پاكار بويلۇق كېسەلچان ئايلى ھارۋا ھەيدىگەن. پېترو يىراقتىنلا توۋلىدى:

ـــ خوشنام، سەن ئايلىنىۋ ئوزەك بىلەن ئېلىپ قەكېتىۋاتامسەن؟

چاقچاقچى ئانكوشكا لەپەئلەپچانلارنىڭ يېنىغا كەلدى.

ـــ ئېلىپبارمايچۇ، توغلاپقالسام، ئىسسىتىپ قويىدۇ.

ـــ ئۇنىڭدىن قانچىلىك ئىسسىقلىق كېلەر، قۇرۇپقالغان سوغەك تۇرسا!

ـــ سۇلۇ بېرىپ باقسامۇ سەمرىمەيۋاتىدۇ.

دەرەخ كېسىدىغان يەر هەممىمىزگە بىر جايدىن تېگىپ تىمۇ ـ نىمە؟ ـــ دەپ سوردى گىرىگورىي چانىدىن سەكرەپ چۈشۈپ.

ـــ ئەگەر تاماكا ئۆدىن بىر چەكتۇرسەڭ، ئېيتىمەن: ئۇلۇشىمىز بىر جايدا.

ـــ سەن، ئانىكەي، دائىم باشقىلارغا شېرىك بولۇۋالىسەن.

ـــ ئوغرىلانغان ۋە سورىۋالغان نەرسە هەممىدىن شېرىن بولارمىش، ـــ ئانكوشكا ئايالىنىڭ يۈزىدەك كوسا يۈزىنى پۈرۈشتۈرۈپ قاقاقلاپ كۈلۈپ كەتتى.

ئۇلار بىللە مېڭىشتى. توقايلىقنى قىرو قاپلىغان، هەممىياق ئاپپاق قار ئىدى. ئانكوشكا ئالدىدا ماڭدى، ئۇ، يول ئۇستىگە ئېگىلىپ چۈشكەن دەرەخ شاخلىرىنى قامچىسى بىلەن ئۇرۇپ باراتتى. يېگىنىسىمان يۆمشاق قار دۇرۇلەپ توكۈلۈپ، ئانكوشكىنىڭ پۇركىنىۋالغان خوتۇنىنىڭ ئۇستىنى كومۇپ تاشلايتتى.

ـــ سارا ئىلىق قىلما، شەيتان! ـــ دەپ ۋاقىرايتتى ئۇنىڭ خوتۇنى ئۇستىدىكى قارنى قېقىپ.

پېترو ئوكۇزلىرىنى چاپتۇرۇش ئۈچۈن قوسىغىغا قامچىسىنى نىختاپ تۇرۇپ:

— خوتۇنىڭنى قارغا باس! — دەپ چاقچاق قىلدى.

ئالۋاستىلار توقايزارلىغىغا بۇرۇلغاندا ستېپان ئاستا خوپقا ئۇچرىشىپ قالدى. ئۇ بويۇنتۇرۇق سېلىنغان ئوكۇزلىرىنى يېزا تەرەپكەھەيدەپ، يالما لغان پىيمىسىنى چوڭ — چوڭ دەسسەپ كېلىۋاتاتتى. چېكىسىگە كىيىۋالغان پاپاخنىڭ ئاستىدىن قىرو باسقان جىنگىلەك چاچلىرى بىر ساپاق ئۇزۇمدەك ئېسىلىپ تۇراتتى.

ئانىكوشكا ئۇنىڭغا يېقىنلىشىپ:

— ھەي، ستيوپا، ئېزىپ قالدىڭمۇ؟ — دەپ سورىدى.

— ئاناڭنىڭ قېشىدا ئېزىپ قالامدىمەن!... قىيالىقتىن چۈشۈۋاتقاندا چانام كوتەككە ئۇرۇلۇپ كېتىپ ئىككى پارچە بولۇپ كەتتى، نائىلاج قايتىپ كەلدىم، — ستېپان ئۇيالتسىز سوزلەر بىلەن غودۇكشىپ قويۇپ، ئۇزۇن كىرپىكلىرىنىڭ ئاستىدىن قاراقچى كوزلىرىنى ئالايتۇرۇپ پېتىرونىڭ يېنىدىن ئوتۇپ كەتتى.

— چاناڭ قالدىمۇ؟ — دەپ سورىدى ئانىكوشكا.

ستېپان قولىنى شىلتىپ قويدى، ئۇ شۇدىنگەرلىك تەرەپكە ماڭغان كالىلىرىنى قامچىسى بىلەن توساپ، چانىلارنىڭ ئارقىسىدىن كېلىۋاتقان گىرىگورىيغا ئۇزۇن ۋاقىت تىكىلىپ قاردى. توقايزارغا يەتمەستىنلا، يولنىڭ ئوتتۇرىسىغا تاشلاپ قويۇلغان چانىغا گىرىگورىينىڭ كوزى چۈشتى، چانىنىڭ قېشىدا ئاكسىنىيە تۇراتتى. ئۇ دونچە تىكىلگەن جۇۋىسىنىڭ ئىتىگىنى سول قولى بىلەن تۇتقان پېتى ئالدى تەرەپتىن كېلىۋاتقان چانىلارغا كوز تىكەتتى.

— بىر چەتتە تۇر، باستۇرۇپتاشلايمەن، ئېھە، سەن مېنىڭ خوتۇنۇم ئەمەسسەن — دە! دەپ خىرىلدىدى ئانىكوشكا.

ئاكسىنىيە، كۆلۈمسىرەپ چەتلەندى ـ دە، بىر تەرەپكە قىيشىيىپ قالغان چانىسىغا ئولتۇردى.

ـ ئۇزەكنىڭ خوتۇنى يېنىكدا ئولتۇرۇپتىغۇ.

ـ چوشقا تاغاقتەك قۇيرۇغىمغا يېپىشىۋالغان تۇرسا، قانداق قىلاي، ئۇنداق بولمىغاندا، سېنى چانامغا سېلىۋالاتتىم.

ـ رەھمەت!

پېترو ئاكسىنىيىنىڭ يېنىدىن ئوتكەندە، ئۇكىسى گىرىگورىيغا كۆز قىرى بىلەن قاراپ قويدى. گىرىگورىي ھودۇقۇش ئارىلاش كۆلۈمسىرىگەن پېتى ماڭاتتى؛ ئۇنىڭ ھەر بىر ھەرىكىتىدىن تەشۈش بىلەن بىر نەرسىنى كۈتۈۋاتقانلىقى سېزىلىپ تۇراتتى.

ـ سالامەت تۇردۇڭمۇ؟ خوشنام؟ ـ دەپ سالام بەردى پېترو پەلەي كىيگەن قولىنى چېكىسىگە تۇتۇپ.

ـ خۇداغا شۈكۈر!

ـ چانا ئىلار سۇنۇپ كېتىپتىمۇ ـ نىمە؟

ـ ھە، سۇنۇپ كەتتى، ـ دەپ سوزۇپ جاۋاپ بەردى ئاكسىنىيە پېتروغا قارىماستىن ۋە شۇئاندىلا ئورنىدىن تۇرىدى ـ دە، يېقىنلىشىپ كەلگەن گىرىگورىيغا بۇرۇلۇپ قارىدى، ـ گىرىگورىي پانتىلىۋىچ، سىزگە ئىككى ئېغىز گەپنىم بار ئىدى...

گىرىگورىي ئاكسىنىيە تەرەپكە بۇرۇلدى ۋە ئۇزاپ كەتكەن پېتروغا:

ـ مېنىڭ ئوكۇزلىرىمغىمۇ قاراپ قوي، ـ دەپ تاپىلىدى.

ـ ھە، ماقۇل! ـ دەپ زەھەرخەندە بىلەن كۈلدى

پېترو ۋە تاماكا ئىسىدىن سارغىيىپ كەتكەن بۇرۇتىنىڭ ئۇچىنى چىشلىدى.

ئۇلار ئۇنچۇقماستىن بىر - بىرىگە قاراپ تۇرۇپ قېلىشتى. ئاكسىنىيە تەشۋىشىلەن ئەترايغا بىر قارىۋالدى - دە، نەملەنگەن قاپ - قارا كوزلىرىنى گىرىگورىيغا تىكتى. ئۇ ئىزا تارتقىنى ۋەسۋىيونگە نلىگىدىن يۇزلىرى لاۋۇلداپ ئوت ئالدى، لەۋلىرى قۇرىدى. ئىندىكىپ قىسقا - قىسقا نەپەس ئالاتتى.

ئانكوشكا بىلەن پېترونىڭ چانىلىرى سارغايغان ئەمەن توقايزارلىغى يېنىدىن ئوتۇپ كوزدىن غايىپ بولدى. گىرىگورىي ئاكسىنىيىنىڭ كوزلىرىگە قاتتىق تىكىلدى، بۇ كوزلەر ئويناقلاپ تۇراتتى ۋە ئوتتەك چاقنايتتى.

ــ گىرىشا، نېمە قىلساڭ قىل، ئەمما مەن سەنسىز ياشيالمايمەن، ــ دېدى ئۇ قەتئى قىلىپ ۋە لەۋلىرىنى چىڭ يۇمۇپ، جاۋاپ كۇتتى.

گىرىگورىي ئۇنچۇقمايتتى، ئورمانىنى جىمجىتلىق باسقان ئىدى. ئەينەكتەك كەڭ بوشلۇقنىڭ جىمجىتلىغى قۇلاقنى جىرىڭلايتتى. چانىنىڭ ئىزلىرى چۇشكەن سىلىق يول، ئاسمانىنى قاپلىغان سۇر بۇلۇت، سۇكۇتكە چومگەن ئورمان ــ ھەممە ياق ئولۇكتەك ئۇيقۇدا. چوڭقۇر خىيالغا پاتقان گىرىگورىينىڭ يېقىن جايدا تۇيۇقسىز قاقىلدىغان بىر قاغىنىڭ ئاۋازى ئوڭغا كەلتۇردى. بېشىنى كوتىرىپ قاردى: قارىيىپ كورۇنگەن قاغا ئايالىرىنى جۇپلىۋالغان بولۇپ، خوشلىشىۋاتقاندەك قانا تلىرىنى قېقىپ ئۇچۇپ كېتىۋاتاتتى. گىرىگورىي ئىختىيارسىز ئوز - ئوزىگە:

ــ كۇن ئىسسىيدىغان ئوخشايدۇ. ئىسىق تەرەپكە

ئۇچۇپ كېتىۋاتىدۇ... ــ دەپ قويدى، كېيىن بىر سەسكىنىپ، خىرىلداپ كۈلدى... ــ خوش،... ــ ئۇ بەقەمدەك قىزارغان كوزلىرىنى ئوغرىلىقچە ئاكسىنىيگە تىكتى ـ دە، ئۇنى شارتـ تىدە ئوزىگە تارتىپ باغرىغا باستى.

9

كەچقۇرۇنلىرى ئالغاي لۈكچىكىنىڭ ئويىدە ئىجارىگە ئولتۇرغان شتوكمانىنىڭ خانىسىغا ھەر خىل كىشىلەر توپلىـ ناتتى: خىرىستونە پات ـ پات كېلەتتى، تۇغمەندىن مايلىشىپ كەتكەن تۇجۇركىسىنى يەلكىسىگە تاشلاپ ۋەلىت كېلەتتى؛ ئۇچ ئايدىن بۇيان ئىشسىز لاغايلاپ يۇرگەن داۋىدكا، ماشـ ىنىست ئىۋان ئالبكسىيۇچ كۈتلەروپ كېلىشەتتى؛ ئاندا ـ سانـ دا ياماقچىفىلكىمۇ كېلەتتى. تېخىچە ھەربى خىزمەت ئوتـ مىگەن ياش كازاك مىشكا كوشۇوي ھەر كۈنى بۇ ئوينىڭ مېھمىنى ئىدى.

دەسلىۋىدە ئۇلار قارتىدا بەش كوتىرە ئويناشتى. كېـ يىنرەك بىر كۈنى شتوكمان شائىر نىكراسوپنىڭ كىچىكرەك بىر كىتاۋىنى سەزدۇرمەستىن چىقىرىپ قويدى. بىرسى ئۇنـ نى چىقىرىپ ئوقۇشقا باشلىدى. كىتاپ ھەممىگە يېقتى. كېـ يىن شائىر نىكىتىنىڭ كىتاۋىنى ئوقۇشقا ئوتۇشتى؛ روژدېسـ تۋو بايرىمى يېقىنلاشقاندا شتوكمان مۇقاۋىسى يوق، تىتـ لىپ كەتكەن بىر دەپتەرنى ئوقۇپ چىقىشنى تەكلىپ قىلدى. قاچاندۇر چېركاۋ مەكتىۋىنى پۈتتۈرگەن كوشۇوي مايلىشىپ

كەتكەن دەپتەرنى مەنستىمگەندەك قىلىپ:

— بۇنى كېسىپ ئۆگرە ئاش قىلسا بولىدىكەن، تازا ياغلىق ئىكەن، — دىدى.

خىرىستونە قاقاقلاپ كۈلدى، داۋىدكا ئاپپاق چىشلىرىنى كورسىتىپ ھجايدى، ئەمما شتوكمان كۈلكە توختىغىچە كۈتۈپ تۇردى ـ دە، ئاندىن دىدى:

— ئوقۇپ باققىنا، مىشا. بۇ — كازاكلار توغرىسىدا يېزىلغان قىزىق نەرسە.

كوشئوي ئالتۇندەك چاچلىرىنى شىرەگە ساڭگىلىتىپ، دانىمۇ ـ دانە قىلىپ ئوقۇدى:

— «دون كازاكلىرىنىڭ قىسقىچە تارىخى» — ئۇ كوزىنى چىمىلدىتىپ، ھەممەيلەنگە قاراپ چىقتى.

— ئوقى، — دىدى ئىۋان ئالېكسېيېۋىچ.

ئۇچ ئاخشام قاتتىق ئولتۇرۇپ ئوقۇشتى. پۇگاچېۋ① توغرىسىدا، ئەركىن ھايات توغرىسىدا، ستېپان رازىن② ھەم كوندراتىي بۇلاۋىن③ توغرىسىدا يېزىلغان ئىدى.

ئۇلار ئوقۇپ يېقىنقى دەۋرلەرگىچە يېتىشتى. نامەلۇم ئاپتور كازاكلارنىڭ مۇھتاجلىقتا ئوتۇۋاتقان ھاياتىنى ساددا تىل ۋە ئوتكۇر ھەجۋى بىلەن تەسۋىرلىگەن، تەرتىپ ـ تۆـ

① يېمېلىيان پۇگاچېۋ (1775 — 1744) — 18 ئەسىردىكى رۇس دېـ خانلار ئىنقىلاۋىنىڭ باشچىسى.

② ستېپان رازىن (ئولگەن ۋاقتى 1671) — 17 - ئەسىردىكى رۇس دېخانلار ئىنقىلاۋىنىڭ باشچىسى.

③ كوندراتىي بۇلاۋىن (1708 — 1660) — دون كازاكى بولۇپ، 1708-1707 - يىللىرى كازاك دېخانلىرىنىڭ فېئودالىزىمغا قارشى قوزغىلىڭىنىڭ رەھبىرى.

زۇم، ئىدارە قىلىش ئۇسۇلى، پادىشانىڭ ھاكىمىيىتى ۋە ھاـ
كىم مۇتلەق پادىشاغا پاسۇئان بولۇپ يالمىنىپ ئىشلىگەن كاـ
زاكلار ئۇستىدە قاتتىق كۈلگەن ئىدى. ھەممەيلەن
ھايا جانلاندى. مۇنازىرە قىلىشتى، خىرىستونە بېشىنى تورۇسنىڭ
لىم ياغىچىغا تىرەپ گۈدۈكلايتتى. شتوكمان ئىشىكنىڭ ئالدـ
دا ئولتۇرۇپ، ھالقا بېكىتىلگەن ئۇستىخان مۇشتىگىدىن تۇـ
تۇن چىقىرىپ تاماكا چېكەتتى، پەقەت كوزلىرىلا كۈلەتتى.

ــ توغرا، ھەق گەپ! ــ دەپ ۋاقىرايتتى خىرىستونە.

ــ كازاكلارنى شۇ دەرىجىدىكى شەرمەندىلىكلەرگە سالـ
غان، ئۇلار ھىچقانداق ئەيىپكار ئەمەس، ــ كوشۇوي ھەيـ
ران بولۇپ قوللىرىنى كېرىپ فويا تتى ۋە قاراكوز چىرايلىق
يۈزىنى پۈرۈشتۈرەتتى.

كوشۇوي گەۋدىلىك، يەلكىلىرى كەڭ، سانلىرىمۇ يوـ
غان بولۇپ، شۇنىڭغا يارىشا دوغلاق كەلگەن بىر يىگىت ئىـ
دى؛ قىنىل يوغان بوينى چوپۇندەك مۇستەھكەم يەلـ
كىسىگە قۇيۇپ قويغاندەك يارا شقان ئىدى. ئەمما ئاشۇ بوـ
يۇنغا كىچىككىنە بېشى، ئايالارغا خاس پىچىمدىكى نۇرسىز
مەكىزلىرى، ئويماقتەك ئاغزى، جىنگىلەك ئالتۇن چاچلىرى
ئاستىدىكى قارا كوزلىرى قانداق قىلىپ يارا شقانلىغى قىـ
زىقلا تۇيۇلاتتى. ئۇستىخىنى قوپال، ئىگىز بويلۇق كازاك ــ
ماشىنىست ئىۋان ئالىكسىيېۋىچ قاتتىق بەس ــ مۇنازىرە قىـ
لىشتى. كازاك ئەنئەنىلىرى ئۇنىڭ سوگەك ــ سوگەكلىرىگىـ
چە سىڭىپ كەتكەن. ئۇ يۇمۇلاق پال كوزلىرىنى پاقىرىتىپ
خىرىستونە بىلەن ئېلىشىپ كازاكلار تەرىپىنى ئالاتتى.

— سەن مۇڭكقا ئايلىنىپ قاپسەن، خىرىستان، تاشما، ئۇتۇپ چىقالمايسەن... سەندە كازاك قېنىدىن — بىر چىلەككە بىر تامچا قان ياتىپىلىدۇ، ياتىپىلمايدۇ. ئاناڭ سېنى ۋرۇنجۇلۇق تۇخۇم ساتقۇچىدىن تاپقان.

— سەن ئەخمەق! ... سەن قېپ ـ قىزىل ئەخمەقسەن، بۇرادەر، — دەيتتى خىرىستونە يوغان ئاۋاز بىلەن — مەن مەقسەتنى ياقلايمەن.

— مەن ئاتامان پولكىدا خىزمەت قىلغىنىم يوق، — دەپ كىنايە قىلاتتى ئۇنىڭ ئالىكسېيېۋىچ، — ئەخمەقنىڭ كانى ئاشۇ پولك ئىكەن...

— ئارمىيىدىمۇ گاھى ئاشۇنداق تېتىقسىز ئادەملەر بولىدىكەن، كورسەڭ كوكلۇڭ ئاينىيدۇ، — دىدى خىرىستونە.

— ئۇنىڭنى ئوچەر مۇڭدىك!

— ھە، مۇڭدىك ئادەم ئەمەسمىكەن؟

— مۇڭدىك دىگەن نىمە بولاتتى، قوۋزاقتىن ياسالغان، چۈنىق بىلەن توقۇلغان مەخلۇق ـ دە.

— مەن، بۇرادەر، پېتىربورگدا خىزمەت قىلغىنىمدا ھەرخىل كىشىلەرنى كورگەنمەن. بىر كۈنى شۇنداق بىر ۋەقە بولدى، — خىرىستونە سوزنىڭ ئاخىرىدىكى ئۇرغۇنى «ئا»غا يوتكەپ سوزلەشكە باشلىدى، — بىز پادىشا ساريىدا ساقچىلىق قىلىپ، ھەرەم ئويلەرنى سىرت تەرەپتىن قوغداۋاتاتتۇق. تاشقىرىدا سېپىلنىڭ ئۈستىدە ئىككى ئاتلىق ئۇياقتا، ئىككى ئاتلىق بۇياقتا قاراپ ماڭاتتى. ئارقىسىغا قايتىپ ئۇچراشقاندا بىر بىرلىرىدىن: «ھەممە ياق تىنچمۇ؟ ھىچقانداق ئىسيان يوقمۇ؟» — دەپ سورىشاتتى. «ھىچ گەپ يوق» — دىيىشەتتى ـ دە، يەنە ئىككى يافما كېتىشەتتى. توختاپ

گەپلىشىشكە يول قويۇلماس ئىدى. چىراي شەكلى ئوخشاش ئادەملەر تاللىۋېلىناتتى: ئىشىككە ئىككى قاراۋۇل قويۇلىدىغان بولسا، بىر - بىرىگە ئوخشاش ئىككى ئادەمنى ئىزلەشەتتى قارا بولسا ئىككىسى قارا - ئاق بولسا ئىككىسى ئاق بولۇشى شەرت ئىدى. يالغۇز چاچلىرىلا ئەمەس، ھەتتا ئېپت - بەشىرىسىمۇ بىر - بىرىگە ئوخشاش بولسۇن دېيىشەتتى. مانا شۇ ئەخمەقچىلىق سەۋەبىدىن بىر كۈنى سەتراچ مېنىڭ ساقال - بۇرۇتۇمنى بويىغان ئىدى. تېپىكىنسكايا دېگەن يېزا بازىرىلىق نىكپور مېشچېرەكوپ دېگەن بىر كازاكقا جۈپ بولۇپ قاراۋۇللۇقتا تۇرغان ئىدىم. بۇ شەيتان قوتۇر چاچ ئىكەن. ئىككى چېكىسىنى خۇددى ئوت يالقۇنى يالاپ كەتكەنگە ئوخشايتتى. ئىزلەپتۇ، ئىزلەپتۇ، مۇنداق رەڭدىكى ئادەمنى پەقەت تېپىشالماپتۇ؛ نائىلاج، يۈز بېشى باركىن ماڭا: «سەتراچقا بار، دەرھال ساقال - بۇرۇتىڭنى چىرايلىق بويىاپ قويسۇن» — دېدى. سەتراچقا باردىم، بويىاپمۇ قويدى... ئەمما شۇنداق ئەينەككە قارىسام — يۈرىكىم يېرىلىپ كەتكەندەك بولدى: كويۇۋاتىمەن! راسا كويۇۋاتىمەن! ساقلىمنى تۇتاملىسام — ئالقىنىم ئوتتەك بولۇپ كەتتى. راست گەپ!...

— ھارۇننى قۇرۇق ئېلىپ قېچىۋاتسەن جۇمۇ، يېمىلەن! گەپنى نىمىدىن باشلىۋىدىڭ؟ — ئۇۋان ئالىكسىيۇچ ئۇنىڭ سوزىنى بولدى.

— خەلق توغرىسىدا سوز ئاچقان ئىدىم.

— ھە، شۇ توغرىلىق سوزلىمەمسەن. بايا تىن بېرى ساقلىنىلا سوزلىدىڭ، ساقلىڭ كىمگە لازىم بولۇپ قېلىپتۇ؟

— مەنمۇ شۇنى دېمەكچى ئىدىم: بىر قېتىم ئاتلىق

قاراۋۇللۇق قىلىش نوۋىتى كەلدى. بىر شىرىكىم بىلەن ئاتـ
قا مىنىپ يـۈرۈپ كەتتۇق، بـۇرجـەك تـەرەپتىن ستودېنتلار
قايتىپ چىقىپ قـالدى، سـان سانا قسىز ئىدى! بىزنى كورۇـ
شى بىلەنلا: «ها ـ ها ـ ھ ـ ا!» يـەنە «ها ـ ها ـ ھ ـ ا!»
دەپ ئـۇستى ئـۇستىگە ۋاقـىراشقا بـاشلىدى. نېمە ئىش ئـ
كەنلىگىنى ئـاڭقىرىپ بولغىچە، بىزنى قورشۋالدى. «سىلەر،
كـازاكلار نېمىگە ئايـلىنىپ يۈرۈسىلەر؟» ــ دېيىشتى. مەن:
«قاراۋۇللۇق قىلىۋاتىمىز، ئـاتنىڭ تىزگىنىنى قويۇۋەت، تۇتـ
ما!» ــ دەپ قىلىچىمنىڭ سېپىنى تۇتتۇم. ئۇ بولسا: «ھـەـي
يۈرتداش، مەندىن گۇمانلانما، مەن ئۇزۇم كامىنىسكايا بازىرـ
دا تۇغۇلغانمەن، مەن بۇيەردە نۇبرسى...نۇۋورستوت① دېگەن
بىرنىمىدە ئوقۇۋاتىمەن» دەيدۇ. بىز ئۇز يولىمىزغا كېتىۋەرـ
دۇق، بۇرنى يوغـان بىرسى پـورتىمىنىدىن ئون سومـلۇق بىر
قەغەزنى چىقىرىپ: «بۇ پۇلنى ئېلىپ، كازاك بۇرادەرلەر، دا ـ
دام رەھمەتلىكىنىڭ سالامەتلىگى ئۈچـۈن ئىچىڭلار» ــ دەيدۇ.
پۇلنى بىزگە بېرىپ، سومكىسىدىن بىر سۇرەتنى ئالدى ـ دە:
«مانا بۇ دادامنىڭ سۇرىتى، ئەستىلىك ئۈچۈن ئېلىۋېلىڭلار»
دەپ بىزگە ئـۇزاتتى. ئۇنىمۇ ئالدۇق، ئالمىساق ئۈيات بولـ
دۇ. ستودېنتلار نېرىراق بېرىپ يەنە: «ها ـ ها ـ ها!» دەپ
ۋاقىراشتى ۋەشۇ پېتى نېۋا كوچىسىغا قاراپ كېتىشتى، سارايـ
نىڭ ئارقادەرۋازىسىدىن يۇز بەشى بىر ۋىزۋوت ئادەم بىلەن
ئات چاپتۇرۇپ چىقتى ـ دە، توپ ـ تـوغرا بىزنىڭ ئالدىمىزـ
غا كەلدى ۋە: «نېمەئىش؟»ــدەپ سوردى. مەن:«ستودېنتلار
بىزنى ئورىۋېلىپ، گـەپكە سالغان ئىدى، بىز ھەربى تۇزۇمگە
بىنائەن، ئۇلارنى قىلىچ بىلەن سالايلۇق دېگەندە، ئۇلار بىزـ

① نۇۋورستوت ــ ئونۇۋىرسىتىت دېمەكچى ــ ت.

نى قويۇۋېتىشتى، بىزمۇئۇزيولىمىزغا كەتتۇك»ــ دىدىم. نۇۋەتـ چىلىكنى ئالماشتۇردۇق؛ شۇ چاغدا بىز ۋاخمىستىرگە: «مانا، لۇكىچ، بىز ئون سولكىۋاي پۇل تاپتۇق، بۇ پۇلنىماۋۇ بوۋىـ مىزنىڭ ئەرۋاھىنى شاتلاندۇرۇش ئۈچۈن ئىچىشىمىز كېرەك»ــ دىدۇق ۋە سۇرەتنى ئۇنىڭغا كورسەتتۇق. كەچقۇرۇن ۋاخمىسـ تىر ھاراق ئېلىپ كەلدى، ئىككى سوتكىغىچە راسا ئىچىپ ئويۇن ـ تاماشا قىلدۇق، لېكىن ئاخىرىداھىلە ـ مىكىرگە ئۇچـ رىغانلىغىمىز مەلۇم بولدى: ھىلىقى ستودېنت، دادامىنىڭ سۇرىتى دەپ، نېمىسلارنىڭ قوزغىلاڭچىلار باشلىغىنىڭ سۇرىتىنى بىزگە بېرىپ كەتكەن ئىكەن. مەن ۋەدەمگە بىنائەن بۇ سۇرەتنى خاتىرە ئۈچۈن كارۋىتىمنىڭ ئۈستىگە ئېسىپ قويـ غان ئىدىم، قارىسام ــ ساقلى ئاپپاق، سودىگەرلەرگە ئوخـ شاش سالاپەتلىك بىر ئادەم، لېكىن يۈز بېشى تونۇپ قېلىپ: «بۇ سۇرەتنى نەدىن ئالدىڭ، ئاقچى ـ كوكچى؟»ــ دەپ سۇرۇشـ تۇرۇشكە باشلىدى. ــ «ئىش مۇنداق، ئۇنداق» ــ دىدىم. ئۇتىلـ لاپ، يۈزۈمگە بىر شاپىلاق سالدى، ئۇندىن كېيىن يەنە بىرـ نى سالدى... «بىلەمسەن، ــ دەپ ۋاقىرىدى ئۇ، ــ بۇ ئاۋۇلارنىڭ ئاتامانى كارلا...» ــ ھەي، ئۇنىڭ ئىسمىنى ئۇنتۇپ قېلىپتىمەن،... ھىلىقى...نىمىتى... خۇدا يىمەي، ئەقلىم نەگە كەتتى...

ــ كارل ماركسمۇ؟ ــ دەپ لوقما سالدى كۇلكىسىنى باسالماي شتوكمان.

ھە ـ ھە!... خۇددى شۇنداق، كارل ماركس، ــ دەپ سۆيۈنۈپ كەتتى خىرىستونە. ــ تاس قالدىم ساراڭ بولۇپ چىقىپ كەتكىلى... بەزى چاغدا بىزنىڭ قاراۋۇلخانىمىزغا شاھـ

زادە ئالىكسەي ئوز تەربىيىچىلىرى بىلەن كىردىپ تۇراتتى. كورۇپ قالسا، قانداق قىلاتتۇق ـ ھە؟

ـ سەن يەنىلا مۇزىكلارنى ماختىغىنىڭ ماختىغان.ھەي، سېنى باپلاپ كېتىشىپتىغۇ، ـ دەپ كۈلەتتى ئۇئان ئالىكسىيۇچ.

ـ لېكىن 10 سومغا ھاراق ئىچكىنىمىز پايدا، ساقالـ لىق كارلىنىڭ ساقلىغى ئۇچۇن ئىچتۇقمۇ، شۇنىسى پايدا.

ـ كارل ماركس ئۇچۇن ئىچىش كېرەك، ـ دەپ كۈلـ دى شتوكمان ئۇستىخان مۇشتىگىنىڭ ھالقىسىنى ئويناپ.

ـ ئۇ قانداق ياخشى ئىشلارنى قىلغان؟ ـ دەپ سو- رىدى كوشۇوي.

ـ بۇنى كېيىنكى قېتىمدا سوزلەپ بېرىمەن، بۇگۇن كەچ بولۇپ كەتتى، ـ شتوكمان ئالقىنى بىلەن مۇشتىگىنى قېقىپ، ئوچۇپ قالغان تاماكا قالدۇغىنى چىقىرىشقا باشلىدى.

لۇكىشكا ئالغاينىڭ ئويىگە توپلىنىدىغان كازاكلاردىن ئۇزاق ۋاقىت تاللىنىپ، خىلىلىنىپ، 10 ئادەم بىر يادرو بولۇپ تەشكىللەندى؛ بۇلارغا باش بولغان شتوكمان، ئۇلار- نى پەقەت ئوزىگىلا ئايان بولغان بىر مەقسەتىرى ئېغىش ماستىن يېتەكلەيتتى، دەرەخنى قۇرۇت يىگەندەك، ئۇمۇ سادـ دا چۇشەنچە ۋە ئادەتلەر بىلەن ئۇلارغا تەسىر كورسىتىپ، ئۇلاردا مەۋجۇت توزۇمگە قارشى نەپرەت ئويغىتاتتى. دەسـ لەپتە قاتتىق ئىشەنچسىزلىككە دۇچكەلسىمۇ، ئۇ پەقەت چېكىنمەي، دادىللىق بىلەن ئىشقا كىرىشۇەردى.

10

ۋېشېنسكايا يېزا بازىرى دوننىڭ توپىسىگە، سول قىر-
غاقنىڭ يانباغرىدىكى قۇملۇق جايغا جايلاشقان ئىدى. ئۇ
يۇقۇرقى دون يېزا بازارلىرىنىڭ ئىچىدە ئەڭ قەدىمقىسى
بولۇپ. پېتېر 1 زامانىسىدا ۋەيران قىلىنغان چىگوناكى يېزا
بازىرىنىڭ ئاھالىسى شۇ يەرگە كوچۇرۇلۇپ كېلىنگەن ۋە ئۇ-
نىڭغا ۋېشېنسكايا دەپ نام بېرىلگەن ئىدى. بۇ يەر ــ بىر
زامانلاردا ۋورونېژ بىلەن ئازوپ ئوتتۇرىسىدا سۇيولى ئۇستى-
دىكى بېكەت بولغان.

دون دەرياسى شۇ يېزا ئالدىدىن كامان شەكلىدە ئە-
گىپ ئوتىدۇۋە ئوڭ تەرەپكە بۇرۇلۇۋا تقاندەك بولۇپ كورۇنىدۇ،
لېكىن بازكى يېزىسى يېنىدا بۇ ئەزىم دەريا يەنە بىلىنى رۇس-
لىۋالىدۇ ــ دە، ئوڭ قىرغاقتىكى گەج باغلارنىڭ ئىتىگىدىن،
ئوڭ تەرەپتىكى تۇتاش كەتكەن يېزىلارنىڭ يېنىدىن، سول
تەرەپتە ئاندا ــ ساندا ئۇچرايدىغان يېزا بازارلىرى يېنە-
دىن ئوتۇپ، سۇپ ــ سۇزۇك زەنگەر سۇلىرىنى كوپ ــ كوك
ئازوپ دېگىزىغا ئاپىرىپ قۇيىدۇ.

ئۇست ــ خوپېرىسكايا يېزا بازىنىڭ ئۇدۇلىغا بارغانـ
دا، دون سۇيى خوپېر ئىرماغى بىلەن قوشۇلىدۇ، ئۇست ــ مېدـ
ۋېدىتسكايادا ــ مېدۋېدىتسا جىلغىسىنى باغرىغا ئالىدۇ ــ دە،
تۇۋەنرەكتە تېخىمۇ ئۇلغىيىپ، گۇللەپ ياشىغان قاتار ــ قا-
تار يېزىلار، يېزا بازارلىرى يېنىدىن تاشقىن بولۇپ ئېقىپ ئوتىدۇ.

ۋېشېنسكايا ــ تامامەن سېرىق قۇملۇق ئۇستىگە جايلاشقان،ھېچقانداق باغ ـ بوستانلىق يوق، تاقىر بىر يېزا، مەيدانىنىڭ ئوتتۇرىسىدا ــ زامانلارنىڭ ئوتۇشى بىلەن رەڭگى ئوڭۇپ كەتكەن كونا بىر چېركاۋ چوقچىيىپ تۇرىدۇ. بۇ يېزا بازىرىنىڭ دون دەرياسىنى بويلاپ ئۇزۇنىسىغا سوزۇلغان 6 كوچىسى بار. دون دەرياسى بۇ يەردە يېزا بازىرىنى ئايلىنىپ ئوتۇپ، بازىكى تەرەپكە بۇرۇلغاندا، تېرەكلىك ئىچىگە كىرىپ كەتكەن قولتۇق شەكلىدە بىر كول بار، ئۇنىڭ كەڭلىگى دوننىڭ سۇيى سېلىككەن چاغدىكى كەڭلىگىگە تەڭ كېلىدۇ. كولنىڭ ئايىغىغا يەتمەستىنلا بۇ يېزا بازىرى تۈگەيدۇ. سېرىق تىكەن باسقان كىچىك مەيدانداً يەنە بىر چېركاۋ بار، ئۇنىڭ يېشىل گۈمبىزى، ياپ ـ يېشىل ئوگزىسى كولنىڭ نېرىقى قىرىغىدىكى كوك تېرەكلەرنىڭ رەڭگىگە تولىمۇ ماس چۈشكەن.

يېزا بازىرىنىڭ شىمال تەرىپىنى زەپەردەك ساپ ـ سېرىق قۇم دوۋىلىرى بېسىپ كەتكەن. سۇلغان قارىغايلارنى، توقايلىقنى قىزىل تۈپراقتىن چىققان قىزغۇچ رەڭدىكى سۇ بېسىپ كەتكەن. يىراق ـ يىراقلارغا سوزۇلغان قۇم دوۋىلىرى ئارىسىدا ئانىدا ـ سانداً يېزىلار، بوستانلار، سارغىيىپ كەتكەن تالزارلار ئۇچرايدۇ.

دېكابىر ئېيىنىڭ بىر يەكشەنبە كۈنى كونا چېركاۋ ئۈدۈلىدىكى مەيدانغا بازارنىڭ ھەممە يېزىلىرىدىن كەلگەن ياش كازاكلاردىن 5 يۈزچىسى توپلانغان ئىدى. چېركاۋدا چۈشلۈك ئىبادەت تۈگىگەن چاغدا قوڭغۇراق چېلىندى. سوللەتلىك بىر پىشقەدەم ئوفىتسېر: «سەپكە تىزىل!» دەپ كامانداً

بەردى، ئۇنىڭ يېڭىگە مۇددەتتىن تاشقىرى ھەربى خىزمەت ئوتىگەنلىگىنى كورسىتىدىغان بەلگىلەر كەشتىلەنگەن ئىدى. چېچىلىپ تۇرغان ئادەم توپلىرى يۇگۇرۇشۇپ كېلىپ، ئەگرى-بۇگرى ئۇزۇن ئىككى قاتار بولۇپ، سەپكە تىزىلدى، ئورادىنكلەر① سەپ ئارىلىرىدا يۇگۇرۇشۇپ، يىلان باغرىدەك مايماق كەتكەن سەپلەرنى تۇزەشكە باشلىدى.

— سەپ راس! — دەپ ۋاقىرىدى ئورادىنىڭ قولى بىلەن ئاڭىنىق بىر ئىشارىنى بىلدۇرۇپ، — ئىككى سەپ بولۇڭلار! ...

ھەربىچە كىيىنگەن، يىپ - يىگى ئوفىتسېرچە شىنېل كىيگەن ئاتامان شەپورلىرىنى جىرىڭشىتىپ، پەنجىرىلىك قورانىڭ ئىچىگە كىردى؛ ئۇنىڭ ئارقىسىدىن بىر ھەربى ۋەكىل ئەگىشىپ ماڭدى.

گىرىگورىي مېلېخوپ بىلەن مىتكا كورشۇنوپ سەپتە يانمۇ - يان تۇرغان بولۇپ، ئاستا پىچىرلىشىپ سوزلىشەتتى.

— ئايىغىمنى ئوتۇك قىستاۋاتىدۇ، چىدىيالمايكېتىۋاتىمەن، — دەپ زارلىناتتى مىتكا.

— چىدا، ئاتامان بولسەن.

— ھازىرلا ئېلىپ ماڭىدىغان ئوخشايدۇ.

باش ئورادىنىك، خوددى مىتكىنىڭ گېپىنى ئىسپاتلىغاندەك، پاشنىسىنى راۋرۇس قىلىپ ئارقىسىغا ئورۇلدى.

— ئوڭغا!

5 يۇزجۇپ ئوتۇك باپ - باراۋەر «گۇپ - گۇپ» قىلىپ ئوڭغا بۇرۇلدى.

① ئورادىنىك — چارپادىشاسى دەۋرىدە كازاك ئەسكەرلىرىدە توۋەن دەرىجىلىك ئوفىتسېر. بەنجاڭغا توغرا كېلىدۇ.

ـــ سول يەلكە ئالغا قاراپ، قەدەملەپ مارش!

ئەسكەرلەر سېپى چېركاۋنىڭ پەنجىرىلىك قوراسىنىڭ دەرۋازىسىدىن كىرىشكە باشلىدى، باشتىن ئېلىنغان تېرە پاپاخلار مىلتىلداپ كوزگە كورۈنەتتى، دۇپۇرلىگەن ئاپاق تاۋۇشلىرى چېركاۋنىڭ گۈمبىزىگىچە كوتىرىلەتتى. گىرىگورىي پوپ ئوقۇپ ئاكلىتىۋاتقان قەسەمياتنى سوزلىرىگە قۇلاق سالماي، پەرۋاسىزلىق بىلەن تۇراتتى، مىتكىنىڭ يۇزىگە تىكىلىپ قارايتتى؛ مىتكا بولسا ئايغىنىڭ ئاغرىغىغا چىدىماي تىت ـ تىت بولۇپ تىپىرچىلايتتى. گىرىگورىينىڭ قەسەم ئۇچۇن كوتىرىلگەن قولى تالغان، مىڭىسى پەرىشان خىيالالار بىلەن تولغان ئىدى. نۇرغۇن كىشىلەرنىڭ ئاغزى تېگىپ، شولىگەي بېسىپ كەتكەن كۇموش بۇتنىڭ ئاستىغا كېلىپ، ئۇنى سۇيۇۋاتقان چاغدا، ئاكسىنىيىنى ۋە خوتۇننى ئويلاپ كەتتى. قىسقا خاتىرىلەر چاقماقتەك يالت ـ يۇلت قىلىپ مىڭىسىدىن ئوتەتتى: ئورمانلار، ئاپپاق لىباس كىيگەن سۇررەك دەرەخ غوللىرى خىيالىدىن بىر ـ بىرلەپ ئوتەتتى؛ تۇنات رومال ئورىغان ئاكسىنىيىنىڭ چاقناپ تۇرغان ياش يۇقى قاراكوزلىرى گىرىگورىيىنىڭ كوز ئالدىغا كېلەتتى.

يەنە مەيدانغا چىقىشتى، يېگىۋاشتىن سەپكە تىزىلىشتى. ئورادىنىك بۇرنىنى قېقىپ، تۇيغۇزماستىن قولىنى مۇنىدىرىنىڭ ئەستىرىگە سۇرتتى ـ دە، نۇتۇق سوزلىدى:

ـــ هازىر سىزلەر بالا ئەمەس، كازاك بولۇپ قالدىڭىزلەر. قەسەم ئىچكەندىن كېيىن قەدىمگىزلىرىنى بىلىپ بېسىشىڭىزلەر كېرەك. ئەمدى سىزلەر كازاك دىگەن نامغا مۇيەسسەر بولدۇڭلار. شۇنىڭ ئۈچۇن ئوزەڭلارنىڭ ئار ـ نومۇسىڭلارنى ساقلىشىڭلار كېرەك،

ئاتا ـ ئاناكلارنىڭ گېپىگە قۇلاق سېلىڭلار ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش ئىشلار. شۇ ۋاقىتقىچە بالا ئىدىكلار، ئەخمىقانە ئىشلار بىلەن شۇغۇللىناتىتىكلار، كوچىنى بېشىڭلارغا كېيىپ، تاياق ئويناپ يۈرەتتىكلار، مۇندىن كېيىن كەلگۈسى خىزمەتلەرنى ئويلاپ قويۇشىڭلار لازىم. مانا بىر يىلدىن كېيىن ھەممىڭلار ئەسكەرلىككە چىقىسىلەر، ـــ گەپ شۇيەرگە كەلگەندە، ئورادىنىڭ يەنە بىر قېتىم بۇرنىنى قاقتى ـ دە، قولىدىكى نەرسىنى يەرگە سىلكىدى ۋە توشقان تېۋىتىدىن توقۇلغان يۇمشاق پەلىينى قولىغا كىيىپ، سوزىنى تاماملاشقا باشلىدى: ـــ ئەمدى ئاتا ـ ئاناكلار سىزلەرگە لازىملىق نەرسىلەرنى تەييارلاشقا كىرىشىڭ. ئات ۋە باشقا نەرسە ـ كېرەكلەرنى سېتىۋېلىپ بەرسۇن، قىسقىسى...ئەمدىلىكتە سىزلەرنى خۇداغا تاپشۇردۇم، يىگىتلەر ئوي ـ ئويىڭلەرگە تارقىلىڭلار!

گىرىگورىي بىلەن مىتكا كوۋرۇكنىڭ ئالدىدا بىر يېزىلىق يىگىتلەرنى كۈتۈپ تۇرۇشتى، ئۇلار يېغىلغاندىن كېيىن بىرلىكتە يولغا چىقتى، دەريا قىرغىغىبويلاپ مېڭىشتى. بازىكى يېزىسى ئۇستىدە موريلاردىن چىققان تۈتۈن ئۇزۇپ يۇرەتتى، چېركاۋ قوڭغۇراقلىرىنىڭ جارانگىلىمان سادىسى ئاڭلىناتىتى، مىتكا يولدا دەرەختىن سۇندۇرۇۋالغان تاياقنى تاپىنىپ، ھەممىنىڭ ئارقىسىدا، ئاسقا قالاپ كېلەتتى.

ـــ ئوتۇگىنى سېلىۋەت، ـــ دەپ مەسلىھەت بەردىبالىلاردىن بىرسى.

ـــ پۇتۇمغا سوغاق ئوتۇپ قالىدۇ، ـــ دىدى مىتكا بىردەم توختاپ، ئۇ ئىككىلىنىپ قالغان ئىدى.

ـــ پايپىغىڭ بىلەن مېڭىۋەرمەسەن.

مىتكا قارىنىڭ ئۇستىدە ئولتۇرۇپ، مىڭ تەسلىكتە ئو-

تىگىنى سالدى ـ ده، ئوتۇك قىستىغان ئايىغىنى ئاۋايلاپ بېسىپ مېڭىپ كەتتى. قېلىن توقۇلغان يۇڭ پايپاقنىڭ ئىزلىرى قار ئۈستىگە چۈشۈپ قالاتتى.

ـ قايسى يول بىلەن ماڭىمىز؟ ـ دەپ سورىدى پاكار بويلۇق، دوغلاق ئالبكسەي بېشىنەك.

ـ دون يۇقىلاپ، ـ دەدى گىرىگورىي ھەممە ئۇچۇن جاۋاپ بېرىپ.

ئۇلار گورۇڭلىشىپ، بىر ـ بىرىنى ئىتتىرىشىپ ماڭاتتى.

ئوزئارا كېلىشكەن بويىچە، بىر ـ بىرىنى قارغابېسىپ، بىر ـ بىرىنىڭ ئۈستىگە تەڭلە ـ قازان قىلىپ ئويىنىشاتتى. بازكى بىلەن گرومكوۋسكى يېزىلىرى ئارىسىدا مىتكا دون دەريا سىنى كېسىپ ئوتۇپ كېتىۋاتقان بىر بورىنى كورۇپ قالدى.

ـ بالىلار، قاشقىر، ئەنە ئۇ! ھاي ـ ھاي!...

ـ ھاي، لىيۇ ـ لىيۇ ـ لىيۇ ـ لىيۇ!

ـ ئوھ ـ ھوي!...

بورە خوشيا قىمغا ندەك بىر نەچچە ساۋدن يەرگىچەچاپـ تى ـ دە، نېرىقى قىرغاقتا يېقىلاشقاندا يېنىچە توختىدى.

ـ تۇت ئۇنى!...

ـ ھا!...

ـ ۋاي لەنىتى!...

ـ مىترى، پايپاق بىلەن كېلىۋاتقىنىڭغا ھەيران بولۇپ، ساڭا قاراۋاتىدۇ.

ـ قاراڭلار، ئۇ يانىپاشلاپ تۇرۇپتۇ، سىرتماق سالدۇرارمۇ؟

ـــ ئۇ تۇتۇق بەرمەيدۇ.

ـــ قارا، قارا، ئۇ كېتىپ قالدى!...

مەرمەرتاشتىن يونۇپ ياسالغاندەك بوزقاشقىرقۇيرۇغىنى خادا قىلىپ تۇراتتى. كېيىن بىرسەكرەپ چەتكەچىقتى ـ دە، دەريا بويىدىكى تال ـ سوگەتلەر ئىچىگە كىرىپ كەتتى.

يىگىتلەر يېزىغا يېتىپ بارغاندا قاش قارايغان ئىدى. گىرىگورىي مۇز ئۇستى بىلەن مېڭىپ ئوز كوچىسىغا كىردى ۋە قىيالىقتىن يۇقۇرىغا چىقىپ، ئوز دەرۋازىسى ئالدىغا كەلدى. هويلىدا تاشلاندۇق چانا تۇراتتى. قاشا ئالدىغا دوۋىلەپ قويۇلغان شاخ ئوتۇنلار ئارىسىدا قۇچقاچلار چۇرۇقلىشاتتى، ئويدىكى ئوچاقتىن چىققان قارا كۇيە ئارىلاش ئاچچىق دۇت ۋە ئېغىلنىڭ هور پۇرىغى دىماققا ئۇرۇلاتتى.

گىرىگورىي پەلەمپەي بىلەن ئۇستىگە چىقىپ، دەرىزىدىن ئوينىڭ ئىچىگە قارىدى. ئاسما چىراق ساۋۇچ نۇر بىلەن ئاشخانىنى خىرە يورۇتاتتى. پېترو دەرىزىگە ئارقىسىنى قىلىپ ئوره تۇراتتى. گىرىگورىي ئوتۇگىنى سۇپۇرگە بىلەن تازىلاپ، هور قاپلىغان ئاشخانىغا كىردى.

ـــ مانا مەنمۇ قايتىپ كەلدىم. قانداق، تېچ ـ ئامان تۇردۇڭلار مۇ؟

ـــ تېزلا قايتىپ كېلىپسەنغۇ، توڭۇپ كەتكەنسەن؟ ـــ دەپ سورىدى پېترو ئالدىراشلىق بىلەن.

پانتېلېيپروكوفېيېۋىچ ئىككى جەينىگىنى تىزىغا قويۇپ، بېشىنى توۋەن سېلىپ ئولتۇراتتى، دارىيە پوتى بىلەن غەزەلدىتىپ يىپ ئىگىرىدىغان چاقنى ئايلاندۇرۇۋاتاتتى، شىرەنىڭ يېنىدا گىرىگورىيغا ئارقىسىنى قىلىپ ئوره تۇرغان ناتالىيە قايرىلىپ قاراپمۇ قويمىدى. گىرىگورىي ئاشخانىغا كىرىۋر

گوز يۇگۈرتۇپ چىقتى ـ ده، پېتروغا تىكىلىپ قالدى. ئاكـ سىنىڭ چىرايىدىن بىسەرەمجانلىقنى كـورۇپ، ئويده بـرەر ئىش بولغانلىغىنى بىلدى.

ـــ قەسەم بەردىگىمۇ؟

ـــ ھە.

گىرىگورىي كىيىدم ـ كېچەكلىرىنى ئالدىرىماي سېلىۋېتىپ، بۇلارماكا تۇزۇك ئوچۇق چىراي ئاچماي، نىمىشقا سوغاقلا قارشى ئېلىشتى، دېگەن پىكىرنى دەرھال كاللىسىدىن ئوتكۇزدى.

نەرىقى ئويدىن ئىلگىرىنچە ئاچىقتى، ئۇنىڭ يۇزىدىمۇ خاـ تىرجەمسىزلىك ئالامىتى بار ئىدى.

گىرىگورىي دادىسىنىڭ يېنىدا ئولتۇرۇۋېتىپ، «ناتالىيـ نىڭ سەۋىۋى بىلەن بولسا كېرەك» دەپ ئويلىدى.

ـــ ئۇنىڭغا كەچلىك تاماق بەر، ـــ دېدى ئىلگىرىنچا داـ ريىگە كوزى بىلەن گىرىگورىينى كورسىتىپ.

دارىيە چاقنى توختاتتى ـ ده، يەلكىسىنى ئۇچۇرۇپ، قىزلارنىڭكىدەك نازۇك بىلىنى پىلتاڭلىتىپ، مەش ئوچاقنىڭ ئالدىغا باردى، ئاشخانىنىڭ ئىچى جىمجىت ئىدى، مەشنىڭ يېنىدا يېقىندا تۇققان ئوچكە ئوغلىغى بىلەن بىللە ئىسسىنىپ، پىشىلداپ ياتاتتى.

گىرىگورىي كاپوستا شورپىسىنى ئىچىۋېتىپ، ئاندا ـ ساندا ناتالىيگە قاراپ قويۇاتتى، ئەمما ئۇنىڭ يۇزىنى كوـ رەلمەيتتى: ئايلى ئۇنىڭغا يېنىچە ئولتۇرۇپ، بېشىنى توـ ۋەن سېلىپ پايپاق توقۇۋاتاتتى. بۇ ئومۇمى ئۇنچىقماسلىقـ تىن زېرىككەن پانتېلېيپروكوفېيېۋېچ بىرىنچى بولۇپ جىمجىتـ لىقنى بۇزدى: خىرىلداپ بىر يوتەلدى، ئاندىن ياسما ئاـ ۋاز بىلەن:

ـ ناتالیه کېتىشكه تەييارلىنىۋاتىدۇ، ـ دىدى.

گىرىگورىيەنان ئۇۋاقلىرىنى يىغىشتۇرۇپ، ئۇنچىقمىدى.

ـ بۇنىڭ سەۋىۋىسىنمە؟ ـ دەپ سورىدى دادىسى، ئۇ-نىڭ توۋەنكى لىۋى تىترەشكە باشلىدى (بۇ ـ غەزەپلىنىۋاتقانلىغىنىڭ ئالامىتى ئىدى).

ـ نىمە سەۋەپ ئىكەنلىگىنى بىلمەيمەن، ـ گىرىگورىي كوزلىرىنى سەل يۇمدى، ئاندىن قاچىنى نېرىراق سۈرۈپ قويدى ـ دە، چوقۇنۇپ ئورنىدىن تۇردى.

ـ سەۋىۋىنى مەن بىلمەن!... ـ دىدى دادىسى چالۋاقاپ.

ـ چۇقان كوتەرمىسەڭچۇ، ئاستىراق، ـ دىدى ئىلئىنىچنا سوزگە ئارىلىشىپ.

ـ نىمە سەۋەپتىن ئىكەنلىگىنى مەن بىلمەن!...

ـ ئاستىراق، چۇقان كوتىرىشنىڭ ھاجىتى يوق، ـ دىدى پېترو دەرىزىنىڭ قېشىدىن ئويناڭ ئوتتۇرىسىغا كېلىپ، ـ ئىختىيار ئوزىدە! خالىسا تۇرسۇن، خالىمىسا يولى بولسۇن.

ـ مەن ناتالىيىگە ئەيىپ قويالمايمەن، خۇدادىن قورقۇش، بەندىدىن ئۇيات قىلىش كېرەك. ناتالىيىدە گۇناھ يوق، مەن ئۇنىڭغا ھەرگىز ئەيىپ قويالمايمەن، ھەممە گۇناھ ماۋۇ ئىتنىڭ بالىسىدا!... ـ پانتېلېيې پروكوفېيېۋىچ مەشكە يولىنىپ تۇرغان گىرىگورىينى نوقۇپ كورسەتتى.

ـ مېنىڭ نىمە گۇناھىم بار ئىكەن؟

ـ سەن قىلغۇلۇقنى قىلىپ قويۇپ، ئەمدى بىلمەمسەن؟... سەن تېخى بىلمەيسەن، ئەبلەخ؟ ...

ـ بىلمەيمەن!

پانتېلېيې پروكوفېيېۋىچ چاچراپ ئورنىدىن تۇردى، ئورۇندۇقنى ئورۇۋەتتى ۋە گىرىگورىينىڭ ئۇستىگە باستۇرۇپ

كەلدى، ناتالىيە توقۇۋاتقان پايپىغىنى قولىدىن چۈشۈرۈۋەتتى، تومۇر بىگىز يەرگە چۈشۈپ جىرىڭلاپ كەتتى: بۇ ئاۋازدىن مەشىنىڭ ئۈستىدە ياتقان ئاسلان پەسكە سەكردى ـ دە، بېشىنى قايرىپ، پۈتى بىلەن كالۋايىنى تۈرتۈپ ساندۇق تەرەپكە دومىلىتىپ ئېلىپ كەتتى.

ـ مەن ساڭا شۇنى ئېيتىپ قويايكى، ـ چال ئىغىر بېسىقلىق بىلەن سوزىنى داۋاملاپ ـ دان قىلىپ سوزلەشكە باشلىدى، ـ ناتالىيە بىلەن بىللە تۇرۇشنى خالىمىساڭ، ئويدىن چىق، بېشىڭ قايغان تەرەپكە كېتىۋەر! گەپ شۇ! نەگە بارساڭ ـ بار! گەپشۇ! ـ دەپ تەكرارلىدى ئۇ ئادەتتىكىچە سالماق ئاۋاز بىلەن ۋە ئورۇندۇقنى تۈرغۇزۇپ قويدى.

دۇنياشكا چوچۇگەن كوزلىرىنى پىقىرىتىپ كارۋاتتا ئولتۇراتتى.

ـ مەنمۇ سوزلەپ باقاي، دادا، ئاچچىغىڭىز كەلمىسۇن، ـ گىرىگورىيىنىڭ ئاۋازى تىترەپ چىقاتتى، ـ ئۇزەم ئويلەنگىنىم يوق، مېنىسىز ئويلەپ قويدىڭىز، ناتالىيىگە تارتىشىپ تۇرمايمەن، خالىمسا ـ مەيلى، دادىسىنىڭكىگە كەتسۇن.

ـ سەنمۇ بۇ يەردىن كەت!

ـ مەنمۇ كېتەي!

ـ سەنمۇ كەت، قاراڭغۇ يوقات!...

ـ كېتىمەن، ئالدىرىماي تۇر، كېتىمەن! ـ گىرىگورىي كارۋاتنىڭ ئۈستىگە سېلىپ قويغان كالتا جۇۋىسىنىڭ يېڭىدىن تارتتى، بۇرۇن توشۇكلىرىنى كېرىپ، خۇددى دادىسىغا ئوخشاش، غەزىۋى ئورلەپ تىترەپ تۇراتتى.

ھەرئىككىسىنىڭ تومۇرىدىكى تۈرك قېنى جۇش ئۇرۇپ،

ئىككىلىسى شۇ تاپتا بىر بىرىگە ناھايىتى ئوخشايتتى.

— نەگە بارماقچىسەن؟— دەپ نالە قىلدى ئىلئىنىچنا گىرىگورىينىڭ قولىغا ئېسىلىپ، ئەمما گىرىگورىي ئانىسىنى ئىتتىرىۋېتىپ، كارۋاتتىن يەرگە چۈشۈپ كەتكەن پاپكىنى تېز قولىغا ئالدى.

— قويۇۋەت، كەتسۇن، غالجىر ئىت! كەتسۇن لەنىتى! كەت، يوقال كوزۇمدىن!... — چال ۋاقىرىغان پېتى ئىشكنى چوڭ ئېچىپ قويدى.

گىرىگورىي چاچراپ دەھلىزگە چىقتى. ۋە ئەڭ ئاخىرىدا ناتالىينىڭ چىقراپ يىغلىغىنىنى ئاڭلىدى.

قەھرىتان قىش كېچىسى يېزىنى ئوز قانىتىغا ئالغان ئىدى، قاپ ـ قارا ئىغۇ ئاسمانىدىن يىگىنسىمان قىرو ياغاتتى، دوننىڭ ئۇستىدە زەمبىرەكتەك گۇمبۇرلەپ مۇز يېرىلاتتى، گىرىگورىي ھاسىرىغان پېتى دەرۋازىدىن چىقتى، يېزىنىڭ نېرىقى چېتىدە ئىتلارنىڭ ھەرخىل قاۋىغان ئاۋازى ئاڭلىناتتى، قارا ئىغۇلۇق ئىچىدىن چىراقنىڭ ساغۇچ مىلتىلدىغان ئۇچقۇنلىرى كورۇنەتتى.

گىرىگورىي نەگە بېرىشىنى ئويلىماستىن، كوچا بويلاپ كېتىۋەردى، ستېپىنىڭ دەرىزە ئەينەكلىرى قارا ئىغۇلۇقتا ئالماستەك پاقىرايتتى.

— گىرىشا!— دەپ ۋاقىرىغان ھەسرەتلىك بىر ئاۋاز ئاڭلاندى دەرۋازا تەرەپتىن، بۇ — ناتالىيە ئىدى.

«ئۇنىڭ ئوچسۇن، يەرىۋتقۇر!» — گىرىگورىي چىشلىرىنى غۇچۇرلىتىپ قەدىمىنى تېزلەتتى.

— گىرىشا، قايتىپ كەل!

گىرىگورىي دەلدەڭشىپ دوچكەلگەن بىرىنچى كوچىغا

قايرىلدى. ناتالىينىڭ ئەلەملىك ئاۋازى يىراقتىن ئاخىرقى قېتىم قۇلىغىغا كىردى:

— جېنىم گىرىشا، جىگەر پارەم!...

گىرىگورىي مەيداننى تېز كېسىپ ئوتۇپ، ئاچا يولدا توختىدى ۋە كېچىسى قەيەردە قونسام بولار، دەپ ئويلاپ، تونۇش بالىلارنىڭ ئامىنى بىر - بىرلەپ خىيالىدىن ئوتكۈزدى.

ئاخىرىدا، مىخائىل كوشۇۋىنىڭ ئويىگە بارماقچى بولدى. ئۇ ئەڭ چەتتە، تاغنىڭ ئېتىكىدە تۇراتتى؛ ئۇنىڭ ئائىلىسىدە 4 جان بار ئىدى؛ ئانىسى، مىخائىل ئوزى، بويىغا يەتكەن بىر سىڭلىسى ۋە ئىككى ئىنىسى. مىخائىلنىڭ هويلىسىغا كىرىپ، لاي سۇۋاق ئوينىڭ كىچىك دەرىزىسىنى چەكتى.

— كىم بۇ؟

— مىخائىل ئويدىمۇ؟

— ئويدە، ئوزەڭ كىم؟

— بۇ مەن، گىرىگورىي مېلېخوپ.

بىر پەستىن كېيىن، دەسلەپكى تاتلىق ئۇيقۇسىنى بۇزۇپ مىخائىل ئىشىكنى ئاچتى.

— گىرىشامۇ سەن؟

— هە، مەن.

— كېچىدە نىمە قىلىپ يۈرىسەن؟

— ئويگە كىرەيلى، شۇ يەردە سوزلىشىمىز.

گىرىگورىي دەھلىزدە مىخائىلنىڭ جەينىگىدىن تۇتۇپ توختاتتى؛ ئاغزىغا تۇزۇك بىر گەپ كەلمىگىنىگە ئوز ئوزىگە ئاچچىغى كەلدى ۋە پىچىرلاپ:

— مەن سېنىڭ ئويىڭدە قونۇپ قالماقچىمەن، ئويدىگىلەر بىلەن ئۇرۇشۇپ قالدىم. — دېدى، — قانداق، ئويىڭ تارلىق قىلارمۇ؟ خوش، قانداق يەر بولسا بولۇۋېرىدۇ.

— جاي تېپىلىدۇ، كىرىۋەر نىمىشقا غىجىللىشىپ قالدىڭلار؟

— ھەي، بۇرادەر ... كېيىن ئېيتىپ بېرىمەن ... ئىشىگىڭلار نەدە؟ كوزۇم كورمەيۋاتىدۇ.

گىرىگورىيغا تاختاي ئۇستىگە جاي راسلاپ بەردى. گىرىگورىي ياتتى، مىخائىلنىڭ بىر كارۋاتتا ئوز قىزى بىلەن ئۇخلاۋاتقان ئانىسىنىڭ پىشىلدىشىنى ئاڭلىماسلىق ئۈچۈن بېشىنى جۇۋىغا پۈركىۋالدى.

«ھازىر ئويدە نىمە گەپ بولۇۋاتقاندۇر؟ ناتاشكا كېتەرمۇ ـ كەتمەسمۇ؟ ئىش قىلىپ، تۇرمۇشۇم يېڭى ئىزغا چۈشىدىغان بولدى. قەيەرگە بارسام بولاركىن؟» ھە دېمەي، بۇ باش قاتۇرىدىغان ئىشنىڭ جاۋابىنى ئېيسىگە كەلدى: «ئەتە ئاكسىنىيىنى چاقىرتىمەن، ئىككىمىز كۇبانىغا كېتىمىز، بۇ يەردىن يىراق يەرگە، ناھايىتى يىراق يەرگە كېتىمىز...»

گىرىگورىينىڭ يۇمۇلغان كوزلىرى ئالدىدىن قاقاس توپىلىكلەر، غەلىتە يېزىلار، يېزا بازارلىرى، ئىلگىرى ھىچ كورۈپ باقمىغان، قەلبىگە يات جايلار بىر ـ بىرلەپ ئوتۇشكە باشلىدى. قىرلارنىڭ ئارقىسىدا، بوز يولنىڭ نېرىقى تەرىپىدە — خۇددى چوچەكلەردە ئېيتىلغان ئاجايىپ يېقىملىق ئولكىنى كوردى ۋە ئاكسىنىيە بىلەن كورۈشتى، ئۇنىڭ كېچىكىپ بولسىمۇ شاخلاپ، چىچەك ئاچقان جۇشقۇن مۇھەببىتىگە ئېرىشتى.

گىرىگورىي ئاقىۋىتى نىمە بولۇشىنى بىلەلمەي تەشۋىش ئىچىدا قىيالار بىلەن ئويقۇغا كەتتى. كوزى يۇمۇلۇش ئالدىدا كوگلىنى غەش قىلغان، مىڭىسىگە مىقتەك قادالغان قاندا قتۇر نا ئېنىق پىكىرلەرنىڭ نىمىلىگىنى بىلمەكچى بولۇپ كوپ قىينالدى. چالا ئويقۇلۇقتا ئوي - پىكىرلەر ئۇنى ئېغىر بويىچە ئۇزۇپ كېتىۋاتقان قېيىقتەك سىلىق ۋە تىكىس ئېلىپ كېتەتتى، تۇرۇپلا بىر نىمىگە پۇتلىشىپ توختاپ قالغاندەك بولاتتى: كوگلى غەش، بىزاۋىتە بولاتتى، بىر ئۇ يەنىغا، بىر بۇ يېنىغا ئورۇلۇپ: «بۇ نىمە ئىش؟ يولۇمنى بىر نەرسە توسقاندەك قىلىدىغۇ؟» دەپ تىت - تىت بولاتتى.

ئەتىسى ئەتىگەن ئويغانغاندا، بۇنىڭ نىمىلىگىنى يادىغا كەلتۇردى: «ھەربى خىزمەت! ئاكسيوشا بىلەن قەيەرگىمۇ بارالايمىز؟ باھاردا — لاگېرغا، كۇزدە — ھەربى خىزمەتكە... ھەممە بالا ئەنە شۇنداق!»

ئەتىگەنلىك تاماقتىن كېيىن مىخائىلنى دەھلىزگە چاقىردى.

— مىشا، ئاستاخوپنىڭ ئويىگە بېرىپ، ئاكسىنىيىگە ئېيىت: كەچ كىرىش بىلەنلا شامال تۇگمىنىنىڭ قېشىغا كەلسۇن.

— ستېپان ئويدە بولسىچۇ؟ — دىدى مىخائىل دۇدۇقلاپ.

— بىرەر ئىشنى بانا قىلىشنى ئويلاپ قويغىن.

— مەيلى بارسام، بارای.

— بار، ئەلۋەتتە كەلسۇن دەيدۇ، دىگىن.

— ماقۇل.

كەچقۇرۇن گىرىگورىي شامال تۇگمىنىڭ يېنىدا يەڭ ئىچىدە تاماكا چېكىپ ئولتۇراتتى. تۇگمەننىڭ ئارقىسىدا قۇرۇپ كەتكەن كوممە قوناق پايلىرى ئارىسىدا شامال غۇيۇلداياتتى. چوقچىيىپ تۇرغان تۇگمەننىڭ قانىتىغا ئىلىنىپ قالغان بىر پارچە لاتا ھەدەپ لەپىلدەيتتى. گىرىگورىغا، يوغان بىر قۇش ئۇچۇپ كېتەلمەي ئۇستىدە ئايلىنىپ يۇرگەندەك تۇيۇلاتتى. ئاكسىنىيىدىن دېرەك يوق. غەرپتە ئۇپۇق خىرە - شىرە بىنەپشىرەڭ ئالتۇنسىمان نۇردا تاۋلىناتتى، شەرقتىن چىققان شامال بارغانسېرى كۈچىيىپ باراتتى، تال زار ئىچىدە قېتىپ قالغان ئاينى قارا بۇلۇت باسماقتا، كوكۇش ئاسمان شامال تۇگمىنى ئۇستىنى قاپ - قارا ئۆگۈ جىمجىتلىققا چوكتۇرگەن ئىدى، يېزا تەرەپتە بولسا كۈندىلىك تۇرمۇشنىڭ ئاخىرقى ۋاراڭ - چۇرۇڭى ئاڭلانماقتا.

گىرىگورىي ئارقا ئارقىدىن ئۇدا ئۇچ قېتىم تاماكا چەكتى، پاپروسنىڭ قالدۇغىنى قارغا سانچىپ قويدى - دە، غەزەپ ئارىلاش ئەلەم ئىچىدە ئەترايغا قاراپ چىقتى. يېزا بىلەن تۇگمەن ئوتتۇرىسىدىكى يالغۇز ئاياق يول قارىيىپ كورۇنەتتى، يېزا تەرەپتىن ھېچكىم كورۇنمىدى، گىرىگورىي ئورنىدىن تۇردى. مۇرىسىگە تۇگىلىۋېلىپ، مىخا ئىلىنىڭ دەرىزىسىدە پىلىلداپ كورۇنگەن چىراق تەرەپكە ماڭدى. گىرىگورىي ئاستا ئىسقىرتىپ، مىخا ئىلىنىڭ ھويلىسىغا يېتەي دېگەندە، بىردىنلا ئاكسىنىيە بىلەن دوقۇرۇشۇپ قالدى. ئاكسىنىيە يۇگۇرۇپ كەلگەنلىگىدىنمۇ ياكى ھودۇقۇپ كەتكەنلىگىدىنمۇ قاتتىق ھاسىرايتتى، شامالدا ياكى يىراق يول ماڭغانلىقتىن توڭۇپ كەتكەن ئاغزىدىن دالدا يېڭىلا ئورۇلغان ئوت - چوپىنىڭ ھىدى كېلەتتى.

ـــ كۆته ـ كۆته، كېلىشىڭدىن ئۆمىت ئۈزگەن ئىدىم.
ـــ ستېپانني ئاران يولغا سالدىم.
ـــ مېنى سوغاققا توڭدۇرماقچى ئىكەنسەن ـ ده، لەنـ
تى خوتۇن!
ـــ باغرىم ئۇتتەك، ئوزەم ئىسسىتىپ قويىمەن، ـــ ئاكـ
سىنىيە دونچە تىكىلگەن جۇۋىسىنىڭ ئالدىنى بىراقلا ئېچىپ،
گىرىگورىينى هەشقى پىچەكتەك ئورىۋالدى، ـــ نېمىشقا
چاقىرغانتىڭ؟
ـــ توختاپ تۇر، قولۇڭنى ئال، ... ئاۋۇ يەردە كىشىلەر
يۇرۇشىدۇ.
ـــ ئويدىكىلەر بىلەن ئۇرۇشۇپ قالدىڭمۇ ـــ نېمە؟
ـــ ئويۇمنى تاشلاپ چىقتىم. بىر سوتكىدىن بۇيان مېشـ
كىنىڭ ئويىدە تۇرۇۋاتىمەن ... ئېزىپ قالغان ئىتتەك كـۈن
ئوتكۈزۈۋاتىمەن.
ـــ ئەمدى قانداق قىلماقچىسەن؟ ـــ ئاكسىنىيە گىرى
گورىينى قۇچاقلاپ تۇرغان قوللىرىنى قويۇۋەتتى ۋە توڭغانـ
لىقتىن، جۇۋىسىغا ئورىۋالدى، ـــ گىرىشا، يۈر، قاشانىڭ
قېشىغىراق بارايلى، يولنىڭ قاپ ئوتتۇرىسىدا نېمە قىلىپ
تۇرىسىز؟
ئىككىسى چەتكە ئوتۇشتى. گىرىگورىي قار دوۋىسىدىن
ئوتۇپ، مۇزلاپ قېتىپ قالغان قاشاغا يولەندى.
ـــ بىلدىڭمۇ، ناتالىيە دادىسىنىڭكىگە كەتتىمىكىن؟
ـــ ئۇقمىدىم ... كەتكەن بولۇشى مۇمكىن. ئەمدى بـۇ
يەردە تۇرالايتتىمۇ؟
گىرىگورىي ئاكسىنىيىنىڭ توڭۇپ كەتكەن قولىنى ئۈزىـ

بنك ئىچىگە ئالدى؛ بارماقلىرى بىلەن ئۇنىڭ نازۇك بىلىگىنى قىسىپ سوردى:

— ئەمدى نىمە قىلساق بولار؟

— مەن بىلمەيمەن، سويۇملۇگۈم، سەن قانداق قىلىمىز دىسەڭ، مەن رازى.

— ستېپاننى تاشلامسەن؟

— قىلچەتاقىتىم يوق، تاشلادىسەڭ، ھازىرلاتەييارمەن.

— ئىككىيلەن قەيەردە بولىمىزۇن ئىش تېپىپ، كۈنىمىزنى كۆن ئېتەرمىز.

— مەن سەن بىلەن مال ئېغىلىدا ئىشلەشتىنمۇ قاچمايمەن، گىرىشا، سەن بىلەنلا بولسام بولدى.

ئۇلار بىردەم ئۇرە تۇرۇشۇپ، باغرى بىلەن بىر - بىرىنى ئىسسىتىشتى. گىرىگورىينىڭ كەتكىسى كەلمەيتتى، بېشىنى شامال تەرەپكە قىلىپ، بۇرنى بىلەن چۈچۈپ تۇراتتى، يۇمۇلغان قاپاقلىرىنى يۇقۇرى كوتەرمەيتتى. ئاكسىنىيە بېشىنى ئۇنىڭ قوينىغا تىقىپ، ئۇزىگە تونۇش بولۇپ كەتكەن، مەس قىلغۇچى تەر ھىدىنى پۇراپ، خۇمارىدىن چىقاتتى، ئۇنىڭ تەشنا لەۋلىرى خۇددى ئۇز ئارزۇسىغا يەتكەندەك بەختيار تەبەسسۇم بىلەن تىترەۋاتقانلىغىنى گىرىگورىي بايقىماس ئىدى.

— ئەتە موخوپنىڭ ئويىگە بېرىپ باقاي، بەلكى ئىشقا ئالار، — دىدى گىرىگورىي ئالقىنى ئارىسىدا تەرلىگەن ئاكسىنىيىنىڭ بىلىگىنى يۇقۇرىراقتىن تۇتۇپ.

ئاكسىنىيە ئۇنچۇقمىدى، بېشىنى كوتەرمىدى. بايىقى تەبەسسۇمنى شامال لەۋلىرىدىن يالاپ كەتكەن ئىدى، كىچىك ئېچىلغان بۇلاقتەك كوزلىرىدە قورقۇش، ئەلەم ئۇچقۇنداياتتى،

«ئېيتايمۇ ياكى ئېيتمىغىنىم تۈزۈكمۇ؟» ــ دەپ ئويلايتتى ئاكا-سىنىيە، ئېغىرلىق ئىكەنلىكىنى ئەسلەپ، «ئېيتىش كېرەك» دېگەن يەرگە كەلدى ــ يۇ، لېكىن شۇ زاماتلا قورقۇنچىدىن سەسكىنىپ كېتىپ، بۇ دەھشەتلىك پىكىرنى مېڭىسىدىن ھەيدىدى. ئۇ ئايالارغا خاس زېرەكلىك بىلەن ھازىر بۇ گەپنى ئېيتىدىغان ۋاقىت ئەمەسلىكىنى چۈشەندى، ئەگەر ئېيتسا، گىرىگورىيدىن مەڭگۈ ئايرىلىپ قېلىشى مۇمكىنلىكىنى بايقىدى. يۈرىگى ئاستىدا تىپىرچىلاۋاتقان بالىنىڭ قايسى بىرىدىن بولغانلىقىغا گۇمانى بار بولغانلىقى ئۈچۈنمۇ ئېيتمايلا قويدى.

ــ نېمىشقا سەسكەندىڭ؟ تۇڭلىدىڭمۇ ــ يە؟ ــ دەپ سورىدى گىرىگورىي ئۇنى جۈۋسىغا يوگەپ.

ــ ھە، بىر ئاز توڭلىدىم ... ئەمدى كېتەي گىرىشا. ستېپان كېلىپ قالسا، مەن بولماي قالسام...

ــ ئۇ نەگە كەتتى؟

ــ ئانىكەيىنىڭ ئويىگە بېرىپ، قارتا ئويناپ كەل،دەپ ئاران يولغا سالغان ئىدىم.

ئىككىسى ئاجرىشىپ ئىككى ياققا كېتىشتى. گىرىگورىينىڭ لەۋلىرىدە ئاكسىنىيە لەۋلىرىنىڭ ھايajانلاندۇرغۇچى لەززىتى قالدىكى، بۇ لەۋلەردىن قىشتىكى شامالنىڭمۇ ياكى مايي ئېيىدا يامغۇر نەملەپ ئوتكەن مايسا چوپلەرنىڭمۇ ــ نېمىنىڭدۇر پۇرىغى كېلەتتى.

ئاكسىنىيە تار كوچىغا بۇرۇلدى؛ ئالدىغا ئېگىلىپ،دېيەرلىك يۇگۇرگەندەكلا ماڭدى. بىرسىنىڭ قۇدۇغىنىڭ ئالدىغا يېتىپ بارغاندا، كۆزدە چاروا مالالار پېتىقلىغان پاتقاق جايدا بىر نېمىگە پۇتلىشىپ، ئايىغى تېيىلىپ كەتتى؛ تۇيۇق-

سىز قوسىغىغا ئاغرىق سانچىغانلىغىنى ھىس قىلدى ـ دە،قاـ شانى تۇتقان پېتى يولىنىپ قالدى. ئاغرىق بېسىلدى، ئەمما بېقىندا جانلىق بىر نەرسە مىدىرلاپ ئاغدۇرۇلدى، ئۇستى ئۇستىگە بىر نەچچە قېتىم غەزەپ بىلەن دەپسەندى.

11

ئەتىسى ئەتىگەن گىرىگورىي موخوپنىك ئويىگە بارـ دى. سېرگەي پلاتونىۋىچ چاي ئىچىش ئۈچۈن ماگازىنـ دىن كەلگەن ئىدى. ئاتېپىن بىلەن ئىككىسى،تاملىرىغا ئىسىل كوك گۈل قەغەزلەر چاپلانغان تاماقخانىدا ئاچچىق دەملەنـ گەن چاي ئىچىشىپ ئولتۇراتتى. گىرىگورىي شەپكىسىنى دەھلىزدە قويۇپ، تاماقحانىغا كىردى.

ــ مەن سىزنىك قېشىڭىزغا كەلگەن ئىدىم، سېرگەي پلاتونىۋىچ.

ــ پانتېلېي مېلېخوپنىك ئوغلىغۇ دەيمەن.

ــ ھە، شۇنداق.

ــ نېمە ئىش بىلەن كەلگەن ئىدىڭ؟

ــ مېنى ئىشقا ئالارمىكىن، دەپ كەلگەن ئىدىم.

گىرىگورىي غىجىلانغان ئىشىك تەرەپكە بۇرۇلۇپ قارـ دى، زالدىن كوك ھەربىي كىيىم كىيگەن، يۇز بېشىلىق پاگون تاقىغان ياشقىنا بىر ئوفىتسېر توت قاتلانغان گېزىتنى تۇتقان پېتى چىقىپ كەلدى. گىرىگورىي ئۇنى تونۇدى: بۇلـ

تۇر بەيگىدە مىتكا كورشۇنوپقا يېتەلمىگەن ئوفىتسېر شۇ ئىدى.

سېرگەي پلاتونېۋىچ ئوفىتسېرگە ئورۇندۇق توغرىلاپ قويدى.

— ئاتاڭ كەمبەغەللىشىپ قالدىمۇ - نېمە، نېمىشقا سېنى مەدىكارلىققا سالماقچى؟

— مەن ئۇنىڭدىن بولەك بولۇپ چىقتىم.

— بولەك ئوي تۇتتۇڭمۇ؟

— شۇنداق.

— مەن سېنى جان دەپ ئالاتتىم، ئائىلەڭلەرنى بىلىمەن، ھەممىسى ئەمگەكچان ئادەملەر، ئەمما پەقەت ئوغرۇن يوق.

يۇز بېشى ئورۇندۇققا ئولتۇرۇۋېتىپ:

— نېمە ئىش؟ — دەپ سورىدى - دە، گىرىگورىيغا قاراپ قويدى.

— ماۋۇ يىگىت ئىش سوراپ كېلىپتۇ.

— ئات بېقىش قولۇڭدىن كېلەمدۇ؟ ھارۋا ھەيدەشنى بىلەمسەن؟ — دەپ سورىدى يۇز بېشى قوشۇق بىلەنئىستاكانىدىكى چايىنى قوچۇپ.

— قولۇمدىن كېلىدۇ، ئوزىمىزنىڭ 6 ئېتىنى باققانمەن.

— ماگا ئىزۋاش ھەيدەيدىغان كوچېر كېرەك. شەرتىڭ قانداق؟

— مەن كوپ ئىش ھەققى سورىمايمەن...

— ئۇنداق بولسا، ئەتىلىككە دادامنىڭ جايىغا بارغىن، ئىكولاي ئالېكسېيېۋىچ لىستىنىتسكىنىڭ جايىنى بىلەمسەن؟

— ھە، بىلىمەن.

— بۇ يەردىن 12 چاقىرىم يىراقلىقتا. ئەتە ئەتىگەنە ده بار، شۇ يەردە توختام تۇزۇشسەن.

گىرىگورىي جايىدا دەپسىنپ تۇرۇپ، ئىشىك تۇتقۇچىنى تۇتۇپ:

— جانابى ئالىلىرى، سىزگە بىر ئېغىز گېپىم بار ئىدى ... — دىدى.

يۇز بېشى گىرىگورىيىنىڭ ئارقىسىدىن قاراڭغۇ كورىدورغا چىقتى، ئايۇاننىڭ غۇۋا ئەينەكىدىن بۇ يەرگە خىرەشىرە قىزغۇچ نۇر چۈشۈپ تۇراتتى.

— نىمە گەپ؟

— مەن يالغۇز ئەمەسمەن ... — گىرىگورىي قىزىل قىزىرىپ كەتتى. يېنىمدا بىر ئايال كىشىمۇ بار، ئۇنىڭغىمۇ بىرەر ئورۇن چىقىپ قالار؟

يۇز بېشى يورۇق نۇردىن قىزارغان قاشلىرىنى كوتىرىپ كۇلۇمسىرىدى:

— خوتۇنىڭمۇ؟

— بىراۋنىڭ خوتۇنى...

— هە، مۇنداق دىگىن. مەيلى، ئۇنىڭغىمۇ قازان بېشىدىن بىرەر ئىش تېپىپ بېرەرمىز. ئېرى نەدە؟

— مۇشۇ يەردە، مۇشۇ يېزىلىق.

— نىمە، سەن بىراۋنىڭ خوتۇنىنى ئوغرىلاپ قاچتىڭمۇ؟

— ئۇزى ئەگەشتى.

— ئاجايىپ ۋەقە. بولۇپتۇ مەيلى، ئەتە كەل، ئەمدى كەتسەڭمۇ بولىدۇ، بۇرادەر.

گىرىگورىي يىگودنويىدىكەن يېزىغا — لىستنىتسكىلەر-

ـ لىك مۇلكىگە ئەتىگەن سائەت 8دە يېتىپ كەلدى. گونا خىش تام بىلەن چوربىدەلگەن چوڭ هويلىدا تەرتىپسىز سېلىنغان بىنالار كورۈنەتتى: كاهش بىلەن يېپىلغان يان ئويىنىڭ ئوتتۇرىسىغا كاهش بىلەن 1910 ـ يىل دەپ يېزىلغان، قورادا يەنە خىزمەتكارلار تۇرىدىغان ئوي، مونچا، ئاشخانا، ئات ئېغىلى، توخۇ كاتەكلىرى، كالا ئېغىلى، ئۇزۇنىسىغا كەتكەن ئامبار، پوچتا تۇرىدىغان باستۇرما بار ئىدى. باغ ئىچىدە چوڭ بىر گونا ئوي قەد كوتىرىپ تۇراتتى، ئويىنىڭ ئالدىدىكى سەينادا گۈلزارلىق، ئويىنىڭ ئارقىسىدا يا پراقلىرى توكۈلگەن تېرەكلەر، تال ـ سوگەتلەر چوقچىيىپ تۇراتتى، دەرەخلەرنىڭ شاخلىرىدا قارا قۇشقاچلارنىڭ تاشلاندۇق ئۇۋىلىرى قارىيىپ، تۇماقتا ئوخشاپ قالغان ئىدى.

گىرىگورىي قورادا بىر، توپ نەسىلنىڭ قارا ئىتلارغا ئۇچرىشىپ قالدى. كوزلىرى چاپاق، ئاقساق قېرى قانجىق دەسلەپ گىرىگورىينى پۇراپ بېقىپ، ئاندىن بېشىنى تۇۋەن سېلىپ، ئۇنىڭغا ئەگەشتى. خىزمەتكارلار تۇرىدىغان ئويدە ئاشپەز ئايال يۇزىنى سەپكىل باسقان يىگىت بىر دىدەك قىزنى تىللاۋاتاتتى. بوسۇغىدا كالپۇكلىرى قېلىن سەت بىر قېرى ئادەم تاماكا تۈتۈنى ئىچىدە ئولتۇراتتى. دىدەك گىرىگورىينى ئويگە باشلاپ كىردى. دەهلىز ئويدە ئىتنىڭ هىدى ۋە ئاشلانمىغان تېرىنىڭ پۇرىغى گۇپۇلدەپ پۇرايتتى. شىرەنىڭ ئۈستىدە قوش ئاتار مىلتىقنىڭ قېپى ۋە يېشىل يىپەك پوپۇكلۇك بىر خالتا تۇراتتى.

يان ئىشىكتىن دىدەك بېشىنى چىقىرىپ:

ـــ ياش خوجايىن چاقىرىۋاتىدۇ، ـــ دىدى.

گىرىگورىي ئەندىشە بىلەن لاي ئوتۇكلىرىگە قارىدى ـ دە، ئىچكىرىگە كىردى.

دەرىزە تۇۋىدىكى كارۋاتتا يۇز بېشى ياتاتتى: كورپە ئۇستىدە تاماكا ۋە تاماكا نەيچىلىرى سېلىنغان قۇتا تۇراتتى. يۇز بېشى قولىدىكى پاپروسنى يوگەپ بولغاندىن كېيىن ئاق كويىنگىنىڭ يېقىسىنى تۇگمىلىدى ـ دە، دىدى:

ـ بالدۇر كەپسەنغۇ، كۇتۇپ تۇر، ئاتام‌ھازىر كېلىدۇ.

گىرىگورىي ئىشىكنىڭ ئالدىدا تۇرۇپ تۇردى. بىر مىنۇتتىن كېيىن دەھەلىزنىڭ تاختىيى غىچىلداپ قەدەم تاۋۇشى ئاڭلاندى. ئىشىكنىڭ يوچۇغىدىن بوغۇق پەس ئاۋاز بىلەن بىرسى سورىدى:

ـ ئويغاقمۇ سەن، يېۋگېنىي؟

ـ كىرىڭ.

كاپكازچە قارا چەكمەن كىيگەن بىر چال كىرىپ كەلدى. گىرىگورىي ئۇنىڭغا كوز قىرى بىلەن قاراپ قويدى، ئۇنىڭ كوزىگە دەسلەپ چېلىققان نەرسە ـ چالنىڭ بىرئاز قىڭغىر، ئىنچىكە بۇرنى بىلەن تاماكا تۇتۇندىن سارغىيىپ كەتكەن ئاپپاق شاپ بۇرۇتى بولدى. چالنىڭ بويى‌بىر سارجىن كېلەتتى، يەلكىلىرى كەڭ، قاتمال ئىدى. ئۇنىڭدىكى توگە يۇڭى موۋۇتىدىن تىكىلگەن ئۇزۇن كەمزۇلى لەپەڭشىپ تۇراتتى، قورۇق باسقان ساغۇچ بويىنىنى ياقىسى سىرتماقتەك بوغۇپ تۇراتتى. نۇرسىز كوزلىرى قاڭشىرىغا بەك يېقىن ئىدى.

ـ مانا بۇ يىگىتنى پوچتا ھەيدەشكە سىزگە تەۋسىيە قىلىمەن، دادا. ياخشى ئائىلىنىڭ بالىسى.

ـ كىمنىڭ ئوغلى؟ ـ دەپ سورىدى چال.

ـــ مېلىخوپنىك.

ـــ قايسى مېلىخوپ؟

ـــ پانتېلىپي مېلىخوپنىك ئوغلىمەن.

ـــ پروكوفېينى بىلەتتىم، پانتېلىپينمۇ تونۇيمەن،چېرـ كاسلاردىن چىققان ئاشۇ ئاقساقمۇ؟

ـــ توغرا ـــ ئاقساق. ـــ گىرىگورىي قەددىنى تىك تۇتۇپ تۇراتتى.

گىرىگورىي ئىستېپاغا چىققان، رۇس ـ تۈرك ئۇرۇشى قەھرىمانلىرىدىن بىرى بولغان گېنېرال لىستىنىتسكى توغرـ لىق دادىسىدىن ئاڭلىغان گەپلەرنى ئېسىگە ئالدى.

ـــ نېمىشقا ئۇشقا كىرمەكچى بولۇپ قالدىڭ؟ ـــ دېـ گەن ئاۋاز يۇقۇرىدىن گۈمبۇرلىدى.

ـــ دادامدىن بولەك بولۇپ چىقتىم، ھەزرەتلىرى.

ـــ سەن يالىنىپ يۈرسەڭ، كازاكلىغىك نەدە قالدى؟ داداڭ سېنى ئايرىپ قويغاندا، ھېچنىمە بەرمىدىمۇ؟

ـــ شۇنداق، تەخسىر، ھېچنىمە بەرمىدى.

ـــ ئۇنداق بولسا، بولەك گەپ. خوتۇنۇڭ بىلەن بىللە يالىنامسەن؟

يۈز بېشى كارۋاتنى قاتتىق غىچىرلاتتى. گىرىگورىي لىپىدە قارىغان ئىدى، يۈز بېشى كۆزىنى قىسىپ، بېشى بىلەن «شۇنداق دېگىن» دەپ ئىشارەت قىلدى.

ـــ شۇنداق، جانابى ئالىلىرى.

ـــ جانابى ئالى دەۋەرمە، ياخشى كۆرمەيمەن! ئېيىغا سەككىز سوم. بۇ ئىككىنچىلەرگە. خوتۇنۇڭ خىزمەتكارلار بىلەن مەدىكارلارغا تاماق ئېتىدۇ، ماقۇلمۇ؟

ـــ بولىدۇ، ماقۇل.

— ئەتىدىن قالماي كېلىڭلار. خىزمەتكارلار ئويىدىن بۇرۇنقى ھارۋىكەش ئولتۇرغان ھوجرىدا ئولتۇرىسەن.

— تۇنۇگۈنكى ئۇۋىڭىز قانداق بولدى؟ — دەپسوراپ ئۇغلى ئاتىسىدىن ۋە ئۇك باسقان شادا پاچاقلىرىنى كارۋاتتىن ساقىلىتىپ گىلەمگە قويدى.

— گىرىمەچى جىلغىسىدىن تۆلكەقوغلاپ، ئورمانغىچە ئارقىسىدىن بارىدۇق. قېرىسى ئىكەن، ئىتلارنى ئالداپ كەتتى.

— كازىبك ھىلىمۇ ئاقساۋاتامدۇ؟

— ئۇنىڭ ئايىغى چىقىپ كەتكەن ئىكەن، تېزرەك بول، يېۋگىنىي، تامغىڭ قېتىپ قالدى.

چال گىرىگورىيغا بۇرۇلۇپ قارىدى ـ دە، ئىنچىكە بارماقلىرىنى قاسىلداتتى.

— قەدەملەپ مارش! ئەتە ساقچىسەككىزدە مۇشۇيەردە بولىسەن.

گىرىگورىي دەرۋازىدىن چىقتى، ئامبارنىڭ ئارقا تەرىپىدە، قار ئېرىپ قۇرۇپ قالغان جايدا ئىتلار ئىسسىناتتى. كوزىنى چاپاق باسقان قېرى قانجىق گىرىگورىينىڭ يېنىغا لوكۇلداپ كەلدى، چاپىنىنىڭ ئارقا پېشىنى پۇرىدى، بېشىنى توۋەن سېلىپ، ئارقىسىدىن قالماي، يارلىققىچە ئەگىشىپبارىدى، ئاندىن كېيىن قايتىپ كەلدى.

12

ئاكسىنىيە كىچكى تاماقتىن بالدۇرلا سىكار بولدى، مەشىنىڭ چوغىنى تارتىپ، كانسېنى بېكىتىپ قويدى، ئاندىن قاچا - قۇچىلارنى يۇيۇپ، ھويلا تەرەپتىكى دەرىزىدىن قاراپ ئولتۇرۇپ، ستېپان مىلىخوپلار قورامىدىكى تەرەپتىكى قاشانىڭ يېنىغا تەخلەپ قويۇلغان ياغاچ ئالدىدا تۇراتتى. ئاغزىنىڭ بىر بۇرجىكىدە ئوتى ئوچۇپ قالغان پاپىروس ئېسىلىپ قالغان؛ ئۇ ياغاچلارنىڭ ئارىسىدىن ئۇچى ئاچا ياغاچ تاللاۋاتاتتى. باستۇرمىنىڭ سول بۇرجىگى قېيىشىپ قالغان بولۇپ، ئۇنىڭغا ئىككى ئاچا توۋرۇك قويۇپ، ئۇستىنى بىكار تۇرغان قۇمۇش بىلەن يېپىش كېرەك ئىدى.

ئەتىگەندىن بۇيان ئاكسىنىيىنىڭ ئىككى مەڭزىگە قان يۈگۈرگەن، كوزلىرى چاقناپ تۇراتتى. ئۇنىڭدا يۇز بەرگەن ئوزگىرىشلەر ستېپانغا بىلىنمەي قالمىدى، ئۇ ناشتا قىلىۋېتىپ:

— ساڭا نېمە بولدى؟ — دەپ سورىدى.

— ماڭا نېمە بوپتو؟ — ئاكسىنىيە سەسكىنىپ كەتتى.

— يۈزۈڭگە ياغ سۈركىۋالغاندەك، پاقىراپ كېتىپسەنغۇ؟

— مەشىنىڭ تەپتى ... بېشىمنى ئاغرىتىۋەتتى. — شۇ سوزنى دېدى - دە، ئارقىسىغا ئورۇلۇپ، دەرىزىگە ئوغرىلىقچە بىر قاراپ قويدى: مىشكا كوشۇوينىڭ سىگىلىسى كېلىۋاتامدۇ - يوق؟

لېكىن مىشكىنىڭ سىگىلىسى كەچكىرگەندە كەلدى. كۆتە -

كۆته تاقتى ـ تاق بولغان ئاكسىنىيه چوچۇپ ئورنىدىن تۇردى.

ـ مېنىڭ قېشىمغا كەلدىڭمۇ ماشۇتكا؟

ـ مەيەرگە چىقتىڭ.

ستېپان مەش بىلەن بىللە ھاك بىلەن ئاقلانغان سۇنۇق ئەينەككە قاراپ، چېچىنى سلايتتى. كوتىمەك مۇڭگۈز تاغاق بىلەن ساپ ـ سېرىق بۇرۇتىنى تارايتتى.

ئاكسىنىيه قورقۇمسىراپ، ئېرى تەرەپكە قارىدى.

ـ سەن بىر يەرگە جابدۇنۇۋاتامسەن؟

ستېپان بىردىنلا جاۋاپ بەرمىدى، تاغاقنى ئالدىرىماي شالۋۇرنىڭ يانچۇغىغا سالدى، ئاندىن مەشنىڭ تەكچىسىدىن بىر توپ قارتىنى ۋە تاماكا خالتىسىنى ئالدى.

ـ ئانكوشكىنىڭ ئويىگە بېرىپ، بىردەم ئولتۇرۇپ كېلىمەن.

ـ لاغايلاپ يۈرۈشنى قاچانمۇ قويارسەن؟ قارتا بىر بالا بولدىغۇ: ھەر كېچە ئۇلارغا قارتا ئويناش، خوراز قىچقارغىچە ئولتۇرۇشىدۇ.

ـ ھە، بولدى قىل، ئاڭلىدۇق.

ـ يەنىلا يىگىرمە بىر ئويناماسەن؟

ـ بولدى قىل، ئاكسىيوتكا! سېنى بىرسى كۆتۈپ تۇرۇپتۇ، چىقمامسەن.

ئاكسىنىيه يېنىچه يۇرۇپ دەھلىزگه چىقتى. ئىشىك ئالدىدا يۇزىنى لالىدەك قىپ ـ قىزىل سەپكىل باسقان ماشۇتكا كۆلۈپ تۇراتتى.

ـ گىرىشكا كەلدى.

ـ شۇندا قىمۇ؟

ـــ سېنى قارا كۆز چۈشۈش بىلەنلا بىزنىڭ ئويگە كەلـ سۇن دەيدۇ.

ئاكسىنىيە ماشۇتكىنىڭ قولىنى تۇتۇپ ئىشىك تەرەپكە تارتتى.

ـــ ئاستىراق، ئاستىراق گـەپ قىل، سويۇملۇقۇم. ئـۇ قانداقراق، ماشا؟ بەلكى باشقا گەپمۇ دېگەندۇ؟

ـــ نەرسە ـ كېرەكلىرىڭنى كۆتىرەلمىگىنىچە ئالغاچ كەلـ سۇن، ـــ دەيدۇ.

ئاكسىنىيىنىڭ پۈتۈن ئەزايى ئۇچقۇنغا يېنىپ، تـىترەشـ كە باشلىدى، ھەدەپ قايرىلىپ، ئىشىك تـەرەپكە قـارايتتى، پۈتى كويگەن توخۇدەك تىپىرچىلايتتى.

ـــ خۇدايىمەي، ئەمدى قـانداق قىلىمەن؟ ... ھـە؟ ... نىمانداق تېز ... ئەمدى قانداق قىلىمەن؟ توختا، بېرىپ ئۇـ نىڭغا ئېيت، ھازىر بـارىمـەن ... مېنى قـەيەردە كۈتمەكچى بولدى؟

ـــ توپ ـ توغرا بىزنىڭ ئويگە كىرىۋەر.

ـــ ھەي، ياق! ...

ـــ توختا، ھېچگەپ يوق، مەن ئۇنىڭغا ئېيتاي، ئۇتالاـ غا چىقمىپ تۇرسۇن.

ستېپىـان كەمزۇلىنى كىيدى، ئاسما چىراققا سوزۇلۇپ، تاماكىنى تۇتاشتۇردى.

ـــ ئۇ نىمىشقا كېلىپتۇ؟دەپ ـــ سورىدى‌تاماكىسىنى بىر شوراپ.

ـــ كىم؟

ـــ ھىلىقى ماشا كوشۇۋي ـ چۇ؟

— هه، ئۇ ئوز ئىشى بىلەن كەپتىكەن ... يوپكامنى پىچىپ بەر، دەيدۇ.

ستېپان تاماكىنىڭ كۆلىنى پۈۋلەپ چۈشۈردى - دە، ئىشىككە قاراپ ماڭدى ...

— سەن يېتىپ ئۇخلاۋەر، مېنى كۈتمە!

— ماقۇل.

ئاكسىنىيە ئورۇندۇقنىڭ ئالدىدا تىزلىنىپ، مۇزلىغان دەرىزىدىن مارىلاپ قارىدى. كوچا ئىشىگى تەرەپتىكى دەسسەلىپ يېڭىدىن ئېچىلغان يالغۇز ئايناق يولدا ستېپانىنىڭ غايىب بولغان قەدەم تاۋۇشى ئاڭلىناتتى. شامال ئۇنىڭ تاماكىسىنىڭ ئۇچقۇنىنى دەرىزىگىچە ئۇچۇرۇپ كەلدى. ئاكسىنىيە ئەينەكنىڭ ئېرىگەن يېرىدىن ۋاللىدە يانغان تاماكا يورۇغىدا ئېرىنىڭ تۇمىغى ئاستىدا پۈكلىنىپ قالغان قولىغىنى ۋە قارامتۇل قىزىل يۈزىنى كورۇپ قالدى.

ئاكسىنىيە ساندۇقتىن يوپكا، كوپتا، رومالىرىنى — ئوزىنىڭ تويلۇق نەرسىلىرىنى — ئالدىراپ - سالدىراپ ئېلىپ، چوڭ بىر رومال ئۇستىگە تاشلىدى، ئۇ كوزلىرىنى ئالاچەكمەن قىلىپ، ھاسىرايتتى، ئەڭ ئەخىرىدا ئاشخانىنى بىر ئايلىنىپ چىقىپ، چىراقنى ئوچۇردى - دە، يۈگۈرگەن پېتى پەلەمپەيگە چىقتى. مېلىخوپلارنىڭ ئويىدىن بىرسى ماللارغا قاراش ئۈچۈن قوراغا چىقتى. ئاكسىنىيە ئايناق تاۋۇشلىرى بېسىلغىچە كۈتۈپ تۇردى - دە، ئىشىكنى زەنجىرلىدى ۋە بوخچىسىنى قولتۇقلاپ، دون بويىغا قاراپ چاپتى. تىۋىت رومىلى ئاستىدىن چىقىپ قالغان چاچ تالالىرى مەڭزىنى قىچىغلايتتى. ئارقا كوچا بىلەن يۇرۇپ، كوشۇيىنىڭ ھويلىسىغا يېتىۋالغىچە دەرمانى قالمىدى، پۇتلىرى ئېگىلىپ

يىقىلىشقا تاس قالغا ئىدى. گىرىگورىي دەرۋازىنىڭ ئالدىدا كۆتۈپ تۇراتتى، ئۇ ئاكسىنىيىنىڭ قولىدىن بوخچىنى ئالدى ـ دە، ئالدىغا چۈشۈپ، ئۇنچىقماستىن، دالىغا قاراپ ماڭدى.

خامانىڭ ئارقىسىغا ئوتكەندىن كېيىن، ئاكسىنىيە مېڭىشىنى ئاستىلىتىپ گىرىگورىينىڭ يېڭىدىن تارتتى.

ــ كىچىككىنە توختا، تەنتەك.

ــ نېمىشقا توختايمەن؟ ئاي چىققىچە، قاراڭغۇدا تېزرەك يېتىۋېلىش كېرەك.

ــ ئالدىرىما، گىرىشا، ــ ئاكسىنىيە مۇكچىيىپ قالدى.

ــ نېمە بولدۇڭ؟ ــ دەپ سورىدى گىرىگورىي ئۇنىڭغا ئىگىشىپ.

ــ ئۇزەمچە... قوسىغىم بىر قانداق بولۇۋاتىدۇ، بايا ئېغىر بىر نەرسە كوتەرگەن ئىدىم، ــ ئاكسىنىيە قۇرۇپ كەتكەن لەۋلىرىنى يالايتتى، ئاغرىقتىن كوزلىرى يۇمۇلۇپ، ئوت چاقناپ كەتتى. بىردەم مۇكچىيىپ، قوسىغىنى تۇتۇپ تۇردى، ئاندىن چۈۋۈلغان چاچلىرىنى رومىلىنىڭ ئاستىغا قىستۇرۇپ، ئورنىدىن قوزغالدى.

ــ خوش، قېنى كەتتۇق!

ــ سېنى نەگە باشلاپ كېتىۋاتقانلىغىمنى سورىمايسەنغۇ، ئاكسىنىيە، ئالدىمىزدىكى يارغا ئېتىتىرىۋەتسەم قانداق قىلىسەن؟ ــ دىدى گىرىگورىي قاراڭغۇدا كۆلۈپ تۇرۇپ.

ــ ماڭا بەرىبىر، ئويۇننى ئويناپ بولدۇق. ــ ئاكسىنىيە مەيۈسلۇق بىلەن كۆلۈپ قويدى...

ستېپان ئاشۇ كېچە ھەر قاچانقىدەك، ئويىگەبەك كەچ قايتتى. ئات ئېغىلىغا كىرىپ، ئات چېچىپ ئايىاق ئاستى

قىلغان ئوت - چوپنى ئوقۇرغا سالدى. نوختىسىنى ئېلىپ تاشلاپ، پەلەمپەي بىلەن ئۈستىگە چىقتى. «خوشنىلارنىڭكىگە پاراڭلاشقىلى چىقىپ كەتكەن بولسا كېرەك» دەپ ئويلىدى ئىشىكنىڭ زەنجىرىنى ئېچىۋېتىپ، ئاشخانىغا كىرىپ ئىشكىنى مەھكەم يېپتى - دە، سەرەڭگە ياقتى. بۇگۈن سەرەڭگە ئويۇنىدا ستېپان ئۇتقان ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن كۆڭلى توق بولۇپ، ئۇيقۇسى كېلىپ تۇراتتى. چىراقنى ياقتىۋە ئاشخانىدا چېچىلىپ ياتقان نەرسىلەرگە بىر - بىرلەپ قارىدى. سەل ھەيران بولۇپ، ئىچكىرىكى ئويگە كىردى. ئاغزى ئوچۇق تۇرغان ساندۇق قاراڭغۇدا قارىيىپ تۇراتتى، خوتۇنى ئالدىراشچىلىقتا ئۇنتۇپ قالدۇرۇپ كەتكەن كونا كوپتىسى يەردە ياتاتتى. ستېپان كالتاجۇڭىسىنى يەلكىسىدىن ئىرغىتىپ تاشلىدى. يۈگۈرگەن پېتى ئاشخانىغا كىرىپ چىراق ئېلىپ كەلدى، ئويگە بىر قاراپ چىقىپ نېمە ۋەقە بولغانلىقىنى چۈشەندى. چىراقنى چورۇڭەتتى - دە، نېمە قىلىۋاتقانلىقىنى ئۇزۇنغۇ بىلمەي، تامدا ئېسىلىق تۇرغان قىلىچىنى شارتتىدە ئالدى، ئۇنىڭ سېپىنى شۇنداق مەھكەم سىقتىكى، بارماقلىرى كۆكىرىپ كېتەي دېدى، ئاكسىنىيەئۇنتۇپ قالغان ھاۋارەڭ، كۆلى سېرىق كوپتىنى قىلىچنىڭ ئۇچى بىلەن ھاۋاغا ئۇچۇردى، كوپتا يەرگە چۈشكىچە ئۇنى بىر شىلتاپ ئىككى پارەقىلدى. ئۇزۇنى يوقىتىپ، رەڭگى ئوڭۇپ كەتكەن ستېپان ھاۋارەڭ كوپتىنىڭ پارچىلىرىنى تورۇسقا ئېتىپ، ئوتكۇر قىلىچى بىلەن ئۇلارنى توغراپ يەرگە چۈشۈرەتتى.

ئاندىن كېيىن تاسمىسىنى ئۇزۇپ، قىلىچنى بىر بۇلۇڭغا چورۇڭەتتى - دە، ئاشخانىغا كىرىپ شىرەنىڭ يېنىغا بېرىپ ئولتۇردى. بېشىنى ئېگىپ، ئېرتىلمايقالغان شىرەنى تىترەپ

ۋاتقان تومۇردەك بارماقلىرى بىلەن خېلى ۋاقىتقىچە سىلاپ ئولتۇردى.

13

بىر ئادەمگە بالا يۇزلەنسە، ئارقا ئارقىدىن كېلىۋېرىدۇ: گىتكونىڭ بىپەرۋالىغى تۇپەيلى ئەتىگەندە مىرون گىرىگورىيېۋىچنىڭ نەسىللىك بۇقىسى ئەك ياخشى بىر بايتالنى ئۇسۇپ، بوينىنى يېرىۋەتتى. گىتكونىڭ چىرايىدا قان قالماي، ئالاقزادە بولۇپ يۇگۇرگەن پېتى ئويگە كىردى. پۈتۈن ئەزايى بەزگەكتەك تىترەشكە باشلىدى.

— چاتاق بولدى، خوجايىن! هارام ئولگۈر بۇقا، لەنىتى بۇقا...

— بۇقا نېمە بولدى؟ خوش نېمە گەپ؟ — دەپ تەشۋىشلەندى مىرون گىرىگورىيېۋىچ.

— بايتالنى مېيىپ قىلىپ قويدى... ئۇسۇۋەتتى... مەن دەيمەنكى...

مىرون گىرىگورىيېۋىچ كوينەكچان قۇراغا يۇگۇرۇپ چىقتى. قۇدۇقنىڭ يېنىدا مىتكا بەش ياشلىق قىزىل بۇقىسى تاياق بىلەن ئۇرۇۋاتاتتى. ئەمما بۇقا تىزلىنىپ، قات - قات پۈرۈلۈپ كەتكەن توشنى قارغا تەككۈزۈپ، بېشىنى ھەدەپ يېرقىرىتاتتى، قۇيرۇغىنى تولغاپ ئايىغى بىلەن قار چاچرىتاتتى، ئەترايىغا كۈمۈشتەك قىرو ياغدۇراتتى، بۇقا تاياقتىن قاچمايتتى، پەقەت قىسقا - قىسقا هورکىرەپ، ئارقا

پۇتلىرىنى يەرگە تىرەپ، ھۇجۇمغا تەييارلىناتتى.

ئۇنىڭ ئاۋازى بارغانسېرى خىرقىراپ، ھورىكىرەشلىرى كۈچەيگىلى تۇردى. مىتكا خىرىلداپ، ئاغزىغا كەلگەن يامان تىل بىلەن تىللاپ، بۇقىنىڭ تۇمشۇغىغا، بېقىنىغا ئۇراتتى، مىخەي ئۇنىڭ كەمىرىدىن تۇتۇۋېلىپ ئارقىغا تارتسىمۇ، بۇنىڭ بىلەن كارى بولمايتتى.

— بولدى قىل، مىترى!... خۇدا ھەققى، سەندىن ئۇتۇنمەن، قايتىپ كەل!... ئۇسۇپ ئولتۇرىدۇ سېنى!... گىرىگورىيېۋىچ نېمە قاراپ تۇرىسەن؟...

مىرون گىرىگورىيېۋىچ قۇدۇق بېشىغا يۈگۈرۈپ باردى. قاشا ئالدىدا بايتال بېشىنى ئېگىشتۇرگەن پېتى تۇراتتى. قاپقارا تەر باسقان بېقىنى ئىچىگە تارتىشىپ كەتكەن بولۇپ، لىپىلداپ تۇراتتى، بويىنىدىن ئېقىۋاتقان مۇسكۇللۇق توشىگە ۋە قارنىڭ ئۇستىگە تاماتتى. دۇمبىسى ۋە بېقىنىدىكى قوكۇر يۇڭلىرى بىلىنەر - بىلىنمەس تىترەيتتى، پاچاقلىرى سىلكىنەتتى...

مىرون گىرىگورىيېۋىچ دەرھال ئاتنىڭ ئالدى تەرىپىگە ئوتتى، بويىنىنىڭ قاق ئوتتۇرىسىدىكى قىپ - قىزىل يارىدىن ھور چىقىپتۇراتتى. قول پاتقىدەك چوڭقۇر ۋە چوڭ يارا پەيدا بولغان، كىكىردىگىمۇ ئېچىلىپ قاپتۇ، سەكراتقا چۈشكەندەك ئېغىر نەپەس ئېلىۋاتقانلىغى كورۈنۈپ تۇراتتى. مىرون گىرىگورىيېۋىچ بايتالنىڭ كوكۈلىسىدىن تۇتۇپ، پەسكە ساڭگىلاپ قالغان بېشىنى يۇقۇرىغا كوتەردى. ئات جانسىزار مولدۇرلەپ تۇرغان بىنەپشىرەك كوز قارچۇغىنى ئىگىسىگە تىكىپ: «ئەمدى قانداق قىلىسەن؟» دەپ سوئال بېرىۋاتقاندەك بولاتتى. مىرون گىرىگورىيېۋىچمۇ بۇ تىلسىز سوئالغا جاۋاپ بېرىۋاتقاندەك:

ـــ مىتكا! ئەمەن قوۋزىغىنى قاينىتسۇن! قېنى تېزرەك بول! ـــ دەپ ۋاقىرىدى.

گىتكو، كىرلىشىپ كەتكەن ئۇچ بۇرجەك كىكىردىگىنى تىترىتىپ، ئەمەن قوۋزىغىنى سويغىلى كەتتى. مىتكا ھويلىدا ئايلىنىپ يۈرگەن بۇقىنى كۇزدىن كەچۈرگىنىچە دادىسىنىڭ يېنىغا كەلدى. قىزىل بۇقا توختاۋسىزقۇتراپ، ئاپپاق قارنى توزىتىپ، ئاۋازىنىڭ بېرىچە تىنماي ھوكىرەيتتى، قورانغا ئېچىندە چوگىلەپ يۈرەتتى.

ـــ ئاتىنىڭ كوكۇلىسىدىن تۆت! ـــ دەپ بۇيرۇدى دادىسى مىتكىغا، ـــ مىخەي، يۈگۈر، چۇلۇۋۇر ئەپكەل! چاپسان بول، بولمىسا تۇمشۇغىڭغا يەيسەن!....

ئاغرىقنى سەزمەسلىگى ئۈچۈن بايتالنىڭ شالاڭ تۈك ئوسكەن دۇخاۋدەك يۇمشاق يۇقۇرقى كالپۇگىنى تانا بىلەن بوغۇپ چەگدى. گىرىشاكا بوۋاي يېتىپ كەلدى. نەقىشدار بىر كاسىدا قەھۋەرەڭ قوۋزاق قاينىتمىسىنى ئەپكېلىشتى.

ـــ سوۋۇت، قاينىق بولسا كېرەك، ئاڭلاۋاتامسەن، مىرون؟

ـــ دادا، خۇدا سىزگە ئامانلىق بەرسۇن، ئويگەكىرىڭ! بۇ يەردە شامالداپ قالىسىز!

ـــ مەن ساڭا قاينىتمىنى سوۋۇت دەۋاتىمەن، بايتالنى ئولتۇرمەكچىمۇسەن؟

يارىنى يۇيۇشتى. مىرون گىرىگورىيېۋىچ توڭلاپ كەتكەن بارماقلىرى بىلەن جۇۋالدۇرۇرغا كانايىپ ئوتكۇزدى. يارىنى ئۇستىلىق بىلەن ئوزى تېڭىشقا كىرىشتى. مىرون گىرىگورىيېۋىچ قۇدۇق بېشىدىن كەتمەي تۇرۇپلا، ئويدىن لۇكىنىچىنا يۇگۇرۇپ

چىقتى. سۇلغان يۈزلىرىدە تەشۋىش ئالامەتلىرى گورۇنەتتى، ئۇ ئېرىنى بىر چەتكە چاقىرىپ:

— ناتالىيە كەلدى، گىرىگورىيېۋىچ!... ۋاي خۇدايىمەي! — دىدى.

— يەنە نىمە گەپ؟... — مىرون گىرىگورىيېۋىچنىڭ سەپكىل باسقان ساغۇچ يۈزى بىردىن ئاقىرىپ، چىرايى بۇزۇلدى.

— گىرىگورىينىڭ ئىشى... كۈيوغلۇق ئويدىن چىقىپ كېتىپتۇ! — لۇكىنچىنا ئۇچۇشقا تەلپۈنۈۋاتقان قارا قۇشقاچتەك قوللىرىنى كېرىپ، ئىككى يېنىغا ئۇراتتى، ئۇ چىقىراپ: — پۈتۈن يېزىغا شەرمەندە بولدۇق!... خۇدايا پەرۋەردىگارا، بۇ نىمە كورگىلىك - ھە!... — دەپ ئاھ - ئۇھ قىلاتتى.

بېشىغا رومال ئورىغان، ئۇستىگە قىشلىق كالتا كوپتا كىيگەن ناتالىيە ئاشخانىنىڭ ئوتتۇرىسىدا تۇراتتى. ئىككى كوزىدە لىقىلدىغان ياش مارجاندەك تىزىلىپ قالغان ئىدى. ئىككى مەكزى قىزىرىپ ئىششىپ كېتىپتۇ.

— نىمىشقا كەلدىڭ؟ — دەپ گۈكىرىگەن پېتى ئاشخانىغا كىرىپ كەلدى دادىسى، — ئېرىڭ ئۇرىدىمۇ؟ بولۇشالماي قالىدىگىلىمۇ؟

— ئۇ كەتتى، — دەپ ئىسەدەشكە باشلىدى تولا يىغلاپ ئۇنى پۈتۈپ قالغان ناتالىيە، ئۇندىن كېيىن دەلدەگىشىپ بېرىپ دادىسىنىڭ ئايىغىغا يىقىلدى، — جېنىم دادا، تۇرمۇشۇم بەربات بولدى!... مېنى كوچۇرۇپ كېلىڭ! گىرىشكا ئوبنىشى بىلەن كەتتى!... مەن يالغۇز قالدىم! دادا، ئومرۇم خازان بولدى!... — ناتاشا ۋايسالا كەتتى، ئوپكىسى

ئاغزىغا تىقىلىپ، گەپنىڭ ئايىغىنى ئېيتالمای قالدى، ئۇ يېلىنىش - يالۋۇرۇش ئەزىرى بىلەن دادىسىنىڭ ساپسېرىق ساقىلىغا پەستىن كوز تىكەتتى.

— توختا، ئالدىرىماي تۇر!...

— ئۇ يەردە تۇرۇشنىڭ ئىمكانى قالمىدى! مېنى ئۇ يەردىن قايتۇرۇپ كېلىڭ! ... — ئاتالىيە ئومىلىگەندەكلا سانداۋقىنىڭ يېنىغا باردى، يىغلاۋېرىپ تىترەپ كەتكەن بېشىنى ئىككى قولى بىلەن چاڭگالىۋالدى. رومىلى سېرىلىپ يەلكىسىگە چۈشۈپ قالدى، سىلىق تاراڭغان قارا چاچلىرى چۈۋۈلۈپ ئاپپاق قۇلاقلىرىنى ياپتى. ئۇغۇر مىنۇتتا كەلگەن كوز يېشى — ماي ئېيىدىكى قۇرغاقچىلىقتا ياققان يامغۇرغا ئوخشايتتى. بىچارە ئانا ئاتالىيىنىڭ بېشىنى باغرىغا بېسىپ، قولاشمىغانسوزلەرنى ئېيتىپ يىغلاشقا باشلىدى، مىرون گىرىگورىيېۋىچ بولسا دەرغەزەپ بولۇپ، پىشايۋانغا چىقتى.

— ئىككى ئاتلىق چىنىنى قوش!... شوتىنى قوش!...

پەلەمپەيىنىڭ ئالدىدا چاققانلىق بىلەن مىكىانىنى بېسىۋاتقان خورۇز، قاتتىق ۋاقىراشتىن چوچۇپ، مىكىانىنى تاشلىدى-دە، پەلەمپەيىنىڭ قېشىدىن نېرى قاچتى ۋە قاقاقلىغان پېتى ئامبار تەرەپكە كەتتى.

— تېزرەك قوش!... — مىرون گىرىگورىيېۋىچ پەلەمپەيىنىڭ ئويما پەنجىرىسىنى ئوتۇگى بىلەن تېپەتتى، تاكى گىتكونىڭ ئېغىلدىن بىر جۇپ قارا تورۇق ئاتنى يېتىلەپ، ئالدىراشلىق بىلەن خامۇت سېلىپ ئېلىپ كەلگەنلىگىنى كورگەندىن كېيىنلا، كوڭلى تىنىپ پەنجىرىنىڭ بۇزۇلغان يېرىدىن ئويگە كىرىپ كەتتى.

ناتالىيىنىڭ نەرسە - كېرەكلىرىنى ئېلىپ كېلىش ئۇچۇن

مىتگا بىلەن گىتكو كەتتى. ئوكرايىن خىزمەتكار: «ئەمدى خوجايىن مۇشۇ ئىش تۈپەيلى بايتالنى ئۇنتۇپ قالسا، ئەجەپ ئەمەس!» دىگەن خىيال بىلەن بولۇپ، يولدا كېتىۋاتقان بىر چوشقا كۈچىگىنى چاپلىغا ماستۇرۇۋېتىشكە تاس قالدى. ئۇ ئوزىچە خوشال بولۇپ، تىزگىنىنى بوش قويۇۋەتتى.

«ياق، بۇنداق زىياندىش قۇرۇت، ھەرگىز ئىپسەدىن چىقارمايدۇ!...» — دىگەن پىكىر گىتكونىڭ كاللىسىغا كەلدى-دە، قاپىغىنى تۇرۇپ، لەۋلىرىنى پۇرۇشتۇردى.

— چۇ! ھارامزادە!... چۇ! ھىلى جۇمۇ! — گىتكو قارا ئاتنىڭ نەق بېقىنىنى مولچەرلەپ، قامچىسىنى شىلتاتتى.

14

يۇز بېشى لىستىنتسكى ئالاھىدە ئىمتىيازلىق ئاتامان پولكىدا خىزمەت قىلاتتى. ئۇ ئوفىتسېرلەر بەيگىسىدە ئاتتىن يىقىلىپ، سول قولىنىڭ بىلىگى سۇنغان ئىدى. ھەربى دوختۇرخاندىن چىققاندىن كېيىن بىر يېرىم ئايلىق دەم ئېلىش رۇخسىتى ئېلىپ ئاتىسىنىڭ قېشىغا — يا گودنويى يېزىسىغا كەلگەن ئىدى.

خوتۇنى ئولۇپ، ئۇزاقتىن بۇيان بويتاق بولۇپ قالغان قېرى گېنېرال يالغۇز تۇرمۇش كەچۈرەتتى. خوتۇنى ئوتكەن ئەسرىنىڭ 80 - يىللىرىدا ۋارشاۋانىڭ يېنىدىكى بىر جايدا ئولگەن ئىدى. كازاك گېنېرالىغا ئېتىلغان ئوق ئۇنىڭخوتۇ-

ئىغا ۋە كوچىرىغا ① تەككەن، پوچتىسىنىڭ كوپ يېرىگە ئوق تېگىپ ھوتمە - توشۇك قىلىۋەتكەن، ئەمما گېنېرال ساق قالغان ئىدى. شۇ چاغلاردا يېۋگېنىي ئىككى ياشقا كىرگەن ئىدى. شۇندىن كېيىن كوپ ئوتمەي گېنېرال خىزمىتىدىن ئىستىپا بېرىپ، ياگودنويغا كوچۇپ كەلدى ۋە قاتتىقچىلىقتا ئومۇر ئوتكۈزۈشكە باشلىدى (ئۇنىڭ سارا توپ ئولكىسىدە توت مىڭ پاتمان يېرى بار ئىدى، بۇ يەرنى 1812 - يىلى دىكى ۋەتەن ئۇرۇشىغا قاتناشقان چوڭ بوۋىسى ھەدىيە تەرىقىسىدە ئالغان ئىدى).

چال يېۋگېنىيىنى ئوسمۇرلۇك چاغدىلا ھەربى مەكتەپكە بېرىپ، ئوزى ئىگىلىك ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللاندى: نەسىلدار مالالرنى باقتى، پادىشالىق ئات فېرمىسىدىن ئات نەسىلەندۈرۈش ئۇچۇن بەيگىگە يارايدىغان يۈگۈرۈك ئايغىرلارنى سېتىۋالدى، بۇلارنى ئەڭ ياخشى ئېنگلىز بايتاللىرىغا ۋە دوندىكى پروۋالسىك فېرمىسىنىڭ بايتاللىرىغا چاپتۇرۇپ، يېڭى زاتلىق ئاتلارنى ۋۇجۇدقا كەلتۇردى. خىزمەت ئۇلۇشىگە تەككەن ۋە پۇلغا سېتىۋالغان يەرلەردە توپ - توپ يىلقىلار ئوتلايتتى، باشقىلارنىڭ ئەمگەك كۈچى ھىساۋىغا ئاشلىق تېرىيتتى، قىش ۋە كۈز كۈنلىرىدە ئىتلارنى ئىشقا سېلىپ ئوۋ قىلاتتى. ئاندا - ساندا ئاپپاق زالغا كىرىۋېلىپ ھەپتىلەپ ئىچكۈلۈككە بېرىلەتتى. يامان بىر ئاشقازان كېسىلىگە گىرىپتار بولغان ئىدى: دوختۇرلار ئۇنىڭ تاماقنى چاينىاپ يۇتۇشىنى قاتتىق چەكلەيتتى، تاماقنى جاينايتتى - يۇ، شۇمۇپ، سۇيىنىلا يۇتاتتى، تىرىپىنى كۇمۇش تەخسىگە تۆكۈرۈپ تاشلايتتى، مۇڭلۇك دېخانىنىڭ بالىسى — ۋېنىئامىن دېگەن ياش

① كوچىر — پوچتا ھەيدەيدىغان ھارۋىكەش.

مالاي دائىم ئالدىدا تەخسە تۇتۇپ تۇراتتى.

ۋېنىئامىن بىر ئاز تەنتەكرەك، قارامتۇق يىگىت ئىدى، يۇپ - يۇمۇلاق بېشىدىكى چېچى قارا كىگىزگە ئوخشاش پاخماق بولۇپ كەتكەن ئىدى. ئۇ 6 يىلدىن بېرى پان ① لىستىنتسكىنىڭ ئويىدە خىزمەتكارلىق قىلاتتى. دەسلەپكى كۈنلەردە گېنېرالنىڭ بېشىدا تۇرۇپ، كۈمۈش تەخسە تۇتۇپ تۇرۇش ۋەزىپىسىنى ئۇستىگە ئالغاندا خوجايىننىڭ چاينا پ تاشلىغان تاماق تۈكرۈگىنى كورگەندە، كوڭلى ئاينىپ ئاران چىدىغان بولسىمۇ، بارا - بارا كونۇپ قالدى.

لىستىنتسكىنىڭ مۇلكىدە ۋېنىئامىندىن باشقا، لۈكېرىيە دېگەن بىر ئاشپەز خوتۇن، ساشكا دېگەن قېرى ئاتباقار، تىخون دېگەن بىر پادىچى ۋە يېقىندا پوچتا ھەيدەش ۋەزىپىسىنى ئۇستىگە ئالغان گېرىگورىي ھەمدە ئاكسىنىيەلەر بار ئىدى. كوپىمگەن خېمىرگە ئوخشاش خام سېمىز، چوقۇر لۈكېرىيە دەسلەپكى كۈنلەردىن تارتىپلا ئاكسىنىيىنى ئۈچاق بېشىغا يولاتماي قويدى.

— خوجايىن يازدا مەدىكارلارنى ياللىغاندا سەن تاماق ئېتىپ بېرىسەن، ئەمما ھازىر تاماق پىشۇرۇش ئىشىنى ئۆزەم قىلىمەن.

ھەپتىدە ئۈچ قېتىم ئوينىڭ پوللىرىنى يۇيۇش، توپ - توپ ئوي قۇشلىرىنى بېقىش، قۇشلار قوراسىنى سۈپۈرۈپ - تازىلاش ۋەزىپىسى ئاكسىنىيىنىڭ زىممىسىگە يۈكلەنگەن ئىدى. ئاكسىنىيە ئۆز خىزمىتىگە ئەستايىدىل كىرىشتى، ھەممەيلەنگە، جۈملىدىن لۈكېرىيىگە ئوبدان مۇئامىلىدە بولۇشقا تىرىشتى. گېرىگورىي كوپ ۋاقتىنى چوڭ ئات ئېغىلىدا، ئاتباقار

① پان — پولشىدا پومىششىك پان دەپ ئاتىلىدۇ.

ساشكا ئالدىدا ئوتكۇزەتتى. بىچارە چالنىڭ چاچ ـ ساقىلى ئاقىرىپ كەتكەن بولسىمۇ، ئىسمى يەنىلا ساشكا پېتىچە قالغان ئىدى. ھېچ كىشى، كوچىلى ئۇچۇن بولسىمۇ ئۇنىڭ ئاتىسىنىڭ ئىسمىنى تىلغا ئېلىپ چاقىرمايتتى. پەمىلىسىگە كەلسەك، ساشكا بۇ يەردە يىگىرمە يىلدىن ئوشۇق ئىشلىگەن بولسىمۇ، ئېھتىمال، گېنېرال لىستىنىتسكىنىڭ ئوزىمۇ بىلمەيتتى. ياش چېغىدا ساشكا كوچىرلىك قىلاتتى، ئەمما ياشىنىپ، كۇچ بىلەن كوزدىن قالغاندىن كېيىن ئاتىقارلىققا ئوتتى. بويى پاكىنەككىنە، چاچ ـ ساقىلى ئاقارغان (ھەتتا قوللىرىنىڭ يۇڭمۇ ئاق ئىدى)، بالىلىق چېغىدا چوقماق تېگىپ كېتىپ بۇرنى پۇچۇق بولۇپ قالغان بۇ چال كىچىك بالىدەك داۋدۇم كۇلۇپ تۇراتتى، جىيەكلىرى قىزىرىپ كەتكەن كوزلىرىنى چىمچىقلىتىپ توت ئەتراپىغا قارايتتى. لېكىن نۇرانى يۇزىنىڭ ھوسنىنى پەقەت پاناق بۇرنى بىلەن تۇۋەنكى كالپۇكىدىكى تارتۇغى بۇزۇپ تۇراتتى. ئەسكەرلىككە كېتىش ئالدىدا (ساشكا ئەسلىدە بۇگۇچار دىگەن يەردە تۇغۇلغان موسكال① ئىدى). ھاراقنىڭ ئورنىغا سەۋەنلىك بىلەن بىر قاچىدىكى تۇز كىسىلاتاسىنى ئىچىپ قويغان ئىدى؛ كىسلاتا ئاغزىدىن ئېقىپ چۇشۇپ، لۇنىنى ئىگىگىگە يېپىشتۇرۇپ قويغان؛ كىسلاتا تەككەن يەر ساقال چىقمايدىغان تاتۇققا ئايلانغان، گويا ساشكىنىڭ ساقلىنى قاندا قتۇر بىر مەخلۇق ئوتكۇر زەھەر تىلى بىلەن يالىۋالغاندەك قىزىرىپ قالغان ئىدى. ساشكا تولا چاغلاردا ھاراق ئىچىپ شوخلۇق قىلاتتى، بۇنداق چاغلاردا قورغان ھويلىسىدا ئۇزخان ـ ئۇز بەگ بولۇۋېلىپ ئوكتەي ـ توكتەي

① موسكال ـ چارروسىيە زامانىدا ئوكرائىنا بىلەن بىلوروسىيە ئاھالىسىنىڭ روسلارغا قويغان لەقىمى.

دەسسەپ، دەلدەڭشپ يۇرەتتى، پان ياتقان ئۇينىڭ دەرىـ زىسى ئالدىدا تۇرۇۋېلىپ، پۇچۇق بۇرنى ئۇستىدە بارمىغـ ىنى مۇغەمبەرلىك بىلەن ئايلاندۇراتتى.

ــ مىكولاي لېكسېيىچ!ــ ھەي لېكسېيىچ!ــ دەپ قاتتىق ۋە جىددى ۋاقىراپ ـ جاقىرايتتى.

ئەگەر قېرى پان شۇ دەقىقىدە ئويدە بولۇپ قالسا، دەـ رىزە قېشىغا كېلىپ:

ــ نەپسىڭگە يەنە ئىچىۋالدىڭمۇ، ئەبلەخ!ــ دەپ ۋاـ قىرايتتى.

ساشكا پەسكە چۈشۈپ كېتىۋاتقان شىمىنى ھەدەپ يۇـ قۇرۇغا كوتىرىپ، كوز قىساتتى، ھىلىگەرلىك بىلەن كۈلۈمـ سىرەيتتى. ھىجايغاندا ئاغزى قۇلىغىغا يېتىپ، قىسىلىپ تۇرـ غان سول كوزىدىن تاكى لۇينىڭ ئوڭ بۇرجىگىدىكى قىپ ـ قىزىل تاتۇققىچە گۈلقەلىرى ئىچىلىپ كېتەتتى. تەبەسسۇمى كېلىشمىگەن بولسىمۇ، يېقىملىق ئىدى.

ــ مىكولاي لېكسېيىچ، ھەي خوجايىنىم، مەن سېنى ياخشى بىلىمەن!...ــ ساشكا ئوزىچە ئۈسۈل ئويناپ كېتەتتى، ئىنچىكە، كىر بارمىغى بىلەن تەھدىت سالاتتى.

ــ كەت، بىربېپ ئۇخلا، ــ دەپ كۈلۈپ قويا تتى پان تاماكىدىن پۈتۈنلەي سارغىيىپ كەتكەن بەش بارمىغى بىلەن بۇرۇتىنى تولغاپ.

ــ ساشكىنى شەيتانمۇ ئالدىيالمايدۇ! ــ دەپ كۈلەتـ تى، ساشكا گۈلۈلۈككە يېقىنلىشىپ، ــ مىكولاي لېكسېيىچ، سەن... سەنمۇ ماڭا ئوخشايسەن، سەن بىلەن ئىككىمىز سۈدـ كى بىلىقتەكلا، ئەمما بىلىق سۈنىڭ ئاستىدا، بىز... بىز بولساق خاماننىڭ ئۈستىدە، سەن بىلەن بىز باي كىشىلەرمىز، مانا

مۇنداق! ــ ساشكا قوللىرىنى كېرىپ كورەكلەپ قويا تتى.ــ بىزنى ھەممە كىشى بىلىدۇ، دون ۋىلايىتىدە بىزنى تونۇ-مايدىغان ئادەم يوق. بىز... ــ ساشكىنىڭ ئاۋازى مۇكلۇق ۋە ياسما چىقىشقا باشلايتتى. ــ بىز ئىككىمىزنىڭ،جانابى ئالى، ھەممە نەمىز ياخشى، پەقەت بۇرۇنمىزلا چاتاق!

ــ نېمىشقا؟ ــ دەپ قىزىقسىنغان بولاتتى پان، ئەمما كۇلكىسىنى توختىتالماي ساقال ـ بۇرۇتىنى تىترىتىۋېتەتتى.

ــ ھاراقنى كوپ ئىچمىز ـ دە! ــ دەپ جاۋاپ بې-رەتتى ساشكا سوزنى دانىمۇ ـ دانە قىلىپ؛ئۇ ھەدەپ كوزى-نى قىسىپ قويا تتى،لۈددىكى قىپ ـ قىزىل تاتۇغىدىن ئېقىپ چۈشۈۋاتقان شالىنى تىلى بىلەن يالايتتى. ــ سەن مىكولاي لېكسېيېچ، ئەمدى ئىچمىگىن، ئۇنداق بولمىغاندا، ھەرئىككى-مىز تۇغىشىپ كېتىمىز! بار ـ يوقىمىزنى ئىچكىلىككە پاپ ـ پاكىز سېلىپ بېرىمىز!...

ــ ماك، مانا مۇنۇنى ئېلىپ، پاخمېل قىل![1].

پان دەرىددىن بىر دانە يىگىرمە تىيىنلىق تەڭگە تاشلاپ بېرەتتى، ساشكا ئۇنى يەرگە چۈشۈرمەي تۇتۇۋېلىپ، شەپكىسىنىڭ ئەستىرىگە تىقىپ قويا تتى.

ــ خەير ـ خوش، گېنېرال، ــ دەپ بىر ئۇھ تارتا تتى ساشكا كېتىۋېتىپ.

ــ ئاتلارنى سۇغۇردىڭمۇ؟ ــ دەپ سوراپ قويا تتى پان كۇلۇپ.

ــ ۋاي تازەي! ۋاي ئىتىنىڭ بالىسى! ــ ساشكا قىز-رىپ بوغۇق ئاۋاز بىلەن ۋاقىرايتتى، غەزىتى ئورلەپ بەز-

[1] پاخمېل قىلىش ــ باش ئاغرىغىنى ساقايتىش ئۈچۈن ئازراق ھاراق ئىچىش.

گەكتەك تىترەپ كېتەتتى. ــ ساشكا ئات سۇغۇرۇشنى ئۇنتۇپ قالسۇنمۇ؟ مەنمۇ؟ ئولۇۋاتقان بولسامۇ، ئومىلەپ بېرىپ، ئاتلارغا چىلەكتە سۇ تۇتارمەنا! ئۇنىڭ قىلىۋاتقان گېپىنى قاراڭ!... تېخى ئادەم بولۇپ قاپتۇ ئۇ!...

ساشكا ئورۇنسىز گەپلەردىن ئەلەم چەككەندەك بولۇپ، مۇشتىنى تەڭلەپ قويا تتى ــ دە، تىللاپ ــ تىللاپ كېتىپ قالاتتى. ھەممەيلەن ئۇنىڭغا كەڭچىلىك قىلاتتى: مەيلى ئىچكىلىككە بېرىلسمۇ، پانغا قوپال گەپلەرنى قىلسمۇ، ھېچقايسىسىنىڭ كارى بولمايتتى، چۈنكى ئات بېقىشتا ئۇنىڭغا تەڭكېلىدىغان ئادەم يوق ئىدى. ساشكا قىش ۋە ياز ئات ئېغىلىدىكى بىر بوش ئويدە ياتاتتى؛ ھېچكىم ئاتىقا ئۇنىڭدەك ياخشى قارىيالمايتتى؛ ئۇ ھەم ئات باقارلىق، ھەم ئات دوختۇرلۇق قىلاتتى؛ ئەتىياز كېلىشى بىلەنلا، ماي ئېيىدا چەڭچاقان ئوت ــ چوپلەرنى يۇلۇپ كېلەتتى، دالىدىن، قۇرغاق ۋە زەي دوڭلۇكلەردىن شىپا بولىدىغان دەرەخ يىلتىزلىرىنى كولاپ تاپاتتى. ئات ئېغىلى تېمىنىڭ ئىگىز يەرلىرىدە قۇرۇتۇلغان خىلمۇ ــ خىل ئوتلار: ئىسسىغى ئېشىشقا قارشى ــ يەر مەدىگى؛ يىلان چاققانغا ــ يىلان ئوت؛ پۇت يارىسىغا ــ ئات قۇلاق؛ زورۇققانغا ــ تالنىڭ يىلتىزلىرى يېنىدا ئوسىدىغان پاكار ئاق گىيا ۋە باشقا شۇنىڭغا ئوخشاش ئات كېسىلگە داۋا بولىدىغان نۇرغۇن نامەلۇم دورا ئوسۇملۇكلەر ئېسىقلىق تۇراتتى.

ئات ئېغىلىدا، ساشكا ياتىدىغان ئويدە قىش ۋە ياز ئومۇچۇك تورىدەك ئېسىلىپ تۇرغان نازۇك ۋە خۇشپۇراق دورا ئوسۇملۇكلىرىنىڭ ھىدى دىماققا ئۇرۇلاتتى. تاختاي كارۋاتنىڭ ئۇستىگە سېلىنغان

ئوت ـ چوپ تاشتەك قېتىپ كەتكەن؛ ئۇستىگە يوپۇق تاشلاپ قويۇلغان؛ ئاتنىڭ تەرى سۆكۈپ كەتكەن چەكمەنمۇ شۇ كارـ ۋاتنىڭ ئۇستىدە ئىدى. ساشكىنىڭ شۇ چەكمىنى بىلەن كالتا جۇۋىسىدىن باشقا ھىچنىمىسى يوق ئىدى.

لەۋلىرى قېلىن، تېنى ساغلام، ئوزى دوتىرەكتىخون دەـ گەن كازاك لۇكېرىيە بىلـەن بىللـە تـۇراتتى ۋە يوشۇرۇنچە ئۇنى ساشكىدىن كۇنلەيتتى. ئۇ، ئايدا بىر قېتىم ساشكىنىڭ ياغلىشىپ كەتكەن كويىنىگىنىڭ تۇگمىسىدىن تۇتۇۋېلىپ، تامـ ىنىڭ ئارقىسىغا سورەيتتى.

ـــ قېرى، سەن مېنىڭ خوتۇنۇمغا كوزۇڭنى تىكمە!

ـــ شۇنداق دىگىن... ـــ ساشكا كوزىنى مەنىلىك قىلىپ قىسىپ قويياتتى.

ـــ بۇ يولۇڭدىن يان، بوۋاي! ـــ دەيتتى تىخون.

ـــ مەن چوقۇر ئايالارنى ياخشى كـورىمەن، بۇرادەر. ماڭا ھاراق بەرمە، ئەمما چوقۇر بولسا ئەكىلىۋەر، قانچىلىك چوقۇر بولسا، شۇنچە ياخشى كورىمەن.

ـــ سېنىڭ يېشىڭدىكى ئادەمـگە بـۇنداق ئىش ئۇيات ھەم گۇنا بولىدۇ، قېرى... ئېخ، سـەن تـېخى تىۋىپ، تېخى ئاتنى داۋالارمىشسەن، دۇنيا ئوقۇشنى بىلەرمىشسەن...

ـــ ھەممە نەرسىگە تىۋىپلىق قـىلالايمەن، ـــ دەپ قاتـ تىق تۇراتتى ساشكا.

بۇ يولدىن قايت، قېرى! يۇنداق قىلساڭ بولمايدۇ.

ـــ مەن، بۇرادەر، ئاشۇ لۇكېرىيىنى قولغا كىرگۈزىمەن. سەن ئۇ مۇتىھەمدىن ئالاقەڭنى ئـۈز! ئـۇ خۇددى ئۇزۇمدىن ياسالغان سامسىغا ئوخشايدۇ. پەقەت ئۇزۇمـنى قۇشقاچ چۈـ

قىلاپ گېتىپتۇ، شۇڭا چوقۇر گورۇندۇ، مەن بۇنداقلارنى ياخشى كورىمەن.

ــ مە، ئال... ئەمما قارامغنى كورسەتكۈچى بولما، ئۇنداق بولمىسا، ئولتۇرۇۋېتىمەن، ــ دەيتتى تىخون خۇرسىنغان هالدا هەمياندىن بىر نەچچە تىيىن پۇلنى ئېلىپ.

هەر ئايدا ئەھۋال ئەنە شۇنداق ئىدى.

ياگودنويىدىكىلەر ئۇگدەپ قالغان پاشا ــ چۈننىلەردەك مىدىرىشىپ هايات كەچۈرەتتى. يولۇچىلار كوپ بولىدىغان چوڭ يوللاردىن يىراقتا قالغان، سۇ چىقمايدىغان يەرگە جايلاشقان بۇ قاقاس قورغان كۈز كېلىش بىلەنلا ئەترايدىكى يېزا بازارلىرى ۋە يېزىلار بىلەن قاتناش ئالاقىسىنى ئۈزۈپ قويۇاتتى. قىش كەلگەندە قارا ئورماندا قىشلاپ قالغان بورىلەر كېچىلىرى بوستانلىققا تۇتاشقان قوۋم دوۋىلىرىنىڭ ئۈستىگە چىقىۋېلىپ، تىنماي هۇلاپ، ئاتلارنى قورقىتاتتى. تىخون خوجايىنىنىڭ قوش ئاتار ملتىغىنى ئېلىپ بورە ئېتىش ئۈچۈن بوستانلىققا چىقاتتى، سېمىز، دىققاقتىنە لۈكپرىيە بولسا، چوقۇر يۈزىدىكى ماي باسقان ئىككى كوزىنى قارا ئۇغۇلۇققا تەككەن پېتى ئۇنچىقماي ئوق تاۋۇشىنى كۈتەتتى. بۇ چاغدا بەدبەشەرە، پاينەك باش تىخون ئۇنىڭغا چىرايلىق، ئىنتايىن باتۇر يىگىت بولۇپ كورۈنەتتى، هۇجرىنىڭ ئىشىگى ئېچىلىپ، هور بىلەن بىللە تىخون كىرىپ كەلگەندە، ئۇ دەرهال بىر ياقتا سۇرۇلۇپ كارۋاتتىن ئورۇن بېرەتتى ــ دە، شىرىن گەپلەرنى قىلىپ، توڭلاپ كەتكەن ياتاقدىشىنى قوچاقلايتتى.

يازدا ياگودنويىدا ئىشچىلارنىڭ ۋاراڭ ــ چۇرۇڭى تاكى يېرىم كېچىگىچە ئاڭلىنىپ تۇراتتى. پان 40 پاتمان يەرگە هەر خىل ئاشلىق تېرىيتتى، ئاشلىق پىشقاندا مەدىكار سەر

لىپ، ئوروپ يىغىۋالاتتى. يـاز كۈنلىرى پېۋگېنىي ناگان ـ ناگاندا قورغانغا كېلەتتى، باغ ۋە بـوستانلىقنى ئايلىنىپ دەرھاللا زېرىكەتتى، ھەر كۈنى ئەتىگـەن كولگە قارماق سېـ لىپ بېلىق تۇتۇش بىلەن ۋاقىتنى ئوتكۈزەتتى، پېۋگېنىي ئوتـ تۇرا بويلۇق، كوكرەكلىك يىگىت ئىـدى. چاچلىرىنى كازاكـ چىسىغا ئوستۇروپ، ئوك تەرەپكە تاراپ قـويا تتى. ئوفىتسېرـ لىق كىيىمى قەددىنى چاققان قىلىپ كورسىتەتتى.

گىرىگورىي ئاكسىنىيە بىـلـەن بىللە قـورغانغا كوچۇپ كەلگەن دەسـلەپكى كۈنلەردىن تـارتـىپلا ياش خوجايىنىنىڭ ئالدىغا پات ـ پات كىرىپ تۇراتتى. خىـزمەتكارلار تۇرىدىـ غان ئويگە ۋېنىسامىن كىرىپ، پـاقمـاق بېشىنى ئىگىشتۈروپ كۈلۈپ:

ـــ يۈگۈر، گىرىگورىي، ياش پان سېنى چاقىرىۋاتىدۇ، دەيتتى.

گىرىگورىي كىرىپ، ئىشىكنىڭ ئالدىدا توختايتتى. پېۋـ گېنىي نىكولايېۋىچ شالاڭ چىشلىرىنى كورسىتىپ ھىجىيا تتى، قولى بىلەن ئورۇندۇقنى كورسىتىپ:

ـــ ئولتۇر، ـــ دەيتتى.

گىرىگورىي ئورۇندۇقنىڭ بىر بۇرجىگىگە ئولتۇراتتى.

ـــ قانداق، بىزنىڭ ئاتلار ساڭا ياقامدۇ؟

ـــ ناھايىتى ياخشى ئاتلار ئىكەن، بولۇپمۇ كـوك بوز ئات ناھايىتى ياخشى.

ـــ سەن ئۇنى پات ـ پات مىنىپ تـۇر، ئـەمما بـەك چاپتۇرما.

ـــ ساشكا بوۋاي ماڭا ئۇنى ئېيتقان.

ـــ ھىلىقى كۇچلۇكرەك بىرسى قانداق؟

ــ تورۇقنى دەمسىز؟ باھاسىز ئات. تۇيۇقسىز ئۇيغاپ كېتىپتۇ، باشقىدىن تاقىلىتىش كېرەك.

ياش پان ئوتكۇر كوك كوزلىرىنى قىسىپ يەنە سورىدى:

ــ ماي ئېيىدا سەن لاگىرغا بارىسەنغۇ؟

ــ شۇنداق.

ــ مەن ئاتامان بىلەن سوزلىشەي، سەن بارمىساڭمۇ بولىدۇ.

ــ كوپ مىننەتدارلىق بىلدۇرىمەن.

ھەر ئىككىسى ئۇنچۇقىشمايتتى. يۇز بېشى مۇندىرىنىڭ ياقىسىنىڭ توگمىسىنى يېشىپ، ئايالارنىڭكىدەك ئاپپاق كوكرىكىنى قاشلايتتى.

ــ قانداق، ئاكسىنىيىنى ئېرى ئېيلىپ كېتىشتىن قورقامسەن؟

ــ ئېيلىپ كەتمەيدۇ، ئۇنىڭدىن ئاللىقاچان ۋاز كەچكەن.

ــ ساڭا كىم شۇنداق دىدى؟

ــ يېزا بازىرىغا تاقا مىقى سېتىۋېلىش ئۈچۈن بارغىنىمدا بىر يېزىلىق كىشى بىلەن كورۇشۇپ قالدىم. ستېپان ھارا قتىن ئۇرە كېلەلمەيدۇ، دىدى. «ماڭا ئاكسيوتكا ئەمدى بىر تىيىنگە ئەرزىمەيدۇ، مەيلى يۇرۇۋەرسۇن، مەن ئۇزەمگە ياخشىراغىنى تېپىۋالىمەن» دىگەنمىش.

ــ ئاكسىنىيە ــ چىرايلىق ئايال، ــ دىدى يۇز بېشى گىرىگورىينىڭ كوزلىرىگە ئويچانلىق بىلەن قاراپ. ئۇ سىرلىق بىر كۇلۇپ قويدى.

ــ يامان ئايال ئەمەس، ــ دىدى گىرىگورىي قوشۇلغان بولۇپ، ئەمما دەرھال قاپىغىنى تۇردى.

يېۇگېنىنىڭ دەم ئېلىش ۋاقتى توشاي دەپ قالغان ئىدى. ئۇ ئەمدى قولىنى تاڭماستىن بىمالال يۇرەتتى. جەينىگىنى پۇكمەستىن قولىنى كوتىرەلەيتتى.

كېيىنكى كۈنلەردە ئۇ گىرىگورىينىڭ ھۇجرىسىغا پات-پات كىرىدىغان بولۇپ قالدى. ئاكسىنىيە زەيلىشپ كىرىپ كەتكەن بۇ گەمە ئويىنى ئاپپاق قىلىپ ئاقلىغان ئىدى، دەرىزە قاپقاقلىرىنى تازىلاپ يۇغان، يەرگە ياتقۇزۇلغان خىشلىرىنى پاكىز سۇرتۇپ چىققان ئىدى. بۇ قۇپ-قۇرۇق ھۇجرا ئايال كىشىنىڭ قولى تەككەندىن كېيىن ئالايىتەن ئېچىلىپ كۆڭۈللۈك بولۇپ قالغان ئىدى. يۇز بېشى كوك موۋۇت تاشلىق كالتا جۇۋىسىنى يەلكىسىگە تاشلاپ، خىزمەتكارلار ئويىگە كېلەتتى. ئەتەي گىرىگورىي ئاتئېغىلىدا ئىش بىلەن بەنت بولغان پۇرسەتنى تاللايتتى. ئاۋال ئاشخانىغا كىرىپ لۇكپىرىيە بىلەن چاقچاقلىشاتتى. ئۇ يەردىن چىقىپ، بۇيانقى يېرىم ئېغىز ئويگە بۇرۇلاتتى. ئۇ گەمە ئويىنىڭ ئالدىدىكى ئورۇندۇقتا ئولتۇراتتى، بېشىنى ئىگىشتۈرۈپ، ئىزا تارتماستىن ئاكسىنىيىنىڭ يۈزىگە قاراپ ھېجىياتتى. ئاكسىنىيە ئۇنىڭ ئالدىدا ئوزىنى يوقىتىپ قويياتتى، پاپپاق توقۇۋاتقان بىگىزلىرى قولىدا تىترەپ كېتەتتى.

ــ قانداق ئەھۋالىڭ، ئاكسىنىيوشكا؟ ــ دەپ سورايتتى يۇز بېشى، ھوجرىنى كوپ-كوك پاپروس تۈتۈنىگە تولدۇرۇپ.

ــ ياماڭ ئەمەس، رەھمەت.

ئاكسىنىيە كوزلىرىنى يۇقۇرى كوتىرىپ، يۇز بېشىنىڭ يامان نىيەت بىلەن تىكىلگەنلىكىنى ئوتكۇر كوزلىرىنى كورۇپ، قىپ-قىزىل بولۇپ كېتەتتى. يېۇگېنىي نىكولايېۋىچنىڭ پاقىراپ

تۇرغان ھايا سىز كۆزلىرىنگە كۆزى چۈشكەندە يۈرىگى سىقىلىپ بوغۇلۇپ كېتەتتى. ئۇنىڭ تۇتروقسىز ھەر قىسما سوئالىلىرىغا پايمۇ - پاي جاۋاپ بېرەتتى ۋە بىر ئىلاج قىلىپ تېز چىقىپ كېتىشكە ئۇمتىلەتتى.

— مەن چىقاي، ئودەكلەرگە دان چاچمىسام بولمايدۇ.

— ئولتۇر، ئۇلگۇرىسەن‌تېخى، — دەپ ھەجىيا تتى يۈز بېشى، تار شىم ئىچىدە پۇتلىرى تىترەيتتى.

ئۇ، ئاكسىنىيىنىڭ ئىلگىرىكى تۇرمۇشى توغرىلىق ئۇ-زاق گەپ سورايتتى. دادىسىنىڭكىگە ئوخشاش يوغان ئاۋازىنى ھەر مۇقامغا سېلىپ يورغىلىتاتتى، بۇلاق سۈيىدەك تىنىق كۆزلىرىنى ئوينىتاتتى.

گىرىگورىي ئىشىنى تۈگىتىپ گەمە ئويگە قايتىپ كېلەتتى. يۈز بېشى بايا تىنقى چاقناپ تۇرغان قارا شلىرىنى دەرھال ئۆزگەرتەتتى - دە، ئۇنىڭغا پاپروس تۇتۇپ، چىقىپ كېتەتتى.

— ئۇ بۇ يەردە نىمە دەپ ئولتۇردى؟ — دەپ ئاستا سورايتتى گىرىگورىي ئاكسىنىيىنىڭ يۈزىگە قارىماستىن.

— مەن نەدىن بىلىمەن؟ — ئاكسىنىيە يۈز بېشىنىڭ قارا شلىرىنى ئېسىگە چۈشۈرۈپ، ياسما ھالدا كۈلەتتى. — ئۇ-زى‌كەلدى، مانا مەيەردە ئولتۇردى، گىرىشىنكا، مانا قارا، مۇنداق قىلىپ ئولتۇرۇۋالدى، — ئۇ يۈزبېشىنىڭ دۇمچەك ئادەمدەك مۇكچىيىپ ئولتۇرغانلىغىنى كورسىتەتتى، — ئولتۇرىدۇ يەنە ئولتۇرىدۇ، بۇنى كورۈپ قۇسقۇم كېلىپ كەتتى، تىزى ئۇچلۇق قوزۇقتەكلا.

— ياكى ئۇنى ئوزەڭ ئىملاپ چاقىردىڭمۇ؟ — دەيتتى گىرىگورىي ئاچچىغى بىلەن كوزلىرىنى چىملىدىتىپ.

ـــ ماڭا ئۇ نېمىگە لازىم بولۇپ قاپتۇ؟

ـــ كوزۇڭگە قاراپ يۈر، ئۇنداق بولمىغاندا، مەن ئۇنى قاچاندا بولمىسۇن پەلەمپەيدىن يۇمۇلىتىۋېتىمەن.

ئاكسىنىيە تەبەسسۇم قىلىپ، گىرىگورىيغا قارايتتى، ئۇ بۇ سوزنى راستىنلا دەۋاتامدۇ ياكى چاقچاق قىلىۋاتامدۇ، چۈشەنمەيتتى.

15

روزىنىڭ توتىنچى ھەپتىسىدە قىشمۇ يان بېرىشكە باشلىدى. دوننىڭ قىرغاقلىرىدىكى مۇزلار ئېرىپ پوپۇكتەك ئېسىلىپ قالدى، مۇزلار ئېرىگەنسېرى ئوتمە توشۇك بولۇپ توپىگە كوتىرىلىشكە باشلايتتى. كەچقۇرۇنلىرى تاغدىن غۇۋۇلدىغان ئاۋاز چىقاتتى، قېرىلارنىڭ گېپىگە قارىغاندا ـــ بۇ سوغاق بولۇشنىڭ ئالامىتى ئىدى، ئەمما ئەمەلىيەتتە ـــ كۈندىن ـ كۈنگە ھاۋا ئىللىۋاتاتتى. ئەتىگەندە يەر مۇز قاتاتتى، ئەمما چۈش بولغاندا يەر ئېرىپ، مارت ھاۋاسى دەماقا ئۇرۇلاتتى، سوغاقتا ئۇششىگەن گىلاس دەرىخىنىڭ قوۋزىغى ۋە پاختىلاشقان ساماننىڭ پۇرىغى پۇراپ تۇراتتى.

مىرون گىرىگورىيېۋىچ ئاستا ـ ئاستا يەرگە قوش سېلىشنىڭ تەييارلىغىنى كۆرەتتى؛ ئۇ كۈنبويى لاپاس ئاستىدا پالاقلاپ، تىرنىغا چىش تەييارلايتتى، گېپتكوبىلەن بىللە ئىككى يېڭى چاق چەمبىرى ياسىدى. گىرىشاكا بوۋا توت ھەپتىدىن بۇيان روزا تۇتاتتى. ئۇ چېركاۋدىن ئويگە سوغاقتىن

كوكىرىپ كېلەتتى ـ دە، كېلىنگە شكايەت قىلاتتى:

ـ پوپ مېنى راسا تويدۇردى، هارامزادە نان‌قېپى ... سوزىدۇ، سوزىدۇ... خۇددى تۇخۇمچىنىڭ هارۇسىدەك ئىنجىقلايدۇ، بۇ پوپ ئەمەس ـ بىر بالا ـ قازا!

ـ سىز، دادا، سىز روزىنى مۇقەددەس هەپتىدە تۇتسىڭىزمۇ بولاتتى، ئاڭغىچە كۈنمۇ ئىللىپ ئىسسىپ قالاتتى.

ـ ماڭا ناتاشكىنى چاقىرىپ بەرسەڭچۇ، قېلىنراق پايپاق توقۇپ بەرسۇن، بۇنداق تاپىنى يۇققا پايپاقتا ئادەم تۇگۈل بورىمۇ سوغاقتا چىدىمايدۇ.

ناتالىيە ئاتىسىنىڭ ئويىدە ئوزۇنى خۇددى مۇسا پىر كىشىدەك سېزىپ، ئوشۇقچە ئادەمدەك سېقىلىپ كۈن ئوتكۈزەتتى؛ ئۇنىڭغا گويا كىرىگورىي قايتىپ كېلىدىغاندەك تۇيۇلاتتى، بۇنىڭغا كۆنگىلى ئىشەنمەيمۇ، ئۇمىدىنى ئۈزەلمەي،هامان ئۇنى كۈتەتتى؛ كېچىلىرى هەسرەت ـ ئەلەم ئوتىدا كۆيەتتى، هېچبىر گۈنا يىيوق ئاياق ئاستى قىلىنىپ ژەيران بولغىنىغا يىغلايتتى. بۇنا زلىق‌قىلغاندەك، ئۇنىڭغا بىر پالاكەت يېپىشتى؛ ناتالىيە ئەمدى كېچىلىرى تاڭئاتقىچە ئوز هۇجرىسىدا ئۇخلىيالمايتتى، ئۇنى‌قاتتىق ژەهىمە بېسىپ، خۇددى ئوق يىگەن يا ۋاقۇشتەك تولغىنىپ‌چىقاتتى. هەدىسى‌كەلگەن دەسلەپكى كۈندىن‌تارتىپلا مىتكا ئۇنىڭغا باشقىچە كوز بىلەن قاراشقا باشلىدى: بىر كۈنى مىتكا دەهلىزدە ناتالىيە بىلەن ئۇچرىشىپ قېلىپ توغرىدىن ـ توغرا:

ـ گىرىشكىنى سېغىنىۋاتامسەن؟ ـ دەپ سورىدى.

ـ بۇنىڭ بىلەن سېنىڭ نېمە كارىڭ؟

ـ دەردىڭگە دەرمان بولسام دەيمەن.

ناتالىيە ئۇنىڭ كوزىگە بىر قاراپلا نە

يىتىنى بىلدى ـ دە، قورقۇپ كەتتى، مىتكا مۇشۇك تەك كوپ ـ كوك كوزلىرىنى ئويناتاتتى، قاراڭغۇلۇقتا كوز قارچۇقلىرى پالدىرلايتتى. ناتالىيە شارتتىدە ئىشىكنى ئېچىپ، كىرىشاكا بوۋا تۇرىدىغان يان ئويگە كىرىپ كەتتى ۋە خېلى ۋاقىتقىچە يۇرىگىنىڭ ۋەھىمىلىك سوقۇشىغا قۇلاق سېلىپ تۇردى. شۇ ۋەقەنىڭ ئىككىنچى كۈنى مىتكا ھويلىدا ئۇنىڭ يېنىغا كەلدى؛ مىتكا ماللارغا ئوت ـ چوپ سېلىۋاتقان ئىدى؛ ئۇنىڭ ھورپەيگەن چاچلىرىغا، بېشىدىكى تېرى پاپاخقا كوپ ـ كوك ئوت ئېلىنىپ قالغان ئىدى. ناتالىيە چوشقىنىڭ ئوقۇرىغا كېلىۋاتقان ئىتلارنى قوغلايتتى.

ـ قاپىغىنى يامان قىلما، ناتاشكا...

ـ ھازىر دادامنى چاقىرىمەن! ـ دەپ ۋاقىرىدى ناتالىيە قولى بىلەن يۈزىنى توسۇپ.

ـ سارىڭ بولۇپ قېلىپسەن!

ـ كەت، لەنىتى!

ـ ھە، نېمىگە ۋاقىرايسەن؟

ـ كەت دەيمەن، مىتكا! ھازىر دادامغا بېرىپ ئېيتىمەن! ... ماڭا قايسى يۈزۈڭ بىلەن قارىيالايسەن؟ ھەي ۋىجدانسىز! نېمىشقا سېنى يەر يۇتمايدىغاندۇ!

ـ مېنى يەر يۇتمايدۇ، مانا كوتىرىپ تۇرۇپتىغۇ، ـ مىتكا سوزىنى ئىسپاتلاش ئۈچۈن ئوتۇگى بىلەن يەرنى تەپتى ۋە بېقىنىنى قولى بىلەن تىرەپ تۇردى.

ـ ماڭا يېقىنلاشما، مىترى!

ـ ھازىر يېقىنلاشمايمەن، كېچىسى كېلىمەن، خۇدا ئۇرۇپتۇ، كېلىمەن.

ناتالىيە بەزگەكتەك تىترەپ ئويگە كىرىپ كەتتى.

كەچقۇرۇن ساندۇقنىڭ ئۈستىگە ئورۇن سالدى، سىڭلىسىنى يېنىدا بىللە ياتقۇزدى. كېچىدە ئۇخلىيالماي، ئۇيانىدىن بۇيانغا ئورۇلەتتى. ئوتتەك يانغان كوزلىرىنى قاراڭغۇلۇققا تىكەتتى. ئۇ تىرىك قىلغان ئاۋازنى كۈتۈپ، ئوينى بېشىغا كېيىپ دات ـ پەريات كوتىرىشكە تەييار بولۇپ تۇراتتى، ئەمما تامنىڭ ئارقىسىدا ياتقان گىرىشاكا بوۋىنىڭ خورىگى بىلەن ئوز يېنىدا ياتقان سىڭلىسىنىڭ پىشىلدىشىلا تىنچلىقنى بۇزۇپ تۇراتتى.

ئىلگىرى ساۋچى بولۇش سەۋىۋى بىلەن بىر قېتىم شەرمەندىسى چىققان مىتكا ئۇزاقتىن بۇيان ئەلەم چېكىپ، قاپغىنى سېلىپ يۇرەتتى. كەچ كىرىش بىلەنلا ئۇ سەيلىگاھقا كېتىپ، تولا چاغلاردا ئويگە بەك كەچ قايتاتتى، كوپىنچە تاڭ ئاتار چاغدا قايتىپ كېلەتتى، ئەرسىز ئويۇنچى خوتۇنلار بىلەن ئارىلىشىپ يۇرەتتى، ستېپىانىڭگە بېرىپ قارتتا يىگىرمەبىر ئويناياتتى. مىرون گىرىگورىيېۋىچ خېلى ۋاقىتقىچە ئۇنداممەي، ئۇنىڭغا كوز سېلىپ يۇرەتتى.

پاسخا بايرىمىدىن سەل ئىلگىرى بىر كۈنى ناتالىيە موخوپنىڭ ماگىزىنى ئالدىدا پانتېلېي پروكوفېيېۋىچ بىلەن ئۇچرىشىپ قالدى. قېينىاتىسى ناتالىينى قىنچقاردى.

ــ بىردەم توختاپ تۇر، ناتالىيە.

ناتالىيە توختىدى. قېينىاتىسىنىڭ گىرىگورىنىڭگە گەپ ئوخشايدىغان يۈزىنى، قىرلىق بۇرنىنى كورگەندە كوڭلى بۇزۇلۇپ كەتتى.

ــ بىزدەك قېرىلارغا نىمىشقا قارىمايسەن؟ ــ چال ناتالىيە ئالدىدا ئەيىپدار بولغان ئادەمدەك خىجىللىق بىلەن كوزلىرىنى يۇگۇرتۇپ گەپ باشلىدى. ــ مومايسەن

يۈرده سېنى بەك سېغىنىدى: سېنى قانداق ئوتۇۋاتقاندۇ، دەپ ئەنسىرىدى ... خوش، تۇرمۇشۇك قانداق ئوتۇۋاتىدۇ؟

ئوزىچە خىجالەت بولغان ناتالىيە، ئوزىنى ئوڭشاپ:

— رەھمەت... — ددى دۇدۇقۇپ كېتىپ (دادا دىمەك چى ئىدى)، ئۇيۇلۇپ، ئارانلا: — پانتېلېيپروكوفېيېۋىچ، — دەپ سالدى.

— نىمىشقا بىزنىڭكىگە بارمايسەن؟

— ئوي ئىشلىرى بىلەن بولۇپ، ۋاقتىم يەتمىدى ... ئىش كوپ.

— بىزنىڭ گىرىشكا دېگەن نىمە، ھەي!... — چال قايغۇ بىلەن بېشىنى لىڭشىتتى، — بىزنى داغدا قويۇپ كەتتى، ياش ئولگۈر...

ناتالىيە تىترىگەن ئاۋاز بىلەن:

— نىمە ئىلاجىمىز بار، دادا... تەقدىر شۇنداق تۇرسا، — ددى.

پانتېلېيپروكوفېيېۋىچ ناتالىيىنىڭ لەققىدە يېشقا تولغان كوزلىرىگە قاراپ، كۆڭلى بۇزۇلۇپ، گاڭگىراپ قالدى. ناتالىيىنىڭ لەۋلىرى تىترەيتتى، كوز ياشلىرىنى تەسلىكتە توختىتىپ تۇراتتى.

— خەير - خوش، قوزىچىغىم!... سەن ئۇنى دەپ قايغۇرما، ئۇ ئىتنىڭ بالىسى سېنىڭ تىرنىغىڭغا ئەرزىمەيدۇ. ئۇ، بەلكى قايتىپ كېلەر، ئۇنى بىر كورسەملا ئەدەپلىنى بېرەتتىم.

ناتالىيە بوينىنى قىسىپ، تاياق يىگەن ئادەمدەك كېتىپ قالدى. پانتېلېيپروكوفېيېۋىچ چېپىشقا تەييارلىنىپ تۇرغان ئاتتەك، ئۇزۇنغىچە بىر جايدا دەپسىنىپ تۇردى.

ناتالىيە دۇقمۇشقا يەتكەندە ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ قاردى، قېينا تىسى ھاسىغا تايىنىپ مەيدانىنىڭ ئوتتۇرىسى بىلەن ئاقسا قلاپ كېتىپ باراتتى.

16

شتوكمانىنىڭ ئويىگە كىشىلەر كەمرەك كېلىدىغان بولۇپ قالدى. باھار يېقىنلىشىپ قالغان ئىدى. يېزىدىكىلەر ئەتىيازلىق تېرىلغۇ ئىشلىرىغا تەييارلىنىۋاتاتتى؛ شۇڭا پەقەت تۇڭمەندىن ۋەلىت بىلەن داۋىدكا ۋە ماشىنىست ئىۋان ئالېكسېيېۋىچ كېلىپ تۇرۇشاتتى، روزىنىڭ بىر پەيشەنبە كۈنى ئۇلار كەچكە يېقىن ئىشخانىغا يىغىلىشتى. شتوكمان دەستىگاھدا يېرىم سوملۇق تەنگىدىن ياسالغان ئۇزۇكنى ئىكەكلەپ ئولتۇراتتى. دەرىزىگە پېتىپ كېتىۋاتقان قۇياشنىڭ شويلىسى تال - تال بولۇپ چۈشۈپ تۇراتتى. توت بۇرجەك ئەينەكتىن پولغا ساغۇچ قىزىل نۇر چۈشكەن ئىدى. ئىۋان ئالېكسېيېۋىچ قولىدىكى ئامبۇرنى ئويناپ ئولتۇراتتى.

— يېقىندا خوجايىنىنىڭ ئويىگە بېرىپ، پورشىن توغرىلىق سوزلەشتىم. پورشىننى مىللىروۋوغا ئاپىرىش كېرەك، شۇ يەردە بىر نىمە قىلىشمىسا، بىزنىڭ قولىمىزدىن نىمە كېلەتتى؟ شۇنچە يېرىگە دەز كېتىپتۇ،— ئىۋان ئالېكسېيېۋىچ چىمچىلىغى بىلەن چاك كەتكەن يەرنىڭ قانچىلىك ئىكەنلىگىنى بىرسىگە كورسەتكەن بولدى.

شتوكمان نازۇك كۆموش ئۈزۈكنىڭ ئىكەكلەنگەن يېرىنى قولى بىلەن سۈرتۈپ تۇرۇپ:

— ئۇ يەردە ئېھتىمال، زاۋۇت بار ئوخشايدۇ - ھە؟— دەپ سورىدى.

— مارتىن زاۋۇدى بار. بۇلتۇر بىر ئىش بىلەن ئۇ يەرگە بارغان ئىدىم.

— ئىشچىلار كوپمۇ؟

— خېلى بار، توت يۈزگە يېتىدۇ.

— خوش، ئۇلار قانداقراق؟ — شتوكمان ئېشىلەۋېتىپ، بېشىنى سىلكىتەتتى، شۇنىڭ ئۈچۈن سوزلىرى گاچىنىكىدەك بولۇنۇپ - بولۇنۇپ چىقاتتى.

— ئەسلى تۇرمۇش شۇلارنىڭ ئىكەن... ئۇلارنى ھېچبىر پۈرولېتار دىگىلى بولمايدۇ، شۇنداق بىر... مالغا ئوخشايدىغان ئادەملەر.

— نېمىشقا شۇنداق؟ — دەپ قىزىقتى شتوكماننىڭ يېنىدا چولاق بارماقلىرىنى تىزىنىڭ ئاستىدا كىرىشتۈرۈپ ئولتۇرغان ۋەلىت.

چاچلىرىغا ئۇن توزۇپ، ئاپپاق ئاقىرىپ كەتكەن تۇگمەن ئىشچىسى داۋىدكا دۇكانىنىڭ ئىچىدە ئۇياقتىن - بۇياققا مېڭىپ، چورۇغى بىلەن ياغاچ قىرىندىلىرىنى چېچىپ، قۇپ - قۇرۇق، خۇشبوي تارشالارنىڭ شىتىلدىشىغا كۈلۈمسىرەپ قۇلاق سالاتتى. ئۇ خىيالىدا ئۇزىنى غازاڭ توكۇلگەن مەھەلدە ئالتۇن ياپراقلار تولغان سايدا كېتىۋاتقاندەك ھېس قىلاتتى، خۇددى يۇمشاق ياپراقلار دەسسىلىپ، ئاستىدىكى نەم تۇپراق لومشۇاتقاندەك تۇيۇلاتتى.

— بۇنىڭ سەۋىۋى شۇكى، ئۇلارنىڭ ھەممىسى توق

تۇرمۇشتا. ھەرقايسىسىنىڭ ئۇلتۇرىدىغان ئويى بار، ئوز خوجا تۇنى، ئوزىگە چۈشلۈق ھوزۇر ـ ھالاۋىتى بار. ئۇنىڭ ئۇسۇلىگە يېرىمىدىن كوپرەكى باپتست① مەزھىبىدە. زاۋۇتنىڭ خوجايىنىنىڭ ئوزى شۇ مەزھەپنىڭ پىشۋاسى، ئۇنداق بولغاندىن كېيىن، ئەلۋەتتە بىر ـ بىرىنى قوللايدۇ ـ دە، ئەمما ھەر ئىككى تەرەپ ئىپلاس ئادەملەر: قىرغوچ بىلەن قىرساق كىرى چىقمايدۇ.

ـ ئۇيان ئالېكسىيېۋىچ، باپتست دىنىنىڭ قانداق ئادەملەر؟ ـ دەپ سورىدى داۋىدكا يات سوزنى تۇتۇۋېلىپ.

ـ باپتىستلارمۇ؟ ئۇلارنىڭ ئېتىقادى باشقىچىراق. پولىپونلارغا② ئوخشاش ئادەملەر.

ـ ھەرقانداق تەنتەك ئوز بىلگىنىنى قىلىدۇ، دىگەن راست ئىكەن، ـ دەپ قوشۇپ قويدى ۋەلىت.

ـ شۇنداق قىلىپ، سىرگەي پلاتونېۋىچنىڭ ئالدىغا كىرسەم، ـ دىدى ئۇيان ئالېكسىيېۋىچ بايا باشلىغان ھىكايىسىنى داۋام ئەتتۇرۇپ، ـ ئاتېپىن ـ سا ـ سامۇ شۇ يەردە ئىكەن، «ئالدىرىما، دەھلىزدە كۇتۇپ تۇر» ـ دىدى. ئولتۇرۇپ، كۇتۇپ تۇردۇم. ئىشىكنىڭ يوچۇغىدىن ئۇلارنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ قالدىم. خوجايىن ئاتېپىنغا شۇنداق دىدى: پات ئاردا نېمىسلار بىلەن ئۇرۇش باشلىنارمىش، مەن كىتاپتىن ئوقۇپ بىلدىم؛ سا ـ سا نېمە دىدى، بىلەمسەن؟ ئۇ: «بىكار گەپ، ئۇرۇش بولىدۇ دىگىنىڭىزگە مەن ھەرگىز قوشۇلالمايـ

---

① باپتىست ـ خىرىستىيان دىنىنىڭ يېڭى بىر مەزھىبى.

② پولىپونلار ـ كونا ئورپ ـ ئادەتتىلەرنى يا قىلغۇچىلارنىڭ لەقىمى.

مەن» دېدى،ــ ئۇيغۇر ئالېكسىيېۋىچ ئاتېپىننىڭ گېپىنى شۇنداق دوردىكى، داۋىدكىنىڭ ئاغزى دۇگۇلەكلىشىپ، پىخىلداپ كۇلۇۋېتىشكە ئاز قالغاندا، ۋەلىت بىر ھۇمايغان ئېدى، دەرھال ئۇزىنى تۇتۇۋالدى.

ــ«رۇسىيىگەقارشى ھىچقاچان ئۇرۇش ئاچمايدۇ، چۇنكى گېرمانىيە بىزنىڭ ئاشلىغىمىز بىلەن تۇرمۇش كەچۈرىدۇ» ــ دەپ ئۇيغۇر ئالېكسىيېۋىچ ئاكلىغانگېپىنى سوزلەپ بەردى.ــ شۇچاغدا يەنە بىر ئادەم گەپ قىستۇردى،ئاۋازىدىن كىملىگىنى بىلەلمىدىم، كېيىن بىلسەم، پان لىستىنىتسكىنىڭ ئوغلى بىر ئوفىتسېر ئىكەن. «گېرمانىيە بىلەن فرانسىيە ئوتتۇرىسىدا ئۇزۇمزارلىق ئۇچۇن ئۇرۇش بولارمىش، لېكىن بۇنىڭ بىز بىلەن ھىچقانداق ئالاقىسى يوق» دېدى.

ــ خوش، ئوسىپ داۋىدوۋىچ، سەن قانداق ئويلايسەن؟ ــ دەپ سورىدى ئۇيغۇر ئالېكسىيېۋىچ شتوكماندىن.

شتوكمان قولىدىكى ياسىلىپ پۈتكەن ئۇزۇكنى ئايلاندۇرۇپ قاراپ، مۇجمەل جاۋاپ بەردى:

ــ مەن ئالدىنالا بىشارەت بېرىشنى بىلمەيمەن.

ــ ئەگەر ئۇلار ئۇرۇشىدىغان بولسا، بىزمۇ شۇ يەردە بولىمىز. مەيلى خالىغىن، مەيلى خالىما، بېرىشقا توغرا كېلىدۇ، چېچىكدىن تارتىپ، سورەپ ئاپىرىشىدۇ، ــ دېدى ۋەلىت.

ــ مەن سىزلەرگە ئېيتسام، يىگىتلەر، گەپ مانا مۇنداق... ــ دېدى شتوكمان ئۇيغۇر ئالېكسىيېۋىچنىڭ قولىدىن ئامبۇرنى مۇلايىملىق بىلەن ئېلىپ قويۇپ.

ئۇ جىددى سوزلىدى، ئۇنىڭ سوزىدىن ئۇز پىكرىنى ئاساسلىق قىلىپ شەرھىلىمەكچى ئىكەنلىكى كورۇنۇپ تۇراتتى.

تى. ۋەلىت دەستىگاھتىن سېرىلىپ چۇشۇۋاتقان پۈتلىرىنى يىغىشتۇرۇۋالدى. داۋدىكىنىڭ لەۋلىرى يۇمۇلاقلىنىپ، قاتار زىچ چىشلىرى ئېچىلىپ قالدى. شتوكمان ئۇزۇنگە خاس ئۇ بارىلەر بىلەن روشەن، ئىخچام، چۈشىنىشلىك قىلىپ، كاپىتالىستىك دولەتلەر ئوتتۇرىسىدا بازار ۋە مۇستەملىكىلەر ئۈچۈن كېتىۋاتقان كۈرەشنى تەسۋىرلەپ بەردى. گەپ ئاخىرلىشاي دېگەندە ئىۋان ئالېكسېيېۋىچ غەزەپلىنىپ، ئۇنىڭ سۆزىنى بولدى:

— توختاپ تۇر، بۇنىڭ بىزگە نېمە ئالاقىسى بار؟

— ھاراقنى باشقىلار ئىچسە، سېنىڭ ۋە ساڭا ئوخشاشلارنىڭ بېشى ئاغرىيدۇ، — دەپ كۈلدى شتوكمان.

— سەن كىچىك بالا ئەمەسسەنغۇ، دېدى ۋەلىت ئىۋان ئالېكسېيېۋىچكە دارتمىلاپ، — قەدىمدىن «ھالۋىنى ھېكىم يىسە، تاياقنى يىتىم» دېگەن ماقال بار.

— ئوھ ـ ھۇ، — دەپ قويدى ئىۋان ئالېكسېيېۋىچ. ئۇ قاشلىرىنى تۇرۇپ، قانداقتۇر ئەقىلگە سىغمايدىغان پىكىرنىڭ مېغىزىنى چاقاتتى.

— لىستىنىتسكىنىڭ ئوغلى نېمىشقا موخوپنىكىگە تولا بېرىۋالىدىغان بولۇپ قاپتۇ؟ ياكى ئۇنىڭ قىزىنى دەپ پالاقلاپ يۈرەمدۇ ـ يە؟ — دەپ سورىدى داۋىدكا.

— كورشۇنوپنىڭ ئوغلى ئاللىقاچان پالاقلاپ بولغان، — دەپ كىنايە قىلدى ۋەلىت.

— ئاڭلىدىڭمۇ، ئىۋان ئالېكسېيېۋىچ؟ ئوفىتسېر ئۇ يەردە نېمە قىلىپ يۈرىدىكەن؟

ئىۋان ئالېكسېيېۋىچ، خۇددى بىرسى پاچىنىغا قامچا بىلەن سالغاندەك سەسكىنىپ كەتتى.

ـــ هه، نىمه دىدىڭ؟

ـــ مۇگدەپ قالدىڭمۇ، تاغا!...لىستىنتسكى توغرىلىق سوراۋاتىمىز.

ئۇ ئىستانسىغا كېتىۋاتقان ئىكەن،هه،يەنه بىر يېڭىلىق: ئويدىن چىقسام، پەلەمپەيدىڭ ئالدىدا ـــ بىلەمسىلەن كىمنى كوردۇم؟ گىرىشكا مېلىخوپنى. قولىدا قامچا. «بۇ يەردە نىمە تۇرىسەن، گىرىگورىي؟» دەپ سورىسام، ـــ «پان لىستىنتسكىنى مىللىروۋوغا ئېلىپ كېتىۋاتىمەن» دەيدۇ.

ـــ ئۇ، شۇلارنىڭكىدە كوچىرلىق قىلىۋاتىدۇ، ـــ دەپ چۈشەندۈردى داۋىدكا.

ـــ پانىنىڭ ئاشقان ـ تاشقىنىنى يەپ يۇرۇپتۇ.

ـــ ۋەلىت، ئۇزەڭمۇ زەنجىردىكى ئىتقا ئوخشاش، قاۋاۋېرىسەن.

پاراڭ بىر پەس توختاپ قالدى. ئىۋان ئالېكسىيېۋىچ ئورنىدىن تۇرۇپ كەتمەكچى بولدى.

ـــ نىمانچە ئالدىرايسەن، بىرسى كۈتۈپ قالدىمۇ؟ـــ دەپ زىتىغا تەگدى ئاخىردا ۋەلىت.

ـــ هه، مېنى هەركۈنى بىرسى كۈتۈپ تۇرىدۇ.

شتوكمان هەر كۈنى كېلىپ تۇرىدىغان مېھمانلارنىڭ ئۇزىتىپ قويدى. دۇكىنىنى ئېتىپ، ئويىگە كىردى.

پاسخا بايرىمىنىڭ هارپا كېچىسى ئاسمانىنى قاپقارا بۇلۇت قاپلاپ، يامغۇر تامچىلاشقا باشلىدى، يېزىنىڭ هولچىلىك ۋە قاراڭغۇلۇق قاپلىدى. قاش قارايغاندا، دون ئۇستىدە گۈلدۈرماما دەك قاراسلاپ مۇز يېرىلدى، قىسىلىپ قالغان چوڭ ـ چوڭ مۇزلار شىترىلغان ئاۋاز بىلەن سۇنۇڭ ئۇستىگە چىقتى، دەسلەپكى مۇز بىر تۇتاش توت چاچىرىم

يەرگىچە، دەريا ئەگىپ ئاقىدىغان يەرگىچە يېرىلىپ كەتتى، مۇز قوزغىلىشقا باشلىدى، دون ئۇستىدىكى چېركاۋ قوڭغۇرغىنىڭ بىرتىكىس ساداسى ئاستىدا مۇز پارچىلىرى دەريا بويلىرىنى زىلزىلىگە كەلتۈرۈپ، بىر - بىرىگە ئۇرۇلۇپ، تېخىمۇ ئۇششاق پارچىلارغا بولۇنۇپ ئېقىپ باراتتى، دون دەريا سى سول تەرەپكە بۇرۇلغان جايدا مۇزلار تىقىلىشىپ قالدى. بىر - بىرىنىڭ ئۇستىگە مىنگىشىپ قالغان مۇزلارنىڭ قاراس - قۇرۇس ئاۋازى يېزىغچە يېتىپ باراتتى. قار ئېرىپ ئەگىز سۇيى يىغىلغان چېركاۋ قوراسىغا يىغىتىلەر توپلانغان ئىدى. چېركاۋنىڭ ئېچكىرىسىدە ئوقۇلۇۋاتقان قىرائەت ئاۋازى چوڭ ئېچىلغان ئىشىكتىن هويلىغا، هويلا سەيناسىدىن قوراغا ئاڭلىنىپ تۇراتتى، پەنجىرىلىك دەرىزىلەردە بايرام چىراقلىرىنىڭ شولىسى پىلىلداپ تۇراتتى؛ قورانىڭ ئىچىدە يىگىتلەر ئاستا چۇقۇرۇشۇپ تۇرغان قىزلارغا يېپىشىۋېلىپ سۇيەتتى. ئۇننى ئاستا چىقىرىپ ئۇلارغا هايا سىز هىكايىلەرنى سوزلەپ بېرەتتى.

يىراق ۋە يېقىن يېزىلاردىن ئەتىگەنلىك ئىبادەتكە كەلگەن كازاكلار چېركاۋنىڭ تاشقارقى پىشايۋىنىغا لىق تولغان ئىدى. يول ئازاۋىنى تارتىپ هارغان ۋە هۇجرىلارنىڭ دىمىقتا هاۋاسىدىن بوشىشىپ كەتكەن ئادەملەر تاختا ئورۇندۇقلاردا، دەرىزە تۇۋىدە، يەردە يېتىپ ئۇخلىشاتتى.

بەزىلەر سۇنۇق بوسۇغىلار ئۇستىدە تۇرۇپ تاماكا چېكىشەتتى، ئۇلار هاۋارايى ۋە كۆزكى بۇغداي تۇغرىلىق پاراڭلىشاتتى.

— سىلەرنىڭ يېزىدىكىلەر ئېتىزغا قاچان چىقىدۇ؟

ـــ بايرامدىن كېيىن چىقار.

ـــ هە، شۇ ياخشى، سىلەرنىڭ يەرلىرىڭلار قۇملۇق دالا.

ـــ توغرا، قۇمساز، ئوتلاق تەرىپى ـــ شورلۇق.

ـــ ھازىر يەرلەر نەم تارتىپ تۇرۇپتۇ.

ـــ بۇلتۇر ھەيدەپ قويۇلغان يەرلەر قېتىپ كەتكەن، نەگە بۇقۇسا سالساڭ ـــ داڭگال.

پىشايۋاننىڭ پەلەمپەيىدى يېنىدا بىرسى ئىنچىكە ئاۋاز بىلەن بىرسىنى چاقىردى:

ـــ دۇنكا، سەن قەيەردە؟

چېركاۋ دەرۋازىسى تەرەپتىن خېرىلدىغان قوپال بىر ئاۋاز ئاڭلاندى:

ـــ سۈيۈشۈش ئۈچۈن مەشەنى تاپتىڭلىمۇ؟ ۋەيىي، قاراڭلار، سىلەرنى... يوقىلىڭلار بۇ يەردىن، ئىپلاسلار! شۇنچە زورۇر بولۇپ قالدىمۇ سىلەرگە؟

ـــ سېنىڭ جۇپتۇڭ يوقمۇ؟ يوق بولسا ـــ بىزنىڭ قانجىقنى بېرىپ سۇي! ـــ قاراڭغۇلۇقنىڭ ئىچىدىن ياش بىر يىگىتنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى.

ـــ قانجىق دىدىڭمۇ؟ مەن ساڭا بىر كورسىتىپ قويايي جۇمۇ ...

باشقا جايغا قېچىپ كېتىۋاتقانلارنىڭ پالاقشىغان ئاياق تاۋۇشى، قىزلارنىڭ چۇقۇرۇشى، يوپكىلىرىنىڭ شىترىلىشى ئاڭلاندى.

ئوگزىدىن سۇ تامچىلىرى يەرگە چاكىلداپ چۈشەتتى؛ يەنە بايىقى يوغان سوزۇق ئاۋاز ئاڭلاندى:

ـــ ئۇلۇشكۇن پروخونىڭ ساپىنىغا خېردار بولۇپ، ئون

ئىككى سولكىۋاي بېرەي دېسەم ــ ھەرگىز ئۇنىمىدى، زادى لا ئەرزان بەرمەيدىغان ئوخشايدۇ.

دون دەريا سى ئۇستىدە ۋېشىلىدىغان، شىترلىغان، شاراقلىغان ئاۋازلارنى ئاڭلاندى. گويا بويى تېرەكتەك ئىگىز، قاۋۇل، ياسانغان بىر جۈۋان تەڭداشسىز كەلكۈن ئېتەكلىرىنى شىترلىتىپ يېزىنىڭ يېنىدىن پەسكە دەريا غا چۈشۈۋاتقاندەك ئىدى.

يېرىم كېچىدە، ھەممە يەرنى قاپ ـ قارا ئىخۇلۇق قاپلىغاندا يايتاق ئات مىنگەن مىتكا كورشۇنوپ چېركاۋ پەنجىرىسىگە كېلىپ توختىدى. ئاتتىن چۈشتى، تىزگىنىنى يايلىغا تارتىپ تاڭدى ۋە قىزىپ كەتكەن ئاتنى ئالقىنى بىلەن شاپىلاقلاپ قويدى. تۇيا قلىرىنىڭ شىلپىلىغان ئاۋازىغا بىرەدەم قۇلاق سېلىپ تۇردى، ئاندىن بىلىدىكى كەمەرنى ئوڭ شاپ قۇراغا كىردى. پىشايۋانغا يەتكەندە پايپېخىنى بېشىدىن ئالدى، چېچى ئەگرى ـ بۇگرى چوگىلىمەچ قىلىپ ياسالغان بېشىنى ئېگىپ تازىم قىلدى ـ دە، ئايالىلارنى ئىككى تەرەپكە ئىتتىرىپ، مەھرابنىڭ تۆۋىگە بېرىۋالدى. سول تەرەپنى خۇددى بىرتوپ قارا ئاتقا ئوخشاش كازاكلار ئىگىلىگەن ئىدى، ئوڭ تەرەپتە رەڭمۇ ـ رەڭ كىيىم كىيگەن خوتۇنلار تۇراتتى. مىتكا كوز يۇگۇرتۇپ بىرىنچى قاتاردا تۇرغان ئادەملەرنىڭ ئارىسىدىن دادىسىنى تاپتى ـ دە، ئۇنىڭ قېشىغا كەلدى. مىرون گىرىگورىيېۋىچنىڭ چوقۇنۇش ئۇچۇن كوتىرىلگەن جەينىگىنى تۇتۇپ، تۇك باسقان قۇللىغىنا:

ــ دادا، مەيەرگە چىققىنا، ــ دەپ پىچىرلىدى.

مىتكا ھەرخىل بەدبۇي پۇراقلارغا چىدىيالماي، بۇرۇنىنى قولى بىلەن تۇتۇپ، تىقىنچىلىق ئارىسىدىن تەسلىكتە

يېرىپ ئوتەتتى: كويۇۋاتقان شامنىڭ ئىسى دىمىغىغا ئۇرۇلاتتى، ئايالارنىڭ بەدىنىدىن تارقالغان ئوتكۇر تەرنىڭ‌ھىدى، بوخچىسىدىن ئېلىنغان بايرام لىباسلىرىنىڭ پۇرىغى كۆڭلىنى ئاينىتاتتى (بۇ كىيىملەر يىلدا پەقەت ئىككى قېتىم: روژدىستۇو بايرىمى بىلەن پاسخا بايرىمىدا سالىدۇقتىن ئېلىناتتى)، نافتالىنىڭ سېسىق پۇرىغى، نەملىشىپ كەتكەن ئايال كىيىم رەختىنىڭ غەلىتە بويىغى، روزا تۇتۇپ قورسىغى ئېچىنىپ كەتكەن ئادەملەرنىڭ ئىچى كولدۇرلىغىنى كىشىنى سەسكەندۈرەتتى.

بوسۇغىغا كەلگەندە، مىتكا مەيدىسى بىلەن ئاتىسىنىڭ يەلكىسىنى قىسىپ تۇرۇپ:

— ئاتا لىيە جان ئۆزۈش ئالدىدا تۇرىدۇ! — دىدى.

17

گىرىگورىي يېۋگېنىينىمىللېروۋوغا ئاپىرىپ قويۇپ پاسخا بايرىمىدىن بىر ھەپتە بۇرۇن يەكشەنبە كۈنى قايتىپ كەلدى. ھاۋا ئىللىپ، قار ئېرىگەن، ئىككى كۈن ئىچىدە يول پاتقاقلىقا ئايلانغان ئىدى.

ئىستانسىدىن يىگىرمە بەش چاقىرىم كېلىدىغان ئولخۇۋى روگ دەپ ئاتالغان ئوكرائىنلار يېزىسىنىڭ ئۇدۇلىدا دەريادىن ئوتۇۋاتقاندا، گىرىگورىينىڭ ئاتلىرى سۇغا چوكۇپ كېتىشكە تاس قالدى. بۇ يېزىغا گىرىگورىي كەچكە يېقىن يېتىپ كەلدى. ئالدىنقى كېچىسى مۇز يېرىلىپ، قوزا

غلىشقا باشلىدى. ئېقىن پەيدا بولدى، قار سۇلىرى قوشۇ-لۇۋەرگەنلىكتىن دەريا لايلىنىپ، تاشقىن بولۇپ، كوچىلارنى سۇ بېسىپ كېتىشكە تاس قالدى.

ئىستانسىغا باردىغان يول ئۇستىدىكى ئات توختايـ-دىغان ۋە ئاتلارغا يەم بېرىدىغان كارۋان ساراي ئەسلىدە دەريانىڭ نېرىقى تەرىپىدە ئىدى. كەچ كىرگەندە سۇنىڭ يەنە كوپىيىش ئېھتىمالى بار ئىدى، شۇنىڭ ئۈچۈن گىرىگو-رىي دەريادىن دەرھال ئوتۇۋېلىش قارارىغا كەلدى. تۇنۇگۈنلا ئوزى مۇز ئۇستىدىن ئوتكەن جايغا كەلدى؛ دەريادىن چىققان تاشقىن لاي سۇلار ئورگەشلەپ ئاقماقتا، بىر پارچە قاشانى ۋە ھارۋىنىڭ يېرىم چاقىنى پىقىرىتىپ ئېلىپ كەتـ-مەكتە ئىدى. قار ئېرىپ تۇگىگەن قۇم ئۇستىدە يېڭىلا ئوت-كەن چانىلارنىڭ ئىزى كورۇنەتتى. گىرىگورىي تەر بېسىپ، چاتىرىغىنچە چىلىق - چىلىق بولۇپ كەتكەن ئاتلارنى تـوخـ-تىتىپ، چانىدىن سەكرەپ چۈشتى - دە، چانا ئىزلىرىنى كوزدىن كەچۈرۈشكەباشلىدى. قۇم ئۇستىگەچۈشكەن بۇ ئىنچىكە ئىزلار بىر - بىرىنى كېسىپ ئوتۇپ، سەل سولغا بۇرۇلغاندا سۇ ئىچىدە غايىپ بولغان ئىدى. گىرىگورىي ئارىلىقنى كوز چىنى بىلەن چامىلاپ كوردى؛ ئەڭ كوپ دى-گەندە 20 سارجىن كېلەتتى. ئاتلارنىڭ قېشىغا كېلىپ، جابدۇقلىرىنى بىر قۇر تەكشۈردى. شۇ چاغدا چەتتىكى بىر ھويلىدىن تۇلكە تۇماق كىيگەن بىر قېرى ئوكرايىن چىقىپ گىرىگورىي تەرەپكە قاراپ كېلىۋاتقان ئىدى.

— بۇ يەردىن كىشىلەر ئوتۇۋاتامدۇ؟ — دەپ سورىدى گىرىگورىي چۇلۇۋرى بىلەن كوپۇكلىشىپ ئېقىۋاتقان لاي سۇ ئېقىنىنى كورسىتىپ.

— هه، ئوتۇشۇۋاتىدۇ، تېخى بۇگۈن ئەتىگەن ئوتۇشتى.
— چوكقۇرمۇ؟
— ياقەي، ئانچە ئەمەس، ئەمما چاننىي چوكۇرۇپ كېتەرمىكەن.

گىرىگورىي تىزگىننى تارتتى، قامچىسى بىلەن «چۇ!...» دەپ ئاتلارغا دەم بەردى. ئاتلار پىشقىرىپ، سۇنى پۇراپ، خالار ـ خالماس قەدەم تاشلىدى.

— چۇ! — دەپ ئاتلارنى قامچىلاشقا باشلىدى گىرىگورىي ئورە تۇرۇۋېلىپ.

سول تەرەپكە قوشۇلغان ساغرىسىنى كەك تورۇق ئات، بولغىلىق بولدى دېگەندەك قىلىپ، بېشىنى بىر سىلكىدى ـ دە، چۇلۇڭۇرنى ئوخچۇپ تارتتى. گىرىگورىي كوز قىرى بىلەن ئايىغىنىك ئاستىغا قاراپ قويدى؛ چاننىك چېتىدىن كەلگەن سۇ قاينام هاسىل قىلماقتا ئىدى. سۇ ئاۋال ئاتلارنىك تىزىغا، كېيىن كوكرىگىگە چىقتى. گىرىگورىي ئاتلارنى ئارقىغا قايتۇرۇۋېلىپ كەتمەكچى ئىدى، ئەمما ئاتلار پىشقىرىپ ئۇزۇپ كېتىشتى. چاننىك ئارقا تەرىپىنى سۇ بۇرۇۋەتتى. ئاتلارنىك باشلىرى ئېقىم تەرەپكە تولغىنىپ قالدى.

— «هەي ـ هەي!... ئاتنى تارت، توغرا هەيدە!...» دەپ ۋاقىراشقا باشلىدى هىلىقى ئوكرايىن قىرغاقتا ئۇياقتىن ـ بۇياققا يۈگۈرۈپ ۋە نېمىشقىدۇر تۇلكە تۇمىغىنى بېشىدىن ئېلىپ سىلكىتەتتى.

گىرىگورىي جان ئاچچىغىدا توختىماستىن «چۇ! چۇ!» دەپ ئاتلارنى هەيدەيتتى. سۇغا چوكۇپ كەتكەن چاننىك ئارقىسىدىن ئۇششاق قاينام هاسىل بولدى. چانا ئاخىر بېرىپ سۇ ئاققۇزۇپ كەتكەن كوۋرۇكنىك چوقچىيىپ تۇرغان

قوزۇغىغا قاتتىق ئۇرۇلدى ـ ده، كومتۇرۇلۇپ كەتتى. گىرىـ گورىي «ۋاي!» دەپ بېشى بىلەن شۇڭغۇپ كەتتى، ئەمما شۇنـ داقتىمۇ تىزگىننى قويۇۋەتمىدى. سۇ جۇۋىسىنىڭ پىشىدىن، ئايالىرىدىن تارتىپ سىلكىنىپ تۇرغان چاناپىنىدا ئايلانـ دۇراتتى. گىرىنگورىي تىرىشىپ ـ تىرمىشىپ، سول قولـى بىلەن چاننىڭ تۇمشۇغىدىن تۇتۇۋالدى. تىزگىننى قويۇـ ۋېتىپ، ھاسراپ ـ ھومىدەپ، تۇتقان يېرىنى يوتكەپ، سۇرۇلەـ سۇرۇلە تەڭنە ياغاچقا بېرىۋالدى. تەڭنە ياغاچنىڭ ئۇچىدىكى تۇمۇرگە بارماقلىرى ئەمدى يېتەي دېگەندە ئېقىمغا قارشى كۆرەش قىلىۋاتقان تورۇق ئات ئارقا پۇتى بىلەن ئۇنىڭ تىزىغا قاتتىق بىرنى تېپىۋەتتى. گىرىنگورىي دەمى بوغۇزىغا تىقىلىپ، سۇدا پالاقشىپ، قېيىش تاسمىغا يېپىشىۋالـ دى. سۇ ئۇنىڭ ئاتلارنىڭ يېنىدىن ئۇلاقتۇرۇپ تاشلاي دېگەنـ دە، ئۇ تېخىمۇ كۈچەپ تاسمىنى قاتتىق تۇتاتتى. پۇتۇن بەـ دىنىنى مۇزدەك سۇ بېسىپ كەتكەن گىرىنگورىي تورۇق ئاتنىڭ بېشىغىچە تارتىشاتتى. قۇتۇرغان ئات ئەجەل قورقۇنچىسى بىلەن قانغا تولغان كوز قارچۇقلىرىنى پاقىرىتىپ، گىرىنگوـ رىينىڭ چاناغىدىن چىققان كوزلىرىگە تىكىلدى.

گىرىنگورىي بىرنەچچە قېتىم سىپ ـ سىلىق تاسما چۇلۇۋۇرـ نى قولىدىن چىقىرىۋەتتى، سۇنى ئۇزۇپ يۇرۇپ، ئۇنى يەنە تۇتۇۋالدى، ئەمما چۇلۇۋۇر قولىدىن سىرىلىپ چىقىپ كېتىۋەرـ دى؛ ئاخىرىدا يەنە بىر قېتىم چۇلۇۋۇرنى تۇتۇۋالغان ئىدى، شۇ زامات ئاياقلىرى يەرگە تەگدى.

ـ چۇ ـ چۇ!ـ دەپ گىرىنگورىي كۈچىنىڭ بىرىچە بويـ ىدىنى سوزۇپ، ئۇزىنى ئالغا تاشلىدى، ئەمما ئات ئۇنى كوكـ

سى بىلەن بىر ئۇرۇپ، كوپۈكلىنىپ تۇرغان تېمىز يەرگە يېقىلىپ چۈشەتتى.

ئاتلار ئۇنى دەسسەپ - يەنچىپ، سۇدىن ئوقتەك ئېتىلىپ چىقتى - دە، بىر نەچچە قەدەم يەرگە بېرىپ توختىدى، تىترەپ تۇرغان ھول دۇمبىسىدىن ھور چىقىپ تۇراتتى.

گىرىگورىي ئاغرىقنى سەزمەي، ئورنىدىن چاچراپ تۇردى؛ سوغاق ئۇنى چايانداپ چاقاتتى، ئۇ ئەمدى ئاتلارنىمۇ بەتتەرەك تىترەيتتى. ئەمدى ئۇ ئوزىنى ئەمچەكتىكى بالىچىلىك ئورە تۇرالمايدىغاندەك ھېس قىلاتتى. بىر ئاز ئەس - ھۇشىنى يىغۋالغاندىن كېيىن كومتۇزۇلگەن چانىنى قايتىدىن ئوڭشىدى - دە، ئاتلارنى قىزىتىش ئۈچۈن بولۇشىغا چاپ تۇرۇپ كەتتى. يېزا كوچىسىغا خۇددى ھۇجۇمغا ئوتكەندەك ئۇچۇپ كىردى - دە، ئاتلارنى دەسلەپ ئالدىغا ئۇچرىغان ئوچۇق دەرۋازىغا بۇرىدى.

ئوي ئىگىسى ئوچۇق كوڭۇل ئادەم ئىكەن. ئوغلىنى ئاتلارغا قاراشقا ئەۋەتىپ، ئوزى گىرىگورىينى يېشىندۇردى ۋە خوتۇنىغا قەتئى ئاھاڭ بىلەن:

— مەشكە ئوت قالا! — دەپ بۇيرۇدى.

گىرىگورىي مەشىنىڭ ئۇستىدە يېتىپ ئارام تاپتى، كىيىملىرى قۇرۇغىچە ئوي ئىگىسىنىڭ شىمىنى كىيىپ تۇردى، ئاندىن قۇرۇق كاپوستا شورپىسىنى ئىچىپ ئوخلاشقا ياتتى.

گىرىگورىي تاڭ قاراڭغۇسىدا يولغا چىقتى، ئالدىداتېخى 135 چاقىرىم يول بار ئىدى، ھەر بىر مىنۇت غەنىمەت ئىدى. ئەتىيازدىكى پاتقاقچىلىقتا دالا يولى ئەندىشە تۇغدۇراتتى؛ ھەر بىر يارلىقتا، ھەر بىر سايدا قار سۈيى شاۋقۇنلىنىپ ئاقاتتى.

قار ئېرىپ، يالىڭاچلىنىپ قالغان قارا يەرلەرنى چاناسوەر رەش ئاتلارغا بەك ئېغىر كېلەتتى. ئەتىگەنكى مۇز قاتقاندىن پايدىلىنىپ، يولدىن 4 چاقىرىم نېرىدىكى تاۋۇرچانلار مەھەللىسىگە بىر ئىلاج قىلىپ يېتىۋالدى ـ دە، ئاچا يولدا توختىدى. ئاتلار تەرگە چۆمگەن بولۇپ، ئارقىدا چانا ئىزلىرى پاقىراپ كورۇنەتتى. گىرىگورىي چانىنى مەھەللىدە تاشلاپ قالدۇرۇپ قويدى، ئاتلارنىڭ قۇيرۇغىنى تۇگۇن قىلىپ چەگـ دى ـ دە، بىرسىگە مىنىپ، يەنە بىرسىنى يېتىلەپ يولغاچىقـ تى. پاسخا بايرىمىنىڭ ھارپىسىدىكى بىر يەكشەنبە كۇنى ئەـ تىگەندە ياگودنويىگە يېتىپ كەلدى.

قېرى پان يول ئۇستىدىكى ئىشلار توغرىلىق گەپ ـ سوزـ لەرنى تەپسىلى ئاڭلاپ، ئاتلارنى كورۇش ئۇچۇن تاشقىرىغا چىقتى. ساشكا ئۇلارنى سوۋۇتۇش ئۇچۇن ھويلىدا يېتىلەپ يۇرەتتى، ئۇ ئاچچىقلىنىپ، ئاتلارنىڭ ئىچكىرىگە كىرىپ كەتـ كەن بېقىتلىرىغا قاراپ ـ قاراپ قويا تتى.

ـــ ئاتلار قانداقراق؟ ـــ دەپ سورىدى پان ئۇنىڭ ئالـ دىغا كېلىپ.

ساشكا ئاتلارنى توختاتماستىن:

ـــ كورۇنۇپ تۇرۇپتىغۇ، ـــ دىدى ساشكا غۇدۇڭشۇپ، ئاـ قارغان ئوچكە ساقلىنى تىترىتىپ.

ـــ بەك چاپتۇرۇپ ئىشتىن چىقارمىغاندۇ؟

ـــ ياقەي، تورۇقنىڭ كوكسىنى بويۇنچاق بىرئاز غاجىۋېتىپتۇ، ھېچ ۋەقەسى يوق.

ـــ بېرىپ ھاردۇق ئال، ـــ دىدى پان كۇتۇپ تۇرغان گىرىگورىيغا قولى بىلەن ئىشارەت قىلىپ.

گىرىگورىي خىزمەتكارلار ئويىگە كىرىپ كەتتى، لېكىن

بىر گېچىلا دەم ئېلىشقا توغرا كەلدى. ئەتىسى ئەتىگەن ۋېنىئامىن كىرىپ كەلدى: ئۇ يېڭى كوك لەمبۇق كوينەك كىيگەن بولۇپ، ھەرقاچانقىدەك ھەجىيىپ كۆلۈپ تۇراتتى.

— گىرىگورىي پان چاقىرىۋاتىدۇ، تېز بول!

گېنېرال كالتا پىيمىسىنى شىپىرلىتىپ زالنىڭ ئىچىدە مېڭىپ يۈرەتتى. گىرىگورىي ئىشىكنىڭ ئالدىغا كەلگەندە بىر يوتەلدى، بىر ئورندا ئۇيان ـ بۇيان دەسسەپ، يەنە بىر يوتەلگەندە ـ پان بېشىنى كوتەردى.

— خوش، ئىشىڭ بارمۇ؟

ۋېنىئامىن چاقىرغانتى.

— ھەي، توغرا، ئايغىر بىلەن كىرىپىشنى① ئېگەرلە. لۇكېرىيىگە ئېيت، ئېتلارغا ئاش بەرمىسۇن. ئۇۋغا چىقىمىز!

گىرىگورىي ماڭاي دەپ ئورغاندا پان ئۇنى يەنە چاقىرىپ قالدى.

— ئاڭلىدىڭمۇ؟ مەن بىلەن بىللە بارارسەن.

ئاكسىنىيە گىرىگورىينىڭ جۇۋىسىنىڭ يانچۇغىغا توغاچ سېلىۋېتىپ:

— تاماق يېگىلىمۇ قويمايدۇ، ۋېجدانسىز!... شەيتان ئازدۇرغان چال، — دەپ پىچىرلىدى. — گىرىشا، بوينىڭنى شارپا بىلەن ئورىۋال.

گىرىگورىي ئېگەرلەنگەن ئاتلارنى گۇللۇكنىڭ ئالدىغا يېتىلەپ كەلدى. ئىسقىرتىپ ئېتلارنى چاقىردى، ئۇستىگە كوك موۋۇتتىن تىكىلگەن كالتا جۇۋا كىيگەن، بىلىگە كۆمۈش كەمەر باغلىغان پان ئويىدىن چىقتى. ئاغزىغا پروبكا تىقىلـ

① كىرىپىش — قوۋۇقتىكى، زور، مىختا دېگەن مەنىدە بولۇپ، ئاتقا قويۇلغان لەقەم.

غان قەلەي سۈدانىي يەلكىسىگە ئېسىۋالغان ئىدى. قولىدىكى قامچىسى يىلانغا ئوخشاش ئارقىسىدىن سورۇلۇپ كېلەتتى.

گىرىگورىي ئاتنىڭ چۈلۈۋۇرىنى تۇتقىنى ھالدا چالنىڭ ئارقىسىدىن كوز ئۇزمەي قاراپ تۇراتتى، بىر تېرە، بىر ئۈستىخان بولۇپ قالغان بۇ چالنىڭ لىككىدە ئىگەرنىڭ ئۈستىگە چىققانلىغىغا ھەيران قالدى.

گېنېرال پەلەي كىيگەن قولى بىلەن تىزگىنىنى ئوڭلاۋېتىپ:

— مېنىڭ ئارقامدىن مېڭىۋەر، — دەپ بۇيرۇدى.

گىرىگورىينىڭ ئاستىدىكى دۇنەن ئايغىر بېشىنى خورازدەك ئىگىز تۇتۇپ، يېنىچە ئوينىقلاپ يۇرۇپ كەتتى. ئۇنىڭ ئارقا پۇتى تاقىلانمىغانلىغى ئۈچۈن مۇزنى دەسسىگەندە تەبىلىپ كېتەتتى، پاچاقلىرى ئېگىلىپ كېتەتتى. پان سەل مۇكچىيىپ ئىگەرگە پۈختا ئورۇنلىشىۋالغان بولۇپ، ساغرىسى كەڭ كىرېپىشنىڭ ئۈستىدە تەۋرىنىپ باراتتى.

— نەگە بارىمىز؟ — دەپ سورىدى گىرىگورىي ئۇنىڭغا يېتىۋېلىپ.

— ئولشانىسكى يارلىغا، — دەپ گۇرۇڭلاپ قويدى.

ئاتلار بىر لىكتە ئىلدام ماڭاتتى. ئايغىر كالتا بويىنىنى ئاققۇغا ئوخشاش ئېگىپ، چۈلۈۋۇرنى قويۇۋەت دېگەندەك ئالغا ئىنتىلەتتى، پات - پات گىرىگورىيغا كوز قىرى بىلەن قاراپ تىزىدىن چىشلىمەكچى بولاتتى. پان دوڭلۇككە چىققاندىن كېيىن كىرېپىشنى بولۇشىغا قويۇۋەتتى. ئىتلار گىرىگورىينىڭ ئارقىسىدىن قاتار تىزىلىشىپ چېپىپ كېلىشەتتى. قېرى قارا قانجىق تۈمشۇغىنىڭ ئۇچىنى ئاتنىڭ قۇيرۇغىغا تەكىزۈپ، ئىزمۇ - ئىز چاپاتتى. ئايغىرنىڭ چىشى قېرىشىپ، ئارقا پۇتىنى

ئېگىپ، يېپىشقاق قانجىقنى تەپىكچى بولدى، قانجىق بولـ سا، بىرئاز توختىۋالدى ـ دە. گىرىگورىينىڭ كوزىگە زەئىپ، بىچارە كوزلىرىنى تىكىپ قارىدى.

ئولشانسكى يارلىغىغا يېرىم سائەتتە يېتىپ كېلىشتى. پان بۇلتۇرقى شۇاق ئوتلار سارغىيىپ كەتكەن يار ياقىسىنى بويلاپ، ئات چاپتۇرۇپ باراتتى. گىرىگورىي سۇ يالاپ كەتكەن ئوڭغۇل ـ دوڭغۇل يارلىقتىن ئاۋايلاپ پەسكە چۈشتى. ئۇئاندا ـ ساندا پانغا قاراپ قويياتتى. ئۇيەر ـ بۇيەردەئوسكەن يالىڭاچ قىزىل تېرەكلەرنىڭ كۇلرەڭ شاخلىرى ئارىسىدىن چالىنىڭ پىگورىسى خۇددى سىزما رەسىمدەك كورۇنەتتى. ئۇ ئىگەرنىڭ قېشىغا ئىگىشىپ، ئۇزەڭگە دەسسەپ، سەل كوتىرىلگەندە كازاكچە كەمەر بىلەن بىللى سىقىلغانلىقتىن، كوك موۋۇت جۇۋىسىنىڭ ئارقىسى لوپۇلداپ كېتەتتى. ئىتلار بىر توپ بولۇۋېلىپ، ئوڭغۇل ـ دوڭغۇل دوڭلۇكلەر ئۈستىدىن چېپىپ كېلەتتى. سۇ كولاپ كەتكەن ئويماندىن ئوتكەندە گىرىگورىي ئىگەردىن ئىگىشىپ:

«بىر تال تاماكا چېكىۋالاي ـ چۇ، ئەمدى چۈلۇۋرنى قويۇۋېتىپ، تاماكا خالتىسىنى ئالاي» دەپ ئويلىدى ـ دە، قولىدىن پەلەيىنى ئېلىپ، يانچۇغىدىن شىتىرلىنىپ قەغەز ئېلىۋاتقاندا، يارنىڭ ئۈستىدىن:

ـ ئالە كىش ـ كىش! ـ دىگەن هايقىرىق ئاۋاز مىلـ تىق ئاۋازدەك ياڭرىدى.

گىرىگورىي چوچۇپ بېشىنى كوتەردى؛ دوڭنىڭ ئۈرـ كەشسىمان قىرلىرىدىن پان ئات سەكرىتىپ پەيدا بولدى. قامچىسىنى ئىگىز كوتىرىپ كىرىپىشنى بولۇشىغا قويۇۋەتتى.

ـ ئالە كىش ـ كىش!

تۇك تاشلىمىغان، قوسىغىدىكى يۇڭلىرى ساڭگىلاپ تۇرغان قوڭۇر بىر بوره قوراي ۋە قومۇش ئوسكەن يار تېگىدىكى پاتقاقلىقتىن يەر بېغىرلاپ ئىلدام چېپىپ ئوتۇپ كەتتى. ئۇ چوڭقۇرلۇقتىن سەكرەپ ئوتۇپ توختىدى ۋە يېنىچە بۇرۇلۇپ قاراپ ئىتلارنى كوردى، ئىتلار ئۇنىڭغا قارشى سەپ تارتىپ، يار ئېتىگىدىكى ئورمانغا قاچىدىغان يولنى كېسىپ، ئۇنى كامان شەكلىده قورشاپ كەلمەكتە ئىدى.

بوره يەل توپتەك ساپچىپ، دوك باغرىدىكى كىچىك ئوڭكۇرگە ــ چاشقان توشۇگى بار يەرگە ئىرغىپ سەكرىدى، ئاندىن ئورمان تەرەپكە ئالاقزاده بولۇپ قاچتى، قېرى قانجىق ئۇقتەك ئۇچۇپ، ئۇنىڭ ئالدىدىن چىقتى، بورىنىڭ كۇشەندىسى بولغان ئەڭ يامان ئىگىز ئاق ئىت ــ لېچىن ئارقىدىن تاراق كېلىۋاتاتتى.

بوره نىمە قىلىشىنى بىلمەي، بىردەم گاڭگىراپ قالدى. گىرىگورىي ياردىن يۇقۇرىغا چىقىۋېتىپ، ئاتنىڭ چۇلۇۋىنى بېشىدىن ئايلاندۇرۇپ پۇلاڭلاتتى ۋە شۇ ئاردا بورىنى كوزىدىن يوقىتىپ قويدى، ئەمما دوڭنىڭ ئۇستىگە چىققاندىن كېيىن، بورىنىڭ يىراق ــ يىراقلاردا كېتىۋاتقانلىغىنى كوردى؛ دالىدىكى قارىيىپ كورۇنگەن شالاڭ ئوتلار ئارىسىدىن، شۇاقلىق ئىچىدىن يەر بېغىرلاپ قارا ئىتلار ئۇچۇپ باراتتى، ئۇنىڭدىنمۇ نېرىدا يان تەرەپتە پان لىستىنىتسكى كىرپىشنى قامچىنىڭ سېپى بىلەن ئۇرۇپ، تىك يار ئۇستىدىن ئاتلىتىپ ئوتتى. بوره يەنە بىر يارنى كېسىپ ئوتمەكچى ئىدى، ئاڭغىچە ئىتلار يېقىنلىشىپ، ئۇنى ئورىۋېلىشتى. بورىنىڭ قوسىغىدىكى يۇڭلارغا ئېسىلۋالغان ئاق ئىت ــ لېچىن گىرىگورىيغا يىراقتىن ئاق لاتىدەك كورۇنۇپ كەتتى.

ـــ ئاله كىش ـ كىش! باسه...ـــ دىگەن چىقىراق ئاۋاز گىرىگورىنىڭ قولىغا يەتتى.

ئۇ ئايغىرنىڭ چولۇرىنى بىر يولىلا قويۇۋېتىپ، ئالدىدا تىمە ۋەقە بولۇۋاتقانلىغىنى بىلىشكە تىرىشىپ، يىراقتا تىكىلىپ قاردى؛ ئەمما كوزلىرى ياشاڭغىراپ، قولاق تۈۋىدە شامال غۇيۇلداپ، ھىچنىمىنى ئاڭلاتقۇزمايتتى. ئەمدىلىكتە گىرىگورى پۈتۈنلەي ئۇۋۇغا بېرىلىپ كەتتى، ئۇ ئايغىرنىڭ بوينىغا ئىگىشۋېلىپ، قويۇندەك ئۇچۇپ باراتتى، يارنىڭ لىۋىگە يېتىپ كەلگەندە نە بوردىدىن، نە ئىتلاردىن ئەسەر يوق ئىدى، بىر دەمدىن كېيىن پانۇ ئات چاپتۇرۇپ كەلدى، ئۇ كىرىپىشنى چىپىدە توختىتىپ:

ـــ نەگە كەتتى؟ ـــ دەپ ۋاقىرىدى.

ـــ يارلىقىنىڭ ئىچىگە كىرىپ كەتكەن بولسا كېرەك.

ـــ سولدىن چېپىپ بېرىپ توس! ... ھەيدە!

پان، ئالدى پۇتلىرىنى كوتىرىپ، ئوينىقلاپ تۇرغان ئېتىنىڭ بېقىنىغا پاشنىسى بىلەن نىقتىدى ـ دە، ئوڭ تەرەپكە چاپتۇرۇپ كەتتى. گىرىگورى سايلىققا چۈشۈپ كېتىۋېتىپ، تىزگىننى تارتتى. ئاتنى بىر «چۇ!» دەپ نېرىقى تەرەپكە ئۇچۇپ ئوتتى. تەرگە پىشقان ئاتنى بىر يېرىم چاقىرىم مۇسابىقىچە قامچىلاپ، ھاي ـ ھۇي بىلەن چاپتۇرۇپ كەتتى. ئاتنىڭ تۇيىغىغا لاي يېپىشىپ شالتاقلاپ ماڭغاندا ـــ يۇزىگە لاي چاچرايتتى. دوڭلۇككە يىلان باغرىدەك ئەگرى ـ بۈگرى بولۇپ چىقىپ كەتكەن ئۇزۇن يارلىق ئوڭغا بۇرۇلغاندا، ئۇچ بولەك جىلغىغا ئايرىلىدى. گىرىگورى تۇغرىسىغا كەتكەن جىلغىنى كېسىپ ئوتتى ـ دە، دالدا بورىنى قوغلاپ كېتىۋاتقان ئىتلارنى كورۇپ، قىيالىقنىڭ يانباغرى بىلەن ئات چاپتۇ-

رۇپ كەتتى. ئىتلار بورىنى يارلىقىنىڭ ئوتتۇرىسىدىن،بولۇپمۇ ئەمەن ۋە ئولخا دەرەخلىرى قويۇق ئوسكەن توقايىزاردىن سۇرۇپ چىققانلىغى مەلۇم بولدى. يارلىق ئۇچكە بولۇنۇپ، ئۇچ جىلغا بولۇپ ئېقىۋاتقان جايدىن بورە تۇز دالىغا چىقتى ۋە ئىتلاردىن يۇز سارجىن ئالغا ئۇزۇپ كېتىپ، بۇرۇندىن شۋاق، يانتاق ئوسىدىغان قۇپ ـ قۇرۇق دالىغا ئوتۇۋالدى.

گىرىگورىي پۇتىنى ئۇزەكگىگە مەھكەم تىرەپ، بورىنىڭ ئارقىسىدىن كوز ئۇزمەي، شامالدىن ياشلانغان كوزلىرىنى يېڭى بىلەن ئېرتىپ تۇردى. سول تەرەپكە بىر پەس نەزەر تاشلاپ، ئۇزلىرىنىڭ يېرىنى تونۇدى. بۇ، كۇزدە ناتالىيە بىلەن شۇدىگەر قىلىپ ھەيدىگەن تىوت بۇرجەك يەر ئىدى. گىرىگورىي بىرەنىلا ئايغىرنى شۇدىگەرگە سالدى؛ ئايغىر شۇدىگەر ئىچىدىن قېقىلىپ ـ سوقۇلۇپ چىققانىنىڭ ئارىلىغىدا گىرىگورىينىڭ ئوڭغا بولغان ھەۋىسى پەسىيىپ كەتتى. ئۇ ئېغىر ھاسىراۋاتقان ئايغىرنى خوشياقماسلىق بىلەن نوقۇپ، يەنە بىر تەرەپتىن پان ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ قاراپ قالارمۇ، دىگەن ئەندىشە بىلەن ئۇنىڭ ئارقىسىدىن كوز ئۇزمەي قاراپ، ئېتىنى يورغىلىتىپ كەتتى.

يىراقتا، قىزىل ساي يېنىدا يەر ھەيدىگوچىلەرنىڭ بوش قالغان كەپىلىرى كورۇنەتتى. چەترەكتە مەخمەلدەك تاۋلىنىپ تۇرغان شۇدىگەرلىكتە ئۇچ جۇپ ئوكۇز يەر ھەيدەيدىغان پىلۇگنى سورەپ باراتتى.

«بىزنىڭ يېزىلىقلارغۇ. بۇكسىنىڭ يېرىدۇر؟... ئانىكۇشكىنىڭ بولسا كېرەك» ــ گىرىگورىي كوزلىرىنى قىسىپ شۇ تەرەپكە تىكىلدى، ئوكۇزلەرنى، قوش ھەيدەۋاتقان ئادەمنى تونۇدى.

ـــ تۇ ـ ت ـ تۇت!

گىرىگورىي ئىككى كازاكنىڭ پىلۇگنى تاشلاپ، سايـ لىققا ئوزىنى ئۇرۇپ، قېچىپ كەتمەكچى بولغان بورىنىڭ يولـ نى كېسىش ئۈچۈن يۈگۈرۈپ كېتىۋاتقانلىغىنى كـوردى. بىرـ سى ـــ ئىگىز بويلۇق، كـازاكچە قىزىل جىيەكلىك فـۇراژكا كىيگەن، تاسما بۇغۇچى ئىگىگـى ئاستىدىن تـارتىلغان ياش كازاك ـــ بويۇنتۇرۇقتىن سۇغۇرۇۋالغان تومۇرنى پۈلاڭلىتىپ كېلەتتى. شۇ ياقتا بوره توساتتىن بىر چوڭقۇر چونەككە زوڭ ئولتۇرۇپ قالدى. ئـاق ئىت لېچىن ئـۇچـقاندەك تېز كېلىپ بورىنىڭ ئۇستىدە هالقىپ ئوتتى ـ دە، ئالدى پۈتى پۈكۈلۈپ يېقىلىپ كەتتى؛ قېرى قانجىق ئوزىنى توختىتىشقا تىرىشىپ، شۇدىگەرگە ئارقا پـۇتىنى تـىرىۋالغـان بـولسىمۇ، ئـوزىنى ئوتۇۋالالماي، بورىنىڭ ئۇستىگىلا يېقىلدى. بوره ئۇنى بېشى بىلەن نېرى ئىتتىرىۋەتتى، قانجىق بىر يانغا يېقىلىپ ئـوڭـ دىسىغا چۈشتى. بىر توپ ئىت قاپ ـ قارا غۇژمەكبولۇۋېلىپ، بورىگە ئوزىنى ئۇردى ۋە شۇدىگەر ئۇستىدە بىر نەچچە سارـ جىن يەرگىچە تـوپىتەك يـۇمىلىنىپ، پـومداقلىشىپ كـەتتى. گىرىگورىي پاندىن يېرىم مىنۇت بۇرۇن ئۇلارنىڭ تـوپىسىگە يېتىپ كېلىپ، ئـاتتىن سـەكرەپ چۈشتـى ـ دە، قولىدىكـى ئوۋ پىچىغىنى ئارقىسىغـا قىلىۋېلىـپ، موكـكىدە تىزلىنىـپ ئولتۇردى.

ـــ ئەنە ئـۇ!... ئاستـدا يېتىپتـۇ!... كـىكىردىكىگـە سال!... ـــ دەپ ۋاقىرىدى تومۇر كوتىرىپ يۈگۈرۈپ كەلگەن كازاك؛ ئۇنىڭ هاسىراپ كـەتكەن ئـاۋازى گىرىگورىيغا تۇـ نۇش تۇيۇلدى. كازاك پىشىلداپ گىرىگورىينىڭ يېـنىغا ئۇـ زىنى تاشلىدى ـ دە، بورىنىڭ قوسىغىدىن چىشلىۋالغان ئىتنى

بوينىدىن تارتىپ، بورىنىڭ پۇتىنى چاڭگاللاپ تۇتۇۋالىدى. گىرىگورىي، بورىنىڭ هورپىيىپ تۇرغان تىكەندەك يىرىك يۇگىلىرىنى قايرىپ، كىكىرتىگىنى تاپتى ـ دە، پىچاقنى غاچچىدا سالدى.

ـــ ئىتلارنى... ئىتلارنى هەيدە!... ـــ دەپ خىرىلداپ ۋاقىرىدى چىرايى تاتىرىپ كەتكەن پان يۇمشاق هەيدەلگەن شۇدىگەرگە ئاتتىن سەكرەپ چۈشۈپ.

گىرىگورىي ئىتلارنى تەسلىكتە هەيدىۋېتىپ، پانغا قارىدى.

بېشىدىكى كازاكچە فۇراژكىسىنىڭ پارقىراپ تۇرغان قارا خۇرۇم تاسمىسىنى ئىڭىگىنىڭ ئاستىدىن تارتىۋالغان ستېپان ئاستاخوپ چەتتىرەك بىر يەردە تۇراتتى. ئۇ قولىدىكى توقۇرنى ئايلاندۇراتتى، كوكىرىپ كەتكەن توۋەنكى ئىڭىگى ۋە قاشلىرى دىر ـ دىر تىترەيتتى.

ـــ سەن قەيەرلىكسەن، يىگىت ـــ دەپ سورىدى پان ئۇنىڭغا تىكىلىپ، ـــ قايسى يېزىدىن؟

ـــ تاتار يېزىسىدىن، ـــ دەپ جاۋاپ بەردى ستېپان، ئاندىن گىرىگورىي تەرەپكە بىر قەدەم تاشلىدى.

ـــ پەملەك نېمە؟

ـــ ئاستاخوپ.

ـــ ياخشى، ئەزىزىم، سەن ئويۇڭگە قاچان قايتىسەن؟

ـــ كەچقۇرۇن.

ـــ مانا بۇ يىرتقۇچنى بىزنىڭ ئويگە ئاپىرىپ بەرسەك. ـــ پان پۇتى بىلەن بورىنى كورسەتتى؛ چىشلىرىنى كاسىلدىتىپ جان تالىشۋاتقان بورە، تىرنىغىغا بىر پارچە يۇڭ

ئىلىنىشىپ قالغان ئارقا پۇتىنى ئاسمانغا قىلىپ كوتەرگەن ئىدى، ــ قانچە ھەق تەلەپ قىلساڭ ــ بېرىمەن، ــ دەپ ۋەدە قىلدى ـ دە، قىپ ـ قىزىل يۇزىدىكى‌تەرنى شارپا بىلەن ئېرتىپ، بىر چەتكە چىقتى، ئاندىن يان تەرەپكە ئىگىشىپ، تاسمىلانغان سۇدانىنى يەلكىسىدىن تەسلىكتە ئالدى.

گىرىگورىي ئايغىرنىڭ قېشىغا كەلتتى. ئايغىنى ئۇزەڭگىگە قويۇۋېتىپ، ئارقىسىغا قايرىلىپ بىر قارىدى. پۇتۇن ۋۇجۇدىنى تىترەك باسقان ستېپان ۋەزمىن يوغان قوللىرىنى كوكرىكىگە مەھكەم بېسىپ، ئۇنىڭغا قاراپ كېلىۋاتاتتى.

18

پاسخا بايرىمىدىن بىر ھەپتە بۇرۇن، جۈمە كۈنىدىن شەنبە كۈنىگە ئوتەر كېچىسى بىر توپ ئايالالار كورشۇنوپلارنىڭ خوشنىسى پىلاگېيىنىڭ ئويىگە توپلىنىشتى. پىلاگېيىنىڭ ئېرى گاۋرىلا مەيدانىنكوپ لودزى① شەھىرىدىن يازغان بىر پارچە خېتىدە پاسخا بايرىمىدا دەم ئېلىشقا بارىمەن دەپ ۋەدە قىلغان ئىدى. پىلاگېيە ئوي ئىچىنى دۇشەنبە كۈنىلا ئاقلاپ تەييار قىلىپ قويغان ئىدى. پەيشەنبە كۈنىدىن تارتىپ مانا كېلىدۇ، ئەنە كېلىدۇ دەپ، دەرۋازىغا چىقىپ قارايتتى، چاچلىرى چۈۋۈلغان، يادىپ قۇرۇپ كەتكەن، چىرايى ئوڭگەن ھالدا قاشا تامنىڭ يېنىدا ئۇزاق ۋاقىت تۇرۇپ قالاتتى؛ كېلىۋاتقان بولمىسۇن يەنە؟ دەپ قولىنى پىشانىسىغا

① لودزى ــ پولشىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىدىكى بىر شەھەر ــ ت.

تۇتۇپ، يىرا قلارغا تىكىلەتتى. ئۇنىڭ ئاي ـ كۈنى تـوشۇپ، تۇغۇتى يېقىنلىشىپ قالغان، قوسغىدىكى بالا قانۇنى ـ گاۋ-رىلانىڭ ئوز پۇشتىدىن بولغان ئىدى: بۇلتۇر يازدا گاۋرىـلا پولكتىن كەلگەندە خوتۇنىغا پولشىدىن سوغات ئۇچـۇن بىـر كىيىملىك چىت ئېلىپ كەلگەن ئىدى؛ شۇ چاغدا ئۇزۇن تۇر-ماي، خوتۇنى بىلەن 4 كېچە بىللە بولغان ئىدى، 5 ـ كۈنـى بولسا، ئىچىپ مەس بولۇپ، پولەكچە ۋە نېمىسـچە تىللاپ ـ سوكۇپ كەتكەن، 1831 ـ يىلى پولشا ھەققىدە كازاكچە توقۇل-غان بىر قوشاقنى كۈيلەپ يىغلاپ كەتكەن ئىدى. ئۇنـى ئۇ-زاتقىلى كەلگەن يار ـ بۇرادەرلىرى شـىرە يېنىـدا ئۇنىـڭ بىلەن بىللە ئولتۇرۇپ، تاڭدىن بۇرۇن ھاراق ئىچىپ، مۇنۇ قوشاقنى ناخشا قىلىپ ئېيتىشقان ئىدى:

دېيىشەتتى پولشىنى كوپ پاراۋان،
بىلىسەك، ھەممە ئاچ ـ يالىڭاچ، ناتۋان.
پولشىدا بار بىرلا مىسكىن مەيخانە،
بۇ مەيخانە پولەكلەرگە شاھانە.

بۇندا ئىچەر ئۇچ ياش يىگىت مەي ـ ھاراق،
بىر سى نېمىس، بىر سى پولەك، بىر كازاك.
نېمىس ھاراق ئىچىپ، تەڭگە تاشلايدۇ،
پولەك ئىچىپ، بىر چېرۇۋنىنى تولەيدۇ.

كازاك يۇرەر، پۇل تولىمەي، دېرىكلاپ،
ئايىغىدا ـ شىپورلىرى جىرىڭلاپ.
مەي ساتقۇچى ئايالنى ئۇ ئىملايدۇ:
«مەن بىلەن كەت، مەي جانىنىم، يۇرا» دەيدۇ.

«بىز تەرەپتە تىنچ دوڭغا كېتەيلى،
بىزنىڭ دوندا راھەت ئومۇر سۈرەيلى.
يېپ ئىگىرمەس، باپكا بولماس، چاچماس دان،
يەر ھەيدەش يوق، تۇرمۇش ئوتەر پاراۋان».

تاماقتىن كېيىن گاۋرىلا ئائىلىسى بىلەن خوشلىشىپ كېتىپ قالغان ئىدى. شۇ كۈنىدىن باشلاپ پىلاگېيە پات-پات كوينىگى ئۈستىدىن قوسىغىنى سىلايدىغان بولۇپ قالدى.

ئۇ، ناتالىيە كورشۇنوۋاغا ئوزىنىڭ ئېغىر ايياق بولۇپ قالغانلىغىنىڭ سەۋەبىنى مۇنداق چۈشەندۈردى:

— قارا، سۈيۈملۈكۈم، گاۋرىلا كېلىشتىن بۇرۇن بىر چۈش كورگەنتىم، مەن سايلىقتا كېتىۋاتقانمىشمەن. سىپاس بايرىمىدىن بۇرۇن سېتىۋەتكەن قېرى ئىنىگىمىز ئالدىمدا كېتىۋاتقانمىش؛ ئەمچەكلىرىدىن سۈتى يولغا ئېقىۋاتقانمىش...«ياۋەببىم، — دەپ ئويلىدىم ئىچىمدە، — نىمىشقا بۇنى چالا ساققاندىمەن؟» شۇندىن كېيىن قېشىمغا دروزدىنغا موما خېمىر-تۇرۇش سوراپ كىردى، مەن ئۇنىڭغا چۈشۈمنى سۆزلەپ بەردىم. ئۇ ماڭا: «سەن بىر پارچە شامنى سۇندۇرۇپ، ئۇنى يۇمۇلاقلاپ، ئېغىلدىكى ئىنەكنىڭ قىغىنى ئاستىغا كومۇپ قوي. ئۇنداق قىلمىساڭ، دەرىزەڭنىڭ تۈۋىدە بالا-قازا ئارىلاپ يۈرۈپتۇ» — دىدى. ئۇياق-بۇياقنى ئاقتۇرسام، زادىلا شام يوق، بىر دانە شام بار ئىدى، بالىلار ئەپچىقىپ، يەر ئومۇچىگىنى ئۈۋىسىدىن چىقىرىش ئۈچۈن ئىشلىتىپ قويۇپتۇ. شۇ ئاردا گاۋرىيوشا كېلىپ قالدى — بالا-قازا دېگەن مانا شۇ! شۇنىڭغىچە ئۇچ يىل كوينەك ئالماشتۇرۇپ ھالىم قالمىدى.

ئەمدىچۇ، ھەي... ــ پىلاگىيە دومبىيىپ تۇرغان قوسغىنى بار-مىغى بىلەن نوقۇپ ھەسرەت قىلاتتى.

پىلاگىيە ئىرىنى تولا كۆتۈپ تاقىتى - تاق بولدى. ئادەمسىز زېرىكىپ كەتتى، شۇنىڭ ئۈچۈن جۇمە كۈنى بىر قانچە خوشنا ئاياللارنى ئويىگە چاقىرىپ، ۋاقىت ئوتكۈزمەكچى بولغان ئىدى. ناتالىيە توقۇلۇپ بولمىغان بىر پايپاقنى كوتىرىپ كىردى (باھار يېقىنلىشىپ قالغان بولسىمۇ ــ گىرىشاكا بوۋىنىڭ پۇتى تېخىمۇ قاتتىق توڭغان ئىدى)، ئۇنىڭ روھى كوتىرەڭگۈ ئىدى، ئورنى كەلمىسىمۇ، ئانچىكىم چاقچاقلارغىمۇ كۈلەتتى. لېكىن ئەسلىنى ئالغاندا، ئىرىنى سېغىنغانلىغىنى ئاياللارغا بىلىندۈرمەسلىك ئۈچۈن ئەتەي شۇنداق قىلاتتى. پىلاگىيە بىنەپشىرەڭ تومۇرلىرى پولتىيىپ تۇرغان يالىڭاچ پاچاقلىرىنى مەشتىنى ساڭگىلىتىپ ئولتۇرۇپ، ئەكەنايناق ياش چوكان فروسەنىڭ چىشىغا تىگەتتى.

ــ فروسكا، سەن ئوز كازاكىڭنى قانداق ئۇردۇڭ؟

ــ قانداق ئۇرغانلىغىنى بىلمەمسەن؟ دۇمبىسىگە، بېشىغا، توغرا كەلگەن يېرىگە ئۇرۇۋەردىم.

ــ مەن ئۇنى دېگىنىم يوق، قانداق بولۇپ ئۇرۇشۇپ قالدىڭلار دېمەكچىدىم.

ــ بىر ئىش ئوتتى - دە، ــ دەپ جاۋاپ بەردى فروسە خالىمىغان ئەلپازدا.

ــ سەن ئوز ئېرىڭنى يات بىر ئايال بىلەن تۇتۇۋالغان بولساڭ گەپ قىلماي قويۇۋېتەتتىڭمۇ؟ ــ دەپ سوراپ قالدى قوناق شېخدەڭ ئۇزۇنتۇرا بىر چوكان ــ كاشۇلىن ماتۇبېنىڭ كېلىنى سوزىنى دانمۇ - دانە قىلىپ.

ــ ئېيتقىنا، فروسىنيە.

ـــ نىمىسىنى ئېيتمەن!... باشقا گەپ يوقمۇ قىلىدىغان؟...

ـــ تارتىنما، بۇ يەردىكىلەرنىڭ ھەممىسى ئۆزۈڭ.

فروسە چېقىۋاتقان ئاپتاپپەرەس شاكىلنى قولىغا تۇكۇرۈپ كۈلدى:

ـــ مەن ئۆزاقتىن بۇيان ئۇنىڭغا سەپ ـ سېلىپ بىر ئىشى بارلىغىنى سېزىپ يۈرەتتىم، بۇ يېقىندا بەزى كىشىلەر ـ دىن: ئېرىنىڭ تۇگمەندە دوننىڭ نېرىقى قىرغىغىدا ياشايدىغان بىر تۇل خوتۇن بىلەن قاش ئېتىشىپ يۈرىدۇ، دىگەن گەپ ـ لەرنى ئاڭلاپ قالدىم... تۇگمەنگە باردىم، قارىسام، ئۇلار تېـ رىق ئاقلايدىغان سوقىنىڭ قېشىدا تۇرۇشۇپتۇ.

ـــ ھە، راستلا، ناتالىيە، ئېرىڭ توغرىلىق بىرەر گەپ ئاڭلىغىنىڭ يوقمۇ؟ ـــ دەپ گەپنى بولدى كاشۇلىنىڭ كېلىـ نى ناتالىيىگە قاراپ.

ـــ ئۇ ياگودنويدا ... ـــ دەپ ئاستا جاۋاپ بەردى ناتالىيە.

ـــ ئۇنىڭ بىلەن بىللە تۇرۇش خىيالىڭدا بارمۇ ياكى يوقمۇ؟

ـــ ناتالىيە بىللە ئوتۇشنى ئويلىسا كېرەك، لېكىن ئاۋۇ نىمە ناتالىيىنىڭ كوڭلىنى چۈشەنمەيدۇ ـ دە، ـــ دەپ گەپكە ئارىلاشتى پىلاگېيە.

ناتالىيە توساتتىن يۇزىگە ئىسسىق قان ئۇرۇلغاندەك بولۇپ، كوزىگە ياش تولغانلىغىنى سەزدى. ئۇ بېشىنى دەرھال توقۇۋاتقان پايپاقنىڭ ئۇستىگە ئېگىشتۈرۈۋېلىپ، ئايالارغا كوز قىرى بىلەن قاراپ قويدى، ھەممەيلەننىڭ ئوزىگە قاراپ تۇرغانلىغىنى كورۈپ، ئۇياتتىن قىزىرىپ كەتكەنلىگىنى ئۇلار ـ

دىن يوشۇرالمايدىغانلىغىنى چۈشەندى ـ دە، تىزدىدىكى يىپ توپنى ئەتەي يەرگە چۈشۈرۈۋەتتى ۋە پەسكە ئىگىشىپ، بارماقلىرى بىلەن سوغاق پولنى سىپىلاشقا باشلىدى. بۇ ئىشنى ئەتەي شۇنداق قىلغانلىغىنى ھەممەيلەن بايقىغان ئىدى.

ـ ئۇنداق تىنمىگە بىرنى تۇكۇرۈپ، كۆلۈكدىن چىقىرۋەت، باش ئامان بولسا، كىيىدىغان ھەممە نەرسە تېپىلىدۇ، ـ بىر ئايال سەمىمى ئىچ ئاغرىتىپ، شۇ مەسلىھەتنى بەردى.

ناتالىيىنىڭ بايقى سۆزىدىكى كەيپى خۇشلىغى شامالدىكى ئۇچقۇندەك يوقاپلا كەتتى. ئايالار ئەڭ يېقىنقى مىش ـ مىش گەپلەر ۋە غەيۋەتلەرگە يوتكەلدى. ناتالىيە گەپكە ئارىلاشماستىن، جىملا پايپىغىنى توقۇشقا كىرىشتى. ئۇ پاراڭ تۇگىگىچە ئاران چىداپ ئولتۇردى ـ دە، كېيىن چىقىپ كەتتى، ئۇ كېتىۋېتىپ كۆلدە نا ئېنىق بىر قارارغا كېلىپ قويدى. ئۇ مۇجمەل ئەھۋالغا چۈشۈپ قالغانلىغىغا (گىرىگورىيىنىڭ ئۇزۇل ـ كېسىل كېتىپ قالغانلىغىغا ئۇ ھامان ئىشەنمەيتتى، شۇڭا كۆلدە ئۇنى ئەپۇ قىلىپ، قايتىپ كېلىشىنى كۈتەتتى) نومۇس قىلاتتى، بۇنداق نومۇس ئۇنى توۋەندىكىچە ئىش قىلىشقا مەجبۇر قىلاتتى؛ ناتالىيە ئويدىكىلەردىن يوشۇرۇنچە ياگودنويىدىكى گىرىگورىيغا خەت يېزىپ، سېنىڭ پۇتۇنلەي كېتىپ قالغانلىغىڭ راستمۇ ياكى قايتىپ كېلىش نىيىتىڭ بارمۇ، دەپ سوراپ باقماقچى بولدى. ئۇ پىلاگېيىنىڭ ئويىدىن كەچ قايتتى، گىرىشاكا بۇۋا ئىچكەركى ئويدە كونىراپ كەتكەن، شام تامچىلىرى يېپىشىپ قالغان، كون مۇقاۋىلىق ئىنجىلنى ئوقۇپ ئولتۇراتتى، مىرون گىرىگورىيېۋىچ بېلىق تورىنىڭ پۇتۇشكە ئاز قالغان بىر چېتىنى توقۇۋېتىپ، مىخەينىڭ ھىكايىسىغا قۇلاق سالاتتى، مە

خەي بۇرۇنقى چاغدا ئولتۇرۇلگەن بىر ئادەم توغرىلىق سوزـ
لەپ بېرىۋاتاتتى. ناتالىيىنىڭ ئانىسى بالىلىرىنى ياتقۇزۇپ
بولۇپ، تاپىنى قارىيىپ كەتكەن ئايىغىنى ئىشىك تەرەپكە
ئۇزىتىپ، مەشىنىڭ ئۇستىدە ئۇخلاۋاتاتتى. ناتالىيە يېشىنىپ،
ئۆينىڭ ئىچىنى مەقسەتسىز بىر ئايلىنىپ چىقتى. چوڭ ئۆينىڭ
تاختاي بىلەن توسالغان بىر بۇرجىكىدە ــ ئۇرۇقلۇققا ئېلىپ
قويۇلغان بىر دوۋە كەندىر ئارىسىدا چاشقانلارنىڭ ۋىچىرلـ
ىغىنى ئاڭلىناتتى.

ناتالىيە چوڭ دادىسىنىڭ ھۇجرىسىدا بىردەم توختاپ
تۇرۇپ قالدى. بۇلۇڭدىكى شىرە يېنىغا كېلىپ، بۇتلارنىڭ
ئاستىدا تىزىقلىق تۇرغان بىر دەستە چېركاۋ كىتابلىرىغا تە
كىلىپ قارىدى.

ــ چوڭ دادا، سەندە قەغەز بارمۇ؟

بوۋاي پىشانىسىنى پۇرۇشتۇرۇپ، كوزەينەك ئۇستىدىن
قارىدى:

ــ قانداق قەغەز؟

ــ خەت يازىدىغان قەغەز.

گىرىشاكا بوۋا بىر دىنىي كىتابنى ۋاراقلاپ ئىچىدىن
پۇرلىشىپ كەتكەن، سېسىغان ھەسەل پۇرىغى كېلىپ تۇرىدىغان
بىر ۋاراق قەغەزنى تېپىپ بەردى.

ــ قېرىنداش بارمۇ؟

ــ دادامدىن سورا، يۇگۇر، قالىغىچىم، ماڭا توسقۇن
بولما.

ناتالىيە دادىسىدىن بىر كوتىمەك قېرىنداشنى ئالدى.
شىرەنىڭ يېنىدا ئولتۇرۇپ، خېلى بۇرۇنلا ئويلاپ قويغان،

يۇرىگىنى تاتىلاپ كەلگەن ئوي - پىكىرلىرىنى ئازاپ ئىچىدە پىگىتۇاشتىن يەنە بىر ئويلاپ چىقتى.

ئەتىسى ئەتىگەن گېتكوغا ھاراق پۇلى بېرىشكە ۋەدە قىلىپ، تۇۋەندىكى مەزمۇندا يېزىلغان خەت بىلەن يولغا سالدى:

«گىرىگورىي پانتېلېيۇنچ!

ماڭا خەت ئارقىلىق خەۋەر قىلساڭ، مەن نېمە قىلىشىم كېرەك؟ مېنىڭ ۋەيران بولغان تۇرمۇشۇم مۇشۇنداق كېتىۋېرەمدۇ؟ سەن ئويدىن كەتكەندە ماڭا بىر ئېغىز مۇ گەپ قىلمىدىڭ، مەن ساڭا ھېچبىر يامانلىق قىلمىغان ئىدىم. سېنى مەن ئىختىيارىمنى ئوز قولۇمغا بېرەر ۋە كېلىش - كېلىمسىلىگىنى ئېيتار دەپ تا شۇكە مگىچە كۇتتۇم، ئەمما سەن يېزىدىن چەتكە چىقىۋېلىپ، ئولۇكتەك جىمىپ كەتتىڭ.

مەن سېنى قىزىق قانلىق بىلەن كېتىپ قالدى، قايتىپ كېلەر دەپ كۇتكەن ئىدىم، ئەمما مەن سىلەرنى بىر-بىرىگىلاردىن ئاجرىتىۋەتمەكچى ئەمەسمەن. ئىككى ئادەم خاكسار بولغىچە، مەن ئوزەملا توپىغا يەم بولۇپ، ئاياق-ئاستى بولۇپ كەتكىنىم ياخشى. ئاخىرقى قېتىم رەھىم قىل، خەت ياز. جاۋاۋېتىنى بىلسەم، پىكرىم بىر يەردە بولاتتى، ھازىر مەن يولىنىڭ ئوتتۇرىسىدا قالدىم.

گىرىشا، ئەيسانىڭ ھەققى - ھورمىتى، ماڭا ئاچچىغىڭ كەلمىسۇن!

— ناتالىيە».

ئىچىش ۋاقتى يېقىنلىشىپ قالغانلىقىنى سەزگەن گېتكو قاپىقىنى ئاچماستىن، ئاتىنى ئاستا خامانىنىڭ ئۇستىگە ئېلىپ چىقتى: مىرون گىرىگورىيېۋىچقا تۇيدۇرماستىن، ئۇنى يۇ-

گه نلدی ـ ده، یورغىلىتىپ چېپىپ كەتتى. ئات ئۈستىدە ئۇ كازاكلارغا ئوخشاش چاققان ئولتۇرالمايتتى، شۇڭا ئات چاپقاندا يىرتىلىپ كەتكەن يېڭى بىلەن جەينەكنى لىكىلدىتىپ باراتتى؛ كوچىدا ئويناۋاتقان بىر توپ كازاك بالىلىرىنىڭ ئادەمنى بىزار قىلىدىغان شاۋقۇن ـ سوراقنى ئاستىدا ئۇ ئاتنى قاتتىق چاپتۇرۇپ كەتتى.

— خوخۇل!... ھەي خوخۇل!...

— ئېپلاس ـ خوخۇل!

— ئاتتىن يىقىلىسەن!...

— قاشانىڭ ئۈستىگە چىقىۋالغان ئىتقا ئوخشايدۇ! — دەپ بالىلار ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ۋاقىراپ قېلىشتى.

گېپتكو كەچكە يېقىن جاۋاپ خەت ئېلىپقايتىپ كەلدى. بۇ چاقماق قەن ئورالغان بىر پارچە كوك قەغەز ئىدى؛ گېپتكو قوينىدىن خەتنى چىقىرىۋېتىپ ناتالىيىگە كوزىنى قىسىپ قويدى.

— يول بەك يامان ئىكەن، كىچىك خېنىم! ئوكۇل ـ دوكۇل. گېپتكونىڭ ئۇچەي ـ باغرى ئۇزۇلۇپ كېتىشكە تاس قالدى!

ناتالىيە خەتنى ئوقۇپ تاتىرىپ كەتتى. يۈرىگىگە توت خەنجەر سانچىلغاندەك بولدى.

خەتتە توتلا سوز بار ئىدى: «يالغۇز ياشاۋەر، مېلىخوپ گىرىگورىي».

ناتالىيە ئوزىنى توتۇۋېلىشقا كۈچى يەتمەسلىگىگە كوزى يەتكەندەك، ناھايىتى ئالدىراشلىق بىلەن هويلىدىن ئويگە كىرىپ، ئوزىنى كاۋاتقا ئاتتى. لۈكىنىچىنا بايرامليق نەرسىلەرنى بالدۇرراق پىشۇرۇپ بىكار بولۇش ئۈچۈن مەشكە كېچىلەپ ئوت يېقىپ قىزىتىپ قويۇشقا كىرىشكەن ئىدى.

ـــ ناتاشكا، كەل، ماڭا قارىشىپ بەر، ـــ دەپ چاقىرىدى ئۇ قىزنىڭ.

ـــ بېشىم ئاغرىۋاتىدۇ، ئانا، بىردەم يېتىۋالاي.

لۇكىنچىنا ئىشىكتىن بېشىنى چىقىرىپ:

ـــ تۇزلىغان تەرخەمەك سۇيىنى ئىچسەڭ بولاتتى، ـــ هەي؟ هازىرلا كوكىلۇڭ ئېچىلىپ قالاتتى.

ناتالىيە قۇرۇپ كەتكەن تىلى بىلەن مۇزدەك لەۋلىرىنى يالاپ، ئۇنچىقمىدى.

ئۇ كەچكىچە بېشىغا ئىسسىق تېۋىت رومالىنى ئوراپ ياتتى، تۇگۇلۇپ قالغان بەدىنى ئۇيۇشۇپ، تىترەپ تۇراتتى. ئۇ ئورنىدىن تۇرۇپ ئاشخانىغا چىققاندا مىرون گىرىگورىيېۋىچ بىلەن گىرىشاكا بوۋا چېركاۋغا بېرىشقا هازىرلىنىپ تۇراتتى. ناتالىينىڭ ئىككى چېكىسىدە، سىلىق تاراڭغان قارا چاچلىرىنىڭ ئاستىدا تەر تامچىلىرى پاقىراپ تۇراتتى. دەرتتىن خىرەلىشىپ قالغان كوزلىرى بىر ئاز ئولتۇرۇشۇپ كەتكەن ئىدى.

مىرون گىرىگورىيېۋىچ كەڭشالۇۋرىنىڭ بىرقاتار تۇگمىلىرىنى ئېتىۋېتىپ، قىزنىڭ كوز قىرى بىلەن قارىدى.

ـــ كېسەل سېنى ساقلاپ تۇرغاندەك بۇگۈنلا بېتاپ بولۇپ قالغىنىڭنى قارا، قىزىم. يۇر، مۇقەددەس سەھەر ئىبادىتىگە بارىمىز.

ـــ كېتىۋېرىڭلار، مەن سەل تۇرۇپ بارىمەن.

ـــ كىشىلەر تارقالغاندا بارامسەن؟

ـــ ياق، كىيىمىمنى كىيىۋالاي... كىيىنىپ بولۇپلا ماڭىمەن.

كازاكلار كېتىشتى، ئويدە لۇكىنچىنا بىلەن ناتالىيە قالدى، ناتالىينىڭ ئەزالىرى بوشىشىپ، ساندۇقنىڭ يېنىدىن

كارۋاتنىڭ قېشىغا باردى. ساندۇقتىكى بىر دوۋە كىيىم ـ كېچەكـ لىرىگە نۇرسىز كوزلىرىنى تىكە تتى، لەۋلىرىنى پىچىرلىتىپ، ئازاپ ئىچىدە نىمىلەرنىدۇر ئويلايتتى. لۇكىنچىنا ئۇنى قايسى كىيىمـ نى كىيىشنى بىلمەي تۇرۇپ قالغان ئوخشايدۇ، دەپ ئويلىدى ـ دە، ئانىلىق مېھرى بىلەن:

ـــ قوزام، مېنىڭ كوڭ يوپكامنى كىيىسەڭ بولامدىكىن. ساڭا تازا ياراشىدۇ، ـــ دىدى.

بۇ يىل پاسخا بايرىمىدا ناتالىيىگە يېڭى كىيىم تىكـ تۇرمىگەن ئىدى. قىز ۋاقتىدا ناتالىيە ھەر بايرامدا ئېتىگى تار كوڭ يوپكا كىيىشنى ياخشى كۆرەتتى، لۇكىنچىنا بۇنى ئەسكە ئېلىپ، كىيىم تاللىغاندا قىزىمنىڭ كۆڭلى يېرىم بولمىسۇن دەپ، ئوز بوخچىسىنى ئۇنىڭغا تەڭلەپ تۇرۇۋالدى.

ـــ كىيەمسەن؟ ھازىر ئېلىپ بېرىمەن.

ـــ ياق، مۇشۇ كىيىمنى بىلەن كېتىۋېرىمەن. ـــ ناتالـ يە ئوزىنىڭ يېشىل يوپكىسىنى ساندۇقتىن ئاۋايلاپ تارتىپ چىقاردى ـ دە، توساتتىن، توي بولۇشتىن ئىلگىرى گىرىگورىي يۇز كورۇش ئۇچۇن كەلگەندە مۇشۇ يوپكىنى كىيىپ چىققانلـ غى، شۇ چاغدا سالقىن لاپاس ئاستىدا گىرىگورىي ئۇنى چو ـ كۇلدىتىپ سۇيۇپ ئىزا تارتقۇزغانلىغى ئېسىگە چۇشۇپ، ئوپكـ سىنى باسالماي پىخىلداپ يىغلىۋەتتى. قىيا ئېچىلغان ساندۇقـ نىڭ قاپقىغى ئۇستىگە كوكسى بىلەن دۇم چۇشتى.

ـــ ناتالىيە، نىمە بولدۇڭ؟... ـــ ئانىسى قولىنى بىر ـ بىرىگە ئۇرۇپ ئالاقزادە بولۇپ قالدى.

ناتالىيە قاپساپ كەلگەن قاتتىق يىغىنى توختىتىۋېلىپ، ئوزىنى ئاران ساقلاپ قالدى ۋە ياسىما كۇلكە بىلەن كۇلۇپ قويدى.

— بۇگۈن ماڭا نىمە ئىش بولغاندۇ ...
— ئاھ، ناتاشكا، سېزدىپ تۇرۇپتىمەن...
— جېنىم ئانا، نېمىنى سەزدىڭىز؟ — ناتالىيە يېشىل يوپكىنى بارماقلىرى بىلەن مىجىغلاپ زەردە بىلەن ۋاقىرىۋەتتى.
— ئەھۋالىڭ ناچارلىشىۋاتىدۇ... ئەرگە تېگىش كېرەك.
— بولدىلا!... ئەرگە تېگىپمۇ كوردۇم.
ناتالىيە ئوز خانىسىغا كىيىنىش ئۈچۈن كىرىپ كېتىپ، بىرەمدىن كېيىن ئاشخانىغا قايتىپ چىقتى؛ ئۇ بىر قۇر يا-سانغان ئىدى، بېلى ئىنچىكە كەلگەن ناتالىيىنىڭ چىرايى ئوڭگەن، كوكۈمتوۇل سۇپ - سۇزۇك يۇزىدە قىزىللىق يوقالغان ئىدى.
— ئوزەڭ يالغۇز مېڭىپ تۇرغىن، مەن تېخى تەييارلىنىپ بولمىدىم، — دىدى ئانىسى.
ناتالىيە قولياغلىغىنى يېڭىگە قىستۇرۇپ، پىشايۋانغا چىقتى. دون تەرەپتىن چىقىۋاتقان شامال دەريادا ئېقىۋاتقان مۇزلارنىڭ شاۋقۇلدىغان ئاۋازىنى ۋە ئېرىگەن قار سۇيىنىڭ چۇچۇك، هاياتبەخش هىدىنى ئېلىپ كېلەتتى. ناتالىيە سول قولى بىلەن يوپكىسىنىڭ ئىتىگىنى كوتىرىۋېلىپ، كوچىدا يېيىلىپ ياتقان ئويمانلاردىكى سەدەپتەك پارقىراپ تۇرغان يامغۇر سۇيىنى چەتلەپ مېڭىپ، چېركاۋغا يېتىپ باردى. يول ئۇستىدە ئۇ ئېغىر بېسىق بولۇشقا، ئاۋالقى روھىي هالىتىگە كېلىۋېلىشقا شۇنچە تىرىشقان بولسىمۇ، بايرامنىلا ئويلاپ، ئوي پىكرىنى ئۇششاق - چۈششەك نەرسىلەرگە يۇرگۈزمەكچى بولسىمۇ، لېكىن پىكرى - خىيالى تەرسالىق بىلەن قوينىدىكى ئاشۇ كوك قەغەزگە كېتەتتى، كوز ئالدىغا گىرىگورىي بىلەن هىلىقى بەختىيار ئايال كېلىۋالاتتى، بۇ ئايال ناتالىيىنى مەسخىرە قىلىپ

كۆلۈۋاتقانـدۇ، هەتتا رەھىمى كېلىپ ئېچىنىۋاتقان بـولۇشىمۇ مۇمكىن...

ناتالىيە چېركاۋنىڭ پەنجىرىلىك قوراسىغا كىردى. يـەر گىتلەر ئۇنىڭ يولىنى توسۇۋالدى. نـاتالىيە چەت بىلەن مېـڭىپ، ئۇلارنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ قالدى:

ـ كىم بۇ؟ تونۇددىڭمۇ؟

ـ ناتاشكا كورشۇنوۋاغۇ.

ـ ئىششىق كېلىنى يارمىش، شۇنىڭ ئۈچۈن ئېرى تاشـلاپ كېتىپتۇ، دېگەن مىش ـ مىش گەپ بار.

ـ بىكار گەپ! ئۇ ئۇز قېينانىسى پانتېلېي توكۇر يـەلەن يۈرەرمىش.

ـ ھە، گەپ مۇنداق ئىكەن ـ دە! گىرىشكا شۇنىڭ ئۈچۈن ئويدىن قاچقان ئىكەن ـ دە!

ـ ئۇنداق بولمىغاندا، نىمىشقا قاچىدۇ؟ بۇ ئايال ھاـ زىرمۇ...

ناتالىيە ئوڭغۇل ـ دوڭغۇل يا تەۋزۇلغان تاشلارغا قېقىلىپ پۇتلىشىپ، چېركاۋ ئاستانىسىغا بېرىۋالدى. ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ئاسـتا ئېيتىلغان پاسكىنا، ئۇياتسىز بىر سوز كوڭلىگە ناھايىتى قاتـتىق تېگىپ كەتتى. ئاستانە يېنىدا تۇرغان قىزلارنىڭ پىخىلـداپ كۆلۈشى ئاستىدا ناتالىيە مەس ئادەمدەك دەلـدەڭشىپ، باشقا بىر ئىشىكتىن كوچىغا چىقتى ـ دە، ئويىگە قاراپ چاپتى. دەرۋازىسىنىڭ ئالدىغا بارغاندا، نەپەس ئېلىۋېلىپ، پۇتلىرى ئېتىگىگە يوگىلىپ قالغان ھالدا ھـويلىغا كىردى؛ چىشلەۋېـرىپ ئىششىپ كەتكەن ۋە قاناپ كەتكەن لەۋلىرىنى يەنە چىشـلەيتتى. ھويلا ئىچىدىكى سىرىن رەڭدىكى قارا ئۇغۇلۇقتا ئامـبارنىڭ قىيا ئېچىلغان ئىشىگى قارىيىپ كورۈنەتتى. ناتالىيە

ئاخرقى كۆچنى يىغىپ، ئىشىكنىڭ يېنىغا يۆگۈرۈپ باردى ـ ده، ئالدىرا شلىق بىلەن بوسۇغىدىن ئاتلاپ ئوتتى، ئامبارنىڭ ئىچى سالقىن بولۇپ، تاسما جابدۇقلارنىڭ، كوكىرىپ كەتكەن پالـ خال ـ ساماناللارنىڭ هىدى گۇپۇلدەپ پۇراپتتى. خورلۇق ۋە ئۇمىتسىزلىك سەۋەبى بىلەن ئېغىر قايغۇ ـ هەسرەت ئىچىده قالغان ناتالىيە ئەس ـ هۇشىنى يوقاتقان هالدا پاي‌پاسلاپ بىر بۇلۇڭغا يېتىپ باردى. چالغا ئوغاقنى قولىغا ئېلىپ، سېپىنى چىقىرىپ تاشلىدى(ئۇ ئالدىرىماي، تېنىمەي ئېنىق، دادىل هەركەت قىلاتتى)، شۇندىن كېيىن بېشىنى ئارقىسىغا تاشلاپ، ئۆزىنىڭ جاسارىتىدىن، دادىللىغىدىن مەمنۇن بولغانده‌ك، ئوغاقنىڭ بىسىنى بوغۇزىغا قويۇپ، كۈچ بىلەن ئۆزىنى بوغۇزلىدى. ۋەهشىيانە كويدۇرگەن ئاغرىقتا چىدىيالماي، زەربە يېگەن ئادەمده‌ك غۇلاپ چۈشتى، ئەمما باشلىغان ئىشى چالا قالغانلىغىنى سەل ـ پەل بايقىدى ـ ده، توت پۇتلىنىپ ئورنىدىن كوتىرىلدى، ئاندىن كېيىن، تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ قالدى؛ ئەمدى ئالدىراشلىق بىلەن (چۈنكى ئۇ كوكرىگىگە ئېقىپچۈشۈۋاتقان قاندىن قورققان ئىدى) يالقىسىنىڭ كونۇپكىلىرىنى دىر ـ دىر تىترىگەن بارماقلىرى بىلەن يۇلۇپ، نىمشەقىدۇر كوپتىسىنىڭ تۈگمىلىرىنى يەشتى. قاتتىق تۈگىلىپ قالغان كوكرىگىنى بىر قولى بىلەن تارتىپ تۇرۇپ، يەنه بىر قولى بىلەن ئوغاقنىڭ بىسىنى ئۆزىگە توغرىلىدى ـ ده، تىزى بىلەن ئومىلەپ تامنىڭ تۈۋىگە باردى، ئاندىن ئوغاقنىڭ ساپ بېكىتىلىدىغان ئوتەس تەرىپىنى تامغا تىرىدى ۋە ئارقىغا قايرىلغان بېشىنى ئىككى قولى بىلەن تۇتۇپ تۇرۇپ، كوكسى بىلەن ئۆزىنى ئالغا ئىتتەردى، يەنه ئىتتەردى... بەدىنى كاپوستا توغرىغانده‌ك غاچ ـ غاچ قىلغانلىغىنى ئېنىق ئاڭلىدى؛ ئاغ

رىق بارغانسېرى كۈچىيىپ، كوكسىدىن كانىيغا كەلدى. قۇلغى يېگىنە سانچىغاندەك زىڭىلداپ كەتتى...

ئويىنىڭ ئىشىگى غىچىلداپ ئېچىلدى. لۇكىنىچنا پۇتىنىڭ ئۇچى بىلەن مېڭىپ پەلەمپەيدىن پايپاسلاپ چۈشۈۋاتاتتى. چېركاۋنىڭ قوڭغۇراقخانىسى ئۇستىدە بىر ئولچەمدە ئۇرۇلغان قوڭغۇراق سادالىرى ئاڭلىناتتى. دون دەريا سىدا مۇز پارچىلىرى بىر - بىرىگە مىنگىشىپ، تىنىمسىز غاراسلاپ ئاقاتتى. سۇيى ئۇلغىيىپ لىق ئاققان دون ئازاتلىققا چىققانىدەك سۈيۈنۈپ، ئوزىنى تۇتقۇن قىلغان مۇزلارنى ئازوپ دېڭىزى تەرەپكە ھەيدەپ باراتتى.

19

ستېپان گىرىگورىيېنىڭ قېشىغا كەلدى - دە، ئۇزەڭگىسىدىن تۇتۇپ، تەرگە چومگەن ئايغىرنىڭ بېقىنىغا مەھكەم تىرىۋالدى.

— خوش، سالامەتمۇ سەن گىرىگورىي!

— خۇداغا شۈكۈر!

— سەن نېمە خىيالنى قىلىپ يۈرىسەن؟

— مەن نېمىنى خىيال قىلاتتىم؟

— بىراۋنىڭ خوتۇنىنى يولدىن ئازدۇرۇپ... بەھرىمەن بولماقچىمۇ؟

— ئۇزەڭگىنى قويۇۋەت.

— قورقما، مەن سېنى ئۇرمايمەن.

— مەن قورقمايمەن، خاتىرەڭ جەم بولسۇن! — دېدى گىرىگورىي ئاۋازىنى قاتتىقراق چىقىرىپ، ئۇنىڭ يۈزى قىزىرىپ كەتكەن ئىدى.

— ھازىرچە سەن بىلەن مۇشتلاشمايمەن، ئەمما سەن گىرىشكا مۇنۇ سوزۇمنى يادىڭدا تۇتقىن: بىر كۈن ئەمەس، بىر كۈنى سېنى ئولتۇرۇۋېتىمەن!

— بىر قارغۇ «كورەرمىز» دەپتىكەن.

— شۇنى ئېسىڭدە چىڭ تۇت. سەن مېنى ئايال ئاستى قىلدىڭ!... تۇرمۇشۇمنى ئىزدىن چىقىرىپ... بويتاق قىلىپ قويدۇڭ... مۇنۇنى قارا، — ستېپان قولىنى سوزۇپ قاپ-قارا ئالقانلىرىنى ئېچىپ كورسەتتى، — يەر ھەيدەيمەن، ئەمما نېمىشقا ھەيدەۋاتقانلىغىمنى ئۇزەمۇ بىلمەيمەن. يالغۇز بېشىمغا كوپ نەرسە كېرەك بولامدۇ؟ بىكار يۈرسەمۇ قىشنى بىمالال چىقىرالايمەن. مېنى پەقەت زېرىكىش ئولتۇرۇۋاتىدۇ.... مېنى سەن ئىنتايىن بوزەك قىلدىڭ، گىرىگورىي!...

ماڭا دەرت توكمە، چۇشەنمەيمەن، قوسىغى توقنىڭ قوسىغى ئاچ بىلەن كارى يوق، دەپتىكەن.

— بۇ دېگىنىڭ توغرا، — دەپ ماقۇللىدى ستېپان پەستىن گىرىگورىينىڭ يۈزىگە تىكىلىپ قاراپ، ئۇ بىردىنلا سەبى بالىدەك كۇلۇپ قويدى، ئىككى كوزىنىڭ قۇيرۇغىدا ئىنچىكە قورۇق پەيدا بولدى. — بىرلا پۇشايمىنىم بار، يېگىت... ۋاي ئىسىت، دەپلا يۈرىمەن ... ئېسىڭدىمۇ، ئالدىنقى يىلى جۇۋازخانىدا مۇشتلاشقىنىمىز؟

— قاچاندا مۇشتلاشتۇق؟

— ھىلىقى قاراۋۇل ئولتۇرۇلگەن يىلىچۇ؟ بويتاقلار-

لەن خوتۇنى بارلار مۇشتلاشقىنى ئېسىڭدىمۇ؟ ئارقاڭدىن قوغلىغانلىغىم، يادىڭدىدۇ؟ ئۇ چاغدا سەن مەندىن ئاجىز ئىدىڭ، كوك قۇمۇش ئىدىڭ. مەن سېنى ئايىدىم، بولمىسا، يۇگۈرۈپ كېلىپ، بىرنى سالسام، ئىككى نىمتە بولۇپ كېتەتتىڭ! سەن ئۇقيا ئوقىدەك تېز چېپىپ كېتىۋاتاتتىڭ، بېقىنىڭغا كەلتۈرۈپ بىرنى سالغان بولسام، ــ بۇ ئالەمدە يوق بولاتتىڭ!

ــ خاپا بولما، يەنە ئۇچرىشىپ قالارمىز.

ستېپان قولى بىلەن پىشانىسىنى ئېرتىپ تۇرۇپ، بىر ئىشنى ئەسلىدى.

كىرىپىشنى يېتىلەپ كېلىۋاتقان پان گىرىگورىينى چاقىردى.

ــ يۇر، كېتىمىز!

ستېپان هامان ئۇزەكتىن تۇتۇپ، ئايغىرنىڭ يېنىدا ماڭدى، گىرىگورىي ئۇنىڭ هەر بىر هەركىتىدىن سەگەك بولۇپ باراتتى. ئۇ ئاتنىڭ ئۇستىدىن ستېپاننىڭ سالپىيىپ چۈشكەن سېرىق بۇرۇتىنى، ئۇزاقتىن بۇيان ئېلىنمىغان تۈكۈچىدەك ساقلىنى كورۇپ تۇراتتى. ستېپاننىڭ ئىگىدىن تارتىلغان فۇراژكىسىنىڭ قارا تاسمىسى نەچچە يەردىن يىرتىلىپ كېتىپتۇ، پاتقاقچىلىقتا لاي چاچرىغان يۈزىدە يول ـ يول تەر ئىزلىرى بىلىنىپ تۇراتتى، ــ چىرايى تۈتۈق، تونۇغۇسىز بولۇپ قالغان. گىرىگورىي ئۇنىڭ يۈزىگە قارىغاندا، گويا تاغنىڭ ئۇستىدە تۇرۇپ، يىراق ـ يىراقلاردا يامغۇر بۇلۇتى قاپلىغان چولنى كورۈۋاتقاندەك بولدى، هارغىنلىق، سۇلغۇنلۇق سېزىلىپ تۇراتتى. ئۇ خوشلاشماستىنلا ئارقىدا قالدى. گىرىگورىي ئېتىنى ئاستا ماڭدۇرۇپ كەتتى.

— هەي، توختا، خوش ... ئاكسيوتكىنىڭ ئەھۋالى قانداق؟

گىرىگورىي ئوتۇگىنىڭ پاشنىسىدىكى بىر پارچە لاينى قامچىسى بىلەن چۇشۇرۇپ تۇرۇپ:

— ياخشى، — دەپ جاۋاپ بەردى.

گىرىگورىي ئايغىرنى توختىتىپ ئارقىسىغا قايرىلىپ قارىدى. ستېپان چېتىنى كېرىپ، چىشلىرىنى كاسىلدىتىپ، بىر تال شۇاق ئوتنى چاياپ تۇراتتى. گىرىگورىي ئىختىيارسىز ئۇنىڭغا ئىچ ئاغرىتىشقا باشلىدى، بىراق ئۇنىڭ ئۇندەشلىگى رەھىمدىللىكنى بېسىپ كەتتى؛ غىچىلداپ يىغان ئىگەر كورپىسى ئۇستىدە ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ:

— ئۇ سېنى سېغىنىپ، جۇدەپ كەتكىنى يوق، غەم يېمىسەڭمۇ بولىدۇ! — دەپ ۋاقىرىدى.

— راستمۇ؟

گىرىگورىي ئايغىرنىڭ بېشىغا قامچا ئۇردى ـ دە، جاۋاپ بەرمەستىنلا چاپتۇرۇپ كەتتى.

20

قوسىغىدىكى بالا 6 ئايلىق بولۇپ، ئەمدى يوشۇرۇشنىڭ ئىلاجى قالمىغانلىقتىن، ئاكسىنىيە ئىقرار بولۇپ ھەممەگەپنى گىرىگورىيغا ئېيتتى. ئۇ، قوسىغىدىكى بالا سەندىن بولغان دېسەم، گىرىگورىي ئىشەنمەيدۇ، دەپ قورقۇپ، مۇشۇ كەمگىچە يوشۇرۇپ كەلگەن ئىدى، ئۇنى پات ـ پات قايغۇ ۋە ۋەھىمە بېسىپ سارغىيىپ كېتەتتى. نىمىنىدۇ كۆتەتتى.

دەسلەپكى ئايلاردا ئاكسىنىيە گوشلۇك تاماقنى كورسە كوڭلى ئاينىيدىغان ئىدى، ئەمما بۇنى گىرىگورىي سەزمەيتتى، سەزگەندىمۇ بۇنىڭ سەۋبۇبىنى بىلەلمەيتتىى ھەم بۇنىڭغا ئانچە ئەھمىيەت بەرمەيتتى.

گەپ كەچقۇرۇنلۇغى بولدى. ئاكسىنىيە ھاياجانلىنىپ سوزلەپ بەردى ۋە گىرىگورىيغا بۇ گەپ قانداق تەسىر قىلارىكىن، دەپ ئۇنىڭ يۈزىگە ئاقەتسىزلىك بىلەن قاراپ تۇردى، ئەمما گىرىگورىي دەرىزە تەرەپكە قارىۋېلىپ، ئىچەپسۇس ئازىلاش يوتىلەتتى.

ــ نىمىشقا بۇرۇنراق ئېيتمىدىڭ؟

ــ قورققان ئىدىم، گىرىشا ... مېنى تاشلاپ كېتەرمىكىن، دەپ ئويلاپتىمەن...

گىرىگورىي كارۋاتنىڭ بېشىنى بارمىغى بىلەن چېكىپ تۇرۇپ سورىدى:

ــ يېقىنلىشىپ قالدىمۇ؟

ــ پەرزىمچە، سىپاس بايرىمى كۈنلىرىگىچە بارارمىكىن ...

ــ ستېپاننىكمۇ؟

ــ سېنىڭ بالاڭ.

ــ راستمۇ؟

ــ ھىساپلاپ كورمەمسەن ... ئاشۇ ئوتۇن كەسكىلى بارغاندا بولۇپ قالغان ...

ــ يالغان سوزلىمە،كاسيوشكا! ستېپاندىن بولغان تەقدىردىمۇ، ئەمدى ھېچ ئىلاج قىلالمايسەن!مەن ۋىجدانەن سەندىن سوراۋاتىمەن.

ئاكسىنىيە ئاچچىق كوز ياشلىرىنى توكۈپ، ئورۇندۇققا

ئولتۇردى، تېلىقىپ ـ تېلىقىپ پىچىرلاشقا باشلىدى:

ـ ئۇنىڭ بىلەن شۇنچە يىل بىللە تۇرۇپ، بالا كورـ گىنىم يوق! ... ئۇزەڭ ئويلاپ باق! ... مەن ئاغرىق ئايال ئەمەسقۇ ... سەندىن بولماي كىمدىن بولاتتى، ئەمما سەن ...

گىرىگورىي بۇ توغرىلىق بەك سۆزۈشتۇرۇپ كەتمىدى. ئارىلىرىغا سوغاقچىلىق چۈشتى، ئۇ ئەمدى ئاكسىنىيگە يات ئادەمدەك مۇئامىلە قىلىدىغان بولدى ۋە مەسخىرە ئارىلاش ئېچىنغاندەك ھىجىيىپ گەپ قىلىدىغان بولۇۋالدى. ئاكسىنـ يىنىڭ دېمى ئېچىگە چۈشۈپ، ئەركىلەشنى تاشلاپ قويدى. يازـ داۋامىدا چىرايى بىر ئاز ئوزگەرگەن بولسىمۇ، ئەمما ھامىلـ دارلىغى ئۇنىڭ كېلىشكەن قامىتىگە ئۇنچىلىك تەسىر قىلمـ ىغان ئىدى: ئۇنىڭ تولۇشقان گەۋدىسى دومبىيىپ قالغان قوـ سىغىنى بىلىندۇرمەيتتى، سۇلاشقان يۇزىگە يېڭىچە ھۆسۈن كىرىپ، ئىككى كوزىنى يەنىمۇ چىرايلىق قىلىپ كورسىتەتتى. ئۇ ئاشخانىدىكى ئىشلارنىڭ ئاسانلا ھوددىسىدىن چىقاتتى. شۇ يىلى ئىشچىلار ئاز قالغانلىقتىن، تاماقمۇ ئازراق پىشۇرۇلاتتى.

ساشكا بوۋا ئىنچىكە قېرىلارغا خاس مېھرى ـ مۇھەببەت بىلەن ئاكسىنىيگە باغلىنىپ قالغان ئىدى. بۇنىڭغا، بەلكىم، ئوز قىزىدەك غەمخورلۇق كورسىتىشى سەۋەپ بولۇشى مۇمكىن؛ ئاكسىنىيە ئۇنى ئوز ئاتىسىدەك كورۇپ، كىيىم ـ كېچەكلىرـ نى يۇيۇپ، كوينەكلىرىنى ياماپ بېرەتتى. تاماق ۋاقتىدا يۇمـ شاق تاماقلارنى ئاغزىغا سېلىپ قويياتتى؛ ساشكا بوۋىمۇ ئاتـ لارغا قاراشتىن قولى بوشسىلا ئاشخانىغا سۇ توشۇيتتى، چوشـ قىلارغا پىشۇرۇلغان يا ئىيۇلارنى ئېزىپ بېرەتتى، ئىش قىلىپ، ئۇششاق ـ چۈششەك ھەر خىل ئىشلارنى قىلىپ بېرەتتى، بەزـ

ده خوشاللىغىدىن ئۇسۇل ئويناپ، قوللىرىنى كېرەتتى ۋەچىش-لىرىنى ھىجايتىپ:

— سەن ماڭا رەھمى قىلدىڭ، مەنمۇ قەرزىمنى ئادا قىلسەن، — دەيتتى ئۇ، — مەن ساڭا ئاكسىنىيوشكا، جېنىمدا يۈشۇرۇنغان نەرسە بولسىمۇ، چىقىرىپ بېرەلەيمەن. ئايال كىشى مەندىن خەۋەر ئېلىپ تۇرمىغاندا تۇغقىنىمدىن بولاتتىم نېمە لازىم بولسا ئېيتىۋەر.

يېڭىنىي ئىكولايېۋىچنىڭ ئىلتىماسى بويىچە گىرىگورىي لاگىرغا بېرىشتىن قۇتۇلۇپ، دالىدا ئىشلىگەن ئىدى. ئۇ ئوت ئۇراتتى. ناگان ـ ناگاندا قېرى پاننىي يېنىغا بازىرىغا ئېلىپ باراتتى، قالغان چاغلاردا خوجايىنى بىلەن بىللە ياۋا ئوخلاپ ياكى ياۋا غاز ئېتىش ئۈچۈن ئوۋغا چىقاتتى. يېنىك ئىش، توق تۇرمۇش ئۇنى بۇزدى. گىرىگورىي ھورۇنلىشىپ قالدى، سەمرىپ خېلى ياشقا كىرگەن ئادەم قىياپىتىگە كىرىپقالدى. پەقەت بىرلا غېمى بار ئىدى، ئۇ بولسىمۇ نوۋەتتىكى ئەسكەرلىك خىزمىتى. ئۇنىڭدا نە ئات، نە جابدۇق بولسۇن، بۇتوغرىلىق ئاتسىغىمۇ ئۇمىت باغلىيالمايتتى. شۇڭا گىرىگورىي ئۇزىنىڭ ۋە ئاكسىنىيىنىڭ ئايلىقلىرىنى توپلايتتى، ھەتتا تاماكا سېتىۋېلىشقىمۇ كوزى قىيمايتتى، ئاتسىغا يېلىنماستىن پۇل يىغىپ، ئات سېتىۋېلىش نىيىتىدە ئىدى. خوجايىنىمۇ يارىدەملىشىمەن دەپ ۋەدە بەردى. گىرىگورىينىڭ ئاتام ھېچنەرسە بەرمەيدۇ، دېگەن پەردىزى توغرا چىقتى. ئىيون ئېيىنىڭ ئاخىرىدا پېترو ئىنىسىنى كورگىلى كەلدى؛ پېترو گەپ ئارىسىدا ئاتسىنىڭ ئۇنىڭغا ھىلىمۇ غەزەپلىنىپ يۇرگەنلىگىنى ۋە ئات ئېلىپ بەرمەيمەن، يەرلىك كىشىلەرنىڭ پىيادە ئەسكەر بولۇپ يۈرسۇن، دېگىنىنى ئېيتىپ بەردى.

— بىكار دىن ۋالاقلاۋەرمەسۇن، ئەسكەرلىككە مەن ئوز ئېتىم بىلەن بارىمەن، — دىدى گىرىگورىي. «ئات» سوزىنى ئالايتەن تەلەپپۇزدا ئېيتتى.

— نەدىن ئالىسەن؟ ئۇسۇل ئويناپ پۇل تاپامسەن؟ — پېترو بۇرۇتىنىڭ ئۇچىنى چاينىپ كۇلدى.

— ئۇسۇل ئويناپمسام، تىلەمچىلىك قىلارمەن، يامىنى كەلسە ئات ئوغرىلايمەن.

— ياشاپ كەت!

— ئايلىغىغا ئالىمەن، — دىدى جىددى قىلىپ گىرىگورىي. پېترو پەلەمپەيدە ئولتۇرۇپ، ئۇنىڭ قىلىدىغان ئىشى، ئالىدىغان ماڭاشى ۋە يېمەك ـ ئىچمىگى توغرىلىق تەپسىلى سورىدى. گىرىگورىينىڭ ھەممە گەپلىرىگە «ھە ـ ھە» دەپ، بۇرۇتىنى چاينىپ تۇرۇپ قۇلاق سالدى، ھەممىدىن خەۋەردار بولغاندىن كېيىن خوشلىشىۋېتىپ گىرىگورىيغا:

— ئويگە قايتىپ كەتسەكمۇ بولاتتى، ئايىغىڭنى ماھكەم تىرەپ تۇرۇۋالما، پۇل قوغلىشىپ باي بولۇشنى ئويلاۋاتامسەن؟

— مەن پۇل قوغلىشىپ يۇرگىنىم يوق.

— خوتۇنۇڭ بىلەن بىللە تۇرۇشنى ئويلاۋاتامسەن؟ — دەپ گەپنى باشقا ياقتا بۇرىدى پېترو.

— قايسى خوتۇن بىلەن دەيسەن؟

— مۇشۇ خوتۇن بىلەن ـ چۇ.

— ھازىرچە ئوتۇپ تۇرايمىكىن دەيمەن، قانداق؟

— ئۇزەمچە قىزىقىپ سوراپ قالدىم.

گىرىگورىي ئاكىسىنى ئۇزاتقىلى چىقتى. ئاخىرىدا:

— ئويدىكىلەر قانداق؟ — دەپ سورىدى.

پېترو، پەلەمپەي ئالدىدىكى پەنجىرىدىن ئېتىنى يېشىۋېتىپ كۇلدى:

— توشقانلىق كىرىدىغان ئايۋان سارايلىرى كوپ بولغىنىدەك، سېنىڭمۇ ئويۇڭ كوپ. بىزمۇ يامان ئەمەس كېتىۋاتىمىز. ئاناڭ سېنى كوپ سېغىنىدۇ. ھازىر ئوت - چوپىنى يېغىپ بولدۇق، ئۇچ جايغا باستۇق.

گىرىگورىي، پېترو مىنىپ كەلگەن قۇلىغى چولاق قېرى بايتالغا ھاياجان بىلەن كوز يۇگۇرتەتتى.

— قولۇنلىدىمۇ؟

— ياق ئۇكام، قىسىر چىقتى، خىرىستونە بىلەن تىگىشكەن ھىلىقى تورۇق بايتال قولۇنلىدى.

— نىمە تۇغدى؟

— ئەركەك، ئۇكام، شۇنداق ئايغىركى — باھاسى يوق! ئاياقلىرى ئۇزۇن، ئىگىز قولۇن، توشى كىلىشكەن، ئالامەت بىر ئارغىماق بولىدۇ.

گىرىگورىي بىر ئۇھ تارتتى.

— يېزىنى سېغىنىۋاتىمەن، پېترو، دوننى سېغىندىم. بۇ يەردە ئاقارسۇنى كورمەيسەن، ئادەمنىڭ تۇرغىسى كەلمەيدىغان جاي ئىكەن!

پېترو قوسىغى بىلەن ئىگەرگە يېپىشىپ ئوڭ پۇتىنى ئاتنىڭ ئۇستىگە دەس ئالدى - دە.

— سېغىنساڭ بېرىپ تۇر! — دىدى.

— پۇرسىتى كەلگەندە بېرىپ قالارمەن!

— خەير - خوش!

— ئاق يول بولسۇن!

پېترو ھويلىدىن چىقىپ بولغان ئىدى، ئەمما بىرنەرسە

ئېسىگە چۈشۈپ، دەرۋازا ئالدىدا تۇرغان گىرىگورىنىڭ چاقىرىپ قالدى:

ــ ئاۋۇ ناتالىيە... ئۇنتۇپ قاپتىمەن... چاتاق ئىش بولدى...

ھويلىنىڭ ئوستىدە سادەك ئايلىنىپ يۈرگەن قۇيۇن گەپ-نىڭ ئاخىرىنى گىرىگورىيغا ئاڭلاتقۇزماي قويدى: پېترو ئېتى بىلەن توزان ئىچىدە قالدى، گىرىگورىي گەپنى ئاڭلىيالماي قول شىلتىدى ــ دە، ئات ئېغىلىغا كىرىپ كەتتى.

ياز قۇرغاق كەلگەن ئىدى. يامغۇر كەم ياققانلىقتىن، ئاشلىق بالدۇر پىشتى. قارا بۇغداي ئەمدىيىغىپ بولۇنغاندا ئارپا پىشىپ قالدى. سامانى سارغىيىپ قىلتىرىقلىق باشاقلىرى يەرگە سالام قىلىشقا باشلىدى، ئىش سوراپ كەلگەن 4 يالـلانما مەدىكار بىلەن گىرىگورىي ئارپا ئورۇشقا ماڭدى.

ئاكسىنىيە ئوچاق بېشىدىن بالدۇرلا بىكار بولۇپ، گىرىگورىيغا، مېنىمۇ بىللە ئالغاچ بارغىن، دەپ يېلىندى.

ــ ئويدە ئولتۇرۇپ تۇرساڭچۇ، ساڭا بېرىش نىمىگە زورۇر بولۇپ قالدى؟ ــ دىدى گىرىگورىي بارماسلىققا نەسىھەت قىلىپ، ئەمما ئاكسىنىيە ئوز گېپىدە چىڭ تۇردى ۋە ئالمان ــ تالمان كىيىنىپ دەرۋازىدىن چىقتى ــ دە، مەدىكارلار چۈشكەن ھارۋا ئارقىسىدىن يۈگۈردى.

ئاكسىنىيە ئۇزاقتىن بۇيان تەشۋىش ۋە سۈيۇنۇش ئىچىدە سەۋرىسىزلىك بىلەن كۈتكەن نەرسە، گىرىگورىينىڭ كوڭلىنى غادرۇسكىن قىلغان نەرسە ئوما ۋاقتىدا يوز بەردى. ئاكسىنىيە ئارپا ئونچىسىنى يىغۇۋېتىپ، ئوزىدە بىر خىل ئالامەتلەر بولۇۋاتقانلىغىنى ھىس قىلدى ــ دە، دەرھال ئىشىنى تاشلاپ، ئارپا دوۋىسى يېنىغا بېرىپ ياتتى. كوپ ئوتمەي تولغاق باشلاندى.

ئاكسىنىيە كوكىرىپ كەتكەن تىلىنى چىشلەپ، ئوڭدىسىغا ياتاتـ
تى. ئاشلىق ئورۇيدىغان ماشىنىدا ئارپا ئورۇۋاتقان ئىشچىلار
ئاتلىرىنى «چۇ ـ چۇ» دەپ، ئۇنىڭ يېنىدىن ئايلىنىپ ئوتوپ
تۇرۇشاتتى. بۇرنى پۇچۇق، ساپ ـ سېرىق، يۇزى قات ـ قات
قورۇلۇپ كەتكەن بىر ياش ئىشچى ئوتوپ كېتىۋېتىپ ئاكسـ
ىنىيىگە سوز تاشلىدى:

ـــ ھەي، ياتقان يېرىڭنى قارىغىنا، باشقا يەر تېپىلـ
مىدىمۇ؟ قوپ ئورنىڭدىن، ئاپتاپتا ئېرىپ كېتىسەن!

گىرىگورىي ماشىنىنى باشقا بىرسىگە ئوتكۈزۈپ بېرىپ، ئاكسىنىيىنىڭ يېنىغا كەلدى.

ـــ نىمە بولدۇڭ؟...

ئاكسىنىيە لەۋلىرىنى ئاران مىدىرلىتىپ بوغۇق ئاۋاز بىلەن:

ـــ تولغاق تۇتۇۋاتىدۇ، ـــ دىدى.

ـــ كەلمىگىن دەپ ئېيتقان ئىدىمغۇ، جېن ئۇرغۇر! ئەمـ
دى قانداق قىلىمىز؟

ـــ تىللىما، گىرىشا... ۋاي ـ ۋاي!... گىرىشا، ھارۋىنى
قوش!... ئويگە كېتەيلى... بـۇ يەردە مەن قانداق قىلىپ...؟
كازاكلار ئوتوپ تۇرۇۋاتسا... ـــ ئاكسىنىيە ئىڭرىشقا باشلىدى؛
ئۇنى قاتتىق ئاغرىق تۇتقان ئىدى.

گىرىگورىي ئوتلاقتا ئوتلاۋاتقان ئاتىنى ئېلىپ كېلىش
ئۈچۈن يۈگۈرۈپ كەتتى. ھارۋىنى قوشۇپ ئېلىپ كەلگىچە ـــ
ئاكسىنىيە ئومىلەپ بىر چەتكە چىقىپ، چاڭ ـ توزاڭ باسقان
بىر دوۋە ئارپا ئاردىسىغا بېشىنى تىقىپ، ئىككى قولى ۋە
ئىككى تىزى بىلەن يەرگە تىرىلىپ قالغان ئىدى. ئاغرىق ئا ـ
زاۋىدىن ھەدەپ ئۈزۈن قىلىتىرىقلىق باشاقنى چاينap تۇكۈـ

رەتتى. يېنىغا يۈگۈرۈپ كەلگەن گىرىگورىيغا ياتسىرىغان ئىشـ شىق كوزلىرى بىلەن چەكچىيىپ قارىدى ـ دە، بىردىنلا ۋاقـ رىۋەتتى، ھايۋانلارغا خاس بۇ سەت ئاۋازنى ئىشچىلار ئاڭلاپ قالمىسۇن دەپ، شۇ زاماتلا پەرتۇغنى مەھكەم چىشلىۋالدى.

گىرىگورىي ئۇنى ھارۋىغا ياتقۇزۇپ، خوجايىنىنىڭ جا- يىغا قاراپ ھەيدىدى.

ـ ۋاي، ئاستىراق ھەيدە!... ۋاي ئولىدىغان بولدۇم!... تاراقلاتما! ... ـ ئاكسىنىيە خىرىلداپ ۋاقىرىدى چاچلىرى چۈۋۈلغان بېشىنى نەگە قويۇشنى بىلمەي.

گىرىگورىي ئۇنىڭ ئەستىن ئاتنى قامچىلايتتى، تىزگىنىنى ھەدەپ بېشىدىن ئايلاندۇراتتى، چىقىراپ چىقىۋاتقان يېنىغا ئاۋازى تەرەپكە قايرىلىپ قارىمايتتى.

ئاكسىنىيە بېشىنى چاڭگاللىۋېلىپ، چانىغىدىن چىقىپ كېتەي دەپ قالغان كوزلىرىنى ساراڭلارچە چەكچەيتەتتى، ھارۋا ئۈستىدە ئىنىڭكىپ ـ ئىنىڭكىپ تۇراتتى، ھارۋا بولسا ئادەم ماڭمىغان ئوڭغۇل ـ دوڭغۇل يولدا تەۋرىنىپ تۇراتتى. ئات ئىلدام ماڭدى: گىرىگورىينىڭ كوز ئالدىدا ھارۋىنىڭ ئەگمە دوغىسى سىلىق تەۋرىنەتتى، ئۇنىڭ ئۈستى تەرىپى ئاسماندا ئۇزۇپ يۈرگەن كىرىستالدەك سۇپ ـ سۈزۈك، ئاپپاق بۇلۇتنى توسۇۋالغان ئىدى. ئاكسىنىيە بىردەم ئارقا ـ ئارقىدىن چىقـ راپ، ۋاي ـ ۋاي لىدى ـ دە، ئاندىن چىچىپدە توختاپ قالدى. چاقلار تاراقشىيتتى، ئاكسىنىيە غۇۋۇلداپ تۇرغان بېشىنى ھارۋىنىڭ يان تاختىسىغا دۈك ـ دۈك ئۇرۇۋالاتتى. گىرىگورىي ئۇنىڭ نىمىشقا بىردىنلا جىمىپ قالغانلىقىنى ئەسكە ئېلىپ، ئارقىسىغا قارىدى: ئاكسىنىيىنىڭ يۈزى تاتىرىپ، سەتلىشىپ

كەتكەن بولۇپ، چېكىسىنى ھارۇنىڭ يان تاختىسىغا مەھكەم يېقىپ، قىرغاقىنىڭ ئۈستىگە چىقىپ قالغان بېلىقتەك ئاغزىنى ماك ـ ماك ئېچىپ ياتاتتى. ئىچكىرىگە ئولتۇرۇشۇپ كەتكەن كوز چانىغىغا پىشانىسىدىن تەرقۇيۇلاتتى. گىرىگورىي ئۇنىڭ بېشىنى كوتىرىپ، ئاستىغا مىجىلانغان شەپكىسىنى قويدى. ئاكسىنىيە كوزلىرىنى ئالا چەكمەن قىلىپ، قەتئىلىك بىلەن:

ـ گىرىشا، مەن ئولۇپ كېتىدىغان بولدۇم... ھەي... ئىش تامام! ـ دىدى.

گىرىگورىي چوچۇپ كەتتى، تۇيۇقسىز تەرگە چومگەن پۈت ـ قوللىرىدىن تارتىپ ھەممە يېرى مۇزلاپ كەتتى. گىرىگورىي ھايا جانلانغانلىقتىن، ئاكسىنىيىنى بەزلەش ۋە كوڭلىنى كوتىرىش ئۈچۈن بىرەر سوز تاپالمىدى؛ قۇرۇپ كەتكەن لەۋلىرىدىن ئاران ـ ئاران ندا:

ـ تولا گەپ قىلما، ئەخمەق! ـ دىگەن سوز چىقىپ كەتتى. ئۇ بېشىنى بىر سىلكىپ، ئىككى پۇكۇلۇپ ئىگىشتى ـ دە، ئاكسىنىيىنىڭ بىزاۋىتىلىنىپ تۇرغان ئايىغىنى تۇتتى، ـ ئاكسىيوتكا، كېپىنىگىم، نىمە بولدى؟ ...

بىر پەس بېسىلىپ قالغان ئاغرىق، ئون ھەسسە كۈچەيىپ، ئاكسىنىيىنى يېگۈدەك قىلدى. ئاكسىنىيە پەسىيىپ كەتكەن قوسىغىدا بىر نىمە تېپىشقا تېپىڭاتقانلىغىنى ھىس قىلدى ـ دە، ئوق ـ يادەك ئېگىلىپ، بارغانسېرى دەھشەتلىك چىقىرىغىلى تۇردى، ئۇنىڭ ئاۋازى گىرىگورىينىڭ قۇلىغىنى تېشىۋەتكىدەك بولدى. گىرىگورىي ئەس ـ ھوشىنى يوقىتىپ ئاتنى تېز چاپتۇراتتى.

چاقنىڭ گۈلدۇرلىشى ئاڭسىدىن:

ــ گـرد ـ شا! ــ دىگەن ئىنچىكە ناله ـ پەريات ئۇ ـ نىڭ قۇلىغىغا ئاران ئاڭلىناتتى.

گىرىگورىي تىزگىنىنى تارتىپ، ئارقىسىغا قايرىلىپ قارىدى: ئاكسىنىيە قانغا مىلىنىپ، قوللىرىنى ئىككى يانغا تاشلاپ ياتاتتى. يوپكىسىنىڭ ئاستىدا بىر نېمە مىدىرلىدى، «ئىنگە» دىگەن ئاۋاز چىقتى... گاگىراپ قالغان گىرىگورىي سەكرەپ يەرگە چۈشتى ـ دە، پۈتىنى چۈشەپ قويغانىدەك دەلدەڭشىپ، ھارۋىنىڭ ئارقا تەرىپىگە كېلىپ، ئاكسىنىيىنىڭ قىزىتما ھىدى ئۇرۇپ تۇرغان ئاغزىغا قاراپ قالدى، كوپ ئوتمەي ئاكسىنىيىنىڭ نېمە دىگەنلىگىنى ئۇقتى:

ــ كىندىگىنى كەس... كوينىگىكدىن... يىپ... سۇغۇرۇپ... باغلا...

گىرىگورىي ئىشەپ تۇرغان بارماقلىرى بىلەن ماتا كوينىكىدىن يىپ سۇغۇردى، كوزىنى چىڭ يۇمۇپ، بالىنىڭ كىندىگىنى چىشلەپ ئۈزدى، ئاندىن قان چىقتىپ تۇرغان ئۇچىنى چىڭ باغلىدى.

21

لىستىنىتسكىنىڭ مۇلكى ــ ياگودنويى كەڭ قۇرۇق دالىغا كىرىشىپ كەتكەن ئىدى، شامال ئوزگىرىپ، بىردەم جەنۇپتىن، بىردەم شىمالدىن سوقاتتى؛ كوكۇش سۇزۇك ئاسماندا قۇياش ئۇزۇپ يۈرەتتى؛ يار ئاخىرلىشىپ قالدى، كۇز عازاكىلارنى توكۇپ شارىلداشقا باشلىدى، ئۇنىڭ ئارقىسىدىن قەھرى ـ

تان قىش كەلدى، قار چۈشتى، بوران باشلاندى. ياگودنويدا بولسا تۆنۈگۈنكى كۈننى بۈگۈندىن پەرق ئەتكىلى بولمايتتى، تاشقى ئالەمدىن بىخەۋەر، چەتتە قالغان بۇ ئىگىلىكتە زېرەكلىك، كۆڭۈلسىزلىك هوكۈم سۈرەتتى.

هويلىنىڭ ئىچىدە كوزىنىڭ جىيەكلىرى قىپ - قىزىل غىقىلداق قارا ئۇدەكلەر لەپەكلەپ يۇرۇشەتتى، ئالا - تاغىل يوغان توخۇلار كوكۈلدىشاتتى، قانات‌لىرى رەڭمۇ - رەڭ تاۋلانغان تاۋۇسلار ئات ئىغىلىنىڭ ئۈگزىسىدە مۇشۈككە ئوخشاش مياڭلىشاتتى. قېرى گىنېرال هەر خىل قۇشلارنى ياخشى كۆرەتتى، هەتتا ئۇق تېگىپ يارىلانغان بىر تۇرنىنىمۇ بېقىپ ئاسرىغان ئىدى؛ نويابىر ئىيىدا بۇ تۇرنا ئاسماندا ئەركىن ئۇچۇپ كېتىۋاتقان شىركىلرىنىڭ قاقىلدىغان ئاۋازىنى ئاڭلىغاندا ناله - پەريات قىلىپ، ئادەمنىڭ يۈرەك تارىلىرىنى تېترىتىپ، باغرىنى ئىزەتتى، ئەما تۇرنا ئۇچالمايتتى، قانتى سۇنۇپ، ئېسىلىپ قالغان ئىدى. گىنېرال تۇرنىنىڭ بېشىنى ئېگىپ يەردىن كوتىرىلمەكچى بولۇپ كۈچۈنۈپ باقىقانلىغىنى دەرىزىدىن تاماشا قىلاتتى، — ئاپپاق بۇرۇت قاپلىغان يوغان ئاغزىنى ئېچىپ كۈلەتتى - دە، بوپ - بوش قاردەك ئاپپاق زالنىڭ ئىچىدە ئۇنىڭ باس ئاۋاز بىلەن چىققان كۈلكە ساداسى ياڭراپ‌تتى.

ۋېنىئامىنمۇ هەشقى پىچەكتەك پاخماق چاچ بېشىنى ئېگىز كوتىرىپ، سوغاققا تۇڭغان ئاياقلىرىنى دىرىلدىتىپ، پۈتۈن كۈن دەھلىزدىكى سانداۋۇقنىڭ ئۈستىدە ئولتۇرۇپ، ئۇز ئۇزى بىلەن ئۇيناپ كېتەتتى. تېخىن بولسا هامان ئاشۇ چوقۇر خىياللىرىنى ساشكىدىن، ئىشچىلاردىن، گىرىگورىيدىن، خوجايىندىن، هەتتا تۇرنىدىن كۈلەيتتى، چۈنكى لۈكېرىيە

تۇل خوتۇنغا خاس چەكسىز مېھرىۋانلىق بىلەن بۇ تۇرمۇشقا كۆڭۈل بولەتتى. ساشكا بوۋا ئاندا ـ ساندا مەس بولۇپ، دەرىزە تۈۋىگە كېلىۋېلىپ، خوجايىنىدىن پۇل سورايتتى، تىينىلىك بىر چاقىنى ئالغاندىن كېيىن ئاندىن كېتەتتى.

گىرىگورىي كەلگەندىن بۇيانقى ۋاقىت ئىچىدە ئۇگدەك باسقان بۇ جىمجىت قورغانىنىڭ ھاياتىنى غادىرۇسكىن قېلىۋەتكەن ئىككى ۋەقە يۈز بەردى: بىرى ـ ئاكسىنىيىنىڭ تۇغۇلىشى، يەنە بىرى ـ نەسىلىك ئەرك غازىنىڭ يوقلىشى ئىدى، ئاكسىنىيە تۇققان قىز بوۋاقنا كوپ ئوتەي ھەمەيلەن ئۇگىنىپ قېلىشتى، يوقالغان غازىنىڭ پەرلىرىنى بوستانلىقتىكى چوڭقۇر لۇقتىن تېپىشتى (ئېھتىمال، تۈلكە ئېلىپ كەتكەن بولسا كېرەك)، شۇنىڭ بىلەن ھەمەيلەن تىنچىپ قالدى.

پان ئەشگەن ئويغىنىش بىلەنلا ۋېنىئامىننى قىنچقىراتتى:

ـ بىرەر چۇش كۆرمىدىڭمۇ؟

ـ كورمەيچۇ، كارامەت بىر چۇش كورۇپتىمەن.

ـ قېنى سۆزلە، ـ دەيتتى خوجايىن تاماكا ئورايتىپ.

ۋېنىئامىن چۇشىنى سۆزلەپ بېرەتتى؛ ئەگەر چۇش قىزىق بولمىسا ياكى قورقۇنۇچلۇق بولسا پان لىستىنتىسكىنىڭ ئاچچىغى كېلەتتى:

ـ ۋاي ئەخمەق، ھايۋان! ئەخمەق دېگەن ئەخمىقانە نەرسىلەرنى چۈشەيدۇ.

ۋېنىئامىن كىشىنىڭ بەھرىنى ئاچىدىغان ئاجايىپ ـ غارا ـ يىپ چۈشلەرنى ئويلاپ چىقىرىشقا ئۇستا بولۇپ قالغان ئىدى. پەقەت بىرلا ئىش ئۇنىڭغا ئېغىر كېلەتتى: يېڭى ـ يېڭى چۈشلەرنى ئويلاپ تېپىش لازىم ئىدى، قىزىق چۈشلەرنى توقۇش ئۇ-

چۈن بىر نەچچە كۈن بۇرۇن سانـدۇقنىڭ ئۈستىدە ئولتۇرۇپ، كىچىككىنە گىلەمنىڭ ئۈستىگە قارتا ئاچاتتى. قارتىمۇ خۇدـ دى ۋېنىئامىننىڭ ئوزىدەك ھورپەيگەن ۋە ياغلىشىپ كەتكەن ئىدى. ئۇ كوزلىرىنى چەكچەيتىپ، بىر نۇقتىغا قاتتىق تىكـ لىپ ئويلاپ كېتەتتى، ئاخىرىدا ھېچقانداق چۈش كورمەيدـ غان بولۇپ قالدى: ئۇيقۇدىن ئويغىنىپ، نىمىنى كورگەنلىگـ تى ئەسلىمەكچى بولاتتى، ئەمما شۇنچە قىلسىمۇ قاپ ـ قا ـ راڭغۇ بوشلۇقتىن باشقا ھېچنېمىنى كوز ئالدىغا كەلتۈرەلـ مەيتتى. چۈش ئۇياقتا تۇرسۇن، ھەتتا بىرەر ئادەمنىڭ يۈزىـ نىمۇ كورمەيتتى.

ۋېنىئامىن ئاددى ئويدۇرمىلارنىمۇ توقۇپ چىقىرىشقا ئاجىزلىق قىلىپ قالدى، يان ئۈستىگە بىر چۈشنى ئىككىنچى قېتىم تەكرارلىغانلىغىنى سېزىپ قالسا، ئاچچىقلىناتتى.

ـــ ھەي ئىپلاس، پەيشەنبە كۈنى ئات توغرىسىدىكى مۇشۇ چۈشىڭنى ماڭا ئېيتىپ بەرگەن ئىدىڭغۇ، نىمە بولدۇڭ، شەيتان ئۇرغۇر؟

ـــ شۇ چۈشنى يەنە كوردۇم، نىكولاي ئالېكسىيېۋىچ! ئەپسۇس ھەققى، ئىككىنچى قېتىم يەنە كوردۇم، ـــ دەيتتى ۋېنىـ ئامىن ئوزىنى تەمكىن تۇتۇپ.

دېكابىر ئېيىدا گىرىگورىينى ۋېشنىسكايادىكى بازار مەھكىمىسىگە بېرىشقا بىر ئادەم چاقىرىپ كەلدى. ئات سېتىۋېـ لىشقا يۈز سوم پۇل ئالدى ۋە روژدېستوۋو، بايرىمنىڭ ئىككـ كىنچى كۈنى مانكووو دىگەن يېزىدىكى ھەربىي ئوچاستىكىغا بېرىش توغرىسىدا چاقىرىق قەغەز تاپشۇرۇۋالدى.

گىرىگورىي يېزا بازىرىدىن پەرىشان ھالدا قايتىپ كەلدى: روژدېستوۋو يېقىنلىشىپ قالغان ئىدى،

ئەمما ئۇنىڭ ھېچقانداق تەييارلىغى يوق ئىدى. ھوكۈمەت غەزىنىسىدىن بېرىلگەن ۋە ئوزى توپلىغان پۇلغا ئوبرىۋىسكى يېزىسىدىن ئات سېتىۋالدى، ئات بىرىۋز قىرىق سومغا كەلدى. ئاتنى ئوبدان تونۇۋۇپلىش ئۈچۈن ساشكا بوۋا بىللە بارغان ئىدى. تازا باپ، مۇۋاپىق بىر ئاتنى ئېلىشتى؛ رەڭگى تورۇق، 6 ياشار، ساغرىسى كەڭ ئىدى، ئەمما ئۇنىڭ بىرلا يوشۇرۇن ئەيبى بار ئىدى، ساشكا بوۋا ساقلىنى سىلاپ تۇرۇپ:

— بۇنىڭدىن ئەرزىنىنى تاپالمايسەن، باشلىقلارئەيبۇنى بايقىمايدۇ، بۇنىڭغا پەمى يەتمەيدۇ، — دىدى.

گىرىگورىي سېتىۋالغان ئېتىنى مىنىپ ئۇيەردىن قايتىپ كەلدى، ئۇنى يولدا ئاستا ھەم تېز چاپتۇرۇپ كوردى، روڭدېسە توۋغا بىر ھەپتە قالغاندا پانتېلېي پروكوفېيېۋىچنىڭ ئوزى ياگودنويغا كىرىپ كەلدى، كېچىككىنەچاينغا قوشۇلغان بايتالىنى قوراغا ئېلىپ كىرمەي، قاشاغا باغلىدى ـ دە، خىزمەتكارلار تۇرىدىغان ئويگە ئاقساقلاپ كەلدى، چال جۇۋىسىنىڭ ياقىسى ئۇستىگە يېيىلغان قاپ ـ قارا ساقىلىدىكى مۇزلارنى بىر بىرلەپ ئۇزۇپ تاشلايتتى، گىرىگورىي دەرىزىدىن دادىسىنى كورۇپ گاگىراپ قالدى.

— مانا قاراڭ!... دادا مۇ!...

ئاكسىنىيە نىمىشقىدۇر بولەنچۇكنىڭ قېشىغا يۇگۇرۇپ بېرىپ بالىسىنى يوگەشكە باشلىدى.

پانتېلېي پروكوفېيېۋىچ ئويگە سوغاق ھاۋا كىرگۈزۈپ كىرىپ كەلدى؛ بېشىدىن تۇمىغىنى ئېلىپ، بۇتقا قاراپ چوقۇندى ـ دە، تاملارغا ئاستا قاراپ چىقتى.

— سالامەت تۇرۇۋا تامسىلەن؟

— گىرىگورىي ئورۇندۇقتىن تۇرۇپ:

— سالام، دادا!— دىدى ۋە بىرقەدەم مېڭىپ، ئوينىڭ ئوتتۇرىسىدا توختاپ قالدى.

— پانتېلېي پروكوفېيېۋىچ مۇزلىغان قولىنى گىرىگورىيغا ئۇزارتتى، ئورۇندۇقنىڭ بىر چېتىگە ئولتۇرۇپ، جۇۋۇسىنىڭ ئېتىگىنى يېغىشتۇردى، ئەمما بولەنچۇكىنىڭ يېنىدا داڭ قېتىپ تۇرغان ئاكسىنىيگە كوز سالمىدى.

— ئەسكەرلىككە چاپدۇنۇۋا تامسەن؟

— بارماي بولامدۇ؟

پانتېلېي پروكوفېيېۋىچ ئۇنچىقماستىن گىرىگورىيغا سىنچىلاپ ئۇزاق قارىدى.

— كىيىمىڭنى سېلىپ ئولتۇر، دادا، يولدا توڭۇپ كەتكەنسەن؟

— ھېچقىسى يوق، كونۇپ قالغانغۇ.

— ساماۋەر قويايلى.

— رەھمەت، — چال جۇۋۇسىغا يېپىشىپ قالغان لاينى تىرنىغى بىلەن تاتىلاپ تۇرۇپ دىدى:— ساڭاكىيىم - كېچەك، جاپدۇق ئېلىپ كەلگەن ئىدىم — ئىككى شىنېل، ئىگەر، شالۋۇر... چاندا قالدى، بېرىپ ئېلىۋال.

گىرىگورىي يالاڭۇاشتاق چىقىپ چاندىكى ئىككى قاپنى ئېلىپ كەلدى.

پانتېلېي پروكوفېيېۋىچ ئورنىدىن تۇرۇۋۇپتىپ:

— قاچان ماڭىدىغان بولدۇڭ؟— دەپ سوراپ قالدى.

— روڭدىستوۋنىڭ ئىككىنچى كۇنى، دادا، بۇ قانداق بولغىنى، كېتەمسەن؟

— بالدۇرراق قايتمسام بولمايدۇ.

ئۇ گىرىگورىي بىلەن خوشلاشتى، يەنە بايىقىدەكلا ئاكسىنىيىگە كوزىنىڭ قىرىنىمۇ سالماستىن ئىشىك تەرەپكە يۈردى، ئىشىكنىڭ زەنجىرىدىن تۇتۇپ، بولەنچۇك تەرەپكە بىر قاراپ قويدى.

— ئاناڭ سالام ئەيتىشنى بۇيرۇدى، پۇتى ئاغرىپ تۇرۇپتۇ، — چال بىردەم چوڭقۇر سۇكۇتكە چۆمۈپ، ئاندىن ئېغىر نەپرسىنى كوتەرگەن ئادەمدەك ئىنجىقلاپ: — مەن سېنى مانكوۋوغىچە ئۇزىتىپ بارىمەن، سەن تەييارلىنىپ تۇر، — دىدى.

چال قولىغا ئىسسىق يۇڭ پەلەي كىيىپ ئويدىن چىقىپ كەتتى. ئاكسىنىيە ئوزىنى خورلانغان ھىساپلاپ تاتىرىپ جىم ئولتۇرۇپ كەتتى. گىرىگورىي ئۇنىڭغا كوز قىرى بىلەن قاراپ، ئويىنىڭ ئۇ بېشىدىن بۇ بېشىغا مېڭىپ، غىچىرلاپ تۇرغا بىر تال تاختايىنى ئەتەي دەسسەيتتى.

روزدېستوۋنىڭ بىرىنچى كۇنى گىرىگورىي پان لىستىنىتسكىنى ۋېشىنسكايايېزا باژىرىغا ئېلىپ باردى.

پان چېركاۋدا چۇشلۇك ئىبادەتنى ئادا قىلىپ بولغاندىن كېيىن شۇ يەردىكى بىر نەۋرە سىڭلىسى — پومىششىك ئايالىنىڭ ئويىدە تاماق يىدى، ئاندىن چاناقوشۇشقا بۇيرۇق قىلدى.

گىرىگورىي بىر قاچا چوشقا گوشى سالغان ياغلىق كاپوسكا شورپىسىنى ئىچىپ بولماستىنلا، ئورنىدىن تۇرۇپ ئات ئېغىلىغا چاپتى.

شەھەرگە خاس يېنىكچانغا شىبايدىگەن كوك ئالا — چىپار ئاتنىقوشاتتى. گىرىگورىي ئۇنىڭ تىزگىنىنى مەھكەم تۇ-

تۆپ، ئېغىلدىن ئېلىپ چىقتى ۋە ئالدىراشلىق بىلەن چانىغا قوشتى.

شامال ئۇششاق يېغىۋاتقان قارلارنى غۇيۇلدىتىپ ئۇۋ-چۇرۇپ، هويلىنىڭ بۇ بېشىدىن ئۇ بېشىغا قوغلايتتى. باغچىنىڭ نېرىسىدىكى دەرەخلەرنىڭ ئۇستىگە چۈشكەن قىرو پۈ-پۈكتەك ئېسىلىپ تۇراتتى. شامال دەرەخلەرنى تەۋرىتەتتى، يەرگە چېچىلىپ چۈشۈۋاتقان قىرو قۇياش نۇرىدا هەسەن - هۈسەندەك ئاجايىپ رەڭمۇ - رەڭ تۈسكە كىرىپ تاۋلىناتتى.

ئوگزىنىڭ ئۈستىدە، پاغا - پاغا تۇتۇن چىقىۋاتقان قاپ - قارا مورىنىڭ قېشىدا سوغاقتا توڭلىغان قارا قۇشقاچ-لار چۇقۇرىشاتتى. ئۇلار غىچىلدىغان ئاياق تاۋۇشلىرىنى ئاڭ-لاپ، هۇركۈپ ئۇچۇپ كېتىشتى - دە، كوكۈش قاناتلىرىنى لەپىلدىتىپ ئۇيىنىڭ ئۈستىدە بىردەم ئايلاندى، ئاندىن ئەتە-گەنكى بىنەپشىرەڭ ئاسمان باغرىدا پەرۋاز قىلىپ، غەرپكە، چېركاۋ تەرەپكە ئۇچۇپ كېتىشتى.

گىرىگورىي پىشايۋانغا يۈگۈرۈپ چىقىپ دىدەك قىزغا:

— كىرىپ ئېيت، چاننى قوشۇپ بولدۇم، — دەپ توۋلىدى.

پان تۇمشۇغىنى يانوت تېرىسىدىن تىكىلگەن جۇۋىسى-نىڭ ياقىسىغا ئوراپ ئويدىن چىقتى. گىرىگورىي ئۇنى چا-نىغا ئولتۇرغۇزۇپ، پۇتىنى ئوراپ، بورى تېرىسىدىن قىلىنغان دۇخاۋا تاشلىق يېپىنچىنى تىزىنىڭ ئۈستىگە تاشلىدى.

پان كوزى بىلەن ئارغىماقنى كورسىتىپ:

— قېنى، هەيدە، بىر قىزىۋالسۇن، — دىدى.

گىرىگورىي ئولتۇرغان جايىدا ئارقىغا قاتىپ، تىز-گىننى چىڭ تارتىپ هەيدەيتتى ۋە خەۋپسىرەپ يولنىڭ ئې-

گىز ـ پەس يېرىگە زېھىننى قويۇپ باراتتى، چۈنكى دەسـ
لەپكى قاردا چانا سەكرەپ كەتكەنلىگى ئۇچۇن پان گەجگـ
سگە قاتتىق بىر مۇشت ئۇرغانلىغى تېخى ئېسىدە ئىدى.
قىيادىن چۈشۈپ كوۋرۈك بىلەن دوندىن ئوتۇۋاتقاندا گىرە
گورىي تىزگىننى بوشاتتى، شامالدا قىزىرىپ كەتكەن ئىكىكى
مەڭزىنى پەلىيى بىلەن ئېرتتى.

ئىككى سائەت شامالدەك ئۇچۇپ ياگودنويغا يېتىپ
كېلىشتى. پان پۇتۇن بول بويى ئۇنچىقمىدى، ناگان ـ نا
گاندا ئېگىلگەن بارمىغى بىلەن گىرىگورىينىك دۇمبىسىنى نو
قۇپ: «توختات» دەيتتى، ئاندىن شامالغا ئارقىسىنى قىلىپ
تاماكا ئورايتتى.

دوكىدىن چۈشۈپ قورغاننىك ئىچىگە كىرگەندە:

ـــ ئەتە ئەتىگەندە ماكامسەن؟ ـــ دەپ سورىدى.

گىرىگورىي يېنىچە قايرىلىپ، قېتىپ قالغان لەۋلىرىنى
ئاران ئېچىپ:

ـــ سەھەلدە، ـــ دىدى، تىلى توڭغانلىقتىن گاچىلىشىپ
«سەھەردە» دېيىشنىك ئورنىغا «سەھەلدە» دەپ قالدى.

ـــ پۇلنىك ھەممىسىنى ئالدىكمۇ؟

ـــ خوش، ئالدىم.

ـــ ئايىلىكىدىن تەشۋىشلەنمە، مەشىدە تۇرۇۋېرىدۇ.
ئوبدان خىزمەت قىل. بوۋاك ئەزىمەت كازاك ئىدى. سەنـ
مۇ، ـــ پاننىك ئاۋازى ئاران ئاڭلاندى (لىستىنىتسكى شا
مالدا يۇزىنى جۇۋىسىنىك ياقىسىغا پۇركىۋالغان ئىدى)،
سەنمۇ ئاتا ـ بوۋاكنى دوراپ ئوزەكنى مۇناسىپ تۇتقىن.
چۈنكى داداك دولەتلىك چوك كورەكتە چەۋەندازلىغى ئۇچۇن
بىرىنچى دەرىجىلىك مۇكاپات ئالغان.

ـــ شۇنداق، دادام ئاپتىكەن.

ـــ ھە، شۇنداق، ـــ دىدى پان جىددى قىلىپ، ئاندىن يۇزىنى جۇۋىغا پۈتۈنلەي پۈركىۋالدى.

گىرىگورىي ئارغىماقنى ساشكا بوۋاينىڭ قولىغا تۇتقۇزۇپ، خىزمەتكارلار ئويىگە كىرىپ كەتتى.

ـــ دادا ئاكەلدى! ـــ دەپ ۋاقىرىدى ساشكا بوۋا ئاتىنىڭ ئۇستىگە يوپۇق يېپىۋېتىپ.

پانتېلېي پروكوفېيېۋىچ شىرە يېنىدا ئولتۇرۇپ، تاماق يەۋاتاتتى. گىرىگورىي دادىسىنىڭ سەل مۇلايىملىشىپ قالغان يۈزىگە كۆز سېلىپ: «شىركەيىپ بولۇپ قېلىپتۇ» ـــ دەپ قويدى.

ـــ كەلدىكمۇ، ئەسكەر يىگىت؟

گىرىگورىي قوللىرىنى بىر ـ بىرىگە سۈركەپ:

ـــ تازا تۆكىدۇم، ـــ دىدى جاۋاپ ئۇرنىدا، ئاندىن ئاكسىنىيىگە قاراپ:ـــ باشلىغىمنى يېشىپ قوي، قولۇم قولاشماي قالدى، ـــ دىدى.

پانتېلېي پروكوفېيېۋىچ قۇلىغى بىلەن ساقلىنى مىدىرلىتىپ تاماق كوشەۋېتىپ:

ـــ چوقاقىغا شامال ئۇرۇپ كۆرىدىغىنىڭنى كۆرىدىغان بولدۇڭ، ـــ دەپ غوڭشىپ قويدى.

بۇ قېتىم چال خېلىلا يۇمشاپ قالغان ئىدى، ئۇز ئويىدە ئولتۇرغاندەك ئاكسىنىيىگە قاراپ:

ـــ ئاندىن يەنە توغرا، پىخسىقلىق قىلما، ـــ دەپ قويدى.

چال شىرەنىڭ يېنىدىن ئۆرۈپ، ئىشىك تەرەپكە تاماكا چېكىشكە كېتىۋاتقاندا گويا تۇيۇقسىز قولى تېگىپ كەتكەندەك

بولۇپ، بولەنچۇكنى ئىككى قېتىم تەۋرىتىۋەتتى، ئاندىن پەردىنىڭ ئىچىگە ساقلىنى تىقىپ:

ــ كازاكمۇ؟ــ دەپ سوردى.

ــ قىز، ــ دەپ جاۋاپ بەردى ئاكسىنىيە گىرىگورىدىن بۇرۇن، لېكىن چالىنىڭ چىرايى تاتارغانلىغىنى سېزىپ: ــ خۇددى گىرىشاغا قۇيۇپ قويغاندەك ئوخشايدۇ،ــ دەپ قوشۇپ قويدى.

پانتېلېيې پروكوفېيېۋىچ بوۋاقنىڭ يوگەك ئاردىسىدىن چىقىپ تۇرغان قارامتۇق بېشىنى سىپايىلىق بىلەن كوزدىن كەچۈرۈپ مەغرۇرلانغان هالدا:

ــ بىزنىڭ زاتسىز ـ دە...ــ دەپ قويدى.ــ ئۇھ، ۋاي شەيتانەي!...

ــ دادا، سەن ئىسمىدە كەلدىڭ؟ ــ دەپ سوردى گىرىگورىي.

ــ چاندا كەلدىم. قوش ئات قوشقان ئىدىم، بايتال بىلەن پېتروۋنىڭ ئايغىرىنى.

ــ بىرنى قوشساڭمۇ بولۇپتىكەن، يېنىغا مېنىڭ ئېتىمنى قوشاتتىڭ.

ــ ئۇنى چانغا قوشۇپ نىمە قىلىمىز، سالتاڭ بارغىنى تۇزۇك، ياخشى ئات ئىكەن.

ــ كوردۇڭمۇ؟

ــ چالىراق كوردۇم.

ئاتا ـ بالا ئىككىيلەننىڭ خىيالى بىر نەرسە بىلەن بەنت بولسىمۇ، لېكىن هەرخىل ئەرزىمەيدىغان ئۇششاق ـ چۈششەك نەرسىلەر توغرىلىق پاراڭ سېلىپ ئولتۇردى. ئاكسىنىيە گەپكە ئارىلاشماي، سۇغا چۈشكەن مۇشۇكتەك كارۇاتتا

شۇمشيپ ئولتۇراتتى. تاشتەك قېتىپ تۇرغان ئىككى كوكسى كوپتىسىنىڭ ئىككى پېشىنى تېشىغا تۇرتۈپ تۇراتتى. ئۇ، تۇغۇتتىن كېيىن خېلىلا سەمىرىپ قالغان ئىدى، ئەمدىلىكتە خاتىرجەم - بەختىيار يېڭى شارائىتقا چىقىپ قالغانلىغى تەقى - تۇرقىدىن بىلىنىپ تۇراتتى.

ئەر - خوتۇن كەچ يېتىشتى. ئاكسىنىيە گىرىگورىيغا مەھكەم يېپىشۇۋېلىپ، كوز يېشى ۋە كوكسىدىن تامغان سۈت بىلەن ئۇنىڭ كويىنىگىنى هول قىلاتتى.

— هەسرەتتىن ئولىدىغان بولدۇم... يالغۇز قېلىپ قانداقمۇ قىلارمەن؟

— ساڭا ئەلۋەتتە قىيىن — دەپ پىچىرلايتتى گىرىگورىي.

— تۇن ئۇزۇن... بالا كوپ ئۇخلىمايدۇ... سېنى دەپ قۇرۇپ ياداپ كېتىدىغان بولدۇم، گىرىشا، ئوزەڭ ئويلاپ باقمامسەن: 4 يىل!

— بۇرۇنقى چاغلاردا ئەسكەرلىكتە 25 يىل خىزمەت قىلغان ئىكەن.

— بۇرۇنقى چاغنىڭ ماڭا نىمە كېرىكى بار...

— قوي، بولدى قىل!

— ئەر - ئايالنى پىراقتا قويىدىغان مۇنداق خىزمەتكە مىڭ لەنەت!

— ئوتپوسكىغا كېلىپ تۇرىمەن.

— ئوتپوسكا دەمسەن، — ئاكسىنىيە بىر ئۇھ تارتتى. ئاندىن كويىنىگىنىڭ ئېتىگىگە بۇرۇننى قاقتى، — سەن كەلگىچە دوننىڭ سۇيى نەچچە قېتىم پەسىيىپ، نەچچە قېتىم ئۇلغىيار...

ـــ يىغلاۋەرمە ... كۆزنىڭ يامغۇرىدەك ياش تۆكۈپ ۋېرىدىكەنسەن، ئاقمۇتتى ياخشى بولۇپ قالار.

ـــ مېنىڭ ئۇرنىمدا سەن بولۇپ قالساڭ كۆرەتتىڭ! گىمىگورىي تاڭ ئاتارغا يېقىن ئۇيقۇغا كەتتى. ئاكسىنىيە بالىسىنى ئىملىتتى، ئاندىن جەينەكىگە تاياغان ھالدا كىرپىك قاقماستىن، گىرىگورىينىڭ قارىيىپ كەتكەن چىرايىغا قاراپ چىقتى. خىيالىدا گىرىگورىي بىلەن خوشلىشاتتى. ئۇ ئۆز ئويىدە كۆبانغا كېتەيلى دەپ يالۋۇرغان ئاشۇ بىر كېچە ئىسىگە چۈشتى: شۇچاغدىمۇ ئاسماندا ئاي ئۇزۇپ يۈرگەن بولۇپ، دەرىزە سىرتىدا ھەممە جاھان سۈتتەك ئايدىڭ ئىدى.

ئەھۋال بۇرۇنقىدەك ئىدى، لېكىن گىرىشا يەنەشۇ گىرىشا بولسىمۇ، بىراق ئۇ بۇرۇنقىدەك ئەمەس ئىدى، چۈنكى ئۇ ئارزۇ-دىن نۇرغۇن ئىغىر كۈنلەرنى ئوتتى...

گىرىگورىيان تەرەپكە ئورۇلۇۋېتىپ ئۇيقۇ ئىچىدە:

ـــ ئولشانسكى يېزىسىدا... ـــ دەپ چۈشەكەپ، يەنە چىمىپ قالدى.

ئاكسىنىيە ئۇخلاشقا شۇنچە تىرىشسىمۇ، ئۇيقۇسىنى پىگـ-رى ـ خىيالى شامالدەك توزىتىۋەتتى. ئۇ تاڭ ئاتقىچە ھىلـ-قى گىرىگورىينىڭ چۈشەكىگەن ئىككى ئىغىز سۆزىنى ئۆيلاپ چىقتى، بۇ سۆزنىڭ مەنىسىنى تېپىشقا بىر مۇنچە ئۇرۇنۇپ باقتى... قىرو باسقان دەرىزىلەردىن خىرە ـ شىرە يورۇق چۈـ-شەر ـ چۈشمەستىلا پانتېلېي پروكوفېيېۋىچ ئويغاندى.

ـــ گىرىگورىي، تۇر، تاڭ ئېتىلىپ قالدى.

ئاكسىنىيە يۆكۈنۈپ ئولتۇرۇپ يوپكىسىنى كېيدى: ئۇھ تارتىپ ئۇزاققىچە سەزەڭگىسى ئىزلىدى.

ناشتا قىلىپ، نەرسە ـ كېرەكلەرنى تەييارلاپ بولغىچە

تاك ئاتتى. تاك يورۇغى كوكۈش نۇر چېچىپ جىلۋە قىلاتتى، قاشا تاملار قار ئىچىدە سەدەپ چىشتەك پاقىراپ تۇراتتى، ئات ئېغىلىنىڭ ئۈگزىسى سۇررەك ئاسمان قوينىدا قارىيىپ كورۈنەتتى.

پانتىلېي پروكوفېيېۋىچ ئانا قوشۇشقا كەتتى. گىرىگورىنىڭ ئۇزۇنغا ئەسەبىلەرچە قۇچاقلاپ سۆيۈۋاتقان ئاكىسىنىيىدىن ھەك بالادا ئاجرىلىپ، ساشكا بوۋا ۋە باشقىلار بىلەن خوش لاشقىلى چىقىپ كەتتى.

ئاكسىنىيە بالىسىنى يوگەپ گىرىگورىيىنى ئۇزاتقىلى چىقتى.

گىرىگورىي قىزنىڭ نەملەشكەن پىشانىسىگە لۈپىنى تەكـ كۈزۈپ، ئېغىل تەرەپكە ماڭدى.

ــ چانىغا ئولتۇر! ــ دەپ توۋلىدى دادىسى ئاتلارنى ھەيدەپ.

ــ ياق، مەن ئاتقا مىنىمەن.

گىرىگورىي ئىگەرنىڭ توشىنى ئاستا چىكىتقان بولۇپ، ئالدىرىماسىتىن ئاتقا مىندى ۋە تىزگىنىنى ئوڭلىۋالدى. ئاكـ سىنىيە بارماقلىرى بىلەن ئۇنىڭ پۈتىنى سىلاپ، ھە دەپ تەكـ رارلايتتى:

ــ گىرىشا، توختاپ تۇر، بىر گېپىم بار ئىدى... ــ ئاندىن پىشانىسىنى پۈرۈشتۈرۈپ، بىر نەرسىنى ئەسكە ئالـ غاندەك بولاتتى، پەريشان بولۇپ، لاغ ــ لاغ تىترەيتتى.

خەيرى ــ خوش! بالىغا ياخشى قارا... مەن ماڭاي، دادام ئۇزاتقلاپ كەتتى...

ــ توختاپ تۇر، مېھرىۋانىم!... ــ ئاكسىنىيە سۆل قولى بىلەن سوغاق ئۇزەڭگىگە ئېسىلىپ، ئوڭ قولى بىلەن

ئېتىگىگە ئورالغان بالىنى باغرىغا بېسىپ، گىرىگورىيغا توپا ماستىن قارايتتى، چوڭ ئېچىلغان كوزلىرىدىن دومىلاپ چۈشۈۋاتقان ياشنى ئېرتىشكە قولى تەگمەيتتى.

پىشايۋاندا ۋېنىئامىن پەيدا بولدى.

— گىرىگورىي، سېنى پان چاقىرىۋاتىدۇ.

گىرىگورىي پىر نەملەرنى دەپ تىللىدى — دە، قامچىسىنى شىلتاپ، ئېتىنى چاپتۇرغان پېتى ھويلىدىن چىقىپ كەتتى. ئاكسىنىيە ئۇنىڭ ئارقىسىدىن يۈگۈردى، ھويلىدىكى قاردۇنىسىگەقېقىلىپ — سوقۇلۇپ، پۈتىدىكى پىيىنى ئاران كوتىرىپ ماڭاتتى.

گىرىگورىي دوكىنىڭ ئۈستىدە ئاتىسىغا يېتىشىۋالدى. ئوزۇنىنى ئوڭشۇپلىپ، ئارقىسىغا قايرىلىپ قارىدى. ئاكسىنىيە دەرۋازىنىڭ ئالدىدا ئېتىگىگە ئورىۋالغان بالىسىنى باغرىغا بېسىپ قاراپ تۇراتتى. قىزىل تۈۋرۈك رومىلىنىڭ ئۈچلىرى شامالدا يەلپۇنۇپ تۇراتتى.

گىرىگورىي چانغا تەڭلىشىۋالدى. ئاتلارنىڭ يۈرۈشىنى ئاستىلاتتى. پانتىلىپي پروكوفىيېۋىچ ئارقىسىغا قايرىلىپ:

— دېمەك، خوتۇنۇڭ بىلەن بىللە ئوتۇش خىيالىڭدا يوق ئىكەن — دە؟ — دېدى.

— يەنە شۇ گەپمۇ... بۇ سوزنى تۈگەتكەن ئىدۇققۇ...

— خىيالىمدا يوق دېگىن.

— شۇنداق.

— خوتۇنۇڭ ئوزىنى ئولتۇرۇۋالماقچى بولغانلىغىنى ئاڭلىدىڭمۇ؟

— ئاڭلىدىم.

— كىمدىن؟

ـــ پاننی یېزا بازىرىغا ئېلىپ بارغىنىمدا، بىر يېزىلىق باللار بىلەن كورۇشكەن ئىدىم.

ـــ خۇدا دىن قورقمامسەن؟

ـــ دادا، ئەمدى نىمە چارە، ئوتكەن ئىش ئوتتى...

ـــ ئۇنداق سوزلىرىڭنى قوي! مەن سىەن بىلەن ياخشىلىقچە سوزلىشىۋاتىمەن، ـــ پانتېلىپ پروكوفېيېۋنىڭ زەردىسى قاينىپ، قىزىشىپ كەتتى.

ـــ بالام بار، ئەمدى نىمەگە بولۇشى مۇمكىن؟ ھازىر پۇت ـ قولۇم باغلىنىپ قالدى.

ـــ سەگەك بول،... باشقا بىرسىنىڭ بالىسىنى بېقىپ يۇرگەن بولما!

گىرىگورىينىڭ رەڭگى ئاقىرىپ كەتتى: دادىسى ساقايمىغان يارىسىنى تاتلىغان ئىدى. بالا تۇغۇلغاندىن بېرى گىرىگورىي كوڭلىدىكى غەشىي ئاكسىنىيىدىن يوشۇراتتى، ھەممە ۋاقىت گۇمان ئىچىدە قاتتىق ئازاپ چېكەتتى. كېچىلىرى ئاكسىنىيە ئۇخلاپ قالغان چاغدا پات ـ پات بولەنچۇكنىڭ قېشىغا كېلىپ قىزىل ـ قارا قۇمچاق يۇزىگە ئۇزاققىچە قاراپ كېتەتتى ۋە ئۇزىگە ئوخشايدىغان يېرىنى تاپماقچى بولاتتى، ئەمما كوڭلى تەسكىن تاپالمايى، جايىغا كېلىپ يېتاتتى. ستېپانمۇ قارا قۇمچاق، دىيەرلىك قارا پىگىت ئىدى، ـــ باللىنىڭ تېرىسى ئاستىدىكى كوك تومۇرلاردا كىمنىڭ قېنى ئايلىنىۋاتقانلىغىنى قانداق بىلگىلى بولىدۇ؟ بەزىدە قىزى ئۇزىگە ئوخشاشتەك تۇيۇلاتتى، بەزىدە ئۇنى ستېپانغا ئوخشىتىپ، يۇرىگىگە ئاغرىق سانجىپ كېتەتتى. گىرىگورىي بالىغا ھېچقانداق مېھرى ـ مۇھەببەت قويمىغان ئىدى، تولغاق ئازاۋىنى تارتقان ئاكسىنىيىنى دالىدىن ئېلىپ كېلىۋاتقاندا باشـ

تىن كەچۈرگەن مىنۇتلىرى ئېسىگە چۈشسە، بالىدىن كەچكىسى كېلەتتى. بىر كۈنى ئاكسىنىيە ئاشخانىغا تاماپ ئەتكىلى چىقىپ كەتكەندە، گىرىگورىي قىزىنى بولەنچۇكتىن ئېلىپ، هول بولۇپ كەتكەن زاكسىنى يەڭگۈشلەۋاتقانىدا، يۈرىكىنى هاياجانلاندۇرىدىغان بىر تۇيغۇ پەيدا بولدى ـ دە، يوشۇرۇنچە ئىڭشىپ، بالىنىڭ قىپ ـ قىزىل ئوماق پۇتلىرىنى ئاستا سۆيۈپ قويغان ئىدى.

دادىسىنىڭ سوزى جاراهەتلىك يىرىڭىگە نەشتەردەك تەگدى، گىرىگورىي ئىككى قولىنى ئىگەرنىڭ قېشىغا قويۇپ، سوغاقلا جاۋاپ بەردى:

ـ كىمنىڭ بولسا ـ بولسۇن، بالىدىن كەچمەيمەن.

پانتېلېي پروكوفىيېۋىچ قايرىلىپمۇ قويماستىن، ئاتلارنىڭ بېشىدىن قامچىسىنى ئويناتتى.

ـ شۇ چاغدىن تارتىپ ناتالىيە مەيىپ بولۇپ قالدى... جۈددى پالەچ بولغان ئادەمدەك بېشىنى تۆر تۇتالمايدۇ. پېيىنى كېسىپ تاشلىغان بولسا كېرەك، شۇڭا بوينى گىلدىڭلاپ قالدى.

چال جىم بولۇپ قالدى. چانا غىچىرلاپ قارنى يېرىپ باراتتى؛ گىرىگورىينىڭ ئېتىسى مۇدرەپ تاقىلىرى شىقىلداپ كېتەتتى.

گىرىگورىي ئاتنىڭ يايلىغا يېيىشقان ياۋا تىكەننىدىقىقەت بىلەن تېرىۋېتىپ:

ـ هازىر قانداق؟ ـ دەپ سورىدى.

ـ هازىر ئەسلىگە كەلدى. 7 ئاي ياتتى. تروپىتسا كۈنلىرىدە ئولۇپ كېتىشكە تاس قالدى. پوپ پانكراتى هەزرەت كېلىپ دۇئا ئوقۇدى... شۇندىن كېيىن هۇشىغا كەلدى. دۇئا-

نەك شارا پەتى بىلەن ئورنىدىن تۇرۇپ مېڭىپ كەتتى. ئوغاقنى نەق يۇرىگىگە مولچەرلەپ سالغان ئىكەن، قولى تىتىرەپ، يېنىدىن ئوتۇپ كېتىپتۇ، ئۇنداق بولمىغاندا ھاياتى ئاخىرلاشقان بولاتتى...

— دوكتۇر يانباغرىدىن ھەيدە، — گىرىگورىي ئېتىغا قامچا ئۇرىدى - دە، ئۇزەكتىكىدە تېنىك تۇرۇۋېلىپ، تېز چاپتۇ- رۇپ، ئاتىسىدىن ئۇزۇپ كەتتى، ئات تۇياقلىرىدىن چاپقىغا قار ئارىلاش-لاي چاچرايتتى.

پانتېلېي پروكوفېيېۋىچ چاپىنى تېزلىتىپ، ئۇنىڭغا يېتىشۋالدى - دە، ۋاقىراپ تۇرۇپ دېدى:

— ناتالىيىنى ئويغە كوچۇرۇپ ئەكىلىمىز! ئاتىسىنىڭ ئويىدە تۇرغىسى يوق، قايسى كۈنى كورۇپ قېلىپ، بىزنىڭ ئويگە بار، دەپ تاپىلاپ قويدۇم.

گىرىگورىي گەپ - سوز قىلمىدى. دەسلەپكى يېزىغا كەلگىچە ئۇنچىقماي كېلىشتى. پانتېلېي پروكوفېيېۋىچمۇ بۇ توغرىلىق پارا-ڭ سالماي قويدى.

بىر كۈندە 70 چاقىرىم يول بېسىشتى. ئەتىسى كەچكە يېقىن (ئويلەردە چىراق يېقىلغان ئىدى) مانكوۋو يېزىسىغا يېتىپ كېلىشتى.

— ۋېشېنسكايا-لىق كازاكلار قايسى ئويگە چۈشتى؟ — دەپ سورىدى پانتېلېي پروكوفېيېۋىچ دەسلەپكى ئۇچراشقان ئادەمدىن.

— چوڭ كوچا بىلەن ماڭساڭ تاپسەن.

ئاتا - بالا ئىككىيلەن كىرگەن ئويدە ئەسكەرلىككە چاقىرىلغان 5 يىگىت بار ئىكەن، بۇلارنى ئۇزىتىپ كەلگەن دادىلىرىمۇ شۇ ئويدە تۇرۇشاتتى.

— سىلەر قايسى يېزىدىن دەپ سورىدى، — پانتېلېي پروكوفېيېۋىچ ئاتىلارنى ئامبارنىڭ پىشايۋىنىغا ئەكىرىۋېتىپ.

— چىر بويىدىن، — قارا كۆڭۈلۈقتىن بىر نەچچە ئادەمنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى.

— قايسى يېزىدىن دەپ سوراۋاتىمەن؟

— كارگىن يېزىسىدىنمۇ بار، ناپولوۋودىنمۇ بار، لىخوۋدوۋودىنمۇ بار، ئوزىنكىز قەيەردىن.

— كوكوي دېگەن يەردىن، — دەپ كۈلدى گىرىگورىي ئاتتىن ئىگەرنى ئېلىپ، تەرلىگەن دۇمبىسىنى سىلاۋېتىپ.

ئەتىسى ۋېشېنىسكايا يېزا بازىرىنىڭ ئاتامانى دۇدارېپ ۋېشېنىسكايالىق يىگىتلەرنى دوختۇرلۇق كومىسسىيىگە باشلاپ باردى. گىرىگورىي بىر يېرىلىق تەكشۈرلارنى كوردى؛ مىتكا كورشۇنوپ يېپ ـ يېڭى ئىگەر توقۇلغان، يۈگەن ـ تاسما جابدۇقلىرى پۈزۈر، ئىگىز بىر جەرەن ئات مىنگەن بولۇپ، ئەتىگەندىلا ئېتىنى چاپتۇرۇپ، قۇدۇق تەرەپكە ئوتۇپ قالدى ـ دە، دەرۋازا ئالدىدا تۇرغان گىرىگورىينى كورۈش بىلەنلا ئېتىنى قامچىلاپ، چېكىسىگە كىيىۋالغان شەپكىسىنى سول قولى بىلەن تۇتۇۋېلىپ، سالاملاشماستىنلا ئوتۇپ كەتتى.

رايونلۇق مەھكىمىنىڭ سوغاق بىر بولۇمىدە يېڭى ئەسكەر يىگىتلەر نوۋەت بىلەن كىيىملىرىنى سالاتتى. ئۇلارنىڭ يېنىدىن ھەربىي كاتىپلار، ھەربى رايون ۋەكىللىرىنىڭ بىر ئورۇنباسارى ۋە ھەربىي رايون ئاتامانىنىڭ مۇلازىمى پات ـ پات ئوتۇپ تۇرۇشاتتى؛ كالتە قونچۇلۇق قاپ ـ قارا پاقىراپ تۇرىدىغان ئوتۇك كىيگەن مۇلازىم قولىغا قارا تاش كوزلۇك ئۇزۇك سالغان، چىرايلىق ئىككى كوزىنىڭ ئېقى قىزىرىپ چىقىقان ئىدى، ئاپپاق يۈزى ۋە يەلكىگە ئاسىدىغان كالۇبتون باغلىرى

تېخىمۇ روشەن كورۈنەتتى. ئويىنىڭ ئىچىدىن دوختۇرلارنىڭ ئوز ئارا سېلىشتۇرۇشلىرى ـ چۈششەك پاراڭلىرى ئاڭلىنىپ تۇراتتى.

ـ ئاتمىش توققۇز.

ـ پاۋىل ئىۋانوۋىچ، ماڭا قارا، قېرىندىشىڭىزنى بېرىڭە، ـ ئىشىكنىڭ يېنىدىن خېرىلدىغان ئاۋاز ئاڭلاندى.

ـ كوكرىگىنىڭ كەڭلىگى...

ـ ھە، ھە، بۇ ئوزۇنەسلىدىن قالغان كېسەلنىڭ ئوچۇق ئىپادىسى.

سېلىس، يېزىپ قويۇڭ.

ـ قولۇڭ بىلەن نېمىشقا توسۇۋالىسەن؟ سىلەن قىز بالا ئەمەسقۇ.

ـ قەددى ـ قامىتى...

ـ ...يېزىندا بۇنداق كېسەل كوپ تارالغان. زورۇر چارىلارنى كورۈش لازىم. مەن جانابى ئالىلىرىغا ئاللىقاچان مەلۇمات بەرگەن ئىدىم.

ـ پاۋىل ئىۋانوۋىچ، مانا بۇ شەخسكە قاراپ بېقىڭا، قەددى ـ قامىتى قانداق ئىكەن؟

ـ توۋا.

گىرىگورىي چۈكارىنىسكى يېزىسىدىن كەلگەن ئۇزۇنتۇرا سېرىق يىگىتنىڭ يېنىدا يېشىندى. ئىشىكتىن گىمناستيورکسىز ئوچىسىدا پۇرلىشىپ قالغان كاتتىپ چىقتى ـ دە، سوزىنى داۋاملىدى ـ دانە قىلىپ:

ـ پانىپلوپ سۇاستيان، مېلېخوپ گىرىگورىي! ـ دەپ قىچقاردى.

ـ تېز بول! ـ دەپ ھولۇقۇپ قالدى گىرىگورىيىنىڭ

شىرىگى ئالمان ـ تالمان پايپىغىنى سېلىۋېتىپ.

گىرىگورىي ئىچكىرىگە كىردى. دۇمبەسى چۇمۇلە چېقىۋالغاندەك چىمىرلاپ كەتتى. قاراقۇمچاق بەدىنى دوپپەدەك خىنىك قوۋزىغىدەك بىر رەڭدە تاۋلىناتتى، ئۇ قاپقارا يۇڭ باسقان پاچاقلىرىغا قاراپ، خىجىل بولاتتى. بۇلۇڭدىكى تاراز ئىنىڭ ئۇستىدە ياپ ـ يالىڭاچ دىقماقتىنا بىر يىگىت تۇراتتى، تۇرقىدىن فېلىدشېرگە ئوخشايدىغان بىر ئادەم تارازا تېشىنى سۈرۈپ قويدى ـ دە:

ـــ 4 پۇت، 10 قاداق، پەسكە چۈش، ـــ دىدى.

كىشىنى ھاقارەتلەندۈرىدىغان بۇنداق كۆرەكتىن ئوتكۈزۈش گىرىگورىينى قاتتىق ھاياجانلاندۇردى. چېچى ئاقارغان، ئاق خالات كىيگەن دوختۇر ئۇنىڭ بەدىنىگە تروپكا تۇتۇپ تىڭشاپ كوردى، يەنە بىر ياشراغى كۆزىنى يېرىپ قارىدى، تىلىنى چىقارغۇزۇپ كوردى، كۆزەينەك تاقىغان ئۇچىنچى بىر دوختۇر يېڭىنى جەينىگىچە شۇمۇرۇپ ئارقا تەرەپتىن ئايلاندۇرۇپ كۆزدىن كەچۈردى.

ـــ تارازىغا چىق.

گىرىگورىي ئوڭغۇل ـ دوڭغۇل مۇزدەك تارازىنىڭ ئۈستىگە چىقتى.

ـــ 5 پۇت، 6 يېرىم قاداق، ـــ دىدى تارازىچى تارازىنىڭ مېتال لۇكسىنى تاراقلىتىپ.

ئاقۇاش دوختۇر گىرىگورىينى قولىدىن ئايلاندۇرۇپ كورۇپ:

ـــ ئۇزى ئانچە ئىگىز ئەمەس، نىمە دېگەن ئېغىر، ـــ دەپ خىڭىلدىدى.

ئەجبا! ـــ دەپ دۇدۇقلىدى يەنە بىر ياشراغى.

— قانچه؟ — دەپ سوردى ئولتۇرغانلاردىن بىرسى ھەيران بولۇپ.

— 5 پۇت 6 يېرىم قاداق، — دەپ جاۋاپ بەردى ئاق ۋاش دوختۇر قاشلىرىنى ئۇچۇرۇپ.

ھەربى رايون ۋەكىلى سىلىق تارالغان قارا چاچ بېشىنى يېنىدا ئولتۇرغان كىشىگە يېقىن ئەكېلىپ:

— گۇاردىيەگە ئەۋەتەيلىمۇ - يە؟ — دەپ سوردى.

— ئەپتى قاراقچىغا ئوخشايدۇ ... بەك ياۋايى.

— ماڭا قارا، ئارقاڭغا ئورۇلگىنە! دۇمبەڭدىكى نىمە ئۇ؟ — دەپ سوردى پولكوۋنىك پوگونىدىكى ئوفىتسېر: ئۇ تاقەتسىزلىك بىلەن ھەدەپ بارمىغى بىلەن شىرەنى تاكىلدىتاتتى.

ئاقۋاش دوختۇر بىر نىمىلەرنى دەپ، غۇدۇڭشىدى، گىرىگورىي شىرە تەرەپكە ئورۇلۇپ، سوغاقتىن چىمىرلىغان بەدىنىنىڭ تىترىگىنى تەستە بېسىپ جاۋاپ بەردى:

— ئەتىيازدا شامال تېگىپ زۇكام بولغان ئىدىم، شۇ چاغدا چېپقان چىققان.

تەكشۈرۈش تامام بولغاندىن كېيىن شىرەنى چورىدەپ ئولتۇرغان ئەمەلدارلار ئوزئارا مەسلىھەتلىشىپ:

— ئارمىيەگە بولەيلى، — دەپ قارار قىلىشتى.

— 12 - پولكقا، مېلىخوپ، ئاكلىدىڭمۇ؟

گىرىگورىيغا سەن چىق دەپ جاۋاپ بەردى. ئۇ ئىشىك تەرەپكە كېتىۋېتىپ بىرسىنىڭ يىرگىنىپ پىچىرلىغىنىنى ئاڭلاپ قالدى:

— مۇ - مكىن ئە - مەس! ... ئويلاپ كورۇڭ، پادىشانىڭ مۇنداق ئەپت - بەشىرىگە كوزى چۈشۈپ قالسا، ئۇچاغ

دا نمه بولىدۇ؟ يالغۇز ئۇنىڭ كوزلىرىلا ...

— ئىككى قاندىن بولغان شالغۇت! ئېھتىمال، شەرقلىق بولسا كېرەك.

— يەنە كېلىپ بەدىنى ساق ئەمەس، پۇتۇنلەي يارا باسقان...

نوۋەت كۈتۈپ تۇرغان بىر يۇرتلۇقلار گىرىگورىنى ئورىۋالدى:

— خوش، قانداق بولدى گىرىشكا؟

— نەگە تەقسىم قىلىنىدىڭ؟

— ئاتامان پولكىغا تەقسىم قىلغانىدۇ؟

— ئېغىر لىغىڭ قانچە كەلدى؟

گىرىگورىي بىر پۇتىنى لىكوكلىتىپ، يەنە بىر پۇتىنى شىمىنىڭ ئىچىگە تىقىۋېتىپ جاۋاپ بەردى:

— قويۇڭلار، نىمە قىلىسىلەن سوراپ؟ نەگە، نەگە؟ 12-پولكقا.

— كورشۇنوپ دىمىتىرىي، كارگىن ئىۋان، — كاتىپ يەنە بېشىنى چىقاردى.

گىرىگورىي كالتە جۇۋىسىنى ئالدىراپ تۈگمىلەپ، پەلەمپەيدىن يۈگۈرۈپ چۈشتى.

ئىللىق باھار شامىلى چىقاتتى، ئىسسىق ھاۋادىن يولنىڭ بەزى يەرلىرىدە قار ئېرىپ ھور كوتىرىلىپ تۇراتتى. كوچىدا توخۇلار قاقىلدىشىپ، يۈگۈرۈپ يۈرەتتى. غازلار پاقىراپ تۇرغان توختامسۇلاردا چومۇلىشەتتى. ئۇلارنىڭ پۇتلىرى بىۋاسىتە ئىچىدە خۇددى سوغاقتىن شۇمشەيگەن كۈز پەسلىنىڭ غازاڭلىرىدەك قىزىرىپ كورۇنەتتى.

ئەتىسى ئاتالارنى تەكشۈرۈش باشلاندى. مەيدا ندا ئو-

فتسىرلەر ئۇياقتىن - بۇياققا چېپىشىپ يۈرەتتى. مال دوختۇرى بىلەن ئات ئېغىرلىغىنى ئولچەيدىغان فېلدشېرشىنېلىنىڭ ئېتەكلىرىنى يەلپۇلدىتىپ ئوتۇپ كەتتى. رەڭگى ھەر خىل ئاتلار قورانىڭ پەنجىرىسىنى بويلاپ قاتار تىزىلىشتى. مەيدانىنىڭ ئوتتۇرىسىدا كىچىككىنە شىرە قويۇلغان بولۇپ، بۇ يەردە كاتىپ تەكشۈرۈش ۋە ئولچەش نەتىجىلىرىنى يېزىپ ئولتۇراتتى، ئۇنىڭ ئالدىغا تارازا قويۇلغان تەرەپتىن ۋېشېنىسكايا يېزا بازىرىنىڭ ئاتامانى دۇدارېپ پالاقلاپ يۈگۈرۈپ كەلدى. ھەربىي رايون ۋەكىلى كېلىپ، پۈتىنى يەرگە ئۇرۇپ، ئاچچىغى بىلەن ياش يۈز بېشىغا بىر نىمىلەرنى چۈشەندۈردى.

گىرىگورىي تىزىمدا 108 - بولۇپ، ئېتىنىتارازا يېنىغا ئېلىپ كەلدى. ئاتنىڭ ھەممە يېرىنى ئولچەپ چىقىشتى. تارازىدا ئېغىرلىقنى ئولچەپ كورۇشتى، لېكىن ئات تارازىدىن چۈشۈشى بىلەنلا مال دوختۇرى ئەپچىللىك بىلەن ئاتنىڭ يۇقۇرقى كالپۇگىنى يېگىۋاشتىن تۇتۇپ ئاغزىغا قاردى؛ كوكسىنى قاتتىق بېسىپ باقتى، ئاندىن بارماقلىرى ئومۇچۇكتەك غىرىلداپ پۈتلىرىغا چۈشتى.

مال دوختۇرى ئاتنىڭ تىز بوغۇنلىرىنى مىجىقلاپ، پەيلىرىنى دوكۇلدىتىپ ئۇرۇپ باقتى، يىلىك سوڭەكلىرىنىسىقىپ كوردى...

تەشۋىشلىنىپ قۇلىغىنى دىڭ تۇتۇپ تۇرغان ئاتنى ئۇزۇنغىچە سىپىلاپ، قۇلاق سېلىپ تەكشۈرۈپ كوردى، ئاندىن ئاق خالاتنىڭ ئېتەكلىرىنى يەلپۇلدىتىپ، ئەترابقا كاربول كىسلاتاسىنىڭ ئوتكۇر ھىدىنى چېچىپ چەتكە چىقتى.

ئاتنى يارامسىز غاچىقاردى، ساشكا بوۋاينىڭ ئېشەكچى بوشقا

چىقتى، ئاقۇاش دوختۇرنىڭ خېلى «پەمى» بار ئىكەن، ساشـكا بوۋا ئېيتقان ھىلىقى يوشۇرۇن ئەيىۋىنى تېپىۋالدى.

تەشۋىشلەنگەن گىرىگورىي ئاتىسى بىلەن مەسلىھەتلىشىپ يېرىم سائەتتىن كېيىن پېترونىڭ ئېتىنى تارازىنىڭ ئالدىغا ئېلىپ كەلدى. دوختۇر بۇ ئاتنى تەكشۈرمەستىنلا ماقۇل تاپتى.

گىرىگورىي نىرىراق بېرىپ، قۇرۇقراق بىر يەرنى تالـلاپ، يوپۇقنى يەرگە يايدى ـ دە، ئىگەر ـ جابدۇق، نەرسە ـ كېرەكلىرىنى ئۇنىڭ ئۈستىگە قويدى؛ پانتېلېيېف پروكوفىيېۋىچ ئارقىدا قېلىپ، ئوغلىنى ئۆزاتقىلى كەلگەن يەنە بىر چال بىـلەن گەپلەشكەچ ئاتنى تۈتۈپ تۇردى.

سۇر رەڭ شىنېل ۋە كۈمۈش رەڭ كاراكۇل پاپـاخ كىيـگەن ئىگىز بويلۇق مويسىپت گېنېرال ئۇلارنىڭ يېنىدىن ئـو-تۇپ كەتتى. ئۇ سول پۇتىنى سەل ـ پەل ئالغا تاشـلاپ، ئاق پەلەي كىيگەن قولىنى سىلكىتىپ ماڭاتتى.

ـــ ھەربى رايون ئاتامانى ئەنە ئاشۇ، ـــ دەپ پىچىرـلىدى پانتېلېيې پروكوفىيېۋىچ گىرىگورىينىنوقۇپ.

ـــ گېنېرال بولسا كېرەك؟

ـــ گېنېرال مايور ماكسيېپ. ئىنتايىن يامان ئادەم!

ئاتامانىنىڭ ئارقىسىدىن پولك ۋە باتارىيىلەردىن كەلـگەن بىر توپ ئوفىتسېرلەر مېڭىشقان ئىدى. يەلكىسى ۋەساغـردىسى كەڭ توپچى قىسىملار فورمىسىدا كىيىنگەن يـاساۋۇل، يېنىدىكى شىرىگىگە ـــ لەيب گۈلدىيە پولكىدىن بولغان كېـلىشكەن ئىگىز بويلۇق ئوفىتسېرگە چاقىلداپ سوزلەيتتى:

ـــ ... قىزىق ئىش! ئىستونىيە يېزىسىنىڭ ئادەملىرى كوپىنچە سېرىق كېلىدىكەن، ئەمما ئۇ قىز پۇتۇنلەي باشقىچە،

يالغۇز ئۇ بىرسلا ئەمەس! بىز ھەر خىل پەرەز قىلىپ باقتۇق، كېيىن بىلىسەك 20 يىل بۇرۇن ... ــ ئوفىتسېرلەر يوپۇق ئۇستىگە نەرسە ـ كېرەكلىرىنى تەخلەۋاتقان گىرىگورىينىڭ يېنىدىن ئوتۇپ، ئۇزاقلاپ كېتىشتى، گىرىگورىي زەمبىرەكچى ياساۋۇلنىڭ كېيىنكى سوزلىرىنى شامالدا ئاران ئاڭلىدى، چۈنكى ئوفىتسېرلەرنىڭ كۇلكىسى پاراڭنى بېسىپ كەتكەن ئىدى: ــ كېيىن بىلىسەك، شۇ يېزىدا سىزنىڭ ئاتامان پولكىڭىزدىن 100 يىگىت تۇرغان ئىكەن.

كاتېپ كوك سىياغا بويالغان تىترەپ تۇرغان بارماقلىرى بىلەن كەمزۇلنىڭ تۇگمىلىرىنى ئېتىۋېتىپ، يۇگۇرگەن پېتى ئوتۇپ كەتتى، ھەربى رايون ۋەكىلىنىڭ مۇئاۋىنى ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ئاچچىغى بىلەن ۋاقىرىدى:

ــ ئۇچ نۇسقا ساقا دېگەن ئىدىمغۇ! ئەبجىغىگىنى چىقىرىمەن!

گىرىگورىي ئوفىتسېر ۋە ئەمەلدارلارنىڭ ناتونۇش چېرايلىرىغا قىزىقىپ قارايتتى. يېنىدىن ئوتۇپ كېتىۋاتقان مۇلازىم ياشاڭغۇ كوزلىرىنى ئۇنىڭغا بىر تىكتى ـ دە، ئوتكۇركوزلەرنىڭ قارىشىغا بەرداشلىق بېرەلمەي ئارقىسىغا ئورۇلۇۋالدى؛ نىمىشقىدۇ ھايا جانلانغان قېرى يۇز بېشى ساپ ـ سېرىق چىشلىرى بىلەن توپە كالپۇگىنى چىشلەپ، ئۇنىڭغا يېتىشىۋالماقچى بولۇپ يۇگۇرۇپ باراتتى. گىرىگورىي يۇز بېشىنىڭ سېرىق قاشلىرى ئۇستىدىكى تومۇرى لىپىلدەپ، قاپىغى مىدىرلاۋاتقانلىغىنى بايقىدى.

گىرىگورىينىڭ ئايىغى ئاستىغا تېخى تۇتۇلمىغان يوپۇق سېلىنغان ئىدى، ئۇنىڭ ئۇستىگە يېشىل سىرلانغان، چىگە قاپلانغان ئىگەر، بوكتەمە، تورۇا، ئىككى شىنېل، ئىككى شال

ۇۇر، ئىككى ئەسكەرچە كىيىم، ئىككى جۇپ ئوتۇك، كوينەك ـ ئىشتان، بىر قاداق 24 مىسقال قۇرۇتۇلغان نان، بىر قۇتا كونسېرۋا، سوك ۋە باشقا ئاتلىق ئەسكەرگە رۇخسەت قىلىنغان مىقداردا ئوزۇق ـ ئوقەتلەر ئوز تەرتىۋى بويىچە يېيىپ قويۇلغان ئىدى.

ئاغزى ئوچۇق خالتىلاردا ئاتنىڭ 4 پۇتىغا ـ 4 دانە تاقا، ياغلىشىپ كەتكەن لاتىغا ئورالغان چىگە يىپ، جۇۋالـ دۇرۇز، ياماقلىق رەخت، ئىككى دانە يېڭنە ـ يىپ ۋە لوڭگە بار ئىدى.

گىرىگورىي نەرسە ـ كېرەكلىرىنى ئاخىرقى قېتىم يەنە قاراپ چىقتى، چوقچىيىپ ئولتۇرۇپ، بوكتەمە چۇلۇۋرىنىڭ ياغلىشىپ كەتكەن ئۇچلىرىنى يېڭى بىلەن ئېرتىپ چىقتى. مەيدانىنىڭ بىر بېشىدىن كومىسسىيە ئەزالىرى چىقىپ كەلدى ـ دە، يوپۇقلىرىنىڭ ئالدىدا تىزىلىشىپ تۇرغان كازاكلارنىڭ يېنىدىن ئاستا ئوتۇشكە باشلىدى. ئوفىتسېرلەر بىلەن ئاتامان، كازاكلارنىڭ ياراق ـ جابدۇقلىرىنى دىققەت بىلەن قاراپ چىقاتتى، ھاۋارەڭ شىنېلىنىڭ پەشلىرىنى قىستۇرۇپ، زوكزىيىپ ئولتۇرۇشۇپ، خالتىلارنى تەكشۈرەتتى، يىپ ـ يېڭنە، جۇۋالدۇرۇزلارنى كوزدىن كەچۈرەتتى، قۇرۇتۇلغان نان قاچىلانغان خالتىلارنىڭ ئېغىرلىغىنى قولى بىلەن دەسسەپ كورۇشەتتى.

گىرىگورىينىڭ يېنىدا تۇرغان يىگىت بارمىغى بىلەن ھەربىي رايون ۋەكىلىنى كورسىتىپ:

ـ قاراڭلار، بالىلار، ئاۋۇ ئۇزۇنتۇرانى، خۇددى تۇلـ كىنىڭ ئۇۋۇسىنى كولاۋاتقان تاياغ ئىتتەك تىمىسقىلىغىنىنى، ـ دىدى.

ـــ قارا ئىلار ئۇنى، ۋاي ئىنتـ ـ ەي!... خالتىنى تەتۇر ئورۇۋا تىدۇ!

ـــ بىرەر چاتاق تاپقان بولسا كېرەك، ئۇنداق بولمىغاندا مۇنچىلىك قىلىپ كەتمەس ئىدى.

ـــ تاقا مىقلىرىنى ساناۋاتامدۇ ـ نېمە؟

ـــ ۋاي ئىنت!

ۋاراڭ ـ چۇرۇڭ بارا ـ بارا بېسىلىپقالدى، كومىسسىيە ئەزالىرى يېقىنلىشىپ كەلمەكتە، گىرىگورىينىڭ ئالدىغا يېتىپ كېلىشكە بىر نەچچە ئادەم قالغان ئىدى. ھەربى رايون ئاتامانى سول قولىدا پەلەي تۇتقانھالدا ئوڭ قولىنىڭ جەينىنىگىنى ئەگمەستىن پۇلاڭلىتىپ كېلەتتى، گىرىگورىي تىك قېتىپ تۇردى، ئارقىدا تۇرغان ئاتىسى يوتىلىپ قويدى، مەيدان بويلاپ چىقىۋاتقان شامال ئات چىللىسى ۋە ئىرىگەن قارىنىڭ ھىدىنى تارقىتاتتى. قۇياش خۇمارى تۇتقان ئادەمدەك كەيپسىز ھالدا نەزەر تاشلايتتى.

بىرتوپ ئوفىتسېرلەر گىرىگورىينىڭ يېنىدا تۇرغان كازاكنىڭ ئالدىدا بىرئاز توختاشتى ـ دە، بىر ـ بىرلەپ گىرىگورىينىڭ قېشىغا كېلىشتى.

ـــ ئىسىم پەمىلەڭ نېمە؟

ـــ مېلىخوپ گىرىگورىي.

ھەربى ۋەكىل گىرىگورىينىڭ شىنېلىنى بەل ئىزمىسىدىن تۇتۇپ كوتەردى، ئەستىرىنى پۇراپ باقتى، ئىزمىلىرىنى ئالىمان ـ تالمان ساناپ چىقتى؛ يۇز بېشىنىڭ ئورۇنباساری دەرجىلىك پاگون تاقىغان يەنە بىر ئوفىتسېر ئەسىل موۋۇتتىن تىكىلگەن شالۋارىنى مىجىقلاپ كوردى، ئۇچىنچى بىر ئوفىتسېر ئىڭىشىپ، گىرىگورىينىڭ خالتىلىرىنى تاراقلىتىپ تەكـ

شۇرۇشكە باشلىغاندا شامال ئۇنىڭ شىنبىلىنىڭ پەشلىرىنى ئارقىسىغا قايرىپ تاشلىدى. ھەربى ۋەكىل چىمچىلىغى ۋە باشمالتىغى بىلەن خۇددى بىر پارچە چوڭنى تۇتۇۋالغاندەك لاتىغا ئورالغان تاقا مىقلىرىنى ئاۋايلاپ تۇتۇپ كورۇپ، لۇڭنى پىچىرلىتىپ سانىدى.

— بۇ مىق نىمە ئۈچۈن 23 تال؟ بۇ قانداق گەپ؟ — دىدى ـ دە، لاتىنىڭ بۇرجىكىدىن تارتتى.

— ئۇنداق ئەمەس ئالى جاناپلىرى، 24 تال.

— مەن قارىغۇمۇ؟

گىرىگورىي ھولۇقۇپ لاتىنىڭ تۇرۇلۇپ قالغان يېرىنى ئېچىپ 24 ـ مىقنى كورسەتتى، ئۇنىڭ قوتۇماچ قارا بارماقلىرى ھەربىي ۋەكىلنىڭ ئاپپاق قوللىرىغا تىگىپ كەتتى. ھەربى ۋەكىل خۇددى يىڭنە سانچىلغاندەك قولىنى تارتىۋالدى ـ دە، ئۇنى كۆلرەكە شىنبىلىنىڭ يانچىشىغا ئېرتتى؛ يىرگىنىپ پەلىيىنى كىيىۋالدى.

گىرىگورىي بۇنى سەزدى ـ دە، قەددىنى رۇسلاپ زەھەرخەندە بىلەن كۆلۈپ قويدى. ئىككىسىنىڭ كوزلىرى بىر ـ بىرى بىلەن ئۇچرىشىپ قالدى ـ دە، ھەربىي ۋەكىلنىڭ ئىككى چېكىسى قىزىرىپ كەتتى.

— نىمە ھومىيسەن؟ — دەپ ۋاقىرىدى ھەربى ۋەكىل، — نىمە قارايسەن، كازاك؟ — ئۇنىڭ ئۇستۇرا كېسىپ، قېنى‌قېتىپ قالغان مەكزى‌قىپ‌قىزىل قىزىرىپ كەتتى. — بوكتەمە بۇغۇچى نىمىشقا قالايمىقان؟ بۇ يەنە نىمە گەپ؟ سەن كازاكمۇ ياكى دىخانمۇ؟ ئاتاڭ قېنى؟

پانتېلېيې پروكوفىيېۋىچ ئاتىنىڭ تىزگىنىنى تۇتقان ھالدا ئاسقاق ئايغىنى دىكوكلىتىپ بىر قەدەم ئالغا چىقتى.

ـ سەن ھەربى خىزمەتنىڭ نېمىلىگىنى بىلمەمسەن؟

شۇ ئاردا ھەربى رايون ئاتامانى كېلىپ قالدى. ھەربى ۋەكىل شۇك بولۇپ قالدى. ئاتامان ئوتۇگىنىڭ تۇمشۇغى بىلەن ئىگەرنىڭ كورپىسىنى ئىتتىرىپ كوردى ـ دە، ئىق ـ ئىق ھېق تۇتۇپ، يەنە بىرسىنىڭ قېشىغا ئوتۇپ كەتتى. گىرىگورىي تەقسىم قىلىنغان پولكنىڭ ئوفىتسېرى مۇلايىملىق بىلەن يېـ پىدىن ـ يىگىنسىغىچە ھەممە نەرسىلەرنى بىر ـ بىرلەپ قاراپ چىقتى ۋە شامالغا ئارقىسىنى قىلىپ تاماكا تۇتاشتۇرۇۋېتىپ ھەممىنىڭ ئارقىسىدا قالدى.

بىر كۈن ئوتۇپ، ئەتىسى، چېرتكوۋويېزا بازىردىن چىققان پويىز كازاكلار چۈشكەن، ئات ۋە يەم ـ خەشەكلەر بېسىلغان قىزىل ۋاگونلارنى سورەپ، لىسكى ـ ۋورونېژ تەرەپكە قاراپ يول ئالدى.

ۋاگونلارنىڭ بىرىدە، گىرىگورىي ياغاچ ئوقۇرغا يولىنىپ تۇراتتى، ۋاگوننىڭ ئوچۇق تۇرغان ئىشىگىدىن ـ ناتونۇش تۇزلەك دالىلار لىپ ـ لىپ كوزگە چېلىقىپ ئوتۇپ تۇراتتى، يىراقتىكى بىر توپ ياپ ـ يېشىل ئورمان، خۇددى ئات ئويۇپ نىغا ئوخشاش موللاق ئاتقاندەك كورۈنەتتى.

ئاتلار شىتىر ـ شىتىر ئوت چاينايتتى، ئايىغىنىڭ ئاسـتىدا تاختايلارنىڭ لىڭىلداپ تۇرغانلىغىنى سېزىپ، بىزاۋىتا بولاتتى.

ۋاگوننىڭ ئىچىدە شۇاق ئىوتنىڭ پۇرىغى ۋە ئاتنىڭ تەر ھىدى دىماققا ئۇرۇلاتتى، باھارنىڭ ئىللىق ھاۋاسى كېـ لەتتى، يىراق ـ يىراقتا، ئۇپۇقنىڭ چېتىدە بىر توپ كوپ ـ كۈك ئورمان ئاخشامقى خىرە يۇلتۇزدەك مىتىلداپ كورۈنەتتى.

ئۈچىنچى قىسىم

1

1914 - يىلى مارت ئېيىدا، ھاۋا ئوچۇق كۆكۈلنىڭ بەھرىنى ئاچىدىغان بىر كۈنى ناتالىيە قېيناتىسىنىڭ ئويىگە كەلدى. پانتېلېي پروكوفېيېۋىچ بۇقا بۇزۇپ تاشلىغان قاشا تامنى پوتلا چىقارغان كوك چۈنۈق بىلەن توقۇپ ياساۋاتاتتى. ئوگزىنىڭ نوسىدىن سۇ تامچىلايتتى، چۈكا مۇزلار كۆمۈشتەك پاقىرايتتى، ئوگزىنىڭ ماڭلىيىدىن بۇرۇن ئاققان ستۇلارنىڭ ئىزلىرى يول - يول قارىيىپ كورۈنەتتى.

قار ئېرىپ تۆگكەن دوڭلۇك ئۈستىگە ساغۇچ قۇياش ئالتۇن نۇرىنى چېچىپ تۇراتتى، يەرمۇ تاۋلىنىپ قالغان، دون بويىدىكى ئىگىزلىكلەرنى ۋە گەج تاغنىڭ يانباغرىلىرىنى مەخمەلدەك يېشىل ئوت قاپلىغان ئىدى.

چىرايى ئۇزگىرىپ، ياداپ كەتكەن ناتالىيە قېيناتىسىنىڭ قېشىغا ئارقا تەرەپتىن كېلىپ، بىر يانغا قىيشىيىپ قالغان مېيىپ بوينىنى ئېگىپ سالام قىلدى.

— سالامەت تۇردىڭىزمۇ دادا.

— ناتالىيوشكامۇ سەن؟ كەل، قىزىم، سالامەت تۇرۇۋا- تىمىز! — پانتېلېي پروكوفېيېۋىچ ئالدىراپ قېلىپ، قولىدىكى چۈنۈق يەرگە چۈشۈپ كەتتى، تولغانغان چۈنۈقىنى تۇزلىنىپ قالدى. — نىمىشقا كورۈنمەي كەتتىڭ؟ قېنى، ئويگە

كىرەيلى، ئاناڭ سېنى كورسە شۇنداق خوشال بولىدۇكى، ئېيتمايلا قوي.

ــ مەن قايتىپ كەلدىم، دادا ... ناتالىيە بىر قولىنى ئاستا ئەپقېچىپ، ئارقىسىغا قىلىۋالدى. ــ ئەگەر قوغلىمىسىڭىز، ئۇمۇر بويى مەشەدە قالىمەن.

ــ نېمە دېگىنىڭ بۇ، بالام! سەن بىزگە يات كىشىمىدىڭ؟ گىرىگورىيمۇ ئوز خېتىدە سېنى ياد ئېتىپتۇ ... هالىدىن خەۋەر ئېلىپ تۇرۇڭلار، دەپتۇ، قىزىم.

ئويگە كىرىشتى. پانتېلېيې پروكوفېيېۋىچ ئالدىراپ پىششپ، خۇرسەنت بولۇپ دىككوكلاپ كەتتى.

ئىلىننىچنا ناتالىيىنى قۇچاقلاپ، خېلىلا كوز يېشى قىلدى؛ پەرتۇغىغا بۇرنىنى ئېرتىۋېتىپ:

ــ بالا كورسەڭ ئوبدان بولاتتى ... بالا ئۇنى ئادەم قىلاتتى. قېنى ئولتۇر. قۇيماق بىلەن مېهمان قىلىمەن، ــ دەپ، پىچىرلىدى.

ــ خۇدا ئامان قىلسۇن، ... ئانا مەن قايتىپ كەلدىم.

هەممە يېرى لالىدەك قىزىرىپ كەتكەن دۇناشكا يۇگۇرگەن پېتى ئاشخانىغا كىرىپ، ناتالىيىنىڭ تىزىدىن قۇچاقلىۋالدى.

ــ هە، ئۇياتسىز! بىزنى ئۇنتۇپ قالدىڭمۇ؟

ــ هەي بايتال، ئالجىپ قالدىڭمۇ؟ ــ دادىسى ئۇنىڭغا يالغاندىن پوپوزا قىلىپ ۋاقىراپ قويدى.

ناتالىيە دۇناشكىنىڭ قولىدىن ئاجرىتىپ، ئۇنىڭ يۈزىگە باقتى ــ دە:

ــ چوپ ــ چوڭ قىز بولۇپ قاپسەن ... ــ دېدى.

هەممەيلەن تەڭلا سوزگە كىرىشىپ، بىر ــ بىرىنىڭ گېپ

پىعى بولەتتى، كايىدا جىمىپ قېلىشاتتى. ئىلئىنچنا ئالقىنىنى مەڭزىگە تىرەپ، ناتالىيىگە كوز سالاتتى، ئۇنىڭ پۈتۈنلەي ئوزگىرىپ كەتكەنلىگىنى كورۈپ يۇرىگى ئېزىلەتتى.

— بىزنىڭكىگە پۈتۈنلەي قايتىپ كەلدىڭمۇ؟ — دۇناشكا ناتالىينىڭ قولىدىن تارتىپ قىزىرىپ سورىدى.

— كىم بىلىدۇ ...

— بۇ گەپنىڭ نىمە كېرىگى بار، ئوز كېلىنىم تۇرسۇن، بۇ يەردە تۇرماي نەدە تۇراتتىڭ؟ مەشەدە قال! — ئىلئىنچنا گەپنى كېسىپ، قۇيماق تولدۇرۇلغان ساپال قاچىنى شىرەنىڭ ئۇستىگە قويۇپ، كېلىنىنى مېھمانقىلىشقا باشلىدى.

ناتالىيە قانداق قىلسام بولار دەپ ئوزاققىچە ئىككىلىنىپ يۇرۇپ، ئاندىن قىيىناتمىسىنىڭ ئويىگە كەلگەن ئىدى. ئوز ئاتىسى خېلى ۋاقىتقىچە بۇ يەرگە كېلىشكە قويماي ۋاقىراپ، پوپوزا قىلىپ، ئۇيالدۇرغان، نەسىھەت قىلىپ كورگەن ئىدى، ئەمما ناتالىيە ساقسىپ قالغاندىن بۇيان ئوز تۇققانلىرىنىڭ يۇزىگە ئوڭايسىزلىنىپ تۇزۇك قارىيالمىدى. تۇغۇلۇپ ئوسكەن ئوز ئويىدە ئوزىنىيات ئادەمدەكھىس قىلىشقا باشلىدى. ئوزىنى ئولتۇرۇۋېلىشقا قەست قىلىش ئۇنى ئاتا ـ ئانىلىرىدىن يىراقلاشتۇرۇپ قويىدى. پانتېلېي پروكوفىيېۋىچ گىرىگورىينى ئەسكەرلىككە ماڭغۇزغاندىن كېيىن ناتالىينى بىر نەچچە قېتىم بىزنىڭكىگە كەل دەپ تاپىلىغان ئىدى. چال ئۇنى ئوز ئويىگە ئەكىلىپ گىرىگورىي بىلەن ئىككىسىنى يارا شتۇرۇپ قويۇشقا قەتئى نىيەت قىلغان ئىدى.

شۇ كۇندىن تارتىپ ناتالىيە مېلىخوپلار ئىككىدە قالدى. دارىيە ياقتۇرمىغانلىغىنى پەقەت سەزدۇرمەيتتى؛ پېترو ئوز

ئاكسىدەك مېھرىۋان پوزىتسىيىدە بولدى: دارىيىنىك ئاندا-ساندا كوزقىرى بىلەن قاراشلىرى ناتالىيىنى خىجىل قىلسىمۇ، دۇناشكىنىك بەك كوڭۈل قويغانلىغى ۋە چال بىلەن مومايىنىك ئاتا - ئانىلارچە مېھرى - مۇھەببىتى كوڭلىدىكى غەشلىكنى يۇيا تتى.

ناتالىيە قېيناتىسىنىك ئويىگە كەلگەن كۈنىنىك ئەتىسىلا، پانتېلېي پروكوفېيېۋىچ دۇناشكىغا بۇيرۇق قىلىپ تۇرۇپ، گىرىگورىيغا ئەۋەتىش ئۈچۈن خەت يازدۇردى:

«سالام، قەدىردان ئوغلىمىز گىرىگورىي پانتېلېيېۋىچ! ساڭا چىن يۈرىكىمىزدىن كوپتىن - كوپ سالام يوللايمىز. مېھرىۋان ئاناڭ ۋاسىلىسا ئىلمىنىچنا ۋە مەن دادىڭ ئىككىمىز ھەمىشە دۇئادا بولىدۇق. ئاكاڭ پېترو پانتېلېيېۋىچ بىلەن رەپقىسى دارىيە ماتۋېيېۋنا دىن ساڭا سالام. ئۇلار ساڭا سەھەتلىك ۋە ئېسەن - ئامانلىق تىلەيدۇ؛ يەنە سىڭلىڭ يېۋدوكىمە ۋە بارلىق ئۇيۇ ئىچى تاۋابىڭا تىلىرىمىزدىن كوپتىن - كوپ سالام. 5 - فېۋرالدا يازغان خېتىڭنى تاپشۇرۇۋېلىپ، ئىنتايىن خۇرسەن بولدۇق.

خېتىڭدە ئېتىم مۇدرەيدۇ، دەپسەن، چوشقىنىڭ چاۋا يېغى بىلەن مايلاپ تۇر، ساڭا مەلۇم، ئەگەر يەر تېيىلغاق بولمىسا، ئارقا پۈتلىرىنى تاقىلاتمىسا ئىمۇ بولىدۇ. رەپىقەڭ ناتالىيە مىرونوۋنا بىزنىڭكىدە تۇرۇۋاتىدۇ، ئۇ ساق - سالامەت، تېچ ئامان كېتىۋاتىدۇ.

ئاناڭ ساڭا گىلاس قېقى، بىر جۇپ يۇڭ پايقاق ھەمدە ئېرىتىلگەن ياغ ۋە ھەر خىل سوغىلارنى ئەۋەتتى، ھەممىمىز ساق - سالامەت تۇرىدۇق. لېكىن دارىيىنىك بالىسى قازا تاپتى، بۇنى ساڭا بىلدۈرۈپ قويماقچىمىز. قايسى كۈنى پېترو بىلەن ئامبارنىك بىرتېمىنى يا سىدۇق، ئاكاڭ سېنى

ئاتقا ياخشى قاردىڭ، ئۇبدان ئاسىرىدىڭ دەيدۇ، ئۇنەكلەر تۇغدى، قارا بايتال قوساق سېلىپ، يىلنىڭ يوغىناپ قالدى. قوسىغىدا بالىسى مىدىرلاۋاتقىنى بىلىنىپ تۇرىدۇ. ئۇ يېزا بازىرىدىكى ئات فېرمىسىدا «دوختىر» دا ملىق بىر ئايغىرغا قاچۇرۇلغان ئىدى؛ روزىنىڭ ئۇنى قۇلۇنلاپ قالارمىكىن دەپ كۈتۈۋاتىمىز. بىز سېنىڭ خىزمىتىڭنى ياخشى بولۇۋاتقانلىغىدىن ۋە باشلىقلارغا ياراپ قالغانلىغىدىن خۇرسەنمىز. سەن خىزمىتىڭنى ئوبدان ئادا قىل. پادىشا ئۇچۇن قىلغان خىزمىتىڭنىڭ ئەجرىنى كۆرىسەن. ناتالىيە ئەمدى بىزنىڭكىدە تۇرىدىغان بولدى، سەنمۇ بۇنى ئويلاپ كۆر. يەنە بىر يامان ئىش يۈز بەردى: ماسلىنىتسا بايرىمىدا 3 قويىنى بورە ئولتۇرۇپ قويدى. خەير، ساق - سالامەت بول، خۇدا ئوز پاناھىدا ساقلىسۇن. ئايلىڭنى ئۇنتۇپ قالما، بۇمبىسىڭ ساڭا بۇيرۇغۇم. ئوزى خۇشخوي ئايال ۋە سېھىنىڭ ھالال جۇپتىڭ، سەن تولىمۇ ئوزىڭىشىمچىلىق قىلمۇەرمە، دادائىنىڭ گېپىگە قۇلاق سال.

سېنىڭ دادائ، باش ئۇرەد نىك
پانتېلېي مېلېخوپ».

گىرىگورىي خىزمەت قىلغان پولك رۇسىيە - ئاۋستىرىيە چېگرىسىدىن 4 چاقىرىم كېلىدىغان رادزىۋىللوۋو دىگەن جايدا تۇراتتى. گىرىگورىي ئويىغە ناگان - ناگاندا خەت يازاتتى. ناتالىيە كەلدى، دىگەن خەۋەرگە سېپايىلىق بىلەن جاۋاپ قايتۇرۇپ، ئۇنىڭغا مەندىن سالام، دەپلا قويدى؛ گىرىگورىيىنىڭ خەتلىرى تۇتۇق ۋە مۇجمەل ئىدى. پانتېلېي پروكوفىيېۋىچ بۇ خەتلەرنى دۇناشكىغا ياكى پېتروغا بىر نەچچە قېتىم ئوقۇتاتتى، ئۇنىڭ نىمە دىمەكچى ئىكەنلىگىنى بىلىش ئۇچۇن

چوڭقۇر ئوي سۈرەتتى. پاسخا بايرىمى ئالدىدا ئۇ گىرىگورىيغا خەت يېزىپ، ھەربى خىزمەتتىن قايتىپ كەلگەندە ئايىلىك بىلەن بىللە تۇرامسەن ياكى ئاۋالقىدەكلا ئاكسىنىيە بىلەن يۇرۇڭۇبرەمسەن، دەپ توغرىدىن توغرا سوئال قويىدۇ.

گىرىگورىي ئۇزاققىچە جاۋاپ قايتۇرمىدى. تىرويتسا بايرەمدىن كېيىن ئۇنىڭدىن قىسقىچە بىر خەت كەلدى. دۇناشكا سوز ئاخىرلىرىنى يالماپ تېز - تېز ئوقۇدى، شۇڭا پانتېلېي پروكوفېيېۋىچ سان سانىقسىز سالام ۋە سوئاللارنى قويۇپ تۇرۇپ، خەتنىڭ مەزمۇنىنى چۈشىنىۋېلىشقا ئاران ئۇلگۈرەتتى. خەتنىڭ ئاخىرىدا گىرىگورىي ناتالىيە مەسىلىسى توغرىلىق توۋەندىكىچە توختالغان ئىدى:

«... سىز مېنىڭ ناتالىيە بىلەن بىللە تۇرۇش - تۇرماسلىغىم توغرىلىق خەت يېزىشىمنى تاپىلاپسىز، لېكىن، دادا، سىزگە ئېيتسام، كېسىلگەن نانىنى يەملەشكە بولمايدۇ. ئەمدىلىكتە مەن ناتالىيەگە نېمە دەپ سوز ئاچالايمەن. بالام بارلىغىنى ئوزىڭىز بىلمىسىزغۇ؟ بۇ توغرىلىق مەن بىر نەرسە دەپ ۋەدە قىلالمايمەن ۋە بۇ ھەقتە سوز ئېچىشنىڭ ھاجىتىمۇ يوق. قايسى كۈنى چېگىردا ئەتكەس قىلىنغان مال بىلەن بىر ئادەم قولغا چۈشتى، ئۇنى بىزمۇ كۆرۈق، بۇ ئادەمنىڭ ئېيتقىچە، پات ئاردا ئاۋستىرىيەلىكلەر بىلەن ئۇرۇش بولارمىش، ئۇلارنىڭ پادىشاسى چېگرىغا كېلىپ، ئۇرۇشنى نەدىن باشلاشنى ۋە قايسى يەرلەرنى بېسىۋېلىشنى تەكشۈرۈپ چىقىپتۇ. ئۇرۇش باشلىنىپ قالسا، بەلكى مەن تىرىك قالماسمەن، لېكىن ئالدىنالا بىر نەرسە دېيىش قىيىن.»

× ×

ئاتالىسىيە قېيناتىسىنىڭكىدە ئىشلەپ تۇرمۇش كۆ-
چۈرەتتى ۋە ئېرىم قايتىپ كېلىدۇ، دېگەن بىھۇدە ئىشەنچ
بىلەن گول بولۇپ،سۇنغان كوكلىنى كوتىرىشكە تىرىشاتتى.ئۇ
گىرىگورىيغا خەت يازمىسىمۇ بۇ ئىلىدەگىرىگورىينىڭ خېتىنى ئۇ-
نىڭدەك سېغىنىش، پىراق ئىچىدە كۈتىدىغان ئادەم يوق ئىدى.

يېزىدىكى ھايات ئادەتتىكىدەك بىر قېلىپتا كېتىۋا-
تاتتى: ئەسكەرلىك مۇددىتى توشقان كازاكلار قايتىپكېلىشكە
باشلىدى. كىشىلەر ئىش بىلەن بەنت بولۇپ، ۋاقىتنىڭ قا-
داق ئوتۇپ كېتىۋاتقانلىغىنى سەزمەيتتى، يەكشەنبە كۈنلىرى
ئېتىگەندىن باشلاپ ھەر بىر ئائىلە توپ - توپ بولۇپ
چېركاۋغا يول ئالاتتى؛ كازاكلار ھەربىي كىيىملىرىنى ۋە بايـ-
راملىق شالۋارلىرىنى كىيىپ يۈرۈشەتتى،يەكلىرى بۇرما - بۇرما
تىكىلگەن گۈللۈك كوپتىلىرى ئېگىنگە تار كېلىپ قالغان
ئايالار رەڭدار يوپكىلىرىنىڭ ئۇزۇن شىلدىرمىا ئىتەكلىرىنى
يەرگە سورۇتۇپ، كوچىنىڭ توپىلىرىنى سۈپۈرۈپ مېڭىشاتتى.

توت چاسا مەيدان، شوتىلىرى يۇقۇرىغا تىكلەپقويۇل-
غان ھارۋىلار بىلەن لىق تولغان ئىدى، ئاتلار كىشىنىشەتتى،
تۇرلۇك - تۇمەن ئادەملەر مىڭ - مىڭ ئۈيىقتىن بۇيىاقتا
ئوتۇپ تۇرۇشاتتى؛ ئوت ئوچۇرۇش سايمانلىرى تۇرىدىغان
ئامبارنىڭ ئالدىدا بۇلغار دېخانلىرى تار پالاسلارنىڭ ئۈس-
تىگە ھەر خىل كوكتاتلارنى يېيىپ سودا قىلىشاتتى؛ ئۇلارنىڭ
ئارقىسىدا توپ - توپ بالىلار چۇقۇرۇشۇپ ھارۋىدىن چىقىرىلـ-
غان توگىلەرنى تاماشا قىلىشاتتى، توگىلەرمۇ بويۇنلىرىنى
مەغرۇر سوزۇپ، بازاردىكى قاينام - تاشقىنلىقنى، قاسقىنىغا
قىزىل جىيەك تۇتۇلغان فۇراژكا كىيگەن ئادەملەرنىۋە بېشىغا

رەڭگا - رەڭ رومال چەككەن ئايالارنى تاماشا قىلىۋاتقان دەك بولاتتى. چىغىرىق بېشىدا توختاۋسىز ئىشقا سېلىنىپ تۇرغان توگىلەر ئاغزىدىن كوپۈك ئېقىتقان هالدا شۇاق ئوتلارنى چاياپ ئارام ئېلىشاتتى. ئۇيقۇسىرىغان يېشىل كوزلىرى مولدۇرلەپ تۇراتتى.

كەچقۇرۇنلىرى دۇپۇرلىگەن ئاياق تاۋۇشلىرى كوچىلارنى بىر ئالاتتى، تاماشا مەيدانلىرىدا ناخشىلار ياڭرايتتى، گارمۇنلار چېلىنىپ، ئۇسۇل - تانسا قىزىپ كېتەتتى، پەقەت يىرىم كېچىدىن ئوتكەندىلا دوننىڭ ئىللىق هاۋاسىدا يىراق چەت - ياقىلاردىن ئاخىرقى ناخشا سادالىرى ئاڭلىناتتى.

ناتالىيە تاماشا مەيدانىغا بارماي، دۇناشكىنىڭ ئاددى هىكايىلىرىغا قۇلاق سېلىپ ئولتۇراتتى. ئەمدىلىكتە دۇناشكىمۇ قەددى - قامىتى كېلىشكەن چىرايلىق قىز بولۇپ، كوزگە كورۇنۇپ قالغان ئىدى. بالدۇر پىشىدىغان ئالمىدەك بۇرۇنراق پىتىلدى. ئوسمۇرلۇك چاغلىرى ئارقىدا قالدى، شۇ يىلى ئۇنى بويىغا يەتكەن چوڭ قىزلار ئوز قاتارىغا قوشۇۋالدى. دۇناشكا دادىسىغا تارتقان بولۇپ، بويى پاكار، قارامتۇق قىز بولدى.

دۇناشكا 15 ياشقا تولدى، ئەمما يېلى ئىنچىكە زىلۋا چوڭ بولدى. بىر قارىغاندا، كىچىك بالىدەك ئاجىز ۋە سادا، بىر قارىغاندا بويىغا يېتىپ قالغاندەك كورۇنەتتى: كوپ تەسىنىڭ ئاستىدىن كىچىك ئالمىدەك كوكرەكلىرى سىرتىغا تېپىپ تۇراتتى، يەلكىلىرى خېلىلا تولۇشقان ئىدى. كوز پىچمى سەل - پەل قىيپاچ، ئۇزۇن بولۇپ، قارچۇقلىرى شوخ لۇق ۋە ئۇياتچانلىق بىلەن چاقناپ تۇراتتى. ئۇ تاماشا مەيـ

دانندن قایتىپ كەلگەندىن كېيىن، ئوز سىرىنى يالغۇز بىر ناتالىيگە سۆزلەپ بەردى.

ــ ناتاشكا، چىراغىم، سائا بىر نەرسىنى سۆزلەپ بەرمەكچىمەن...

ــ قېنى، سۆزلە.

ــ ئاخشام مىشكا كوشىۋوي بىلەن تاك ئاتقىچە ماگىزىن يېنىدىكى دۆپ ياغىچى ئوستىدە ئولتۇردۇق.

ــ نىمىشقا قىزىرىپ كەتتىڭ؟

ــ نەدىكىنى!

ــ ئەينەكىكە قاراپ باقمامسەن ــ چوغدەك يېنىپ تۇرۇپتۇ.

ــ قويغىنا، ئادەمنى ئىزا تارتقۇزۇپ...

ــ سۆزلەۋەر، ئىزا تاتقۇزمايمەن.

دۇناشكا قارا قۇمچاق قوللىرى بىلەن لاۋۇلداپ ئوت ئالغان يۈزلىرىنى ئېرتەتتى، ئىككى چېكىسىنى بارماقلىرى بىلەن سىقىپ، بىكاردىن ــ بىكار پىخىلداپ كۈلەتتى.

ــ ئۇ مېنى: «خۇددى لالىغا ئوخشايسەن!...» دىدى.

ــ شۇنداق دىدىمۇ؟ ــ ناتالىيە تىتىكلەشتى، ئۇ بىراۋنىڭ خوشاللىغىغا ئورتاق بولۇپ، ئوزىنىڭ ئاياق ئاستى قىلىنغان ئوتمۇشىنى ئۇنتاتتى.

ــ مەن ئۇنىڭغا: «يالغان سۆزلىمە، مىشكا!» دىسەم، ئۇ: «راست» دەپ قەسەم ئىچتى. ــ دۇناشكا قاقاقلاپ كۈلدى، ئۇنىڭ قوڭغۇراقتەك ئاۋازى ئوينىڭ ئىچىنى بىر ئالدى. ئۇ بېشىنى لىڭشىتاتتى، ئۇششاق ئورۇلگەن قارا چاچلىرى دۇمبىسىدە كەسلەنچۇكتەك ئومىلەيتتى.

ــ يەنە نىمىلەرنى دىدى؟

— ياغلىغىنى ماڭا ئەستىلىك ئۇچۇن بەر، دەيدۇ.

— بەرمىگىنىڭمۇ؟

— ياق، بەرمەيمەن دېدىم، ئۇزەكنىك چىرايلىغىدىن سورا، دېدىم. ئۇ ھىلىقى يېروپېيىپنىك كېلىنى بىلەن... ئېرى ئەسكەرلىكتە بولغاچ، ئوزى ئويناپ يۈرىدىغان خوتۇن.

— سەن ئۇنىڭدىن نېرى يۈر.

— مەنمۇ ئۇنىڭدىن يىراق يۈرۈيمەنغۇ. — دۇناشكا قىستاپ كەلگەن كۇلكىسىنى ئاران بېسىپ يەنسە سوزلەشكە باشلىدى: — مەيداندىن ئۇچ قىز بىللە قايتىپ كېلىۋاتاتتۇق، مەس بولۇپ قالغان مىخەي بوۋاي ئارقىمىزدىن بىزگە يېتىشىۋالدى. «مېنى سۆيۈپ قويۇڭلار، ياخشى قىزلار، ئىككى تىيىندىن پۇل بېرىمەن» دەپ كاپشىدى. بىزگە چېقىلماقچى بولۇۋىدى، نيوركا چۈنق بىلەن پىشانىسىغا بىرنى سالدى، بىز ئاران قېچىپ قۇتۇلدۇق!

ياز قۇرغاقچىلىقتا ئوتەتتى. يېزىنىڭ ئۇدۇلىدا دون دەريياسىنىڭ سۈيى بەك ئازىيىپ كەتتى، ئىلگىرى سۇ شىددەت بىلەن ئاققان يەرلەردە تېيىز كېچىكلەر پەيدا بولدى، نېرىقى قىرغاقتا ئوكۇزلەر دۇمبىسىنى ھول قىلماستىن ئوتۇپ كېتىۋېرەتتى. كېچىلىرى تاغدىن ئىسسىق ھاۋا كېلىپ، يېزىنى دىمىقتا قىلىپ قويياتتى، شامال قاغجىرىغان ئوت - چوپلەرنىڭ قاتمۇسىق پۇرىغى بىلەن ھاۋانى تولدۇراتتى، بىنەم بولۇپ قالغان يەرلەردە قۇرغان شۋاق ئوتلار ئوت يالىغانىدەك كورۈنەتتى. دوننىڭ ئەترابى كوزگە كورۈنمەيدىغان پەردە بىلەن قاپلانغانىدەك ئىدى. كېچىسى دوننىڭ نېرىقى تەرىپىنى قارا بۇلۇت قاپلاپ، گۈلدۇرماملار قاراس - قۇرۇس گۈلدۇرلەپ قويياتتى، ئەمما قاغجىراپ

باغرى ئورتەنگەن يەرگە يامغۇر ياغمايتتى، ئاسماندا ئەگرى-بۇگرى كوك ئىز پەيدا قىلىپ، بىھۇدەچاقماق چېقىپ قويياتتى.

پۇتۇن كېچە چېركاۋ قوڭغۇراقخانىسى ئۇستىدە ھۇقۇش سايراپ چىقاتتى، يېزىدا ۋەھىمىلىك، غەلىتە ئاۋازلار ئاڭلاپ يۇرەتتى، ھۇقۇش قوڭغۇراقخانىدىن ئۇچۇپ، موزايلاردەسسەپ-چەيلىۋەتكەن قەۋرىستانلىققا قونۇپ، يانتاق باسقانگور ئۈستىدە ناله قىلاتتى.

— بۇ شۇملۇقنىڭ ئالامىتى،— دەيتتى قېرىلار،قەۋرىستان تەرەپتە سايرىغان ھۇقۇشنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ.

— ئۇرۇش بولارمۇ.

— تۈركىيە بىلەن ئۇرۇش باشلىنىشتىن بۇرۇن خۇددى شۇنداق سايرىغان ئىدى.

ياكى يەنە ۋابا تارقىلىپ قالارمۇ؟

— ئىش قىلىپ، ياخشىلىقنىڭ ئالامىتى ئەمەس: ھۇ-قۇش چېركاۋدىن توپ - توغرا ئولۇكلەرنىڭ قېشىغا ئۇچۇپ ئوتتى ئەمەسمۇ.

— يا مەرھەمەتلىك، ھەزرىتى مىكائىل...

قولى چولاق ئالىكسەيىنىڭ ئۆكىسى مارتىنشۇمىلىن بۇ لەنىتى قۇشنى ئىككى كېچە قەۋرىستانىدا ماراپ چىقتى، ئەمما ئۇ ھېچىيەردە كورۇنمەيتتى، سىرلىق ھۇقۇش ئاۋاز چىقارماستىن، قەۋرىستانلىقنىڭ باشقا بىر چېتىدىكى كىرىستقائۇ-چۇپ بېرىپ ئۇستىگە قوناتتى - دە، ئۇگدەك باسقان يېزىغا ۋەھىمە سالاتتى، مارتىنيامانسوزلەر بىلەن تىللاپ - تىللاپ، ئاسماندا ئۇزۇپ كېتىۋاتقان قارا بۇلۇتلارغا بىر پاي ئوق ئېتىپ، ئويىگە قايتىپ كېلەتتى، ئۇ ئاشۇ قەۋرىستانلىقنىڭ يېنىدىلا بىر ئويدە تۇراتتى، ئۇنىڭ خوتۇنى قورقۇنچاق ۋە

ئاغرىقچان ئايال بولۇپ، توشقانغا ئوخشاش يىلدا بىر بالا تۇغاتتى. ئۇ ئېرى قايتىپ كەلگەندە تەنە سوزلەرنى قىلاتتى:

ــ ئەخمەق، قىپ ـ قىزىل ئەخمەقسەن! ئۇ ساڭا نىمە پۇتلاشتى زالىم؟ خۇدا جاجاڭنى بەرسە قانداق قىلىسەن؟ ئاي ـ كۈنۈم يېقىنلىشىپ، ئاران يۇرىمەن، مۇبادا سېنىڭ بۇ لەنىتى ئويۇڭدە تۇغالماي قالسام قانداق بولىدۇ؟

ــ بولدى قىل! تۇغۇشنى تۇغسەن! گەپ قىلمىسا، ھەددىڭدىن ئاشسەن ـ ھە! ئۇ لەنىتى بۇ يەردە تىنچلىق بەرمىسە، قانداق قىلىدىغان گەپ؟ ئۇ كاساپەت بەرەر بالا ـ قازانى چىللاپ كېلىدۇ، ئۇرۇش بولۇپ قېلىشنى خۇدا كورسەتمىسۇن، مېنى ئېلىپ كېتىدۇ، سەن مۇنۇ بېقىۋاتقان كۈچۈكلىرىڭنى قانداق قىلىسەن؟ــ مارتىن قولى بىلەن بىر بۇلۇڭنى كورسەتتى، ئۇ يەردە چوچۇرىدەك قاتار تىزىلىپ ياتقان بالىلىرى جۇۋۇلدەك ئۇستىدە خورەك تارتىپ ئۇخلاۋاتاتتى.

پانتېلېي مېلىخوپ مەيداندا قېرىلار بىلەن پاراڭلاشقاندا ئوز گېپىنى ئىسپاتلاشقا تىرىشاتتى:

ــ بىزنىڭ گىرىگورىينىڭ خېتىگە قارىغاندا، ئاۋستىرىيە پادىشاسى چېگرىغا كېلىپتۇ، ھەممە ئەسكەرلىرىنى بىر جايغا توپلاپ، موسكۋا بىلەن پېتربورگقا يۇرۇش قىلىش توغرىسىدا بۇيرۇق بېرىپتۇ.

قېرىلار ئوتكەن ئۇرۇشلارنى ئەسكە ئېلىشىپ ئوز تەخمىنلىرىنى ئورتاقلىشاتتى:

ــ بۇ يىلقى ھوسۇلدىن قارىغاندا ئۇرۇش بولماسمىكىن.

ــ ھوسۇلنىڭ بۇنىڭغا نىمە مۇناسىۋىتى بار؟

ــ ستودېنتلار غەۋغا چىقىرىۋاتقان بولسا كېرەك.

ــ بۇنى بىز ھەممىدىن كېيىن بىلىمىز.

— يآپون ئۇرۇشىدىمۇ خۇددى شۇنداق بولغان.
— ئوغلۇڭغا ئات ئېلىپ بەردىڭمۇ؟
— ئالدىراپ نېمە قىلىمەن ...
— ھەممىسى بىكار گەپ!
— كىم بىلەن ئۇرۇش بولىدىكەن؟
— تۈركلەر بىلەن دېڭىز تالىشىپ، دېڭىز دېگەنىنى قانداق قىلغان بىلەنمۇ بولۇشىلمەيدۇ.
— ئۇنى بولۇش شۇنچە تەسمۇ؟ بىز ئوتلاقنى ئۇلۇشلەرگە تەقسىم قىلغاندەك بولۇشۇۋالسۇن!
گەپنىڭ ئاخىرى چاقچاققا ئايلىنىپ كەتتى ـ دە، قېرىلار تارقىلىشقا باشلىدى.
تېز تۇتۇش قىلىمسا بولمايدىغان ئىشلار ئىنتايىن كۆپ ئىدى. دوننىڭ نېرىقى تەرىپىدىكى ئوتلاردا لىدىكى ئوتقا ئوخشاش بولۇق ۋە خۇشپۇراق بولمىسىمۇ، چېچىگى توكۇلۇشكە باشلىغان ئىدى. يەر بىر خىل بولسىمۇ، ئوت ـ چۆپلەر ھەرخىل شەرۇەتلەرنى ئىمپ، بىر ـ بىرىگە ئوخشىمايلا ئوسىدۇ؛ دوڭنىڭ ئارقا تەرىپىدىكى دالىدا يەر قارا تۇپراق ۋە قاتتىق؛ بىر توپ يىلقا ئوتسە ـ تۇياق ئىزى كۆرۈنمەيدۇ؛ يەر قاتتىق بولسىمۇ، ئۇنىڭدا ئوت خۇشبۇي، ئوبدان ئوسىدۇ، ئوت ئاتنىڭ قارنىغا چىقىدۇ، ئەمما دوننىڭبويىدا ۋە دوننىڭ نېرىقىياقىسىدىكى زەيكەش، يۇمشاق توپىدا ئوسكەن ئوتلار شالاڭ ۋە ئۇنۇمسىز بولىدۇ، بەزى چاغدا ئۇنى مالمۇ يىمەيدۇ.
يېزىدىكىلەر چالغىلارنى چاقلاش، ئارىلارنى ساپلاش بىلەن بەنت ئىدى، ئايالار ئوت ئورىغۇچىلارغا كۆۋاس تەييار

لاشقا ئىشتىياق بىلەن كىرىشكەن ئىدى، شۇئاردا پۇتۇن يېزا-نى ئاستىن - ئۈستۈن قىلىۋەتكەن بىر ۋەقە يۈز بەردى: بازار ساقچى ئىدارىسىنىڭ باشلىغى بىلەن بىر تەكشۈرگۈچى كىرىپ كەلدى، بۇلارنىڭ قاتاردا چىشلىرى قارىيىپ كەتكەن، شۇ كەمگىچە ھېچكىم كورۇپ باقمىغان، غەلىتە كىيىم كىيگەن بىر ئوفىتسېرمۇ بار ئىدى: ئۇلار يېزا ئاتامانىنى چاقىرتتۇردى، ئاندىن بىر نەچچە ئەھۋال بىلىدىغان ئادەملەرنى ئەگەشتۈرۈپ، ئۈدۈل ئالغاي لۇكېشكىنىڭ ئويىگە قاراپ يول ئالدى.

تەكشۈرگۈچى يازلىق فۇراژكىسىنى قولىغا ئېلىۋالغان ئىدى. ئۇلار كوچىنىڭ سول تەرىپىدىن قاشاتام ياقلاپ مېڭىشتى، يولدا ئاپتاپتا ئۇيەر - بۇيەردە سايە چۈشۈپ تۇراتتى، چارلىغۇچى چاكباسقان بەتىنكىسى بىلەن سايىلارنى دەسسەپ، خورازدەك يۇگۈرۈپ ئالدىدا كېتىۋاتقان ئاتامانىدىن گەپ سورىدى:

— سىرتتىن كەلگەن شتوكمان ئويىدىمۇ؟

— ئويىدە، جاناپلىرى.

— ئۇ نىمە ئىش قىلىدۇ؟

— ئۇ ھەممىگە مەلۇملۇق ھۇنەرۋەن ئادەم... ياغاچچە-لىقمۇ قولىدىن كېلىدۇ.

— ئۇنىڭدا بىرەر ئىش سەزگىنىڭ يوقمۇ؟

— يوقسۇ.

ساقچى باشلىغى مېڭىپ كېتىۋېتىپ ئىككى قېشى ئارى-سىدىكى دانىخورەكنى بارماقلىرى بىلەن سىقىتى؛ سوكنو مۇنە-ۋەر ئېچىدە تەرگە چۈمۈپ پىشىلدايتتى. چىشى قارىيىپ كەتە-

كەن ئوفتسهر بىر تال چوپ بىلەن هە دەپچىشنى گولايتتى، قىزىرىپ قورۇلۇپ كەتكەن توۋەنكى قاپىغىنى پۇرۇشتۇرەتتى.

— ئۇنىڭ ئويىگە كىملەر كىرىپ تۇرىدۇ؟ — تەكشۈرگۈچى ئالغا ئىلدامىلاپ كېتىۋاتقان ئاتامانىنى قولى بىلەن توختىتىپ يەنە سورىدى.

— هە، توغرا، كىرىپ تۇرۇشىدۇ، بەزىدە قارتا ئويناشىدۇ.

— كىملەر؟

— تولىسى تۇگمەنده ئىشلەيدىغان ئىشچىلار.

— ئۇلار زادى كىم؟

— ماشىنا باشقۇرغۇچى، تاراز بچى، چىغىرىقچى داۋىدكا ۋە بىزنىڭ كازاكلىرىمىزدىن كىرىپ تۇرىدىغانلىرىمۇ بار.

تەكشۈرگۈچى ئارقىدا قالغان ئوفتسهرنى كۈتۈپ، بىر دەم توختىدى، بۇرنى ئۇستىدىكى تەرنى فۇراژكىسى بىلەن سۈرتۈپ قويىدى. ئوفتسهرنىڭ تۇگمىسىنى ئويناپ تۇرۇپ، ئۇنىڭغا بىرنىمىلەرنى دىدى ـ دە، بارمىغى بىلەن ئىملاپ ئاتامانىنى قىچقاردى. ئاتامان دېمىنى چىقارماي، ئايىاق ئۇچىدا مېڭىپ دەرهال يېتىپ كەلدى، ئۇنىڭ بوينىدىكى بىر ـ بىرىگە چىرمىشىپ كەتكەن تومۇرلار كوپۈپ تىترەپ تۇراتتى.

— ئىككى ئادەم بىلەن كىرىپ، هەممىسىنى قولغا ئال، ئۇدۇللا مەهكىمىگە ئېلىپ بار، بىز هازىرلا بارىمىز ئۇقتۇڭمۇ؟

ئاتامان تىك قېتىپ تۇردى، مۇندىرىنىڭ قاتۇرما يىلىمسى خۇددى كوك لېنتا بۇقۇچقا ئوخشاش گېلىنى چوڭ تومۇرنىڭ ئاستىدىن بوغۇۋالغان ئىدى، ئاتامان لىپ قىلىپ ئارقىسىغا بۇرۇلدى ـ دە، قەدەملەپ يۇرۇپ كەتتى.

شتوكمان ياقىسىنى ئېچىۋېتىپ، كوينەكچان ئىشىككە

كەينىچە ئولتۇرۇپ، قول ھەرىسى بىلەن بىر تال پەنەركە تاختىنى ھەرىدەپ گۈل چىقىرىۋاتاتتى.

— ئورنىڭىزدىن تۇرۇڭ، قولغا ئېلىندىڭىز.

— نىمە ئۈچۈن؟

— سىز ئىككى ئوينى ئالغانمۇ؟

— ھە.

— بىز ئويىڭىزدە ئاختۇرۇش ئېلىپ بارىمىز، — دېدى ئوفىتسېر. ئۇنىڭ ئوتۇگىدىكى‌شىپور بوسۇغا ئالدىغا سېلىنغان كىچىك گىلەمگە ئىلىنىپ قالدى، ئۇ شىرەنىڭ يېنىغا ئوتتى - دە، كوزىنى قىسىپ تۇرۇپ، دەسلەپكى ئۈچرىغان كىتابنى قولىغا ئالدى.

— مۇنۇ ساندۇقنىڭ ئاچقۇچىنى مەرھەمەت قىلىڭ.

— مەن نىمە قىلىپتىمەن، جانابى تەكشۈرگۈچى؟

— بىز تېخى سىز بىلەن سۆزلىشىۋالىمىز. گۇۋاچى قېنى ئاختۇرۇشنى باشلايلى.

شتوكماننىڭ خوتۇنى ئىككىنچى ئويدىن ئىشىكنى قىيا ئېچىپ قاراپ تۇراتتى، ئالدى بىلەن تەكشۈرگۈچى، ئۇنىڭدىن كېيىن كاتىپ شۇ ئويگە كىرىشتى.

ئوفىتسېر سېرىق مۇقاۋىلىق كىتابنىڭ چېتىدىن تۇتۇپ:

— بۇ نىمە؟ — دەپ ئاستا سورىدى.

— كىتاپ، — شتوكمان مۇرىسىنى قىسىپ قويدى.

— سۆزمەنلىگىنى پەيتى كەلگەندە كورستىۋالارسەن. مېنىڭ سوئاللىرىمغا باشقىچە تەرتىپ بىلەن جاۋاپ بېرىشىڭنى سورايمەن!

شتوكمان مەشكە يولىنىپ، ئۆزىنىڭ مەسخىرە كۈلكىسىنى ئاران بېسىپ تۇراتتى. ساقچى باشلىغى ئارقىسىغا

قايرىلىپ، ئوفىتسېرگە قاراپ قويدى ـ دە، ئاندىن شتوكمانـ غا كوز يۈگۈرتتى:

ـ مۇشۇ كىتاپنى ئوقىنىۋاتامسىز؟

ـ كىتاپقا قىزىقمەن، ـ شتوكمان سوغاقلا جاۋاپ بەردى ۋە كىچىككىنە تاغاق بىلەن قارا ساقىلىنى تەكشۈرـ كىگە بولۇپ تارىدى.

ـ شۇنداق.

ئوفىتسېر كىتاپنى ۋاراقلاپ قويۇپ، شىرەنكە ئۇستىگە تاشلىدى؛ ئىككىنچى بىر كىتاپنىڭ ۋاراقلىرىغا تېزلا كوز يۈگۈرتۈپ چىقتى؛ ئۈنىمۇ بىر چەتكە تاشلاپ، ئۈچىنچى كىـ تاپنىڭ مۇقاۋىسىنى ئوقۇدى ـ دە، شتوكمانغا بۇرۇلۇپ قارىدى:

ـ يەنە شۇنىڭغا ئوخشاش كىتاپلارنى نەدە ساقـ لاۋاتسەن؟

ـ مەندە بار كىتاپنىڭ ھەممىسى شۇ.

ـ يالغان ئېيتسەن! ـ ئوفىتسېر كىتاپنى تەڭلەپ تۇرۇپ دوق قىلدى.

ـ مەن تەلەپ قىلمەنكى ...

ـ ئاختۇرۇڭ!

ـ ساقچى باشلىغى بىر قولى بىلەن قىلىچىنى تۇتۇپ، ساندۇقنىڭ يېنىغا باردى؛ ساندۇقتىكى كىيىم ـ كېچەكلەرنـى بىر چوقۇر كازاك ئاختۇرۇۋاتاتتى، بۇ ئىشلاردىن ئۈنىڭ قورـ قۇپ كېتىۋاتقانلىغى چىرايىدىن مەلۇم ئىدى.

ـ مەن مۇلايىمراق مۇئامىلىدە بولۇشىڭىزنى تەلەپ قىلىمەن، ـ شتوكمان كوزلىرىنى قىسىپ ئوفىتسېرنىڭ قاتـ شىرىغا تىكىلىپ تۇرۇپ، سوزىنى تۇگەتتى.

ـ ئۇنىڭىزنى چىقارماڭ، قەدىر دانىم.

شتوكمان خوتۇنى بىلەن تۇرىدىغان ئويىنىڭ ھەممە يېرى بىر ـ بىر لەپ ئاختۇرۇلدى. ئىشخانىسىدىمۇ تىنتىش يۈرگۈزۈلدى. غەيرىتى تۇتقان ساقچى باشلىغى ھەتتا تاملارنىمۇ بارمىغى بىلەن توكۇلدىتىپ باقتى.

شتوكماننى مەھكىمىگە ئېلىپ ماڭدى. ئۇ گۇۋاچى كالزاكنىڭ ئالدىدا كونىراپ كەتكەن كەمزۇلىنىڭ قوينىغا بىر قولىنى سېلىۋېلىپ، كوچىنىڭ ئوتتۇرىسى بىلەن ماڭاتتى؛ يەنە بىر قولىنى خۇددى ئالقىنىغا لاي چاپلىشىۋالغاندەك سىلكىيەتتى؛ قالغان ئادەملەر قاشا يېقىلاپ، ئۇششاق ئاپتاپ نۇرى جىمىرلاپ تۇرغان چەت بىلەن مېڭىشتى. تەكشۈرگۈچى بايىقىدەكلا بەتىنكىسى بىلەن ئۇششاق سايىلارنى دەسسەپ ماڭاتتى، بۇ قېتىم پەقەت فۇراژكىسلا قولىدا ئەمەس ئىدى، ئۇنى ئاقىرىپ كەتكەن قۇلىغىنىڭ تۇۋۈكچە باستۇرۇپ كېيۋالغان ئىدى.

شتوكماننىئەڭ ئاخىرىدا سوراق قىلىشتى. سوراق قىلىنىپ بولغانلار تاشقارقى ئويدە ساقچىلارنىڭ نازارىتى ئاستىدا سقىلىشىپ ئولتۇراتتى؛ ئۇلار: تېخى قارا مايغا مىلەنگەن قولىنى يۇيۇپ ئۇلگۈرمىگەن ئىۋان ئالېكسېيېۋىچ، قوپال ھەجىپ تۇرغان داۋىدكا، كەمزۇلىنى مۇرىسىگە ئارتىۋالغان ۋەلىت ۋە مىخايىل كوشېۋوي ئىدى.

تەرگىگۈچى ھالرەڭ پاپكىسىنى ئاختۇرۇۋېتىپ، شىرەنىڭ نېرىقى تەرىپىدە تۇرغان شتوكماندىن سورىدى:

ـ تۇڭمەندىكى قاتىللىق مۇناسىۋىتى بىلەن سىزنى سوراق قىلغىنىمدا، نېمىشقا سىز رۇسىيە سوتسىيال دېموكراتىك ئىشچى پارتىيەسىنىڭ ئەزاسى ئىكەنلىگىڭىزنى يوشۇردىڭىز؟

شتوكمان تەرگىۋچىنىڭ بېشى ئۈستىدىكى بىر نۇقتىغا قاراپ، ئۈندىمەي تۇرۇۋەردى.

— بۇ ئېنىقلىنىپ بولغان ئىش، سىز ئۇز قىلمىشىڭىزغا لايىق تېگىشلىك جازاغا ئۇچرايسىز. — تەرگىۋچى، ئۇنىڭ لام - جىم دېمىگەنلىگىدىن تېرىكتى.

— سوراقنى باشلىشىڭىزنى ئىلتىماس قىلىمەن، — دېدى شتوكمان زېرىككەن ئادەمدەك. ئاندىن بوش تۇرغان ئورۇنـ دۇققا كوز قىرىنى سېلىپ، ئولتۇرۇشقا ئىجازەت سورىدى.

تەرگىۋچى ھېچنىمە دېمىدى، ئۇ ماتېريال قەغىزىنى ئورۇپ چورۇپ، ئورۇندۇقتا بىمالال ئولتۇرغان شتوكمانغا يەر تېگىدىن قاراپ قويدى.

— سىز بۇ يەرگە قاچان كەلگەن؟

— بۇلتۇر.

— ئۇز تەشكىلاتىڭىزنىڭ تاپشۇرۇغى بىلەنمۇ؟

— ھېچقانداق تاپشۇرۇق بىلەن كەلگىنىم يوق.

— سىز قاچاندىن تارتىپ ئۇز پارتىيىڭىزنىڭ ئەزاسى ھىساپلىنىسىز؟

— سىز نېمە دېمەكچى بولىسىز؟

— مەن، — تەرگىۋچى «مەن» سوزىنى ئالايىتەن تەلەپـ پۇز قىلدى، — قاچاندىن بۇيان رۇسىيە سوتسىيال دېـ موكراتىك ئىشچى پارتىيىسى ئەزاسى ئىكەنلىگىڭىزنى سوراۋاتىمەن.

— مەن ئويلايمەنكى ...

— مەن سىزنىڭ نېمىنى ئويلىشىڭىزغا مۇتلەق قىزىقـ مايمەن. سوئالغا جاۋاپ بېرىڭ. ئىقرار قىلماسلىقتىن پايدا يوق، ھەتتا زىيانلىق.

تەرگىۋچى قەغەزلەرنىڭ ئارىسىدىن بىرسىنى ئاجرىتىۋېلىپ، ئۇنى بىگىز قولى بىلەن شىرەگە نىقتاپ قويدى-دە، دېدى:

ــ مانا بۇ روستوپتىن كەلگەن تەكشۈرۈش قەغىزى، سىزنىڭ ئاشۇ پارتىيىگە مەنسۇپ ئىكەنلىگىڭىزنى ئىسپاتلايدىغان ھوججەت.

شتوكمان بىر پارچە ئاق قەغەزگە كۆز يۈگۈرتۈپ، بىر دەم تىكىلدى ــ دە، تىزىنى سىلاپ تۇرۇپ، قەتئى جاۋاپ بەردى:

ــ 1907 ــ يىلدىن تارتىپ.

ــ خوش، سىزنى بۇ يەرگە ئۆز پارتىيىڭىز ئەۋەتكەنلىگىنى ئىنكار قىلامسىز؟

ــ ھە ــ ئە.

ــ ئۇنداق بولسا، سىز بۇ يەرگە نېمىشقا كەلدىڭىز؟

ــ بۇ يەردە تومۇرچى ئۇستا كېرەك ئىكەن.

ــ نېمىشقا سىز باشقا يەرگە بارماي، مۇشۇ رايونىنى تاللىۋالدىڭىز؟

ــ ئاشۇ سەۋەپ بىلەن.

ــ سىز بۇ يەرگە كەلگەندىن بۇيان ئۆز تەشكىلاتىڭىز بىلەن ئالاقە قىلىشىۋاتامسىز ياكى ئالاقىدە بولدىڭىزمۇ؟

ــ ياق.

ــ ئۇلار سىزنىڭ بۇ يەرگە كەلگەنلىگىڭىزنى بىلەمدۇ؟

ــ ئېھتىمال.

تەرگىۋچى كالپۇگىنى قورۇپ، سەدەپ ساپلىق قەلەمتۇراچ بىلەن قېرىنداشنى ئۇچلاشقا كىرىشتى، ئۇ شتوكمانغا قارىمايتتى.

— ئوز كىشىگىزلەرنىڭ بىرەرسى بىلەن خەت ـ ئالاقىدە بولامسىز؟

— ياق.

— ئاختۇرۇشتا تېپىلغان مۇنۇ خەتچۇ؟

— بۇ خەت بىر يولدىشىمدىن كەلگەن، ئۇنىڭ ھېچقانداق ئىنقىلاۋىي تەشكىلات بىلەن ئالاقىسى يوق.

— روستوپتىن بىرەر يولىورۇق ئالدىڭىزمۇ؟

— ياق.

— تۇڭمەندىكى ئىشچىلار سىزنىڭكىگە ئىمە مەقسەت بىلەن يېغىلىشىدۇ؟

شتوكمان تېتىقسىز سوئالدىن ئەجەپلەنگەندەك بولۇپ، ئىككى مۇرىسىنى قىسىپ قويدى.

— قىش ئاخشاملىرى زېرىكىپ، ئوزلىرى يېغىلىشاتتى... پەقەت ۋاقىت ئوتكۈزۈش ئۈچۈن قارتا ئوينىشاتتى...

— قانۇن مەنئى قىلغان كىتاپلارنى ئوقۇشاتتى، — دەپ لوقما سالدى تەرگىگۈچى.

— ياق، ئۇلارنىڭ ھەممىسى چالا ساۋات.

— ئەمما تۇڭمەننىڭ ماشىنا باشقۇرغۇچىسى ۋە قالغانلارنىڭ ھەممىسى بۇ پاكىتنى ئىنكار قىلغىنى يوق.

— بۇ يالغان.

— مېنىڭچە، سىزدە باشلانغۇچ چۈشەنچىمۇ يوق ئىكەن ... — سوز شۇ يەرگە كەلگەندە شتوكمان كۈلۈپ قويغان ئىدى، تەرگىگۈچى سوزىنىڭ ئۈچىنى يوقىتىپ قويدى ـ دە، غەزىۋىنى ئاران بېسىپ گېپىنى داۋاملاشتۇردى:

— سىزدە ساغلام ئىدرەك يوق ئىكەن! ئىقرار قىلمىسىڭىز ئوزىڭىزگە زىيان. مەسىلە پۈتۈنلەي روشەنكى، سىزنى پارتىيىڭىز

بۇيەرگە كازا كلار ئارىسىدا بولگۇنچىلىك ئېلىپ بېرىش، ئۇلارنى هوكۇمەتكە قارشى قويۇش ئۈچۈن ئەۋەتكەن چۈشەنمىدىم: بۇ- يەردە قارغۇ چاشقان ئۇيناشىنىڭ نىمە هاجىتى بار؟ بەربىر بۇنىڭ بىلەن جىنايىتىڭىز يېنىكلەپ قالمايدۇ ...

— بۇ سىزنىڭ گۇمانىڭىز. تاماكا چېكىشكە رۇخسەت قىلارسىز؟ رەهمەت سىزگە. بۇلارنىڭ هەممىسى گۇمان، يەنە كېلىپ ئاساسسىز قۇرۇق گۇمان.

— ماڭا قارىڭ، مۇنۇ كىتاپچىنى ئويىڭىزگە كىرىپ تۇ- رىدىغان ئىشچىلارغا ئوقۇپ بەرگەنمۇ؟ — تەرگىگۈچى كىچىك- كىنە بىر كىتاپنىڭ ئۈستىگە ئالقىنىنى قويدى. ئاق تاش مۇ- قاۋىسىنىڭ ئۈستىدە: «پېلىخانوپ» دىگەن خەت روشەن كورۇ- نۇپ تۇراتتى.

— بىز شېىر ئوقۇشاتىتۇق، — شتوكمان بىر نەپەس ئېلىپ، زەنجىرلىك سوئالنى مۇشتىگىنى بارماقلىرى بىلەن مەهكەم قىسىپ، تاماكىسىنى شوراشقا باشلىدى ...

ئەتىسى، هاۋا بۇزۇلۇپ، ئاسمانىنى بۇلۇت قاپلىغان ئەتىگەندە جۇپ ئات قوشۇلغان پوچتا هارۋىسى يېزىدىن يۇ- رۇپ كەتتى. شتوكمان پەلتۇسىنىڭ مايلىشىپ كەتكەن يېقىسىغا ساقىلىنى سۇركەپ هارۋىنىڭ ئارقىسىدا ئولتۇراتتى. ئۇنىڭ ئىككى بېقىنىدا قىلىچ ئېسىۋالغان ئىككى ساقچى بار ئىدى. ئۇلارنىڭ بىرسى چوقۇر، جىنگىلەك چاچ بولۇپ، قاسماقلىشىپ كەتكەن بارماقلىرى بە- لەن شتوكمانىنىڭ جەينىگىنى مەهكەم تۇتۇۋالغان، سېرىق كىرپىك كوزلىرى بىلەن شتوكمانغا قورقۇمسىراپ قاراپ، سول قولى بىلەن قىلىچىنىڭ سىرى چۈشكەن غىلاۋىنى تۇتۇپ باراتتى.

هارۋا كوچىدا چاك توزىتىپ تاراسلاپ كېتىۋاتاتتى. پانتىلىپي مىلىخوپنىك قوراسى ئارقىسىدا رومالغا پۈركىنىۋالغان ۋىجىك بىر ئايال ئوت ـ چوپ بېسىلغان قاشاغا يولىنىپ ئاشۇ هارۋىنى كۈتەتتى.

هارۋا ئۇنىك ئالدىدىن چاك توزىتىپ ئوتۇپ كەتتى، ئايال قولىنى مەيدىسىگە ياققان پېتى ئارقىسىدىن يۈگۈردى.

ـ ئوسە!... ئوسىپ داۋىدىچ! ئىاھ، ئەمدى قانداق قىلارمەن؟!

شتوكمان قولىنى پۈلاڭلىتىپ خوشلاشماقچى ئىدى، بىراق چوقۇر ساقچى ئورنىدىن چاچراپ تۇردى ـ دە، پاسكىنا قوللىرى بىلەن شتوكماننىك بېغىشىدىن تۇتۇۋالدى ۋە خىرىلداپ ۋاقىرىدى:

ـ مىدىرلىماي ئولتۇر، چېپىپ تاشلايمەن!...

ئۇ ئۇزىنىك پادىشاسىغا قارشى چىققان ئادەمنى ئومىرىدە بىرىنچى قېتىم كورۇشى ئىدى.

2

مانكوۋو ـ كالىتۇبىنسكايا يېزىسىدىن تاكى رادزىۋىللوۋو دېگەن يەرگىچە سوزۇلغان يول كوكۇش تۇمان ئىچىدە نەـ نەلەردە قالغان ئىدى. گىرىگورىي يول ئۇستىدە كورگەنلىرىنى ئېسىگە ئېلىشقا تىرىشسىمۇ، ئەمما هىچقانداق بىر مەنزىرىنى كوز ئالدىغا كەلتۈرەلمەيتتى؛ پويىز ئىستانسىسىنىك قىزىل

بىنالىرى، لىكشىپ تۇرغان تاختا پول ئاستىدا تاراق - تۇرۇق قىلىۋاتقان ۋاگون چاقلىرى، ئات قىغلىرى ۋە ئوت - چوپىنىڭ پۇرا قىلىرى، پارا ۋۇزنىڭ ئاستىدىن سوزۇلۇپ چىقىۋاتقان چەكسىز رېلىسلەر، ئاندا - ساندا ۋاگون ئىشىگىدىن كىرىپ تۇرىدىغان تۇتۇن، ۋورونېژ ۋوگزالىدىمۇ ياكى كىيىپتىكى ۋوگزالدىمۇ كوزگە چىلىققان ساپ - سېرىق شاپ بۇرۇت ۋاندارمنىڭ ئەپتى - بەشىرىسى ... ئۇلار پويىزدىن چۈشكەن بىكەتتە ئوفىتسېرلەر ۋە ساقلىق قىرىلغان سۇررەڭ چەكمەن كىيگەن قانداق ئۇر ئادەملەر توپ - توپ بولۇپ يۇرۇشەتتى، ئۇلار چۈشەنگىلى بولمايدىغان يات بىر تىلدا سوزلىشەتتى. ۋاگونلارغا كوۋرۇك تەڭ تاختاي قويۇپ خېلى ئۇزاققىچە ئاتلارنى پەسكە چۈشۈرۈشتى. ھەربىي پويىزنىڭ مۇئاۋىن باشلىغى ئاتلارنى ئىگەر-لەشكە بۇيرۇق بەردى، 300 دىن ئارتۇق كازاكنى مال دوختۇرلۇق پونكىتىغا باشلاپ باردى. ئاتلارنى تەكشۈرۈشتىن ئوتكۈزۈشكە خېلى ۋاقىت كەتتى، كازاكلارنى يۇز - يۇزدىن بولدى. ۋاخمىستر بىلەن ئورەدىنكلەر ئۇياق بۇياققا يۈگۈرۈشۈپ قالدى، 100 كىشىدىن ئىبارەت بىرىنچى بولۇنمىگە① ئاچ تورۇق ئاتلار، ئىككىنچى بولۇنمىگە بوز ۋە جىرەن ئاتلار، ئۈچىنچى بولۇنمىگەقارا تورۇقلار ئاجرىتىلدى؛ گىرىگورىي توتسىنچى بولۇنمىگە بولۇندى، بۇ بولۇنمىگە ئالتۇنسىمان جىرەن ئاتلار ۋە ئادەتتىكى تورۇق ئاتلار تاللىنىلغان ئىدى؛ بەشىنچى بولۇنمىگە ئاچ سېرىق سەمەن ئاتلار، ئالتىنچىسىغا قارا ئاتلار ... ۋاخمىسترلار كازاكلارنى ۋىزۋوتقا بولۇپ ھەر

① بولۇنمە (رۇسچە СОТНЯ) — 100 كىشىلىك بولۇنمىنى كورسىتىدۇ. بىرلىيە نگە باراۋەر.

قايسى قورغان ۋە كىچىك يېزىلارغا جايلاشتۇرۇلغان بولۇنمە-
لەرگە باشلاپ ماڭدى.

مەيدىسىگە مۇددەتتىن ئارتۇق خىزمەت قىلغانلىغىنى
كۆرسىتىدىغان بەلگە تاقىۋالغان، پالاكوز جەسۇر ۋاخمىستر
كارگىن گىرىگورىينىك يېنىدىن ئوتۇپ كېتىۋېتىپ:

— قايسى بازاردىن سەن؟ — دەپ سورىدى.

— ۋېشىنىسكايادىن.

— كىمنىك قۇيرۇق؟ ①

گىرىگورىي باشقا يېزىلىق كازاكلارنىك يىغىلداپ كۆ-
لۈشكەنلىگىنى ئاڭلىغان بولسىمۇ، بۇ ھاقارەتنى لام - جىم
دېمەستىن ئىچىگە يۇتتى.

چوڭ كوچىغا چىققاندا تاشيول باشلاندى، تاشيولنى بە-
رىنچى قېتىم كۆرگەن دون ئاتلىرى قۇلاقلىرىنى دىك تۇتۇپ،
خۇددى مۇز تۇتقان دەريانى چۈشۈۋاتقاندەك پۇشقۇرۇپ ئېھە-
تىيات بىلەن قەدەم باساتتى، بىر ئاز كونۇۋالغاندىن كېيىن
يېگىدىن قاقتۇرۇلغان تاقىلىرىنى تاقىرلىتىپ بىمالال مېڭىپ
كېتىشتى، ئەترا پتا دەرەخلىرى قالايمىقان كېسىلگەن، قۇرۇپ
سارغايغان شالاڭ توقايزارلار كۆرۈنۈشكە باشلىدى: بۇ يات يەر
پولەكلەر زېمىنى ئىدى. كۆن ئىللىق ۋە دېمىق ئىدى، قۇياش-
مۇ دون قۇياشىغا ئوخشاشمايتتى، ئۇ قەيەردىدۇر داكا پەردىدەك
توسۇالغان قېلىن بۇلۇتنىك كەينىدە ئۇزۇپ يۈرەتتى.

رادزېئىللوۋو قورغانى پويىز بېكىتىدىن توت چاقىرىم
نېرىدا ئىدى، ھەربى پويىز باشلىغى ئۆز نەۋكەرلىرى بىلەن

① ھەربىر يېڭى بازىرىنىك بىر لەقەمى بار ئىدى، مەسىلەن،
ۋېشىنىسكا يالقىلارنى قۇيرۇغى كېسىلگەن تايغان ئىت دەپ
ئاتىشاتتى (ئاپتورنىك ئىزاھى).

ئات چاپتۇرۇپ كېلىپ، كازاكلارنى يېرىم يولدا قالدۇرۇپ ئالغا ئوتۇپ كەتتى. قالغانلار قورغانغا يېرىم سائەتتە يېتىپ بېرىشتى.

مىتەكىنسكايا بازىرىدىن كەلگەن بىركازاك يىگىتى دەرەخلىرى يالىڭاچلىنىپ قالغان باغنى كورسىتىپ ۋاخمىستردىن سورىدى:

— بۇ قانداق يېزا؟

— يېزا دىدىگمۇ؟ يېزىنى تەمدى ئېسىگدىن چىقىرىۋەت، مىتەكىنسكايا تايچىغى! بۇ يەر ساڭا دون ۋىلايىتى ئەمەس.

— ئاۋۇ نىمە، تاغا؟

— مەن ساڭا تاغا بولۇپ قالدىممۇ؟ تېخى جىيەنمۇ تېپىلىپ قالدى! بۇرادەر ئەزىز، بۇ — ئۇرۇسۇۋابىكەنىڭ مۇلكى. بىزنىڭ توتىنچى بولۇنمە كازاكلىرى مانا مۇشۇ يەرگە جايلاشقان.

گىرىگورىي، ئىچى تىت ـ تىت بولۇپ ئېتىنىڭ بوينىنى سىلايتتى، پۇتىنى ئۇزەكىگە تىرىگەن هالدا پۇختا سېلىنغان ئىككى قەۋەتلىك ئويگە، تاختاي تاملارغا، قورادىكى ئاجايىپ ئىمارەتلەرگە كوز سالاتتى. كازاكلار باغنىڭ يېنى بىلەن مېڭىشتى، بۇ يەردىكى يالىڭاچ دەرەخلەرمۇ خۇددى يىراق ـ يېراقتا قالغان دون دەرەخلىرىدەك شامال بىلەن بىر خىل تىلدا پىچىرلىشاتتى.

دىمىقتا، يېقىمسىز تۇرمۇش باشلاندى. ئىشتىن ئاجرالماي كەلگەن ياش كازاكلار دەسلەپكى كۇنلەردە بەكمۇ زېرىكىشتى، بوش چاغلىرىدا ئوز ئارا پاراڭلىشىپ ئىچ پۇشۇغنى چىقىرىشاتتى. بۇيەرگە بولۇنگەن يۇز كازاك(بىر بولۇنمە) ئوگىزىسى كاھش بىلەن يېپىلغان ئەگە چەتتىكى كەڭ ـ

گەك ئويلەرگە جايلاشقان ئىدى. ئۇلار دەرىزە تـۆۋىگە قويۇلـغان تاختا سۇپىلاردا يېتىشاتتى. دەرىزىگە چاپلانغان قەغەزنىڭ يىرتىلغان يېرى كېچىسى يىراقتا چېلىنىۋاتقان نەي ئاۋازىدەك ۋىژىلداپ تۇراتتى، گىرىگورىي ئۇنىڭ شىتىرلىشىغا ۋە خىلمۇ ـ خىل‌خورەك ئاۋازلىرىغا قۇلاق سېلىپ، مۇڭغا چۆمەتتى، مانا شۇ ئىنچىكە دىرىلدىغان ئاۋاز يۇرىگىنىڭ بىر يېرىنى ئامبۇر بىلەن چىشلىگەندەك بولاتتى؛ بۇنداق چاغلاردا گىرىگورىي ئورنىدىن تۇرۇپ، ئېغىلغا بارغىسى ۋە تورۇق ئېتىنى ئىگەرلەپ، ئويىگە يېتىپ بارغىچە تىنماي چاپتۇرۇپ، قاقاس يەرلەرگە ماغزا پتەك كوپۇك ئاققۇزغۇسى كېلەتتى.

ئاتلارنىڭ ئاستىنى تازىلاش ۋە ئۇلارنى فاشلاش ئۇچۇن سائەت بەشتە ئويغۇتاتتى. ئاتلار ئوقۇردىكى سۇلۇنى يەپ بولغىچە يېرىم سائەتلىك قىسقا ۋاقىت ئىچىدە كازاكلار ئانچە ـ مۇنچە سوزلىشىۋالاتتى:

ــ تازا قاملاشمىغان يەر ئىكەن، ئاغىنىلەر!

ــ بۇ يەردە تۇرغىچىلىگىم قالمىدى!

ــ ۋاخمىستىرنى قارىمامسەن ــ مۇنداق قانجىقنى كورمىگەنتىم! ئاتنىڭ تۇيغىنى يۇيۇسەن دەيدۇ.

ــ ھازىر ئويدىكىلەر قاتلىما پىشۇرۇۋاتقاندۇر ...

ــ شۇتا پتا بىرقىز بولسا، دۇمبىسىنى سلاپ قويسا ئىدى!

ــ بۇرادەرلەر، بۇگۇن مەن بىر چۈش كوردۇم، دادام بىلەن ئوتلاقتا ئوت ئورۇۋاتقانمىشمەن، ئەترا پنى سانجاق ـ سانجاق ئادەم بېسىپ كەتكەنمىش، ــ دەيتتى كوك كوزلىرىنى خۇمالاشتۇرۇپ يۇۋاشقىنا يىگىت پروخورزىكوپ. ــ ئوت دېگەننى كارامەت ئورۇۋەتتۇق ... خوشاللىقتىن يۇرىگىم ئويناپ كەتتى!...

— شۇ تاپتا خوتۇنۇم: — «بىچارە مىكولاشكام نىمە ئىش قىلىۋاتقاندۇر؟» دەپ ئويلاۋاتقاندۇر.

— ئوھ - ھوا! بۇرادەر، ئۇ قېينىناتىسى بىلەن موكۇ - موكۇلەك ئويناۋاتقاندۇر.

— ئاغزىڭغا بېقىپ گەپ قىل...

— خوتۇن كىشى دېگەن نەرسە، ئېرى بولمىسا، بېشى قايغان يەردە يۇرىدۇ.

— نىمە دېگىنىڭىز بۇ؟ خوتۇن كىشى سېغىن كالىغا ئوخشايدۇ، بىز ئەسكەرلىكتىن قايتىپ بارغاندا، بىزگىمۇ قالىدۇ.

100 كازاكنىڭ ئىچىدە ئەڭ شوقى، ئاغزى يامىنى، يۇز-سىز ئەسكىسى يېگورکا ژاركوپ بولۇپ، ئۇ گەپكە ئارىلىشىۋالاتتى، كوزلىرىنى قىسىپ سەت ھىجىياتتى:

— بۇ ئىش ھەممىگە ئايدىڭ: داداڭ كېلىنىنى قويۇۋەتمەيدۇ، ئىتتەك ئادەم. بىر قېتىم شۇنداق ئىش بولغان ئىدى... — ئۇ كوزلىرىنى ئوينىتىپ، ئاكىلىغۇچىلارغا كوز يۈگۈرتۈپ چىقاتتى، — ئاشۇنداق قېينىناتىلاردىن بىرسى ئوز كېلىنىنىڭ پېيىگە چۈشۈپ، ئارامىلىق بەرمەپتۇ، ئەمما ئېرى توسقۇن بوپتۇ. چال قانداق ھىلە ئىشلىتىپتۇ - دەڭ، كېچىسى ھويلىغا چىقىپ، قوتانىنىڭ دەرۋازىسىنى ئېچىپ قويۇپتۇ، ھەممە مال ھويلىغا چىقىپ كېتىپتۇ. ئۇ ئوغلىغا: «ھەي، خۇمپەر، نىمشقا قوتانىنىڭ ئىشىگىنى ياخشى ئەتمەدىڭ؟ قارا: ھەممە مال چىقىپ كېتىپتىغۇ، ماڭ، سولاپ قوي!» دەپتۇ. ئەگەر ئوغلى مالنى سولىغىلى چىقىپ كەتسە، چال كېلىنىنىڭ قوينىغا كىرمەكچى ئىكەن، ئوغلى ھورۇنلۇق قىلىپ، خوتۇنىغا: «سەن چىقىپ سولاپ قويۇپ كىرسەڭچۇ» دەپ

پىچىرلاپتۇ. خوتۇنى چىقىپ كېتىپتۇ. ئوغلى قۇلاق سېلىپ ياتسا، ئاتىسى مەشىنىڭ ئۈستىدىن ئاستا چۈشۈپتۇ ـ دە، ئومىلەپ كارۋاتنىڭ قېشىغا كېلىپتۇ. ئوغلىمۇ دوت ئەمەس ئىكەن، تاكچىدىن نوغۇچنى ئېلىپ، جىم يېتىپتۇ، مانا دادىسى كارۋاتقا ياماشىش بىلەنلا ئوغلى نوغۇچ بىلەن ياغاق بېشىغا شۇنداق بىرنى سېلىپتۇكى! «ئوش لەنىتى! ئەدىيالنىڭ چاينا-شىنى ئادەت قىلىۋالدىغۇ!» ـ دەپ ۋاقىراپتۇ. ئۇلارنىڭ موزىيى كېچىسى مۇشۇ ئويدە تۇرغاچقا، دائىم كارۋاتنىڭ قېشىغا كېلىپ، كىيىم ـ كېچەكلەرنى چاينىپ قويىدىكەن. ئوغلى موزايى-نى ئۇرغان كىشى بولۇۋېلىپ، دادىسىنى كالتەكلەپ جىم يېتىۋېلىپتۇ ... چال يەنە ئومىلەپ بېرىپ مەشىنىڭ ئۈستى-گە ئاران چىقىۋېلىپتۇ. ئىششىغان يېرىنى سىلاشقا باشلاپتۇ، بېشىدا غاز تۇخۇمىدەك ئىششىق پەيدا بولغان ئىكەن. دادىسى يېتىپ ـ يېتىپ، بىر زاماندا: «ئۇۋان، ھەي ئۇۋان؟» ـ دەپ توۋلاپتۇ، «ھە، نېمە بولدى دادا؟» «سەن بايا-كىمنى ئۇردۇڭ؟» «موزايىنى»، ـ دەپتۇ. چال يىغلامسى-راپ: «مالنى مۇنداق ئۇرساڭ، ئەبلەخ، كەلگۈسىدە قانداق مال ئىگىسى بولالايسەن؟» ـ دەپتۇ.

ـ قىپ ـ قىزىل يالغان سۆزلەۋاتسەن.

ـ سەن چوقۇر، زەنجىرگە لايىق ئىت ئىكەنسەن.

ـ بۇ بازارمۇ، ۋاراڭ ـ چۇرۇڭ قىلىدىغان؟ ھازىر تارقىلىش! ـ دەپ ۋاقىرىدى ۋاخمىستر. بۇلارنىڭ ئۈستىگە كېلىپ، كازاكلار كۆلگەن پېتى چاقچاقنى توختاتماي ئاتلىرى-نىڭ يېنىغا كېتىشتى، چايدىن كېيىن مەشق قىلىشقا چىقىشا-تى، ئورەدىنكىلەر ئويىدە يىگەن نەرسىلىرىنى ياندۇرۇۋەتكىدەك دەرىجىدە ۋاقىراپ ـ جاقىرىشاتتى.

ـــ قوسغىنى ئىچكىرىرەك تۇت، ھەي چوشقا!
ـــ ئوڭغا قاراپ تىكىسلەن، قەدەملەپ...
ـــ ۋىزۋوت، سەپ راس!
ـــ قەدەملەپ مارش!
ـــ ھەي، سول قاناتتىكى جەڭچى، بۇ قانداق تۇرغىنىك؟ ئاناڭنى ...

جانابى ئوفىتسېرلەر بىرچەتتە تۇرۇشۇپ، كەڭ قورادا ئوردىنىكلەرنىڭ كازاكلارنى مەشكە دەسسىتىشىنى كۆزدىن كەچۈرەتتى، پاپىروس چېكەتتى، بەزىدە ئوردىنىكلەرنىڭ بەرگەن بۇيرۇغىغا ئارىلىشىپمۇ قويىاتتى.

گىرىگورىي، سۇر رەڭشىنىل ۋە چىرايلىق مۇندىر كىيىپ كاتتا ياسىنۇالغان ئوفىتسېرلەرنى كورۇپ، ئۇلار بىلەن ئوزى ئارىسىدا يەر بىلەن ئاسماندەك پەرق بارلىغىنى ھىس قىلاتتى: ئۇلار ئوزلىرىنى تەرتىپلىك، بىغەم، ئازادە تۇتۇشىدۇ. كىيىم ـ كېچىگى كازاكلارنىڭكىدەك ئاددى ئەمەس، ۋاخمىستىرلار تەستىگىمگە سالارمىكىن، دەيدىغان ئەندىشە خىيالىغىمۇ كىرمەيدۇ.

قورغانغا كىلىپ، ئۇچ كۇن ئوتكەندىن كېيىن بىر ئەھۋال يۇز بېرىپ، گىرىگورىيغا ۋە باشقا ھەممە كازاك يىگىتلەرگە يامان تەسىر قىلدى. ئات بىلەن سەپكە تىزىلىشىنى مەشق قىلىۋاتقاندا، ئوزىنىڭ يىراقتا قالغان سۇيۇملۇك يېزىسىنى پات ـ پات چۇشەيدىغان موزاي كوز يىگىتپىروخورزىكوپنىك ئاساۋ ئېتى ۋاخمىستىرنىڭ ئېتىنى بىرنەى تېپىپ قويدى، لېكىن ئانچە قاتتىق تەپمىگەن ئىدى، پەقەت سول پۇتىنىڭ ساغرىسىدىن ئازراق تېرە جىجىلىپ كەتكەن ئىدى.

ۋاخمىستىر پروخورنىڭ يۈزىگە قامچىسى بىلەن كەلتۈرۈپقارس قىلىپ بىرنى ئۇردى.

ــ نەگە قاراۋاتسەن؟... كوزۇڭ نەگە كەتتى؟ ــ دەپ ۋاقىرىدى ئۇ، ــ مەن سېنى ئىتنىڭ بالىسى، ھىلى جۇمۇ! مېنىڭ ئىشىگىمدە ئۇچ كېچە ـ كۈندۈز قىمىرلىماي پوستا تۇرىسەن ...

ۋىزۋوت ئوفىتسېرىگە بۇيرۇق بېرىپ تۇرغان يۇز بېشى، بۇ ئەھۋالنى ئوز كوزى بىلەن كورۈپ تۇرسىمۇ، باشقا تەرەپـكە قارىۋېلىپ، قىلىچىنىڭ سېپىنى سىلاپ، زېرىككەن ئادەمـدەك ئۇزۇن ئەسنەپ قويدى. پىروخور دەرھـال ئىششىپ چىقـقان كوپ ـ كوك قامچا ئىزىنى شىنىلىنىڭ يېڭى بىلەن ئېرتـتى، لەۋلىرى تىترەپ كەتتى.

گىرىگورىي ئېتىنى سەپكە توغرىلاۋېتىپ ئوفىتسېرلەرگە قارىدى، ئۇلار گويا ھىچ ئىش بولمىغاندەك سوزلىشىپ تۇراتـتى. ئارىدىن 5 كۈن ئوتكەندىن كېيىن گىرىگورىي ئاتسۈغۇرۇۋـۋېتىپ،چىلەكنى قۇدۇققا چۈشۈرۈۋەتتى، ۋاخمىستىر سادەك ئۇـچۇپ كېلىپ، ئۇنىڭغا چاك سالماقچى بولدى.

ــ قول تەكـكۈزمە! ... ــ دىدى گىرىگـورىي بوغـۇق ئاۋاز بىلـەن قۇدۇقنىڭ ئىچىدىكـى چىمىرلاپ تـۇرغان سـۇغا قاراپ.

ــ نىمە دىدىـڭ؟ قۇدۇقنىڭ ئىچىگـە چـۈش، ئەبلەخ، ئەپچىق! تۇمشۇغىڭنى قان قىلىۋېتىمەن!...

ــ ئېلىپ چىقىمەن،ئەمما سەن ماڭا چېقىلما! ــ گىرىـگورىي بېشىنى كوتەرمەستىن ۋەزمىن سوزلىدى.

ئەگەر قۇدۇقنىڭ ئالدىدا كازاكلار بولغان بولسا، ئىش باشقىچە بولاتتى: ۋاخمىستىرنىڭ گىرىگورىينى ئۇرۇشى تۇرـ

غان گەپ ئىدى، ئەمما ئات يېتىلگەن ئەسكەرلەر پەنجىرىنىڭ ئالدىدا بولۇپ، بۇلارنىڭ گېپىنى ئاڭلىيالمايتتى، ۋاخمىستر گىرىگورىينىڭ ئۇستىگە بېسىپ كېلىۋېتىپ ئۇلار تەرەپكە قاراپ ـ قاراپ قويدى، غەزىۋىنى باسالماي، كوزلىرىنى ۋەھشىيانە پالدىرلىتىپ، خىرىلداپ كەتتى.

ـــ سەن ماڭا نېمىتىڭ؟ سەن ئوز باشلىغىڭغا گەپ يانـدۇرۇۋاتامسەن تېخى؟

ـــ سەن سېمون يىگوروپ، ئونچىلىك ھولۇقما!

ـــ پوپوزا قىلىۋاتامسەن!... سەندەك نېمىنى قىلىدۇقتا تىقىۋېتىمەن!...

ـــ ماڭا قارا، ـــ گىرىگورىي بېشىنى قۇدۇقتىن كوتەردى، ـــ ماڭا قول تەككۈزىدىغان بولساڭ، بەرىبىر تىرىك قويمايمەن، چۈشەندىڭمۇ؟

ۋاخمىستر ھاڭ ـ تاڭ بولۇپ، ئاغزىنى سازاڭ بېلىقتەك توت چاسا قىلىپ، نېمە دەپ جاۋاپ بېرىشىنى بىلمەي قالدى. جازا بېرىش پەيتى ئوتۇپ كەتكەن ئىدى. گىرىگورىينىڭ ھاكتەك ئاپپاق ئاقىرىپ كەتكەن چىرايىدىن ھېچقانداق ياخشىلىقتىن دېرەك بەرمەيتتى، شۇڭا ۋاخمىستر گاڭگىراپ قالدى. ئۇ ياغاچ ئوقۇرغا سۇ كېلىدىغان نوينىڭ يېنىدىكى لايغا تېپىلىپ، قۇدۇقنىڭ ئالدىدىن كەتتى، نېرىراقتا بارغاندىن كېيىن، ئارقىسىغا قايرىلىپ قاردى ـ دە، بازغاندەك مۇشتىنى شىلتىپ:

ـــ يۇز بېشىغا ئېيتىمەن، ھازىرلا بېرىپ مەلۇمات قىلىمەن! ـــ دەپ پوپوزا قىلدى.

ئەمما، نېمىشقىدۇ يۇز بېشىغا ھېچنىمە دېمىدى، لېكىن گىرىگورىينى ئىككى ھەپتىگىچە قېيىن ئىشلارغا سالدى: ئۇشـ

شاق - چۇششەك ئىشلارنى بانا قىلىپ ئوچەكەشتى، نوۋەتتىن تاشقىرى قاراۋۇللۇقتا تۇرغۇزدى، لېكىن يۇزمۇ - يۇز ئۇچرىشىپ قېلىشتىن ئۇزىنى تارتىپ يۇردى.

بىر خىل كۇندىلىك تەرتىپتىن ئادەم بىزار بولاتتى، قاراڭغۇ چۇشكىچە، كەچقۇرۇنلۇق كانايى چېلىنغانغا قەدەر كازاكلار پىيادە ۋە ئاتلىق مەشق قىلىپ تازا چارچايتتى، ئاتلارنى ئوقۇرغا باغلاپ، ئاستىنى تازىلىشاتتى، دۇمبىسىنى قاشلايتتى، يەم - خەشەك بېرەتتى، ئۇندىن كېيىن مەنسىز «ئىبارە» لەرنى ھەجىلەپ ياد ئېلىشاتتى، سائەت ئون بولغاندا يوقلىما ۋە قاراۋۇللارنى بەلگىلەش تامام بولغاندىن كېيىنلا ئىبادەتكە تىزىلىشاتتى، ئۇندىن كېيىن ۋاخمىستر قوغۇشۇن ساقدەك كوزىلىرىنى چەكچەيتىۋېلىپ، بوغۇق ئاۋاز بىلەن «ئى بار خۇدايا» دۇئاسىنى باشلايتتى.

ئەتىسى ئەتىگەندىن تارتىپلا تۇنۇگۈنكى ئاۋارىچىلىق يەنە باشلىناتتى، كۇنلەر ھەر خىل بولسىمۇ، ئەمما قوشكېزەككە ئوخشاش بىر خىلدا ئوتەتتى.

پۇتۇن قورغاندا ئىگىلىك باشقۇرغۇچىنىڭ قېرى ئايالىدىن باشقا يەنە بىر ئايال بار ئىدى؛ ئۇ بولسىمۇ، باشقۇرغۇچىنىڭ ئوي خىزمەتكارى ياشقىنا ئوماق پولەك قىزى فرانە ئىدى، بۇنىڭغا ئوفىتسېر لەردىن تارتىپ 100 كازاكنىڭ ھەممىسى مەھەلىيا بولۇپ يۇرۇشەتتى. ئۇ پات - پات ئويدىن چىقىپ، ئاشخانىغا چاپاتتى، ئۇ يەردە قېشى يوق قېرى ئاشپەزنى باشقۇراتتى.

ۋىزۇۋت ۋىزۇۋت بويىچە يۇرۇشنى مەشق قىلىۋاتقان كازاكلار فرانەنىڭ سۇر يوپكىسىنىڭ شىتىرلىشىغا ئارقىدىن قاراپ، بىر بىرىگە كوز قىسىشىپ ئۇھ تارتىپ قويۇشاتتى.

كازاكلار بىلەن ئوفىتسېرلەرنىڭ ھەر داىىم تىكلىپ قاراۋاتقانلىغىنى، شەھۋانە نەزەر تاشلاۋاتقانلىغىنى سەزگەن فىرانە قاش ـ كوزلىرىنى سۈزۈپ، بەللىرىنى تولغاپ، ئويدىن ئاشخانىغا، ئاشخانىدىن ئويگە چېپىپ يۈرەتتى، ھەرقايسىۋىزۋوتقا نوۋەت بىلەن كۈلۈپ قويىاتتى، بولۇپمۇ ئوفىتسېر جاناپلىرىغا باشقىچە ئىلتىپات كورسىتەتتى. ئۇ قىزنىڭ ئىلتىپاتىغا سازاۋەر بولۇشنى ھەممىسى ئارزۇ قىلاتتى، لېكىن مىش ـ مىش لەرگە قارىغاندا، پەقەت چېچى جىنگىلەك پاخما باش يۈز بەشى بۈنىڭغا لايىق بولغانمىش.

ئەتىياز كىرىش ئالدىدا مۇنداق بىر ۋەقە يۈز بەردى، شۇ كۈنى گىرىگورىي ئېغىلدا نۆۋەتچىلىك قىلىۋاتاتتى، ئۇ، ئېغىلنىڭ بىر بېشىدىكى ئوفىتسېرلەرنىڭ ئېتى تۇرىدىغان يەرگە كوپرەك يۇگۇرۈپ، بايىتال تالىشىپ، بىر بىرىنى تېپىشىۋاتقان ئاتلارنى تىنجىتاتتى، چۈشلۈك تاماق ۋاقتى بولۇپ قالدى. گىرىگورىي ياساۋۇلنىڭ ئاق تۈياق ئېتىنى ئەمدىلا قامچا بىلەن تىنجىتىپ، ئوز ئېتىنىڭ ئوقۇرىغا قارىدى. ئات شىتىر ـ شىتىر ئوت چاينىۋېتىپ، قىزغۇچ كوزلىرى بىلەن ئىگىسىگە قىيا قاراپ قويدى، قىلىچۋازلىق مەشقى ۋاقتىدا سوقۇلۇپ كەتكەن ئارقا پۇتىنى قىسىپ تۇراتتى. گىرىگورىي ئۇنىڭ نوقتىسىنى تۇزەشتۇرۇۋاتقاندا ئېغىلنىڭ قارىغۇ بولۇكىدا دۇپۇرلىگەن ئاياق تاۋۇشىنى ۋە بىرسىنىڭ بوغۇق ئاۋازىنى ئاڭلاپ قالدى، ئۇ غەلىتە گورۇڭ گورۇكىدىن بىرئاز ھەيران بولۇپ، ئوقۇرلارنى بويلاپ، شۇ تەرەپكە ماڭدى. ئېغىلنىڭ ئىچى قاپ ـ قارا ئىغۇ ئىدى. توساتتىن ئىشىك ئېچىلىدى ـ دە، بىرسى قاتتىق پىچىرلىدى:

ـــ تېزرەك بولۇڭلار، يىگىتلەر!

گىرىگورىي قەدىمنى تەزلەتتى.

— كىم بۇ؟

ئىشكتىن پايپاسلاپ كىرىپ كەلگەن ئورەدنىك پوپوپ ئۇنىڭغا سوقۇلۇپ كەتتى.

— گىرىگورىيەمۇ سەن؟ — دەپ پىچىرلىدى ئۇ، گىرىگورىينىڭ مۇرىسىدىن تۇتۇپ.

— توختا! بۇ يەردە نىمە ئىش بولۇۋاتىدۇ؟...

ئورەدنىك ئەيىپلىك ئادەمدەك پىخىلداپ كۈلۈپ قويدى ـ دە، گىرىگورىينىڭ يېڭىدىن تۇتتى.

— بۇ يەردە... توختا نەگە بارىسەن؟

گىرىگورىي قولىنى تارتىۋېلىپ ئىشكنى يوغان ئېچىۋەتتى. هويلىدا ئادەمزات كۆرۈنمەيتتى، قۇيرۇغى كېسىلگەن بىر چىپار توخۇ دانلاپ يۈرەتتى، ئۇ ئىەتە ئۇزىنى ئاشپەز سويۇپ، ئىش باشقۇرغۇچى پانجانا پلىرىغا شورپا قىلىپبېرىدىغانلىغىنى بىلمەستىن، بىخارامان قىغنى چوقۇلاپ، نەگەتۇخۇم تۇغسام بولاركىن دىگەندەك دوكۇلدايتتى.

توساتتىن ئۇرۇلغان يورۇقلۇقتىن گىرىگورىينىڭ كۆزى قامىشپ بىرەەم هىچنىمىنى كۆرەلمەي قالدى. گىرىگورىي كۆزىنى ئالقىنى بىلەن توساپ، ئېغىلىنىڭ قارا ئىغۇ بۇلۇڭى تەرەپتە ۋاراڭ ـ چۈرۈڭنىڭ كۆچىيىۋاتقانلىغىغا قۇلاق سالدى ـ دە، شارتلا ئارقىسىغا بۇرۇلدى، تامنى قولى بىلەن سىپىلاپ شۇ تەرەپكە ماڭدى؛ ئىشكنىڭ ئالدىدىكى تامغا ۋە ئوقۇرلارغا ئاپتاپ شولىسى چۈشۈپ تۇراتتى. گىرىگورىي كۆزىنىچاقىنىتىپ تۇرغان شولىغا تىك قارىيالماستىن ئاران مىڭاتتى. شۇ ئەسنادا چاقچاقچى ۋاركوپ ئالدىغا ئۆچراپ قالدى. ئۇ

سەرىلىپ چۈشۈۋاتقان شالۋۇرىنىڭ تۈگمىسىنى ئېتىپ، بېشىنى لىڭشىتىپ كېلىۋاتاتتى.

— نېمە قىلىۋاتسەن؟ ... ئۇ يەردە نېمە ئىش قىلدىڭلار؟ ...

— تېزرەك بار! — دەپ پىچىرلىدى ژاركوپ سەپسىق ئاغزىنى گىرىگورىيغا يېقىنلاشتۇرۇپ، — ئۇ يەردە ... ئۇ يەردە ئاجايىپ ئىش بولۇۋاتىدۇ! ... باللار فىرانەنى سورەپ ئېكىرىشىپتىكەن ... بۇلۇڭدا جاي راسلىغان ... — ژاركوپ قاقاقلاپ كۈلدى، لېكىن گىرىگورىي ئۇنى ئىتتىرىۋەتتى، ژاركوپ ئارقىسى بىلەن تامنىڭ قېرىغا بېرىپ ئۇرۇلدى ـ دە، كۈلكىسى توختاپ دېمىسىچىگە چۈشۈپ كەتتى. گىرىگورىي گودۇڭلىغان ئاۋاز تەرەپكە يۈگۈردى، ئۇنىڭ يوغان ئېچىلغان كوزلىرى قورقۇنۇچتىن چاقناپ كەتتى، ئات يوپۇقلىرى تۇرىدىغان بۇلۇڭدا زىچچىدە كازاكلار توپلىشىۋالغان— بىرىنچى ۋىزۋوتنىڭ بازلىق ئادەملىرى شۇ يەردە ئىدى. گىرىگورىي ئۇنچۇقماستىن كازاكلارنى ئىكىكى تەرەپكە ئېتىتىرىپ ئالدىغا ئوتۇۋالدى. قاراڭغۇ بۇلۇڭدا فىرانە ئاپپاق ئاياقلىرىنى شەرمەندىلەرچە كېرىپ، مىدىرلىماستىن قورقۇنۇچلۇق هالەتتە ياتاتتى، بېشى يوپۇق بىلەن پۈركەلگەن، يىرتىلغان يوپكىسى كوكسىدىنمۇ يۇقۇرى قايرىپ قويۇلغان ئىدى. كازاكلاردىن بىرسى شىركىلىرىگە قارىماستىن، مىنىڭدا كۈلدى ـ دە، نوۋەتتىكى بىرسىگە ئورۇن بوشتىپ، تام تەرەپكە ئوتتى. گىرىگورىي ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ، ئىشىك تەرەپكە يۈگۈردى.

— ۋا ـ خ ـ مىستر!...

ئەمما كازاكلار ئىشكىنىڭ توۋىدە ئۇنىڭغا يېتىشىۋالدى ـ دە، ئارقىسىدىن تۆتۈۋېلىپ يەرگە يېقتىتى، ئالقىنى بىـ

لەن ئاغزىنى مەھكەم ئېتىۋالدى. ئاڭغىچە گىرىگورىي بىرسە نىڭ گىمناستيورکىسىنى ياقىسىدىن ئېتىگىگىچە يىرتىۋەتتى، يەنە بىرسىنىڭ قوسىغىغا بىرنى تەپتى، ئەمما ئۇنى يېقىتىپ، فىرانەگە ئوخشاش بېشىنى يوپۇق بىلەن پۈركىدى، قولىنى باغلىدى، ئاندىن ئاۋازىمىزدىن بىلىپ قالمىسۇن دەپ ئۇنىنى چىقىرىشماي، بوش ئوقۇرغا ئاپىرىپ تاشلىدى، گىرىگورىي يۇڭ يوپۇقنىڭ سىرتىدىن پۈرىغدا بوغۇنۇقۇپ، ۋاقىراشقا ئۇرۇنۇپ باقاتتى، پۇتى بىلەن تاختاي توساقنى تېپەتتى. ئۇ بۇلۇڭدا بولۇۋاتقان پىچىر - پىچىرنى، ئىشىكنىڭ غىچىرلىشىنى، كازاكلارنىڭ ئۆزۈلمەستىن كىرىپ چىقىشىۋاتقانلىغىنى ئاڭلاپ تۇردى. يىگىرمە مىنۇتتىن كېيىن ئۇنىڭ قولىنى يېشىۋەتتى. ئىشىكنىڭ ئالدىدا ۋاخمىستىر ھەمدە باشقا ۋىزۋوتتىن بولغان ئىككى كازاك تۇراتتى.

— ئاغزىڭنى يۇم جۇمۇ! — ۋاخمىستىر كوزلىرىنى چەمىلدىتىپ، يان تەرەپكە قارىۋالدى.

— ئەخمەقلىق قىلىپ، ۋالاقلاپ تاشلىما، ئۇنداق بولمىغاندا ... قولىڭنى كېيىپ تاشلايمىز، — باشقا ۋىزۋوتتىن بولغان دۇبوك دېگەن كازاك كۈلۈپ قويدى.

گىرىگورىي ئىككى ئادەمنىڭ بىر تۇگۇنچەكنى يەردىن كوتىرىۋالغانلىغىنى كوردى، بۇ فىرانە ئىدى (يوپكىسىنىڭ ئاستىدىن ئىككى پۇتى ساڭگىلاپ قالغان ئىدى). ئۇنى ئوقۇرىنىڭ ئۇستىگە ئېلىپ، ئۇيەردىن لىڭشىپ قالغان تاختاي تامىنىڭ دەرىزىسىدىن سىرتقا چۈشۈرۈپ قويۇشتى. تامنىڭ ئارقىسى باغ ئىدى. ھەر بىر ئوقۇرنىڭ ئۇستىدە ئىسلىشىپ كەتكەن ئاشۇنداق كىچىك دەرىزەبار ئىدى. كازاكلار دەرىزە ئالدىدا يىقىلىپ ياتقان فىرانەنى قانداق قىلارکىن دەپ كورمەكچى بولۇپ تاختاي تامنىڭ

ئۇستىگەيامىشىپ چىقىشتى؛ بەزىلىرى ئېغىلدىن بەدەر كېتىشتى، گىرىگورىيەۋ قىزىقىپ ئۇنى كورگۈسى كەلدى. ئۇ تورۇستىكى بىر تال ياغاچقا يېپىشىپ، دەرىزىگە بوينىنى سوزدى، پۇتى تۇردىغان يەرنى تاپقاندىن كېيىن پەسكە ئىگىشىپ قاردى. فىرانە ئوگدا ياتاتتى، ئىككى پۇتىنى قايچىدەك بىر يېغىپ، بىر ئاچاتتى ۋە تامنىڭ تۆۋىدىكى ئېرىشكە باشلىغان قارنى چاگگالايتتى، گىرىگورىي ئۇنىڭ يۇزىنى كورەلمىسەۋ، ئەمما دەرىزىلەرنىڭ ئالدىدا تىقىلىشىپ ماراۋاتقان كازاكلارنىڭ پىشىلدىشىنى، خۇشبۇي، يۇمشاق ئوتنىڭ شىترلىشىنى ئاڭلاپ تۇراتتى.

فىرانە خېلى ئۇزاق ياتتى ـ دە، ئاخىرى، توت پۇتلىنىپ، ئاستا بېشىنى كوتەردى، ئۇنىڭ تىترىگەن قوللىرى ئېگىلىپ كېتەتتى، گىرىگورىي بۇنى ئېنىق كوردى، فىرانە سەنتىرەكلەپ ـ سەنتىرەكلەپ ئاخىر ئايالقا تۇردى، چاچلىرى چۈۋۈلغان، چىرايى يات، تونۇمايدىغان قىياپەتكە كىرىپ قالغان ئىدى، ئۇ دەرىزىلەرگە قاراپ ئۇزاق تىكىلىپ تۇردى.

ئاخىرىدا ئۇ بىر قولى بىلەن دەرەخنىڭ شاخلىرىنى تۇتۇپ، يەنە بىر قولىنى تامغا تىرەپ، تەمتىلەپ مېڭىپ كەتتى...

گىرىگورىي تاختاي توساقتىن سەكرەپ چۈشۈپ، ئالقىنى بىلەن بوغۇزىنى ئېرىتىشكە باشلىدى؛ ئۇ ھاسىراپ تۇراتتى.

ئىشىكنىڭ ئالدىدا بىرسى ــ كىملىگىنى ئېيىسگە ئالالمىدى ــ ئۇنىڭغا جىددى قىياپەتتە ئوچۇق دىدى:

ــ بىرسىگە ئېيتىپ قويساڭ ــ ئەزىرايى خۇدا، ئولتۇرىمىز! چۈشەندىڭمۇ؟

ۋىزۋوت ئوفىتسېرى مەشقۋاقتىدا گىرىگورىنىڭ شىنىلىدىن بىر تۇگمە ئۇزۇلگەنلىكىنى كورۇپ:

— كىم سېنى تاتقۇشلىدى؟ بۇ يەنە نىمە گەپ؟ — دەپ سورىدى.

گىرىگوريې تۇگمىنىڭ يۇمۇلاق ئىزىنى كوردى؛ ئوتكەن ۋەقە ئېسىگە چۈشۈپ ئىچى سېرىلىپ كەتتى ـ دە، شۇ ئۇزۇن ۋاقىت ئىچىدە بىرىنچى قېتىم خورلۇق كورگەنلىگى ئەلەم قىلىپ، يىغلۇۋېتىشكە تاس قالدى.

3

ساپ ـ سېرىق تومۇز ئاپتۇۋى دالىنى تونۇردەك قىزىتاتتى، تېخىچە ئوغاق تەگمىگەن، پىشىپ سارغىيىپ كەتكەن ئالتۇن باشاق بۇغدايلار ساغۇچ چاڭ ئىچىدە دىمىقاتتى. ئوماشىنىلىرىنىڭ بىر يېرىگە قول تېگىپ كەتسە دەرھال كويدۇرەتتى، ئاسمان تەرەپكە باشنى كوتەرگىلى بولمايتتى، ساغۇچ توزاڭ پەردىسى قاپلىۋالغان ئاسمانىنىڭجەزىرىمە ئىسسىغى لاۋۇلداپ ئۇرۇپ تۇراتتى، بۇغدايلىقنىڭ ئەڭ چېتىدە قاشقا بىدە زەپەردەك ساپ ـ سېرىق چىچەك ئاچقان ئىدى.

پۇتۇن يېزىدىكى ئادەملەر دالىغا كوچۇپ كېلىپ ئاشلىق ئورۇشقا كىرىشكەن، ماشىنىغا قوشۇلغان ئاتلارنى ھەدەپ ئالدىرىتىپ، ھالىدىن كەتكۈزگەن كىشىلەر چاڭ ـ توزاڭ يۇتۇپ، ئىسسىقتىن نەپەسلىرى بوغۇلۇپ، ھاسىراپ قالغان ئىدى... ناگان ناگاندا دون تەرەپتىن چىققان شامال چاڭ ـ

توزاكنى ئاسمانغا ئۇچۇراتتى؛ قۇياش لاۋۇلداپ تۇرغان شاـ يى پەرەنجىسى بىلەن ھەممە ياقنى ئورئۇالغان ئىدى.

ئوما ماشىنىسىنى ھەيدەۋاتقان پېترو ئەتىگەندىن بۇـ يان ئىككى چىلەك سۇ سىغدىغان بىر كوزا سۇنىك يېرىمىنى ئىچىپ بولدى. ئۇ ئىلمان لاۋزا سۇنى توختىماي ئىچىپ تۇـ راتتى، ئەمما مىنۇت ئوتمەي، يەنە تامىغى قۇرۇيتتى، كويـ نەك ـ تامبىلى چىلىق ـ چىلىق سۇ بولۇپ كەتكەن، يۇزىدىن تەر قۇيۇلاتتى، قۇلاقلىرى تىنىمسىز غوڭۇلداپ بىزار قىلاتتى، گېپىي بوغۇزىغا تىقىلىپ قالاتتى، دارىيە يۇزىنى رومال بىلەن ئۇراپ، كوينىگىنىك تۇگمىسىنى يېشۋېتىپ، ئۇنچىلەرنى يېـ غاتتى، ئىككى كوكسى ئارىسىدىكى چوڭقۇرچاقنى تەر تامـ چىلىرى باسقان ئىدى. ناتالىيە ئوما ماشىنىسىغا قوشۇلغان ئاتلارنى ھەيدەيتتى. ئۇنىك ئىككى مەڭزى ئوتتەك قىزىرىپ كەتكەن، كوزلىرى ياشاڭغۇراپ تۇراتتى، پانتىلىيي پروكوفىيېـ ۋېچ سۇغا چومۇلگەن ئادەمدەك سول ئارىلىرىدا بۇغداي يىغىپ يۇرەتتى. چىلىق ـ چىلىق بولۇپ كەتكەن كويىنگى بەدىنىنى ئېچىشتۇراتتى. كوكسىگە چۇشۇپ تۇرغان ساقىلى خۇددى ئېرىـ گەن قارا مايغا ئوخشايتتى.

ـــ ماغزا پتەك كوپـۇپ كېتىپسەن، پـروكوفىيېۋېچ! ـــ ھارۋا ھەيدەپ ئوتۇپ كېتىۋاتقان خىرىستونە توۋلاپ قويدى.

ـــ ھە، چىلىقلاپ كەتتىم! ـــ پروكوفىيېۋېچ قولىنى شىلـ تاپ قويدى ـ دە، تەرگە پىشقان قوسغىنى كويىنگىنىك ئېتـ گى بىلەن ئېرتىپ، ئاقساقلاپ يۇرۇپ كەتتى.

ـــ پېترو، ـــ دەپ ۋاقىرىدى دارىيە، ـــ ئۇھ، بولدى قىل!

ـــ توختاپ تۇر، يەنە بىر ئايلىنىپ كېلەيلى.

— ئىسسىق بىرئاز يانسۇن، مەن بولدى قىلمەن!

ناتالىيە ئاتلارنى توختاتتى. گويا ئوما ماشىنىسىنى ئات ئەمەس، ئوزى تارتقاندەك ھاسىرايتتى. دارىيە كەش غاجىلىۋەتـكەن قاپ ـ قارا پۇتلىرىنى ئاۋايلاپ بېسىپ، ئېگىز ئارىلاپ ئۇلارنىڭ قېشىغا كەلدى.

— پېتيوشكا، كول بۇ يەردىن يىراق ئەمەسقۇ!

— يىراق ئەمەسمىش، ئۇرۇچ چاقىرىم كېلىدۇ!

— چومۇلۇپ كەلسەك بولاتتى.

— ۋايجان، كولگە يېتىپ بارغىچە ... — ناتالىيە بىر ئۇھ تارتتى.

— پىيادە مېڭىپ نىمە قىلاتتۇق؟ ئاتلارنى چىقىرىپ، مىنىپ بارىمىز!

پېترو ئۇنچىلەرنى توپلاۋاتقان ئاتنىسىغا قورقۇمسىراپ قاراپ، قول ئىشارىسى قىلدى.

— ئاتلارنى چىقىرىڭلار، چوكانلار!

دارىيە تاسما جابدۇقلارنى يەشتى ـ دە، بىر سەكرەپ بايتالغا مىنىۋالدى. ناتالىيە قۇرۇپ كەتكەن لەۋلىرىنى پۇرۇشتۇرۇپ ھەجايدى، ئاتنى ئوما ماشىنىسىنىڭ قېشىغا ئېلىپ كەلدى: ئۇ ماشىنىنىڭ ئورۇندۇغىغا پۇتىنى قويۇپ مىنمەكچى ئىدى.

— قېنى پۇتۇڭ، — پېترو يارەملىشىپ، ئۇنى ئاتقا مىندۈرۈپ قويدى.

ئۇلار كېتىشتى، ئىككى تىزى ئېچىلىپ، روملى بوينىغا چۈشۈپ قالغان دارىيە ئالدىدا چېچىپ كەتتى. ئۇ ئاتنىڭ ئۇستىدە چەۋەندەز كازاكىتەك ئولتۇرۇۋالغان ئىدى. ئۇنىڭ ئارقىسىدىن كېلىۋاتقان پېترو ۋاقىرىماي تۇرالمىدى:

— هەي، پەخەس بول، تۈزەڭنى زەخمىلەندۈرۈپ قويۇسەن!

— ھىچگەپ يوق! — دىدى دارىيە پىسەنت قىلماي.

پېترو چوڭ يولنى كېسىپ ئوتكەندىن كېيىن سول تەرەپكە قارىدى. يىراقتىكى يېزا تەرەپتىن چىكىتتەك قارا پەيدا بولۇپ، ئۇ چاڭ باسقان چوڭ يول بويلاپ شامالدەك ئۇچۇپ كېلەتتى.

— بىرسى ئات چاپتۇرۇپ كېلىۋاتىدۇ، — پېترو كوزىنى قىسىپ قاراپ قالدى.

— نىمە دېگەن تېز! چاڭ توزۇتۇۋاتقىنىنى قارا! — ناتالىيە ھەيران بولدى.

— نىمە ئىش بولغاندۇ؟ داشكا! — پېترو ئالدىدا ئات چاپتۇرۇپ كېتىۋاتقان ئايلىنى توۋلىدى، — توختا، ئاۋۇ ئاتلىقنى كورەيلى.

ھىلىقى چىكىتتەك قارا نەرسە ئويمانلىققا چۈشۈپ كەتتى، كېيىن ئۇيەردىن يوغان چومۇلىدەك بولۇپ، كوزگە چېلىقتى.

چاڭ ـ تۈزاڭنىڭ ئىچىدىن ئاتلىق ئادەمنىڭ گەۋدىسى ئېنىق كورۈنۈشكە باشلىدى. بەش مىنۇتتىن كېيىن تېخىمۇ ئوچۇق كورۈندى. پېترو چىغ قالپىغىنىڭ چېتىگە كىرلەنگەن قولىنى قويۇپ، يىراقتا كوز تىكتى.

— كوپ ئوتمەي ئاتنى ئىشتىن چىقىرىدۇ، بەك تېز كېتىۋاتىدۇ.

پېترو قاپىغىنى تۈرۈپ، قولىنى قالپىغىدىن ئالدى، يۈزىدە سارىسىملىك پەيدا بولۇپ، قاشلىرى تۈرۈلۈپ كەتتى. ئاتلىقنى ئەمدى ئوچۇقلا كورۈش مۇمكىن ئىدى، ئۇ

سول قولی بىلەن شەپكىسىنى تۆتۈۋېلىپ، شامالدەك ئۇچۇپ كېلەتتى، ئوك قولىدا چاك باسقان قىزىل بايراقچە يەلپۈنۈپ تۇراتتى.

ئۇ، ئوزىگە يول بوشىتىپ بەرگەن پېترونىك يېنىدىن شۇنداق سۈرۈشۈپ ئوتۈپ كەتتىكى، تونۇردەك قىزىغان ھاۋا دا ئوپكىسى تىقىلىپ، ئاران نەپەس ئېلىۋاتقان ئېتىنىك خىرىلدىغىنى ئېنىق ئاڭلاندى. ئۇ توت چاسا سۇر تاشتەك ئاغزىنى ئېچىپ:

— شۇم خەۋەر! — دەپ توۋلايتتى.

چاك ـ توزاڭدا قالغان تۈياق ئىزىغا ساغۇچ كوپۈك تامغان ئىدى، پېترو ئاتلىقنىك ئارقىسىدىن قاراپ قالدى. تولا چېپىپ ھاسىراپ كەتكەن ئاتنىك ئېغىر ھاسىرا شلىرى تېخىچە پېترونىك قۇلىغىدا قالغان ئىدى. ئۇنىڭغا بۇرۇلۇپ قارىغاندا، كۆمۈشتەك تەر تامچىلىرى قاپلىغان ساغرىسى ھامان پاقىراپ كورۈنەتتى.

كوز ئالدىدا ئېغىر بەختسىزلىك يېتىپ كېلىۋاتقانلىغىنى تېخى ئېنىق چۈشىنىپ يەتمىگەن پېترو چاڭنىك ئىچىدە بۇژۇلداپ ئېقىۋاتقان كوپۈككە ھەمدە يېزىغىچە سوـ زۇلغان ئىگىز ـ پەس دالىغا چەكچىيىپ قاراپ قالدى.

كازاكلار ھەممە تەرەپتىن پەيدا بولۇپ، ئورۇلۇپ بولغان ئالتۇن بۇغدايلارنى چەيلەپ، يېزا تەرەپكە ئات چاپتۇرۇپ كېتىشـتى، يىراقتىن ئاران كورۈنىدىغان ئىگىز دوڭچە پۈتۈن دالىنى چاك ـ توزاك كوتەرگەن ئاتلىقلار بېسىپ كەتتى؛ ئۇـ لار چوك يولغا چىقىۋالغاندىن كېيىن توپ ـ توپ بولۇپ چېپىشتى، چاك ـ توزاڭنىك قۇيرۇغى يېزىغىچە سوزۇلدى، ھەربى خىزمەت تىزىملىگەن بولغان كازاكلار دالىدىكى ئىشلىرىنى يىغىشتۇرۇشـ

قا باشلىدى، ئاتلىرىنى ئوما ماشىنىسىدىن چىقىرىپ، يېزا تەرەپـ كە چاپتۇرۇپ كېتىشتى. پېترو كوردىكى، خىرىستونە ئوزىنىڭ گۇاردىيىچى ئېتىنى ھارۋىدىن چىقىرىپ، شارتلا مىندى ۋەشادا پاقالـ چـاقلىرىنى كېرىپ، پېتروغا قاراپ ـ قاراپ قويۇپ چـېپىپ كەتتى.

ـ نىمە گەپ بۇ؟ ـ ناتالىيە ئەنسىرەپ پېـتروغا تـە كىلىپ قارىدى، پېترو مىلتىققا نىشان بولۇپ قالغان توشقاندەك مولدۇرلەپ تۇرغان ناتالىيىنى كورۇپ، چوچۇپ كەتتى.

پېترو ئېتىنى ھارۋا تۇرىدىغان يەرگە چاپتۇرۇپ كەلدى؛ ئاتتىن سەكرەپ چۈشتى، ئىش قىزىغان چاغدا سېلىپ تاشلىغان شالۋۇرىنى تېپىپ كىيدى ۋە ئاتنىسىغا قول ئىشارىسى قىلدى ـ دە، تونۇردەك قىزىغان دالىدا رەڭمـۇ رەڭ چېكىتتەك مىدىرلاپ تۇرغان ئاتلىقلار ئارىسىغا كىرىپ، چاك بۇلۇتى ئىچىدە ھايـپ بولدى.

4

مەيدان سۇر رەڭ كىيىملىك ئادەملەرگە لىق تولغان. قاـ تار ـ قاتار ئاتلار، كازاكلارنىڭ قورال ـ ئەسلىھەلـىرى، ھەر خىل نومۇردىكى پوگـون تاقالـغان مۇندىرلەر، ... ئـادەتتىكى جەڭچى كازاكلاردىن بويى بىر غېرىچ ئىگىز بولغان كوك فۇراژـ كىلىق ئاتامانچـى كازاكلار گويا پاكار ئوي قۇشلىرى ئـارـ سىدا ئېزىقىپ قالغان گوللاندىيە غازلىرىدەك بوينىنى سوزۇپ يۇرۇشەتتى.

قاۋاقخانا ئېتىكلىك، ھەربى ۋەكىلنىڭ قاپىغى تۇرۇلگەن،

كۆللى پەرىشان. كوچا ـ كويدا، قاشاتامنىڭ ئالدىدا بايرامدەك ياسىنۇالغان ئايالار، ھەممە ئادەملەرنىڭ ئاغزىدا بىرلا سوز: «سەپەرۋەرلىك». مەسلەر، قېنى قىزىغان شەخسلەر. ئادەملەرنىڭ تەشۋىشلىنىشى ئاتلارغىمۇ ئوتكەن ــ ئۇلار بىر بىرىنى تېپىشەتتى، غەزەپلىك كىشنىشەتتى، مەيداننىڭ ئۇستىنى چاڭ باسقان، ھەممە يەردە بوشىغان ھاراق شىشىلىرى، ئەرزان كەمپىتنىڭ قەغەزلىرى توشۇپ كەتكەن.

پېترو ئىگەرلەنگەن ئېتىنى يېتىلەپ كېلىۋاتاتتى، قورا تېمىنىڭ يېنىدا ئاتامان پولكىدىن بولغان ساغلام، چىرايلى قارىراق بىر كازاك كېلەڭسىز كەڭ شالۋۇرىنى تۇگمىلەپ، ئاپ-پاق چىشلىرىنى پاقىرتىپ ھەجىيىپ تۇراتتى، ئۇنىڭ يېنىدا پاكىنەك بىر ئايال ــ يا ئايىلى، ياكى ئاشنىسى بولسا كېرەك ــ كۆل رەڭ بۇدىنىدەك چىرىلداپ:

ــ ئاشۇمىدى ئىشەك بىلەن يۈرسەڭ، ئەدىۋىگىنى بېرىمەن! ــ دەپ دوق قىلاتتى ئايال.

ئايال مەس ئىدى، ھۇرپەيگەن چاچلىرىغا ئاپتاپپەرەس شاكىلى يېپىشقان، گۈللۈك رومالىنىڭ ئۇچى يېشىلىپ كەتكەن ئىدى؛ ئاتامانچى كازاك زوكزىيىپ كەمىرىنى باغلىدى، ھەجايدى؛ پۇرمە شالۋۇرىنىڭ ئاستىدىن بىر ياشلىق موزاي بىمالال ئوتۇپ كېتەلەيتتى.

ــ تولا ۋالاقلىما، ماشكا!

ــ ھۇ، لەنىتى ئىت! خوتۇنپەرەس!

ــ خوتۇنپەرەس بولسام، نىمە بولۇپتۇ؟

ــ كوزلىرىڭ ئۇياتسىز!

ئۇلارنىڭ يېنىدا سېرىق ساقال ۋاخمىستىر بىر زەمبىرەكچى كازاك بىلەن سوز تالىشىۋاتاتتى!

ـــ هەچنىمە بولمايدۇ! بىر سوتكا تۇرۇپ، ئويگە قايتىپ كېتىمىز.

ـــ ئۇرۇش بولۇپ قالسىچۇ؟

ـــ قويغىنا، دوستۇم! قايسى دولەت بىزگە تەڭ كېلەلەيدۇ؟ يېنىدىكى كىشىلەرنىڭ ئارىسىدا قولاشمىغان گەپلەر ئاڭلىنىاتتى؛ ياشىنىپ قالغان كېلىشكەن بىركازاك هاياجانلىنىپ سوزلەيتتى:

ئۇلار بىلەن كارىمىز يوق؛ ئوزلىرى ئۇرۇشۇۋەرسۇن، بىز ئاشلىق ـ تولۇكنى يىغىپ بولغىنىمىز يوق!

ـــ بۇ بالايى ـ ئاپەت! قارىمامسەن، پۇتۇن يېزىنىڭ ئادەملىرىنى هەيدەپ بۇيەرگە ئېلىپ كەلدى، بۇگۇن ۋاقىت شۇنداق غەنىمەتكى، بىركۇندە يىغىلغان هوسۇل بىر يىللىق ئوزۇق بولىدۇ!

ـــ ئاشلىق دوۋىلىرىنى مال چەيلىۋېتىدىغان بولدى.

ـــ بىزدە ئارپا ئومىسى باشلانغان ئىدى.

ئاۋستىرىيە پادىشاسىنى ئولتۇرۇشۇپتۇ، هە؟

ـــ تەخت ۋارىسىنى.

ـــ سەن قايسى پولكتىن؟

ـــ هەي، بىر يۇرتلۇغۇم، بېيىپ كەتكەن ئوخشايسەن، ئاناڭغا لەنەت!

ـــ هەي، ستېپشكا، نەدىن كېلىپ قالدىڭ؟

ـــ ئاتامان، هەر هالدا ئادەملەرنى توپلىدۇق دەيدۇ.

ـــ شۇنداق، كازاكلار بوش كەلمەيدۇ!

ـــ ئۇلار يەنە بىرەر يىل تۇرۇپ تۇرغان بولسا، ئۇچىنچى نوۋەتتىن چىقىۋالاتتىم.

— هەي بوۋا، نېمشقا كەلدىڭ؟ ھەربىلىگتىن تېخى قۇتۇلمىدىڭمۇ؟

— خەلق قىرغىنلىشقا باشلىسا، قېرىلارغىمۇ نوۋەت كېلىدۇ.

— ھاراق دۇكىنىنىمۇ تاقۇۋېتىشتى!

— ھەي ئەزمە! مارفوتكىنىڭ ئويىغە كىرسەڭ، بوچكىلاپ سېتىۋېلىشىڭ مۇمكىن.

كومىسسىيە تەكشۈرۈشنى باشلىدى، قانغا بويالغان بىر مەس كازاكنى ئۇچ كازاك مەھكىمىگە ئەكىرىشتى، مەس كازاك ئارقىسىغا ئوزىنى تاشلاپ، ئۇچىسىدىكى كويىنگىنى يىرتاتتى، چېقىر كوزلىرىنى ئالايتۇرۇپ، خىرىلدايتتى:

— مەن ئۇنداق مۇژىكلارنى قانغا غەرق قىلىۋېتىمەن! دون كازاكىنى بىلىپ قوي!

ئەتراپىدىكىلەر بىرچەتكە ئوتۇپ، ئۇنىڭ سوزىنى ماقۇلىلاپ كۈلۈشەتتى، ئۇنىڭغا ھىسداشلىق قىلىشاتتى.

— ئۇلارنى قىرىپ تاشلا!

— نېمشقا ئۇنى ئۇرۇپ تاشلاپتۇ؟

— بىر مۇژىكنى ئۇرغان ئىكەن.

— ئۇلارنى ئۇرۇش كېرەك ـ دە!

— بىز تېخى ئۇلارنىڭ ئەدىۋىنى بېرىمىز.

— مەن، بۇرادەر، 1905 ـ يىلى ئۇلارنى باستۇرۇشقا قاتناشقانمەن، ئاددىسى بىر تاماشا ئىدى!

— ئۇرۇش بولۇپ قالسا، بىزنى يەنە ئۇلارنى تىنچىتىشقا ھەيدەيدۇ.

— بۇلار ئەمدى! ئىختىيارىي باردىغانلارنى يالىلسۇن، بۇ ئىش بىز ئۈچۈن ئۇيات!

موخوپ ماگىزىنىنىڭ تاختا سۇپىسى ئالدىدا قىستا ـ

قىستاك، نېرى تۇر ـ بېرى تۇر. شىركەيىپ بولۇۋالغان ئىۋان تومىلىن خوجايىنلارنىك قېشىغا كېلىۋېلىپ جېنىغا تىگەتتى. سېرگەي پلاتونېۋېچ قوللىرىنى كېرىپ، ئۇنىڭغا ئوزى نەسىھەت قىلاتتى: ئۇنىك شىرىنگى يېمىلىيان كونىستانتىنوۋېچ تىسا ـ تىسا بولسا ئىشىك تەرەپكە ئارقىسىچە ئىتتىرىلىپ:

ـ بۇ قانداق گەپ ... راستىنى ئېيتسام، بۇ ئوز بېشىمچە چىلىقتىن باشقا نەرسە ئەمەس! ھەي بالا، ئاتامانىنى چاقىرىپ كەل! ... ـ دەيتتى.

تومىلىن تەرلىگەن ئالقىنىنى شالۋۇرىغا سۈركەپ، ھومىيىپ تۇرغان سېرگەي پلاتونېۋېچنىك ئۇستىگە كوكرەك كېرىپ بېسىپ كەلدى ـ دە:

ـ سەن ۋېكسلگە ① قول قويدۇرۇشقىغۇ ئۇستا ئىدىك، ئەبلەخ، ئەمدى قورقۇپ قالدىڭمۇ؟ توختا! ئاغزى ـ بۇرنىڭنى قان قىلۋەتسەم، نىمە قىلالايسەن؟ كازاكلىق ھوقۇقىمىزنى تالان ـ تاراج قىلدىك! ھەي ئىتنىك بالىسى! ھۇ، ئەبلەخ!

يېزا ئاتامانى ئوزىنى قورشىۋالغان كازاكلارغا سېرىق ياغدەك ياقىدىغان گەپلەرنى قىلىشقا باشلىدى:

ـ ئۇرۇش دىدىڭلىمۇ؟ ياق، ئۇرۇش بولمايدۇ، ھەربى ۋەكىل جانابى ئاللىرىنىك ئېيتىشىچە، بۇ پەقەت كۇچىمىزنى كورسىتىپ قويۇش ئۇچۇنلا بولغان بىرئىش، خاتىرجەم يۇرۇشىڭلار مۇمكىن!

ـ ياخشى گەپ! ئويگە قايتىش بىلەنلا ئېتىزغا چىقىمەن.

ـ ھەممە ئىش توختاپ كەتتى!

① ۋېكسىل ـ بەلگىلەنگەن مۇددەتتە قەرز پۇلىنى تولىمىش ئۇچۇن بېرىلگەن تىلخەت.

— قېنى، مەرھەمەت قىلىپ ئېيتىقىنا، باشلىقلار بۇنى ئويلاشتىمۇ - يوق؟ مەن يۇز پاتماندىن ئارتۇق يەرگە ئۇرۇق چاچقانمەن...

— تىموشكا! بىزنىڭكىلەرگە ئېيتىپ قويى، ئەتە قايتىپ كېلىدىكەن، دىگىس.

— ئۇلار ئۇقتۇرۇش ئوقۇۋاتامدۇ، نىمە؟ يۇرۇڭلار، شۇ يەرگە بارايلى.

مەيدا ندا خېلى ۋاقىتقىچە ۋاراڭ - چۇرۇك بېسىلمىدى.

× ×

4 كۈندىن كېيىن قىزىل ۋاگون تىركەلگەن پويىزلار پولك - پولك كازاكلارنى ۋە توپ - زەمبىرەكلەرنى بېسىپ، رۇسىيە - ئاۋستىرىيە چېگرىسىغا ئېلىپ ماڭدى.

ئۇرۇش...

تاختاي بىلەن توسالغان كاتەكلەر ئىچىدىكى ئوقۇرنىڭ ئالدىدا ئاتلارنىڭ پىشقىرغىنى ئاڭلىناتتى، قىغىنىڭ ھىدى گۇپۇلدەپ پۇراپ تۇراتتى. ۋاگونلاردا ھامان ئاشۇنداق پاراڭلار داۋام قىلاتتى، ناخشا سادالىرى يا ئېڭرايتتى:

دولقۇنلاندى، تەۋرەندى،
پراۋوسلاۋ تىنچ دون.
قۇلاق سالدى بويسۇنۇپ،
چاقىرىق قىلسا شاھ بۇگۈن.

ئىستانسىلاردا ھەممە ئادەم كازاكچە شالۋارلارنىڭ قىزىل جىيەكلىرىگە قىزىقىپ قارىشاتتى، بۇ ئادەملەر يۇزىدىكى قارا

ماي يۇقىنى يۇيۇشقا قولى تەگمىگەن ئىشچىلار ئىدى.

ئۇرۇش!...

ئۇرۇش خەۋەرلىرى گېلىدە تۇرۇپ قالغانىدەك ھەقىقلاپ قالغان گېزىتلەر...

ھەربى پويىز ئىستانسىلاردىن ئوتۇۋاتقان چاغدا ئايال-لار قولياغلىغىنى سىلكىپ، كازاكلار بىلەن خوشلىشاتتى، كۆ-لۈپ قارىشاتتى. ئۇلارغا پاپروس ۋە مېۋە - چېۋە، كەمپىتلەر-نى تاشلايتتى، پەقەت ۋورونېژ قېشىدىكى بىر ئىستانسىدا پېترو مېلىخوپ ۋە يەنە ئوتتۇز كازاك چۈشكەن ۋاگونغا شىركەيىپ بولغان بىر قېرى تومۇرىيول ئىشچىسى ئىنچىكە بۇرنىنى سۇقۇپ ئىچى-گە قارىدى - دە، سورىدى:

— كېتىۋاتامسىلەر؟

— كەل دادا، بىز بىلەن بىللە ئولتۇر — كوپىچىلىك ئۇچۇن بىر كازاك جاۋاپ بەردى.

— ھەي بالامەي... گودەك ئىكەنسەن! — چال ئوپكە-لىگەندەك، ئۇزاققىچە بېشىنى لىڭشىتتى.

5

ئىيۇننىڭ ئاخىرقى كۈنلىرىدە پولك مانېۋىرغا چىقتى، دىۋىزىيە ئىشتاۋىنىڭ بۇيرۇغىغابىنائەن پولك روۋنۇ شەھىرىگىچە ھەربى يۇرۇش تەرتىۋى بويىچە تىزىلىپ ماڭدى. بۇ شەھەرنىڭ ئەتراپىغا ئىككى پىيادە ئەسكەر دىۋىزىيىسى ۋە ئاتلىق قىسىم-لار ئورۇنلاشقان ئىدى. توتىنچى بولۇنمە ۋىلادىسلاۋكا دېگەن يېزىغا جايلاشقان ئىدى.

ئەككى هەپتىدىن كېيىن ئۇزۇنغا سوزۇلغان مانېۋىر داۋامىدا چارچاپ هالى قالمىغان توتىنچى بولۇنمە زابورون دىگەن جايغا ئەمدىلا ئورۇنلاشقاندا پولك ئىشتاۋىدىن بولۇنمە كوماندىرى ياساۋۇل پولكوۋنىكوپ ئات چاپتۇرۇپ كەلدى. گىرىگورىي ئوز ۋىزۋودىنىك كازاكلىرى بىلەن چېدىرىنىك ئىچىدە ياتاتتى. ئۇ، ياساۋۇلنىك تارىكوچىنىك قاپ‌ئوتتۇرىسىدا تەرگە پىشقان ئېتىنى چاپتۇرۇپ ئوتكەنلىگىنى كورۇپ قالدى.

هويلىدىكى كازاكلار پىچىرلاشقا باشلىدى:

— يەنە يولغا چىقامدۇق، نىمە؟ — دىدى پىروخور زىكوپ تەخمىن بويىچە، ئاندىن قۇلىغىنى دىك تۇتۇپ گەپ‌تىڭشىدى.

پىرتىلغان شالۋۇرىنى ياماۋاتقان ۋىزۋوت ئورەدىنكى قولىدىكى يىڭنىنى فۇراژكىسىنىك ئەستىرىگە سانچىپ قويۇپ:

— راست، قوزغىلىدىغان ئوخشايمىز، — دىدى.

— دەم ئېلىشقىمۇ پۇرسەت بەرمەيدۇ، بۇ ئەبلەخلەر.

— ۋاخمىستر بايا بىرىگادا كوماندىرىنىك كېلىدىغانلىغىنى ئېيتقان ئىدى.

«تا ـ تا ـ تا — تىرى ـ تىرى ـ تا ـ تى ـ تا! ...» — كانايچى ئاگاھلاندۇرۇشقا كاناي چالدى. كازاكلار چاچراپ‌ئورنىدىن تۇرۇشتى.

— تاماكا خالتام نەدە قالغاندۇر؟ — پىروخور تىپىرلاشقا باشلىدى.

— ئىگەر ـ ل ـ ە!

— خالتاڭنى‌يەر يۇتسۇن! — دەپ‌ۋاقىرىدى گىرىگورىي يۇگۇرۇپ كېتىۋېتىپ.

ۋاخمىستر هويلىغا يۇگۇرۇپ كىردى، بىر قولى بىلەن قىلىچىنى ئاۋايلاپ تۇتۇپ ئات ئېغىلى تەرەپكە ئۇچتى.

رەپكە ئوتۇپ كەتتى. ئاتلار ھەربى تۇزۇمدە بەلگىلەنگەن ۋاقىت ئىچىدە ئىگەرلىنىپ بولدى. گىرىگورىي چېدىر قوزۇقلىرىنى سۇغۇرۇۋاتاتتى: ئۇنىڭقۇلىغا ئورەدىنىڭ پىچىرلىدى:

— ئۇرۇش باشلىنىپتۇ، يىگىت!

— بىكار گەپ!

— خۇدا تۇرۇپتۇ، ۋاخىستىر ئوزى ئېيتتى.

چېدىرلار يىغىپ بولۇندى.كوچىدا كازاكلار سەپكە تىزىلىشقا باشلىدى.

ئاساۋۇل ئات مىنگەن يۇز بېشى سەپ ئالدىدا ئايلىنىپ يۇرەتتى.

— ۋىزۋوت ۋىزۋوت بويىچە تىزىل! ... — سەپنىڭ ئوستىدە ئۇنىڭ ئاۋازى ياڭرىدى.

ئات تۇياقلىرىدۇپۇر - دۇپۇر ئاۋاز چىقىرىشقا باشلىدى. كازاكلار يېزىدىن چوڭ يولغا چىقتى، كوستېن يېزىسىدىن پويېز بېكىتى تەرەپكە بىرىنچى ۋە بەشىنچى بولۇنمە كازاكلىرىمۇ ئات چاپتۇرۇپ كېلىۋاتاتتى.

بىر كۇن ئوتكەندىن كېيىن پولك چېگرىدىن35 چاقىرىم بېرىدىكىۋېربائىستانسىسىدا پويېزدىن چۇشتى. ئىستانسا ئەتراپىدىكى قىيىنزارلىق ئارقىسىدا تاڭ يۇرۇدى. ئاجايىپ كۇنىڭ بولۇشى سېزىلىپ تۇراتتى. تومۇر يوللاردىن گۇلدۇرلەپ پاراۋۇزلار ئوتۇپ تۇراتتى. شەبنەم چۇشكەن رېلىسلار لاك بىلەن سىرلانغاندەك پارقىراپ تۇراتتى. ئاتلار خارىلدىشىپ تاختاي ئارقىلىق ۋاگونلاردىن چۇشۇشكە باشلىدى. يۇقۇرىغا سۇ چىقىرىدىغان ناسوسلار ئورۇنلاشقان بىنانىڭ ئارقىسىدىن بىر بىرىنى قىچقارغان ئاۋازلار، كوماندا ئۇنى ئاڭلىناتتى.

توتىنچى بولۇنمىنىڭ كازاكلىرى تومۇر يولىنىڭ نېرى

تەرىپىگە ئاتلىرىنى يېتىلىشىپ ئوتۇۋاتاتتى، غۇۋا تاڭ قارا-
غۇسىدا گورۇك ـ گورۇك ئاۋازلار ئاڭلىناتتى. ئادەمنىڭ چىرا-
لىرى كوكىرىپ كەتكەندەك كورۇنەتتى، ئاتلار ھاۋاغا سىڭىپ
كەتكەندەك تۇيۇلاتتى.

ـ قايسى بولۇنمە؟

ـ ئوزەڭ قايسى بولۇنمىدىن، ئېزىقىپ قالدىڭمۇ؟

ـ ھىلى‌جۇمۇ، ئەبلەخ! ئوفتىسېرگە قانداق مۇئامىلىدە
بولۇشنى بىلمەمسەن؟

ـ ئەپۇ قىلىڭ، جانابى ئالى! ... تونۇماپتىمەن.

ـ يولۇڭدىن قالما، ئوتۇۋەر!

ـ نىمە ئانچە تېرىكسەن؟ پاراۋۇز كېلىۋاتىدۇ، تېزرەك بول.

ـ ۋاخىمىستىر، ئوچىنچى ۋىزۋودىڭ نەدە؟

ـ بولۇنمە، ئىلدامراق!

كولوننا ئىچىدە بىرسى ئاستا پىچىرلىدى:

ـ ئىلدامراق ماڭارمىشمىز، گورۇڭگە ئوت كەتسۇن،
ئىككى كېچە ئۇخلىغىنىمىز يوق.

ـ سيومكا، مە، بىرشورىۋال، ئاخشامدىن بېرى چەككىنى-
مىز يوق.

ـ ئايغىرىڭنى تارت ...

ـ چۇلۇۋۇرنى چاينىۋېتىپتۇ، شەيتان.

ـ مېنىڭ ئېتىمنىڭ ئالدى پۇتىنىڭ تاقىسى چۈشۈپ
قېلىپتۇ.

يان تەرەپكە بۇرۇلۇۋاتقان بىر بولۇنمە توتىنچى بو-
لۇنمىنىڭ يولىنى توسۇپ قويدى.

ئاتلىقلارنىڭ قارىسى سۇر ئاسمان يورۇغىدا خۇددى قە-
لەم بىلەن سىزىلغان رەسىمدەك ئېنىق كورۇنۇپ تۇراتتى.

ئۇلار توت توتتىن بولۇپ مېڭىشقان. نەيزىلەر خوددى يالىڭاچلىنىپ قالغان ئاپتاپپەرەس شادىسىدەك ھاۋادا ئىغاڭلاپ باراتتى، ناگان ناگاندا ئۇزەكلەرنىڭ جىرىڭلىشى، ئىگەرنىڭ غىچىرلىشى ئاڭلىنىپ قالاتتى.

— ھەي، بۇرادەرلەر، نەگە كېتىۋاتسىلەر؟

— ھامماچىمىزنىڭ ئويىگە بالا چوقۇندۇرۇشقا.

— خا ـ خا ـ خا ـ خا!

— جىم مېڭىش! نىمە ۋالا ـ ۋالاڭ؟

ئىگەرلوكسىنى تۇتۇپ ماڭغان پىروخور زىكوپ گىرىگورىيېنىڭ يۈزىگە تىكىلىپ، ئاستا سورىدى:

— مېلېخوپ، سەن قورقامسەن؟

— نىمىدىن قورقىمەن؟

— قورقمايچۇ، بۇگۈنلا جەڭگە كىرىشىنىڭ ئىھتىمالى بار.

— مەيلى، كىرسەك كىرەرمىز.

— ئەمما مەن قورقۇۋاتىمەن، — پىروخور گەپنىڭ ئوچۇغىنى دىدى ۋە شەبنەمدىن ھول بولۇپ كەتكەن تىزگىننى ئەسەبىلىك بىلەن مىجىقلىدى. — ۋاگوندا كىچىچە ئۇخلىيالمىدىم، كوزۇمگە ئۇيقۇ كەلمەي، ئازاپلاندىم.

بولۇنمىنىڭ ياش تەرىپى مىدىرلاپ، جايىدىن قوزغالدى، ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ئۇچىنچى ۋىزۋوت قوزغالدى؛ ئاتلار تىكىس قەدەم بىلەن يۇرۇپ كېتىشتى، ئۇزەكگە بېغىغا قاداپ قويۇلغان نەيزىلەر ھاۋادا تەۋرىنىپ باراتتى.

گىرىگورىي تىزگىننى قويۇۋېتىپ، ئوگدەپ ماڭاتتى، ئۇ ئوزىنى ئىگەرنىڭ ئوستىدە تەۋرىنىپ كېتىۋاتقانىدەك ئەمەس، بەلكى قەيەرگىدۇ ئىللىق قارا تۇپراق يولدا پىيادە مېڭىپ

كېتىۋاتقانده‌ك هىس قىلاتتى، يۇرگه‌نسېرى يېنىكلىشىپ كۆڭلى خوشلۇق قۇچاتتى. قۇلىغىنىڭ تۆۋىده پىروخور بىر نىمىله‌رنى ده‌ۋاتاتتى، ئۇنىڭ ئاۋازى ئىگه‌رنىڭ غىچىرلىشى ۋه تاقىلارنىڭ تاراقلىشىغا قوشۇلۇپ كېته‌تتى، ئه‌مما گىرىگورىينىڭ بىخارامان ئۇگدىشىگه توسقۇنلۇق قىلمايتتى.

يېزا يولى بىله‌ن مېڭىپ كېتىۋاتاتتى، ئاجايىپ جىمجىتلىق قۇلاقلارنىڭ ئىچىده ئه‌للەي ئاۋازده‌ك جىرىڭلايتتى. يول بويىدىكى پىشىپ قالغان سۇلۇلارغا چۈشكه‌ن شه‌بنه‌مدىن هور كوتىرىلىپ تۇراتتى، ئاتلار كازاكلارنىڭ قولىدىن تىزگىننى تاتقۇشلاپ، پاكار ئوسكه‌ن سۇپۇرگه قونىاقلارغا بوينىنى سوزۇشاتتى. گىرىگورىينىڭ ئۇيقۇسىزلىقتىن ئىششىغان قاپىغىنىڭ ئاستى پاقىراپ قالغان ئىدى؛ گىرىگورىي بېشىنى كوتىرىپ، پىروخورنىڭ يه‌نىلا شۇ هارۋىنىڭ غىچىرلىغىنىده‌ك بىر خىل چىقىۋاتقان ئاۋازىغا قۇلاق سالاتتى.

ئۇنى يىراقتىكى سۇلۇ ئېتىزلىقنىڭ نېرىقى ته‌رىپىدىن تۇيۇقسىز گۈمبۈرله‌پ چىققان ده‌هشه‌تلىك سادا ئويغىتىۋه‌تتى.

— ئېتىشىۋاتىدۇ! — پىروخور بۇ سوزنى دىگۈده‌ك ۋاقىراپ ئېيىتتى.

ئۇنىڭ موزايىده‌ك كوزلىرىنى ۋه‌همه باستى. گىرىگورىي بېشىنى كوتە‌ردى: ئۇنىڭ ئالدىدا كېتىۋاتقان ۋىزۋوت ئوره‌دىنگىنىڭ كوك شىنىلى ئاتنىڭ ساغرىسى بىله‌ن بىر ئولچه‌مده ته‌ۋرىنه‌تتى، يان تە‌ره‌پته تېخى ئورۇلمىغان پارچه ـ پۇرات بۇغداي ئېتىزلىغى كوزگه چېلىقاتتى، تېلېگىراف ياغىچى ئىگىز‌لىكتىكى بىر جايدا تورغايلار پىرىلداپ يۇرۇشه‌تتى. كازاكلار جانلاندى، گۈمبۈرلىگه‌ن توپ ئاۋازلىرى ئۇلارغا ئېلېكتىر توكىده‌ك ته‌سىر قىلغان ئىدى. توپ ئاۋازىدىن غه‌يرىتى جۇش ئۇر-

غان ياساۋۇل پولكوۋنىكوپ كازاكلارنى ئالدىرىتىپ ئېلىپ ماڭدى. يېزا يوللىرىنىڭ تۆگۈنىگە جايلاشقان تاشلاندۇق ئاشخانىلىرىنىڭ ئالدىدا قاچقۇنلار چۈشكەن هارۋىلار كورۈندى. پوزۇر كىيىنگەن بىر ئاتلىقلار ئىسكادىرونى كازاكلارنىڭ يېنىدىن ئات چاپتۇرۇپ ئوتۇپ كەتتى. نەسىللىك جېرەن ئات مىنگەن سېرىق ساقال روتمىستر① كازاكلارغا ئىستېھزالىق بىلەن نەزەر تاشلاپ ئېتىنى شىپور بىلەن نىختاپ، قۇيرۇندەك چاپتۇرۇپ كەتتى. ئويمانلىقتىكى پاتقاقلىققا كالتە ستوۋوللۇق ئېغىر زەمبىرەك پېتىپ قالغان ئىدى. چاپارمەنلەر ئاتلارنى قامچىلىشاتتى، توپچىلار بولسا ئەتراپىدا يۈگۈرۈشۈپ يۈرەتتى. ئۇزۇنتۇرا چوقۇر بىر توپچى ئەسكەر ئاشخانا تەرەپتىن بىر قۇچاق تاختا كوتىرىپ كېلىۋاتاتتى، بۇنى تاختاي تامدىن سۇغۇرۇپ ئەپكەلگەن بولۇشى مۇمكىن.

توتىنچى بولۇنمە پىيادە ئەسكەرلەر پولكىغا يېتىۋالدى. پىيادە ئەسكەرلەر شىنېلىنى مۇرىسىگە ئارتىپ، ناھايىتى تېز مېڭىشاتتى، ئۇلارنىڭ پاقىرىتىپ تازىلانغان تومۇر قالپاقلىرىدا قۇياش نۇرى ئەكس ئېتەتتى، نەيزىنىڭ ئۇچىلىرىدا نۇر چاقنايتتى. ئەڭ ئاخىرىدا كېلىۋاتقان روتىنىڭ ئىچىدىن بۇيى پاكار، ئەمما ئىنتايىن شوق يېغرىتور دەرىجىلىك بىر ئەسكەر گىرىگورىيغا بىر كومۇلاچ لاي ئاتتى.

— تۆتۈۋال، ئاۋسترىيىلىكلەرگە ئاتارسەن!

— تەنتەكلىك قىلما، بايتالىنىڭ بالىسى! — گىرىگورىي ئۇچۇپ كېلىۋاتقان لايىنى بىر قامچا بىلەن ئۇرۇپ، ئىككىبولەك قىلىۋەتتى.

① چارروسىيە دەۋرىدە ئاتلىق ئەسكەرلەردە روتا كوماندىرى.

ـ كازاك باللىرى، ئاۋسترىيەلىكلەرگە بىزدىن سالام دەڭلار!

ـ ئۇزەڭلار كورۇشۇپ قالارسىلەر!

كولوننىنىڭ ئەڭ بېشىداكېتىۋاتقانلار ئۇياتسىز بىر ناخشىنى باشلىدى. ساغرىسى يوغان، ئايالغا ئوخشايدىغان بىرئەسكەر سەپنىڭ يان تەرىپىدە ئوتۇگىنىڭ كالتە قونچىنى ئالقىنى بىلەن شاپىلاقلاپ ئارقىسىچە مېڭىپ باراتتى، ئوفىتسېرلەر كۈلۈپ قويۇشاتتى. كوز ئالدىدىكى خەۋپ ـ خەتەرنىڭ يىراق ئەمەسلىگى ئوفىتسېرلەرنى سولداتلار بىلەن يېقىنلىشىشقا ۋە مۇلايىم بولۇشقا مەجبۇر قىلاتتى.

ئاشخانىدىن گوروۋشوك يېزىسىغىچە بولغان يوللاردا پىيادە قىسىملار، ھارۋىلار، توپ ـ زەمبىرەكلەر، تىببىي داۋالاش قىسىملىرى چۈمۈلىدەك تىزىلىپ بېرىشاتتى. جەڭنىڭ يېقىنلىشىپ قالغانلىغى سېزىلىپ تۇراتتى، ئەجەللىكپۇرىغى كېلەتتى.

بېرىستېچكو يېزىسىغا ئاز قالغاندا پولك كوماندىرى كاللېدىن توتىنچى بولۇنمىگە يېتىشۋالدى. قوشۇنستارشىناسى① ئۇنىڭ بىلەن بىللە كەلگەن ئىدى. گىرىگورىي پولكوۋنىكنىڭ كېلىشكەن قەددى ـ قامىتىگە كوز يۈگۈرتۈۋاتقاندا ستارشىناىنىڭ ئۇنىڭغا ھاياجان بىلەن ئېيتقان مۇنۇ سوزىنى ئاڭلاپ قالدى:

ـ ۋاسىلىي ماكسموۋىچ ئۇچ چاقىرىملىق خەرىتىدە بۇ يېزا كورسىتىلمىگەن، بىرەر پالاكەتكە يولۇقۇپ قالمايلى يەنە.

پولكوۋنىكنىڭ نىمە دەپ جاۋاپ بەرگەنلىگىنى گىرىگورىي ئاڭلىيالمىدى. ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن بىر نەۋكەر ئات

① ستارشىنا ـ كازاك قوشۇنلىرىدا پودپولكوۋنىك (ئۇتۇەنجاڭ) دەرىجىلىك ئوفىتسېر.

چاپتۇروپ كەلدى، ئۇنىڭ ئېتى سول پۇتىنى ئايلاپ دەسسەيتتى. گىرىگورىي بىر قاراشتىلا ئۇنىڭ ئېتىنىڭ ياخشى نەسلىدىن ئىكەنلىگىنى بايقىدى.

يىراقتا قىسا كەتكەن ئېتىزلىقنىڭ يان باغرىدا يېزىنىڭ پاكار ئويلىرى كورۇندى. پولكنىڭ ئاتلىرى بىردەم تېز، بىر دەم ئاستا سوكۇلداپ ماڭاتتى، ئاتلار خېلىلا تەرلىگەن. گىرىگورىي ئوز ئېتىنىڭ تەردە قارايغان بوينىنى پات - پات سىلاپ قويۇپ ئەترافىقا قاراپ باراتتى، يېزىنىڭ ئارقا تەرىپىدە كوك ئاسمانغا تاقاشقان دەرەخلەرنىڭ يېشىل ئۇچلىرى كورۇندى. ئورمانىنىڭ كەينىدە گۇلدۇرلىگەن توپ ئاۋازلىرى ئاڭلاندى. ئەمدىلىكتە بۇ ئاۋاز ئاتلىقلارنىڭ قۇلىغىنى پاك قىلىۋەتتى، ئاتلار ھۇركۇپ، قۇلاقلىرىنى دىك تۇتۇشقا باشلىدى؛ ئارىلاپ قاتىرىسىغا ئېتىلغان مىلتىق ئاۋازلىرى پاراسلاپ ئاڭلىناتتى. پارتلىغان توپ ئوقلىرىنىڭ تۇتۇنى يىراق - يىراقلارغا سوزۇلۇپ، ئورمانىنىڭ ئارقىسىدا تارقىلىپ كېتەتتى. مىلتىق ئاۋازى بىر پەسىيىپ، بىر كۇچىيىپ، ئورمانىنىڭ ئوك تەرىپىدىن ئاڭلىنىشقا باشلىدى.

ھەر بىر ئوق ئاۋازى گىرىگورىينىڭ قۇلىغىنى زىڭىلدىتىپ، نېرۋىسىنى بارغانسېرى قاخشىتاتتى. پىروخور زىكوپ ئەگەرنىڭ ئۇستىدە تىپىرچىلاپ، ئاغزى بېسىلماي ۋالاقلايتتى.

— گىرىگورىي، ئېتىشۋاتىدۇ، خۇددى باللارنىڭ قۇشقاچ قورۇغۇچىغا ئوخشايدۇ، توغرىمۇ؟

—جىم بولسائچۇ، ۋالاق تەككۇر!

توتىنچى بولۇنمە يېزىغا يېتىپ باردى. ھويلىلار سولداتلار بىلەن تولغان ئىدى؛ ئوينىڭ ئىچى پاتپاراقچىلىق ئىدى؛ ئوي ئىگىلىرى كوچۇپ كېتىشكە تەييارلىنىۋاتاتتى، ھەممە جايـ

دا ئاھالىنىڭ چىرايلىرىدا تەشۋىش، ۋەھىمە ئالامەتلىرى سېزىلىپ تۇراتتى. گىرىگورىي بىر ھويلىنىڭ يېنىدىن ئوتۇپ كېتىۋېتىپ، لاپاسنىڭ ئاستىدا گۈلخان يېقىپ ئولتۇرغان سولداتلارنى كوردى؛ ئىگىسى ــ ئىگىز بويلۇق مويسېپت بىلوروس ــ تۈيۈقسىز كەلگەن بېختسىزلىكتىن مۇكچىيىپ قالغان، ئەمما ھېچنىمىگە ئېتىۋار قىلماي، شۇ يەردە تىمىسقاپ يۇرەتتى، ئۇنىڭ بالا ـ ۋاقىلىرى قىزىل قاپلىق ياستۇقلارنى، ئەسكى ـ تۈسكى نەرسىلەرنى ھارۋىغا باسقانلىغىنى، چالنىڭ ئوزى، ھېچكىمگە لازىمى يوق، بەلكى 10 يىللاپ گەمىدە تاشلىنىپ قالغان سۇنۇق چاقنىڭ چەمبىرىنى ئاۋايلاپ كوتىرىپ كېلىۋاتقانلىغىنى گىرىگورىي كورۈپ تۇردى.

گىرىگورىي ئايالالرنىڭ پەمسىزلىگىگە ھەيران قالدى: ئۇلار گۈل تەشتەكلىرىنى، بۇتلارنى ھارۋىغا تاشلىشاتتى، ئەڭ لازىملىق ۋە قىممەتلىك نەرسىلەرنى ئويدە قالدۇرۇپ قويۇشاتاتتى. بىرسىنىڭ ماموق كورپىسى يىرتىلىپكەتكەنلىكتىن، ئۇنىڭ پەرلىرى كوچىدا ئاپپاق قاردەك توزۇپ يۇرەتتى. قەيەردىندۇر چالا كويگەن يۇڭنىڭ ئىسى ۋە پىقسىرغان گەمىلەرنىڭ تېگىدىن چىققان سېسىق پۇراقلار كېلەتتى. يېزا ئېغىزىدا گىرىگورىي ئالدى تەرەپتىن بىر يەھۇدى يۇگۇرۇپ كېلىۋاتقانلىغىنى كوردى. ئۇ خۇددى قىلىچ بىلەن تىلىپ قويغاندەككىچىككىنە ئاغزىنى ئېچىپ، دات ـ پەريات قىلاتتى:

ــ كوزاك جاناپلىرى! كوزاك جاناپلىرى! ۋاي، خۇدايىم!

چومۇچباش پاكىنەك بىر كازاك ئۇنىڭ دادىغا قۇلاق سالماستىن، ھە دەپ ئېتىنى قامچىلاپ، چاپتۇرۇپ كېلىۋاتاتتى.

ــ توختا! ــ دەپ توۋلىدى ئىككىنچى بولۇنمىنىڭ بىر ياساۋۇلى كازاكقا.

كازاك ئىگەرنىڭ ئۇستىگە ئىگىشىۋېلىپ، تار كوچىغا كىرىپ كەتتى.

ــ توختا دەيمەن! ئەبلەخ! قايسى پولكتىن سەن؟

كازاك يۇمۇلاق بېشى بىلەن ئاتنىڭ بوينىغا يېپىشىۋالدى. ئۇ خۇددى بەيگىدە كېتىۋاتقاندەك، ئېتىنى تېز چاپتۇرۇپ، ئىگىز بىر تامنىڭ ئالدىغا يېتىپ كەلدى ــ دە، ئېتىنى بىر ھەملە بىلەن تامدىن ئاتلىتىپ، نېرى ياققا ئوتۇپ كەتتى.

ــ بۇ يەردە 9 ــ پولك تۇرغان، جانابى ئالىلىرى، بۇ دەل ئاشۇ پولكنىڭ كازاكى، ــ دەپ مەلۇمات بەردى ۋاخمىستر ياساۋۇلغا.

ــ يەر يۈتسۇن! ــ ياساۋۇل چىرايىنى پۈرۈشتۇرۇپ، ئۇزەكىگسىگە يېپىشىۋالغان يەھۇددىدىن:

ــ نىمە كىنى ئېلىۋالدى؟ ــ دەپ سوردى.

ــ جانابى ئوفىتسېر ... سائىتىمنى ئېلىۋالدى، جانابى ئوفىتسېر! ... ــ يەھۇدى يېقىنلىشىپ كەلگەن ئوفىتسېرلەرگە چىرايلىق يۇزىنى بۇراپ، پات ــ پات كوزىنى چىمىلدىتاتتى.

ياساۋۇل پۇتى بىلەن ئىتتىرىپ ئۇزەكىگىنى ئۇنىڭ قولىدىن بوشاتتى ــ دە، ئالغا قاراپ كېتىۋەردى.

ــ نېمىسلار كەلسە، بەرىبىر ئۇ نىمەكىنى ئېلىپ كېتىدۇ، ــ دەپ كۇلۇپ قويدى نېرىراق بارغاندىن كېيىن.

يەھۇدى نىمە قىلىشىنى بىلمەي، كوچىنىڭ قاپ ئوتتۇرىسىدا تۇرۇپ قالدى، ئۇنىڭ ئىچى سېرىلىپ، يۇزلىرى تىترەپ كەتتى.

ــ يولنى توسما، جوھۇت جاناپلىرى! ــ يۇز بېشى جىددى ئاھاڭدا ۋاقىرىدى قامچىسىنى تەڭلەپ:

توتىنچى بولۇنمە ئاتلارنىڭ تۇياقلىرىنى دۇپۇرلىتىپ،

ئىگەرلىرىنى غەپىرلىتىپ، يەھۇدىنىڭ يېنىدىن ئوتۇپ كېتىۋەرـ دى. كازاكلار گاڭگىراپ قالغان يەھۇدىنى مەسخىرە قىلىشىپ، بىر نىمىلەرنى دېيىشىپ، كوز قىرى بىلەن قاراپ قويۇشاتتى.

ــ بىزنىڭ بالىلار بىر نەرسە ئوغرىلىمسا، ھايات كەچۈرەلمەيدۇ.

ــ كازاك دېگەنگە ھەرقانداق نەرسە ئۇچراپ تۇرىدۇ.

ــ نەرسە ـ كېرەكلىرىنى ئايىغان كىشىيوشۇرۇپ قويسۇن.

ــ ھىلىقى كازاك چاققان نىمە ئوخشايدۇ...

ــ تامدىن ئاتلاپ ئوتۇپ كەتكىنىنى قارىمامسەن، تازا يۇگرۇك ئىتنىڭ ئوزى ئىكەن!

ۋاخمىستىر كارگىن بىر ئاز كەينىدە قېلىپ، سەپتىكى كازاكلارنىڭ كۆلكە ـ قىقاسلىرى ئاستىدا يەھۇدىغا نەيزىسىنى تەڭلەپ:

ــ قېنى، يۈگۈر، بولمىسا، سانچىپ تاشلايمەن! ... ــ دىدى.

يەھۇدى قورقۇپ جان ـ پېنى چىقىپ كەتتى ـ دە، بەدەر قاچتى. ۋاخمىستىر ئارقىسىدىن قوغلاپ بېرىپ قامچا بىلەن بىرنى سالدى. گىرىگورىي يەھۇدىنىڭ قېقىلىپ كەتكەنلىگىنى، ئاندىن ئىككى ئالقىنى بىلەن يۈزىنى توسۇپ، ۋاخمىستىرگە قايرىلىپ قارىغانلىغىنى كوردى. ئىنچىكە بارماقلىرى ئاستىدىن تارىلىپ قان ئاقاتتى.

ــ نىمىشقا ئۇرىسىز؟ ــ يەھۇدى يىغلىغان ئاۋاز بىلەن توۋلىدى.

ۋاخمىستىر بۇ يەردىن كېتىۋېتىپ، مىس تۇگمىگە ئوخشاش يۇمۇلاق كوزلىرىنى چەكچەيتىپ:

ـــ مۇندىن كېيىن ھەرگىز يالاڭاياق يۈرمە، ئەخمەق! ـــ دەپ جاۋاپ بەردى.

يېزىنىڭ نېرىسىدىكى قىياق ئوت بىلەن ساغۇچ نىلۇپەر ئوسكەن ئويمانلىقتا قۇرۇلۇش قىسىملىرى كەڭ،ئازادە كوۋرۇك سېلىپ پۈتتۈرگەن ئىكەن. كوۋرۇككە يېقىن يەردە كىچىك ئاپتوموبىل موتورىنى تىترىتىپ تۇراتتى. يېنىدا شوپۇرى پايپاسلاپ يۈرەتتى. ماشىنىنىڭ ئىچىدە ئوچكە ساقال، يۈزلىرى خالتىدەك ساڭگىلاپ قالغان، يوغان قوساق ئاقباش گېنېرال يانپاشلاپ ئولتۇراتتى، ئۇنىڭ ئالدىدا 12 ـ پولكنىڭ كوماندىرى پولكوۋنىك كالېدىن بىلەن قۇرۇلۇش قىسىملىرى باتالىيونىنىڭ كوماندىرى قولىنى چېكىسىگە تۇتۇپ، تىك تۇرۇشاتتى. گېنېرال ھەربىي سومكىسىنىڭ تاسمىسىنى مىجىقلاپ، قۇرۇلۇش قىسىملىرى ئوفىتسېرىگە قەھرى بىلەن ۋاقىرايتتى:

ـــ سىزگە ئىشنى تۈگىتىش توغرىلىق تۈنۈگۈنلا بۇيرۇق بېرىلگەن ئىدىغۇ، گەپ قىلماڭ! قۇرۇلۇش ماتېرىياللىرىنى توشۇش توغرىلىق بۇرۇنراق ئويلىشىڭىز لازىم ئىدى. گەپ قىلماي تۇرۇڭ! ـــ ئوفىتسېر لام ـ جىم دېمەستىن، لەۋلىرىنى تىترىتىپ تۇرسىمۇ، بۇنىڭغا قارىماستىن گېنېرال ھە دەپ دوق قىلاتتى. ـــ ئەمدى مەن ئۇياققا قانداق ئوتىمەن؟... مەنسىزدىن سوراۋاتىمەن، كاپىتان، ئەمدى قانداق ئوتىمەن؟

ئۇنىڭ سول تەرىپىدە ئولتۇرغان ياشقىنا قارا بۇرۇتلۇق گېنېرال سەرەڭگە چېقىپ تاماكا تۈتاشتۇردى ـ دە، كۈلۈمسىرەپ قويدى. قۇرۇلۇش قىسىملىرى كاپىتانى ئېگىلىپ تۇرۇپ كوۋرۇك تەرەپتىكى بىر نەرسىنى كورسەتتى. توتىنچى بولۇنمە ماشىنا يېنىدىن ئوتتى، كوۋرۇكنىڭ ئالدىغا بارغاندىن كېيىن

ئويمانلىقتا قاراپ ئات سالدى. قاپ ـ قارا لاي ئاتلارنىڭ تىـ زىدىن يۇقۇرى چىققان ئىدى، ئۇستىدىكى كوۋرۇكتىن كازاكلارـ نىڭ بېشىغا ئاپپاق قارىغاي پوتلىلىرى ياغاتتى.

چۇش ۋاقتىدا چېگرىدىن ئوتۇشتى. ئاتلار غۇلاپ چۇشكەن چېگرا توساقلىرىدىن سەكرەپ ئوتۇشەتتى . ئوڭ تەرەپتىن گۇلـ دۇرلىگەن توپ ئاۋازى ئاڭلاندى. يىراقتىن قانداقتۇر بىر فېرـ مىنىڭ كاھىش بىلەن يېپىلغان ئوگزىسى قىزىرىپ كورۇنەتتى، قۇياش يەرگە نۇرىنى تىك سانچىپ تۇراتتى. ھاۋانى ئاچچىق چاڭ ـ توزاڭ قاپلىۋالدى، پولـك كـوماندىرى بـاش رازۋېتكا ئۇچۇن ئادەم ئەۋەتىشكە بۇيرۇق بـەردى. توتىنـچى بولۇنمـ دىن ئۇچىنـچى ۋىزۋوت ئوز كوماندىرى ــ يۇز بېشى سېمونوپ باشچىلىغىدا رازۋېتكىغا يۇرۇپ كەتتى. يۇزدىن بولۇپ كېلىۋاتـ قان پولك چاڭ ـ توزاڭ ئىچىدە خېلى ئارقىدا قـېلىپ قـالدى. يىگىرمىدىن ئوشۇق كازاكتىن تەركىپ تاپقان بىر ئەترەت فېرـ مىنىڭ يېنىدىن ئوتۇپ، چـونەكتەك ئـەگىر ـ بـۇگـرى قېتىپ كەتكەن يولدىن ئات چاپتۇرۇپ كەتتى.

ئۇچ چاقىرىم يول باسقاندىن كېيىن يۇز بېشى توختىدى ۋە خەرىتىگە قاراپ، تۇرغان جايىنى ئېنىقلاشـقا كىرىشتى. كا- زاكلار توپ بولۇپ تاماكا چېكىشكە باشلىدى. گىرىـگورىي ئاتـ تىن چۇشۇپ، ئەمدىلا ئىگەرىنىڭ توشىنى بـوشاتماقچى بولۇۋېـ دى، ۋاخىمىستر ئۇنىڭغا ھومىيىپ قارىدى:

ــ مەن سېنىڭ ئەدىۋىڭنى بېرىمەن! ... ئاتقا مىن!

يۇزبېشى تاماكىسىنى تـۇتـاشتۇرۇپ، دۇربۇننى قېپىدىن چىقىرىپ، ئۇزۇنغىچە ئېرتتى. ئۇلارنىڭ ئالدىدا چـۇش ۋاقتـ نىڭ جەزىرىمە ئىسسىغىدا قىزىغان تـۇزلەڭلىك سوزۇلۇپ يا- تاتتى. ئوڭ تەرەپتە ھەرىنىڭ چىشىدەك قاتار ئورمان دەرەخـ

لىرى كورۈنەتتى، يولنىڭ ئايىغى نەيزىنىڭ ئۈچىدەك شۇ ئور-
مانىنىڭ ئىچىگە كىرىپ كەتكەن ئىدى. ئۇلاردىن بىر يېرىم چا-
قىرىم نېرىدا كىچىككىنە بىر يېزا، يېزىنىڭ يېنىدا يىلان باغ-
رىدەك تولغىنىپ ئاققان ساينىڭ ئىككى تەرىپىدىكى تىك يار-
لىق ھەمدە ششىدەك سۇپ - سۈزۈك ۋە مۇزدەك سۇ كورۈنەت-
تى. يۇزبېشى خېلى ۋاقىتقىچە دۇربۈندا قاراپ، ئادەمسىز قال-
غان يېزىنىڭ بوران ئۈچۈپ تۇرغان كوچىلىرىنى بىر - بىرلەپ
كوزدىن كەچۈردى، ئەمما ھەممە يەر قەۋرىستانىدەك قۇپ -
قۇرۇق ئىدى. كوپ - كوك يالغۇز ئاياق يولدەك كورۈنگەن بىر
ئېرىق سۇ ئادەمنى ئىملاپ چاقىرىۋاتقاندەك بولاتتى.

— كورولېۋكا يېزىسى شۇ ئوخشىمامدۇ؟ — يۇزبېشى
كوزى بىلەن ئىشارە قىلىپ، يېراقتىكى يېزىنى كورسەتتى.

ۋاخمىستر ئۇنچۇقماستىن يۇزبېشىنىڭ قېشىغا كەلدى،
ئۇنىڭ چىرايىدىن: «ھەممىنى بىزدىن ياخشىراق بىلىسىز، بىز
كىچىك ئىشنى قىلدىغان ئادەم» دەۋاتقانلىغى بىلىنىپ
تۇراتتى.

يۇزبېشى دۇربۈننى قېپىغا سالدى ۋە چىش ئاغرىغى
قوزغالغاندەك ئەپتىنى پۈرۈشتۈرۈپ:

— شۇ يەرگە بارايلى، — دىدى قەتئىيەتسىزلىك بىلەن.

— توساتتىن دۈشمەنگە ئۇچرىشىپ قالمايلى يەنە، جا-
نابى ئاللىرى؟

— ئېھتىيات قىلارمىز، قېنى كەتتۇق.

پىروخورزىكوپ گىرىگورىيغا يېقىنراق كېلىۋالدى. ئۇلار-
نىڭ ئاتلىرى ياندىشىپ ماڭدى. ئادەمسىز كوچىغا قور-
قۇمسىراپ كىرىپ كېلىشتى، ھەر بىر دەرىز-
دىن ئەجەل ماراپ تۇرغانىدەك تۇيۇلاتتى،

داغدام ئوچۇق قالغان ئامبار ئىشىكلىرى كىشىدە يالغۇز قال غاندەك ۋەھىمە پەيدا قىلاتتى، ئۇلارنىڭ ئالدىدىن ئوتكەندە، ئادەمنىڭ بەدىنى دىر ـ دىر تىترەيتتى. تاختاي تاملار بىلەن خەندەكلەر ئادەمنىڭ نەزىرىنى ماگىنىتتەك ئوزىگە تارتاتتى. كازاكلار، تەڭرىتاغ قىش كېچىسى ئويۇنىڭ يېنىدا بورە پەيدا بولغاندەك، ياۋايىلارچە تىمىسقاپ ئىچكىرىلەپ كىرىشتى، ئەمما كوچىلار تىمتاس ئىدى. كىشى ئەيمەنگىدەك جىمجىتلىق ھوكۇم سۈرەتتى. دەرىزىسى ئوچۇق قالغان بىر ئويىنىڭ ئىچىدىن تام سائىتىنىڭ جاڭ ئۇرغان ئاۋازى ئاڭلانىدى، بۇ ئاۋاز خۇددى ئوق ئاتقاندەك تۆيۈلۈپ كەتتى، گىرىگورىي شۇئاندىلا ھەمىمىنىڭ ئالدىدا كېتىۋاتقان يۇز بېشىنىڭ چوچۇپ كەتكەنلىگىنى، قولى تىترەپ تاپانچە قىپىنى سىلاپ قالغانلىغىنى كۆرۈپ قالدى.

يېزىدا ئىنىس ـ جىن يوق ئىدى. كازاكلار ساينى كېچە ئوتۇشكە باشلىدى؛ سۇ ئاتلارنىڭ قوسىغىچە كېلەتتى؛ ئەمما ئاتلار سۇغا بىمالال كىرىشۈەردى، ئۇستىدىكىلەرنىڭ "چۇ! ـ چۇ!" دەپ تىزگىننى سىلكىپ ئۇرۇشقا قارىماستىن، سۇ ئىچىپ مېڭىشتى. گىرىگورىي لايلىنىپ ئېقىۋاتقان سۇغا تەشنالىق بىلەن باقاتتى؛ سۇ شۇنچە يېقىن بولسىمۇ، ھازىر قول تەككۈزۈپ بولمايتتى، ئەمما ئۇ ئوزىگە كىشىنى قاتتىق تارتىپ ئۇرۇپتۇ. ئەگەر مۇمكىن بولغاندا، گىرىگورىي ئىگەردىن سەكرەپ چۈشۈپ، يېشىنىمەستىلا ئاشۇ شىلدىرلاۋاتقان ئېقىمنىڭ قوينىغا ئوزىنى ئاتقۇسى، تاكى دۇمبىسى ۋە تەرگە چومگەن مەيدىسى مۇزلاپ، پۈتۈن ئەزايى سوغاقتىن قاخشىغىچە يېتىۋالغۇسى كېلەتتى.

يېزىنىڭ نېرىسىدىكى دوڭدىن شەھەر مەنزىرىسى كورۇنـ

دی: توت چاسا مەھەللىلەر، خىشتىن سېلىنغان بىنالار، باراق-سان باغلار، چېركاۋلارنىڭ ئۇچلۇق چوققىلىرى كۆرۈنۈشكە باشلىدى.

يۈز بېشى دوڭنىڭ چوققىسىدىكى بىر دالدا يەرگە چۆ-قۇپ، دۇربۇننى كوزىگە تۇتتى.

— ئەنە ئۇلار! — دېدى سول قولىنىڭ بارماقلىرىنى ھىدىرلىتىپ.

ئاۋال ۋاخمىستىر، ئۇنىڭ كەينىدىن كازاكلار بىر بىر-لەپ ئاپتاپتا قاغجىراپ كەتكەن دوڭنىڭ ئۈستىگە چىقىپ، شەھەر تەرەپكە تىكىلىپ قاراشقا باشلىدى. بۇ يەردىن كىچىك كىنە بولۇپ كۆرۈنگەن شەھەر كوچىلىرىدا ئادەملەرنىڭ ئۇياق-بۇياققا يۈگۈرۈشۈپ يۈرگەنلىگى، ھارۋىلارنىڭ تىقىلىشىپ قال-غانلىغى، ئاتلىقلارنىڭ چېپىپ كېتىۋاتقانلىغى كۆرۈنۈپ تۇراتتى. گىرىگورىي كوزلىرىنى قىسىپ، ئالقىنىنى سايە قىلىپ، خىلىغچە قارىدى؛ ھەتتاكى ئۇ دۇشمەن مۇندىرلىرىنىڭ كۆل رەڭ ئىكەنلىگىنىمۇ ئوچۇق بايقىدى. شەھەر يېنىدا يېڭى قې-زىلغان ئاكوپلار كۆرۈنەتتى ۋە شۇ ئاكوپلارنىڭ ئۈستىدە ئا-دەملەر چۈمۈلدەك مىژىلدىشىپ تۇراتتى.

— ۋاي - ۋۇي... نىمە دېگەن كوپ ئۇلار! — پىروخور ھەيرەت ئىچىدە ئالدىغا سوزۇلدى.

باشقىلار ئۇنچۇقمىدى، ھەممىنىڭ كۆڭلىدە بىر خىل تۇيۇ-غۇ ھوكۇم سۈرەتتى. گىرىگورىي بارغانسېرى تېزلىشىپ كېتىۋات-قان يۈرەك سوقۇشىغا قۇلاق سالاتتى (كوكسىنىڭ سول تەرىپى-دە كىچىككىنە، ئەمما ئېغىر بىر نەرسە ئوز جايىدا چېپىپ تۇرغاندەك تۇيۇلاتتى). مانا شۇ چاغدىلا گىرىگورىي، بۇ يات ئادەملەرنىكورگەندە ھىس قىلغان تۇيغۇسى مانېۋىرلاردا يال-

غان «دۇشمەنلەر»نى كورگەن چاغدىكى ھىس - تۇيغۇلىرىدىن پۇتۇنلەي باشقا ئىكەنلىگىنى چۈشىنىپ يەتتى.

يۇز بېشى ھەربى دەپتىرىگە قېرىنداش بىلەن بىر نەچچە مىلەرنى يېزىپ قويدى، ۋاخمىستر كازاكلارنى دوكدىن قوغلاپ چۈشۈرۈپ، ئۇزى يۇز بېشىنىڭ يېنىغا چىقتى. يۇز بېشى گىرىگورىينى بارمىغى بىلەن ئىملاپ قىچقاردى:

— مېلېخوپ!

— بار.

گىرىگورىي ئۈيۈشۈپ قالغان ئاياقلىرىنى چىڭ - چىڭ دەسسەپ دوكنىڭ ئۈستىگە چىقتى. يۇز بېشى ئۇنىڭغا تۇت پۈكلەنگەن قەغەزنى بەردى.

— سېنىڭ ئېتىڭ باشقىلارنىكىدىن ياخشىراق، بۇنى پولك كوماندىرىغا ئۇچقاندەك بېرىپ تاپشۇرغىن.

گىرىگورىي قەغەزنى مەيدە يانچۇغىغا سالدى - دە، دوكدىن چۈشتى ۋە فۇراژكىسىنىڭ تاسمىسىنى ئىنگىنىڭ ئاستىغا چۈشۈرۈپ ئېتىنىڭ يېنىغا كەلدى.

يۇز بېشى ئۇنىڭ ئارقىسىدىن قاراپ، تاكى ئاتقا مىنگىچە كۈزىتىپ تۇردى، ئاندىن كېيىن قول سائىتىگە قاراپ قويدى.

گىرىگورىي مەلۇمات ئېلىپ كەلگەندە، پولك كورولېۋكا يېزىسىغا قاراپ ئالغا سلجىشقا باشلىغان ئىدى.

پولكوۋنىك كالېدىن ئۇز نەۋكىرىگە بىر بۇيرۇقنى بەرگەن ئىدى، ئۇ چاڭ - توزاڭ كوتىرىپ بىرىنچى بولۇنمىگە قاراپ ئات چاپتۇرۇپ كەتتى.

توتىنچى بولۇنمە كورولېۋكا بويلاپ مېڭىپ، يېزىدىن چىقتى - دە، مەشق ۋاقتىدىكىدەك تېزلا تارىلىپ كەتتى. يۇز بېشى

سېمونوپ ئۇچىنچى ۋىزۋوت كازاكلىرىنى باشلاپ دوڭدىن ئات چاپتۇرۇپ كەلدى.

يۇز كىشىدىن ئىبارەت بولۇنمە تاقا شەكلىدە سەپ تارتىشقا كىرىشتى، ئاتلارنى كوكۇيۇن چاقىنلىقتىن باشلىرىنى سىلكىشەتتى، يۇگەننى چاينىشاتتى، يېزىنىڭ ئەڭ ئاخىرقى قورالىرىنىڭ يېنىدىن ئوتۇپ كېتىۋاتقان بىرىنچى بولۇنمە ئاتلىرىنىڭ دۇپۇرلەپ مېڭىشى چۇش ۋاقتىدىكى جىمجىتلىق ئىچىدە ئېنىق ئاڭلىناتتى.

ياساۋۇل پولكوۋنىكوپ ئارغىماق ئېتىنىڭ ئويناقلىتىپ سەپنىڭ ئالدىغا چىقتى؛ تىزگىننى مەھكەم تارتىپ، قولىنى قىلىچ بېغىدىن ئوتكۈزۈۋالدى. گىرىگورىي تىنىغىنى ئىچىگە يۇتۇپ كوماندىنى كۇتەتتى. سول قاناتتىكى بىرىنچى بولۇنمە كازاكلىرى تازىلىپ، ئاستا دۇپۇرلىشىپ، ھۇجۇمغا تەييارلىنىۋاتاتتى.

ياساۋۇل قىلىچىنى غلاپتىن سۇغاردى، كوكۇش رەڭ پولات بىسى يالت ـ يۇلت پارقىراپ كەتتى.

ـ قىسمىلار ـ ئالغا! ـ قىلىچ ئاۋال ئوڭغا، ئاندىن سولغا ئېگىلىپ، ئاتنىڭ دىڭ تۇرغان قۇلاقلىرى ئۇستىدەبىر دەم توختىغاندىن كېيىن ئالغا شىلتالدى، گىرىگورىي بۇ سوزسىز كوماندىنى «ئوڭ ۋە سولغا تارىلىپ، ئاندىن ئالغا قاراپ ئات قوي» دىگەن مەنىدە چۇشەندى. ياساۋۇل:ـ نەيزىلەرنى جەڭگە تەييارلا، قىلىچلارنى يالىڭاچلا، ئاتاكىغا مارش ـ مارش! ـ دەپ كوماندا بەردى ـ دە، ئاتنى قويۇۋەتتى.

سان ـ ساناقسىز تۇياقلارنىڭ زەربىدىن يەر گۇسۇلدەپ كەتتى. گىرىگورىي نەيزىسىنى ئەمدىلا پەسكە چۇشۇرۇپبولغاندا (ئۇ بىرىنچى قاتاردا ئىدى)، ئاستىدىكى ئېتى بىر تۇتاش

قوزغالغان ئاتلار ئېقىمىنىڭ تۇرتۇنىشىدىن ھۇركۈپ، بىرلا ئىرغىدى ـ دە، ئالغاچىپىپ كەتتى، ياساۋۇل پولكوۋنىكوپكۈلرەڭ دالىنىڭ باغرىدا ئوقتەك ئۇچۇپ ھەممىنىڭ ئالدىدا باراتتى. قارا تۇپراق شۇدىگەرلەر ئالدى تەرەپتىن ئۇچۇپ كېلىۋاتقان دەك بولاتتى، بىرىنچى بولۇنمەكازاكلىرى ھايـ ـ ھايلاپچۇقانـ سۇرەن كوتىرىشتى، ھايقىرىق ئاۋازلىرى توتىنچى بولۇنمىگە كوچتى، ئاتلار توت پۇتىنى بىر يەرگە يىغىۋېلىپ، ئالغا ئىرغىيتتى،ھەرقېتىمدا بىر سارجىن مۇساپىنى ئارقىدا قالدۇراتتى. گىرىگورىي قۇلاقنى يارغىدەك ئۇشقۇرتىۋاتقان شامال ئارىسىدىن يىراقتا ئېتىلىۋاتقان ئوق ئاۋازلىرىنى ئاڭلاپ تۇردى، ئىگىز ئۇچۇپ ئوتكەن بىرىنچى ئوق كوك ئاسمان ئەينىگىنى ئالماس بىلەن جىرت قىلىپ جىجىغانىدەك بولدى. گىرىگورىي قىزىپ كەتكەن ئەيزە سېپىنى جېنىنىڭ بىرىچە مەھكەم سىقىمداپ بېقىنىغا باساتتى، ئالقىنى تەرلەپ، شىلىمشىپ كەتتى. ئۇشقۇرۇپ ئۇچۇپ ئوتكەن ئوقلار تەرگە چومگەن ئات بوينىغا بېشىنى ئېگىپ يېپىشىۋېلىشقا مەجبۇر قىلاتتى، ئاتنىڭ بەدىنىدىكى ئاچچىق تەرنىڭ ھىدى بۇرنىنى ئېچىشتۇراتتى. ئالدىدىكى مەنزىرە گىرىگورىينىڭ كوزىگە خۇددى ھورداپ كەتكەن دۇربۇن ئەينىگىدىن قارىغاندەك كورۈنەتتى: قارىيىپ كورۈنگەن قاتار ـ قاتار ئاكوپلار، شەھەرگە قېچىپ كېتىۋاتقان سۇر رەڭ ئادەملەر بىر ـ بىرلەپ كوزىگە چېلىقتى. پىلىموتلار كازاكلارنىڭ بېشى ئۇستىگە تىنىمسىز ئوق ياغدۇراتتى، ۋىزىلداپ كەلگەن ئوقلار يەلپۇگۈچ شەكلىدە چېچىلىپ، ئاتلارنىڭ ئالدىغا، تۇياقلىرى ئاستىغا كېلىپ چۈشەتتى ۋە يەرنى پاختىدەك توزعىتىپ، چاڭ ـ توزاڭ كوتىرەتتى.

بايا ئاتاكا باشلىنىشتىن بۇرۇن گىرىگورىينىڭ كۆكرەك قەپىزى ئىچىدە تىنىمسىز دۈكۈلدەپ سوقۇپ تۇرغان يۈرىگى ئەمدىلىكتە تاشتەك قېتىپ قالغان ئىدى، ئۇ ئەمدى ھېچنىمىنى ھىس قىلمايتتى، قۇلىغى غۇڭۇلداپلا تۇراتتى ۋە سول پۇتىنىڭ بارماقلىرى ئاغرىپ ئاراملىق بەرمەيتتى.

قورقۇنۇچتىن پىكىر - خىيالى قېچىپ، كالۋا يىپ چۈۋۈلغاندەك چېچىلىپ كەتكەن ئىدى.

ئەڭ باشلاپ خورۇنجى① دەرىجىلىك ئوفىتسېر لەخۈزىسكى ئاتتىن غۇلاپ چۈشتى. پىروخورنىڭ ئېتى ئۇنىڭ ئۈستىگە پۈتلىشىپ كەتتى.

گىرىگورىي لىپ قىلىپ قارىغان ئىدى، كوزئالدىدا كۆرگەن مۇنۇ ئەھۋال مىڭىسىدە چوڭقۇر تەسىر قالدۇردى: پىروخورنىڭ ئېتى يەردە سوزۇلۇپ ياتقان ئوفىتسېرنىڭ ئۈستىدىن سەكرەپ ئوتۇۋېتىپ، چىشلىرىنى بىر ھېجايتتى - دە، تىك مولاق چۈشتى، بويىنى ئاستىدا قالدى. پىروخور ئىگەردىن ئۈچۈپ كەتتى. گىرىگورىي پىروخورنىڭ ئىگىگى ئاجراپ كەتكەن ئېتىنىڭ قاتار - قاتار چىشلىرىنى، ھالرەڭ چىش مىلگىلىرىنى، ئوڭدا ياتقان ۋە ئارقا ئاياقلىرىدىن ئۇزۇلمەي كېلىۋاتقان كازاك ئاتلىرىنىڭ ئاستىدا قالغان پىروخورنى ئۇزاق ۋاقىتقىچە ئەستىن چىقىرالمىدى؛ بۇ مەنزىرە ئۇنىڭ خاتىرىسىدە خۇددى ئەينەكنى تىلغان ئالماس ئىزىدەك ئىز قالدۇرغان ئىدى. گىرىگورىي يەرگە چاپلىشىپ قالغان پىروخورنىڭ ۋاقىرىغىنىنى ئاڭلىمىدى، لېكىن ئاغزى قېيشىيىپ، كوزلىرى چانىقىدىن چىقىپ كەتكەنلىكتىن، ئىنسانغا خاس بولمىغان يۇۋاش ئاۋازدا جېنىنىڭ بېرىچە ھوگرىگىنىنى پەملىدى. يەنە يىقىلغىلى تۇرۇ-

① خورۇنجى — كازاك ئاتلىق ئەسكەرلىرىدە پودپورۇچىك.

دى. كازاكلارمۇ غۇلاپ چۈشەتتى، ئاتلارمۇ يىقىلاتتى. گىرىگورىي شامالدا ياشلانغان كوزلىرىنى ئاران ئېچىپ، ئالغاتسىلىپ قارايتتى: ئەنە ئاۋستىرىيىلىكلەر ئاكوپلارنى تاشلاپ، توت - توت بولۇپ قاچماقتا.

يېزىدىن قاتار - قاتار سەپ بولۇپ شامالدەك ئات چاپ-تۇرۇپ كېلىۋاتقان كازاكلار بارغانسېرى پارچىلىنىپ، چېچىلىپ كەتتى، ئەگ ئالدىدا كېتىۋاتقان كازاكلار، جۇملىدىن گىرىگورىي ئاكوپلارغا يېقىنلىشىپ باردى، قالغانلىرى ئارقىدا قېلىپ نە - نەلەردە كېلىشىۋاتاتتى.

كەپكىسىنى چوكۇرۇپ كىيىۋالغان، قاشلىرى ئاپپاق، ئۇزۇنتۇرا بىر ئاۋستىرىيىلىك كوزىنى قىسىپ تۇرۇپ تىزىنىگ ئۇستىدىن گىرىگورىيغا ئوق ئۇزدى. قوغۇشۇن چوغدەك قىزىرىپ مەڭزىنى يالاپ ئوتۇپ كەتتى. گىرىگورىي بار كۈچى بىلەن تىزگىننى تارتىپ نەيزە سانچىدى. زەربە شۇنچىلىك كۈچلۈك ئىدىكى، ئورنىدىن چاچراپ تۇرغان ئاۋستىرىيىلىكنىگ بەدىنىگە نەيزىنىگ سېپى يېرىمغىچە كىرىپ كەتتى، گىرىگورىي نەيزىنى سۇغۇرۇۋېلىشقا ئۇلگۈرەلمەي نلىكتىن گەۋدىنىگ ئېغىرلىغىدىن قولى پەسكە ئېگىلىپ كەتتى، ئاۋستىرىيىلىكنىگ تېرىچىلىغانلىغىنى، سەكراتتا ئىككى پۇكۈلۈپ، چاكىگلى بىلەن نەيزىنىگ سېپىنى تارىلىغانلىغىنى ھىس قىلاتتى، يۈزىنى كۆرەلمىدى، پەقەت قىزىلمۇغان تىكەندەگ ساقلى كوزگە تاشلاندى، گىرىگورىي بارماقلىرىنى ئاچتى، ئۈيۇشۇپ قالغان قولى قىلىچ-نىگ سېپىغا مەھكەم يېپىشتى.

ئاۋستىرىيىلىكلەر شەھەرنىگ چېتىدىكى كوچىلارغا پىتىراپ قېچىشتى، ئۇلارنىگ كۆل رەگ مۇندىرلىرى ئۇستىدە كازاك

ئاتلىرىنىڭ چېپىشىپ كېتىۋاتقانلىغى كوزگە چېلىقاتتى.

گىرىگورىي نەيزىنى قويۇۋېتىپ بىر ئاز ۋاقىت ئوتكەچ، ئېتىنىڭ بېشىنى بۇرىدى، لېكىن نىمشقا شۇنداق قىلغانلىغىنى ئوزىمۇ بىلمەيتتى، ئاغزى كالاچتەك ئېچىلغان ۋاخمىستىر ئۇنىڭ يېنىدىن ئات چاپتۇرۇپ ئوتۇپ كەتتى. گىرىگورىي قىلىچىنىڭ يېنى بىلەن ئېتىنى ئۇردى، ئات جانىۋار بويىنىنى ئېگىپ، كوچا تەرەپكە چېپىپ كەتتى.

ئەس ـ ھۇشىنى يوقتىپ، كەپكىسىنى چاڭگالـلىۋالغان مىلتىقسىز بىر ئاۋستىرىيىلىك شەھەر باغچىسىنىڭ تومۇر رەشاتكىسى بويلاپ دەلدەڭشىپ قېچىپ كېتىۋاتاتتى. گىرىگورىي ئۇنىڭ ساڭگىلاپ قالغان سېمىز گەدىنىنى، ياقىسىنىڭ ھول بولۇپ كەتكەن زىغزىغىنى كورۇپ، ئارقىسىدىن قوغلاپ كەلدى. ئەتراپتا يۇز بەرگەن ئەقىلسىزلىقنىڭ تەسىرىگە بېرىلگەن گىرىگورىي ئۇنىڭغا قىلىچ ئۇردى. ئاۋستىرىيىلىك رىشاتكا بويلاپ قاچقانلىغى ئۈچۈن قىلىچ بىلەن چېپىپ تاشلاش قىيىن ئىدى؛ ئۇ ئىگەردىن ئىگىشىپ، قىلىچىنى قىيپاچ تۇتۇپ، ئاۋستىرىيىلىكنىڭ چېكىسىگە بىرنى سالدى. ئاۋستىرىيىلىك ۋاقىرىماستىنلا چېكىسىگە ئالقىنىنى مەھكەم بېسىپ، لىپىدە دۇمبىسىنى رىشاتكىغا ئورىۋالدى. گىرىگورىي ئېتىنى توختىتالماي ئوتۇپ كەتتى؛ ئېتىنى قايتۇرۇپ يەنە چېپىپ كەلدى. ئاۋستىرىيىلىكنىڭ تۇت چاسا يۇزى قورقۇنچلۇقتا سوزۇلۇپ، چويۇنەك قاريىپ كەتكەن ئىدى. ئۇ قوللىرىنى يېنىغا قىلىپ تۇراتتى، كۆلدەك ئاقىرىپ كەتكەن لەۋلىرى تىنىمسىز مىدىرلايتتى، قىلىچ تەككەن چېكىسىدىن بىر پارچە تېرىسى شىلىنىغان بولۇپ، شەلپەردەك ساڭگىلاپ قالغان ئىدى. مۇندىرىنىڭ ئۇستىگە تاراملاپ قان ئاقاتتى.

گىرىگورىي ئاۋستىرىيىلىك بىلەن كوز ئۇرۇشتۇرۇپ قالـ دى، ئولۇم دەھشتى بىلەن ئالايغان كوزلەر گىرىگورىيىـغا قاتـ تىق تىكىلەتتى. ئاۋستىرىيىلىكنىڭ تىزى ئاستا پۈكۈلدى، بوـ ۋزى ھىرىلدىدى. گىرىگورىي كوزىنى يۇمۇپ تۇرۇپ، قىلىچىنى ئىگىز كوتىرىپ بىرنى چاپتى، ئاۋستىرىيىلىكنىڭ بېشى ئىككى نىمتە بولۇپ كەتتى، ئۇ تېيىلىپ كەتكەندەك قوللىرىنى كېرىپ ۋۇلاپ چۈشتى، باش سوئىگىنىڭ كاسىسى تاشيول ئۇستىدە تاراقلاپ كەتتى. ئات بىر ئىرغىپ، گىرىگورىيىنى كوچىنىڭ ئوتتۇرىسىغا ئېلىپ كېلىپ قويدى.

كوچىلاردا ئاكلىنىۋاتقان پاك - پۈك ئوق ئاۋازلىرى بارغانسېرى شالاڭلاپ قالدى. تەرگەپشىپ كوپۈكلەشكەن بىر ئات ئولگەن كازاكنى سورىگەن پېتى گىرىگورىيىنىڭ يېنىدىن ئوتۇپ كەتتى. ئۇنىڭ بىر پۇتى ئۇزەڭگىدە قالغان بولۇپ، يالىڭاچلىنىپ تاش ئۇستىدە ئەبجىغى چىققان جەسەتنى ئات دوقۇسلىتىپ ئېلىپ قاچماقتا ئىدى.

گىرىگورىي پەقەت شالۋۇرنىڭ قىزىل جىيىگى بىلەن بېشىنىڭ ئۇستىگە تۈگۈلۈپ قالغان يىرتىق يېشىل گىمناستور-كىسىنى كوردى.

مىڭىسىگە قوغۇشۇن قۇيۇلغاندەك ئېغىرلىشىپ كەتتى. گىرىگورىي ئاتتىن چۈشۈپ، بېشىنى لىڭشىتتى. ئەمدىلا يېتىپ كەلگەن ئۇچىنچى بولۇنمىنىڭ كازاكلىرى ئۇنىڭ يېنىدىن ئات چاپتۇرۇپ ئوتۇشكە باشلىدى، شىنېلىنىڭ ئۇستىگە ياتقۇـ زۇلغان بىر ياردارنى كوتىرىپئېلىپ كېلىشتى، ئەسىر چۈشكەن بىر تۇركۇم ئاۋستىرىيىلىكنى يۈگۈرتۈپ ھەيدەپ ئوتۇشتى. ئۇلار خۇددى پادىغا ئوخشاش توپ - توپ بولۇپ يۈگۈرۈشەتـ تى، ناھال قېچىلغان بەتىنكىلىرىنىڭ دوكۇرلىگەن ئاۋازى

تولىمۇ يىرگىنىچلىك ئاڭلىناتتى. ئۇلارنىڭ يۈزلىرى گىرىگو-
رىينىسىڭ كوزىگە سوغاقتا توڭلاپ قالغان لاي كېسەكتەك كو-
رۇنەتتى. ئۇ ئاتنىڭ تىزگىنىنى قويۇۋېتىپ، نىمشقا قويۇ-
ۋەتكەنلىگىنى ئوزىمۇ بىلمەستىن، ئوزى چېچىپ تاشلىغان
ئاۋستىرىيىلىك سولداتنىڭ قېشىغا كەلدى. ئولۇك ئاشۇ گۈل
چىقىرىپ ياسالغان رىشاتكىنىڭ تۇۋىدە لايغا مىلەنگەن ساغۇچ
ئالقىنىنى تىلەمچىدەك سوزۇپ ياتاتتى. گىرىگورىي ئۇنىڭ
يۈزىگە تىكىلىپ قارىدى. بۇرۇتى ساڭگىلاپ تۇرسىمۇ، يۇزى
ياش بالىنىڭكىدەك كىچىككىنە كورۇندى، كوپ ئازاپ چەككەن
لىكتىنمۇ ياكى ئېغىر تۇرمۇش كەچۈرگەنلىكتىنمۇ، ئاغزى قىيە-
شىيىپ قالغان ئىدى.

ــ ھەي، كازاك! ــ دەپ توۋلىدى كوچىنىڭ ئوتتۇرىسىدا
كېتىۋاتقان ناتونۇش بىر ئوفىتسېر.

گىرىگورىي ئۇنىڭ چاڭ باسقان ئاپپاق كاكارىدىسىغا
قاراپ سەنتىرەكلەپ كەتتى ـ دە، ئېتىنىڭ قېشىغا باردى.
ئۇ يەلكىسىدە ئېغىر يوك كوتەرگەن ئادەمدەك ئاران ئارانلا
چامدايتتى؛ ئۇ ئوزىنىڭ بۇ يىرگىنىچلىك ئىشىدىن گاڭگىراپ
ئازاپ چېكەتتى.

گىرىگورىي ئۇزەڭگىنى قولغا ئالدى، لېكىن ئېغىرلىشىپ
كەتكەن ئايىغىنى كوتىرەلمەي، ئۇزۇنغىچە تۇرۇپ قالدى.

6

تاتار يېزىسىدىن ۋە ئەتراپتىكى باشقا يېزىلاردىن ئىككىنچى نۆۋەت ئەسكەرلىككە ئېلىنغان كازاكلار 2 - كۈنى ئىيە يېزىسىغا كېلىپ قونۇشتى. يېزىنىڭ توۋەن تەرەپ-يېدىكى كازاكلار يۇقۇرى ئورۇندىكى ئەمەلدارلارغا ئارىلاشمايتتى، شۇنىڭ ئۈچۈن پېترو مېلېخوپ، ئانىكۇشكا، خىرىستونە، ستېپان ئاستاخوپ، ئىۋان تومىلىن ۋە باشقىلار بىر ئويگە چۈشتى، ئوي ئىگىسى — تۇركىيە ئۇرۇشىنىڭ قاتناشچىسى، قېرىپ هالى قالمىغان ئىگىز بويلۇق بوۋاي كازاكلارنى گەپكە سالدى. كازاكلار ئاشخانا ۋە مېھمانخانىغا پالاز سېلىپ قاتار يېتىشقان ئىدى؛ ئۇيقۇ ئالدىدا هەممىسى تاماكا چېكىشكە باشلىدى.

— شۇنداق قىلىپ، ئۇرۇشقا كېتىۋاتىمىز، دەڭلار،جەڭچى بۇرادەرلەر!

— ئۇرۇشقا كېتىۋاتىمىز، بوۋا.

— بۇ ئۇرۇش تۇركىيە ئۇرۇشىغا ئوخشىماس، دەيمەن؟ هازىر ئاجايىپ قوراللار مەيدانغا چىقتى.

— ئوخشاش، هەممىسى بىر ئاپەت! تۇركىيە ئۇرۇشىدىمۇ خەلق قىرىلغان، بۇ ئۇرۇشتىمۇ ئادەم ئولمەكتىن باشقاغەپ يوق، — دەپ غودۇڭشىدى تومىلىن؛ ئۇنىڭ كىمگە ئاچچىقلىنىۋاتقانلىغى نامەلۇم ئىدى.

— سەن ئەزىزىم، سوزنىڭ تېگى - پېيىنى ئۇقماستىن،

قىزىق‌قانلىق قىلىۋاتسەن، بۇ ئۇرۇش باشقىچە بولىدۇ.

خىرىستونە خوشياقماسلىق بىلەن بىر ئەسنەپ قويدى - ده، تاماكىنىڭ ئوتىنى تىرنىغى بىلەن ئوچۇرۇۋېتىپ:

— ئەلۋەتتە شۇنداق، — دەپ قويدى.

— قېنى، ئۇرۇشۇپ باقمامدۇق، — پېترو مېلىخوپ ئەسـ نەپ ئاغزىنى چوقۇنغاندەك نەچچە بۇرجەك قىلدى - ده، شـ نىلىنى يېپىندى.

— سىزلەرگە بىر ئىلتىماسىم بار، بالىلىرىم، سوزلىرىمـ نى يەردە قويماسسىزلەر.

پېترو شىنىلىنىڭ ئېتىگىنى قايرىپ، قۇلاق سېلىپ تۇردى.

— شۇنى ئەسته تۇتۇڭلار كى، تىرىك قالاي، قىرغىن جەڭلەردىن پۈتۈن چىقاي دىسەڭلار — ئادەمگەرچىلىكنى قولـ دىن بەرمەڭلار، تىوغرا يولدىن چىقماڭلار.

— ئۇ قانداق يول؟ — دەپ سورىدى چەتته يىاتقان ستېپان ئاستاخوپ، ئۇ بۇ گەپكە تازا ئىشەنمىگەندەك كۇلۇپ قويدى. ئۇ ئۇرۇش توغرىسىدىكى خەۋەرنى ئاڭلىغاندىن بۇيان كۇلۇمسىرەيدىغان بولۇپ قالغان ئىدى، ئۇرۇش ئۇنى ئىوزدىگە تارتىپ تۇراتتى. كوپچىلىكنىڭ تەشۋىشلىنىشى ۋە باشقىلارنىڭ ئىازاپلىنىشى ئىۇنىڭ دەردىگە تەسەللى بولاتتى.

— توغرا يول دىگىنىمىز مانا مۇنداق: ئۇرۇشتا بىراۋـ نىڭ نەرسە - كېرەكلىرىنى ئالما — بۇ بىر، ئىككىنچىسى،خوـ تۇن كىشىگە كوز سېلىشتىن ساقلان، ئۇندىن تاشقىرى‌بەزى‌دۇـ ئالارنى بىلىۋېلىش لازىم.

كازاكلار ياتقان يېرىده بىر ئېغىنىۋېلىپ گەپكە چۈشۈپ كېتىشتى.

— ئۇرۇشتا ئوز نەرسىلىرىڭنى يوقاتمىساڭ چوڭ گەپ، باشقىلارنىڭ نەرسىسىنى ئېلىپ نېمە قىلىدۇ؟

— ئاياللارغا كوز سېلىشقا نېمىشقا بولمايدىكەن؟ زورا- ۋانلىق قىلىش مۇمكىن ئەمەس، ئەلۋەتتە، بۇنى مەنمۇ چۈ- شىنىمەن، لېكىن ياخشى سوز بىلەن بولسىچۇ؟

— سوز قىلماي چىداپ تۇرالامسەن؟

— توغرا، شۇ تەرىپىمۇ بار.

— خوش، قايسى دۇنيانى دەيسىز؟

بۇۋاي كوزلىرىنى جىددى پارقىرىتىپ هەممەيلەنگە بىر- دەك جاۋاپ قايتۇردى:

— ئاياللارغا هەرگىز قول تەككۈزمەسلىك كېرەك، هەر- گىز - هەرگىز! بەرداشلىق بېرەلمىسەڭ — بېشىڭ كېتىدۇ يا- كى ياردار بولىسەن. كېيىن پۇشايمان قىلىسەن، ئورنىغا كەل- مەيدۇ. دۇنيانى ئېيتىپ بېرىمەن. مەن پۈتۈن تۇركىيە ئۇرۇ- شىغا قاتناشقانمەن، ئەجەل خۇرجۇنغا ئوخشاش شىللەمگە يېپە- شىپلا تۇردى، لېكىن مۇشۇ دۇنيانىڭ ئۇلۇغلۇغىدىن تىرىك قالدىم.

ئۇ مېهمانخانىغا كىرىپ كېتىپ، بۇلۇڭدىكى بۇتنىڭ ئاستىدىن قۇرۇپ، سارغىيىپ كەتكەن بىر ۋاراق قەغەزنى ئې- لىپ چىقتى.

— مانا مۇشۇ، تۇرۇكلار، كوچۇرۇۋېلىكلار، ئەتە، تۇخۇ قىچقارماستىن بۇرۇنلا يولغا چىقارسىزلەر، بەلكى؟

بۇۋاي شىرىقلاپ تۇرغان قەغەزنى ئۇستەلنىڭ ئۇستىگە قويۇپ، ئالقىنى بىلەن سىلىقلاپ، بىر چەتكە ئوتتى. ئەڭ ئا- ۋال ئانكۇشكا ئورنىدىن تۇردى. ئۇنىڭ خوتۇن كىشىنىڭ يۈ- زىدەك سېپ - سىلىق كوسا يۈزىدە دەرىزىنىڭ يوچۇغىدىن كىر-

گەن شامالدا يەلپۇنۇپ تۇرغان چىراقنىڭ شولىسى جىلۋىلىنىپ تۇراتتى. ستېپاندىن باشقا ھەممىسى ئولتۇرۇپ دۇئانى كوچۇرۇۋالدى. باشقىلاردىن بۇرۇنراق كوچۇرۇپ بولغان ئانىكۆشكا دەپتەردىن يىرتىۋېلىنغان بىر ۋاراق قەغەزنى قاتلاپ، بوينىدىكى كىرىستىنىڭ ئۇستىگىرەك تۇمارنىڭ يېنىغا چىگىپ قويدى. ستېپان پۇتىنى مىدىرلىتىپ، ئۇنىڭ چىشىغا تىگەتتى:

— پىتلارنىڭ دۇئاسىنى ئالمىدىغان بولدۇڭ، تۇمار بىخەدا پىتلار ئۇۋۇلىمايدىغان ئىدى، ئەندى ئۇلارغا قەغەزدىن مېھمانخانا ياساپ بەرمەيسەن.

بوۋاي ئۇنىڭ سوزىنى قېقىۋەتتى:

— يىگىت، سەن ئېيتقان قىلمىسىڭ قىلما، ئەمما جىم ئولتۇر! كىشىلەرگە توسقۇنلۇق قىلما ۋە دىنىنى مەسخىرە قىلما، بۇنداق قىلساڭ، ئۇيات ھەم گۇنا!

ستېپان ئۇندىمەي، كۇلۇمسىرەپ قويدى؛ ئانىكۆشكا ئۇياسىزلىقىنى ئوڭلاپ، بوۋايدىن سورىدى:

— بۇ دۇئا ئۇزۇن ساپلىق نەيزە ۋە ئوق ـ يا توغرىلىق يېزىلغان ئىكەن. بۇ نىمىشقا يېزىلغان؟

— نەيزە ـ قىلىچ ھۇجۇمى ۋاقىتىدا ئوقۇلىدىغان دۇئا بىزنىڭ زامانىمىزدا پۈتۈلگەن ئەمەس. مېنىڭ مەرھۇم بوۋامغا، ئۇنىڭ چوڭ دادىسىدىن قالغان ئىكەن. بەلكى، ئۇنىڭدىنمۇ بۇرۇن پۈتۈلگەن بولۇشى مۇمكىن. قەدىمقى زامانىدا كىشىلەر نەيزە، ئوق ـ يا بىلەن ئۇرۇشقا چىقىدىكەن.

ھەر قايسىسى ئوزىگە ياققان دۇئانى كوچۇرۇۋېلىشتى.

مىلىتىق ئوقىدىن ساقلىنىش دۇئاسى

خۇدايا، دۇئايىمنى قوبۇل قىلغايسەن. تاغنىڭ ئۈستىدە ئاتتەك يوغان ئاپپاق بىر تاش يېتىپتۇ، ئۇ تاشقا سۆكار قىلمايدۇ، مەن بەندەڭنى ۋە مېنىڭ بۇرادەرلىرىمنى ھەمدە مېنىڭ ئېتىمنى ئاشۇ تاشتەك مۇستەھكەم قىلغىن، نەيزە بىلەن ئوق ھەرگىز كار قىلمىسۇن. ماڭا ئېتىلغان ئوق خۇددى سەندەلدىن ئوخچىغان بولقىدەك قاڭقىپ كەتسۇن، ئوقلار ماڭا تەگمەستىن، تۇگمەن تېشىدەك چۇكىلەپ يۇرسۇن. قۇياش بىلەن تولۇن ئاي نۇرىنىڭ مەنبەئى، مەن بەندەڭنىمۇ شۇ نۇردىن بەھرىمەن قىلغىن. تاغنىڭ ئارقىسىدا بىر قەلئە بار، قۇلۇپلاقلىق؛ ئاچقۇچىنى مەن دېگىنىڭ تاشلاي، سېھىرگەر ۋە جادىگەرنىڭ، راھىب - زاھىتلارنىڭ كوزىگە كورۇنمەيدىغان ئالتۇر تېغىنىڭ ئارىسىغا يوشۇر، دېگىن - ئوكيانىدىن سۇ قاچمايدۇ، سېھرىق قۇم تۆگمەيدۇ، مەن بەندەڭنىمۇ ھېچقانداق بالا-قازا ئېلىپ كەتمىسۇن، ئاتا - بالا ھورمىتى ئۈچۈن، مۇقەددەس روھۇللا ھورمىتى ئۈچۈن ئامىن.

جەڭ دۇئاسى

دېگىز - ئوكيان بار، ئول دېگىز - ئوكيانىدا ئالتۇر ئاتلىق ئاق تاش بار، ئول ئالتۇر تاشنىڭ ئۈستىدە 30 بوغۇنلىق تاش ئادەم بار. خۇدايا، مەن بەندەڭگە ۋە مېنىڭ بۇرادەرلىرىمگە كەڭلىگى مەغرىپ بىلەن مەشرىقتەك كېلىدىغان، ئىگىزلىگى يەر بىلەن ئاسمانداەك كېلىدىغان تاش ساۋۇت كەيگۈزگەيسەن؛ ئوتكۇر قىلىچ - شەمشەرلەردىن، پولات نەيزە ۋە ئوق - يالاردىن، پىچاقتىن، ئايپالتىدىن، زەمبىرەك ئوقلىرىدىن ئاسرىغايسەن؛ قو-

غۇشۇن ئوقلاردىن ۋە مەرگەن مىلتىقلىرىدىن ساقلىغايسەن؛ بۇركۇت پەرلىرى، ئاققۇ پەرلىرى، غاز ۋە تۇرنا پەرلىرى، قاغا - قۇزغۇن پەرلىرى قاداڭغان هەممە ئوق-يالاردىن ساقلىغايسەن؛ تۇركلەر بىلەن بولغان ئۇرۇشلار-دا، قىرىلمىقلار ۋە ئاۋستىرىيىلىكلەر بىلەن جەڭ قىلغاندا ئوزەڭ مەدەت بەرگەيسەن؛ تاتار، لىتۋا، نېمىس ۋە شىلىن يا ۋلىرىدىن، قالماقنىڭ زۇلۇمىدىن ئاسرىغايسەن. ئەي ئەۋلىيا - ئەنبىيالار، ئىنەي پەرىشتىلەر مەن خۇدانىڭ بەندىسىنى ئوز پاناهىڭلاردا ساقلاڭلار، ئامىن.

هۇجۇم ۋاقتىدا ئوقۇلىدىغان دۇئا

ئەي پاك مۇقەددەس ئىگىمىز بۇۋى مەريەم ۋە ئەي جانابى پەرۋەردىگارىمىز هەزرىتى ئەيسا، جەڭگە كىرىش ۋاقتىمان مەن بەندەڭنى ۋە مەن بىلەن بىر سەپتە كېتىۋاتقان بۇرادەرلىرىمنى ئاق يوللۇق قىلىپ، ئىلاهى قۇدرىتىڭ بىلەن بۇلۇت ئارىسىغا، مۇقەددەس تاش قورغانلىرىڭ ئىچىگە ئېلىپ ئامانداا ساقلىغايسەن، سولۇنلۇق دىمىتىرى هەزرەت، مەن ئاللانىڭ بەندىسىگە ۋە توت ئەترابىمدىكى بۇرادەرلىرىمگە قالقان بولغايسىز؛ ياۋۇز دۇشمەن بىزگە ئوقمۇ ئەككۈزەلمەسۇن، ئەيزە سانچىيالمەسۇن، ئايپالتا ۋە گۇرزى بىلەن ئۇرالمەسۇن، قىلىچ بىلەن چاپالمەسۇن، پىچاق بىلەن زەخمىلەندۈرەلمەسۇن، ئۇمۇت بىلەن ئۇرالمەسۇن؛ دۇشمەنلەرنىڭ يىاش ۋە قېرىسى، ئاق ۋە قارىسى، مۇرتەد ۋە بىدئەتچىسى، جادىگەر ۋە دىۋە - پەرىسى بىزگە زىيان - زەخمەت يەتكۈزەلمەسۇن. مەن يىتىم ئاسى بەندەڭگە پۈتۈن نەرسە ئەمدى ئايان. دېگىز ۋە ئوكيانداا، بۇيان نامىلق ئارالدا تۇمۇر

توۋرۈك بار ئىكەن، ئۇشبۇ تۈۋرۈكتە ئومۇر ھاسا تۇتقان تومۇر باتۇر تۇرار ئىكەن؛ ئۇ تومۇردىن، پولاتتىن، قەلەيدىن، قوغۇشۇندىن ھەر خىل ئوق ياسايدىكەن. «ئەي تومۇر، سەن مەن خۇدانىڭ بەندىسىدىن ۋە بۇيرۇقلىرىمدىن ۋە مېنىڭ ئارغىماق ئېتىمدىن ئەيرى قاچ، سەن ئۇز ئانالىڭ ــ تۈپراقنىڭ قوينىغا كىرگىن، ئەيزىنىڭ ساپلىرى ئورمانغا قايتسۇن، قادالغان پەرلەر ئوز ئاندىسى ــ قۇشلارغا قوشۇلسۇن، يىلىم بېلىققا چاپلاشسۇن». مەن خۇدانىڭ بەندىسىنى ئالتۇن قالقان قىلىچنىڭ زەربىسىدىن، مىلتىق، زەمبىرەك ئوقىدىن، نەيزىدىن، پىچاقتىن ساقلىسۇن، بەدىنىم ساۋۇتتىنمۇ مۇستەھكەم بولسۇن، ئامىن.

كازاكلار كوچۇرۇۋالغان دۇئالارنى كوينىگىنىڭ ئىچىگە يوشۇرۇپ يولغا چۇشتى. ئۇلار بۇ دۇئالارنى كىرىست باغلىرىغا، ئانىلىرى تىكىپ قويغان تۇمارنىڭ بۇرجىگىگە، تۇغۇلغان يۇرتىنىڭ تەۋەرۈك توپىسى سېلىنغان لاتىلارغا چىگىپ قويۇشتى، ئەمما ئەجەل دۇئا ئېيتىپ يۇرگەنلەرنىمۇ ئايىماپ قويمىدى.

گالىتسىيە ۋە شەرقىي پروسىيە دالىلىرىدا، كارپات تاغلىرىدا ۋە رۇمىنىيىدە، ــ ئۇرۇش ئوتى يالقۇنلىغان ۋە كازاك ئاتلىرىنىڭ تۇياق ئىزى قالغان بارلىق يەرلەردە كازاكلارنىڭ جەسەتلىرى قالدى.

7

ئادەتتە دون ئولكىسىنىڭ يۇقۇرى تەرەپلىرىگە جايلاشقان يېلانىسكايا، ۋېشېنىسكايا، مىگۇلىنسكايا ۋە كازانسكايا يېزا بازارلىرىنىڭ كازاكلىرىنى 11 ـ، 12 ـ ئارمىيە كازاك پولكلىرىغا، شۇنىڭدەك ئىمتىيازلىق ھەربى قىسىم ھىساپلانغان ئاتامان پولكىغا ئەسكەرلىككە ئالاتتى.

ئەمما 1914 ـ يىلى، ھەقىقى ھەربى خىزمەتكە چاقىرىلغان ۋېشېنىسكايالىق كازاكلارنىڭ بىر قىسمىنى نىمىشقىدۇ ئۈست ـ مېدۋېدىتسكايا ۋىلايىتى كازاكلىرىدىن تەشكىل قىلىنغان يېرماك تىمۇفېيېۋىچ نامىدىكى 3 ـ دون كازاك پولكىغا قوشۇۋېتىلگەن ئىدى. باشقىلار قاتارىدا مىتكا كورشۇنوپمۇ مۇشۇ 3 ـ پولكقا تەقسىم قىلىنىپ قالدى.

3 ـ ئاتلىق دىۋىزىيىنىڭ بەزى قىسىملىرى بىلەن بىللە بۇ پولكمۇ ۋىلنو شەھىرىدە تۇراتتى. ئىيۇن ئېيىدا كازاكلار شەھەردىن يايلاققا چىقىشتى.

يازنىڭ ھاۋا ئىسسىق، بۇلۇتلۇق بىر كۈنى، ئاسماندا بۇلۇتلار توپ ـ توپ بولۇپ ئۇزۇپ، قۇياشنىڭ يۈزىنى توسۇۋالغان ئىدى. پولك ھەربى يۇرۇش تەرتىۋى بويىچە يولدا كېتىۋاتاتتى. دوخوۋوي ئورىكىستر ياڭرايتتى. يازلىق فۇراژكا ۋە يالاڭ كېيىنگەن جانابى ئوفىتسېرلەر بىر توپ بولۇپ مېڭىشقان ئىدى، ئۇلارنىڭ باشلىرى ئۇستىدە كوكۇش تاماكا تۈتۈنلىرى ئۇزۇپ يۈرەتتى.

يولنىڭ ئىككى تەرىپىدە ئەر كىشىلەر ۋە يېسىنئۇالغان ئاياللار ئوت ئورۇئاتاتتى، ئۇلار ئالقىنىنى كوزىگە تۇتۇپ قاتارلىشىپ كېتىۋاتقان كازاكلارغا قارايتتى.

ئاتلار خېلىلا تەرلىگەن، چاتىرىغىنى ساغۇچ كوپۈك باسقان، شەرقىي، جەنۇپتىن چىققان يۇمشاق شامال تەرنى قۇرۇتۇش ئۈيقىتا تۇرسۇن، دىمىق ھاۋانى تېخىمۇ ئېغىرلاشتۇراتتى.

يول يېرىملاشقاندا، بىر كىچىك يېزىنىڭ يېنىدا 5 - بولۇنمىگە بىر قۇلۇن ئەگىشىۋالدى، ئۇ يېزىنىڭ چېتىدىكى بىر كوچىدىن چېپىپ چىقتى - دە، زىچ ئوتۇپ كېتىۋاتقان ئاتلارنى كورۇپ، بىر كىشنەش بىلەن يولنى كېسىپ ئوتتى، يۇمران تۇك باسقان قۇيرۇغى بىر تەرەپكە قىيشايغان، ئۇنىڭ نازۇك چىرايلىق تۇياقلىرى ئاستىدىن چىققان چاڭ دەسسىلىپ كەتكەن يېشىل مايسىلارغا قوناتتى. تايچاق ئەڭ ئالدىدا كېتىۋاتقان ۋىزۋوتقا چېپىپ باردى - دە، تۇمشۇغىنى سوزۇپ، ۋاخمىستىر مىنگەن ئاتنىڭ چاتىرىغىنى پۇراشقا باشلىدى. ئات چىچاڭشىپ قويدى - يۇ، ئەمما تايچاقنى ئايغان بولسا كېرەك، تەپمىدى.

— چۇ، ئەخمەق! — ۋاخمىستىر قامچىسىنى شىلتىدى.

كازاكلار قۇلۇننىڭ چىرايلىق قىلىقلىرىنى كورگەندە ئائىلە ھاياتى ئېسىگە چۈشۈپ، خوشال بولۇشتى - دە، پاراقەندە كۇلۇشتى، شۇ ئارىدا كۇتۇلمىگەن بىر ئەھۋال يۇز بەردى: قۇلۇن هەددىدىن ئېشىپ، ۋىزۋوت سەپلىرى ئارىسىغا قىسىلىپ كىرىۋالدى، قاتار سەپ بولۇپ كېلىۋاتقان ۋىزۋوتنىڭ تەرتىۋى بۇزۇلۇپ، ئىككىگە بولۇنۇپ كەتتى. كازاكلارنىڭ چۇ - چۇ دېيىشى بىلەن ئاتلار تەمتىرەپ قالدى. ئاتلار-

ئاسماندا قىسىلىپ قالغان تايچاق يېنىچە مېڭىپ، قېشىدىكى ئاتنى چىشلەشكە ئۇرۇناتتى.

يۇز بېشى ئۇچقاندەك يېتىپ كەلدى.

— بۇ نېمە ئىش؟

بەكۈاش تايچاق كىرىپ قالغان جايدىكى ئاتلار ئوزىنى چەتكە ئېلىپ، پىشقىرىشاتتى، كازاكلار كۈلۈشۈپ، قامچىلايتتى؛ ئىزۇوتنىڭ قاتارى بۇزۇلۇپ، ۋاراڭ - چۇرۇڭ باشلاندى؛ ئارقىدا كېلىۋاتقانلار قىستىلىشىپ بىر يېرىنى ئىتتىرىشەتتى؛ ئىزۇوت ئوفىتسېرى ئارقىدىن قەھرى بىلەن ئات چاپتۇرۇپ كەلدى.

— نېمە گەپ؟ — دەپ ۋاقىرىدى يۇز بېشى غۇۋۇمەك بولۇپ قالغان كازاكلارنىڭ ئارىسىغا كىرىپ.

— ماۋۇ تايچاق...

— ئارىمىزغا كىرىپ قالدى ...

— ھەيدىسەك، ھېچ كەتمەيدۇ شەيتان! ...

— قامچا بىلەن ئۇرمامسەن! نېمىسىنى ئايايسەن؟

كازاكلار ئوڭايسىزلىنىپ ھەجىيىشتى، قىزىپ كەتكەنلاتلارنىڭ تىزگىنىنى تارتىشتى.

— ۋاخمىستر! جانابى يۇز بېشى، بۇ قانداق دېگەن گەپ؟ ئىزۇوددىكىزنى دەرھال تەرتىپكە سېلىڭ، مانا شۇ ئىش ئازلىق قىلاتتى!...

يۇز بېشى ئات چاپتۇرۇپ يان تەرەپكە چىقتى، ئۇنىڭ ئېتى پۇتلىشىپ كەتتى - دە، يولنىڭ چېتىدىكى ئېرىقتا ئارقا پۇتى چۇشۇپ قالدى. يۇز بېشى شىپورلىرى بىلەن ئېتىنى نەختاپ، ئېرىقنىڭ نېرىقى تەرىپىگە، ياۋا ئوت باسقان دوڭنىڭ ئۇستىگە چىقىپ قالدى. يىراقتا بىر توپ ئوفىتسېرلەر توختاپ

تۇرۇشتى. قوشۇن ستارشناسى بېشىنى ئارقىسىغا قىلىپ، سۇ- داندىن سۇ ئىچىۋېتىپ، بىر قولى بىلەن نەقىشدار ئىگەر قېشىنى سلايتتى.

ۋاخمىستر تايچاقنى ئاغزىغا كەلگەنىنى تىللاپ ۋىزۋوت- نىڭ ئارىسىدىن ھەيدەپ چىقاردى. ۋىزۋوت يەنە يىغىلىپ ماڭدى. 150 جۇپ كوز، ئۇزەكتىكى ئوره تۇرۇرۇۋالغان ۋاخمىستر نىڭ تايچاقنى قوغلىشىغا قاراپ تۇرۇشاتتى. تايچاق بولسا، بىردەم تېزەك چاپلىشىپ قالغان يېنى بىلەن ۋاخمىستر نىڭ ئېتىغا سۇۋۇشۇپ تۇرۇۋالاتتى، بىردەم قۇيرۇغىنى خادا قىلىپ ئويناق- شىپ قېچىپ كېتەتتى، ۋاخمىستر پەيتىنى تېپىپ دۇمبىسىگە تازا بىر سالاي دىسمۇ، ھېچ ئىلاجىنى قىلالمىدى. قامچا پەقەت قۇيرۇغىغىلا تېگەتتى. قامچا تەككەن ھامان قۇيرۇغى پەسكە چۈشەتتى، ئەمما بىردەمدىن كېيىن يەنە دىڭگىيىپ شامالدا يەلپۇنەتتى.

بولۇنمىدىكى ھەممە كازاكلار كۈلۈشتى، ئوفىتسېر لەرمۇ كۈلۈشتى.

مىتكا كورشۇنوپ، ۋېشېنىسكايا بازىرىغا قاراشلىق كارگىن يېزىسىدىن كەلگەن مىخائىل ئىۋانكوپ ۋە ئۇست - خوپېر دىگەن يەردىن كەلگەن كوزما كىريوچكوپ ئۇچەيلەن ئەكە ئالدىدا ماڭغان ۋىزۋوتنىڭ ئۇچىنچى قاتارىدا بىللە مېڭىشقان ئىدى. يۇزى ناغرىدەك، يەلكىسى كەڭ ئىۋانكوپ ئۇنچىقمايتتى، ئەمما «توگە» دەپ لەقەمى بار، يۇزى بىر تاز چوقۇر، دۇمچەك كازاك كىريوچكوپ ھەدەپ مىتكىنىڭ چىشىغا تېگەتتى. كىر- يوچكوپ «گونا» كازاك، يەنى ھەقىقى ھەربىي خىزمەتنىڭ ئاخىر- قى يىلىنى ئوتكۇزۇۋاتقان كازاك ئىدى؛ پولكنىڭ رەسمىي يېزىلمىغان قانۇنىغا بىنائەن، باشقا ھەر قانداق «گونا» كازاكقا

ئوخشاش، كىرىيوچكوپمۇ يېڭىدىن ئەسكەرلىككە ئېلىنغان ياش كازاكلارنى يۇگۇرتۇشكە، مەشق قىلدۇرۇشقا، ئەرزىمىگەن ئۇششاق - چۈششەك ئىش ئۈچۈن ئۇرۇشقا ھوقۇقلۇق ئىدى. شۇنداق تەرتىپ ئورنىتىلغان ئىدىكى، ئەگەر خاتالىق ئوتكۈزۈپ قويغان كازاك 1913 - يىلى ئەسكەرلىككە ئېلىنغان بولسا، 13 دەرە، 1914 - يىلى ئەسكەرلىككە ئېلىنغان بولسا — 14 دەرە ئۇرۇلاتتى. ۋاخمىستىرلەر ۋە ئوفىتسېرلەر بۇ قائىدىنى قوللاپ-قۇۋۋەتلىشەتتى. ئۇلارنىڭ قارىشىچە، چوڭلارنى يالغۇز مەنسەپ-دەرىجىسىگە قارا پلا ئەمەس، بەلكى ياش قۇرامىغمۇ قاراپ ھورمەت قىلىش كېرەك دەيدىغان چۈشەنچىنى كازاكلارغا سىڭدۈرۈش لازىم ئىدى.

يېقىندا يېغىرىتورلۇق دەرىجىگە ئىگە بولغان ئەسكەر كىريوچكوپ ئىگەرنىڭ ئۇستىدە مۇكچىيىپ، قانىتى سۇنغان قۇشتەك ئىككى مۇرىسىنى قىسىپ ئولتۇراتتى، ئۇ كوزلىرىنى چىملىدىتىپ ئاسماندىكى سۇررەڭ بولۇت پارچىلىرىغا قارايتتى، ئاۋازىنى مۇشۇ بولۇنمىنىڭ كوماندىرى ياساۋۇل پوپوپقا ئوخشاش چىقىرىپ، مىتكىدىن سوئال سورىدى:

— ھەي ... مەگە ئەيتقىنە، كەرشۇنوپ، بەزىنىڭ كەمەنـدىرىمىزنىڭ ئەسمى نەمە؟

ئوزىنىڭ بوينى قاتتىقلىغى ۋە تەرسالىغى تۈپەيلى بىر نەچچە قېتىم تاياق يىگەن مىتكا يۇزىگە ھورمەت قىلىش تۈسىنى بېرىپ:

— ئىسمى ياساۋۇل، جانابى پىشقەدەم كازاك! — دىدى.

— نەمە؟

— ياساۋۇل پوپوپ، جانابى پىشقەدەم كازاك!

— مەن بۇنە سورەۋەتقەنىم يوق. مەگە كەزەكلەر قويغەن

لەقەمەنى ئەيتىپ بەر!

ئۇۋانكوپ «ھىزى بول» دىگەندەك قىلىپ، مىتكىغا كۆز قىسىپ، ئاغزىنى ئۇچ بۇرجەك قىلىپ كۈلۈپ قويدى. مىتكا ئارقىسىغا قايرىلىپ قاراپ، ئاتلىق كىلىۋاتقان ياساۋۇل پوپوپنى كورۈپ قالدى.

— خوش، جەۋەپ بەر!

— ئۇ كىشىنىڭ ئىسمى ياساۋۇل پوپوپ، جانابى پىشقەدەم كازاك.

— 14 تەيەق! قەنى ئەيت، ھەيۋان!

— بىلمەيمەن، جانابى پىشقەدەم كازاك.

كىرىوچكوپ ئاۋازىنى تۆۋەپ:

— قېنى يايلاققا چىقايلى، شۇ چاغدا ئەدىۋىگىنى بەرمەسەم! ياخشىلىقچە سوئالغا جاۋاپ بەر! — دىدى.

— بىلمەيمەن.

— سەن ئەبلەخ كىشىلەرنىڭ ئۇنىڭغا قانداق لەقەم قويغانلىغىنى تېخى بىلمەمسەن؟

مىتكا ئارقا تەرەپتىن ياساۋۇلنىڭ ئېتى ئاستا قەدەم تاشلاپ كىلىۋاتقانلىغىنى ئاڭلاپ، ئۇندىمەيتتى.

— خوش؟ — كىرىوچكوپ قاشلىرىنى غەزەپ بىلەن تۇردى.

ئارقىدىكىلەر پىخىلداپ كۈلۈپ تاشلىدى. كىرىوچكوپ ئۇلارنىڭ نىمىشقا كۈلگەنلىگىنى چۈشىنەلمەي، ئوزىگە ئالدىدە، دۇدۇقۇپ:

— كورشۇنوپ، بىلىپ قوي!... يايلاققا چىققاندىن كېيىن 50 دەررە ئۇرغۇزىمەن! — دىدى.

مىتكا مۇرىسىنى قىسىپ، ئاخىر، ئېيتىشقا مەجبۇرىولدى.

— قارا تۇلكە!

— ھە، مانا شۇنى سورىغان ئىدىم.

— كىر - يۇ - چكو - پ! — ئارقىسىدىن بىرسى قىچقىرىپ قالدى.

جانابى پىشقەدەم كازاك چوچۇپ كېتىپ، ئىگەرنىڭ ئۈستىدە تارشىدەك قېتىپ قالدى.

— سەن ئەبلەخ بۇ يەردە نەمەنى ئويلاپ چىقىرىۋاتىسەن؟ — دىدى ياساۋۇل پوپوپ ئېتىنىڭ كىريوچكوپنىڭ ئېتىغا يانداشتۇرۇپ، — سەن يەش كەزەككە ئەشۇندەق تەلىم بېرەمسەن؟

كىريوچكوپ پىت كوزلىرىنى ھەدەپ چىمىلدىتاتتى، ئىككى مەڭزى چىلاندەك قىزىرىپ كەتتى. ئارقىدىكى كازاكلار قاقاقلاپ كۈلۈشەتتى.

— مېن ئوتكەن يىلى سەكە نەمە دەپ تەلىم بېرگەن ئىدىم؟ كەمنىڭ تۇمشۇغىگە ئۇرۇپ مەنو تىرنەقنى سۇندۇرغەن ئىدىم؟ ... — ياساۋۇل چىمچىلغىنىڭ ئۇزۇن ۋە ئوتكۇر تىرنىغىنى كىريوچكوپنىڭ بۇرنىغا سانچىدى - دە، بۇرۇتىنى تارتىرىتىۋەتتى. — مۇندىن كېيىن مۇندەق سوزنى ئاڭلىمەغەنسەن تۇزۇك! چۇشەندىڭمۇ بورەدىر ئەزىز؟

— چۇشەندىم، جانابى ئالىلىرى، چۇشەندىم!

ياساۋۇل ئاستا چەتكە ئوتتى - دە، ئېتىنى توختىتىپ، كازاكلارنى ئوتكۇزۇۋەتتى. 4 - ۋە 5 - بولۇنمە كازاكلىرى ئېتىنى يورغىلىتىپ كېتىشتى.

— بولۇنمە، تېزرەك مەڭ!...

كىريوچكوپ يەلكە تاسمىسىنى ئوڭلاپ، ئارقىدا قالغان

ياساۋۇلغا بۇرۇلۇپ قاردى ـ ده، نەيزىسىنى تىك تۇتۇپ، تەلـ ۋىلەرچە بېشىنى لىڭشىتىپ قويدى.

ـ تۇلكىلىگى مانا شۇ ئەمەسمۇ! نەدىن پەيدا بولـۇپ قالدى.

كۇلكىدىن ھەممە يېرى تەرلەپ كەتكەن ئۇۋانكـوپ مۇـ نۇنى سوزلەپ بەردى:

ـ ئۇ بايانىن ئارقىسىدىن كېلىۋاتاتتى. ھەممىنى ئاڭـ لىۋاپتۇ. گەپ كىمنىڭ ئۇستىدە بولۇۋاتقانلىغىنى سېزىـۋالغان.

ـ ماڭا كوز قىسىپ، ئاگاھلاندۇرۇپ قويسـاڭ بولماسمـ دى، ئەخمەق!

ـ ماڭا نىمە زورۇرىيىتى بار؟

ـ زورۇرىيىتى يوقمۇ؟ ئالدىرىماي تۇر، يالىڭاچـلاپ 14 دەرە ئۇرىمەن!

كازاكلار شۇ ئەتراپتىكى پومىشـكىلارنىڭ قورغانلىرىغا ئورۇنلاشتى. كۇندۇزى پومىشكىلارنىڭ بىدىسىنى ۋە ئـوت ـ چوپلىرىنى ئورۇشۇپ بەردى، كېچىسى ئوزلىرىگە ئـاجرىتىلغان يەرلەردىكى ئېڭىزلىقتا ئاتلىرىنىڭ پۇتىنى چۇشەپ بېقىشاتتى، كۇلخان يورۇغىدا قارتا ئوينىشاتتى، چوچەك ئېيتىشاتتى، بول مىغۇر چاقچاقلارنى قىلىشاتتى.

6 ـ بولۇنمە شىنەيدىر دىگەنچوك بىر پولەك پومىشكـ نىڭ يېرىدە ئىشلەيتتى. ئوفىتسېرلـەر ئەڭ چەتتىكى ئويـدە تۇرۇشاتتى، قارتا ئوينىشاتتى، ھاراق ئىچىشەتتى، غوجىدارنىڭ قىزىغا ساقال تاشلىشاتتى. كازاكلار قورغاندىن ئـوچ چاقىرىـم نېرىدا چېدىر تىكىپ، ئورۇنلاشقان ئىدى. ھـەر كۇنـى ئەتـ گەنده غوجىدار تېز ماڭىدىغان توت چاقلىـق يېنىـك ھارۋىغـا ئولتۇرۇپ ئۇلارنىڭ قېشىغا كېلەتتى، بۇ يوغان قوساق ھورمەتـ

لبك ئاقسوڭەك ئۇيۇشۇپ قالغان سېمىز پۇتلىرىنى سىلاشتۇرۇپ هارۋىدىن چۈشەتتى، ئاندىن قاپ ـ قارا پاقىراپ تۇرىدىغان خۇرۇم كوزىركىلىق ئاق شەپكىسىنى قولىدا سىلكىپ تۇرۇپ «كازاكلار»دىن هال سورايتتى.

ـــ قېنى، بىزنىڭ قاتارىمىزغا كىرىپ ئوت ئور، پان جاناپلىرى!

ـــ بەدىنىڭدىكى ياغ ئېرىسۇن!

ـــ چالغىنى قولۇڭغا ئال، بولمىسا پالەچ بولۇپ قالىسەن!... ـــ دەپ توۋلىشاتتى ئاق كوينەك كىيگەن كازاكلار.

پان جاناپلىرى سالماقلىق بىلەن هېجىيىپ، تورجىيەك تۇتقان قوليانغلىغى بىلەن تاقىر بېشىنى ئېرتەتتى، ئاندىن ژاخمىستىرنى ئېلىپ ئوت ئورۇيدىغان يېڭى يەرلەرنى كورستىش ئۈچۈن كېتەتتى.

چۇش ژاقتىدا سەييارە تاماق هارۋىسى كېلەتتى. كازاكلار يۇيۇنۇپ بولۇپ، تاماق ئېلىشقا كېلىشەتتى.

ئۇنچىقماي تاماق يېيىشەتتى، ئېمما تاماقتىن كېيىنكى يېرىم سائەتلىك دەم ئېلىش ژاقتىدا پاراڭ قىزىپ كېتەتتى.

ـــ بۇ يەرنىڭ ئوت ـ چوپى ياخشى ئەمەسكەن. بىزنىڭ قىر ئوتىغا يەتمەيدۇ!

ـــ بوغۇز بولغىدەك ئوت يوق ئىكەن.

ـــ بىزنىڭ دوندا هازىر ئوت ئورۇلۇپ بولدى.

ـــ بىزمۇ پات ئارىدا تۇڭىتىمىز، تۇنۇگۈن يېڭى ئاي چىقتى، ئەمدى هول ـ يىغىن باشلىنىدۇ.

ـــ تولىمۇ پىخسىق پولەك ئىكەن، ئەمگەك هەققىمىزگە هىچبولمىغاندا يېرىم شىشە بىر نەرسە كەلسە بولاتتى.

ـــ ئوه ـ هۇ! ئۇ بىر شىشە ئۇچۇن ئىمانىنى ساتىدۇ ...

— ۋاي بۇرادەرلەر، ئادەم بېيغانسېرى پىخسىق بولىدۇ، دىگەن گەپ بار ئەمەسمۇ؟

— بۇنى پادىشادىن سورا.

— پومىششىكنىڭ قىزىنى كىم كوردى؟

— ھە، نىمە بوپتۇ؟

— تازا سېمىز قىز ئىكەن!

— بورداقمىكەن؟

— ھە ـ ھە ...

— راستىمۇ ـ يالغانمۇ، ئۇنىڭغا پادىشا ئۇرۇقلىرىدىن بىرسى ساۋچى ئەۋەتىپتۇ، دىيىشىدۇ.

بۇنداق لوق گوش ئاددى پۇقراغا تىگەمدۇ؟

— باللار، ئاۋۇ كۇنى مەن بىر گەپ ئاڭلاپ قالدىم، ئالى ھەزرەت بىزنى كورەكتىن ئوتكۇزەرمىش...

— مۇشۇكنىڭ قىلىدىغان ئىشى بولمىسا ...

— ھاي، ئاغزىڭغا قاراپ سوزلە، تاراس!

— بىر چەكتۇرۇپ قويامسەن؟

— بىراۋنىڭكىگە بەك ئامراقسەن ـ ھە، شەيتان، ئۇزۇن قوللۇرۇك بىلەن چېركاۋنىڭ بوسۇغىسىدا تىلەمچىلىك قىلساڭمۇ بولىدۇ!

— قاراڭلار، ئاغىنىلار، فېدوتكا راسا شورايدۇ، ئەمما ئوتۇنى پەقەت چىقمايدۇ.

— يالغۇز كۇلى قاپتۇ.

— كوزۇڭنى يوغانراق ئاچ، بۇرادەر، تاماكاڭدا بىر ئوچاق چوغ تۇرۇپتۇ.

كازاكلار دۇم يېتىپ، تاماكا چېكىشەتتى. دۇمبىسى ئاپتاپتا كويۇپ، قىزىرىپ كەتكەن ئىدى. چەترەك بىر يەردە

«پىشقەدەم» كازاكلاردىن 5 كىشى ياشلاردىن بىرسىنى ئوتتۇرىغا ئېلىپ گەپكە سالاتتى!

— سەن قايسى بازاردىن؟

— يېلانىسكايادىن.

— ئوچكىلەردىن ئىكەنسەن - دە؟

— ھە، شۇنداق.

— سىلەر تۇزنى نىمە بىلەن توشۇيسىلەر؟

نېرىراقتا يوپۇقنىڭ ئۇستىدە ياتقان كوزما اكىرىيوچكوپ، زېرىكسىپ، نىمە قىلىشنى بىلمەي، شالاڭ بۇرۇتلىرىنى بارمىغا يوگەيتتى.

— ئاتقا ئارتىپ توشۇيمىز.

— يەنە نىمە بىلەن توشۇيسىلەر؟

— ئوكۇز بىلەن.

— خوش، تاران بېلىغىنى قىرىمدىن نىمىنىڭ ئۇستىگە ئارتىپ ئېلىپ كېلىدۇ؟ ھىلىقى دۇمبىسىدە لوكسى بار، يانتاق يەيدىغان مەخلۇقنى نىمە دەپ ئاتايدۇ؟

— توگە.

— ئوھ - ھۇ، خا - خا - خا!

كىرىيوچكوپ خوشياقماسلىق بىلەن ئورنىدىن تۇردى - دە، كىكىرتىگى پولتىيىپ چىققان ساغۇچ بوينىنى سوزۇپ، توگىدەك لوكىلداپ مېڭىپ، كەسىرىنى يەشتى:

— يات!

ئاجايىپ ئىيۇن ئېيىنىڭ گۈگۈم ئاخشاملىرىدا، ئېتىزلىقتا كازاكلار گۈلخان ئەتراپىدا ناخشا ئېيتىشاتتى:

سەپەر قىلدى بىر كازاك
ياقا يۇرتقا ئات مىنىپ،
ئوز يۇرتىنى تاشلىدى.

زىل ئاۋاز كۆمۈشتەك جاراڭلاپ چىقىدۇ، باس ئاۋازلارنىڭ مۇڭلۇق ساداسى كىشىنىڭ پىغانىنى كەلتۈرىدۇ.

مەڭگۈ كەلمەس ئۇ يېنىپ.

زىل ئاۋاز بارغانسېرى يۇقۇرى كوتىرىلىپ ئەۋجىگە چىقىدۇ:

ياش ئايلى سەھەر - شام
كوز تىكىدۇ شىمالغا.
قاچان كېلەر شۇنقاردەم؟—
دەيدۇ چوموپ خىيالغا.

بىر مۇنچىلىغان ئاۋاز ناخشىغا قوشۇلىدۇ، شۇنىڭ بىلەن ناخشا جانلىنىپ، ھەممىنى كۈچلۈك پىئودەك شىركەيپ قىلىدۇ.

تاغ كەينىدە، سوغاقتا
چىقىرايدۇ شۇرغان.
كازاكلارنىڭ سوڭگى
قارلىق ئورمانىدا قالغان.

بۇ ناخشا كازاكلار ھاياتىنى تەسۋىرلەيدىغان ئاددى بىر ۋەقەنى ھىكايە قىلىدۇ. زىل ئاۋازلىق يەككە ناخشا ئېيتىدىغان كازاك ئاپرېل ئېيىنىڭ ئىللىق كۈنلىرىدە ھاۋادا موللاق ئېتىپ سايراۋاتقان تورغايدەك ناۋا قىلىدۇ:

كازاك قىلار ۋەسىيەت:
«قەۋرەم ئىگىزدە بولسۇن.

باس ئاۋازلار ئۇنىڭغا قوشۇلۇپ، كىشىنىڭ پىغانىنى قوزغايدۇ.

كالىنا چىچەك ئېچىپ،
ئەتراپى گۈلگە تولسۇن».

ئادەم ئازراق يىغلىغان يەنە بىر گۈلخاندىن باشقا بىر ناخشا توۋلىناتتى:

شوخ دېگىزدىن، ئازوپتىن
كېمە كېلەر دون تامان.
ئوز ئويىگە قايتماقتا
نەۋقىران بىر ئاتامان.

سەل نېرىراقتىكى ئۇچىنچى گۈلخانىنىڭ ئالدىدا بولۇنمىدىكى ئەگ گەپدان بىر كازاك تۆتۈندە يوتىلىپ، گەپ ياساپ چوچەك ئېيتىۋاتاتتى، ئۇنىڭ چوچقىنى ھەممەيلەن بېرىلىپ ئاڭلايتتى، پەقەت ئاندا ـ ساندىلا، ھىكايە قەھرىمانى دۈشە ـ پەرىلەرگە ھىلە ئىشلىتىپ، مۇشكۈل ئەھۋالدىن ئامان ـ ئېسەن قۇتۇلۇپ چىققان چاغلاردىلا بىرەر كازاك زوقلىنىپ كېتىپ ئوتۇغىنىڭ قونچىغا ئۇرۇپ قويماتتى ـ دە، ئالقىنى ئوتىنىڭ شولىسىدا يالت ـ يۇلت قىلىپ كېتەتتى، تۆتۈندىن ئاۋازى بوغۇلۇپ كەتكەن بىرسى يوتەلگىنىگە قارىماستىن، ھايا جانلىنىپ:

ـــ ھاي ـ ھاي، تازا باپلاپتۇ ـ دە، ئاپىرىن! ـــ دەيتتى.

چوچەك ئېيتقۇچىنىڭ ئاۋازى شىرىلداپ ئاققان سۇدەك يەنە داۋام قىلاتتى...

... پولك يايلاققا چىقىپ بىر ھەپتە ئوتكەندىن كېيىن

ياساۋۇل پوپوپ بولۇنمىنىڭ تاقىچىسى بىلەنۋاخمىستىرنى ئالـ دىغا چاقىردى.

ئاتلەر قەندەق تۇرۇۋاتىدۇ؟ ــ دەپ سورىدى ۋاخمىستىردىن.

ــ ياماڭ ئەمەس، جانابى ئالىلىرى، ھەتتا ناھايىتى كوكۇلدىكىدەك. دۇمبىسىدە تۇخۇم توختايدۇ، ھەممىسى تازا تۇزۇلۇپ كېلىۋاتىدۇ.

ياساۋۇل قاپ ـ قارا بۇرۇتىنى تولغاپ، ئىككى ئۇچىنى دىككايتىپ قويدى (شۇڭلاشقا ئۇنىڭغا قارا تۇلكە لەقىمى قويۇلغان ئىدى).

ــ پولك كەمەندىرىدىن بۇيرۇق بار. ئۇزەنگى بىلەن يۇگەنلەرگە پارقىراق پەداز بېرىلسۇن. ھېزىرىتى ئالىلەرى پولكنە كورەكتىن ئوتكەزەر ئىكەن، ھەممە نەرسە پارقىراپ تۇرسۇن: ئىگەر ـ جەبدۇق، قەلغەن ھەممە نەرسە. كەزەكلەرنى كورگەن ئەدەم قەيىل قەلەدىغان بولسۇن. خوش، بۇرەدەرىم، قەچەن تەييەر بولىدۇ؟

ۋاخمىستر تاقىچىغا، تاقىچى ۋاخمىستىرغا قارىدى. ئاندىن ئىككىلىسى ياساۋۇلغا قاراشتى.

ۋاخمىستر ئېھتىرام بىلەن:

ــ يەكشەنبە كۈنگىچە تەييار بولۇپقالار، جانابى ئالى!ــ دىدى ـ دە، تاماكا تۇتۇنىدىن سارغىيىپ كەتكەن بۇرۇتىنى سىلاپ قويدى.

ــ گېپىم قۇلەغىكدە بولسۇن جۇمۇ! ــ ياساۋۇل جىددى ئاگاھلاندۇردى.

شۇ سوزدىن كېيىن ۋاخمىستر بىلەن تاقىچى كېتىشتى. شۇكۇندىن باشلاپ پادىشا قاتتىشىدىغان ئەك ئالى

كورەككە تەييارلىق باشلاندى. كارگىنلىق تاقىچىنىڭ ئوغلى مىخائىل ئۇانكوپ تاقىچىلىقنى بىلەتتى، ئۇ ئۇزەكگە بىلەن يۇگەنلەرگە پەداز بېرىشكە يارەملەشتى، قالغان كازاكلارمۇ ئات قاشلاش ۋەزىپىسىنى ئاشۇرۇپ ئورۇنلىغاندىن تاشقىرى تىزگىن تاسمىلىرىنى تازىلىشاتتى، ئات جابدۇقلىرىنىڭ مىس نوقىلىرىنى خىش بىلەن ئاقارتاتتى.

بىر ھەپتىدىن كېيىن پۇتۇن پولك يېڭى چىققان تەڭگىدەك پاقىراپ كەتتى، ئاتنىڭ تۇياقلىرىدىن تارتىپ تاكى كازاكلارنىڭ يۇز - كوزلىرىگىچە ھەممە نەرسە يالتىرايتتى. شەنبە كۈنى پولك كوماندىرى پولكۇنىك گىرىكوپ پولكنى كوزدىن كەچۈرۈپ چىقتى - دە، تەييارلىقنىڭ ئەستايىدىل بولغانلىغى ۋە كازاكلارنىڭ مەردانە قىياپەتكە كىرگەنلىگى ئۈچۈن جانابى ئۇفتسېرلەرگە ۋە بارلىق كازاكلارغا تەشەككۈر بىلدۈردى.

ئىيۇل كۈنلىرى كالۇا يېپتەك چۈۋۈلۈپ ئوتەتتى. يەم - خەشەك كوپ بولغانلىقتىن كازاكلارنىڭ ئاتلىرى سەمرىپ كەتكەن، پەقەت كازاكلارلا ئوپۇر - توپۇر بولۇشۇپ، ھەرخىل پەرەزلەر بىلەن قىينىلاتتى؛ ئالى كومەكتىن ھېچبىر خەۋەر بولمىدى... بىر ھەپتە ۋاقىت گۇلدۇر - تاراق سوزلەر، قاتىلاڭچىلىق، تەييارلىق بىلەن ئوتۇپ كەتتى، توساتتىن ئوگزىدىن تارشا چۈشكەندەك: «ۋىلنوغا ئاتلىنىلسۇن» دىگەن بىر بۇيرۇق كېلىپ قالدى.

كەچقۇرۇن ۋىلنوغا يېتىپ بېرىشتى. شۇچاغدا: كازاكلار ئوزىنىڭ نەرسە - كېرەكلىرىنى ھەربى ئامبار ساندۇقلىرىغا قاچىلىسۇن، ھەر ئېھتىمالغا قارشى يولغا چىقىشقا تەييار بولۇشسۇن، دىگەن ئىككىنچى بىر بۇيرۇقمۇ كەلدى.

ـــ جانابی ئالىلىرى، بـۇنىڭ سـەۋىۋى نىمە؟ ـــ دەپ سوراشقا مەجبۇر بولدى، ئۇ دىگۇچىلىكى قالمىغان كـازاكلار ۋىزۋوت ئوفىتسېرلىرىدىن ھەقىقى ئەھۋالنى بىلمەكچى بولۇپ.

ئوفىتسېرلەر ئىككى مۇرىسىنى قىسىپ قويۇشاتتى، ئۇلار ئوزلىرىمۇ بۇ ئىشلاردىن بىخەۋەر ئىدى.

ـــ بىلمەيمەن.

ـــ پادىشانىڭ ھوزۇرىدا مانېۋىر بولامدۇ؟

ـــ ھازىرچە مەلۇم ئەمەس.

ئوفىتسېرلەرنىڭ جاۋاۋىدىن كازاكلارنىڭ كوڭلى ئازراقلا تەسكىن تاپتى. 19 ـ ئىيۇل كۈنى كەچكە يېقىن پولك كومانـدىرىنىڭ چاپارمىنى ئـات ئېغىلىدا نوۋەتچىلىك قىلىۋاتـقان دوستى ـــ ئالتىنچى بولۇنمىدىكى كازاك مىرخىنىڭ قۇلىغـىغا پىچىرلاپ:

ـــ ئۇرۇش باشلاندى، تاغا!ـــ دىدى.

ـــ يالغان!

ـــ خۇدا بەرھەق، ئاغزىڭدىن چىقارما!

ئەتىسى ئـەتىگەن پولك دىۋىزىيە تەرتىۋى بويىچەسەپكە تىزىلدى. ھەربى قىسىملار جايلاشقان بىنا دەرىزىلىرىنىڭ چاك باسقان ئەينەكلىرى خىرە پارقىراپ تۇراتتى، ئاتلىق سەپبولۇپ تۇرغان پۇتۇن پولك كوماندىرنى كۈتتى.

ـــ 6 بولۇنمە ئالدىداـــ نەسىلىكسەرخىل ئاتقا مىنگەن ياساۋۇل پوپوپ ئاق پەلەي كىيگەن سول قولى بىلەن تـىزگىنـىنى مەھكەم تارتىپ تۇراتتى، ئارغىماق بېشىنى قايرىپ. بوينىنى غازدەك ئېگىپ، تۇمشۇغىنىكوكرەك تاسمىسىغا تىقىپ مۇسكۇللـىرىنى قاشلايتتى.

گازارما بىناسىنىڭ بۇرجىگىدىن پولكوۋنىك چىقىپ كەلـ

دی. ئۇ، ئېتىنى سەپ ئالدىدا يېنىچە توختاتتى، ئۇنىڭ مۇلازىمى نازاكەت بىلەن چىمچىلىغىنى پۈكۈپ، يانچۇغىدىن قولياغلىغىنى ئالدى، ئەمما بۇرنىنى قېقىشقا ئۇلگۈرەلمىدى، پولكوۋنىك جىمجىتلىقنى بۇزۇپ:

— كازاكلار!... — دىدى - دە، ھەممىنىڭ دىققىتىنى ئۆزىگە جەلپ قىلدى.

«مانا قاراڭ»،— دەپ ئويلىشاتتى سەۋرى - تاقىتى قالمىغان كازاكلار، مىتكا كورشۇنوپ تىپىرلاپ جىم تۇرمىغان ئېتىنى ئوتۇگىنىڭ پاشنىسى بىلەن نىختاپ، ئاچچىقلىنىپ قويدى، ئۇنىڭ يېنىدا ئىگەرگە مەھكەم چاپلىشىپ ئولتۇرغان ئۇڭانكوپ ھوڭگۇل چىش، كېلەڭسىز ئاغزىنى ئېچىپ، ھەيرانلىق بىلەن قۇلاق سالاتتى، ئۇنىڭ ئارقىسىدا ئىگەردە مۇكچىيىپ ئولتۇرغان كىريوچكوپ كۆزىنى چىمىلدىتىپ، قاراپ تۇراتتى، ئۇنىڭ نېرىسىدا لاپىن قۇلىغىنى ئاتقا ئوخشاش دىڭ تۇتقان، ئۇنىڭ ئارقىسىدا شىچېگولكوپنىڭ ئۇستۇرا بىلەن يول - يول قىرىلغان كىكىرتىگى كورۇنۇپ تۇراتتى.

— ... گېرمانىيە بىزگە ئۇرۇش ئېلان قىلدى.

گويا ئېتىزدا پىشىپ قالغان ئارپا شامالدا دولقۇنلانغاندا شىلدىرلىغاندەك، تۇپ-تۇز سەپلەر بويلاپ گۇدۇڭ - گۇدۇڭ ئاۋاز باشلاندى. تۇيۇقسىز بىر ئات قۇلاقنى تەشكىدەك قاتتىق چىرقىراپ كىشىندى. چەكچەيگەن كوزلەر، تىوت چاسا بولۇپ ئېچىلىپ قالغان ئېغىزلار بىرىنچى بولۇنمە تەرەپكە بۇرۇلدى: ئۇ يەردە، سول قاناتتا بايىقىڭ ئات كىشىنگەن ئىدى.

پولكوۋنىك تېخىچە سوزلەۋاتاتتى. ئۇ، ئەڭ زورۇرسوزلەرنى بىر بىرلەپ تىزىپ، كازاكلاردا مىللى غورۇرلۇق تۇيغۇسىنى قوزغاتماقچى بولاتتى، ئەمما مىڭلىغان كازاكلارنىڭ كوز ئالدىدا

دۇشمەننىڭ يېپەك بايراقلىرى شاراقلاپ ئاياق ئاستىغا يىقىلىۋاتقانلىغى ئەمەس، بەلكى كازاكلارنىڭ ئۇزيۇرتى، قەۋم ـ قېرىنداشى، ئائىلە، بالا ـ چاقىسى، سويگەن يارى، يىغىۋېلىنمىغان ئاشلىقلىرى، يېتىمسىراپ قالغان يېزىلار، يېزا بازارلىرى گەۋدىلىنىپ، گويا ھەممىسى ئۇن سېلىپ يىغلاپ، ئۇزىگە چاقىرىۋاتقاندەك بولاتتى...

«ئىككى سائەتتىن كېيىن پويىزغا چىقىمىز»، ھەربىر ئادەمنىڭ كاللىسىدا پەقەت مۇشۇ خىيال ئورۇن ئالغان.

يېقىن بىرىيەردە توپلىشىپ تۇرغان ئوفىتسېرلەرنىڭ ئايالىرى كوزىگە ياغلىق تۇتۇپ يىغلىشاتتى، توپ ـ توپ كازاكلار ھەربى گازارمىنىڭ ھويلىسىغا ئات چاپتۇرۇپكىرىپ تۇراتتى، يۇزبېشى خوپـروپ ئۇزىنىڭ ئاپپاق ھاملدار پولەك ئايلىنى ئىككى قولى بىلەن يولەپ ئېلىپ كېتىۋاتاتتى.

پولك ناخشا بىلەن ۋوگزال تەرەپكە يول ئالدى. ناخشا ئاۋازى دوخوۋوي ئورکېستىرنى بېسىپ چۈشتى، شۇڭا ئورکېستىر خىجىل بولغاندەك يېرىم يولدىلا جىمىپ قالدى، ئوفىتسېرلەرنىڭ ئايالىرى ئىزۋاشقا چۈشۈپ مېڭىشتى، كوچىنىڭ ئىككى چېتىدىكى پىيادىلەر يولى رەڭمۇ رەڭ كىيىنگەن ئادەملەر توپى بىلەن قاينام تاشقىنلىققا چومگەن ئىدى، ئات تۇياقلىرى چاڭ توزۇتاتتى؛ ناخشىچى كازاك كوك پاگون تاقالغان مۇرىسىنى بەزگەكتەك تىترىتىپ، ئۇزىنىڭ ۋە باشقىلارنىڭ ھەسرىتىنى مازاق قىلغاندەك، ئۇياتسىز سوزلەردىن توقۇلغان ئەدەپسىز بىر ناخشىنى باشلىدى.

ھەي گۈزەل قىز، جانان قىز،
چورتان بىلەق تۇتتۇممەن...

كازاكلار ناخشىدىكى سوزلەرنى ئەتەي بىر بىرىگە ئۇ-لاپ، يېڭىدىن تاقىلانغان ئات تۇياقلىرىنىڭ تاقۇر - تۇقۇرىغا جور بولۇپ، ۋوگزالغىچە (ئوزلىرى چۈشىدىغان قىزىل ۋا-گونلارغا يېتىپ بارغىچە) ناخشىنى توختاتماي ئېيتىپ بېرىشتى:

ها - ها - ها ...
چورتان بېلىق تۇتتۇممەن.
ھەي گۈزەل قىز، جانان قىز،
شورپا سېلىپ كۇتتۇممەن.
ها - ها - ها ...
شورپا سېلىپ كۇتتۇممەن.

تولا كۇلۇپ، ئىزا تارتقىنىدىن قىزىرىپ كەتكەن پولك مۇلازىمى ناخشىچىنىڭ قېشىغا ئارقا تەرەپتىن ئات چاپتۇرۇپ كەلدى، ناخشىچى بولسا ئاتنىڭ تىزگىنىنى تاشلۇۋېتىپ، كوچى-نىڭ ئىككى چېتىدىكى كازاكلارنى ئۇزاتقىلى چىققان توپ-توپ ئايالارغا ئۇياتسىزلىق بىلەن قاش ئېتىپ، كوز قىساتتى، ئەمما ئۇنىڭ مىستەك قىزىرىپ كەتكەن ئىككى مەڭزىدىن يېڭى خەت تارتقان قاپ - قارا بۇرۇتىدا شۇڭاق ئوتنىڭ سىرىپسىدەك تەر تامچىلايتتى.

ساۋچى ئايال كەلگەندە،
شۇ شورپىدا باقتىممەن.
ها - ها - ها ...
شۇ شورپىدا باقتىممەن.

رېلىسنىڭ ئۇستىدە تۇرغان پاراۋوز ئاگاھلاندۇرۇش بەر-گەندەك، پارنى تېزلىتىپ، جېنىنىڭ بېرىچە ۋاقىرىدى.

ھەربى پويىز ئوتۇشكە باشلىدى، ۋاگونلار ... ۋاگونلار ... ۋاگۇنلار ... سان ـ ساناقسىز ۋاگونلار!

پاتپاراقچىلىققا چۈشكەن رۇسىيەكوك‌شىنىل كىيگەن جان ـ جىگەرلىرىنى مەملىكەتنىڭ قان تومۇرى ـــ تومۇر يوللار بىلەن غەربىي چېگرىغا ھەيدىمەكتە ئىدى.

8

تورژوك دىگەن جايدا پولك يـۇز يـۇزدىن بولۇنمىلەرگە بولۇندى. 6 ـ بولۇنمە، دىۋىزىيە ئىشتاۋىنىڭ بۇيرۇغىغابىنائەن، 3 ـ ئارمىيە پىيادە ئەسكەرلەر كورپوسىنىڭ ئىختىيارىغا ئەۋەتىلگەن بولۇپ، ھەربى يۇرۇش تەرتىۋى بويىچە پىلىكالىدىگەن يەرگىچە يېتىپ كەلدى ـ دە، ئەتراپىغا پوس قويدى.

چېگرا تېخىچە بىزنىڭ چېگرا قىسىملىرىمىز تەرىپىدىن قوغدىلىنىۋاتاتتى، پىيادە قىسىملار بىلەن زەمبىرەكچىلەر چېگرا تەرەپكە سىلجىپ باراتتى، 24 ـ كۈنى كەچكە يېقىن پىلىكالىغا 108 ـ گىلىبوپ پولكىنىڭ بىر باتالىيونى ۋە توپچىلارباتارىيىسى كىلىپ چۈشتى. شۇ ئەتراپتىكى ئالىكساندوروۋىسك يېزائىگىلىك پېرمىسدا ۋىزۋوت ئورەدىنگى باشچىلىغدا 9 كازاكتىن تەركىپ تاپقان پوس جايلاشتۇرۇلدى.

27 ـ ئىيۇلغا ئوتەر كېچىسى يـاساۋۇل پـوپوپ ۋاخمىستر بىلەن كازاك ئاستاخوپنى ئالدىغا چاقىرتتى.

ئاستاخوپ ئوز ۋىزۋودىغا قاراڭغۇ چۈشكەندە قايتتى، مىتـ
كا كورشۇنوپ ئېتىنى يېڭىلا سۇغىرىپ كەلگەن ئىدى.

ــ بۇ سەنمىدىك، ئاستاخوپ؟ ــ دەپ سورىدى ئۇ.

ــ مەن، كىريوچكوپ بىلەن قالغان يىگىتلەر قېنى؟

ــ ئويدە.

گەۋدىلىك، قاپ ـ قارا يوغان كازاك ئاستاخوپ چىراق
نىڭ شولىسىدا كوزىنى چىمىلدىتىپ ئويگە كىرىپ كەلدى. شـ
رەنىڭ ئۈستىدىكى قارا چىراقنىڭ يېنىدا شىپىگولكوپ ئوزۇ
لۇپ كەتكەن چولۇۋرنى جۇۋالدۇروز بىلەن تىكىۋاتاتتى. كىر
يوچكوپ قولىنى ئارقىسىغا قىلىپ مەشنىڭ ئالدىدا تۇروپ، ئـ
ۋانكوپقا كوز قىسىپ كارۋاتتا ياتقان ئوي ئىگىسىنى ــ كۆپتەك
ئىشىپ كەتكەن پولەكنى كورسىتىۋاتاتتى. ئۇلار تولا كۆل
گەنلىكتىن، ئىۋانكوپنىڭ ئىككى مەگزى قىزىرىپ، لىپىلداپ
تۇراتتى.

ــ بالىلار، ئەتە تاڭ ئاتاي دىگەندىلا پوسقا چىقىمىز.

ــ نەگە؟ ــ دەپ سورىدى شىپىگولكوپ، ئۇ قاراپ
قېلىپ، جۇۋالدۇروزغا تاسمىنى ئوتكۈزەلمەي، يەرگە چۈشۈ
رۈۋەتتى.

ــ لېيوبوپ دىگەن يەرگە.

ــ كىم ـ كىم بارىدۇ؟ ــ دەپ سورىدى مىتكا كورشۇنوپ
ئىشكىتىن كىرىپ ۋە چىلەكنى بوسۇغىنىڭ يېنىغا قويدى.

ــ مەن بىلەن شىپىگولكوپ، كىريوچكوپ، رىۋاچېپ، پو
پوپ ۋە ئىۋانكوپ.

ــ مەنچۇ، پاۋلىچ؟

ــ سەن قالدىغان بولدۇڭ، مىترى.

ــ بولۇپتۇ، ۋاي ـ يەي، بارساڭلار بارمامسىلەر!

كىريوچكوپ مەشتىن نېرىراققا بېرىپ، ئۇستىخانلىرىنى قاراسلىتىپ، بىر كېرىلدى ـ دە، ئۇيغا ئىگىسىدىن سورىدى:

ـ لېۋبوپ دېگەن جاي بۇ يەردىن نەچچە چاقىرىم كېلىدۇ؟

ـ 4 مىل.

ـ يېقىن ئىكەن، ـ دېدى ئاستاخوپ، ئاندىن ئورۇن دۇققا ئولتۇرۇپ ئوتۇگىنى سالدى، ـ پايتىمامنى نەدە قۇرۇتىسام بولار؟

تاڭ ئاتقاندا يولغا چىقىشتى. يېزىدىن چىقىپ قۇدۇق بېشى بىلەن كېتىۋاتقاندا يالاڭاياق بىر قىز ياغاچ سوغىنا سۈئىلىۋاتاتتى. كىريوچكوپ ئېتىنى توختاتتى.

ـ سۈيۈڭدىن بىر ئىچىۋالسامچۇ، ئوبدان قىز!

قىز ماتا يوپكىسىنىڭ ئېتىگىنى بىر قولى بىلەن تۇتۇۋېلىپ، كوك مايسا ئوتنىڭ ئۇستىدە قىزغۇچ پاقالچا قىلىرىنى شىپىلدىتىپ يېتىپ كەلدى. ئۇ قويۇق كىرپىكلىرىنىڭ ئاستىدا كۆلۈپ تۇرغان زەنگار كوزلىرىنى تىكىپ سوغىنى سۈندى. كىريوچكوپ سۈنى سۈمۈرۈشكە باشلىدى، سوغىنىڭ ئېغىرلىغىدىن قولى تىترەيتتى؛ شالۋۇرىنىڭ قىزىل جىيەكلىرىگە سۇ تامچىلاپ، يەرگە ئېقىپ چۈشەتتى.

ـ خۇدا بەختىڭنى بەرسۇن، زەنگار كوز!

ـ ساڭىمۇ خۇدا يار بولسۇن.

قىز سوغىنى ئېلىپ، يولغا ماڭدى، ئۇئارقىسىغا بىرقايرىلىپ، تەبەسسۇم قىلدى.

ـ نىمشقا كۈلىسەن؟ جۇر، سېنى بىللە ئېلىپ كېتەي! ـ كىريوچكوپ ئىگەردىن سەل قوزغىلىپ، جاي بوشاتقاندەك بولدى.

— بولمامسەن، ھەي! — ئاستاخوپ يىراقتىن توۋلىدى.
رەۋاچىپ مەسخىرە ئارىلاش كىرىوچكوپقا ئالىيىپ قويدى.
— نىمە ئانچە قارايسەن؟
— ئۇنىڭ پۇتلىرى قىپ - قىزىل ئىكەن، خۇددى قوچاق تەك، — كىرىوچكوپ كۈلدى، شۇنىڭ بىلەن ھەممەيلەن ئارقىسىغا قايرىلىپ قاراشتى.
قىز، قىپ - قىزىل بۇدرۇققىنا پاقالچاقلىرىنى كېرىپ، لىققىدە كەلگەن كوينىڭى ئىچىدىن بىلىنىپ تۇرغان مىق - مىق دۇمبىسىنى ئېگىپ، قۇدۇققا ئىگىشتى.
— ئاشۇنداق قىزغا ئويلەنسەڭ... — دەپ ئۇھ تارتىپ قويدى پوپوپ.
— قامچا بىلەن بىرنى سالايمۇ، — دىدى ئاستاخوپ.
— قامچا بىلەن سېلىپ نىمە قىلىسەن ...
— ئايغىرلىغىڭ تۇتۇۋاتامدۇ؟
— ئۇنى ئاختا قىلىشقا توغرا كېلىدۇ!
— بىز ئۇنى بۇقىنى پىچقاندەك پىچمىساق بولمايدۇ.
كازاكلار كۈلۈشۈپ، ئات چاپتۇرۇپ كېتىشتى. يېقىن يەر-دىكى دوڭنىڭ ئۈستىدىن ساي ئارىسىغا جايلاشقان لیۇبوپ يېزىسى كورۇندى. دوڭنىڭ ئارقىسىدىن قۇياش كوتىرىلىۋاتاتتى. يولنىڭ چېتىدىكى تېلېگىراپ ياغىچىنىڭ چىنىسى ئۈستىدە تورغاي ئولتۇراتتى.
تېخى يېقىندا ھەربى تەلىم كوماندىسىنى تۇگەتكەن ئاستاخوپ پوسۇنىڭ باشلىغى بولۇپ تەينىلەنگەن ئىدى. ئۇ كۈزىتىش جايى ئۈچۈن چېگرا تەرەپكە قارىغان ئېگىز چەتتىكى بىر ھويلىنى تاللىدى. ئوي ئىگىسى — پۇتى مايماق، ساقىلى قىرىلغان، كىگىز قالپاق كىيگەن بىر پولەك بولۇپ، ئۇ كازاكلار-

نى چەللىگە باشلاپ بەردىم، ئات باغلايدىغان يەرنى كورسەتتى. چەللىنىڭ ئارقىسىدا شالاڭ قومۇش توساق ئارىلىرىدىن بىر پارچە كوپ - كوك بىدىلىك كورۇنۇپ تۇراتتى. دوڭلۇك شۇ يەرگە يېقىن بىر ئورمانغىچە سوزۇلغان، ئۇنىڭ نېرىسىدا يولنى كېسىپ ئوتكەن بۇغدايلىق، ئۇنىڭدىنمۇ نېرىراقتا يەنە كوپ - كوك بىدىلىك كوزگە چېلىقاتتى. چەللىنىڭ كەينىدىكى ئېرىقنىڭ بويىدا كازاكلار نوۋەتلىشىپ دۇربۇن بىلەن قاراۋۇللۇق قىلاتتى. قالغانلىرى نوۋەت كەلگىچە سالقىنچەللىنىڭ ئىچىدە دەم ئېلىشاتتى، بۇ يەردە بەسلىپ تۇرۇپ قالغان ئاشلىقنىڭ پۇرىغى، ساماننىڭ توپىسى، چاشقان مايىغى ۋە زەي تۇپىنىڭ پۇرىغى گۇپۇلدەپ پۇرايتتى.

ئۇۋانكوپ پىلوگ تۇرغان قاراڭغۇ بۇلۇڭغا جايلىشىۋېلىپ، كەچكىچە ئۇخلىدى. كۇن پېتىپ كېتىۋاتقان چاغدا ئۇنى ئويغىتىشتى. كىرىوچكوپ ئۇنىڭ بويۇن تېرىسىنى چىمدىپ سوزدى - دە:

— بىكار تاماقنى يەپ تازا سەمرىپ كېتىۋاتسەن، ئۇنى كوشەپ ھەزىم قىلىش كېرەك! تۇر ئورنىڭدىن، ھورۇن، لەۋۇ، چىقىپ نېمىسلارنى كۇزەتمەمسەن؟ — دىدى.

— تەنتەكلىك قىلما، كوزما!

— تۇر دەۋاتىمەن!

— قويساڭچۇ، تەنتەكلىك قىلمىغىن، دەيمەن... ھازىر تۇرىمەن.

ئۇۋانكوپ تۇردى، ئۇنىڭ قاپىغى ئىششىپ، يۇز - كوزلىرى قىزىرىپ كەتكەن ئىدى. ئىككى مۇرىسى ئوتتۇرىسىغا مەھكەم ئورناشقان قىسقا بويۇن بېشىنى ئۇيان سۇيانغا تولغاپ، بۇرنىنى شىلىپ - شىلىپ تارتىپ (زەي يەردە ياتقانلىقتىن زۇ-

كامداپ قالغان ئىدى)، ئوقدانىنى بېلىگە باغلىدى - دەر مىلە تىغىنى سورەپ ئىشىكتىن چىقتى. شىچىگولكوپ بىلەن نووۋەتە چىلىكنى ئالماشتۇردى، ئاندىن دۇربۇنىنى كوزىگە تۇتۇپ، غەربىي - شىمالغا، ئورمان تەرەپكە ئۇزاققىچە قارىدى.

ئۇ تەرەپتە شامالدا تەۋرىنىپ تۇرغان بۇغدايلىق ئالتۇن دەك پارقىراپ كورۇنەتتى، يېشىل ئورمان پېتىپ كېتىۋاتقان قۇياشنىڭ شولىسىدا ئاجايىپ جىلۋىلىنەتتى، يېزىنىڭ ئارقا تەرىپىدىكى سايدا (بۇ ساي يىراقتىن ھەسەن - ھۈسەندەك كورۇنەتتى) ئۇششاق بالىلا چۇرۇقلىشىپ سۇغا چۈشۈۋاتاتتى، بىر ئايال يوغان ئاۋاز بىلەن: ستاسيۇ! ستا - سيۇ! — قېشىمغا كەل! — دەپ بىرسىنى چاقىرىۋاتاتتى. شىچىگولكوپ تاماكا ئورىدى، ئاندىن قايتىپ كېتىۋېتىپ:

— زاۋال ۋاقتىدا ھاۋا ئەجەپ ئىسسىپ كەتتى، ئەمدى شامال چىقىدۇ، — دىدى.

— ھە، شامال چىقىدىغان ئوخشايدۇ، — دىدى ئىۋانكوپ ئۇنىڭ سوزىنى ماقۇللاپ.

كېچىسى ئاتلار ئىگەرسىز يايىتاق قويۇلاتتى. يېزىدا چىراق ئۇچۇرۇلۇپ تىمتاس بولۇپ قالاتتى. ئەتىسى ئەتىگەن كىرىوچكوپ ئىۋانكوپنى چەللىدىن قىچقىرىپ چىقتى.

— يۇر، يېزىغا بارىمىز.

— نىمىشقا بارىمىز؟

— بىرەر نەرسە تېپىپ يەيمىز، ھاراق ئىچىمىز.

— قانداق بولار؟ — ئىۋانكوپ ئىككىلىنىپ قالدى.

— مەن گەپ قىلغاندىن كېيىن ماقۇل دېمەمسەن، ئوي ئىگىسىدىن سورىدىم. ئەنە ئاۋۇ ئويگە، كورۇۋاتامسەن، ئاۋۇ ئۇستى كاھىش بىلەن يېپىلغان ئامبارچۇ؟ — كىرىوچكوپ تىر-

ئىغى قارىيىپ كەتكەن بارماقلىرى بىلەن كورسەتتى، ــ شۇيەر-دىكى مەيخانىدا پىۋە بار ئىكەن، بارامدۇق؟

ئۇلار كېتىشتى. ئەمما چەللىنىك ئىشىگىدىن قاراپ تۇرغان ئاستاخوپ ئۇلارنى توۋلىدى:

ــ نەگە بارىسىلەر؟

ئاستاخوپتىن دەرىجىسى چوڭراق بولغان كىريوچكوپ قول شىلتاپ:

ــ ھازىر كېلىمىز، ــ دىدى.

ــ بالىلار، قايتىڭلار!

ــ تولا كوتۇڭلىمىغىنا!

ئىككى چېكىسىگە سېكىلەك قويۇۋالغان قېرى يەھۇدى كازاكلارنى تازدىم بىلەن كۇتۇۋالدى.

ــ پىۋە بارمۇ؟

ــ تۇگەپ قالغان ئىدى، جانابى كوزاك.

ــ پۇلغا ئىچىمىز، قورقما!

ــ بۇۋى مەرىيەم ھەققى، ئەگەردە پىۋە بولسا، مەن-سىلەر-دىن ... ۋايجانەي، جانابى كوزاك، مەندەك راستچىل يەھۇدىغا ئىشىنىڭلار ــ پىۋە يوق!

ــ يالغان ئېيتىۋاتسەن، جوھوت!

ــ ياقەي، پان كوزاك! بايا ئېيتتىمغۇ.

ــ ھەي، ماڭا قارا ... ــ كىريوچكوپ ئاچچىغى بىلەن ئۇنىڭ سوزىنى بولدى ــ دە، شالۋۇرنىڭ يانچۇغىدىن كونىراپ كەتكەن ھەمياننى ئالدى، ــ ياخشىلىقچە بەرسەڭ بەر، بولمىسا تىل ئاڭلايسەن!

يەھۇدى چىمچىلىغى بىلەن تەڭگىنى ئالقىنىغا قىستى-دە، ئورۇلمە قاپقىنى ساڭگىلىتىپ، دەھلىزگە كىرىپ كەتتى.

بىر دەمدىن كېيىن قوسىغىغا ئارپا تىلىپى يېپىشقان بىر شىشە ھاراقنى ئېلىپ چىقتى.

ــ بايا يوق دىگەن ئىدىكىغۇ، ھەي، سېنى، چوڭ دادا!

ــ پۈۋە يوق دىگەن ئىدىم.

ــ زاكوسكا قىلىشقا بىرەر نەرسەڭ باردۇ؟

كىرىيوچكوپ شىشىنىڭ ئاستىغا ئالقىنى بىلەن بىرنى ئۇرۇپ پىروپكىسىنى چىقاردى. قەدەھنى لىق توشقازدى.

ئۇلار شىركەيىپ بولۇپ كوچىغا چىقىشتى. كىرىيوچكوپ يولدا ئۇسۇل ئويناپ، بالا ـ قازا مارىلاپ تۇرغاندەك كورۇنگەن قاپ ـ قاراڭغۇ دەرىزىلەرگە مۇشتىنى تەڭلەپ كېلەتتى.

ئاستاخوپ چەللىنىڭ ئىچىدەئەسنەپ ئولتۇراتتى. تامنىڭ ئارقىسىدا ئاتلارنىڭ ھول ئوتلارنى كوسۇلدىتىپ چاياۋاتقانلىغى ئاڭلىناتتى.

كەچقۇرۇن پوپوپ مەلۇمات يەتكۈزۈش ئۇچۇن كەتتى، كۇن بىكارچىلىقتا ئوتەتتى.

ئاخشام كىردى. كەچمۇ بولدى. يېزىنىڭ ئۇستىدە ساغۇچ ئاي ئۇزەتتى.

ئويىنىڭ ئارقىسىدىكى باغدا، ناگان ناگاندا پىشقان ئالمىنىڭ توك قىلىپ يەرگە چۇشكەنلىگى ئاڭلىناتتى. يېرىم كېچە بولاي دىگەندە ئىۋانكوپ بازار كوچىسىدا ئاتنىڭ دۇپۇرلىگەن ئاۋازىنى ئاڭلاپ قالدى. خەندەكتىن چىقىپ قاردى، ئەمما ئاينى بۇلۇت توسۋالغانلىقتىن، قاراڭغۇدا ھىچنىمىنى ئوچۇق كورگىلى بولمايتتى.

ئىۋانكوپ چەللىنىڭ ئىشىگى ئالدىدا ئۇخلاۋاتقان كىرىيوچكوپنى ئىتتىرىپ ئويغاتتى.

ــ كوزما، ئاتلىقلار كېلىۋاتىدۇ! تۇر ئورنۇڭدىن!

— قەيەردىن؟

— بازار تەرەپتىن.

تاشقىرىغا چىقىشتى. كوچىدا 50 سارجىن نېرىدا ئات تۇياق-لىرىنىڭ دۇپۇر - دۇپۇر ئاۋازى ئاڭلاندى.

— باققا كىرەيلى، ئۇ يەردىن ئېنىقراق ئاڭلىنىدۇ.

ئوينىڭ يېنى بىلەن شارتتىدا باققا سەكرەپ كىرىشتى. قاشانىڭ تۆۋىدە يېتىۋېلىشتى. گۈدۈكلىغان گەپ - سوز، ئۇزەك-گىلەرنىڭ جىرىڭلىشى، ئىگەرنىڭ غىچىرلىشى ئاڭلىناتتى. ئۇلار بارغانسېرى يېقىنلاشتى. ئاتلىقلارنىڭ گۈڭگا قارىسى كورۇنۈش-كە باشلىدى.

ئاتلىقلار توتتىن تىزىلىشىپ كېلىۋاتاتتى.

— كىم بۇ؟

— ساڭا كىم كېرەك؟ — ئالدىنقى قاتاردىن ئىنچىكە ئا-ۋازلىق بىرسى قايتۇرۇپ سورىدى.

— كېلىۋاتقان كىم؟ ئېتىپ تاشلايمەن! — كىرىيوچكوپ مىلتىق-نىڭ قۇلۇپىنى شاراقلاتتى.

— تىرر-ر، — دەپ بىرسى ئېتىنى توختاتتى - دە، قا-شانىڭ ئالدىغا كەلدى، — سىلەر چېگرىچى قىسمىمۇ، پوستا تۇرۇۋاتامسىلەر؟

— ھە، پوستا تۇرۇۋاتىمىز.

— قايسى پولكتىن؟

— 3 - كازاكلار پولكىدىن.

— كىم بىلەن سوزلىشىۋاتىسەن، تىرىشىن؟ — دەپ سورى-دى قاراڭغۇلۇقتىنىڭ ئىچىدىن بىرسى.

ھىلىقى ئادەم جاۋاپ بەردى:

— بۇيەردەكازاكلار پوستاتۇرغان ئىكەن، جانابى ئالىلىرى.

قاشانىڭ قېشىغا يەتمە بىرسى كەلدى.

ــ سالام، كازاك بۇرادەرلەر!

ــ سالامەتمۇسىز، ــ ئىۋانكوپ سەل تۇرۇۋېلىپ سالامغا جاۋاپ قايتۇرۇدى.

ــ بۇ يەردە تۇرۇۋاتقىنىڭلارغا خېلى بولدىمۇ؟

ــ تۇنۇگۈندىن باشلاپ.

كېيىن كەلگەن ئاتلىق سەرەڭگە يېقىپ تاماكا تۇتاشتۇرغاندا كىريوچكوپ ئۇنىڭ كىيىمىدىن چېگرىچى قىسىملار ئوفىتسېرى ئىكەنلىگىنى بايقىدى.

ــ بىزنىڭ چېگرىچى پولكىمىز چېگرىدىن يوتكىۋېتىلدى، ــ دىدى ئوفىتسېر پاپروسىنى چېكىپ تۇرۇپ، ــ ھۇشيار بولۇڭلار، سىلەر ھازىرئەڭ ئالدىنقى يەردەبولۇپ قالدىڭلار. دۇشمەن ئەتىلا مۇشۇ يەرگە قاراپ ئالغا سىلجىشى ئېھتىمالدىن يىراق ئەمەس.

ــ سىزلەر قەيەرگە كېتىۋاتىسىزلەر، جانابى ئالىلىرى؟ــ دەپ سورىدى كىريوچكوپ بارمىغىنى تەپكىدىن ئالماي.

ــ بىز بۇيەردىن ئىككى چاقىرىم يول يۇرۇپ ئوز ئىسكادرونىمىزغا قوشۇلىمىز. قېنى، مېڭىڭلار، يىگىتلەر! خەيرخوش، كازاك بۇرادەرلەر!

ــ ئاق يول بولسۇن!

شامال ئاينىڭ يۇزىدىن بۇلۇت پەردىنى يىرتىپ تاشلىدى ــ دە، پۇتۇن يېزىنىڭ، باغدىكى دەرەخلەرنىڭ، چەللىنىڭ چوقچىيىپ تۇرغان ئوگزىسىنىڭ، دوڭلۇككە چىقىپ كېتىۋاتقان ھەلىقى ئەترەتنىڭ ئۇستىگە جىمجىت ساغۇچ ئايدىڭ چۈشۈپ تۇراتتى.

ئەتىسى ئەتىگەن رىۋاچېپ يۇز بېشىغا مەلۇمات بېرىش ئۈچۈن يۇرۇپ كەتتى. ئاستاخوپ ئوي ئىگىسى بىلەن سوزلىشىپ، بۇ ئادەمنى ئازراق پۇل تولەش ھىساۋىغا ئاتلارغا بىدە

ئورۇۋېلىشقا كوندۇردى. كېچىدىن بۇيان ئاتلار ئىگەرلىك تۇراتتى. كازاكلار دۇشمەن بىلەن يۈزمۇ يۈز بولۇپ قالغانلىقىدىن بىلىپ، قورقۇپ قېلىشقان ئىدى. ئىلگىرى ئوزلىرىنىڭ ئالدىدا چېگرا قاراۋۇللىرى بارلىغىنى بىلگەچكە، ئوزلىرىنى يەككە، يالغۇز ھېس قىلىشمايتتى؛ چېگرا يالىڭاچلىنىپ قالدى، دىگەن خەۋەرنى ئاڭلىغاندىن كېيىن ئۇلارنىڭ ۋەھىمىسى تېخىمۇ كۈچىيىپ كەتتى.

ئوي ئىگىسىنىڭ بىدىلىگى چەللىدىن يىراق ئەمەس ئىدى. ئاستاخوپ بىدە ئورۇشقا ئۇۋانكوپ بىلەن شچېگولكوپنى تەيىنلىدى. ئوي ئىگىسى ئاق كىگىز قالپاق كىيىپ، ئۇلارنى ئوز بىدىلىگىگە باشلاپ باردى. شچېگولكوپ ئوردىدى، ئۇۋانكوپ ھول بىدىنى توپ ـ توپ يىغىپ باغلاشقا باشلىدى. شۇڭاقتا ئىچىدە چېگرىغا ئېلىپ بارىدىغان يولنى دۇربۇن بىلەن كۈزىتىپ تۇرغان ئاستاخوپ، غەربىي جەنۇپ تەرەپتىن ئېتىزلىق بويلاپ يۇگۇرۇپ كېتىۋاتقان بىر بالىنى كورۇپ قالدى. بالا خۇددى تۈك تاشلىمىغان بوزتوشقانەك، دوڭنىڭ ئۈستىدىن ناھايىتى تېز چۈشۈۋاتاتتى، يىراقتىنلا كە مزۇلىنىڭ ئۇزۇن يەڭلىرىنى سىلكىپ بىرنىمىلەرنى دەپ ۋاقىرايتتى. يېقىن كەلگەندىن كېيىن، ئېغىر ھاسىراپ، كوزلىرىنى ئالا چەكمەن قىلىپ، تۇتۇلاشقا باشلىدى:

ــ كوزاك، كوزاك، گېرمان كەلدى! گېرمان كېلىۋاتىدۇ! ئەنە ئاۋۇ تەرەپتە!

بالا ئۇزۇن يېگىنى پىلىنىڭ خارتومىدەك قىلىپ كورسەتتى، شۇنىڭ بىلەن ئاستاخوپ دۇربۇننىڭ ئەينىگىدىن بىر توپ ئاتلىقلارنىڭ يىراقتىن زىچچىدە كېلىۋاتقانلىغىنى كوردى، ئۇ دۇربۇندىن كوزىنى ئالماي:

— كىريوچكوپ! — دەپ توۋلىدى.

كىريوچكوپ چەللىنىڭ قىڭغىر - قىيىشىق ئىشىگىدىن ئوقتەك ئېتىلىپ چىقتى - دە، يىراققا نەزەر سالدى.

— يۇگۇر، يىگىتلەرنى چاقىر! نېمىسلار ئىكەن! نېمىسلارنىڭ رازۋېتكىسى!

ئۇ، كىريوچكوپنىڭ يۇگۇرۇپ كەلگەن ئايالى تۇنجىسىنى ئاڭلىدى ۋە سارغايغان ئوتلاقنىڭ نېرىسىدا كېلىۋاتقان بىرتوپ ئاتلىقنى ئەمدى دۇربۇندا ئوچۇقلا كورەتتى.

ھەتتاكى ئۇ نېمىسلارنىڭ جەرەن ئات مىنگەنلىگىنى،قامۇلىمتۇل كوك مۇندىركىيگەنلىگىنى پەرق ئېتەلىگەن ئىدى. ئۇلار يىگىرمىدىن ئارتۇق ئىدى، غۇژمەك بولۇۋېلىپ، تەرتىپسىز ھالدا كېلىۋاتاتتى: كۇزەتكۇچى ئۇلارنى غەربىي شىمال تەرەپتىن كېلىدۇ، دەپ كۇتكەن بولسىمۇ، ئەمما غەربىي جەنۇپ تەرەپتىن كېلىۋاتاتتى. ئۇلار يولنى كېسىپ ئوتكەندىن كېيىن يان بېغىرلاپ، لېيۇبوپ يېزىسىجايلاشقان سايلىقنىڭ ئۇستىدىكى دوڭگە چىقىشتى.

ئۇلانكوپ قۇرۇپ قورۇلۇپ كەتكەن لەۋلىرى ئارىسىدىن تىلىنىڭ ئۇچىنىچىقىرىپ، ھە دەپ پىشىلدايتتى، ئۇ تازا كۇچىنىپ بىر قۇچاق بىدىنى چۇلۇۋۇر بىلەن باغلاۋاتاتتى. ئوي ئىگىسى پۇتى مايماق پولەكتاماكا تىروپكىسىنى شوراپ، ئۇنىڭ يېنىدا تۇراتتى. ئۇ قوللىرىنى كەمىرىنىڭ ئىچىگە تىقىپ، قالىپىغىنىڭ ئاستىدىن كوزلىرىنى قىسىپ شىچىگولكوپقا يېنىچە قاراپ قويياتتى.

— شۇمۇ چالغا بولۇپ قالدىمۇ؟ — شىچىگولكوپ ئويۇنچۇقتەك كىچىككىنە چالغىنى يېنىكلا چاپچىتىپ ئاچچىغى بىلەن تىللاپ قويياتتى، — سەنمۇ مۇشۇ چالغىنى ئىشلىتەمسەن؟

— هه، — دەپ غودۇكشىپ قويدى پولەكتاماكسىنى شو-
راپ تۇرۇپ، ئاندىن بىر بارمىغىنى كەسىرىدىن چىقاردى.
— سىنىك بۇ چالغاكنى ئايالار ئىشلەتسە بولىدىكەن!
— هۇم - هۇم، — دەپ ماقۇللىدى پولەك.
ئىۋانكوپ «پىخ» قىلىپ كۈلۈپ تاشلىدى، ئۇ بىر نەرسە
دىمەكچى ئىدى، بىراق شۇدىنگەرلىك بىلەن يۈگۈرۈپ كېلىۋاتـ
قان كىرىيوچكوپنى كورۇپ قالدى. كىرىيوچكوپ بىر قولى بىلەن
قىلىچىنى ئىگىز كوتىرىپ، چالمىلىقشۇدىنگەردە قېقىلىپ - سو-
قۇلۇپ، يۈگۈرۈپ كېلىۋاتاتتى.
— ئەمدى بولدى قىلىكلار!
— يەنە نىمە ئىش بولـدى؟ — شىچىگولكوپ چالغىنىك
ئۇچىنى يەرگە سانچىۋېتىپ سورىدى.
— نېمىسلار!
ئىۋانكوپنىك قولىدىكى باغـلانغان بىدە يەرگە چـۈشۈپ
كەتتى. خوجايىن، ئۇستىدىن ئـوق ۋىزىلداپ ئـوتۇۋاتقاندەك،
قوللىرى يەرگە تەككىدەك ئىگىشىپ، ئويگە قاراپ چاپتى.
كازاكلار چەللىگە يېتىپ كېلىشىپ، ھاسىراپ - ھومىدەپ
ئەمدىلا ئاتلىنىپبولغاندا پېلىكالې تەرەپتىن يېزىغا كېلىۋاتقان
بىر روتا رۇس سولداتلىرىغا كوزى چۈشتى. كازاكلار ئاتلىرىنى
چاپتۇرۇپ، ئۇلارنىك ئالدىغا باردى. ئـاستاخوپ، نېمىس رازـ
ۋېتچىكلىرىنىك يېزىنى ئەگىپ دوكىنىك ئارقىسى بىلەن كېلىـ
ۋاتقانلىغىنى روتا كوماندىرىغا مەلۇم قىلدى. كاپىتان قىرودەك
ئاپپاق چاك باسقان ئـوتۇگىنىك تـۈمشۇغىغا تىكىلىپ قـاراپ
قالدى.
— نەچچە كىشى ئىكەن؟
— 20 دىن كوپرەك.

ـــ سىلەر ئالدى تەرەپتىن ئوساقلار، بىز بۇ بەردىن ئۇـ
لارنى ئوققا تۇتىمىز. ـــ كومـاندىر روتىغا بـۇرۇلـۇپ، سـەپكە
تىزىلىشقا كوماندا بەردى ۋە سولداتلارنى تېز ماڭدۇرۇپ كەتتى.

كازاكلار دوڭنىڭ ئۈستىگە چىققاندا، نېمىسلار ئـالـلىقـ
چان ئۇلاردىن ئۇزۇپ ئوتۇپ، ئاتلىرىنى سوكۇلدىتىپ، پىلىكـا-
لىغا بـاردىغان يولنى كېسىپ ئوتكەن ئىدى. كـالتا قـۇيرۇق
سېرىق ئات مىنگەن، هـەممىنىڭ ئـالدىـدا كېتىۋاتقان نېمىس
ئوفىتسېرى ئېنىقلا كورۇنەتتى.

ئاستاخوپ كوماندا بەردى:

ـــ ئات سېلىڭلار! بىز ئـۇلارنى ئىككىنچى پوسقـا قوغـ
لاپ باردىمىز!

يېزىدا كازاكلارغا قوشۇلغان بىر چېگرىچى ئاتـلىق ئەسـ
كەر ئارقىدا قېلىپقالدى.

ـــ بۇ نىمە قىلغىنىڭ، بۇرادەر؟ ماڭالماي قالدىڭمۇ؟ ـــ
دەپ سوردى ئارقىسىغا قايرىلىپ ئاستاخوپ.

چېگرىچى قول شىلتىدى ـ دە، ئېتىنى ئاستا چاپـدىتىپ،
يېزا تەرەپكە كېتىۋەردى. كازاكلار شامالدەك تېز ئۇچۇپ بېرىـ
شاتتى، نېمىس ئاتلىقلىرىنىڭ كوك كىيىملىرى دۇربۇنىسزمۇ ئۇـ
چۇق كورۇنۈشكە باشلىدى، ئۇلار يېزىدىن ئۇچ چاقىرىم يىراقلىقـ
تىكى فېرمىغا جايلاشقان ئىككىنچى پوس تەرەپكە ئات چاپتۇـ
رۇپ كېتىۋاتاتتى ۋە كازاكلارغا قاراپ ـ قاراپ قويۇشاتتى. نېـ
مىسلار بىلەن كـازاكلار ئـارىسىدىكـى مـۇسـابە بـارغـانسېرى
قىسقىراۋاتاتتى.

ـــ ئوققا تۇتىمىز! ـــ دىدى ئاستاخوپ ئىگەردىن سەكرەپ
چۈشۈپ.

تىزگىنىنى قولىغا ئورىۋالغان كازاكـلار تۇرغان يېـرىدىن

تەڭلا ئوق ئۇزۇشتى. ئىۋانكوپنىڭ ئېتى ئالدى پۇتىنى ئېگىز كوتىرىپ ئىگىسىنى يەرگە يېقىتىۋەتتى، ئىۋانكوپ يېقىلىپ چۈشۈۋېتىپ، نېمىسلاردىن بىرسىنىڭ ئاتتىن غۇلاپ چۈشكەنلىگىنى كوردى: ئاۋال نېمىس ئاستا - ئاستا بىر تەرەپكە قىيشايدى، ئۇندىن كېيىن تۇيۇقسىز قوللىرىنى كېرىپ، گۈپپىدە يېقىلدى. نېمىسلار ھېچبىر توختاشمىدى، ھەتتاكى كالتا مىلتىقلىرىنى نېمە پىدىن چىقارماستىن، قالايمىقان قېچىشتى، تەرەپ سۈ بولۇپ كېتىشتى. ئۇلارنىڭ نەيزىلىرىگە چىگىلگەنلىرايراقچىلارنى شامال يەلپۈللىتەتتى، ئەڭ ئاۋال ئاستاخوپ ئاتنىڭ ئۈستىگە ئېرغىپ مىندى. كازاكلار ئاتقا قامچا ئۇرغىلى تۇردى، نېمىس رازۋېتچىكىلىرى شارتلا سولغا بۇرۇلدى، كازاكلار بولسا ھىلىقى ئاتتىن يېقىلغان نېمىستىن 40 سارجىن نېرىدىن ئات چاپتۇرۇپ ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن قوغلاپ كەتتى، ئۇنىڭمۇ نېرىسىدا ئېگىز - پەس دوڭلۇكلەر، تېپىز سايلار، ھەرە چىشىدەك قاتار ئۇچلۇق يارلار بار ئىدى. نېمىسلار سايىنىڭ نېرىقى تەرىپىدىكى يارلىقىنىڭ ئۈستىگە چىقىشى بىلەنلا، كازاكلار دەرھال ئاتتىن چۈشۈپ، شازدەكى 5 تال ئوقنى ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن ئېتىپ تۇگەتتى، ئىككىنچى پوسىنىڭ ئالدىدا يەنە بىر نېمىسنى يېقىتىشتى.

— يېقىلدى! — دەپ ۋاقىرىدى كىريوچكوپ بۇتىنى ئۇزەڭگىگە قويۇۋېتىپ.

— فېرمىدىن بىزنىڭ كىشىلىرىمىز ھازىر چېقىشىدۇ!... ئىككىنچى پوس شۇ يەردە... — دەپ گۈدۈڭشىدى ئاستاخوپ ماكىدىن سارغىيىپ كەتكەن بارماقلىرى بىلەن ماگزىن كورۇپكىسىغا يەنە بىر شازا ئوقنى جايلاۋېتىپ.

نېمىسلار ئاتلىرىنى بىرتىكىس چاپتۇرۇپ كېتىشتى، فېرمىنىڭ يېنىدىن ئوتۇپ كېتىۋاتقاندا، ئۇنىڭغا قاراپ قويۇشاتتى.

ئەمما قورانىڭ ئىچى قۇپ - قۇرۇق چوللۇككە ئايلانغان ئىدى، ئوي - ئىمارەتلىرىنىڭ كاھىش بىلەن يېپىلغان ئوگزىلىرىگە قۇياش نۇرىنى توكمەكتە ئىدى، ئاستاخوپ ئات ئۇستىدىنلا ئەتراپقا ئارقىدىراق كېتىۋاتقان بىر نەمىس بېشىنى بىر سىلكىپ ئېتىنى تېزلەتتى.

بۇ يەرگە كەلگەندىن كېيىن شۇ نەرسە ئېنىقلاندىكى، ئىككىنچى پوستىسكى كازاكلار فېرمىدىن يېرىم چاقىرىم يىراقلىقتا تېلېگىراف سىمى كېسىلگەنلىگىنى بىلگەن هامان بۇ يەردىن شۇ كېچىسىلا كەتكەن ئىكەن.

ــ ئەمدى بىرىنچى پوس تەرەپكە قوغلايلى! ــ دەپ ۋاقىرىدى ئاستاخوپ ئارقىسىدىكى كازاكلارغا قايرىلىپ.

ئىۋانكوپ، ئاستاخوپنىڭ بۇرنىدىن بىر قەۋەت تېرىسى سويۇلۇپ پەسكە ساڭگىلاپ قالغانلىغىنى ئەمدىلا بايقىدى.

ــ ئۇلار نېمىشقا ئوزلىرىنى مۇداپىە قىلىشمايدىغاندۇر؟ ــ دەپ سورىدى ئىۋانكوپ يەلكىسىدىكى مىلتىقىنى ئوڭلاپ قويۇپ.

ــ توختاپ تۇر، تېخى... ــ دىدى شىچېگولكوپ ئاتقا ئوخشاش پىشىلداپ.

نېمىسلار ئارقىسىغا قارىماستىن، دەسلەپكى سايلىققاچۇشتى. سائىنىڭ نېرىقى تەرىپىدە شۇدىگەرلىك قارىيىپ كوزۇنەتتى، بۇ تەرىپىدە ئالا - بۇلا ئوسكەن شۇاق ئوت بىلەن شالاڭ توقايزار كوزگە چېلىقاتتى، ئاستاخوپ ئېتىنى توختاتتى. بېشىدىكى فۇراژكىسىنى سۇرۇپ قويۇپ، قولىنىڭ ئارقا تەرىپى بىلەن پىشانىسىدىكى مونچاق تەرلەرنى سۇرتتى. ئاندىن قالغانلارغا بىر قۇر كوز يۇگۇرتۇپ چىقتى: ئاغزىدىكى خەپرۇكنى تۇكۇرۇۋېتىپ دىدى:

ـــ ئۇۋانـكوپ، سايلىقـغا چۈشۈپ قـاراپ باقـقىنا، ئۇلار قەيەردىدۇ؟

يۈزلىرى قىزىـرىپ تەردىن دۇمبىسى چىلىپـلاپ كەتكەن ئۇۋانكوپ قۇرۇپ كەتكەن كالپۇكلىرىنى يـالاپ يولغا چۈشـتى.

ـــ بىر تاماكا چېكىۋالساق بولاتتى... ـــ دەپ پىچىرلىدى كىرىيوچكوپ كوكۇيۇنلەرنى قامچـسى بىلەن قورۇپ.

ئۇۋانكوپ ئۈزەڭگىدە ئورە تۇرۇۋېلىپ، ئېتىنى ئاستاماڭ دۇرۇپ باراتتى، سايلىقنىڭ پەس تەرىپىگە دىققەت بىلەن كۆز تىكەتتى. باشتا ئۇ تەۋرىنىپ تۇرغان نەيزە ئۇچلىرىنى، ئاندىن تۈيۈقسىز ئاتلىرىنى بۇراپ، سايلىقنىڭ يان باغرىدىن يۇقۇرىغا كوتىرىلىپ ھۇجۇمغا ئوتكەن نېمىسلارنى كوردى. ئەڭ ئالـدىدا ئوفىتسېر خۇددى سۇرەتتىكىدەك قىلىچ كوتىرىپ ئات چاپتۇرۇپ كېلىۋاتاتتى. ئۇۋانكوپ ئېتىنىڭ بـېشىنى بۇراپ، ئارقىغا يېنـ ۋاتـقان ئارىلىقـتا، ئوفىتسېرنىڭ ھۇمايغان بـۇرۇتسىز يۈزىنى، ئىگەرنىڭ ئۇستىدە ئەپچىل ئولتۇرغان قامىتىنى كورگەچ مىڭـ سىگە باشـقىچە تەسىر قىلـدى. نېمىس ئاتلىرىنىڭ دۇپۇرلىشى يۈرىگىگە خۇددى تـاراسلاپ يېغىۋاتقان مولـدۇردەك تۇيۇلۇپ كەتتى، ئۇۋانكوپ دۇمبىسىنىڭ مـۇزلاپ كېتىۋاتقانلىغىنى ھىس قىلىپ، ئەجەل ۋەھىمىسىدە قالدى. ئـۇ ئېتىنى بۇراپ، ئۇنچۇۋقـ ماستىن ئارقىغا چاپتۇرۇپ كەتتى.

ئاستاخوپ تاماكا خالتىسىنى قاتلاشـقا ئۇلگۈرەلمەستىن، يانچۇغىغا سالىمەن دەپ، يەرگە چۈشۈرۈۋەتتى.

كىرىيوچكوپ ئۇۋانكوپنىڭ ئارقىسىدىن قوغلاپ كېلىۋاتقان نېمىسلارنى كورۇپ، ئەڭ ئالدىدا ئات سالدى. ئـوڭ قاناتتىكى نېمىسلار ئۇۋانكوپنىڭ يولىنى كـېسىپ قويغان بولۇپ، ئۇنىڭغا يېتىشۇۋېلىشقا ئازلا قالغان ئىدى. ئۇۋانكوپ ھە دەپ ئېتىنىڭ قامـ

چىلايتتى، ئارقىسىغا پات - پات قاراپ قويياتتى. كوكىرىپ كەتكەن يۈزى دىر - دىر تىترەيتتى، كوزلىرى چانىغىدىن چىقىپ كېتىشكە تاسلا قالغان ئىدى. ئۇ ئىگەرنىڭ لۇكسىغا ئېگىشىۋېلىپ، ئەڭ ئالدىدا شامالدەك ئۇچۇپ باراتتى. كىرىپچوكۇپ بىلەن شىپىگولكوپنىڭ ئارقىسىدا قۇيۇندەك چاڭ - توزاڭ كوتىرىلدى.

«ھەي يېتىۋالدى! مانا يېتىپ كەلدى!» دېگەن پىكىر ئۇڭانكوپنىڭ كاللىسىدا تۇرۇۋالغانلىقتىن، ئۇزىنى مۇداپىە قىلىشنى پەقەت ئويلىمايتتى؛ ئۇ يوغان گەۋدىسى بىلەن مەھكەم تۇڭلۇۋېلىپ، بېشىنى ئاتنىڭ يايلىغا چاپلاشتۇرۇۋالغان ئىدى.

ئۇزۇنتۇرا سېرىق بىر نېمىس ئۇنى قوغلاپ يەتتى - دە، ئۇنىڭ دۇمبىسىگە نەيزە سانچىدى. نەيزىنىڭ ئۇچى كەمرىنى تېشىپ ئوتۇپ، تېيىلىپ كەتتى - دە، بەدىنىگە يېرىم ۋېرشۇك كىردى.

— بۇرادەرلەر، ئارقىغا قايتىڭلار!... — دەپ ۋاقىرىدى گاڭگىراپ قالغان ئۇڭانكوپ ۋە قىلىچىنى دەرھال غىلاپتىن سۇغۇردى. ئۇ بېقىنىغا قارىتىلغان ئىككىنچى زەربىنى قىلىچ بىلەن قايتۇردى، ئاندىن سول تەرەپتىن ئات چاپتۇرۇپ كەلگەن نېمىسنىڭ دۇمبىسىگە قىلىچ ئۇردى. ئۇڭانكوپنى نېمىسلار قورشىۋالدى. بىر نېمىسنىڭ ئېگىز ئېتى ئۇنىڭ ئېتىنىڭ بېقىنىغا كوكسى بىلەن ئۇرۇلۇپ، ئۇڭانكوپنى ئاتتىن يېقىتىۋېتىشكە تاس قالدى. شۇ ئەسنادا ئۇڭانكوپنىڭ كوزى قاراڭغۇلىشىپ، دۇشمەننىڭ قورقۇنچلۇق يۈزىنى يېقىندىلا كورۈپ قالدى.

ئاستاخوپ ئەڭ ئالدىدا يېتىپ كەلدى. نېمىسلار ئۇنى چەتكە سۈرۈپ چىقاردى. ئۇ قىلىچىنى باش ئۇستىدە ئايلاندۇ-

روپ، ئىگەرنىڭ ئۇستىدە چاققانلىق بىلەن ئايلىنىپ ئوزىنى مۇداپىە قىلاتتى، چىشلىرى كاسىلداپ، چىرايى ئولۇكتەك ئاقىرىپ كەتكەن ئىدى. ئىۋانكوپنىڭ بوينىغا قىلىچنىڭ ئۇچى تېگىپ، يېنىك ياردار بولدى. سول تەرەپتىن ئۇنىڭ ئۇستىدە يەنە بىر نېمىس ئەسكىرى پەيدا بولدى ـ دە، ئۇنىڭ ئوتكۇر قىلىچى كوز ئالدىدا پارىلداپ كەتتى. ئىۋانكوپ قىلىچىنى قالقان قىلىپ ئۇنى توستى؛ پولات پولاتقا تېگىپ جاراڭلاپ كەتتى. ئۇنىڭ پاگون تاسمىسىغا ئارقا تەرەپتىن بىر نەيزىنىڭ ئۇچى ئىلىنىپ قالغان بولۇپ، بىرسى جان ـ جەھلى بىلەن ئۇنى يەلكىسىدىن تارتىپ يىقىتىشقا تىرىشاتتى. بوينىنى ئىگىز كوتىرىۋالغان بىر ئاتنىڭ ئارقىسىدىن يۇزىنى سەپكەن باسقان قېرىراق بىر نېمىسنىڭ تەرلەپ قىزىرىپ كەتكەن ئېپەت ـ بەشىرىسى كورۇندى. ئۇنىڭ ئىگىگى جاقىلداپ تىترەيتتى، ئۇ قىلىچىنى ئاران ئارانلا شىلتاپ ئىۋانكوپنىڭ كوكسىگە تەكىكۇزۇشكە ئۇرۇنۇپ باقتى، ئەمما قىلىچى يەتمىگەندىن كېيىن نېمىس ئۇنى تاشلىدى ـ دە، ئىگەرگە ئېسىقلىق تۇرغان كالتا بەش ئاتارنى سېرىق كون قاپتىن ئېلىشقا تۇتۇندى؛ نېمىس پات ـ پات پىرىلداپ تۇرىدىغان، قاپىغى ساڭگىلاپ قالغان جىگەررەڭ كوزلىرىنى ئىۋانكوپتىن زادىلا ئۇزمەيتتى. ئۇ مىلتىنىنى قېپىدىن تارتىپ چىقارغىچە، كىريوچكوپ يېتىپ كېلىپ، ئاتنىڭ ئۇستىدىن ئاشۇرۇپ ئۇنىڭغا نەيزە سانچىدى، نەيزە نېمىسنىڭ كوك مۇندىرىنىڭ كوكسى تەرىپىدىن تېشىپ چىقتى ـ دە، ئۇ ئوڭدىسىغا يىقىلىۋېتىپ:

ـ مەيىن گوتىت![1] ـ دەپ ۋاقىرىۋەتتى.

كىريوچكوپنى بىر چەتتە 8 نېمىس ئاتلىق ئەسكىرى

[1] مەيىن گوتىت ـ نېمىسچە «ۋاي خۇدا» مەنىسىدە.

قورشۇالدى. ئۇنى تىرىك تۇتۇۋېلىشقا ئۇرۇناتتى، لېكىن كىرىيوچكوپ ئېتىنى سەكرىتىپ، ئىگەر ئۇستىدە پۇتۇن گەۋدىسى بىلەن تولغىنىپ ئىككى يانغا قىلىچ ئۇرۇپ ئوزىنى قوغدايتتى. ئەمما قولىدىن قىلىچى چۈشۈپ كەتتى. شۇنىڭ بىلەن يېقىنلىشىپ كەلگەن بىر نېمىسنىڭ نەيزىسىنى تارتىۋېلىپ، ئۇنى خۇددى مەشق قىلىۋاتقاندەك توت ئەتراپىغا شىلتاپ تۇردى.

ئوزىنى ئارقىسىغا قاچۇرۇپ تۇرغان نېمىسلار قىلىچ بىلەن ئۇنىڭ ئىشىنى تامام قىلماقچى بولۇشتى. بىر پارچە سېرىق تۇپراق شۇدىگەرنىڭ يېنىدا ئىرماش - چىرماش جەڭ قىزىپ كەتتى، ئادەملەر بىر بىرىنىڭ ئۇستىگە ئات قويۇشاتتى، شامال ئۇستىدىكى دولقۇندەك بىر ئۇيانغا، بىر بۇيانغا سۇرۇلەتتى. ئەجەل قورقۇنچىسىدا ۋەھشىيانە ئېلىشىۋاتقان كازاكلار ۋە نېمىسلار بىر بىرىنىڭ يەلكىسىگە، قولىغا، ئېتىغا ۋە قورال - ياراقلىرىغا، ئىش قىلىپ قەيەر توغرا كەلسە شۇ يەرگە قىلىچ ئۇراتتى... ئاتلارمۇ ئولۇم دەھشىتىدىن ھۇشىنى يوقىتىپ، بىر بىرىنىڭ ئۇستىگە ئىرغىپ، ئوزىنى ئۇراتتى، ئىۋانكوپ ئوزىنى ئوڭلىۋالغاندىن كېيىن ئوزىگە ھوجۇم قىلىپ كەلگەن يۈزى سوزۇق سېرىق بىر نېمىسنى بىرنەچچە قېتىم چېپىپ تاشلاشقا تىرىشقان بولسىمۇ، ئەمما قىلىچ تومۇر قالپاقنىڭ پولات گىرۋىكىگە تېگىپ، زەربە بىكارغا كەتتى.

ئاستاخوپ دۇشمەن ھالقىسىنى بوسۇپ چىقتى، ئۇنىڭ ئەزايىدىن شورقىراپ قان ئاقاتتى، نېمىس ئوفىتسېرى ئۇنىڭ ئارقىسىدىن قوغلىدى. ئاستاخوپ يەلكىسىدىن دەرھال مىلتىغىنى ئېلىپ ئۇنى يېقىندىنلا ئېتىپ ئولتۇردى. بۇ ھال جەڭدىكى

ۆەزىيەتنى تۈپتىن ئۇزگەرتىشكە سەۋەپ بولدى. قالايمىقان قىلىچۋازلىق نەتىجىسىدە يارىدار بولۇپ، قانغا مىلەنگەن نەمىسىلار ئوز ئوفىتسېرىدىن ئايرىلغاندىن كېيىن ئەترايقا چېچىلىپ قېچىشقا باشلىدى. ئۇلارنى ھېچكىم قوغلىمىدى. ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن بىر پاي ئوقمۇ ئاتمىدى. كازاكلار ئۇدۇل پىلىكالىي يېزىسىغا، ئوز قىسىملىرىنىڭ ئالدىغا ئات چاپتۇرۇپ كېتىشتى؛ نەمىسلار ئىگەردىن يىقىلغان بىر يارىدار شىرىگىنى ئاتقا ئارتىپ چېگرا تەرەپكە قاچتى.

يېرىم چاقىرىم يول يۈرگەندىن كېيىن، ئىۋانكوپ دەلدەگىلەپ قالدى.

— مەن تۈگەشتىم... ھازىر يىقىلىمەن! — ئۇ ئېتىنى توختاتتى، ئەمما ئاستاخوپ تىزگىنىنى تاتقۇشلىدى.

— يۈرگىن!

كىرىوچكوپ يۈزىدىكى قانىنى سۈرتۈپ، كوكسىنى سىپىلاپ كوردى، گىمناستيورکىسىنىڭ ئۈستىدە قان داغلىرى بار ئىدى.

ئىككىنچى پوس تۈرغان فېرمىغا يېتىپ بارغاندا ئۇلار ئىككىگە بولۇندى.

ئاستاخوپ قورانىڭ ئارقىسىدىكى ساسلىق ئىچىدە كورۇنگەن كوپ ـ كوك توختام سۈنى كورستىپ:

— ئوڭغا يۈرەيلى،— دىدى.

— ياق، سولغا! — دەپ قاتتىق تۇردى كىرىوچكوپ.

شۇنداق قىلىپ، ئىككىگە بولۇنۇپ مېڭىشتى. ئاستاخوپ بىلەن ئىۋانكوپ يېزىغا كېيىنرەك كېلىشتى. يېزىنىڭ ئاغزىدا ئۇلارنى ئوز بولۇنمىسىدىكى كازاكلار كۈتۈپ تۇرغان ئىدى.

ئىۋانكوپ تىزگىنىنى قويۇۋېتىپ، ئاتتىن سەكرەپ چۈشـ

تى - دە، دەلدەڭلەپ بەرىپ يەتىلدى. ئۇنىڭ تاشتەك قېتىپ قالغان قولىدىن قىلىچىنى تەسلىكتە ئاجرىتىۋېلىشتى.

بىرەر سائەت ئوتكەندىن كېيىن، بولۇنمىدىكى ھەممە كاـ زاكلار دىگۈدەك ھىلىقى گېرمان ئوفىتسېرى ئولتۇرۇلگەن جايـ غا قاراپ يول ئالدى. كازاكلار ئۇنىڭ ئوتۇگىنى، كىيىمىنى ۋە قورال - يارىغىنى بىر بىرلەپ سالدۇرۇۋېلىشتى. ياش ئولگەن ئوفىتسېرنىڭ ساپ - سېرىق سارغىيىپ كەتكەن تۇتۇق يۈزىگە بىردەم قاراپ تۇرۇشتى. ئۇست - خوپېرلىك كازاك تاراسوپ ھەش - پەش دىگۈچە ئولۇكنىڭ قولىدىكى كۈمۈش قاپلىق سائەتنى يېشىۋېلىپ، شۇ ئاندىلا ۋىزۋوت ئورەدىنگىگە ساتتى. ئولۇكنىڭ ھەمياندىن بىرئاز پۇل، بىر پارچە خەت، لىپا پىغا سېلىنغان بىر پارچە سۈرەت چىقتى، سۈرەتتە ئاچسېـ رىق كوكۇل قويغان بىر قىز مەغرۇرانە كۈلۈپ تۇراتتى.

9

كېيىنرەك شۇ ۋەقەگە قەھرىمانلىق تۈس بېرىلدى. يۈز بېشىنىڭ ياخشى كورىدىغان كىشىسى كىريوچكوپ ئۇنىڭ كورسـ تىشى بويىچە گىئورگىي ئوردېنىغا ئىگە بولدى. ئۇنىڭ شىرىكـ لىرى قۇپ - قۇرۇق قېلىۋەردى. كىريوچكوپنى قەھرىمان سۈپـ تىدە دىۋىزىيە ئىشتاۋىغا يولغا سالدى، بۇ يەردە ئۇ، ئۇرۇشنىڭ ئاخىرىغىچە تىمىسقلاپ يۈردى، شۇ جەريانىدا پېتروگراد ۋە موسكۋادىن نوپۇزلۇق خانىملار ۋە موتىۋەر ئوفىتسېرلەر بۇ قەھرىمانىنى كورۈشكە كېلىۋەرگەنلىكتىن،

ئۇنىڭغا يەنە ئۇچ كىرىست مېدال بېرىلگەن ئىدى. خانىملار ۋاي - ۋۇي دەپ پەرۋانە بولۇشاتتى، بۇ دون كازاكنىي قىمەت تاماكىلار ۋە ھەر خىل شىرىنلىكلەر بىلەن مېھمان قىلاتتى. باشتا ئۇ بۇ ئىشلارنى ھەرخىل تەلەپپۇز بىلەن سوككەن ئىدى، كېيىنرەك ئىشتاپتىكى ئوفىتسېرلىك پاگونى تاقىۋالغان تەخسە كەشلەرنىڭ تەسىرى بىلەن ئوز مەۋقەسىدىن پايدىلىنىپ مەنپەئەت تېپىش يولىغا كىرىۋالدى؛ ئۇ ئەمدى ئاشۇ «قەھرىمانلىغى» توغرىسىدا تازا لاپ ئۇرۇپ ھىكايە قىلاتتى، ۋەقەنى ئەتەي ۋەھىمىلىك قىلىپ كۇرسۇتەتتى، ۋىجدانى ئازاپلانماستىن يالغانياۋىداقلارنى توقۇپ چىقىرىۋەردى؛ خانىملار ھاياجانلىناتتى ۋە بۇ كازاك قەھرىمانىنىڭ چوقۇر قاراقچى ئەپت - بەشىرىسىگە زوقلىنىپ قارىشاتتى. ھەممىسى خوشال بولۇپ يايراپ كېتىشەتتى.

بىر كۇنى ئىشتاپ بارگاھىغا پادىشا كەلدى؛ ئۇنىڭغىمۇ كىرىيوچكوپنى ئېلىپ كېلىپ كورسىتىشتى. سېرىق يوزلۇك ئۇيقۇچان ئىمپېراتور خۇددى ئاتقا قارىغاندەك، كىرىيوچكوپنى باشتىن ئاياق قاراپ چىقتى؛ خالتىدەك سائىگىلاپ قالغان قاپىغىنى لىپ - لىپ ئۇچۇرۇپ، ئۇنىڭ مۇرىسىنى قېقىپ قويدى.

— ياشا، ئەزىمەت كازاك! — دىدى - دە، شۇئاند بىلا مۇلازىملىرىغا قايرىلدى:

— ماڭا سېلتىرسۇيى ئېلىپ كېلىڭلار!

كىرىيوچكوپنىڭ چېچى ھورپىيىپ تۇرغان بېشى گېزىتۇرنالىرىنىڭ سەھىپىلىرىدىن چۇشمەيدىغان بولۇپ قالدى. كىرىيوچكوپنىڭ رەسمى چۇشۇرۇلگەن پاپروسمۇ ئىشلەپچىقىرىلغان ئىدى. نىژېگوروددىكى سودىگەرلىرى ئۇنىڭغا ئالتۇن قىلىچ سوغات ئېلىپ كەلدى.

ئاستاخوپ ئولتۇرغان گېرمان ئوفىتسېرىنىڭ مۇندىرىنى

چوڭ پەنەرگە تاختىغا مىخلاشتى؛ گېنېرال فون رېننېنكامپې ئۇۋانكوپ بىلەن شۇ تاختىنى كوتەرگەن نەۋكىرىنى ئاپتوموبىلغا ئولتۇرغۇزۇپ، ئالدىنقى سەپكە كېتىۋاتقان ئەسكەرلەرنىڭ ئالدىغا بېرىپ، ئۇلارنى كورگەزمە قىلاتتى ۋە سەپ ئالدىدا سولداتلارنى روھلاندۇرۇش ئۈچۈن تەشۋىقات سوزلىرىنى قوشۇپ، نۇتۇق سوزلەيتتى.

ئەمما ئەسلىنى ئالغاندا، قەھرىمانلىقتىن قىلچە ئالامەت يوق ئىدى: ئوزىگە ئوخشاشلارنى يوقىتىشقا ئادەتلەنمىگەن ئادەملەر ئەجەل مەيدانىدا بىر بىرلىرى بىلەن ئېلىشاتتى، جان ئاچچىغىدا بىر بىرىنى سۇرۇپ ـ توقاي قىلىپ، توغرا كەلگەن يېرىگە زەربە بېرىۋېرەتتى، ئۇزلىرىنىمۇ، ئاتلىرىنىمۇ مېيىپ قىلىشاتتى، ئاخىرىدا، پاك قىلىپ ئېتىلغان ئوق ئاۋازى چىقىپ، بىرسى ئولگەندىن كېيىن، ھەر تەرەپكە پېتىراپ قېچىشاتتى، ھەممىسى روھىي جەھەتتىن چۈشكۈنلىشەتتى.

مانا شۇنى قەھرىمانلىق دەپ ئاتىشاتتى.

10

پۈتۈن ئۇرۇش سېپى تېخى بىر نەچچە چاقىرىم ئۇزۇنلۇقتىكى يىلان باغرى ئاكوپلىرى بولغان شەكىلنى ئالمىغان ئىدى. چېگرىدا ئاتلىق ئەسكەرلەرنىڭ توقۇنۇشى ۋە پىيادە ئەسكەرلەرنىڭ جېڭى بولۇپ تۇراتتى. ئۇرۇش ئېلان قىلىنغان دەسلەپكى كۈنلەردە گېرمانىيە قوماندانلىغى كۈچلۈك ئاتلىق رازۋېتچىكلارنى چىقىرىپ تۇردى؛ بۇ رازۋېتچىكلار پوسلارنىڭ

گوزىنى باغلاپ، ئۇستىلىق بىلەن ئارقىغا ئوتتۇرىلىپ، قىسىملىق رىمىزنىڭ ئىچىگە تەشۈش سالاتتى ۋە قەيەردە قانچىلىك ئەسكەر جايلاشقانلىغىنى بىلىشكە تىرىشاتتى. گېنېرال كالىدىنىڭ قوماندانلىغى ئاستىدىكى 12 - ئاتلىق دىۋىزىيە بىرۇسىلوپنىڭ 8 - ئارمىيىسى ئالدىدا ماڭغان ئىدى. سول تەرەپتىرەك 11 - ئاتلىق دىۋىزىيە ئاۋستىرىيە چېگرىسىدىن ئوتكەن ئىدى. بۇ دىۋىزىيىنىڭ قىسىملىرى لىشنىيوپ شەھىرى بىلەن بىرودىنشەھىرىنى جەڭ بىلەن ئالغاندىن كېيىن ئالغا سىلجىيالماي توختاپ قالدى، چۈنكى ئاۋستىرىيىلىكلەرگە ناھايىتى كوپ ياردەمچى كۈچلەر يېتىپ كەلگەن بولۇپ، ۋېنگرىيە ئاتلىق ئەسكەرلىرى بىزنىڭ ئاتلىق قىسىملىرىمىزغا تۈيۇقسىز ھۇجۇم بىلەن پاراكەندىچىلىك سېلىپ، بىرودى شەھىرى تەرەپكە قىستاپ قويغان ئىدى.

گىرىگورىي مېلېخوپ لىشنىيوپ شەھىرى بوسۇغىسىدا بولغان جەڭدىن كېيىن ئىچىنى مۇشۈك تاتىلىغاندەك قاتتىق ئازاپ ئىچىدە قالدى. ئۇ خېلىلا ياداپ قالغان، ئېغىرلىغى چۈشكەن ئىدى، يۈرۈش ۋاقىتلىرىدا ۋە دەم ئالغان چاغلىرىدا، چۈشىدىمۇ ۋە ئۇگدەك باسقان چاغدىمۇ ھىلىقى پەنجىر تۈۋىدە ئوزى چېپىپ تاشلىغان ئاۋستىرىيىلىك كوزىگە كورۈنۈپ كېتەتتى. ئاشۇ دەسلەپكى ئېلىشىش ھەر كېچە دېگۈدەك چۈشىگە كىرىپ تۇراتتى، ھەتتا ئۇيقۇسىدا ئوق قولى يەنىلا نەيزە سېپىنى چاڭگاللاپ تۇرغاندەك دىر - دىر تىترەۋاتقانلىغىنى ھىس قىلاتتى؛ چوچۇپ ئويغىنىپ، يۇمۇلغان كوزلىرىنى قاتتىق ئۇۋىلاپ، ئۇيقۇسىنى قاچۇراتتى.

پىشىپ كەتكەن ئاشلىقلارنى ئاتلار دەسسەپ چەيلىگەن، ئېتىزلىقلار تاقا ئىزلىرى بىلەن تولغان، گويا پۈتۈن گالىتسى

يىنى مولدۇر ئۇرۇپ كەتكەندەك ئىدى. يوللارنى سولداتلارنىڭ ئېغىر ئوتۇكلىرى چىڭداپ، تاشيوللارنىڭ چېكىنى توزۇتۇپ، ئاۋغۇست ئېيىنىڭ پاتقاقلىرىنى مىچىلدىتاتتى.

جەڭ بولۇۋاتقان جايلاردا توپ ئوقى يەرنىڭ يۈزىنى خۇددى چىچەك ئىزىدەك چوقۇر قىلىۋەتكەن، چويۇن بىلەن پولات پارچىلىرى ئادەمزات قېنىغا خۇمار بولغاندەك ھەممە يەرنى بېسىپ كەتكەن ئىدى. ھەر كېچىسى ئۇپۇقتا قىزىل شەپەق كوتىرىلىپ، شولىسى ئاسمانىنى قاپلاپ، يېزىلار، بازارلار، شەھەرلەر يالقۇن ئىچىدە يانىتتى، ئاۋغۇست ئېيىدا مۇبىلەر پىشىپ، زىرائەتلەر يېتىلگەن چاغدا ئاسمان قاپىغىنى تۇرۇپ، كۈل رەڭ تۈس ئالدى، ئەمما ئارىلاپ ھاۋا ئېچىلغان كۈنلەردە ئىسسىقتا ۋە دىمىقتا چىدىغىلى بولمايتتى.

ئاۋغۇستنىڭ ئاخىرقى كۈنلىرى ئىدى. باغلاردا يوپۇرماقلار سارغىيىپ كەتتى، يوپۇرماقنىڭ ساپاقلىرى قىزىرىپ قۇرۇشقا باشلىدى، يىراقتىن قارىغاندا، دەرەخلەرنى يارا بىلەن جاراھەت بېسىپ كەتكەندەك، قانغا مىلەنگەندەك كورۇنەتتى.

گىرىگورىي ئوز يولداشلىرىغا سەپسېلىپ، ئۇلاردا يۈز بەرگەن ئوزگىرىشلەرنى قىزىقىش بىلەن كۈزىتەتتى. دوختۇرخانىدىن تېخى يېقىندىلا چىققان، مەكزى تاقىلانغان ئات تۇيىغىنىڭ ئىزى بىلەن تاتۇق بولۇپ قالغان پىروخورزىكوپ تېخىچە ئاغرىقچا چىدىيالماي لۈۋىنىڭ بۇرجىگىنى چىشلەيتتى، نەمشقا ئاغرىۋېرىدىغانلىغىنى ئۇقالماستىن، ئاھۇ كوزلىرىنى چىملىدىتاتتى؛ يېگورکا ژاركوپ يوقىلاڭ ئىشلارغا ئاغزىنى بۇزۇپ ئەسكى تىللار بىلەن تىللايتتى، ئىلگىرىكىدىنمۇ خۇيى يامانلىشىپ، دۇنيادىكى ھەممە نەرسىنى قاغايتتى؛ گىرىگورىينىڭ بىر يۇرتلىغى يېمىلیان گىروشېپ ئوز ئىشىغا پۇختا، ۋەزمىن كازاك

بولۇپ، چىرايى كومۇردەك قارىيىپ كەتكەن، ئوزۇچە قاقاقلاپ كۈلسىمۇ، يەنىلا قاپىغى تۇرۇك ئىدى. ھەر بىر چىرايدا باشقا چە بىر ئوزگىرىش يۈز بەرگەن، ئۇرۇش چاچقان ئازابلارنى ھەر كىم ئوزىگە يارىشا قوبۇل قىلىپ ئوستۇرمەكتە ئىدى.

جەڭ مەيدانىدىن قايتۇرۇلغان پولك 3 كۇنلۇك دەم ئېلىشتا بولۇپ، دوندىن كەلگەن يارەمچى كۇچلەر بىلەن تولدۇرۇلماقتا ئىدى. كازاكلار پومىششىكنىك كولىگە چومۇلۇشكە بارماقچى بولۇپ، ئەمدىلا تەييارلىنىپ تۇرغان چاغدا، قورغاندىن ئۇچ چاقىرىم نېرىدىكى يېزا بازىرىدىن چوك بىر ئاتلىق ئەترەت يولغا چىققان ئىدى.

توتىنچى بولۇنمىنىك كازاكلىرى توغانغا يېتىپ بارغىچە، يېزا بازىرىدىن يولغا چىققان ئەترەتمۇ دوكدىن ئېشىپ پەسكە چۈشۈشتى، ئەمدىلىكتە ئوچۇق مەلۇم بولدىكى، بۇ ئاتلىقلار ــ كازاكلار ئىكەن. توغانىنىك ئۇستىدە ئىگىشىپ گىناستوركىسىنى سېلىۋاتقان پىروخورزىكوپ بېشىنى ياقىسىدىن چىقىرىپ تىكىلىپ قالدى.

ــ بىزنىك كىشىلەر، دوتلىقلار.

گىرىگورىي كوزىنى قىسىپ، قورغانغا يېقىنلىشىپ كېلىۋاتقان ئاتلىقلارغا قارىدى.

ــ زاپاستىكىلەر كېلىپتۇ.

ــ بەلكى، بىزگە قوشۇلۇشقا كەلگەندۇ.

ــ ئىككىنچى نوۋەتتىكىلەرنىمۇ ئېلىپ كېلىشكەن ئوخشايدۇ.

ــ ھەي ــ ھەي، قاراڭلار، بالىلار! ئاۋۇ ستېپىان ئاستاخوپقۇ؟ ئەنە ئۇچىنچى قاتاردا! ــ دەپ توۋلىۋەتتى گىروشېپ ۋە پىخىلداپ كۇلدى.

ــ چوك ئاكىلىرىمىزغىمۇ نوۋەت كېلىپ قېلىپتۇ.

— ئەنە، ئانىكۇشكا!
— گىرىشكا! مېلېخوپ! ئاكاڭ ئەنە، تونۇدىڭمۇ؟
— ھە، تونۇدۇم.
— سەندىن سۇيۇنچە ئالىمەن، شەيتان، دەسلەپ مەن تونۇدۇم.

گىرىگورىي چىرايىنى پۈرۈشتۈرۈپ، تازا سىنچىلاپ قاراپ پېترونىڭ ئاستىدىكى ئاتنى كورۇشكە قىزىقتى. يېڭى ئات سېتىۋېلىپتۇ، دەپ ئويلىدى ئۇ، ئاندىن ئاكىسىنىڭ يۈزىگە قارىدى: ئاكىسى ئاخىرقى قېتىم كورۇشكەندىن بۇيان خېلى ۋاقىت ئوتكەنلىگى ئۈچۈنمىكىن غەلىتە ئوزگىرىپ كېتىپتۇ: چىرايى قارىيىپ كەتكەن، بۇغداي رەڭ بۇرۇتى قايچا بىلەن قىرقىپ كالتا قىلىنغان، قاشلىرى ئاپتاپتا كويۇپ سارغىيىپ قېلىپتۇ. گىرىگورىي بېشىدىن فۇراژكىسىنى ئېلىپ، پۇلاڭلاتقان پېتى ئاكىسىنىڭ ئالدىغا باردى. يېرىم ياتا يېشىنگەن كازاكلار توغاندىن پالاقلاپ چۇشۇشتى ـ دە، ئاتقۇلاق ئوتلارنى چەيلەپ، ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ئەگەشتى.

زاپاستىكى كازاكلار باغنى ئەگىپ ئوتۇپ، پولك جايلاشقان قورغانغا يۇردى. ياشانغان ۋە گەۋدىلىك، چاچ ـ ساقلى پاكىز قىرىلغان، بۇرۇتسىز لەۋلىرىنى قاتتىق قىسىپ، ئوزىگە جىددى تۈس بەرگەن ياساۋۇل بۇلارنى باشلاپباراتتى.

گىرىگورىي: بۇ تازا سەپرا ۋە تەرسا ئادەم بولسا كېرەك، دەپ ئويلىدى ـ دە، دەرھاللا ئاكىسىغا قاراپ كۇلۇمسىرىدى، ئاندىن ياساۋۇلنىڭ كېلىشكەن قەددى ـ قامىتىگە، ئاستىدىكى قالماق ئېتىغا دىققەت بىلەن قاراپ چىقتى، بۇ ئات نەسىلىك ئىكەنلىگى كورۇنۇپ تۇراتتى.

ياساۋۇل جاراڭلىق ئاۋاز بىلەن كوماندا بەردى:

— بولۇنمە! ۋىزۋوت - ۋىزۋوت بولۇپ ئوڭغا مارش!
— سالامەتمۇ سەن ئاكا! — گىرىگورىي خوشاللىغىنى ئىچىگە سىغدۇرالماي، پېتروغا كۆلۈمسىرەپ تېچلىق سوراشتى.
— خۇداغا شۈكرى. مانا بىزمۇ سىلەرگە كەلدۇق. ئەھۋالىڭ قانداق؟
— ياماڭ ئەمەس.
— تىرىكمۇ سەن؟
— ھازىرچە تىرىك.
— ئويدىكىلەردىن سالام.
— ئۇلار قانداقراق تۇرۇۋاتىدۇ؟
— ساق - سالامەت.
پېترو سېمىز جەرەن ئېتىنىڭ ساغرىسىغا قولىنى تىرەپ، پۇتۇن گەۋدىسى بىلەن ئارقىسىغا قايرىلىپ، كۆلۈپ تۇرغان كوزلىرى بىلەن گىرىگورىيغا قاراپ كەتتى. ئۇ بىر ئاز يىراقلىشىپ كەتكەندىن كېيىن تونۇش ۋە ناتونۇش ئادەملەرنىڭ چاڭ باسقان دۇمبىلىرى ئۇنى توسۋالدى.
— سالامەتمۇ سەن، مىلىخوپ! يېزىدىكىلەر ساڭا سالام ئېيتتى.
— سەنمۇ بىزگە كەلدىڭمۇ؟ — گىرىگورىي مىشكا كوشېۋوينى ھورپىيىپ تۇرغان ئالتۇن چېچىدىن تونۇپ، چىشىنىڭ ئېقىنى چىقىرىپ كۈلۈپ قويدى.
— ھە، سىلەرگە كەلدۇق. تىوخۇلار تېرىق چوقۇلاشقا كەلگەندەك.
— سەنمۇ چوقۇلاپ كورىسەن! كوپ. ئوتمەي سېنى چوقۇلىشىدۇ.
— مەيلى، كورەرمىز!

توغاننىڭ ئۇستىدىن كۆينەكچان يېگوركا ژاركوپ بىر پۇتى بىلەن لىكوكلاپ كېلىۋاتاتتى. ئۇ شالۋۇرىنى ئوڭلاپ كىيەلمەي بىر تەرەپكە قىيشىيىپ، بىر پاقالچىغىنى شالۋۇرغا ساپالمايتتى.

— ياخشىمۇ سىلەر، بىر يۇرتلۇقلار؟

— ۋاي، ئاۋۇ يېگوركا ژاركوپقۇ؟

— ھەي، سەن ئايغىرنىڭ پۇتىنى چۈشەپ قويغانمۇ نېمە؟

— ئانامنىڭ ئەھۋالى قانداق؟

— سالامەت.

— سالام ئېيتتى، يۈكۈم ئېغىر بولغاچ، سوغاتنى ئېلىپ كېلەلمىدىم.

يېگوركا ئۇنىڭجاۋاۋىغا دىققەت بىلەن قۇلاق سالدى ـ دە، ئاندىن يالىڭاچ بەدىنى بىلەن كوك مايسىنىڭ ئۇستىگە ئولتۇردى؛ كوڭلى بۇزۇلغانلىغىنى بىلدۈرمەسلىك ئۈچۈن باشقا ياققا قارـ ۋالدى، تىترەپ تۇرغان پۇتىنى ئىشتانىنىڭ پاقالچىغىغا ساپالمايتتى.

ھاۋارەڭ سىر بىلەن سىرلانغان پەنجىرىلىك قورانىڭ تېشىدا يېرىم يالىڭاچ كازاكلار تۇرۇشاتتى؛ دوندىن يارىدەمگە كەلگەن كازاكلار بولسا، ئىككى چېتىگە كاشتان دەرىخى تىكىلگەن يول بىلەن قوراغا كىرىشكە باشلىدى.

— سالاتمۇ سەن، بىر يۇرتلۇغۇم!

— ھەي، سەن قۇدام ئالىكساندىرغۇ؟

— نەق ئۆزى.

— ئاندىرىيان! ئاندىرىيان! ھەي سالپاك قۇلاق، تونۇيالمايۋاتامسەن؟

— ئايلىكدىن سالام، هەي ئەسكەر يىگىت!
— خۇدا سالامەت قىلسۇن.
— بورىس بېلوپ قەيەردە تۇرىدۇ؟
— قايسى بولۇنمىدىن؟
— توتىنچى بۆلۈنمىدە بولسا كېرەك.
— ئوزى قەيەرلىك؟
— ۋېشېنسكايا يېزا بازىرىدىن، دەريا بويىدىن.
— نىمە قىلاتتىك ئۇنى؟ — دەپ گەپكە ئارىلاشتى ئۇ-چىنچى بىر كىشى.
— زورۇر بولۇپ قالغان ئىدى. ئۇنىڭغا بىر پارچە خەت بار ئىدى.
— هەي، بۇرادەر، ئۇ تۇنۇگۈن رايېرودا قېشىدا قازا تاپتى.
— ئۇنداق ئەمەستۇ؟
— خۇدا تۇرۇپتۇ! ئوزكوزۇم بىلەن كوردۇم. سول ئەمچىگىنىڭ ئاستىغا ئوق تېگىپ ئولدى.
— بۇ يەردە سىلەرنىڭ ئىچىڭلاردا قارا دەريالىق كىشى بارمۇ؟
— يوق، ئوتۇپ كېتىۋەر.
بولۇنمە قوراغا كىرىپ بولغاندىن كېيىن هويلىنىڭ ئوتتۇرىسىدا سەپكە تىزىلىشقا باشلىدى. تۇغاننىڭ ئۇستى سۇغا چومۇلۇشكە كەلگەن كازاكلار بىلەن يەنە غۇۋۇ — غۇۋۇ بولۇپ قالدى.
بىر ئاز ۋاقىتتىن كېيىن تېخى يېڭىلا كەلگەن كازاكلار ئۇلارغا قوشۇلدى. گىرىگورىي ئاكسىنىڭ يېنىدا ئولتۇردى. توغان ئۇستىدە ئاچچىق لاي توپىنىڭ هىدى پۇرايتتى. كولىنىڭ

توت ئەتراپىنى قېلىن ئوت بېسىپ، سۇيى سارغىيىپ كەتكەن ئىدى. گىرىگورىي كوينىگىنىڭ چاكلىرى ئارىسىدىن پىت بېقىپ تۇرۇپ گەپ باشلىدى:

— پېترو، مېنىڭ يۈرىگىم ئازاپلىنىپ ئولەر ھالەتكە يەتتىم. مەن ھازىر كالتەكلىنىپ ئولمەي قالغان ئادەمگە ئوخشاپ قالدىم... گويا تۇغمەن تېشى ئاستىدا قېلىپ، مىجىلىنىپ كەتكەندەك بولۇپ قالدىم. — گىرىگورىينىڭ ئاۋازىدىن زارلىنىش چىقىپ تۇراتتى، ماڭلىيى ئۇستىدىن قېيا چۈشكەن چوڭقۇر سىزىق قارىيىپ كورۇنەتتى (پېترو بۇ سىزىقنى ئەمدىلا كورگەن ئىدى). ئۇ ئىنىسىدا ئىلگىرى بولمىغان بۇنداق ۋەھىمىلىك ئوزگىرىشنى كورۇپ قورقۇپ كەتتى.

— بۇ قانداق ئىش؟ — دەپ سورىدى پېترو كوينىگىنى سىلكۈپتىپ، ئۇنىڭ بەدىنى ئاپپاق بولسىمۇ، لېكىن ياقىسىنىڭ يۇقۇرى تەرىپى قارىيىپ كەتكەن ئىدى.

— قانداقلىغىنى تېخى كورىمەن، — دەپ دەرھاللا جاۋاپ بەردى گىرىگورىي، ئاچچىغىدا ئاۋازى چاكىلداپ چىقاتتى، — ئادەملەرنى گىژ - گىژگە سېلىپ قويدى، شۇڭا سەن ئۇلارغا يۇزمۇ يۇز دۇچكەلمىگىن! خەلق بارغانسېرى يامۇ ياپلىشىپ كېتىۋاتىدۇ. ھەممىسى غەزەپ ئىچىدە، مەن ھازىر شۇنداق ئويلايمەنكى، مۇبادا بىرسىنى چىشلىۋالسام، دەرھاللا غالجىرلىشىدۇ.

— سەن ئادەم ئولتۇرۇپ كوردۇڭمۇ؟

— ئولتۇردۇم!... — دەپ زەردە قىلدى گىرىگورىي، ئاندىن كوينىگىنى پۇرلاپ، ئايىغىنىڭ ئاستىغا تاشلىدى. ئۇندىن كېيىن گېلىغا گەپ تۇرۇپ قالغاندەك، خېلىغىچە بارماقلىرى بىلەن كانىيىنى مىجىلىدى، يۈزىنى باشقا تەرەپكە قىلىۋالدى.

— قېنى، سوزلە،— دىدى پېترو بۇيرۇق ئاھڭدا، ئەمما ئىنسى بىلەن كوزى ئۇچرىشىپ قېلىشتىن قورقۇپ باشقا ياققا قارىۋالدى.

— مېنى ۋىجدانىم ئازاپلاپ ئولتۇرمەكتە. مەن لېشنيوپېيىنىڭ بىر ئادەمنى نەيزە بىلەن ئولتۇردۇم. ئۇزەم قىزىپ قالغان ئىدىم.. م باشقىچە بولۇشىمۇ مۇمكىن ئەمەس ئىدى... مەن ئۇنى نىمشقا ئولتۇردۇم؟

— خوش!

— بولغىنى شۇ، بىر ئادەمنى ناھەق ئولتۇرۇپ، ئازاۋىنى تارتىۋاتىمەن. كېچىسى ئۇ كاساپەت چۈشۈمگە كىرىپ ئارام بەرمەيدۇ ياكى مەن ئەيىپلىمۇ؟

— سەن تېخى ئىش كورمىگەن. بېشىڭ ئامان بولسا ھەر ئىشنى كورىسەن.

— سىلەرنىڭ بولۇنمە زاپاسىتىكى قىسىملارمۇ؟

— نىمشقا؟ ئۇنداق ئەمەس، بىز 27 - پولكنىڭ ئىچىدە.

— مەن تېخى بىزگە يارىمىگە كەلمىسەم، دەپ ئويلاپتىمەن.

— بىزنىڭ قىسمىنى بىر پىيادە ئەسكەرلەر دىۋىزىيىسىگە قوشماقچى، بىز شۇلارنى قوغلىشىپ كېتىۋاتىمىز، ئەمما بىز بىلەن بىللە زاپاسىتكى قىسىملارمۇ كەلدى، ئۇلارنىڭ ھەممىسى ياش، سىلەرگە شۇلارنى ئەۋەتىپتۇ.

— شۇنداق دېگەن، بولۇپتۇ، يۇر سۇغا چومۇلىمىز.

گىرىگورىي ھەش - پەش دېگۈچە شالۋۇرنى سېلىپ، توغاننىڭ ئۈستىگە چىقىپ كەتتى؛ ئۇنىڭ بىر ئاز مۇكچەيگەن قەددى - قامىتى، قارىيىپ كەتكەن چىرايى پېترونىڭ نەزىرىدە بۇرۇنقى خوشلاشقان چاغدىكىگە قارىغاندا قېرىپ كەتكەندەك كو-

رۇندى. گىرىگورىي قولىنى سوزۇپ، بېشى بىلەن سۇغا شۇڭغۇدى؛ كوپ - كوك دولقۇنلىنىپ تۇرغان سۇ ئۇنىڭ ئۇستىدە بىرلا يىغىلدى - دە، ئاندىن ھالقا - ھالقا بولۇپ تارقىلىپ كەتتى. گىرىگورىي ئىككى مۇرىسىنى خوشياقماسلىق بىلەن ھەركەتلەندۇرۇپ، ئالقىنى بىلەن سۇنى ئاستاشاپىلاقلاپ، كولىنىڭ ئوتتۇرىسىدا قاقاقلىشىپ تۇرغان كازاكلار تەرەپكە ئۇزۇپ كەتتى.

پېترو ئالدىرىماستىن، ئىچىگە ئېسىپ يۇرىدىغان كىرپىستىنى ۋە ئانىسى تىكىپ بەرگەن تۇمارنى بويىندىن ئالدى، تۇمار بېغىنى كوينىگىنىڭ ئاستىغا تىقىپ قويىدى، ئاندىن بىر ئاز ئەندىكىپ سۇغا چۈشتى، ئاۋال كوكسى بىلەن ئىككى مۇرىسىنى ھول قىلىپ، «ھۇۋ!» دەپ بىر شۇڭغىدى - دە، گىرىگورىيىنى قوغلاپ ئۇزۇپ كەتتى؛ ئۇلار ئادەملەردىن ئايرىلىپ، توقايىزارلىق قاپلىغان قومۇق قىرغاققا قاراپ ئۇزۇشتى.

ئۇلارنىڭ ھەركىتىنى سۇ بارغانسېرى بىر ئىزغا سېلىپ، كۆگلىنى تىندۇردى، گىرىگورىي ئەمدى دادىل غۇلاچ ئاتاتتى، گەپ - سوزلىرىمۇسالماقلىشىپ بايىقىدەك دۇدۇقلاپ سوزلىمەيتتى.

— مېنى پىت بېسىپ كەتتى. بۇ قايغۇ - ھەسرەتتىن بولغان. ئويىنى شۇنچىلىك سېغىنىدىمكى، قانىتىم بولسا ئۇچۇپ كېتەتتىم. بىر كورۇش بىلەن يۇرىگىم قانداق قانسۇن. خوش، ئويدىكىلەر قانداق كېتىۋاتىدۇ؟

— ناتالىيە بىزنىڭكىدە.

— ھە؟

— بىز بىلەن بىللە تۇرۇۋاتىدۇ.

— دادام بىلەن ئانام قانداقراق؟

— يامان ئەمەس. ناتالىيە ھامان سېنى كۈتۈۋاتىدۇ. قايتىپ كەلگەندە يەنە بىللە بولىمىز، دەپ ئويلىسا كېرەك.

گىرىگورىي پىخىلداپ، گەپ قىلماستىن ئاغزىغا كىرگەن سۇنى پۇركۈپ تۇراتتى. پېترو بوينىنى قايرىپ، ئۇنىڭ كۆزىگە قاراشقا تىرىشاتتى.

— ئۇيگە خەت يازغاندا، ئۇنىڭغىمۇ سالام دەپ قويغىن. بىچارە ئايال سېنى دەپ يۇرۇپتۇ.

— ئۇ ئەمدى نېمە قىلماقچى... ئۆزۈلگەن رىشتىنى ئۇلىماقچىمۇ؟

— نېمە دېسەم بولار... ئادەم دېگەن ئۆمىت بىلەن ياشايدۇ، ھەر ھالدا ياخشى ئايال. ئۆزىنى قەتئى تۇتىدۇ، ئۆزىنى تۇتۇشنى بىلىدۇ. شوخلۇغى ياكى باشقا چاكىنا قىلىقلىرى يوق.

— باشقا ئەركە تەگسىمۇ بولاتتى.

— ئاجايىپ گەپ قىلىدىكەنسەن!

— ھېچقانداق ئاجايىپ ئەمەس. شۇنداق بولغىنى تۈزۈك.

— ئۆزەڭلارنىڭ ئىشى، بۇنىڭغا مەن ئارىلاشمايمەن.

— دۇناشكا قانداق؟

— بويىغا يېتىپ قالدى، ئۇكام! مۇشۇ بىر يىل ئىچىدە شۇنداق ئۆستىكى، كورسەڭ تونۇيالمايسەن.

— شۇنداقمۇ؟ — گىرىگورىي خوشال بولۇپ، ھەيران قالدى.

— خۇدا بەرھەق! ئۇنى ئەركە بەرسە، تويىنى كورۇش بىزگە نېسىپ بولمايدۇ. ئەبلەخلەر بىزنى ئولتۇرۇۋەتمىسە بولاتتىغۇ!

— بۇنىڭغا ھېچنىمە دەپ بولمايدۇ!

ئۇلار قوملۇقنىڭ ئۈستىگە چىقىپ، يانمۇ يان يېتىشتى، ئىككى جەينىكىنى يەرگە تىرەپ، دۇمبىسىنى ئاپتاپقا قاقلاشتى.

مشكا كوشۇۋي بىلىگىچە سۇ ئۇستىدە ئۇزۇپ، ئۇلارنىڭ ئالدىدىن ئوتتى.

— گىرىشكا، سۇغا چۈش!

— تۇرۇپ تۇر، بىردەم يېتىۋالاي.

گىرىگورىي كىچىككىنە قوڭغۇزنى قۇمغا كومۇۋېتىپ:

— ئاكسىنىيە توغرىلىق گەپ - سوز ئاڭلىدىڭمۇ؟ — دەپ سورىدى.

— ئۇرۇش ئېلان قىلىشتىن بۇرۇن، ئۇنى يېزىدا بىر قېتىم كورگەن ئىدىم.

— ئۇ يېزىدا نىمە قىلىپ يۇرۇپتۇ؟

— ئۇ ئېرىنىڭ ئويىگە نەرسە - كېرەكلىرىنى ئالغىلى كەلگەن بولسا كېرەك.

گىرىگورىي يوتەلدى ۋە ئالقىنى بىلەن قۇمنى سىرىپ، قوڭغۇزنى كومۇپ تاشلىدى.

— ئۇنىڭ بىلەن گەپلىشىپ باقمىدىڭمۇ؟

— پەقەت سالاملىشىلا قويدۇم. ئۇ شاپاشلاپ كېتىپ قالدى، ئوزى بەك خوش. پان خوجايىنىنىڭ بىكار تامغى ئۇنىڭغا ياققان ئوخشايدۇ.

— ستېپان قانداق قىلىپتۇ؟

— ستېپان نەرسىلىرىنى بەرگەن ئوخشايدۇ. باشقا ھېچ ئىش بولغىنى يوق. لېكىن ستېپاندىن ھىزى بول! ئېھتىيات قىلىپ يۇر. ماڭا كازاكلار بىر گەپنى ئېيتىشتى، ستېپان مەسلىكىتە: جەڭ باشلىنىش بىلەنلا بىر ئوق بىلەنلا گىرىگورىينىڭ ئىشىنى تامام قىلىمەن، دەپ دوق قىلغانمىش.

— ئاھا، مەن بىلىمەن.

— ئۇ سېنى ھەرگىز ئەپۇ قىلمايدۇ!

— بىلمەن.

— ئۇزەمگە ئات سېتىۋالدىم، — دىدى پېترو گەپنى باشقا ياققا بۇراپ.

— ئوكۇزلەرنى ساتتىڭلىمۇ؟

— ياغاقلىرىنى ساتتۇق، 180 سومغا. ئاتنى 150 سومغا ئالدىم. كارامەت ئات چىقتى. سۇسكان بازىرىدىن ئالغان ئىدۇق.

— ئاشلىقىڭ ئەھۋالى قانداقراق؟

— ياخشى، ئەمما يىغىپ بولۇشقا ئاز قالغاندا، بىزنى بۇيەرگە ھەيدەشتى.

پاراڭ ئوي ئىشلىرىغا كوچكەندىن كېيىن بايىقى جىددىلىكىمۇ پەسىيىپ قالدى. گىرىگورىي ئائىلىسىدىكى يېڭىلىقلارنى بىلگۈسى كېلىپ، كولاشتۇروپ گەپ سورايتتى. ئۇ شۇ تاپتا بۇرۇنقى جۇشقۇن، ساددا گىرىگورىيغا ئوخشايتتى.

— قوپ ئەمدى، يەنە بىر ئاز چومۇلۇپ، كىيىم-كېچەكلىرىمىزنى كىيىمىز، — دىدى پېترو، ئۇ تىترەپ تۇرۇپ قوسىغىدىكى نەم قۇمنى سېرىپ چۈشۈردى. ئۇنىڭ دۇمبىسى بىلەن قوللىرىنىڭ تېرىسى مۇدۇر - مۇدۇر، بەدىنىگەبىر نەرسە چىققاندەك بولۇپ قالغان ئىدى.

بۇلار بىر توپ كازاكلارغا قوشۇلۇپ كولىدىن قايتىپ كېلىشتى. باغ بىلەن قورغاننىڭ ئوتتۇرىسىدىكى تامنىڭ ئالدىدا ستېپان ئاستاخوپ ئۇلارغا يېتىشىۋالدى. ئۇ شەپكىسىنىڭ ئاستىدىن چېكىسىگە سېرىلىپ چۈشكەن بىر تۇتام چېچىنى ھەدەپ مۇگۈز تاغاق بىلەن تارايتتى؛ گىرىگورىيەۋ تەڭلىشىۋالغاندىن كېيىن:

— سالام، دوستۇم! — دىدى.

— سالام، — گىرىگورىي خىجىل بولۇپ، ئەپىدار كىشىدەك ئۇنىڭغا قاراپ قويدى - دە، ئارقىدىراق قالدى.

— مېنى ئۇنتۇپ قالمىغانسەن؟

— ئۇنتۇپ قېلىشقا ئاز قالغان ئىدىم.

— ئەمما مەن سېنى يادىمدا ساقلاپ يۈرىمەن، — ستېپان ئىستېھزا بىلەن كۈلۈپ قويدى - دە، توختىمايلا ئوتۇپ كەتتى، ئاندىن ئالدىدا كېتىۋاتقان ئورەدىنىك پاگونى تاقىغان كازاكنىڭ ئارقىسىدىن قۇچاقلىدى.

گۈگۈم چۈشكەندە دىۋىزىيە ئىشتاۋىدىن جىددى تېلېفۇن كەلدى، تېلېفۇندا ئالدىنقى سەپكە قاراپ يولغا چىقىش توغرىلىق بۇيرۇق بېرىلگەن ئىدى. چارەك سائەت ئىچىدە پولك يولغا چىقىشقا تەييار بولدى؛ پولك يېڭى كەلگەن كىشىلەر بىلەن تولۇقلانغاندىن كېيىن، مارش ئوقۇپ، ماجار ئاتلىقلىرى يېرىپ ئوتكەن جايىنى توساش ئۈچۈن يۈرۈپ كەتتى.

پېترو خوشلىشۇۋاتىپ توت قاتلانغان بىر قەغەزنى ئىنىسىنىڭ قولىغا تۇتقۇزدى.

— بۇ نىمە؟ — دەپ سورىدى گىرىگورىي.

— دۇنيا. ساقلا ئاتاپ كوچۇرۇپ ئەپكەلگەنىدىم، ئال.

— نىمە پايدىسى بار؟

— كۈلمە، گىرىگورىي!

— كۈلۈۋاتقىنىم يوق.

— خەير - خوش، ئىنىم، سالامەت بول. سەن باشقىلارنىڭ ئالدىدا يۈگۈرۈپ، ئوزەكنى ئوتقا ئۇرما، چۈنكى ئەجەل قىزىققانلارنى پايلاپ يۈرىدۇ! ئوزەكنى ئاسرا! — دەپ ۋاقىرىدى پېترو.

— دۇنيا ئاسراپ قالمامدۇ؟

پېترو قولىنى شىلتاپ قويدى.

سائەت 11 گىچە ھىچنەرسىدىن ئەنسىرىمەي، خاتىرجەم ھېگىشتى. ئۇندىن كېيىن ۋاخمىسترلار مۇمكىن قەدەر جىم،تاماكا چەكمەي ھېگىش توغرىسىدىكى كومانىدىر بۇيرۇغىنى يەتكۈزۈپ، ھەممە بولۇنمىلەرنى ئاگاھلاندۇرۇپ چىقتى.

يېراقتىكى ئورمان ئۈستىدە بىنەپشىرەك تۈتۈن ئارىسىدىن ئېتىلىپ چىققان راكېتىلار ئاسمانغا كوتىرىلەتتى.

11

بېغىر رەك خۇرۇم مۇقاۋىلىق كىچىككىنە بىر خاتىرە دەپتىرى توت بۇرجىگى سۇنۇپ، چورىسى خېلىلا تېتىلغان؛ ئېھتىمال ئىگىسىنىڭ يانچۇغىدا ئۇزاق ۋاقىت تۇرغان بولسا كېرەك، ۋاراقلىرى مايماق ـ سايماق خەت بىلەن تولغان.

× ×

«... خېلى چاغلاردىن بۇيان قەغەز ـ قەلەم بىلەن ئىش كورۇشنىڭ مۇشۇنداق زورۇرىيىتى تۇغۇلغان ئىدى. مەن ئىنىسى تېتوتتا ئوقۇۋاتقان چاغلاردىكىدەك «خاتىرە دەپتىرى» تۇتۇشنى خالايمەن. ھەممىدىن بۇرۇن شۇ قىز توغرىلىق سوز ئاچاي: فېۋرال ئېيىدا، قانچىنچى چېسلا ئىكەنلىگى ئېسىمدە يوق، ئۇنىڭ بىر يۇرتلۇغى ــ ستودېنت بويارىش كىن مېنى شۇقىز بىلەن تونۇشتۇرۇپ قويغان ئىدى. مەن ئۇلار بىلەن كىنوخانىنىڭ ئىشىگى ئالدىدا ئۇچرىشىپ قالغان

ئىدىم، بويارىشكىن بىزنى تونۇشتۇرۇۋېتىپ مۇنداق دىدى: «بۇ ۋېشېنىسكايا يېزا بازىرىدىن كەلگەن قىز، سەن تىموفېي، بۇقىزنى ئىززەت قىل، لىزا ــ تەكىدىشى يوق قىز»، شۇ نەرسە ئېسىمدىكى، مەن ئۇ قىزغا بىرنىمىلەرنى دىگەن ئىدىم ۋە تەرلىگەن يۈمشاق قولىنى بىردەم تۇتۇپ تۇرغان ئىدىم، مېنىڭ يىلزاۋېتا موخوۋا بىلەن تونۇشچىلىغىم ئاشۇنداق باشلانغان ئىدى. مەن بۇقىزنىڭ بۇزۇلغانلىغىنى بىرىنچى قاراشتىلا بايقىغان ئىدىم: بۇنداق ئايالالارنىڭ كوزلىرى «مانامەن»دەپ بىلىنىپ تۇرىدۇ، راستىنى ئېيتسام، بۇقىز مەندە ياخشى تەسىر قالدۇرمىدى: ئالدى بىلەن ئالقىنىنىڭ تەرلىشى، كىشىلەرنىڭ قولىنىڭ مۇنچىلىك تەرلىشىنى ئۇچراتقان ئەمەسمەن؛ ئۇندىن قالسا ــ كوزلىرى، بۇكوزلەر ھەقىقەتەن چىرايلىق بولسىمۇ، بادام قاپاق بولسىمۇ، ئەمما ئەينى زاماندا يېقىمسىز.

دوستۇم ۋاسە، مەن جۇملە تۇزۇلۇشىگە ئالاھىدە ئېتىۋار بېرىشىمنىڭ، ھەتتاكى تەسۋىرلىك قىلىپ يېزىشقا تىرىشقانلىغىمنىڭ سەۋەۋى شۇكى، كۇنلەرنىڭ بىردە ئۇشبۇ «كۇندىلىك خاتىرە» سېمىپالاتىنسكىدە سېنىڭ قولۇڭغا چۈشۈپ قالسا، بولغان ئىش توغرىلىق ئېنىق چۈشەنچىگە ئىگە بولۇپ قالار دىگەنىنى كوزدە تۇتقان ئىدىم (راستىنى ئېيتقاندا، يىلزاۋېتا موخوۋا بىلەن بولغان ئىشقى ماجرايىمىز تامام بولغاندىن كېيىن بۇنى ساڭا ئەۋەتىش پىكرى تۇغۇلغان ئىدى، بۇ كۇندىلىك خاتىرىنى ئوقۇساڭ خىجىلا ھوزۇرلىنىپ قالىسەن). مەن كۇنتەرتىۋى بويىچە يېزىپ باردىم، شۇنداق قىلىپ، مەن ئۇنىڭ بىلەن تونۇشقاندىن كېيىن ئۇچەيلەن كىنوغا كىرىپ، قانداقتۇر چاكىنا بىر كىنونى كوردۇق، بويارىشكىن لام ـ جىم دىمەي ئولتۇردى (ئۇ «ئېزىق چىشىم ئاغرىۋاتىدۇ» دىدى)، پارىكمىز ھىچ قولاشمىدى،

بىز بىر يۇرتلۇق بولۇپ چىقتۇق، (بىر بىرىگە خوشنا يېزا، بازىرىدىن ئىكەنمىز) گېپىمىز دالا مەنزىرىسىنىڭ گۈزەللىگى ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش ئۇمۇمى خاتىرىلەر ئۈستىدە بولدى، شۇنىڭ بىلەن جىمىپ قالدۇق، ئەگەر شۇنداق دېيىش مۇمكىن بولسا، مەن بىمالال جىم ئولتۇرۇۋەردىم، بۇنداق جىملىقتىن قىزغىنلىچە ئوكايىسىزلىق ھىس قىلمىدى. مەن ئۇنىڭ تېببى مەكتەپنىڭ ئىككىنچى كۇرسىدا ئوقۇيدىغانلىغىنى، سودىگەر ئائىلىسىدىن ئىكەنلىگىنى، ئاچچىق دەملەنگەن چاينى ۋە ئاسمالۇپ تاماكىسىنى① ياخشى كۆرىدىغانلىغىنى ئۇز ئاغزىدىن ئاڭلىدىم. مانا كورۇپ تۇرۇپسەن، مېنىڭ بىلگەنلىرىم شۇنچىلىك ھەمدە بۇ مەلۇماتلار بادام قاپاق قىزنى تونۇش ئۈچۈن كۇپايە قىلمايدۇ. قىز خوشلىشۇپتىپ (بىز ئۇنى تىرامۋاي بېكىتىنگىچە ئۇزىتىپ قويدۇق) بىزنىڭكىگە كىرىپ تۇرۇق، دەپ ئىلتىماس قىلدى. مەن ئادرېسىنى يېزىۋالدىم. 28 - ئاپرېل كۇنى يوقلاشنى ئۇيلاۋاتىمەن.

29 - ئاپرېل

بۇگۇن ئۇنىڭكىگە باردىم، مېنى چاي، ھالۋا بىلەن مېھمان قىلدى، راستىنى ئېيتسام، ئالامەت قىز ئىكەن، تىلى ئوتكۇر، ئەقلى - ھۇشى جايىدا، ئەمما ئۇنىڭدىن ئارسىباشۇچىلىكنىڭ② پۇرىغى كېلىپ تۇرىدۇ، بۇ

① ئاسمالوپ تاماكىسى — شۇزامانلاردا روستوپ شەھىرىدىكى تاماكا فابرىكىسىدا ئىشلەپچىقىرىلغان تاماكا.

② ئارسىباشۇ (1927 — 1878) — 20 - ئەسىرنىڭ باشلىرىدىكى رۇس يۇرۇدىسا دېكادېنىت (چۈشكۈنلۈك) ئىنقىلابىدىكى يازغۇچى. ئارسىباشۇچىلىك — بۇ يەردە ئۇياتسىز، ھايانسىزلىق مەنىسىدە كەلگەن — ت.

ئەرسە ھەتتا يىراقتىنلا مەلۇم بولۇپ تۇرىدۇ، ئۇنىڭ گۇيىدىن كەچ قايتتىم، مەن پاپروس يوگەۋپتىپ، ئۇنىڭغا ھەچ قانداق ئالاقىسى بولمىغان نەرسە تۇغرىسىدا، بولۇپمۇ پۇل توغرىلىق ئويلاپ كەتتىم، كاستۇمىم كونىراپ جۇل - جۇل بولۇپ كەتكەن ئىدى، ئەمما «سەرمايە» يوق، ئۇمۇمەن ئىشلار چاتاق.

1 - ماي

شۇ كۈنى ئەستىن چىقمايدىغان بىر ئىش يۈز بەردى، بىز سوكۇلنىك رايونىدا خاتىرجەم ۋاقىت ئوتكۈزۈپ ئايلىنىپ يۈرگىنىمىزدە مۇنداق بىر ۋەقەگە دۇچكەلدۇق: بىر توپ ساقچى ۋە يىگىرمىچە كازاك 1 - ماي ناماينىشىغا قاتناشقان ئىشچىلارنى تارقىتىۋاتقان ئىكەن. بىر مەس ئادەم كازاكنىك ئېتىنى تاياق بىلەن ئۇردى، شۇ چاغدا كازاك ئۇنى قامچا بىلەن ئۇرۇشقا باشلىدى. مەن دەرھال بېرىپ ئىشقا ئارىلاشتىم، ۋىجدانەن ئېيتقاندا، ئالىجاناپلىق تۇيغۇ مېنى جىم تۇرغۇزمىدى. مەن بېرىپ كازاكقا: سەن لەگلەك قۇش، پالان - پۇستان، دىدىم. كازاك ماڭمۇ قامچا تەڭلىگەن ئىدى، ئەمما مەن مەھكەم تۇرۇۋپ، ئۇزەمنىك كامىنىسكايا يېزىسىدىن ئىكەنلىگىنىمنى، مەنمۇ ئۇرۇپ، بۇرنىدىن بۇلاق قىلىدىغانلىغىمنى ئېيتتىم، ئۇ ئاق كوڭۇل، ياش كازاك ئىكەن؛ ھەربى خىزمەت ئۇنى تېخى بۇزمىغان ئىكەن. ئۇمۇ ئۇست - خوپىر يېزىسىدىن ئىكەنلىگىنى، ئۇزىنىك يەككە - يىگانە مۇشتلاشچى ئىكەنلىگىنى ئېيتتى. بىز تىنىچ ئاجرىشىپ كەتتۇق. مۇبادا ئۇ ماڭا قول كوتەرگەن بولسا، مۇشتلىشىپ قالاتتۇق - دە، ئۇ چاغدا تاياق يەپ كېتىشىم مۇمكىن ئىدى، بۇ ۋەقەگە ئارىلاشقانلىغىمنىڭ سەۋ

ۋىۋى شۇكى، ئارىمىزدا يىلىزاۋىتا بار ئىدى! ئۇ بار يەردە ھەمىشەم گۇدەكلىگىم تۇتۇپ، «قەھرىمانلىغىمنى» كۆرسىتىپ قويغۇم كېلەتتى. ئوز نەزىرىمدە سوقۇشقاق خورازغا ئايلىنىپ كېتىمەن، ھەتتاكى شەپكەمنىڭ ئاستىدىن قىزىل تاج ئىسۋۇپ چىقىۋاتقاندەك بولىدۇ ... مانا مۇشۇنداق ئەھۋالغا چۈشۈپ قالدىم.

3 - ماي

ھاراق ئىچكىم كېلىپ، ئاران - ئاران يۇرىمەن. ئولمەكـ نىڭ ئۈستىگە تەپمەك دىگەندەك، بىر تىيىن پۇلۇم يوق. ئادـ دىسى بۇرۇلكامنىڭ ئېغى سوكۇلۇپ، قاق ئوتتۇرىسى پىشقان قوغۇندەك يېرىلىپ كەتتى، تىكەي دىسەم، چاك تۇتىقۇزۇشقا كوزۇم يەتمەيدۇ، ئۇنى تىكىش يېرىلغان قوغۇننى ياماش بىلەن ئوخشاش، ۋولودكا سترېڭنەپ كېلىپ كەتتى. ئەتە لىبكسىيگە بارىمەن.

7 - ماي

دادامدىن كەلگەن پۇلنى تاپشۇرۇۋالدىم، خېتىدە مېنى راسا تىللاپتۇ، ئەمما ماڭا قىلچە تەسىر قىلمىدى. دادام بىچارە ئوغلىنىڭ ئەخلاقي جەھەتتىن چىرىگەنلىگىنى بىلمىسە ئىدى... كاستۇم سېتىۋالدىم، گالىستوگمىغا ھەتتا پوچتىكەشلەرمۇ دىقـ قەت قىلىپ يۇرۇشىدۇ. تۇرىسكايا كوچىسىدىكى سەتراچخانىدا ساقال ئالدۇردۇم، ئۇ يەردىن مىلىچ مالىلار ماگىزىنى پىركازـ چىكىدەك پاك - پاكىز بولۇپ چىقتىم. زەپەر — باغچاكوچىسـ نىڭ دوقمۇشىدا ساقچى ماڭا كۆلۈپ قارىدى. ئوتۇپ كەتكەن ئىپلاس بىر نىمە ئىكەن! مۇشۇ كورۇنۇشتە ئۇنىڭ بىلەن ئىككـ

مىز ئوتتۇرىسىدا قانداقتۇر بىر ئوخشاشلىق بار! ئەمما 3 ئاي بۇ-رۇنچۇ؟ ئوتكەن ئىشقا سالاۋات، تارىخنىڭ ئاق ۋاراقلىرىنى شارتىلدىتىشقا ئەرزىمەيدۇ... يىلزاۋىتانى توساتتىن تىرامۋاي-نىڭ دەرىزىسىدىن كورۇپ قالدىم. پەلىيىنى سىلكىپ، كۆلۈپ قويدى. كوزىگە قانداق كورۇندىمكىنە؟

8 - ماي

"ياش - قېرىلارنىڭ ھەممىسى ئىشقى - مۇھەببەتكە ئە-سىر» ① تاتيانانىڭ② ئېرىنىڭ يوغان ئېچىلغان ئاغزى كوز ئالدىمدىن زادى كەتمەيدۇ. تىياتىرخانىنىڭ يۇقۇرقى قەۋىتىدە تۇرۇپ ئاغزىغا شارت قىلىپ تۇكۈرگۈم كېلىپ كەتتى. شۇجۇملە ئېسىمگە چۈشسە، بولۇپمۇ شۇجۇملىنىڭ ئاخىرىدىكى "ئە - س - ىر..." دىگەن سوز يادىمغا كەلسە ئىگەكلىرىم تىترەپ، ئەسىنەك تۇتـ-دۇ، بۇ ئېھتىمال ئەسەبىلىكتىن بولسا كېرەك.

لېكىن گەپشۇنىڭدىكى، مەنمۇ ئوز ياش قۇرامىمدا ئاشق بىقارار بولغانمەن. مۇشۇ قۇرلارنى يېزىۋاتقىنىمدا قۇيقا چېچىم تىك تۇردى...مەن يىلزاۋىتانىڭكىگە باردىم. سوزگە پەداز بېرىپ يىراقتىن گەپ باشلىدىم. يىلىزاۋىتا ئوزىنى چۈشەنمىگەنگە سې-لىپ، گەپنى باشقا ياقتا بۇراشقا ئۇرۇندى. بەك بالدۇرمۇ قانداق؟ ھەي، مۇشۇ لەنىتى كاستۇم ھەممە ئىشنى بۇزدى!... ئەينەككە قارىسام راۋرۇسمەن: ئىشقىمنى ئىزھار قىلسامۇ بولۇۋېرىدۇ، دىگەن پىكىرگە كەلدىم. مەندە قانداقتۇر ئوز مەنپەئەتىمنى كوزلەش خىسلىتى بارىكى، ئۇ قالغان ھەممە مۇلاھىزىلەردىن ئۈستۈن تۇرىدۇ. ئەگەر ھازىر ئېيتىۋەتمىسەم، ئىككى ئايدىن

① بۇ پوشكىنىنىڭ «يېۋگېنىي ئونېگىن» ناملىق شېئىرى رومانىدىكى بىر مىسرا — ت.

② تاتيانا — شۇ رومانىدىكى ئايال قەھرىمان — ت.

كېيىن ۋاقتى ئوتكەن بولىدۇ. بۇرۇلكام گونىراپ، يەنە ھىلىقى جايدىن سوكۇلسە بۇ توغرىلىق ئېچىش بىمەنىلىك بولىدۇ. بۇنى يېزىۋېتىپ ئۇزەممۇ ھاياجانلىنىمەن: دەۋرىمىزدىكى ئەڭ ياخشى كىشىلەرنىڭ ئەڭ ياخشى ھىس - تۇيغۇلىرى مەندە جەم بولغانلىغىغا ئۇزەممۇ قايىل بولىمەن. مەندە ئەڭ نازۇك ۋە جۇشقۇن مۇھەببەتمۇ تېپىلىدۇ، «مۇستەھكەم ئەقلى ئىدراكمۇ» بار. بۇلاردىن تاشقىرى ئەڭ ياخشى خىسلەتلەر مۇجەسسەم بولۇپ، قىيامغا ئايلانغان.

شۇنداق قىلىپ، مەن ئۇ قىزغا مۇھەببەت ئىزھار قىلىش ئۈچۈن ئالدىنقى تەييارلىقنى قىلىپ بولالمىدىم. چۈنكى ئوي ئىگىسى ئايال كېلىپ، گەپنىڭ بېلىگە تەپتى: ئۇ يىلزاۋۇتىنى دەھلىزگە چاقىرىپ چىقىپ، ئۇنىڭدىن قەرز پۇل سورىۋىدى، بۇنى مەن ئاڭلاپ تۇردۇم. قىز يېنىدا پۇل بولۇپ تۇرۇقلۇق بەرمىدى. پۇلى بارلىغىنى مەن ئېنىق بىلەتتىم، ئەمما ئۇ ئاۋازىنى راست سوزلىگەندەك چىقىرىپ «يوق» دىگەنلىگىنى ئاڭلاپ، ئاشۇ ھالەتتىكى چىرايىنى ۋە سەمىمىلىككە تولغان بادام قاپاق كوزلىرىنى كوز ئالدىمغا كەلتۈردۇم. مۇھەببەت توغرىلىق سوز ئېچىشقا ئىشتىياقىم يوقالدى.

13 - ماي

مەن چىندىن ئاشىق بىقارا بولۇپ قالدىم. بۇنىڭداھىچقانداق شەك - شۇبھە يوق. ئەتىگەنلىكىكە ئىشقىمنى ئىزھار قىلىمەن. ئەمما ئوز مەۋقەيىمنى ھازىرچە ئېنىقلىۋالغىنىم يوق.

14 - ماي

كۈتۈلمىگەندە ئىش ئوڭدىن كېلىپ قالدى. يامغۇر يېغىۋاتاتتى، شۇنداق ئىللىق، شۇنداق يېقىملىق. بىز موخوۋايا

كوچىسىدا كېتىۋاتىمىز، قىيىپاش چىققان شامال چەتتىكى پىيادىلەر يولىغا سوقۇپ تۇراتتى. مەن گەپ قىلاتتىم، ئۇ بولسا بىر نەرسىنى ئويلاۋاتقاندەك بېشىنى توۋەن سېلىپ، ئۇنچۇقماي ماڭاتتى. شۇلەپىسىدىن مەكزىگە يامغۇر تامچىلايتتى ـ دە، شۇنىڭ بىلەن تېخىمۇ گۈزەللىشىپ قالغان ئىدى. ئاريىمىزدا مۇنداق پاراڭ بولدى:

ـــ يىلىزاۋىتا سېرگېيېۋنا، مەن سىزگە ئىشقىمنى ئىزھار قىلدىم، گەپ سىزدە قالدى.

ـــ ئىشقىڭىزنىڭ چىن ئىكەنلىگىگە گۇمانىم بار.

مەن ئەخمەقلىق قىلىپ ئىككى مۇرەمنى قىستىم ۋە قەسەم ئىچىشكە تەييارلىدەك قورۇندۇم ياكى شۇنىڭغا ئوخشاش قىلىقلارنى قىلدىم.

ئۇ مۇنداق دېدى:

ـــ ماڭا قاراڭ، سىز تۇرگېنېپ قەھرىمانلىرىنىڭ تىلى بىلەن سۆزلەۋاتىسىز. ئادەمراق قىلىپ سۆزلىسىڭىز بولمامدۇ؟

ـــ ئەڭ ئادەتتىكى قىلىپ ئېيتسام، مەن سىزنى ياخشى كۆرۈپ قالدىم.

ـــ خوش، يەنىچۇ؟

ـــ گەپ سىزدە قالدى.

ـــ مېنىمۇ شۇنداق دەپ جاۋاپ بەرگىن دېمەكچىمۇسىز؟

ـــ مەن جاۋاپ بېرىشىڭىزنى خالايمەن.

ـــ بىلەمسىز، تىموفېي ئىۋانوۋىچ ... مەن سىزگە نېمىمۇ دېيەلەيمەن؟ مەن سىزنى ئازراقلا ياخشى كۆرىمەن ... بويىڭىز بەك ئىگىز.

ـــ مەن يەنە ئۇسسىمەن، ـــ دېدىم.

— ئەمما تونۇشلۇغىمىز تېخى چوڭقۇر ئەمەس، ئۇزۇنراق بىر بىرىمىزنى ...

— بىللە ئولتۇرۇپ ئاش - تۇز يىسەك، بىر بىرىمىزنى ئوبدان بىلىۋالالايمىز.

ئۇ قىپ - قىزىل ئالقىنى بىلەن هول بولۇپ كەتكەن مەڭزىنى سۈرتۈپ تۇرۇپ دېدى:

— ئۇنداق بولسا، ماقۇل، بىز بىر قارارغا كەلدۇق، مەلۇم ۋاقىتنى ئوتكۈزەيلى — يەنە كورمەمدۇق. پەقەت ئىلگىرىكى خۇشتارىم بىلەن ئالاقىنى بىر تەرەپ قىلىش ئۈچۈن ماڭا موهلەت بېرىڭ.

— ئۇ كىم ئىدى؟ — دەپ قىزىقىپ سورىدىم.

— سىز ئۇنى بىلمەيسىز، بىر دوختۇر، تاناسىل كېسەللىرى مۇتەخەسسىسى.

— قاچان ئارىنى ئوچۇق قىلىسىز؟

— جۇمە كۈنىگىچە قۇتۇلارمەن دېگەن ئىشەنچىدىمەن.

— بىز بىللە تۇرامدۇق؟ يەنى بىر ئويدە ياشامدۇق؟

— هە، شۇنداق بولغىنى قۇلايلىق، سىز مېنىڭكىگە كوچۇپ كېلىسىز.

— نىمىشقا؟

— مېنىڭ ئويۇم ناھايىتى قۇلاي هەم ئازادە. ئوي ئىگىسىمۇ چىرايى ئىسسىق بىر ئايال.

مەن ئېتىراز بىلدۈرمىدىم. تۇيۇقسىزلا كوچىسىنىڭ دوخمۇشىدا خوشلاشتۇق، يولدىن ئوتۇپ كېتىۋاتقان بىر خانىمنىڭ تولىمۇ هەيران بولغانلىغىغا قارىماستىن، سويۇشتۇق.

تەقدىر ئەتە ماڭا نىمىلەرنى كورسىتەركىن؟

22 - ماي

كۆنلىرىم ھەسەلدەك شىرىن ئوتمەكتە، ئەمما بۇگۈن لىزا: كوينەك - ئىشتىنىڭنى يېڭگۈشلە دېگەنلىكتىن «ھەسەلدەك» كەيپىم بۇزۇلدى. ھەقىقەتەن كوينەك - ئىشتانلىرىم بەك ئەسكىرەپ كەتكەن ئىدى. ئەمما پۇلنىڭ ئىشى چاتاق ... پۇلىنى خەجلەۋاتىمەن، ئۇمۇ ئانچە كوپ ئەمەس، بىرەر ئىش تېپىشقا توغرا كېلىدۇ.

24 - ماي

بۇگۈن كوينەك - ئىشتان سېتىۋالماقچى بولغان ئىدىم، بىراق لىزا كۆتۈلمىگەندە مېنى چىقىمدار قىلىپ قويدى، ئۇنىڭ ياخشى بىر رېستورانىدا تاماق يېگۈسى ۋە يېپەك پايپاق ئالغۇسى كېلىپكەتكەن ئىكەن، تاماقمۇيىدۇق، پايپاقنىمۇسېتىۋالدۇق، ئەمما مەن كوينەك - ئىشتاندىن قۇرۇق قېلىپ، كوڭلۇم يېرىم بولۇپ قالدى!

27 - ماي

ئۇمېنى ھالىمدىن كەتكۈزمەكتە، كۈچ - قۇۋۋىتىم تۈگەپ، يالىڭاچلىنىپ قالغان ئاپتاپپەرەس شادىسىغا ئوخشاپ قالدىم، بۇ بىر ئايال ئەمەس، تۈتۈن چىقىپ تۇرغان ئوت!

2 - ئىيۇن

بۇگۈن بىز سائەت 9 دا ئويغاندۇق، پۈتۈمنىڭ بارماقلىرىنى مىدىرلىتىدىغان لەنىتى ئادىتىم مېنى مۇنداق ئاقىۋەتكە قويدى: لىزا يوتقانىنى ئېچىپ تاپىنىمنى ئۇزاق تەكشۈردى، ئاندىن ئوز كۈزىتىشلىرىنى مۇنداق يەكۈنلىدى:

ـــ سېنىڭ پۇتلىرىڭ پۈت ئـەمەس، ئـاتنىڭ تـۇياغى، بەلكى تۇياقتىنمۇ بەتتەر! يەنە تېخى قوللىرىڭنى شۇنداق يۇڭ بېسىپ كېتىپتۇ، پۇ! ـــ ئۇقاتتىق سەسكىنىپ، ئىككى مۇرىسى بىلەن قورۇندى، ئاندىن يـوتقانغا پـۇركىنىپ، تام تـەرەپكە قاراپ يېتىۋالدى.

مەن بەك خىجىل بولدۇم. پۇتۇمنى يىغىۋېلىپ يەلكىلىرىنى سىلىدىم.

ـــ لىزا!

ـــ ماڭا تەگمەڭ!

ـــ لىزا، بۇ قىلىغىڭىز قاملاشمىدى. پۇتۇمنىڭ ئەھۋالـى شـۇ تـۇرسا، مەن قانداق ئۇزگەرتەلەيمـەن، چۈنـكى مېنىـڭ بۇيرۇتمام بىلەن بولغان ئەمەس، ئەمما يۇڭ مەسىلىسىگە كەلـسەڭ، موي دېگەننىڭ ئەقلى بولمايدۇ، ھەرقانداق يەرگە ئۇنۇپ چىقىۋېرىدۇ، ئۇزەڭ تىببى مەكتەپتە ئوقۇۋاتسەن، تەبىئەت تەرەققىياتىنىڭ قانۇنلىرىنى بىلىشىڭ كېرەك.

ئـۇ مەن تەرەپكە ئـورۇلدى، بـادام قاپـاق كوزلـىرى قەھۋىدەڭ قىزىرىپ، ھومىيىپ قويدى.

ـــ بۇگۈنلامەرھەمەت قىلىپ، تەرلەشنى يوقىتىدىغان ئۇپا سېتىۋېلىڭ، پۇتىڭىزدىن ئولۇكنىـڭ پۇرىغى كېلىپ تـۇرىدۇ!

مەن ئورنى كەلگەچ، ئۇنىڭمۇدائىم ئالقىنى تەرلەيدىغانلىغىنى ئەسلىتىپ قويدۇم، ئۇ لام ـ جىم دېمىدى، ئەمماكۆڭلۈم، «ئالىجاناپلىق» بىلەن ئېيتقاندا، جۇتقا ئايلاندى. بـۇ يـەردە گەپ پۇت بىلەن يۇڭ مەسىلىسىدە ئەمەس...

4 - ئەيۋان

بۇگۈن بىز موسكۋادەريا سىدا قېيىقتا سەيلە قىلدۇق، دون دەريـاسىنى ئەسلىدۇق، يىلزاۋىتا ئۇزىنى ياخـشى تۇتـمىدى:

هەدەپ مېنىڭ يېغىرلىغا تەگدى، بەزىدە قوپال گەپلەرنى قىلدى، مەنمۇ شۇنداق جاۋاپ قايتۇرىدىغان بولسام، ئارىمىزنىڭ بۇزۇلۇشى تۇرغان گەپ ئىدى، ئەمما مەن مۇنداق بولۇشنى خالىمايمەن. مەن، ئەھۋالنىڭ شۇنداقلىغىغا قارىماستىن، بارغانسېرى ئۇنىڭغا باغلىنىپ قېلىۋاتىمەن. ئۇ، ئاددىيسى ــ ئەكە ئوسكەن ئايال. ئۇنىڭ خۇلقى ـ مىجەزىنى تۇپتىن ئۆزگەرتىش ئۈچۈن مېنىڭ ئۇنىڭغا تەسىر كۆرسىتىشىم كۆپايە قىلماسمىكىن، دەپ قورقىمەن. ئۆزى يېقىملىق، تەنتەك قىز، يەنە كېلىپ بۇنداق قىزلارنى كوپ ئاڭلىغان بولساممۇ، ئومرۇمدە كۆرگىنىم مانا مۇشۇ، قايتىشىمىزدا ئۇ مېنىڭ ئاپتىكىغا سورەپ كىرىپ، كۆلۈپ تۇرۇپ، تەر ئۈپىسى، يەنە باشقا بىر نەرسىلەرنى سېتىۋالدى.

ــ مانا بۇنى تەرلىگەن ئايىغىڭغا سېپىسەن.

مەن ئىنتايىن نازاكەت بىلەن تازىم قىلىپ، تەشەككۈر بىلدۈردۈم.

بۇ بىر كۈلكىلىك ئىش، ئەمما مۇشۇنداق بولدى.

7 - ئىيۇن

ئۇنىڭ ئەقلى بەك كوتە ئىكەن. قالغان ئىشلاردا ئۇ ھەرقاندىغىنى ئوقۇتىدۇ.

ھەركۈنى يېتىشتىن بۇرۇن پۈتۈمنى ئىسسىق سۇ بىلەن يۇيۇمەن، ئەتىر سۈرتىمەن ۋە قانداقتۇر بىر ئۇپىنى سېپىمەن.

16 - ئىيۇن

ئۇ كۈندىن كۈنگە سەۋرسىز بولۇپ قالدى، تۇنۇگۈن ئۇنىڭ تۇتقاق كېسىلى تۇتۇپ قالدى. بۇنداق ئايال بىلەن بىللە تۇرۇش بەك ئېغىر ئىكەن.

18 - ئىيۇن

ھېچقانداق ئورتاقلىغىمىز يوق، ئۇنىڭ گېپىي باشقا، مېنىڭ باشقا، ئىككىمىزنى باغلاپ تۇرغان نەرسە ــ كارۋات، پۇچەك تۇرمۇش!

بۇگۈن ئەتىگەن، ئۇ ناۋايخانىغا بېرىشتىن بۇرۇن يانچۇغىمدىن پۇل ئېلىۋاتقاندا، مۇشۇ خاتىرە دەپتەرنى كورۇپ قالدى. ئۇنى يانچۇغىمدىن ئالدى.

ــ بۇ نىمەك؟

بەدەنلىرىم قىزىپ ئوت بولۇپ كەتتى. ئەگەر بىر-ئىككى ۋاراغىنى ئېچىپ كورگەن بولسا، نىمە بولاتتى؟ دەرھال جاۋاپ بەردىم ــ دە، ئاۋازىمنىڭ تەبىئىلىگىگە ئوزەممۇ ھەيران بولدۇم:

ــ ئارفىمېتكا سانلىرى يېزىلىدىغان دەپتەر.

لىزا دەپتەرنى پەرۋاسىزلىق بىلەن يانچۇغىمغا سېلىپ قويۇپ چىقىپ كەتتى. مۇندىن كېيىن پەخەس بولۇش كېرەك. ئىككى ئاردا بولغان سىرلارنى باشقىلارنىڭ ئۇقمىغىنى تۇزۇك.

دوستۇم ۋاسەگە ــ بۇ نەرسەم ئوقۇپ مەزە قىلىشنىڭ مەنبەئى.

21 - ئىيۇن

مەن يىلزاۋىتاغا ھەيرانمەن. ئۇ 21 ياش، قاچاندىن بۇيان مۇشۇ دەرىجىدە چىرىپ كەتكەنىدۇ؟ ئۇنىڭ ئائىلىسى قانداق ئائىلە، ئۇ قانداق تەربىيىلەنگەن، ئۇنى كىم بېقىپ چوڭ قىلغان؟مانا بۇ مەسىلە مېنىڭ ھايىتى قىزىقتۇرىدۇ. ئوزى كارامەت

بىرجانان. قەددى - قامىتى كېلىشكەن، شۇنىڭغا مەغرۇرلىنىپ يۈرىدۇ. ئۇزىگە بەك تەمەننا قويىدۇ، باشقىلارنى كوزگە ئىلمايدۇ. مەن بىر نەچچە قېتىم ئۇنىڭ بىلەن جىددىراق سوزلىشىپ كورمەكچى بولدۇم ... تەقۋادارنى خۇدانىڭ يوقلۇغىغا ئىشەندۇرۇش مۇمكىن، ئەمما ئۇنى تەربىيە بىلەن ئادەم قىلىش تەس.

بىللە ئوتۇشىنىڭمۇ مەنىسى قالمىدى، ھەتتا ئەخمقانە بىر ئىش بولۇپ قالدى. ئەمما مەن ئالاقىنى ئۈزۈشنى كېچىكتۈرۈپ كېلىۋاتىمەن. ئىقرارمەنكى، شۇ ئىشلارغا قارىماستىن، ئۇنى مەن ياقتۇرىمەن. ئۇ قەلبىمدە چوڭقۇر ئورۇن ئالغان.

24 - ئىيۇن

ئىش ئاسانلا ھەل بولدى. بۇگۈن بىز كوڭلىمىزدىكى گەپنى ئېيتىشتۇق، ئۇنى قانائەتلەندۈرەلمەسلىگىمنى يۈزۈمگە ئوچۇقلا ئېيتتى. ئايرىلىش تېخى رەسمىلەشمىدى، لېكىن مۇشۇ 3 - 2 كۈن ئىچىدە بىر تەرەپ بولۇپ قالار.

26 - ئىيۇن

ئۇنىڭغا يېزىمىزنىڭ ئات ئېغىلىدىكى ئايغىر بولسا، ئاندىن بولىدىغان ئوخشايدۇ.

ئايغىر!

28 - ئىيۇن

ئۇنىڭدىن ئايرىلىش ماڭا بەك ئېغىر بولۇۋاتىدۇ. ئۇ مېنى سۈنىڭ ئاستىدىكى پاتقاقتەكلا ئۇزىگە تارتىپ كەتكەن. بۇگۈن بىز ۋوروپېپ ئىگىزلىگىگە سەيلىگە باردۇق. ئۇ تىرامۋاي دەرىزىسى يېنىدا ئولتۇردى. نەقىشدار چەسۋەك ئارىسىدا

دىن ئۇنىڭ كوكۇلىسىغا ئاپتاپ چۈشۈپ تۇراتتى، چاچلىرى ئالتۇندەك پارقىرايتتى. مانا ساڭا كىچىككىنە شېئىرىيەت!

4 - ئىيۇل

مەن خىزمەتتىن تاشلىدىم، يېلزاۋېتا مېنى تاشلاپ كەتتى. بۇگۈن ستراېژنېپ بىلەن پېڭا ئىچتۇق. تۇنۇگۈن ھاراق ئىچكەن ئىدۇق. يېلزاۋېتا بىلەن مەسىلىنى كىشىلەردەك مۇلايىملىق بىلەن ئاجراشتۇق. ھېچقانداق ئىگىز - پەس سۆزلەر بولمىدى. بۇگۈن مەن ئۇنى دىمىترووپكا كۇچىسىدا كۆردۈم، چەۋەندازچە ئوتۇك كىيگەن بىر ياش يىگىت بىلەن كېتىۋاتقان ئىكەن. باش سىلكىتىپ بەرگەن سالامىمغا بېشىنى لىڭشىتىپلا قويدى. خاتىرەمنى ئايالاشتۇرىدىغان ۋاقتىمۇ بولۇپ قالدى. چۈنكى ئىلھام مەنبەئى قۇرىدى.

30 - ئىيۇل

كۆتۈلمىگەندە قولۇمغا قەلەم ئېلىشقا توغرا كەلدى. ئۇ-رۇش! ھەممىدە ھايۋانى غەيرەت قوزغالغان. ھەر بىر كاللىدىن قوتۇر ئىتتىنمۇ سېپىق ۋەتەنپەرۋەرلىكنىڭ پۇرىغى كېلىپ تۇرىدۇ. ياش بۇرادەر غەزەپلىنىشتى، ئەمما مەن خوشال بولدۇم. مەن «مەھرۇم بولغان جەننەتنى» يەنە سېغىنىۋاتىمەن ... تۇنۇگۈن يېلزاۋېتا چۈشۈمگە كىردى. ئۇ كۆڭلۈمدە ھەسرەت قالدۇرۇپ كەتتى. ئەمدى بۇ ھەسرەتنى قانداق يوقىتارمەن!

1 - ئاۋغۇست

ۋاراك - چۇرۇك تويدۇرۇۋەتتى. ئىلگىرىكى دەرت يەنە قوزغالدى. بوۋاق بالا ئېمىزگىنى شورىغاندەك، مەنمۇ غەم - ھەسرەت چېكىۋاتىمەن.

3 - ئاۋغۇست

قۇتۇلۇشنىڭ چارىسى تېپىلدى! ئۇرۇشقا بارىمەن. ئەخمەقلىقمۇ؟ ناھايىتى ئەخمەقلىق. ئۇيات ئەمەسمۇ؟ مەيلى.

چۈنكى ئۇزەمنى سىغدۇرىدىغان يەر يوققۇ، ئاخىر. ئەگەر ياخشىسى باشقا ھىس ـ تۇيغۇلار بىلەنكىچىككىنە ئارام تاپسام بولدى. ئىككى يىل بۇرۇن مەندە دۇنيادىن ئۈيۈش دېگەن نەرسە يوق ئىدى. قېرىپ كېتىۋاتامدىمەن ـ نېمە؟

7 - ئاۋغۇست

بۇ خاتىرىنىۋاگوندا ئولتۇرۇپ يېزىۋاتىمەن. ۋورونېژدىن ھازىرلا ماگدۇق. ئەتە كامېنىسكايادا پويېزدىن چۈشىمىز، قەتئى قارارغا كەلدىم: «دىن، پادىشا ۋە ۋەتەن ئۈچۈن» جەڭگە كېتىۋاتىمەن.

12 - ئاۋغۇست

مېنى ئۇزىتىش ئۇچۇنتەنتەنىلىكمۇراسىم ئوتكۇزۇلدى. ئاتامان شىركەيىپ بولۇپ ھەركەتلەندۇرۇش نۇتقى سوزلىدى. كېيىن مەن ئۇنىڭ قۇلىغىغا: «سىز راسا ئەخمەق ئىكەنسىز، ئاندىرېي كارپوۋىچ!» دەپ پىچىرلىدىم. ئۇ ھەيران بولۇپ، قاتتىق رەنجىدى، رەڭگى ئوزگىرىپ، يۇزى كوكىرىپ كەتتى، زەھەرخەندە بىلەن ئىنچىقلاپ: «ئۇقۇمۇشلۇق كىشىنىڭ ئىشى شۇ ئىكەن ـ دە، ئەمما سىز 1905 ـ يىلى بىز قامچا بىلەن ئۇرغان ئاشۇ ئادەملەردىن ئەمەستۇرسىز؟» ـــ دىدى. مەن ئۇنىڭغا: ئەپسۇسكى، «ئۇنداقلاردىن» ئەمەسمەن، دەپ جاۋاپ بەردىم. دادام يىغلىدى ۋە مېنى سويۇشكە باشلىدى. بۇرنىدىن ماگقىسى ئېقىپ تۇراتتى. بىچارە مېھرىۋان دادام! كاشكى

سەن مېنىڭ ئەھۋالىمغا چۈشۈپ قالساڭ ئىدىڭ. مەن ئۇنىڭغا چاقچاق قىلىپ، مەن بىلەن بىللە فۇرونتقا بېرىشنى تەكلىپ قىلدىم. ئۇ چوچۇپ: «تازا قىزىق ئىكەنسەن، ئىگىلىك ئىشلىرىمىزغا كىم قارايدۇ؟» ــ دەپ توۋلىدى. ئەتە پويىز ئىستانسىغا يولغا چىقىمەن.

13 - ئاۋغۇست

ئۈيەر بۈيەردە يىغىۋېلىنمىغان ئاشلىقلار، قىرلاردا سەمرىپ كەتكەن تولۇم چاشقانلار ... بۇلار تاش باسمىدا بېسىلغان پۇلى ئەرزان رەسىمدىكى نېمىسلارغا بەك ئوخشايدۇ، بۇنداق رەسىملەرنى كوزما كىريوچكوپ مەسخىرە قىلىپ تازا باپلىغان ئىدى. مەن دۇنياغا كېلىپ ھ ايات كەچۈرۈپتىمەن، ماتېماتىكىنى ۋە باشقا ئېنىق پەنلەرنى ئوقۇپ، ئۇگىنىپ يۈرۈۋېرىپتىمەن، ئەمما مۇنچىلىك «شۇۋىنىست» بولۇپكېتىشىمنى ئەسلا ئويلىمايتىمەن. مەن ئەمدى پولكنىڭ ئىچىدە كازاكلار بىلەن بىر پاراكىلىشىپ باقايچۇ.

22 - ئاۋغۇست

بىر ئىستانسىدا دەملەپكى بىر گۈرۈپپائەسىرنى كوردۇم، ئىسپورتچىدەك قەددى ـ قامىتى كېلىشكەن ئاۋستىرىيىلىك بىر ئوفىتسېرنى قاراۋۇللار نازارىتى ئاستىدا ۋوگزالغا ھەيدەپ كېلىشتى. شۇ يەردە تاماشا قىلىپ يۈرگەن ئىككى قىز ئۇنىڭغا تەبەسسۇم قىلىشتى، ئۇ مېڭىپ كېتىۋېتىپ ئەپچىللىك بىلەن ئۇلارغا تازىم قىلدى ۋە ھاۋا ئارقىلىق سويۇش يوللىدى.

ئەسىر تۈرۈقلۇق ساقال ـ بۇرۇتىنى پاكىز ئالدۇرۇپتۇ. قايتۇرما قۇنچىلىق سېرىق خۇرۇم ئوتىگى پارقىراپ تۇرىدۇ،

نازاكەتلىك. مەن ئارقىسىدىن قاراپ قالدىم: كېلىشكەن چىرايلىق يىگىت، چىرايى ئىسسىق. جەڭدە بۇنداقلارغا ئۇچرىشىپ قالساڭ، قىلىچ كوتىرىشكە قولۇڭ بارمايدۇ.

24 - ئاۋغۇست

قاچقۇنلار، قاچقۇنلار، يەنە قاچقۇنلار... ھەممە يوللار قاچقۇنلار ۋە سولداتلار چۈشكەن ۋاگونلار بىلەن تولغان.

دەسلەپكى سانىتار پويىزى ئوتۇپ كەتتى. پويىز توختايدىغان جايدا ۋاگوندىن ياش بىر سولدات سەكرەپ چۈشتى، ئۇنىڭ بىلەن سوزلەشتىم، توپ ئوقىنىڭ پارچىسى تېگىپ يارىدار بولغان ئىكەن، شۇنچىلىك دەھشەتلىككى، قايتىدىن ئەسكەربولۇپ خىزمەت قىلىشى گۇمانلىق، چۈنكى كوزى زەخمىلەنگەن. شۇ ئەھۋالدا تۇرۇقلۇق كۆلدۇ تېخى.

27 - ئاۋغۇست

مەن ئوز پولكىمدا، پولك كوماندىرى كىشىگە ياقىدىغان بىرچال. دوننىڭ توۋەنكى ئېقىمىدىكى بىر يېزىدىن ئىكەن، بۇ يەردە قانىنىڭ ھىدى پۇراپلا تۇرىدۇ، مىش ـ مىش گەپلەرگە قارىغاندا، ئىندىنلىقلا ئالدىنقى سەپكە ماڭىدىغانىكەن تۇرىمىز، مەن تۇرغان ئۇچىنچى بولۇنما 3 ـ ۋىزۋوت كونىستانتىسنوۋىسكايا يېزا بازىرلىق كازاكلاردىن تەركىپ تاپقان، ھەممىسى خام يىگىتلەر. پەقەت بىرسى قىزىقچى ۋە ناخشىچى.

28 - ئاۋغۇست

بىز جەڭ مەيدانىغا كېتىۋاتىمىز. بۇگۈن گۇمبۇرلىگەن ئاۋازلار بولۇپمۇ قاتتىقراق ئاڭلىنىشقا باشلىدى. گويا كى يىراقتا چاقماق چېقىپ، ھاۋا گۈلدۇرلەۋاتقاندەك. مەن ھەتتا يامغۇر

پۆرىغى كېلىۋاتامدۇ نېمە؟ دەپ پۇراپ كوردۇم، ئەمما ئاسمان ئەتلەستەك سۈپ ـ سۈزۈك ئىدى.

تۇنۇگۈن ئېتىم ئاقساپ قالدى: يېنىمىزدىن ئوتۇپكېتىۋاتقان كوچمە ئاشخانا ھارۋىسىنىڭ چاقىغا ئايىغىنى ئۇرۇۋالىدى. ھەممە نەرسە يېڭى، باشقىچە، شۇڭا نېمىدىن باشلاپ، نېمىنى يېزىشنى بىلمەي قالدىم.

30 - ئاۋغۇست

تۇنۇگۈن يېزىشقا ۋاقتىم بولمىدى. ھازىر ئىگەرنىڭ ئۈستىدە ئولتۇرۇپ يېزىۋاتىمەن. تەۋرىنىپ تۇرغانلىقتىن، قەلەمنى تېيىلىپ، ھەرپلەر تولىمۇ سەت قىلغىر ـ قىيشىق چىقىۋاتىدۇ. 3 كىشى ئاغامچا، تاناڭ ئېلىپ ئوت ئورىغىلى باردۇق.

ھازىر شىرىكلىرىم ئوت باغلاۋاتىدۇ، مەن بولسام قوسىغىمنى يەرگە يېقىپ، تۇنۇگۈنكى ئىشلارنى كېچىككەن بولسىمۇ، دەپتەرگە «قەيت» قىلىۋاتىمەن، تۇنۇگۈن ۋاخىستىر تولوكونىكوپ بىز 6 كىشىنى رازۋېتكىغا ئەۋەتتى (ئۇ مېنى مەنستىمەي «ستودېنت» دەپ چاقىرىدۇ: «ھەي ستودېنت، ئېتىكنىڭ تاقىسى چۈشۈپ قېلىپتۇ. شۇنىمۇ كورمەمسەن؟»). چالا كويگەن بىر يېزىنىڭ يېنىدىن ئوتتۇق. ھاۋا ئىسسىق، ئاتلاردىن تارتىپ ھەممىمىز تەرگە چومگەن. كازاكلارغا يازدىمۇ سوكنو شالۋۇر كىيدۇرۇش ياخشى ئەمەس ـ دە. يېزىدىن چىققاندىن كېيىن بىر خەندەكتە بىرنەچچى ئولۇكنى كوردۇم. نېمىس ئىكەن. پۇتى تىزىغىچە خەندەكنىڭ ئىچىدە، ئوزى ئوگدىسىغا ياتىدۇ. بىر قولى قايرىلىپ دۇمبىسىنىڭ ئاستىدا قېلىپتۇ. يەنە بىر قولى بىر شازا ئوقنى چاڭگاللاۋېلىپتۇ. يېنىدا مىلتىق يوق. دەھشەتە

لىك كورۇنۇپ كەتتى. ھازىر ئۇنى كوز ئالدىمغا كەلتۈرسەم، بەدەنلىرىم مۇزلاپ كېتىدۇ ... ئۇنىڭ تۇرقى شۇنداقكى، گويا پۇتىنى ئېرىققا سالغىلىتىپ بىر ئاز دەم ئالماقچى بولۇپ ئولتۇرۇپ، كېيىن ئوڭدىسىغا يېتىۋالغاندەك. كۆل رەڭ مۇندىر كىيگەن، يېنىدا تومۇر قالپاق، ئۇنىڭ تومۇر ئەسىرى خۇددى پاپروس قەغىزىنىڭ تاماكىنى توساپ تۇرىدىغان جايىغا ئوخشاش غىجىملىنىپ قېلىپتۇ. بۇنداق مەنزىرىگە بىرىنچى قېتىم دۇچكەلگەنلىگىم ئۈچۈن شۇنداق ھاڭ - تاڭ بولۇپ قېلىپتىمەنكى، ئۇنىڭ يۈز - چىرايى ئېسىمدە قالماپتۇ. پەقەت ئۇنىڭ سېرىق ماڭلىيىدا ۋە شىشىدەك قېتىپ قالغان يېرىم - يۇمۇق كوزلىرىدە يوغان سېرىق چۈمۇلىلەرنىڭ ئومىلىشىپ يۈرگەنلىگىنى كوردۇم. كازاكلار ئوتۇپ كېتىۋېتىپ چوقۇنۇپ قويۇشتى. مەن مۇندىرىنىڭ ئوڭ تەرىپىدىكى قان داغلىرىغا قارىدىم. ئوق ئوڭ بېقىنىغا تېگىپ تېشىپ ئوتۇپتۇ. ئوق تېشىپ چىققان سول تەرىپىگە ئوتۇپ قارىسام، قان ئېقىۋېرىپ بىر مۇنچە يەرنى كولاپ كېتىپتۇ ۋە مۇندىرىنىڭ رەسۋاسى چىقىپتۇ.

سەسكىنىپ يېنىدىن ئوتۇپ كەتتىم، مانا ئۇرۇش دېگەن شۇ ئىكەن ...

تىرۇندالىپي دەپ لەقەمى بار باش ئۇرەدىنىڭ كەيپىمىز چۈشكەنلىگىنى كورۇپ، روھسىزنى كوتەرمەكچى بولدى - دە، ئۇياتسىز بىر لەتىپىنى سوزلىگىلى تۇردى، ئەمما ئۇنىڭمۇ لەۋلىرى تىترەيتتى...

يېزىدىن يېرىم چاقىرىم نېرىدا كويۇپ كەتكەن بىر زاۋۇتنى كوردۇق، ئۇستى تەرىپى قارىيىپ كەتكەن خىش تامىلىرى قېلىپتۇ. بىز ئۇدۇل مېڭىشتىن قورقتۇق، چۈنكى يول ئاشۇ كۆل دوۋىسىنىڭ يېنىدىن ئوتەتتى، شۇنىڭ ئۈچۈن ئايلىنىپ

ئوتۇش قارارىغا كەلدۇق. بىز چەت بىلەن مېڭىۋىدۇق، شۇ ھا-
مان ئاشۇ تەرەپتىن بىزگە قارىتىپ ئوق ئېتىشقا باشلىدى. پاك
قىلىپ ئېتىلغان بىرىنچى ئوق مېنى ئىگەردىن چۇشۇرۇۋېتىشكە
تاس قالدى (بۇ ئۇيات ئىش بولدى!). مەن ئىگەرنىك قېشى-
نى مەھكەم تۇتۇۋېلىپ ئىختىيارسىز ئىڭىشىۋالدىم - دە، تىزگىنى
سىلكىدىم. بىز ھىلىقى نېمىسنىك ئولۇگى ياتقان خەن-
دەكنىك يېنى بىلەن يېزا تەرەپكە ئېتىمىزنى چاپتۇردۇق، ئېر-
سىمىزگە كېلىپ قارىساق، يېزىنىمۇ ئارقىدا قالدۇرۇپ كېتىپتۇق.
كېيىن يەنە ئاتنىك بېشىنى بۇرىدۇق. بىز ئالدىراش ئاتتىن
چۇشۇپ، ئاتلارنى ئىككى كىشىگە قالدۇرۇپ، توتەيلەن ھىلىقى
خەندەك تەرەپكە كەتتۇق. ھەممەيلەن ئىگىشىپ، خەندەكنىك
ئىچى بىلەن ماڭدۇق. يىراقتىنلا ئولگەن نېمىسنىك كالتا قۇن-
چىلىق ساغۇچ ئوتۇك كىيگەن پۇتلىرىغا كوزۇم چۇشتى، پۇتلىرى
تىزىغىچە پۇكۇلۇپ قاپتۇ. مەن، ئۇخلاۋاتقان ئادەم بولسا،
ئويغىنىپ قالمىسۇن دېگەندەك، دېمىنى چىقارماي، ئۇنىك يې-
نىدىن قورقۇپ ئارانلا ئوتتۇم. ئاستىدىكى كوپ - كوك ھول
ئوت چەيلىنىپ كەتكەن ئىدى...

بىز خەندەكنىك ئىچىدە بېكىنىپ ياتتۇق؛ بىر نەچچە
مىنۇتتىن كېيىن كويگەن زاۋۇتنىك خارابىسى ئارقىسىدىن 9
نېمىس ئاتلىق ئەسكىرى ئارقا ئارقىدىن تىزىلىشىپ چىقتى...
مەن ئۇلارنى كىيىمىدىن سېزىۋالدىم. ئوفىتسېر ئالدىغا ئوتۇپ
ئاۋازىنىك بېرىچە ۋاقىراپ، بىر نىمىلەرنى دېدى، ئۇلارنىك
ئەترىدى بىز تەرەپكە ئات چاپتۇردى. شىركىلىرىم مېنى ئوت
باغلاشقا يارەملەشكەن دەپ چاقىرىشۋاتىدۇ، مەن شۇ تەرەپكە
ماڭدىم.

30 - ئاۋغۇست

مەن بىرىنچى قېتىم ئادەمگە قارىتىپ ئوق ئاتقانلىغىمنى سوزلەپ بەرگۈم كېلىدۇ. بۇ چاغدا نېمىس ئاتلىقلىرى ئۈستىمىزگە ئات چاپتۇرۇپ بېسىپ كەلگەن ئىدى (ئۇلارنىڭ يېشىلغا مايىل كوك مۇندىرلىرى، سالما تېرىسىدەك گۈلدار پارقىراق مىس تۇگمىلىرى، كانايىنىڭ ئاغزى شەكلىدىكى پارقىراق مىس قالپاقلىرى، بايراقچىسى لەپىلدەپ تۇرغان نەيزىلىرى ھىلىمۇ كوز ئالدىمدىن كەتمەيدۇ).

ئۇلارنىڭ ھەممىسى قارا تورۇق ئات مىنگەن ئىدى. مەن نىمىشقىدۇ، خەندەكنىڭ قىرىغا قارىغان ئىدىم، كىچىككىنە زۇمرەت قوڭغۇزغا كوزۇم چۈشتى. قوڭغۇز كوز ئالدىمدا يوغىناپ، بارا - بارا بىر ھەيۋەت مەخلۇققا ئايلاندى. ئۇ ھەيۋەتلىك دىۋىدەك ئۇمىلەپ، ئوت - چوپلەرنى تەۋرىتىپ، چالمىغا تىرەپ تۇرغان جەينىگىمنىڭ تۈۋىگە كەلدى، ماشىنكا گىمناستيوركامنىڭ يېڭىغا ياماشتى، بىردەمدىلا مىلتىقنىڭ ئۇستىگە ئۇمىلەپ چىقتى، ئاندىن كېيىن مىلتىقنىڭ تاسمىسىغا ئوتتى. مەن ئۇنىڭ ساياھىتىگە مەھلىيا بولۇپ كېتىپتىمەن. توساتتىن ئورەدىنىڭ تۈۋىدا-لېينىك: «ئاتمامسىلەن، نىمە قاراپ تۇرىسىلەن؟» دىگەن ئاۋازى زىنى ئاڭلاپ چوچۇپ كەتتىم.

مەن جەينىگىمنى يەرگە مەھكەم تىرەۋالدىم، سول كوزۈمنى قىستىم، يۇرىگىم ھىلىقى زۇمرەت قوڭغۇزغا ئوخشاش، بارغانسېرى ئىششىپ كېتىۋاتقانلىغىنى ھىس قىلدىم. مىلتىقنىڭ نىشانغا ئېلىش ھالقىسى ئىچىدە يېشىل كوك مۇندىرنىڭ قارىسى كورۈندى، ئاشۇ نىشانغا ئېلىش ھالقىسى تىترەپ تۇراتتى، تىرۇنداللىي يېنىمدا تۇرۇپ ئوق چىقاردى. مەن تەپكىنى باستىم

ۋە ئاتقان ئوقۇمنىڭ ۋىژىلداپ ئۇچۇپ كەتكەنلىگىنى ئاڭلىدىم. ئېھتىمال، نىشانىنى پەسرەك ئالغان ئوخشايمەن. ئوق قاڭقىپ چالمىلارغا تېگىپ چاڭ توزىتىۋەتتى. ئادەمگە قارىتىپ ئاتقان بىرىنچى ئوقۇم شۇ ئىدى. مەن ھېچنىمىنى نىشانغا ئالماستىن، ئالدىمدا نېمە بارلىغىنى كورمەستىن بىر شازا ئوقنى ئېتىپ تۇگەتتىم. ئاخىرقى قېتىم زاتۇورنى شاراقلىتىپ كوردۇم، ئوق تۇگەپ كەتكەنلىگى خىيالىمغا كەلمەپتۇ، پەقەت شۇ چاغدىلا نېمىسلارغا قارىدىم. ئۇلار بايىقىدەكلا تىزىلىشىپ ئارقىسىغا قايتىشقان ئىدى. ئوفىتسىر ئەڭ ئارقىدا كېتىۋاتاتتى. ئۇلار يەنە و كىشى ئىدى. مەن ئوفىتسىر مىنگەن قارا تورۇق ئاتنىڭ ساغرىسىنى ۋە بېشىدىكى تومۇر قالپاقنىڭ مىستىن قىلىنغان پارقىراق ئۇچلىرىنى كورۇپ تۇردۇم.

2 - سېنتەبىر

تولىستوينىڭ «ئۇرۇش ۋە تىنچلىق» رومانىدا شۇنداق بىر جاي بار: تولستوي بىر بىرىگە دۇشمەن ئىككى ئارمىيە ئوتتۇرىسىدىكى چېگرا توغرىسىدا، يەنى تىرىكلەرنى ئولۇكلەردىن ئايرىپ تۇرغان نامەلۇملۇق سىزىقنى توغرىسىدا سوزلەيدۇ. نىكولاي روستوپ ① خىزمەت قىلغان ئىسكادىرون ھۇجۇمغا ئوتىدۇ، شۇ چاغدا روستوپ ئاشۇ سىزىقنى خىيالىدا چامىلاپ كوردۇ. رومانىنىڭ ئاشۇ يېرى بولۇپمۇ بۇگۈن ماڭا روشەنلىشىپ، ئېسىمگە كەلىپ قالدى، چۈنكى بۇگۈن تاڭ ۋاقتىدا نېمىس ئاتلىقلىرىغا ھۇجۇم قىلغان ئىدۇق ... ئۇلارنىڭ قىسىملىرى ئۇستۇن ئورۇندىكى توپچى قىسىملارنىڭ يارىدىمىدە ئەتىگەندىن بۇيان بىزنىڭ پىيادە ئەسكەرلىرىمىزنى ئارقىغا قىسىر

① نىكولاي روستوپ ــ «ئۇرۇش ۋە تىنچلىق» رومانىدىكى پېرسونا ژ ــ ت.

تاپ كەلمەكتە ئىدى. مەن بىزنىڭ سولداتلىرىمىزنىڭ ــ بۇلار 241- ۋە 273 ــ پىيادە ئەسكەر پولكلىرى بولسا كېرەك ــ قاچ قاچقا چۇشۇپ قالغانلىغىنى كوردۇم. بۇنىڭ سەۋەۋى شۇكى، ئىككى پولك توپچى قىسىملارنىڭ يار-دىمىگە ئىگە قىلىنماستىنلا، ئورۇنسىز ھۇجۇمغا سېلىنغان، نەتىجىدە دۇشمەننىڭ كۇچلۇك ئوت ئېچىشىغا ئۇچراپ، تەخمىنەن ئۇچتىن بىر قىسمى نابۇت بولغان، شۇنىڭ بىلەن روھىي چۇشكۇنلۇك باشلىنىپ قاچ ــ قاچ باشلانغان. بىزنىڭ پىيادە ئەسكەرلىرىمىزنى نېمىس ئاتلىقلىرى قوغلاپ كەلمەكتە ئىدى. شۇ پەيتتە بىزنىڭ تار ئورمان يولىدا تۇر-غان زاپاستىكى پولكىمىز ئىشقا سېلىندى. بۇ ئىش خۇددى بۇ-گۇن بولغاندەكلا ئېسىمدە تۇرۇپتۇ، بىز سەھەر سائەت 2 دىن ئاشقاندا تىشۇنچى يېزىسىدىن چىقتۇق. تاڭ قاراڭغۇسى قويۇق-لاشتى. قارىغاي دەرەخلىرى بىلەن سۇلۇ ئاشلىقلىرىنىڭ ئوت-كۇر ھىدى گۇپۇلدەپ پۇرايتتى، پولك يۇز يۇزدىن بولۇن-مىلەرگە بولۇنۇپ كېتىۋاتاتتى. يولدىن سولغا بۇرۇلۇپ، ئاش-لىق ئېتىزلىرى بىلەن ماڭدۇق. ئاتلار پىشقىرىپ مېڭىشاتتى، سۇلۇغا چۇشكەن شەبنەمنى تۇياقلىرى بىلەن چاچراتاتتى.

ئۇستىمىزدە شىنېل تۇرۇقلۇق بىرئاز توڭلىدۇق. پولك ئېتىزلىق بىلەن ئۇزاق سۇرۇلۇپ ماڭدى، ئاردىدىن بىر سائەت ئوتكەندىن كېيىن بىر ئوفىتسېر ئات چاپتۇرۇپ كەلدى ــ دە، كوماندىرغا ئىشتاپتىن بۇيرۇق ئېلىپ كەلدى. ياشانغان كومان-دىرىمىز نارازى ئاھاڭدا كوماندا بەردى، شۇنىڭ بىلەن پولك توپ ــ توغرا ئورمانغا بۇرۇلدى. ۋىزۇۋوتنىڭ سەپلىرى تار يولغا پاتماي تىقىلىپ قالدى. بىزنىڭ سول تەرىپىمىزدە نەدىدۇ، بىر يەردە جەڭ يولۇۋاتقانلىغى ئاڭلىنىپ تۇراتتى. گۇلدۇرلەشلەرگە

قارىغاندا، نېمىسلار نۇرغۇن مىقداردا توپ ـ زەمبىرەكلەرنى ئىشقا سالغان ئوخشايدۇ. توپ ئاۋازلىرى ئۈزگىرىپ تۇراتتى؛ گويا ئۇستىمىزدىكى خۇشبۇي قارىغاينىڭ بەرگىلىرى كويۇۋاتقاندەكلا تۇيۇلۇپ كەتتى، بىز كۈن چىقىقانغا قەدەر قۇلىغىمىزنى دىڭ تۇتۇپ تۇردۇق. كېيىن «ھۇررا!» دېگەن بوشاڭ، ئېچىنىشلىق بىر ئاۋاز تىترەپ چىقتى ـ يۇ، شۇ ئاندىلا جىمىپ قالدى. ئارقىدىنلا تا ـ تاتلاپ ئېتىلغان پىلىموت ئوقلىرى بۇ جىمجىتلىقنىڭ باغرىنى تېشىپ ئوتتى. شۇ دەقىقىدە پىكرىم قالايمىقانلىشىپ كەتتى؛ شۇ مىنۇتتا كوز ئالدىمدا پەقەت بىرلا نەرسە ــ سەپ تارتىپ ھۇجۇمغا ئوتكەن پىيادە قىسىملىرىمىزنىڭ سان ساناقسىز يۇمىلاق قىيافىلىرى رۇشەن نامايان بولدى.

مەن قاسقىنى چەلپەكتەك ماش رەڭشەپكە كىيگەن، پۇتىغا كىيىۋالغان كالتا قونچىلىق سولداتچە قوپال ئوتۇگى بىلەن كۈز پەسلىدىكى يەرنى شىلىپلىتىپ دەسسەپ كېتىۋاتقان مۇكچەيگەن گەۋدىلەرنى كوردۇم ۋە شۇ تەرگە چومۇلگەن تىرىك ئالدەملەرنى ئولۇككە ئايلاندۇرۇۋاتقان نېمىس پىلىموتلىرىنىڭ خىخىلدىغان كۈلكىسىنى ئاڭلاپ تۇراتتىم. ئىككى پولك مىلتىغىنى تاشلاپ، ئالاقزادە بولۇپ قېچىشاتتى. بىر پولك نېمىس ئاتلىقلىرى ئۇلارنىڭ يەلكىلىرى ئۇستىدەقوغلاپ كېتىۋاتاتتى. بىز نېمىسلارنىڭ يان تەرىپىدە، 300 سارجىن كېلىدىغان يەردە ئىدۇق، كوماندا بېرىلدى. بىز دەرھال سەپكە تىزىلدۇق. مەن پەقەت ئادەمنى تىزگىنلەيدىغان سوغاققىنا بىر سوزنى ــ «مارش ـ مارش!» دېگەن كوماندىنى ئاڭلىدىمۇ، شۇنىڭ بىلەن ھەممىمىز ئوقتەك ئۇچۇپ كەتتۇق. ئېتىمنىڭ قۇلىغى شۇنچىلىك چاپلىشىپ قالغانكى، قول بىلەن ئاجرىتىش مۇمكىن ئەمەستەك

ئىدى. ئارقامغا قايرىلىپ قارىسام ــ ئەڭ ئارقىدا پولك كو-
ماندىرى بىلەن ئىككى ئوفىتسىر كېلىۋاتىدۇ. تىرىكلەر بىلەن
ئولۇكلەر ئوتتۇرىسىدىكى سىزىق ئەنە شۇ ئىكەن ــ دە. ئۇچىغا
چىققان تەلۈبلىك ئەنە شۇ ئىكەن!

نېمىس ئاتلىقلىرىنىڭ سېپى بۇزۇلدى، ئۇلار ئارقىغا
قايتماقتا. يۈز بېشى چېرىنسوپ كوز ئالدىمدىلا بىر نېمىس
ئەسكىرىنى قىلىچ بىلەن چېپىپ تاشلىدى. 6 ــ بولۇنمىدىن بىر
كازاك بىر نېمىسنى قوغلاپ بېرىپ، خۇددىنى يوقاتقان هالدا
ئۇنىڭ ئېتىنىڭ ساغرىسىغا قىلىچ ئۇرغانلىغىنى كوردۇم. قە-
لىچنى هەر بىر ئۇرغاندا ئاتنىڭ ساغرىسىدىن بىر پارچە تېرە
شىلىنىپ چۈشەتتى... ياق، بۇ بىر ئەخمىقانىلىك! بۇنى نېمە
دىسە بولار، ئات يوق! قايتىپ كەلگەندىن كېيىن چېرىنە-
سوپنى كوردۇم ــ ئۇ هازىر ئات ئۈستىدە ئەمەس، ئادەم ئول-
تۇرۇپ كېلىپ، ماڭا ئەمدى خاتىرجەم قارتا ئويناۋاتىدۇ.
پىكىر ــ خىيالنى قارتتا، كەيپى خوش. يۈز بېشى چېرىنسوپ تې-
خى كوپ ئىشلارنى قىلىدۇ، قابىلىيەتلىك ئادەم!

4 ــ سېنتەبىر

بىز دەم ئېلىۋاتىمىز. 2 ــ كورپۇسنىڭ 2 ــ دىۋىزىيىسى
فۇرونتقا قاراپ ئالغا ئىلگىرىلەپ بارماقتا. كوبىلىنو دېگەن جايدا
تۇرۇۋاتىمىز، بۈگۈن ئەتىگەن 11 ــ ئاتلىق دىۋىزىيىنىڭ
قىسىملىرى هەمدە ئورال كازاكلىرى بىز تۇرغان جايدىن ئوتۇ-
شەتتى، غەرپتە جەڭ بولۇۋاتىدۇ. گۈلدۇرلىگەن ئاۋاز ئۈزلۈكسىز
ئاڭلىنىپ تۇرۇپتۇ. چۈشلۈك تاماقتىن كېيىن قىسىملار دوختۇر-
خانىسىغا باردىم. مەن بارغان چاغدا هارۋىلاردا يارىدارلارنى
ئېلىپ كېلىشتى، سانىتارلار 4 چاقلىق هارۋىدىن يارىدارلارنى

چۆشۈرۈۋېتىپ، غېمىدە يوق كۈلۈشۈۋاتاتتى، يېقىنراق باردىم. چوقۇر، ئۇزۇنتۇرا بىر سولدات سانتارنىك ياردىمى بىلەن ھارۋا ئۈدىن چۈشۈۋېتىپ، بىردەم ۋاي - ۋايلايتتى، بىردەم ھېچنېمە دىيالمىدى. «مانا قارا، كازاك بالا، — دىدى ئۇ، — ئارقامنى تىتما كاتاك قىلىشۋەتتى، ئوق پارچىلىرى توت يېرىمگە تېگىپتۇ». سانتار ئۇنىڭدىن: «توپ ئوقى ئارقىڭدا پارتلىغانمىدى؟» — دەپ سورىدى. «ئارقامدا پارتلىغىنى يوق، مەن ئۇزۇم ئارقامنى قىلىپ، ھۇجۇمغا ئوتكەن ئىدىم». بىر ھوجرىدىن شەپقەت ھەمشىرىسى چىقتى. مەن ئۇنىڭغا قاراش بىلەنلا ئەزالىرىم تىترەپ، ھارۋىغا يولىنىپ قالدىم. يىلزاۋېتاغا بەكمۇ ئوخشايدىكەن. كوز بىلەن قاش، بۇرۇن بىلەن قۇلاق، يۈز - چىراي، چاچلىرى تامامەن ئوخشاش، ھەتتاكى ئاۋازىنى دىمەمسىز ياكى ماڭا شۇنداق تۇيۇلۇپ كەتتىمۇ؟ مەن ئەمدى ھەر قانداق ئايالنى ئۇنىڭغا ئوخشاتسام ئەجەپلىنەرلىك ئەمەس.

5 - سېنتەبىر

ئاتلارنى ئاغامچا بىلەن باغلاپ كېچە - كۈندۈز بېقىپ چىقتۇق، ھازىر مەن يەنە ئات بېقىشقا بارىمەن. مەن جىسمانى جەھەتتىن بەتچېت بولدۇم. كانايچى ئات ئېگەرلەشكە كاناي چالدى. «شۇ تاپتا ماڭا قالسا كانايچىنى جان دەپ ئېتىپ تاشلايتتىم!...»

× ×

گىرىگورىي مېلىخوپنى يۈز بېشى پولك ئىشتاۋى بىلەن ئالاقە باغلاشقا ئەۋەتتى. گىرىگورىي يېقىندىلاجەڭ بولغان جايدىن ئوتۇپ

كېتىۋېتىپ، تاشيولنىڭ چېتىدە ياتقان بىر كازاكنىڭ ئولۇگىنى كۆرۈپ قالدى. كازاك ئات تۇياقلىرى بىلەن ئۇيۇلۇپ كەتكەن تاشيول ئۇستىگە سېرىق چاچ بېشىنى قويۇپ ياتاتتى. گىرىگورىي ئاتتىن چۈشۈپ بۇرنىنى چىڭ ئېتىۋالدى (جەسەتتىن غەلىتە پۇراق گۇپۇلدەپ پۇراپ تۇراتتى)، ئۇنىڭ يېنىنى ئاختۇردى. شالۋۇرنىڭ يانچۇغىدىن مانا شۇ خاتىرە دەپتىرى، بىر پارچە قېرىنداش ۋە ھەمىيان چىقتى. ئوقدانىنى بېلىدىن يېشىۋالدى، ئاقىرىپ كەتكەن يۇزىگە مۇندا قىلا قاراپ قويدى: يۇزى نەملىشىپ، پۇراشقا باشلاپتۇ. ئىككى چېكىسى ۋە قاڭشىرىنىڭ چوڭىسى ھول، مەخمەلدەك قارىيىپ كەتكەن، پىشانىسىدىكى قېيىپاچ قورۇقلار جانسىز ۋە ئويچان بولۇپ قاپ ـ قارا چاڭ ـ توزاڭغا تولغان ئىدى.

گىرىگورىي ئولۇكنىڭ يانچۇغىدىن چىققان قولياغلىق بىلەن يۇزىنى يېپىپ قويدى ـ دە، ئارقىسىغا پات ـ پات قاراپ قويۇپ، ئىشتاپ تەرەپكە يول ئالدى. دەپتەرنى ئىشتاپتىكى كاتىپلارغا تاپشۇرۇپ بەردى. كاتىپلار يىغىلىشىپ ئۇنى قايتا قايتا ئوقۇپ چىقىشتى. بىراۋنىڭ قىسقىغىنە ئومۇرىنىڭ تەقدىرىنى ۋە دۇنياۋىي زوق ـ ئىشتىياقلىرىنى زاڭلىق قىلىپ كۆلۈشتى.

12

11 ـ ئاتلىق دىۋىزىيە لېشنيوپنى ئىشغال قىلغاندىن كېيىن ستانسلاۋچىك، رادزىۋىللوپ، بىرودى شەھەرلىرىدىن

جەڭ ئارقىلىق ئوتۇپ، 15 ـ ئاۋغۇستتا كامېنكا ـ ستروملىـوۋو شەھىرىنىڭ يېنىدا جەڭگىۋار سەپكە تىزىلدى. ئارقىدا ئارمىيە كېلىۋاتاتتى، ئەڭ مۇھىم ئىستراتېگىيىلىك رايونلارغا پـىيادە ئەسكەرلەر توپلىنىۋاتاتتى، يوللارنىڭ تۈگۈنىگە ئىشتاپلار ئورۇنلىشىۋاتاتتى ۋە ھارۋىلار تىزىلىشىۋاتاتتى، فۇرونت بالتىق دېڭىزىدىن تارتىپ، خۇددى سىرتماقتەك سـوزۇلغان ئىـدى. ئىشتاپلاردا كەڭ كولەمدە ھۇجۇم‌باشلاش پىلانى تۈزۈلۈۋاتاتتى، گېنېرالالار خەرىتىدىن بېشىنى كوتەرمەيتتى، ئالاقىچىلەر ئـات چاپتۇرۇپ، جەڭ توغرىسىدىكى بۇيرۇقلارنى توشۇيتتى، يۈز مىڭ لىغان سولدات ئەجەل تەرەپكە قاراپ يىل ئالغان ئىدى...

رازۋېتچىـكلار دۇشمەننىڭ ناھايىتى زور ئاتلىق قىسىمـ لىرى شەھەرگە قاراپ ئىلگىرىلىمەكتە، دېگـەن خەۋەرنى ئېلىپ كېلىشتى. يـول يېقىسىدىكى دەرەخزارلاردا توقۇنۇشلار بولـۇپ تۇراتتى، كازاك قاراۋۇللىرى دۇشـمەن رازۋېتچىكلىرى بـىلەن ئۇچرىشىپ قېلىپ جەڭ قىلىشاتتى.

گىرېگورىي مېلېخوپ ئاكىسى بىلەن خوشلاشقاندىـن بۇـيان ھەر كۈنى دېگۈدەك ھەربىي يۈرۈشتە بولۇپ، ئۇزىنىڭ خـىيالپەرەسلىك كېسىلىنى توختىتىش ۋە بۇرۇنقى تىنچ ھالىتىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش ئۈچۈن شۇنچە تىرىشقان بولسىمۇ، ئىلاجىنى قىلالمىدى. زاپاستىن كەلگەن ئەڭ كېيىنكى بولۇنمىنى پولكقا قوشۇۋەتتى، بۇ پـولكتىكىلەرنىڭ ھەممىسى ئۈچىنـچى نـوۋەت ئەسكەرلىككە ئېلىنغان كازاكلار ئىدى. شۇلاردىـن بىرسـى ـ كازانىسكايا يېـزا بـازىرىلىق كازاك ئـالېكسەي ئوريۇپىن گـىرىگورىيېنىڭ ۋىزۇۋوتىغا بولۇندى. ئوريـۇپىن ئۈزۈنتۇرا، سـەل مۇكچەيگەن، توۋەنكى ئىڭىكى يوغان، قالماقچە بۇرۇت قويغان ئادەم ئىدى؛ ئۇنىڭ شادىمان، قورقۇمسىز كوزلىرى دائىم كۈـ

لۇپ تۇراتتى؛ ياش ـ قورامغا قارىماستىن، بالدۇرلا توپە چېچى توكۇلۇپ، سىدام بولۇپ قالغان، پەقەت دوقا بېشىنىڭ ئىككى تەرىپىدىلا شالاڭ سېرىق چاچلىرى هورپىيىپ تۇراتتى. كازاكلار دەسلەپكى كۈندىن تارتىپلا ئۇنىڭغا كوكۇلا چاچ دەپ لەقەم قويۇشتى.

بىرودى يېنىدا بولغان جەڭدىن كېيىن پولك بىر كېچە-كۈندۈز دەم ئېلىشتى. گىرىگورىي كوكۇلا چاچ بىلەن بىر ئويگە چۈشكەن ئىدى. ئۇلار گەپ تەگشىپ قالدى.

ـــ سەن، مېلېخوپقا نداقتۇر لاتىدەك بوش‌نىمەئىكەنسەن.

ـــ لاتا دېدىڭمۇ؟ ـــ گىرىگورىي قاپىغىنى تۇردى.

ـــ كېسەل ئادەمدەك ئېزىلىپ قېلىپسەن، ـــ دەپ چۈشەندۈردى كوكۇلا چاچ.

ئىككىيلەن ئاتلىرىنى قوزۇقتا باغلاپ يېم ـ خەشەك يىگۈزگەچ مۇخ بېسىپ كەتكەن كونا تامغا يولىنىپ تاماكا چېكىشەتتى. كوچىدا توت توتتىن تىزىلىپ ماڭغان ئاتلىق ئەسكەرلەر ئوتۇپ تۇراتتى، تېخىچە ئېلىپ كېتىلمىگەن ئولۇكلەر تام تۈۋىدە يېتىشاتتى (ئاۋستىرىيىلىكلەرنىسۇرۇپ چىققان مەزگىلدە مۇشۇ چەت كوچىلاردا جەڭ بولغان ئىدى)، ئوت كەتكەن يەھۇدىلەر ئىبادەتخانىسىنىڭ خارابىسىدىن پىرقىراپ چىققان تۈتۈن قانىسىق پۇراق تارىتاتتى. كەچ كىرىش ئالدىدا ئۇپۇق رەڭدار ئەتلەستەك تۇس ئالغان بىر پەيتتە شەھەر خارابىلىرى مۇدھىش مەنزىرە هاسىل قىلغان ئىدى.

ـــ مەن ناهايىتى ساغلام، ـــ دېدى گىرىگورىي كوكۇلا چاچقا قارىماستىن، ئاندىن يەرگە شارتتىدە تۈكۈردى.

ـــ يالغان سوزلىمە! كورۇپ تۇرىمەنغۇ.

ـــ نىمىنى كورۇپ تۇرىسەن؟

— سېنى ۋەھىمە بېسۋاتامدۇ، ماڭقا؟ ئولۇمدىن قورقۇۋاتامسەن؟

— سەن دوت ئىكەنسەن، — دىدى گىرىگورىي نەپرەت بىلەن، ئاندىن كوزىنى قىسىپ تىرناقلىرىغا قارىدى.

— ئېيتقىنا، سەن ئادەم ئولتۇردىڭمۇ؟ — دەپ سورىدى كوكۇلا چاچ گىرىگورىيغا سىناق نەزىرى بىلەن قاراپ.

— ئولتۇردۇم، قانداق؟

— كوڭلۇڭ غەش بولمىدىمۇ؟

— غەش بولۇش؟ — گىرىگورىي مىيىغىدا كۈلدى.

كوكۇلا چاچ قىلىچىنى غىلاپتىن چىقاردى.

— كاللاڭنى چېپىپ تاشلايمۇ؟

— ئاندىن كېيىنچۇ؟

ئولتۇرمەن، ئۇھمۇ تارتىپ قويمايمەن، مەندە رەھىم — شەپقەت دېگەن نەرسە يوق! كوكۇلا چاچنىڭ كوزلىرى كۈلۈپ تۇرسىمۇ، ئەمما گىرىگورىي ئۇنىڭ ئاۋازىدىن ۋە بۇرنىنىڭ توشۇكلىرى يىرتقۇچ ھايۋاننىڭكىدەك تىترەپ تۇرۇشىدىن جىددى سوزلەۋاتقانلىغىنى چۈشەندى.

— سەن ۋەھشى، تەلۋە ئادەمسەن، — دىدى گىرىگورىي كوكۇلا چاچنىڭ يۈزىگە تىكىلىپ قاراپ.

— سەندە يۈرەك يوق ئىكەن، باكلانوپچە قىلىچ ئۇرۇشىنى بىلەمسەن؟ مانا قارا!

كوكۇلا چاچ باغچىدا ئوسكەن بىر تۈپ قېرى قېيىن دەرىخىنى تاللىدى ـ دە، كوزى بىلەن مولچەللەپ تۇرۇپ ئۇدۇللا قېشىغا باردى. ئۇنىڭ تومۇرلىرى پولتىيىپ تۇرغان، كۇرجەكتەك كەڭ ئالقانلىق ئۇزۇن قوللىرى مىدىر قىلماستىن ئېسىلىپ تۇراتتى.

ـــ مانا قارا!

ئۇ قىلىچنى ئاستا كوتىرىپ، زوكۇنىيىپ تۇرۇپ، قارام كۈچ بىلەن يانتۇ قىلىپ بىرنى چاپتى. قېيىن دەرىخى يەردىن ئىككى گەز ئىگىزلىكتە چورتلا كېسىلىپ غۇلاپ چۈشتى، شاخلىرى ئەينەكسىز دەرىزە راملىرىغا تېگىپ، ئوينىك تېمىنى سىپىلاپ يەرگە يىقىلدى.

ـــ كوردۇڭمۇ؟ ئۇگىنىۋال. باكلانوپ دىگەن ئاتامانىنى ئاڭلىغانمىدىك؟ قىلىچىنىك ئويمان سىزىغىغا سىماپ قۇيدۇرغان، ئۇنى ھەر قانداق ئادەم ئۈزۈپ كوتىرەلمەيدۇ. بىر چاپسا بارمۇ، ئاتىنى ئىككى نىمتە قىلىپ تاشلايدۇ، مانا شۇنداق!

گىرىگورىي قىلىچ ئۇرۇشنىك مۇرەككەپ ئۇسۇلىنى ئۇزاققىچە ئۇگىنەلمىدى.

ـــ ئۇزەك كۆچلۈك، ئەمما قىلىچ ئۇرۇشقا ئېپىك يوق ئىكەن. مانا مۇنداق قىلىش كېرەك، ـــ كوكۈلا چاچ بىر قۇر ئۇگەتتى. ئۇ مۇدھىش كۈچ بىلەن نىمىنى نىشانغا ئالسا، قىلىچ قېيپاش بېرىپ چورتلا كېسىپ تاشلايتتى.

ـــ ئادەمنى يۇرەكلىك بىلەن چېپىۋەر، بەدىنى يۇمشاق بولىدۇ، ئادەم دىگەن خېمىرغا ئوخشاش نەرسە، ـــ كوكۈلا چاچ ئۇگىتىپ تۇرۇپ كوزلىرى بىلەن كۈلەتتى، ـــ سەن نىمىشقا، قانداق، دەپ ئويلاپ تۇرما، سەن ـــ كازاكسەن، سېنىك ۋەزىپەك ـــ سوراپ تۇرماستىنلا چېپىش، جەڭدە دۈشمەننى ئولتۇرۇش مۇقەددەس ئىش. سەن ئولتۇرگەن ھەربىر دۈشمەن ئۈچۈن خۇدا بىر گۇناھىڭنى كەچۈرىدۇ، خۇددى يىلاننى ئولتۇرسە ساۋاپ بولغاندەك. ھايۋانلارنى، مەسىلەن، موزاينى ياكى باشقا جاندارلارنى بىكاردىن بىكار ئولتۇرۇشكە بولمايدۇ، ئەمما ئادەمنى قىر، يوقات، ئادەم دىگەن يارىماس، ئىپلاس

نەرسە... ئۇ يەر يۈزىنى بـۇلغاپ بەدبۇي قىلىدۇ، سېسىق يەر مەدىنىدەك نەرسە.

ــ ئۇ گىرىگورىينىڭ ئېتىراز بىلدۈرۈشىگە قارىماستىن، كوزلىرىنى چىملىدىتىپ ئۇن چىقماي تۇرۇۋەردى.

گىرىگورىي ھەممە ئاتلارنىڭ كوكۇلا چاچتىن قورقىدىغانلىغىنى سېزىپ ھەيران قالدى. ئەگەر كوكۇلا چاچ ئوقۇرىنىڭ يېنىغا كەلسە، ئاتلار قۇلاقلىرىنى دىڭ تۇتۇپ، گويا قېشىغا ئادەم ئەمەس، يىرتقۇچ كېلىۋاتقاندەك بىر يەرگە يىغىلىشۋالاتتى. ستانسىلاۋچىك شەھىرىنىڭ يېنىدىكى ئورمانلىق ۋە ساسلىق جايلاردىن ھۇجۇمغا ئوتكەندە كازاكلار ئاتتىن چۈشۈشكە مەجبۇر بولدى. ئاتنى يېتىلىگۈچىلەر چۈلۈۋۇرىنى قولىغا ئېلىپ، ئاتلارنى پاناراق جايغا ئېلىپ باردى. شۇ چاغدا كوكۇلا چاچقىمۇ ئات يېتىلەش نوۋىتى كەلگەن ئىدى، ئەمما ئۇ بۇ ئىشنى قەتئى رەت قىلدى.

ــ ئوريۇپىن، بۇ نىمە قىلغىنىڭ، ئىتنىڭ بالىسى، نېمىشقا ئوز بېشىمچىلىق قىلىسەن؟ نېمىشقا ئاتلارنى ئالمايسەن؟ــ دەپ ۋىزۋوت ئورەدىنكى ئۇنىڭ ئالدىغا باستۇرۇپ كەلدى.

ــ ئاتلار مەندىن قورقىدۇ. خۇدا ھەققى شۇنداق!ــ دىدى ئۇ كۇلگۈنچەك كوزلىرىنى ئېلىپ قېچىپ.

ئۇ ھېچقاچان ئات يېتىلىگۈچى بولغان ئەمەس، ئەمما ئوزىنىڭ ئېتىغا ئوبدان مۇئامىلە قىلاتتى، غەمخورلۇق بىلەن دۇمبىسىنى سلايتتى، ئەمما گىرىگورىي ھەمىشە شۇنى سېزىپ يۇرەتتىكى، ئۇ ئېتىنىڭ قېشىغا كەلگەندە، ھەتتا ئىككى قولىنى ئىككى يوتىسىغا مەھكەم چاپلاپ، مىدىرلاتمىسىمۇ، ئېتى تىپىرچىلاپ، ئەزايى تىترەپ كېتەتتى.

ـــ هەي خوشامەتچى، ئېيتقىنا، نىمىشقا ئاتلار سەندىن قورقىدۇ؟ ـــ دەپ سوردى بىر كۈنى گىرىگورىي.

ـــ كىم بىلىدۇ، ـــ كوكۈلا چاچ مۇرىسىنى قىستى، ـــ مەن ئاتلارنى تولىمۇ ئايايمەن.

ـــ مەس ئادەمنىڭ ئاغزى پۇراپ تۇرىدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن قورقىدۇ، ئەمما سەن ساق.

ـــ مېنىڭ يۇرىگىم تاشتەك، ئاتلار بۇنى سېزىدۇ.

ـــ سەندە بورىنىڭ يۇرىگى بار، بەلكىم ھېچنىمە يوق دېسەمۇ بولىدۇ. ئۇنىڭ ئورنىدا تاش بار.

ـــ بەلكى شۇنداقتۇر، ـــ كوكۈلا چاچ دەرھاللا ماقۇل تاپتى.

كامېنكا ـ سترومىلوۋو شەھىرىنىڭ بوسۇغىسىدا 3 ـ ئۆزۈوتنىڭ ھەممە كازاكلىرى ئۆزۈوت ئوفىتسېرى بىلەن رازۋېتكىغا چىقىشتى: بىر كۈن بۇرۇن دۇشمەن تەرەپتىن قېچىپ ئوتكەن بىر چېخ، ئاۋستىرىيە قىسىملىرىنىڭ قەيەرگە جايلاشقانلىغىنى ۋە گوروشى ـ ستاۋېتسكى سىزغى بويلاپ قايتۇرما ھۇجۇم باشلاشنى مولچەر قىلىۋاتقانلىغىنى قوماندانلىققا مەلۇم قىلدى؛ شۇنىڭ ئۈچۈن دۇشمەن قىسىملىرىنىڭ ئىلگىرىلەپ كېلىش ئېھتىمالى بولغان يولنى ھەر دائىم كۈزىتىپ تۇرۇش تەلەپ قىلىناتتى؛ شۇ مەقسەت بىلەن ئۆزۈوت ئوفىتسېرى ئاشۇ ئۆزۈوتنىڭ ئورەدىنىگى بىلەن 4 كازاكنى ئورمانىنىڭ ياقىسىغا قويدى، ئۇزى بولسا قالغان ئادەملەر بىلەن دوڭنىڭ ئارقىسىدىن كورۇنگەن ئوگزىسى كاھىش بىلەن يېپىلغان يالغۇز ھېر ئىمارەت تەرەپكە يول ئالدى.

ئورمان ياقىسىدىكى ئۇچىلۇق پەشتىغى چوقچىيىپ تۇرغان كىچىككىنە كونا ئىبادەتخانىنىڭ يېنىدا گىرىگورىي مېلېـ

خوپ، ئورەدىنىك، ياش كازاكلاردىن ــ سىلانتېپ، كوكولا چاچ ۋە مىشكا كوشۇۋىلار قالدى.

ــ بالىلار، ئاتتىن چۈشۈڭلار، ــ دەپ بۈيرۇق قىلدى ئورەدىنىك، ــ كوشۇۋي، سەن ئاتلارنى ئاۋۇ قارىغايلارنىڭ ئارقىسىغا ئېلىپ بار، ھە ــ ھە، ئاشۇ قېلىن قارىغايلارنىڭ ئارقىسىغا.

كازاكلار قۇرۇپ ئۇشتىلىپ كەتكەن قارىغاينىڭ ئاستىدا يېتىپ تاماكا چېكىشتى، ئورەدىنىك دۇربۇننى كوزىدىن ئالماي قارىپ تۇراتتى. ئۇلاردىن 10 قەدەم يىراقلىقتا يېغىۋلىنىپغان، دانلىرى توكۇلۇپ كەتكەن بۇغدايلار دولقۇنلىنىپ تۇراتتى. دانلىرىنى شامال ئۇچۇرۇپ كەتكەن پۇچەك باشاقلار مۇكچەيىپ، ھەسرەت بىلەن شۇنىرلاپ تۇراتتى. كازاكلار باش ئۇچى يوق پاراڭ بىلەن يېرىم سائەتچە يېتىشتى. شەھەرنىڭ ئوق تەرىپەرەك بىر يەردە توختاۋسىز ئېتىلىپ تۇرغان توپ ئاۋازلىرى ئاڭلىناتتى، گىرىگورىي ئومىلەپ ئېتىزلىققا كىردى، دانلىرى تولۇق باشاقلارنى تالىلىۋالدى ــ دە، ئۇنى ئالىقىندا ئۇۋلاپ پاكىزلىدى، ئاندىن تاشتەك قېتىپ كەتكەن دانلارنى چاينىشقا باشلىدى.

ــ ئاۋستىرىيىلىكلەر! ــ دىدى ئورەدىنىك ئاۋازىنى پەس چىقىرىپ.

ــ قەيەردە؟ ــ دەپ سورىدى سىلانتېپ چوچۇپ.

ــ ئەنە، ئورماندىن چىقىشىۋاتىدۇ. ئوق تەرەپكە قارا!

بىر توپ ئاتلىقلار يىراقتىكى ئورماننىڭ ئېچىدىن چىقىشتى. ئۇلار توختاپ، دەرەخلەر ئارىسىدىكى دالىنى كوزدىن كەچۈرۈپ، ئاندىن كازاكلار تەرەپكە يول ئېلىشتى.

— مېلىخوپ! — دەپ قىچقاردى ئورەدنىك.

گىرىگورىي ئومىلەپ قارىغاينىڭ تۈۋىگە بېرىۋالدى.

— يېقىنراق كەلگەندە، بىر يولى تەڭ ئوق چىقىرىمىز. مىلتىقنى تەييارلاڭ! قىلىپ تۇرۇڭلار، يىگىتلەر! — دەپ پىچىرلىدى ئورەدنىك ساراسىمگە چۈشۈپ.

ئاتلىقلار ئوڭ تەرەپتىن ئات سېلىپ، ئاستا كېلىشەتتى. 4 كازاك قارىغايىنىڭ ئاستىدا دېمىنى چىقارماي، جىم يېتىشاتتى.

— ئاۋۇخت، كاپرال! — دىگەن ياش بىرسىنىڭ جاراڭلىق ئاۋازىنى شامال ئۇچۇرۇپ ئېلىپ كەلدى.

گىرىگورىي بېشىنى سەل - پەل كوتەردى؛كوكسىگە كالۋۇتون بۇغۇچ تىكىلگەن چىرايلىق كالتە كەمزۇل كىيىگەن 6 ۋېنگىر ئاتلىقلىرى زىچ بولۇپ كېلىۋاتاتتى. سېمىز قارا ئات مىنگەن، قولىدا كالتە بەش‌ئاتار مىلتىغى بار ئەڭ ئالدىدىكى بىرسى پەس ئاۋاز بىلەن كۈلدى.

— تەپكىنى باس! — دىدى ئورەدنىك.

پاڭ - پاڭ - پاڭ! — ئوقلار باراۋەر ئېتىلدى.

پۇڭ - پۇڭ - پۇڭ! — قىلغان ئەكس سادا ئارقا تەرەپتىن كەلدى.

— نىمە قىلغىنىڭلار بۇ؟ — چوچۇپ‌ۋاقىرىۋەتتى قارىغايلىق ئىچىدىن كوشېۋوي، ئاندىن ئاتلارنى ئىسقىرتتى. — تىر - ر - ر، لەنىتى! غالجىرلىشىپ قالدىڭمۇ؟ ھارامزادە! ئۇنىڭ ئاۋازى جاراڭلاپ قاتتىق چىقتى.

ئاتلىقلار زەنجىرەك تارىلىپ زىرائەتنىڭ ئىچى بىلەن قېچىنىشقا باشلىدى. ھىلىقى سېمىز قارا ئات مىنىپ ئالدىداماڭغان بىرسى ئاسمانغا قارىتىپ ئوق ئاتتى، ئەڭ كەينىدە قالغان

بىرسى ئاتنىڭ بوينىغا ئېگىشىپ، ھە دەپ ئارقىسىغا قارايتتى، سول قولى بىلەن شەپكىسىنى تۈتۈۋالغان ئىدى.

ئەكە ئاۋال كوكۇلا چاچ ئورنىدىن چاچراپ تۇردى ـ دە، مىلتىغىنى قاپ بەلدىن تۈتۈپ، بۇغدايلىق ئارىسىدا ئۇيان بۇيان دەسسەپ ئالغا يۈگۈردى، يۈز سارجىن نېرىدا يىقىلغان ئات، پۇتلىرىنى تىپچەكلەپ ياتاتتى، ئۇنىڭ قېشىدا يالاڭباش تاق ۋېنگىر زەخمىلەنگەن تىزىنى سىلاپ تۇراتتى، كازاكلار ئۇسۇتىگە يېتىپ كەلمەستىنلا، ئۇ يىراقتىن بىر نىمىلەرنى دەپ ۋاقىراپ قولىنى كوتەردى، ئۇ يىراقلاپ كېتىۋاتقان شىرىكلىرىگە قاراپ ـ قاراپ قويماتتى.

بۇ ۋەقە شۇنچىلىك تېز بولۇپ ئوتتىكى، كوكۇلا چاچ ئەسىرنى قارىغاينىڭ تۈۋىگە ھەيدەپ كەلگەندىلا، ئاندىن گىنىرال گورىي ھۇشىغا كەلدى.

ــ بېلىكىدىن يەش بۇنى ئۇرۇشقاق! ــ دەپ ۋاقىرىدى كوكۇلا چاچ ئەسىرنىڭ قېلىچىنى قوپاللىق بىلەن تارتىپ.

ئەسىر ئالدىراپ قېلىپ نىمە قىلىشىنى بىلمەي، كۇلۇمسىرىدى. ئۇ خوپ دەپ كەمىرىنى يېشىشكە باشلىدى، بىراق قولى لېرى تىترەپ كەمەرنىڭ توقىسىنى بوشتالماي ئاۋارىچىلىك تارتتى. گىرىگورىي ئاۋايلاپ ئۇنىڭ كەمىرىنى يېشىپ بەردى، شۇ چاغدا ئىگىز بوي، ھاپپا قوۋۇز، قىزىلغان توپە كالپۇگىنىڭ بۇرجىگىدە كىچىككىنە سوگىلى بار ياشقىنا گۈسار ئۇنىڭغا مىنىتەدارلىق بىلەن بېشىنى لىكشىتىپ كۇلۇمسىرەپ قويدى، ئۇ قورال ـ جابدۇقلىرىدىن قۇتۇلغانلىغىغا سويۇنگەندەك بولۇپ، كازاكلاردىن كوزىنى ئالماي، يانچۇغىنى كولاشتۇردى، تېرىدىن قىلىنغان تاماكا خالتىسىنى ئالدى ۋە بىرنەمىلەرنى دەپ كالدىرلاپ، ئىما ـ ئىشارەت بىلەن تاماكا چېكىشكە تەكلىپ قىلدى.

ـــ بىزنى مېھمان قىلىۋاتىدۇ، ـــ دەپ كۈلدى ئورەدىنىك ۋە دەرھاللا قەغەز ئاختۇرۇپ يانچۇغىنى كولىدى.

ـــ قېنى چەتنىك تاماكىسىنى چېكىپباق! ـــ دەپقاقـلىدى سىلانتېپ.

كازاكلار تاماكا ئوراپ چېكىشتى. مۇشتەكتە چېكىدىغان كۈچلۈك تاماكىنىك ئىسى دەرھال مىڭگە چىقتى.

ـــ ئۇنىك مىلتىغى قېنى؟ ـــ دەپ سورىدى ئورەدىنىك تاماكىنى قاتتىق شوراپ.

ـــ مانا، مىلتىغى، ـــ كوكۈلا چاچ يەلكىسىگە ئېسىۋالـغان مىلتىقىنىك سېپىق تاسمىسىنى كورسەتتى.

ـــ بۇنى ئىشتاپقا ئېلىپ بېرىش كېرەك، ئىشتاپتىكىلەرگە بەلكى «تىل» بەك زورۇردۇ. كىم ھەيدەپ باريدۇ، يىگىتلەر؟ـــ دەپ سورىدى ئورەدىنىك يوتىلىپ، ئاندىن ھارغىنكوزلىرىبـلەن كازاكلارغا بىر بىرلەپ قاراپ چىقتى.

ـــ مەن ئېلىپ باراي، ـــ دىدى كوكۈلا چاچتەلەپقىلىپ.

ـــ بولۇپتۇ، ھەيدە.

چىرايىدىن قارىغاندا، ئەسىر چۈشەندى بولغاي، لەۋلـرىنى پۇرۇشتۇرۇپ، ئېچىنىشلىق بىلەن كۈلۈمسىرىدى؛ ئۇزىنى تەمكىن تۇتۇپ، ئالدىراش يانچۇغىنى ئاختۇردى ۋە ئېزىلىپكەتـكەن ھول شاكىلاتنى كازاكلارغا بىر بىرلەپ سۇندى.

ـــ رۇسىن ئىخ... رۇسىن... نىخت ئاۋستىرىتس![1] ـــ دەپ كالدىرلىدى، ئۇ كۈلكىلىك ئىما ـ ئىشارەتلەرنى قىلىپ، ھامان كازاكلارغا ئېزىلگەن خۇش پۇراق شاكىلاتلارنى سۇناتتى.

ـــ يەنە قورالىك بارمۇ؟ ـــ دەپ سورىدى ئورەدىنىك، ـــ سەن بىكارلا كالدىرلاۋەرمە، بەزىبىر سوزۇكنى چۈشەنمەيمىز.

[1] مەن رۇس، ئاۋستىرىيەلىك ئەمەس ـــ ت.

لۇورۇبرت بار؟ پاك ـ پاك بار؟ ـــ ئۇرەدنىك مىلتىق تەپـ كىسىنى بېسىپ كورسەتتى.

ئەسر ئىللا ـ بىللا يـوق دىـگەنـدەك قىلىپ، بېشىنى چايـقىدى.

ـــ يوق! يوق!

ئۇ ھەممە يېرىنى ئاختۇرۇۋىلار، دىگەندەك ئىشارە بىلـ دۇردى. ئۇنىك گوشلۇك يۇزى تىترەپ تۇراتتى.

قانغا بويالغان شىمىنىك تىزىدىكى يىرتىقتىن قان ئا ـ قاتتى، قىزغۇچ بەدىنىنىك شۇلۇنگەن يېرى كورۇنۇپ تۇراتتى. ئۇ ھەدەپ قوليا غلىقىنى يارىسغا باساتتى، چىرايىنى پۇرۇشـ تۇرەتتى، لەۋلىرىنى شالاپلىتىپ بىر نىمىلەرنى دەيتتى... ئۇـ نىك شەپكىسى ئولگەن ئېتىنىك يېنىدا قالغان ئىكەن. ئۇ ئەـ دىيال، شەپكە ۋە خاتىرە دەپتىرىنى ئەپكىلىۋىلىش ئۇچۇن رۇخـ سەت سورىدى. دەپتەرنىك ئىچىدە ئۇرۇق ـ تۇققانلىرى بىلەن بىللە چۇشكەن سۇرەت بار ئىكەن، ئورەدنىك قانچەقىلغان بـ لەنمۇ ئۇنىك نىمە دىگەنلىگىنى چۇشىنەلمىدى، كېيىن ئۇمىتـ سىزلىنىپ قول شىلتىدى:

ـــ ھەيدە!

كوكۇلاچاچ كوشىۋويدىن ئېتىنى ئىلىپ مىندى ۋە مىلتىقـ نىك تاسمىسىنى ئوڭلاۋېتىپ قولى بىلەن ئىشارەت قىلدى:

ـــ قېنى ماك، ئەسكەرچاق، سېـنىمۇ ئـورۇش قىلالايدۇ دەپ ئەۋەتىتۇ تېخى، ۋاي ئانىمەي!

ئۇنىك ھىجايغىنىنى كـورۇپ، ئەسرىمۇ كـۇلۇمسىرىدى، ھەتـتا ئاتنـىك يېنـىدا كـېتىۋېتـىپ، تـەكەللۇپـسىزلىق بـ لەن كـوكۇلاچاچنـىك تـىزىنـى ئـورۇپ قـويـدى. ئـەممـا كوكـۇلاچاچ ئاچچـىغى بـىلەن ئـۇنىك قولىنى سىلكىپ تاشـ

لىدى، ئاتنىڭ تىزگىنىنى تارتىپ، ئۇنى ئالدىغا سالدى.

ــ ماڭ، ئەبلەخ! تېخى مەن بىلەن چاقچاقلىشىۋاتامسەن؟

ئەسىر ئەيىپكارلىقىنى سەزگەندەك ئالدىراش مېڭىپ كەتتى، ئۇ دەرھال ھۇشىنى تېپىپ، ئارقىدا قالغان كازاكلارغا پات ـ پات قاراپ قويياتتى. ئۇنىڭ ئاچ سېرىق جىنگىلەك چاچلىرى چوقچىيىپ تۇراتتى، ئۇنىڭ ئاشۇ تۇرقى ــ ئۇچىسىغا ئارتىۋالغان گۈسارچە كەشتىلىك كەمزۇلى، ھورپىيىپ تۇرغان ئاچ سېرىق چاچلىرى، بەردەم ۋە چاقماق قەدەم تاشلاشلىرى گىرىگورىنىڭ ئېڭىدا شۇ پېتى قالدى.

ــ مېلېخوپ، ئۇنىڭ ئېتىنىڭ ئىگەر ـ جابدۇغىنى ئەپكەل، ــ دەپ بۇيرۇدى ئۇرەدنىك ۋە بارماقلىرىنى كويدۇرۇۋاتقان تاماكا قالدۇغىنى ئېچىنغاندەك تۈكۈرۈپ ئوچۇردى.

گىرىگورىي ئولگەن ئاتنىڭ ئىگىرىنى ئالدى، نىمىشقىدۇ، نېرىراقتا ياتقان شەپكىنى قولىغا ئېلىپ قاردى. ئەستىرىنى پۇراپ باقتى، ئەرزان ئەتىر سوپۇن بىلەن تەرنىڭ پۇرىغى بۇرنىغا پۇردى. ئىگەرنى قولتۇغىغا قىسىپ، سول قولى بىلەن گۈسارچە شەپكىنى ئاۋايلاپ تۈتۈپ قايتىپ كەلدى. كازاكلار قارىغاينىڭ تۈۋىدە زوكزىيىپ ئولتۇرۇپ، سومكىلىرىنى ئاختۇرۇشتى، ئومۇردە كورۇپ باقمىغان غەلىتە ئىگەرنى قاراپ چىقىشتى.

ــ تاماكىسى ياخشى ئىكەن، يەنە بىر چېكىم سورىساق مۇ بولۇپتىكەن، ئاپلا، ــ دەپ ئارمان قىلدى سىلانتېپ.

ــ ئېيتقىنىڭ توغرا، ھەقىقەتەن ياخشى ئىكەن.

ــ شۇنداق يېقىملىق، تاماقنى قىرماي ياغدەك ئوتۇپ كېتىدۇ... ــ ئۇرەدنىك بىر ئۇھ تارتىپ تۈكرۈگىنى يۇتتى.

ئاردىن بىر نەچچە مىنۇت ئوتكەندىن كېيىن قارىغايلىقى

ئىك ئىچىدىن ئاتىنىڭ بېشىنى كۆرۈندى. كوكۈلاچاچ قايتىپ كەلدى.
— خوش نىمە بولدى؟ — ئوره‌دىنىڭ ئەنسىرەپ چاچراپ ئورنىدىن تۇردى، — قاچۇرۇۋەتتىڭمۇ؟
كوكۈلاچاچ قامچىسىنى ئوينىتىپ يېقىن كەلدى - دە، ئاتتىن چۈشتى. يەلكىسىنى سوزۇپ كېرىلدى.
— ئاۋستىرىيىلىك قېنى؟ — دەپ سورىدى ئوره‌دىنىڭ ئۇنىڭغا دىۋەيلەپ.
— نىمە ئانچە ئەزۋەلەيسەن؟ — دەپ غودۇڭشىدى كوكۈلا چاچ، — قاچتى، ... قېچىپ قۇتۇلماقچى بولدى...
— قاچۇرۇۋەتتىڭمۇ؟
— يولغا چىققانتۇق، ئۇ هاي - هايلىدى... ئۇنى چېپىپ تاشلىدىم.
— يالغان ئېيتىسەن! — دەپ ۋاقىرىدى گىرىگورىي، — بىكاردىن بىكار ئولتۇرگەنسەن!
— سەن نىمە چوقان كوتىرىسەن؟ سېنىڭ نىمە كارىڭ بار؟ — كوكۈلا چاچ مۇزدەك كوزلىرىنى گىرىگورىيغا تىكتى.
— نە - ە - ە؟ — گىرىگورىي ئاستا ئورنىدىن تۇردى ۋە تىترەپ تۇرغان قوللىرى بىلەن يانلىرىنى كولىدى.
— ساڭا مۇناسىۋىتى يوق ئىشقا ئارىلاشما! چۈشەندىڭمۇ؟ ئارىلاشما! — دىدى كوكۈلا چاچ قەتئىلىك بىلەن.
گىرىگورىي مىلتىقنىڭ تاسمىسىنى شارتلا تۇتۇپ، قوندۇرغىنى دەرھاللا مۇرىسىنىڭ ئۈستىگە قويدى.
ئۇنىڭ بارمىغى تىترەپ، تەپكىنى تاپالماي، رەڭگى ئوچۇپ، يۈزى قىيپاچ بولۇپ قالغان ئىدى.
— هوي - هوي نىمە قىلىۋاتىسەن؟ — ئوره‌دىنىڭ ۋاقىراپ گىرىگورىينىڭ قېشىغا يۈگۈرۈپ كەلدى.

ئورەدنىڭ مىلتىقنى بىر تىتتىرىۋىدى، ئېتىلغان ئوق باشقا تەرەپكە كېتىپ، قارىغاي شاخلىرىنى تېشىپ ئوتتى.

— بۇ نېمە ئىش؟ — دەپ ۋاقىرىدى كوشېۋوي.

سىلانتىپ ئاغزى ئېچىلىپ قالغان پېتى داڭ قېتىپ ئولتۇراتتى.

ئورەدنىڭ گىرىگورىينىڭ مەيدىسىدىن ئىتتىرىپ، قولىدىن مىلتىغىنى تارتىۋالدى، پەقەت كوكۈلا چاچ چىرايىنى ئۆزگەرتمەستىن، بىر پۇتىنى كەينىگە تىرەپ، سول قولىنى كەمىرىنىڭ ئىچىگە تىقىپ، ھامان جايىدا تۇراتتى.

— يەنە ئات.

— ئولتۇرۇڭ، ئېتىمەن! — دەپ دېۋەيلەپ كەلدى ئۇنىڭغا گىرىگورىي.

— نېمە بولۇشتىكىلار؟ ... بۇ قانداق ئىش؟ سوتقا تارتىلماقچىمۇ؟ ئېتىلىشنى خالامسىلەر؟ قورالنى قوي! ... — دەپ ۋاقىرىدى ئورەدنىڭ، ئۇ گىرىگورىينى ئىتتىرىۋېتىپ، قوللىرىنى كېرىپ، ئىككىسىنىڭ ئارىسىغا كىردى.

— بىكار گەپ، ئولتۇرەلمەيسەن! — دەپ مىيىغىدا كۈلدى كوكۈلا چاچ، كەينىدىكى پۇتىنى لىكىلدىتىپ.

ئۇلار ئارقىغا قايتىپ، يولغا چىققاندا گۈگۈم چۈشكەن ئىدى، گىرىگورىي ئورمان ئىچىدىكى تار يولدا چېپىپ تاشلانغان ئولۇكنى ئەڭ ئاۋال كوردى. ئۇ باشقىلاردىن بالدۇرراق ئات چاپتۇرۇپ باردى ـ دە، پىشقىرغان ئېتىنىڭ تىزگىنىدىن تارتىپ، ئولۇككە قارىدى: ئولۇك كوك مايسا ئۇستىدە، قوللىرىنى كېرىپ، يۈزىنى كوكلىتىنىڭ ئىچىگە قويۇپ دۇم ياتاتتى. كۈزدە غازاڭ بولغان ياپراقتەك سارغىيىپ كەتكەن ئالقىنى ئوتنىڭ ئۈستىدە خىرە پارقىراپ كورۈنەتتى، دەھشەتلىك ئورۇل-

غان زەربە ــ ئېھتىمال، ئارقا تەرەپتىن تەككەن قىلىچ زەربىسى ئەسىرنى يەلكىسىدىن تاكى بېلىگىچە قىيپاچ كېسىپ ئىككى نىمتە قىلىپ تاشلىغان ئىدى.

ــ ھەي، ئۇنى نابوت قىلىپتۇدە، ــ دەپ قويدى ئورەدىنىك ئولۇكنىڭ قىيشىيىپ قالغان بېشىغا، ھورپىيىپ تۇرغان ئاچ سېرىق چاچلىرىغا قورقۇمسىراپ قاراپ.

كازاكلار ئوز قىسىملىرى تۇرغان جايغىچە ئۇنچۇقماي مېڭىشتى. ئەتراپ بارغانسېرى قاراڭغۇلاشتى. شامال غەرپ تەرەپتىن قارا بۇلۇتلارنى ھەيدەپ كېلەتتى. ساسلىقنىڭ بىر يېرىدىن ئېچىغان قارا لاينىڭ پۇرىغى، سېسىغان زەيكەشنىڭ قانسىق ھىدى پۇرايتتى؛ يىراقتا سۇ بوقىسى مورەيتتى. ئات جابدۇقلىرىنىڭ جىرىڭلىشى، قىلىچلارنىڭ توساتتىن ئۇزەڭگىگە تېگىپ تاراقلىشى ياكى قارىغاي شاخلىرىنىڭ ئاتنىڭ تۇياقلىرى ئاستىدا قاسىرلىشى جىمجىتلىقنى بۇزۇپ تۇراتتى. پېتىپ كېتىۋاتقان قۇيىاشنىڭ يول ئۇستىدىكى قارىغاي غوللىرىغا چۇشكەن شولىسى قاراڭغۇدا غايىپ بولماقتا ئىدى. كوكۇلا چاچ ئارقا ئارقىدىن تاماكا چېكەتتى، تۇتەپ تۇرغان تاماكا ئوتى تاماكا نەيچىسىنى مەھكەم قىسىپ تۇرغان تىرناقلىرى قارىيىپ كەتكەن يوغان بارماقلىرىنى يورۇتۇپ تۇراتتى.

بۇلۇت ئورمان ئۇستىنى قاپلاپ، ئاخشام پەيتىنىڭ تەسۋىرلەپ بولمايدىغان مۇڭلۇق، غەمكىن مەنزىرىسىنى يەنىمۇ مەيۇس تۇسكە كىرگۈزۈپ كورسىتەتتى.

13

شەھەرنى ئىشغال قىلىش ئۈچۈن باشلانغان جەڭ تاڭ سەھەردە باشلاندى. ئىككىنى قاناتتا ۋە ئارقا تەرىپىدە ئاتلىق ئەسكەرلەر مەدىنىگە ئىگە بولغان پىيادە قىسىملار تاڭ ئېتىشى بىلەنلا ئورمان تەرەپتىن ھۇجۇم باشلىشى كېرەك ئىدى. قەيەر-دىدۇ بىر يەردە ئۇقۇشۇلماسلىق يۈز بېرىپ، ئىككى پولك پىيادە ئەسكەر ئوز ۋاقتىدا يېتىپ كېلەلمىدى؛ 211 - پىيادە-لەر پولكى سول قاناتتىن ئوتۇش توغرىسىدا بۇيرۇق تاپشۇ-رۇۋالدى؛ باشقا بىر پولك ئايلىنىپ ئوتۇۋاتقاندا ئوز توپچى قە-سىملىرى ئۇنى ئۇقماستىن توپقا تۇتتى؛ قاملاشمىغان قالايمىقانچىلىق يۈز بەردى، ھالاكەتلىك باشباشتاقلىق پىلاننى بەربات قىلە-ۋەتتى، ھۇجۇمغا ئوتكوچىلەر تارمار كەلتۇرۇلمىگەن تەقە-دىردىمۇ، ھەر ھالدا بۇ قېتىمقى ھۇجۇم مۇۋەپپەقىيەتسىز ئا-ياقلىشىش خەۋپى ئاستىدا قالدى. پىيادە قىسىملار ئوز سەپ-لىرىنى ئوڭلىۋالغىچە بىرسىنىڭ بۇيرۇغى بويىچە كېچىسى ساسلىقتا ماڭغان توپلارنى ۋە ئۇنىڭغا قوشۇلغان ئاتلارنى توپ-چىلار لايدىن چىقىرىپ بولغىچە، 11 - دىۋىزىيە ھۇجۇمنى باش-لىۋەتكەن ئىدى. پۈتۈن ئەتراپ ئورمانلىق ۋە ساسلىقتىن ئىبارەت بولغانلىقتىن، دۇشمەنگە كەڭ كولەمدە ھۇجۇم قىلىش ئىمكانىيىتى بولمىدى. بەزى جايلاردا بىزنىڭ ئاتلىق ئەسكەر-لىرىمىز ۋىزۋوت ۋىزۋوت بويىچە ھۇجۇم قىلىشقا مەجبۇر بولدى. 12 - پولكنىڭ 4 - ۋە 5 - بولۇنمىلىرى زاپاستا قالدۇرۇلغان

بولۇپ، قالغان بولۇنمىلىرى ھۇجۇمغا قاتناشقان ئىدى، ئاربىدىن چارەك سائەت ئوتكەندىن كېيىن ۋەھىمىلىك گۇمبۇرلەش باشلاندى، جاھاننى لەرزىگە كەلتۈرىدىغان ھۇررا ساداسى ئارقىدا قالغانلارنىڭ قۇلىقىغا يېتىپ كەلدى:

"رر ـ ئا ـ ئا ـ ئا ـ را ـ ئا ـ ئا ـ رىرر ـ ئا ـ ئا ـ ئا!..."

ـــ بىزنىڭكىلەر قوزغالدى!

ـــ ھۇجۇمغا ئوتتى.

ـــ پىلىموت تارتىلداۋاتىدۇ.

ـــ بىزنىڭكىلەرنى قىرىۋاتامدۇ نېمە؟...

ـــ جىم بولۇپ قېلىشتىغۇ؟ بۇ نېمە گەپ؟

ـــ دېمەك، يېقىنلاپ قالغاندەك تۇرىدۇ.

ـــ بىزمۇ دەرھال باشلىساق كېرەك، ـــ دەپ قويۇشاتتى، ئاندا ـ ساندا كازاكلار.

ئىككى بولۇنمە كازاك ئورمان ئىچىدىكى چىمەنزارلىقتا تۇراتتى. ئىگىز ئوسكەن قارىغايلار كوزنى چاقناتتۇراتتى. ئۇلارنىڭ يېنىدىن بىر روتا سولدات شىپىرلاپ ئوتتى، ئەپچىل كېيىنگەن سالاپەتلىك بىر فېلدفېبىل① ئارقىدىراق قېلىپ، ئەڭ ئاخىرقى قاتارلارنى يېنىدىن ئوتكۈزۈۋېتىپ، ۋاقىراپ قويدى:

ـــ سەپنى بۇزما!

روتا سۇدانلىرىنى تاراقلىتىپ، توقايلىقنىڭ ئىچىگە كىرىپ كەتتى.

ئەڭ يىراقتا، ئويمانلىقتىكى دەرەخلەرنىڭ نېرىسىدىن كېلىۋاتقان چوقان ئاۋازى بارغانسېرى يىراقلىشىپ ئاستا ئاڭلىنىاتتى: "را ـ ئا ـ ئا ـ ئا ـ ئوررر ـ را ـ ئا ـ ئا!...

① فېلدفېبىل ـــ روتا كوماندىرىنىڭ يارەمچىسى.

ئا ـ ئا ـ ئا!...». شاۋقۇن ـ ۋاقىراشلار بىردىنلا جىمىپ قالـ
دى. جانغا تېگىدىغان دەھشەتلىك تىمتاسلىق باشلاندى.

ـ مانا ئەمدى يېتىپ بېرىشتى!

ـ بىر بىرىنى قىرىۋاتىدۇ... نەيزە سانچىشىۋاتىدۇ!

كازاكلار پۈتۈن دىققىتى بىلەن يىراققا قۇلاق سېلىشاتتى، ئەمما جىمجىتچىلىق ئىدى. ئوك قاناتتا ھۇجۇم قىلىۋاتقانلارـ نى ئاۋستىرىيە توپچىلىرى توپقا تۇتۇۋاتقانلىغى ئاڭلىنىپ تۇراتتى، پىلىموتلار توختىماي تارتىلىداپ، قۇلاقنى زىڭىلدىتاتتى.

گىرىگورىي مېلېخوپ ۋىزۇۋوتتىكى سەپداشلىرىغا سىنچىلاپ قارىدى، كازاكلار ئەسەبىلەشكەن، ئاتلار خۇددى كوكۇيۇن چاقـ قاندەك بىزاۋىتا بولۇشاتتى. كوكۇلا چاچ شەپكىسىنى ئىگەرـ نىك قېشىغا ئېلىپ قويۇپ، تەردىن كوكىرىپ كەتكەن ياغاق بېشىنى ئېرىتەتتى، گىرىگورىينىك يېنىدا تۇرغان مىشكا كوشېـ ۋوي تاماكا ئىسىنى تەشنالىق بىلەن ئىچىگە سۈمۈرەتتى. ئەتـ راپتىكى ھەممە نەرسە يوغىناپ قالغاندەك، كوزگە ئېنىق كـوـ رۇنەتتى. كىشى تۇن بويى ئۇخلىماي چىقسا خۇددى شۇنداق ئەھۋال بولىدۇ.

كازاكلارنىك بولۇنمىلىرى 3 سائەت ۋاقىتنى زاپاستا ئوتكۈزدى. ئېتىشىش بىر پەس توختاپ، يەنە قايتىدىن كۈـ چەيدى. قانداقتۇر بىر ئايرۇپىلان غارقىراپ ئۇچۇپ كەلدى ـ دە، ئۇلارنىك ئۇستىدىن بىر نەچچە قېتىم ئايلاندى. ئۇ، ئوق يەتـ مەيدىغان ئىگىزلىكتە چوگىلەپ، بارغانسېرى يۇقۇرى ئورلەپ، شەرق تەرەپكە ئۇچۇپ كەتتى؛ سەل پەسرەكتە كوپ ـ كوك ئاسمان قوينىدا پارتلىغان توپ ئوقلىرىنىك ئېقىش تۇتۇنى

ۋال - ۋۇل قىلىپ ياندى؛ زېنت توپلار ئايرۇپىلانىنى ئوققا تۇتقان ئىدى.

زاپاستىكىلەر چۇشكە يېقىن جەڭگە كىردى. بىر ئاتلىق ئەسكەر چاپارمىنى ئات چاپتۇرۇپ كەلگەندە، موخۇركىنىڭ ھەممىسى تۇگەپ، كازاكلار تولا كۇتۇپ جىلە بولۇشقان ئىدى. شۇ پەيتتە 4 - بولۇنمىنىڭ كوماندىرى كازاكلارنى ئورماندىكى تار يولغا ئېلىپ چىقتى - دە، نەگىدۇ بىر ياققا باشلاپ كەتتى (گىرىگورىيغا ئارقىغا قايتقاندەك بولۇپ تۇيۇلدى). جاڭگالنىڭ ئىچىدىن 20 مىنۇتچە يۇرۇشتى، سەپ بۇزۇلغان ئىدى، ئۇلارغا جەڭ سادالىرى بارغانسېرى ئېنىقراق ئاڭلىنىشقا باشلىدى؛ يېقىن بىر جايدا ئارقا تەرەپتىن توپچىلار ئۇزۇلدۇرمەستىن ئوق ئېتىشقا باشلىدى، توپ ئوقلىرى چۇرقىراپ، ھاۋانى يېرىپ، كازاكلارنىڭ ئۇستىدىن غۇيۇلداپ ئۇچۇپ ئوتەتتى. ئورماندا ئېزىقىپ، چېچىلىپ كەتكەن كازاكلار تەرتىپسىز ھالدا بىرىدىن-ئىككىدىن ئوچۇق جايغا چىقىشۋالدى. ئۇلاردىن يېرىم چاقىرىم نېرىراق بىر جايدا ۋېنگىر گۇسارلىرى رۇس توپچىلىرىنى قىلىچ بىلەن قىرماقتا ئىدى.

— سەپكە تىزىلىڭلار!

كازاكلار سەپكە تىزىلىشقا ئۇلگۇرمەستىن:

— قىلىچىنى سۇغار، ئالغا قاراپ ھۇجۇمغا مارش! — دېگەن كوماندا بېرىلدى.

قىلىچنىڭ ھاۋارەڭ بىسلىرى يالت - يۇلت قىلىپ كەتتى. كازاكلار چېپىش سۇرئىتىنى تېزلىتىپ، ئات ئۇستىدە شامالدەك ئۇچۇپ ياراتتى.

ئەڭ چەتتىكى زەمبىرەكنىڭ ئاتلىرى يېنىدا 6 ۋېنگىر گۇسارى توپلار بىلەن ھەپىلىشۋاتاتتى، ئۇلاردىن بىرسى ئۇر-

كۆپ تۇرغان شاش ئاتنىڭ تىزگىنىدىن تارتىپ سوره‌يتتى؛ ئىگىسى بىرسى ئاتنى قىلىچ بىلەن ئۇرۇپ‌هه‌يده‌يتتى، قالغانلىرى ئاتتىن چۈشۈپ، توپنى جايىدىن قوزغاتماقچى بولۇپ، چاققا يېپىشۇۋىلىپ، ئۇنى ئىتتىره‌تتى. بىر چه‌تته كالتە قۇيرۇق جه‌ره‌ن بايتال مىنگه‌ن ئوفتسىرئات ئوينىتىپ بۇيرۇق بېرىپ تۇراتتى، ۋېنگىرلار كازاكلارنى كورۇش بىلەن توپنى تاشلاپ قېچىشتى.

گىرىگورىي ئاتنىڭ سەكرىگه‌ن هه‌ربىر قه‌دىمىنى «مانا شۇنداق هه‌ـهه، ماناشۇنداق، مانا شۇنداق!» ـ ده‌پ خىيالىدا ساناپ باراتتى. ئۇنىڭ پۇتى توساتتىن ئۇزه‌ڭگىدىن چىقىپ كېتىپ قالدى ـ ده، ئىگه‌رنىڭ ئۇستىده تۇراقسىز ئه‌هۋالدا قالغانلىغىنى هىس قىلدى. كوڭلىده ۋه‌همه په‌يدا بولۇپ، پۇتى بىلەن ئۇزه‌ڭگىنى تېپىشقا تىرىشتى؛ ئىگىشىپ تۇرۇپ، ئاخىر ئۇزه‌ڭگىنى تاپتى ـ ده، پۇتىنىڭ ئۇچىغا ئېلىۋالدى. ئاندىن بېشىنى كوتىرىپ، زه‌مبىره‌ككه قوشۇلغان 6 ئاتنى كورـ دى؛ هه‌يدىگۈچىسى چېپىپ تاشلانغان بولۇپ، ئالدىنقى ئاتنىڭ بويـ نىنى قۇچاقلىغان پېتى تۇراتتى، كوينىگى قانغا بويالغان، مه‌ـ ئىسىنىڭ قېتىغى چىقىپ كه‌تكه‌ن ئىدى. ئات تۇياقلىرى جانـ سىز جه‌سه‌تنى غىچىرلىتىپ ده‌سسه‌پ ئوتتى. دوم كومتۇرۇلگه‌ن ئوق ساندۇغىنىڭ يېنىدا يه‌نه ئىككى توپچى ياتاتتى، ئۇچىنـ چى بىرسى توپنىڭ شوتىسى ئۇستىگه ئوڭدا يېقىلغان ئىدى. سىلانتېپ گىرىگورىيدىن ئۇزۇپ كه‌تتى. ئۇنى كالته قۇيرۇق بايتال مىنگه‌ن ۋېنگىر ئوفتسىرى يېقىندىنلا ئېتىپ تاشلىدى. سىلانتېپ ئىگه‌رنىڭ ئۇستىده بىر ئىرغىپ كوتىرىلدى ـ ده، كوپ ـ كوك چه‌كسىز هاۋانى قۇچاقلىماقچى بولغانده‌ك قوللـ رىنى كېرىپ، پۇلاڭلىده يه‌رگه يېقىلدى ... گىرىگورىي قىلىچ

ئۇرۇشقا قۇلايراق تەرەپتىن كېلىشنى كوزلەپ، ئاتنىڭ تىزگىنىنى تارتتى، ئەمما ئوفىتسېر ئۇنىڭ ھەركىتىنى سېزىپقېلىپ قولىنىڭ ئاستىدىن ئوق ئۇزدى. ئۇ تاپانچىسىدىكى ھەممە ئوقنى ئېتىپ تۈگىتىپ، قىلىچىنى سۇغاردى. ئوفىتسېر ماھىر قىلىچۋاز بولسا كېرەك، گىرىگورىيېنىڭ ئوچ قېتىم ئۇرغان قاخشاتقۇچ زەربىسىنى ئويۇنچۇقتەكلا ياندۇردى. گىرىگورىي ئاغزىنى قىيشايتۇرۇپ، ئۇزەكتىكە ئايىغىنى تىرەپ تۇتۇنچى قېتىم زەربە ئۇردى (ئىككىسىنىڭ ئاتلىرى دىگۈدەك يانمۇ يان ئوچۇپ باراتتى، گىرىگورىي ئوفىتسېرنىڭ ساقلىق قىرىلغان، رەڭگى ئوڭگەن يۈزىنى ۋە مۇندىرىنىڭ ياقىسىغا تېكىلگەن نومۇرىنى كوردى)، ئۇ ۋېنگىرنى غەپلەتتە قالدۇرۇپ، ئۇستىدىن قىلىچ ئۇرماقچى بولغاندەك قولىنى ئىگىز كوتىرىپ قويۇپ، شارتتىدە قىلىچ ئوچىنى مەيدىسىگە تىقىۋەتتى، ئىككىنچى قېتىم گەدىنىگە ــ ئۇمۇرتقا سوڭگى تۇتاشقان يەرگە زەربە ئۇردى. ۋېنگىرنىڭ قىلىچ تۇتقان قولى بوشىشىپ كەتتى، تىزگىنىنىمۇ قويۇۋەتتى، يىلان چاقىقاندەك تولغىنىپ، كوكسىنى كېرىپ، قەددىنى رۇسلىغاندەك بولدى ــ دە، گۈپپىدە ئىگەرنىڭ قېشىغا يىقىلدى. گىرىگورىي ئوزىنى ئادەتتىن تاشقىرى يېنىكلىشىپ قالغاندەك ھىس قىلىپ، ئۇنىڭ بېشىغا يەنە قىلىچ ئۇردى، قىلىچ قۇلىغىدىن يۇقۇرىراق باش سوڭگىگە تېگىپ خېلىلا چوڭقۇرلاپ كىرگەنلىگىنى كوردى.

شۇ پەيتتە گىرىگورىينىڭ بېشىغا ئارقا تەرەپتىن ئۇرۇلغان دەھشەتلىك زەربە ئۇنى ھۇشىدىن كەتكۈزدى. ئۇ ئاغزىغا ئىسسىق، تۇزلۇق قان ئېقىپ چۈشكەنلىگىنى ھىس قىلدى ۋە ئوزىنىڭ يىقىلىۋاتقانلىغىنى سەزدى،

يان تەرەپتىن تېرىلغۇ يەرلەر چوگىلەپ، شددەت بىلەن تۆسەتىگە بېسىپ كېلىۋاتقاندەك تۇيۇلدى.

گىرىگورىي گۈپ قىلىپ يىقىلغاندا بىر سېكۇنت ھۇشىغا كەلدى، كوزىنى ئاچتى؛ ئەمما قان كوزلىرىنى قاپلاپ كەتتى، قۇلىغىنىڭ ئاستىدا توكۇر ـ توكۇر تۇياق ئاۋازلىرى ۋە ئاتنىڭ ئېغىر ھاسراشلىرى ئاڭلىناتتى، گىرىگورىي ئاخىرقى قېتىم كوزىنى ئاچتى، بىر ئاتنىڭ بۇرتۇپ چىققان قىزغۇچ بۇرۇن تۇشۇكلىرىنى، بىرسىنىڭ ئۇزەڭگىدىكى ئوتۇگىنى كوردى، «تۇگەشتىم» دىگەن پىكىر كاللىسىدىن ئوتۇپ، يېنىكلىشىپ قالغاندەك بولدى، قۇلاقلىرى غۇڭۇلدىدى، ئالەم كوزىگە قاراڭغۇ كورۇندى.

14

ئاۋغۇست ئېيىنىڭ دەسلەپكى كۈنلىرىدە يۇزبېشى يېۋگېنىي لىستنىتسكى ئىمتىيازلىق ئاتامان پولكىدىن بىرەر كازاك ئارمىيىسى پولكىغا يوتكىلىۋېلىشقا نىيەت بېكىتتى، بۇتوغرىلىق مەلۇماتنامە يېزىپ، ئۇچ ھەپتىگىچە پالاقلاپ، ئاخىر ئۇرۇشقا قاتنىشىۋاتقان ئارمىيىنىڭ بىر پولكىغا تەيىنلەندى، تەيىنلىنىش رەسمىيىتىنى ئوتىگەندىن كېيىن، پېتروگىرادتىن يولغا چىقىش ئالدىدا دادىسىغا قىسقىچە خەت يېزىپ، ئوز قارارىنى چۈشەندۈردى:

«دادا، مەن ئاتامان پولكىدىن فۇرونتتىكى ئارمىيە سېپىگە كوچۇرۇلۇشنى ئىلتىماس قىلىپ، ئەرز بەرگەن ئىدىم. بۇگۈن

ئەينىلەش قەغىزىنى تاپشۇرۇۋالىدىم. ئەمدى 2 - گوربۇس كوماندىرىنىڭ ئىختىيارىغا كېتىۋاتىمەن، مېنىڭ بۇقارارىم ھەرھالدا سىزنى ئەجەپلەندۈرۈشى مۇمكىن، ئەمما بۇنىڭ سەۋىبىنى توۋەلدىكىچە چۈشەندۈرۈپ بېرەي: مەن ياشاۋاتقان مۇھىت مېنى مۇشەققەتكە سالدى. ئەسكەر كورەكلىرى، قارشى ئېلىشقا چىقىشلار، قاراۋۇللۇقتا تۇرۇش — مانا شۇنىڭغا ئوخشاش ئوردا خىزمىتى جېنىمغا تەگدى، مۇنداق ئىشلاردىن تويدۇم، جانلىقراق ئىش قىلاي دەيمەن... ئەگەر ماقۇل دېسىڭىز، باتۇرلۇق كورسىتىپ، نام چىقارغۇم كېلىدۇ. ئويلاش كېرەككى، مېنىڭ تومۇرۇمداشانلىق لىستىسىنىڭ بىرىنچى نومۇرلۇق شەرەپلىك قېنى جۇش ئۇرسا كېرەك، بۇ ئەۋلات ۋەتەن ئۈرۈشىدىن① تارتىپ تاھازىرغىچە رۇس قۇرالىنىڭ گۈلچەمبىرىگىدەھەمىشەم زەپەر گۈللىرىنى تاقاپ كەلدى. مەن فۇرونتقا بارىمەن، سىزدىن پاتمە سورايمەن، ئوتكەن ھەپتە ئىمپېراتورنى باش قوماندان قارارگاھىغا قاراپ يولغا چىقىشتىن بۇرۇن كوردۇم، مەن بۇ زاتنى خۇدادەك كۆرىمەن، مەن ئوردىدا قاراۋۇللۇقتا تۇرغان ئىدىم، ئۇ رودزيانكو② بىلەن بىللە كېلىۋېتىپ، مېنىڭ يېنىمدىن ئۆتتى، ئۇ كۆلۈمسىرەپ مېنى كوز ئىشارىسى بىلەن كورسەتتى ۋە ئېنگىلىز تىلىدا: «مانا مېنىڭ شانلىق گۇۋاردىيەم، ۋاقتى كەلگەندە شۇ گۇۋاردىيىنى ئىشقا سېلىپ، ۋېلىمىلىمنىڭ پىلانلىرىنى بەربات قىلىمەن، — دىدى. مەن ئۇنى ئىنىستىتوتنىڭ بىر قىز ئوقۇغۇچىسىدەك ياخشى كوردىم. يېشىم 28 دىن ئېشىپ كەتكەن بولسىمۇ، بۇنى سىزگە

---

① ۋەتەن ئۇرۇشى — 1812 - يىلدىكى رۇس - فرانسىيە ئۇرۇشىنى كورسىتىدۇ — ت.

② رودزيانكو (1924 — 1859) — نىكولاي II نىڭ دەۋرىدىكى ئەكسىيەتچى سىياسەتۋاز — ت.

يېزىشتىن ئۈيالمايمەن. پادىشانىڭ مۇبارەك نامىنى ئومۇ-
چۇڭ توردەك ئورنۇالغان سارايدىكى غەيۋەت سوزلەر مېنى
قاتتىق غەزەپلەندۈردى، مەن بۇ گەپلەرگە ئىشەنمەيمەن
ۋە ئىشىنىشىم مۇمكىنمۇ ئەمەس، يېقىندا مەن ياساۋۇل گىرو-
موپنى ئېتىپ تاشلاشقا تاس قالدىم، چۈنكى ئۇ مېنىڭ ئال-
دىمدا بىھورمەتلىك قىلىپ، ئىمپېراتور ھەزرەتلىرىنىڭ
شەنىگە تېگىدىغان گەپلەرنى قىلىشقا جۈرئەت قىلدى. بۇ
ئۈچىنچا چىققان رەزىللىك، مەن ئۇنىڭغا: «تېگى پەس ئادەم-
لەرلا مۇشۇنداق ئىپلاس گەپلەرنى ئاغزىغا ئېلىشى مۇمكىن»
دېدىم. بۇ جىدەل يۈز بەرگەندە بىر نەچچە ئوفىتسېر بار
ئىدى. ۋۇجۇدۇمنى چەكسىز غەزەپ قاپلىۋېلىپ، تاپانچامنى
چىقاردىم - دە، بۇ تۈز كۆر قىلىدىغانغا بىر پاي ئوقنى
زايا قىلسام مەيلى، دەپ، تاس قېلىپ ئاتماقچى بولۇۋە-
دىم، ئەمما يولداشلىرىم ئارىغا چۈشۈپ، تاپانچىنى قولۇم-
دىن تارتىۋالدى. بۇنداق پاسكىنا مۇھىتتا ياشاش مەن ئۈ-
چۈن كۈندىن-كۈنگە ئېغىر بولماقتا، گۈۋاردىيە پولكلىرى-
دا، بولۇپمۇ ئوفىتسېرلەرئارىسىدا ھەقىقى ۋەتەنپەرۋەرلىك-
تىن ئەسەر قالمىدى، ھەممىدىن يامىنى شۈكى، پادىشا خان-
دانىغا مۇھەببەت يوق، بۇلار ئالى تەبىقە كىشىلىرى ئە-
مەس، ئەسكى - تۈسكى چۈپرەندىلەر، مېنى ئوز پولكىمدىن
ئايرىلىشقا مەجبۇر قىلغان سەۋەپلەر ئەسلىدە ئەنە شۇلار-
دىن ئىبارەت. مەن ئوزۇم ھورمەت قىلمايدىغان كىشىلەر
بىلەن ئارىلىشىپ ئوتۈشكە ئىمكان قالمىدى، خوش، گەپنى
شۇنىڭ بىلەن تامام قىلاي، بەزىبىر باغلاشمايدىغان يەرلىرى
بولسا ئەپۇقىلىڭ، چۈنكى ئالدىراپ يازدىم. چاماندىلىرىم-
نى چېكمەپ، گارنىزون باشلىغىنىڭ قېشىغا بارىدىغان ئىشىم
بار ئىدى. سالامەت بولۇڭ، دادا، ئارمىيىگە بارغاندىن كې-
يىن تەپسىلىي خەت يازىمەن».

ئوغلىڭىز يېۋگېنىي.

پويېز ژارشاۋاغا كەچقۇرۇن سائەت 8 دە يۇرۇپ كەتتى، لىستېنتسكى ۋوگزالغا ئىزۋاشقا چۈشۈپ كەلگەن ئىدى. پېترو-گىراد ئارقىدا، مىتىلداپ تۇرغان كوكۇش - ھاۋارەڭ چىراقلار-نىڭ خىرە - شىرە يورۇغى ئىچىدە ياتاتتى، ۋوگزال بەك تىنچ ھەم ۋاراڭ - چۇرۇڭغا تولغان ئىدى. ئادەملەرنىڭ تولىسى ھەربىلەر ئىدى، بىر ھاممال لىستېنتسكىنىڭ چامدىنى ۋاگونغا ئېلىپ چىقىپ جايلاپ بەردى ۋە بىر نەچچە تىيىن چاي پۇلى ئېلىپ، ئوفىتسېر جانا پلىرىغا ئاق يول تىلىدى. لىستېنتسكى قىلىچ ئاسىدىغان تاسما كەمەرلىرى-نى يەشتى، ئۇستىدىن شىنېلىنى سالدى، بوخچىسىنى ئاچتى، كاپكازچە گۈللۈك يېپەك ئەدىيالىنى ئېلىپ ئورۇندۇقنىڭ ئۈستىگە سالدى. توۋەنكى قەۋەتتە، تەركى دۇنيا بولغان زاھىتقا ئوخشايدىغان ئورۇققىنا بىر پوپ ئويىدىن ئالغاچ كەلگەن يەمەكلىكلىرىنى دەرىزىنىڭ ئالدىدىكى كىچىك جو-زىغا يېيىپ غىزالىنىۋاتاتتى. ئۇ ساقلىغا يېپىشىپ قالغان نان ئۇۋاقلىرىنى چۈشۈرۈۋېتىپ، ئۇدۇلدا ئولتۇرغان گىمنازىيە كىيىمى كىيگەن قارا قۇمچاق يادائغۇ بىر قىزنى مېھمان قىلماقچى بولاتتى.

— ئېغىز تېگىپ باقامسىز ھە؟

— سىزگە تەشەككۈر بىلدۈرىمەن.

— تازا تارتىنچاق ئىكەنسىز، سىز ئۇزىڭىزنىڭ بەدەن قۇرۇلۇشىڭىزغا لايىق كوپرەك تاماق يىيىشىڭىز كېرەك.

— رەھمەت.

— قېنى، مۇنۇ بەلىشتىن يەپ بېقىڭا. بەلكى سىز، جاناب ئوفىتسېر مەرھەمەت قىلارسىز؟

لىستېنتسكى بېشىنى ساڭگىلىتىپ سورىدى:

— بۇ گەپنى ماڭا دەۋاتامسز؟

— هە، هە، — پوپ مەيۇس كوزلىرىنى ئۇنىڭغا تىكتى- دە، تىترەپ تۇرغان چاشقان بۇرۇتلىرى ئاستىدىكى يۇپقا لەۋ- لىرى بىلەن كۇلۇمسىرەپ قويدى.

— رەھمەت، كوڭلۇم تارتمايدۇ.

— ئۇنداق قىلمىسىڭىز بولاتتى. قوساقتا كىرگەن نەر- سە ھالال. سىز ئارمىيىگە كېتىۋاتامسز؟

— هە ئە.

— خۇدا يار بولسۇن.

لىستىنىتسكى ئۇگدەك ئىچىدە پوپنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ تۇراتتى، ئۇنىڭ ئاۋازى قۇلىغىغا گويا يىراقتىن كېلىۋاتقاندەك تۇيۇلاتتى. ئۇنىڭ خىيالىدا بۇنداق يوغان ئاۋازدا زارلىنىپ سوزلەۋاتقان كىشى گويا پوپ ئەمەس، بەلكى ياساۋۇل گىروموپ ئىدى.

— ... بىلەمسز، ئائىلەمگە كىرىدىغان كىرىم بەك ئاز، شۇنىڭ ئۈچۈن پولكتا روھانى بولۇپ خىزمەت قىلىشقاكېتىۋا- تىمەن. رۇس خەلقى دىنسىز ھايات كەچۈرەلمەيدۇ. بىلەمسز، دىن يىلدىن يىلغا مۇستەھكەملىنىۋاتىدۇ. ئەلۋەتتە، دىندىن يۇز ئۇرۇيدىغانلارمۇ يوق ئەمەس، ئەمما بۇنداق ئادەملەر زە- يالىلارنىڭ ئارىسىدا بار، دىنغانلار ھەر زامان خۇدا دەيدۇ، ئۇ- لارنىڭ ئېتىقادى كۈچلۈك. هە ... مانا شۇنداق ...، — ئۇ بىر ئۇھ تارتتى - دە، يەنە گۇرۇڭلاشقا باشلىدى، بىراق ئۇنىڭ سوزلىرى قۇلاققا كىرمەيتتى.

لىستىنىتسكى ئۇيقۇغا كەتتى. ئەڭ كېيىن ھىس قىلغان- لىرى ۋاگوندىكى تار تاختايلاردىن ياسىلىپ، يېڭىدىن سىرلانغان

تاكچىلارنىڭ ھىدى ۋە تاشقىرىدا بىرسىنىڭ ۋاقىرىغان مۇنۇ ئاۋازى بولدى:

— يوق - تاق بولۇمى قوبۇل قىلغان، بۇنىڭ بىلەن مېنىڭ ئىشىم يوق!

«يوق - تاق بولۇمى ئىمىنى قوبۇل قىلغاندۇ» — دېگەن پىكىر ئۇنىڭ مىڭسىدە لىپىدە پەيدا بولۇپ، ئاستا - ئاستا غايىپ بولدى. ئىككى كېچە ئۇخلىماي چىققاندىن كېيىن بۇگۇن راسا ئۇخلىدى. پويىز پېتروگىرادتىن چىقىپ 40 چاقىرىمچە يول ماڭغاندا، ئاندىن لىستىنىتسكى ئويغىنىدى. چاقلار بىر ۋەزنىدە تاراقلايتتى، پاراۋۇز ھەر بىر سىلكىنگەندە ۋاگون تەۋرىنىپ كېتەتتى، يانداكى خانىدا كىشىلەر ئاستا ناخشا ئېيتىشاتتى، پانۇستىن پەسكە قىيپاچ بىنەپشەرەڭ سايە چۈشەتتى.

يۈز بېشى لىستىنىتسكى خىزمەتكە تەيىنلەنگەن پولكىنىكى جەڭلەردە زور چىقىمغا ئۇچرىغانلىقتىن، جەڭ مەيدانىدىن چېكىنىدۇرۇلگەن بولۇپ، ئات - ئۇلاقلىرىنى ئالدىراشلىق بىلەن يېڭىلاپ، ئادەملەر بىلەن تولدۇرۇلماقتا ئىدى.

پولكنىڭ ئىشتاۋى بېرېزناگى دېگەن چوڭ يېزا بازىرىدا ئىدى. لىستىنىتسكى بىر نامسىز بېكەتتە پويىزدىن چۈشتى. كوچىمە ھەربىي دوختۇرخانىمۇ شۇ يەرگە چۈشۈرۈلدى. لىستىنىتسكى دوختۇردىن سوراشتۇرۇپ، بۇ دوختۇرخانىنىڭ غەربىي - جەنۇبىي فۇرونتتىن مۇشۇ ياققا ئەۋەتىلگەنلىگىنى ۋە شۇئان دىلا بېرېزناگى - ئىۋانوپكا - كىرشوۋىنىسكويى ئىستانسىلىرى ئارقىلىق يۇرۇپ كېتىشنى بىلىۋالدى. گەۋدىلىك، يۈزلىرى قىزىل دوختۇر ساقلىنى تۇتاملاپ، ئالتۇن كوزەينەكنىڭ ئاستى-

دىن غەزەپلىك كوزلىرىنى پالىلدىتىپ، ئوز باشلىغىنىڭ يامان گەپىنى قىلاتتى، دىۋىزىيە ئىشتاۋىدا ئولتۇرغانلارنى ئايىماي تىللايتتى، تەسادىپى يولۇققان بىر كىشىگە دەرت تۆكەتتى.

— مېنى بېرېزناگىنچە ئالغاچ كېتىشىڭلارگە بولارمۇ؟ — لىستىنىتسكى ئۇلارنىڭ گەپىنى بولدى.

— مەيلى، ئىككى چاقلىق ئىزۋاشقا ئولتۇرۇڭ، يۇز بەشى، — دوختۇر ماقۇل بولدى ۋە قەدىناس دوستىدەك تەكەللۇپسىزلىق بىلەن يۇز بېشىنىڭ شىنىلىدىكى تۇغمىنى ئويناپ، ئۇنىڭ ھىسسىداشلىغىغا ئېرىشمەكچى بولغاندەك، گۈدۈڭ - گۈدۈڭ يوغان ئاۋاز بىلەن يەنە شكايەت قىلىشقا باشلىدى: — ئوزىڭىز بىر ئويلاپ كورۇڭچۇ، يۇز بېشى، 200 چاقىرىم يەردىن چارپايلارنى سولايدىغان ۋاگونلاردا نى - نى ئازاپلارنى تارتىپ بۇ يەرگە كېلىشىمىز ئىشسىز لاغايلاپ يۇرۇش ئۇچۇنمۇ، ئاخىر؟ ھالبۇكى، مېنىڭ دوختۇرخانام كوچۇرۇپ كېلىنگەن ئاشۇ ئۇچاستىكىدا ئىككى كۇنگىچە ئېغىر، قانلىق جەڭلەر داۋام قىلغان بولۇپ، سان ساناقسىز يارىدار قېلىپ قالدى، شۇلارغا جىددى ياردەم كورسىتىشىمىز كېرەك ئىدى، — دوختۇر: «ئەڭ ئېغىر، قانلىق جەڭلەر» دىگەن سوزنى زەھەرخەندە بىلەن تەكرارلىغاندا «ر» ھەرپى دىرىلداپ ئاڭلاندى.

— بۇنداق تېتىقسىز بۇيرۇقنىڭ بېرىلىشىگە نىمە سەۋەپ بولغاندۇ؟ — دەپ ئەدەپ بىلەن قىزىقىپ سورىدى يۇز بېشى.

— نىمە سەۋەپ بىلەن دەمسىز؟ — دوختۇر ئىستىھزا بىلەن كوزەينىگى ئۇستىدىن قاشلىرىنى لىكىلداتتى. — سەۋەنچىلىك قىلىشتىن باشباشتاقلىق، باشلىقلارنىڭ ئەخمەقلىغى، مانا مۇشۇ! ئۇ يەردە ئولتۇرغان ئەبلەخلەر ھەممە ئىشنى بۇ

زىدۇ. ئىشنىڭ كوزىنى بىلمەيدۇ، ئاددىسى ئۇلاردا ساغلام ئەقىل يوق، ۋېرسايېۋنىڭ «دوختۇرنىڭ خەتلىرى» دىگەن ئەسىرى ئېسىڭىزدىمۇ؟ خۇددى شۇنداق! بىز شۇ ئەھۋالنى تەكرارلاۋاتىمىز.

لىستىنتسكى چاس بېرىپ هارۋا تەرەپكە كەتتى؛ مىجەزى چۈس دوختۇر ئۇنىڭ ئارقىسىدىن قاقىلداپ قالدى:

— ئۇرۇشتا بىز ئۇتتۇرۇپ قويمىز، يۇز بېشى! ياپونلارغا ئۇتتۇرۇپ قويۇپ ئەقىلمىزنى تاپمىغان ئىدۇق. هايت — هۇيت بىلەن بىر هۇجۇم قىلىپلا بىتچىت قىلىۋېتىمىز، بىزگە تەڭ كېلەلمەيدۇ، دىگەن ئىدۇق ... — شۇنىڭ بىلەن ئۇ رەڭگا رەڭ نېپىت داغلىرى پارقىراپ تۇرغان توختام سۇلاردىن ئاتلاپ ئوتۇپ، بېشىنى ئىككى يانغا ئىغاڭلىتىپ، توۋۇرىول بويلاپ مېڭىپ كەتتى.

كوچىمە دوختۇرخانا بېرېزناگىگە يېتىپ بارغاندا قاراڭغان ئىدى، سارغىيىپ كەتكەن باشاقلارنى شامال يەلپۇتەتتى. غەرپتە قارا بۇلۇتلار هورپىيىپ تۇرۇشاتتى. بۇلۇتلارنىڭ ئۇستى تەرىپى توق سوسۇن رەڭگە بويالغان، پەسرەكى شالاڭلاپ، ۋەھىمىلىك تۇسىنى يوقاتقان، ئاسمان باغرىغا ئاچ بىنەپشەرەڭ شولا چۈشۈپ تۇراتتى؛ ئوتتۇرىدىكى بۇلۇتلار، خۇددى دەريادا مۇز كوچكەن چاغدا تىقىلىشىپ قالغان چوڭ مۇز پارچىلىرىغا ئوخشاش ئاستا ـ ئاستا تارقىلىپ كېتىۋاتقانلىغى سېزىلىپ تۇراتتى، ئۇ يەر بۇ يەردىكى ئوچۇق جايلاردا پېتىپ كېتىۋاتقان قۇياشنىڭ ئەپلىسىن رەڭگىدىكى نۇرلىرى كورۇنۇپ قالاتتى. بۇ نۇرلار يەلپۇگۈچ شەكلىدە هەر تەرەپكە تارىلىپ كەتكەن، بەزىسى ۋالىلداپ بۇلۇتقا سانچىلىپ قالغاندەك ئىدى. بۇلۇتسىز ئوچۇق جايىنىڭ توۋەنرەگى تەسـ

ۋىرلەپ بولمايدىغان دەرىجىدە رەڭمۇ رەڭ تۇسكە كىرىپ تاۋلىناتتى.

يول ياقىسىدىكى ئېرىقنىڭ بويىدا ئوق تېگىپ ئولگەن بىر جەرەن ئات ياتاتتى. ئارقا پۇتى غەلىتە ھالەتتە يۇقۇرىغا كوتىرىلگەن بولۇپ، ئۇپراپ كەتكەن تاقىسى پارقىراپ تۇراتتى. ئىككى چاقلىق پېنىك ھارۋىدا دوقۇس - دوقۇس سىلكىنىپ كېلىۋاتقان لىستىنتسىكى ئولگەن ئاتقا قارىدى، يېنىدا بىللە ئولتۇرۇپ كەلگەن سانىتار ئاتنىڭ ئېسىلىپ قالغانقوسىغىغا تۇكۇردى ۋە يۇز بېشىغا قايرىلىپ:

— ئاچ كوزلۇك قىلىپ يەمنى جىق يەپ قويۇپتۇ، — دىدى، يەنە بىرنى تۇكۇرمەكچى بولۇۋىدى، ئەمما بىئەدەپلىك بولمىسۇن، دەپ تۇكرۇگىنى يۇتۇپ، گىمناستيوركىسىنىڭ يېڭى بىلەن لەۋلىرىنى ئېرىتتى، — ھارام بولۇپ قېلىپتۇ، ئۇنىڭغا ھېچكىم تەگمەيدۇ ... گېرمانلاردا بۇنداق ئادەت يوق.

— بۇنىسەن نەدىن بىلىسەن؟ — دەپ سوردى ئورۇنسىز غەزەپلەنگەن لىستىنتسىكى، ئۇ شۇ پەيتىنىڭ ئوزىدە ئوزىنى چوڭ تۇتۇپ بىلەرمەنلىك قىلغان ۋە سەسكىنىپ چىرايىنى پۇرۇشتۇرگەن سانىتارنىڭ بېشەرۋا يۇزىدىن يەنە ئورۇنسىز نەپرەتلەندى.

كوكىرىپ كەتكەن بۇ روھسىز چىراي ۋ - ئايدىكى ئىگىسىز قالغان ئېتىزنى ئەسلىتەتتى: باشقا مىڭغان دىخان - سولداتلارنىڭ رەڭگى-روھىدىن ئۇنىڭ ھېچقانداق پەرقى يوق، يۇز بېشى پېتروگىرادتىنتارتىپ تاكى فۇرونتقاكەلگىچە يوللاردا بۇنداقلارنىڭ نەچچە مىڭىنى ئۇچراتقان ئىدى. ھەممىسىنىڭ رەڭگى سۇلغان؛ ساغۇچ، كوك، يېشىل ۋە باشقا تۈسىتكى كوزلىرى نۇرسىز، ششدەك قېتىپ قالغان بولۇپ، سومەل

بولۇپ گەتكەن كونا مىس تەڭگىلەرگە ئوخشايتتى.

— مەن ئۇرۇشتىن ئىلگىرى گېرمانىيەدە 3 يىل ئۇرۇدۇم، — دەپ جاۋاپ بەردى سانىتار ئالدىرىماستىن. يۇزبېشى ئۇنىڭ تاۋۇشىدا، بايا يۇزىدە كورۇلگەن بىلەرمەنلىك ۋە يىرگىنىچ ئاھىڭى بارلىغىنى بايقىدى، — مەن كېنىسبېرگدە تاماكا فابرىكىسىدا ئىشلىدىم، — سانىتار زېرەككەن كىشىدەك خوشياقماسلىق بىلەن سوزلەيتتى، چۇلۇۋۇر بىلەن پاكار ئاتنى ئۇرۇپ قويياتتى.

— سوزۇكنى بولدى قىلساڭچۇ! — دىدى ئىستىنىتسكى قەتئى قىلىپ ۋە قايرىلىپ ئولگەن ئاتنىڭ بېشىغا، كوزىگە چۇشۇپ تۇرغان كوكۇلىسىغا، ئېچىلىپ قالغان چىشلىرىغا قاراپ قويدى.

ئاتنىڭ يۇقۇرىغا كوتىرىلىپ قالغان پۇتى تىزىدىن پۇكۇلگەن بولۇپ، تۇيۇقسىز تاقىنىڭ مىخى بىلەن دەز كەتكەن، ئەمما تۇياقلىرىنىڭ ئىچى كوپ - كوك پارقىراپ تۇراتتى، يۇز بېشى ئۇنىڭ پۇتى ۋە ئىنچىكە تۇياق بۇغۇنىغا قاراپ، ياش ھەمدە نەسىلىك ئات ئىكەنلىگىنى بايقىدى.

ئىككى چاقلىق ھارۋا ئوگۇل - دوگۇل يولدا سەكرەپ - سەكرەپ بارغانسېرى ئۇزاقلاپ كەتتى. غەرپتە ئاسمانىنىڭ ئاخىرقى رەڭگا رەڭ تۇسى ئوچۇشكە باشلىدى، شامال بۇلۇتلارنى توزۇتىۋەتتى. ئولگەن ئاتنىڭ چوقچىيىپ تۇرغان پۇتى يىراقتىن گۇمبىزى يوق كىچىك چېركاۋدەك قارىيىپ كورۇنەتتى. ئىستىنىتسكى ھامان ئۇنىڭغا قاراپ تۇراتتى، توساتتىن ئاتنىڭ ئۇستىگە يالت قىلىپ بىر پارچە شولا چۇشتى - دە، ئۇنىڭ ساپ - سېرىق

تۇك باسقان ئايىغى ياپراقسىز نوتا شاختەك كارامەت يالتىراپ، يۇپلىسىن پوستىدەك تاۋلىنىپ كەتتى.

بىرىزناگىگە كىرىشكە يېقىن قالغانىدا ياردارلار چۇشكەن ھارۋىلار ئۇچرىدى.

دەسلەپكى ھارۋىنىڭ ئىگىسى — ساقىلى قىرىلغان بىلوروس چال ئاغامچا، چۇلۇۋرنى قولىغا ئوراپ ئالغىنىڭ يېنىدا پىيادە كېتىۋاتاتتى. ھارۋىنىڭ ئۇستىدە بىشى تېڭىلغان شەپكىسىز كازاك جەينىگىنى تىرەپ يانپاشلاپ ياتاتتى. ئۇ ھارغىنلىق بىلەن كوزلىرىنى يۇمۇۋالغان، نان چاينىپ،سۇيىنى يوتۇپ، تىلىپىنى تۆكۈرۈپ تاشلايتتى. ئۇنىڭ يېنىدا بىر سولدات دۇم ياتاتتى.ئۇنىڭجۇلغى چىقىپكەتكەنشىمى‌قانغا مىلىنىپ قېتىپ قالغان ئىدى. سولدات بېشىنى كوتەرمەستىن ئەسكى سوزلەر بىلەن ئاغزىنى بۇزاتتى. لىستىنتسكى ئۇنىڭ ئاغزىنىڭ يانلىغىغا ۋە تاۋۇشىغا قارىماي سىلىۋېتىپ قورقۇپ كەتتى: ئۇ، ئېتىقادى كۈچلۈك دىندار ئادەم دۇئا ئوقۇۋاتقاندەك جان-جەھلى بىلەن يامان‌سوزلەرنى قىلاتتى. ئىككىنچى‌ھارۋىدا 6 ئەسكەر تىقىلىشىپ ياتاتتى. ئۇلارنىڭ بىرسى ئىنتايىن شوخ بولۇپ، ئىششىق كوزلىرىنى قىسىپ بىر ئىشنى سوزلەپ بېرىۋاتاتتى:

— ... ئۇلارنىڭ پادىشاھىدىن ئەلچى كەلگەنمىش، سۇلھەي تۆزسەك، دىگەن تەكلىپنى ئوتتۇرىغا قويۇپتىمىش، بۇنى مەن ئەڭ مۇھىم ئىشەنچلىك ئادەمدىن ئاڭلىدىم، ئۇ ھەرگىز يالغان سوزلىمەيدۇ، بۇنىڭغا ئىمانىم كامىل.

يەنە بىر سولدات تاتۇق بولۇپ قالغان چومۇچ بېشىنى چايقاپ:

— ناتايىن، — دەپ شۇبھىلەندى.

— توختاپ تۇر، فىلىپىپ، بەلكى كەلگەنلىگى راس-

تۇر، ــ دىدى كەينىنى قىلىپ ئولتۇرغان ئۇچىنچى بىر سول-دات: ئۇ يۇمشاققىنە ۋولگا شۇدىسىدە سوزلەيتتى.

بەشىنچى ھارۋىدا قاسقىنىغا قىزىل جىيەك تۇتقان كا-زاكچە شەپكە كىيگەن يارىدارلار چۇشكەن ئىدى. 3 كازاك چوك بىر ھارۋىدا ئازادە ئولتۇرۇشۇپ، ئۇنچۇقماستىن لەستىنتىسكىگە قارىشاتتى، ئۇلارنىڭ چاك باسقان، تەرى تۇرۇلگەن چىرايلىرى-دا ھورمەت دىگەن نەرسىدىن قىلچە ئەسەر يوق ئىدى.

ــ سالام، يۇرتداشلار! ــ دەپ ئەھۋال سورىدى يۇز بېشى.

ــ سالامەت بولۇڭ! ــ دەپ خوشياقماسلىق بىلەن جا-ۋاپ بەردى ھارۋىكەشنىڭ يېنىدا ئولتۇرغان كۇمۇشتەك ئاپپاق بۇرۇتلۇق، قېلىن قاشلىق سالاپەتلىك بىر كازاك.

ــ سىلەر قايسى پولكتىن؟ ــ دەپ سورىدى لەستىنتىس-كى ئۇنىڭ كوك پاگونىدىكى نومۇرىغا قىزىقىپ قاراپ.

ــ 20 ــ پولك.

ــ پولكىڭلار ھازىر قەيەردە؟

ــ بىلمەيمىز.

ــ خوش، نەدە يارىدار بولدۇڭلار؟

ــ ئاۋۇ يېزىنىڭ يېنىدا ... يىراق ئەمەس.

كازاكلار بىرنىمە دەپ پىچىرلاشتى، ئۇلارنىڭ بىرسى ماتا بىلەن تېڭىلغان يارىدار قولىنى ساق قولى بىلەن تۇتۇپ ھار-ۋىدىن سەكرەپ چۈشتى.

ــ جانابى ئالى، ئازراق توختاڭچۇ، ــ ئۇ ئوق تېگىپ ئىششپ كەتكەن قولىنى ئاۋايلاپ تۇتقان پېتى، لەستىنتىسكى-گە كۆلۈمسىرەپ، يالاڭاياق پۇتلىرى بىلەن لىكىلداپ ماڭاتتى.

— سىز ۋېشېنىسكايا بازىرىدىنغۇ؟ لىستىنىتسكى ئەمەسمۇ؟

— ھە، خۇددى شۇ كىشى بولىمەن.

— راست تونۇپتۇق، جانابى ئالى تاماكىڭىز يوقمۇ؟ ئەيسا ھەققى، تاماكىڭىزدىن بېرىڭ. تاماكا تۈگەپ قېلىپ ئولگىدەك بولدۇق!

كازاك ئىككى چاقلىق ھارۋىنىڭ سىرلانغان يان تەرىپىنى تۆتۈپ ئۇنىڭ يېنىدا بىللە ماڭاتتى؛ لىستىنىتسكى پاپىروس قۇتىسىنى يانچۇغىدىن ئالدى.

— مۇمكىن بولسا 10 تال بەرسىڭىز...بىز 3 كىشى، — دەپ كۆلۈپ تۇرۇپ ئىلتماس قىلدى كازاك.

لىستىنىتسكى ئۇنىڭ جىگەررەڭ چاڭگىلىغا يېنىدىكى تاماكىنىڭ ھەممىسىنى توكتى ـ دە:

— پولكتا ياردارلار كوپمۇ؟ — دەپ سورىدى.

— 20 چە كېلەر.

— چىقىم كوپمۇ؟

— قىرىلغان ئادەم كوپ، ئوتىڭىزنى مەرھەمەت قىلىڭ، جانابى ئالى، تاماكىنى تۇتاشتۇرۇۋالاي، سالامەت بولۇڭ، — كازاك تاماكىسىنى تۇتاشتۇرۇۋېتىپ ئارقىدىراق قالدى ۋە يۇز بېشى چۈشكەن ئىزۋاشنىڭ ئارقىسىدىن توۋلاپ:

— سىزنىڭ مۇلكىڭىزنىڭ يېنىدىكى تاتار يېزىسىدىن كەلگەنلەردىن 3 كىشى بۇگۈن قازا تاپتى. كازاكلار كوپ چېقىم تارتىۋاتىدۇ، — دىدى.

ئۇ قولىنى پۇلاڭلىتىپ قويۇپ، ھارۋىسىغا يېتىۋېلىش ئۈچۈن يۈگۈردى. شامال ئۇنىڭ كەمەرسىزماش‌رەڭ گىمناسىيوركىسىنى يەلپۈللىتەتتى.

لەستىنتسكى خىزمەتكە تەيىنلەنگەن پولكنىك كومانـ
دىرى بېرىزنا گىدە بىر پـوپنىك ئويدە تۇراتـتى. يـۇز بېشى
مەيدانغا يەتكەندىن كېيىن مېھماندوستلۇق بـىلەن ئىككى چاقلىق
سانىتار ھارۋىسىدىن ئورۇن بـەرگەن دوختۇر بىلەن خوشـلاشتى ـ
دە، كىيىمىنىك توپىسىنى قېقىپ، ئالدىغا ئۇچرىغانلاردىن پولك
ئىشتاۋىنىك جايلاشقان يېرىنى سـوراپ ماڭدى. بىر سولداتنى
قاراۋۇللۇققا باشلاپ كېلىۋاتقان قىزىل ساقال فېلدفېبىل ئۇـ
نىڭغا ئۇچراپ قالدى. ئۇ يۇرۇشىنى توختاتماستىن قولىنى شەپـ
كىسىگە تۇتۇپ سالام بەردى ـ دە، سوئالـغا جاۋاۋەن بىرئويـ
نى كورسەتتى. ئىشتاپ بىناسىنىك ئىچى ئالدىنقى سەپتىن يـ
راققا جايلاشقان باشقا ھەر قانداق ئىشتاپتىكىگە ئوخشاش جىمـ
جىت ئىدى. كاتىپلار چوڭ بىر شىرەنىك ئۇستىگە بېشىنى ئـ
ئىشتۇرۇپ ئولتۇرۇشاتتى، دالا تېلېـفۇنى تىروپكىسى ئالدىدا
ياشانغان بىر ياساۋۇل نامەلۇم بىر كىشى بىلەن كۇلۇپ سوزـ
لىشۋاتـاتتى، بۇ ئـازادە ئويـىنىك دەرىزىلىرىـدە چۈشىنـلەر
غوڭۇلدىشاتتى، يىراقتىكى تېلېفۇن قوڭغۇراقلىرى چېكەتكىدەك
چىرىلدايتتى. بىر مۇلازىم يۇز بېشىنى پولك كوماندىرى تۇرـ
غان ئويگە باشلاپ باردى. ئۇزۇنتۇرا پولكوۋنىك لەستىنتسكىنى
دەھلىزدە ئوچۇق چىراي ئاچمايلا كۇتۇۋالدى؛ ئۇنىك ئىڭىگـ
دە ئۇچ بۇرجەك تـاتۇغى بولۇپ، بىر نەرسىدىن كوڭلى پەرىشان
ئىدى.

ـ پولك كوماندىرى مەن بولىمەن، ـ دىـدى ئۇ سوـ
ئالغا جاۋاۋەن. يۇز بېشىنىك، مـەن ئىختىيارىڭىزغـا ئـوتۇش
شەرىپىگە ئىگە بولدۇم، دىگەن گېپىگە قـۇلاق سېلىپ بولۇپ،
ئۇنىڭ قاماستىن ئۇنى قول ئىشارىسى بىلەن ئويگە كىرىشكەتەكلىپ

قىلدى. ئۇ ئىشكنى يېپىۋېتىپ، چەكسىز ھارغىنلىق بىلەن چاچ-لىرىنى تۈزەتتى - دە، بىر خىل ئاھاڭدا:

— تۇنۇگۈن، مەن بۇ گەپنى ئىشتاپ بىرىگا دىسىدىن ئاڭلىغان ئىدىم. قېنى ئولتۇرۇڭ، — دىدى.

ئۇ لىستىنتسكىدىن نەدە خىزمەت قىلغانلىغىنى بىلگەن-دىن كېيىن، پايتەخت يېڭىلىقلىرى ۋە يولدىكى ئىشلار توغرا-لىق گەپ سورىدى، ئەمما ئاشۇ قىسقا سوھبەت داۋامىدا ھار-غىن كوزلىرىنى بىرەر قېتىممۇ كوتىرىپ، ئۇنىڭغا قارىمىدى.

لىستىنتسكى پولكوۋنىكنىڭ كەڭ ئەقىللىق پىشانىسىگە قاراپ: فۇرونتتا بولغان بولسا كېرەك، ئولگىدەك چارچاپ كېـ-تىپتۇ، دەپ ھىسداشلىق بىلەن ئويلىدى. ئەمما پولكوۋ-نىك، گويا بۇ ئويلىشىڭىز توغرا ئەمەس، دىگەندەك قىلىپ قىلىچىنىڭ سېپى بىلەن قاڭشىرىنى قاشلاپ دىدى:

— بېرىڭ، يۈز بېشى ئوفىتسېرلەر بىلەن تونۇشۇڭ، بى-لەمسىز، مەن 3 كېچە ئۇخلىغىنىم يوق. بۇ قاقاس يەردە بىز-گە قارتا ئۈيناش ۋە ھاراق ئىچىشتىن باشقا ھىچقانداق ئىش يوق.

لىستىنتسكى قولىنى شەپكىسىگە تۇتۇپ چاس بېرىۋې-تىپ، مىيىغىدا كۈلدى - دە، بۇنىڭ بىلەن ئۇز نەپرىتىنى سەزدۈرمىدى. ئۇ ئويدىن چىقىۋېتىپ، پولكوۋنىكنىڭ ئوزىنى قانداق كۈتۈۋالغانلىغىنى ئەلەم بىلەن ئەسلە-دى، پولكوۋنىكنىڭ ھارغىن قىياپىتى ۋە ئىگىدىكى تاتۇغىنى كورۈپ، ئىختىيارسىز ھورمەت قىلغانلىغىغا ئى-چىدە راسا كۈلدى.

15

دۇنزىيە ستېر دەريـاسىدىن ئـوتۇپ، لوۋشىچى يېنىدا دۇشمەننىڭ ئارقا تەرىپىدىـن چـىقىش تـوغرىلىق تـاپشۇرۇق ئالدى.

لىستىنىتسكى بىر نەچچە كۈن ئىچىدىلا پولكىنىڭ ئوـ فىتسېرلەر بىلەن ئاغىنە بولۇپ قالدى؛ راھـەت ـ پاراغەت ۋە تىنـچ ھاياتقا ئۆگىنىپ قالغان كوڭلى تېز ۋاقىت ئىچىدە جەڭ شارائىتىغا كونۇكۇپ كەتتى.

دەريادىن كېچىپ ئوتۇش پىلانى مۇۋەپپەقىيەتلىك ئوـ رۇنلاندى. دۇنزىيە دۇشمەن قـوشۇنىنىڭ چوڭ بىر گۇرۇپپـا سىغا سول تەرەپتىن زەربە بېرىپ، ئۇنىڭ ئارقا تەرىپىگە ئوـ تۇۋالدى. لوۋشىچى بوسۇغىسىدا ئاۋستىرىيىلىكلەر ماجار① ئاتـ لىقلىرىنىڭ يارىدىمى بىلەن قايتۇرما ھۇجۇمغا ئوتۇشكە ئۇرۇنۇپ باققان بولسىمۇ، ئەمما كازاك توپچى قىسىملىرى ئۇلارنى توپـ قا تۇتۇپ، بىتچـىت قـىلىپ تاشـلـىدى؛ ماجار ئىسكادرونلـ رى قالايمىقان ھالدا ئارقىغا چېكىندى، ئىككى قـاناتتىن ياغـ دۇرۇلغان پىلىموت ئوقلىرى بىلەن قىرىلدى، كازاكلار ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن قوغلىدى.

لىستىنىتسكى پولك بىلەن بىللە قايتۇرما ھۇجۇمغا قاتـ ناشتى، ئۇلارنىڭ بىر ئاتلىق بـولۇنمىسى چېكىنىۋاتقان دۇشـ مەن ئۇستىگە ھۇجۇم قىلدى. لىستىنىتسكى كوماندىرلىق قىلغان

① ماجار ــ ۋېنگىر مىللىتىنىڭ يەنە بىر نامى.

3 ـ ۋىزۋوتتىن بىر ئادەم ئولدى، 4 كىشى ياردار بولدى. ئۇ تاشقى كورۇنۇشتە ئوزىنى خاتىرجەم تۇتۇپ، ئاتتىن غۇلاپ چۈشكەن لوشچېنوپنىڭ يېنىدىن كارى بولماستىن ئوتۇپ كېتىۋەردى، ئۇنىڭ خىرىلدىغان بوش ئاۋازىغا قۇلاق سالماسلىققا تىرىشتى. لوشچېنوپ كىراسنوكۇتسكايا يېزا بازىرىدىن كەلگەن قاڭشالىق ياش كازاك بولۇپ، ئولگەن ئاتنىڭ ئاستىدا قالغان ئىدى. ئۇنىڭ پوزىسىغا ئوق تەككەنلىكتىن جىم ياتاتتى، ۋاي ـ ۋايلاپ، يېنىدىن ئوتكەن كازاكلارغا:

ـــ بۇرادەرلەر، مېنى تاشلاپ كەتمەڭلار! تۇرغۇزۇپ قويۇڭلار، بۇرادەرلەر... ـــ دەپ يالۋۇراتتى.

ئۇ كوپ ئازاپلىنىپ، دەرمانى قالمىغانلىقتىن ئاۋازى ئاران چىقاتتى، ئەمما يېنىدىن ئوتۇپ كېتىۋاتقان كازاكلارنىڭ يۈرىگى تاشقا ئايلىنىپ كەتكەن، رەھىمدىللىرى بولسىمۇ، ئۇلارنىڭ ئىرادىسى ھىسداشلىغىنى بېسىپ كەتكەن ئىدى، ۋىزۋوت تولا چېپىپ ھاسراپ كەتكەن ئاتلىرىنى ئازراق ئارام ئالدۇرۇش ئۈچۈن 5 مىنۇتچە ئاستا ماڭدى. ئۇلاردىن يېرىم چاقىرىم كېلىدىغان يەردە ماجار ئىسكادرونلىرى ھەر يانغا چېچىلىپ قېچىپ كېتىۋاتاتتى. ئۇلارنىڭ قوندۇز پەۋاز تۇتقان چىرايلىق كالتە كەمزۇل كىيگەن ئاتلىقلىرى ئارىسىدا، ئاچكوك مۇندىر كىيگەن پىيادە ئەسكەرلىرىمۇ كوزگە چېلىقاتتى. دوڭدىن چۈشۈۋاتقان ئاۋستىرىيە ھارۋىلىرى ئۈستىدە توپ ئوقى پارتلاپ، ئاپپاق تۇتۇنى ئاسمانغا كوتىرىلدى. سول ياقتا بىر يەردىن بىر باتارىيە ئۇلارنىڭ ھارۋىلىرىنى توپقا تۇتۇۋاتاتتى. گۈمبۈرلىگەن ئاۋازدىن كەڭ دالا لەرزىگە كېلىپ، ئۇنىڭ ئەكس ساداسى يېقىن ئەتراپتىكى ئورمان ئىچىدە تارقىلىپ كېتەتتى.

ئاتلىقلار بولۇنمىسىنى باشلاپ كېتىۋاتقان قوشۇن ستارشىنا سىماپرونوپ، ئاتلارنى «يورغا» بىلەن ماڭدۇرۇشقا كومانداۋ بەردى، 300 ئاتلىق يېيىلىپ، تېز يۈرۈپ كېتىشتى. كازاكلارنىڭ ئاستىدىكى ئاتلار لوكىلداپ تەۋرىنىپ ماڭاتتى، ئۇلاردىن ساغۇچ كوپۈكلەر تامچىلايتتى.

شۇ كېچىسى كىچىككىنە بىر يېزىدا قونۇشتى.

پولكتىكى 12 ئوفىتسېر تار بىر ئويگە تىقىلىشىپ ئورۇنلاشتى. ئۇلار ھېرىپ - چارچاپ ئاچ قوساق يېتىپ ئۇخلاشتى، يېرىم كېچە بولاي دېگەندە كوچمە ئاشخانا يېتىپ كەلدى. پودپورۇچىك چۈبوپ بىر قازان كاپوستا شورپىسى ئېلىپ كەلدى. ياغلىق تاماقنىڭ پۇرىغىدىن ئوفىتسېرلەر ئويغىنىپ كەتتى؛ چاۋەك سائەتتىن كېيىن ئۈيقۇدىن قاپىغى ئىششىغان ئوفىتسېرلەر 2 كۇندىن بۇيان جەڭدە تۇزۇك تاماق يىمىگەنلىكلىرى ئۈچۈن گەپ - سوز قىلماستىن راسا يىگىلى تۇردى. تاماق كېچىكىپ كەلگەنلىكتىن ئۈيقۇلىرىمۇ قېچىپ كەتتى. قوسغىنى لىق تويغۇزۇۋالغان ئوفىتسېرلەر يەڭسىز يۇڭ چەكمەنلىرىنى ئاستىغا سېلىپ، پاخالىنىڭ ئۈستىدە سوزۇلۇشۇپ پاپروس چېكىشەتتى.

دوغلاققىنا كەلگەن ئوفىتسېر ــ ياساۋۇل قالماقوپنىڭ يالغۇز پەمىلسىلا ئەمەس، بەلكى چىراي شەكلىمۇ ئۇنىڭ موڭغۇل ئۇرۇغىدىن ئىكەنلىگىنى كورسىتىپ تۇراتتى. ئۇ قوللىرىنى تېز - تېز مىدىرلىتىپ گەپ قىلاتتى.

ــ بۇ ئۇرۇش ماڭاباپ ئەمەس، مەن 4 ئەسىر كېچىكىپ دۇنياغا كەلگەنمەن. بىلەمسەن، پېتىر، ــ دەيتتى ئۇ يۈز بېشى تېرىسىنىسىۋقا قاراپ، «پيوتىر» سوزىدىكى «يو» ھەرپىنىڭ

ئورنىغا ئەتەي "ب" ھەرپىنى ئىشلىتىپ، ــ مەن بۇ ئۇرۇشنىڭ ئاخىرىغىچە تىرىك قالمايمەن.

ــ پالچىلىغىنى قوي، ــ دىدى پيوتىر چەكمەن ئاستىدىن خىرىلداپ.

ــ مەن پالچىلىق قىلىۋاتقىنىم يوق، بۇ ــ ئالدىنئالا ئوزەمگە ئايان بولغان خۇلاسە، مەندە ئاتاۋىزىم① بار، خۇدا تۇرۇپ تۇ، مەن بۇ يەردە ئوشۇقچە ئادەممەن. بۇگۈن بىز ئوق يامغۇرى ئىچىدە كېتىۋاتقىنىمىزدا غەزىۋىم تۇتۇپ تىترەپ كەتتىم، دۇشمەننى كورۇپ قالساملا چىداپ تۇرالمايمەن، بۇ بىر قورقۇنچقا ئوخشاش يامان كەيپىيات. دۇشمەن ساڭا بىر نەچچە چاقىرىم يەردىن زەربە بەرسە، سەن ھامان ئۇستىدە كېتىۋەرسەڭ، خۇددى دالدىكى ياۋا ئوەككە ئوخشاش ئوۋچىنىڭ نىشانىغا چۈشۈپ قالغانلىغىنى بىلمىسەڭ، شۇمۇ ئۇرۇش بولدىمۇ...

ــ مەن كۇپالكا دىگەن يەردە ئاۋستىرىيىلىكلەرنىڭ كالتا ئىستوۋوللۇق بىر زەمبىرىكىنى كوردۇم. ئاراڭلاردىن كورگەنلىرىڭلار بارمۇ، جاناپلار؟ ــ دەپ سوريدى ياساۋۇل ئاتامانچۇكوپ، ئۇ ئېنگىلىزچە قىلىپ قىرقىلىغان سېرىق بۇرۇتىغا يېپىشقان گوش كونسېرۋاسىنى يالاپ قويدى.

ــ راست، كارامەت توپ ئىكەن! نىشانغا ئالىدىغان كامېراسى ۋە ھەممە مېخانىزىملىرى ئادەتتىن تاشقىرى مۇكەممەل، ــ دەپ ھاياجان بىلەن سوز ئاچتى پودپورۇچىك چۇبوپ، ئۇ ئىككىنچى كورىدىكى كاپوستا شورپىسىنمۇ پاك ــ پاكىز ئىچىپ تۇگەتكەن ئىدى.

ــ مەنمۇ كوردۇم، ئەمما ئوزتەسراتىمنى سوزلىگىم كەل

① ئاتاۋىزىم ــ يىراق ئوتمۇشتىكى ئەجداتلارغا خاس بولغان بەزەر ئالامەتنىڭ كېيىنكى ئەۋلاتلاردا كورۇلۇشى.

مەيدۇ. چۈنكى ئارتىللېرىيە ھەققىدە ساۋادىم يوق. مېنىڭچە، زەمبىرەك دېگەن يەنىلا زەمبىرەك، پەقەت ئاغزى چوڭراق.

— ئۇز ۋاقتىدا ئىپتىدائى ئۇسۇل بىلەن ئۇرۇش ئېلىپ بارغان كىشىلەرگە ھەۋىسىم كېلىدۇ، — دېدى قالماقوپ بايىقى سوزىنى داۋاملاشتۇرۇپ؛ ئۇ ئەمدى لىستىنىتسكىگە قاراپ سوزلىدى، — ھەقىقى جەڭدە دۈشمەن بىلەن ئېلىشىپ، قىلىچ بىلەن ئىككى نەمىتە قىلىپ تاشلىساڭ، مانا بۇنى جەڭ دەپ چۈشىنىمەن! ھازىرقى جەڭلەر جەڭ بولامدۇ؟

— كەلگۈسىدىكى ئۇرۇشلاردا ئاتلىق ئەسكەرلەرنىڭ ھېچقانداق رولى قالمايدۇ.

— توغرىسىنى ئېيتقاندا، ئاتلىق ئەسكەرنىڭ ئوزى مەۋجۇت بولمايدۇ.

— ياق، بۇ قۇرۇق پەرەز!

— بۇنىڭدا ھېچقانداق گۇمان يوق!

— ماڭا قارا، تېرىنسېۋ، ماشىنا ئادەمنىڭ ئورنىنى بالسالمايدۇ. بۇ تولىمۇ چېكىدىن ئاشقانلىق بولدى.

— مەن ئادەمنى دەۋاتمايمەن، گەپ ئات ئۇستىدە بولۇۋاتىدۇ. ئاتنىڭ ئورنىنى موتوتسىكلىتياكى ئاپتوموبىل ئىگەللەيدۇ.

— مېنىڭ مۇلاھىزەمچە، ئاپتوموبىل ئىسكادىرونى بولىدۇ.

— بىكار گەپ! — دەپ قىزىق قانلىق قىلدى قالماقوپ، — ئارمىيىدە ئات تېخى ئىشلەيدۇ. بەھۇدە خام خىياللارنى قىلىۋاتىسەن! 300 - 200 يىلدىن كېيىن نېمە بولىدىغانلىغىنى بىلمەيمىز، ئەمما ھازىر ھەر ھالدا ئاتلىق ئەسكەر...

ـــ هەي دىمىتىرىي دونسكوي ①، فۇرونتنى باشتىن ئاياق خەندەكلەر ئوراپ تۇرغان شارائىتتا سەن نېمىمۇ قىلالايسەن؟ قېنى، بۇ سوزۇمگە جاۋاپ بەرگىنە!

ـــ خەندەكلەرنى بوسۇپ ئوتۇش، شامالدەك ئۇچۇپ ئوتۇش، ھوجۇم بىلەن دۇشمەننىڭ ئارقا تەرىپىگە ئىچكىرىلەپ كىرىش ـــ مانا بۇ ئاتلىق ئەسكەرنىڭ ۋەزىپىسى.

ـــ بەھۇدە گەپ!

ـــ بۇلۇپتۇ، ئۇ تەرىپىنى كىيىن كورەرمىز، جاناپلار.

ـــ ئەمدى ئۇخلايلى.

ـــ ماڭا قاراڭلار، تالاش ـ تارتىشنى قويايلى، ۋاقىت بىر يەرگە بېرىپ قالدى، ئىنساپ قىلايلى، ھەممەيلەننىڭ ئۇيقۇسى كېلىپ تۇرۇپتۇ.

قىزىپ كەتكەن تالاش ـ تارتىش بېسىلىپ قالدى، چەكمەن يېپىنىۋالغان بىر ئوفىتسېر ئىسقىرت چېلىپ قاتتىق خورەك تارتاتتى. پاراڭغا ئارىلاشمىغان لىستىنىتسكى ئاستىغا سېلىنغان پاخالنىڭ ئوتكۇر ھىدىنى پۇراپ ئوڭدا ياتاتتى، قالماقوپ چوقۇنۇۋېلىپ، ئۇنىڭ يېنىغا كېلىپ ياتتى.

ـــ سىز، بۇنچۇك دىگەن ئىختىيارىيئەسكەر بىلەن بىر سوزلىشىپ كورۇڭچۇ، يۇز بېشى، ئۇ سىزنىڭ ۋىزۋودىكىزدا، ئاجايىپ يىگىت!

ـــ نېمىسى ئاجايىپ؟ ـــ دەپ سوردى لىستىنىتسكى قالماقوپقا ئارقىسىنى قىلىۋېلىپ.

ـــ رۇسلاشقان كازاك، موسكۋادا تۇرغان، ئاددى بىر ئىشچى، ئەمما تۇرلۇك مەسىلىلەردە بىلىمى بار، ئىنتايىن شوخ يىگىت، ماھىر پىلىموتچى.

---

① دىمىتىرىي دونسكوي(1389 ـــ 1350) ـــ 1359 - يىلى موسكۋا كىنەزلىكىنىڭ تەخت ۋارىسى بولغان.

— قېنى تۇخلايلى،— دەپ تەكلىپ قىلدى.لىستىنتىسكى.

— توغرا — دەپ ماقۇل بولدى قالماقوپ، ئەمما كوڭلىـ ده بىر نىمىلەرنى ئويلايتتى، ئۇ پۇتىنىڭ بارماقلىرىنى مىدىرلىـ تىپ قويدى ۋە ئوڭايسىزلىنىپ چىرايىنى پۇرۇشتۇردى، — مېنى ئەپۇ قىلىڭ، يۇزبېشى، پۇتۇم بەك پۇرايدۇ... بىلەمسىز، ئۇچ ھەپتىدىن بۇيان ئوتىگىمنى سالغىنىم يوق، پايپېغىم تەردىن چىرىپكېتىپتۇ ... شۇنداق ئىپلاسلىشىپ كەتكەن... كازاكلاردىن پايتىما تېپىۋالمىسام بولمايدۇ.

— شۇنداق قىلىڭ،—ددى ئۇيقۇ ئارىلاش لىستىنتىسكى.

لىستىنتىسكى قالماقوپ بىلەن قىلغان پارىڭىنى ئۇنىـ تۇپ قالغان ئىدى، ئەمما ئەتىسى ئىختىيارىي ئەسكەر بۇنچۇك بىلەن ئۇچرىشىپ قالدى، تاڭ ئاتار چاغدا يۇزبېشى ئۇنى رازۋېتكىغا چىقىشقا، ئەگەر ئىمكانىيەت يار بەرسە، سول قاناتـ تا ھۇجۇمنى داۋاملاشتۇرۇۋاتقان پىيادە ئەسكەرلەر پولكى بىلەن ئالاقە باغلاشقا بۇيرۇق قىلدى. لىستىنتىسكى تاڭ قاراڭـ غۇسىدا ھويلىنىڭ ئىچىنى ئاختۇرۇپ يۇرۇپ، ئۇخلاپ ياتقان كازاكلارنىڭ ئارىسىدىن ۋىزۋوت ئۇرەدىنگىنى تاپتى.

— مەن بىلەن رازۋېتكىغا چىقىشقا 5 كازاكنى تەييارلاپ بەرسەڭ، ئېيتىپ قوي ئېتىمنى ئىگەرلەپ قويسۇن، تېزرەك بول!

5 مىنۇتتىن كېيىن ئوينىڭ بوسۇغىسىدا ئوتتۇرا بويلۇق بىر كازاك پەيدا بولدى.

— جانابلىرى، — دەپ مۇراجەت قىلدى ئۇ تاماكا قۇتىسىغا پاپروس قاچىلاۋاتقان لىستىنتىسكىگە، — ئورەدىنىڭ مېنى ئەۋەتىشكە ئۇنىمايۋاتىدۇ، سېنىڭ نوۋېتىڭ ئەمەس،دەيدۇ. مەنمۇ بارسام رۇخسەت قىلامسىز؟

— نىمە خاتالىق ئوتكۈزگەن ئىدىڭ؟ خاتالىغىنى يۈماقچىمۇ سەن؟ — دەپ سوردى لىستىنتسكى، غۇۋا قاراڭغۇلىقتا كازاكنىڭ يۈزىگە سىنچىلاپ قاراپ.

— ھېچقانداق خاتالىق ئوتكۈزگىنىم يوق.

— ئۇنداق بولسا، بارساڭمۇ بولىدۇ... دەپ جاۋاپ بەردى لىستىنتسكى ئورنىدىن تۇرۇپ.

— ھەي، توختا، — دەپ قىچقاردى چىقىپ كېتىۋاتقان كازاكنىڭ ئارقىسىدىن توۋلاپ، — قايتىپ كەل!

كازاك يېقىن كەلدى.

— ئورەدىككە ئېيتىپ قوي...

— مېنىڭ پەيسلەم بۇنچۇك، — دەپ ئۇنىڭ سۆزىنى بولدى كازاك.

— سەن ئىختىيارىي ئەسكەرمۇ؟

— شۇنداق.

— ئورەدىككە ئېيتىپ قويۇڭ، — لىستىنتسكى خىجىل بولغاندەك بىر پەس جىم بولۇپ قالدى ـ دە، دەرھال ئۆزىنى ئۆڭلىۋالدى، — ئۇچۇ... بولۇپتۇ كېيىن ئۆزەم ئېيتارمەن.

تاڭ سۈزۈلۈشكە باشلىدى. رازۋېتچىكلار يېزىدىن چىقتى، ئۇلار قاراۋۇللار ۋە قاراۋۇلخانىنىڭ يېنىدىن ئوتۇپ، خەرىتىدە بەلگىلەنگەن يېزا تەرەپكە يول ئالدى.

يېرىم چاقىرىم يول يۈرگەندىن كېيىن يۈزبېشى ئاتنىڭ يۈرۈشىنى ئاستىلاتتى.

— ئىختىيارىي ئەسكەر بۇنچۇك!

— بار.

— يېقىنراق كېلىڭا، مەرھەمەت قىلىپ.

بۇنچۇك كورۇمسز ئېتىنى تېزلىتىپ، يۇز بېشىنىڭ نەسىللىك ئېتىغا يانداشتۇردى.

— سىز قايسى يېزا بازىرىلىق؟ — دەپ سوردى لىستىنىتسكى بۇنچۇكنىڭ يۇزىگە يان تەرەپتىن قاراپ.

— نوۋوچېركاسكايا بازىرىدىن بولىمەن.

— ئىختىيارىي ئەسكەر بولۇشقا سىزنى نېمە مەجبۇر قىلدى، بۇنىڭ سەۋەبىنى بىلىشكە بولارمۇ؟

— مەرھەمەت، — بۇنچۇك گېپىنى سوزۇپ، بىر ئاز ئىسىتىمزا بىلەن جاۋاپ بەردى ۋە زەنگار كوزلىرى بىلەن يۇز بېرىشغا تىكىلىپ قارىدى، ئۇنىڭ تىكىلىپ قاراشلىرى ئادەمگە تىكىلەندەك سانچىلاتتى، — مەن ھەربىي سەنئەتكە بەك قىزىقىمەن، ئۇنى ئۇگىنىۋالماقچىمەن.

— بۇنىڭ ئۇچۇن ھەربى مەكتەپلەر بارغۇ.

— شۇنداق، بارلىغى بار.

— خوش، ئۇنداق بولسا، نېمىشقا ئۇنىڭغا كىرمەيسىز؟

— ئالدى بىلەن تەجرىبىدە سىناپ كورمەكچىمەن. نەزىرىيە جەھەتتىكى بىلىملەرنى كېيىن ئۇگەنسەكمۇ بولىدۇ.

— ئۇرۇشتىن بۇرۇن سىز نېمە كەسىپ بىلەن شۇغۇللانغان؟

— ئىشچى.

— قەيەردە ئىشلىگەن؟

— پېتېربورگدا، دون ياقىسىدىكى روستوپتا ۋە تولادىكى قورال زاۋۇدىدا... پىلىموت كومانىسىغا ئوتكۇزۇلۇشۇمىنى ئىلتىماس قىلماقچىمەن.

— سىزنىڭ پىلىموت ئىشلىرىدىن خەۋىرىڭىز بارمۇ؟

— بىلىمەن، شوش، بېرتې، مادسن، ماكسىم، گوچكىس،

بېرگمان، ۋىككېرىس، لىيۇئىس، شۇارتسلوزې مارکىلىك پىر لىموتلارنى بىلىمەن.

— ئوھھوي! مەن پولك كوماندىرى بىلەن سوزلىشىپ كورەي.

— ئوبدان.

يۇز بېشى ئوتتۇرا بويلۇق بۇنچۇكنىك سېمىز گەۋدىسىنى يەنە بىر قېتىم كوزدىن كەچۈردى. ئۇ، خۇددى دون بويىدىكى قارىياغاچ دەرىخىگە ئوخشايتتى: ئۇنىڭدا كوزگە تاشلىنىپ تۇرىدىغان ئالايىتەن بىر خۇسۇسىيەتمۇ يوق، ئادەتتىكىچە بىر يىگىت ئىدى، پەقەت ئېگىلىپ تۇرغان ئىگىسىنىك سوغۇكلىرى ۋە كوزىگە قارىغان كىشىنى بىگىزدەك قارىشى بىلەن يېڭىپ تاشلايدىغان ئوتكۇر كوزلىرى ئۇنى باشقا ئادەملەردىن ئاجرىتىپ تۇراتتى.

ئۇ ئاز كۇلەتتى، پەقەت لېۋىنىك بىر بۇرجىگى بىلەن ھىجىيىپ قويياتتى، ئەمما شۇنداقتىمۇ كوزلىرى مۇلايىملاشمايتتى، خىرە پارقىراپلا تۇراتتى، ئۇ ئوزىگە ئالايىتەن تۇس بېرىشنى ياقتۇرمايتتى، خۇددى دون بويىدىكى يېقىمسىز بوز تۇپراقتا ئوسكەن قارىياغاچقا ئوخشاش تومۇردەك قاتتىق، ۋەزمىن ئىدى.

ئۇلار خېلى ۋاقىتقىچە ئۇنچۇقماستىن مېڭىشتى. بۇنچۇك كەك ئالقانلىرىنى سىرى چۇشۇپ كەتكەن يېشىل ئىگەرنىك قېشىغا قويۇۋالغان ئىدى. لىستىنتسكى يېنىدىن پاپروس ئالدى. بۇنچۇكنىك سەرەڭگىسى بىلەن تاماكىسىنى تۇتاشتۇرۇۋېتىپ، ئۇنىك قولىدىن سقىچقا ئوخشاش چۇچۇك پۇرايدىغان ئاتنىك تەرلىگەن ھىدىنى سەزدى. ئالقىنىنىك دۇمبىسىنى خۇددى ئاتنىك يۇڭىدەك قېلىن قىزغۇچ توك باسقان ئىدى. لىستىنتسكى ئىخ

تىيارسىز ئۇنىڭ قوللىرىنى سىلىغۇسى كېلەتتى، ئۇ تاماكىنىڭ ئاچچىق تۇتۇنىنى ئىچىگە بىر تارتىپ دېدى:

— سىز بىر كازاك بىلەن مۇشۇ ئورماندىن چىقىپ، ئاۋۇ يول بىلەن مېڭىپ سولغا بۇرۇلسىز. كوردىكىزمۇ؟

— ھە، كوردۇم.

— ئەگەر يېرىم چاقىرىم ماڭغاندىن كېيىن بەزىنىڭ پەيادە ئەسكەرلەر كورۇنمىسە، قايتىپ كېلىڭ.

— خوپ.

ئۇلار ئاتلىرىنى يورغىلىتىپ كېتىشتى. ئورماننىڭ بىر چېتىدە تەكشى ئوسكەن ياش قېيىن دەرەخلىرى زىچچىدە بىر توپ بولۇپ تۇرۇشاتتى. بۇ دەرەخلەرنىڭ نېرىسىدا كوڭۇلسىز سارغايغان پاكار قارغايلار ۋە ئاۋستىرىيىلىكلەرنىڭ ھارۋىسى چەيلەپ تاشلىغان شالاڭ ئوسكەن ئۇششاق دەرەخلەر چىگىلىك لىشىپ كوزگە تاشلىناتتى. ئوڭ تەرەپتىن يىراق يەردە گۇلدۇرلىگەن زەمبىرەك ئاۋازى يەرنى زىلزىلىگە كەلتۈرەتتى، ئەمما بۇ يەردىكى قېيىنزارلىق جىمجىت ئىدى. يەرنىڭ باغرى شەبنەمگە قانغان، ئوت ـ چوپلەر قىزغۇچ تۈس ئالغان، بۇلارنىڭ ھەممىسى كۆز كىرىش ئالدىدىكى يارقىن رەڭدە تاۋلىنىپ، گويا ئەجىلى يېقىنلاشقانلىغىنى سەزگەندەك غۇۋۇلداپ تۇراتتى، لىستىنىتسكى قېيىن دەرىخىنىڭ قېشىدا توختاپ، ئورمانىنىڭ كەينىدە توپىيىپ كورۇنگەن ئىگىز دوڭنى دۇربۇن بىلەن كوزدىن كەچۈردى. بىر ھەسەل ھەرىسى قانىتىنى كېرىپ، ئۇنىڭ قىلىچىنىڭ مىس قاپلانغان سېپىغا قوندى.

— دوت ئىكەن،— دېدى بۇنچۇك ئاۋازىنى پەس چىقىرىپ، گويا ھەرىنىڭ ئېزىقىپ قونغانلىغىغا ئەپسۇسلانغاندەك.

ـ نېمە؟ ـ دەپ كۆزىنى دۇربۇندىن ئالدى لىسـ تىنىتسكى.

بۇنچۇك كوز ئىشارىسى بىلەن ھەرىنى كورسەتتى، لىسـ تىنىتسكى كۈلۈپ قويدى:

ـ ھەسلى ئاچچىق بولۇپ قالسا كېرەك، قانداق دەيسىز؟

بۇنچۇك جاۋاپ بەرگىچە يىراقتىكى قارىغايلارنىڭ ئارقـ سىدىن پىلىموت ئوت ئېچىپ قالدى. ئۇنىڭ تاتىلدىغان ئاۋا ـ زى جىمجىتلىقنى بۇزدى، چىرقىراپ كېلىپ تەككەن ئـوقلار قېـ يىنلارنى ئوتمە ـ توشۇك قىلىۋەتتى، ئوق ئۇزۇپ تاشلىغان بىر شاخ لەپەڭلەپ، يۇز بېشى مىنگەن ئـاتنىڭ يـايلى ئـۇستىگە كېلىپ چۈشتى.

ئۇلار ئاتنى ھە دەپ قامچىلاپ، «چۇ» دەپ ۋاقىراپ يېزا تەرەپكە قېچىشتى. ئـاۋستىرىيىلىكلەرنـىڭ پىلىموتى ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن قالايمىقان ئوق ئېتىپ لېنتىسىنى تۈگەتتى.

كېيىنرەك لىستىنتسكى ئىختىيارىي ئەسكەر بۇنچۇك بـە لەن بىرنەچچە قېتىم ئـۇچراشتى ۋە ھەر قېتىمقى ئـۇچرىشىشتا ئۇنىڭ ئوتكۇر كـوزلىرىدە ئەكس ئـەتكەن سۈنىماس ئىرادىنى كورۈپ ھەيران قالدى، تاشقى كورۈنۈشتە ساددا كورۈنگەن بۇ ئادەمنىڭ كۆڭلىدە قانداق ئىچكى سىرى بارلىغىنى، نىمىشقا قاپـ غىدىن قارىغىدىغانلىغىنى بىلەلمەي، تەئەججۇپلىنىپ يۈرەتتى، بۇنچۇك قانداقتۇر بىر سوزنى قىلغاندا ئايىغىنى تۈگەتمەستىنلا لۈننىڭ بىر بۇرجىگىنى قىيشايتۇرۇپ، كـۆلۈپ قـويا تتى، پە ـ قەت ئۇزىگىلا ئايان بولغان بىر ھەقىقەتنى يوشۇرماقچى بولـ غاندەك، دەرھال گېپىنى باشقا ياققا بۇرايتتى. ئۇنى پىلموت كوماندىسىغا ئـوتـكۈزۈپ بەردى. بىر يېرىم ھـەپتىدىن كېيىن

لىستىنتسكى بولۇنمە كوماندىرنىڭ قېشىغا كېتىۋېتىپ (پولكـ قا بىر سوتكا دەم ئېلىش بېرىلگەن ئىدى) يـولدا بـۇنچۇكنى كورۇپ، ئۇنىڭغا يېتىۋالدى. بۇنچۇك سول قـولىنى ئويىنىتىپ، ئوت كەتكەن بىر ئامبارنىڭ قېشى بىلەن كېتىۋاتاتتى.

ــ هوي، ئىختىيارىي ئەسكەر!

بۇنچۇك قايرىلىپ قـارىدى ـ دە، قـولىنى شـەپكىسىگە تۇتۇپ سالام بېرىپ، چەترەكنى تۇردى.

ــ يول بولسۇن؟ ــ دەپ سورىدى لىستىنتسكى.

ــ كوماندا باشلىغىنىڭ قېشىغا كېتىۋاتىمەن.

ــ يولىمىز بىر ئوخشامدۇ، نىمە؟

ــ شۇنداقتۇر، بەلكىم.

ئۇلار ۋەيران بولغان يېزىنىڭ كوچىسىدا خېلى ۋاقىتقىچە ئـۇنچۇقمـاستىن مېڭىشتى. ئـانـدا ـ سـانـدا ساق قـالغان هويلىلاردا، باستۇرمىلارنىڭ ئالدىدا كىشىلەر پايپاسلاپ يۇرۇشەتتى، ئاتلىقلار ئوتۇپ تۇرۇشاتتى، كوچىنىڭ قاق ئوتتۇرىسىدا توختىغان كوچمە ئاشخانىدىن تـۇتۇن كوتۇرىلەتتى؛ كازاكلار تاماق ئېلىش ئۈچۈن نوۋەتتە تـۇرۇپ خېلى ئـۇزۇن يەرگىچە تىزىلىشقان ئىدى؛ هاۋادىن ناهايىتى ئۇششاق هول بىر نەرسە ياغاتتى.

لىستىنتسكى ئارقـىدىراق كېلىۋاتـقان بۇنچۇكقا كـوز قىرى بىلەن قاراپ:

ــ قانداق، ئۇرۇشنى تـەتقىق قىلىۋاتـامسىز؟ ــ دەپ سورىدى.

ــ هە، ... ئانچە ـ مۇنچە ئۇگىنىۋاتىمەن.

لىستىنتسكى ئۇنىڭ يۈك باسقان قولىغـا كوز سېلىپ، نىمىشقىدۇ:

— ئۇرۇشتىن كېيىن نېمە قىلاي دەيسىز؟ — دەپ سوراپ قالدى.

— زىرائەت تىرىغانلار ھوسۇلنى يىغىۋالسۇن، مەن... قاراپ باقاي، كېيىن بىر گەپ بولار، — بۇنچۇك كوزىنى قىسىپ قويدى.

— گېپىڭىزنى قانداق چۈشەنسەك بولار؟

— يۇز بېشى، — دېدى بۇنچۇك يەنە كوزلىرىنى قىسىپ، — «زىرائەتنى شامال تېرىسا، ھوسۇلنى بوران يىغىۋېلىپ تۇ» دېگەن تەمسىلنى ئاڭلىغانمۇسىز؟ مانا شۇنداق دەپ چۈشىنىپ قويۇڭ.

— سىز كىنايە قىلماستىن ئوچۇقراق سوزلىسىڭىزچۇ.

— گەپنىڭ ئوچۇغى شۇ. خەير - خوش، يۇز بېشى مەن سولغا كېتىمەن.

بۇنچۇك يۈڭ باسقان بارماقلىرىنىكازاكچە شەپكىسىنىڭ چېتىگە قويۇپ چاس بەردى - دە، سولغا بۇرۇلدى.

يۇز بېشى ئىككى مۇرىسىنى قىسىپ قويۇپ، ئۇنىڭ ئارقىسىدىن خېلى ۋاقتقىچە قاراپ قالدى.

ئۇ قانداق ئادەم، ئۇزىنى غەلىتە قىلىپ كۆرسەتمەكچىمۇ ياكى ئۇزى ئادەم بولسىمۇ قىزىق بىر يېرى بارمۇ؟» دەپ ئويلىدى تېرىكىپ قالغان لىستىنىتسكى بولۇنمە كومانداىرىنىڭ ئەپچىل گەپسىگە كىرىپ كېتىۋېتىپ.

16

ئىككىنچى نوۋەتتە ئەسكەرلىككە ئېلىنغان كازاكلار بىر لەن بىللە ئۇچىنچى نوۋەتتىكىلەرمۇ ئالدىنقى سەپكە يولغا چىقتى، دوندىكى ھەممە يېزا بازارلىرى ۋە يېزىلار ئادەمسىز قالدى، گويا ئوما ۋاقتىدىكى قاتىلاڭچىلىقتا پۈتۈن دون خەلقى دالىغا كەتكەندەك تۇيۇلاتتى.

شۇ يىلى چېگىردا ئەجەللىك بازىرى راسا قىزىدى، ئەجەل ئىگىلىكنى ماڭغۇزۇپ تۇرغان كىشىلەرگە چاڭگال سالدى. «ۋاي، قەدىردانە ـ ـ ھەي! ... مېنى كىملەرگە تاشلاپ كەتتىڭ؟» دەپ دات ـ پەريات كوتەرگەن، ھازا تۇتقان، يالاڭباش تاق كازاك ئايالىرىنىڭ ھەددى ـ ھىساۋى يوق ئىدى.

قەدىردان كىشىلەرنىڭ ئەزىز باشلىرى قىزىل قانغا مىلىنىپ، ھەرتەرەپتە يۇمۇلىنىپ ياتاتتى، ئۇلارنىڭ كوزلىرى يۇمۇلۇپ، ئەبىدى ئۇيقۇغا كەتكەن، ئۇلار زەمبىرەكلەرنىڭ ماتەم ساداسى ئىچىدە ئاۋستىرىيە، پولشا ۋە پىرۇسىيە تۇپراقلىرىدا چىرىپ ياتاتتى ... شەرقتىن چىققان شامال ئانىلارنىڭ ۋە ئايالىرىنىڭ يىغىسىنى ئۇلارنىڭ قۇلاقلىرىغا يەتكۈزەلمەدۇ!...

كازاكلارنىڭ گۈلى، سەرخىل يىگىتلىرى ئويىنى تاشلاپ چىققان، يات ئەللەردە ئەجەللىك قوينىدا، پىتقا يەم بولۇپ، دەھشەت ئىچىدە ھالاك بولماقتا.

ھاۋا ئوچۇق سېنتەبىرنىڭ بىر كۈنى تاتار يېزىسىنىڭ ئۇستىدە دەرەخلەردىن توزىغان ئۇمۇچۇك تۇرىدەك ئىنچىكە،

مامۇقتەك ئاپپاق، پارقىراق يىپلار ئۇچۇپ يۈرەتتى. رەڭگى ئو-
ڭۇپ، قېنى قاچقان قوياش تۈل خوتۇنەدەك ھەجىياتتى، كوپ -
كوك مۇسەپپا ئاسمان ئىپپەتلىك مەسۇم قىزەدەك نازلىنىپ، ئو-
زىگە تەمەننا قويغان ئىدى. دوننىڭ نېرىقى تەرىپىدىكى سا-
غۇچ تون يېپىنغان ئورمان شۇرلاپ ھەسرەت چېكەتتى، تې-
رەكلەر سارغىيىپ خازان بولغان، دۇپ دەرەخلىرىنىڭ جىمجىم-
دار ياپراقلىرى توكۈلۈشكە باشلىغان، پەقەت ئولخا دەرىخلا
ئوزىنىڭ يېشىللىغىنى كوز - كوز قىلىپ، ۋالاق تەككۇر سېغىز-
خانىنى خوشال قىلاتتى.

شۇ كۈنى پانتېلېي پىروكوفېيېۋىچ مېلېخوپ جەڭدىكى
ئارمىيىدىن بىر پارچە خەت تاپشۇرۇۋالدى. بۇ خەتنى پوچتە-
دىن دۇناشكا ئېلىپ كەلدى. پوچتا باشلىغى خەتنى ئۇنىڭغا
بېرىۋېتىپ، تاقىر بېشىنى پارقىرىتىپ تازىم قىلدى، توۋەنچە-
لىك بىلەن قوللىرىنى كېرىپ قويدى:

— خۇدا ھەققى، مېنى ئەپۇ قىلىڭ، خېتىڭىزنى ئېچىپ
قويۇپتىمەن. دادىڭىزغىمۇ ئېيتىپ قويۇڭ: فىرمىس سىدروۋىچ
خەتنى ئېچىپ قويۇپتۇ دەڭ. ئۇرۇش توغرىلىق نېمە يېڭىلىق-
لار بارلىغىنى تولىمۇ بىلگۈسى كېلىپتۇ، دەڭ... سىز مېنى ئەپۇ
قىلىڭ، دادىڭىز پانتېلېي پروكوفېيېۋىچقا شۇنداق دەپ ئېيتىپ
قويۇڭ.

ئۇ ھەرقاچانقىدىنمۇ پەرىشان ئىدى، ھەتتا دۇناشكىنى
ئۇزاتقىلى چىققاندا بۇرنىغا سىيا تەككۈزۈۋالغانلىغىنى سەز-
مىگەن ئىدى.

— مەندىن خاپا بولۇپ يۈرمەڭلار، خۇدا ھەققى، مەن...
تونۇش بولغانلىغىم ئۈچۈن ... — ئۇ قولاشمىغان سوزلەرنى
قىلىپ، دۇناشكىنىڭ ئارقىسىدىن قايتا - قايتا تازىم قىلاتتى؛

دۇناشكا ئۇنىڭ بۇ قىلىغىدىن سەگەك بولۇپ، يۈرىگى ئارقىسىغا تارتىپ كەتتى.

قىز ئويگە ھايا‌جان بىلەن قايتىپ كەلدى ۋە خەتنى قويمىدىن خېلى ۋاقىتقىچە ئالالماي تېپىرلاپ قالدى.

— تېزرەك ئالساڭچۇ!... — دەپ ۋاقىرىدى پانتېلېي پروكوفېيېۋىچ تىترىگەن ساقلىنى سلاپ.

دۇناشكا لىپا‌پىنى قويىنىدىن ئېلىۋېتىپ، ئالدىراپ‌سوزلەپ كەتتى:

— پوچتا باشلىغى قىزىقىپ خەتنى ئېچىپ قويۇپتۇ، دادىكىز خاپا بولمىسۇن دەيدۇ.

— مەيلى ئوقۇسا، ئوقۇمامدۇ! گىرىشكىدىنمۇ؟ — دەپ سورىدى چال جىددىلىشىپ، دۇناشكىدىن كۆزىنى ئالماي، — گىرىگورىيدىن كەلدىمكىن؟ ياكى پېتروۋدىن كەلگەنمىدۇ؟

— ياق، دادا... باشقا بىرسى يازغانەك تۇرىدۇ.

— ئوقۇساڭچۇ ئادەمنى قىينىمايا! — دەپ ۋاقىرىدى، شىرە پېنىغا سۈرۈلۈپ كەلگەن ئىلمىنىچنا (ئۇنىڭ ئايىغى ئىشىشىپ كەتكەن بولۇپ، ئاران ـ ئارانلا سورۇلۇپ ماڭاتتى).

ناتالىيە ھويلىدىن ھاسىراپ كىرىپ كەلدى، قوللىرىنى كوكسىگە قويۇپ، تاتۇق بوينىنى قىسىپ، مەشىنىڭ ئالدىدا تۇرۇپ قالدى. ئۇنىڭ لەۋلىرىدە ئاپتاپنىڭ شولىسى چۈشكەندەك بىلىنەر بىلىنمەس تەبەسسۇم تىترەپ تۇراتتى، ئۇ گىرىشكىدىن سالام كۈتەتتى، ئۇ ئېرىغا ئىتتىقا ئوخشاش ۋاپادار بولغانلىغى بەدىلىگە، ھېچىسىنى ئىسىغاندا ئوزى ھەققىدە بىرەر ئېغىزسوز ئاڭلاشنى تولىمۇ خالايتتى.

— دارىيە قېنى؟ — دەپ پىچىرلىدى مومايا.

— جىم! — دەپ چالۋاقىدى پانتېلېي‌پروكوفېيېۋىچ (ئۇ

تەرىكسىپ، كوزلىرى چانىغىدىن چىقىپ كېتەي دەپ قالغان ئىـ دى)، دۇناشكىغا: «ئوقۇا!» ــ دەپ بۇيرۇق قىلدى.

ــ سىزگە مەلۇم قىلىمەنكى ....، ــ دەپ باشلىدى دۇـ ناشكا ۋە شۇ زامان ئورۇندۇقتىن يېرگە سېرىلىپ چۈشۈشكە باشلىدى، تىترەپ سەت ئاۋاز بىلەن ۋاقىرىۋەتتى: «دادا! جېنىم دادا! ... ۋايجان، ئا ـ نا! بىزنىڭ گىرىشانى!... ئاھ! ئاھ! گىرىشىنى ... ئولتۇرۇشۇپتۇ!»

دەرىزە يېنىدىكى سۇلاشقان چىنەگۈل بەرگىلىرى ئاربىسىدا ئېزىقىپ قالغان قاپاق ھەرە غوڭۇلداپ ئۇزىنى ئەينەككە ئۇـ راتتى، ھويلىدا تـوخۇلار تىپ ـ تىنچ قېقىلداپ يۇرۇشەتتى، ئوچۇق قالغان ئىشىكتىن يىراقتا ئوينا ۋاتقان بالىلارنىڭ قوڭـ غۇراقتەك كۈلۈشكەن ئاۋازى ئاڭلىناتتى.

ناتالىيىنىڭ يۈزىنى تىترەك بېسىپ كەتتى، بايىقى لەۋـ لىرىنىڭ بۇرجىگىدىكى تـەبـەسسۇم تېخى يـوقىلىپ ئـۇلگۈر ـ مىگەن ئىدى.

پانتېلېي پروكوفىيېۋىچ پالەچ بولغان ئادەمدەك بېشىنى گىلدىڭلىتىپ ئورنىدىن ئاران تۇردى، بـوغۇنۇپ قـالغان دۇـ ناشكىغا داڭ قېتىپ قاراپ قالغان ئىدى.

سىزلەرنى خـەۋەردار قىلىمەنـكى، ئـوغلىڭىز، 12 ـ دون كازاكلار پولكىنىڭ كازاكى ــ گىرىگورىي پانتېلېيۇچ مېلېخوپ، مۇشۇ يىل 16 ـ سېنتەبىرگە ئوتەر كېچىسى كا ـ مېنكا ـ ستروملوۋو شەھىرى يېنىدىكى جەڭدە قازاتاپتى. ئوغلىڭىز قەھرىمانلارچە ھالاك بولدى، ئۇنىڭقەھرىمانلىغى بېشىڭىزغا چۈشكەن مۇسىبەتلىكشۇ ئېغىر كۈنلەردە تەسەللى بەرگەي، ئۇنىڭ نەرسە ـ كېرەكلىرى بىر تـۇققان ئـاكىسى

پېتىرو مېلىخوپقا تاپشۇرۇلمىدۇ. مىنگەن ئېتى پولكتا قالدى.

توتىنچى بولۇنمە كوماندىرى ياساۋۇل پولكوۋنىكوپ.
جەڭدىكى ئارمىيە، 1914 - يىل، 18 - سېنتەبىر.

گىرىگورىينىڭ ئولۇم خەۋىرىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن كوپ ئوتمەي پانتېلېي پروكوفىيېۋىچ بىردىنلا بېشى ساڭگىلاپ قالدى. ئۇنىڭ كۈندىن كۈنگە قېرىپ كېتىۋاتقانلىغى قەۋم - قېرىنداشلىرىنىڭ نەزىرىدە ئوچۇقلا سېزىلىپ تۇراتتى. ئېغىر مۇسىبەت ئۇنى تولىمۇ مۇشكۈل ئەھۋالغا سالدى؛ خاتىرىسى ئاجىزلاشتى، كالـ لىسى ئايلىنىپ كەتتى، چىرايى قارىيىپ، ئوينىڭ ئىچىدە مۆكـ چەيگەن هالدا ئۇياقتىن بۇياققا مېڭىپ يۈرەتتى؛ ئىسىستما بىلەن كوزلىرى خىرەلىشىپ، روهىي جەهەتتىن ئىزتىراپ ئىچـ دە قالغان ئىدى.

بولۇنمە كوماندىرىدىن كەلگەن خەتنى چال ئوز قولـى بىلەن بۇتنىڭ ئاستىغا قويۇپ قويدى، هەر كۈنى بىر نەچچە قېتىم دەهلىزگە چىقىپ، دۇناشكىنى بارمىغى بىلەن ئىملاپ چاقىراتتى.

— قېشىمغا كەل، — دەيتتى ئۇ.

قىزى ئۇنىڭ ئالدىغا چىقاتتى.

— گىرىگورىي توغرىسىدىكى هىلىقى خەتنى ئېلىپ كەل.

ئوقۇ! — دەپ بۇيرۇيتتى ئۇ، مېهمانخانىنىڭ ئىشىگىگە ئېھـ تىيات بىلەن قاراپ قويىاتتى؛ قايغۇ - هەسرەت ئىچىدە قالغان ئىلىنىچنانىڭ تىنىمسىز نالە - زارىسى شۇ ئىشىكتىن ئاڭلىنىپ تۇراتتى، — ئاستىراق ئوقۇ، ئاۋازىڭنى چىقارماستىن ئوقۇ، — دەپ ئۇستىلىق بىلەن كوزىنى قىسىپ، پۈتۈن بەدىنى بىلەن ئېگىلىپ، كوز ئىشارىسى بىلەن ئىشىك تەرەپنى كورسىتەتـ

تى، ــ ئاستىراق ئوقۇ، ئاناڭ ئاڭلاپ قالسا، ... خۇدا كورسەتمىسۇن...

دۇناشكا كوز يېشىنى ئاققۇزماسلىققا تىرىشىپ، بىرىنچى جۇملىسىنى ئوقۇيتتى، ئوز ئادىتى بويىچە چوقچىيىپ ئولتۇرغان پانتېلېي پروكوفېيېۋىچ بولسا ئاتنىڭ تۇيغىدەك يوغان ئالقىنىنى ئىگىز كوتىرىپ:

ــ توختا! ئۇ تەرىپىنى بىلمەن... خەتنى جايىغا ئېپىرىپ قوي... ئاستىراق ماڭ، ئاناڭ بىزنى... ــ ئۇ يەنە چىرايىنى پۇرۇشتۇرۇپ، كوزىنى قىساتتى ۋە ئوتتا كويۇۋاتقان دەرەخ قوۋزىغىدەك تولغىنىپ، ئىككى پۇكۇلۇپ كېتەتتى.

چالنىڭ چاچلىرى يوگەم ـ يوگەم ئاقىرىشقا باشلاپ، تېز ۋاقىت ئىچىدە بېشى ئاپپاق قاردەك پارقىراپ قالدى، ساقىلىغا ئاق ئارىلىدى. ئۇ نەپسى تويماس بولۇپ قالدى، تاماقنى كوپ يەيتتى ۋە توكۇپ، چېچىپ يەيتتى.

ماتەم مۇراسىمىدىن كېيىن ۋ كۇن ئوتكەندە، ئۇرۇشتا قازا تاپقان ئەسكەر گىرىگورىينىڭ نەزىرىسىگە پوپ ۋىسارىئونىۋە قەۋم ـ قېرىنداشلىرىنى چاقىردى.

پانتېلېي پروكوفېيېۋىچ تاماقنى تېز ۋە ئاچكوزلۇك بىلەن يەيتتى، ساقىلىغا ئۇگرە ئاشنىڭ چوپى يېپىشىپ قالسىمۇ كارى بولمايتتى. كېينكى كۇنلەردە ئۇنىڭدىن ئەسىرەپ، سىنچىلاپ قاراپ يۇرگەن ئىلىنىچنا يىغلاپ تاشلىدى:

ــ دادىسى! ساڭا نىمە بولغانىدۇ؟...

ــ نىمە بولدى؟ ــ دەپ هودۇقۇپ قالدى چال، سىرلانغان قاچىدىن بېشىنى ئاران كوتىرىپ.

ئىلىنىچنا قولىنى شىلتاپ، كەشتە تىكىلگەن قولياغلىغىنى

نى مىجىقلاپ كوزلىرىنى ئېرتتى ـ دە، باشقا ياققا قارىۋالدى.

ـ ئوزىكىزمۇ، دادا، خۇددى ئۇچ كۈندىن بۇيان تاماق يىمىگەندەك ئالدىراپ يىدىكىز! ـ دىدى زەردە بىلەن دارىيە كوزلىرىنى ئالايتۇرۇپ.

ـ مەنمۇ؟ ھە، ماقۇل، خوپ... ئەمدى يىمەيمەن ... ـ پاتـ تېلېپي پروكوفىيېۋنچ خىجىل بولدى. ئۇ گاگىراپ شىرە يېنىدا ئولتۇرغانلارغا قاراپ قويدى ـ دە، لەۋلىرىنى يالاپ قويۇپ، جىم بولۇپ قالدى؛ ئۇ قاپىغىنى تۇرۇپ، سۇئاللارغا جاۋاپمۇ بەرمەيتتى.

ـ ئوزەكىنى بەردەم تۇت، پروكوفىيېۋنچ، ئوزەكىنى نىمەئانـ چە تاشلىۋېتىسەن؟ ـ دەپ نەزىردىن كېيىن ئۇنىكىغا تەسەلـ لى بەردى پوپ ۋىسارىئون، ـ ئوغلۇڭ شىھىتكەتتى، چال سەن خۇدانىڭ قەھرىنى كەلتۇرمە. ئوغلۇڭ پادىشا ئۈچۈن، ۋەـ تەن ئۈچۈن جېنىنى پىدا قىلدى، سەن بولساڭ... گۇنا بوـ لىدۇ، پانتېلېپي پروكوفىيېۋنچ، يامان بولىدۇ، ... خۇدا كەچۈرمەيدۇ!

ـ ئەمدى قانداق قىلاي، ھەزرەت... ئوزەمنى بەردەم تۇتۇۋالتىمەنغۇ، «قەھرىمانلارچە ھالاك بولدى» دەپ يېزىپتۇ ئۇـ نىڭ كوماندىرى.

چال پوپنىڭ قولىنى سويگەندىن كېيىن ئىشكىنىڭ يان يېغىچىغا يولىنىپ قالدى ـ دە، ئوغلىنىڭ ئولۇمى توغـ رىسىدىكى خەۋەر كەلگەندىن بۇيان بىرىنچى قېتىم ھوگرەپ يىغلىۋەتتى.

شۇ كۈندىن تارتىپ ئوزىنى ئوگلىۋالدى ۋە روھىي جەـ ھەتتىن تۈزەلگەن بولدى.

ئائىلىدە ھەر كىم ئوزىنىڭ جاراھىتىگە ئوزى مەلھەم قويىدى.

ناتالىيە دۇناشكىدىن گىرىگورىينىڭ ئولۇمى توغرىسىدىكى خەۋەرنى ئاڭلاش بىلەنلا ھويلىغا يۇگۈرۈپ چىقىپ كەتتى. "ئەمدى ئوزەمنى ئولتۇرىمەن! ئەمدى ماڭا ھاياتنىڭ نىمە كېرىكى بار! تېزرەك!" دىگەن ئوي - پىكىر ئۇنى ئولۇمگە قىستايىتتى. ناتالىيە دارىينىڭ قولىدىن چىقالماي، ئوزىنى ھەر تەرەپكە ئۇراتتى، ھۇشىدىن كەتكەن چاغدىلا جېنى ئارام تاپاتتى، ئىلاج بار ھۇشۇمغا كەلمىسەم، يۇز بەرگەن ئەھۋالنى قايتا ئەسلىمىسەم دەيتتى. بىر ھەپتىگىچە ئەس - ھۇشىنى يوقىتىپ يۇردى، كېيىن ئوزىگە كەلدى؛ ئۇ ئەمدى ھالسىزلىنىپ، سۇلىشىپ كەتكەن ئىدى... مېلىخوپلار قوراسىدا مەرھۇم بولغان بىر كىشىنىڭ كوزگە كورۇنمەيدىغان شەپىسى كېزىپ يۇرگەندەك بولاتتى.

17

گىرىگورىينىڭ ئولۇمى توغرىسىدىكى خەۋەر كەلگەندىن كېيىن 12 كۈن ئوتكەندە مېلىخوپلار ئائىلىسى بىر يولى ئىككى پارچە خەت تاپشۇرۇۋالدى. دۇناشكا پوچتىخانىدىلا ھەر ئىككىسىنى ئوقۇپ چىقتى ۋە قۇيۇن ئۇچۇرغان خەستەك، بىر دەلدەڭ لەپ، بىر قاشا تامغا يولىنىۋېلىپ، ئويگە قاراپ چاپتى، يېزىنى تازا بىسەرەمجان قىلىپ، ئوينىڭ ئىچىنى مىسلىسىز ھاياجانغا سالدى.

ـــ گىرىشا تىرىك ئىكەن! ... ئولمەپتۇ! ئاكام تىرىك ئىكەن!... ـــ دۇناشكا يىراقتىنلا ئۇن سېلىپ يىغلاپ كەلدى،ـــ پېترو شۇنداق يېزىپتۇ!... گىرىشا يارىدار بولۇپتۇ، ئولمىگەن ئىكەن، تىرىك ئىكەن، تىرىك!...

«قەدىردان دادىمىزغا، مېھرىۋان ئانىمىزغا سالام،ـــ دەپ يازغان ئىدى پېترو 20 - سېنتەبىردىكى خەتتە ـــ سىزلەرگە مەلۇم بولسۇنكى، بىزنىڭ گىرىشكا خۇداغا جان تاپشۇرۇشقا تاس - تاماس قالدى، لېكىن خۇداغا شۈكۈر، ئىرىك قالدى، ھازىر ساق - سالامەت، سىزلەرگىمۇ خۇداۋەندە. كېچە-كۈندۈز سەھەتلىكۈە خاتىرجەملىك تىلەيمىز، كامېنكا-سېترۇ ئىلوۋو شەھىرى يېنىدا ئۇلارنىڭ پولكى جەڭدە بولغان ئىكەن، ھۇجۇمغا ئوتكەن چاغدا بىر ۋېنگىر گۇسارى ئۇنى قىلىچ بىلەن چاپقانلىغىنى ۋە گىرىگورىينىڭ ئاتتىن غۇلاپ چۈشكەنلىگىنى ئۇنىڭ ۋىزۇۋىدىكى كازاكلار كورۇپتۇ، ئۇنىدىن كېيىنكى ئەھۋال بىزگە مەلۇم بولمىغان ئىدى، مەن ئۇلاردىن كوپ سوراپ ئىشقا قىلغان بولسامۇ، ئۇلار ھېچنىمە دەپ بېرەلمىدى. كېيىنىرەك مىشكا كوشېۋويدىن ئەھۋالنى بىلدىم،ـــ مىشكا ئالاقە باغلاش ئۈچۈن بىزنىڭ پولكقا كىرگەن ئىكەن، ـــ گىرىگورىي كەچكىچە بىھۇش يېتىپتۇ،كەچ كىرگەندىلا ھۇشىغا كېلىپ ئومىلەشكە باشلاپتۇ، يۈلتۈزغا قاراپ يولنى ئېنىقلاپ، ئومىلەپ-رېپتۇ، ئاخىرىدا بىزنىڭ يارىدار بولغان بىر ئوفىتسېر نىمزگە توساتتىن دۇچ-كېلىپ قېلىپتۇ، بۇ ئوفىتسېر يەردە جەڭ قىلىدىغان ئاتلىق ئەسكەرلەر پودپولكوۋنىكى ئىكەن، توپ ئوقى پارتلىغاندا، قوسىغى ئەپۇتى يارىلانغان ئىكەن، گىرىگورىي ئۇنى 6 چاقىرىم يەرگىچە ھاپاشلاپ سورەپ ئېلىپ بېرىپتۇ، شۇ ئىشى ئۈچۈن ئۇنىڭغا گىئورگىي كىرىستى مېدالى بېرىلىپتۇ ھەمدە گىرىشكىنى مىلادىشي ئورەدنىك دەرىجىسىگە كوتىرىپتۇ، ئەھۋال مانا شۇنداق!

گىرىشكىنىڭ جاراھىتى ئانچە ئېغىر ئەمەس، دۇشمەن قىلىچى بىشىمغا سەل - پەللا تېگىپ، ئازراق تېرىسى شىلىنىپ كېتىپتۇ؛ پەقەت ئاتتىن يىقىلىۋاتقاندا ھۇشىدىن كېتىپ قېلىپتۇ، ئۇ ھازىر سەپكە كىردى، دەيدۇ مىشكا، خېتىم قالايمىقان يېزىلغانلىغى ئۈچۈن مېنى ئەپۇ قىلىڭلار، ئىگەر ئۇستىدە يازدىم، لېكىن كېتىۋاتاتتىم».

ئىككىنچى خەتتە پېترو «قەدىردان دوندىكى ئوزىبغىمىزنىڭ قۇرۇتۇلغان ئالۇچە قېقىدىن ئەۋەتىڭلار». دەپ ئىلتىماس قىلغان ۋە ئۇنتۇماستىن پات - پات خەت يېزىپ تۇرۇشنى تاپىلىغان ئىدى؛ بۇ خەتتە گىرىگورىينى تىللىغان. كازاكلارنىڭ سوزىگە قارىغاندا، گىرىشكا ئاتقا ياخشى قارىماس ئىمىش، بۇ ھال ئۇنىڭغا، يەنى پېتروغا بەك ئەلەم قىلىپتۇ، چۈنكى تورۇق ئات ئۇنىڭكى، يەنى پېترونىڭ ئوز پۇلىغا ئالغان ئات، بۇ تۇغرىلىق ئۇ گىرىگورىيغا خەت ياز، دەپ دادىسىغا ئىلتىماس قىلغان.

«مەن كازاكلار ئارقىلىق قاتتىق تاپىلىدىم: ئەگەر ئاتقا ئوز ئېتىدەك ياخشى قارىمايدىغان بولسا، ئۇ چاغدا ئۇنىڭ بىلەن ئۇچرىشىپ قالسام، ئاغزى - بۇرنىنى قان قىلىۋېتىمەن، ئۇنىڭ كىرىست مېدالى ئالغان چەۋەندازمەن دەپ يۇرگىنى بىر تېيىن»، — دەپ يازغان ئىدى پېترو ۋە خېتىنىڭ ئاخىرىدا تۇگىمەس سالاملار ئېيتقان. پۇرلاشقان ۋە يامغۇردا نەملىشىپ كەتكەن خەتنىڭ قۇرلىرىدىن ئىنتايىن خاپا بولغانلىغى سېزىلىپ تۇراتتى، خەتتىن قارىغاندا، ھەرىبى خىزمەت پېتروغا بەك ئېغىر كەلگەندەك كورۇنەتتى.

خوشاللىقتىن ئوزىنى يوقتىپ قويغان پانتېلېي پروكوفىيېۋىچنىڭ تەققى - تۇرقىنى كورگەندە كىشىنىڭ ئىچ ئاغ

رىتقۇسى كېلەتتى، ئۇ ھەر ئىككىلا خەتنى چاڭگاللىۋېلىپ يېزا كوچىلىرىنى كېزىپ يۈرەتتى، ساۋاتلىق كىشىلەرنى تۇتۇۋېلىپ، خەتنى ئوقۇتاتتى، — ياق، ئوقۇتۇپ ئاڭلاش ئۈچۈن ئەمەس، بەلكى كېچىكىپ كەلگەن بۇ خۇش خەۋەر بىلەن چال پۇتۇن يېزا ئالدىدا ماختانماقچى بولاتتى.

— ھە - ئە! كوردۇكمۇ مېنىڭ گىرىشكامنى؟ — ئۇ، پېترونىڭ خېتىدىكى گىرىگورىنىڭ پىداكارلىغىنى تەسۋىرلەپ: «6 چاقىرىم يەرگىچە ياردار پودپولكوۋنىكنى ھاپاشلاپ ئېلىپ بېرىپتۇ» دېگەن يەرگە كەلگەندە، دەرھال يوغان ئالقىنىنى ئېگىز كوتىرىپ قوياتتى.

— يېزىمىزدا ئەڭ دەسلەپكى كىرىپىت مېدالنى گىرىشا ئېلىپتۇ، — دەپ ماختىناتتى چال ۋە قىزغانغاندەك خەتنى دەرھال قايتۇرۇۋالاتتى، ئۇنى پۇرلىشىپ كەتكەن شەپكىسىنىڭ ئەستىرىگە سېلىپ قوياتتى، ئاندىن يەنە باشقا ساۋاتلىق كىشىلەرنى تېپىشقا ئالدىرايتتى.

سېرگەي پلاتونېۋىچ ئوز دۇكىنىنىڭ دەرىزىسىدىن ئۇنى كورۇپ قېلىپ، دەرھال شەپكىسىنى قولىغا ئېلىپ ئالدىغا چىقتى.

— قېنى، بىزنىڭكىگە كىرگىنە، پروكوفىيېۋىچ.

ئۇ ئاپپاق ۋە گوشلۇك قوللىرى بىلەن چالنىڭ قولىنى سىقىپ كورۇشتى.

— خوش، تەبرىكلەيمەن، مۇبارەك بولسۇن ... مۇشۇنداق ئوغۇل بىلەن پەخىرلەنسە ئەرزىيدۇ، ئەمما سىلەر نەزىر ئوتكۈزۈپ يۈردۇڭلار، مەن ئۇنىڭ پىداكارلىغىنى گېزىتىلەردىن ئوقۇپ بىلگەنمەن.

— گېزىتىلەردىمۇ يېزىلىپتىمۇ؟ — دېدى پانتېلېي پروكوفىيېۋىچ ھەيران قېلىپ.

كوفېيېۇچ قۇرۇپ كەتكەن تامىغىنى ئىچىگە قىرىپ.

ــ شۇ توغرىلىق خەۋەربار، مەن ئوقۇدۇم، ئوقۇغانمەن.

سىرگەي پلاتونېۋىچ ئۇچ بولاق تۇرىكىمىنىڭ ئېگە ياخشى تاماكىسىنى جاۋەندىن ئوز قولى بىلەن ئالدى، ئاندىن جىگدا تارتماستىنلا، بىر مۇنچە قىممەتباھا كەمپىتنى قەغەزگە ئورىدى، بۇلارنىڭ ھەممىسىنى پانتېلېي پروكوفېيېۇچقا سۇنۇۋېتىپ:

ــ گىرىگورىي پانتېلېيېۇچقا خەت ــ خالتا ئەۋەتكەندە مەندىن سالام ئېيتىڭ، بۇ نەرسىلەرنىمۇ قوشۇپ ئەۋەتكىن، ــ دېدى.

ــ يا خۇدا! گىرىشكىنىڭ ھورمىتىنى قارىغىلار! ... پۇل-تۇن يېرىدىكىلەر ئۇنىڭ گېپىنى قىلىشۋاتىدۇ ... شۇنداق كۆزلەرگىمۇ ئۇلاشتىم ... ــ دەپ پىچىرلايتتى چال موخوپنىڭ ماگىزىنى پەلەمپىيىدىن پەسكە چۈشۈۋېتىپ. ئۇ بۇرۇنىنى قېقىپ، چەكمەنىنىڭ يېڭى بىلەن يۇزىنى قىچىشتۇرغان ياشنى ئېرتىتى ــ دە، ئويلىنىپ قالدى: «قېرىغان ئوخشايمەن، ئازلا ئىش ئۈچۈن كوزۇمدىن ياش كېلىدۇ ... ئېھ، پانتېلېي، پانتېلېي، كۆچ ــ قۇۋۋىتىڭ نەگە كەتكەندۇ؟ ئىلگىرى تاشتەك مەھكەم ئىدىڭ، 8 پۇت كېلىدىغان قاپلارنى كېمىدىن دەس كوتىرىپ پەسكە ئېلىپ چۈشەتتىڭ، ئەمدىچۇ؟ گىرىشكا مېنى تۈگەشتۇرۇۋەتتى...»

ئۇ قەغەزگە ئورالغان كەمپىتنى باغرىغا بېسىپ، كوچىدا ئاسقا قلاپ ماڭاتتى، ئەمما پىكىر ــ خىيالى ساسلىقنىڭ ئۇسىتىدە ئۈچۈپ يۈرىدىغان بېلىق ئالغۇچتەك يەنىلا گىرىگورىينىڭ ئەتراپىدا ئايلىناتتى. پېترونىڭ خېتىدىكى سوزلەر يادىغا كېلەتتى. شۇ ئەسنادا قۇدىسى كورشۇنوپ ئۇچرىشىپ قالدى.

ئالدى بىلەن مۇ پانتېلېي پروكوفېيېۋنچنى تۇۋلىدى:

— ھەي، قۇدام، توختىغىنا!

ئۇلار ئۇرۇش ئېلان قىلىنغاندىن بۇيان كورۇشمىگەن ئىدى. گىرىگورىي ئويدىن كەتكەندىن تارتىپ ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت ئاداۋەتتۇش دەرىجىسىگە يەتمىسىمۇ، ھەر ھالدا سوغاقچىلىق چۈشكەن ئىدى. ناتالىيە ئوزىنى گىرىگورىي ئالدىدا خورلۇقتا سېزىپ، ئۇنىڭغا يېقىنلىغانلىغى ئۈچۈن مىرون گىرىگورىيېۋچ قىزىدىن بەك خاپا ئىدى. چۈنكى مىرون گىرىگورىيېۋچنىڭ خەلقى ئالەم ئالدىدا مۇنداق خورلۇق تارتىشى قىزىنىڭ سەۋىۋى بىلەن بولغان ئىش ئىدى.

— شەرمەندە قانچۇق، — دەپ تىللايتتى ناتالىينى ئوي ئىچىدىكىلەرنىڭ ئارىسىدا، — دادىسىنىڭ ئويىدە تۇرۇۋەرمەي، قېيناتىسىنىڭ قېشىغا بېرىۋالغىنىنى قارىمامدىغان، ئۇلارنىڭ ئاش - نېنى بەك لەززەتلىك ئوخشايدۇ، بۇ تەنتەكنىڭ دەستىدىن خەلقى ئالەم ئالدىدا رەسۋا بولدۇم، كىشىلەرگە تىكىلىپ قارىيالمايمەن.

مىرون گىرىگورىيېۋچ قۇدىسىنىڭ قېشىغا يېقىن كېلىپ، سەپكىل باسقان قولىنى ئۇزارتتى.

— سالامەت تۇرۇۋاتامسەن، قۇدام!

— خۇداغا شۈكۈر، قۇدا.

— سودىلىق قىلىپ قايتتىڭمۇ، نىمە؟

پانتېلېي پروكوفېيېۋچ بوش قالغان ئوڭ قولىنى سىلكىتىپ بېشىنى لىڭشىتتى.

— ياق، قۇدا، بۇ، بىزنىڭ قەھرىمانغا بېرىلگەن سوغات، ساخاۋەتلىك سېرگەي پلاتونېۋچ ئۇنىڭ قەھرىمانلىغىنى گەپ

زىتتىن ئوقۇپ خەۋەردار بولۇپتۇ، ئەمدى مۇنۇكەمپىت بىلەن ئىسىل تاماكىنى ئۇنىڭغا تارتۇق قىلدى. ئۇما ئاتا پىلاپ: «بۇسوغاتنى قەھرىمان ئوغلۇڭغا ئەۋەتكىن ھەمدە مەندىن سالام ئېيت، مۇندىن كېيىنمۇئۇزىنىڭ قەھرىمانلىغىنى كورسەتسۇن» ــ دىدى. كوزىدىن تارامىلاپ ياش ئاقتى، چۇشىنىۋاتامسەن، قۇدام؟ ــ پانتىلېي پروكوفېيېۋچ ئوزىنى تۇتۇۋالالماستىن ماختىناتتى ۋە سوزىنىڭ تەسىر قىلغانلىغىنى بىلمەكچى بولۇپ، قۇدىسىنىڭ يۇزىگە تىكىلىپ قارايتتى.

قۇدىسى يەرگە قاراپ تۇرغاچقا قاپىغىنىڭ ئاستىغا كىرىپكلىرىنىڭ سايىسى چۇشۇپ تۇراتتى، بۇ ھال ئۇنى خۇددى بىرسىنى مەسخىرە قىلىپ كۇلۇۋاتقاندەك قىلىپ كورسىتەتتى.

ــ شۇنداق دېگىن، ــ كورشۇنوپ تامغىنى قىرىپ قويۇپ، كوچىنىڭ نېرىقى تەرىپىدىكى قاشا تامىنىڭ تۇۋىگە ئوتتى.

پانتىلېي پروكوفېيېۋچنىڭ ئاچچىغى كېلىپ، تىترەپ تۇرغان بارماقلىرى بىلەن كەمپىت ئورالغان قەغەزنى ئېچىپ، ئارقىسىدىن يۇگۇردى.

ــ مۇنۇ كەمپىتنى تېتىپ كورسەڭچۇ، ھەسەل ئاربىلاش ئىكەن!... ــ ئۇ قۇدىسىنى زەھەرخەندە بىلەن تەكلىپ قىلدى. ــ ئال قۇدا، مەرھەمەت قىل، كۇيوغۇلنىڭ سوغىسىدىن يەپ كور. تۇرمۇشۇڭ كوڭۇللۇك ئەمەس، تارتىنماي ئال، ئوغلۇڭغا بۇنداق شان ــ شەرەپ نېسىپ بولامدۇ ــ يوقمۇ، كىم بىلسۇن.

ــ مېنىڭ تۇرمۇشۇم بىلەن كارىڭ بولمىسۇن، ئۇنى مەن ئوزەم بىلىمەن.

ــ قېنى، تېتىپ كور، مەرھەمەت قىل! ــ پانتىلېي

پروکوفییۇچ ئۇ شۇنچه تەكەللۇپ بىلەن يېلىنىپ ـ يالۋۇرۇپ قۇدىسىنىڭ ئالدىدا پاپىاسلاپ يۇرەتتى. ئېگىلگەن بارماقلىرى بىلەن يۇپقا كۆموش قەغەزگە ئورالغان كەمپىتنى چاكىگالاپ، قۇدىسىغا تەڭلەيتتى.

ـ بىز تاتلىق نەرسىلەرگە ئۇگەنمىگەن، ـ دەيتتى مىرون گىرىگورىيېۋىچ قۇدىسىنىڭ قولىنى ئىتتىرىپ، ـ بىز ئۇنداق نەرسىلەرگە ئۇگەنمىگەن، باشقىلارنىڭ نەرسىسىنى يىسەك چىشىمىز سۇنىدۇ، ساڭىچۇ، قۇدا، ئوغلۇڭ ئۇچۇن سەدىقە يىغىپ يۇرۇش لايىق ئىش ئەمەس. قىينىچىلىغىڭ بولسا، مېنىڭ قېشىمغا كەلسەڭمۇ بولاتتى. كۆيوغلۇم ئۇچۇن ھېچنىمىنى ئايىمىغان بولاتتىم... ناتاشكا سىلەرنىڭ نېنىڭلارنى يەۋاتىدىغۇ، كەمبەغەللىشىپ كەتكەن بولساڭ مەن ياردەم بېرەتتىم.

ـ بىزنىڭ ئۇرۇق ـ ئەۋلادىمىزدىن ھېچكىم تىلەمچىلىك قىلغان ئەمەس، قۇدا، ئاغزىم بارىدەپ كەلسە ـ كەلمەس گەپلەرنى قىلىۋەرمە! ئۇزەڭگە تولىمۇ تەمەننا قويۇۋاتسەن، قۇدا!... ماختىنىشمۇ جايىدا بولغىنى ياخشى! ... تۇرمۇشۇڭ بايلىقىڭ ئوتكەنلىگى ئۇچۇن قىزىڭ بىزنىڭكىگە كېلىپ قالغان ئىكەن ـ دە؟

ـ توختا! ـ دىدى مىرون گىرىگورىيېۋىچ قەتئىيلىك بىلەن، ـ گەپ تەگىشىشنىڭ پايدىسى يوق. مەن سەن بىلەن تىللىشىشقا كەلمىدىم، ئۇزەڭنى بىسئال قۇدا، يۇر، بىر ئىش بار ئىدى، سوزلىشەيلى.

ـ ئارىمىزدا سوزلىشىدىغان ھېچ ئىش يوققۇ.

ـ سوزلىشىدىغان ئىشلار بار، قېنى، يۇر.

مىرون گىرىگورىيېۋىچ قۇدىسىنىڭ چەكمىنىنىڭ يېڭىدىن

تۇتۇپ، تار كوچىغا سوره‌پ ماڭدى. ئۇلار قورالاردىن ئوتۇپ دالىغا چىقىشتى.

پانتىلېي پروكوفېيېۋىچ ئاچچىغىدىن يېنىپ ئوزىنى تۇزىۋالدى.

— قانداق ئىش توغرىلىق؟ — ده‌پ سورىدى ئۇ.

ئۇ، كورشۇنوپنىڭ سه‌پكىل باسقان سىرتىق يۈزىگه كوز قىرى بىله‌ن قاراپ قويدى. كورشۇنوپ ئۇزۇن چاپىنىنىڭ پېشىنى قايرىپ، ئېرىقنىڭ چېتىدىكى دوڭگه ئولتۇردى، چېتىگه پوپۇك تۇتقان كونا تاماكا خالتىسىنى يانچۇغىدىن ئالدى.

— ماڭا قارا، پروكوفېيېۋىچ، هىچنىمىدىن هىچنىمه يوق، سوقۇشقاق خورازده‌ك سه‌ن ماڭا چاڭ سالماقچى بولۇۋاتىسه‌ن، بۇنداق قىلىق ئوز كىشىلىرىمىز ئوچۇن ياخشى ئه‌مه‌س. قانداق بولمىسۇن ياخشى ئه‌مه‌س، شۇنداقمۇ؟ مه‌ن شۇنى بىلىشنى خالايمه‌نكى، — ئۇ باشقىچىرەك، قوپالراق ئاۋازدا قه‌تئى قىلىپ سوزله‌شكه باشلىدى، — ئوغلۇڭ ناتالىيىنى قاچانغىچه خورلىماقچى؟ سه‌ن ماڭا شۇنى ئېيتقىنا!

— بۇنى ئۇنىڭ ئوزىدىن سورا.

— مېنىڭ ئۇنىڭدىن سورىشىمنىڭ هىچقانداق هاجىتى يوق، ئائىلىنىڭ باشلىغى سه‌ن ئوزه‌ڭ، مه‌ن سه‌ن بىله‌ن سوزلىشىمه‌ن.

پانتىلېي‌پروكوفېيېۋىچ بىرسىقىم يالىڭاچلانغان كه‌پىتنى مىجىقلىدى. ئېرىگه‌ن شاكىلاتنىڭ شىرنىسى بارماقلىرىنىڭ ئارىسىدىن ئېقىپ چۇشتى، قېشىدىكى‌دوڭلىشىپ تۇرغان چالما-لارغا قولىنى ئېرتتى، ئۇنچۇقماستىن تاماكا يوگه‌شكه كىرىشتى. قه‌غه‌زنى بىر قاتلاپ، تۇركىيه تاماكىسىنىڭ قه‌غه‌ز قېپى ئىچىدىن بىر چېكىم تاماكىنى سالدى ۋه بولاقنى ئۇدىسىغا سوندى.

مىرون گىرىگورىيەۋىچ ئىككىلەنمەستىن بولاقنى ئالدى، ئۇمۇ موخوپنىك سوغىتى ھىساۋىغا، موخوركا يوگىدى، تاماكىلىرىنى تۇتاشتۇرۇشتى. ئۇلارنىڭ ئۇستىدە ئاپپاق كوپۇكتەك كوكسى كېرىلگەن بىر پارچە بۇلۇت ئېسىلىپ تۇراتتى، دەرەختىن توزغان ئۇمۇچۇك توردەك ئىنچىكە ۋە نازۇك يىپلار شامالدا لەپىلدەپ يەردىن ئاسمانغا كوتىرىلىپ، كوز يەتمەس ئىگىزلىككە ئاشۇ بۇلۇت قېشىغا ئۇچۇپ باراتتى.

كۇن قايتقان پەيت، كۇزنىڭ تەسۋىرلەپ بولمايدىغان تىپ-تىنچ، ئارامبەخش سۇكۇناتى ھەممە يەرنى قاپلىغان، ئاسمان يۇز پەسلەندىكى مۇسەپپالىغىنى يوقىتىپ، خىرە نىلرەڭ تۇسكە كىرگەن، ئېرىقنىڭ ئۇستىنى، نەدىن كەلگەنلىگى خۇدا غا مەلۇم، قىزغۇچ ئالما ياپراقلىرى بېسىپ كەتكەن. دولقۇنسىمان تاغ ئوركەشلىرى ئارقىسىدا ھەر تەرەپكە شاخچىلاپ كەتكەن بىر يول بار بولۇپ، بۇ يول زۇمرەتتەك جۇلالىنىپ، ئادەمنى چۇشكە ئوخشاش غۇۋا كورۇنگەن ئۇپۇق تەرەپكە ئىملاپ چاقىرىۋاتقاندەك تۇيۇلاتتى. ئەمما ئادەملەر ئوي-جايىغا باغلانغان، تۇرمۇش مەشغۇلاتى بىلەن بەنت بولۇپ كەتكەن، تىرىكچىلىك پۇتىنى كىشەنلەپ قويغان ئىدى، تۇرلۇك تۇمەن ئىشتىن ئۇرە كېلەلمەيتتى، ئومرى ئاشلىق ئورۇش، خامان تېپىش بىلەن ئوتەتتى، ئۇ كورۇنگەن يول ئۇپۇق سىزىغىنى كېسىپ، ئادەمسىز كەڭ بوشلۇقتا ئىز قالدۇرۇپ كوزدىن غايىپ بولاتتى، شامال ئۇنىڭ ئۇستىدە چاڭ توزۇتۇپ جەۋلان قىلاتتى.

— بوش تاماكا ئىكەن، پاخالدەكلا، — دىدى مىرون گىرىگورىيەۋىچ ئاغزىدىن بۇلۇتتەك قويۇق تۇتۇن چىقىرىپ.

— بوشراق ئىكەن، ئەمما ... تەمى يېقىملىق، — دەپ ئۇنىڭ سوزىگە قوشۇلدى پانتېلېي پروكوفېيېۋىچ.

ـــ ماڭا جاۋاپ بەر، قـۇدا، ـــ دېدى كورشـۇنوپ پەس ئاۋاز بىلەن ۋە تاماكىسىنى ئوچۇردى.

ـــ بۇ توغرىلىق گىرىگورىي ھەچنىمە يازمىدى، ئۇ ھازىر ياردار.

ـــ ئاڭلىدىم...

ـــ ئۇنداق كېپىن نېمە بولىدۇ ـــ بۇنى مەن بىلمەيمەن. تىرىك قالامدۇ ـ يوقمۇ، بۇنى كىم بىلسۇن؟

ـــ بۇ نېمە دېگىنىڭ، قۇدا؟ ـــ مىرون گىرىگورىيېۋىچ، دەككە ـ دۈككە بولۇپ، كـوزلىرىنى ئېچىنغانىدەك پىرىلدىتىپ قويدى، ـــ ئۇ شۇ كۈنلەردە يا قىز ئەمەس، يا ئـايال كىشىگە ئوخشاشمايدۇ، يا پۈتۈنلەي تۈل ئەمەس، بۇ نېمە دېگەن سەتـچىلىك. بۇنداق بولۇشىنى بىلگەن بولسام، سىلەردەك ساۋچىـلارنى بوسۇغامغا يولاتماس ئىدىـم. بـۇ نېمە كـورگۈلۈك؟... ھەي، قۇدام، قۇدام... ھـەر كىم ئوز پـەرزەندىگە ئېچىنىدۇ... مىڭ قىلغان بىلەن ئوز پۇشتۇڭ ئەمەسمۇ...

پـانتېلېي پروكوفېيېۋىچ ئاچچىغىنى بېسىپ، ھـۇجـۇمغا ئوتتى:

ـــ مېنى نېمە قىل دەيسەن؟ قېـنى ئـوزەڭ بىر نەرسە دېمەمسەن! ئوغلۇمنىڭ ئويدىن كېتىپ قالغانلىغىغا مەن خوش ئىكەنمەنمۇ؟ بۇنىڭدىن مەن پايدا تېپىپتىمەنمۇ؟ قىزىق خـەق ئىكەن بۇ!

ـــ سەن ئۇنىڭغا خەت يازـ ـــ دېدى مىرون گىرىگورىيېۋىچ؛ ئۇنىڭ ئالقىنىدىن ئېرىققا چۈشۈۋاتقان قىزىل توپا شىرىلداپ ئۇنىڭ سوزىگە جور بولاتتى، ـــ ئۇ ئۇزۇل ـ كېسـىل گەپىنى ئېيتسۇن.

ـــ ھىلىقىدىن بالىسى بارئىكەن ئەمەسمۇ...

ـــ بۇنىڭدىنمۇ بالا كوردىڭ! ـــ دەپ ۋاقىردى كورشۇنوپ قىپ ـ قىزىل بولۇپ، ـــ تىرىك كىشىگە شۇنچە ئازاپ قىلغان بارمۇ ھە؟... بىر قېتىم ئۆزىنى ئولتۇرۇۋېلىشقا ئۇرۇنۇپ، مەجرۇھ بولۇپ قالدى... ئەمدى ئۇ بىچارىنى گورگە تىقماقچىمۇ؟ ھە؟ ئۇنىڭ يۈرىگى...ـــ مىرون گىرىگورىيېۋىچ بوغۇق ئاۋاز بىلەن پىچىرلاپ سوزلەيتتى، بىر قولى كوكسىنى تاملاپ، يەنە بىر قولى بىلەن قۇدىسىنىڭ ئېتىگىدىن تارتتى،ـــ ئوغلۇڭنىڭ يۈرىگى بوردەك رەھىمسىزمۇ؟

پانتېلېي پروكوفېيېۋىچ پىشىلداپ، يۈزىنى باشقا تەرەپكە قىلىۋالدى.

ـــ ... ئانىسى بىچارە ئۇنىڭ دەردىدە قۇرۇپ قاخشال بولۇپ قالدى، ئۇنىڭسىز جاھان كوزىگە قاراڭغۇ، ئۇنىڭ ھايات تىمۇ باشقىچە بىر گەپ بولۇپ قالدى، ئۇ، بەلكى سېنىڭكىدە قۇل ـ دىدەكتەك ھايات كەچۈرۈۋاتقاندۇر...

ـــ ئاغزىڭنى يۇم! ناتالىيە بىزگە ئوز بالىمىزدىن ئەۋزەل!ـــ دەپ ۋاقىردى پانتېلېي پروكوفېيېۋىچ ئورنىدىن تۇرۇپ.

ئۇلار خوشلاشماستىنلا ئىككى ياققا كېتىشتى.

18

ھايات ئوز ئېقىمىدىن چىقىپ كەتسە، بۇلاقتا ئوخشاش كوپلىگەن تارماقلارغا بولۇنۇپ كېتىدۇ. لېكىن، بۇ ۋاپاسىز، مەككار ئېقىمنىڭ قايسى تارماقلىرى بۇرۇلۇشىنى ئالدىنالا

بىلۇبلىش تەس گەپ، ئەگەر ھايات بۇگۈن جاڭغا ئوخشاش تېيىزلىشىشقا باشلىسا، شۇ دەرىجىگە يېتىدۇكى، ئاستىدىكى پۇتۇن ئىپلاسلىقلار كورۇنۇپلا قالىدۇ. ئەتىسى يەنە دەريا دەك تاشقىن بولۇپ ئاقىدۇ.

بىر كۈنى ناتالىيە تۈيۈقسىز ياگودنويغا، ئاكسىنىيىنىڭ قېشىغا بېرىپ ــ ئۇنىڭغا يېلىنىپ ـ يالۇرۇپ، گىرىگورىنىـ قايتۇرۇۋالسام دېگەن قارارغا كېلىپ قالدى. نىمىشقىدۇ ئۇ ھەممە گەپ ئاكسىنىيىگە باغلىق، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنى گەپكە كوندۇرسەم، گىرىگورىي بىلەن بۇرۇنقى بەختلىك ھاياتىم قولۇمغا قايتىپ كېلىدۇ، دەپ ئويلايتتى. ئەمما بۇ ئىش ئەمەلگە ئاشامدۇ ـ يوقمۇ، بۇ ئاجايىپ ئىلتىماسنى ئاكسىنىيە قوبۇل قىلامدۇ ـ يوقمۇ، بۇنىسىنى ناتالىيە ئەسلا ئويلىمايتتى. تۈيۈقسىزلا كوڭلىدە پەيدا بولغان ۋە ئوزىگە يېقىپ قالغان بۇ قارارنى ئۇ تېزرەك ئەمەلگە ئاشۇرۇشقا ئالدىرايتتى. ئاينىڭ ئاخىرىدا مېلىخوپلارغا گىرىگورىيدىن خەت كەلدى. ئاتا ـ ئانىسىغا سالام ئېيتقاندىن كېيىن ناتالىيە مىرىنوۋنا ـ غىمۇ سالام يوللىغان ۋە چەكسىز ئېھتىرام بىلدۈرگەن ئىدى. گىرىگورىي بۇ قېتىم ئۇنى مۇنچىلىك تىلغا ئالغانلىغىنىڭ سەۋەبىنى ناتالىيە بىلمەيتتى، ئەمما بۇ خەت ئۇنىڭغا تۇرتكە بولدى: دەسلەپكى يەكشەنبە كۈنىلا ئۇ ياگودنويغا بېرىشقا جابدۇندى.

ــ نەگە كېتىۋاتسەن، ناتاشا؟ــ دەپ سوردى دۇناشكا، ئۇنىڭ بىر پارچە سۇنۇق ئەينەك ئالدىدا سىنچىلاپ ئوزىنى كورۈۋاتقانلىغىنى نەزەر تاشلاپ.

ــ بىزنىڭ ئويگە بېرىپ، ئۇلارنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئېلىپ كېلەي،ــ دەپ يالغان سوزلىدى ناتالىيە، ئەمما شۇ

زاماتلا قىلىرىپ كەتتى. ناتالىيە ئۆزىنى خورلۇققا سېلىپ، جېنىنى قاتتىق ئازاپلاۋاتقانلىغىنى بىرىنچى قېتىم ھىس قىلدى.

ــ ناتالىيە، سەن ئومرۇڭدە بىر قېتىم بولسىمۇ، مەن بىلەن تاماشىغا بارساڭ نىمە بولاتتى؟ ــ دەپ سورىدى دارىيە ياسىنىۋېتىپ، ــ قانداق، كەچقۇرۇن بارامسەن؟

ــ قانداق قىلسام بولىدىكىن، بارالمايمەنغۇ، دەيمەن.

ــ ۋاي بۇۋى خوتۇن! ئېرىمىز ئويدە يوقلار پەقەت بىزغۇ، ــ دەپ كۆز قىسىپ، شوخلۇق قىلدى دارىيە، ئۇ، ئۇچىسىدىكى يېڭى تىكىلگەن سۇس ھاۋارەڭ يوپكىسىنىڭ كەشتە تۇتۇلغان ئېتىگىنى ئەينەكنىڭ ئالدىدا لەپەڭلىتىپ قاراپ، تال چۈشتەك ئۇيان بۇيانغا ئېگىلەتتى.

پېترو كەتكەندىن بۇيان دارىيە پۇتۇنلەي ئۆزگىرىپ كەتتى: ئېرىنىڭ يوقلۇغى ئۇنىڭغا يامان تەسىر قىلغان ئىدى. ئۇنىڭ كۆڭلى جايىدا ئەمەسلىگى كۆزلىرىدىن، يۈرۈش ــ تۇرۇش، ھەركەتلىرىدىن مەلۇم ئىدى. ئۇ ھەر يەكشەنبە كۈنى ياسىنىپ ئۆزىگە پەداز قىلىپ، سەيلىگاھتىن كەچ قايىتاتتى ۋە كۆزىنىڭ بېزىنى چىقىرىپ، زەھەرخەندە بىلەن شىكايەت قىلاتتى:

ــ ۋاي خۇدا، نىمە بالا بۇ! ... ياراملىق كازاكلارنىڭ ھەممىسىنى ئەسكەرلىككە تۇتۇپ، يېزىدا پەقەت بالىلار بىلەن قېرىلار قېلىپتۇ.

ــ بۇنىڭ ساڭا نىمە مۇناسىۋىتى بار؟

ــ نىمىشقا مۇناسىۋىتىم بولمايدىكەن؟ ــ دەپ ئەجەپلەندى دارىيە، ــ سەيلىگاھتا كۆڭۈل ئاچاي دىسەڭ بىرمۇ

ئادەم تېپىلمايدۇ، ھەتتا تۆگىمەنگىمۇ يالغۇز بارغىلى قويمايدۇ، قېينىناتامدىن بىر غېرىچ نېرى ئاجرىيالمايمەن ...

دارىيە نومۇسىنى بىر چەتكە قايرىپ قويۇپ ناتالىيىدىن ئوچۇقلا سورىدى:

— ماڭا قارا، سويۇملۇقۇم، كازاكسىز قانداقمۇ مۇنچە ئۇزۇن چىدىيالايدىغانسەن؟

— قوي بۇ گېپىڭنى، ئۇيات سىز! — دەيتتى ناتالىيە، قىپ - قىزىل بولۇپ.

— كۆڭلۈڭ تارتامدۇ؟

— سېنىڭ كۆڭلۈڭ بەك تارتىپ تۇرىدىغان ئوخشايدۇ؟

— تارتمايچۇ، خېنىمچاق! — دەپ قاقاقلاپ كۈلەتتى دارىيە؛ يۈزى قىزىرىپ كامان قاشلىرى تىترەپ تۇراتتى، — يوشۇرۇپ نىمە قىلىمەن، سېغىندىم ... شۇ تاپتا بىرەر چال ئوچرىسىمۇ ئىشقا سالاتتىم، خۇدا تۇرۇپتۇ! ئۇزەڭ ئويلاپ باقمامسەن، پېترونىڭ كەتكىنىگە ئىككى ئاي بولۇپ قالدى.

— سەن، دارىيە، ئاخىر بىر بالاغا ئوچرايسەن...

— بولدى قىل، ھورمەتلىك مومايى! سەندەكيۇڭاشلارنى خوپ ياخشى بىلىمىز. ھېچ ئىقرار قىلغۇڭ كەلمەيدۇ!

— مەندە ئىقرار قىلىدىغان ھېچنىمە يوق.

دارىيە ھېجىيىپ، كۆز قىرى بىلەن ئۇنىڭغا قاراپ قويدى - دە، ئۇششاق يىرتقۇچ چىشلىرى بىلەن لېۋىنى چىشلەپ بىر گەپنى سوزلەپ كەتتى:

— ئاۋۇ كۈنى سەيلىگاھلىقتا ئاتامانىڭ ئوغلى تىموشكا مانتىسكوپ يېنىمغا كېلىپ ئولتۇرۇۋالدى، تەرلەپ كېتىپتۇ. قارىسام، بىر نەرسە دەپ سوز ئېچىشتىن ئەيمىنىپ تۇرىدۇ... كېيىن قولىنى قولتۇغىمدىن ئاستا ئوتكۈزدى، قولى تىترەۋا-

تىدۇ. مەن ئۇنچىقماستىن، قاناداق قىلىدىكىن دەپ، ئولتۇرۇۋەردىم، ئاچچىغىم كەلسىمۇ چىدىدىم. كاشكى يىگىت دىگۈچىلىگى بولسىچۇ، بۇرنىنى ئېرىتالمايدىغان ماڭقا!... كوپ بولسا 16 ياشقا كىرگەندۇ، ئۇنىڭدىن چوڭ ئەمەس، قارىغىنا، مۇشتەك تۇرۇپ قىلغان قىلىغىنى ... لام - جىم دىمەستىن ئولتۇرۇۋەردىم، ئۇ يېرىمغى چىمدايدۇ، بۇ يېرىمنى چىمدايدۇ، كېيىن: - «يۇر، بىزنىڭ خاماتقا بارايلى»- دەپ قولىغىمغا پىچىرلىماسمۇ، ئۇنى مەن شۇنداق!...

دارىنىڭ گۈلقەلىرى ئېچىلىپ كۈلۈپ كەتتى، قاشلىرىنى ئويناتىپ، كوزلىرىدىن ئوت چاقنىتىۋەتتى.

— مەن ئۇنىڭ ئېدىيىنى راسا بەردىم! ئورنىمدىن چاچراپ تۇردۇم - دە: «ۋاي هارامزادە، تىلىڭنى كېسىپ تاشلايمەن! هەي سېرىق تۇك! ماڭا شۇ گەپنى قىلامسەن؟ تېخى يېقىندىلا ئورنىڭغا سىيىپ ياتاتتىڭ، ئەمدى ئادەم بولۇپ قالدىڭمۇ؟» — دەپ راسا تىللىدىم!

ناتالىيە بىلەن ئىككىسىنىڭ ئوتتۇرىسىدا قىل سىغمايدىغان يېقىن مۇناسىۋەت ئورنىتىلغان ئىدى. دارىيە كىچىك كېلىنگە نىسبەتەن تۇتۇپ كەلگەن بۇرۇنقى ئاداۋەتنى يۇيۇپ تاشلىغان بولۇپ، مىجەز - خۇلقى ئوخشاش بولمىغان بۇ ئىككى ئايال ئىناق بولۇپ قېلىشقان ئىدى.

ناتالىيە كىينىپ بولۇپ ئويدىن چىقتى.

دەھلىزدە دارىيە ئۇنىڭغا يېتىشىۋالدى.

— بۇگۈن ئىشكىنى ئېچىپ بەرمەمسەن؟

— مەن دادامنىڭ ئويىدە قونۇپ قالىمەن.

دارىيە ئىككى قېشىنىڭ ئارىلىغىنى تاغاق بىلەن قاشلاپ، بىر دەم ئويلاندى - دە، بېشىنى سىلكىپ قويدى.

ـ بولۇپتۇ، ببرئوەر، بۇ توغرىلىق دۇنياشكىغا يالۇۋرۇشنى خالىمىغان ئىدىم، ئەمدى يالۇۋرۇشقا توغرا كېلىدىغان ئوخشايدۇ.

ناتالىيە ئىلئىنىچناغا دادامنىڭكىگە بارىمەن، دەپ ئېيتىپ قويۇپ، كوچىغا چىقتى، مەيداندا بازاردىن قايتقان ھارۋىلار كېتىۋاتاتتى، چېركاۋدىن چىققان كىشىلەر پۇرۇشەتتى. ناتالىيە ئىككى تار كوچىنى كېسىپ ئوتۇپ ھولىغا قايىرىلدى. ئالدىراپ دوكىنىڭ ئۈستىگە چىقتى، ئەمما ئىگىزگە چىققاندىن كېيىن ئازقىسىغا قايىرىلىپ قارىدى: توۋەندە كۇن نۇرىغا چومىگەن يېزا، ئۇنىڭدىكى ئاپپاق ئاقارتىلغان ئويلەر كورۇنەتتى، تۇگمەننىڭ قىيا ئوگزىسىدە ئاپتاپ ئالتۇندەك چاقناپ ئەكس ئېتەتتى، تۇنىكىسى قەپ ـ قىزىل چوغدەك پارقىرايتتى.

19

ئۇرۇش ياگودنويىدىكى ئادەملەرنىمۇ سۇپۇرۇپ ماڭغان ئىدى. ۋېنئامىن بىلەن تىخون كېچىپ قېلىشتى. ئۇلار كەتكەندىن كېيىن بۇ جاي تېخىمۇ قاقاس، تىمتاس، كوكۇلسىز بولۇپ قالدى. ئاكسىنىيە ۋېنئامىننىڭ ئورنىغا ئوتۇپ قېرى گېنېرالغا خىزمەت قىلىپ تۇردى. ئاشخانىدىكى پۇتۇن قارا ئىشنى ۋە ئوي قۇشلىرىغا قاراشنى ساغرىسىكەك،يادىمايدىغان لۇكېرىيە ئوز ئۇستىگە ئالغان ئىدى. ساشكا بوۋاي ئاتباقارلىق ۋەزىپىسىگە قوشۇمچە باغنىڭ قاراۋۇللۇغىنى بىللە ئېلىپ باراتتى، پەقەت ئىزۋاش ھەيدەيدىغان كوچىر يېڭى ئىدى ـ

ياشىنىپ قالغان نىكتىچ دىگەن بىر كازاك ئىدى.

بۇ يىل پان خوجايىن تېرىلغۇ يەرنى ئازايتتى. 20 گە يېقىن ئاتنى ھەربى ئېھتىياج ئۈچۈن ئالايىتەن بېقىشقا قويدى؛ پەقەت مىنىدىغان ئاتلار بىلەن ئىگىلىكتە ئىشلەپ تۇرغان 3 نەسىللىك دون ئېتى قالغان ئىدى. پان كوپ ۋاقتىنى ئوۋ ئوۋلاش بىلەن ئوتكۈزەتتى، نىكتىچ بىلەن ياۋا ئوردەك ئاتقىلى چىقاتتى، ناگان ناگاندا ئوۋنى قوغلاپ، ھايي ـ ھايلاپ ئات چاپتۇرۇپ، ئەترايتىكىلەرنى بىسەرەمجان قىلاتتى.

ئاكسىنىيگە گىرىگورىيدىن ئاندا ـ ساندا قىسقا يېزىلغان خەت كېلەتتى، گىرىگورىي بۇ خەتلەردە: ھازىرچە تىرىكمەن، سالامەتلىگىم ياخشى، خىزمىتىم ئالدىراش، دەپلا خەۋەر لەندۇرۇپ قويا تتى، ئۇ دادىللىشىپ قالغانلىقتىنمۇ ياكى خەتتە ئەھۋال ئېيتىشنى خالىمىغانلىقتىنمۇ، ئىش قىلىپ ھالىنىڭ ئېغىرلىغى، زېرىككەنلىگى توغرىسىدا بىرەر قېتىممۇ ئېغىز ئاچمايتتى، خەتلىرى سوغۇقلا بولۇپ، گويا مەجبۇرەن يېزىۋاتقاندەكلا پۇراق چىقىپ تۇراتتى، پەقەت كېيىنكى بىر خېتىدە: «... ھەممە ۋاقىت سەپتە، ئۇرۇش شۇنداق جانغا تەگدىكى، كېچە ـ كۈندۈز ئەجەلنىڭ دامىنى ھاپاشلاپ يۈرگەندەك ئوتۇۋاتىمەن» دىگەن جۇملىلەرنى قىستۇرغان ئىدى. ھەر قېتىمقى خېتىدە قىزىنىڭ ئەھۋالىنى سورايتتى، قىزى توغرىلىق يېزىشنى تاپىلايتتى: «... مېنىڭ تانيۇشام چوڭ بولۇپ قالدىمۇ؟ قانداقراق كېتىۋاتىدۇ؟ يېقىندا ئۇ چۈشۈمگە كىردى، چوڭ قىز بولۇپ، قىزىل كوينەك كىيىۋالغان ئىمىش».

ئاكسىنىيە تاشقى كورۇنۇشتە ھىجرانغا بەرداشلىق كورسىتىۋاتقاندەك ئىدى. ئۇنىڭ گىرىشكىغا بولغان پۈتۈن مۇھەببىتى قىزىغا ئوتكەن ئىدى، بولۇپمۇ بالا گىرىشكىنىڭ ئوز

پۇشتىدىن بولغانلىغىغا ئىشەنچ ھاسىل قىلغاندىن كېيىن ئاكا سىنىيىنىڭ قىزىغا بولغان مېھرى كۈچەيدى، ھايات بۇنى ئاغا دۇرۇلماس دەلىللەر بىلەن ئىسپات قىلاتتى: بالىنىڭ دەسلەپكى قارا - قوڭۇر چاچلىرى چۈشۈپ، توم قارا جىنگىلەك چاچ چىقتى؛ كوزىنىڭ رەڭگى ئوزگىرىپ، قاپ - قارا شەھلا كوزگە ئايلاندى. قىز كۈندىن كۈنگە ھەيران قالارلىق دەرىجىدە دادىسىغا ئوخشاپ چوڭ بولاتتى. ھەتتا كۈلۈشلىرىمۇ مىلىخوپلار- نىڭكىگە ئوخشايتتى، گىرىشكىدەك چىشلىرىنى ھىجاپتەپ كۈلەتتى، ئەمدى ئاكىسىنىيە بالىنىڭ دادىسى كىم ئىكەنلىگىنى شۇبھىسىز بىلىۋالدى، شۇنىڭ ئۈچۈن بوۋاققا ئاتەشتەك قىزغىن مۇھەببەت قويدى؛ ئىلگىرى بولەنچۈكنىڭ قېشىغا كەلسە، ئۇخلاۋاتقان قىزىنىڭ يۈزىدە ستېپانىنىڭ يىرگىنچلىك ئەپتى - بەشىرىسىگە ئوخشاپ كېتىدىغان سەل - پەل ئالامەتلەر بارلىغىنى بايقاپ سەسكىنىپ كېتەتتى، ئەمدىلىكتە بۇنداق شۇبھەگۇمانلار تامامەن قالمىدى.

كۈنلەر ئارقا ئارقىدىن ئوتمەكتە، كۈن ئوتكەنسېرى ئاكسىنىيىنىڭ يۈرەك - باغرى قان بولاتتى. سويۇملۇك كىشىنىڭ ھاياتى ئۇچۇن تەشۋىشلىنىپ، ۋەھىمىلىك خىيالىلار مېڭىسىنى قاپلىۋالاتتى، كېچە - كۈندۈز بۇ پىكىر - خىيالىلارنى كاللىسىدىن چىقىرىپ تاشلىيالمايتتى، تا شۇ كەمگىچە ئوزىنى بېسىپ كەلگەن ئاكسىنىيە بۇنداق پەيتلەردە چىدىيالماي قالاتتى: كېچىچە ئۇنىنى چىقارماستىن ناله - پەريات قىلىپ، ھەممە يەرنى كوز ياشلىرىغا غەرق قىلاتتى، بوۋاقنى ئويغىتىۋەتمەسلىك ئۈچۈن قوللىرىنى چىشلەپ، ئۇن چىقارماسلىققا تىرىشاتتى، روھىي ئازاپ ئۇنى جىسمانى جەھەتتىن قىينايتتى، گورەكلىگى تۇتۇپ كېتىپ، كوز ياشلىرىنى قىزىنىڭ يوگىك

لاتىسىغا سۈرتەتتى؛ بالا گىرىشكىنىڭ بولغاچقا، مۇشۇنداق قىلسام، ئۇنىڭ يۈرىگى سېغىنغانلىغىمنى سېزىدۇ، دەپ ئويلايتتى.

كېچىنى مۇشۇنداق تاڭ ئاتتۇرغاندىن كېيىن تاياق يېگەندىنمۇ بەتتەر ئېزىلىپ ئورندىن تۇراتتى: پۇتۇن بەدىنى سىرقىراپ، ئىككى چېكىسى تىنىمسىز قاتتىق قىسىلىپ، لوقۇلداپ ئاغرىيتتى، بىرچاغلاردا گىلاستەك پارقىراپ بۇرتۇپ تۇرىدىغان لەۋلىرى پۈتۈنلەي سۇلغان بولۇپ، ئۇنىڭ بۇرجەكلىرىدە قايغۇ-ھەسرەت ئىزلىرى ــ قورۇق پەيدا بولغان ئىدى، ئاشۇ ئازاپلىق كېچىلەر ئاكسىنىيىنى قېرىتىپ باراتتى.

بىر يەكشەنبە كۈنى ئاكسىنىيە پان خوجايىنغا ئەتىگەنلىك تامىغىنى بېرىپ، پىشايۋانغا چىقىپ تۇرۇشىغا، دەرۋازىنىڭ قېشىغا بىر ئايال كېلىپ توختىدى. ئاق داكا رومال ئاستىدا پارقىراپ تۇرغان كوزلىرى ئاكسىنىيىگە ئىنتايىن تونۇشتەك كورۈندى... ئايال دەرۋازىنىڭ لوكسىنى بېسىپ ھويلىغا كىردى، ئاكسىنىيە ناتالىيىنى تونۇپ، چىرايى ئاپپاق ئاقىرىپ كەتتى، ئۇ ئاستا بىر بېسىپ، ئىككىنچى بېسىپ ئۇنىڭ ئالدىغا باردى، ئىككىسى ھويلىنىڭ ئوتتۇرىسىدا يۈزلەشتى. ناتالىيىنىڭ پۈتىدىكى كەشنىڭ ئۈستىگە قىلىن چاڭ-توزاڭ قونغان ئىدى. ئۇ توختىدى، ئىشتا پىشقان چوڭ-چوڭ قوللىرى جانسىزدەك ئېسىلىپ قالدى؛ ئۇ پىشىلداپ نەپەس ئالاتتى، مېيىپ بولۇپ قالغان بوينىنى رۇسلاشقا تىرىشاتتى، ئەمما رۇسلىيالمايتتى؛ شۇڭلاشقا باشقا ياقتا قاراۋاتقاندەك كورۈنەتتى.

ــ مەن سېنىڭ قېشىڭغا كەلدىم، ئاكسىنىيە، ــ دىدى ئۇقۇرۇپ كەتكەن تىلى بىلەن لەۋلىرىنى يالاپ.

ئاكسىنىيە ئوينىڭ دەرىزىلىرىگە تېزلا بىر قارىۋالدى ـ دە، ئۇنچۇقماستىن، خىزمەتكارلار قوراسىدىكى ئوزۇنىڭ ھوجرىسىغا قاراپ ماڭدى. ناتالىيە ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ئەگەشتى. ئاكسىنىيىنىڭ كويىنگىنىڭ شىترلىغان ئاۋازى ئۇنىڭ قۇلىغىنى قامىلاۋاتقاندەك بولاتتى.

بەلكى قۇلاقلىرىم ئىسسىقتىن ئاغرىۋاتقاندۇ دەپ ئويلىدى، تۇرلۇك ـ تۇمەن خىيالارغا پاتقان ناتالىيە.

ئاكسىنىيە ناتالىيىنى ئويگە كىرگۈزگەندىن كېيىن ئىشكىنى ياپتى. ئاندىن ئىككى قولىنى ئاق پەرتۇقىنىڭ ئاستىغا تىقىپ، ئوينىڭ ئوتتۇرىسىغا كېلىپ توختىدى.

ـ نىمىشقا كەلدىڭ؟ ـ دەپ پىچىرلاپ سورىدى ئاكسىنىيە تۇلكىلىك بىلەن.

ـ بىر يۇتۇم سۇ ئىچىم بولاتتى... ـ دىدى ناتالىيەۋە بىگىزدەك نەزەرلىرى بىلەن ئويىنى باشتىن ئاياق قاراپ چىقتى.

ئاكسىنىيە بىر نىمە دىمەي كۇتۇپ تۇردى، ناتالىيە ئازىنى ئاران چىقىرىپ گەپ باشلىدى:

ـ سەن ئېرىمنى مەندىن تارتىۋالدىڭ... گىرىگورىينى قايتۇرۇپ بەر! ... سەن... ئومرۇمنى خازان قىلدىڭ... كورۇپ تۇرۇپسەن، مەن قانداق بولۇپ قالدىم....

ـ ئېرىمنى قايتۇرۇپ بەر دىدىڭما؟ ـ ئاكسىنىيە چىشلىرىنى غۇچۇرلىتىپ، يامغۇر تامچىلىرى تاشقا تەككەندەك ھەر بىر سوزىنى تارسىلدىتىپ چىقىراتتى، ـ ساڭا ئېرەك بولۇپ قالدىمۇ؟ كىمدىن سوراۋاتىسەن؟ نىمىشقا كەلدىڭ؟... سورايدىغان ۋاقتىڭ ئوتۇپ كەتتى! ... كېچىكتىڭ قالدىڭ! ...

ئاكسىنىيە پۈتۈن گەۋدىسى بىلەن تەۋرىنىپ، زەھەرلىك

كۆلكسى بىلەن ناتالىيىنىڭ ئۇستىگە بېسىپ كەلدى.

ئۇ ئەمدى ئۇز رەقىبىنىڭ يۈزىگە تىكىلىپ قاراپ، مازاق قىلىشقا باشلىدى. مانا ئالدىدا ــ گىرىگورىينىڭ قانۇنسىي تاشلاندۇق خوتۇنى تۇرۇپتۇ، ئۇ ھازىر قايغۇغا چۆمۈپ، يەربىلەن يەكسەن بولۇپ، شۇمشيىپ قالغان؛ مانا شۇ خوتۇننىڭ كاساپىتى بىلەن ئاكسىنيە گىرىگورىيدىن ئاجرىلىپ،زار ــ زار يىغلاپ، قۇرۇپ قاقشال بولۇپ قالدى ئەمەسمۇ، يۇرىگىنى قان قىلغان شۇ ئايال ئەمەسمۇ؟ ئاكسىنيە گىرىگورىينىڭ ئىشقىدا سارغىيىپ سامان بولۇپ، ئولەر ھالەتكە يەتكەن چاغلاردا گىرىگورىينىڭ قوينىدا راھەتلىنىپ ياتقان خوتۇن شۇ ئەمەسمۇ. بەلكى ئۇ ئاكسىنيىنىڭ تەلىيى كاج كەلگەنلىگىگە كۆلۈپ «تاشلىۋېتىلگەن ئويناش» دەپ مەسخىرە قىلغان بولۇشى مۇمكىن.

ــ سەن تېخى مېنى گىرىگورىيدىن ۋاز كەچ، دەپ تەلەپ قىلغىلى كەلدىڭمۇ؟ ــ ئاكسىنيە ھاسىراپ سوزلەيتتى،ــ ھەي، يىلان يېغىنى يالايدىغان مەككار يىلان!... گىرىشكىنى مەندىن دەسلەپ سەن تارتىۋالدىڭ! مەن ئەمەس، سەن... مەن بىلەن يۇرۇۋاتقانلىغىنى سەن بىلەتتىڭغۇ، نىمىشقا ئۇنىڭغا تەگدىڭ؟ مەن ئۇزەمنىڭ گىرىشكامنى قايتۇرۇۋالدىم، ئۇ مېنىڭكى، ئۇنىڭدىن مېنىڭ بالام بار، سەنچۇ...

ئۇ ناتالىيىنىڭ كوزىگە قاتتىق ئوچمەنلىك بىلەن تىكىلەتتى، قوللىرىنى شىلتىپ، ئاغزىغا كەلگەن يامان سوزلەرنى ئۇنىڭغا ياغدۇراتتى:

ــ گىرىشكا مېنىڭ، ئۇنى ھېچكىمگە بەرمەيمەن! ...مېنىڭ! مېنىڭ! ئاڭلىدىڭمۇ؟ مېنىڭ! ... كەشكىنى توغرىلا، نومۇسسىز قانچۇق، سەن ئۇنىڭ خوتۇنى ئەمەس. سەن تېخى باـ

لىنى يىتىم قىلماقچىمۇ؟ ئوھوي! نىمىشقا بۇرۇنراق كەلمىدىڭ؟ خوش، نىمىشقا بالدۇرراق كەلمىدىڭ، دەيمەن؟

ناتالىيە ئورۇندۇققا يېنىچە پايپاسلاپ كېلىپ، ئۇستىگە ئولتۇرۇپ قالدى، بېشى قولىنىڭ ئۈستىگە ساڭگىلاپ چۈشتى، يۇزىنى ئالقىنى بىلەن توسۋالدى.

ــ سەن ئۇزەكنىڭ ئېرىنى تاشلاپ كەتكەنسەن... تولا غەۋغا كوتەرمە...

ــ مېنىڭ ئېرىم گىرىشكا، باشقا ئېرىم يوق، ئالەمدە ھىچنىمەم يوق!...

ئاكسىنىيە يۇرىگىدە پۈتمەس ــ تۈگىمەس ئاچچىق ئەلەم كېزىپ يۇرگەنلىگىنى ھىس قىلدى، ناتالىيىنىڭ روھىنىڭ ئاستىدىن قولىنىڭ ئۈستىگە ساڭگىلاپ چۈشكەن بىر تۇتام قارا چېچىغا تىكىلىپ قالدى.

ــ ئۇ ساڭا بەك ئىنتىزار بولۇپ قالغان ئوخشىمامدۇ؟ ئۇزەكنىگە بىر قاراپ باققىنا، بوينىڭ مايماق بولۇپ قېلىپتۇ! ئۇ نىمەگىگە خۇشتار بولىدۇ؟ سېنى ساق ۋاقتىڭدا تاشلىۋەتكەن، ئەمدى تارتۇغىڭغا ئىچى كويەمدۇ؟ گىرىشكىدىن ئۈمىدىڭنى ئۈز. مېنىڭ گېپىم شۇ! قېنى، كەشىڭنى توغرىلا!

ئاكسىنىيە ئۈز ئۈۋىسىنى قوغداۋاتقان قۇشتەك چىرىلداپ، بۇرۇنقى تارتقان كۆلپەتلىرىنىڭ ئاچچىغىنى چىقىراتتى، ناتالىيىنىڭ بوينى سەل ــ پەل قىڭغىرلىشىپ قالغانلىغىغا قارىماستىن، يەنىلا بۇرۇنقىدەكلا چىرايلىق ئىكەنلىگىنى، ئىككى مەڭزى بىلەن لەۋلىرى گۈلدەك ياشناپ تۇرغانلىغىنى كورۇپ، زەردە گوش بولاتتى، ئۇزىنىڭ كوزلىرى ئاستىغا بىمەزگىل قورۇق چۈشكەنلىگىگە ئاشۇ ناتالىيە سەۋەپ بولمىدىمۇ؟

ــ سېنىڭچە، مەن ئۇنى قولۇڭدىن قايتۇرۇۋېلىش ئۈمى-

دى بىلەن كېلىپتىمەن ـ دە؟ ـ دېدى ناتالىيە قاتتىق ئازاپتىن خىرەلەشكەن كوزلىرىنى يۇقۇرىغا تىكىپ.

ـ ئەمىسە، نىمىشقا كەلدىڭ؟ ـ دەپ سورىدى ئاكسىنىيە ئاچچىغى بىلەن.

ـ ھەسرەت مېنى بۇ يەرگە سورەپ ئېلىپ كەلدى.

ۋاراڭ ـ چۇرۇڭ ئاۋاز بىلەن كارۋاتتا ياتقان بۇۋاق ئويغىنىپ كەتتى ۋە بېشىنى كوتىرىپ يىغلاشقا باشلىدى. ئاكسىنىيە بالىنى قولىغا ئېلىپ، دەرىزە تەرەپكە ئالدىنىپ قىلىپ ئولتۇردى. ناتالىينىڭ پۈتۈن ئەزايى تىترەپ، بالىغا كوز تىكتى، گېلىغا بىر نەرسە تۇرۇپ قالغاندەك بولدى. بوۋاق بىر نەرسىگە پەمى يەتكەندەك ناتالىيگە قىزىقىپ قاردى، ناتالىيگە گويا گىرىگورىي قاراپ تۇرغاندەك تۇيۇلۇپ كەتتى.

ئۇ ھوڭرەپ يىغلاپ، دەلدەڭلەپ، پىشايۋانغا چىقتى، ئاكسىنىيە ئۇنى ئۇزاتقىلى چىقمىدى.

بىر ئازدىن كېيىن ساشكا بوۋا كىردى.

ـ بۇ قايسى ئايال ئىكەن؟ ـ دەپ سورىدى ئۇ، ئەھۋالنى پەملىگەندەك.

ـ يېزىدىن كەلگەن شۇنداق بىر ئايال.

ناتالىيە قورغاندىن 3 چاقىرىم يىراقلاشقاندىن كېيىن تاغ ئالمىسىنىڭ ئاستىغا كېلىپ يانپاشلىدى. ئۇ ھېچنىمىنى ئويلىمايتتى، تەسۈرلەپ بولمايدىغان غەم ـ غۇسسىغا پاتقان ئىدى ... بالىنىڭ ئۇماققىنا يۈزىدە گىرىگورىينىڭكىگە ئوخشاش قاپ ـ قارا غەمكىن كوزلىرى مولدۇرلەپ تۇرغانلىغى ئۇنىڭ كوز ئالدىدىن كەتمەيتتى.

20

ئاشۇ كېچە گىرىگورىيىنىڭ مېڭىسىدە مەڭگۈ ئوچمەيدىغان بىر خاتىرە بولۇپ ئورۇنلاشقان ئىدى. ئۇ تاڭ ئاتار چاغدا ھۇشىغا كېلىپ، قولىي بىلەن ئۇ يەر-بۇ يېرىنى تۈتۈپ كوردى، قولىغا بۇغداينىڭ قىلتىرىغىدەك بىر نەرسە سانچىلدى، بېشى زىڭىلداپ ئاغرىغانلىقتىن، ۋاي - ۋايلاپ ئىڭرىدى، قولىنى تەسلىكتە كوتىرىپ، پىشانىسىنى تۈتۈپ باقتى. مونەك - مونەك قان ئۈيۈپ قالغان بىر تۈتام چېچىنى سىلىدى. يارىلانغان يەرگە بارمىغىنى تەككۈزۈۋىدى، يارىسى بىر پارچە چوغنى باسقاندەك تۈيۈلدى، چىشىنى مەھكەم چىشلەپ ئوگدىسىغا يېتىۋالدى. ئۇنىڭ بېشىدا ئەتىگەنكى ئۇشۇك تەككەن دەرەخ ياپراقلىرى شىلدىرلاپ تۇراتتى. قارىيىپ كەتكەن شاخلارنىڭ ئارىسىدىن كوپ - كوك ئاسمان ۋە چىمىرلاپ تۇرغان يۇلتۇزلار كورۈنەتتى. گىرىگورىي كىرپىك قاقماستىن، كوزلىرىنى يوغان ئېچىپ ياتاتتى؛ ئۇنىڭغا بۇلار يۇلتۇز ئەمەس، بەلكى ياپراقلارنىڭ بېغىشىدا ئېسىلىپ تۇرغان كوكۇش - سېرىق مۇنچاقدەك تۇيۇلاتتى.

ئۇ، ئۇزىنىڭ نېمە بولغانلىقىنى پەملەپ ۋە چۈقۇم بىر دەھشەتنىڭ يۇزلىنىدىغانلىقىنى ھىس قىلىپ، ۋەھىمە ئىچىدە چىشىنى مەھكەم چىشلەپ ئومىلەشكە باشلىدى. ئومىلەپ - ئومىلەپ ئاغرىق بىر تۈتقاندا چىدىيالماي يەرگە موككىدە يېتىۋالاتتى ... ئۇنىڭغا بەك ئۇزۇن ئومىلىگەندەك تۇيۇلۇپ كېتەتتى.

تى: ئۇ كۆچۈنۈپ ئارقىسىغا قاراپ باقتى: 50 قەدەم يەردىكى دەرەخنىڭ قارىسى كورۇندى، تېخى بايىلا شۇ دەرەخنىڭ ئاستىدا مۇزلاپ ھۇشسىز ياتقان ئىدىغۇ ... بىر قېتىم ئۇ، ئولگەن ئادەمنىڭ جەسىدىگە دۈچكېلىپ، تارشىدەك قېتىپ كەتكەن قوسىغىنا جەينىگىنى تىرەپ، ئۈستىدىن ئومىلەپ ئوتتى. قان كوپ كەتكەنلىكتىن كوكلى ئاينىپ، ئوزىنى تۇتالماي، كىچىك بالدەك يىغلىۋەتتى، ھۇشىنى يوقاتماسلىق ئۈچۈن شەبنەم چۈشكەن ئاچچىق - چۈچۈك كوكتاتلارنى چاينا-شقا باشلىدى. دۇم كومتۇرۇلگەن ئوق - دورا ساندۇغىنىڭ قېشىغا يەتكەندە ئورنىدىن تۇردى ۋە خېلىغىچە جايىدا دەل-دەكلەپ قوزغىلالماي تۇرۇپ قالدى، ئاندىن مېڭىپ كەتتى. ئۇنىڭغا كۈچ - مادار كىرىپ، قاتتىق - قاتتىق دەسسەپ قەدەم تاشلاشقا باشلىدى. ئۇكەر يۇلتۇزىغا قاراپ شەرق تە-رەپنىڭ يونۇلۇشىنى بىلىۋالدى.

ئورمانىنىڭ يېقىسىدا بىرسىنىڭ خىرىلدىغان ئاۋازى ئۇنى توختاتتى:

— ھەي، يېقىن كەلمە، ئېتىپ تاشلايمەن!

تاپانچىنىڭ شاراقلىغىنى ئاڭلاندى. گىرىگورىي ئاۋاز كەلگەن تەرەپكە قاريدى: قارىغايىنىڭ ئاستىدا بىر ئادەم بېشىنى كوتىرىپ ياتاتتى.

— سەن ئوزەڭ كىم؟ — دەپ سورىدى گىرىگورىي. ئوزىنىڭ ئاۋازى ئوزىگە باشقا ئادەمنىڭ ئاۋازىدەك ئاڭلاندى.

— سەن رۇسمۇ؟ ياخشۇدا! ... — كەل، كېلىۋەر! — دىدى قارىغايىنىڭ ئاستىدىكى ئادەم يەرگە يېتىۋېلىپ.

گىرىگورىي ئۇنىڭ قېشىغا كەلدى.

— ئىگىش، — دىدى ئۇ.

— ئۈشۈشه‌لمه‌يمه‌ن، — ددى گىرىگورىي.
— نىمىشقا؟
— يىقىلىپ چۈشسه‌م، قوپالمايمه‌ن، چۈنكى بېشىمغا قىلىچ تېگىپ ياردار بولغانمه‌ن...
— سه‌ن قايسى قىسىمدىن؟
— 12 - دون پولكىدىن.
— ماڭا ياردەم قىل، كازاك...
— ئۇزەم ئارانلا تۇرىمه‌ن، يىقىلىپ چۈشمه‌ن، جانابى ئالى (گىرىگورىي شىنېلنىڭ مۇرىسىدىكى ئوفىتسېرلىك پاگونىنى بايقىغان ئىدى).
— قولۇڭنى بولسمۇ بەر.
گىرىگورىي ئوفىتسېرگه ياردەملىشىپ ئورنىدىن تۇرغۇزدى. ئۇلار مېڭىپ كېتىشتى. ئەمما هەر بىر قەدەم باسقاندا ياردار ئوفىتسېر پۈتۈن ئېغىرلىغىنى گىرىگورىيغا سېلىپ، ئۇنىڭ قولىغا مەهكەم ئېسىلىۋالدى. ئويماندىن يۇقۇرى چىققاندا، ئۇ، گىرىگورىينىڭ يېڭىدىن چىڭ تۇتۇۋالدى - دە، چىشلىرىنى غۇچۇرلىتىپ:
— مېنى تاشلاپ كەت كازاك ... يارام ئېغىر ... قوسىغىمدىن ئوق تېشىپ چىققان، — ددى.
ئۇنىڭ كوزلىرى كوزەينەكىنىڭ ئاستىدىن خىرە پارقىراپ تۇراتتى. ئاغزى يوغان ئېچىلغان بولۇپ، خىرىلداپ ئارانلا نەپەس ئالاتتى. ئوفىتسېر هۇشىدىن كەتتى. گىرىگورىي ئۇنى ھاپاشلىۋالدى، گاهى يىقىلىپ، گاهى قوپۇپ، يەنە يىقىلاتتى. ياردارنى ئىككى قېتىم تاشلاپ كېتىپ، يەنە قايتىپ كېلىپ، كوتىرىۋالدى. ئۇ چۈش كورۇڭاتقاندەك ئەترافنى غۇڭا كورۇپ كېتىۋەردى.

ئەتىگەن سائەت 11 لەردە ئالاقە كوماندىسى بۇلارنى كورۇپ قېلىپ، داۋالاش پونكىتىغا يەتكۈزۈپ قويدى.

بىر كۈندىن كېيىن گىرىگورىي داۋالاش پونكىتىدىن يوشۇرۇن چىقىپ كەتتى. يولدا بېشىدىكى لاتىنى ئېلىۋېتىپ، قان داغلىرى باسقان داكىنى بىمالال پۇلاڭلىتىپ، قەدەم تاشلاپ كېتىۋەردى.

— ۋۇي، ئاسماندىن چۈشتۈڭمۇ؟ — دەپ ھەيران بولدى بولۇنمە كوماندىرى.

— سەپكە قايتىپ كەلدىم، جانابى ئالى.

گىرىگورىي يۇز بېشىنىڭ قېشىدىن چىققاندىن كېيىن ۋىزۋوت ئورەدىنگىنى كوردى.

— ئېتىم قېنى؟... تۇرۇق نەدە؟

— بۇرادەر، ئېتىڭ ھېچنىمە بولمىدى، ساق تۇرۇپتۇ. ئاۋستىرىيىلىكلەرنى سۈرۈپ - توقاي قىلغاندىن كېيىن بىز ئۇنى ئاشۇ يەردىن تۇتۇۋالدۇق. ئۇزەڭ قانداق؟ بىز سېنى جايى جەننەتتە بولسۇن، دەپ ياد ئېتىپ يۈرگەن ئىدۇق.

— ئالدىراپ كېتىپسىلەر، — دەپ، كۈلدى گىرىگورىي.

بۇيرۇقتىن كوچۇرۇلگەن نۇسخە.

«12 - دون كازاكلار پولكىنىڭ كازاكى گىرىگورىي مېلېخوپ و - ئاتلىقلار پولكىنىڭ پودپولكوۋنىكى گۈستاۋ گىروزبېرگنىڭ ھايا تىنى قۇتقۇزۇۋالغانلىقى ئۈچۈن ئۇ يېھفرېتور-لۇق دەرىجىگە كوتىرىلسۇن ھەمدە 4 - دەرىجە گېئورگى كرېستى مېدالى بىلەن مۇكاپاتلاشقا تەقدىم قىلىنسۇن».

بولۇنمىدىكى كازاكلار كاپىتىنسكا - سترۇمىلوۋوشەھىرىدە ئىككى سوتكا تۇرغاندىن كېيىن، كېچىلەپ يولغا چىقىشقا ھازىر-

لىق كورۈڭاتاتتى. گىرىگورىي ئوز ۋەزۋودىدىكى كازاكلار چۈشـ كەن ئويىنى ئىزلەپ تاپتى، ئاندىن ئېتىنى كـورگىلى چىقـىپ كەتتى.

سومكىسىدىن بىر جـۈپ ئىچ كىيىم بىلەن لوڭكىسى يوـ قىلىپ كېتىپتۇ.

ـــ كوز ئالدىمدىلا ئـوغرىلاپ كېتىشتى، گىرىگورىي، ـــ دەپ ئۈزرە ئېيتتى مىشكا كوشىۋوي؛ ئاتمۇ شۇنىڭ قولىدا ئـىـ دى، ـــ بۇ ھويلىغا پىيادە ئەسكەرلەر توشۇپ كـەتكەن ئىدى، شۇلارنىڭ بىرەرسى ئوغرىلىغان.

ـــ باش ـ كوزۈمنىڭ سەدىقىسى، مەيلى، نىمە قىلـسا قىلسۇن. ئەمما بېشىمنى تېڭىۋالمىسام بولمايدۇ، داكا ھول بوـ لۇپ كەتتى.

ـــ مېنىڭ لوڭكەمنى ئال.

ئۇلار ئامباردا شۇ سوزلەرنى قىلىپ تـۇرغانـدا كوكۇلا چاچ كىرىپ كەلدى. ئـۇ ئىككىيـلەن ئـوتتۇرىسىدا ھىچ ئىش بولمىغاندەك گىرىگورىيغا قولىنى ئۇزىتىپ كورۈشتى.

ـــ ھە، مېلىخوپ! تىرىكمۇسەن، سەپرا؟

ـــ يېرىم ـ ياتا.

ـــ پىشانەڭدە قان بار، ئىرتىۋەت.

ـــ ئىرتىمەن، تېخى.

ـــ قېنى بىر كورەي، قەيىرىڭنى بىر نىمە قىلغـاندۇ.

كـوكۇلا چاچ، گىرىگورىينىڭ بېشىنى مەجبۇرى ئېگىپ، بۇرنىنى تارتىپ قويدى.

ـــ بېشىڭنى ئـالماي، چېچىڭـنى ئېلىپ نـىمە قىلىدـ غـاندۇ؟ بـۇنـى قـارا، ئـەبجىغىنى چىقىرىشـىپتۇ!... دوختۇر داۋالايدىغان بولسا، ئۇزاققا كېتىسەن، كەل، ئـوزەم داۋالاي.

گىرىگورىينىڭ رازىلىغىنى ئالماستىنلا، ئوقدانىدىن بىر تال ئوقنى ئېلىپ، قوغۇشۇننى چىقىرىپ تاشلىدى، ئاندىن ئىچىدىكى مىلتىق دورىسىنى قاپ - قارا ئالقىنىغا توكتى.

مىخايلو كىچىككىنە ئومۇچۇق توري تېپىپ كەلگىنە.

كوشېۋوي قىلىچنىڭ ئۇچى بىلەن تورۇستىكى ياغاچلارنىڭ ئارىلىغىدىن بىر پارچە ئومۇچۇق تورىنى ئېلىپ، ئۇنىڭغا بەردى. كوكۇلاچاچ ئاشۇ قىلىچنىڭ ئۇچى بىلەن يەرنى ئويۇپ، بىر چىمدىم توپىنى ئالدى - دە، ھىلىقى ئومۇچۇق توري بىلەن دورىنى توپىغا ئارىلاشتۇرۇپ، ئۇزاق چاينىدى. ئۇنى خېمىرەدەك مەلھەم قىلغاندىن كېيىن گىرىگورىينىڭ بېشىدىكى قان چىقىپ تۇرغان يارىسىغا چېپىپ قويدى. ئۇ كۇلۇپ تۇرۇپ دېدى:

— ئۇچ كۈندىن كېيىن سەللىمازا ساقىيىپ كېتىسەن، ماڭا قارا، يارىڭغا مەن ئوزەم پەرۋىش قىلىۋاتىمەن، سەن بولساڭ، مېنى ئېتىپ تاشلاشقا تاس قالغان ئىدىڭ.

— پەرۋىش قىلغىنىڭ ئۈچۈن رەھمەت، ئەمما سېنى ئولتۇرگەن بولسام، ساۋۇتىنى تاپاتتىم.

— سەن تولىمۇ ساددا، جۇمۇ، يېگىت!

— باردىم شۇ، بېشىمنى نىمە قىلىپتۇ؟

— قىلىچنىڭ بىسى چارەك ئىلىك كېسىپتۇ، بۇ ساڭا ئۇنتۇلماس خاتىرە.

— ئۇنتۇمايمەن.

— مەيلى خالىغىن، خالىمىغىن. بۇنى ئۇنتۇيالمايسەن؛ ئاۋستىرىيىلىكلەر قىلىچنى چاقلىمايدۇ، گال قىلىچ بىلەن چېپىپتۇ، ئەمدى ئومۇر بويى تاتۇق بولۇپ قالىدۇ.

ـــ بەختىك بار ئىكەن، گىرىگورىي، قىلىچ تېيىلىپ كېتىپتۇ، ئۇنداق بولمىغاندا، ئولۇگۈك ياقا يۇرتتا قېلىپ قالاتتى، ـــ دەپ كۆلدى كوشۇوي.

ـــ شەپكەمنى نىمە قىلىمەن ئەمدى؟

گىرىگورىي ئۇستى كېسىلىپ، قانغا بويالغان شەپكىسىنى ھەيرانلىق بىلەن ئايلاندۇراتتى.

ـــ ئىتقا تاشلاپ بەر، يەيدۇ.

ـــ يىگىتلەر تاماق كەلدى، بولۇڭلار! ـــ ئويىنىڭ ئىشىگىدىن توۋلىغان ئاۋاز كەلدى.

كازاكلار ئامباردىن چىقىشتى، تورۇق ئات گىرىگورىيىنىڭ ئارقىسىدىن كوزلىرىنى مولدۇرلىتىپ كىشىندى.

ـــ ئۇ سېنى بەك سېغىنىپتۇ، گىرىگورىي! ـــ كوشۇوي بېشى بىلەن ئاتنى كورسەتتى، ـــ مەن ئۇنىڭغا ھەيران قالدىم، ھېچنىمە يىمەيدۇ، پەقەت ئاندا ـ ساندا كىشنەپلا قويىدۇ.

ـــ مەن ھۇشىمغا كەلگەندىن كېيىن، ئۇنى تولاچاقىرىپ كەتتىم، ـــ گىرىگورىي باشقا تەرەپكە قارىۋېلىپ، پەس ئاۋاز بىلەن سوزلىدى، ـــ مېنى تاشلاپ كېتىپ قالماس دەپ ئويلىغان ئىدىم، ئۇنى تۇتۇش قىيىن، يات ئادەمگە تۇتۇق بەرمەيدۇ.

ـــ توغرا، بىز ئۇنى ناھايىتى تەسلىكتە تۇتتۇق. ئارقان تاشلاپ تۇتۇۋالدۇق.

ـــ قالتىس ئات، ئاكامنىڭ ئىتى، پېترونىڭ، ـــ گىرىگورىي بۇياققا ئورۇلۇپ، نەملەنگەن كوزلىرىنى يوشۇردى.

ئۇلار ئويگە كىرىشتى، دەھلىزدە يەرنىڭ ئۇستىگە كارۋاتتىن ئېلىنغان پۇرۇنلىق توشەكنىڭ ئۇستىدە يېگور ۋاركوپ خورەك تارتىپ ياتاتتى، ئويىنىڭ مۇنچىلىك قالايمىقان بولۇشى

شۇنىڭدىن دالالەت بېرەتتىكى، ئوي ئىگىلىرى ئويىنى ئالدىراپ تاشلاپ كېتىشكەن ئىدى. سۇنغان قاچا ـ قۇچىلارنىڭ پارچىلىرى، يىرتىلغان قەغەزلەر، كىتاپلار، ئۇستىگە ھەسەل توكۇلۇپ كەتكەن مۇۋۇت رەختلەر، بالىلار ئويۇنچۇقلىرى، ئەسكى ـ تۈسكى ئاياق كىيىملىرى، چېچىلغان ئۇن ـــ مانا بۇلارنىڭ ھەممىسى يەرنىڭ ئۈستىدە ئاستىن ـ ئۈستۈن بولۇپ، ئۇرۇشنىڭ دەسـتىدىن ناله قىلىۋاتقاندەك ئىدى.

يېمىلەن گىروشوپ بىلەن پىروخور زىكوپ ئوزلىرى ئولـتۇرغان جايىنى تازىلاپ، چۈشلۈك تاماق يېيىشىۋاتاتتى، گىرىـگورىنى كورۇش بىلەنلا زىكوپنىڭ ئـاھۇ كوزلىرى چانغىدىن چىقىپ كەتكۈدەك بولۇپ كەتتى.

ـــ گىرىشكا! نەدىن كېلىپ قالدىڭ؟

ـــ نېرىقى دۇنيادىن.

ـــ ھەي، يۈگۈر، گىرىگورىيغـا شورپـا ئېلىپ كەل، نـىمىشقا كوزۇڭنى چەكچەيتىسەن؟ ـــ دەپ ۋاقىرىدى كوكۈلاچاچ.

ـــ مانا ھازىر. ئاشخانا يېقىن، ئاۋۇ تار كوچىدا.

پىروخور بىر پارچە نانىنى چاينـىغان پېتى ھويلىغا چىـقىپ كەتتى.

ھېرىپ كەتكەن گىرىگورىي ئۇنىڭ ئورنىغا ئولتۇردى.

ـــ قاچاندا تاماق يېگەنلىكىنىمۇ ئۇنتۇپ كېتىپتىمەن، ـــ دەپ كۈلدى ئۇ خىجىل بولۇپ.

3 ـ كورپوس قىسىملىرى شەھەر ئىچىدىن ئـوتۇۋاتاتتى. تار كوچىلار پىيادە ئەسكەرلەر بىلەن تولغان، سـان ساناقـسىز ھارۋىلار، ئاتلىق قىسىملار توت كوچىدا تىقىلىشىپ توختاپ قېلىشقان، ئويىنىڭ ئىشىگى يېپىقلىق تۇرسىمۇ، تالادىكى ۋاراڭـچۇرۇڭ، تاراق ـ تۇرۇق ئاۋازلار ئويىنىڭ ئىچىگە ئاڭلىنىپ تۇـ

راتتی، كوپ ئوتمەي، پىروخور بىر كورا شورپا ۋە بىر خالتىدا قارا بۇغداي يامىسىدىن پىشۇرۇلغان شويلاكوتىرىپ كەلدى.

— شويلىنى نىمىگە ئالىمەن؟

— مۇنۇ ساپلىق كورىغا ئال، — گىروشوپ دەرىزىدە تۇرغان بىر قاچىنى كورسەتتى، ئۇنىڭ نىمىگە ئىشلىتىلگەنلىگىنى بىلمەيتتى.

— بەك سېسىق پۇرايدىغۇ، سېنىڭ بۇ كوراڭ، — پىروخور چىرايىنى پۇرۇشتۇردى.

— خالتىسى بىلەن قويۇپ تۇر، كېيىن بىرگەپ بولار.

پىروخور خالتىسىنى ئاغزىنى ئاچتى، راسا پىشقان قويۇق شويلىدىن هورچىقىپ تۇراتتى، كەھرىۋادەك ساپ - سېرىق يېغى چوردىسىدە ئايلىنىپ يۈرەتتى. ئۇلار گەپ - سوز بىلەن راسا يېگىلى تۇردى. پىروخور كونىراپ كەتكەن شالۋۇرىغا يۇققان ياغنىڭ دېغىنى تۇكۇرۇگى بىلەن سۇرتۇپ پاراڭغا ئارىلاشتى:

— بىز تۇرغان مۇشۇ هويلىنىڭ يېنىدا ئاتلىق تاغ دېۋىزىيىسىنىڭ توپچى قىسىملىرى تۇرىدۇ، هازىر ئاتلىرىنى بېقىشۋاتىدۇ. ئۇلارنىڭ بىر تۇۋەن دەرىجىلىك ئوفىتسېرى گېزىتتە كورۇپتۇ: نېمىسلارنىڭ ئىتتىپاقداشلىرى بىتچىت بولۇپ كېتىپتۇ.

— تېخى سېنىڭ خەۋىرىڭ يوق، مېلېخوپ، ئەتىگەن بىز بۇ دېۋىزىيىنىڭ مىننەتدارلىغىنى تاپشۇرۇۋالدۇق، — دەپ غىڭشلىدىدى كوكۇلاچاچ ئاغزىدىكى شويلىنى چاينىۋېتىپ.

— كىمدىن؟

— دېۋىزىيە باشلىغى گېنېرال لېيتېنانت فون دېۋىد بىزنى كورەكتىن ئوتكۇزدى، ۋېنگىر گۇسارلىرىنى تارمار كەلتۈرۈپ، ئوز زەمبىرەكلىرىمىزنى قوتقۇزۇپ قالغانلىغىمىز ئۈ-

چۈن بىزگە تەشەككۇر بىلدۈردى. بىر ئاز كېچىككەن بولساق توپلىرىمىزنى ئېلىپ كېتىشەر ئىكەن. «ئاپىرىن، كازاكلار، پادىشا ۋە ۋەتەن سىزلەرنى مەڭگۈ ئۇنتۇمايدۇ» ــ دىدى.

ــ شۇنداق دېگىن!

كوچىدا «پاك» قىلىپ ئېتىلغان ئوق ئاۋازى ئاڭلاندى، ئارقىسىدىن يەنە بىر پاي ئېتىلدى، شۇنىڭ بىلەن پىلىموتنىڭ تارتىلدىغان ئاۋازى ئاڭلاندى.

ــ چە ــ قە ــ ڭلار! ــ دەپ دەرۋازا تېشىدىن ۋاقىرىغان ئاۋاز ئاڭلاندى.

كازاكلار قوشۇقلىرىنى تاشلاپ، دەرھال ھويلىغا چىقىشتى. ئۇلارنىڭ ئۇستىدە بىر ئايرۇپلان پەس ئۇچۇپ ئايلىنىپ يۈرەتتى. ئۇنىڭ گۈركىرىگەن قۇدرەتلىك ئاۋازى ھەممە يەرگە دەھشەت سالدى.

ــ قاشانىڭ ئاستىغا يېتىۋېلىڭلار، ھازىر بومبا ياغدۇرىدۇ، يېنىمىزدا توپچى قىسىملار بار ئەمەسمۇ! ــ دەپ ۋاقىرىدى كوكۇلا چاچ.

يېگورکىنى ئويغىتىۋېتىڭلار! يۈمشاق توشەك ئۈستىدە ئۇدۇنياغا سەپەر قىلمىسۇن!

ــ مىلتىقنى قولغا ئېلىڭلار!

كوكۇلاچاچ پىشايۋاندا تۇرۇپ، ئايرۇپلاننى نىشانغا ئېلىپ ئوق ئاتتى.

كوچىدا سولداتلار ئىمىشقىدۇ ئىكىشىپ، يۇگۈرۈپ يۈرۈشەتتى. يانداكى قورادا ئاتنىڭ كىشنىشىۋە چىرقىرىغان كوماندا ئاۋازى ئاڭلاندى. گىرىگورىي بىر شازا ئوقنى ئېتىپ تۇگىتىپ، تامنىڭ ئۇستىدىن ماڑىلىدى: توپچىلار پايپاسلاپ توپنى ئىتتىرىشىپ ئامبارنىڭ باستۇرمىسى ئاستىغا كىرگۈزۈۋاتاتتى. گىرى-

گورىي كوپ ـ كوك ئاسماندىن كوزى چاقنيمپ، غۇيۇلداپ پەس ئۇچۇپ كېلىۋاتقان ساغا تەسلىكتە كوز تىكەتتى؛ شۇ ئەسنادا ئايرۇپلاندىن بىر نىمە شددەت بىلەن ئۇزۇلدى، ئاپتاپنىك نۇرىدا يالت قىلىپ كەتتى. گۇلدۇرلىگەن دەھشەتلىك ئاۋازدىن ئوي ۋە پىشايۋاننىك ئاستىغا چاپلىشىپ يېتىۋالغان كازاكلار لەرزىگە كەلدى، يانداكى هويلىدا بىر ئات جان ئۇزۇش ئالدىدا خولۇپلاپ چىرقىرايتتى. تامنىك تېشىدىن گۇڭگۇرت پوقىنىك ئاچچىق ئىسى كېلەتتى.

ـــ ئۇزەكلارنى دالدىغا ئېلىڭلار! ـــ دەپۋاقىرىدى كوكۇلا چاچ پىشايۋاندىن قېچىپ.

گىرىگورىي ئۇنىك كەينىدىن سەكرەپ چۇشۇپ، تامنىك تۇۋىگە يېتىۋالدى. ئايرۇپلان قانتىنىك ئالىيومىندىن قىلىنغان بىر يېرى ۋالىلداپ كەتتى؛ ئۇ ئەمدى قۇيرۇغىنى ئاستا ـ ئاستا كوتىرىپ، ئەگىۋاتاتتى، كوچىدىكىلەرتوپ ـ توپبولۇشۇپ ئايرۇپلاننى ئوققا تۇتۇشاتتى، ئاۋال نۇرغۇن مىلتىقلاردىن بىر يولى ئوق چىقتى، ئاندىن تەرتىپسىز ئېتىلغان ئوقلار ئۇزۇلۇكسىز ئاكلىنىپ تۇردى. گىرىگورىي بىر شازا ئوقنى ئەمدىلا مىلتىققا بېسىپ تۇرۇشىغا بايقىدىنمۇ دەھشەتلىك پارتلاش يۇز بېرىپ، ئۇنى تامنىك تۇۋىدىن بىر سارجىن نېرىغا ئۇلاقتۇرۇپ تاشلىدى، بىر پارچە چالما بېشىغا دۇمىلاپ چۇشتى. ئۇستىنى چاك ـ توپا بېسىپ، كوزىنى ئاچالماي قالدى...

كوكۇلاچاچ ئۇنى ئورنىدىن تۇرغۇزۇپ قويدى، گىرىگورىيىنىك سول كوزى قاتتىق ئېچىشقانلىقتىن ئەترا پقا زادىلاقارىيالمايتتى؛ ئوك كوزىنى تەسلىكتە ئېچىپ، ئۇيان بۇيان قارىدى: ئۇينىك يېرىمى ۋەيران بولۇپتۇ، خىشلىرى چۇل ـ چۇل بولۇپ دوۋىلىشىپكېتىپتۇ، قىزغۇچ چاك ـ توزاك بۇۋەيرانلىقـ

نى قاپلىۋالغان ئىدى، پاچاقلىنىپ كەتكەن ۋەيرانلىقنىڭ ئاسـ
تىدىن يېگورژاركوپ ئاران ئومىلەپ كېلىۋاتاتتى. يۇزىنىڭ ھەمـ
مە يېرى تىتماكاتاڭ بولۇپ كەتكەن، ئۇ ھە دەپ دات ـ پەرـ
يات كوتىرەتتى، قۇيۇلۇپ كەتكەن كـوزلىرىدىن مەڭزىگە قانـ
ياش ئاقاتتى، ئۇ بوينىنى قىسۋېلىپ، ئولۇكتەك قارىيىپ كەتـ
كەن لەۋلىرىنى كېرىپ ۋاقىرايتتى:

ـــ ۋاي ـ ۋاي ـ يەي! ۋاي ـ ۋاي ـ يەي!...

يوتىسىدىن سۇنۇپ، بىرپارچە تېرىسىگە ئېلىنىپ قالغان بىر پۇتى كويغەن شىمىنىڭ پاقالچىغى ئۇستىدە توغرىسىغا سورۇـ لۇپ قالغان ئىدى، يەنە بىر پۇتى تامامەن يوق ئىدى، ئۇ قولـ لىرىنى ناھايىتى تەسلىكتە مىدىرلىتىپ ئومىلەيتتى، بالـدەك چىرقىرايتتى. توساتتىن ئاۋازى توختاپ قالدى ۋە ئاتنىڭ قىغى بىلەن خىش پارچىلىرى چېچىلىپ ياتقان قاتتىق يەرگە يۇزىنى يېقىپ يانپاشلاپ ياتتى، ئۇنىڭ قېشىغا ھېچكىم كەلمىدى.

ـــ ئۇنى ئېلىپ كېتەيلى! ـــ دەپ ۋاقىرىدى گىرىگورىي سول كوزىدىن قولىنى ئالماي تۇرۇپ.

ھويلىغا پىيادە ئەسكەرلەر يۇگۇرۇشۇپ كىردى. دەرۋازا ئالدىدا تېلېفۇنچىلار ھارۋىسى توختىدى.

ـــ ھارۋىنى ھەيدە، نىمىشقا توختىدىڭلار! ـــ دەپ ۋاقـ رىدى بىر ئوفىتسېر ئات چاپتۇرۇپ كېلىپ، ـــ ھەي ھايۋانلار، بىنومۇسلار!

قـەيەردىندۇ ئۇزۇن قارا كەمزۇل كىيگەن بىرچال بىلەن ئىككى ئايال كېلىپ قالدى، بىر توپ ئادەملەر ۋاركوپنى ئوـ رىۋالدى، گىرىگورىي توپنى يېرىپ ئوتۇپ، ۋاركـوپنىڭ تېخى ئەپەس ئېلىۋاتقانلىغىنى، خىرقىراۋاتقانلىغىنى، قاتتىق تىترەـ

ۋاتقانلىغىنى كوردى. ئۇنىڭ ئولۇكتەك سارغىيىپ كەتكەن پىشانىسىدە تەر تامچىلىرى پەيدا بولدى.

ــ كوتىرىۋېلىڭلار ئۇنى! نېمە قارايتۇرۇش... سىلەر ئادەممۇ ياكى ھايۋانمۇ؟

ــ نېمە ئانچە قاۋايسەن؟ ــ دەپ گۈركىرىدى ئۇزۇنتۇرا بىر ئەسكەر، ــ ئېلىڭلار، ئېلىڭلار دەيسەن، نەگە ئېلىپ بېرىش مۇمكىن؟ قارىمامسەن، ھازىر جان ئۈزىدۇ.

ــ ھەر ئىككى پۇتى ئۈزۈلۈپ كېتىپتۇ.

ــ ئېقىۋاتقان قانىنى كورمەمدىغان!...

ــ سانىتارلار نەدە ئىكەن؟

ــ بۇ يەردە سانىتار نېمە قىلىدۇ؟

ــ ئۇنىڭ تېخى ھۇشى بار ئىكەن.

كوكۈلاچاچ گىرىگورىينىڭ يەلكىسىنى نوقىدى؛ گىرىگورىي ئارقىسىغا قايرىلىپ قارىدى.

ــ ئۇنى مىدىرلاتما، نېرىقى تەرىپىگە ئوتۇپ قاراپ باققىنا، ــ دەپ پىچىرلىدى كوكۈلاچاچ.

ئۇ گىرىگورىينىڭ يېڭىدىن تۇتۇپ، ئادەملەرنى ئىككى يانغا ئىتتىرىپ، نېرىقى تەرەپكە ئوتتى. گىرىگورىي بىر قارىدى ــ دە، مۇكچىيىپ، دەرۋازىنىڭ ئىچىگە كىرىپ كەتتى. ژار-كوپنىڭ قوسىغىدىن ئۇچەي ــ باغرى چۈۋۈلۈپ چىققان بولۇپ، ئالا ــ يېشىل رەڭدە پارقىراپ تۇراتتى. چىرمىشىپ كەتكەن ئۇچەينىڭ بىر ئۇچى قۇم بىلەن تىزەك ئارىسىدا يىلانىدەك سوزۇلۇپ كەتكەن ئىدى، بىچارە جان ئۈزۈش ئالدىدا قولىنى يېنىغا قويۇپ، گويا ئۇچەي ــ باغرىنى يىغىشتۇرۇۋالماقچىدەك بولاتتى...

ــ يۇزىنى يېپىپ قويۇڭلار، ــ دىدى بىرسى.

ۋاركوپ توساقتىن قوللىرىنى يەرگە تىرەپ، يۇزىنى ئاسمانغا قىلىپ، بېشىنى كوتەردى، گەردىنى شالاققىدە ئىككى تاغنىڭ ئوتتۇرىسىغا ئۇرۇلدى، ئۇ جان ئۇزۇش ئالدىدا خىقىر ربغان ئاۋاز بىلەن ۋاقىرىدى:

— بۇرادەرلەر، مېنى ئېتىپ تاشلاڭلار!... بۇرادەرلەر!... بۇرادەرلەر!... نېمە قارايتۇرۇسىلەر؟... ئا — ها — ا — ا — ا!... بۇرادەرلەر! ... مېنى ئېتىپ تاشلاڭلار!...

21

ۋاگون يۇمشاق تەۋرىنەتتى، چاقلارنىڭ ئەللەي ئەتكۈچى تاقۇر — تۇقۇرى كىشىنى ئۇگدىنىتەتتى، ۋاگوندىكى ئۇزۇن ئورۇندۇققا پانۇستىن ساغۇچ يورۇق چۈشۈپ تۇراتتى. ئىككى ھەپتىدىن بۇيان پۈتتىن ئاجرالمىغان ئوتۇكنى سېلىپ تاشلاش، ئۇيۇشۇپ قالغان پۈتلارغا ئارام بېرىپ، سوزۇلۇپ يېتىش نېمە دېگەن ياخشى: ئۇستۇڭدەھېچقانداق مەجبۇرىيەت بارلىغىنى ھىس قىلمىساڭ، ھايات خەۋپ — خەتەردىن خالى بولۇپ، ئەجەل يېراق — يېراقتا قالغانلىغىنى بىلىپ تۇرساڭ — بۇنىڭدىنمۇ ئارتۇق بەخت بارمۇ؟ بولۇپمۇ، چاقلارنىڭ ئۇزىنارا گۈدۈڭ — گۈدۈڭلىرى تولىمۇ يېقىملىق ئاڭلىنىدۇ: چۈنكى چاقلارنىڭ ھەر بىر ئايلىنىشى، پاراۋۇزنىڭ ھەر بىر سىلكىنىشى — ئالدىنقى سەپتىن بارغانسېرى يىراقلىشىش دېگەن سوز. مانا گىرىگورىيمۇ شۇ ئاۋازغا قۇلاق سېلىپ يېتىپتۇ، يالىڭاياق پۈتلىرىنىڭ بارماقلىرىنى مىدىرلىتىپ قويماتتى، پاكىز ئېچ كېيىم

لىرنى بايىلا يەڭگۈشلىۋالغان بولۇپ، پۈتۈن بەدىنى راھەتلىنەتتى. ئۇ ئوزىنى گويا بىر قات ئىپلاس تېرىسىنى تاشلاپ، غۇبارسىز، پاك باشقا بىر ھاياتقا قەدەم قويغاندەك ھىس قىلاتتى.

ئەمما سول كوزىنىڭ زىڭىلداپ ئاغرىشى تىنچ، ئارامبەخش خوشاللىغىنى بۇزاتتى. ئاغرىغى تۇرۇپلا بېسىلىپ قالاتتى، تۇيۇقسىز يەنە قوزغىلاتتى ـ دە، كوزلىرى ئوتتەك يېنىپ، تېڭىقىنىڭ ئاستىدىن ئىختىيارسىز ياش تامچىلىرى توكىلەتتى. كامېنكا ـ سترۇمىلىۋودىكى داۋالاش پونكتىدا ياشقىنا بىر يەھۇدى دوختۇر گىرىگورىينىڭ كوزىنى تەكشۈرۈپ، بىر پارچە قەغەزگە بىر نىمىلەرنى يازغان ئىدى.

ـــ سىزنى ئار قاسەپكە ئەۋەتىشكە توغرا كېلىدۇ، كوزىڭىزنى داۋالاتمىسىڭىز ناھايىتى چاتاق بولىدۇ، ـــ دىگەن ئىدى دوختۇر.

ـــ ئالغاي بولۇپ قالامدىمەن؟

ـــ ياقەي، ئەندىشە قىلماڭ، ـــ دەپ مۇلايىملىق بىلەن كۈلدى دوختۇر، چۈنكى گىرىگورىينىڭ سوئالىدىن قورققانلىغى بىلىنىپ تۇراتتى، ـــ كوزىڭىزنى داۋالاش زورۇر، بىلىكى ئوپېراتسىيە قىلىشقا توغرا كېلەر، شۇنىڭ ئۈچۈن سىزنى يىراق ئارقا سەپكە، پېتروگىرادقا ياكى مەسلەن، موسكۋاغا ئەۋەتىمىز.

ـــ رەھمەت.

ھەرگىز قورقماڭ، كوزىڭىز پۈتۈنلەي ساقىيىپ كېتىدۇ،ـــ دوختۇر ئۇنىڭ يەلكىسىگە قېقىپ قويدى ۋە قولىغا بىر پارچە قەغەزنى بېرىپ، گىرىگورىينى ئاستا ئىتتىرىپ كورىدورغاچىقاردى. ئۇ يەڭلىرىنى تۈرۈپ ئوپېراتسىيىكە تەييارلىنىۋاتاتتى.

گىرىگورىي بىر مۇنچە ئاۋارىچىلىكتىن كېيىن سانتار پويىزىغا ئاران ئولىشىۋالىدى، بىرسوتكا ئارام خۇدا دەم ئېلىپ، راھەتلىنىپ ياتتى. كونىراپ شالاقلاپ قالغان پاكار بىر پاراۋۇز كوپ ۋاگون چېتىلغان پويىزنى بار كۈچى بىلەن ئارقان - ئاران تارتاتتى، موسكۋاغا ئاز قالغان ئىدى.

پويىز كېچىسى يېتىپ كەلدى. ئېغىر يارىدارلارنى زەمبىلگە سېلىپ ۋاگوندىن ئېلىپ چۈشۈشتى؛ ئوزى ماڭالايدىغانلار تىزىمغا ئېلىنغاندىن كېيىن ۋوگزال سۈپىسىغا چىقىشتى؛ شۇ پويىزدا بىللە كەلگەن دوختۇر تىزىملىككە قاراپ گىرىگورىنى قىچقاردى، ئۇنى تېببى ھەمشىرىگە كورسىتىپ:

— بۇ كىشىنى دوختۇر سىنىگىرىپىنىك كوز شىپاخانىسىغا تاپشۇرىسىز! كولپاچنى كوچىسىدا، — دىدى.

— نەرسە - كېرەكلىرىڭىز ئوزىڭىز بىلەن بىللىمۇ؟ — دەپ سورىدى ھەمشىرە.

— كازاكتا نەرسە - كېرەك نىمە قىلسۇن؟ سومكام بىلەن بىر شىنېلىم بار، باشقا نەرسەم يوق.

— قېنى يۇرۇڭ.

ھەمشىرە چېچىنىڭ قىسقۇچ قىسقان يېرىنى تۈزەپ، كوينىگىنىڭ ئېتىگىنى شىلدىرلىتىپ ئالدىدا ماڭدى. گىرىگورىي ئىشەنچسىزرەك قەدەم تاشلاپ، ئۇنىڭ كەينىدىن ماڭدى. ئۇلار ئىزۋاشقا چۈشۈپ يولغا راۋان بولدى، ئۇيقۇغا كېتىۋاتقان چوڭ شەھەرنىڭ ۋاراڭ - چۇرۇڭى، تىرامۋايلارنىڭ جىرىڭلىشى، رەڭگا - رەڭ ئېلېكتىر چىراقلىرىنىڭ كوزنى چاقنىتىدىغان يورۇغى گىرىگورىينى ھاڭ - تاڭ قىلىپ قويدى. ئىزۋاشنىڭ ئارقا يولەنچۇگىگە يولىنىپ ئولتۇرغان گىرىگورىي كوچىلارغا قاراپ تويمايتتى، يېرىم كېچە بولۇپ قالغان بولسىمۇ،

ئادەم مىڭ ـ مىڭ ئىدى، يېنىدا بىللە ئولتۇرغان ھەمشىرىنىڭ ئىللىق بىر دېنى، بەدىنىگە تەككەندە ئوزىنى غەلىتە ھىس قىلاتتى. موسكۋادا كۆز ھاۋاسى سېزىلىپ تۇراتتى. چوڭ كوچىلاردىكى دەرەخلەرنىڭ ياپراقلىرى چىراق يورۇغىدا ئاچ سېرىق تۈس ئالغان، تۈن سوغۇق نەپەس ئالاتتى، چەت يوللار نەم تارتقان، ھەتتا بۇلۇتسىز ئاسمان قەرىدە چاقناپ تۇرغان يۇلتۇزلارمۇ كۆز پەسلىگە خاس سوغۇق نۇر چاچاتتى، ئۇلارشەھەرنىڭ مەركىزىدىن ئوتۇپ، ئادەمسىز تار كوچىغا كىرىپ كېلىشتى، ئات تۇياقلىرى تاشقا تېگىپ تاراقلاشقا باشلىدى، پوپلارغا ئوخشاش كوك ئۇزۇن چاپان كىيگەن ئىزۋاشچى ئىگىز ئورۇندۇقنىڭ ئۈستىدە تەۋرىنىپ ئولتۇراتتى؛ تىزگىننىڭ ئىككى ئۇچىنى سلكىپ، سالپاڭ قۇلاق ئېتىنى ھەيدەپ باراتتى. شەھەرنىڭ چەت بىر يېرىدە پاراۋۇزنىڭ مورىگەن ئاۋازى ئاڭلىناتتى، شۇ تاپتا ئۇلارنىڭ بىرەرسى دونغا قاراپ يولغا چىققان بولسا ئەجەپ ئەمەس، دەپ ئويلىدى گىرىگورىي قايغۇغا چۆمۈپ.

— ئۇگدەك باستىمۇ؟ — دەپ سورىدى ھەمشىرە.

— ياق.

— ھازىر يېتىپ باردىمىز.

— بىر نەرسە دېدىڭىز مۇ؟ — ئىزۋاشچى قايرىلىپقارىدى.

— ھەيدەڭەر!

تومۇر شالاسۇن بىلەن ئورالغان كولىنىڭ سۈيى ياغدەك پارقىراپ كورۇندى، ئىككى تەرىپى پەنجىرىلىك كوۋرۇككە باغلاپ قويۇلغان قېيىق كوزگە چېلىقتى، ھولچىلىكنىڭ پۇرىغى دىماققا ئۇرۇلاتتى.

«سۇنىمۇ ئەركىگە قويۇۋەتمەستىن، تومۇر ريشاتكا ئىچىگە

ئېلىپ قاماپ قويۇپتۇ، دون دەريـاسىنىڭ سۈيى ...» ــ گىرىگورىي غۇڭا ئوي ئويلايتتى، ئـىزۋاشنىڭ، رېزىنكە چـاقلىرى ياپراقلارنى شىلدىرلىتىپ بېسىپ ئوتەتتى.

ئۇچ قەۋەتلىك بىنانىڭ ئىزۋاش توختىدى، گىرىگورىي شىنىلىنى بىرقۇر ئوڭلاپ ئىزۋاشتىن سەكرەپ چۈشتى.

ــ قولىڭىزنى بېرىڭ، ــ دەپ ھەمشىرە ئىڭىشتى.

گىرىگورىي ئۇنىڭ يۇمشاق، نازۇك قولىدىن تۇتۇپ پەسكە چۈشۈرۈپ قويدى.

ــ سىزدىن سوئالىمىز بار، دېگەن كېلىپ تۇرىدۇ، ــ دەپ ئاستا كۈلۈپ قويدى ئالىپتە ھەمشىرە، ئاندىن ئىشىكنىڭ قېشىغا كېلىپ قوڭغۇراقنى باستى.

ــ سىزمۇ بىزبارغان يەردە بولسىڭىز، بەلكى سىزدىن ئۇنىڭدىنمۇ بەتتەر پۇراق چىققان بولاتتى، ــ دەپ ئاستا گەپ تە چېقىۋالدى گىرىگورىي.

ئىشىك باقارئىشكىنى ئاچتى، ئالتۇن ھەل بېرىلگەن نەقىشدار پەنجىرىلىك پەلەمپەي بىلەن ئىككىنچى قەۋەتكە چىقىشتى؛ ھەمشىرە يەنە قوڭغۇراقنى باستى، ئاق خالات كىيگەن بىرئايال ئۇلارنى ئىشكىتىن كىرگۈزدى، گىرىگورىي يۇمۇلاق شىرەنىڭ قېشىدا ئولتۇردى، ھەمشىرە ئاق خالات كىيگەن ئايالغا پەس ئاۋاز بىلەن بىرنىمىلەرنى دەپ بەردى، ئۇ ھەممىنى يېزىۋالدى.

ئۇزۇن كەتكەن تار كوريدورنىڭ ئىككى تەرىپىدىكى ئىشىكلەردىن ھەر خىل كىۋزەينەك تاقىغان باشلار قاراپ تۇرۇشاتتى.

ــ شىنىلىڭىزنى سېلىۋېتىڭ، ــ دېدى ئاق خالاتلىق ئايال.

يەنىلا ئاق خالات كىيگەن بىر خىزمەتچى گىرىگورىينىڭ قولىدىن شىنىلىنى ئېلىپ ۋاننا ئويگە باشلاپ كىردى.

ــ ھەممە كىيىم ـ كېچەكلىرىڭىزنى سېلىپ تاشلاڭ، ــ دىدى ئۇ.

ــ نىمىشقا؟

ــ يۇيۇنۇش كېرەك.

گىرىگورىي پىشىنىپ، ھەيرانلىق بىلەن ئوپي ئىچىنى ۋە دەرىزىنىڭ ئاپپاق ئەينەكلىرىنى بىر قۇر كۆزدىن كەچۈرۈپ بولغىچە، ھىلىقى خىزمەتچى ۋاننىغا سۇ توشقۇزدى. سۇنىڭ ھارارىتىنى تەكشەپ، گىرىگورىينىڭ يېنىغا چۈشۈشكە تەكلىپ قىلدى.

ــ بۇ تەكتىگە پاتماسمەنمىكىن، ــ گىرىگورىي ئىزا تارتىپ، قاپ ـ قارا يۇڭ باسقان پۇتىنى ئاستا سۇغا سالدى.

خادىم ئۇنى ئوبدان يۇيۇندۇرغاندىن كېيىن، شىدشاپ، ئىچ كىيىم، پۇتقا ساپىدىغان كەش، بەلۋاغلىق كوك خالات بەردى.

ــ ئۇزەمنىڭ كىيىنمىچۇ؟ ــ دەپ ھەيران بولدى گىرىگورىي.

ــ مۇشۇ كىيىم بىلەن يۇرىسىز، سىزنىڭ كىيىمىڭىزنى شىپاخانىدىن چىققاندا قايتۇرۇپ بېرىدۇ.

گىرىگورىي دەھلىزدىكى چوڭ تاش ئەينەكنىڭ يېنىدىن ئوتۇپ كېتىۋېتىپ، ئۇزىنى تونۇيالماي قالدى: يۇزلىرى قارىيىپ، ئىككى مەڭزى ئىسسىقتىن قىزىرىپ كەتكەن، كۆزىنى تاڭغان لاتىنىڭ ئاستىدىن قارا چاچلىرى ھورپىيىپ تۇرغان، كوك خالات كىيگەن ئىگىز بويلۇق بۇ يىگىت ئاۋالقى گىرە-

گورىغا ئازراقلا ئوخشايتتى، ئۇنىڭ بۇرۇتى، جىنگىلەك ساقىلى ئوسۇپ كەتكەن ئىدى.

«ئاشۇ ۋاقىت ئىچىدە خېلى ياشىرىپ قېلىپتىمەن جۇمۇ» — گىرىگورىي مىيىغىدا كۈلۈپ قويدى.

— 6 - پالاتا، ئوڭ قولدىكى 3 - ئىشىك، — دەپ كورستىپ قويدى خىزمەتچى.

گىرىگورىي چوڭ، ئازادە ئاپپاق ئويگە كىرىشى بىلەنلا، ئاق خالات كىيگەن، كوك كوزەينەك تاقىغان پوپ ئورنىدىن تۇردى.

— يېڭى كەلدىڭىزمۇ؟ ناھايىتى ياخشى، ئەمدى زېرىكمەيسىز، مەن زارايسىك دېگەن يەردىن كەلدىم، — پوپ تەكەللۇپ بىلەن گىرىگورىيغا ئورۇندۇق كورسەتتى.

بىرنەچچە مىنۇتتىن كېيىن يۇزى تەۋەككەك سېمىز بىر فېلدشېر ئايال كىرىپ كەلدى.

— مېلىخوپ، يۇرۇڭ، كوزىڭىزنى كورىمىز، — دېدى ئۇ پەس ئاۋاز بىلەن ۋە شۇ زامان گىرىگورىيغا يول بېرىپ، بىر چەتكە ئوتۇپ تۇردى.

22

ئارمىيە قوماندانلىغى غەربىي جەنۇپ فۇرونتىنىڭ شېۋېل رايونىدا كولىمى غايەت زور ئاتلىقلار ھۇجۇمىنى باشلاش ئارقىلىق دۇشمەن سېپىنى يېرىپ ئوتۇپ، ئۇنىڭ ئارقا تەرىپىگە چوڭ ئاتلىقلار ئېتىرىدىنى ئوتكۈزۈۋېلىشىقارار قىلى

غان ئىدى؛ بۇ ئەترەتكە فۇرونت بويلاپ ئىچكىرىلەپ كىرىش، ئالاقە يوللىرىنى بۇزۇش، تۈيۇقسىز بېسىپ كىرىپ، دۇشمەن قىسىملىرىنى تېرە - پېرەن قىلىش ۋەزىپىلىرى يۈكلەنگەن ئىدى. بۇ پىلاننىڭ مۇۋەپپەقىيەتلىك ئەمەلگە ئاشۇرۇلۇشىغا قوماندانلىق زور ئۇمىت باغلىغان ئىدى؛ مەزكۇر رايونغا ناھايىتى كوپ ئاتلىق ئەسكەر كەلتۈرۈلدى؛ باشقا ئاتلىقلار پولكلىرى قاتاردا يۈز بېشى لىستىنىتسكى خىزمەت قىلغان كازاكلار پولكىمۇ شۇ يەرگە يوتكەپ كېلىنگەن ئىدى. 28 - ئاۋغۇستتا ھۇجۇم باشلاش كېرەك بولسىمۇ، يامغۇر يېغىش سەۋەبلىك 29 - ئاۋغۇستقا كېچىكتۈرۈلدى.

ھۇجۇمغا تەييارلانغان دىۋىزىيە ئەتىگەندىن بۇيان چوڭ مەيداندا سەپكە تىزىلىشقا باشلىغان ئىدى.

پىيادە قىسىملار دۇشمەننىڭ ئوت كۆچىنى ئوزى تەرەپكە قارىتىپ تۈرۈش مەقسىدىدە ئوڭ قانىتىدىن 8 چاقىرىم نېرىدا يالغان ھۇجۇم باشلىدى؛ بۇ ساختا ھۇجۇمغا ماسلىشىش ئۈچۈن يەنە بىر ئاتلىق دىۋىزىيىنىڭ قىسىملىرى باشقا تەرەپتىن ھەركەت قىلدى.

ئەڭ ئالدىدا، بىر نەچچە كوز يېتىم جايدا دۇشمەننىڭ قارىسى كورۈنمەيتتى. لىستىنىتسكى بولۇنمىسىدىن بىر چاقىرىم نېرىدا دۇشمەن تاشلاپ كەتكەن قاپ - قارا ئاكوپلار كورۈنۈپ تۇراتتى، ئۇنىڭ نېرىسىدا دوڭلۇكتە تېرىلغۇ يەرلەر، شامال توزىتىۋەتكەن تاڭ ئالدىدىكى كوكۈش تۇمان كوزگە تاشلىناتتى.

تەييارلىنىۋاتقان بۇ ھۇجۇمنى دۇشمەن قوماندانلىغى بىلىۋالدىمۇ ياكى ئالدىن سېزىپ قالدىمۇ، ئەمما 29 - ئاۋغۇستقا ئوتەر كېچىسى دۇشمەن قوشۇنلىرى ئاكوپلىرىنى تاش-

لاپ، 6 چاقىرىم ئارقىغا چېكىنگەن، مەلۇم ئەسكەرلەرنى پىلىموتلار بىلەن پىستىرمىغا قويغان، پىستىرمىدىكى پىلىموتلار ھەممە يەردە بىزنىڭ پىيادىلەرنىمىزگە ئالغا ئىلگىرىلەشكە ئىمكان بەرمەيتتى.

ئۇپۇقتىن كوتىرىلىۋاتقان قۇياش نە - نەلەردە، توپ - توپ بۇلۇتلارنىڭ ئارقىسىدا نۇر چاچاتتى، ئەمما ۋادىنى ھامان ساغۇچ تۇمان قاپلاپ تۇراتتى، ھۇجۇم كوماندىسى بېرىلىدى، پولكلار قوزغالدى، قانچە مىڭلىغان ئات تۇياقلىرىنىڭ گۈلدۇرلىگەن ئاۋازى يەر ئاستىدىن ئاڭلانغاندەك بولاتتى. لىستىنىتسكى ئۇزىنىڭ نەسىللىك ئېتىنى تىزگىنلىدىن مەھكەم تارتىپ چاپقىلى قويمايتتى. بىرىيەرىم چاقىرىم يول ئارقىدا قالدى. توپ - تۇز سەپ تارتىپ ھۇجۇم قىلىۋاتقانلار بارغانسېرى ئاشلىق ئېتىزلىرىغا يېقىنلاشماقتا ئىدى. ئىگىزلىگى بەلدىن ئاشىدىغان بۇلۇق بۇغدايلارنى يوگىمەچ ئوت چىرمىۋالغانلىقتىن، ئاتنىڭ چېپىشىنى ناھايىتى قىيىنلاشتۇراتتى. ئالدىدا يەلپۇنۇپ تۇرغان ئالتۇن باشاقلار ئاتلارنىڭ تۇياقلىرى ئاستىدا چەيلىنىپ يېتىپ قالاتتى. 4 چاقىرىم ئالغا ئىلگىرىلىگەندىن كېيىن ئاتلار مۇدۇرۇشكە باشلىدى، خېلىلا تەرگە پاتتى، — دۇشمەن يەنىلا كورۇنمەيتتى، لىستىنىتسكى كوماندىرغا تىكىلىپ قاردى: ياساۋۇلنىڭ چىرايىدا ئۇمىتسىزلىك ئالامىتى پەيدا بولغان ئىدى.

ئاتلار 6 چاقىرىمچە مەسلىسىز جاپالىق يولنى بېسىپ ئوتكىچە، كۈچ - قۇۋۋىتى، دەرمانى قالمىدى، بەزى ئاتلار يەنە قىلىشقا باشلىدى؛ ئەڭ چىداملىق ئاتلارمۇ سەنتىرەكلەپ ئەڭ ئاخىرقى كۈچىنى يىغىپ ئالغا ئىنتىلەتتى، نەق شۇ پەيتتە ئاۋستىرىيىلىكلەرنىڭ پىلىموتلىرى تاتىلداپ ئوت ئېچىشقا

باشلىدى. سلتىقلاردىن باپ - باراۋەر ئوق ئېتىلدى ... تەجەل ياغدۇرىدىغان ئوقلار ئالدىنقى قاتاردىكىلەرنى ئۆزمىدەك توقۇۋەتتى، ھەممىدىن بۇرۇن ئولانلار① ۋەھىسىگە چۈشۈپ، ئارقىغا بۇرۇلۇپ قېچىشقا يۈز تۇتتى، كازاكلار پولكى بىتچىت بولۇپ كەتتى؛ ئالاقزادە بولۇپ قاچقان ئادەملەر ئۇستىگە پىلەموتلار مولدۇر ياغدۇردى، توپلار ئوققا تۇتۇشقا باشلىدى. مىسلى كورۇلمىگەن كەڭ كولەملىك ھۇجۇم، قوماندانلىقنىڭ جىنايەتكارانە بىپەرۋالىغى تۈپەيلىدىن تولۇق تارمار بولۇش بىلەن ئايالقالاشتى، بەزى پولكلاردا ئادەملەر بىلەن ئاتلارنىڭ تەڭ يېرىمى قىرىلىپ كەتتى. لىستىنىتسكىنىڭ پولكىدىن ئولگەن ۋە يارىدار بولغانلارنىڭ سانى 400 گە يېقىنلىشىپ قالدى ۋە 16 ئوفىتسېردىن ئايرىلدى.

لىستىنىتسكىنىڭ ئاستىدىكى ئات ئولدى، ئۇنىڭ ئىككى يېرىگە ئوق تەگدى: بىر ئوق بېشىغا، يەنە بىر ئوق پۇتىغا تەككەن ئىدى. ۋاخمىستر چېبوتارېپ ئاتتىن سەكرەپ چۈشۈپ، لىستىنىتسكىنى كوتەرگەن پېتى ئىگەرنىڭ ئۇستىگە ئالدى - دە، بەدەر قاچتى.

دۇنيە ئىشتاۋنىڭ باشلىغى، باش ئىشتاپ پولكوۋنىكى گولوۋاچېپ، بۇ ھۇجۇمنىڭ بىر نەچچە مەزگىلدىنى سۈرەتكە ئالغان ئىدى، كېيىن بۇ سۈرەتلەرنى ئوفىتسېرلەرگەكورسىتىۋىدى، يارىدار بولغان يۈز بېشى چېرۇەكوپ بىرىنچى بولۇپ ئۇنىڭ يۈزىگە مۇشتۇم بىلەن بىرنى سالدى ۋە يىغلاپ تاشلىدى. كازاكلار بېسىپ كېلىپ گولوۋاچېپنى قىيما - چىيما قىلىۋەتتى ۋە ئولۇگىنى ئۈزاققىچە دەسسەپ - يەنچىپ، يولنىڭ

① ئولانلار — يېنىك ئاتلىق قىسىملار.

چېشىدىكى يۇندا ئېرىغىغا تاشلىۋەتتى. ئۇزىنىڭ شەرمەندە بولۇ غانلىغى بىلەن نام چىقارغان بۇ ھۇجۇم ئەنەشۇنداق ئايالاشتى.

لىستىنتسكى ۋارشاۋادىكى ھەربى شىپاخانىدىن ئاتىسى غا خەت يېزىپ، بىر ئاز ساقىيىش بىلەنلا سىزنىڭ قېشىڭىزغا بارىمەن، ئاتىپوسكامنى ياگودنويىدا ئوتكۈزىمەن، دەپ خەۋەر قىلىۋەتتى. چال خەتنى تاپشۇرۇۋالغاندىن كېيىن، ئۇزكابېنىتىنىڭ ئىشىگىنى تاقاپ، ئۇ يەردىن ئەتىسى قاپىغىدىن قار ياقىقان ھالدا ھويلىغا چىقتى. نىكىتىچقا يورغا ئاتنى 4 چاقلىق پوچتىغا قوشۇشقا بۇيرۇق قىلدى، ئەتىگەنلىك تامىغىنى يەپ بولۇپ، ۋېشىنىسكايا غا يۈرۈپ كەتتى. ئوغلىغا تېلېگىراف ئارقىلىق 400 سوم پۇل ئەۋەتتى ۋە قىسقىچە خەت يازدى:

«سەن ئەزىز بالام ئوت بىلەن ئېلىشىپ، ياردىدار بولۇپسەن، بۇ پەقەت مېنى خوشاللاندۇرىدۇ، خالاس. سېنىڭ ئالىجاناپ قىسمىتىڭ پادىشا ساريىدا ئەمەس، ئاشۇ جەڭ مەيدانىدا. سەن ئىنتايىن نومۇسچان ۋە ئەقلىك ساغلام بولغانلىغىڭ ئۈچۈن خوشامەتكويلۇق قىلالمايسەن، ۋىجدانىڭ بۇنىڭغا يول قويمايدۇ. بىزنىڭ ئەجداتلىرىمىزدىن ھېچكىم خوشامەتكويلۇقنى ئۇزىگە راۋا كورگەن ئەمەس. بىر زامانلاردا شاھنىڭ غەزىۋىگە ئۇچراپ، سارايدىن چەتلەنگەنلىگى ۋە يالغۇدنويىدا ھايات كەچۈرگەنلىگى ئاشۇ خىسلەتنىڭ تۈپەيلىدىن بولغان، ئۇ، تاجدار دىن ھەرگىز مەرھەمەت كۈتمىدى ۋە ئۇمۇتىارمۇ بولمىدى. سالامەت بول، ژېنە، تېزرەك ساقايغىن، ئالەمدە يەنىدىن باشقا ھېچنىمەم يوق، بۇ نەرسە ئېسىگىدە بولسۇن. ھامىاڭ سالام ئېيتتى، ئۇنىڭ سالامەتلىگى ياخشى. ئۇزەم توغرىسىدا يازىدىغانلىرىم يوق، قانداق ھايات كەچۈرۈۋاتقانلىغىم ئۇزەكگە مەلۇم. فۇرونتتا يەنە نېمە ئىشلار بولۇۋاتقا

دۇ؟ئۇيەردە ئەقلى ـ ھۇشى جايىدا بىرەركىشى يوقمۇ؟ مەن گېزىت خەۋەرلىرىگە ئىشەنمەيمەن، ـــ باشتىن ئاياق يالغان، مەن بۇنى ئوتموش يىللار نىڭ مىسالىدىن بىلىمەن. يېۋگېنىي، شۇنداق قىلىپ، بىز بۇ ئۇرۇشتا يېڭىلىپ قالارمىزمۇ؟

ـــ ئويگە قايتىپ كېلىشىڭنى ئىنتايىن سەۋرسىزلىك بىلەن كۈتىمەن!»

دەرۋەقە قېرى لىستىنىتسكىگە ئوز تۇرمۇشى ھەققىدە يازغۇدەك ھېچنىمە يوق ئىدى، ھاياتى بۇرۇنقىدەكلا بىر خىل ئوتۇپ كېتىپ باراتتى، پەقەت ئىشچى كۇچىنىڭ باھاسى ئوسكەن ھەمدە ئىچىملىك كەمچىل بولۇپ قالغان ئىدى. پان پات ـ پات ئىچىپ تۇراتتى، ئوزى تېرىككەك ھەم ئىنچىق بولۇپ قالدى. بىر كۇنى كېچىسى بىمەزگىل ئاكسىنىيىنى قىچقارتتى.

ـــ سەن خىزمەتىنىڭ ھوددىسىدىن چىقالمايۋاتىسەن، ـــ دىدى ئۇ، ـــ تۇنۇگۇن نېمىشقا ئەتىگەنلىك تاماقنى سوغاق ئىلىپكىردىڭ؟ قەھۋە ئىلىپكىرگەن ئىستاكان نېمىشقا پاكىز يۇيۇلمىغان؟ بۇنداق كېيىن بۇ ئىش يەنە تەكرارلىنىدىغان بولسا، ئۇ چاغدا مەن سېنى، ئاڭلىدىڭمۇ؟ ئىشتىن بوشىتىۋېتىمەن. پاسكىنىچىلىققا تاقەت قىلىپ تۇرالمايمەن! ـــ پان كەسكىن قىلىپ قولىنى سىلكىدى، ـــ ئاڭلىدىڭمۇ؟ چىداپ تۇرالمايمەن.

ئاكسىنىيە لەۋلىرىنى قاتتىق چىشلەپ تۇردى ۋە توساتتىن يىغلاپ تاشلىدى:

ـــ نىكولاي ئالېكسىيېۋىچ! قىزىم ئاغرىپ قالدى، ھازىرچە ماڭا بىر نەچچە كۇنلۇك رۇخسەت بەرسىڭىز ... يېنىدىن پەقەت ئاجرىيالماي قالدىم.

ـــ نىمە بولۇپتۇ ئۇ؟

ـــ گېلى بوغۇلۇپ نەپەس ئالالمايدۇ...

— بوغما كېسەل ئوخشىمامدۇ؟ نېمىشقا دېمەيدىكەن، ئەخمەق؟ ۋاي جىن ئۇرىدىغان خام كاللا! يۈگۈر، نېكىتچىقا بېرىپ ئېيت، ھارۋىنى قوشسۇن، يېزا! بازىرىغا بېرىپ دوختۇرچا-قىرىپ كەلسۇن، چاققان بول!

ئاكسىنىيە يۈگۈرگەن پېتى چىقىپ كەتتى؛ چال ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ۋالاقلاپ قالدى:

— ۋاي ئەخمەق خوتۇن! ۋاي تەنتەك! ئەخمەق!

ئەتىسى ئەتىگەن نېكىتىچ فېلدشېرنى باشلاپ كەلدى. فېلدشېر قىزىتمىسى ئېشىپ، ھۇشسىز ياتقان قىزنى تەكشۈردى، ئاكسىنىيىنىڭ سوئاللىرىغا جاۋاپ بەرمەي، پاراڭنىڭ قېيىشىغا كىرىپ كەتتى. لېستىنىتسكى دەھلىزدە ئۇنى ئۇرە تۇرۇپلا قوبۇل قىلدى، ئەمما قول بېرىپ كورۇشمىدى.

— بالىنىڭ كېسىلى قانداق ئىكەن؟ — دەپ سورىدى فېلدشېرنىڭ سالامىغا مەنسىتمىگەندەك بېشىنى ئېگىپ قويۇپ:

— بوغما كېسەل، جاناب ئالىلىرى.

— ساقىيارمۇ؟ ئۈمىت بارمۇ؟

— دەرگۇمان، قىزئولۇپ كېتىدۇ... يېشىنىمۇ كوز ئالدىنزغا كەلتۈرۈپ بېقىڭ.

— ئەخمەق! — پان قىزىرىپ كەتتى، — سەن نېمىنى ئوقۇدۇڭ؟ داۋالىمامسەن!

گاگىراپ قالغان فېلدشېرنىڭ يۈزىگە ئىشىكنى جالاقلىتىپ ياپتى ـ دە، زالغا كىرىپ كەتتى.

ئاكسىنىيە ئىشكنى چېكىپ كىردى.

— فېلدشېر ئات سوراۋاتىدۇ، يېزا بازىرىغا بېرىۋالسام دەيدۇ.

چال پاشنىسىنى تاق قىلىپ، ئارقىسىغا قايرىلدى.

— بېرىپ ئېيت، مېڭمىسى يوق نەمە ئىكەن! ئۇنىڭغا ئېيتىپ قوي، قىزنى ساقايتمىغىچە، بۇيەردىن كەتمەيدۇ! چەتتىكى بىر ئويىنى ئۇنىڭغا راسلاپ بەر، قوسىغىنى باق! — دەپ ۋاقىرىدى چال مۇشتىنى تەڭلەپ، — يىگۈز، ئىچكۈز، ئاغزى - بۇرنىدىن تىنق، ئەمما بۇ يەردىن كەتمەيدۇ! — ئۇ گېپىنى توختىتىپ، دەرىزىنىڭ قېشىغا كەلدى، ئەينەكنى بارماقلىرى بىلەن تاكىلدىتىپ، كېيىن ئوغلىنىڭ چوڭايتىلغان فوتو سۈرىتىنىڭ قېشىغا كەلدى، بۇسۇرەت ئىنىگنا نىسىنىڭ قولىدا تۇرغۇزۇپ تارتىلغان ئىدى؛ چال ئىككى قەدەم ئارقىغا چېكىنىپ، گويا ئوز بالىسىنى تونۇمىغاندەك ئۇزاق قاراپ كەتتى.

قىزچاق ئاغرىغانىنىڭ دەسلەپكى كۈنلا يېتىپ قالغان ئىدى، ناتالىيىنىڭ: «كوز ياشلىرىم ياقاڭدىن تۆتار...» دىگەن قاغىشى ئاكسىنىيىنىڭ ئېسىگە چۈشتى - دە، ئۇ: شۇ كۈنى مەن ناتالىيىنى مەسخىرە قىلغان ئىدىم، ئەمدى خۇدا مېنىڭ جاجامنى بېرىۋاتىدۇ، دەپ ئويلىدى.

بالىسىنىڭ ھاياتىدىن ئەنسىرەپ، روھى چۈشكەن ئاكسىنىيە خۇددىنى يوقىتىپ، ئوزىنى نەگە قويۇشنى بىلمەي قالدى، قىلىۋاتقان ئىشى قولىدىن چۈشۈپ كېتەتتى.

«خۇدا ئۇنى مەندىن ئايرىپ ئېلىپ كېتەرمۇ؟» — دىگەن پىكىر ئۇنىڭ يۈرىكىنى ئورتەيتتى، ئاكسىنىيە شۇنىڭغا ئىشەنمىسىمۇ، پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن ئىشىنىشنى خالىمىسىمۇ، ھەدەپ چوقۇناتتى، خۇداغا يالۋۇرۇپ، ئەڭ ئاخىرقى شەپقىتىنى ئايىماسلىقنى — بالىنىڭ ئومرىنى بېرىشنى تىلەيتتى.

«خۇدايا ئەپۇ قىل!... بالىنى مەندىن ئايرىما! رەھىم قىل، ئىلاھ، گۇناينى كەچۈرگىن!»

كىچىككىنە جانىنى كېسەل بوغۇۋالغان ئىدى. بالا مىدىرـ

لىماستىن سوزۇلۇپ ياتاتتى، ئىششىپ كەتكەن بوغۇزىدىن تىنىغى خىرىلداپ ئىاران چىقاتتى. بازاردىن كەلگەن فېلدشېر چەتتىكى ئويگە ئورۇنلاشقان بولۇپ، ھەر كۈنى 4 قېتىم كېلىپ قارايتتى، كەچقۇرۇنلىرى خىزمەتكارلار تۇرىدىغان ئوينىڭ پىشايۋىنىدا تاماكا چېكىپ، كۈز ئاسمىنىنىڭ چاقناپ تۇرغان يۇلتۇزلىرىغا ئۇزاق ۋاقىتقىچە تىكىلىپ قارايتتى.

ئاكسىنىيە تۇن بويى كىرپىك قاقماستىن كارۋاتنىڭ ئالدىدا زوكزىيىپ ئولتۇرۇپ چىقاتتى. خىرقىراق ئاۋاز يۇرىگىنى تىلىملاپ تاشلايتتى.

ــ ئا ــ نا...، ــ دەيتتى قۇرۇپ كەتكەن يۇمران لەۋلەر.

ــ جىگەر پارەم، قىزچىغىم! ــ دەپ ئىكرايتتى ئانىسى،ــ گۈلۈم، كەتمە، تانيۇشكا! ماما قارا، چىرايلىق قىزىم، كوزۇكنى ئاچ، بىر قارىغىنا! قارا كوز بالام... بۇ نىمە كورگۈلۈك، پەرۋەردىگارا؟...

بوۋاق ئاندا ــ ساندا قان ئۇرۇپ تۇرغان، ئىششىغان قاپىغىنى ئاران كوتىرىپ، نۇرسىزلانغان خىرە كوزلىرىنى ئاچاتتى، لېكىن كوزلىرى ئىچىگە تارتىپ كېتەتتى. ئاپىسى شۇ قاراشقا بەك تەشنا ئىدى، ئەمما قىزچاقنىڭ غەمكىنكوزلىرى ئاستا ــ ئاستا يۇمۇلۇپ، تەقدىرگە تەن بېرىپ، خوشلىشىۋاتقاندەك بولاتتى.

بالا ئانىنىڭ قولىدا جان ئۈزدى. ئاخىرقى قېتىم ئوكسۇپ يىغلىدى ــ دە، كوكسىرىپ كەتكەن كىچىككىنە ئاغزىنى ئېچىپ ئەسنىدى، تومۇرى تارتىشىپ، بەدىنى سوزۇلۇپ كەتتى؛ تەرلەپ كەتكەن كىچىككىنە باش ئاكسىنىيىنىڭ قولىغا لاسسىدە تاشلىنىپ، قىيشىيىپ قالدى. مېلىخوپلارنىڭكىگە ئوخشايـ

دىغان كىچىككىنە كوزلەر يېرىم يۇمۇلغان بولۇپ، جانسىز قارا-چۇغى ھەيران بولغاندەك مەيۈس قېتىپ قالدى.

ساشكا بوۋا كولنىڭ يېنىدىكى قېرى قاپاق تېرەكنىڭ ئاستىدىن كىچىككىنە گور قازدى، ئاندىن كىچىككىنە تاۋۇتنى قولتۇقلاپ شۇ يەرگە ئاپاردى، ئوزىگە خاس بولمىغان ئالدا-راشچىلىق بىلەن جەسەتنى كومدى، ئاندىن ئاكسىنىيىنىڭ دۇمبەچەك تۇپراق بېشىدىن تۇرۇشىنى سەۋىرسىزلىك بىلەن خېلى ئۇزۇنغىچە كۆتۈپ تۇردى. ئاخىر بولماي، بۇرنىنى قېپ-قىپ، ئات ئېغىلى تەرەپكە كەتتى... سامانلىققا تىقىپ قويغان بىر قۇتا ئەتىرنى تاپتى، ئۇنى يېرىمراق بىر شىشە سۇپىتى ئوزگەرتىلگەن ئىسپىرت بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ، راسا چايقىدى، ئاندىن رەڭگىگە قىزىقىپ قاراپ باقتى.

ــ ئۇنىڭ خاتىرىسىنى قىلايلى،جايى جەننەتتە بولسۇن. روھى پەرىشتىلەر مۇقامىغا يەتتى.

شۇ سوز بىلەن بوۋاي ئىسپىرتنى گۈپۈلدىتىپ ئىچىۋەتتى، ئېزىلگەن شوخلىنى زاكۇسكا قىلدى، ئاندىن شىشىگە پەرىشان ھالدانەزەر تاشلاپ، بېشىنى تەلۋىلەرچە لىڭشىتتى.

ــ مېنى ئۇنتۇما، قەدىرلىگىم، سېنى مەن ئەسلا ئۇنتۇ-مايمەن! ــ دىدى ـ دە، يىغلاپ تاشلىدى.

3 ھەپتىدىن كېيىن يېڭى لىستىنتسكى دادىسىغا تېلېگىراممىا ئەۋەتىپ، ئاتىپوسكا ئالدىم، ئويگە قاراپ يولغا چىقتىم، دەپ خەۋەر قىلدى. ئۇنى ئەپكېلىش ئۈچۈن ئىستانـ سىغا 3 ئات قوشۇلغان ئىزۋاش ئەۋەتىلدى، پۇتۇن قورا، ئوي ئىچى ئۇرە ـ توپە بولۇشتى: توخۇ، غازلار سويۇلدى؛ ساشكا بوۋا بىر قوينى بوغۇزلاپ، ئىچ قارنىنى تازىلاپ بولدى، گويا

نۇرغۇن مېھمان قاتنىشىدىغان چوڭ زىياپەت ئوتكۈزۈۋ لىدىغانـ دەك تەييارلىق كورۇلدى.

بىر كۈن بـۇرۇن كـامېنكا يېزىسىغا بىر نـەچچە ئـات ئەۋەتىلگەن ئىدى. ياش خوجايىن كېچىسى كـەلدى، ئـۇششاق يامغۇر يېغىۋاتاتتى، يولدىكى توختام سۈلارنىڭ ئۈستىگە پـاـ نۇسلارنىڭ خىرە يورۇغى چۈشەتتى. قوڭغۇراق ئېسىلغان ئـاتـ لار پىشايۋاننىڭ ئـالـدىغا كېلىپ تـوختىدى. هـايـاجانلانغان يېۋگېنىي كـۈلۈمسىرەپ سـايېۋەنلىك ئىزۋاشتىن چـۈشتى. ئـۇ يامغۇرلۇق چاپىنىنى ساشكا بوۋىغا بېرىپ، بىر ئـاز ئـاقساپ پەلەمپەيدىن چىقتى. قېرى پان ئالدىراشچىلىقتا ئورۇندۇق ـ مېبېللارنى ئۈيان بـۇيانغا يىقىتىپ، يۈگۈرگەن پېتى زالدىن چىقتى.

ئاكسىنىيە ئاشخانىغا كەچكى تـاماقنى راسلاپ، خـوجاـ يىنلارنى چاقىرغىلى باردى، ئاۋال قـۇلۇپنـىڭ تـوشۇگىدىن ماريلاپ قارىدى: چال ئـوغلىنى بـاغرىغا بېسىپ، مۇرىسىدىن سويەتتى؛ قېرىلارغا خاس قـورۇق بـاسقان بـويىنى دىر ـ دىر تىترەيتتى. ئاكسىنىيە بىر دەم توختىۋېلىپ، يـەنە مـاريلىدى: ئالدى ئـوچۇق ماش رەڭ مـۇندىر كىيگەن يېۋگېنىي يـەرگـە يېيىلغان چوڭ خەرىتە ئالدىدا تىزلىنىپ قاراپ تۇراتتى.

چوڭ پان، تاماكا تىروپكىسىدىن هالقا ـ هـالقا تۈتۈن چىقىرىپ، بـارماق سوڭگى بىلەن ئـورۇندۇقنى تـاكىلدىتىپ، غەزەپلىنىپ سوزلەۋاتاتتى!

ـ ئالېكسېيېۋ دىدىكمۇ؟ ياق، مۇمكىن ئـەمەس! مـەن ئىشەنمەيمەن.

يېۋگېنىي پەس ئاۋاز بىلەن ئـۇزۇن سـوزلـەپ كەتتى. بىر نەسىلەرنى ئىسپات قىلماقچى بولۇپ، بارماقلىرىنى خەرىتە

ئۇستىدە ئۇيان بۇيان يۈرگۈزدى، چال ئۇنىڭغا جاۋاۋەن سالماقلىق بىلەن گەپ قىلاتتى:

— بۇنداق پەيتتە ئالى قوماندانلىقنىڭ قىلغىنى تۇغرا ئەمەس، ناھايىتى كالتا پەملىك قىلىپتۇ! كۆڭلۈڭگە كەلمىسۇن، يېڭىگىنى، ساڭا مەن رۇس - ياپون ئۇرۇشىدىن خۇددى شۇنداق بىر مىسال كۆرسىتەي، توختاپ تۇر! ... ئالدىرىما، ئالدىرىمىغىن!

ئاكسىنىيە ئىشكنى چەكتى.

— ھە، تاماق تەييار بولدىمۇ؟ مانا ھازىر چىقىمىز.

چال كوتىرەڭگۇ روھ بىلەن، خوشال - خۇرام زالدىن چىقتى. ئۇنىڭ كۆزلىرى ياشرىپ قالغاندەكلا چاقناپ تۇراتتى. ئاتا - بالا ئىككىلەن يەرگە كۆمۈلگەن شاراپتىن بىر شىشىنى ئىچىپ بولۇشتى. ئۇستىگە چاپلانغان ماركىسى كۆكرىپ كەتكەن بولسىمۇ، ئۇستىدىكى «1879 - يىل» دىگەن رەقەم روشەن كۆرۈنۈپ تۇراتتى.

داستىخان ئۇستىدە خىزمەتچىلىرى ئاكسىنىيە ئاشۇشات - خورام ئاتا - بالىنىڭ يۈزلىرىگە قارىغانسىرى ئۆزىنىڭ يالغۇزلىغىنى چوڭقۇرھىس قىلدى. يىغلاپ تۇگىتەلمىگەنھەسرىتى يۈرىگىنى پارە - پارە قىلاتتى. قىزى ئولگەننىڭ دەسلەپكى كۈنلىرىدە يىغلىغۇسى كەلسىمۇ، كۆزىدىن ياش چىقمىغان ئىدى. ئۇنىڭ دات - پەريادى بوغۇزىغا تىقىلىپ قالاتتى، ئەمما كۆزىدە تامچە ياش يوق ئىدى، شۇ سەۋەپتىن تاشتەك ئېغىر غەم - قايغۇ ئۇنى قاتمۇ - قات باساتتى. ئۇ ئۈيقۇدىن ئارام تاپارمەنمىكىن دەپ كوپ ئۇخلايتتى، لېكىن چۈشىدىمۇ بالىنىڭ قوڭغۇراقتەك ئاڭزى قۇلىغىدىن كەتمەيتتى. گاھىدا ئۇنىڭغا بالىسى يېنىدا بىللە ئۇخلاۋاتقاندەك تۇيۇلاتتى - دە، دەرھال ئۆزىنى

ئارقىغا تارتىپ، كورپىنى قولى بىلەن سىلايتتى، ــ گاھىدا قىزىنىڭ: «ئاپا، سۇ» دېگەن ئاۋازىنى پەچىرلىشى ئاڭلانغاندەك بولاتتى.

ــ جېگەر پارەم ... ــ دەيتتى ئاكسىنىيە مۇزدەك لەۋلىرى بىلەن.

بەزى چاغدا ھەتتا ئوڭىدىمۇ قىزى تىزىغا ئېسىلىپ، ئەركىلىگەندەك بولاتتى. شۇ چاغدا ئاكسىنىيە ئۇنىڭ جېڭگىلەك چاچلىرىنى سىلاپ ئەركىلەتمەكچى بولۇپ قولىنى ئۇزىتاتتى ــ دە، دەرھال ئۇزىنى تۇتۇۋالاتتى.

يېڭىنىي قايتىپ كەلگەندىن كېيىن 3 ــ كۈنى ئات ئېغىلدا ساشكا بوۋاينىڭ ئالدىدا كەچكىچە ئولتۇرۇپ، ئوتمۇشتىكى ئادەملەرنىڭ دوندىكى ئەركىن ھاياتى توغرىسىدا ئېيتىپ بەرگەن ساددا ھېكايىلىرىنى ئاڭلىدى، سائەت سەككىزدىن ئاشقاندا ئۆيەردىن چىقتى؛ ھويلىدا شامال غۇيۇلدايتتى، ھەممە يەر چىلىپ ــ چىلىپ پاتقاق بولۇپ، ئايانىڭ ئاستىغا لايي يېپىشۋالاتتى. يېڭى چىققان ئاي ئالتۇندەك ساپ ــ سېرىق بۇرۇتىنى تولغاپ، بۇلۇتلارنىڭ ئارىسىدىن ماڭلايتتى. يېڭىنىي ئاي يورۇغىدا سائىتىگە قاراپ، خىزمەتكارلار تۇرىدىغان ئوي تەرەپكە ماڭدى، پەلەمپەينىڭ ئالدىغا بارغاندىن كېيىن پاپروس تۇتاشتۇردى، بىر ئاز ئويلىنىپ تۇرغاندىن كېيىن مۇرىسىنى سىلكىپ ــ سىلكىپ دادىل قەدەم بىلەن پەلەمپەيدىن يۇقۇرىغا چىقتى. ئىشىكنىڭ لوكسىنى ئاۋايلاپ باستى، ئىشىك «غىچ» قىلىپ ئېچىلدى. ئۇ ئاكسىنىيىنىڭ ھوجرىسىغا كىرىپ سەرەڭگە ياقتى.

ــ كىم بۇ؟ ــ سورىدى ئاكسىنىيە يوتقانىنى ئۇستىگە تارتىپ.

— مەن.

— مەن هازىرلا كىيىنۈالاي.

— ھېچ ۋەقەسى يوق، بىردەم ئولتۇرۇپلا چىقىپ كېتىمەن.

يېۋگېنىي شىنېلىنى سېلىپ تاشلاپ، كارۋاتنىڭ بىر چېتىگە ئولتۇردى.

— سېنىڭ قىزىڭ ئولۇپ كېتىپتۇ...

— ھە، شۇنداق بولدى، — دېدى ئاكسىنىيە.

— سەن بەك ئوزگىرىپ كېتىپسەن، ھىلىمۇ سەن ئۇرە يۇرۇپسەن، پەرزەنتنىڭ داغ ـ ھەسرىتىنى مەن ياخشى چۈشىنىمەن. ئەمما مېنىڭچە، سەن بىكاردىن ئوزەڭنى قىينايسەن، مىڭ قىلغان بىلەن قىزىڭ تىرىلمەيدۇ. سەن تېخى ياش، ئون گۈلۈڭدىن بىرى ئېچىلمىدى، پەرزەنت كورىسەن تېخى. ئۇنداق قىلىش كېرەك ئەمەس! ئوزەڭنى قولۇڭغا ئال، تەقدىرگە تەن بەر... بالام ئولدى دەپ ھەممە نەرسىدىن ئادا ـ جۇدا بولۇش كېرەكمۇ؟ ئوزەڭ ئويلاپ باق! پۈتۈن ھايات تېخى ئالدىڭدا.

يېۋگېنىي ئاكسىنىيىنىڭ قولىنى سىقىپ، سىلاپ ـ سىپاپ، يېقىملىق پەس ئاۋاز بىلەن نەسىھەت قىلغان بولاتتى. ئۇئەمدى پىچىرلاپ سوزلەشكە باشلىدى، ئاكسىنىيىنىڭ پۈتۈن ئەزاسى تىترەپ، بوغۇق ئاۋاز بىلەن يىغلىغىنىنى، بارا ـ بارا ئېسەدەپ، ھوڭرەۋاتقانلىغىنى كورۈپ، يېۋگېنىي ئۇنىڭ ياشتىن نەملىشىپ كەتكەن يوز ـ كوزىدىن سويۇشكە باشلىدى...

ئايال كىشى دېگەن شىرىن سوزگە، ئەركىلىتىشكە ئاسانلا ئېرىپ كېتىدۇ. دىلخەستىلىك بىلەن ئېغىر كۈلپەت چەككەن ئاكسىنىيە ئوزىنى يوقىتىپ قويىدى، ئاللىقاچان خىيالىدىن چىقىرىۋەتكەن ئېھتىراسلىق ھىس ـ تۇيغۇلىرى قايتىدىن قوز-

غىلىپ، يېۋگېنىيگە تەسلىم بولدى. شەرمەندە شەھۋانى لەززەتـ
نىڭ شددەتلىك دولقۇنى پەسىيىش بىلەنلا ھۇشىغا كېلىپ،
بىرلا چىرقىرىدى ـ دە، ئىچ كوينەك بىلەن يېرىم يالىڭاچ پـ
شايۇانغا يۈگۈرۈپ چىقتى. يېۋگېنىي ئىشكنى ئوچۇق قويـۇپ
ئالدىراش ئۇنىڭ ئارقىسىدىن چىقتى. ئۇ مېڭىپ كېتىۋېتىپ
شىنىلىنى كىيدى، ئۇ تېز ـ تېز مېڭىپ، ئوز ئويىنىڭ پىشايـ
ۋىنىغا چىقىپ بولغاندىن كېيىن مۇرادى ھاسىل بولغانلىغىغا
خوشال بولۇپ، ھەجىيىپ قويدى. ئۇنىڭ كەيپى چاغ بولـۇپ،
خوشاللىغى ئىچىگە سىغمايتتى. ئۇ يوتقانىنىڭ ئىچىگە كىرىپ
ياتقاندىن كېيىن مىق ـ مىق كوكرىگىنى سىلاپ تـۇرۇپ، خـ
يال سـۈردى: «ۋېجدانلىـق ئادەمنىـڭ نـۇقتىسىنـەزىرىدىـن
قـارىغاندا، بۇ ئىش ئـەڭ رەزىل، ئەخـلاقسىزلىـق بولـدى.
گىرىگورىي... يېقىن بىر كىشىنىڭ ھەققىگە خىيانەت قىـلدىم،
ئەمـما مـەن ئـۇ يـەردە، ئالدىنـقـى سەپتـە، ھايـاتىمنـى
خەۋپ ئاستىغا قويغان ئىدىمغۇ. ئوق سـەل ـ پەل ئـوڭىراق
تەككەن بولسا، بېشىمنىڭ مىجىغىنى چىقىرىۋەتكەن بـولاتتى.
شۇ تاپتا مەن سېپسې ياتقان بولاتتىم، ئولۇگۈم قۇرۇت ـ قوڭغۇزـ
غا يەم بولاتتى... ئەمدى ھەر بىر دەمنى غەنىمەت بىلىپكەيىنى
سۈرۈش كېرەك. ھازىر نېمە قىلسام قىلالايمەن!» ئۇ ئـوزىنىڭ
بۇ پىكىرلىرىدىن دەرھاللا قورقۇپ كەتتى، ئەمما ھۇجۇم ۋاقـ
ىتىدىكى دەھشەتلىك مەنزىرە كوز ئالدىغا كەلدى، شۇڭاغدا ئۇ
ئولگەن ئېتىنىڭ ئاستىدىن سالامەت قوپۇپ، يـەنە ئـوق يەپ
يىقىلغان ئىدى. شۇ مەھەلدە ئوزىـگە ئوزى تەسەللى بېرىپ:
«ئەتە بىر گەپ بولار، ھازىر ئۇخلاش كېرەك، ئۇخلاش...» دەپ
ئۇيقۇغا كەتتى.

ئەتىسى ئەتىگەن ئۇ تاماقخانىدا ئاكسىنىيە بىلەن يالـ

غۇز قالغان پەيتته ئەيىپدار كىشىدەك كۆلۈپ ئۇنىڭ يېنىغا كەلدى، ئەمما ئاكسىنىيە تامغا يولىنىۋېلىپ، ئېككى قولى بىلەن ئىتتىرىپ، ئۇزىگە يېقىن كەلتۈرمىدى ۋە قەھرى بىلەن پىچىرلىدى:

— يېقىن كەلمە، لەنىتى!...

لېكىن ھايات ئۇزىنىڭ يېزىلمىغان قانۇنلىرىنى كىشىلەرگە سوزۇسىز ئىجرا قىلدۇرىدۇ، 3 كۈندىن كېيىن يېۋگېنىي كېچىدە ئاكسىنىيىنىڭ ھوجرىسىغا يەنە كىرگەن ئىدى، ئاكسىنىيە قارشىلىق كۆرسەتمىدى.

23

دوختۇر سىبگىرىپنىڭ كۆز شىپاخانىسىنىڭ يانتەرىپىگە جايلاشقان كىچىككىنە بېغى بار ئىدى.

بۇنداق دەرەخلىرى كېسىپ تاشلانغان پەيزى يوق باغلار موسكۋانىڭ چەت ياقىسىدىكى تار كوچىلاردا كوپ ئۇچرايدۇ، بۇ باغچىلاردا ئولتۇرغاندا كوزلەر ھامان شەھەرنىڭ ئىگىز تاش ئىمارەتلىرىدىن قاتتىق زېرىكىپ، ھاردۇق چىقىرالمايدۇ، بۇنداق باغچىلارنى كۆرگەنسېرى ياۋايى ئورمانلار ئېسىگە چۈشۈپ، يۇرىگى ئېزىلىپ كېتىدۇ. شىپاخانىنىڭ باغچىسىدا كۆز پەسلى ھوكۇم سۈرەتتى: تاريوللارنى ساپ ـ سېرىق ياپراقلار كومۇپ تاشلىغان، ئەتىگەنكى ئۇششۇك گۈللەرنى سۇلدۇرغان ۋە گۈل زارلىكى يېشىل ئوتلارنى شەبنەم ھول قىلىۋەتكەن ئىدى. ھاۋا ئوچۇق كۈنلەردە ئاغرىقلار باققا چىقىپ، يوللاردا سەيلە قى-

لىشاتتى، تەقۋادار موسكۋا چېركاۋلىرىنىڭ قوڭغۇراق سادالىرىنى ئاڭلايتتى. ھول - يېغىنلىق كۈنلەردە (شۇ يىلى ھول - يېغىن ناھايىتى كوپ بولغان ئىدى) ئۇلار تالاغا چىقالماستىن بىر ياتاقتىن يەنە بىر ياتاقتا كىرىپ چىقىشىپ ياكى كارۋاتتا سوزۇلۇپ يېتىپ، ۋاقىت ئوتكۈزۈشەتتى. جىلە بولۇشۇپ، سوزلەشكىسىمۇ كەلمەيتتى، ھەممىسى زېرىكىپ، ئوز ئوزىنى ۋە بىر - بىرلىرىنى خاپا قىلىشاتتى.

شىپاخانىدا داۋالىنىۋاتقانلارنىڭ كويىچىلىگى ئادەتتىكى ئاھالە ئىدى. ئۇرۇشتا ياردار بولغانلار پەقەت بىر ياتاقلا ئورۇنلاشقان ئىدى؛ بۇلار 5 كىشى ئىدى: لاتىش خەلقىدىن بولغان ئۇزۇنتۇرا، سېرىق چاچ، كالتا ساقال، كوك كوزلىيان ۋارەيكىس؛ ۋىلادىمىر ئولكىسىدە تۇغۇلۇپ ئوسكەن 28 ياشلىق كېلىشكەن ئاتلىق ئەسكەر — ئىۋان ۋرۇبلېۋسكى؛ سىبىرىيىلىك مەرگەن — كوسىخ؛ تىنىم تاپمايدىغان شوخ، ئەپتبەشىرىسى ساپ - سېرىق — بۇردىن ۋە مېلىخوپ گىرىگورىي. سېنتەبىرنىڭ ئاخىرىدا يەنە بىر ياردارنى ئېلىپكېلىشتى. كەچلىك چاي ۋاقتىدا بىرسى ئىشىكنىڭ قوڭغۇرىغىنى ئۇزاق جىرىڭلاتتى. گىرىگورىي ئىشىكتىن بېشىنى چىقىرىپ كورىدورغا قارىغان ئىدى، دەھلىزگە 3 كىشى كىردى: شەپقەت ھەمشىرىسى بىلەن چېركەسچە چەكمەن كىيگەن ئادەم بىر ياردارنى قولتۇقلاپ يولەپ ئېلىپ كىردى. ياردار يېڭىلا ۋوگزالدىن كەلگەن بولۇشى ئېھتىمال: سولداتچە گىمناستورکىسىنىڭ مەيدىسىدىكى قان داغلىرى ئەنە شۇنىڭدىن دالالەت بېرەتتى. ئۇنى شۇ كۈنى كەچقۇرۇنلا ئوپېراتسىيە قىلىدىغان بولۇشتى. قىسقىلا تەييارلىقتىن كېيىن (ئەسۋاپلارنىڭ قاينىتىلىۋاتقانلىغى ياتاققا ئاڭ

لىنىپ تۇراتتى) يېڭى كەلگەن‌يارىدارنى ئوپېراتسىيە بولۇمىگە ئېلىپ كىرىشتى، بىر نەچچە مىنۇتتىن كېيىن ئاشۇ بولۇمدىن ناخشا ئاۋازى ئاڭلاندى: خلوروفورمنى① پۇراش بىلەنلا ئۇيقۇغا كەتكەن يارىدار، توپ ئوقىنىڭ پارچىسى تېگىپ ئېغىر چۈشكەن كوزىنىڭ قالدۇغىنى ئېلىپ تاشلىغانغا قەدەر ناخشا ئېيتتى ۋە بىر نەمىلەرنى دەپ ئاغزىنى بۇزۇپ تۇردى. ئوپېراتسىيە تۈگىگەندىن كېيىن ئۇنى يارىدارلارنىڭ ياتىغىغا ئېلىپ كىرىپ ياتقۇزۇشتى. بىر سوتكىدىن كېيىن خلوروفورمنىڭ ئېغىر تەسىرى مېڭىسىدىن پۈتۈنلەي چىقىپ كەتتى ـ دە، ئۇ، گېرمان فۇرونتىدىكى ۋېربېرگ دېگەن يەرنىڭ قېشىدا يارىدار بولغانلىغىنى، ئەسلى يۇرتى چېرنىگوپ ئولكىسى ئىكەنلىگىنى، پەمىلىسى كارانژا، ئوزى پىلىموتچى ئىكەنلىگىنى سوزلەپ بەردى. بىر نەچچە كۈن ئىچىدە گېرىگورىي بىلەن ئالايىتەن ئاپاق ـ چاپاق بولۇپ قالدى؛ ئىككىسىنىڭ كارۋاتلىرى يانمۇ يان بولۇپ، ئۇلار دوختۇرلارنىڭ كەچكى كوزدىن كەچۈرۈشىدىن كېيىن پەچىرلىشىپ ئۇزۇن مۇڭدىشاتتى.

— خوش، كازاك، ئىشلار قانداق؟

— ناھايىتى ياماڭ.

— كوزۈڭنى داۋالاپ بولدىمۇ؟

— ئوكۇل ئۇردۇرۇۋاتىمەن.

— قانچە قېتىم ئوكۇل ئۇردى؟

— 18 قېتىم.

— سانچىغاندا ئاغرىمدۇ؟

— ياق، خوشياقىدۇ.

① خلوروفورم — بېھۇش قىلىپ ئوخلىتىدىغان رەڭسىز سۈيۇقلۇق دورا.

— دوختۇرلارغا ئىلتىماس قىل، كۆزۈڭنى ئويۇپ تاشلىسۇن.

— مەن سىڭا كۆز بولۇپ قېلىشنى خالىمايمەن.

— شۇنداق دېگىن.

گىرىگورىينىڭ ئاچچىغى يامان، تىلى زەھەر خوشنىسى ھەممە نىمىدىن نارازى ئىدى: ھوكۇمەتنى، ئۇرۇشنى، پىشانە سىگە پۈتۈلگەن قىسمەتنى، دوختۇرخانا تامىغىنى، ئاشپەزنى، دوختۇرلارنى — ھەممە ھەممىنى ئاغزىغا كەلگەننى تىللايتتى.

— بۇرادەر، سەن بىلەن بىز كىم ئۈچۈن ئۇرۇش قىلدۇق؟

— باشقىلار كىم ئۈچۈن ئۇرۇش قىلغان بولسا — بىزمۇ شۇلار ئۈچۈن.

— ياق، بۇرادەر، ئۈچۈقراق ئېيت، ئۈچۈقراق.

— بولدى قىلسا ڭچۇ!

— ھەي، ئەخمەق ئىكەنسەن، بۇ ئىشنى ئېنىقلاش كېرەك. بىز بۇرژۇيلار ئۈچۈن ئۇرۇش قىلدۇق، چۈشەندىڭمۇ؟ بۇرژۇي دېگەن نېمە، بىلەمسەن؟ كەندىرنىڭ شادىسىدا ياشايدىغان قۇش...

ئۇ گىرىگورىيغا چۈشىنىكسىز سوزلەرنىڭ مەنىسىنى يېشىپ بېرەتتى. ئۇز سوزىنى قىزىل مۇچىتەك ئاچچىق تىل بىلەن تولدۇراتتى.

— ۋاتىلداۋەرمە، مەن خوخولچە سوزۇڭنىڭ بىرىگە چۈشەنسەم كاشكى، — دەپ ئۇنىڭ گېپىنى بولەتتى گىرىگورىي.

— مانا قاراڭ، ھەي، موسكال، نىمىشقا چۈشەنمەيسەن؟

— ئالدىرىماي، ئايرىپ - ئايرىپ سوزلىمەمسەن.

— ھەي، بۇرادەر ئەزىز، ئالدىرىماي سوزلەۋاتىمەنغۇ. سەن پادىشا ئۈچۈن دەيسەن، پادىشا دېگەن كىم؟ پادىشا — ھاراقكەش،

مەلىكىسى ــ پاھىشە. ئۇرۇش بولۇپ تۇرسا پانلارنىڭ - پو-
مىشىكلارنىڭ پۇلى كوپىيىدۇ. بىزنىڭ بويىنىمىزغا سىرتماق
چۈشىدۇ ... چۈشەندىگىمۇ؟ فابرىكىچى ھاراق ئىچىدۇ، ئىشچى
پىتلاپ ياتىدۇ، ھەرئىككىسىگە قىيىن ... فابرىكىچى پايدا
تاپىدۇ، ئىشچى يالىڭاچ قالىدۇ، ئىش ماناشۇنداق بارىدۇ ...
خىزمەت كورسەت، كازاك، خىزمەت قىل! يەنە بىر كىرىستكە
ئىگە بولسەن، دۇپ ياغىچىدىن قىلىنغان كىرىستكە① ئىگە بولى-
سەن... ــ گارانتۇا ئوكرايىنچە سوزلەيتتى، ئەمما ئاندا - سا-
دا ھاياجانلانغان مىنۇتلاردا رۇسچىمۇ سوزلەپ قويا تتى. تىل-
لىغان چاغداساپ رۇس تىلىدا سوزلەيتتى.

ئۇ، مۇشۇكەمگىچە گىرىگورىيغا مەلۇم بولمىغان بىر ھەق-
قەتنى كۇنمۇ كۇن ئۇنىڭ مىڭسىگە قۇيۇپ، ئۇرۇشنىڭ پەيدا بو-
لۇشىنىڭ ھەقىقى سەۋەپلىرىنى ئېچىپ تاشلايتتى، ھاكىم مۇتلەق
ھوكۇمەتنى ئوتكۇرتىل بىلەن مەسخىرە قىلاتتى، گىرىگورىي ئېتىراز
بىلدۇرمەكچى بولسا، گارانتۇا ئۇنى ئاددى سوئاللار بىلەن ئاغ-
زىنى تۇۋاقلاپ مات قىلىپ قويا تتى - دە، گىرىگورىينىڭ ماقۇل
بولماي ئىلاجىيوق ئىدى.

ئەڭ قورقۇنچلۇغى شۇئىدىكى، گىرىگورىي گارانتۇانىڭ
ھەربىر سوزى توغرا ئىكەنلىگىنى كۆڭلىدە سېزىپ تۇرغاچقا
ئېتىراز بىلدۇرەلمەيتتى، ئېتىراز بىلدۇرۇشمۇ مۇمكىن
ئەمەس ئىدى. مانا شۇ ئەقىللىق ۋە ئاچچىغى يامان ئوكرايىن
ئۇنىڭ پادىشا ۋە ۋەتەن توغرىسىدىكى پىكىرلىرىنى، كازاكلارنىڭ
ھەربى بۇرچى توغرىسىدىكى بۇرۇنقى چۈشەنچىلىرىنى بارا - بارا

① بۇ يەردىكى كىرىست ــ قەۋرىنىڭ ئۈستىگە قېقىلىدىغان كىرىستنى
كورسىتىدۇ.

يەر بىلەن يەكسەن قىلغان ئىدى، گىرىگورىي بىۋنى سېزىپ ۋە-
ھىمىگە چۈشتى.

گارانژاكەلگەندىن بۇيان بىر ئاي جەريانىدا گىرىگورىينىڭ بۇرۇنقى ئاڭ سېزىمىدا ئورنىشىپ قالغان بارلىق چۈشەنچىلەر بىتچىت بولۇپ كەتتى. ئۇنىڭ چۈشەنچىلىرىنىڭ ئاساسىي ھۆلى مۇدھىش ئۇرۇش تۈپەيلى چىرىپ، لىگىشىپ قالغان ئىدى، شۇڭا سەللا ئىتتىرىۋەتسە يەر بىلەن يەكسەن بولۇپ كېتەتتى. بىر تۇرتكە بىلەن گىرىگورىينىڭ پىكرى ئويغاندى، بۇ پىكرلەر ئۇنىڭ ھىلە - مىكرىنى بىلمەيدىغان ساددا ئەقلىنى ئىشقاسىپلىشقا مەجبۇر قىلدى. گىرىگورىي بىرام بولۇپ، ئۇزىنى قويىدىغان يەر تاپالمايتتى، ئۇنىڭ ئەقلى ئاجىزلىق قىلغان بۇ مۇشكۈل مەسىلىنىڭ ھەل قىلىنىش يولىنى ئىزلەيتتى، ئۇنىڭ جاۋاۋىنى گارانژانىڭ سوزلىرىدىن تېپىپ قانائەتلىنەتتى.

بىر كۈنى يېرىم كېچىدە گىرىگورىي ئورنىدىن تۇرۇپ، گارانژانى ئويغاتتى - دە، كارۋىتىنىڭ بىرچېتىگە ئولتۇردى. سېنتەبىر ئېيىنىڭ كوكۈش شولىسى دەرىزە پەردىسىدىن ئوتۇپ ئوي ئىچىگە چۈشۈپ تۇراتتى. ئۇيقۇچان گارانژانىڭ ئىككى مەڭزى قاراڭغۇدا ئوڭغۇل - دوڭغۇل بولۇپ كورۇنەتتى، چاڭنىغىنىڭ ئىچىگە ئولتۇرۇشۇپ كەتكەن كوز قارچۇقلىرى ھول، خىرە پارقىرايتتى. ئۇ بىر ئەسنەپ قويۇپ، پۈتلىرىنى يوتقان بىلەن پۈركىدى.

— نىمىشقا ئۇخلىمايسەن؟

— پەقەت ئۇيقۇم يوق، ئۇيقۇ مەندىن قېچىپلا تۇرىدۇ، سەن ماڭا شۇنى چۈشەندۈرۈپ بەرگىنە: ئۇرۇشتىن بىرسى پايدا تاپىدۇ، كوپچىلىك خانىۋەيران...

— خوش؟ ئاھ- ھا- ھا...— دەپ ئەسىندى گارانژا.

ـــ توختا! ـــ دەپ پىچىرلىدى زەردىسى قاينىغان گىرە-گورىي، ـــ سېنىڭ گېپىڭگە قارىغاندا، بايلارنىڭ ئېھتىياجى ئۇچۇن بىزلەرنى ئەجەللىك ئالدىغا ھەيدەيدىكەن، ئۇنداق بولسا، خەلق جىم كېتىۋېرەمدۇ ياكى ئۇلار ھېچنىمىنى چۈشەنمەمدۇ؟ چۈشەندۇرۇپ بېرەلەيدىغان كىشىلەر راستىنلايوقمىدۇ؟ بىرەرسى ئوتتۇرىغا چىقىپ: «بۇرادەرلەر، سىلەر زادىكىم ئۇچۇن قېنىڭ-لارنى توكۈپ ھالاك بولۇۋاتىسىلەر؟» دىسە بولاتتى.

ـــ بىرسى ئوتتۇرىغا چىقىپ دېدىڭمۇ؟ نىمە دەۋاتىسەن؟ قېنى، سەن چىقىپ گەپ قىلىپ باقمامسەن، مەن بىر كورەي. ئىككىمىز خۇددى قومۇشلۇقتىكى غازلارغا ئوخشاش غاقىلداپ ئولتۇرىمىز، قېنى ئۇنىڭنى چىقىرىپ باققىنا، بىر تال ئوق تەيىيار. خەلق غەپلەت ـ جاھالەت ئىچىدە قالغان. ئۇرۇش ئۇلارنى ئويغىتىدۇ، بۇلۇتنىڭ ئىچىدىن چاقماق چېقىپ، قاتتىق يامغۇر ياغىدۇ...

ـــ نىمە قىلماق كېرەك؟ ئېيتمامسەن، ئەبلەخ؟ يۇرىگىمگە ئوت ياقتىڭغۇ؟

ـــ يۇرىگىڭ ساڭا نىمىنى بۇيرۇۋاتىدۇ؟

ـــ نىمىنى دەۋاتقانلىغىنى چۈشەنمەي قالدىم، ـــ دەپ ئېتىراپ قىلدى گىرىگورىي.

ـــ كىم مېنى ھاڭغا ئىتتىرمەكچى بولسا، مەن ئۇنى ئىتتە-تىرىمەن. گەپ سېتىپ ئولتۇرماستىن، مىلتىقنىڭ ئۇچىنى ئار-قىغا قارىتىش كېرەك، كىم ئادەملەرنى قىرغىن قىلىشقا ھەيدە-ۋاتقان بولسا، ئوقنى شۇنىڭغا ئېتىش كېرەك. شۇنى بىلىپ قويكى، ـــ گارانۇا ئورنىدىن تۇرۇپ چىشلىرىنى غۇچۇرلاتتى، قوللىرىنى سوزدى، ـــ قۇدرەتلىك بوران چىقىپ، ھەممىنى سۈپۈرۈپ تاشلايدۇ.

— سېنىڭچە، ئەمدى ... ھەممىنى ئاستىن - ئۈستۈن قىلىش كېرەك ئىكەن - دە؟

— ھە! ھاكىمبەت دېگەن نەرسىنى ئېيلاس پايتىمەك ئەخلەتكە تاشلاش كېرەك. پانلارنىڭ تېرىسىمى شىلىش كېرەك، ئاغزىنى يىرتىۋېتىش لازىم، ئىمىشقا دېسەڭ. ئۇلارچەلقىنى قان - قان قاخشاتتى.

— ئەمدى يېڭى ھوكۈمەت قۇرۇلغاندا ئۇرۇشنى نەگە يىغىشتۇرىسەن؟ يەنە شۇنداقلا ئۇرۇش بولۇۋېرىدىغۇ. سىز ئەمەس، باللىرىمىز ئۇرۇشىدۇ ئۇرۇشقا قايسى ئۇسۇل بىلەن چەك قويۇش كېرەك؟ ئۇرۇش ئەرەلدىن بار نەرسە، ئۇنى قانداق قىلىپ يوق قىلىش مۇمكىن؟

— توغرا، ئۇرۇش ئەزەلدىن بار نەرسە، ئەگەر دۇنيادا شۇ قانخور ھوكۈمەت بىر كۈن مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدىكەن، ئۇرۇش ئاپىتىدىن قۇتۇلالمايسەن. بىلىپ قوي! ھەر بىر دولەتتە ھاكىمىيەت ئىشچىلار نىڭ قولىدا بولسا، ئۇ چاغدا ھەرگىز ئۇرۇش بولمايدۇ. ئەنە شۇنى قولغا كەلتۈرۈش لازىم. بۇ نەرسە ئەمەلگە ئاشماي قالمايدۇ. شۇ چاغدا بۇ ئانىسى بايتاللار كورگۈلۈكمى كوردۇ!... بۇ ئىش چوقۇم! گېرمانلار-دىمۇ، فرانسۇزلار دىمۇ — ھەممە ئەلدە ئىشچى - دېخان ھوكۈمىتى قۇرۇلىدۇ، ئۇ چاغدا بىز نېمىنى تالىشىپ ئۇرۇش قىلىمىز؟ چېگرا دېگەن نەرسە بولمايدۇ! ئوچمەنلىك - ئادا-ۋەت بولمايدۇ! پۈتۈن دۇنيادا بىردەك پاراۋان تۇرمۇش بولىدۇ.. ئېھە! — گارانژا چوڭقۇر نەپەس ئالدى، بۇرۇتىنىڭ ئۇچىنى چىشلەپ، ساق كوزىنى چاقنىتىپ، خىيالچانلىق بىلەن كۈلۈمسىرىدى، — ھەي، گىرىشكو، مەنچۇ، ئاشۇ كۈنلەرگە ئۇلىشىپ، بىر كورەلىسەم، قۇربان بولۇشقا تەييار ئىدىم، ئولسەم

ئارمىسىم قالمايتتى، ... يۇرىكىمده ئاشۇ ئارزۇ يالقۇنلايدۇ ...

ئۇلار تاك ئاتقىچە گەپلىشىپ چىقتى. ئاسمان غۇۋا يورۇغان چاغدا گىرىگورىي تەسلىكتە ئۆيقۇغا كەتتى.

ئەتىسى ئىەتىگەن ئۇ، ۋاراڭ ـ چۇرۇك ۋە يىغا ئاۋازىدىن ئويغىنىپ كەتتى، ئىۋان ۋرۇبلېۋسكى كارۋاتتا دۇم يېتىۋېلىپ، ئىسەدەپ يىغلاپ، بۇرنىنى تارتاتتى؛ ئۇنىڭ ئەتراپىدا فېلدشېر ئايال، يان ۋارەيكىس ۋە كوسىخ ئوره تۇرۇشاتتى.

ـ ئۇ نېمىشقا بۇرنىنى شىلىپلىتىدۇ؟ ـ دەپ سورىدى بۇردىن يوتقاندىن بېشىنى چىقىرىپ.

ـ كوزىنى سۇندۇرۇپ قويۇپتۇ. ئىستاكاندىن ئېلىۋاتقانىدا يەرگە چۈشۈپ كېتىپتۇ، ـ كوسىخ ئىچ ئاغرىتىش ئورنىغا، ئىچى يامانلىق قىلىپ دەرھاللا جاۋاپ بەردى.

رۇسلىشىپ كەتكەن بىر نېمىس سۇئىئى شىشە كوز ساتاتتى، بۇ سودىگەرنىڭ ۋەتەنپەرۋەرلىك ھىسسىياتى قوزغىلىپ، سولداتلارغا ئوز مېلىنى بىكارغا بەرگەن ئىدى. بىر كۇن بۇرۇن ۋرۇبلېۋسكىگە ئىنتايىن نازۇك ئىشلەنگەن، خۇددى ئوزىنىڭ راست كوزىگە ئوخشاش ھاۋا رەڭ، چىرايلىق شىشە كوزىنى تېپىپ بەرگەن ئىدى. بۇ كوز شۇنچىلىك ماھىرلىق بىلەن ياسالغان ئىدىكى، ھەر قانچە سىنچىلاپ قارىغاندىمۇ، ئوزىنىڭ راست كوزى بىلەن سۇئىئى كوزنى بىر ـ بىرىدىن پەرق قىلغىلى بولمايتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن ۋرۇبلېۋسكى كېچىك پالىدەك كۆلۈپ، بەك خوشال بولۇپ يۇرەتتى.

ـ ئويگە قايتىپ بارغاندىن كېيىن، ـ دەيتتى ئۇ ۋىلادىمىر لەھجىسىدە، ـ ھەر قانداق ئىزنى ئالداپ، توي

قىلۇالمەن، ئۇنىڭدىن كېيىن بىر كوزۇمنىڭ سۇنئى شىشە ئىكەنلىگىنى ئېقرار قىلمەن.

ــ ئۇ مەككار نەمە، ئالدىسا، ئالداۋېرىدۇ! ــ دەپ كۈلدى بۇردىن! ئۇ دائىم دونە بىلەن ئۇنىڭ كوينىگىنى يەپ قويغان كۈيە توغرىسىدا ناخشا ئېيتاتتى.

مانا ئەمدى تاسادىپى بۇ بەختسىزلىك يۈز بېرىپ، شۇنداق كېلىشكەن بىر يېگىت ئوز يېزىسىغا سىڭا كوز دىگەن يامان ئاتاق بىلەن قايتىدىغان بولدى.

ــ ھوكۈرەۋەرمە، باشقا كوز بېرىپ قالار، ــ دەپ تەسەللى بەردى گىرىگورىي.

ۋرۇبلېۋسكى بېشىنى كوتەردى، ئۇ تولا يىغلىغاچقا قاپىغى ئىششىپ، كوز قارچۇغىنىڭ ئورنى قىپ ــ قىزىل كامارەكلا بولۇپ قالغان ئىدى.

ــ بەرمەيدۇ، بىر كوز 300 سوم تۇرسا، قانداقمۇ بەرسۇن.

ــ ئىست، كارامەت كوز ئىدى! ھەربىر تومۇرى شۇنداق ئۇستىلىق بىلەن سىزىلغان ئىدى، دەپ ماختايتتى كوسىخ.

ئەتىگەنلىك چايدىن كېيىن ۋرۇبلېۋسكى فېلدشېر ئايال بىلەن ھىلىقى نېمىسنىڭ ماگىزىنىغا باردى، نېمىس ئۇنىڭغا يېڭى بىر كوز تېپىپ بەردى.

ــ نېمىسلار بىزنىڭ رۇسلاردىن كوپ ياخشى! ــ ۋرۇبلېۋسكىنىڭ شاتلىغى ئىچىگە سىغماي قالدى، ــ رۇس سودىگەرلىرى بىر تال يۇمغاق سۇتنى بىكارغا بەرمەيدۇ، نېمىس سودىگەرلىرىگە بولسا بىرەر ئېغىز گەپ لازىم كەلمەيدۇ.

سېنتەبىر ئوتۇپ كەتتى. ۋاقىت ئىنچىقلىق بىلەن كۇن

لەرنى ساناپ ئوتكۇزمەكتە. كۇنلەر بەك ئۇزۇن تۇيۇلۇپ، ئادەمنى ئولگىدەك زېرىكتۇرەتتى. ئەتىگەن سائەت ۋ دا چاي ئىچىلەتتى. چۇشلۇك تاماققا ھەربىر كىشىل ئۇچۇن كىچىككىنە بىر تەخسىدە ئىككى تىلىم قۇرۇپ كەتكەن فرانسۇز بولكىسى ۋە ئازغىنا سېرىق ياغ بېرىلەتتى. تاماقتىن كېيىن كىشىللەر ھىچنىمە يىمىگەندەك ئاچ قوساق تارقىلاتتى. كەچقۇرۇنلۇغى چاي ئىچىشەتتى، ئارقىدىنلا ھەر خىل بولسۇن ئۇچۇن سوغاق سۇ ئىچىشەتتى. داۋالانغۇچىلارنىڭ ساقايغانلىرى شىپاخانىدىن چىقىپ كەتسە، ئورنىغا باشقىسى كىرىپ تۇراتتى، «ھەربى پالاتا»دىن (يارىدار سولداتلار ياتقان پالاتانى كىشىللەر شۇنداق دەپ ئاتىشاتتى) ئەڭ ئاۋال سىبىرلىك سولدات كوسىخ تىزىمدىن ئوچۇرۇلدى، ئۇنىڭ ئارقىسىدىن لاتىش مىللىتىدىن بولغان ۋارەيكىس چىقىپ كەتتى. ئوكتەبىر ئېيىنىڭ ئاخىرقى كۇنلىرىدە گىرىگورىيمۇ شىپاخانىدىن چىقتى.

شىپاخانىنىڭ باشلىغى ــ كېلىشكەن، ساقىلى دۇكات بىلەن قىرقىلغان دوختۇر سىنىگىرېپ گىرىگورىينىڭ كوزىنى ئاخىرقى قېتىم تەكشۇرگەندە، داۋالىنىش نەتىجىسىنى قانائەتلىنەرلىك دەپ تاپتى. قاراڭغۇ ئويدە گىرىگورىيغا يورۇتۇلغان چوڭ ھەرپ ۋە رەقەملەر مەلۇم مۇساپىدىن كورىنىلگەن ئىدى. ئۇنى شىپاخانىدىن چىقىرىپ، تۇبرىسكايا كوچىسىدىكى ھەربى دوختۇرخانىغا يوللاپ بەردى، چۇنكى بېشىدىكى ساقايىتىلغان يارىسى تۇيۇقسىز ئېچىلىپ، ئازراق يىرىڭداپ قالغان ئىدى. گىرىگورىي گارانژا بىلەن خوشلىشۇېتىپ:

ــ يەنە كورۇشەرمىزمۇ؟ ــ دەپ سورىدى.

ــ تاغ بىلەن تاغ يېقىنلاشماس، ئادەم...

ــ خەير ــ خوش، خوخول، كوزۇمنى ئېچىپ قويغانلىغىڭ

غا رەھمەت. ھازىر مەن ئاق - قارىنى پەرق ئېتەلەيمەن ...
يۇرىگىم غەزەپ بىلەن تولغان!

— پولكىغا قايتىپ بارغاندىن كېيىن كازاكلار بىلەن شۇ توغرىلىق سوزلىشىپ كورگىن.

— بولىدۇ.

— مۇبادا چېرىنگوپ شىچىنادىكى گوروخوپكى يېزىسىدىن ئوتۇپ قالساڭ، ئاندرەي گارانژا تاقىچىنىڭ ئويى قايسى دەپ سورىغىن، خۇرسەنچىلىك بىلەن كۆتۈۋالىمەن. خەير - خوش، يىگىت!

ئىككىسى قۇچاقلىشىپ ۋىدالاشتى، سىكا كوز جەسۇر ئوكرايىنىڭ چىراي شەكلى، ئاغزىنىڭ بۇرچەكلىرىدىكى ياغلىشىپ تۇرغان ئىككى مەگزىدىكى يېقىملىق سزىقلار گىرىگورىينىڭ خاتىرىسىدە مەڭگۇ ساقلىنىپ قالدى.

ھەربى دوختۇرخانىدا گىرىگورىي بىر يېرىم ھەپتە ياتتى. ئۇنىڭ قەلبىدە تېخى غەيرى رەسمىي پىكىر - نىيەتلەر قايناپ تاشاتتى، گارانژانىڭ تەلىماتى يۇرىگىنى ئورتەيتتى. پالاتادىكى ياتاقداشلىرى بىلەن كەمدىن كەم سوزلىشەتتى، ئۇنىڭ ھەر بىر ھەرىكىتىدىن گاڭگىراپ، تەشۋىشلەنگەنلىگى سېزىلىپ تۇراتتى. دوختۇرخانا مۇدىرى گىرىگورىينى قوبۇل قىلغان چاغدا ئۇنىڭ رۇسقا ئوخشاشمايدىغان يۇزىگە بىر قاراپلا «بىئارام» دەپ خاراكتېرىستكا بەرگەن ئىدى.

دەسلەپكى كۈنلەردە گىرىگورىينى بەزگەكتۇتقانلىقتىن، ئۇ كارۋاتنىڭ ئۇستىدە قۇلاقلىرىنىڭ تىنماي غوڭۇلداپ تۇرغانلىغىغا قۇلاق سېلىپ ياتتى.

شۇ چاغدا مۇنداق بىر ھادىسە يۇز بەردى:

ۋورونېژدىن پويېزدا قايتىپكېتىۋاتقان پادىشا خاندانىغا

مەنسۇپبولغان بىرزات دوختۇرخانىنى زىيارەت قىلىشقا ئىلتىپات قىلىپ قالدى. بۇنىڭدىن خەۋەر تاپقان دوختۇرلار ئەتىگەندىن بۇيان ئوت كەتكەن ئامباردىكى چاشقانەك يۇگۇرۇشۇپ يۇرىدى. يارىدارلارنى قايتىدىن كىيىندۇرۇشتى؛ ئۇلارنى بىزاۋىتە قىلىپ، يوتقان ـ كورپە، كىرلىكلىرىنى نوۋەتتىن تاشقىرىيەڭگۈشلىدى، ھەتتا بىر كىچىك دوختۇر ھىلىقى زات گەپ سوراپ قالسا قانداق جاۋاپ بېرىش ۋەئۇزىنى قانداق تۇتۇش لازىملىغىنى كەپسەللەرگە ئۇگەتمەكچى بولدى. يارىدارلار گاڭگىراپ قېلىشتى: بەزىلىرى بالدۇرلا پىچىرلاپ ياد ئېلىشقا كىرىشتى. چۇش ۋاقتىدا پەلەمپەينىڭ ئالدىدا ئاپتوموبىلنىڭ دۇدۇگى ئاڭلاندى، كوپ ئوتەمي دوختۇرخانىنىڭ داغدام ئوچۇق تۇرغان ئىشىكىدىن ئالى كىشى بىر توپ مۇلازىملىرىنى ئەگەشتۇرۇپ كىرىپ كەلدى (يارىدارلارنىڭ ئىچىدە ئەڭ شوخ، مازاوچى بىر يىگىت كېيىنرەك ئوز يولداشلىرىغا: «نامدار مېھمانلار دوختۇرخانىغا كەلگەن چاغدا دوختۇرخانىنىڭ قىزىل كىرپىست بايرىغى، ھاۋا ناھايىتى ئوچۇق، شامالسىز تىنچ ـ تىنچ تۇرۇقلۇق ئوزىچە قاتتىق يەلپۇنۇپ كەتتى، ھەتتا كوچىنىڭ نېرىقى تەرىپىدىكى سەتراچخانا ۋئۇيسكىسىنىڭ ئۇستىگە سىزىلغان جىنگىلەك چاچ، ئالىپتە بىر كىشىنىڭ سۇرىتى تازىم قىلدى» دەپ راسا كۆلدۇرگەن ئىدى). پالاتالارنى كوزدىن كەچۈرۇش باشلاندى. «ئۇلۇغ كىشى» ئوز مەۋقەسىگە يارىشا ۋە ئەينى شائىتتقا مۇۋاپىق قولاشمىغان سوئاللارنى سورىدى؛ يارىدارلار بايىقى كىچىك دوختۇرنىڭ مەسلىھىتى بويىچە، كوزلىرىنىھەرىبى سەپتە تەلىم بېرىلگەندىنمۇ چوڭراق ئېچىپ: «خۇددىشۇنداق ئىمپېراتور ھەزرەتلىرى» ياكى «يۇقسۇ، ھەزرىتى ئالىلىرى» دەپ جاۋاپ بېرىشتى. دوختۇرخانا مۇدىرى ھەر بىر جاۋاپقا

ئىزاھ بېرىپ تۇردى، يەنە كېلىپ ھەر بىر سوزىدە ئارىغا سانـ چىلغان يىلاندەك تولغىنىپ تۇردى، ئۇنىڭغا يېراقتىن قارىغانـ دىمۇ كىشىنىڭ ئىچى ئاغرىيتتى. شاھانە كىشى كارۋاتتىن كارـ ۋاتقا ئوتۇپ، كېسەللەرگە بىر بىردىن بۇت ئۇلەشتۇردى. پارقىراپ تۇرغان مۇندىر كىيگەن بىر توپ كىشىلەر گۈپۈلدەپ تۇرغان قىممەت باھا ئېسىل ئەتىرلەرنى تارتىپ، گىرىگورىيـ نىڭ ئۇستىگە كېلىشتى. ساقلى ئېلىنمىغان، كوزلىرى ئىششىپ قىزىرىپ كەتكەن گىرىگورىي ئوز كارۋىتىنىڭ قېشىدا تۇراتتى؛ دىر ـ دىر تىترەپ تۇرغان جىگەررەڭ ياڭاق سوڭەكلىرى ئۇـ نىڭ غەزەپلەنگەنلىگىنى بىلدۈرۈپ تۇراتتى.

«بىزنى كىندىك قېنىمىز توكۇلگەن ئوي ـ ماكانىمىزدىن ھەيدەپ كېلىپ ئەجەللىك ئاغزىغا تاشلىغانلىغى ـ مانا شۇ كىـ شىلەرنىڭ خوشاللىغى ئۇچۇنغۇ. ئەجدىھارلار! لەنىتىلەر! ئەبـ لەخلەر! بەدىنىمىزگە چاپلىشۇۋېلىپ، قېنىمىزنى شورىغان پىتـ لار ـ ئەنە شۇلارنىڭ نەق ئوزى! ... بىز باشقىلارنىڭ ئاشـ لىقلىرىنى ئاتقا دەسستىپ، ئادەملىرىنى ناھەق ئولتۇرۇۋاتـ مىز ... بۇ ـ ئەنە شۇ ئىپلاسلار ئۇچۇن ئەمەسمۇ؟ بۇغدايلىقـ نىڭ ئىچىدە ئوسلەپ، ۋاقىرىغانلىرىمچۇ؟ ئەجەل قورقۇنچىسـ چۇ؟ ئائىلىمىزدىن ئايرىدى، گازارمىنىڭ ئىچىدە قىينىپ، ھاـ لىمىزنى قويمىدى ...» ـ دىگەن پىكىرلەر گىرىگورىينىڭ كالـ لىسىدا قاينىپ تاشاتتى. غەزەپتىن ئاغزى كوپۈكلەشتى. «ھەممىسىنىڭ قوسىغى توق، شۇڭا چىرايى پارقىرايدۇ. سىزلەرـ گە مىڭ لەنەت بولسۇن! سىزلەرنى شۇ تەرەپكە ئەۋەتىش كېـ رەك! ئاتقا مىندۈرۈپ، مىلتىق تۇتقۇزۇپ، پىتلەرگە يەمقىلىش كېرەك، سىزلەرگە كوكەرگەن نان، قۇرۇتۇلغان گوشنى يىگۈزۈش كېرەك!...»

گىرىگورىي يالتىراق ئوفتسېرلەرگە قاراپ كوزلىرى بىـ لەن تېشىۋەتكەندەك بولاتتى، خىرەلەشكەن كوز قارچۇغىنى شا ـ ھانە كىشىنىڭ خالتىسىدەك ئېسىلىپ تۇرغان يۇزلىرىگە تىكەتتى.

بۇ دون كازاكى، گىئورگىي گىرىستى بىلەن سۇكا پاتلانـ غان ئوردىنلىق ئەسكەر، ــ دوختۇرخانا باشلىغى ئىككى پۇـ كۇلۇپ گىرىگورىينى ئالى كىشىگە تونۇشتۇردى، ئۇ بۇ سوزلەرـ نى شۇنداق ئاۋاز بىلەن ئېيتتىكى، گويا بۇ ئوردىنىغا ئوزى سازاۋەر بولغاندەك.

ــ قايسى يېزىدىن؟ ــ دەپ سوردى بۇ زات قولىدىـ كى بۇتنى بەرمەكچى بولۇپ.

ــ ۋېشېنسكايادىن، ئىمپېراتور ھەزرەتلىرى.

ــ گىرىست مېدالىنى قانداق خىزمەت كورسەتكەنلىگىڭ ئۈچۈن ئالدىڭ؟

بۇ زاتنىڭ پارقىرىغان مەنسىز كوزلىرىدەزىرىككەنلىك، بىـ زارلىق ئالامەتلىرى بىلىنىپ تۇراتتى. ئۇسا غۇچسول قېشىنى ھە دەپ يۇقۇرىغا لىكىلدىتىپ كوتىرەتتى، بۇ ئادەت ئالى كىشىنىڭ يۇزىنى مەنىلىك قىلىپ كورسىتەتتى. گىرىگورىي بىردەم ئىچىدە كوكرىگىنى مۇزدەك سوغۇق تەر باسقانلىغىنى، سانچىق تۇتقانلىغىنى ھىس قىلدى، بۇنداق ئەھۋال ھۇجۇمغا ئوتۇشنىڭ دەسلەپكى پەيتـ لىرىدە يۇز بېرەتتى، ئۇنىڭ لەۋلىرى بارغانسېرى قېيشىيىپ، دىـ رىلداپ كەتتى.

ــ ھەن... مۇمكىن بولسا... تەرەتكە بېرىپ كەلسەم... تەرەت ... ئىمپېراتور ھەزرەتلىرى ... قىستاپلا قالدى... ــ گىرىگورىي بېلى سۇنۇپ كەتكەن ئادەمدەك بىرلا مۇكچىيىپ، كارۋاتنىڭ ئاستىنى قولى بىلەن كورسەتتى.

«ئۇلۇغ» زاتنىڭ سول قېشى دىگگىيىپ، بۇتنى سۇنغان

قولى يېرىم يولدا توختاپ قالدى، ئۇ ھاڭ - تاڭ بولۇپ، قېـ لىن كالپۇكلىرىنى دومسايتتى، يېنىدا ھەمرا بولۇپ يـۈرگەن ئاقۇاش گېنېرالغا قايرىلىپ، ئېنگىلىزچىلىدا بىر نېمە دېدى، مۇلازىملارنىڭ ئوڭايسىزلىنىپ قالغانلىغى بىلىنىپ تـۇراتتى: كوكرىگىگە كالۇتتۇن بوغۇچ تاقىغان ئۇزۇنتۇرا ئوفـىتسېر ئاق پەلەي كىيىۋالغان قولى بىلەن كوزىنى سۈرتكەندەك بولدى: ئىككىنچى بىرسى بېشىنى توۋەن قىلىۋالدى، 3 - ئوفىتسېرسو- ئال نەزىرى بىلەن 4 - ئوفىتسېرنىڭ يۈزىگە قارىدى...مويسـ پىت گېنېرال ئىمپېراتور ئالىلىرىغا تەبەسسۇم بىلەن ئېھتىرام بىلدۈرۈپ، ئېنگىلىز تىلىدا بىر نېمىلەرنى دېدى، شۇندىن كې- يىن « ئۇلۇغ زات» ئىلتىپات كورسىتىپ، گىرىگورىينىڭ قولـ غا يۇقىنى تۇتقۇزدى، ھەتتا لۇتىپ - مەرھەمەت كورسىتىپ،قولى بىلەن مۇرىسىنى قېقىپ قويدى.

ئالى مېھمانلار كەتكەندىن كېيىـن گىرىگورىي ئـوزىنى كارۋاتـقا تاشلىدى، بېشىنى ياستۇققا تىقىۋېلىپ، ئىككى مۇـ رىسىنى تىترىتـىپ، خېلى ۋاقىتقىچە ياتتى، ئۇنىڭ يىغلىغانـ لىغىنى ياكى كۈلگەنلىگىنى بىلگىلى بولمايتتى، ئەمما ئورنـ دىن تۇرغاندا كوزلىرى قۇرۇق ھەم ناھايـتى روشەن ئىـدى، ئۇنى دوختۇرخانا باشلىغى دەرھاللا ئىشخانىسىغا چاقىرتـتى.

ــ سەن لۇكچەك ئىكەنسەن!... ــ دەپ گەپباشلىدى ئۇ، مورۇن توشقانىنىڭ يۇڭىغا ئوخشاش ساقىلىنى تۇتاملاپ.

ــ مەن سەندىگەن لۇكچەكلەردىن ئەمەسمەن، ئىپلاس! ــ دېدى گىرىگورىي ۋە توۋەنكى ئېڭىگىنى ساڭگىلىتىپ، دوخـ تۇرنىڭ ئۇستىگە بېسىپ كەلدى، ــ فۇرونتتا سىزلەرنىڭ قارا ئـ لارنى كورگىلى بولمايدۇ! ــ ئۇ يەنە ئوزىنى تۇتۇۋالدى -دە:

ــ مېنىڭ ئويۇمگە يولغا سېلىڭلار! ــ دېدى.

دوختۇر ئۇنىڭدىن ئۇزىنى قاچۇرۇپ، يېزىق ئۈستىلىنىڭ ئارقىسىغا ئوتۇۋالدى ۋە مۇلايىملىق بىلەن:

ــ يولغا سالمىز، كوزىمىزدىن يوقال! ــ دىدى.

گىرىگورىي كۆلكىسىنى توختىتالماي ئىشخانىدىن چىقتى، ئەمما كوزلىرى غەزەپتىن چاقنايتتى.

ئالى زاتنىڭ هوزۇرىدا مۇدهىش، ئەدەپسىز قىلىقلارنى سادىر قىلغانلىقى ئۈچۈن، دوختۇرخانا مەمۇرلىرى گىرىگورىينى 3 كۈن تاماقتىن مەهرۇم قىلدى. ئۇنى ياتاقداشلىرى بىلەن بوۋاسىل كېسىلىگە گىرىپتار بولغان رەهىمدىل ئاشپەز بېقىپ تۇردى.

24

4 ــ نويابىرغا ئوتەر كېچىسى گىرىگورىي مىلىخوپ پويېز ئىستانسىسىغا ئەڭ يېقىن بولغان نۇزنىيابلونوۋسكىيېزىسىغا يېتىپ كەلدى، بۇ يېزا ۋېشىنىسكايا بازىرىغا قاراشلىق ئىدى. ياگودنويى قورغىنىغا بىرنەچچە ئون چاقىرىم يول قالغان ئىدى. گىرىگورىي ئاندا ــ ساندا ئۇچرايدىغان قورالارنىڭ يېنىنى بىلەن قەدەم تاشلاپ كېتىۋاتاتتى، ئىتلار قاۋايتتى؛ دەريانىڭ نېرىقى ياقىسىدىكى تاللىق ئارىسىدا ياش بالىلارنىڭ ناخشا ئېيتقان ئاۋازى ئاڭلىناتتى:

ئورمانلىقنىڭ كەينىدە نەيزەۋاز - ۋاز قىلىدۇ،
بۇرۇت قويغان يۈز كازاك ئات چاپتۇرۇپ كېلىدۇ.

ياش ئوفتسىر چاپماقتا ئەڭ ئالدىدا ئىلگىرىلەپ،
يۈز كازاكنى كەينىدىن ئەگەشتۈرۈپ، يېتەكلەپ.

ئاۋازى ئىنچىكە، جارانلاپ چىقىدىغان بىرسى ناخشىنى جانلاندۇرۇۋەتتى:

بۇرادەرلەر، ئارقامدىن قورقماي چېپىپ كېلىڭلار.

ئاۋازى بىر بىرىگە ماس ئاھانگداش يىگىتلەر ناخشىغا تەڭلا قوشۇلۇشتى:

شۇ كورۇنگەن توساقنى دەرھال بىتچىت قىلىڭلار.
كىم ئالدىدا ئۇچقاندەك يېتىپ بارسا توساققا،
ئىگە بولۇر مېدالغا، باتۇر دېگەن ئاتاققا.

قەدىمدىن قالغان بۇ كازاك قوشغىنىنىڭ تونۇش سوزلىرى گىرىگورىيغا ئاجايىپ يېقىملىق ۋە ئىللىق بولۇپ ئاڭلانىدى، بۇ ناخشىنى ئۇ، نۇرغۇن قېتىم ئېيتقان ئىدى. نەشتەرەك سوغۇق كوزلىرىگە سانچىلاتتى، كوكسى قىسىلاتتى. ئويىنىڭ مورىلىرىدىن پۇرقىراپ چىققان ئاچچىق تېزەك تۇتۇنلىرىنى گىرىگورىي تەشنالىق بىلەن پۇراپ، يېزىنىڭ ئىچىدىن ئوتمەكتە ئىدى، ناخشا ساداسى هامان قۇلىغىغا كىرىپ ئۇراتتى:

ئىستېمكامنىڭ ئۈستىدە تۇردۇق گويا سېپىلدەك،
ئۈستىمىزدىن ۋىزىلداپ ئوقلار ئۇچتى هەربىدەك.
دون كازاكى خەتەردىن قورقۇپ قالماس هىچقاچان،
لەيزە سانچىپ مەردانە، قىلىچ ئۇرار بىئامان.

يىگىتلىك چېغىمدا ناخشىنى مەنمۇ ئوبدان ئېيتاتتىم، هازىر ئاۋازىم قۇرىدى، تۇرمۇش ناخشىنىك يىلتىزىغا پالتا چاپتى، مانا يات خوتۇننىك يېنىغا پانا ئىزلەپ كېتىۋاتىمەن، باردىغان يېرىم، تۇرىدىغان ماكانىم يوق، ئاچ بوردەك يۇرىمەن... گىرىگورىي مانا شۇلارنى ئويلاپ، هارغىنلىق بىلەن بىر خىلدا قەدەم تاشلايتتى. ئوز بېشىغا كەلگەن بۇ غەلىتە هاياتقا ئېچىنىپ، ئاچچىق ـ ئاچچىق كۈلۈپ قوياتتى. يېزىدىن چىقىپ، دوكنىك يان باغرى بىلەن يۇقۇرىغا كوتىرىلدى، ئاندىن ئەتراپقا بىر قاراپ چىقتى: ئەك چەتتىكى ئويىنىك دەرىزىسىدىن تورۇسقا ئېسىلغان چىراقنىك ساغۇچ يورۇغى چۈشۈپ تۇراتتى، دەرىزە ئالدىدا بىر ياشانغان كازاك ئايال چاق ئىگىرىپ ئولتۇراتتى.

گىرىگورىي يولدىن چەتكە چىقىپ، ئۇششۇك تېگىپ سوغۇلاشقان هول ئوتلارنىك ئۇستى بىلەن ماڭدى. ئۇ ئېتىسى تاك يورۇش بىلەنلا ياگودنويىغا يېتىۋېلىش ئۈچۈن چىر دەرياسى بويىدىكى دەسلەپكى يېزىدا قونۇپ ئوتۇش قارارىغا كەلدى، يېرىم كېچىدىن ئوتكەندە گىراچېپ يېزىسىغا كەلدى، چەتتىكى هويلىدا قونۇپ قالدى: ئەتىگەنكى بىنەپشەرەك شەپەق سوزۇلۇشى بىلەنلا يولغا چىقتى.

كېچىدە ياگودنويىغا يېتىپ كەلدى. هىچكىمگە تونۇيدۇرماستىن تامدىن ئارتىلىپ چۈشتى ـ دە، ئات ئېغىلىنىك يېنى بىلەن ماڭدى، ئېغىل تەرەپتىن ساشكا بوۋىنىك قاتتىق يوتەلگەنلىگى ئاڭلاندى. گىرىگورىي توختاپ توۋلىدى:

ـ ساشكا بوۋا، تېخى ئۇخلىمىدىڭمۇ؟

ـ توختىغىنا، سەن كىم؟ ئاۋازىنى تونۇۋاتىمەن... بۇ كىمدۇر؟

ساشكا بوۋا چەكمىنىنى يېپىنىپ ھويلىغا چىقتى.

ــ يائەۋلىيا ــ پىرى كاملار! گىرىشكا! سېنى نايسى شامال ئۇچۇرۇپ كەلدى؟ مانا مېھمان!

ئىككىيلەن قۇچاقلىشىپ كورۇشتى. ساشكا بوۋا گىرىگورىيە نىڭ كوزىگە يەر ئاستىدىن قاراپ:

ــ قېنى ئىچكىرىگە كىر، تاماكا چېكەيلى، ــ دېدى.

ــ ياق، ئەتە كىرىمەن، ھازىر باراي.

ــ كىر دەۋاتىمەن، ساڭا گەپ باز.

گىرىگورىي خالار ــ خالىماس بويسۇندى. ئۇ تاختا كارۋاتنىڭ بىر چېتىگە ئولتۇردى، ساشكا بوۋا يوتىلىۋالغىچە كۆتۈپ تۇردى.

ــ خوش، بوۋا، ھايات بارمۇ سەن؟ يەرنى چىڭداپ تۇردۇڭمۇ؟

ــ ئىش قىلىپ، مىدىرلاپ تۇرۇۋاتىمىز، مەن ــ چاقماق مىلتىقتەكمەن، ھازىرچە بۇزۇلمايمەن.

ــ ئاكسىنىيىچۇ؟

ــ ئاكسىنىيىگە نىمە بولاتتى ... ئاكسىنىيە يۇرۇپتۇ، خۇداغا شۈكۈر.

بوۋاي زورمۇ ــ زور يوتىلىپ قويدى. گىرىگورىي ئۇنىڭ ئەتەي يوتەلگەنلىگىنى ۋە ئوز خجىللىغىنى يوشۇرغانلىغىنى پايقىدى.

ــ تانيوشكىنى نەگە دەپىن قىلدىڭلار؟

ــ باغدىكى تېرەكنىڭ ئاستىغا.

ــ خوش، قېنى سوزلەۋەر.

ــ يوتەل مېنى بەك قىينىۋەتتى، گىرىشا ...

ــ شۇنداقمۇ!

ـــ هەممە ساق ـ سالامەت، پان ئىچكۈلىككە بېرىلىپ كەتتى ... ئىچكىنى ئىچكەن، ئەخمەق ئادەم، ئەقلى يوق.

ـــ ئاكسىنىيە قانداق؟

ـــ ئاكسىنىيىمۇ؟ ھازىر ئوي خىزمەتچىسى بولۇپ ئىشلەۋاتىدۇ.

ـــ بۇنى بىلمەن.

ـــ تاماكا چەكمەمسەن؟ چېكىپ باق، مەندە 1 ـ دەرىجىلىك ياخشى تاماكا بار.

ـــ چەككىم يوق، گېپىڭنى قىلىۋەرگىنە، ئۇنداق بولمىسا كېتىمەن. مەن ھەممىنى سېزىپ تۇرۇۋاتىمەن، ـــ گىرىگورىي قاتتىق بىر قوزغىلىپ يان تەرەپكە ئورۇلگەن ئىدى، تاختا كارۋات غاراسلاپ كەتتى، ـــ سەن قوينىغا تاش سېلىۋالغان ئادەمدەك تۇرىسەن، بىر گەپنى مەندىن يوشۇرۇۋاتىسەن، بۇنى سېزىپ تۇرۇپتىمەن، ئۇرماقچى بولساڭ، ئۇر.

ـــ ئۇرىمەن.

ـــ ئۇر.

ـــ ئۇرىمەن. ئېيتسام تىلىم كويىدۇ، گىرىشا، ئېيتمىسام دىلىم.

ـــ ئېيتىۋەر، ـــ دەپ يالۋۇردى گىرىگورىي ۋە بەكمۇ مېھرىۋانلىق بىلەن ئالقىنىنى بوۋايىنىڭ مۇرىسىگە قويىدى. ئۇ مۇكچىيىپ بوۋاينىڭ گېپىنى كۈتەتتى.

ـــ سەن قويىۋىدا يىلان ئاسراپ يۈرگەن ئىكەنسەن!ـــ ساشكا بوۋاي بىردىنلا قوللىرىنى غەلىتە كېرىپ، ۋىچىرلاپ كەتتىـــ يىلان بېقىپ يۈرۈپسەن ئەمەسمۇ. ئۇ، يېۋگېنىي بىلەن ئاپاق ـ چاپاق بولۇپ كەتتى. ئەھۋال مانا شۇنداق.

بوۋاينىڭ لېۋىدىكى قىپ ـ قىزىل تاتۇغىدىن ئېڭىگى

تۇستىگە يىلىمدەك شالى تېقىپ چۇشتى. بوۋاي ئۇنى سىپاپ تاشلىدى ـ دە، قولىنى ماتا ئىشتىنىغا ئېرتتى.

ـ راست ئېيتىۋاتامسەن؟

ـ ئوز كوزۇم بىلەن كوردۇم،ھەر كىچە يېۋگىنىي شۇ خۇ-تۇننىك قېشىدا، بېرىپ باق، ئۇ، ھازىرمۇ شۇ يەردە بولسا كېرەك.

ـ ھە ـ ھە، شۇنداق دېگىن...ـ گىرىگورىي بارماقلىرىنى قاسىلدىتىپ، تېترەپ تۇرغان مەگزىنى سىلاپ، مۇكچەيگەن پېتى ئۇزاققىچە ئولتۇرۇپ كەتتى. قۇلاقلىرى قاتتىق زىڭىلدايتتى.

ـ خوتۇن كىشى دېگەن ـ مۇشۇكتەك بىر نېمە، كىم سىلاپ قويسا، شۇنىڭغا ئەركىلەيدۇ، سەن ئۇنىڭغا ئىشەنمە، ھەرگىز ئىشەنگۈچى بولما! ـ دىدى ساشكا بوۋا.

ئۇ گىرىگورىيغا تاماكا يوگەپ، تۇتاشتۇردى ـ دە، ئۇنىڭ قولىغا تۇتقۇزدى.

ـ چەك، قېنى.

گىرىگورىي ئىككى قېتىم شوراپ، تاماكىنى بارمىغى بىلەن ئېزىپ ئوچۇردى، ئۇنچۇقماستىن تاشقىرىغا چىقتى، ـ خىزمەتكارلار تۇرىدىغان ئويىنىڭ دەرىزىسى ئالدىدا توختىدى؛ چوڭقۇر ۋە تېز ـ تېز نەپەس ئالاتتى، دەرىزىنى تاكىلداتماقچى بولۇپ، قولىنى بىرنەچچە قېتىم كوتەرگەن بولسىمۇ، ئەمما قولى سۇنۇپ كەتكەندەك، پەسكە چۈشۈپ كەتتى. ئاخىرى بارمىغىنى پۈكۈپ، دەسلەپ ئاستىراق تاكىلداتتى، كېيىن ئوزىنى تۇتالمايى، تامغا يولىنىپ تۇرۇپ، كىشەكنى قەھىرى ـ غەزەپ بىلەن مۇشتلاشقا باشلىدى. كىشەك تىترەپ، ئەيـ

شگی جاراڭلاپ كەتتى. ئەينەكتە كىچىنىڭ كىۆكۈش نۇرى ئەكس ئېتەتتى.

ئىچكىرىدىن ئاكسىنىيىنىڭ قورقۇنچىدىن سوزۇنچاق بوـ لۇپ قالغان يۈزى يالت قىلىپ كۆرۈندى. ئۇ ئىشكنى ئاچـ تى ـ دە، «ۋاي» دەپچىرقىرىۋەتتى. گىرىگورىي ئۇنى دەھلىزـ لىك ئوزىدىلا قۇچاقلىدى، كوزلىرىگە تىكىلىپ قارىدى.

ـ سەن ئىشىكنى تاقىلداتقاندا، مەن قاتتىق ئۇخلاۋاـ تاتتىم... كېلەر دەپ كۆتمىگەن ئىكەنمەن... قەدىرداشىم!

ـ بەك تۇڭلاپ كەتتىم.

ئاكسىنىيە، گىرىگورىينىڭ يوغان گەۋدىسىنىڭ ھەممە يېرى لاغىلداپ تىترەۋاتقانلىقنى بايقىدى، قوللىرى چوغدەك قىزىپ كەتكەن ئىدى. ئاكسىنىيە ئىنتايىن ئالدىراپ قالدى، دەرھال چىراقنى ياقتى، ئاپپاق ماموقتەك يەلكىسىگە تىۋىت رومالىنى يېپىنىپ، ئوينىڭ ئىچىدە پايپاسلاپ يۇرۇپ، مەشكە ئوت ياقتى.

ـ كېلىشىكنى خىيالىمغىمۇ كەلتۈرمەپتىمەن... ئۇزاقتىن بۇيان خەت يازمىدىڭ ئەمەسمۇ... سېنىي كەلمەسمىكىن دەپ ئويلاپتىمەن... سەن مېنىڭ كېيىنكى خېتىمنى تاپشۇرۇۋالدىڭـ مۇ؟ ساڭا سوغات ئەۋەتمەكچى ئىدىم، كېيىن بىر ئاز تۇرۇپ تۇراي، بەلكى خېتى كېلىپ قالار، دەپ ئويلىدىم...

ئاكسىنىيە گىرىگورىيغا ئاندا ـ ساندا بىر قاراپ قوـ ياتتى. ئىپ ـ ئىزىل لەۋلىرىدە مۇزدەك قېتىپ قالغان تەـ بەسسۇمى ئۇچرىمەيتتى.

گىرىگورىي ئىنىلىنى سالماستىنلا بەندىكىنىڭ ئۇستىدە ئولتۇردى. ساقىلى ئوسۇپ قالغان، ئىككى مەڭزى ئوتتەك يانـ ماتتى. پەسكە قازاپ تۇرغان كوزلىرىگە بېشىدىكى باشلىقـ

نىڭ① سايىسى چۈشۈپ تۇراتتى. گىرىگورىي باشلىقنىڭ بوشىتىپ، بېشىدىن ئالماقچى بولدى ـ يۇ، لېكىن توساتتىن بىر سەرەمجان بولۇپ تاماكا خالتىسىنى ئالدى، يانچۇغىدىن قەغەز ئاقتۇردى. ئۇ چەكسىز قايغۇ بىلەن ئاكسىنىيىنىڭ يۈزىگە ئالمان ـ تالمان بىر قاراپ چىقتى.

گىرىگورىي بۇ يەردە بولمىغان جەريان ئىچىدە ئاكسىنىيە راسا تولىشىپ، بەكمۇ چىرايلىقلىشىپ كەتكەن ئىدى.

ئۇنىڭ گۈزەل بېشىنىڭ ھالىتىدە قانداقتۇر يېڭى بىر نەرسە، خوجايىنلىق تۇسى ئىپادىلىنەتتى، پەقەت ھالقا ـ ھالقا جىنگىلەك چاچلىرى ۋە كۆزلىرى... ئاۋالقىدەكلا ئىدى، ئەمما بۇ جاننى ئالىدىغان، چوغدەك يالقۇنلاپ تۇرغان ھوسىنى ماھلاھەت ئەمدى گىرىگورىينىڭ ئەمەس. شۇنداق بولمايچۇ، چۈنكى ئۇ ئاللىقاچان پاننىڭ ئوغلىنىڭ مەھبۇبىسى بولۇپ قالغان.

ـــ سەن ھېچبىر خىزمەتكار ئايالغا ئوخشاشمايسەن، بۇ ئويىنىڭ خېنىمى بولۇپ قېلىپسەن.

ئاكسىنىيە قورقۇمسىراپ بىرقاراپ قويدى ـ دە، زورمۇزور كۈلدى.

گىرىگورىي سومكىسىنى سورەپ، ھويلىغا قاراپ ماڭدى.

ـــ نەگە بارىسەن؟

ـــ تاماكا چەككىلى چىقىمەن.

ـــ كېيىن چىق، قۇيماق پىشتى.

ـــ ھازىر كىرىمەن.

گىرىگورىي پىشايۋانغا چىققاندىن كېيىن ئەسكەرلىك

---

① باشلىق (تۆرۈكچە سوز) قۇلاقچا، تۇماقنى ياكى شەپكىنىڭ ئۈستىگە كىيىۋالمىغان ئىسسىق باش كىيىمىنى كورسىتىدۇ.

سومكسىنىڭ تېگىدىن پاكىز كويىنەكىكە ئاۋايلاپ ئوراپ قويۇلغان گۈللۈك رومالنى ئالدى. بۇنى ئۇ ژىتومېر شەھىرىدە بىر يەھۇدى سودىگەردىن 2 سومغا سېتىۋالغان بولۇپ، كوز قارچۇغىدەك ساقلاپ كەلگەن ئىدى، ھەربى يۇرۇش مەزگىللىرىدە ئۇنى پات - پات بوخچىسىدىن سۇغىرىۋېلىپ، ھەسەن - ھۈسەندەك جىلۋىلىنىپ تۇرغان گۈللىرىگە زوقلىنىپ قاراپ قويياتتى. ئۇ ئويگە قايتقاندا، بۇ رەڭدار رومالنى ئاكسىنىيىنىڭ ئالدىغا ئېچىپ قويۇشنى، ئاكسىنىيىنىڭ خوشاللانغانلىغىنى كورۈپ مەزە قىلىشنى كوز ئالدىغا كەلتۈرەتتى. بۇ سوغىنىڭ ھالىغا ۋاي! گىرىگورىي سوغات جەھەتتە يۇقۇرى دوندا ئەڭ باي پومىششىكنىڭ ئوغلى بىلەن بەسلىشەلەمدۇ؟ گىرىگورىينىڭ پىغانى تۇتۇپ، يىغلۇپتىشكە تاس قالدى؛ رومالنى يىرتىپ پارە - پارە قىلىۋەتتى - دە، پەلەمپەينىڭ ئاستىغا تىقىپ قويدى.سومكىسنى بەندىكىنىڭ ئۇستىگە تاشلاپ قويۇپ، ئويگە كىردى.

— ئولتۇر، گىرىشا، ئوتۇگىكنى تارتىپ قويای.

ئاكسىنىيە ئاللىقاچان قارا ئىشنىڭ يۇزىنى كورمىگەن ئاپپاق قوللىرى بىلەن گىرىگورىينىڭ قوپال سولداتچە ئوتۇگىنى تارتتى. ئاندىن گىرىگورىينىڭ تىرىغا يۇزىنى يېقىۋېلىپ، ئۇزۇنغىچە يىغلىدى. ئۇ يىغلاپ ئىچىنى بوشتىۋالغىچە گىرىگورىي گەپ قىلماي تۇردى، كېيىن:

— نىمىگە يىغلايسەن؟ كەلگىنىمگە خوشال بولمىدىڭمۇ - يە؟ — دەپ سورىدى.

گىرىگورىي تېزلا ئۆزىلاپ قالدى.

ئاكسىنىيە كىيىمىنى كەيمەستىلا پىشايۋانغا چىقتى ۋە نەم تۇۋرۇكنى قۇچاقلىغان پېتى فۇلاقنى تەشكىدەك چىرقىراپ

تۇرغان ئىزغىرىن شامالدا مىدىر قىلماستىن تاڭ ئاتقىچە تۇردى.

ئەتىسى ئەتىگەن گىرىگورىي شىنىلىنى كىيىپ، پاننىڭ ئويىگە قاراپ ماڭدى. قېرى پان‌پىشايۇاندا تۇراتتى، ئۇستىگە تېرە كەمزۇل، بېشىغا سارغىيىپ كەتكەن قاراكۆلا پاپاخ كىيگەن ئىدى.

— مانا — مانا، گىئورگىي‌كىرىستىمىدالىنىڭ قەھرىمانى. ئەمما سەن چوپ — چوڭ كىشى بولۇپ قېلىپسەنغۇ، ئىنىم!

ئۇ قولىنى‌چېكىسىگە تۇتۇپ سالام بېرىپ،قولىنى سۇندى.

— خېلى ئۇزاق تۇرامسەن؟

— ئىككى ھەپتە تۇرىمەن، جاناپى ئالىلىرى.

— قىزىڭنىمۇ دەپنە قىلدۇق، ئىسىت، ۋاي ئىسىت...

گىرىگورىي ئۇنچۇقمىدى. يېڭىگىنىي قولىغا پەلەي كىيىۋېتىپ، پىشايۇانغا چىقتى.

— گىرىگورىيمۇ سەن؟ نەدىن سورايمىز؟

گىرىگورىينىڭ كوز ئالدى قاراڭغۇلىشىپ كەتتى، ئەمما ئۇ كۆلۈمسىرىدى.

— موسكۋادىن كېلىشىم، دەم ئېلىشقا كەلدىم...

— شۇنداق دېگىن. كوزۇڭدىن يامدار بولغانمىدىڭ؟

— شۇنداق.

— ئاڭلىغانمەن. ئۇ، ياش ئەزىمەت بولۇپ قېلىپتىغۇ، دادا؟ — يۇز بېشى بېشىنى ئىرغىتىپ گىرىگورىينى كورسەتتى، ئاندىن ئېغىل تەرەپكە كوز تىكتى. — نىكىتىچ ئاتنى ئېلىپ كەل!

ئوزىگە تەمەننا قويغان مەغرۇر نىكىتىچ ئىزۋاشنى قوشۇپ بولدى — دە، گىرىگورىيغا كوز قىرى بىلەن ھومىيىپ، قېرى

بوز يورغىنى پەلەمپەيىنىك قېشىغا يېتىلەپ كەلدى. يېنىك ئىزۋاشنىك چاقلىرى ئاستىدا توك يەرنىك بېتى غاراسلىدى.

— جانا پلىرى، رۇخسەت قىلسىڭىز، سىزنى بۇرۇنقى خانىرە يۇزىسىدىن بىر ئايلاندۇرۇپ كەلسەم، قانداق؟ — گىرىگورىي خوشامەتكۇيلۇق بىلەن ھەجىيىپ يېۋگېنىيگە مۇراجەت قىلدى.

«بۇبىچارىنىك ھەچنىمىدىن خەۋىرى يوق» — دەپ كۆڭلى توق ھالدا كۇلۇمسىرەپ قويدى يېۋگېنىي ۋە كوزەينەكنىك ئاستىدىن كوزلىرى چاقناپ كەتتى.

— مەيلى، مەرھەمەت قىل، بارساق بارايلى.

— بۇ نىمە قىلغىنىك، بۇ يەرگە كېلىپ ئۇھ دېمەستىنلا، ياش ئايلىڭنى تاشلاپ كېتەمسەن؟ ئۇنىڭ سېغىنمىدىڭمۇ؟ — قېرى پان ئىلتىپات كورسىتىپ ھەجىيىپ قويدى.

گىرىگورىي كۇلدى.

— خوتۇنۇم ئېيىق ئەمەسقۇ، ئورمانغا قېچىپ كەتمەس. ئۇ، ئىزۋاشنىك ئالدى ئورۇندۇغىغا چىقىپ ئولتۇردى؛ قامچىنى ئولتۇرغان يېرىنىك ئاستىغا تىقىپ قويۇپ، تىزگىننى تارتىپ تۇزىدى.

— ئېھە، يېۋگېنىي نىكولايېۋىچ، سىزنى بىر ئايلاندۇرۇپ كېلەي.

— سەيلە قىلدۇرۇپ كەل، چاي پۇلى ئالىسەن.

— مەن سىزدىن ئىنتايىن مىننەتدار. يەنە شۇنىڭغىمۇ رەھمەت ئېيتىمەنكى، مېنىك ئاكسىنىيمنىڭ... بېقىۋاتىسىز... يىدۇرۇۋاتىسىز... ئىچتۇرۇۋاتىسىز... بۇنىك ئۈزىمۇ چوڭ ئىش.

گىرىگورىينىك دۇدۇقلاپ، ئۇزۇپ ـ ئۇزۇپ سوزلىشىدىن يۇز بېشىنىك كوڭلىدە گۇمان پەيدا بولدى. «بىلىپ قالغاندىمۇ

نىمە؟ ياق، بۇ ئەخمىقانىلىك! نەدىن بىلىدۇ؟ مۇمكىن ئەمەس». ئۇ ئىزۋاشنىڭ ئورۇندۇغىغا ئارقىسىنى قىلىپ تاماكا تۈتاشتۇردى.

— تېزرەك قايتىپ كېلىڭلار! — دەپ توۋلىدى قېرى پان ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن.

چاقلارنىڭ ئاستىدىن يېڭىنەڭمۇز پارچىلىرى چاچرىدى.

گىرىگورىي تىزگىننى سىلكىپ ـ سىلكىپ تارتىپ يورغا ئاتنىڭ ئاغزىنى يېرىپ، ناھايىتى تېز ھەيدەپ كەتتى. چارەك سائەت ئىچىدە ئۇلار دوڭدىن ئېشىپ پەسكە چۈشتى. دەسلەپكى سايلىققا يەتكەندە، گىرىگورىي ئىزۋاشتىن سەكرەپ چۈشتى ـ دە، ئورۇندۇقنىڭ ئاستىدىن قامچىنى سۇغرىۋالدى.

— نىمە قىلماقچىسەن؟... — يۇز بېشى ھومايدى.

— نىمە قىلاتتىم، مانا شۇنداق قىلىمەن!

گىرىگورىي قامچىنى ئايلاندۇرۇپ، بار كۈچى بىلەن يۇز بېشىنىڭ يۇزىگە بىرنى سالدى. ئۇ قامچىنى دەستىسىگە جۇپلەپ، يېۋگىنىنىڭ يۇزىگە، قوللىرىغا ئۇرۇۋېرىپ، ئۇنى كۆز ئاچقىلى قويمىدى. كوزەينەكسى سۇنۇپ، بىر پارچىسى قېشىنىڭ ئۈستىنى تىلىۋەتتى. كوزىنىڭ ئۈستىگە شىرقىراپ قان ئېقىشقا باشلىدى. يۇز بېشى دەسلەپ يۇزىنى قولى بىلەن ئېتىۋالغان بولسىمۇ، ئەمما ئۈستى ـ ئۈستىگە تاياق تېگىۋەردى. يۇز ـ كۆزى تونۇغۇسىز بولۇپ كەتكەن يېۋگىنىي چاچراپ ئورنىدىن ئۇرۇپ، جان ـ جەھلى بىلەن ئۇزىنى قوغداشقا ئۇرۇنغان بولسىمۇ، ئەمما گىرىگورىي ئارقىسىغا چېكىنىپ تۇرۇپ، بىلىگىگە كەلتۈرۈپ بىرنى سالدى ۋە ئوڭ قولىنى ئىشتىن چىقاردى.

ـــ ماۋۇ ئاكسىنىيە ئۇچۇن! ماۋۇ مەن ئۇچۇن! ماۋۇ ئاكسىنىيە ئۇچۇن! مۇنۇ بىرسى يەنە ئاكسىنىيە ئۇچۇن! ماۋۇ مەن ئۇچۇن!

قامچا غۇيۇلداپ كېلىپ، چاس ـ چاس تېگەتتى. كېيىن مۇشت بىلەن ئۇرۇشقا باشلىدى ۋە يولنىڭ چېتىدىكى قېتىپ كەتكەن چىملىقنىڭ ئۈستىگە يىقىتتى ـ دە، يەرگە يۇمىلىتىپ، كەلگەن يېرىگە ئۇرۇۋەردى، ئېغىر ناھال قېقىلغان سولداتچە ئوتۇگى بىلەن تېپىپ، دەسەپ ـ چەيلەۋەتتى. ئۇنى ئۇرۇپ ھالىدىن كەتكۈزگەندىن كېيىن ئىزۋاشقا ئولتۇردى ـ دە، ھايـ ھويلاپ، ئاتنىڭ جېنىنى قويماستىن، قۇيۇندەك چاپتۇرۇپ كەلدى. ئىزۋاشنى دەرۋازا ئالدىغا تاشلاپ قويۇپلا، توگمىسى ئېتىلمىگەن شىنىلىنىڭ پېشىگە ئورىلىۋېلىپ، قامچىنى مىجىقلىغان پېتى خىزمەتكارلار قوراسىغا چېپىپ كىردى.

ئىشىك تاراقلاپ ئېچىلىش بىلەنلا ئاكسىنىيە ئارقىسىغا قايرىلىپ قاردى.

ـــ رەزىل ئىپلاس!... قانچۇق!...

قامچا غۇيۇلداپ كېلىپ ئاكسىنىيىنىڭ يۈزىگە يوگۈشۈپ كەتتى.

گىرىگورىي ھاسىرغان پېتى ھويلىغا يۈگۈرۈپ چىقتى: ساشكا بوۋىنىڭ گېپىگە جاۋاپ بەرمەستىن، قورادىن چىقىپ يولغا راۋان بولدى. بىر يېرىم چاقىرىم يول يۈرگەندىن كېيىن، ئاكسىنىيە ئۇنى قوغلاپ يەتتى.

ئاكسىنىيە قاتتىق ھاسىراپ، ئۇنچۇقماستىن ئۇنىڭ بىلەن يانمۇ يان ماڭدى ۋە ئاندا ـ ساندا گىرىگورىينىڭ قولىدىن تارتتى.

ئاچا يولغا كەلگەندە، دالىدىكى قارىيىپ كەتكەن كـ

چىكىسنه چېركاۋنىڭ قېشىدا يات بىر ئاۋاز بىلەن:

ــ گىرىشا، كەچۈرگىن! ــ دېدى.

گىرىگورىي چىشىنى غۇچۇرلىتىپ، ئىگىشىپ تۇرۇپ، شەھەرنىڭ يا قىسىنى يۇقۇرى كوتەردى.

ئاكسىنىيە چېركاۋنىڭ نېرىسىدا قېلىپ قالدى. گىرىگورىي بىرەر قېتىممۇ ئارقىسىغا قايرىلىپ قويمىدى. ئاكسىنىيىنىڭ ئۈزۈگە سوزغان قوللىرىنى كورمىدى.

دوكىدىن چۈشۈپ تاتار يېزىسىغا كېتىۋاتقىنىدا قولىدىكى قامچىنى كورۇپ هاڭ ـ تاڭ بولۇپ قالدى ـ دە، ئۇنى نېرىگە چورۇۋەتتى، ئاندىن چوڭ ـ چوڭ قەدەم تاشلاپ، تار كوچا بىلەن ماڭدى.

ئادەملەر دەرىزىدىن ئۇنى كورۇپ قېلىپ، هەيران بولۇشتى، يولدا ئۇچرىغان ئايالار ئۇنى تونۇش بىلەنلا پەس ئىگىلىپ سالام بېرىشتى.

ئوز قوراسىنىڭ دەرۋازىسى ئالدىدا زىلۋا، قارا كوز چىرايلىق بىر قىز چىرقىرىغان پېتى يوگۈرۈپ كېلىپ، ئۇنىڭ بويىنىغا مەھكەم ئېسىلدى. گىرىگورىي ئىككى ئالقىنى بىلەن ئۇنىڭ مەڭزىنى قىسىپ، بېشىنى كوتىرىپ، دەرھالا دۇناشكىنى تونۇدى.

پانتېلېي پروكوفېيېۋىچ پەلەمپەيدىن ئاقسا قلاپ چۈشتى. ئوينىڭ ئىچىدە ئانىسى ئۇن سېلىپ يىغلاشقا باشلىدى. گىرىگورىي سول قولى بىلەن دادىسىنى قوچاقلىدى، ئوڭ قولىنى دۇناشكا سويۇۋاتاتتى.

پەلەمپەينىڭ تاختايلىرى ئاۋالىقىدەكلا غىچىرلاپ كەتتى، بۇ تونۇش ئاۋازدىن گىرىگورىينىڭ يۈرىگى جىغىلداپ كەتتى. ياشانغان ئانا قىز بالىدەك چەبدەسلىك بىلەن يوگۇرۇپ كې-

لىپ، ئوغلىنى باغرىغا باستى، شىنىلىنىڭ پەتلىسىنى كوز يېشى بىلەن چوپ قىلىۋەتتى: ئانا بىچارە ئوزىچە بىر نىمىلەرنى دەپ چۈلدۈرلايتتى، نىمە دەۋاتقانلىغىنى سوز بىلەن ئىپادىلەش تەس ئىدى؛ دەھلىزدە بولسا يىقىلىپ چۈشمەسلىك ئۈچۈن ئىشىككە مەھكەم يېپىشىۋالغان، رەڭگى ئاقىرىپ كەتكەن، قىيىن ئەھۋالدا كۈلۈمسىرەپ قالغان ناتالىيە تۇراتتى. گاگىسراپ قالغان گىرىگورىينىڭ بىر نەزەر تاشلىشىغا بەرداشلىق بېرەلمەي، پۈتلىرى تىترەپ يىقىلىپ چۈشۈشكە تاس قالدى...

× ×

پانتېلېي پروكوفىيېۋىچ كېچىدە ئىلىنىچانىڭ بىقىنىنى نوقۇپ پىچىرلىدى:

— ئاستا بېرىپ قاراپ باققىنا، بىللە يېتىپتىمۇ - يوقمۇ؟

— مەن ئىككىسىگە كارۋاتقا ئورۇن سېلىپ بەرگەن ئىدىم.

— قاراپ باقمامسەن، بېرىپ قارا!

ئىلىنىچنا مېھمانخانا ئىشىگىنىڭ يوچۇغىدىن قاراپ بىقىپ قايتىپ كەلدى.

— بىللە يېتىپتۇ.

— شۇنداقمۇ، خۇداغا شۈكۈر، خۇداغا شۈكۈر! — چال جەينىگىگە يولىنىپ، چوقۇنۇشقا باشلىدى، ئوپكىسى تىقىلىپ خىرىلداپ قالدى.

静静的顿河（1）（维吾尔文）
肖洛霍夫著
译者：热合木吐拉·加里　责任编辑：贺加克
新疆青年出版社出版　（乌鲁木齐市建设路九号）
新疆新华书店发行　新疆“八一”印刷厂排版
新疆日报社印刷厂印刷
850×1168毫米　32开本　23.875印张
1984年10月第1版　1984年10月第1次印刷
印数：1——10,300
统一书号：M10124·80　定价：1.60元